

म० ६ । अ० ५ । व० ६] ४५६ [म० ८ । अ० ७ । सू० ६६ ।

नन्तुमिद्राधेते मृद इन्द्रं चोदामि प्रीतये । यः पूर्यामनुष्ठुतिमीशे कृष्टीनां नृतुः
॥ ७ ॥ न यस्य ते शवसानं सख्यमानंशं मर्त्यः । नक्रिः शवांसि ते नशत् ॥ ८ ॥
नोतांसस्त्वा युजाप्सु सूर्ये मृदद्धनम् । जयेम पृत्सु वज्रिवः ॥ ९ ॥ तं त्वां युज्ञे-
भिर्मीमेहेतं गीर्भिर्गिर्वणस्तम । इन्द्र यथां चिदाविथ वाजेपु पुरुमाय्यम् ॥ १० ॥ २ ॥
यस्य ते स्वादु सख्यं स्वाही प्रणीतिरद्विवः । युज्ञो वितन्तुसाय्यः ॥ ११ ॥ उरु
रास्तन्ये तनं उरु क्षयाय नस्कृधि । उरु रां यन्धि जीवसे ॥ १२ ॥ उरुं नृभ्य
उरुं गवं उरुं रथाय पन्थाम् । देववीतिं मनामहे ॥ १३ ॥ उर्षं मा पद् द्वाद्वा नरः
सोमस्य हर्ष्या । तिष्ठन्ति स्वादुरातयः ॥ १४ ॥ अज्राविन्द्रोत आ देदे हरी
अक्षस्य सूनवि । आश्वमेधस्य रोहिता ॥ १५ ॥ ३ ॥ सुरथां आतिथिग्वे स्व-
भीशूराक्षे । आश्वमेधे सुपेशसः ॥ १६ ॥ पळरवां आतिथिग्व इन्द्रोते वधूमतः ।
सचां पूतक्रतो सनम् ॥ १७ ॥ ऐपुं चेतुदृपएवत्यन्तर्ज्ज्वेष्वरुपी । स्वभीशुः क-
शावती ॥ १८ ॥ न युष्मे वाजवन्धवो नितिसुश्चन मर्त्यः । अवद्यमधि
दीधरत् ॥ १९ ॥ ४ ॥

॥ ६६ ॥ १-१८ प्रियमेध ऋषिः ॥ देवताः-१-१०, १३-१८ इन्द्रः ।
११ विश्वे देवाः । ११, १२ वरुणः ॥ छन्दः-१, ३, १० विराडनुष्टुप् । ७
६, १२, १३, १४ निचृदनुष्टुप् । ८ पादनिचृदनुष्टुप् । १४ अनुष्टुप् । २ निचृ-
दुष्टिणक् । ४, ५ निचृद्गायत्री । ६ गायत्री । ११ पङ्क्तिः । १६ निचृत् पङ्क्तिः ।
१७ बृहती । १८ विराड् बृहती ॥ स्वरः-१, ३, ७-१०, १२-१५ गान्धारः ।
२ ऋषभः । ४-६ पद्मजः । ११, १६ पञ्चमः । १७, १८ मध्यमः ॥

॥ ६६ ॥ प्रप्र वस्त्रिष्टुभमिपे मन्दङ्गीरायेन्दवे । धिया वो मेधसातये पुरन्ध्या
विवासति ॥ १ ॥ नदं व ओदतीनां नदं योयुवतीनाम् । पतिं वो अघ्न्यानां धे-
नूनामिपुध्यसि ॥ २ ॥ ता अस्य सूददोहसः सोमं श्रीणन्ति पृथ्वयः । जन्मन्दे-
वानां विशाखिष्वा रोचने दिवः ॥ ३ ॥ अभि प्र गोपतिं गिरेन्द्रमर्च यथा विदे ।
सूनुं सत्यस्य सत्पतिम् ॥ ४ ॥ आ हरयः ससृजिरेऽरुपीरधिं बृहिपि । यत्राभि
सन्नवामहे ॥ ५ ॥ ५ ॥ इन्द्राय गावं आशिरं दुदुहे वज्रिणे मधु । यत्सीमुपहरे
विदन् ॥ ६ ॥ उद्यद्भस्यं विष्टपं गृहमिन्द्रश्च गन्वहि । मध्वः पीत्वा संचेवहि त्रिः
सप्त मन्त्र्युः पुदे ॥ ७ ॥ अर्चन्तु प्रार्चतु प्रियमेधासो अर्चत । अर्चन्तु पुत्रका उत
पुं न भृशवर्चत ॥ ८ ॥ अवं स्वराति गर्गीरो गोधा परि सनिष्वणत् । पिङ्ग्रा

अ० ६ । अ० ५ । व० ६] ४५७ [म० ८ । अ० ८ । मू० ७० ।

परि चनिष्कद्विन्द्राय ब्रह्मोद्यतम् ॥ ६ ॥ आ यत्पतन्त्येन्यः सुदुष्टा अनपस्फुरः ।
अपस्फुरं गृभायतु सोममिन्द्राय पातवे ॥ १० ॥ ६ ॥ अपादिन्द्रो अपादिग्नि-
विश्वे देवा अमत्सत । वरुण इदिह क्षयत्तमापो अभ्यनूत वत्सं संशिवरीरिन्
॥ ११ ॥ सुदेवो असि वरुण यस्य ते सप्त सिन्धवः । अनुचरन्ति काकुदं सूर्यं सुषिरा-
मिव ॥ १२ ॥ यो व्यतीरफाणयत्सुयुक्तां उप दाशुपे । तको नेता तदिदुषुरुमा
यो अमुच्यत ॥ १३ ॥ अतीदुं शक्र ओहत इन्द्रो विश्वा अति द्विपः । भिनत्क-
नीनं ओदनं पच्यमानं परो गिरा ॥ १४ ॥ अर्धको न कुमारोऽर्थि तिष्ठन्नव
रथ । स पक्षन्महिषं मृगं पित्रे मात्रे विभुक्रतुम् ॥ १५ ॥ आ तू सुशिप्र दम्पते रथं तिष्ठा
हिरण्ययम् । अथ वृत्तं संचेवहि सहस्रपादमरुपं स्वस्तिगामनेहसम् ॥ १६ ॥ तं
धेमिस्था नमस्विन्न उप स्वराजमासतै । अर्थं चिदस्य सुधितं यदेतव आवर्तयन्ति
दावने ॥ १७ ॥ अनु प्रवस्यीकंसः प्रियमेवास एषाम् । पूर्वामनु प्रयति वृक्त-
वर्हिषो हितप्रयस आशत ॥ १८ ॥ ७ ॥ ७ ॥

॥ ७० ॥ १-१५ पुरुहन्मा ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः—१ पादनि-
चृद्वृहती । ५, ७ विराड् वृहती । ३ निचृद् वृहती । ८, १० आर्ची स्वराड्
वृहती । १२ आर्ची वृहती । ६, ११ वृहती । २, ६ निचृत् पङ्क्तिः । ४ पङ्क्तिः ।
१३ उष्णिक् । १५ निचृदुष्णिक् । १४ भुरिगनुष्टुप् ॥ स्वरः—१, ३, ५, ७-१२
मध्यमः । २, ४, ६ पञ्चमः । १३, १५ ऋषभः । १४ गान्धारः ॥

॥ ७० ॥ यो राजा चर्पणीनां याता रथेभिरग्निगुः । विश्वासां तरुता पृत-
नानां ज्येष्ठो यो वृत्रहा गृणे ॥ १ ॥ इन्द्रं तं शुम्भ पुरुहन्मन्त्रवसे यस्य हिता वि-
धर्तरि । हस्ताय वज्रः प्रति धायि दर्शतो महो दिवे न सूर्यः ॥ २ ॥ नक्षिष्टं कर्मणा
नशद्यश्चकार सदावृधम् । इन्द्रं न यज्ञैर्विश्वगृत्तमृभ्वंसमधृष्टं धृष्टवोजसम् ॥ ३ ॥
अपाव्हमुग्रं पृतनासु सासहिं यस्मिन्महीरुरुजयः । सं धेनवो जायमाने अनो-
नवुर्धावः क्षामो अनोनवुः ॥ ४ ॥ यद्याव इन्द्र ते शतं शतं भूमीक्षत स्युः ।
न त्वा वज्रिन्सहस्रं सूर्या अनु न जातमष्ट रोदसी ॥ ५ ॥ ८ ॥ आ पंप्राथ म-
हिना वृष्ट्या वृषन्विश्वं शविष्ट शर्वसा । अस्मां अथ मयदङ्गोर्मति मजे वज्रि-
ञ्चित्राभिस्तृतिभिः ॥ ६ ॥ न सीमदेव आपदिपं दीर्घायो मर्त्यः । एतन्वा विध
एतंशा युयोजते हरी इन्द्रो युयोजते ॥ ७ ॥ तं वो महो मद्यायमिन्द्रं दानाय सु-
क्षणिम् । यो गाधेपु य आरणेपु हव्यो वाजेप्यस्ति हव्यः ॥ ८ ॥ उद् पु गो

त्वं न इन्द्र अतयुस्त्यानिदो नि तम्पसि । मध्ये वसिष्व तुविनृम्णोर्वोनि दासं शि-
 द्नयो हयैः ॥ १० ॥ ६ ॥ अन्यवृत्तममानुषमयज्वानमदेवयुम् । अत्र स्वः सखा
 दुधुर्वात पर्वतः सुध्नाय दस्युं पर्वतः ॥ ११ ॥ त्वं न इन्द्रासां हस्ते शविष्ठ दा-
 वने । धानानां न सं गृभायास्मयुहिः सं गृभायास्मयुः ॥ १२ ॥ सखायः क्रतु-
 मिच्छत कथा राधाम शरस्य । उपस्तुति भोजः सूरियो अह्वयः ॥ १३ ॥ भूरि-
 भिः समह ऋषिभिर्बुद्धिम्पद्भिः स्तविष्यसे । यद्वित्थमेकमेकमिच्छर वत्सान्परा-
 ददः ॥ १४ ॥ कर्णशृणा मयवा शौरदेव्यो वत्सं नस्त्रिभ्य आनयत् । अजां
 सूरिर्न धातवे ॥ १५ ॥ १० ॥

॥ ७१ ॥ १-१५ सुदीति पुरुमीळ्हा तयोर्वान्यतर ऋषिः ॥ अग्निर्देवता ॥
 छन्दः—१, ४, ७ विराड् गायत्री । २, ६, ८, ९ निचृद् गायत्री । ३, ५
 गायत्री । १०, १३ निचृद् बृहती । १४ विराड् बृहती । १२ पादनिचृद् बृहती ।
 ११, १५ बृहती ॥ स्वरः—१-६ पद्जः । १०-१५ मध्यमः ॥

॥ ७१ ॥ त्वं नो अग्ने महोभिः प्राहि विश्वस्या अरातिः । उत द्विपो मर्त्ये-
 स्य ॥ १ ॥ नहि मन्युः पौरुषेय ईशे हि वः प्रियजात । त्वमिदं सि क्षपावान् ॥ २ ॥
 स नो विश्वेभिर्देवेभिरुजो नपाद्गदं शोचे । रुयि देहि विश्ववारम् ॥ ३ ॥ न त-
 मग्ने अरातयो मर्त्य युवन्त रायः । यं त्रायसे द्वाश्वासम् ॥ ४ ॥ यं त्वं विप्र मेध-
 सात्रावग्ने हिनापि धनाय । स तयोती गोषु गन्ता ॥ ५ ॥ ११ ॥ त्वं रुयि
 पुरुवीर्यमग्ने दाशुषे मर्ताय । प्र एतौ नय वस्यो अच्छ ॥ ६ ॥ उरुण्या एतौ मा
 परा दा अघ्रायते जातवेदः । दुराध्ये मर्ताय ॥ ७ ॥ अग्ने मार्किष्ठे देवस्य राति-
 मदेवो युयोत । त्वमीशिषे वसूनाम् ॥ ८ ॥ स नो वस्त्र उप मास्यूजो नपान्मा-
 हिनस्य । सखे वसो जरिवृभ्यः ॥ ९ ॥ अच्छा नः शीरशोचिपं गिरो यन्तु
 दर्शतम् । अच्छा यज्ञासो नमसा पुरुवसुं पुरुप्रशस्तमूतये ॥ १० ॥ १२ ॥ अग्निं
 नूतुं सहेसो जातवेदसं दानाय वार्याणाम् । द्वितायो भूदमृतो मर्त्येष्व्वा होता मन्द्र-
 तमो विशि ॥ ११ ॥ अग्निं वो देवयज्ययाग्निं प्रयत्यध्वरे । अग्निं धीषु प्रथम-
 मग्निमवैन्यग्निं क्षत्राय साधसे ॥ १२ ॥ अग्निरिषां सख्ये ददातु न ईशे यो
 वार्याणाम् । अग्निं तोके तनये शश्वदीमहे वसुं सन्तं तनूपाम् ॥ १३ ॥ अग्नि-
 मीक्षिनावसे गाथाभिः शीरशोचिपम् । अग्निं राये पुरुमीळ्हाश्रुतं नरोऽग्निं सु-
 दीतये छदिः ॥ १४ ॥ अग्निं द्वेपो योतुं नो मृणीमस्यग्निं शं योश्च दातवे ।
 विश्वासु विचित्रितेव हव्यो भुवदस्तुर्वापूणाम् ॥ १५ ॥ १३ ॥

अ० ६ । अ० ५ । व० १६] ४५६ [म० ८ । अ० ८ । सू० ७३ ।

॥ ७२ ॥ १—१८ हर्यतः प्रागाथ ऋषिः ॥ अग्निर्हवींषि वा देवता ॥
छन्दः—१, ३, ८—१०, १२, १६ गायत्री । २ पादनिचृद् गायत्री । ४—६
११, १३—१५, १७ निचृद् गायत्री । ७, १८ विराद् गायत्री ॥ पङ्कजः स्वरः ॥

॥ ७२ ॥ हविष्कृणुध्वमा गमदध्वर्युर्वनते पुनः । विद्धाँ अस्य प्रशासनम् ॥ १ ॥
नि तिग्ममभ्यंशुं सीदद्धोता मनावधि । जुषाणो अस्य सख्यम् ॥ २ ॥ अ-
न्तरिच्छन्ति तं जनै रुद्रं परो मनीषया । गृभ्णन्ति जिह्वया ससम् ॥ ३ ॥ जा-
म्यतीतपे धनुर्वयोधा अरुहद्वनम् । दृषदं जिह्वयावधीत् ॥ ४ ॥ चरन्वत्सो रुश-
बिह निदातारं न विन्दते । वेति स्तोतव अम्यम् ॥ ५ ॥ १४ ॥ उतो न्वस्य
यन्महदश्वावद्योजनं बृहत् । वामा रथस्य ददृशे ॥ ६ ॥ दुहन्ति सप्तैकामुषं द्वा
पञ्च सृजतः । तीर्थे सिन्धोरधि स्वरे ॥ ७ ॥ आदशभिर्विवस्वत इन्द्रः कोशम-
चुच्यवीत् । खेदया त्रिवृता दिवः ॥ ८ ॥ परि त्रिधातुरध्वरं जूणिरेति नवीय-
सी । मध्वा होतारो अञ्जते ॥ ९ ॥ मिञ्चन्ति नमसावृतमुच्चार्चकं परिज्मानम् ।
नीचीनवारमक्षितम् ॥ १० ॥ १५ ॥ अभ्यारमिदद्रयो निपिक्तं पुष्करे मयु । अ-
वृतस्य विसर्जने ॥ ११ ॥ गात्र उपावतावृतं मही यज्ञस्य रप्सुदा । उभा कर्णा
हिरण्यया ॥ १२ ॥ आ सुते सिञ्चत श्रियं रोदस्योरभिश्रियम् । रसा दधीत
वृषभम् ॥ १३ ॥ ते जानत स्वप्नोक्त्यं सं वत्सासो न मातृभिः । मिथो नसन्त
जामिभिः ॥ १४ ॥ उप स्रक्केषु वप्सतः कृण्वते धरुणं दिवि । इन्द्रे अग्रा नमः
स्वः ॥ १५ ॥ १६ ॥ अर्धुक्षत्पिप्युपीमिषमूर्जं सप्तपदीमरिः । सूर्यस्य सप्त र-
श्मिभिः ॥ १६ ॥ सोमस्य मित्रावरुणोदिता सूर आ ददे । तदातुरस्य भेषजम्
॥ १७ ॥ उतो न्वस्य यत्पदं हर्यतस्य निधान्यम् । परि द्यां जिह्वयातनत् ॥ १८ ॥ १७ ॥

॥ ७३ ॥ १—१८ गोपवन आत्रेयः सप्तवाध्रिर्वा ऋषिः ॥ अश्विनो देवते ॥
छन्दः—१, २, ४, ५, ७, ९—११, १६—१८ गायत्री । ३, ८, १२—१५,
निचृद् गायत्री । ६ विराद् गायत्री ॥ पङ्कजः स्वरः ॥

॥ ७३ ॥ उदीराथामृतायते युञ्जाथामश्विना रथम् । अन्ति पद्भृतु वामवः
॥ १ ॥ निमिषंश्चिज्जवीयसा रथेना यातमश्विना । अन्ति पद्भृतु वामवः ॥ २ ॥
उप स्तृणीतमत्रये हिमेन धर्ममश्विना । अन्ति पद्भृतु वामवः ॥ ३ ॥ कुहं स्थः
कुहं जग्मथुः कुहं श्येनेव पेतथुः । अन्ति पद्भृतु वामवः ॥ ४ ॥ यद्य दक्षि कर्दि

तन्ना नेदिष्टं ग्राम्याप्यम् । अन्ति पद्भूतु ग्रामवः ॥ ६ ॥ अवनन्तमत्रये गृहं कृणुतं
 वनमभिना । अन्ति पद्भूतु ग्रामवः ॥ ७ ॥ वरेथे अग्निमातपो वदते बल्लवत्रये ।
 अन्ति पद्भूतु ग्रामवः ॥ ८ ॥ प्र सप्तवधिराशसा धारामन्त्रेशायत । अन्ति
 पद्भूतु ग्रामवः ॥ ९ ॥ इहा गेनं वृषएवम् शृणुतं मे इमं हवम् । अन्ति पद्भूतु
 ग्रामवः ॥ १० ॥ १६ ॥ किमिदं वा पुराणवज्जरंतोरिव शस्यते । अन्ति पद्भूतु
 ग्रामवः ॥ ११ ॥ नृगानं वा सज्जान्यं सामानो बन्धुरश्विना । अन्ति सद्भूतु
 ग्रामवः ॥ १२ ॥ यो वां रजोस्मश्विना रथो विधाति रोदसी । अन्ति पद्भूतु
 ग्रामवः ॥ १३ ॥ आ तो गव्येभिरश्व्यैः सहस्रैरुप गच्छतम् । अन्ति पद्भूतु
 ग्रामवः ॥ १४ ॥ मा तो गव्येभिरश्व्यैः सहस्रैर्भिरति रयतम् । अन्ति पद्भूतु
 ग्रामवः ॥ १५ ॥ अरुणमुखा अभूदकज्योतिर्ऋतावरी । अन्ति पद्भूतु ग्रामवः
 ॥ १६ ॥ अश्विना सु विचाकेशकृत्तं परशुमां इव अन्ति पद्भूतु ग्रामवः ॥ १७ ॥ पुरं
 न वृषणा राज कृष्णया बाधितो विशा । अन्ति पद्भूतु ग्रामवः ॥ १८ ॥ २० ॥

॥ ७४ ॥ १—१५ गोपवन आत्रेय ऋषिः ॥ देवताः—१—१२ अग्निः ।
 १३—१५ श्रुतवेण आर्च्यस्मदानस्तुतिः । छन्दः—१, १० निचृदनुष्टुप् । ४, १३—१५
 विरादनुष्टुप् । ७ पादनिचृदनुष्टुप् । २, ११ गायत्री । ५, ६, ८, ९, १२ नि-
 निचृद् गायत्री । ३ विराद् गायत्री ॥ स्वरः—१, ४, ७, १०, १३—१५ गा-
 न्धारः । २, ३, ५, ६, ८, ९, ११, १२ षड्जः ॥

॥ ७४ ॥ विशोविशो वो अतिथिं वाजयन्तः पुरुप्रियम् । अग्निं वो दुयं
 वचः स्तुपे शृपस्य मन्मभिः ॥ १ ॥ यं जनांसो हविष्मन्तो मित्रं न सर्पिरासु-
 तिम् । प्रशंसन्ति प्रशस्तिभिः ॥ २ ॥ पन्यांसं जातवेदसं यो देवतात्युद्यता । ह-
 व्यान्यरयद्विधि ॥ ३ ॥ आगन्म वृत्रहन्तं ज्येष्ठमग्निमानवम् । यस्य श्रुतवीं वृ-
 द्वाजो अनीक पथते ॥ ४ ॥ अमृतं जातवेदसं तिरस्तमांसि दर्शतम् । घृताह-
 वनमीद्व्यम् ॥ ५ ॥ २१ ॥ सवाधो यज्जना इमेभिः हव्येभिरिळते । जुहानासो
 गुनधुचः ॥ ६ ॥ इयं ते नव्यसी मुतिरग्ने अर्धाग्न्यस्मदा । मन्द्रं सुजातं सुक्रतोऽ-
 मरं द्रुमातिथे ॥ ७ ॥ सा ते अग्ने शन्तमा चनिष्ठा भवतु प्रिया । तया वर्धस्व
 सुष्टुतः ॥ ८ ॥ सा युष्मैर्धुमिनीं वृद्धुपोष श्रवसि श्रवः । दधीत वृत्रतूर्य ॥ ९ ॥
 अश्वमिषां रथ्यां त्वेगमिन्द्रं न सत्पतिम् । यस्य श्रवांसि तूर्वथ पन्यम्पन्यञ्च
 कृष्टयः ॥ १० ॥ २२ ॥ यं त्वा गोपवनो गिरा चनिष्ठदग्ने अङ्गिरः । स पावक

अ० ६ । अ० ५ । व० २७] ४६१ [म० ८ । अ० ८ । सू० ७६ ।

श्रुधी हवम् ॥ ११ ॥ यं त्वा जनास ईळते सवाधो वाजसातये । स वोधि वृत्र-
तूर्ये ॥ १२ ॥ अहं हुवान आर्चो श्रुतर्वणि मदच्युति । शधीसीव स्तुकाविना
मृत्ता शीर्पा चतुर्णाम् ॥ १३ ॥ मां चत्वार आशवः शर्विष्ठस्य द्रवित्रवः ।
सुरथासो अभि प्रयो वल्लन्वयो न तुग्यम् ॥ १४ ॥ सत्यमिच्छा महेन्द्रि पर-
प्ययव देदिशम् । नेमापो अश्वदातरः शर्विष्ठादस्ति मर्त्यः ॥ १५ ॥ २३ ॥

॥ ७५ ॥ १-१६ विरूप ऋषिः ॥ अग्निदेवता ॥ छन्दः—१, ४, ५,
७, ८, ११ निचृद् गायत्री । २, ३, १५ विराद् गायत्री । ८ आर्चो स्वराद्
गायत्री । ६, १०, १२—१४, १६ गायत्री ॥ पङ्क्तः स्वरः ॥

॥ ७५ ॥ युच्वा हि देवहूतमाँ अश्वो अग्ने रथीरिव । नि होता पूर्यः संदः
॥ १ ॥ उत नो देव देवाँ अच्छा वोचो विदुष्टरः । अद्विश्वा वार्या कृधि ॥ २ ॥
त्वं ह यद्यविष्ठय सहसः मूनवाहुत । ऋतावा यज्ञियो भुवः ॥ ३ ॥ अयमग्निः
सहस्रिणो वाजस्य शतिनस्पतिः । मूर्धा कवी रयीणाम् ॥ ४ ॥ तं नेमिमृभवो
यथा नमस्व सहस्रिभिः । नेदीयो यज्ञमङ्गिरः ॥ ५ ॥ २४ ॥ तस्मै नूनमभिद्यवे
वाचा विरूप नित्यया । वृष्णे चोदस्व सुष्टुतिम् ॥ ६ ॥ कर्मु विदस्य सेनया-
शेरपाकचक्षसः । पणि गोपुं स्तरामहे ॥ ७ ॥ मानो देवानां विशः प्रस्तातीरि-
वोस्त्राः । कृशं न हासुरघ्न्याः ॥ ८ ॥ मा नः समस्य दूह्यः परिद्वेपसो अं-
हतिः । ऊर्मिर्न नावमा वधीत् ॥ ९ ॥ नमस्ते अग्न ओजसे गृणन्ति देव कृष्टयः ।
अमैरमित्रमर्दय ॥ १० ॥ २५ ॥ कुवित्सु नो गर्विष्ठेऽग्ने संवेपिपो रयिम् ।
उरुकुदुरुणस्कृधि ॥ ११ ॥ मा नो अस्मिन्महाधने परा वर्धारिभृद्यथा । संवर्गे
सं रयिं जय ॥ १२ ॥ अन्यमस्माद्विया इयमग्ने सिपकु दुच्छुना । वर्धा नो अ-
मवच्छवः ॥ १३ ॥ यस्याजुषन्नमस्वितुः शमीमर्दुमखस्य वा । तं घेदग्निर्वृधाव-
ति ॥ १४ ॥ परस्या अधि संवतोऽवराँ अभ्या तर । यत्राहमस्मि ताँ अंव ॥ १५ ॥
विज्ञा हि ते पुरा वयमग्ने पितुर्यथावसः । अधा ते मुम्नमीमहे ॥ १६ ॥ २६ ॥

॥ ७६ ॥ १—१२ कुरुसुतिः काण्व ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः—१,
२, ५, ६, ८—१२ गायत्री । ३, ४, ७ निचृद् गायत्री ॥ पङ्क्तः स्वरः ॥

॥ ७६ ॥ इमं तु मायिनं हव इन्द्रमीशानमोजसा । मरुत्वंन्तं न वृञ्जसे ॥ १ ॥

सः ६ । अः ५ । वः ३१] ४६२ [मः ८ । अः ८ । सूः ७८ ।

शूनो मृत्तुमेन्द्रो वि वृत्रमैरयन् । सृजन्तसमुद्रिया अपः ॥ ३ ॥ अयं ह येन
वा इदं स्वमेकमेवता जितम् । इन्द्रेण सोमपीतये ॥ ४ ॥ मरुत्वंन्तमृजीपिणमोजस्व-
न्तं विरुप्तिनम् । इन्द्रं गीर्भिर्दिवामहे ॥ ५ ॥ इन्द्रं मृत्नेन मनमना मरुत्वंन्तं हवा-
महे । अस्य सोमस्य पीतये ॥ ६ ॥ २७ ॥ मरुत्वा इन्द्र मीढुः पित्रासोमं शतक्र-
तो । अस्मिन्युगे पुनपुन ॥ ७ ॥ तुभ्येदिन्द्र मरुत्वंते सुताः सोमासो अद्रिवः ।
हृदा ह्यनन्त उचिथनः ॥ ८ ॥ पितेदिन्द्र मरुत्सखा सुतं सोमं दिविष्टिषु । वज्रं
शिशान् ओजसा ॥ ९ ॥ उत्तिष्ठो जसा सह पीत्वी शिमे अवेपयः । सोममिन्द्र-
चमसुनम् ॥ १० ॥ अतुं त्या रोदसी उभे क्रक्षमाणमकृपेताम् । इन्द्र यदस्युहाभवः
॥ ११ ॥ वाचमप्यापदीमहं नवसक्तिमृतस्पृशम् । इन्द्रात्परि तन्वं ममे ॥ १२ ॥ २८ ॥

॥ ७७ ॥ १-११ कुरुसुतिः काएव ऋपिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः-१, ३,
४, ७, ८ गायत्री । २, ५, ६, ९ निचृद् गायत्री । १० निचृद् बृहती । ११
निचृद् पङ्क्तिः ॥ स्वरः-१-६ पदजः । १० मध्यमः । ११ पञ्चमः ॥

॥ ७७ ॥ जज्ञानो नु शतकर्तुर्वि पृच्छदिति मातरम् । क उग्राः के हृशृणिव-
रे ॥ १ ॥ आदीं शवस्यव्रीदार्णवाभर्महीशुर्वम् । ते पुत्र सन्तु निष्टुरः ॥ २ ॥
समितान् ब्रह्मास्विदत्वे अरां इव खेदया । मष्टदो दस्युहाभवत् ॥ ३ ॥ एकया
प्रतिधापिवत्साकं सरांसि त्रिशतम् । इन्द्रः सोमस्य काणुका ॥ ४ ॥ अभि ग-
न्धर्वमण्डणदनुषेषु रजः स्वा । इन्द्रो ब्रह्मभ्य इहृधे ॥ ५ ॥ २६ ॥ निराविध्यद्वि-
ग्भिः आ धारयत्पक्वमोदनम् । इन्द्रो बुन्दं स्वाततम् ॥ ६ ॥ शतव्रथ इपुस्तव स-
हस्रपणं एक इत् यमिन्द्र चकृपे युजम् ॥ ७ ॥ तेन स्तोत्रभ्य आ भर नृभ्यो
नारिभ्यो अक्षवे । मयो जात ऋभुष्टिर ॥ ८ ॥ एता च्यौत्नानि ते कृता वर्षि-
प्यानि परीणसा । हृदा व्रीह्वधारयः ॥ ९ ॥ विश्वेत्ता विष्णुराभरदुरुक्रमस्त्वेर्षि-
तः । शतं महिषान्तीरणाकमोदनं वराहमिन्द्र एमुषम् ॥ १० ॥ तुविजं ते सुकृतं
सूमयं धनुः साधुर्वुन्दो हिरण्ययः । उभा ते ब्राह्मण्या सुसंस्कृत ऋदूषे चिद्वृ-
हता ॥ ११ ॥ ३० ॥

॥ ७८ ॥ १-१० कुरुसुतिः कराव ऋपिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः-१, ३,
निचृद् गायत्री । २, ६-९ विराद् गायत्री । ४, ५ गायत्री । १० बृहती ॥
स्वरः-१-६ पदजः । १० मध्यमः ॥

अ० ६ । अ० ५ । व० ३५] ४६३ [म० ८ । अ० ८ । सू० ८० ।

॥ ७८ ॥ पुरोडाशं नो अन्धस इन्द्र सहस्रमा भर । शता च शूरगोनाम् ॥ १ ॥
 आ नो भर व्यञ्जनं गामश्वमभ्यञ्जनम् । सर्वा मना हिरण्यया ॥ २ ॥ उत
 नः कर्णशोभना पुरूणि धृष्णावा भर । त्वं हि शृण्विषे वसो ॥ ३ ॥ नकी वृ-
 धीक इन्द्र ते न सुपा न सुदा उत । नान्यस्त्वच्छूर वाघतः ॥ ४ ॥ नकीमिन्द्रो
 निकर्तवे न शक्रः परिशक्तवे । विश्वं शृणोति पश्यति ॥ ५ ॥ ३१ ॥ स मनुं
 मर्त्यानामदब्धो नि चिकीपते । पुरा निदर्शिकीपते ॥ ६ ॥ ऋत्वा इत्पूर्णमुदरं
 तुरस्यास्ति विधृतः । वृत्रघ्नः सोमपाज्जः ॥ ७ ॥ त्वे वसूनि सङ्गता विश्वा च
 सोम सौभगा । सुदात्वपरिह्वृता ॥ ८ ॥ त्वामिदं वयुर्मम कामो गव्युर्हिरण्ययुः ।
 त्वामश्वयुरेपते ॥ ९ ॥ तवेन्द्रिन्द्राहमाशसा हस्ते दात्रं चना ददे । दिनस्य वा
 मघवन्तसम्भृतस्य वा पूर्धि यवस्य काशिना ॥ १० ॥ ३२ ॥

॥ ७९ ॥ १-६ कृतुर्भार्गव ऋषिः ॥ सोमो देवता ॥ छन्दः—१, २, ६
 निचृद्गायत्री । ३ विराड् गायत्री । ४, ५, ७, ८ गायत्री । ९ निचृदनुष्टुप् ॥
 स्वरः १-८ षड्जः । ९ गान्धारः ॥

॥ ७९ ॥ अयं कृतुरगृभीतो विश्वजिदुद्भिदित्सोमः । ऋषिर्विप्रः काव्येन
 ॥ १ ॥ अभ्यूणीति यन्नग्नं भिषक्ति विश्वं यत्तुरम् । प्रेमन्थः ख्यन्निः श्रोणो
 भूत् ॥ २ ॥ त्वं सोम तनूकृद्भयो द्वेषोभ्योऽन्यकृतेभ्यः । उरु यन्तासि वरुथम् ॥ ३ ॥
 त्वं चित्ती तव दक्षैर्दिव आ पृथिव्या ऋजीपिन् । यावीर्यस्य चिद्वेषः ॥ ४ ॥
 अर्थिनो यन्ति चेदर्थं गच्छानिदुदुषो रातिम् । वृज्युस्तप्यतः कामम् ॥ ५ ॥ ३३ ॥
 विदद्यत्पूर्यं नष्टमुदीमृतायुमीरयत् । प्रेमायुस्तासीदतीर्णम् ॥ ६ ॥ सुशेवो नो
 मृडयाकुरदस्रक्रतुरवातः । भवा नः सोम शं हृदे ॥ ७ ॥ मा नः सोम सं वीवि-
 ज्जो मा वि वीभिपथा राजन् । मा नो हार्दिं त्विषा वधीः ॥ ८ ॥ अत्र यत्स्वे
 सधस्थे देवानां दुर्मतीरीक्षे । राजन्नप द्विषः सेध मीढ्वो अप स्त्रिषः सेध ॥ ९ ॥ ३४ ॥

॥ ८० ॥ १-१० एकदूनौधस ऋषिः ॥ १-६ इन्द्रः । १० देवा देवता ॥
 छन्दः—१ विराड् गायत्री । २, ३, ५, ८ निचृद् गायत्री । ४, ६, ७, ९, १०
 गायत्री ॥ षड्जः स्वरः ॥

॥ ८० ॥ नह्यन्यं वृळाकरं मडितारं शतक्रतो । त्वं न इन्द्र मृडय ॥ १ ॥

अ० ६ । अ० ६ । व० २] ४६४ [ग० ८ । अ० ६ । सू० ८२ ।

नृचोदेनः मुन्यान्स्योविनेद्रसि । कृषित्स्वेन्द्रणः शकः ॥ ३ ॥ इन्द्र प्र णो
रथमन पृग्विन्त्यन्तमद्रिवः । पुरस्तादेन मे कृषि ॥ ४ ॥ हन्तो नु किमाससे
मथुमं नो रथं कृषि । उपमं वाज्यु श्रवः ॥ ५ ॥ ३५ ॥ अवा नो वाज्युं रथं
मुक्तं ने किमित्परि । अस्मान्मु जिग्युपस्कृषि ॥ ६ ॥ इन्द्र दृष्टस्व पूरसि भद्रा
तं एति निष्कृतम् । इयं धीर्कृत्वियावती ॥ ७ ॥ मा सीमवद्य आ भागुर्वी काष्ठा
द्वितं धनम् । अपावृक्ता अरुत्तनयः ॥ ८ ॥ तुरीयं नाम यज्ञियं यदा करस्तदुश्म-
सि । आदित्यतिर्न ओहसे ॥ ९ ॥ अवीष्टधनो अमृता अमेन्दीदेकृद्युदेवा उत
याश्च देवीः । तस्मा उ राथः कृणुत प्रशस्तं प्रातर्मन्त्रं धियावसुर्जगम्यात् ॥
॥ १० ॥ ३६ ॥ ८ ॥

॥ ८१ ॥ १-६ कुसीदी काणव ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः-१, ५,
८ गायत्री । २, ३, ६, ७ निचृद् गायत्री । ४, ६ विराड् गायत्री ॥ पङ्क्त्यः स्वरः ॥

॥ ८१ ॥ आ तू ने इन्द्र जुमन्तं चित्रं प्राभं सङ्गृभाय । महाहस्ती दक्षि-
णेन ॥ १ ॥ विष्णो हि त्वा तुविकुर्मि तुविदेष्णं तुवीमयम् । तुविमात्रमवोभिः ॥ २ ॥
नुहि त्वा शूर देवा न मर्तासो दित्सन्तम् । भीमं न गां वारयन्ते ॥ ३ ॥ एतो
न्विन्द्रं स्तवामेशानं वस्यः स्वरार्जम् । न राथसा मधिपन्नः ॥ ४ ॥ प्र स्तोपदुप
गासिपच्छवत्सामं गीयगानम् । अभि राथसा जुगुरत् ॥ ५ ॥ ३७ ॥ आ नो
भर दक्षिणेनाभि सव्येन प्र मृश । इन्द्र मा नो वसोर्निर्भीक् ॥ ६ ॥ उप क्रम-
स्वा भर धृपता धृष्णो जनानाम् । अदाशूष्यस्य वेदः ॥ ७ ॥ इन्द्र य उ नुते
अस्ति वाजो विप्रेभिः सन्तवः । अस्माभिः सु तं सन्तुहि ॥ ८ ॥ सद्योजुवस्ते
वाजा अस्मभ्यं विश्वश्चन्द्राः । वशैश्च मन्त्रं जरन्ते ॥ ९ ॥ ३८ ॥ ५ ॥

॥ ८२ ॥ १-६ कुसीदी काणव ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः-१, ७,
६ निचृद् गायत्री । २, ५, ६, ८ गायत्री । ३, ४ विराड् गायत्री ॥ पङ्क्त्यः स्वरः ॥

॥ ८२ ॥ आ प्र द्रव परायतोर्वावतश्च वृत्रहन् । मध्यः प्रति प्रथमरणि ॥ १ ॥
तृत्राः सोमासु आ गहि सुतासो मादयिष्णवः । पिवाद्भृग्यथोचिपे ॥ २ ॥ इषा
मन्दस्वादुतेऽर्चं वराय मन्यवै । भुवत्त इन्द्र शं हृदे ॥ ३ ॥ आ त्वंशत्रवा गहि न्यु-
वथानि च ह्यसे । उपमे रौचने दिवः ॥ ४ ॥ तुभ्यायमद्रिभिः सुतो गोभिः श्री-
तो मदाय कम् । प्रसोमं इन्द्र ह्यते ॥ ५ ॥ १ ॥ इन्द्र श्रुधिसु मे हवमस्मे सुतस्य

अ० ६ । अ० ६ । व० ६] ४६५ [म० ८ । अ० ६ । सू० ८४ ।

गोमंतः । वि प्रीतिं तृप्तिमश्नुहि ॥ ६ ॥ य इन्द्र चमसेषा सोमश्चमूपु ते सुतः । पि-
वेदस्य त्वमीशिषे ॥ ७ ॥ यो अप्सु चन्द्रमा इव सोमश्चमूपु ददशे । पिवेदस्य
त्वमीशिषे ॥ ८ ॥ यं ते श्येनः प्रदाभरत्तिरो रजांस्यस्पृतम् । पिवेदस्य त्वमी-
शिषे ॥ ९ ॥ २ ॥

॥ ८३ ॥ १-६ कुसीदी काण्व ऋषिः ॥ विश्वे देविताः ॥ छन्दः-१, २,
५, ६, ६ गायत्री । ३ निचृद्गायत्री । ४ पादनिचृद्गायत्री । ७ आर्ची स्तराद्
गायत्री । ८ विराड् गायत्री ॥ षड्जः स्वरः ॥

॥ ८३ ॥ देवानामिदं वो महसंदा वृणीमहे वयम् । वृष्णामस्मभ्यमृतये ॥ १ ॥
ते नः सन्तु युजः सदा वरुणो मित्रो अर्यमा । वृधासश्च प्रचेतसः ॥ २ ॥ अति
नो विष्णिता पुह नौभिरपो न पर्षथ । यूयमतस्य रथ्यः ॥ ३ ॥ वामं नो अ-
स्त्वयमन्वामं वरुण शंस्यम् । वामं ह्यवृणीमहे ॥ ४ ॥ वामस्य हि प्रचेतसं ईशा-
नासो रिशादसः । नेमादित्या अघस्य यत् ॥ ५ ॥ ३ ॥ वयमिदं सुदानवः
क्षियन्तो यान्तो अध्वजा । देवा वृधाय हूमहे ॥ ६ ॥ अर्धं न इन्द्रैषां विष्णो
सजात्यानाम् । इता मरुतो अश्विना ॥ ७ ॥ प्र भ्रातृत्वं सुदानवोऽथ द्विता सं-
मान्या । मातुर्गर्भं भरामहे ॥ ८ ॥ यूयं हि ष्ठा सुदानव इन्द्रज्येष्ठा अभियवः ।
अथा चिद्व उत ब्रुवे ॥ ९ ॥ ४ ॥

॥ ८४ ॥ १-६ उशना काण्व ऋषिः ॥ अग्निदेवता ॥ छन्दः-१ पाद
निचृद्गायत्री । २ विराड् गायत्री । ३, ६ निचृद्गायत्री, ४, ५, ७-६ गायत्री ॥
षड्जः स्वरः ॥

॥ ८४ ॥ प्रेष्ठ वो अतिथिं स्तुपे मित्रमिव प्रियम् । अग्निं रथं न वेद्यम् ॥
१ ॥ ऋविमिव प्रचेतसं यं देवासो अथ द्विता । नि मर्त्येष्वामृत्युः ॥ २ ॥ त्वं
यविष्ठ दाशुषो नूः पाहि शृणुधी गिरः । रक्षां तोकमुत त्मना ॥ ३ ॥ कया ते
अग्ने अङ्गिर ऊर्जो नष्टादुपस्तुतिम् । वराय देव मन्यवे ॥ ४ ॥ दाशेष कस्य
मनसा यज्ञस्य सहसो यहो । कर्दु वोचं इदं नमः ॥ ५ ॥ ५ ॥ अथा त्वं हि नस्क-
रो विश्वा अस्मभ्यं सुजितीः । वाजद्रविणसो गिरः ॥ ६ ॥ कस्य नूनं परीणसो
धियो जिन्वसि दम्पते । गोपाता यस्य ते गिरः ॥ ७ ॥ तं यजयन्त सुकृतं पुनो-
खावानमाजिषु । स्वेषु क्षयेषु वाजिनम् ॥ ८ ॥ क्षेति क्षेमोभिः मायुधिर्नक्रियं घ्नन्ति
हन्ति यः । अग्ने सुवीर एधते ॥ ९ ॥ ६ ॥

अ० ६ । अ० ६ । व० १०] ४६६ [म० ८ । अ० ६ । सू० ८६ ।

॥ ८५ ॥ १-६ कृष्ण ऋषिः ॥ अश्विनौ देवते ॥ छन्दः—१, ६ विराड् गायत्री । २, ५, ७ निचृद् गायत्री । ३, ४, ६, ८ गायत्री ॥ पङ्क्तयः स्वरः ॥

॥ ८५ ॥ आ मे हवँ नामत्याश्विना गच्छतं युवम् । मध्वः सोमस्य पीतये ॥ १ ॥ इमे मे स्तोममश्विनेमे मे शृणुतं हवम् । मध्वः सोमस्य पीतये ॥ २ ॥ अयं वां कृष्णो अश्विना हवते वाजिनीवसू । मध्वः सोमस्य पीतये ॥ ३ ॥ शृणुतं जनिर्बुध्वं कृष्णस्य स्तुवतो नरा । मध्वः सोमस्य पीतये ॥ ४ ॥ छर्दिर्यन्तमदोभ्यं विप्राय स्तुवते नरा । मध्वः सोमस्य पीतये ॥ ५ ॥ ७ ॥ गच्छतं दाशुर्पो गृह-
प्रित्यास्तुवतो अश्विना । मध्वः सोमस्य पीतये ॥ ६ ॥ युञ्जथां रासं रथे
वृद्धिं वृषणवसू । मध्वः सोमस्य पीतये ॥ ७ ॥ त्रिवन्धुरेण त्रिवृता रथेना या-
तमश्विना । मध्वः सोमस्य पीतये ॥ ८ ॥ नू मे गिरौ नास्त्याश्विना प्रावतं यु-
वम् । मध्वः सोमस्य पीतये ॥ ९ ॥ ८ ॥

॥ ८६ ॥ १—५ कृष्णो विश्वको वा कार्ष्णिर्ऋषिः ॥ अश्विनौ देवते ॥
छन्दः—१, ३ विराड् जगती । २, ४, ५ निचृज्जगती ॥ निपादः स्वरः ॥

॥ ८६ ॥ उभा हि दत्ता भिपजा मयोभुवोभा दत्तस्य वचसो वभूवथुः ।
ता वां विश्वको हवते तनूकृथे मा नो वि यौष्टं सख्या मुमोचतम् ॥ १ ॥ कथा
नूनं वां विमेना उप स्तवयुवं धियं ददथुर्वस्यइष्टये । ता वां विश्वको हवते तनू-
कृथे मा नो वि यौष्टं सख्या मुमोचतम् ॥ २ ॥ युवं हि प्मा पुरुभुजेममैधुतुं वि-
ष्णावे ददथुर्वस्यइष्टये । ता वां विश्वको हवते तनूकृथे मा नो वि यौष्टं सख्या
मुमोचतम् ॥ ३ ॥ उत त्यं वीरं धनसामृजीपिणं दूरे चित्सन्तमवसे हवामहे । य-
स्य स्वादिष्टा सुप्रतिः पितुर्यथा मा नो वि यौष्टं सख्या मुमोचतम् ॥ ४ ॥ ऋतेन
देवः संविता संमायत ऋतस्य शृङ्गमुर्विया वि पप्रथे । ऋतं सासाह महि चि-
त्पृतन्यतो मा नो वि यौष्टं सख्या मुमोचतम् ॥ ५ ॥ ६ ॥

॥ ८७ ॥ १-६ कृष्णो धुम्नीको वा वासिष्ठः प्रियमेषो वा ऋषिः ॥ अश्विनौ
देवते ॥ छन्दः—१, ३ वृहती । ५ निचृद् वृहती । २, ४, ६ निचृत् पङ्क्तिः ॥
स्वरः—१, ३, ५ मध्यमः । २, ४, ६ पञ्चमः ॥

॥ ८७ ॥ धुम्नी वां स्तोमो अश्विना क्रिविर्न सेक आ गतम् । मध्वः सु-
तस्य स विवि प्रियो नरा पातं गौराश्विवेरिणे ॥ १ ॥ पिवतं धर्मं मधुमन्तमश्विना

वर्हिः सीदतं नरा । ता मन्दसाना मनुषो दुरोण आ नि पातं वेदसा वयः ॥ २ ॥
 आ वां विश्वाभिरुतिभिः प्रियमैधा अदूषत । ता वृत्तिर्यातमुप वृक्तवर्हिषो जुष्टं
 यज्ञं दिविष्टिषु ॥ ३ ॥ पिवतं सोमं मधुमन्तमश्विना वर्हिः सीदतं सुमत् । ता वा-
 वृधाना उप सुष्टुतिं दिवो गन्तं गौराविवेरिणम् ॥ ४ ॥ आ नूनं यातमश्विना-
 श्वेभिः प्रुषितप्सुभिः । दत्ता हिरण्यवर्तनी शुभस्पती पातं सोममृतावृधा ॥ ५ ॥
 वयं हि वां हवामहे विष्ववो विप्रसो वाजसातये । ता वल्गू दत्ता पुरुदंससा
 धियाश्विना श्रुष्ट्या गतम् ॥ ६ ॥ १० ॥

॥ ८८ ॥ १—६ नोधा ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः—१, ३ वृहती ।
 ५ निचृद्बृहती । २, ४ पङ्क्तिः । ६ विराट् पङ्क्तिः ॥ स्वरः—१, ३, ५ मध्यमः ।
 २, ४, ६ पञ्चमः ॥

॥ ८८ ॥ तं वो दस्ममृतीपहं वसोमन्दानमन्धसः । अभि वृत्सं न स्वसरेपु
 धेनव इन्द्रं गीर्भिर्नैधामहे ॥ १ ॥ युजं सुदानुं तविपीभिरावृतं गिरिं न पुरुभो-
 जसम् । जुमन्तं वाजं शतिनं सहस्रिणं मज्जू गोमन्तमीमहे ॥ २ ॥ नत्वा बृहन्तो
 अद्रयो वरन्त इन्द्र वीळवः । यदित्ससि स्तुवते मावते वसु नकिष्टदा मिनाति
 ते ॥ ३ ॥ योद्धासि क्रत्वा श्वसोत दंसना विश्वा जाताभि मज्जना । आत्वा-
 यमर्क ऊतये ववर्तति यं गोतमा अजीजनन् ॥ ४ ॥ प्र हि रिंरिक्त ओजसा दिवो
 अन्तेभ्यस्परि । न त्वा विव्याच रज इन्द्र पार्थिवमनु स्वधां ववक्षिय ॥ ५ ॥
 नक्रिः परिष्टिर्मघवन्मघस्य ते यदाशुपे दशस्यसि । अस्माकं वोभ्युचथस्य चोदिता
 मंहिष्ठो वाजसातये ॥ ६ ॥ ११ ॥

॥ ८९ ॥ १—७ नृमेध पुरुमेधावृषी ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः—१, ७
 वृहती । ३ निचृद्बृहती । २ पाद निचृत्पङ्क्तिः । ४ विराट् पङ्क्तिः । ५ विराटनुष्टुप् । ६
 निचृदनुष्टुप् ॥ स्वरः—१, ३, ७ मध्यमः । २, ४ पञ्चमः । ५, ६ गान्धारः ॥

॥ ८९ ॥ बृहदिन्द्राय गायत मरुतो वृत्रहन्तमम् । येन ज्योतिरजनयवृता-
 वृधो देवं देवाय जागृवि ॥ १ ॥ अर्पाधमदभिर्शस्तीरशस्तिहायेन्द्रो युमन्याभ-
 वत् । देवास्त इन्द्र सख्याय येमिरे वृहन्नानो मरुद्गण ॥ २ ॥ प्र वृ इन्द्राय वृहते
 मरुतो ब्रह्मार्चित । वृत्रं हनति वृत्रहा शतक्रतुर्वज्रेण शतपर्वणा ॥ ३ ॥ अभि प्र
 भर धृपता धृपन्मनः श्रवश्चित्ते असद्वृहत् । अर्पन्त्वापो जवसा वि मातरो दनो
 नवं जया स्वः ॥ ४ ॥ यज्जायथा अपूर्व्य मयवन्वृद्धत्याय । तत्पृथिवीममय-

स० ६ । अ० ६ । व० १४] ४६ = [म० ८ । अ० ६ । सू० ६१ ।

स्नदस्तभ्ना उत याम् ॥ ५ ॥ तत्ते यज्ञो अजायत तदुर्क उत हस्कृतिः । तमि-
स्त्वमभिभूरीमि यज्जातं यच्च जन्तवम् ॥ ६ ॥ आमासु एकमेरय आ सूर्य रोहयो
दिवि । यमे न सामन्तपता सुवृत्तिभिर्जुष्टं गिर्विणसे बृहत् ॥ ७ ॥ १२ ॥

॥ ६० ॥ १—६ वृमेध पुरुमेधावृषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः—१ नि-
चृद्वृहती । ३ विराद् वृहती । ५ पादनिचृद्वृहती । २, ४ पादनिचृत् पङ्क्तिः ।
६ निचृत् पङ्क्तिः ॥ स्वरः—१, ३, ५ मध्यमः । २, ४, ६ गान्धारः ॥

॥ ६० ॥ आ नो विश्वासु हव्य इन्द्रः समत्सु भूपतु । उप व्रक्षाणि सर्व-
नानि वृत्रहा परमज्या अर्चीषमः ॥ १ ॥ त्वं दाता प्रथमो राधसामस्यसि सत्य
ईशानकृत् । तुविद्युस्मस्य युज्या वृणीमहे पुत्रस्य शर्वसो महः ॥ २ ॥ व्रक्षा त
इन्द्र गिर्विणः क्रियन्ते अनतिष्ठता । इमा जुपस्व हर्यश्च योजनेन्द्र या ते अम-
न्महि ॥ ३ ॥ त्वं हि सत्यो मधवधनानतो वृत्रा भूरि न्यूज्जसे । स त्वं शविष्ठ
वज्रहस्त दाशुषेऽर्वाञ्चै युधिमा कृधि ॥ ४ ॥ त्वमिन्द्र युशा अस्यृजीपी शवस-
स्पते । त्वं वृत्राणि हंस्यप्रतीन्येक इदनुत्ता चर्पणीधृता ॥ ५ ॥ तमु त्वा नूनम-
सुर प्रचेतमं राधो भागमिवेमहे । महीव कृत्तिः शरणा त इन्द्र म ते सुम्ना नो
अश्ववन् ॥ ६ ॥ १३ ॥

॥ ६१ ॥ १—७ अपालात्रेयी अपिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः—१ आर्ची
स्वराद् पङ्क्तिः । २ पङ्क्तिः । ३ निचृदनुष्टुप् । ४ अनुष्टुप् । ५, ६ विरादनुष्टुप् ।
७ पादनिचृदनुष्टुप् ॥ स्वरः—१, २ पञ्चमः । ३—७ गान्धारः ॥

॥ ६१ ॥ कृत्याश्वारवायती सोममपि सुताविदत् । अस्तं भरन्त्यव्रीदि-
न्द्राय मुनवै त्वा शक्राय मुनवै त्वा ॥ १ ॥ असौ य एपि वीरको गृहहृहं वि-
चाकेशत् । इमं जम्भसुतं पिव धानावन्तं कर्मिभ्रणमपूवन्तमुक्थिनम् ॥ २ ॥
आ चन त्वा चिकित्तामोऽधि चन त्वा नेमसि । शनैरिव शनकैरिवेन्द्रायेन्द्रो
परि सव ॥ ३ ॥ कुविच्छकत्कुवित्करत्कुविद्यो वस्यसस्करत् । कुवित्पतिष्ठिपो
यनीरिन्द्रेण मुद्रमामहे ॥ ४ ॥ इमानि त्रीणि विष्टया तानीन्द्र वि रोहय । शिर-
स्तस्योविसामादिदं म उपोदरे ॥ ५ ॥ असौ च या न उर्वरादिमां तन्वंमम ।
अयो त्वस्य यच्चिद्रः सर्वा ता रोमशा कृधि ॥ ६ ॥ खे रथस्य खेऽनसुः खे
युगस्य शतक्रतो । अणालामिन्द्र त्रिप्यूत्वकृणोः सूर्यत्वचम् ॥ ७ ॥ १४ ॥

अ० ६ । अ० ६ । व० १६] ४६६ [म० ८ । अ० ६ । सू० ६२ ।

॥ ६२ ॥ १—३३ श्रुतकृत्तः सुकृत्तो वा ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः—
१ विराडनुष्टुप् । २, ४, ८—१२, २२, २५—२७, ३० निचृद्गायत्री । ३,
७, ३१, ३३ पादनिचृद् गायत्री । ५ आर्ची स्वराङ्गायत्री । ६, १३—१५,
२८ विराड् गायत्री । १६—२१, २३, २४, २६, ३२ गायत्री ॥ स्वरः—
गान्धारः । २—३३ षड्जः ॥

॥ ६२ ॥ पान्तुमा वो अन्धस इन्द्रमभि प्र गायत । विश्वासाहं शतक्रतुं
महिष्ठं चर्षणीनाम् ॥ १ ॥ पुरुदूतं पुरुष्टुतं गाथान्यसनेश्रुतम् । इन्द्र इति ब्रवी-
तन ॥ २ ॥ इन्द्र इन्नो महानो दाता वाजानां नृतुः । महौ अभिज्ञा यमत् ॥ ३ ॥
अपादुशिष्यन्धसः सुदत्तस्य प्रहोपिणः । इन्दोरिन्द्रो यवाशिरः ॥ ४ ॥ तम्ब-
भि प्रार्चतेन्द्रं सोमस्य पीतये । तदिद्धयस्य वर्धनम् ॥ ५ ॥ १५ ॥ अस्य पीत्वा
मदानां देवो देवस्यौजसा । विश्वाभि भुवना भुवत् ॥ ६ ॥ त्यमु वः सत्रासाहं
विश्वासु गीर्षीयतम् । आ च्यावयस्युतये ॥ ७ ॥ युध्मं सन्तमनर्वाणो सोमपाम-
नपच्युतम् । नरमत्रार्यक्रतुम् ॥ ८ ॥ शित्ता एण इन्द्र राय आ पुरु विद्रौ ऋचीप-
म । अवा नः पार्ये धने ॥ ९ ॥ अतश्चिदिन्द्र एण उपा याहि शतवाजया । इपा
सहस्रवाजया ॥ १० ॥ १६ ॥ अयाम धीवतो धियोऽर्विजिः शक्र गोदरे । जयेम
पृत्सु वज्रिवः ॥ ११ ॥ वयमु त्वा शतक्रतो गावो न यवसेपा । उक्थेपु रणया-
मसि ॥ १२ ॥ विश्वा हि मर्त्यत्वनानुक्रामा शतक्रतो । अगन्म वज्रित्राशसः ॥ १३ ॥
त्वे सु पुत्र शवसोऽवृत्रन्कामकातयः । न त्वामिन्द्राति रिच्यते ॥ १४ ॥ स नो
वृषन्तसनिष्ठया सं घोरया द्रवित्त्वा । धियाविहि पुरन्ध्या ॥ १५ ॥ १७ ॥ यस्ते
नूनं शतक्रतुविन्द्रं द्युमिनतमो मदः । तेन नूनं मदे मदः ॥ १६ ॥ यस्ते चित्रश्र-
वस्तमो य इन्द्र वृत्रहन्तमः । य ओजोदातमो मदः ॥ १७ ॥ विद्या हि यस्ते
आद्रिवस्त्वादत्तः सत्य सोमपाः । विश्वासु दस्म कृष्टिषु ॥ १८ ॥ इन्द्राय मर्धने
सुतं परि षोभन्तु नो गिरः । अर्कमर्चन्तु कारवः ॥ १९ ॥ यस्मिन्विश्वेना अधि-
श्रियो रणान्ति सप्त संसदः । इन्द्रं सुते हवामहे ॥ २० ॥ १८ ॥ त्रिकटुकेषु चेतनं
देवासो यज्ञमन्तत । तमिद्धन्तु नो गिरः ॥ २१ ॥ आ त्वा विशन्तिवन्दवः स-
मुद्रमिव सिन्धवः । न त्वामिन्द्राति रिच्यते ॥ २२ ॥ विव्यकथं महिना वृषन्भुजं
सोमस्य जाश्वे । य इन्द्र जठरेषु ते ॥ २३ ॥ अरं त इन्द्र कुक्षेय सोमो भवतु
वृत्रहन् । अरं धामभ्य इन्दवः ॥ २४ ॥ अरमश्वाय गायति श्रुतकृत्तो अरं गेयं ।

अ० ६ । अ० ६ । व० २४] ४७० [म० ८ । अ० ६ । सू० ६३ ।

ते शक्र वावने ॥ २६ ॥ १६ ॥ पृथक्कात्ताच्चिद्विस्त्वां नैक्षन्त नो गिरः ।
अर्धं गमाम ते वयम् ॥ २७ ॥ एवा मासि वीर्युगेवा शूर उत स्थिरः । एवा ते
गन्धं मनः २८ ॥ एवा रातिस्तुर्वीमय विश्वेभिर्धायि धातृभिः । अथा चिदिन्द्र
ये सचा ॥ २९ ॥ मा पु वृक्षे व तन्द्रयुर्धुवो वाजानां पते । मत्स्वा सुतस्य गो-
मतः ॥ ३० ॥ मा न इन्द्राभ्यादिशः सूरौ अकुप्वा यमन् । त्वा युजा वनेम
तन् ॥ ३१ ॥ न्वेदिन्द्र युजा वयं प्रति वृवीमहि स्पृधः । त्वमस्माकं तव स्मसि
॥ ३२ ॥ त्वामिदि त्वायवोऽनुनोनुवतश्चरान् । सखाय इन्द्र कारवः ॥ ३३ ॥ २० ॥

॥ ६३ ॥ १—३४ सुकृत् अपिः ॥ १—३३ इन्द्रः । ३४ इन्द्र ऋभवश्च
देवताः ॥ इन्द्रः—१, २४, ३३ विराड् गायत्री । २—४, १०, ११, १३,
१५, १६, १८, २१, २३, २७—३१ निचृद्गायत्री । ५—६, १२, १४,
१७, २०, २२, २५, २६, ३२, ३४ गायत्री । १६ पादनिचृद् गायत्री ॥
पद्मजः स्वरः ॥

॥ ६३ ॥ उद्देदुभि श्रुतामयं वृषभं नर्यापसम् । अस्तारमेपि सूर्य ॥ १ ॥
नव यो नवति पुरो विभेदं वाद्वोजसा । अहिं च वृत्रहावधीत् ॥ २ ॥ स न इन्द्रः
शिवः सखाश्वाद्यदोमयवमत् । उरुधारेव दोहते ॥ ३ ॥ यद्य कर्षं वृत्रहधुदगा
अभि सूर्य । सर्वं तदिन्द्र ते वशे ॥ ४ ॥ यदा प्रवृद्ध सत्पते न मरा इति मन्यसे ।
उतो तत्सत्यमित्तव ॥ ५ ॥ २१ ॥ ये सोमासः परावति ये अर्धावति सुन्विरे ।
सर्वास्तां इन्द्र गच्छसि ॥ ६ ॥ तमिन्द्रं वाजयामसि महे वृत्राय हन्तवे । स वृषा
वृषभो भुवत् ॥ ७ ॥ इन्द्रः स दामने कृत ओजिष्ठः स मदं हितः । युम्नी श्लो-
की स सोम्यः ॥ ८ ॥ गिरा वज्रो न सम्भृतः सर्वलो अनपच्युतः ववृत्त ऋषो
अस्तृतः ॥ ९ ॥ दुर्गे चित्रः सुगं कृधि गृणान इन्द्र गिर्वणः । त्वञ्च मघवन्वशः
॥ १० ॥ २२ ॥ यस्य ते नू चिदादिशं न मिनन्ति स्वराज्यम् । न देवो नाग्नि-
गुर्जनः ॥ ११ ॥ अथा ते अप्रतिष्कृतं देवी शुष्मं सपर्यतः । उभे सुशिश्रु रोदसी
॥ १२ ॥ त्वमेतदधारयः कृष्णासु रोहिणीषु च । परुष्णीषु रुशत्पयः ॥ १३ ॥
वि यदहेरधं त्विषो विश्वे देवासो अक्रमुः । विदन्मृगस्य तां अमः ॥ १४ ॥ आ-
हु मे निवरो भुवद्वृत्रहादिष्ट पौंस्यम् । अजातशत्रुरस्तृतः ॥ १५ ॥ २३ ॥ श्रुतं
वो वृत्रहन्तमम्य शर्थं चर्पणीनाम् । आ शुपे राधसे महे ॥ १६ ॥ अया धिया
च गव्यया पुरुषायान्पुरुषुत । यत्सोमैसोम आभवः ॥ १७ ॥ बोधिन्मना इदंस्तु
नो वृत्रहा भूर्यामृतिः । शृणोतु शक्र आशिषम् ॥ १८ ॥ कया त्वन्नं उत्थाभि

अ० ६ । अ० ६ । व० २६] ४७? [म० ८ । अ० १० । सू० ६४ ।

प्र मन्दसे वृषन् । कया स्तोतृभ्य आ भेर ॥ १६ ॥ कस्य वृषा सुते सचा न्नि-
 त्वान्वृषभो रणत् । वृत्रहा सोमपीतये ॥ २० ॥ २४ ॥ अभी पु एस्त्वं रयि म-
 न्दसानः सहस्रिणम् । प्रयन्ता वोधि दाशुपे ॥ २१ ॥ पत्नीवन्तः सुता इम उश-
 न्तो यन्ति वीतये । अपां जग्मिनिचुम्पुणः ॥ २२ ॥ इष्टा होत्रा असृजतेन्द्रं
 वृधासो अश्वरे । अच्छावभृथमोजसा ॥ २३ ॥ इह त्या सधमाद्या हरी हिरण्य-
 केशया । वोळ्हामभि प्रयोहितम् ॥ २४ ॥ तुभ्यं सोमाः सुता इमे स्तीर्णे बहिर्वि-
 भावसो । स्तोतृभ्य इन्द्रमा वह ॥ २५ ॥ २५ ॥ आ ते दज्जं वि रौचना दधद्र-
 त्ना वि दाशुपे । स्तोतृभ्य इन्द्रमर्चत ॥ २६ ॥ आ ते दधामीन्द्रियमुक्था विश्वा
 शतक्रतो । स्तोतृभ्य इन्द्र मृळय ॥ २७ ॥ भद्रम्भद्रं न आ भरेषमूर्जं शतक्रतो । य-
 दिन्द्र मृळयासि नः ॥ ३८ ॥ स नो विश्वान्या भेर सुवितानि शतक्रतो । य-
 दिन्द्र मृळयासि नः ॥ २६ ॥ त्वामिद्वृत्रहन्तम सुतावन्तो हवामहे । यदिन्द्र
 मृळयासि नः ॥ ३० ॥ २६ ॥ उप नो हरिभिः सुतं याहि मदानाम्पते । उप नो-
 हरिभिः सुतम् ॥ ३१ ॥ द्विता यो वृत्रहन्तमो विद इन्द्रः शतक्रतुः । उप नो ह-
 रिभिः सुतम् ॥ ३२ ॥ त्वं हि वृत्रहन्तेपां पाता सोमानामसि । उप नो हरिभिः
 सुतम् ॥ ३३ ॥ इन्द्र इषे ददातु न ऋभुक्षणांमृधुं रयिम् । वाजी ददातु वा-
 जिनम् ॥ ३४ ॥ २७ ॥ ६ ॥

॥ ६४ ॥ १—१२ विन्दुः पूतदत्तो वा ऋपिः ॥ मरुतो देवता ॥ छन्दः—
 १, २, ८ विराड् गायत्री । ३, ५, ७, ९ गायत्री । ४, ६, १०—१२ निचृद्
 गायत्री ॥ षड्जः स्वरः ॥

॥ ६४ ॥ गौर्धयति मरुतां श्रवस्युर्मता मघोर्नाम् । युक्ता वही रयानाम्
 ॥ १ ॥ यस्या देवा उपस्थे वृता विश्वे धारयन्ते । सूर्यामासा इशे कम ॥ २ ॥
 तत्सु नो विश्वे अर्य आ सदा गृणन्ति कारवः । मरुतः सोमपीतये ॥ ३ ॥ अ-
 स्ति सोमो अर्यं सुतः पिवन्त्यस्य मरुतः । उत स्वराजो अश्विना ॥ ४ ॥ पिव-
 न्ति मित्रो अर्यमा तना पूतस्य वरुणः । त्रिपथस्यस्य जावतः ॥ ५ ॥ उतो न्व-
 स्य जोषमां इन्द्रः सुतस्य गोमतः । प्राप्तहोतैव मत्सति ॥ ६ ॥ २८ ॥ कर्दन्वि-
 पन्त सूर्यस्तिर आप इव सिधः । अर्षन्ति पूतदत्तसः ॥ ७ ॥ कर्दो अय मद्या-
 नां देवानामवो वृणे । त्मना च हस्मर्व्वसाम् ॥ ८ ॥ आ ये विश्वा पार्थिवानि
 एप्रथत्रोचना दिवः । मरुतः सोमपीतये ॥ ९ ॥ त्याजु पूतदत्तसो दिवो वो म-

अ० ६ । अ० ६ । व० ३२] ४७२ [म० ८ । अ० १० । सू० ६६ ।

रुतो हुवे । अस्य सोमस्य पीतये ॥ १० ॥ साधु ये वि रोदसी तस्तुभुर्मरुतो हु-
वे । अस्य सोमस्य पीतये ॥ ११ ॥ खं नु मारुतं गुणं गिरिष्ठां वृषणं हुवे ।
अस्य सोमस्य पीतये ॥ १२ ॥ २६ ॥

॥ ६५ ॥ १—६ तिरथी ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः—१—४, ६,
७ विराडनुष्टुप् । ५, ६ अनुष्टुप् । ८ निचृदनुष्टुप् ॥ गान्धारः स्वरः ॥

॥ ६५ ॥ आ त्वा गिरौ रयीरिवास्थुः सुतेषु गिर्वणः । अभि त्वा समनूष-
नेन्द्रं वृत्से न मातरः ॥ १ ॥ आ त्वा शुका अचुच्यवुः सुतासं इन्द्र गिर्वणः ।
पित्रा त्वस्यान्धसु इन्द्र विश्वासु ते हितम् ॥ २ ॥ पित्रा सोमं मदाय कमिन्द्रं
दयेनाभृतं सुतम् । त्वं हि शश्वतीनां पती राजा विशामसि ॥ ३ ॥ शुधी हव त्ति-
रुच्यो इन्द्र यस्त्वा सपर्यति । सुवीर्यस्य गोमतो रायस्पूधि महां असि ॥ ४ ॥
इन्द्र यस्ते नवीयसीं गिरं मन्द्रामजीजनत् । चिकित्विन्मनसं धियं प्रत्रामृतस्य पि-
प्यपीम् ॥ ५ ॥ ३० ॥ तमुं प्त्वाम यं गिर इन्द्रमुक्थानि वावृधुः । पुरुण्यस्य पौ-
स्या मिपासन्तो वनामहे ॥ ६ ॥ एतो न्विन्द्रं स्त्वाम शुद्धं शुद्धेन साम्ना । शु-
द्धैरुक्थैर्वीवृधांसं शुद्ध आशीर्वान्ममत्तु ॥ ७ ॥ इन्द्र शुद्धो न आ गीहि शुद्धः शु-
द्धाभिरुतिभिः । शुद्धो रयिं नि धारय शुद्धो ममद्धि सोम्यः ॥ ८ ॥ इन्द्र शुद्धो
हि नो रयिं शुद्धो रत्नानि द्राशुपे । शुद्धो वृत्राणि जिघ्रसे शुद्धो वाजं सिपा-
ससि ॥ ९ ॥ ३१ ॥

॥ ६६ ॥ १—२१ तिरथीर्युतानो वा मरुत ऋषिः ॥ देवताः—१—१४,
१६—२१ इन्द्रः । १४ मरुतः । १५ इन्द्रावृहस्पती ॥ छन्दः—१, २, ५,
१३, १४ निचृत्त्रिष्टुप् । ३, ६, ७, १०, ११, १६ विराद् त्रिष्टुप् । ८, ९,
१२ त्रिष्टुप् । १५, १८, १९ पादनिचृत्त्रिष्टुप् । ४, १७ पङ्क्तिः । २० निचृत्
पङ्क्तिः । २१ विराद् पङ्क्तिः ॥ स्वरः—१—३, ५—१६, १८, १९ धैवतः ।
४, १७, २०, २१ पञ्चमः ॥

॥ ६६ ॥ अस्मा उपास आतिरन्त यामिन्द्राय नक्तमूर्याः सुवाचः । अस्मा
आपो मातरः सप्त तस्थुर्वृभ्यस्तराय सिन्धवः सुपाराः ॥ १ ॥ अतिविद्धा विथु-
रेणा घिदया त्रिः सप्त सानु संहिता गिरीणाम् । न तद्देवो न मर्यस्तुतुर्याद्यानि
मरुदो वृषभश्चकार ॥ २ ॥ इन्द्रस्य वज्रं आयसो निर्मिश्र इन्द्रस्य बाहोर्भूयिष्ठ-

अ० ६ । अ० ६ । व० ३५] ४७३ [म० ८ । अ० १० । सू० ६६ ।

मोजः । शीर्षनिन्द्रस्य क्रतवो निरेक आसन्नेपन्तु श्रुत्या उपाके ॥ ३ ॥ मन्ये त्वा
यज्ञियं यज्ञियानां गन्ये त्वा च्यवन्तमच्युतानाम् । मन्ये त्वा सत्त्वंनामिन्द्र केतुं म-
न्ये त्वा वृषभं चर्षणीनाम् ॥ ४ ॥ आ यद्वज्रं वाहोरिन्द्र धत्से मदच्युतमहये ह-
न्तवा उ । प्र पर्वता अनवन्त प्र गावः प्र ब्रह्माणो अभिनक्षन्त इन्द्रम् ॥ ५ ॥ ३२ ॥
तमुं पृथाम य इमा जजान विश्वा जातान्यवराण्यस्मात् । इन्द्रेण मित्रं दिधिपेम
शीर्षिणो नमोभिर्वृषभं विशेम ॥ ६ ॥ वृत्रस्य त्वा श्वसथादीपमाणा विश्वे देवा
अजहुर्ये सर्वायः । मरुद्भिरिन्द्र मुख्यं ते अस्त्वथेमा विश्वाः पृतना जयासि ॥ ७ ॥
त्रिः षष्टिस्त्वा मरुतो वावृथाना उसा इव राशयो यज्ञियासः । उप त्वेमः कृधि
नो भागधेयं शुष्मं त एना हविषा विधेम ॥ ८ ॥ तिग्ममायुधं मरुतामनीकं कस्तं
इन्द्र प्रति वज्रं दधेर्ष । अनायुधासो असुरा अदेवाश्चक्रेण तां अप वप ऋजी-
षिन् ॥ ९ ॥ मह उग्राय तवसे सुवृक्तिं प्रेरय शिवतमाय पश्वः । गिर्वीहसे गिर-
इन्द्राय पूर्वार्धेहि तन्वे कुविदङ्ग वेदत् ॥ १० ॥ ३३ ॥ उक्थवाहसे विश्वे मनीषां दृणा न
पारमीरय नदीनाम् । निं स्पृश धिया तन्वि श्रुतस्य जुष्टतरस्य कुविदङ्ग वेदत् ॥ ११ ॥
तद्विविद्वादि यत्त इन्द्रो जुजोपस्तुहि सुष्टुतिं नमसा विवास । उप भूप जरितर्मा
रुवण्यः श्रावया वाचं कुविदङ्ग वेदत् ॥ १२ ॥ अर्ब दृप्सो अंशुमतीमतिष्ठदियानः
कृष्णो दशभिः सहस्रैः । आवत्तमिन्द्रः शच्या धमन्तमप स्नेहितीर्नृमणा अधत्त
॥ १३ ॥ दृप्समपश्यं विपुणे चरन्तमुपह्वरे नद्यो अंशुमत्याः । नभो न कृष्णम-
वतस्थिवांसमिष्यामि वो वृषणो युध्यताजौ ॥ १४ ॥ अर्ध दृप्सो अंशुमत्या उ-
पस्थेऽधारयत्तन्वं तित्विषाणः । विशो अदेवीरभ्याः चरन्तीर्वृहस्पतिना युजेन्द्रः
ससाहे ॥ १५ ॥ ३४ ॥ त्वं ह त्यत्सप्तभ्यो जायमानोऽशत्रुभ्यो अभवः शत्रुरिन्द्र ।
गूल्हे द्यावापृथिवी अन्वविन्दो विभुमद्भ्यो भुवनेभ्यो रणं धाः ॥ १६ ॥ त्वं ह
त्यदप्रतिमानमोजो वज्रेण वज्रिन्धृषितो जघन्थ । त्वं शुष्णस्यावातिरो वर्धयस्त्वं
गा इन्द्र शच्येदविन्द्रः ॥ १७ ॥ त्वं ह त्यद्वृषभ चर्षणीनाङ्घ्रिनो वृत्राणो तद्विषो
वभूथ । त्वं सिन्धूरसृजस्तस्तभानान् त्वमपो अजयो दासपत्नीः ॥ १८ ॥ स सु-
क्रतू रणिता यः सुतेषु नृत्तमन्युर्यो अहेव रेवान् । य एक इन्नर्यपांसि कर्ता स वृ-
त्रहा प्रतीदन्यमाहुः ॥ १९ ॥ स वृत्रहेन्द्रश्चर्षणीधृत्तं सुष्टुत्या हव्यं हुवेम । स प्रा-
विता मघवा नोऽधिवृक्ता स वाजस्य श्वस्यस्य दाता ॥ २० ॥ स वृत्रहेन्द्र अभुक्ता
सद्यो जज्ञानो हव्यो वभूव । कृएवन्नपांसि नर्यापुरुणि सोमो न पीतो हव्यः स-
खिभ्यः ॥ २१ ॥ ३५ ॥

॥ ६७ ॥ १-१५ रेभः काश्यप ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः-१, ११
विराद् बृहती । २, ६, ८, १२ निचृद्बृहती । ४, ५, ८ बृहती । ३ भुरि-
गनुष्टुप् । ७ अनुष्टुप् । १० भुरिगजगती । १३ अतिजगती । १५ ककुम्मती ज-
गती । १४ विराद् त्रिष्टुप् ॥ स्वरः-१, २, ४-६, ८, ९, ११, १२ मध्यमः ।
३, ७ गान्धारः । १०, १३, १५ निपादः । १४ धैवतः ॥

॥ ६७ ॥ या इन्द्र भुज आभरः स्वर्वाँ असुरेभ्यः । स्तोतारुमिन्मघवन्नस्य
वर्धय ये च त्वे वृक्तवर्हिपः ॥ १ ॥ यमिन्द्र दधिपे त्वमश्वं गां भागमव्ययम् ।
यजमाने सुन्वति दक्षिणावति तस्मिन् तं धेहि मा पणौ ॥ २ ॥ य इन्द्र सस्त्य-
मतोऽनुत्वापमदेवयुः । सैः प एवैर्मुमुत्पोष्यै रयि संनुतर्धेहि तं ततः ॥ ३ ॥
यच्छक्रासि परावति यद्वर्वावति वृत्रहन् । अतस्त्वा गीर्भिर्धुगदिन्द्र केशिभिः सु-
तावौ आ विवासति ॥ ४ ॥ यद्वासि रोचने द्विवः समुद्रस्याधि विष्टपि । यत्पा-
थिवे सदेने वृत्रहन्तम् यदन्तरिक्ष आ गहि ॥ ५ ॥ ३६ ॥ स नः सोमेषु सोमपाः
सुतेषु श्वसस्पते । मादयेस्व राधसा मृन्वतावतेन्द्र राया परीणसा ॥ ६ ॥ मा न
इन्द्र परा वृणम्भवा नः सध्मायः । त्वं न ऊती त्वमिन्नु आप्यं मा न इन्द्र परा
वृणक् ॥ ७ ॥ अस्मे इन्द्र सचा सुते नि पदा पीतये मधु । कृधी जरित्रे मघवन्न-
वो मृदुस्मे इन्द्र सचा सुते ॥ ८ ॥ न त्वा देवास आशत न मर्त्यासो अद्रिवः ।
विश्वं ज्ञातानि श्वसाभिभूरसि न त्वा देवास आशत ॥ ९ ॥ विश्वाः पृतना
अभिभूतं नरं सजूर्स्ततज्जुरिन्द्रं जज्जुनरष राजसै । क्रत्वा वरिष्ठं वरं आमुर्मुतोग्र-
मोजिष्ठं त्वसं तस्विनम् ॥ १० ॥ ३७ ॥ समी रेभासो अस्वरन्निन्द्रं सोमस्य पीतये ।
स्वर्पति यदी वृधे धृतव्रतो द्योजसा समूतिभिः ॥ ११ ॥ नेमिं नमन्ति चक्षसा
मेपं विषा अभिस्वरा । सुवीतयो वो अद्भुहोऽपि कर्णे तरस्विनः समूकभिः ॥ १२ ॥
तमिन्द्रं जोहवीमि मघवानमुग्रं सत्रा दधानमप्रतिष्कृतं शवांसि । महिष्ठो गीर्भिरा
च यज्ञियो वृवर्तद्याये नो विश्वा सुपथा कृणोतु वृषी ॥ १३ ॥ त्वं पुर इन्द्र चि-
किदेना व्योजसा शविष्ठ शक्र नाशयध्वै । त्वद्विश्वानि भुवनानि वज्रिन्द्रावा रे-
जेते पृथिवी च धीपा ॥ १४ ॥ तन्म ऋतमिन्द्र शूर चित्र पात्वपो न वज्रिन्दु-
ष्टिनार्ति पणिभूरि । कदा न इन्द्र राय आ दशस्येर्विश्वप्यस्य स्पृहयाय्यस्य
राजन् ॥ १५ ॥ ३८ ॥ ६ ॥

॥ ६८ ॥ १-१२ नृमेध ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः-१, ५ उष्णिक् ।
२, ६ ककुम्मती उष्णिक् । ३, ७, ८, १०-१२ विरादुष्णिक् । ४ पाद नि-
चृदुष्णिक् । ६ निचृदुष्णिक् ॥ ऋषभ स्वरः ॥

अ० ६ । अ० ७ । व० ३] ४७५ [म० ८ । अ० १० । सू० ६६ ।

॥ ६८ ॥ इन्द्राय सामं गायतु विप्राय बृहते बृहत् । धर्मकृते विप्रश्चिने पत्न-
स्यवे ॥ १ ॥ त्वमिन्द्राभिभूरसि त्वं सूर्यमरोचयः । विश्वकर्मा विश्वदेवो मह्यं असि
॥ २ ॥ विश्राज्ज्योतिषा स्वर्गच्छो रोचनं दिवः । देवास्त इन्द्रसखाय येमिरे
॥ ३ ॥ एन्द्र नो गधि प्रियः सत्राजिदगोष्ठ्यः । गिरिर्न विश्वतस्पृथुः पतिर्दिवः
॥ ४ ॥ अभि हि सत्य सोमपा उभे बभूथ रोदसी । इन्द्रासि सुन्वतो वृथः प-
तिर्दिवः ॥ ५ ॥ त्वं हि शश्वतीनामिन्द्रं कृता पुरामसि । हुन्ता दस्योर्मनोर्वृथः
पतिर्दिवः ॥ ६ ॥ १ ॥ अथा हीन्द्र गिर्वण उप त्वा कामान्महः संसृज्महे । उदेव यन्तं
उदभिः ॥ ७ ॥ वारुणं त्वा युव्याभिर्वर्धन्ति शूर ब्रह्माणि । वायुधांसं चिदद्विवो
दिवेदिवे ॥ ८ ॥ युज्जन्ति हरी इषिरस्य गार्धयोरो रथं उर्युगे । इन्द्रवाहा वचो-
युजा ॥ ९ ॥ त्वं न इन्द्रा भूरं ओजो नृमणं शतक्रतो विचर्षणे । आ गीरं पृत
नापहम् ॥ १० ॥ त्वं हि नः पिता वसो त्वं माता शतक्रतो बभूविथ । अथा ते
सुम्नमीमहे ॥ ११ ॥ त्वां शुष्मिन्पुरुदूत वाजयन्तमुपं द्रुवे शतक्रतो । स नो रास्व
सुवीर्यम् ॥ १२ ॥ २ ॥

॥ ६९ ॥ १-८ नृमेध ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः-१ आर्ची स्वराद् बृहती ॥
२ बृहती । ३, ७ निचृद् बृहती । ५ पाद निचृद् बृहती । ४, ६, ८ पङ्क्तिः ॥
स्वरः-१-३, ५, ७ गान्धारः । ४, ६, ८ पञ्चमः ॥

॥ ६९ ॥ त्वामिदा ह्यो नरोऽपीप्यन्वाजिन्भूरण्यः । स इन्द्र स्तोमवाहसा-
मिह श्रुध्युष स्वसंरमा गहि ॥ १ ॥ मत्स्वां तुशिप्र हरिबस्तदीमहे त्वे आ भू-
षन्ति वेधसः । तव श्रवांस्युपमान्युक्थ्या सुतोषिन्द्र गिर्वणः ॥ २ ॥ श्रायन्त इव
सूर्य विश्वेदिन्द्रस्य भक्तत । वसूनि जाते जनमान ओजसा प्रति भागं न दीधिम
॥ ३ ॥ अनर्शराति वसुदामुपं स्तुहि भद्रा इन्द्रस्य रातयः । सो अस्य कामं वि-
धृतो न रोषति मनो वानार्यं चोदयन् ॥ ४ ॥ त्वमिन्द्र प्रतृतिप्राभि विश्वा अमिस
स्पृधः । अशस्तिहा जनिता विश्वतूरसि त्वं तूर्य तरुप्यतः ॥ ५ ॥ अतुं ते शुष्यं
तुरयन्तमीयतुः क्षोणी शिशुन मातरा । विश्वास्ते स्पृधः श्रययन्त मन्यवे वृषं य-
द्रिन्द्र तूर्वीसि ॥ ६ ॥ इत ऊती वो अजरं प्रहेतारमप्रहितम् । आशुज्जेतारं हेतारं
नधीतममर्तुं तुग्यावृधम् ॥ ७ ॥ इष्कर्तारमनिष्कृतं सहस्कृतं शतमृतिं शनक्रतुम् ।
समानमिन्द्रमवसे हवामहे वसवानं वसूजुवम् ॥ ८ ॥ ३ ॥

अ० ६ । अ० ७ । च० ६] ४७६ [म० ८ । अ० १० । सू० १०१ ।

॥ १०० ॥ १-३, ६-१२ नेमो भार्गवः । ४, ५ इन्द्र ऋषिः ॥ देवताः-१-६, १२ इन्द्रः । १०, ११ वाक् ॥ छन्दः-१, ४ पाद निचृत्विष्टुप् । २, ११ निचृत्विष्टुप् । ३, ५, १२ त्रिष्टुप् । १० विराट् त्रिष्टुप् । ६ निचृज्जगती । ७, ८ अनुष्टुप् । ६ निचृदनुष्टुप् ॥ स्वरः-१-५, १०-१२ धैवतः । ६ निपादः । ७-६ गान्धारः ॥

॥ १०० ॥ अयं तं एमि तन्वा पुरस्ताद्विश्वे देवा अभि मां यन्ति पश्चात् । यदा मां दीर्घरो भागमिन्द्रादिन्मया कृणवो वीर्याणि ॥ १ ॥ दधामि ते मधुनो भक्षमग्रं हितस्ते भागः सुतो अस्तु सोमः । असश्च त्वं दक्षिणतः सखा मेऽधा नृवाणि जह्यनाव भूरि ॥ २ ॥ प्र सु स्तोमं भरत वाजयन्त इन्द्राय सत्यं यदि सत्यमस्ति । नेन्द्रो अस्तीति नेम उ त्व आह क ई ददर्श कमभिष्टवाम ॥ ३ ॥ अयमस्मि जरितुः पर्य मेह विश्वा ज्ञातान्यभ्यस्मि मद्वा । ऋतस्य मा प्रदिशो वर्धयन्त्याददिरो भुवना ददर्शमि ॥ ४ ॥ आ यन्मा वेना अरुहन्तस्य एकमा सीनिं हृतस्य पृष्ठे । मनश्चिन्मे हृद् आ प्रत्ययोचदचिक्रं दृज्जिह्वामन्तः सखायः ॥ ५ ॥ विश्वेत्ता ते सर्वनेषु प्रवाच्या या चकर्थ मयवन्निन्द्र सुन्यते । पारावतं यत्पुरुसम्भृतं वस्वपावृणोः शरभाय ऋषिवन्धवे ॥ ६ ॥ ४ ॥ प्र नूनं धावता पृथक्नेह यो वो अवावरीत् । नि पीं वृत्रस्य मर्मणि वज्रमिन्द्रो अपीपतत् ॥ ७ ॥ मनोजश अयमान आयसीमतरत्पुर्म । दिवं सुपर्णो गत्वाय सोमं वज्रिण आ भरत् ॥ ८ ॥ समुद्रे अन्तः शयत उद्रा वज्रो अभीवृतः । भरन्त्यस्मै संयतः पुरः प्रस्रवणा वलिम् ॥ ९ ॥ यद्वाग्वदन्त्यविचेतनानि राष्ट्रीं देवानां निपसाद मन्द्रा । चतस्र ऊर्जे दुदुहे पर्यामि कं सिदस्याः परमञ्जगाम ॥ १० ॥ देवीं वाचमज- नयन्त देवास्तां विश्वरूपाः पशवो वदन्ति । सा नो मन्द्रेपूजं दुहाना धेनुर्वाग- स्मानुष सुष्टुतु ॥ ११ ॥ सर्वे विष्णो वितुरं वि क्रमस्य द्यौर्दहि लोकं वज्राय विष्कभे । हनाव वृत्रं रिणचाव सिन्धुनिन्द्रस्य यन्तु प्रसवे विसृष्टाः ॥ १२ ॥ ५ ॥

॥ १०१ ॥ १-१६ जमदग्निभार्गव ऋषिः ॥ देवताः-१-५ मित्रा- वरुणौ । ५, ६ आदित्याः । ७, ८ अश्विनौ । ९, १० वायुः । ११, १२ सूर्यः । १३ उषाः सूर्यप्रभावा । १४ पवमानः १५, १६ गौः ॥ छन्दः-१ निचृद् बृहती । ६, ७, ९, ११ विराट् बृहती । १२ भुरिग् बृहती । १० स्वराद् बृह- ती । ५ आर्ची स्वराद् बृहती । १३ आर्ची बृहती । २, ४, ८ पङ्क्तिः । ३ गा- यत्री । १४ पाद निचृत्विष्टुप् । १५ त्रिष्टुप् । १६ विराट् त्रिष्टुप् ॥ स्वरः-१,

अ० ६ । अ० ७ । व० ६] ४७७ [म० ८ । अ० १० । सू० १०२ ।

५, ६, ७, ८—११, १२, १३ मध्यमः । २, ४, ८ पञ्चमः । ३ पद्मजः ।
१४—१६ धैवतः ॥

॥ १०१ ॥ ऋधामित्था स मर्त्यैः शशमे देवतातये । यो नूनं मित्रा वरुणा
वभिष्टय आचक्रे हव्यदातये ॥ १ ॥ वर्षिष्ठक्षत्रा उरुचक्षसा नरा राजाना दी-
र्घश्रुत्तमा । ता बाहुता न दंसना रथ्यतः साकं सूर्यस्य रुश्मिभिः ॥ २ ॥ प्र यो
वा मित्रा वरुणा जिरो दूतो अद्रवत् । अर्यःशीर्षा मदेरघुः ॥ ३ ॥ न यः संपृ-
च्छे न पुनर्हवीतवे न सैवादाय रमते । तस्मान्नो अद्य समृतेरुप्यतं बाहुभ्यां न
उरुप्यतम् ॥ ४ ॥ प्र मित्राय प्रार्यम्णे संचथ्यमृतावसो । वरुध्यंवरुणे छन्द्यं
वचः स्तोत्रं राजसु गायत ॥ ५ ॥ ६ ॥ ते हिंन्विरे अरुणं जेन्यं वस्वेकं पुत्रं
तिसृणाम् । ते धामान्यमृता मर्त्यानामर्दव्या अभि चक्षते ॥ ६ ॥ आ मे वचां-
स्युद्यता द्युमत्तमानि कर्त्वा । उभा यातं नासत्या सजोषसा प्रति हव्यानि वी-
तये ॥ ७ ॥ रातिं यद्वामरक्षसं हवामहे युवाभ्यां वाजिनीवसू । प्रार्थी होत्रा प्र-
तिरन्तावितं नरा गृणाना जमदग्निना ॥ ८ ॥ आ नो यज्ञं दिविस्पृगं वायो
याहि सुमन्मभिः । अन्तः पवित्र उपरि श्रीणानोऽयं शुक्रो अयामि ते ॥ ९ ॥
वेत्यध्वर्युः पथिभी रजिष्ठैः प्रति हव्यानि वीतये । अथा नियुत्व उभयस्य नः
पिव शुचि सोमं गवांशिरम् ॥ १० ॥ ७ ॥ वरमहाँ असि सूर्य वळादित्य महाँ
असि । महस्ते सतो महिमा पनस्यतेऽद्धा देव महाँ असि ॥ ११ ॥ वद् सूर्य अ-
वसाँ महाँ असि सत्रा देव महाँ असि । मद्वा देवानामसूर्यः पुरोहितो विभु ज्यो-
तिरदाभ्यम् ॥ १२ ॥ इयं या नीच्यकिणी रूपा रोहिण्या कृता । चित्रव प्र-
त्यदर्श्यायत्यन्तर्दशसु बाहुषु ॥ १३ ॥ प्रजा ह तिस्रो अत्यायमीयुर्न्या अ-
र्कमभितो विविश्रे । बृहद्ध तस्यौ भुवनेपुन्तः पर्वमानो हरित आ विवेश ॥ १४ ॥
माता रुद्राणां दुहिता वसूनां स्वसादित्यानाममृतस्य नाभिः । प्र नु वोचं चि-
क्रितुषे जनाय मा गामनागामदिति वधिष्ठ ॥ १५ ॥ वचोविदं वाचमुदीरयन्ती-
विश्वाभिर्धीभिर्गुणतिष्ठमानाम् । देवीदेवेभ्यः पर्येयुषीं गामा मावृक्त मर्त्यो दुभ्र-
चेताः ॥ १६ ॥ ८ ॥

॥ १०२ ॥ १-२२ प्रयोगो भार्गव अग्निर्वा पावको चार्हस्पत्यः । अथवाग्नी
गृहपतियविष्ठौ सहसः सुतौ तयोर्वान्यतर ऋषिः ॥ अग्निर्देवता ॥ छन्दः—१,
३-५, ८, ९, १४, १५, २०-२२ निचृद्गायत्री । २, ६, १२, १३, १६ गायत्री । ७,
११, १७, १८ विराड् गायत्री । १०, १८, पाद निचृद्गायत्री ॥ पद्मजः स्वरः ॥

॥ १०२ ॥ त्वमग्ने बृहद्वयो दधासि देव द्वाशुषे । कृविर्गृहपतिर्युवा ॥ १ ॥ सन्
 ईजानया गृह देवाँ अग्ने दुवस्युवा । चिकिद्विभानवा बंह ॥ २ ॥ त्वया ह स्विद्यु-
 जा वयं चोदिष्टेन यविष्ठय । अभि प्यो वाजसातये ॥ ३ ॥ और्वभृगुवच्छुचिम-
 प्रवानवदा हुवे । अग्निं समुद्रवाससम् ॥ ४ ॥ हुवे वातस्वनं कृवि पर्जन्यक्रन्धं
 गदहः । अग्निं समुद्रवाससम् ॥ ५ ॥ ६ ॥ आ स्रवं संवितुर्यथा भगस्येव भुजि
 हुवे । अग्निं समुद्रवाससम् ॥ ६ ॥ अग्निं वो वृधन्तमध्वराणां पुरुतमम् । अच्छा
 नप्ते सहस्वते ॥ ७ ॥ अयं यथा न आभुवत्त्वष्टा रूपेव तद्यथा । अस्य क्रत्वा
 यशस्वतः ॥ ८ ॥ अयं विश्वा अभि श्रियोऽग्निर्देवेषु पत्यते । आ वाजैरुप नो
 गमत् ॥ ९ ॥ विश्वेषामिह स्तुहि होतृणां यशस्तमम् । अग्निं यज्ञेषु पूर्यम् ॥ १० ॥
 ॥ १० ॥ शूरं पावकशोचिपं ज्येष्ठो यो दमेष्वा । दीदायं दीर्घशुक्तमः ॥ ११ ॥
 तमर्वन्तन्न सानसि गृणीहि विप्रशुष्मिणम् । मित्रं न यातयज्जनम् ॥ १२ ॥ उप
 न्वा जामयो गिरो देदिशनीर्हविष्कृतः । त्रायोरनीके अस्थिरन् ॥ १३ ॥ यस्य
 विधात्वृत्तं वृद्धिस्तुस्थावसन्दिनम् । आपश्चिन्नि दधा पदम् ॥ १४ ॥ पदं देव-
 स्य मीळुपोऽनाधृष्टाभिरुतिभिः । भद्रा सूर्य इवोषट्क् ॥ १५ ॥ ११ ॥ अग्ने
 वृतस्य धीतिभिस्तृणानो देव शोचिषा । आ देवान्वन्ति यक्षिच ॥ १६ ॥ तं त्वा-
 जनन्त मातरः कृवि देवासो अक्षिरः । हव्यवाहममर्त्यम् ॥ १७ ॥ प्रचेतसं त्वा
 कुवेऽग्ने दूतं नरेण्यम् । हव्यवाहं निषेदिरे ॥ १८ ॥ नहि मे अस्त्यग्न्या न
 स्वर्धितिर्वनन्वति । अथैतादृग्भरामि ते ॥ १९ ॥ यदत्ने कानि कानि चिदा ते
 दारुणि दध्मसि । ता जुपस्व यविष्ठय ॥ २० ॥ यदत्त्युपजिह्विका यद्वप्रो अति-
 सर्पति । सर्वं तदस्तु ते वृतम् ॥ २१ ॥ अग्निमिन्धानो मनसा धियं सचेत मर्त्यः ।
 अग्निमीधे विप्रस्वाभिः ॥ २२ ॥ १२ ॥

॥ १०३ ॥ १-१४ सोभरिः काण्व ऋषिः ॥ १-१३ अग्निः । १४, अ-
 ग्निर्मरुतश्च देवता ॥ छन्दः-१, ३, १३, विराड्बृहती । २ निचृद् बृहती । ४ बृहती ।
 ६ आर्चीस्वराद् बृहती ७, ९ स्वराद् बृहती । ५ पङ्क्तिः । ११ निचृत् पङ्क्तिः । १०
 आर्चीभुरिगायत्री । ८ निचृदुष्णिक् । १२ विरादुष्णिक् ॥ स्वरः-१-४, ६, ७,
 ९, १३ मध्यमः । ५, ११ पञ्चमः । ८, १२ ऋषभः । १० पद्मजः । १४ गान्धारः ॥

॥ १०३ ॥ अदिशि गातुवित्तमो यस्मिन्व्रतान्यादधुः । उपोषु जातमार्यस्य
 वर्षेनप्रसि नत्तन्त नो गिरः ॥ १ ॥ प्र देवाँदासो अग्निर्देवाँ अच्छा न मज्मना ।
 अतु मातरं पृथिवीं वि वावृते तस्यौ नाकस्य सानवि ॥ २ ॥ यस्माद्रेजन्त कृष्ट-

अ० ६ । अ० ७ । व० १५] ४७६ [म० ८ । अ० १० । सू० १०३ ।

यश्च कृत्यानि कृण्वतः । सहस्रसां मेघसाताविवृ त्मनाग्निं धीभिः संपर्यत ॥ ३ ॥
 प्र यं राये निर्नीषसि मर्तो यस्ते वसो दाशत् । स वीरं धत्ते अग्न उक्थशंसितं
 त्मना सहस्रपोषिणम् ॥ ४ ॥ स इह्वे चिदभि तृणन्ति वाजमर्वता स धत्ते अ-
 क्षिति श्रवः । त्वे देवत्रा सदा पुरुवसो विश्वा वामानि धीमहि ॥ ५ ॥ १३ ॥
 यो विश्वा दयते वसु होता मन्द्रो जनानाम् । मधोर्न पात्रा प्रथमान्यस्मै प्रस्तोमा-
 यन्त्यग्नये ॥ ६ ॥ अश्वं न गीर्भो रथ्यं सुदानवो मर्मृज्यन्ते देवयवः । उभे त्रिके
 तनये दस्म विशपते पर्षि राधो मघोनाम् ॥ ७ ॥ प्र माहिष्ठाय गायत ऋतावने
 बृहते शुक्रशोचिपे । उपस्तुतासो अग्नये ॥ ८ ॥ आ वसते मघवा वीरवृक्षः स-
 मिद्धो धुमन्याहुतः । कुविन्नो अस्य सुमतिर्नवीयस्यच्छा वाजेभिरागमत् ॥ ९ ॥
 प्रेष्ठमुप्रियाणां स्तुह्यासावार्तिधिम् । अग्निं रथानां यमम् ॥ १० ॥ १४ ॥ उदिता
 यो निदिता वेदिता वस्वा यज्ञियो ववर्तति । दुष्टरा यस्य प्रवृणे नोर्मयो धिया
 वाजं सिषासतः ॥ ११ ॥ मा नो हृणीतामर्तिथिर्वसुरग्निः पुरुप्रशस्त एषः ।
 यः सुहोता स्वध्वरः ॥ १२ ॥ मोते रिषन्ये अच्छोक्तिभिर्वसोऽग्ने केभिश्चिदेवैः ।
 कीरिश्चिद्धि त्वामीष्टे दूत्याय रातहव्यः स्वध्वरः ॥ १३ ॥ आग्ने याहि
 मरुत्सखा रुद्रेभिः सोमपीतये । सोमर्या उप सुष्टुतिं मादयस्व स्वर्णरे
 ॥ १४ ॥ १५ ॥ १० ॥ ८ ॥

॥ इत्यष्टममण्डलं समाप्तम् ॥

अथ नवमस्मरण्डलम् ॥

॥१॥ १-१० मधुच्छन्दा ऋषिः॥ पवमानः सोमो देवता ॥ छन्दः-१, २, ६ गायत्री । ३, ७-१० निचृद् गायत्री । ४, ५ विराद् गायत्री ॥ षड्जः स्वरः ॥

॥ १ ॥ स्वादिष्टया मदिष्टया पवस्व सोम धारया । इन्द्राय पातवे सुतः ॥ १ ॥ रुद्रोऽहो विश्वचर्षणिभि योनिमयोऽहम् । हुणा सधस्थमासदत् ॥ २ ॥ प्रविशोऽथातमो भव मंहिष्ठो वृत्रहन्तमः । पपिं राधो मघोनाम् ॥ ३ ॥ अभ्यर्ष महानां देवानां वीतिमन्थसा । अभि वाजमुत श्रवः ॥ ४ ॥ त्वामच्छा चरामसि तदिदं दिवेदिवे । इन्द्रो त्वे न आशसः ॥ ५ ॥ १६ ॥ पुनार्ति ते पस्सुतं सोमं सूर्यस्य दुहिता । वारेण शश्वता तना ॥ ६ ॥ तमीमणवीः समर्थ आ गृभ्णन्ति योषणो दश । स्वसारः पार्ये दिवि ॥ ७ ॥ तमीं हिन्वन्त्य शुवो धमन्ति वाकुरं दतिम् । त्रिधातुं वागुणं मधु ॥ ८ ॥ अभीममघ्न्या उत श्रीणन्ति धेनवः शिशुम् सोममिन्द्राय पातवे ॥ ९ ॥ अस्येदिन्द्रो मदेष्वा विश्वा वृत्राणि जिघ्नते । शूरो मया च मंहते ॥ १० ॥ १७ ॥

॥२॥ १-१० मेधातिथिर्ऋषिः॥ पवमानः सोमो देवता ॥ छन्दः-१, ४, ६ निचृद्गायत्री । २, ३, ५, ७-९ गायत्री । १० विराद् गायत्री ॥ षड्जः स्वरः ॥

॥ २ ॥ पवस्व देववीरतिं पवित्रं सोम रंघा । इन्द्रमिन्द्रो वृषाविश ॥ १ ॥ आ वच्यस्व महि प्सरो वृषेन्द्रो द्युमनवत्तमः । आ योनिं धर्णसिः सदः ॥ २ ॥ अयुत्तत प्रियं मधु धारा सुतस्य वेधसः । अपो वसिष्ठ सुक्रतुः ॥ ३ ॥ महान्तं त्वा महीरन्वापो अर्पन्ति सिन्धवः । यद्गोभिर्वासयिष्यसे ॥ ४ ॥ समुद्रो अप्सु माग्ने विष्टम्भो ध्रुवो दिवः । सोमः पवित्रं अस्मयुः ॥ ५ ॥ १८ ॥ अचिक्रद्वृषा हर्षिर्महान्मित्रो न दर्शतः । सं सूर्येण रोचते ॥ ६ ॥ गिरस्त इन्द्र ओजसा

अ० ६ । अ० ७ । व० २३] ४८१ [म० ६ । अ० १ । सू० ४ ।

मर्मज्यन्ते अप्स्युर्वः । याभिर्मदाय शुम्भसे ॥ ७ ॥ तं त्या मदाय शृण्वय उलो-
ककृत्नुमीमहे । तव प्रशस्तयो महीः ॥ ८ ॥ अस्मभ्यमिन्दविन्दयुर्मवः पवस्व धा-
रया । पर्जन्यो वृष्टिमाँ इव ॥ ९ ॥ गोपा इन्दो नृपा अस्यध्वसा वाजसा उत ।
आत्मा यज्ञस्य पूर्यः ॥ १० ॥ १६ ॥

॥ ३ ॥ १-१० शुनःशेष ऋषिः ॥ पवमानः सोमो देवता ॥ छन्दः-१,
२ विराड् गायत्री । ३, ४, ७, १० गायत्री । ४, ६, ८, ९ निचृद् गायत्री ॥
षड्जः स्वरः ॥

॥ ३ ॥ एष देवो अमर्त्यः पर्णवीरिव दीयति । अभिद्रोणान्यासदम् ॥ १ ॥
एष देवो विपा कृतोऽति हराँसि धावति । पवमानो अदाभ्यः ॥ २ ॥ एष देवो
विपन्युभिः पवमान ऋतायुभिः । हरिर्वाजाय मृज्यते ॥ ३ ॥ एष विश्वानि वार्या
शूरो यन्निवसत्त्वभिः । पवमानः सिपासति ॥ ४ ॥ एष देवो रथर्यति पवमानो
दशस्यति । आविष्करोति वग्वनुम् ॥ ५ ॥ २० ॥ एष विप्रैरभिष्टुतोऽपो देव
वि गाहते । दधद्रत्नानि दाशुषे ॥ ६ ॥ एष दिवं वि धावति तिरो रजाँसि धा-
रया । पवमानः कर्निकदत् ॥ ७ ॥ एष दिवं व्यासरत्तिरो रजाँस्यस्पृतः । पव-
मानः स्वध्वरः ॥ ८ ॥ एष प्रत्नेन जन्मना देवो देवेभ्यः सुतः । हरिः पवित्रे
अर्पति ॥ ९ ॥ एष उ स्य पुरुवतो जज्ञानो जनयन्निपः । धारया पवते सुतः
॥ १० ॥ २१ ॥

॥ ४ ॥ १-१० हिरण्यस्तूप ऋषिः ॥ पवमानः सोमो देवता ॥ छन्दः-१,
३, ४, १० गायत्री । २, ५, ८, ९ निचृद् गायत्री । ६, ७ विराड् गायत्री ॥
षड्जः स्वरः ॥

॥ ४ ॥ सना च सोम जेपि च पवमान महि श्रवः । अथा नो वस्यसस्कृधि
॥ १ ॥ सना ज्योतिः सना स्वर्विश्वा च सोम सौभगा । अथा नो वस्यसस्कृ-
धि ॥ २ ॥ सना दक्षमुत क्रतुमप सोममृथो जहि । अथा नो वस्यसस्कृधि ॥ ३ ॥
पवीतारः पुनीतन सोममिन्द्राय पातवे । अथा नो वस्यसस्कृधि ॥ ४ ॥ त्वं सूर्य
न आ भञ्ज तव क्रत्वा तत्रोतिभिः । अथा नो वस्यसस्कृधि ॥ ५ ॥ २२ ॥ तव
क्रत्वा तत्रोतिभिर्ज्योक्पश्येम सूर्यम् । अथा नो वस्यसस्कृधि ॥ ६ ॥ अभ्यप
स्वायुध सोम द्विवर्हसं रयिम् । अथा नो वस्यसस्कृधि ॥ ७ ॥ अभ्यपानप-

न्युतो गृहि सुमन्तु सामुद्रिः । अथा नो वस्यसस्कृधि ॥ ८ ॥ त्वां यज्ञैरवीवृध-
न्यनमान् विधर्मणि । अथा नो वस्यसस्कृधि ॥ ९ ॥ गृहि नश्चित्रमश्विनमिन्दो
विधायुमा भेर । अथा नो वस्यसस्कृधि ॥ १० ॥ २३ ॥

॥१॥१-२१ असितः काश्यपो देवलो वा ऋपिः ॥ आप्रियो देवता ॥ छन्दः-
१, २, ४-६ गायत्री । ३, ७ निचृद् गायत्री । ८ निचृदनुष्टुप् । ९, १० अनु-
ष्टुप् । ११ विरादनुष्टुप् ॥ स्वरः-१-७ पद्जः । ८-११ गान्धारः ॥

॥ १ ॥ समिद्रो विश्वतस्पतिः पवमानो वि राजति । प्रीणन्वृषा कर्निक्र-
दन् ॥ १ ॥ तन्नृपात्पवमानः शृङ्गो शिशानो अर्पति । अन्तरिक्षेण रारंजत् ॥ २ ॥
ईक्षेन्त्यः पवमानो गृध्रिवि राजति शुमान् । मधोर्धाराभिरोजसा ॥ ३ ॥ बृहिः प्रा-
चीन्मोजसा पवमानः स्तृणन्हरिः । देवेषु देव ईयते ॥ ४ ॥ उदातैर्जिह्वे वृ-
हद्गरो देवीर्हिरण्ययीः । पवमानेन सुष्टुताः ॥ ५ ॥ २४ ॥ सुशिल्पे बृहती मही ।
पवमानो वृषण्यति । नक्तोपासा न दर्शते ॥ ६ ॥ उभा देवा नृचक्षसा होतासा
देव्या हुवे । पवमान इन्द्रो वृषा ॥ ७ ॥ भारती पवमानस्य सरस्वतीर्जा मही ।
इमे नो यज्ञमा गमन्तिस्त्रो देवीः सुपेशसः ॥ ८ ॥ त्वष्टारमयज्ञां गोपां पुरोयावा-
न्मा हुवे । इन्द्रुरिन्द्रो वृषा हरिः पवमानः प्रजापतिः ॥ ९ ॥ वनस्पति पवमान-
मध्या समरुग्नि धारया । सहस्रयन्त्रं हरितं आजमानं हिरण्ययम् ॥ १० ॥ विश्वे देवाः
स्वाहाकृति पवमानस्या गत । यायुर्वृहस्पतिः सूर्योऽग्निरिन्द्रः सृजोपसः ॥ ११ ॥ २५ ॥

॥ ६ ॥ १-६ असितः काश्यपो देवलो वा ऋपिः ॥ पवमानः सोमो दे-
वता ॥ छन्दः-१, २, ७ निचृद् गायत्री । ३-६, ९ गायत्री । ८ विराद्
गायत्री ॥ पद्जः स्वरः ॥

॥ ६ ॥ मन्द्रया सोम धारया वृषा पवस्व देवयुः । अव्यो वारिषस्मयुः ॥ १ ॥
अभि त्वं मयं मदमिन्द्रविन्द्र इति क्षर । अभि वाजिनो अर्वतः ॥ २ ॥ अभि
त्वं पूर्य मदं नृवानो अर्प पवित्र आ । अभि वाजमुत श्रवः ॥ ३ ॥ अर्नु द्रप्सास
इन्द्रो आशो न प्रवतासरन् । पुनाना इन्द्रमाशत ॥ ४ ॥ यमत्यमिव वाजिनं मृ-
जन्ति योपणो दश । वने क्रीळन्तमत्यविम् ॥ ५ ॥ २६ ॥ तं गोभिर्वृषणं रमं
मदाय देववीतये । नृतं भराय सं सृज ॥ ६ ॥ देवो देवाय धारयेन्द्राय पवते सुतः ।
पशो यदम्य प्रीषवत् ॥ ७ ॥ आत्मा यज्ञस्य रक्षां सुप्याणः पवते सुतः । प्रव्रं नि
पाति काव्यम् ॥ ८ ॥ एवा पुनान इन्द्रयुर्मदं मदिष्ट वीतये । गुहां चिदधिषे
गिरः ॥ ९ ॥ २७ ॥

अ० ६ । अ० ७ । व० ३२] ४८३ [म० ६ । अ० १ । सू० ६ ।

॥ ७ ॥ १-६ असितः काश्यपो देवलो वा ऋपिः ॥ पवमानः सोमो देवता ॥ छन्दः-१, ३, ५-६ गायत्री । २ निचृद् गायत्री । ४ विराद् गायत्री ॥ पङ्कजः स्वरः ॥

॥ ७ ॥ असृष्टमिन्द्रवः पृथा धर्मचतस्य सुश्रियः । विद्वाना अस्य योजनम् ॥ १ ॥ प्र धारा मध्वो अश्रियो महीरूपो वि गाहते । हविर्हविष्पु वन्धः ॥ २ ॥ प्र युजो वाचो अश्रियो वृषाव चक्रद्वहे । सन्नाभि सत्यो अश्वरः ॥ ३ ॥ परि यत्काव्या कविर्नृम्णा वसानो अर्पति । स्वर्वाजी सिंहासति ॥ ४ ॥ पवमानो अभि स्पृधो विशो राजेव सीदति । यदीमृण्वन्ति वेधसः ॥ ५ ॥ २८ ॥ अव्यो चोरे परि प्रियो हरिर्वनेषु सीदति । रेभो वनुष्यते मती ॥ ६ ॥ स वायुमिन्द्रमश्विना साकं मदेन गच्छति । रणा यो अस्य धर्मभिः ॥ ७ ॥ आ मित्रावरुणा भगं गध्वः पवन्त ऊर्मयः । विद्वाना अस्य शक्मभिः ॥ ८ ॥ अस्मभ्य रोदसी रयि मध्वो वाजस्य सातये । श्रवो वसून्ति सज्जितम् ॥ ९ ॥ २९ ॥

॥ ८ ॥ १-६ असितः काश्यपो देवलो वा ऋपिः ॥ पवमानः सोमो देवता ॥ छन्दः-१, २, ५, ८ निचृद् गायत्री । ३, ४, ७ गायत्री । ६ पाद निचृद् गायत्री । ९ विराद् गायत्री ॥ पङ्कजः स्वरः ॥

॥ ८ ॥ एते सोमा अभि प्रियमिन्द्रस्य काममक्षरन । वर्धन्तो अस्य वीर्यम् ॥ १ ॥ पुनानासश्चमूपदो गच्छन्तो वायुमश्विना । ते नो धान्तु सुवीर्यम् ॥ २ ॥ इन्द्रस्य सोम राधसे पुनानो हार्दि चोदय । ऋतस्य योनिमासदम् ॥ ३ ॥ मृजन्ति त्वा दश क्षिपो हिन्वन्ति सप्त धीतर्यः । अनु विषा अमादिषुः ॥ ४ ॥ देवेभ्यस्त्वा मदाय कं सृजानमति मेप्यः । सङ्गोभिर्वासयामसि ॥ ५ ॥ ३० ॥ पुनानः कुलशेषा वस्त्राण्यरूपो हरिः । परि गव्यान्वव्यत ॥ ६ ॥ मयोन आ पवस्व नो जहि विश्वा अपद्विषः । इन्द्रो सखायमा विश्वा ॥ ७ ॥ वृष्टि द्रिषः परि स्रव क्षुम्नं पृथिव्या अर्थि । सहो नः सोम पृत्सु धाः ॥ ८ ॥ नृचर्त्तसं त्वा वृयमिन्द्रपीतं स्वविदम् । भल्लीमहि प्रजामिषम् ॥ ९ ॥ ३१ ॥

॥ ९ ॥ १-६ असितः काश्यपो देवलो वा ऋपिः ॥ पवमानः सोमो देवता ॥ छन्दः-१, ३-५, ८ गायत्री । २, ६, ७, ९ निचृद् गायत्री ॥ पङ्कजः स्वरः ॥

॥ ६ ॥ परि प्रिया द्विवः कृविर्वयांसि नृप्योहितः । सुधानो याति कृविक्रतुः
॥ १ ॥ प्रमृ जयाय पन्यमे जनाय जुष्टो अद्रुहः । वीसर्प चनिष्ठया ॥ २ ॥ स
सुनर्मातया शुविर्ज्ञातो ज्ञाते अरोचयत् । महान्मही ऋतावृथा ॥ ३ ॥ स सुप्त
धीनिभिर्हितो नयो अजिन्वदद्रुहः । या एकमक्षि वावृधुः ॥ ४ ॥ ता अभि सन्त-
मस्तुते महे युवानुमा दधुः । इन्दुमिन्द्र तवे वृते ॥ ५ ॥ ३२ ॥ अभि वह्निर-
मर्त्यः सुप्त पश्यति चावृष्टिः । क्रिर्विदेवीरतर्पयत् ॥ ६ ॥ अत्रा कल्पेषु नः पुम-
स्वर्मांसि सोम योध्या । तानि पुनान जह्यनः ॥ ७ ॥ नूनव्यसे नवीयसे सूक्ताय
माधया पथः । प्रतुवद्रोचया रुचः ॥ ८ ॥ पवमान महि श्रवो गामश्वं रासि
धिरवन् । सना मेधां सता स्वः ॥ ९ ॥ ३३ ॥

॥ १० ॥ १-६ असितः काश्यपो देवलो वा ऋषिः ॥ पवमानः सोमो
देवता ॥ छन्दः—१, २, ६, ८ निचृद् गायत्री । ३, ५, ७, ९ गायत्री । ४
भुरिग्गायत्री ॥ पङ्कजः स्वरः ॥

॥ १० ॥ प्रस्यानासो रथा इवार्चन्तो न श्रवस्यवः । सोमासो राये अक्रमुः
॥ १ ॥ हिन्यानासो रथा इव दधन्विरे गर्भस्त्योः । भरांसः कारिणामिव ॥ २ ॥
राजातो न प्रशस्तिभि सोमासो गोभिरञ्जते । यज्ञो न सुप्त धातृभिः ॥ ३ ॥
परि सुधानास इन्द्रो मदाय वृष्टिणा गिरा । सुता अर्पन्ति धारया ॥ ४ ॥ आपानासो
विवस्वतो जनन्त उपसो भगम् । सूर्य एवं वि तन्वते ॥ ५ ॥ ३४ ॥ अप द्वारा
मतीनां प्रवा ऋण्वन्ति कारवः । वृष्णो हरस आयवः ॥ ६ ॥ समीचीनास आ-
सते होतारः सुप्तजामयः । पदमेकस्य पिप्रतः ॥ ७ ॥ नाभा नाभि न आ ददे
चक्षुश्चिन्तये सचा । कुवेरपत्यमा दुहे ॥ ८ ॥ अभि प्रिया द्विषस्पदमध्वर्युभिर्गुहा
हितम् । सूरः पश्यति चक्षसा ॥ ९ ॥ ३५ ॥

॥ ११ ॥ १-६ असितः काश्यपो देवलो वा ऋषिः ॥ पवमानः सोमो
देवता ॥ छन्दः—१-४, ६ निचृद् गायत्री । ५-८ गायत्री ॥ पङ्कजः स्वरः ॥

॥ ११ ॥ उपास्मै गायता नरः पवमानायेन्द्रवे । अभि देवा इयन्ते ॥ १ ॥
अभि ते मधुना पयोऽर्धवाणो अशिश्नयुः । देवं देवाय देवयु ॥ २ ॥ स नः प-
वन्तु शं गेव शं जनाय शम्वते । शं राज्ञोऽर्धधीभ्यः ॥ ३ ॥ वभ्रवे नु स्वतव-
मेऽङ्गणाय दिविस्पृशे । सोमाय गाथमर्चत ॥ ४ ॥ हस्तच्युतेभिरद्रिभिः सुतंसोमै

अ० ६ । अ० ८ । व० २] ४८५ [म० ६ । अ० १ । सू० १३ ।

पुनीतन । मथावा धावता मधु ॥ ५ ॥ ३६ ॥ नमसेदुप सीदत दधेदधि श्रीणा-
तन । इन्दुमिन्द्रे दधातन ॥ ६ ॥ अमित्रहा विचर्षणिः पवस्व सोम शं गवे । दे-
वेभ्यो अनुकामकृत् ॥ ७ ॥ इन्द्राय सोम पार्तवे मदाय परि पिच्यसे । मनुश्चि-
न्मनसस्पतिः ॥ ८ ॥ पवमान सुवीर्यं रयिं सोम रिरिहि नः । इन्द्रविन्द्रेण नो
युजा ॥ ९ ॥ ३७ ॥

॥ १२ ॥ १-६ असितः काश्यपो देवलो वा ऋषिः ॥ पवमानः सोमो
देवता ॥ छन्दः-१, २, ६-८ गायत्री । ३-५, ६ निचृद्गायत्री ॥ षड्जः स्वरः ॥

॥ १२ ॥ सोमो असृग्रमिन्दवः सुता ऋतस्य सादने । इन्द्राय मधुमत्तमाः
॥ १ ॥ अभि विप्रो अनूपत गावो वत्सं न मातरः । इन्द्रं सोमस्य पीतये ॥ २ ॥
मदच्युत्क्षेति सादने सिन्धोरूपा विप्रश्चित् । सोमो गौरी अर्धि श्रितः ॥ ३ ॥
दिवो नाभा विचक्षणोऽव्यो वारं महीयते । सोमो यः सुक्रतुः कविः ॥ ४ ॥ यः
सोमः कुलशेषां अन्तः पवित्र आहितः । तमिन्दुः परि पस्वजे ॥ ५ ॥ ३८ ॥
प्र वाचमिन्दुरिष्यति समुद्रस्याधि विष्टपि । जिन्वन्कोशं मधुरचुतम् ॥ ६ ॥ नि-
त्यस्तोत्रो वनस्पतिर्धीनामन्तः सर्वदुषः । हिन्वानो मानुषो युगा ॥ ७ ॥ अभि प्रिया
दिवस्पदा सोमो हिन्वानो अर्पति । विप्रस्य धारया कविः ॥ ८ ॥ आ पवमान
धारय रयिं सहस्रवर्चसम् । अस्मे इन्दो स्वाधुवम् ॥ ९ ॥ ३९ ॥ ७ ॥

॥ १३ ॥ १-६ असितः काश्यपो देवलो वा ऋषिः ॥ पवमानः सोमो
देवता ॥ छन्दः-१-३, ५, ८ गायत्री । ४ निचृद्गायत्री । ६ धुरिगायत्री ।
७ पाद निचृद्गायत्री । ८ यवमध्या गायत्री ॥ षड्जः स्वरः ॥

॥ १३ ॥ सोमः पुनानो अर्पति सहस्रधारो अश्विः । वायोरिन्द्रस्य निष्कृतम्
॥ १ ॥ पवमानमवस्यत्रो विप्रमभि प्र गायत । सुव्राणन्देववीतये ॥ २ ॥ पवन्ते
वाजंसातये सोमाः सहस्रपाजसः । गृणाना देववीतये ॥ ३ ॥ इत नो वाजंसातये
पवस्व बृहतीरिषः । शुमदिन्दो सुवीर्यम् ॥ ४ ॥ ते नः सहस्रिण रयिं पवन्तामा
सुवीर्यम् । सुवाना देवास इन्दवः ॥ ५ ॥ १ ॥ असां द्वियाना न हेतुधिरमंत्रं
वाजंसातये । वि वारमव्यमाशवः ॥ ६ ॥ वाश्रा अर्पन्तीन्दवोऽभि वत्सं न धेन-
वः । दधन्विरे गर्भस्त्योः ॥ ७ ॥ जुष्ट इन्द्राय मत्सरः पवमान कर्त्तिकदत् । विरया
अप द्विषो जहि ॥ ८ ॥ अपघ्नन्तो अरावणः पवमानाः स्वदेशः । योनोवृत्तस्य
सीदत ॥ ९ ॥ २ ॥

श० ६ । अ० ८ । व० ६] ४८६ [म० ६ । अ० १ । सू० १६ ।

॥ १४ ॥ १-८ असितः काश्यपो देवलो वा ऋषिः ॥ पवमानः सोमो देवता ॥ छन्दः—१-३, ५, ७ गायत्री । ४, ८ निचृद्गायत्री । ६ ककुम्पती गायत्री ॥ पद्मजः स्वरः ॥

॥ १४ ॥ परि प्राप्तिप्यदत्कृविः सिन्धोरूर्मावधिं श्रितः । कारं विभ्रत्पुरु स्पृष्टम् ॥ १ ॥ गिरा यदी सर्वन्धवः पञ्च व्राता अपस्यवः । परिष्कृएवन्ति ध-
रणसिम् ॥ २ ॥ आदस्य शुष्मिणो रमे विश्वे देवा अमत्सत । यदी गोभिर्वसा-
यते ॥ ३ ॥ निरिणानो विधावति जहृच्छर्याणि तान्वा । अत्रा सज्जिघन्ते
युजा ॥ ४ ॥ तप्तीभिर्यो विवस्वतः शुभ्रो न मांमृजे युवा । गाः कृएवानो न नि-
रिजम् ॥ ५ ॥ ३ ॥ अति श्रिती तिरश्चता गव्या जिगात्यएव्या । वृनुमियति
यं विदे ॥ ६ ॥ अभि क्षिपः समंमत मर्जयन्तीरिपस्पतिम् । पृष्ठा गृभ्णत वा-
जिनः ॥ ७ ॥ परि दिव्यानि मर्षुशुद्धिश्चानि सोम पार्थिवा । वसूनि याह्यस्मयुः ॥ ८ ॥ ४ ॥

॥ १५ ॥ १-८ असितः काश्यपो देवलो वा ऋषिः ॥ पवमानः सोमो देवता ॥ छन्दः—१, ३-५, ८ निचृद्गायत्री । २, ६ गायत्री । ७ विराद् गायत्री ॥ पद्मजः स्वरः ॥

॥ १५ ॥ एष धिया यात्यएव्या शूरो रथेभिराशुभिः । गच्छन्निन्द्रस्य नि-
ष्कृतम् ॥ १ ॥ एष पुरु धिमायते वृहते देवतातये । यत्रामृतासु आसते ॥ २ ॥
एष हितो वि नीयतेऽन्तः शुभ्रावता पथा । यदी तुज्जन्ति भूर्णयः ॥ ३ ॥
एष शृङ्गाणि दोधुवच्छिशीते गृध्र्योऽवृषा । नृम्णा दधान ओजसा ॥ ४ ॥ एष
सविमभिरीयते वाजी शुभ्रेभिरंशुभिः । पतिः सिन्धूनां भवन् ॥ ५ ॥ एष वसूनि
पिबन्ता परुषा ययिवा अति । अत्र शादेपु गच्छति ॥ ६ ॥ एतं मृजन्ति मर्ज्य-
सुषु द्राणेष्वायवः । प्रचक्राणं महीरिपः ॥ ७ ॥ एतमुत्तं दश क्षिपो मृजन्ति सप्त
धीतयः । स्यायुधं मदिन्तमम् ॥ ८ ॥ ५ ॥

॥ १६ ॥ १-८ असितः काश्यपो देवलो वा ऋषिः ॥ पवमानः सोमो देवता ॥
छन्दः—१ विराद् गायत्री । २, ८ निचृद्गायत्री । ३-७ गायत्री ॥ पद्मजः स्वरः ॥

॥ १६ ॥ प्र ते सौतारं ओण्योऽरसं मदाय घृष्ये । सर्गो न त्वत्येतशः
॥ १ ॥ कृत्वा दत्तस्य रुध्यमपो वसानमन्धसा । गोषामण्वेषु सश्विम ॥ २ ॥
अनमप्रसु दुष्टं सोमं पवित्र आ संज । पुनीदीन्द्राय पातवे ॥ ३ ॥ प्र पुनानस्य
नेनमा सोमः पवित्रे अर्पति । कृत्वा सधस्थमासदत् ॥ ४ ॥ प्र त्या नमोऽधिरि-

अ० ८ । व० ६] ४८७ [म० ६ । अ० १ । सू० १६ ।

नद्व इन्द्र सोमा असृक्षत । महे भराय कारिणः ॥ ५ ॥ पुनानो रूपे अव्यये
विश्वा अर्पन्नभि श्रियः । शूरो न गोषु तिष्ठति ॥ ६ ॥ दिवो न सानु पिप्पुषी
धारा सुतस्य वेधसः । वृथा पवित्रे अर्पति ॥ ७ ॥ त्वं सोम विण्मित्रं तना पु-
नान आयुषु । अव्यो चारं वि धावसि ॥ ८ ॥ ६ ॥

॥ १७ ॥ १-८ असितः काश्यपो देवलो वा ऋपिः ॥ पवमानः सोमो
देवता ॥ छन्दः-१, ३-८ गायत्री । २ भुरिगायत्री ॥ षड्जः स्वरः ॥

॥ १७ ॥ प्र निम्नेनैव सिन्धवो घनन्तो वृत्राणि भूर्ययः । सोमा असृग्रमा-
श्वः ॥ १ ॥ अभि सुवानास इन्द्रो वृष्ट्यः पृथिवीमिव । इन्द्रं सोमासो अ-
क्षरन् ॥ २ ॥ अत्यूर्मिर्मत्सरो मदः सोमः पवित्रे अर्पति । विघ्नत्रक्षांसि देव्युः
॥ ३ ॥ आ कुलशेषु धावति पवित्रे परि पिच्यते । उक्थैर्यज्ञेषु वर्धते ॥ ४ ॥
अति त्री सोम रोचना रोहन्न भ्राजसे दिवम् । इष्णन्तसूर्यं न चोदयः ॥ ५ ॥
अभि विषा अनूपत मूर्धन्यज्ञस्य कारवः । दधानाश्चक्षांसि प्रियम् ॥ ६ ॥ तमु त्वा
वाजिनं नरो धीभिर्विषा अवस्यवः । मृजन्ति देवतातये ॥ ७ ॥ मथोर्ध्वामनु क्षर
तीव्रः सधस्थमासदः चारुर्ऋताय पीतयै ॥ ८ ॥ ७ ॥

॥ १८ ॥ १-७ असितः काश्यपो देवलो वा ऋपिः ॥ पवमानः सोमो देवता ॥
छन्दः-१, ४ निचृद्गायत्री । २ ककुम्भती गायत्री । ३, ५, ६ गायत्री । ७ विराड्
गायत्री ॥ षड्जः स्वरः ॥

॥ १८ ॥ परि सुवानो गिरिष्ठाः पवित्रे सोमो अक्षाः । मदेपु सर्वथा असि
॥ १ ॥ त्वं विप्रस्त्वं कुर्विर्मथु प्रजातमन्धसः । मदेपु सर्वथा असि ॥ २ ॥ त
विश्वे सजोपसो देवासः पीतिमांशत । मदेपु सर्वथा असि ॥ ३ ॥ आ यो नि
श्वानि वार्या वसूनि हस्तयोर्दधे । मदेपु सर्वथा असि ॥ ४ ॥ य इमे रोदसी म
सं मातरैव दोहते । मदेपु सर्वथा असि ॥ ५ ॥ परि यो रोदसी उभे स्रवो
जैभिरर्पति । मदेपु सर्वथा असि ॥ ६ ॥ स शुष्मी कुलशेषा पुनानो अचिक्व
मदेपु सर्वथा असि ॥ ७ ॥ ८ ॥

॥ १९ ॥ १-७ असितः काश्यपो देवलो वा ऋपिः ॥ पवमानः
देवता ॥ छन्दः-१ विराड् गायत्री । २, ५, ७ निचृद् गायत्री । ३, ४ गायत्री
भुरिगायत्री ॥ षड्जः स्वरः ॥

अ० ६ । अ० ८ । व० ११] ४८८ [म० ६ । अ० १ । सू० २१ ।

॥ १६ ॥ यत्सोमं चित्रमुक्थ्यं दिव्यं पार्थिवं वसु । तन्नः पुनान आ भेर
॥ १ ॥ युवं हि स्थः स्वर्पती इन्द्रश्च सोम गोपती । ईशाना पिप्यतं धियः ॥ २ ॥
वृषा पुनान आयुषु स्तनयन्नधिं वृहिपि । हरिः सन्योनिमासदत् ॥ ३ ॥ अवाव-
शन्त धीतयो वृषभस्याधिं रेतसि । सूनोर्वत्सस्यं मातरः ॥ ४ ॥ कुविद्वृषण्यन्ती-
भ्यः पुनानो गर्भमादधत् । याः शुक्रं दुहते पर्यः ॥ ५ ॥ उप शिक्तापतस्थुषो
भियममा धेहि शत्रुषु । पर्वमान विदा रयिम् ॥ ६ ॥ नि शत्रोः सोम वृष्ण्यं नि
शुष्यं नि वयस्तिर । दूरे वा सतो अन्ति वा ॥ ७ ॥ ६ ॥

॥ २० ॥ १-७ असितः काश्यपो देवलो वा ऋषिः ॥ पवमानः सोमो देवता ॥
छन्दः-१, ४-७ निचृद्गायत्री । २, ३ गायत्री ॥ पद्जः स्वरः ॥

॥ २० ॥ म कुविर्देववीतयेऽव्यो वारोभिरर्षति । सान्धान्विश्वा अभि स्पृधः
॥ १ ॥ स हि प्मा जस्तिभ्य आ वाजं गोमन्तमिन्वति । पर्वमानः सहस्रिणम्
॥ २ ॥ परि विश्वानि चेतसा मृशसे पर्वसे मती । स नः सोम श्रवो विदः
॥ ३ ॥ अभ्यर्षि वृहद्यशो मयवन्नयो ध्रुवं रयिम् । इपं स्तोतृभ्य आ भेर ॥ ४ ॥ त्वं
राजैव सुव्रतो गिरः सोमा विवेशिथ । पुनानो वेद्रे अद्भुत ॥ ५ ॥ स वद्विरप्सु
दुष्टरो मृज्यमानो गर्भस्त्योः । सोमश्चमूपु सीदति ॥ ६ ॥ क्रीडुर्मखो न मैह्युः
पवित्रं सोम गच्छसि । दधत्स्तोत्रे सुवीर्यम् ॥ ७ ॥ १० ॥

॥ २१ ॥ १-७ असितः काश्यपो देवलो वा ऋषिः ॥ पवमानः सोमो
देवता ॥ छन्दः-१, ३ विराड् गायत्री २, ७ गायत्री । ४-६ निचृद्गायत्री ॥
पद्जः स्वरः ॥

॥ २१ ॥ एते धावन्तीन्दवः सोमा इन्द्राय घृण्वयः । मत्सरासः स्वविदः
॥ १ ॥ प्रवृण्वन्तो अभियुजः सुपुये वरिवोविदः । स्वयं स्तोत्रे वयस्कृतः ॥ २ ॥
वृषा क्रीळन्त इन्दवः मधस्यमभ्यक्रमित् । सिन्धोरुर्मा व्यत्तरन् ॥ ३ ॥ एते वि-
श्वानि वार्या पर्वमानास आशत । हिता न सप्तयो रथे ॥ ४ ॥ आस्मिन्पिशङ्ग-
पिन्दवो दधाता वेनमादिशे । यो अस्मभ्यमरावा ॥ ५ ॥ ऋभुर्न रथ्यं नवन्दधाता
केनमादिशे । शुक्राः पवच्चमणीसा ॥ ६ ॥ एत उ त्पे अवीवशन्काष्ठां वाजिनो
अक्रत । सनः प्रासाविपुर्मतिम् ॥ ७ ॥ ११ ॥

अ० ६ । अ० ८ । व० १४] ४८६ [म० ६ । अ० १ । सू० २४ ।

॥ २२ ॥ १-७ असितः काश्यपो देवलो वा ऋषिः ॥ पवमानः सोमो देवता ॥
छन्दः-१, २ गायत्री । ३ विराड् गायत्री । ४-७ निचृद्गायत्री ॥ षड्जः स्वरः ॥

॥ २२ ॥ एते सोमांस आश्वो रथा इव प्रवाजिनः । सर्गाः सृष्टा अहेपत ॥ १ ॥
एते वाता इधोरवः पर्जन्यस्येव वृष्टयः । अग्नेरिव भ्रमा वृथा ॥ २ ॥ एते पूता
विपश्चितः सोमांसो दध्याशिरः । विपा व्यानशुधियः ॥ ३ ॥ एते मृष्टा अमर्त्याः
ससृवांसो न शश्रमुः । इयत्तन्तः पथो रजः ॥ ४ ॥ एते पृष्ठानि रोदसोर्विप्रयन्तो
व्यानशुः । उतेदमुत्तमं रजः ॥ ५ ॥ तन्तुं तन्वानमुत्तममनुं प्रवर्त आशत । उते-
दमुत्तमाय्यम् ॥ ६ ॥ त्वं सोम पणिभ्य आ वसु गव्यानि धारयः । तत् तन्तुम-
चिक्रदः ॥ ७ ॥ १२ ॥

॥ २३ ॥ १-७ असितः काश्यपो देवलो वा ऋषिः ॥ पवमानः सोमो
देवता ॥ छन्दः-१-४, ६ निचृद्गायत्री । ५ गायत्री । ७ विराद्गायत्री ॥ षड्जः स्वरः ॥

॥ २३ ॥ सोमा असृग्रमाश्वो मधोर्मदस्य धारया । अभि विश्वानि काव्या
॥ १ ॥ अनुं प्रत्नास आयवः पदं नवीयो अक्रमुः । रुचे जनन्त सूर्यम् ॥ २ ॥
आ पवमान नो भरार्यो अदाशुणो गयम् । कृधि प्रजावतीरिपः ॥ ३ ॥ अभि
सोमांस आयवः पवन्ते मधं मदम् । अभि कोशं मधुश्चुतम् ॥ ४ ॥ सोमो अर्पति
धर्णसिर्दधान इन्द्रियं रसम् । सुवीरो अभिशस्तिपाः ॥ ५ ॥ इन्द्राय सोम प-
वसे देवेभ्यः सधुमाद्यः । इन्द्रो वाजं सिपाससि ॥ ६ ॥ अस्य पीत्वा मदानामि-
न्द्रो वृत्राण्यप्रति । जघान जघनच्च नु ॥ ७ ॥ १३ ॥

॥ २४ ॥ १-७ असितः काश्यपो देवलो वा ऋषिः ॥ पवमानः सोमो देवता ॥
छन्दः-१, २ गायत्री । ३, ५, ७ निचृद्गायत्री । ४, ६ विराड् गायत्री ॥ षड्जः स्वरः ॥

॥ २४ ॥ प्र सोमांसो अधन्विषुः पवमानास इन्दवः । श्रीणाना अप्सु मृ-
ज्जत ॥ १ ॥ अभि गावो अधन्विपुराणो न प्रवर्ता यतीः । पुनाना इन्द्रमाशत
॥ २ ॥ प्र पवमान धन्वसि सोमेन्द्राय पातवे । नृभिर्घृतो वि नीयसे ॥ ३ ॥ त्वं
सोम नृमादनः पवस्व चर्पणीसहे । सस्त्रियो अनुमाद्यः ॥ ४ ॥ इन्द्रो यदद्रिभिः
सूतः पवित्रं परिधावसि । अरुमिन्द्रस्य धाम्ने ॥ ५ ॥ पवस्व वृत्रहन्तमोयधेभिर-
नुमाद्यः । शुचिः पावको अद्भुतः ॥ ६ ॥ शुचिः पावक उच्यते सोमः सूतस्य

अ० ६ । अ० ८ । व० १८] ४६० [म० ६ । अ० २ । सू० २८ ।

॥ २५ ॥ १—६ दृढच्युतः आगस्त्य ऋषिः ॥ पवमानः सोमो देवता ॥
छन्दः—१, ३, ५, ६ गायत्री । २, ४ निचृद्गायत्री ॥ पङ्क्तः स्वरः ॥

॥ २५ ॥ पवस्व दत्तसार्धनो देवेभ्यः पीतये हरे । मरुद्भ्यो वायवे मर्दः ॥
॥ १ ॥ पवमान धिया हितोऽभि योनिं कर्निकदत् । धर्मेणा वायुमा विश ॥ २ ॥
सं देवैः शोभते वृषां कविर्योनावधि प्रियः । वृत्रहा देववीर्यमः ॥ ३ ॥ विश्वा
रूपाण्यविशन्पुनानो याति हर्यतः । यत्रामृतासु आसते ॥ ४ ॥ अरुपो जनय-
न्गिरः सोमैः पवत आयुषक् । इन्द्रं गच्छन्कविक्रतुः ॥ ५ ॥ आ पवस्व मदि-
न्तम पवित्रं धारया कवे । अर्कस्य योनिमासदम् ॥ ६ ॥ १५ ॥

॥ २६ ॥ १—६ इध्मवाहो दार्ढच्युत ऋषिः ॥ पवमानः सोमो देवता ॥
छन्दः—१, ३—५ निचृद्गायत्री । २, ६ गायत्री ॥ पङ्क्तः स्वरः ॥

॥ २६ ॥ तममृत्तन्त वाजिनमुपस्थे अदितेरधि । विप्रसो अण्व्या धिया
॥ १ ॥ तं गावो अभ्यनूपत सहस्रधारमक्षितम् । इन्द्रं धर्तारमा दिवः ॥ २ ॥ तं
वेधां मेधयाह्यन्पवमानमधि यवि । धर्णसि भूरिधायसम् ॥ ३ ॥ तमह्यभुरिजो-
धिया संवसानं विवस्वतः । पतिं वाचो अदाभ्यम् ॥ ४ ॥ तं सान्नावधि जामयो
हरिं हिन्वन्त्यद्रिभिः । हर्यतं भूरिचक्षसम् ॥ ५ ॥ तं त्वां हिन्वन्ति वेधसः पव-
मान गिरावृधम् । इन्द्रविन्द्राय मत्सरम् ॥ ६ ॥ १६ ॥

॥ २७ ॥ १—६ नृमेध ऋषिः ॥ पवमानः सोमो देवता ॥ छन्दः—१,
६ निचृद्गायत्री । ३—५ गायत्री ॥ पङ्क्तः स्वरः ॥

॥ २७ ॥ एष कविरभिष्टुतः पवित्रे अयि तोशते । पुनानो घनन्नप सिधः
॥ १ ॥ एष इन्द्राय वायवे स्वर्जित्परि पिच्यते । पवित्रे दत्तसार्धनः ॥ २ ॥ एष
नृभिवि नीयते द्विवो मूर्धा वृषा सुतः । सोमो वनेषु विश्ववित् ॥ ३ ॥ एष गव्यु-
रचिक्रवत्पवमानो हिरण्ययुः । इन्द्रः सत्राजिदस्त्वतः ॥ ४ ॥ एष सूर्येण हासते
पवमानो अयि यवि । पवित्रे मत्सरो मर्दः ॥ ५ ॥ एष शुष्मसिष्यददन्तरिक्षे
वृषा हरिः । पुनान इन्द्रुरिन्द्रमा ॥ ६ ॥ १७ ॥

॥ २८ ॥ १—६ प्रियमेध ऋषिः ॥ पवमानः सोमो देवता ॥ छन्दः—१, ४, ५
गायत्री । २, ३, ६ विशाद् गायत्री ॥ पङ्क्तः स्वरः ॥

अ० ६ । अ० ८ । व० २१] ४६६ [म० ६ । अ० २ । सू० ३१ ।

॥ २८ ॥ एष ब्राजी हितो नृभिर्विश्वविन्मनसस्पतिः । अव्यो वारं विधा-
वति ॥ १ ॥ एष पवित्रे अक्षरत्सोमो देवेभ्यः सुतः । विश्वा धामान्याविशन्
॥ २ ॥ एष देवः शुभायतेऽधि योनावर्मत्यः । वृत्रहा देववीर्यमः ॥ ३ ॥ एष
वृषा कर्निकददशभिर्जामिभिर्यतः । अभि द्रोणानि धावति ॥ ४ ॥ एष सूर्यमरो-
चयत्पर्वमानो विचर्षणिः विश्वा धामानि विश्ववित् ॥ ५ ॥ एष शुष्म्यदाभ्यः
सोमः पुनानो अर्पति । देवावीरघशंसहा ॥ ६ ॥ १८ ॥

॥ २९ ॥ १—६ नृमेध ऋषिः ॥ पवमानः सोमो देवता ॥ छन्दः—१
विराड् गायत्री । २-४, ६ निचृद्गायत्री । ५ गायत्री ॥ पङ्कजः स्वरः ॥

॥ २९ ॥ प्रास्य धारा अक्षरन्वृष्णः सुतस्यौजसा । देवाँ अनु प्रभूषतः
॥ १ ॥ सप्ति मृजन्ति वेधसो गृणन्तः कारवो गिरा । ज्योतिर्जज्ञानमुक्थ्यम् ॥ २ ॥
सुषहा सोम तानि ते पुनानाय प्रभूवसो । वर्धा समुद्रमुक्थ्यम् ॥ ३ ॥ विश्वा व-
सूनि सज्जयन्पर्वस्व सोम धारया । इनु द्वेषांसि सध्र्यक् ॥ ४ ॥ रक्षा सु नो
अररुषः स्वनात्समस्य कस्य चित् । निदो यत्र मुमुचमहे ॥ ५ ॥ एन्द्रो पार्थिवं
रयि दिव्यं पवस्व धारया । छुमन्तं शुष्ममा भर ॥ ६ ॥ १९ ॥

॥ ३० ॥ १—६ विन्दुर्ऋषिः ॥ पवमानः सोमो देवता ॥ छन्दः—१, २,
६ गायत्री । ३-५ निचृद्गायत्री ॥ पङ्कजः स्वरः ॥

॥ ३० ॥ प्र धारा अस्य शुष्मिणो वृथा पवित्रे अक्षरन् । पुनानो वार्चमि-
ष्यति ॥ १ ॥ इन्द्रुर्हियानः सोतुर्भिर्मृज्यमानः कर्निकदत् । इयति वृधुर्मिन्द्रियम्
॥ २ ॥ आ नः शुष्मं नृषाह्वं वीरवन्तं पुरुस्पृहम् । पर्वस्व सोम धारया ॥ ३ ॥ प्र
सोमो अति धारया पर्वमानो असिष्यदत् । अभि द्रोणान्यासदम् ॥ ४ ॥ अणुत्वा
मधुमत्तमं हरिं हिन्वन्त्यद्रिभिः । इन्द्रविन्द्राय प्रीतये ॥ ५ ॥ सुनोता मधुमत्तमं सोम-
मिन्द्राय वज्रिणे । चारुं शर्धाय मत्सरम् ॥ ६ ॥ २० ॥

॥ ३१ ॥ १-६ गोतम ऋषिः ॥ पवमानः सोमो देवता ॥ छन्दः—१ क-
कुम्भती गायत्री । २ यवमध्या गायत्री । ३, ५ गायत्री । ४, ६ निचृद्गायत्री ॥
पङ्कजः स्वरः ॥

अ० ६ । अ० ८ । व० २४] ४६२ [म० ६ । अ० २ । सू० ३४ ।

॥ ३१ ॥ प्र सोमांसः स्वाध्यः पवमानासो अक्रमुः । रायि कृण्वन्ति चे-
ननम् ॥ १ ॥ दिवस्पृथिव्या अधि भवेन्दो युम्नवर्धनः । भवा वाजानां पतिः
॥ २ ॥ तुभ्यं वाता अभिप्रियस्तुभ्यमर्पन्ति सिन्धवः । सोम वर्धन्ति ते महः
॥ ३ ॥ आ प्यायस्व समेतु ते विश्वतः सोम वृण्यम् । भवा वाजस्य सङ्गथे
॥ ४ ॥ तुभ्यं गावो यृतं पयो वभ्रौ दुदुद्वे अक्षितम् । वर्षिष्ठे अधि सानवि ॥ ५ ॥
न्यायुधस्य ते सतो भुवनस्य पते वयम् । इन्द्रो सखित्वमुश्मसि ॥ ६ ॥ २१ ॥

॥ ३२ ॥ १-६ श्यावाश्व. ऋपिः ॥ पवमानः सोमो देवता ॥ छन्दः-१,
२ निचृद्गायत्री । ३-६ गायत्री ॥ पङ्कजः स्वरः ॥

॥ ३२ ॥ प्र सोमांसो मदच्युतः श्रवसे नो मघोनः सुता विदथे अक्रमुः
॥ १ ॥ आदीं त्रितस्य योषणो हरिं हिन्वन्त्यद्रिभिः । इन्दुमिन्द्राय प्रीतये ॥ २ ॥
आदीं हंसो यथा गुणं विश्वस्यावीवशन्मतिम् । अत्यो न गोभिरज्यते ॥ ३ ॥
उभे सोमावृचाकशन्मृगो न तुक्तो अर्पसि । सीदन्वृतस्य योनिमा ॥ ४ ॥ अभि
गावो अनूपत योषा जारमिव प्रियम् । अगन्नाजि यथा हितम् ॥ ५ ॥ अस्मे धेहि
सुमयशो मयवद्व्यश्च मही च । मुनि मेधामुत श्रवः ॥ ६ ॥ २२ ॥

॥ ३३ ॥ १-६ त्रित ऋपिः ॥ पवमानः सोमो देवता ॥ छन्दः-१ क-
कुम्भती गायत्री । २, ४, ५ गायत्री । ३, ६ निचृद्गायत्री ॥ पङ्कजः स्वरः ॥

॥ ३३ ॥ प्र सोमांसो विप्रश्चितोऽपां न यन्त्यूर्मयः । वनानि महिषा इव
॥ १ ॥ अभि द्रोणानि वभ्रवः शुक्रा ऋतस्य धारया । वाजं गोमन्तमक्षरन् ॥ २ ॥
सुता इन्द्राय वायवे वरुणाय मरुद्भ्यः । सोमा अर्पन्ति विष्णवे ॥ ३ ॥ तिस्रो
वाच उदीरते गावो मिमन्ति धेनवः । हरिरेति कर्णिकदत् ॥ ४ ॥ अभि ब्रह्मीर-
नूपत यदीर्घतस्य मातरः । मर्मृज्यन्ते दिवः शिशुम् ॥ ५ ॥ रायः समुद्रांश्चतुरोऽ-
स्मभ्यं सोम विश्वतः । आ पवस्व सहस्रिणाः ॥ ६ ॥ २३ ॥

॥ ३४ ॥ १-६ त्रित ऋपिः ॥ पवमानः सोमो देवता ॥ छन्दः-१, २,
४ निचृद्गायत्री ३, ५, ६ गायत्री ॥ पङ्कजः स्वरः ॥

॥ ३४ ॥ प्र सुवानो धारया तनेन्दुहिन्त्यानो अर्पति । रुजदृज्हा व्योजसा
॥ १ ॥ सुत इन्द्राय वायवे वरुणाय मरुद्भ्यः । सोमो अर्पति विष्णवे ॥ २ ॥

अ० ६ । अ० ८ । व० २७] ४६३ [म० ६ । अ० २ । सू० ३७ ।

वृषाणं वृषभिर्यतं सुन्वन्ति सोममद्रिभिः । दुहन्ति शक्मन्ता पयः ॥ ३ ॥ भुवन्ति-
तस्य मज्यो भुवदिन्द्राय मत्सरः । संप्रैरज्यते हरिः ॥ ४ ॥ अधीमृतस्य वि-
ष्टपं दुहते पृश्निमातरः । चारुं प्रियतमं हविः ॥ ५ ॥ समेनहृता इमा गिरा अ-
र्पन्ति सस्रुतः । धेनूर्वाश्रो अवीवशत् ॥ ६ ॥ २४ ॥

॥ ३५ ॥ १-६ प्रभूवसुर्ऋषिः ॥ पवमानः सोमो देवता ॥ छन्दः—१,
२, ४—६ गायत्री । ३ विराट्गायत्री ॥ पङ्कजः स्वरः ॥

॥ ३५ ॥ आ नः पवस्व धारया पवमान रयिं पृथुम् । यया ज्योतिर्विदासि
नः ॥ १ ॥ इन्द्रो समुद्रमीङ्खय पवस्व विश्वमेजय । रायो धृता न ओजसा ॥ २ ॥
त्वया वीरेण वीरवोऽभि ध्याम पृतन्यतः । क्षराणो अभि वार्यम् ॥ ३ ॥ प्र
वाजमिन्दुरिष्यति सिषासन्वाजसा ऋषिः । व्रता विद्वान आयुधा ॥ ४ ॥ तं
गीर्भिर्वाचमीङ्खयं पुनानं वासयामसि । सोमं जनस्य गोपतिम् ॥ ५ ॥ विश्वो यस्य व्रते
जनो दाधार धर्मेणस्पतेः । पुनानस्य प्रभूवसोः ॥ ६ ॥ २५ ॥

॥ ३६ ॥ १-६ प्रभूवसुर्ऋषिः ॥ पवमानः सोमो देवता ॥ छन्दः—१ पाद
निचृद्गायत्री । २, ६ गायत्री । ३—५ निचृद्गायत्री ॥ पङ्कजः स्वरः ॥

॥ ३६ ॥ असर्जि रथ्यो यथा पवित्रे चम्बोः सुतः । कार्पमेन्वाजी न्यक्रमीत्
॥ १ ॥ स वह्निः सोम जागृविः पवस्व देववीरति । अभि कोशं मधुश्चुतम् ॥ २ ॥
स नो ज्योतीषि पूर्य पवमान वि रोचय । क्रत्वे दक्षाय नो हितु ॥ ३ ॥ शु-
म्भमान ऋतायुर्भिर्मृज्यमानो गर्भस्त्योः । पवते वारं अव्ययम् ॥ ४ ॥ स विश्वा
दाशुषे वसु सोमो दिव्यानि पार्थिवा । पवतामान्तरिच्या ॥ ५ ॥ आ दिवस्पृ-
ष्ठमश्वयुर्गव्ययुः सोम रोहसि । वीर्युः शंससस्पते ॥ ६ ॥ २६ ॥

॥ ३७ ॥ १-६ रङ्गाण ऋषिः ॥ पवमानः सोमो देवता ॥ छन्दः—१-३
गायत्री । ४—६ निचृद्गायत्री ॥ पङ्कजः स्वरः ॥

॥ ३७ ॥ स सुतः पीतये वृषा सोमः पवित्रे अर्पति । विव्रवर्त्तासि देवयुः
॥ १ ॥ स पवित्रे विचज्जणो हरिरर्पति धर्णेसि । अभि योनिं कर्निकदत् ॥ २ ॥ स वाजी
रोचना दिवः पवमानो वि धावति । रज्जोहा वारमव्ययम् ॥ ३ ॥ स व्रितस्याधि

अ० ६ । अ० २ । व० ३०] ४६४ [म० ६ । अ० २ । सू० ४० ।

नानेष्टि पवमानो अरोचयत् । जामिभिः सूर्ये सह ॥ ४ ॥ स वृत्रहा वृषा सुतो
नमिहो विद्वदाभ्यः । सोमो वाजमिवासरत् ॥ ५ ॥ स देवः कविनेपितो भिद्रो-
णां नि धावति । इन्दुरिन्द्राय मंहना ॥ ६ ॥ २७ ॥

॥ ३८ ॥ १-६ रद्गण ऋषिः ॥ पवमानः सोमो देवता ॥ छन्दः—१,
२, ४, ६ निचृद्गायत्री । ३ गायत्री । ५ ककुम्मती गायत्री ॥ पङ्कजः स्वरः ॥

॥ ३८ ॥ एष उ स्य वृषा रथोऽव्यो वारैर्भिरर्पति । गच्छन्वाजं सहस्रिणाम्
॥ १ ॥ एतं त्रितस्य योषणो हरिं हिन्वन्त्यद्रिभिः । इन्दुमिन्द्राय पीतये ॥ २ ॥
एतं त्वं हरितो दर्शं मर्मज्यन्ते अपस्युर्वः । याभिर्मदाय शुम्भते ॥ ३ ॥ एष स्य
मानुषीषा श्येनो न विन्तु सीदति गच्छञ्ज्जारो न योषितम् ॥ ४ ॥ एष स्य मद्यो
रसोऽयं चष्टे दिवः शिशुः । य इन्दुर्वारमाविशत् ॥ ५ ॥ एष स्य पीतये सुतो ह-
रिर्पति धर्णसिः । क्रन्दन्योनिमभि प्रियम् ॥ ६ ॥ २८ ॥

॥ ३९ ॥ १—६ बृहन्मतिर्ऋषिः ॥ पवमानः सोमो देवता ॥ छन्दः—१,
४, ६ निचृद्गायत्री । २, ३, ५ गायत्री ॥ पङ्कजः स्वरः ॥

॥ ३९ ॥ आशुरर्प बृहन्मते परि प्रियेण धाम्ना । यत्र देवा इति ब्रवन् ॥
॥ १ ॥ परिष्कृण्वन्ननिष्कृतं जनाय यातयन्निपः । वृष्टिं दिवः परि स्रव ॥ २ ॥
सुत एति पवित्र आ त्विषिं दधानं ओजसा । विचक्ष्णो विरोचयन् ॥ ३ ॥ अयं
स यो दिवस्परि रघुयामा पवित्र आ । सिन्धोरुर्मा व्यक्षरत् ॥ ४ ॥ आविवास-
नप्रावतो अथो अर्वावतः सुतः । इन्द्राय सिच्यते मधु ॥ ५ ॥ समीचीना अनूपत
हरिं हिन्वन्त्यद्रिभिः । योनावृतस्य सीदत ॥ ६ ॥ २९ ॥

॥ ४० ॥ १—६ बृहन्मतिर्ऋषिः ॥ पवमानः सोमो देवता ॥ छन्दः—१, २
गायत्री । ३—६ निचृद्गायत्री ॥ पङ्कजः स्वरः ॥

॥ ४० ॥ पुनानो अक्रमीदभि विश्वा मद्यो विचर्षणिः । शुम्भन्ति विप्रं धी-
तिभिः ॥ १ ॥ आ योनिमरुणो रुद्रमिन्द्रं वृषा सुतः । ध्रुवे सदसि सीदति
॥ २ ॥ नृ नो रयिं महामिन्द्रोऽस्मभ्यं सोम विश्वतः । आ पवस्व सहस्रिणाम्
॥ ३ ॥ विश्वा सोम पवमान शुम्भन्तीन्द्वा भर । विदाः सहस्रिणीरिपः ॥ ४ ॥
स नः पुनान आ भर रयिं स्तोत्रे सुवीर्यम् । जरितुर्वर्धया गिरः ॥ ५ ॥ पुनान
इन्द्रा भर सोमं विवर्धसं रयिम् । वृषान्निन्दो न उक्थ्यम् ॥ ६ ॥ ३० ॥

अ० ७ । अ० १ । व० १] ४६५ [म० ६ । अ० २ । सू० ४४ ।

॥ ४१ ॥ १-६ मेध्यातिथिर्ऋषिः ॥ पवमानः सोमो देवता ॥ छन्दः—१, ३, ४, ५ गायत्री । २ ककुम्मती गायत्री । ६ निचृद्गायत्री ॥ पङ्कजः स्वरः ॥

॥ ४१ ॥ प्र ये गात्रो न भूर्णयस्त्वेषा अयासो अक्रामुः । घ्नन्तः कृष्णा-
मप त्वचम् ॥ १ ॥ सुवितस्य मनामहेऽति सेतुं दुराव्यम् । साह्यासो दस्युमवतम्
॥ २ ॥ शृण्वे वृष्टेरिव स्वनः पवमानस्य शुष्मिणः । चरन्ति विद्युतो दिवि ॥ ३ ॥
आ पवस्व महीमिषं गोमदिन्द्रो हिरण्यवत् । अश्ववद्वार्जवत्सुतः ॥ ४ ॥ स पवस्व
विचर्षण आ मही रोदसी पृण । उषाः सूर्यो न रश्मिभिः ॥ ५ ॥ परि णः श-
र्मयन्त्या धारया सोम विश्वतः । सरा रसेव विष्पम् ॥ ६ ॥ ३१ ॥

॥ ४२ ॥ १-६ मेध्यातिथिर्ऋषिः ॥ पवमानः सोमो देवता ॥ छन्दः—१, २
निचृद्गायत्री । ३, ४, ६ गायत्री । ५ ककुम्मती गायत्री ॥ पङ्कजः स्वरः ॥

॥ ४२ ॥ जनयत्रोचना दिवो जनयत्रप्सु सूर्यम् । वसानो गा अपो हरिः
॥ १ ॥ एष प्रत्नेन मर्मना देवो देवेभ्यस्परि । धारया पवते सुतः ॥ २ ॥
वावृधानाय तूर्वये पवन्ते वार्जसातये । सोमाः सहस्रपाजसः ॥ ३ ॥ दृष्टानः प्रत्न-
मित्पयः पवित्रे परि पिच्यते । कन्दन्देवा अजीजनत् ॥ ४ ॥ अभि विश्वानि
वार्याभि देवा ऋतावृधः । सोमः पुनानो अर्पति ॥ ५ ॥ गोमन्त्रः सोम वीरवद-
श्ववद्वार्जवत्सुतः । पवस्व वृहतीरिपः ॥ ६ ॥ ३२ ॥

॥ ४३ ॥ १-६ मेध्यातिथिर्ऋषिः ॥ पवमानः सोमो देवता ॥ छन्दः—१,
२, ४, ५ गायत्री । ३, ६ निचृद्गायत्री ॥ पङ्कजः स्वरः ॥

॥ ४३ ॥ यो अत्यं इव मृज्यते गोभिर्मदाय हर्यतः । तं गीर्भिर्वासयामसि
॥ १ ॥ तं नो विश्वा अवस्युवो गिरः शुम्भन्ति पूर्वथा । इन्द्रुपिन्द्राय पीतये ॥ २ ॥
पुनानो याति हर्यतः सोमो गीर्भिः परिष्कृतः । विप्रस्य मेध्यातिथेः ॥ ३ ॥ प-
वमान विदा रयिमस्मभ्यं सोम सुश्रियम् । इन्द्रो सहस्रवर्चसम् ॥ ४ ॥ इन्द्रुरत्यो
न वाजस्रत्कर्निक्रन्ति पवित्र आ । यदज्ञारति देव्युः ॥ ५ ॥ पवस्व वार्जसातये
विप्रस्य गृणतो वृधे । सोम रास्व सुवीर्यम् ॥ ६ ॥ ३३ ॥ २ ॥ ६ ॥

॥ ४४ ॥ १-६ अयास्य ऋषिः ॥ पवमानः सोमो देवता ॥ छन्दः—१,
निचृद्गायत्री । २-६ गायत्री ॥ पङ्कजः स्वरः ॥

अ० ७ । अ० १ । व० ४] ४६६ [म० ६ । अ० २ । सू० ४७ ।

॥ ४४ ॥ प्र णं इन्द्रो महे तनं ऊर्मिं न विभ्रदर्पसि । अभि देवाँ अयास्यः
॥ १ ॥ मती जुषो धिया हितः सोमो हिन्वे परावर्ति । विप्रस्य धारया कविः
॥ २ ॥ अयं देवेषु जायुर्विः सुत एति पवित्र आ । सोमो याति विचर्पणिः ॥
॥ ३ ॥ स नः पवस्व वाजयुश्चक्राणश्चारुमध्वरम् । बृहिष्माँ आ विवासति ॥४॥
स नो भगाय वायवे विप्रवीरः सदावृधः । सोमो देवेष्वा यमत् ॥ ५ ॥ स नो
अथ वसुतये क्रतुविद्रातुवित्तमः । वाजं जेपि श्रवो बृहत् ॥ ६ ॥ १ ॥

॥ ४५ ॥ १—६ अयास्य ऋपिः ॥ पवमानः सोमो देवता ॥ छन्दः—१,
३-५ गायत्री । २ विराङ्गायत्री । ६ निचृङ्गायत्री ॥ पङ्कजः स्वरः ॥

॥ ४५ ॥ स पवस्व मदाय कं नृचक्षा देववीतये । इन्द्रविन्द्राय पीतये ॥१॥
स नो अर्पाभि दूत्यं त्वमिन्द्राय तोशसे । देवान्तसाखिभ्य आ वरम् ॥ २ ॥ उत
त्वामरुणं वयं गोभिरञ्ज्मो मदाय कम् । वि नो राये दुरो वृधि ॥ ३ ॥ अत्यू
पवित्रमक्रमीढ्राजी धुरं न यामनि । इन्द्रुर्देवेषु पत्यते ॥ ४ ॥ समी सखायो अ-
स्वरन्वते क्रीळन्तमसविम् । इन्द्रुं नावा अनूपत ॥ ५ ॥ तया पवस्व धारया यया
पीतो विचक्षते । इन्द्रो स्तोत्रे सुवीर्यम् ॥ ६ ॥ २ ॥

॥ ४६ ॥ १-६ अयास्य ऋपिः ॥ पवमानः सोमो देवता । छन्दः—१ क-
कुम्भती गायत्री । २, ४, ६ निचृङ्गायत्री । ३, ५ गायत्री ॥ पङ्कजः स्वरः ॥

॥ ४६ ॥ असृग्रन्देववीतयेऽत्यासः कृत्वया इव । क्षरन्तः पर्वतावृधः ॥१॥ प-
रिष्कृतास इन्द्रो योपेव पित्र्यावती । वायुं सोमो असृक्षत ॥ २ ॥ एते सोमास
इन्द्रोः प्रयस्वन्तश्चमू सुताः । इन्द्रं वर्धन्ति कर्मभिः ॥ ३ ॥ आ धावता सुहस्त्यः
शुक्रा गृभ्णीत मुन्धिना । गोभिः श्रीणीत मत्सरम् ॥ ४ ॥ स पवस्व धनञ्जय
प्रयन्ता रायसो महः । अस्मभ्यं सोम गातुवित् ॥ ५ ॥ एतं मृजन्ति मर्ज्यं पव-
मानं दश क्षिपः । इन्द्राय मत्सरं मदम् ॥ ६ ॥ ३ ॥

॥ ४७ ॥ १—५ कविर्भार्गव ऋपिः ॥ पवमानः सोमो देवता ॥ छन्दः—१,
३, ४ गायत्री । २ निचृङ्गायत्री । ५ विराङ्गायत्री ॥ पङ्कजः स्वरः ॥

॥ ४७ ॥ अया सोमः सुकृत्यया महर्षिचदभ्यवर्धत । मन्वान उदृपायते ॥१॥
मृत्वानीदस्य कृत्या चेतन्ते दस्युतर्हणा । ऋणा च धृष्णुश्चयते ॥ २ ॥ आत्सोम

अ० ७ । अ० १ । व० ८] ४६७ [प० ६ । अ० २ । सू० ५१ ।

इन्द्रियो रसो वज्रः सहस्रसा भुवत् । उक्थं यदस्य जायते ॥ ३ ॥ स्वयं कवि-
र्विधर्तरि विप्राय रत्नमिच्छति । यदीं मर्मज्यते धियः ॥ ४ ॥ सिंहासन् रयीणां
वाजेष्वर्वातामिव । भरेषु जिग्युषामसि ॥ ५ ॥ ४ ॥

॥ ४८ ॥ १—५ कविर्भार्गव ऋषिः ॥ पवमानः सोमो देवता ॥ छन्दः—
१, ५ गायत्री । २—४ निचृद्गायत्री ॥ पङ्क्तयः स्वरः ॥

॥ ४८ ॥ तं त्वां नृमृणानि विभ्रतं सुधस्थेषु महो दिवः । चारुं सुकृत्यये-
महे ॥ १ ॥ संवृक्तधृष्णमुक्थ्यं महामहित्रतं मर्दम् । शतं पुरो रुरुक्षणिम् ॥ २ ॥
अतस्त्वा रयिमभि राजानं सुक्रतो दिवः । सुपर्णो अव्यधिर्भरत् ॥ ३ ॥ विश्व-
स्मा इत्स्वर्द्विंशे साधारणं रजस्तुरम् । गोपामृतस्य विर्भरत् ॥ ४ ॥ अथा हिन्वान
इन्द्रियं ज्यायो महित्वमानशे । अभिष्टिकृद्विचर्षणिः ॥ ५ ॥ ५ ॥

॥ ४९ ॥ १—५ कविर्भार्गव ऋषिः ॥ पवमानः सोमो देवता ॥ छन्दः—
१, ४, ५ निचृद्गायत्री । २, ३ गायत्री ॥ पङ्क्तयः स्वरः ॥

॥ ४९ ॥ पवस्व वृष्टिमा सु नोऽपामूर्मिं दिवस्परि । अयच्छमा वृहतीरिपः
॥ १ ॥ तया पवस्व धारया यया गाव इहागमन् । जन्यास उर्प नो गृहम् ॥ २ ॥
घृतं पवस्व धारया युज्ञेषु देववीर्यतमः । अस्मभ्यं वृष्टिमा पव ॥ ३ ॥ स न ऊर्जं
व्यव्ययं पवित्रं धाव धारया । देवासः शृणवन्हि कम् ॥ ४ ॥ पवमानो अस्मि-
ष्यदद्रक्षीस्यपजङ्घनत् । प्रववद्रोचयन्नुचः ॥ ५ ॥ ६ ॥

॥ ५० ॥ १—५ उचथ्य ऋषिः ॥ पवमानः सोमो देवता ॥ छन्दः—
१, २, ४, ५ गायत्री । ३ निचृद्गायत्री ॥ पङ्क्तयः स्वरः ॥

॥ ५० ॥ उक्ते शुष्मास ईरते सिन्धोरुर्मोरिव स्वनः । बाणस्य चोदया पविम्
॥ १ ॥ प्रसवे त उदीरते तिस्रो वाचो मवस्युवः । यदव्य एपि सानवि ॥ २ ॥
अव्यो वारे परि प्रियं हरिं हिन्वन्त्यद्रिभिः । पवमानं मयुश्चुतम् ॥ ३ ॥ आ प-
वस्व मदिन्तम पवित्रं धारया कवे । अर्कस्य योनिं प्रासदम् ॥ ४ ॥ स पवस्व म-
दिन्तम गोभिरेज्जानो अक्षुभिः । इन्द्रविन्द्राय पीतये ॥ ५ ॥ ७ ॥

॥ ५१ ॥ १—५ उचथ्यः ऋषिः ॥ पवमानः सोमो देवता ॥ छन्दः—
१, २ गायत्री । ३—५ निचृद्गायत्री ॥ पङ्क्तयः स्वरः ॥

अ० ७ । अ० १ । व० १२] ४६८ [म० ६ । अ० २ । सू० ५५ ।

॥ ५१ ॥ अन्वयो अद्रिभिः सुतं सोमं पवित्र आ सृज । पुनीहीन्द्राय पातवे
॥ १ ॥ द्विवः पीयूषमुत्तमं सोममिन्द्राय वृजिणो सुनोता मधुमत्तमम् ॥ २ ॥ तव
त इन्द्रो अन्वसो देवा मधोर्व्यक्षते । पवमानस्य मरुतः ॥ ३ ॥ त्वं हि सोम वर्ध-
यन्त्सुतो मदाय भूण्ये । वृषन्तस्तोतारमृतये ॥ ४ ॥ अभ्यर्ष विचक्षण पवित्रं धा-
रया सुनः । अभि वाजमुत श्रवः ॥ ५ ॥ ८ ॥

॥ ५२ ॥ १—७ उच्यथ्यः ऋषिः ॥ पवमानः सोमो देवता ॥ छन्दः—
१ भुरिगायत्री । २ गायत्री । ३, ५ निचृद्गायत्री । ४ विराड् गायत्री ॥
पङ्कजः स्वरः ॥

॥ ५२ ॥ परि युक्तः सनद्रयिर्भरुद्वाजं नो अन्वसा । सुवानो अर्ष पवित्र आ
॥ १ ॥ तव प्रवेधिरध्वभिरव्यो वारे परि प्रियः । सहस्रधारो यात्तना ॥ २ ॥
चरुन यस्तमीदृयेन्द्रो न दानमीदृय । वर्धयैवधस्नवीदृय ॥ ३ ॥ नि शुष्ममिन्दवेपां
पुनद्वत् जनानाम् । यो अस्माँ आदिदेशति ॥ ४ ॥ शतं न इन्द्र ऊतिभिः सहस्रं
वा शुचीनाम् । पवस्व मंहयद्रयिः ॥ ५ ॥ ६ ॥

॥ ५३ ॥ १—४ अवत्सार ऋषिः ॥ पवमानः सोमो देवता ॥ छन्दः—
१, ३ निचृद्गायत्री । २, ४ गायत्री ॥ पङ्कजः स्वरः ॥

॥ ५३ ॥ उक्ते शुष्मासो अस्थू रक्षो भिन्दन्तो अद्रिवः । नुदस्व याः पति-
स्पृयः ॥ १ ॥ अया निजघ्निरोजसा रथसङ्गे धने हिते । स्तवा अविभ्युपा हृदा
॥ २ ॥ अस्य व्रतानि नाधृषे पवमानस्य दृढ्या । रुज यस्त्वा पृतन्यति ॥ ३ ॥ तं
हिन्वन्ति मदच्युतं हरिं नदीपुं वाजिनम् । इन्दुमिन्द्राय मत्सरम् ॥ ४ ॥ १० ॥

॥ ५४ ॥ १—४ अवत्सार ऋषिः ॥ पवमानः सोमो देवता ॥ छन्दः—
१, २, ४ गायत्री । ३ निचृद्गायत्री ॥ पङ्कजः स्वरः ॥

॥ ५४ ॥ अस्य प्रत्नामनु युतं शुक्रं वुदुहे अर्हयः । पर्यः सहस्रसामृषिम्
॥ १ ॥ अयं सूर्य इवोपहृण्यं सरांसि धावति । गृणत प्रवत आ दिवंम् ॥ २ ॥
अयं विश्वानि तिष्ठति पुनानो भुवनोपरि । सोमो देवो न सूर्यः ॥ ३ ॥ परि णो
देववीतये वाजो अर्षमि गोमतः । पुनान इन्द्रविन्द्रयुः ॥ ४ ॥ ११ ॥

॥ ५५ ॥ १—४ अवत्सार ऋषिः ॥ पवमानः सोमो देवता ॥ छन्दः—
१, २ गायत्री । ३, ४ निचृद्गायत्री ॥ पङ्कजः स्वरः ॥

अ० ७ । अ० १ । व० १६] ४६६ [म० ६ । अ० २ । सू० ५६ ।

॥ ५५ ॥ यवैयवं नो अन्धसा पुष्टम्पुष्टं परिं चव । सोम विश्वा च सो-
भगा ॥ १ ॥ इन्द्रो यथा तव स्तवो यथा ते जातमन्धसः । नि वृद्धिर्षि प्रिये सन्धः
॥ २ ॥ उत नो गोविदश्ववित्पर्वस्व सोममन्धसा । मृत्तमेभिरदभिः ॥ ३ ॥ यो
जिनाति न जीयते हन्ति शत्रुमभीत्य । स पर्वस्व सहस्रजित् ॥ ४ ॥ १२ ॥

॥ ५६ ॥ १—४ अवत्सार ऋषिः ॥ पवमानः सोमो देवता ॥ छन्दः—
१—३ गायत्री । ४ यवमध्या गायत्री ॥ पङ्कजः स्वरः ॥

॥ ५६ ॥ परि सोमं ऋतं बृहदाशुः पवित्रे अर्पति । विघ्नत्रक्षांसि देव्युः
॥ १ ॥ यत्सोमो वाजमर्षति शतं धारा अपस्युवः । इन्द्रस्य सख्यमाविशन् ॥ २ ॥
अभि त्वा योषणो दशं जारं न कन्यानूपत । मृज्यसे सोम सातये ॥ ३ ॥ त्व-
मिन्द्राय विष्णवे स्वादुरिन्द्रो परिं स्व । नृन्तस्तोतृन्पाह्यंहसः ॥ ४ ॥ १३ ॥

॥ ५७ ॥ १—४ अवत्सार ऋषिः ॥ पवमानः सोमो देवता ॥ छन्दः—
१, ३ गायत्री । २ निचृद्गायत्री । ४ ककुम्मती गायत्री ॥ पङ्कजः स्वरः ॥
॥ ५७ ॥ प्र ते धारा असश्चतो द्विवो न यन्ति वृष्ट्यः । अच्छा वाजं स-
हस्रिणम् ॥ १ ॥ अभि प्रियाणि काव्या विश्वा चक्षाणो अर्पति । हरिस्तुञ्जान
आयुधा ॥ २ ॥ स मर्मज्ञान आयुभिरिभो राजैव सुव्रतः । श्येनो न वंसु पीदति
॥ ३ ॥ स नो विश्वा द्विवो वसूतो पृथिव्या अर्धि । पुनान इन्द्रवा भेर ॥ ४ ॥ १४ ॥

॥ ५८ ॥ १—४ अवत्सार ऋषिः ॥ पवमानः सोमो देवता ॥ छन्दः—
१, ३ निचृद्गायत्री । २ विराड्गायत्री । ४ गायत्री ॥ पङ्कजः स्वरः ॥
॥ ५८ ॥ तरत्स मन्दी धावति धारा सुतस्यान्धसः । तरत्स मन्दी धावति ॥ १ ॥
उसा वैद वसूनां मर्तस्य देव्यवसः । तरत्स मन्दी धावति ॥ २ ॥ ध्वस्रयोः पु-
षन्त्योरा सहस्राणि दग्धहे । तरत्स मन्दी धावति ॥ ३ ॥ आ यवोऽग्निरतं तना
सहस्राणि च दग्धहे । तरत्स मन्दी धावति ॥ ४ ॥ १५ ॥

॥ ५९ ॥ १—४ अवत्सार ऋषिः ॥ पवमानः सोमो देवता ॥ छन्दः—
१ गायत्री । २ आर्चीस्वराड्गायत्री । ३, ४ निचृद्गायत्री ॥ पङ्कजः स्वरः ॥
॥ ५९ ॥ पर्वस्व गोविदश्वजिद्विश्वजित्सोम रण्यजित् । प्रजावृन्तमा भेर
॥ १ ॥ पर्वस्वाद्भ्यो अदाभ्यः पर्वस्वौपधीभ्यः । पर्वस्य विपलाभ्यः ॥ २ ॥
त्वं सोम पर्वमानो विश्वानि दुरिता तर । कविः सीद नि वृद्धिर्षि ॥ ३ ॥ पर्व-
मान स्वर्विद्रो जायमानोऽभवो महान् । इन्द्रो विश्वा अभीदसि ॥ ४ ॥ १६ ॥

॥ ६० ॥ १—४ अचत्सार ऋषिः ॥ पवमानः सोमो देवता ॥ छन्दः—
१, २, ४ गायत्री । ३ निचृदुष्णिक् ॥ स्वरः—१, २, ४ पङ्कजः । ३ ऋषभः ॥

॥ ६० ॥ प्र गायत्रेण गायतु पवमानं विचर्षणिम् । इन्द्रं सहस्रचक्षसम् ॥ १ ॥
तं त्वां सहस्रचक्षसमथो सहस्रभर्णसम् । अति वारमपाविषुः ॥ २ ॥ अति वा-
रान्पवमानो असिष्यदत्कुलशो अभि धावति । इन्द्रस्य हार्द्याविशन् ॥ ३ ॥ इ-
न्द्रस्य सोम राधमे शं पवस्व विचर्षणे । प्रजावद्रेत आ भर ॥ ४ ॥ १७ ॥ २ ॥

॥ ६१ ॥ १—३० अमहीयुर्ऋषिः ॥ पवमानः सोमो देवता ॥ छन्दः—
१, ४, ६, ८, १०, १२, १५, १८, २२—२४, २६, ३० निचृदुगायत्री । २,
३, ६, ७, ९, १३, १४, १६, १७, २०, २१, २६—२८ गायत्री । ११, १६
विराड्गायत्री । २५ ककुम्भती गायत्री ॥ पङ्कजः स्वरः ॥

॥ ६१ ॥ अया वीती परि स्रव यस्तं इन्द्रो महेष्वा । अवाहन्नवतीर्नव ॥ १ ॥
पुरः सद्य इत्यार्थिने दिवोदासाय शम्बरम् । अध त्यं तुर्वशं यदुम् ॥ २ ॥ परि
णो अश्वमश्वविद्गोमदिन्द्रो हिरण्यवत् । क्षरो सहस्रिणीरिपः ॥ ३ ॥ पवमानस्य ते वयं
प्रवित्रमभ्युन्दतः । सखित्वमा वृणीमहे ॥ ४ ॥ ये ते प्रवित्रमूर्मयोऽभिक्षरन्ति धा-
रया । तेभिर्नः सोम मृळय ॥ ५ ॥ १८ ॥ स नः पुनान आ भर रुयि वीरव-
तीमिषम् । ईशानः सोम विश्वतः ॥ ६ ॥ एतमु त्यं दश क्षिपो मृजन्ति सिन्धुमा-
तरम् । समादित्येभिरख्यत ॥ ७ ॥ समिन्द्रेणोत वायुना सुत एति प्रवित्र आ ।
सं सूर्यस्य रुश्मिभिः ॥ ८ ॥ स नो भगाय वायवे पूष्णे पवस्व मधुमान् । चारु
मित्रे वरुणं च ॥ ९ ॥ उवा ते जातमन्धसो दिवि पद्भ्या ददे । उग्रं शर्म महि
श्रवः ॥ १० ॥ १६ ॥ एना विश्वान्युर्य आ धुम्नानि मानुषाणाम् । सिपास-
न्तो वनामहे ॥ ११ ॥ सत्त इन्द्राय यज्यवे वरुणाय मरुद्भ्यः । वरित्रोवित्परिस्त्रव
॥ १२ ॥ उषो पु जातमप्सुरं गोभिर्धृङ्गं परिष्कृतम् । इन्द्रं देवा अयासिषुः ॥ १३ ॥
तमिदं धन्तु नो गिरो वत्सं संशिश्वरीरिव । य इन्द्रस्य हृदंसनिः ॥ १४ ॥ अर्षी
णः सोम शं गवे धुक्षस्व णिष्युपीमिषम् । वर्धो समुद्रमुक्थ्यम् ॥ १५ ॥ २० ॥ प-
वमानो अजीजनद्विचित्रं न तन्यतुम् । ज्योतिर्वैश्वानरं बृहत् ॥ १६ ॥ पवमानस्य
ते रसो मदो राजन्नदुच्छ्रुतः । वि वारमव्यमर्पति ॥ १७ ॥ पवमान रसस्तव दज्जो
वि रानति धुमान् । ज्योतिर्विश्वं स्वर्दृशे ॥ १८ ॥ यस्ते मदो वरेण्यस्तेना पव-
स्वान्वसा । देवावीर्यशंसदा ॥ १९ ॥ जर्ध्नवृत्रममित्रियं सस्तिर्वाजं दिवेदिवे । गोषा
व अश्वस्ता अस्ति ॥ २० ॥ २१ ॥ सर्मिश्लो अरूपो भव सूपस्थाभिर्न धेनुभिः ।

अ० ७ । अ० १ । व० २७] ५०१ [म० ६ । अ० ३ । मू० ६२ ।

सीदञ्छयेनो न योनिमा ॥ २१ ॥ स पवस्व य आविधेन्द्रं वृत्राय हन्तवे । वृत्रि-
वांसं महीरुपः ॥ २२ ॥ सुवीरांसो वयं धत्ता जयेम सोम मीढः । पुनानो वयं नो
गिरः ॥ २३ ॥ त्वोतासस्तवावसा स्याम वृन्वन्त आपुरः । सोम वृतेषु जागृहि
॥ २४ ॥ अण्वन्यवते मृधोऽण सोमो अरावणः । गच्छन्निन्द्रस्य निष्कृतम् ॥ २५ ॥
॥ २२ ॥ महो नो राय आ भेरु पवमान जही मृधः । रास्वेन्दो वीरवृध शः ॥ २६ ॥
न त्वा शतं च न हुतो राधो दित्सन्तमा भिनन् । यत्पुनानो मखस्यसे ॥ २७ ॥
पवस्वेन्दो वृषा सुतः कृधी नो यशमो जनै । विश्वा अण द्विषो जहि ॥ २८ ॥
अस्य ते सख्ये वयं तवैन्दो शुम्न उत्तमे । सासह्यार्म पृतन्यतः ॥ २९ ॥ या ते
भीमान्यायुधा तिग्मानि सन्ति धूर्वणे । रक्षा समस्य नो निदः ॥ ३० ॥ २३ ॥

॥ ६२ ॥ १ — ३० जमदग्निर्ऋषिः ॥ पवमानः सोमो देवता ॥ छन्दः—
१, ६, ७, ८, १०, २३, २५, २८, २९ निचृद्गायत्री । २, ५, ११—१६,
२१—२४, २७, ३० गायत्री । ३ ककुम्भती गायत्री । ४ पिपीलिकामध्या
गायत्री । ८, २०, २६ विराड्गायत्री ॥ पङ्कजः स्वरः ॥

॥ ६२ ॥ एते असृग्रमिन्द्रवस्तिरः पवित्रमाश्रवः । विश्वान्युभि सांभगा
॥ १ ॥ विघ्नन्तो दुग्िता पुरु सुगा तोकार्य वाजिनः । तना कृएवन्तो अर्वते
॥ २ ॥ कृएवन्तो वरित्रो गवेऽभ्यर्पन्ति सुष्टुतिम् । इळामस्मभ्यं संयतम् ॥ ३ ॥
असाव्यंशुर्मदायाप्सु दत्तो गिरिष्ठाः । श्येनो न योनिमासदत् ॥ ४ ॥ शुभ्रम-
न्धो देववातमप्सु धूतो नृभिः सुतः । स्वदन्ति गावः पयोभिः ॥ ५ ॥ २४ ॥
आदीमश्वं न हेतारोऽशुशुभन्नमृताय । मध्वो रसं सधमादे ॥ ६ ॥ यास्ते धारा
मधुश्चुतोऽसृग्रमिन्द्र ऊतये । ताभिः पवित्रमासदः ॥ ७ ॥ सो अपेन्द्राय पीतये
तिरो रोमाण्यव्यया । सीदन्योना वनेष्वा ॥ ८ ॥ त्वमिन्द्रो परि स्रव स्वादिष्टो
अङ्गिरोभ्यः । वरित्रोविद्यूतं पर्यः ॥ ९ ॥ अयं विचर्षणिहितः पवमानः स च-
तति । हिन्वान आप्यं बृहत् ॥ १० ॥ २५ ॥ एष वृषा वृषव्रतः पवमानो अश-
स्तिहा । कसृद्धसूनि दाशुषे ॥ ११ ॥ आ पवस्व सहस्रिणं रायि गोमन्तमश्वि-
नम् । पुरुश्चन्द्रं पुरुस्पृहम् ॥ १२ ॥ एष स्य परि पिच्यते मर्ष्यमान आयुभिः ।
उरुगायः कुविक्रतुः ॥ १३ ॥ सहस्रोतिः शतामयो विमानो रजसः कृविः । इ-
न्द्राय पवते मर्दः ॥ १४ ॥ गिरा जात इह स्तुत इन्द्रुरिन्द्राय धीयते । त्रियोना
वसताविव ॥ १५ ॥ २६ ॥ पवमानः सुतो नृभिः सोमो वाजमिवासरत् । नृ-
मूपु शकमनासदम् ॥ १६ ॥ तं त्रिपृष्ठे त्रिवन्धुरे रथे युञ्जन्ति यानवे । अर्षाणां

सुप्तं धीतिभिः ॥ १७ ॥ तं सोतारो धनुस्पृतमाशुं वाजाय यातवे । हरिं हिनोत
 चाजिनम् ॥ १८ ॥ अविशन्कलशं सुतो विश्वा अर्पेन्नभि श्रियः । शूरो न गोपु
 निष्ठति ॥ १९ ॥ आ तं इन्द्रो मदाय कं पयो दुहन्त्यायवः । देवा देवेभ्यो मधु
 ॥ २० ॥ २१ ॥ आ नः सोमं पवित्र आ सृजता मधुमत्तमम् । देवेभ्यो देवश्रु-
 त्तमम् ॥ २२ ॥ एते सोमा असृजत गृणानाः श्रवसे महे । मदिन्तमस्य धारया
 ॥ २३ ॥ अभि गव्यानि व्रीतये नृमणा पुनानो अर्पसि । सनद्धाजः परि स्व
 ॥ २४ ॥ उत नो गोमतीरियो विश्वा अर्प परिष्ठुभः । गृणानो जमदग्निना ॥ २५ ॥
 पवस्व वाचो अद्रियः सोमं चित्राभिरुतिभिः । अभि विश्वानि काव्या ॥ २६ ॥
 ॥ २७ ॥ त्वं समुद्रिया अपोऽग्नियो वाच ईरयन् । पवस्व विश्वमेजय ॥ २८ ॥
 तुभ्येमा भुवना कवे महिम्ने सोम तस्थिरे । तुभ्यमर्पन्ति सिन्धवः ॥ २९ ॥ म
 ते दिवो न वृष्टयो धारा यन्त्यमरचतः । अभि शुक्रामुपस्तिरम् ॥ ३० ॥ इन्द्रा-
 येन्दु पुनीतताग्रं दत्ताय सार्धनम् । ईशानं व्रीतिराधसम् ॥ ३१ ॥ पवमान ऋतः
 ऋषिः सोमः पवित्रमासदत् । दधत्स्तोत्रे सुवीर्यम् ॥ ३२ ॥ ३३ ॥

॥ ६३ ॥ १—३० निधुविः काश्यप ऋषिः ॥ पवमानः सोमो देवता ॥
 छन्दः—१, २, ४, १२, १७, २०, २२, २३, २५, २७, २८, ३० निचृद्-
 गायत्री । ३, ७—११, १६, १८, १९, २१, २४, २६ गायत्री । ५, १३, १५
 विराद्गायत्री । ६, १४, २९ ककुम्पती गायत्री ॥ पङ्क्तयः स्वरः ॥

॥ ६३ ॥ आ पवस्व सहस्रिणं रुयिं सोम सुवीर्यम् । अस्मे श्रवांसि धारय
 ॥ १ ॥ इषमूर्जं च पिन्वसु इन्द्राय मत्सरिन्तमः । चमूष्वा नि पीदसि ॥ २ ॥
 सुत इन्द्राय विष्णवे सोमः कलशं अक्षरत् । मधुमाँ अस्तु वायवे ॥ ३ ॥ एते
 अमृप्रमाशवोऽन्ति हरांसि वृध्रवः । सोमा ऋतस्य धारया ॥ ४ ॥ इन्द्रं वर्धन्तो
 अप्सुरः कृण्वन्तो विश्वमार्यम् । अपवन्तो अरावणः ॥ ५ ॥ ३० ॥ सुता अनु-
 स्वमा रजोऽभ्यर्पन्ति वृध्रवः । इन्द्रं गच्छन्त इन्द्रवः ॥ ६ ॥ अया पवस्य धार-
 या यया सूर्यमरोचयः । हिन्वानो मानुषीरुपः ॥ ७ ॥ अयुक्त सूर एतं पव-
 मानो मुनावधि । अन्तरिक्षेण यातवे ॥ ८ ॥ उत त्या हरितो दश सूरौ अयुक्त
 यातवे । इन्द्रुरिन्द्र इति ब्रुवन् ॥ ९ ॥ परीतो वायवे सुतं गिर इन्द्राय मत्सरम् ।
 अव्यो वारिषु सिञ्चत ॥ १० ॥ ३१ ॥ पवमान विदा रुयिमस्मभ्यं सोम दुष्ट-
 रम् । यो दृणाशो वनुष्यता ॥ ११ ॥ अभ्यर्प सहस्रिणं रुयिं गोमन्तमश्विनम् ।
 अभि वाजमुत श्रवः ॥ १२ ॥ सोमो देवो न सूर्योऽग्निभिः पवते सुतः । दधानः

कलशे रसम् ॥ १३ ॥ एते धामान्यार्या शुक्रा ऋतस्य धारया । वाजं गोमन्त-
मक्षरन् ॥ १४ ॥ सुता इन्द्राय वज्रिणे सोमासो दध्याशिरः । पवित्रमन्त्रेक्षरन्
॥ १५ ॥ ३२ ॥ प्र सोमं मधुमत्तमो राये अर्पे पवित्र आ । मदी यो देववीतमः
॥ १६ ॥ तमीं मृजन्त्यायवो हरिं नदीपुं वाजिनम् । इन्दुमिन्द्राय मत्सरम् ॥ १७ ॥
आ पवस्व हिरण्यवदश्वावत्सोम वीरवत् । वाजं गोमन्तमा भर ॥ १८ ॥ परि-
वाजे न वाज्युमव्यो वारेषु सिञ्चत । इन्द्राय मधुमत्तमम् ॥ १९ ॥ ऋविं मृज-
न्ति मर्ज्यं धीभिर्विप्रां अवस्यवः । वृषा कर्त्तिकदपति ॥ २० ॥ ३३ ॥ वृषणं
धीभिरप्तुरं सोममृतस्य धारया । मती विप्राः समस्वरन् ॥ २१ ॥ पवस्व देवा-
युपगिन्द्रं गच्छतु ते मदः । वायुमा रोह धर्मेणा ॥ २२ ॥ पवमान नि तोशसे
रयिं सोमं श्रवाय्यम् । प्रियः समुद्रमा विश ॥ २३ ॥ अपघ्नपवसे मयः क्रतु-
वित्सोम मत्सरः । नुदस्वादेवयुं जनम् ॥ २४ ॥ पवमाना असृक्षत सोमाः शु-
क्रास इन्दवः । अभि विश्वानि काव्या ॥ २५ ॥ ३४ ॥ पवमानास आश्वः
शुभ्रा असृग्रमिन्दवः । घ्नन्तो विश्वा अप द्विषः ॥ २६ ॥ पवमाना दिवस्प-
न्तरिक्षादसृक्षत । पृथिव्या अधि सानवि ॥ २७ ॥ पुनानः सोमं धारयेन्वो
विश्वा अप स्त्रिधः । जहि रक्षांसि सुक्रतो ॥ २८ ॥ अपघ्नन्त्सोमं रक्षसोऽभ्यर्षे
कर्त्तिकदत् । घुमन्तं शुष्ममुत्तमम् ॥ २९ ॥ अस्मे वसूनि धारय सोमं दिव्यानि
पार्थिवा । इन्द्रो विश्वानि वार्या ॥ ३० ॥ ३५ ॥

॥ ६४ ॥ १—३० काश्यप ऋषिः ॥ पवमानः सोमो देवता ॥ छन्दः—
१, ३, ४, ७, १२, १३, १५, १७, १९, २२, २४, २६ गायत्री । २, ५,
६, ८—११ १४, १६, २०, २३, २५, २८ निचृद्गायत्री । १८, २१, २७,
२८ विराड्गायत्री । ३० यवमध्यागायत्री ॥ पङ्क्तः स्वरः ॥

॥ ६४ ॥ वृषा सोमं घुमां अग्निं वृषां देव वृषव्रतः । वृषाधर्माणि दधिपे
॥ १ ॥ वृषणस्ते वृषण्यं शवो वृषा वनं वृषा मदः । सत्यं वृषन्वृषेदसि ॥ २ ॥
अश्वो न चक्रदो वृषा सं गा इन्द्रो समव्रतः । वि नो राये दुरो वृधि ॥ ३ ॥
असृक्षत प्र वाजिनो गव्या सोमासो अश्वया । शुक्रासो वीर्याश्वः ॥ ४ ॥
शुम्भमाना ऋतायुर्भिर्मृज्यमाना गर्भस्त्योः । पवन्ते वारे अव्यये ॥ ५ ॥ ३६ ॥
ते विश्वा दाशुषे वसु सोमा दिव्यानि पार्थिवा । पवन्तामान्तरिक्ष्या ॥ ६ ॥ प-
वमानस्य विश्ववित्प ते सर्गा अमृक्षत । सूर्यस्येव न रुदमयः ॥ ७ ॥ कृतं कृ-

एवन्निवस्पति विश्वा रूपाभ्यर्पसि । समुद्रः सोम पिबसे ॥ ८ ॥ हिन्वानो वा-
चमिष्यसि पवमान विधर्मणि । अक्रान्देवो न सूर्यः ॥ ९ ॥ इन्दुः पविष्ठ चेतनः
प्रियः कर्त्रीनां मृती । मृजदस्व रथीरिव ॥ १० ॥ ३७ ॥ ऊर्मिर्यस्तै पवित्र आ-
देवावीः पर्यक्षरन् । सीदन्तुतस्य योनिमा ॥ ११ ॥ स नो अर्प पवित्र आ मद्रो
यो देववीतमः । इन्द्रविन्द्राय प्रीतये ॥ १२ ॥ इपे पवस्व धारया मृज्यमानो
मनीषिभिः । इन्द्रो रुचाभिः गा ईहि ॥ १३ ॥ पुनानो वरिवस्कृध्यूर्जे जनाय
गिर्वणः । हरे सृजान आशिरम् ॥ १४ ॥ पुनानो देववीतय इन्द्रस्य याहि नि-
ष्कृतम् । पुनानो वाजिभिर्यतः ॥ १५ ॥ ३८ ॥ प्र हिन्वानास इन्द्रवोऽच्छा समुद्र-
माश्वः । प्रिया जुता असृजत ॥ १६ ॥ मर्मृजानास आयवो वृथा समुद्रमिन्दवः ।
अग्मन्तुतस्य योनिमा ॥ १७ ॥ परिणो याह्यस्मयुर्विश्वा वसून्योर्जसा । पाहि नः
शर्म वीरवत् ॥ १८ ॥ मिमाति वह्निरेतशः पदं युजान ऋकृभिः । प्र यत्समुद्र आ-
हितः ॥ १९ ॥ आ यद्योनि हिरण्ययमाशुर्धृतस्य सीदति । जहात्यप्रचेतसः
॥ २० ॥ ३९ ॥ अभि वेना अन्नूपतेर्यजन्ति प्रचेतसः । मज्जन्त्यविचेतसः ॥ २१ ॥
इन्द्रायेन्द्रो मरुत्वते पवस्व मधुमत्तमः । अतस्य योनिमासदम् ॥ २२ ॥ तं त्या-
विर्मा वचोविदः परिष्कृण्वन्ति वेधसः । सं त्वा मृजन्त्यायवः ॥ २३ ॥ रसं ते
मित्रो अर्यमा पिबन्ति वरेणः कवे । पवमानस्य मरुतः ॥ २४ ॥ त्वं सोम विप्र
श्चित्तं पुनानो वाचमिष्यसि । इन्द्रो सहस्रभर्णसम् ॥ २५ ॥ ४० ॥ उतो सह-
स्रभर्णसं वाचं सोम मखस्युवम् । पुनान इन्द्रवा भर ॥ २६ ॥ पुनान इन्द्रवेषां
पुरुद्वत् जनानाम् । प्रियः समुद्रमा विश ॥ २७ ॥ दविद्युतत्या रुचा परिधोभन्त्या
कृपा । सोमाः शुक्रा गवाशिरः ॥ २८ ॥ हिन्वानो हेतुभिर्यत आ वाजं वाज्य-
क्रमीत् । सीदन्तो वनुषो यथा ॥ २९ ॥ अध्वसोम स्वस्तये सज्जग्मानो दिवः
ऋविः । पवस्व सूर्यो दृशे ॥ ३० ॥ ४१ ॥ १ ॥

॥ ६५ ॥ १-३० भृगुर्वारुणिर्जमदग्निर्वा ऋषिः ॥ पवमानः सोमो देवता ॥
छन्दः-१, ६, १०, १२, १३, १६, १८, २१, २२, २४-२६ गायत्री । २, ११,
१४, १५, २६, ३० विराड्गायत्री । ३, ६-८, १६, २०, २७, २८ निचृद्रायत्री ।
४, ९ पादनिचृद्रायत्री । १७, २३ ककुम्भती गायत्री ॥ षड्जः स्वरः ॥

॥ ६५ ॥ हिन्वन्ति सूर्यमुस्यः स्वसारो जामयस्पतिम् । महामिन्दुं महीयुवः
॥ १ ॥ पवमान रुचारुचा देवो देवेभ्यस्पति । विश्वा वसून्या विश ॥ २ ॥ आ

अ० ७ । अ० २ । व० ७] ५०५ [म० ६ । अ० ३ । सू० ६६ ।

पवमान सुष्टुतिं वृष्टिं देवेभ्यो दुर्वः । इपे पवस्व संयतम् ॥ ३ ॥ वृषा वसिं भ्रा-
नुनां द्युमन्तं त्वा हवामहे । पवमान स्वाध्यः ॥ ४ ॥ आ पवस्व सुवीर्यं मन्द्रमानः
स्वायुध । इहो ष्विन्द्वा गंहि ॥ ५ ॥ १ ॥ यद्वद्भिः परिषिच्यसे मृज्यमानो गर्भ-
स्त्योः । द्रुणां सधस्थमश्रुपे ॥ ६ ॥ प्र सोमाय व्यश्वत्पवमानाय गायत । महे
सहस्रचक्षसे ॥ ७ ॥ यस्य वरीं मधुश्रुतं हरिं हिन्वन्त्यद्विभिः । इन्दुमिन्द्राय पी-
तये ॥ ८ ॥ तस्य ते वाजिनो वयं विश्वा धनानि जिग्युषः । सखित्वमा वृणी-
महे ॥ ९ ॥ वृषा पवस्व धारया मरुत्वते च मत्सरः । विश्वा दधान ओजसा
॥ १० ॥ २ ॥ तं त्वा धर्तारिमोष्योः पवमान स्वर्दशम् । हिन्वे वाजेषु वाजिनम्
॥ ११ ॥ अया चित्तो विपानया हरिः पवस्व धारया । युजं वाजेषु चोदय ॥ १२ ॥
आ न इन्दो महीमिपं पवस्व विश्वदर्शतः । अस्मभ्यं सोम गातुवित् ॥ १३ ॥ आ
कृत्तशां अनूपतेन्दो धाराभिरोजसा । एन्द्रस्य पीतये विश ॥ १४ ॥ यस्य ते मयं
रसं तीव्रं दुहन्त्यद्विभिः । स पवस्वाभिमातिहा ॥ १५ ॥ ३ ॥ राजा मेधाभिरी-
यते पवमानो मनावधि । अन्तरिक्षेण यातवे ॥ १६ ॥ आ न इन्दो शतग्वितं
गवां पोषं स्वशव्यम् । बह्ना भगतिमृतये ॥ १७ ॥ आ नः सोम सहो जुवो रूपं
न वर्चसे भर । सुष्वाणो देववीतये ॥ १८ ॥ अर्षा सोम द्युमत्तमोऽभि द्रोणा-
नि रुरुवत् । सीदञ्छयेनो न योनिमा ॥ १९ ॥ अप्सा इन्द्राय वायवे वरुणाय
मरुद्भ्यः । सोमो अर्पति विष्णवे ॥ २० ॥ ४ ॥ इषं तोकाय नो दधेऽस्मभ्यं
सोम विश्वतः । आ पवस्व सहस्रिणम् ॥ २१ ॥ ये सोमांसः पशवति ये अर्वा
वति सुन्विरे । ये वादः शर्यणावति ॥ २२ ॥ य आर्जीकेषु कृत्वंसु ये मध्ये प-
स्त्यानाम् । ये वा जनेषु पञ्चसु ॥ २३ ॥ ते नो वृष्टिं दिवस्पति पवन्तामा सु-
वीर्यम् । सुत्राना देवास इन्दवः ॥ २४ ॥ पवते हयतो हरिर्गृणानो जमदग्निना ।
हिन्वानो गोरधि त्वचि ॥ २५ ॥ ५ ॥ प्र शुक्रासो वयोजुवो हिन्वानासो न स-
प्तयः । श्रीणाना अप्सु मृज्जत ॥ २६ ॥ तं त्वा सुतेष्वाभुवो दिन्विरे देवता-
तये । स पवस्वानया रुचा ॥ २७ ॥ आ ते दत्तं मयोभुवं वद्विमवा वृणीमहे ।
पान्तमा पुरुस्पृहम् ॥ २८ ॥ आ मन्द्रमा वरेण्यमा विप्रमा मनीषिणम् । पान्तमा पु-
रुस्पृहम् ॥ २९ ॥ आ रयिमा सुचेतुनमा सुक्रतो तनूष्वा । पान्तमा पुरुस्पृहम् ॥ ३० ॥ ६ ॥

॥ ६६ ॥ १—३० शतं वैखानसा ऋषिः ॥ १—१८, २२—३० पव-
मानः सोमः । १९—२१ अग्निदेवता ॥ छन्दः—१ पादनिचृद्गायत्री । २,
३, ५—८, १०, ११, १३, १५—१७, १९, २०, २३, २४, २५, २६, ३०

अ० ७ । अ० २ । व० १२] ५०६ [म० ६ । अ० ३ । सू० ६६ ।

गायत्री । १, १४, २२, २७ विराड्गायत्री । ६, १२, २१, २८, २६ निचृद्-
गायत्री । १८ पादनिचृदनुष्टुप् ॥ स्वरः—१—१७, १६—३० षड्जः । १८ गान्धारः ॥

॥ ६६ ॥ पर्वस्य विश्वचर्पणोऽभि विश्वानि काव्या । सखा सखिभ्य ईड्यः
॥ १ ॥ ताभ्यां विश्वस्य राजसि ये पवमान धामनी । प्रतीची सोम तस्थतुः
॥ २ ॥ परि धामानि यानि ते त्वं सोमासि विश्वतः । पवमान ऋतुभिः कवे
॥ ३ ॥ पर्वस्य जनयन्निपोऽभि विश्वानि वार्या । सखा सखिभ्य ऊतये ॥ ४ ॥
तव शुक्रासो अर्चयो द्विस्पृष्टे वि तन्वते । पवित्रं सोम धामभिः ॥ ५ ॥ ७ ॥
तवेमे सप्त सिन्धवः प्रशिपं सोम सिस्रते । तुभ्यं धावन्ति धेनवः ॥ ६ ॥ प्र सोम
याहि धारया सुत इन्द्राय मत्सरः । दधानो अक्षिति श्रवः ॥ ७ ॥ समु त्वा
धीभिरस्वरन्दिन्वतीः सप्त जामयः । विप्रमाजा विवस्वतः ॥ ८ ॥ मृजन्ति त्वा
सममुवोऽव्यं जीरावाधि प्वणि । रेभो यदज्यसे वने ॥ ९ ॥ पवमानस्य ते कवे
वाजिन्तसर्गा असृजत । अर्वन्तो न श्रवस्यवः ॥ १० ॥ ८ ॥ अच्छा कोशं मधु
श्चुतमर्गं वारं अव्यये । अवावशन्त धीतयः ॥ ११ ॥ अच्छा समुद्रमिन्द्रवोऽस्तं
गात्रो न धेनवः । अग्मेनृतस्य योनिमा ॥ १२ ॥ प्र ए इन्द्रो महे रण आपो अर्पन्ति
सिन्धवः । यद्गोभिर्वाशविष्यसे ॥ १३ ॥ अस्य ते मुखे वयमियक्षन्तस्त्वोतयः । इन्द्रो
सखित्वमुद्रमसि ॥ १४ ॥ आ पवस्य गविण्डये महे सोम नृचक्षसे । एन्द्रस्य जठरे विश
॥ १५ ॥ ६ ॥ महां असि सोम ज्येष्ठे उग्राणामिन्द्र ओजिष्ठः । युध्वा सञ्छश्चज्जिगेथ
॥ १६ ॥ य उग्रेभ्यश्चिद्वोजीयाञ्छरेभ्यश्चिच्छूरतरः । भूरिदाभ्यश्चिन्महीयान्
॥ १७ ॥ त्वं सोम सूर एपस्तोकस्य साता तनूनाम् । वृणीमहे सख्याय वृणीमहे
गुज्याय ॥ १८ ॥ अग्न आयूषि पवस आ सुवोर्जमिपं च नः । आरे बाधस्व
दृच्छनाम् ॥ १९ ॥ अग्निर्ऋषिः पवमानः पाञ्चजन्यः पुरोहितः । तमीमहे म-
हागयम् ॥ २० ॥ १० ॥ अग्ने पवस्य स्वपा अस्मे वर्चः सुवीर्यम् । दधद्वयि मयि
पोषम् ॥ २१ ॥ पवमानो अति स्त्रियोऽभ्यर्पति सुष्टुतिम् । सूर्यो न विश्वदर्शतः
॥ २२ ॥ स मर्षज्ञान आयुभिः प्रयस्यान्प्रयसे हितः । इन्दुरत्यो विचक्षणः ॥ २३ ॥
पवमान ऋतं वृद्धक्षुक्रं ज्योतिरजीजनत् कृष्णा तमांसि जड्यनत् ॥ २४ ॥ पव-
मानस्य जह्वतो हरेश्चन्द्रा असृजत । जीरा अजिरशोचिपः ॥ २५ ॥ ११ ॥ पव-
मानो रुयीतमः शुभ्रेभिः शुभ्रशस्तमः । हरिश्चन्द्रो मरुद्गणः ॥ २६ ॥ पवमानो व्य-
भवद्विमिभिर्वाजसातमः । दधत्स्तोत्रे सुवीर्यम् ॥ २७ ॥ प्र सुवान इन्दुरक्षाः प-
वित्रमन्यव्ययम् । पुनान इन्दुरिन्द्रमा ॥ २८ ॥ प्रप सोमो अयि त्वचि गवां क्री-

अ० ७ । अ० २ । व० १६] ५०७ [म० ६ । अ० ३ । म० ६७ ।

ल्यद्रिभिः । इन्द्रं मदाय जोहुवत् ॥ २६ ॥ यस्य ते द्युमन्वत्पयः पवमानाभृतं
दिवः । तेन नो मृल जीवसे ॥ ३० ॥ १२ ॥

॥ ६७ ॥ ऋषिः—१—३ भरद्वाजः । ४—६ कश्यपः । ७—९ गोतमः । १०—१२
अत्रिः । १३—१५ विश्वामित्रः । १६—१८ जमदग्निः । १९—२१ वसिष्ठः । २२—३२
पवित्रो वसिष्ठो वोभौ वा ॥ देवताः—१—६, १३—२२, २८—३० पवमानः सोमः ।
१०—१२ पवमानः सोमः पूषा वा । २३, २४ अग्निः । २५ अग्निः सविता वा । २६
अग्निरग्निर्वा सविता च । २७ अग्निर्विश्वेदेवा वा । ३१, ३२ पवमान्यथेतस्तुतिः ॥
छन्दः—१, २, ४, ५, ११—१३, १५, १६, २३, २५ निचृद्गायत्री । ३,
८ विराड्गायत्री । १० यवमध्यागायत्री । १६—१८ भुरिगार्ची विराड्गायत्री ।
६, ७, ९, १४, २०—२२, २४, २६, २८, २९ गायत्री । २७ अनुष्टुप् ।
३१, ३२ निचृदनुष्टुप् । ३० पुरजणिक ॥ स्वरः—१—२६, २८, २९ पद्मः ।
२७, ३१, ३२ गान्धारः । ३० ऋषभः ॥

॥ ६७ ॥ त्वं सोमासि धारयुर्मन्द्र ओजिष्ठो अश्वरे । पवस्व मंहयद्रयिः ॥ १ ॥
न्वं सुतो नृमादनो दधन्वान्मत्सरिन्तमः । इन्द्राय सूरिरन्धसा ॥ २ ॥ त्वं सुप्त्रा-
णो अद्रिभिरभ्यर्ष कर्निक्रदत् । द्युमन्तं शुष्ममुत्तमम् ॥ ३ ॥ इन्द्रो हिंन्यानो अर्पितितिरो
वाराण्यव्यया । हरिर्वाजमचिक्रदत् ॥ ४ ॥ इन्द्रो व्यव्यमर्षसि वि श्रवांसि वि
सौभगा । वि वाजान्तसोम गोमतः ॥ ५ ॥ १३ ॥ आ न इन्द्रो शतग्विने रयि
गोमन्तमश्विनम् । भरा सोम सहस्रिणम् ॥ ६ ॥ पवमानास इन्द्रवस्तिरः पवित्र-
माशवः । इन्द्रं यामेभिराशत ॥ ७ ॥ क्रुद्धः सोम्यो रस इन्द्रुरिद्राय पूर्यः ।
आयुः पवत आयवे ॥ ८ ॥ हिन्वन्ति सूरमुस्यः पवमानं मधुमुत्तमम् । अभि गिरा
समस्वरन् ॥ ९ ॥ अविता नो अजाश्वः पूषा यामनियामनि । आ भेजन्कन्यासु
नः ॥ १० ॥ १४ ॥ अयं सोमः कपर्दिने वृतं न पवते मधु । आ भेजन्कन्यासु
नः ॥ ११ ॥ अयं त आवृणे सुतो वृतं न पवते शुचि । आ भेजन्कन्यासु नः
॥ १२ ॥ वाचो जन्तुः कवीनां पवस्व सोम धारया । देवेषु रत्नथा असि ॥ १३ ॥
आ कलशेषु धावति श्येनो वर्म वि गाहते । अभि द्रोणा कर्निक्रदन् ॥ १४ ॥
परि प्र सोम ते रसोऽसर्जि कलशे सुतः । श्येनो न तक्तो अर्पति ॥ १५ ॥ १५ ॥
पवस्व सोम मन्दयन्निन्द्राय मधुमुत्तमः ॥ १६ ॥ अस्रग्देववीतये वाजुयन्तो रथा
इव ॥ १७ ॥ ते सुतासो मदिन्तमाः शुक्रा वायुर्ममृजत ॥ १८ ॥ प्राच्यां नृपो
अभिष्टुतः पवित्रं सोम गच्छसि । दधत्स्तोत्रे सुवीर्यम् ॥ १९ ॥ एष तुक्तो अ-

म० ७ । अ० २ । व० २०] ५०८ [म० ६ । अ० ४ । सू० ६८ ।

भिरुतः पवित्रमति गाढते । रजोहा वारमुव्ययम् ॥ २० ॥ १६ ॥ यदन्ति यच्च
दुरके भयं विन्दति मामिह । पवमान वितज्जहि ॥ २१ ॥ पवमानः सो अथ नः
पवित्रेण विचर्षणिः । यः पोता स पुनातु नः ॥ २२ ॥ यत्तं पवित्रमर्चिष्यग्ने
विततमन्तरा । ब्रह्म तेन पुनीहि नः ॥ २३ ॥ यत्तं पवित्रमर्चिवदग्ने तेन पुनीहि
नः । ब्रह्मसूत्रैः पुनीहि नः ॥ २४ ॥ उभाभ्यां देव सवितः पवित्रेण सवेन च ।
मां पुनीहि विश्वतः ॥ २५ ॥ १७ ॥ त्रिभिष्टुं देव सवितुर्वर्षिष्ठैः सोम धामभिः ।
अग्ने दत्तैः पुनीहि नः ॥ २६ ॥ पुनन्तु मां देवजनाः पुनन्तु वसवो धिया ।
विभे देवाः पुनीत मा जातवेदः पुनीहि मां ॥ २७ ॥ प्र प्यायस्व प्र स्यन्दस्व
सोम विभेभिरंशुभिः । देवेभ्य उत्तमं हविः ॥ २८ ॥ उप प्रियं पर्निमतं युवान-
माहुतीवधम् । अगन्म विभ्रतो नमः ॥ २९ ॥ अलाय्यस्य परशुर्ननाश तमा प-
वस्य देव सोम । आखुं चिदेव देव सोम ॥ ३० ॥ यः पावमानीरुध्येत्यृषिभिः
सम्भृतं रसम् । सर्वं स पूतमश्नाति स्वदितं मातरिष्वना ॥ ३१ ॥ पावमानीर्यो
अध्येत्यृषिभिः सम्भृतं रसम् । तस्मै सरस्वती दुहे क्षीरं सर्पिर्मधूदकम् ॥ ३२ ॥ १८ ॥ ३॥

॥ ६८ ॥ १—१० वत्सप्रिभालन्दन ऋषिः ॥ पवमानः सोमो देवता ॥
छन्दः—१, ३, ६, ७ निचृज्जगती । २, ४, ५, ६ जगती । ८ विराड्जगती ।
१० त्रिष्टुप् ॥ स्वरः—१—६ निपादः । १० धैवतः ॥

॥ ६८ ॥ प्र देवमच्छा मधुमन्त इन्द्रवोऽसिप्यदन्त गात्र आ न धेनवः ।
वृष्टिपदो वचनावन्त ऊर्ध्वभिः परिच्छुतमुस्त्रियां निर्णिजं धिरे ॥ १ ॥ स रोरुवद-
भि पूर्वा अचिक्रददुषारुहः अथयन्तस्वादते हरिः । तिरः पवित्रं परियन्तुरु अयो
नि श्याणि दधते देव आ वरम् ॥ २ ॥ वि यो ममे युम्यां संयती मदः साकं-
वृथा पर्यसा पिन्वदक्षिता । मही अपारे रजसी विवेविददभिन्नजन्नक्षितं पाज आ
ददे ॥ ३ ॥ स मातरां विचरन्त्याजयन्नपः प्र मेधिरः स्वधया पिन्वते पदम् ।
अंशुयवेन पिपिशे यतो नृभिः सं जामिभिर्नसते रक्षते शिरः ॥ ४ ॥ सं दक्षेण
मनसा जायते कविकर्तस्य गर्भो निहितो यमा परः । यूनां ह सन्तां प्रथमं वि
जवतुर्गुहा दितं जनिम नेममुद्यतम् ॥ ५ ॥ १६ ॥ मन्द्रस्य रूपं विविदुर्मनीषिणः
रयनो यदन्यो अमरत्परावतः । तं मर्जयन्त सुवृधं नदीषां लशन्तमंशुं परियन्त-
मृन्मियम् ॥ ६ ॥ त्वां मृज्जन्ति दश योषणः सुतं सोम ऋषिभिर्मतिभिर्ध्यातिभिर्हितम् ।
अव्यो वारंभिरुत देवहूतिभिर्नृभिर्भृतो वाजमा दपि सातये ॥ ७ ॥ परिप्रयन्तं
वयं सुपंसदं सोमं मनीषा अभ्यनूयत स्तुभः । यो धारया मधुमां ऊर्मिणा विव

अ० ७ । अ० २ । व० २३] ५०६ [म० ६ । अ० ४ । सू० ७० ।

इयति वाचं रयिपाळर्मत्यः ॥ ८ ॥ अयं दिव इयति विश्वमा रजः सोमः पुनानः कुलशेषु सीदति । अङ्घ्रिर्गोभिर्मृज्यते अद्रिभिः सुतः पुनान इन्दुर्वरिवो विद-
त्प्रियम् ॥ ९ ॥ एवा नः सोम परिपिच्यमानो वयो दधच्छिवर्तमं पवस्व । अहेपे
द्यावापृथिवी हुवेम देवा धत्त रयिमस्मे सुवीरम् ॥ १० ॥ २० ॥

॥ ६६ ॥ १-१० हिरण्यस्तूप ऋषिः ॥ पवमानः सोमो देवता ॥ छन्दः-१,
५ पादनिचृज्जगती । २-४, ६ जगती । ७, ८ निचृज्जगती । ९ निचृत्त्रिष्टुप् ।
१० त्रिष्टुप् ॥ स्वरः-१-८ निपादः । ९, १० गान्धारः ॥

॥ ६६ ॥ इषुर्न धन्वन्मतिं धीयते मतिर्वत्सो न मातुरुप सज्यर्धनि । उरुधा-
रेव दुहे अग्रं आयत्यस्य व्रतेष्वपि सोम इष्यते ॥ १ ॥ उपो मतिः पृच्यते मि-
च्यते मधु मन्द्रार्जनी चोदते अन्तरासनि । पवमानः सन्तनिः प्रध्नतामिव मधु-
मान्द्रप्सः परि वारमर्पति ॥ २ ॥ अव्ये बधूयुः पवते परि त्वचि श्रध्नीते नृप्ती-
रदितेऽतं यते । हरिरक्रान्यजतः संयतो मदा नृम्णा शिशानो महिषो न शोभते
॥ ३ ॥ उक्षा मिमाति प्रति यन्ति धेनवो देवस्य देवीरुप यन्ति निष्कृतम् ।
अत्यक्रमीदजुनं वारमव्ययमत्क्रं न निक्तं परि सोमो अव्यत ॥ ४ ॥ अमृक्तेन
रुशता वाससा हरिरमृत्यो निर्णिजानः परि व्यत । दिवस्पृष्टं बृहणा निर्णिजे
कृतोपस्तरणं चम्बोर्नभस्मयम् ॥ ५ ॥ २१ ॥ सूर्यस्येव रश्मयो द्रावयित्त्वो म-
त्सरासः प्रसुपः साकमीरते । तन्तुं ततं परि सर्गास आशत्रो नेन्द्रादृते पवते धाम
किं चन ॥ ६ ॥ सिन्धोरिव प्रवणे निम्न आशत्रो वृषच्युता मदासो गातुमाशत ।
शं नो निवेशे द्विपदे चतुष्पदेऽस्मे वाजाः सोम तिष्ठन्तु कृष्यः ॥ ७ ॥ आ नः
पवस्व वसुमद्विरण्यवदश्वावद्गोमघवमत्सुवीर्यम् । यूयं हि सोम पितरो मम स्थनं
दिवो मूर्धानः प्रस्थिता वयस्कृतः ॥ ८ ॥ एते सोमाः पवमानास इन्द्रं रथा इव
प्र ययुः सातिमच्छ । सुताः पवित्रमतिं यन्त्यव्यं हित्वी वयि हरितो वृष्टिमच्छ
॥ ९ ॥ इन्द्रविन्द्राय बृहते पवस्व सुमृळीकोऽग्रनवद्यो रिशादाः । भरां चन्द्राणि
गृणते वसूनि देवैर्द्यावापृथिवी प्रावतं नः ॥ १० ॥ २२ ॥

॥ ७० ॥ १-१० रेणुर्वैश्वामित्र ऋषिः ॥ पवमानः सोमो देवता ॥ छन्दः-१,
३ त्रिष्टुप् । २, ६, ९, १० निचृज्जगती । ४, ५, ७ जगती । ८ विराज्जगती ॥
स्वरः-१, ३ धैवतः । २, ४-१० ॥ निपादः

॥ ७० ॥ चिरस्मै सप्त धेनवो द्रुहो सत्यामाशिरं पूर्वं व्योमनि । चत्वा-
 र्यन्या भुवनानि निर्णिजे चारुणि चक्रे यद्वैतर्वर्धत ॥ १ ॥ स भिक्तमाणो अ-
 मर्त्यं चारुण उभे आया काव्येना वि शश्वे । तेजिष्ठा अगो मंहता परि व्यत्
 यदी देवस्य श्रवसा सदा विदुः ॥ २ ॥ ते अस्य सन्तु केतवोऽमृत्यवोऽदाभ्यासो
 जनुषी उभे अतु । येभिर्नृम्णा च देव्या च पुनत आदिद्राजानं मनना अगृभ्णत
 ॥ ३ ॥ स मृज्यमानो दशभिः सुकर्मभिः प्र मध्यमासु मातृषु प्रमे सचा । वृ-
 तानि पानो अमृतस्य चारुण उभे नृचक्षा अतु पर्यते विशौ ॥ ४ ॥ स मर्म-
 ज्ञान इन्द्रियाय धायम् ओभे अन्ता रोदसी हर्षते हितः । वृषा शुष्मेण बाधते वि
 हर्षतीगुदेदिशानः शय्येदेव शुरुधः ॥ ५ ॥ २३ ॥ स मातरा न ददृशान उंसियो
 नानंददेति मरुतामिव स्वनः । ज्ञानवृत्तं प्रथमं यत्स्वर्णं प्रशस्तये कर्मवृणीत सुक्रतुः
 ॥ ६ ॥ रुचति भीमो वृषभस्तविष्यया शृङ्गे शिशानो हरिणी विचक्षणः । आ-
 योनि सोमः सुक्रतुं नि पीदति गव्ययी त्वग्भवति निर्णिगव्ययी ॥ ७ ॥ शुचिः
 पुनानस्तन्वमरेपमव्ये हरिर्न्यथाविष्ट सानवि । जुष्टो मित्राय वरुणाय वायवे त्रिधातु
 मधु क्रियते सुकर्मभिः ॥ ८ ॥ पर्वस्व सोम देववीतये वृपेन्द्रस्य हार्दि सोमधानमा
 विश । पुरा नो आथाहुगितार्ति पारय क्षेत्रविद्धि दिश आर्हा विपृच्छते ॥ ९ ॥
 हितो न सप्तिसुभि वाजमर्पेन्द्रस्येन्दो जठरमा पर्वस्व । लावा न सिन्धुमति पर्पि वि-
 ताज्जृगे न युध्यन्नव नो निदः स्पः ॥ १० ॥ २४ ॥

॥ ७१ ॥ १—६ अपभो वैश्वामित्र ऋषिः ॥ पवमानः सोमो देवता ॥
 छन्दः—१, ४, ७ विराड्जगती । २ जगती । ३, ५, ८ निचृज्जगती । ६ पाद-
 निचृज्जगती । ९ विराड्विष्टुप् ॥ स्वरः—१—८ निपादः । ६ धैवतः ॥

॥ ७१ ॥ आ दक्षिणा सृज्यते शुष्म्या सटं वेति द्रुहो रुक्षसः पाति जा-
 गृविः । हरिरोपशं कृणुते नभस्पर्य उपस्तिरे चम्बो ब्रह्म निर्णिजे ॥ १ ॥ प्र कृ-
 ष्टिदेवः शूष एति रोहवदसुर्यः । वर्णं नि रिणीते अस्य तम् । जहाति वृत्रि पितु-
 रिति निष्कृतमुपमुत कृणुते निर्णिजं तना ॥ २ ॥ अद्रिभिः सुतः पवते गर्भस्त्योर्दृ-
 षायते नभस्मा वेपते मुती । स मोदते न संते सार्धते गिरा नैलिके अप्सु यजते परीमणि
 ॥ ३ ॥ परि युक्षं सहस्रः पर्वतावृक्षं मध्वः सिञ्चन्ति हर्म्यस्य सृक्षणिम् । आ य-
 स्मिन्नावः सुहृता इज्यन्ति मूर्धज्ज्हीणन्त्यग्रियं वरीमभिः ॥ ४ ॥ समी रथं न
 भुरिजोर्गेषत दश स्वसारो अर्दितेरूपस्य आ । जिगादुपं जयति गोरपीच्यं पदं

अ० ७ । अ० २ । व० २६] ५११ [म० ६ । अ० ४ । म० ७३ ।

यदेस्य मृतुथा अजीजनन् ॥ ५ ॥ २५ ॥ श्येनो न योनिं सदनं धिया कुतं हि-
रण्ययमासदं देव एषति । ए रिणन्ति बर्हिषि प्रियं गिराध्वो न देवा अप्येति ग-
ज्ञियः ॥ ६ ॥ परा व्यक्तो अरूपो दिवः कविर्वृषा त्रिपृष्ठो अनविष्ट गा अभि ।
सहस्रणीतिर्यतिः परायती रेभो न पूर्वोरूपसो वि राजति ॥ ७ ॥ त्वेपं रूपं कृ-
णुते वणो अस्य स यत्राशयत्समृता सेधति सिधः । अप्सा याति स्वधया देव्यं
जनं सं सुपुती नसते सं गो अग्रया ॥ ८ ॥ उक्तेव यूथा परियन्त्रावीदधि त्विपीर-
धित सूर्यस्य । दिव्यः सुपणोऽव चक्षत क्षां सोमः परि क्रतुना पश्यते जाः ॥ ९ ॥ २६ ॥

॥ ७२ ॥ १-६ हरिमन्त ऋषिः ॥ पवमानः सोमो देवता ॥ छन्दः-१-३,
६, ७ निचृज्जगती । ४, ८ जगती । ५ विराड्जगती । ६ पादनिचृज्जगती ॥
निषादः स्वरः ॥

॥ ७२ ॥ हरिं मृजन्त्यरूपो न युज्यते सं धेनुभिः कलशे सोमो अज्यते ।
उद्धाचमीरयति हिन्वते मती पुरुषुतस्य कति चित्परिप्रियः ॥ १ ॥ साकं वदन्ति
बहवो मनीषिण इन्द्रस्य सोमं जठरे यदादुहुः । यदा मृजन्ति सुगभस्तयो नरः
सनीलाभिर्दशभिः काम्यं मधु ॥ २ ॥ अरममाणो अत्येति गा अभि सूर्यस्य प्रियं दु-
हितुस्तिरो रवम् । अन्वस्मै जोषमभरादिनङ्गसः सं द्वयीभिः स्वसृभिः क्षेति जामिभिः
॥ ३ ॥ नृधूतो अद्रिपुतो बर्हिषि प्रियः पतिर्गवां प्रदिव इन्दुर्ऋत्विजः । पुगन्धिवान्मनुषो
यज्ञ सार्धनः शुचिर्धिया पवते सोम इन्द्र ते ॥ ४ ॥ नृवाहुभ्यां चोदितो धारया
सुतोऽनुष्वधं पवते सोम इन्द्र ते । आप्राः क्रतून्तस मजैरध्वरे मतीर्वेन द्रुपचम्बो-
रासदद्धरिः ॥ ५ ॥ २७ ॥ अंशुं दुहन्ति स्तनयन्तमक्षितं कवि कवयोऽपसो म-
नीषिणः । समी गावो मययो यन्ति संयतं ऋतस्य योना सदाने पुनर्धुवः ॥ ६ ॥
नाभा पृथिव्या धरुणो महो दिवोऽपामूर्मा सिन्धुष्वन्तरिक्षितः । इन्द्रस्य वज्रो वृषभो
विभूर्वसुः सोमो हृदे पवते चारु मत्सरः ॥ ७ ॥ स त् पवस्व परि पार्थिवं रजः स्तोत्रे
शिक्षन्नाधून्वते च सुक्रतो । मा नो निर्भाग्वसुनः सादनुस्पृशो रयिं पिशङ्गं बहुलं व-
सीमहि ॥ ८ ॥ आ तू न इन्दो शतदात्वश्वयं सहस्रदातु पशुमद्विरयवन् । उप-
मास्व बृहती रेवतीरिपोऽधि स्तोत्रस्य पवमान नो गहि ॥ ९ ॥ २८ ॥

॥ ७३ ॥ १-६ पवित्र ऋषिः ॥ पवमानः सोमो देवता ॥ छन्दः-१ जगती ।
२-७ निचृज्जगती । ८, ९ विराड्जगती ॥ निषादः स्वरः ॥

॥ ७३ ॥ स्रजे द्रुपस्य धमेतः समस्वरश्रुतस्य योना समरन्त नाभयः । त्रीन्स
पुत्रोऽमुंरत्नक आरभे सत्यस्य नावः सुकृतमपीपरन् ॥ १ ॥ सम्यक् सम्यञ्चो
महिषा अहेपत् सिन्धोर्त्तमावधि वेना अवीविपत् । मधोर्धाराभिर्जनयन्तो अर्कमि-
न्द्रियाभिन्द्रेस्य तन्वमवीष्टवन् ॥ २ ॥ पवित्रवन्तः परि वाचमासते पितृपौ प्रत्नो
अभि रन्तति व्रतम् । महः समुद्रे वरुणस्तिरो दधे धीरा इच्छेकुर्धरुणैर्व्वारभम् ॥ ३ ॥
महर्षयोरेव ते समस्वरन्दिषो नाके मधुजिह्वा असरचतः । अस्य स्पशो न नि-
मिपन्ति भूयः पदेपदे पाणिनः सन्ति सेतवः ॥ ४ ॥ पितुर्मातुरध्या ये समस्व-
रश्रुता शोचन्तः सन्दहन्तो अव्रतान् । इन्द्रेद्विष्टामप धमन्ति मायया त्वचमसिंक्रौ-
भमनो दिवस्परि ॥ ५ ॥ २६ ॥ प्रत्नान्मातादध्या ये समस्वरज्ज्ज्ञोऽकंयन्त्रासो र-
भसस्य मन्तवः । अपान्नासासो वधिरा अहासत ऋतस्य पन्थां न तरन्ति दुष्कृतः
॥ ६ ॥ महर्षयोरे वितते पवित्र आ वाचं पुनन्ति कवयो मनीषिणः । रुद्रास ए-
षामिष्टिरासो अदृष्टः स्पशः स्वञ्चः सुदृशो नृचक्षसः ॥ ७ ॥ ऋतस्य गोपा न
दभाय सुकृतुस्त्री प पवित्रा हृद्यन्तरा दधे । विद्वान्स विश्वा भुवनाभि पश्यत्य-
वानुष्ठान्विध्यति कर्ते अव्रतान् ॥ ८ ॥ ऋतस्य तन्तुविततः पवित्र आ जिह्वाया अग्रे व-
रुणस्य मायया । धीरादिचत्तसमिर्नजन्त आशतात्रा कर्तमव पद्मात्यप्रभुः ॥ ९ ॥ ३० ॥

॥ ७४ ॥ १-६ कक्षीवानृषिः ॥ पवमानः सोमो देवता ॥ छन्दः—१, ३
पादनिचृज्जगती । २, ६ विराड्जगती । ४, ७ जगती । ५, ६ निचृज्जगती ।
८ निचृत्विष्टुप् ॥ स्वरः—१-७, ६ निपादः । ८ धैवतः ॥

॥ ७४ ॥ शिगुर्न जातोऽव चक्रद्वन्द्वे स्वर्ग्यद्वाज्यरूपः सिपांसति । दिवो
रेतसा सचते पयोवृथा तमीमहे सुमती शर्म सप्रथः ॥ १ ॥ दिवो यः स्कम्भो ध-
रुणः स्वानत आपर्णो अंगुः पर्येति विश्वतः । सेमे मही रोदसी यत्तद्वाहता समी-
चीने दाधार समिपः ऋविः ॥ २ ॥ महि प्सरः सुकृतं सोम्यं मधुर्वी गव्यूतिरदि-
तेऽर्कतं यते । ईशे यो वृष्टेऽग्नि उस्त्रियो वृषापां नेता य इतर्जतिर्ऋग्मियः ॥ ३ ॥
आन्मन्वन्नभो ह्यते वृतं पर्य ऋतस्य नाभिरमृतं वि जायते । समीचीनाः सुदा-
नवः प्राणन्ति तं नरो हितमव मेहन्ति परेवः ॥ ४ ॥ अरावीदंशुः सचमान ऊ-
मिणा देवाव्यं मनुषे पिन्वति त्वचम् । दधाति गर्भमदितेरुपस्थ आ येन तोकं
च ननयं च धामहे ॥ ५ ॥ ३१ ॥ सहस्रधारेऽय ता असश्चतस्तृतीयं सन्तु र-
जसि प्रजावतीः । चतस्रो नाभो निर्हिता अवो दिवो हविर्भरन्त्यमृतं वृतश्चतः

अ० ७ । अ० ३ । व० १] ५१३ [म० ६ । अ० ४ । मू० ७६ ।

॥ ६ ॥ श्वेतं रूपं कृणुते यत्सिपांसति सोमो मीढां असुरो वेद भूषनः । धिया शमी
सचते सेमभि प्रवद्विस्कर्बन्धमव दर्पदुद्रिणम् ॥ ७ ॥ अथ श्वेतं कृत्यं गोभिस्तं
कार्ष्णं वाज्यक्रमीत्ससवान् । आ हिन्विरे मनसा देवयन्तः कृत्वाते शतहिमाय
गोनाम् ॥ ८ ॥ अद्भिः सोम पपृचानस्य ते रसोऽव्यो वारं वि पवमान धावति ।
स मृज्यमानः कृविभिर्मदिन्तम् स्वस्वेन्द्राय पवमान पीतये ॥ ९ ॥ ३२ ॥

॥ ७५ ॥ १-५ कविर्ऋषिः ॥ पवमानः सोमो देवता ॥ छन्दः-१, ३, ४
निचृज्जगती । २ पादनिचृज्जगती । ५ विराड्जगती ॥ निषादः स्वरः ॥

॥ ७६ ॥ अभि प्रियाणि पवते चनोहितो नामानि यद्वो अथि येषु वर्धते ।
आ सूर्यस्य बृहतो बृहन्नधि रथं विष्वञ्चमरुहद्विचक्षणः ॥ १ ॥ ऋतस्य जिदा
पवते मधु प्रियं वक्ता पतिर्धियो अस्या अदाभ्यः । दधाति पुत्रः पित्रोरपीच्यं-
नामवृत्तीयमधि रोचने दिवः ॥ २ ॥ अथ द्युतानः कृत्या अचिक्रदृभिर्ये-
मानः कोश आ हिरण्यये । अभीमृतस्य दोहना अनूपतार्धि त्रिपृष्ठ उपसो वि
राजति ॥ ३ ॥ अद्भिभिः सुतो मतिभिश्चनोहितः प्ररोचयन्नोदसी मातरा शुचिः
रोमाण्यव्या समया वि धावति मथोर्धारा पिन्वमाना दिवेदिवे ॥ ४ ॥ परि सोम
प्रधन्वा स्वस्तये नृभिः पुनानो अभि वासयाशिरम् । ये ते मदा आहनसो विहाय-
सुस्तेभिरिन्द्रं चोदय दातवे मघम् ॥ ५ ॥ ३३ ॥ २ ॥

॥ ७६ ॥ १-५ कविर्ऋषिः ॥ पवमानः सोमो देवता ॥ छन्दः-१ त्रिष्टुप् ।
२ विराड्जगती । ३, ५ निचृज्जगती । ४ पादनिचृज्जगती ॥ स्वरः-१ धैवतः ।
२-५ निषादः ॥

॥ ७६ ॥ धर्ता दिवः पवते कृत्वो रसो दत्तो देवानामनुमाद्यो नृभिः । हरिः
सृजानो अत्यो न सत्त्वभिर्वृथा पाजांसि कृणुते नदीष्व ॥ १ ॥ शूरो न धृत्
आयुधा गर्भस्त्योः स्वः सिपांसन्नधिरो गर्विष्ठिषु । इन्द्रस्य शुष्मभीरयन्नपस्युधिरि-
न्दुहिन्वानो अज्यते मनीषिभिः ॥ २ ॥ इन्द्रस्य सोम पवमान ऊमिणा तन्विष्य-
माणो जठरेष्वा विश । प्र राः पिन्व विष्टुदध्रेय रोदसी धिया न वाजा उप मासि
शर्वतः ॥ ३ ॥ विश्वस्य राजा पवते स्वर्दश ऋतस्य धीनिर्मृषिपाञ्चवीदश ।
यः सूर्यस्यासिरेण मृज्यते पिता मतीनामसमष्टकाव्यः ॥ ४ ॥ वृषेव द्युया पति को-
शमर्षस्य पापुपस्थे वृषभः कर्निक्रदत् । स इन्द्राय पवसे मत्सरिन्तमो दया जेषाम
समिधे त्वोतयः ॥ ५ ॥ १ ॥

॥ ७७ ॥ १-५ कविर्ऋषिः ॥ पवमानः सोमो देवता ॥ छन्दः-१ जगती ।
२, ४, ५ निचृज्जगती । ३ पादनिचृज्जगती ॥ निपादः स्वरः ॥

॥ ७७ ॥ एष म कोशे मधुमाँ अचिक्रददिन्द्रस्य वज्रो वपुषो वपुष्परः । अ-
भीमृतस्य सुदुर्या मृतधुतो वाश्रा अर्पन्ति पर्यसेव धेनवः ॥ १ ॥ स पूर्यः पवते
यं विचस्पति रयेनो मथायदिपितस्तिरो रजः । स मध्व आ युवते वेर्विजान इ-
त्कुशानोरस्तुर्मनसाह विभ्युषा ॥ २ ॥ ते नः पूर्वीस उपरास इन्द्रवो महे वाजाय
धन्वन्तु गोमते । इन्नेण्यासो अयोऽन चारवो ब्रह्मवह्य ये जुजुषुर्हविर्विः ॥ ३ ॥
अयं नो विद्वान्वनवद्वनुष्यत इन्द्रः सत्राचा मनसा पुरुषुतः । इनस्य यः सदेने
गर्भमादधे गवामुरुजमभ्यर्पति वृजम् ॥ ४ ॥ चक्रिर्दिवः पवते कृत्व्यो रसो महौ
अदव्यो वरुणो हुरुग्यते । असावि मित्रो वृजनेषु यज्ञियोऽत्यो न यूथे वृषयुः
कर्निकदत् ॥ ५ ॥ २ ॥

॥ ७८ ॥ १-५ कविर्ऋषिः ॥ पवमानः सोमो देवता ॥ छन्दः-१, ५ नि-
चृज्जगती । २-४ जगती ॥ निपादः स्वरः ॥

॥ ७८ ॥ म राजा वाचं जनयन्नसिष्यददपो वसानो अभि गा इयच्छति ।
गृभ्णार्ति रिप्रमविरस्य तान्वा शुलो देवानामुपयाति निष्कृतम् ॥ १ ॥ इन्द्राय
सोम परि पिच्यसे नृभिर्नृचक्षा ऊर्मिः कविरज्यसे वने । पूर्वीर्हि ते स्तुतयः स-
न्ति यातवे सहस्रमध्वा हरयश्चमृषदः ॥ २ ॥ समुद्रिया अप्सरसो मनीषिणमा-
सीना अन्तराभि सोममक्षरन् । ता ई हिन्यन्ति हर्म्यस्य सक्षणिं याचन्ते सुमनं
पवमानमक्षितम् ॥ ३ ॥ गोजिन्नः सोमो रथजिद्धिरण्यजित्स्रजिद्विजत्पवते स-
हस्रजित् । यं देवासश्चक्रिरे पीतये मदं स्वादिष्टं द्रुप्समरुणं मयोभुवम् ॥ ४ ॥
एतानि सोम पवमानो अस्मयुः सत्यानि कृण्वन्द्रविणान्यर्पसि । जहि शत्रुमन्तिके
रुके च य उर्वी गव्यंतिमभयञ्च नस्कृधि ॥ ५ ॥ ३ ॥

॥ ७९ ॥ १-५ कविर्ऋषिः ॥ पवमानः सोमो देवता ॥ छन्दः-१, ३
पादनिचृज्जगती । २, ४, ५ निचृज्जगती ॥ निपादः स्वरः ॥

॥ ७९ ॥ अत्रोदसो नो धन्वन्तिवन्दवः म सुवानासो बृहद्विवेषु हरयः । वि
च नशन्न इषो अरांतयोऽर्यो नशन्त सनिपन्त नो धियः ॥ १ ॥ म एषो धन्व-
न्तिवन्दवो मदच्युतो धना वा येभिरर्वतो जुनीमसि । तिरो मर्तस्य कस्य चित्प-
रिहति वयं धनानि विश्वधा भरेमहि ॥ २ ॥ उत स्वस्या अरात्या अरिर्हि ष

अ० ७ । अ० ३ । व० ६] ५१५ [म० ६ । अ० ४ । सू० ८१ ।

उतान्यस्या अरात्या वृको हि प । धन्वन् तृप्णा समरीतु तां अभि सोमं जुरि
पवमान दुराध्यः ॥ ३ ॥ दिवि ते नाभा परमो य आददे पृथिव्यास्तं रुद्रः
सानवि क्षिपः । अद्रयस्त्वा वप्सति गोरधि त्वच्यप्सु त्वा हस्तैर्दुहुर्मनीषिणः
॥ ४ ॥ एवा तं इन्द्रो सुभ्वं सुपेशंसं रसं तुज्जन्ति प्रथमा अभिश्रिवः । निर्द-
न्निदं पवमान नि तारिष आविस्ते शुष्मो भवतु प्रियो मदः ॥ ५ ॥ ४ ॥

॥ ८० ॥ १-५ वसुभारद्वाज ऋषिः ॥ पवमानः सोमो देवता ॥ छन्दः-१,
४ जगती । २, ५ विराज्जगती । ३ निचृज्जगती ॥ निषादः स्वरः ॥

॥ ८० ॥ सोमस्य धारा पवते नृचक्षस ऋतेन देवान्देवते दिवस्परि । वृ-
हस्पते स्वथेना वि दिद्युते समुद्रासो न सर्वनानि विव्यचुः ॥ १ ॥ यं त्वा वा-
जिन्नध्या अभ्यनूपायाहृतं योनिमा रोहसि द्युमान् । मयोनामार्युः प्रतिरन्महि
श्रव इन्द्राय सोम पवसे वृषा मदः ॥ २ ॥ एन्द्रस्य कुक्षा पवते मदिन्तम ऊर्जं
वसानः श्रवसे सुमङ्गलः । प्रत्यङ् स विश्वा भुवनाभि पंपथे क्रीळन्हस्तिरत्यः स्य-
न्दते वृषा ॥ ३ ॥ तं त्वा देवेभ्यो मधुमत्तमं नरः सहस्रधारं दुहते दश क्षिपः ।
नृभिः सोम प्रच्युतो ग्रावभिः सुतोविश्वान्देवाँ आ पवस्ता सहस्रजित् ॥ ४ ॥
तं त्वा हस्तिनो मधुमन्तमद्रिभिर्दुहन्त्यप्सु वृषभं दश क्षिपः । इन्द्रं सोम मादय-
न्दैव्यं जनं सिन्धोरिवोमिः पवमानो अर्पसि ॥ ५ ॥ ५ ॥

॥ ८१ ॥ १-५ वसुभारद्वाज ऋषिः ॥ पवमानः सोमो देवता ॥ छन्दः-
१-३ निचृज्जगती । ४ जगती । ५ निचृत्तिष्टुप् ॥ स्वरः १-४ निषादः । ५ धैवतः ॥

॥ ८१ ॥ प्र सोमस्य पवमानस्योर्मय इन्द्रस्य यन्ति जठरं सुपेशसः । दध्ना
यदीमुचीता यशसा गवाँ दानाय शूरमुदमन्दिषुः सुताः ॥ १ ॥ अच्छा हि सोमः
कलशाँ अर्षिष्यददत्यो न वोल्हा स्युर्वर्तनिर्वृषा । अयाँ देवानामुभयस्य जन्मना
विद्वाँ अश्रोत्यमुत इतरच्च यत् ॥ २ ॥ आ नः सोम पवमानः किरा वस्विन्द्रो भव
मघवा राधसो महः । शिक्ता वयोथो वसवे सु जेतुना मा नो गयमारो अम्पनरा
सिचः ॥ ३ ॥ आ नः पूषा पवमानः सुरातयो मित्रो गच्छन्तु वरुणः सजोपतः ।
बृहस्पतिर्मरुतो वायुराशिना त्वष्टा सविता सुयज्ञा सरस्वती ॥ ४ ॥ इमे पात्रा-
पृथिवी विश्वमिन्वे अर्यमा देवो अदितिर्विशता । भगो नृशंस उर्वान्तरिक्षं विश्वे
देवाः पवमानञ्जुपन्त ॥ ५ ॥ ६ ॥

अ० ७ । अ० ३ । व० ६] ५१६ [म० ६ । अ० ४ । सू० ८४ ।

॥ ८२ ॥ १-५ वसुभारद्वाज ऋषिः ॥ पवमानः सोमो देवता ॥ छन्दः-१, ४ विरा-
दजगती । २ निचृज्जगती । ३ जगती । ५ त्रिष्टुप् ॥ स्वरः-१-४ निपादः । ५ धैवतः ॥

॥ ८२ ॥ असावि सोमो अरुपो वृषा हरी राजेव दुस्मो अभि गा अचिक्र-
दत् । पुनानो वारं पर्येत्यव्ययं श्येनो न योनिं घृतवन्तमासदम् ॥ १ ॥ कुविर्वै
घस्या पर्येपि माहिनुमत्यो न मृष्टो अभि वाजमर्पसि । अयसेधन्दुरिता सोम मृ-
ज्य घृतं वसानुः परि यासि निर्णिजम् ॥ २ ॥ पर्जन्यः पिता महिषस्य परिणो
नाभा पृथिव्या गिरिषु क्षयं दधे । स्वसार आपो अभि गा उतासरन्तस ग्रावभि-
र्नग्ने धीते अन्वरे ॥ ३ ॥ जायेव पत्यावाधि शेव महसे पज्राया गर्भं शृणुहि ब्रवीमि
ते । अन्तर्वाणीषु प्र चरा सु जीवसेऽनिन्यो वृजने सोम जागृहि ॥ ४ ॥ यथा पू-
र्वेभ्यः शतसा अमृद्यः सहस्रसाः पर्यया वाजमिन्दो । एवा पवस्व सुविताय नव्यसे
तव व्रतमन्वापः सचन्ते ॥ ५ ॥ ७ ॥

॥ ८३ ॥ १-५ पवित्र ऋषिः ॥ पवमानः सोमो देवता ॥ छन्दः-१, ४
निचृज्जगती । २, ५ विरादजगती । ३ जगती ॥ निपादः स्वरः ॥

॥ ८३ ॥ पवित्रं ते विततं ब्रह्मणस्पते प्रभुर्गात्राणि पर्येपि विश्वतः । अ-
तस्तनूनं तदामो अश्नुते शृतास इह हन्तस्तत्समाशत ॥ १ ॥ तपोष्पवित्रं विततं
दिवस्पदे शोचन्तो अस्य तन्तव्यो व्यस्थिरन् । अवन्यस्य पयितारमाशवो दिवस्पृ-
ष्टमधि तिष्ठन्ति चेतसा ॥ २ ॥ अरुरुचदुपसः पृश्निरग्रिय उक्षा विभर्ति भुवनानि
वाजयुः । मायाविनो ममिरे अस्य मायया नृचक्षसः पितरो गर्भमा दधुः ॥ ३ ॥
गन्धर्व इत्या एदमस्य रक्षति पार्ति देवानां जनिमान्यद्भुतः गृभ्णार्ति सिपुं निधया नि-
धापतिः सुकृत्तमा मधुनो भुजमाशत ॥ ४ ॥ हविर्हविष्मो माहि सञ्ज दैव्यं नभो वसानुः
परि यास्यध्वरम् । राजा पवित्ररथो वाजमारुहः सहस्रभृष्टिर्जयसि श्रवो बृहत् ॥ ५ ॥ ८ ॥

॥ ८४ ॥ १-५ प्रजापतिर्वाच्य ऋषिः ॥ पवमानः सोमो देवता ॥ छन्दः-
१, ३ विरादजगती । ४ जगती । २ निचृत्त्रिष्टुप् । ५ त्रिष्टुप् ॥ स्वरः-१, ३, ४
निपादः । २, ५ धैवतः ॥

॥ ८४ ॥ पवस्व देवमादन्तो विचर्षणिरप्सा इन्द्राय वरुणाय वायवे । कुध्री
नो अय वरिवः स्वस्तिमदुरुजितौ गृणीहि दैव्यं जनम् ॥ १ ॥ आ यस्तस्थौ भु-
वन्तान्यपत्यो विश्वानि सोमः परि तान्यर्पति । कृण्वन्तमञ्चृतं विचृतमभिष्ट्य इन्दुः

अ० ७ । अ० ३ । व० ११] ५१७ [म० ६ । अ० ४ । म० ८२ ।

सिक्तयुषमं न सूर्यः ॥ २ ॥ आ यो गोभिः सृज्यत ओषधोन्वा देवानां सुम्न
इपयन्नुपावसुः । आ विद्युता पवते धारया सुत इन्द्रं सोमो मादयन्देवं जनम्
॥ ३ ॥ एष स्य सोमः पवते सहस्रजिह्विन्वानो वाचमिषिरामुपवृषम् । इन्द्रः स-
मुद्रमुदियति वायुभिरेन्द्रस्य हार्दिं कुलशेषु सीदति ॥ ४ ॥ अभि त्वं गावः प-
यसा पयोवृथं सोमं श्रीणन्ति मतिभिः स्वविदम् । धृतञ्जयः पवते कृत्वो रसो
विप्रः कविः काव्येना स्वर्चनाः ॥ ५ ॥ ६ ॥

॥ ८५ ॥ १-१२ वेनो भार्गव ऋषिः ॥ पवमानः सोमो देवता ॥ छन्दः-१,
५, ६, १० विराड्जगती । २, ७ निचृज्जगती । ३ जगती । ४, ६ पादनिचृ-
ज्जगती । ८ आर्चीस्वराड्जगती । ११ भुरिक् त्रिष्टुप् । १२ त्रिष्टुप् ॥ स्वरः-
१-१० निषादः । ११, १२ धैवतः ॥

॥ ८५ ॥ इन्द्राय सोम सुषुतः परि स्रवापामीवा भवतु रजसा सह । मा
ते रसस्य मत्सत द्याविनो द्रविणस्वन्त इह सन्तिवन्दवः ॥ १ ॥ अस्मान्समर्थं
पवमान चोदय दत्तो देवानामसि हि प्रियो मदः । जहि शत्रून्भ्या भन्दनायतः
पिवेन्द्र सोममव नो मृधो जहि ॥ २ ॥ अदव्य इन्द्रो पवसेमुदिन्तम आत्मेन्द्रस्य
भवसि धासिरुत्तमः । अभि स्वरन्ति ब्रह्मो मनीषिणो राजानमस्य भुवनस्य नि-
सते ॥ ३ ॥ सहस्रणीधः शतधारो अद्भुत इन्द्रायेन्द्रः पवते काम्यं मधु । जयन्ते-
त्रमभ्यर्षा जयन्तुप उरुं नो गातुं कृणु सोम मीढुः ॥ ४ ॥ कर्निकदत्कुलशे गोभि-
रज्यसे व्यव्ययं समया वारमर्पसि । मृज्यमानो अत्यो न सानुसिरिन्द्रस्य सोम
जठरे समक्षरः ॥ ५ ॥ स्वाहुः पवस्व दिव्याय जन्मने स्वादुरिन्द्राय सुहवीतुना-
म्ने । स्वादुर्मित्राय वरुणाय वायवे बृहस्पतये मधुमां अदाभ्यः ॥ ६ ॥ १० ॥ अत्यं मृ-
जन्ति कुलशे दश क्षिपः प्र विप्राणां मृतयो वाच ईरते । पवमाना अभ्यर्पन्ति
सुष्ठुतिमेन्द्रं विशन्ति मदिरास इन्द्रवः ॥ ७ ॥ पवमानो अभ्यर्षा सुवीर्यमूर्धो
गव्यंति माहि शर्म सप्रथः । मार्किर्नो अस्य परिषूतिरीशतेन्द्रो जयेमत्वया धनन्यनम्
॥ ८ ॥ अधि घामस्थादृष्टभो विचक्ष्णोऽरुचि दिवो रौचना कविः । राजा
पवित्रमत्येति रोरुवाहिवः प्रीयूषं दुहते नृचक्षसः ॥ ९ ॥ दिवो नाके मधुजिह्वा अ-
सश्चतो वेना दुहन्त्युक्षणं गिरिष्ठाम् । अप्सु द्रुप्तं वावृथानं समुद्र आ सिन्योत्तमा
मधुमन्तं पवित्र आ ॥ १० ॥ नाके सुपर्णमुपपत्तिवांसं गिरो वेनानामकृपन्त पूर्वाः ।
शिर्शु रिहन्ति मृतयः पतिमत्तं हिरण्ययं शकुनं क्षामणि स्याम् ॥ ११ ॥ ऊर्ध्वो

अ० ७ । अ० ३ । व० १४] ५१८ [म० ६ । अ० ५ । सू० ८६ ।

गन्धर्वो अथि नार्के अस्थाद्विर्वा रूपा प्रतिचक्षाणो अस्य । भानुः शुक्रेण शो-
चिषा व्ययौत्पारुच्यद्रोदसी मात्रा शुचिः ॥ १२ ॥ ११ ॥ ४ ॥

॥ ८६ ॥ ऋषिः—१-१० आकृष्टामापाः । ११-२० सिकता निवावरी ।
२१-३० पृथ्वीऽजाः । ३१-४० त्रय ऋषिगणाः । ४१-४५ अत्रिः ।
४६-४८ गृत्समदः ॥ पवमानः सोमो देवता ॥ छन्दः—१, ६, २१, २६, ३३, ४०
जगती । २, ७, ८, ११, १२, १७, २०, २३, ३०, ३१, ३४, ३५, ३६,
३८, ३९, ४२, ४४, ४७ विराड्जगती । ३-५, ६, १०, १३, १६, १८,
१९, २२, २५, २७, ३२, ३७, ४१, ४६ निचृज्जगती । १४, १५, २८,
२९, ४३, ४८ पादनिचृज्जगती । २४ आर्चीजगती । ४५ आर्चीस्वराड्जगती ॥
निपादः स्वरः ॥

॥ ८६ ॥ प्र ते आश्वः पवमान धीजुवो मदा अर्पन्ति रघुजा इव त्मना ।
दिव्याः सुपर्णा मधुमन्त इन्दवो मदिन्तमासः परि कोशमासते ॥ १ ॥ प्र ते म-
दासो मदिरास आश्वोऽसृजत रथ्यासो यथा पृथक् । धेनुर्न वत्सं पर्यसाभि व-
ज्रिणमिन्द्रमिन्द्रो मधुमन्त ऊर्मयः ॥ २ ॥ अत्यो न हि यानो अभि वाजमर्प स्वर्वि-
त्कोशं दिवो अद्रिमातरम् । वृषा पवित्रे अथि सानो अव्यये सोमः पुनान इन्द्रि-
याय धार्यसे ॥ ३ ॥ प्र त आश्विनीः पवमान धीजुवो दिव्या असृग्रन्पर्यसा ध-
रीमणि । प्रान्तर्धर्मयः स्थाविरीरसृजत ये त्वा मृजन्त्यपिषाण वेधसः ॥ ४ ॥
विश्या धामानि विश्वचक्ष ऋभ्वंसः प्रभोस्ते सतः परि यन्ति केतवः । व्यानशिः
पवसे सोमधर्मभिः पतिर्विश्वस्य भुवनस्य राजसि ॥ ५ ॥ १२ ॥ उभयतः पव-
मानस्य रश्मयो ध्रुवस्य सतः परि यन्ति केतवः । यदी पवित्रे अथि मृज्यते हरिः
सत्ता नि योना कुलशेषु सीदति ॥ ६ ॥ यज्ञस्य केतुः पवते स्वधुरः सोमो वे-
वानामुप याति निष्कृतम् । सहस्रधारः परि कोशमर्पति वृषा पवित्रमत्येति रोरु-
वन् ॥ ७ ॥ राजा समुद्रं नद्यो वि गाहतेऽपामूर्ध्नि संचते सिन्धुषु श्रितः । अध्य-
स्थात्सानु पवमानो अव्ययं नाभा पृथिव्या धरुणो महो दिवः ॥ ८ ॥ दिवो न
सानु स्तनयन्नचिक्रद्व्यौश्च यस्य पृथिवी च धर्मभिः । इन्द्रस्य सख्यं पवते
विवेविदस्सोमः पुनानः कुलशेषु सीदति ॥ ९ ॥ ज्योतिर्यज्ञस्य पवते मधु म्रियं
पिना देवानां जनिता विभूवसुः । दधाति रक्षै स्वधयोरपीच्यं मदिन्तमो मत्सर
इन्द्रियो रसः ॥ १० ॥ १३ ॥ अभिकन्दकुलशं वाज्यमर्पति पतिर्विवः शतधारो

अ० ७ । अ० ३ । व० १७] ५१६ [म० ६ । अ० ५ । सू० ८६ ।

विचक्षणः । हरिर्मित्रस्य सदर्शनेषु सीदति मर्मज्ञानोऽविभिः सिन्धुभिर्वृषा ॥ ११ ॥
अग्रे सिन्धूनां पर्वमानो अर्पत्यग्रे वाचो अग्रियो गोषु गच्छति । अग्रे वाजस्य
भजते महाधनं स्वायुधः सोतृभिः पूयते वृषा ॥ १२ ॥ अयं मतवाञ्छकृनो यथा
हितोऽव्ये ससार पर्वमान ऊर्मिणा । तव क्रत्वा रोदसी अन्तरा कवे शुचिर्धिया
पवते सोम इन्द्र ते ॥ १३ ॥ द्वापि वसानो यजतो दिविस्पृशमन्तरिक्षा भुव-
नेष्वर्पितः । स्वर्जज्ञानो नभसाभ्यक्रमीत्प्रवमस्य पितरमा विवासति ॥ १४ ॥ सो
अस्य विशे महि शर्म यच्छति यो अस्य धाम प्रथमं व्यानशे । पदं यदस्य परमे
व्योमन्यतो विश्वा अभि सं याति संयतः ॥ १५ ॥ १४ ॥ प्रो अयासीदिन्दुरि-
न्द्रस्य निष्कृतं सखा सख्युर्न प्र मिनाति सद्गिरम् । मर्य इव युवतिभिः समर्पति
सोमः कलशे शतयास्ना पथा ॥ १६ ॥ प्र वो धियो मन्द्रयुवो विपन्युवः पनस्युवः
संवसनेष्वक्रमुः । सोमं मनीषा अभ्यनूपत स्तुभोऽभिधेनवः पर्यसेमशिश्रयुः ॥ १७ ॥
आ नः सोम संयन्तं पिप्युपीमिषमिन्द्रो पर्वस्व पर्वमानो अस्तिधम् । या नो दो-
हते त्रिरहन्नसंश्चुपी क्षुमद्वाजवन्मधुमत्सुवीर्यम् ॥ १८ ॥ वृषा मतीनां पवते वि-
चक्षणः सोमो अहः प्रतरीतोपसो दिवः । काणा सिन्धूनां कलशो अवीवशादि-
न्द्रस्य हाद्याविशन्मनीषिभिः ॥ १९ ॥ मनीषिभिः पवते पूर्यः कविर्नृभिर्यतः परि
कोशो अचिक्रदत् । त्रितस्य नाम जनयन्मधु क्षरदिन्द्रस्य वायोः सख्याय क-
र्तवे ॥ २० ॥ १५ ॥ अयं पुनान उपसो विरोचयदयं सिन्धुभ्यो अभवदु लो-
ककृत् । अयं त्रिः सप्त दुदुहान आशिरं सोमो हृदे पवते चारु मत्सरः ॥ २१ ॥
पर्वस्व सोम दिव्येषु धामसु सृजान इन्द्रो कलशे पवित्र आ । सीदन्निन्द्रस्य ज-
ठरे कनिक्रदन्नृभिर्यतः सूर्यमारोहयो दिवि ॥ २२ ॥ अद्रिभिः सुतः पर्वसे पवित्र
आ इन्द्रविन्द्रस्य जठरेष्वविशन् । त्वं नृचक्षां अभवो विचक्षण सोमं गोत्रमङ्गि-
रोभ्योऽवृणोरर्प ॥ २३ ॥ त्वां सोम पर्वमानं स्वाध्याऽनु विप्रासो अमदन्नयस्य-
वः । त्वां सुपर्ण आभरद्विस्पर्दीन्द्रो विश्वाभिर्मतिभिः परिष्कृतम् ॥ २४ ॥ अ-
व्ये पुनानं परि वारं ऊर्मिणा हरिं नवन्ते अभि सप्त धेनवः । अपामृपस्ये अ-
ध्यायवः कविमृतस्य योना महिषा अहेपत ॥ २५ ॥ १६ ॥ इन्दुः पुनानो अति
गाहते मृधो विश्वानि कृण्वन्तमुपथानि यज्यवे । गाः कृण्वानो निषिजं ह्येतः
कविरत्यो न क्रीळन्परि वारमर्पति ॥ २६ ॥ अमश्नतः शनधारा अभिश्रियो हरि
नवन्तेऽव ता उदन्युवः । क्षिपो मृजन्ति परि गोभिरावृतं नृतीयं पृष्ठे अधि रो-
चने दिवः ॥ २७ ॥ तवेमाः प्रजा दिव्यस्य रेतमस्त्वं विदवस्य भुवनस्य राजसि ।

द्यधेदं विश्वं पवमान ते वशे त्वमिन्द्रो प्रथमो धाम्ना असि ॥ २८ ॥ त्वं समुद्रो
 असि विश्ववित्तव तमेमाः पञ्च प्रदिशो विश्वमणि । त्वं द्यां च पृथिवीं चाति
 जम्भिये तव ज्योतींषि पवमान सूर्यः ॥ २९ ॥ त्वं पवित्रे रजसो विश्वमणि देवे-
 भ्यः सोम पवमान पूयसे । त्वामुशिजः प्रथमा अगृभ्णत तुभ्येमा विश्वा भुव-
 नानि येमिरे ॥ ३० ॥ १७ ॥ प्र रेभ एत्यति वारमव्ययं वृषा वनेष्वव चक्रद-
 दारिः । सं धीतयो वावशाना अनूपत शिशुं रिहन्ति मृतयः पानिपतम्
 ॥ ३१ ॥ स सूर्यस्य रुश्मिभिः परि व्यत तन्तुं तन्वानस्त्रिवृतं यथा विदे । नय-
 धृतस्य प्रशिपो नवीयसीः पतिर्जनीनामुप याति निष्कृतम् ॥ ३२ ॥ राज्ञा सि-
 न्धूनां पवते पतिर्दिव ऋतस्य याति पृथिभिः कनिक्कदत् । सहस्रधारः परि पि-
 न्यते हरिः पुनानो वाचं जनयन्नुपावसुः ॥ ३३ ॥ पवमान मद्यणो वि धावसि
 सूर्यो न चित्रो अव्ययानि पव्यया । गर्भस्तिपूतो नृभिरद्रिभिः सुतो महे वाजाय
 धन्याय धन्वसि ॥ ३४ ॥ इषमूर्जं पवमानाभ्यर्पसि रयेनो न वंसु कलशेषु सी-
 दसि । इन्द्राय मद्रा मद्यो मदः सुतो दिवो विष्टम्भ उग्रमो विचक्षणः ॥ ३५ ॥ १८ ॥
 सप्तस्वसारो अभि मातरः शिशुं नवज्जानं जेन्यं विप्रश्चितम् । अपाङ्गन्धर्वं दिव्यं
 नृचक्षुं सोमं विश्वस्य भुवनस्य राजसे ॥ ३६ ॥ ईशान इमा भुवनानि वीयसे युजान
 इन्द्रो हरितः सुपर्णः । तास्ते क्षरन्तु मधुमदघृतं पयस्तव व्रते सोम तिष्ठन्तु कृष्टयः ॥ ३७ ॥
 त्वं नृचक्षा असि सोम विश्वतः पवमान वृषभ ता वि धावसि । स नः पवस्व
 वसुमद्विरण्यवद्वयं स्याम भुवनेषु जीवसे ॥ ३८ ॥ गोवित्पवस्व वसुविद्धिरण्यविद्वेतो धा
 इन्द्रो भुवनेष्वर्पितः । त्वं सुवीरो असि सोम विश्ववित्तं त्वा विप्रा उप गिरेम आसते
 ॥ ३९ ॥ उन्मथ्य ऊर्मिर्वनना अतिष्ठिपदपो वसानो मद्भिपो वि गाहते । राजा पवित्ररथो
 वाजमारुहत्सहस्रभृष्टिर्जयति श्रवो बृहत् ॥ ४० ॥ १९ ॥ स भुन्दता उर्दियति प्र-
 जावती विश्वायुर्विश्वाः सुभरा अर्हदिवि । ब्रह्म प्रजावद्वयिमश्वपस्त्यं पीत इन्द्रविन्द्र-
 मस्मभ्यं याचतात् ॥ ४१ ॥ सो अग्रे अद्वां हरिर्हर्यतो मदः प्र चेतसा चेतयते
 अनु शुभिः । द्या जना यातयन्तरीयते नरा च शंसं दैव्यं च धर्तरि ॥ ४२ ॥
 अञ्जते व्यञ्जते समञ्जते क्रतुं रिहन्ति मधुनाभ्यञ्जते । सिन्धोरुच्छ्रासे पत-
 यन्तमुत्तणं द्विरण्यगवाः पशुमांसु गृभ्णते ॥ ४३ ॥ विप्रश्चिते पवमानाय गा-
 यत मही न धारात्यन्धो अर्पति । अहिर्न जूर्णामति सर्पति त्वचमत्यो न क्रीळ-
 नसरुद्रा हरिः ॥ ४४ ॥ अग्रेगो राजाप्यस्तविष्यते विमानो अद्वां भुवनेष्वर्पितः ।
 ररिर्वृतस्तुः सृष्टीको अर्णवो ज्योतीरयः पवते राय ओक्वयः ॥ ४५ ॥ २० ॥

अ० ७। अ० ३। व० २४] ५२? [म० ६। अ० ५। मृ० ८८।

असंजिं स्क्रम्भो दिव उद्यतो मद्रः परि त्रिधातुर्भुवनान्यर्शति। अंशुं रिहन्ति मन्त्रः
पनिमत्तं गिरा यदि निर्णिजमृग्मिणो ययुः ॥ ४६ ॥ प्र ते धारा अत्यल्पानि
मेघ्यः पुनानस्य संयतो यन्ति रंह्यः। यद्गोभिरिन्दो चम्बोः समज्यस आ सु-
वानः सोम कलशेषु सीदसि ॥ ४७ ॥ पर्वस्व सोम क्रतुवित्र उक्थ्योऽप्यो वा-
परि धावु मधु प्रियम्। जहि विश्वात्रक्षस इन्दो अत्रिणो बृहद्वेदेम विदेय सुवीराः
॥ ४८ ॥ २? ॥

॥ ८७ ॥ १-६ उशना ऋषिः ॥ पवमानः सोमो देवता ॥ छन्दः-१, २ नि-
चृत्त्रिष्टुप्। ३ पादनिचृत्त्रिष्टुप्। ४, ८ विराट् त्रिष्टुप्। ५-७, ६ त्रिष्टुप् ॥ धैवतः स्वरः ॥

॥ ८७ ॥ प्र तु द्रव परि कोशं नि पौं वृभिः पुनानो अभि वाजंमर्ष।
अश्वं न त्वा वाजिनं मर्जयन्तोऽच्छा वृही रशनाभिर्नयन्ति ॥ १ ॥ स्यायुधः
पवते देव इन्दुरशस्तिहा वृजतं रक्षमाणः। पिता देवानां जनिता मुदत्तो विष्टम्भो
दिवो धरुणः पृथिव्याः ॥ २ ॥ ऋषिर्विषः पुरस्ता जनानामृधुर्धर उशना का-
व्येन। स चिद्वेदे निहितं यदासामपीच्यं गुह्यं नाम गोनाम् ॥ ३ ॥ एत स्य ते
मधुमां इन्द्र सोमो वृषा वृष्णे परि पवित्रे अक्षाः। सहस्रसाः शतसा भृगिदावा
शशवत्तमं बहिरा वाजस्थात् ॥ ४ ॥ एते सोमा अभि गव्या सहस्रा महे वाजा-
ग्रामृताय श्रवांसि। पवित्रेभिः पवमाना असृग्रज्ज्वस्यन्तो न पृतनाजो अत्याः ॥ ५ ॥
॥ २२ ॥ परि हि ष्मा पुरुदूतो जनानां विश्वासरुद्रो जना पूयमानः। अथाभर श्येन
भृत प्रयांसि रयिं तुज्जानो अभि वाजंमर्ष ॥ ६ ॥ एष सुवानः परि सोमः पवित्रे
सर्गो न सृष्टो अदधावदवा। त्रिमे शिशानो महिषो न शृङ्गे गा गव्यश्रुभि शूरो
न सत्वा ॥ ७ ॥ एषा ययौ परमादन्तरद्रेः कूर्चित्सतीह्वं गा विवेद। दिवो न
विष्टुत्स्तनयन्त्यभ्रैः सोमस्य ते पवत इन्द्र धारा ॥ ८ ॥ जत स्म गांश्च परि यानि
गोनामिन्द्रेण सोम सरथं पुनानः। पूनीरिपो बृहतीर्जीरदानो शिन्ना शचीवस्तव
ता उषष्टु ॥ ६ ॥ २३ ॥

॥ ८८ ॥ १-८ उशना ऋषिः ॥ पवमानः सोमो देवता ॥ छन्दः-१
सतः पङ्क्तिः। २, ४, ८ विराट् त्रिष्टुप्। ३, ६, ७ निचृत्त्रिष्टुप्। ५ त्रिष्टुप् ॥
स्वरः-१ पञ्चमः २-८ धैवतः ॥

॥ ८८ ॥ अयं सोम इन्द्र तुभ्यं सुन्वे तुभ्यं पवते त्वमस्य पाहि त्वं ह यं चक्रे त्वं
वैवृष इन्द्रं मद्राय युज्याय सोमम् ॥ १ ॥ स इन्द्रो न भृगिपालो योनि मद्रः पूरुता मानये

अ० ७ । अ० ३ । व० २६] ५२२ [म० ६ । अ० ५ । सू० ६० ।

नमन्ति । आर्दीं विश्वा नहुष्याणि जाता स्वर्पाता वन ऊर्ध्वा नवन्त ॥ २ ॥ वायुर्न
यो न्युत्तुवा इष्ट्यामा नासत्तेव हव आ शम्भविष्ठः । विश्ववारो द्रविणोदा इव त्मन्पू-
पेव धीजर्वनोऽसि सोम ॥ ३ ॥ इन्द्रो न यो महा कर्माणि चक्रिर्हन्ता वृत्राणामसि सोम
पृथिन् । पृथो न हि त्वमहिनाम्नां हन्ता विश्वस्यासि सोम दस्योः ॥ ४ ॥ अग्निर्न
या वन आ सृज्यमानो वृथा पाजांसि कृणुते नदीपु । जनो न युध्वा महत उ
पुन्द्रिरियति सोमः पवमान ऊर्मिम् ॥ ५ ॥ एते सोमा अति वाराण्यव्या दिव्या
न कोशासो अभ्रवर्पाः । वृथा समुद्रं सिन्धवो न नीचीः सुतासो अभि कुलशा
असृग्रन् ॥ ६ ॥ शुष्मी शर्धो न मारुतं पवस्वानभिशस्ता दिव्या यथा विद् ।
आपो न मन्नु सुमतिर्भवा नः सहस्राप्साः पृतनापाएन यज्ञः ॥ ७ ॥ राज्ञो नु ते
वरुणस्य वृत्तानि वृद्धदधीरं तव सोम धाम । शुचिष्ठमसि प्रियो न मित्रो दृक्षाग्यो
अर्यमेवासि सोम ॥ ८ ॥ २४ ॥

॥ ८६ ॥ ?—७ उशना ऋषिः ॥ पवमानः सोमो देवता ॥ छन्दः—१
पादनिचृत्त्रिष्टुप् । २, ५, ६ त्रिष्टुप् । ३, ७ विरादत्रिष्टुप् । ४ निचृत्त्रिष्टुप् ॥ धैवतः स्वरः ॥

॥ ८६ ॥ प्रो स्य वह्निः पृथ्याभिरस्यान्दिवो न वृष्टिः पवमानो अक्षाः ।
सहस्रधारो असदन्न्यस्मे मातुरुपस्थे वन आ च सोमः ॥ १ ॥ राजा सिन्धूनाम-
वसिष्ठ वास अतस्य नावमारुद्रजिष्ठाम् । अप्सु द्रप्सो वावृथे श्येनजूतो दुह ई
पिता दुह ई पितुर्जाम् ॥ २ ॥ सिंहं न सन्त मध्वो अयामं हरिर्मरुपं दिवो अस्य पतिम् ।
शूरो युन्सु प्रथमः पृच्छते गा अस्य चक्षसा परि पात्युजा ॥ ३ ॥ मधुपृष्ठं घो-
रमयाममश्वं रथे युञ्जन्त्युरुचक्र ऋष्वम् । स्वसार ई जामयो मर्जयन्ति सनाभयो
शुजितमर्जयन्ति ॥ ४ ॥ चतस ई घृतदुहः सचन्ते समाने अन्तर्धरुणे निपत्ताः ।
ता ईमर्पन्ति नमसा पुनानास्ता ई विश्वतः परि पन्ति पूर्वीः ॥ ५ ॥ विष्टम्भो दिवो ध-
रुणः पृथिव्या विश्वा उत जितयो हस्ते अस्य । असेत्त उत्सो गृणते न्युत्त्या-
न्मध्वो अशुः पवत इन्द्रियाय ॥ ६ ॥ वन्वन्नवातो अभि देववीति मिन्द्राय सोम
वृत्रहा पवस्व । शग्निं महः पुरुश्चन्द्रस्य रायः सुवीर्यस्य पतयः स्याम ॥ ७ ॥ २५ ॥

॥ ६० ॥ ?—६ वसिष्ठ ऋषिः ॥ पवमानः सोमो देवता ॥ छन्दः—१,
३, ४ त्रिष्टुप् । २, ६ निचृत्त्रिष्टुप् । ५ भुरिक् त्रिष्टुप् ॥ धैवतः स्वरः ॥

॥ ६० ॥ प्र हिन्वानो जनिता रोदस्यो रथो न वाजं सन्निप्यन्नयासीत् । इन्द्रं गच्छ-
न्वायुधामंशिगान्तो विश्वा वसु हस्तयोरादधानः ॥ १ ॥ अभि त्रिष्टुष्टं वृषणं वयोधामा-

अ० ७ । अ० ४ । व० २] ५२३ [म० ६ । अ० ५ । सू० ६२ ।

हृगुपाणामवावशन्त वाणीः । वना वसानो वरुणो न सिन्धुन्वि रव्या देयते
वार्याणि ॥ २ ॥ शूरग्रायः सर्ववीरः सदावाञ्जेता पवस्य सन्तिता धनानि । ति-
ग्मायुधः निप्रधन्वा समत्स्वपाब्धः साव्हान्पृतनासु शत्रून् ॥ ३ ॥ दुर्गव्यूतिर-
भयानि कृणवन्तसमीचीने आ पवस्वा पुरन्धी । अपः सिपासचुपसुः स्वर्गाः सं-
चिक्रदो महो अस्मभ्यं वाजान् ॥ ४ ॥ मत्सि सोम वरुणं मत्सि मित्रं मत्सिन्द्र-
मिन्दो पवमान विष्णुम् । मत्सि शर्धो मारुतं मत्सि देवान्मत्सि महामिन्द्रमिन्द्रो
मदाय ॥ ५ ॥ एवा राजेव क्रतुमां अभेन विश्वा धनिध्नदुरिता पवस्व । इन्द्रो
सूक्ताय वचसे वयो धा यूयं पात स्वस्तिभि सदा नः ॥ ६ ॥ २६ ॥ ३ ॥

॥ ६१ ॥ १—६ कश्यप ऋषिः ॥ पवमानः सोमो देवता ॥ छन्दः—१,
२, ६ पादनिचृत्त्रिष्टुप् । ३ त्रिष्टुप् । ४, ५ निचृत्त्रिष्टुप् ॥ धैवतः स्वरः ॥

॥ ६१ ॥ असर्जि वक्ता रथ्ये यथाजौ धिया मनोता प्रथमो मनीषी । दश
स्वसारो अधि सानो अव्येऽर्जन्ति वद्वि सदनान्यच्छ ॥ १ ॥ वीती जनस्य दिव्य-
स्य कव्यैरधि सुवानो नेहुष्येभिरिन्दुः । प्र यो नृभिर्मृतो मर्त्येभिर्मृजानोऽधिभि-
र्गोभिर्गुह्यः ॥ २ ॥ वृषा वृष्णे रोखदंशुरस्मै पवमानो रुशदीर्ते पयोगोः । सहस्र-
मृका पृथिभिर्वचोविदध्वस्मभिः सूर्यो अण्वं वि याति ॥ ३ ॥ रुजा दृळ्हा चिद्र-
क्षसः सदांसि पुनान इन्द्र ऊर्णहि वि वाजान् । वृश्चोपरिप्राचुजता वधेन ये
अन्ति दूरादुपनायमेषाम् ॥ ४ ॥ स प्रतनवन्नव्यसे विश्ववार सूक्ताय पृथः कृणु-
हि प्राचः । ये दुःपहासो वनुषा बृहन्तस्तांस्ते अश्याम पुरुकृत्पुरुक्षो ॥ ५ ॥ एवा
पुनानो अपः स्वर्गा अस्मभ्यं तोका तनयानि भूरि । शं नः क्षेत्रमुख ज्योतीषि
सोम ज्योद्गुः सूर्य इशये रिराहि ॥ ६ ॥ १ ॥

॥ ६२ ॥ १—६ कश्यप ऋषिः ॥ पवमानः सोमो देवता ॥ छन्दः—१
भुरिक् त्रिष्टुप् । २, ४, ५ निचृत्त्रिष्टुप् । ३ विराट् त्रिष्टुप् । ६ त्रिष्टुप् ॥ धैवतः स्वरः ॥

॥ ६२ ॥ परि सुवानो हरिंशुः पवित्रे रथो न सर्जि मनये दियानः । आ-
पच्छ्लोकमिन्द्रियं पुयमानः प्रति देवां अंजुपत प्रयोधिः ॥ १ ॥ अच्छा नृचजा
असरत्पवित्रे नाम दधानः कविरस्य योनी । सीदन्द्वातेव सदनं नृपप्रेमममृष्टयः
सुप्तविप्राः ॥ २ ॥ प्र सुमेधा गातुविद्विष्वदेवः सोमः पुनानः सदा एति नित्यम् ।
भुवद्विष्वेषु काव्येषु रन्तानु जनान्यतते पञ्च धीरः ॥ ३ ॥ ननु त्वं सोम पदमान

अ० ७ । अ० ४ । व० ५] ५२४ [म० ६ । अ० ५ । सू० ६५ ।

नित्ये विश्वे देवास्त्रय एकादशासः । दश स्वधाभिराधि सानो अय्ये मृजन्ति त्वा
नयः सप्त यदीः ॥ ४ ॥ तच्च सत्यं पवमानस्यास्तु यत्र विश्वे कारवः सन्नसन्त ।
ज्योतिर्यदद्दे अकृणोदु लोकं प्रावृन्मनुं दस्यवे करभीकम् ॥ ५ ॥ परि सधैव प-
शुमान्ति होता राजा न सत्यः समितीरियानः । सोमः पुनानः कलशा अयासी-
त्सर्दिन्मृगो न महिषो वनेषु ॥ ६ ॥ २ ॥

॥ ६३ ॥ १—५ नोधा ऋषिः ॥ पवमानः सोमो देवता ॥ छन्दः—१, ३,
४ विराद्विष्टुप् । २ त्रिष्टुप् । ५ पादनिचृत्विष्टुप् ॥ धैवतः स्वरः ॥

॥ ६३ ॥ साकमुक्षो मर्जयन्तु स्वसारो दश धीरस्य धीतयो धनुत्रीः । हरिः
पर्यद्रवज्जाः सूर्यस्य द्रोणं ननजे अत्यो न बाजी ॥ १ ॥ सं मातृभिर्न शिशुर्वाव-
शानो वृषा दधन्वे पुरुवारो अद्भिः । मर्यो न योषामभि निष्कृतं यन्त्सं गच्छते
कलशं वसियाभिः ॥ २ ॥ उत प्र पिष्य ऊधरज्याया इन्दुर्धाराभिः सचते सु-
मेधाः । मूर्धानं गावः पर्यसा चमूष्वभि श्रीणन्ति वसुभिर्न नित्तैः ॥ ३ ॥ स नो
देवेभिः पवमान रुदेन्दो रयिमश्विनं वावशानः । रथिरायतामुशती पुरन्धिरस्म-
यगा दावते वसूनाम् ॥ ४ ॥ नू नो रयिषुषे मास्व नृवन्तं पुनानो वाताप्यं
विश्वधेन्द्रम् । प्र वेन्द्रितुरिन्दो तार्यायुः प्रातर्मज्जू धियावसुर्जगम्यात् ॥ ५ ॥ ३॥

॥ ६४ ॥ १—५ कण्व ऋषिः ॥ पवमानः सोमो देवता ॥ छन्दः—१ नि-
चृत्विष्टुप् । २, ३, ५ विराद्विष्टुप् । ४ त्रिष्टुप् ॥ धैवतः स्वरः ॥

॥ ६४ ॥ अधि यदस्मिन्वाजिनीव शुभः स्पर्धन्ते धियः सूर्ये न विशः ।
अपो वृणानः पवते कवीयन्वजं न पशुवर्धनाय मन्यं ॥ १ ॥ हिता व्यूषवन्नृप-
तस्य धामं स्वर्विदे भुवनानि प्रथन्त । धियः पिन्वानाः स्वसरे न गाव ऋताय-
न्तीरभि वावथ इन्दुम् ॥ २ ॥ परि यत्कविः काव्या भरते शूरो न रथो भुव-
नानि विश्वा । देवेषु यशो मर्ताय भूपन्दताय रायः पुरुषेषु नव्यः ॥ ३ ॥ श्रिये
जातः धिय आ निरियाय श्रियं वयो जरितृभ्यो दधाति । श्रियं वसाना अमृतत्व-
मायुन्भवन्ति सत्या समिथा मितद्रौ ॥ ४ ॥ इषमूर्जमभ्यर्षाश्वं गायुरुज्योतिः कृणुहि
मत्सि देवान् । विश्वानि हि सुपहा तानि तुभ्यं पवमान वाधसे सोम शत्रून् ॥ ५ ॥ ४॥

॥ ६५ ॥ १—५ प्रस्कण्व ऋषिः ॥ पवमानः सोमो देवता ॥ छन्दः—१
त्रिष्टुप् । २ संस्तार पङ्क्तिः । ३ विराद्विष्टुप् । ४ निचृत्विष्टुप् । ५ पादनिचृत्विष्टुप् ।
स्वरः—१, ३—५ धैवतः । २ पञ्चमः ॥

अ० ७ । अ० ४ । व० ८] ५२५ [म० ६ । अ० ५ । मृ० ६६ ।

॥ ६५ ॥ कर्निक्रान्ति हरिरा मृज्यमानः सीदन्वनस्य जुष्टरे पुनानः । नृभि-
र्यतः कृणुते निर्णिजं गा अतो मतीर्जनयत स्वधाभिः ॥ १ ॥ हरिः सज्जनः प-
थ्यामृतस्येयति वाचमरितेव नावम् । देवो देवानां गुह्याति नामाविकृणोति व-
हिर्षि प्रवाचे ॥ २ ॥ अपामिवेदुर्मयस्तर्तुराणाः प्र मनीषा ईरते सोममच्छ । न-
मस्यन्तीरुप च यन्ति सं चा च विशन्त्युशतीरुशन्तम् ॥ ३ ॥ तं मर्मज्ञानं महिषं
न सानावशं दुहन्त्युक्षणां गिरिष्ठाम् । तं वावशानं मतयः सचन्ते त्रितो विभति
वरुणं समुद्रे ॥ ४ ॥ इष्यन्वाचमुपवृक्तेव होतुः पुनान इन्द्रो वि प्या मनीषाम् ।
इन्द्रश्च यत्तयथः सौमगाय सुवीर्यस्य पतयः स्याम ॥ ५ ॥ ५ ॥

॥ ६६ ॥ १—२४ प्रतर्दनो देवोदासिर्ऋषिः ॥ पवमानः सोमो देवता ॥
छन्दः—१, ३, ११, १२, १४, १६, २३ त्रिष्टुप् । २, १७ विराट् त्रिष्टुप् ।
४—१०, १३, १५, १८, २१, २४ निचृत्तिष्टुप् । १६ आर्ची भुरिक्त्रिष्टुप् । २०,
२२ पादनिचृत्तिष्टुप् ॥ धैवतः स्वरः ॥

॥ ६६ ॥ प्र सेनानीः शूरो अग्रे रथानां गव्यज्ञेति हर्षते अस्य सेना ।
भद्रान्कृणवन्निन्द्रहवान्त्सखिभ्य आ सोमो वस्त्रा रभसानि दत्ते ॥ १ ॥ सर्मस्य
हरिं हरयो मृजन्त्यश्वहयैरनिशितं नमोभिः । आ तिष्ठति रथमिन्द्रस्य सर्वा विद्धां
एना सुमतिं यासच्छ ॥ २ ॥ स नो देव देवताते पवस्व महे सोम प्सरस इन्द्र-
पानः । कृणवन्नपो वर्षयन्ध्यामुतेमामुरोरा नो वरिवस्या पुनानः ॥ ३ ॥ अजीतयेऽहतये
पवस्व स्वस्तये सर्वतातये बृहते । तदुशन्ति विश्व इमे सर्वायस्तदहं वशिष पवमान सोम
॥ ४ ॥ सोमः पवते जनिता मतीनां जनिता दिवो जनिता पृथिव्याः । जनितामेजनिता
सूर्यस्य जनितेन्द्रस्य जनितो विष्णोः ॥ ५ ॥ ६ ॥ ब्रह्मा देवानां पदवीः कवी-
नामृषिर्विप्राणां महिषो मृगाणाम् । श्येनो गृध्राणां स्वर्धितिर्वनातां सोमः पवि-
त्रमत्येति रेभन् ॥ ६ ॥ प्रावींविपद्वाच ऊर्मि न सिन्धुर्गिरः सोमः पवमानो म-
नीषाः । अन्तः पर्यन्वृजतेमार्वराण्या तिष्ठति वृषभो गोष्ठं ज्ञानन् ॥ ७ ॥ न
मत्सरः पृत्सु वन्वन्नवातः सहस्रं रेता अभि वाजमर्ष । इन्द्रायेन्द्रो पवमानो म-
नीष्यः । शौरुर्मिमीरय गा इषयन् ॥ ८ ॥ परि प्रियः कुलशं देववात इन्द्राय
सोमो रण्यो मदाय । सहस्रधारः शतवाज इन्दुर्वाजी न सज्जिः सर्मना जिगानि
॥ ९ ॥ स पुर्वो वसुविज्जायमानो मृजानो अप्सु दुदुहानो अद्रो । अभिगन्तिषा
भुवनस्य राजा विदधातुं ब्रह्मणे पूयमानः ॥ १० ॥ ७ ॥ त्वया हि नः पितरः

सोमं पूर्वे कर्माणि चक्रुः पवमान धीराः । वृन्वन्नवातः परिधोरपोर्णुवीरेभिरश्वै-
 र्मुखा भवा नः ॥ ११ ॥ यथापवथा मनवे वयोधा अमित्रहा वरिवोविद्धविष्मान् ।
 एवा पवस्य द्रविणं दधान इन्द्रे सं तिष्ठ जनयायुधानि ॥ १२ ॥ पवस्व
 गोम मधुमौ अनावापो वसानो अग्नि सानो अन्ये । अत्रद्रोणानि घृतवान्ति सीद
 मदिन्नमो मत्सर इन्द्रपानः ॥ १३ ॥ वृष्टिं दिवः शतधारः पवस्व सहस्रसा वा-
 जयुर्देववीता । सं सिन्धुभिः कलशे वावशानः समुस्त्रियाभिः प्रतिरन्न आयुः
 ॥ १४ ॥ एष स्य सोमो मतिभिः पुनानोऽत्यो न वाजी तप्ती दराती । पयो न
 दुग्धमर्दितेरिषिमुर्विव गातुः सुयमो न वोढा ॥ १५ ॥ ८ ॥ स्थायुधः सोतृभिः
 पूयमानोऽभ्यर्ष गुणं चारु नामः । अभि वाजं सप्तिरिव श्रवस्याभि वायुमभि गा
 देव सोम ॥ १६ ॥ शिशुं जज्ञानं ह्येतं मृजन्ति शुम्भन्ति बद्धिं मरुतो गृणेन ।
 कृविर्गीभिः काव्येना कविः सन्तसोमः पवित्रमत्येति रेभन् ॥ १७ ॥ ऋषिमना य
 ऋषिकृत्स्यर्पाः सहस्रणीयः पदवीः कवीनाम् । तृतीयं धाम महिपः सिपांसन्तसोमो
 विराजमनु राजति एव ॥ १८ ॥ चमपच्छयेन शकुनो विभृत्वा गोविन्दुर्द्रप्स
 आयुधानि विभ्रत् । अपामृषिं सचमानः समुद्रं तुरीयं धाम महिपो विवक्ति ॥ १९ ॥
 मर्यो न शुभ्रस्तन्वं मृजानोऽत्यो न सत्वा सनये धनानाम् । वृषेव यूथा परि को-
 शमर्पन्कानिक्रदच्चम्योऽरा विवेश ॥ २० ॥ ६ ॥ पवस्वेन्द्रो पवमानो महोभिः
 कानिक्रदत्परि वाराण्यर्ष । क्रीळञ्चम्योऽरा विश पूयमान इन्द्रं ते रसो मदिरा म-
 मत्तु ॥ २१ ॥ प्रास्य धारा वृहतीरस्यन्नक्तो गोभिः कलशां आ विवेश । सामं
 कृएवन्तामन्यो विप्रश्चित्कन्दन्नेत्यभि सख्युर्न जामिम् ॥ २२ ॥ अपध्नोपि प-
 वमान शत्रुन्प्रियां न जारो अभिगीत इन्दुः । सीदन्वनेषु शकुनो न पत्वा सोमः
 पुनानः कलशेषु सत्ता ॥ २३ ॥ आ ते रुचः पवमानस्य सोम योपैव यन्ति सुदु-
 वाः सुशाराः । हरिरानीतः पुरुवारो अस्वचिक्रदत्कलशे देवयूनाम् ॥ २४ ॥ १० ॥ ५ ॥

॥ ६७ ॥ ऋषिः—१-३ वसिष्ठः । ४-६ इन्द्रप्रमतिर्वासिष्ठः । ७-९ वृष-
 गणो वासिष्ठः । १०-१२ मन्युर्वासिष्ठः । १३-१५ उपमन्युर्वासिष्ठः । १६-१८
 व्याघ्रपाद्वासिष्ठः । १९-२१ शक्तिर्वासिष्ठः । २२-२४ कर्णश्रुद्वासिष्ठः । २५-२७
 मूर्धको वासिष्ठः । २८-३० वसुक्रोवासिष्ठः । ३१-४४ पराशरः । ४५-५८
 कुत्सः ॥ पवमानः सोमो देवता ॥ छन्दः—१, ६, १०, १२, १४, १५, १६,
 २१, २५, २६, ३२, ३६, ३८, ३९, ४५, ४६, ५२, ५४, ५६ निचृत्त्रिष्टुप् ।

अ० ७ । अ० ४ । व० १४] ५२७ [म० ६ । अ० ६ । सू० ६७ ।

२-४, ७, ८, ११, १६, १७, २०, २३, २४, ३३, ४८, ५३ त्रिराद्विष्टुप् ।
५, ६, १३, २२, २७-३०, ३४, ३५, ३७, ४२-४४, ४७, ५७, ५८ त्रिष्टुप् ।
१८, ४१, ५०, ५१, ५५ आर्ची स्वराद्विष्टुप् । ३१, ४६ पादनिचृत्विष्टुप् ।
४० भुरिक्रविष्टुप् ॥ धैवतः स्वरः ॥

॥ ६७ ॥ अस्य प्रेषा हेमनां पूयमानो देवो देवेभिः समपृक्करसम् । सुतः
पवित्रं पर्येतिरेभन्मिमेव सधं पशुमान्ति होता ॥ १ ॥ भद्रा वखा समन्यावसानो
महान्कृविनिवचनाति शंसन् । आ वच्यस्व चम्बोः पूयमानो विचक्षणो जागृवि-
देववीतौ ॥ २ ॥ समु प्रियो मृज्यते सानो अव्ये यशस्तरो यशसां क्षतो अस्मे ।
अभि स्वर धन्वा पूयमानो यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ३ ॥ प्रगायताभ्यर्चाम
देवान्तसोमं हिनोत महते धनाय । स्वादुः पवाते आति वाग्मव्यमा सीदाति कुलशं
देवयुनः ॥ ४ ॥ इन्दुर्देवानामुप सख्यमायन्तसहस्रधारः पवते मदाय । वृभिः स्त-
वानो अनु धाम पूर्वमगन्निन्द्रं महते सौभगाय ॥ ५ ॥ ११ ॥ स्तोत्रे राये हरिरर्पा
पुनान इन्द्रम्मदो गच्छतु ते भराय । देवैर्योहि सरयं राथो अच्छा यूयं पात स्व-
स्तिभिः सदा नः ॥ ६ ॥ प्र काव्यमुशनेव वृषाणो देवो देवानां जनिमा विवक्ति ।
महिषतः शुचिवन्धुः पावकः पदा वराहो अभ्येति रेभन् ॥ ७ ॥ प्र हंसारसन्तृपलं
मन्युमच्छामादस्तं वृषगणा अयासुः । आङ्गूष्यं पवमानं सखायो दुर्मर्ष साकं प्र
वदन्ति वाणम् ॥ ८ ॥ स रहत उरुगायस्य जूतिं वृथा क्रीळन्तं मिमते न गावः ।
परीणसं कृणुते तिग्मशृङ्गो दिवा हरिर्ददृशे नक्तमृजः ॥ ९ ॥ इन्दुर्वानो पवते
गोन्योष्ठा इन्द्रे सोमः सह इन्वन्मदाय । हन्ति रक्षां वार्यते पर्यरातीर्वरिवः कृणव-
न्वृजनस्य राजा ॥ १० ॥ १२ ॥ अथ धारया मध्वा पृचानस्तिरो रोमं पवत अ-
द्रिदुग्धः । इन्दुरिन्द्रस्य सख्यं जुषाणो देवो देवस्य मत्सरो मदाय ॥ ११ ॥ अभि
प्रियाणि पवते पुनानो देवो देवान्तस्वेन रसेन पृञ्चन् । इन्दुर्धर्माण्यनुथा वनानो
दश क्षिपो अव्यत सानो अव्ये ॥ १२ ॥ वृषा शोणो अभिकनिक्कद्रा नदयन्नेति
पृथिवीमुत घाम् । इन्द्रस्येव वयुरा शृणव आजौ प्रचेतयन्नर्पति वाचमेवाम् ॥ १३ ॥
रसाध्यः पर्यसा पिन्वमान ईरयन्नेपि मधुमन्तमंशुम् । पवमानः सन्तुनिमेषि कृणव-
न्निन्द्राय सोम परिपिच्यमानः ॥ १४ ॥ एवा पवस्व महिरो मदायोदशभस्य न-
मयन्वधस्नैः । परि वर्णं भरमाणो रुशन्तं गव्युनो अर्प परि सोम निक्तः ॥ १५ ॥ १३ ॥
जुष्टी न इन्दो सुपथा सुगान्युरो पवस्व वरिवांसि कृणवन् । युनेव विष्वन्दुगिनानि
विघ्नन्नाधि ण्णुना धन्व सानो अव्ये ॥ १६ ॥ वृष्टि नो अपे दिव्यां निगन्तुमि-

जीवन्तीं शुद्धीं जीर्दानीम् । स्तुक्तेव वीता धन्वा विचिन्वन्वन्धुरिमाँ अवराँ इन्दो वायून् ॥ १७ ॥ ग्रन्थि न विष्यं ग्रथितं पुनान ऋजुं च गातुं वृजिनं च सोम । अत्यो न क्रदो ह-
रिग मृजानो मयीं देव एस्त्वावान् ॥ १८ ॥ जुष्टो मदाय देवतात इन्दो परि णुना
धन्व सानो अन्वे । महस्रधारः सुरभिरदन्धः परि स्रव वाजसातौ नृपथे ॥ १९ ॥
अस्मानो येऽग्रा अयुक्ता अत्तासो न संसृजानासं आजौ । एते शुक्रासो धन्व-
न्ति सोमा देवासस्ताँ उप याता पिवन्वे ॥ २० ॥ १४ ॥ एवा न इन्दो अभि
देववीतिं परि स्रव नभो अर्णश्चमूपु । सोमो अस्मभ्यं काम्यं बृहन्तं रयिं ददातु
वीरवन्तपुग्रम् ॥ २१ ॥ तक्षग्रही मनसो वेनतो वाज्येष्ठस्य वा धर्मेणि चोरनीके ।
आदीमायन्वरमा वावशाना जुष्टं पतिं कलशे गाव इन्दुम् ॥ २२ ॥ प्र दानुदो
दिव्यो दानुषिन्व ऋतमृताय पवते सुमेधाः । धर्मा भुवदृजन्यस्य राजा प्र रश्मिभि-
र्दशभिर्भारि भूम ॥ २३ ॥ पृथिवेभिः पवमानो नृचक्षा राजा देवानामृत मयी-
नाम् । हिता भुवद्रायपती रयीणामृतं भस्त्सुभृतं चाविन्दुः ॥ २४ ॥ अवीं इव
श्रवसे सातिमच्छेन्द्रस्य वायोरभि वीतिमर्ष । स नः सहस्रा बृहतीरिपो दा भवा
सोम द्रविणोवित्पुनानः ॥ २५ ॥ १५ ॥ देवाव्यो नः परिपिच्यमानाः क्षयं सु-
वीरं धन्वन्तु सोमाः । आयज्यवः सुमतिं विशवारा होतारो न दिवियजो मन्द्र-
तपाः ॥ २६ ॥ एवा देव देवताते पवस्व महे सोम पसरसे देवपानः । महश्चिद्धि
प्मसि हिताः समये कृधि सुष्टाने रोदसी पुनानः ॥ २७ ॥ अश्वो न क्रदो वृष-
भिर्युजानः सिंहो न भीमो मनसो जवीयान् । अर्वाचीनैः पृथिव्ये रजिष्ठा आ
पवस्व सौमनसं न इन्दो ॥ २८ ॥ शतं धारा देवजाता असग्रन्तसहस्रमेनाः क-
वयो मृजन्ति । इन्दो सुनित्रं दिव आ पवस्व पुरस्तासि महतो धनस्य ॥ २९ ॥
दिव्यो न सर्गा असस्रग्रमन्दां राजा न मित्रं प्र मिनाति धीरः । पितुर्न पुत्रः क्र-
तुभियतान आ पवस्व विशे अस्या अजीतिम् ॥ ३० ॥ १६ ॥ प्र ते धारा मधु-
मतीरस्रग्रन्वारान्यत्पूतो अत्येप्यव्यान् । पवमान पवसे धाम गोनां जज्ञानः सूर्य-
मपिन्वो अर्कः ॥ ३१ ॥ कर्निक्रददनु पन्थामृतस्य शुक्रो वि भास्यमृतस्य धाम ।
स इन्द्राय पवसे मत्सरवान्हिन्वानो वाचं प्रतिभिः कवीनाम् ॥ ३२ ॥ दिव्यः
सुपर्णोऽयं चक्षि सोम पिन्वन्धाराः कर्मणा देववीतौ । एन्दो विश कलशं सोम-
धानं क्रन्दन्निहि सूर्यस्योप रश्मिम् ॥ ३३ ॥ तिस्रो वाचं ईरयति प्र बन्धिर्ऋतस्य
धीतिं वक्ष्णो मनीषाम् । गावो यन्ति गोपतिं पृच्छमानाः सोमं यन्ति मृतयो
वावशानाः ॥ ३४ ॥ सोमं गावो धेनवो वावशानाः सोमं विषां प्रतिभिः पृच्छ-

अ० ७ । अ० ४ । व० २१] ५२६ [प० ६ । अ० ६ । सू० ६७ ।

मानाः । सोमः सुतः पूयते अज्यमानः सोमे अर्कास्त्रिष्टुभः सं नवन्ते ॥ ३५ ॥ १७ ॥
एवा नः सोम परिषिच्यमान आ पवस्व पूयमानः स्वस्ति । इन्द्रमा विश वृहता
रवेण वर्धया वाचं जनया पुरन्धिम् ॥ ३६ ॥ आ जायुर्विविधं ऋता मतीनां
सोमः पुनानो असदच्चमूषु । सर्पन्ति यं मिथुनासो निकामा अध्वर्यवो रथिरासः
सुहस्ताः ॥ ३७ ॥ स पुनान उप सूरं न धातोभे अग्रा रोदसी वि प आवः ।
प्रिया चिद्यस्य प्रियसास ऊती स तू धनं कारिणे न प्र यंसत् ॥ ३८ ॥ स व-
र्धिता वर्धनः पूयमानः सोमो मीढां अभि नो ज्योतिपावीत् । येना नः पूर्वं पितरः
पदज्ञाः स्वर्विदो अभि गा अद्रिमुष्णन् ॥ ३९ ॥ अक्रान्तसमुद्रः प्रथमे विधर्मञ्ज-
नयन्प्रजा भुवनस्य राजा । वृषा पवित्रे अधि सानो अय्ये वृहत्सोमो वावृषे सु-
वान इन्दुः ॥ ४० ॥ १८ ॥ महत्तत्सोमो महिषश्चकारापां यद्गर्भोऽष्टणीत देवान् ।
अदध्यादिन्द्रे पवमान ओजोऽर्जनयत्सूर्ये ज्योतिरिन्दुः ॥ ४१ ॥ मत्सि वायुमिष्टये
राधसे च मत्सि मित्रावरुणा पूयमानः । मत्सि शर्धो मारुतं मत्सि देवान्मत्सि
चावापृथिवी देव सोम ॥ ४२ ॥ ऋजुः पवस्व वृजिनस्य हन्तापामीवां वर्धमानो
मृधश्च । अभि श्रीणन्पयः पर्यसाभि गोतामिन्द्रस्य त्वं तव वयं सखायः ॥ ४३ ॥
मध्वः सूर्दे पवस्व वस्व उत्सं वीरं च न आ पवस्वा भगं च । स्वदस्वेन्द्राय
पवमान इन्दो रुयि च न आ पवस्वा समुद्रात् ॥ ४४ ॥ सोमः सुतो धारयात्यो
न हित्वा सिन्धुर्न निम्नमभि वाज्यंज्ञाः । आ योतिं वन्यमसदत्पुनानः समिन्दु-
गोभिरसरत्समज्जिः ॥ ४५ ॥ १९ ॥ एष स्य ते पवत इन्द्र सोमश्चमूषु धीरं उ-
शते तवस्वान् । स्वर्चंज्ञा रथिरः सत्यशुष्मः कामो न यो देवयतामसंजि ॥ ४६ ॥
एषप्रत्नेन वयसा पुनानस्तिरो वर्षीसि दुहितुर्दधानः । वसानः शर्म त्रिवर्यमप्सु हो-
तेव याति समनेषु रेभन् ॥ ४७ ॥ नू नस्त्वं रथिरो देव सोम परि सव चम्वाः
पूयमानः । अप्सु स्वादिष्ठो मधुमां ऋतावा देवो न यः संविता सत्यमन्मा ॥ ४८ ॥
अभि वायुं वीत्यर्षा गृणानोऽभि मित्रावरुणा पूयमानः । अभि नरं धीजवनं रथे-
ष्ठामभीन्द्रं वृषणं वज्रबाहुम् ॥ ४९ ॥ अभि वस्त्रा सुवसनान्यर्षाभि धेनुः मुहुयाः
पूयमानः । अभि चन्द्रा भर्तवे नो हिरण्याभ्यश्वाप्रथिनो देवसोम ॥ ५० ॥ २० ॥
अभी नो अर्ष दिव्या वसून्यभि विश्वा पार्थिवा पूयमानः । अभि येन द्रविण-
मश्नवामाभ्यार्षेयं जमदग्निवन्नः ॥ ५१ ॥ अया एवा पवस्वेना वर्गानि मांदरुन्व
इन्दो सरसि प्र धन्व । ब्रध्नश्चिदत्र वातो न जूतः पुनमेवश्चिन्नकवे नरं दान्
॥ ५२ ॥ उत न एता पवया पवस्वार्थि धुते अरान्यन्य तीर्थे । पृष्टि सहर्षा

नैगृतो वसूनि वृत्तं न पुनं धनवद्वर्णाय ॥ ५३ ॥ महीमे अस्य वृषनामं शूषे मां-
 रचत्वे मा पृथने वा वर्धने । अस्वापयन्निगृतः स्नेहयन्नाणामित्रां अपाचितो अचेतः
 ॥ ५४ ॥ सं त्री पवित्रा वित्तान्येष्यन्देकं धावसि पूयमानः । अग्नि भगो अग्निं
 वात्रस्य दातासि मयवां मयवन्नय इन्दो ॥ ५५ ॥ २१ ॥ एष विश्ववित्पवते मनीषी
 सोमो विश्वस्य भुवनस्य राजा । द्रप्सां ईरयन्विदथेष्विन्दुर्वि वारुमव्यं समयाति
 याति ॥ ५६ ॥ इन्दुरिहन्ति महिषा अदब्धाः पदे रैभन्ति कवयो न गृध्राः ।
 श्विनन्ति धीरा दशभिः क्षिपाभिः समञ्जते रूपमपां रसेन ॥ ५७ ॥ त्वया वयं
 पवमानेन सोम भरे कृतं वि चिनुयाम शश्वत् । तन्नो मित्रो वरुणो मामहन्तामदि-
 तिः सिन्धुः पृथिवी उत्तयौ ॥ ५८ ॥ २२ ॥

॥ ६८ ॥ १—१२ अम्बरीष ऋजिष्वा च ऋषिः ॥ पवमानः सोमो देवता ॥
 छन्दः—१, २, ४, ७, १० अनुष्टुप् । ३, ५, ६ निचृदनुष्टुप् । ६, १२ विराड-
 नुष्टुप् । ८ आर्ची स्वराडनुष्टुप् । ११ निचृदबृहती ॥ स्वरः—१—१०, १२
 गान्धारः । ११ मध्यमः ॥

॥ ६८ ॥ अभि नो वाजसातमं रुयिमर्ष पुरुस्पृहम् । इन्दो सहस्रभर्णसं
 तुविष्टुन्नं विश्वासहम् ॥ १ ॥ परि प्य सुव्रानो अव्ययं रथे न वर्माव्यत । इन्दु-
 रुभि द्रुणां हितो हिंयानो धाराभिरक्षाः ॥ २ ॥ परि प्य सुव्रानो अक्षा इन्दुर-
 व्ये मदच्युतः । धारा य ऊर्ध्वो अर्ध्वरे भ्राजा नैति गव्ययुः ॥ ३ ॥ स हि त्वं देव
 शश्वते वसु मर्तीय दाशुषे । इन्दो सहस्रिणं रुयिं शतात्मानं विवाससि ॥ ४ ॥
 वयं ते अस्य वृत्रहन्वसो वस्वः पुरुस्पृहः । नि नेदिष्ठतमा इपः स्याम सुम्नस्या-
 भ्रिगो ॥ ५ ॥ द्वियं पञ्च स्वयंशसं स्वसागो अद्रिसंहतम् । प्रियमिन्द्रस्य काम्यं
 मस्तपयन्त्युर्मिणम् ॥ ६ ॥ २३ ॥ हरि त्वं हर्यतं हरिं वधुं पुनन्ति वारेण । यो
 देवान्विश्रयां इत्परि मदेन सह गच्छति ॥ ७ ॥ अस्य वो हवसा पान्तो दक्षसा-
 धनम् । यः सूरिषु श्रवो बृहद्वधे स्वर्णं हर्यतः ॥ ८ ॥ स वा यज्ञेषु मानवी इन्दु-
 र्जनिष्ठ रोदसी । देवो देवी गिरिष्ठा अस्त्रधन्तं तुविष्वाणि ॥ ९ ॥ इन्द्राय सोम
 पार्तव वृत्रन्ने परि पिच्यसे । नरे च दक्षिणावते देवार्यं सदानासदे ॥ १० ॥ ते
 प्रत्नासो व्युष्टिषु सोमाः पवित्रे अक्षरन् । अपप्रोयन्तः सनुतर्हुरिश्चितः प्रातस्तां अ-
 प्रचेतसः ॥ ११ ॥ तं संखायः पुरोरुचं यूयं वयं च सूरयः । अश्याम वाजगन्ध्यं
 सनेम वात्रपस्त्यम् ॥ १२ ॥ २४ ॥

अ० ७ । अ० ५ । व० १] ५३? [म० ६ । अ० ६ । मृ० १०१ ।

॥ ६६ ॥ १—८ रेभसूनु कारयपौ ऋषी ॥ पवमानः सोमो देवता ॥
छन्दः—१ विराड्बृहती । २, ३, ५, ६ अनुष्टुप् । ४, ७, ८ निचृदनुष्टुप् ॥
स्वरः—१ मध्यमः । २—८ गान्धारः ॥

॥ ६६ ॥ आ ह॒र्यताय॑ धृ॒ष्णवे॑ धनु॒स्तन्वन्ति॑ पौ॒र्यम् । शु॒क्रां व॑य॒न्त्यनु॑राय
नि॒र्णिजं॑ वि॒षामग्रे॑ म॒हीयुवः॑ ॥ १ ॥ अ॒र्धं ज॒पा परि॑कृतो वा॒जो अ॒भि प्र गा॑हते ।
यदी॑ वि॒वस्वतो॑ धियो॒ हरिं॑ हि॒न्वन्ति॑ यात॒वे ॥ २ ॥ त॒मस्य॑ म॒र्जयाम॑सि म॒त्रो य
इन्द्र॑पात॒मः । यं गा॒वं आ॒सभिर्दे॒धुः पुरा॑ नूनं च॒ सूरयः॑ ॥ ३ ॥ तं गा॒र्धया पु॒
रा॒ण्या पु॒नान॑प्र॒भ्यनू॑पत । उ॒तो कृ॑पन्त धी॒तयो॑ दे॒वानां॑ नाम॒ विभ्र॑तीः ॥ ४ ॥ त-
मु॒त्तमा॑णम॒व्यये॑ वा॒रे पुन॑न्ति ध॒र्णसि॑म् । दू॒तं न पु॒र्वचित्त॑य आ शो॒सते म॑नी॒पिणः॑
॥ ५ ॥ २५ ॥ स पु॒नानो॑ म॒दिन्त॑मः सोम॒श्चमू॑षु सी॒दति॑ । प॒शा न रे॑त आ॒दध॒-
त्पा॒र्तिर्वच॑स्यते धि॒यः ॥ ६ ॥ स मृ॑ज्यते सु॒कर्म॑भिर्दे॒वो दे॒वेभ्यः॑ सु॒तः । वि॒दे यदा॑सु
स॒न्द्रदि॑र्म॒हीर॑पो वि गा॑हते ॥ ७ ॥ सु॒त इन्द्रो॑ प॒वित्र आ॑ नृ॒भिर्यतो॑ वि नी॒यसे । इ॒-
न्द्रा॒य मत्स॑रिन्त॒मश्च॑मू॒ष्वा नि पी॑दसि ॥ ८ ॥ २६ ॥

॥ १०० ॥ १—६ रेभसूनु कारयपौ ऋषी ॥ पवमानः सोमो देवता ॥
छन्दः—१, २, ४, ७, ६ निचृदनुष्टुप् । ३ विराडनुष्टुप् । ५, ६, ८ अनुष्टुप् ॥
गान्धारः स्वरः ॥

॥ १०० ॥ अ॒भी न॑वन्ते अ॒द्भुहः॑ प्रि॒यमिन्द्र॑स्य का॒म्यम् । वृ॒त्सं न पु॒र्व आ॒-
यु॒नि जा॒तं रि॑हन्ति मा॒तरः॑ ॥ १ ॥ पु॒नान॑ इन्द्र॒वा भ॑र॒सोमं॑ हि॒षर्ह॑सं रु॒यिम् । त्वं
व॒सूनि॑ पु॒ष्पसि॑ वि॒श्वानि॑ द्रा॒शुषो॑ गृ॒हे ॥ २ ॥ त्वं धि॒यं म॒नोयु॑जं सृ॒जा वृ॑ष्टिं न
त॒न्यतुः॑ । त्वं व॒सूनि॑ पा॒र्थिवा॑ दि॒व्या च॑ सोम पु॒ष्यसि॑ ॥ ३ ॥ परि॑ ते जि॒ग्युषो॑
यथा॑ धारा॒ सुत॑स्य॒ धाव॑ति । र॒हमा॑णा व्य॒व्ययं॑ वा॒रे वा॒जीव॑ सान॒सिः ॥ ४ ॥
ऋ॒त्वे द॒क्षा॒य नः॑ क॒त्रे प॑र्वस्व सोम॒ धार॑या । इन्द्रा॒य पा॑त॒वे सु॒तो मि॒त्राय॑ व॒रुणा॑य
च ॥ ५ ॥ २७ ॥ प॑र्वस्व वा॒जसा॑त॒मः प॒वित्रे॑ धार॑या सु॒तः । इन्द्रा॒य सोम॑ वि॒-
ष्णवे॑ दे॒वेभ्यो॑ म॒धुम॑त्तमः ॥ ६ ॥ त्वां रि॑हन्ति मा॒तरो॑ हरिं प॒वित्रं॑ अ॒द्भुहः॑ । वृ॒त्सं
जा॒तं न धे॑नवः प॑र्वमा॒नु वि॒धर्म॑णि ॥ ७ ॥ प॑र्वमा॒नु म॒हि श्र॑व॒चित्त्रे॑भि॒र्यासि॑र॒दिम॑र्भिः ।
श॒र्धन्त॑मा॒सि जिघ्न॑से वि॒श्वानि॑ द्रा॒शुषो॑ गृ॒हे ॥ ८ ॥ त्वं द्यां च॑ म॒हिव॑त पृथि॒वीं
चा॒र्तिं ज॒भिषे॑ । प्र॒ति द्रा॒पिर्म॑मु॒ञ्चयाः॑ प॑र्वमा॒नु म॒हित्व॑ना ॥ ९ ॥ २८ ॥ ४ ॥

॥ १०१ ॥ अ॒पिः—१—३ अ॒न्यीगुः॑ श्या॒वाभिः॑ । ४—६ यया॒विना॑हुः ।

सू० ७ । अ० ५ । व० ४] ५३२ [म० ६ । अ० ६ । सू० १०२ ।

७-६ नहुषो मानवः । १०-१२ मनुः सांवरणः । १३-१६ प्रजापतिः ॥ पव-
मानः सोमो देवता ॥ छन्दः—१, ६, ७, ८, ११-१४, निचृदनुष्टुप् । ४,
५, ८, १५, १६ अनुष्टुप् । १० पादनिचृदनुष्टुप् । २ निचृदगायत्री । ३ विराह
गायत्री ॥ स्वरः—१, ४-१६ गान्धारः । २, ३ पद्मजः ॥

॥ १०१ ॥ पुरोजिती वो अन्धसः सुताय मादयित्रवें । अपश्चानं श्रथिष्टु
सन्वायो दीर्घजिह्वयम् ॥ १ ॥ यो धारया पावकया परिप्रस्यन्दते सुतः । इन्दु-
रश्वं न कृत्व्यः ॥ २ ॥ तं दुरोषमभी नरः सोमं विश्वाच्या धिया । यज्ञं हिन्व-
न्त्यद्रिभिः ॥ ३ ॥ सुतासो मधुमत्तमाः सोमा इन्द्राय मुन्दिनः । पवित्रवन्तो अ-
क्षरदेवानाञ्छन्तु वो मदाः ॥ ४ ॥ इन्दुरिन्द्राय पवतु इति देवासो अभुवन् ।
वाचस्पतिर्मखस्यते विश्वस्येशान् ओजसा ॥ ५ ॥ १ ॥ सहस्रधारः पवते समुद्रो
वाचमीह्वयः । सोमः पती रयीणां सखेन्द्रस्य दिवेदिवे ॥ ६ ॥ अयं पूषा रयि-
भगः सोमः पुनानो अर्पति । पतिर्विश्वस्य भूमनो व्यख्यद्रोदसी उभे ॥ ७ ॥ समुप्रिया
अनृपतु गात्रो मदाय वृष्वयः । सोमासः कृण्वते पथः पवमानास इन्द्रवः ॥ ८ ॥
य ओजिष्ठस्तमा भर पवमान अवाय्यम् । यः पञ्च चर्पणीरभि रयिं येन वनामहे
॥ ९ ॥ सोमाः पवन्त इन्द्रोऽस्मभ्यं गातुवित्तमाः । मित्राः सुवाना अरेपसः स्वा-
भ्यः सुविदः ॥ १० ॥ २ ॥ सुध्याणासो व्यद्रिभिरिचिताना गोरथित्वचि । इ-
पमस्मभ्यमभितुः समस्वरन्वसुविदः ॥ ११ ॥ एते पूता विप्रश्चित्तुः सोमासो द-
ध्याशिरः । सूर्यासो न दर्शतासो जिगृन्वो ध्रुवा घृते ॥ १२ ॥ प्र सुन्यान्स्या-
न्वसो मतो न हत तद्वचः । अपश्चानमराधसं हता मुखं न भृगवः ॥ १३ ॥ आ
जामिरत्के अव्यत भुजे न पुत्र ओण्योः । सरज्जारो न योपणां वरो न योनि-
मासदम् ॥ १४ ॥ स वीरो दक्षसाधनो वि यस्तस्तम्भ रोदसी । हरिः पवित्रे अ-
व्यत वेधा न योनिमासदम् ॥ १५ ॥ अव्यो वारोभिः पवते सोमो गव्ये अर्धि त्वचि ।
कर्निकद्वृषा हरिरिन्द्रस्याभ्येति निष्कृतम् ॥ १६ ॥ ३ ॥

॥ १०२ ॥ १-८ त्रित ऋपिः ॥ पवमानः सोमो देवता ॥ छन्दः—१-४,
८ निचृदुष्णिक् । ५-७ उष्णिक् ॥ ऋषभः स्वरः ॥

॥ १०२ ॥ क्राणा शिशुर्महीनां हिन्वचृतस्य दीर्घितिम् । विश्वा परि प्रिया
भुवदधं हिता ॥ १ ॥ उप त्रितस्य पाण्योऽरभक्तं यदुहो पदम् । यज्ञस्यं सुप्त धा-
मभित्तं प्रियम् ॥ २ ॥ त्रीणि त्रितस्य धारया पृष्ठेर्वेया रयिम् । विमीते अस्य

अ० ७ । अ० ५ । व० ८] ५३३ [म० ६ । अ० ७ । सू० १०९ ।

योजना वि सुक्रतुः ॥ ३ ॥ जज्ञानं सप्त मातरो वेधामशासत श्रिये । अयं ध्रुवो
रयीणां चिकेत यत् ॥ ४ ॥ अस्य व्रते सजोषमो विश्वे देवासो अद्भुतः । स्यादी
भवन्ति रन्तयो जुषन्त यत् ॥ ५ ॥ ४ ॥ यमी गर्भमृतावृधो दृशे चारुमर्जीजनन ।
कवि मंहिष्ठमध्वरे पुरुस्पृहम् ॥ ६ ॥ समीचीने अभि त्मना यद्वा ऋतस्य मातरा ।
तन्वाना यज्ञमानुषग्यदञ्जते ॥ ७ ॥ कत्वा शुक्रेभिस्तृप्तिर्ऋणोरपं व्रजं दिवः ।
हिन्वन्तस्य दीर्घिति प्राध्वरे ॥ ८ ॥ ५ ॥

॥ १०३ ॥ १-६ द्वित आप्त्य ऋषिः ॥ पवमानः सोमो देवता ॥ छन्दः-१,
३ उष्णिक् । २, ५ निचृदुष्णिक् । ४ पादनिचृदुष्णिक् । ६ विरादुष्णिक् ॥
ऋपभः स्वरः ॥

॥ १०३ ॥ प्र पुनानाय वेधसे सोमाय वच्च उद्यतम् । भृति न भरा मति-
भिर्जुजोषते ॥ १ ॥ परि वाराण्यव्यया गोभिरञ्जानो अर्पति । त्री पृथस्या पुनानः
कृणुते हरिः ॥ २ ॥ परि कोशं मधुरचुतमव्यये वारं अर्पति । अभि वाणीर्ऋ-
षीणां सप्त नूषत ॥ ३ ॥ परि णेता मतीनां विश्वदेवो अदाभ्यः । सोमः पुना-
नश्चम्बोर्विशद्धरिः ॥ ४ ॥ परि दैवीरनु स्वधा इन्द्रेण याहि सरथम् । पुनानो
वाघद्वाघद्विरमर्त्यः ॥ ५ ॥ परि सतिर्न वाजयुर्देवो देवेभ्यः सुतः । व्यानशिः
पवमानो वि धावति ॥ ६ ॥ ६ ॥ ६ ॥

॥ १०४ ॥ १-६ पर्वतनारदौ द्वे शिखण्डिन्यौ वा काश्यप्यावप्सरसां
ऋषी ॥ पवमानः सोमो देवता ॥ छन्दः-१, ३, ४ उष्णिक् । २, ५, ६ नि-
चृदुष्णिक् ॥ ऋपभः स्वरः ॥

॥ १०४ ॥ सखाय आ नि पीदत पुनानाय प्र गायत । शिशुं न युजैः परि भूषत
श्रिये ॥ १ ॥ समी वृत्सं न मातृभिः सृजतां गयसाधनम् । देवाव्यं मदेमभि द्विश-
वसम् ॥ २ ॥ पुनाता दत्तसाधनं यथा शर्धाय वीतये । यथा मित्राय वरुणाय शन्नमः
॥ ३ ॥ अस्मभ्यं त्वा वसुविदमभि वाणीरनूषत । गोभिष्टे वर्णमभि वासयामसि ॥ ४ ॥
स नो मदानां पत इन्दो देवप्सरा असि । सखेव सख्ये गातुवित्तमो भव ॥ ५ ॥
सनेमि कृध्यस्मदा रत्तसं कं चिदत्रिणम् । अपादेवं द्रुमंहो युयोधि नः ॥ ६ ॥ ५ ॥

॥ १०५ ॥ १-६ पर्वतनारदौ ऋषी ॥ पवमानः सोमो देवता ॥ छन्दः-१,
२ उष्णिक् । ३, ४, ६ निचृदुष्णिक् । ५ विरादुष्णिक् ॥ ऋपभः स्वरः ॥

॥ १०५ ॥ तं नः सखायो मदाय पुनानमभि गायत । शिशुं न यज्ञैः स्वद-
यन्त गृतिभिः ॥ १ ॥ सं वत्स इव मातृभिरिन्दुहिन्वानो अज्यते । देवावीर्मदो
मृतिभिः परिष्कृतः ॥ २ ॥ अयं दत्ताय साधनोऽयं शर्धाय वीतये । अयं देवेभ्यो
मधुमत्तमः सुतः ॥ ३ ॥ गोमन्त्र इन्द्रो अश्ववत्सुतः सुदक्ष धन्व । शुचिं ते वर्ण-
माधु गोपु दीधरम् ॥ ४ ॥ स नो हरीणां पतु इन्द्रो देवप्सरस्तमः । सखेव सख्ये
नयो नृचे भव ॥ ५ ॥ सनेमि त्वमस्मदाँ अदेवं कं चिद्वनिणम् । मान्हाँ इन्द्रो
परि वायो अप ह्युम् ॥ ६ ॥ ८ ॥

॥ १०६ ॥ ऋषिः—१—३ अग्निश्चाक्षुषः । ४—६ चक्षुर्मानवः । ७—९ मनु-
राप्सवः । १०—१४ अग्निः ॥ पवमानः सोमो देवता ॥ छन्दः—१, ३, ४, ८,
१०, १४ निचृदुप्सिक् । २, ५—७, ११, १२ उष्णिक् । ९, १३ विराडुष्णिक् ॥
ऋषभः स्वरः ॥

॥ १०६ ॥ इन्द्रमच्छ सुता इमे वृषणं यन्तु हरयः । श्रुष्टी ज्ञातासु इन्द्रवः
स्वविदः ॥ १ ॥ अयं भराय सानसिरिन्द्राय पवते सुतः । सोमो जैत्रस्य चेतति
यथा विदे ॥ २ ॥ अस्येदिन्द्रो मदेष्वा आभं गृभ्णीत सानसिम् । वज्रं च वृ-
षणं भरत्समप्सुजित् ॥ ३ ॥ म धन्वा सोम जागृविरिन्द्रायेन्द्रो परि सव । द्युमन्तं
शुष्ममा भरा स्वविदम् ॥ ४ ॥ इन्द्राय वृषणं मवं पवस्व विश्वदर्शतः । सहस्र-
यामा पथिकृद्विचक्षणः ॥ ५ ॥ ६ ॥ अस्मभ्यं गातुवित्तमो देवेभ्यो मधुमत्तमः ।
सहस्रं याहि पृथिभिः कनिकदत् ॥ ६ ॥ पवस्व देववीतय इन्द्रो धाराभिरोजसा ।
आ कुलशं मधुमान्तसोम नः सदः ॥ ७ ॥ तव द्रप्सा उदप्रुत इन्द्रं मदाय वाह-
युः । त्वां देवासो अमृताय कं पपुः ॥ ८ ॥ आ नः सुतास इन्द्रवः पुनाना धा-
वता सयिम् । वृष्टिद्यावोरीत्यापः स्वविदः ॥ ९ ॥ सोमः पुनान ऊर्मिणाव्यो वारं
वि धावति । अग्रे रावः पवमानः कनिकदत् ॥ १० ॥ १० ॥ धीभिर्हिन्वन्ति
वाजिनं वने क्रीळन्तमत्यविम् । अभि त्रिपृष्ठं मतयः समस्वरन् ॥ ११ ॥ असंजिं
कुलशं अभि मीळहे सप्तिर्न वाजयुः । पुनानो वाचं जनयन्नसिष्यदत् ॥ १२ ॥
पवते हर्यतो हरिरिति हरांसि रंघा । अभ्यर्पन्स्तोतृभ्यो वीरवद्यशः ॥ १३ ॥
अया पवस्व देव्युर्मधोर्धारा अमृत्तत । रेभन्पवित्रं पर्योपि विश्वतः ॥ १४ ॥ ११ ॥

॥ १०७ ॥ १—२६ सप्तर्षय ऋषिः ॥ पवमानः सोमो देवता ॥ छन्दः—१,
४, ६, ९, १४, १७, २१ विराड्वृहती । २, ५ भुरिग्वृहती । ८, १०, १२,

अ० ७ । अ० ५ । व० १५] ५३५ [म० ८ । अ० ७ । सू० १०७ ।

१३, १६, २५ वृहती । २३ पादनिचृद्वृहती । ३, १६ पिपीलिकामध्या गा-
यत्री । ७, ११, १८, २०, २४, २६ निचृत् पङ्क्तिः । १५, २२ पङ्क्तिः ॥ स्वरः—१,
२, ४—६, ८—१०, १२—१४, १७, १६, २१, २३, २५ मध्यमः । ३, १६
षड्जः । ७, ११, १५, १८, २०, २२, २४, २६ पञ्चमः ॥

॥ १०७ ॥ परीतो पिञ्चता सुतं सोमो य उ॑त्तमं ह॒विः । इ॒धुन्वाँ यो न॑र्यो
अ॒प्स्व॑न्तरा सु॒पाव॑ सोममद्रिभिः ॥ १ ॥ नूनं पु॒नानोऽवि॑भिः परि॑ च॒वाद॑व्यः सु-
र॒भिन्तरः । सु॒ते चित्वा॑प्सु म॒दामो॑ अ॒न्धसा॑ श्रीणन्तो गोभि॑रुत्तरम् ॥ २ ॥ परि॑
सु॒वानश्च॑त्से दे॒वमा॑द॒नः क्र॑तुरिन्दु॒विच॑क्षणः ॥ ३ ॥ पु॒नानः॑ सोम॒ धार॑यापो व-
सा॒नो अ॑र्षसि । आ र॑त्न॒था योर्नि॑मृतस्य सी॒दस्यु॑त्सो दे॒व हि॑र॒ण्ययः॑ ॥ ४ ॥ इ-
हान॑ ऊ॒र्ध्वदि॑व्यं मधु॒ प्रियं॑ प्र॒त्नं स॒धस्थ॑मासदत् । आपृ॑च्छयं ध॒रुणं॑ वा॒ज्यर्ष॑ति नृ-
भिर्धू॑तो वि॒चक्ष॑णः ॥ ५ ॥ १२ ॥ पु॒नानः॑ सोम॒ जागृ॑विर॒ण्यो वा॑रे परि॑ प्रियः ।
त्वं वि॒प्रो अ॒भवोऽङ्गि॑रस्तमो म॒ध्वा य॑ज्ञं मि॒मिक्ष॑ नः ॥ ६ ॥ सोमो॑ मी॒हान्प॑वते गा-
तु॒वि॒क्षम् ऋ॒षिर्वि॒प्रो वि॒चक्ष॑णः । त्वं क॒विर॑भवो दे॒ववी॑तम् आ सूर्य॑ रो॒हयो॑ दि॒वि
॥ ७ ॥ सोम॑ उ पु॒त्राणः॑ सो॒तृभि॑रधि॒ ण्णु॑भि॒रवी॑नाम् । अ॒श्वये॑व ह॒रिता॑ याति
धा॒रया॑ म॒न्द्रया॑ याति धा॒रया॑ ॥ ८ ॥ अ॒नूपे॑ गो॒मान्गोभि॑र॒ज्ञाः सोमो॑ दु॒ग्धाभि॑-
र॒ज्ञाः । स॒मु॒द्रं न स॑व॒रणान्प्र॑गमन्म॒न्दी म॑दाय तोशते ॥ ९ ॥ आ सोम॑ सु॒वानो
अ॒द्रिभि॑स्ति॒रो वा॑रा॒ण्यव्य॑या । ज॒नो न पु॑रि च॒म्बोर्वि॑श॒द्धरिः॑ स॒दो वने॑षु दधिपे
॥ १० ॥ १३ ॥ स मा॑मृजे ति॒रो अ॒एवा॑नि मे॒प्यो मी॒ळहे॑ स॒प्तिर्न वा॑ज॒युः । अ-
नु॑माद्यः प॒र्वमा॑नो म॒नीषि॑भिः सोमो वि॒प्रोभि॑र्ऋ॒कृभिः॑ ॥ ११ ॥ प्र सोम॑ दे॒ववी॑तये
सिन्धु॑र्न पि॒प्ये अ॒र्णसा॑ । अ॒शोः प॑यसा म॒दिरो॑ न जागृ॑विर॒च्छा को॑र्शं मधु॒श्चुत॑म्
॥ १२ ॥ आ ह॑र्यतो अ॒र्जुने॑ अ॒त्के॑ अ॒व्यत॑ प्रियः सू॒नुर्मज्यः॑ । त॒मो हि॒न्वन्त्य॑प॒सो यथा॑
रथं॑ न॒दीप्वा॑ ग॒भस्त्योः॑ ॥ १३ ॥ अ॒भि सोमा॑स आ॒यवः॑ प॒वन्ते॑ म॒यं म॑दम् । स॒मु॒द्रस्याधि॑
वि॒ष्टपि॑ म॒नीषि॑णो म॒त्सरा॑सः स्व॒विदः॑ ॥ १४ ॥ त॒रत्स॑मु॒द्रं प॑र्व॒मान॑ ऊ॒मि॒णा रा॑जा दे॒व
अ॒तं वृ॑हत् । अ॒र्पन्मि॒त्रस्य॑ व॒रुण॑स्य ध॒र्मणा॑ प्र हि॒न्वान॑ अ॒तं वृ॑हत् ॥ १५ ॥ १४ ॥ नृभि॑र्य॒मा-
नो ह॑र्यतो वि॒चक्ष॑णो रा॒जा दे॒वः स॑मु॒द्रियः॑ ॥ १६ ॥ इन्द्रा॑य प॒वन्ते॑ म॒दः सोमो॑ म॒रुत्वे॑ते
सु॒तः । स॒हस्र॑धा॒रो अ॒त्यव्य॑म॒र्षति॑ त॒मो मृ॑जन्त्या॒यवः॑ ॥ १७ ॥ पु॒नान॑श्च॒म् ज॒नय॑न्त्य॒नि
क॒विः सोमो॑ दे॒वेपु॑र॒ण्यति॑ । अ॒पो व॑सा॒नः परि॑ गोभि॑रुत्त॒रः सी॒दन्वे॑ने॒ष्वव्य॑त ॥ १८ ॥
त॒वाहं॑ सोम॒ रार॑ण स॒ख्य इ॒न्द्रो दि॒वेदि॑वे । पु॒रुणि॑ व॒त्रो नि॑ च॒रन्ति॑ मा॒मव॑ प॒त्निरा॑ति
ताँ इ॒हि ॥ १९ ॥ उ॒ताहं॑ न॒क्तमु॑त सोम॒ ते दि॒वा स॒ख्याय॑ द॒त्त ऊ॒र्ध्वनि॑ । नृ॒णा

अ० ७ । अ० ५ । व० १८] ५३६ [म० ६ । अ० ७ । सू० १०८ ।

नपन्तुमति सूर्ये पुरः शकुना इव पक्षिम् ॥२०॥१५॥ मृज्यमानः सुहस्त्य समुद्रे वाच-
मिन्वमि । सूर्यं पिशुनैर्वहलं पुरुस्पृष्टं पवमानाभ्यर्पसि ॥२१॥ मृज्जानो वारे पवमानो
अन्यये वृषाव चक्रदो वने । देवानां सोम पवमान निष्कृतं गोभिर्ज्जानो अर्पसि
॥२२॥ पवस्य वाजसातयेऽभि विश्वानि काव्या । त्वं समुद्रं प्रथमो वि धारयो दे-
वेभ्यः सोममत्सुरः ॥२३॥ स तू पवस्व परि पार्थिवं रजो दिव्या च सोम धर्माभिः । त्वां
विप्रासो मतिभिर्विचक्षण शुभ्रं हिन्वन्ति धीतिभिः ॥ २४ ॥ पवमाना असृक्षत
प्रवित्रमति धारया । मूर्त्वंतो मत्सुरा इन्द्रियाहया मेधामभि प्रयांसि च ॥२५॥
अपो वसानः परि कोशमर्पतीन्दुर्हियानः स्रोतुभिः । जनयञ्ज्योर्तिर्मन्दना अवी-
चशत्राः कृण्वानो न निर्णिजम् ॥ २६ ॥ १६ ॥

॥ १०८ ॥ ऋषिः—१, २ गौरिवीतिः । ३, १४—१६ शक्तिः । ४, ५ उरुः ।
६, ७ ऋजिष्वाः । ८, ९ ऊर्द्धसञ्ज्ञा । १०, ११ कृतयशाः । १२ १३ ऋण-
ञ्चयः ॥ पवमानः सोमो देवता ॥ छन्दः—१, ६, ११ उष्णिक् ककुप् । ३
पादनिचृदुष्णिक् । ५, ७, १५ निचृदुष्णिक् । २ निचृद्वृहती । ४, ६, १०, १२
स्वराद्वृहती । ८, १६ पङ्क्तिः । १४ निचृत्पङ्क्तिः । १३ गायत्री ॥ स्वरः—१, ३,
५, ७, ९, ११, १५ ऋषभः । २, ४, ६, १०, १२ मध्यमः । ८, १४, १६
पञ्चमः । १३ षड्जः ॥

॥ १०८ ॥ पवस्व मधुमत्तम् इन्द्राय सोम क्रतुवित्तमो मदः । महि युक्त-
तमो मदः ॥ १ ॥ यस्य ते पीत्वा वृषभो वृषायतेऽस्य पीता स्वर्विदः । स सुप्र-
केतो अभ्यक्रणीदिपोऽच्छा वाजं नैतशः ॥२॥ त्वं हां ग दैव्या पवमान जनिमानि-
धुमत्तमः । अमृतत्वाय घोषयः ॥३॥ येन नवग्वो दध्यङ्ङपोरुते येन विप्रास आ-
पिरे । देवानां सुम्ने अमृतस्य चारुणो येन श्रवांस्यानशुः ॥ ४ ॥ एष स्य धारया
सुतोऽव्यो वारंभिः पर्वते मदिन्तमः । क्रीळन्मिरुपामिव ॥ ५ ॥ १७ ॥ य उस्त्रिया
अप्या अन्तरश्मनो निर्गा अकृन्तदोजसा । अभि व्रजं तन्निषे गव्यमश्व्यं वमीव
धृष्टवा रुज ॥६॥ आ सोता परि पिञ्चताश्वं न स्तोममसुरं रजस्तुरम् । वनऋक्षमु-
दमुतम् ॥ ७ ॥ सहस्रधारं वृषभं पयोवृधं प्रियं देवाय जन्मने । ऋतेन य ऋतजातो
विवावृधे राजा देव ऋतं ब्रह्म ॥ ८ ॥ अभिः युम्नं ब्रह्मश इषस्पते दिदीहि देव
देवयुः । वि कोशं मध्यमं युव ॥९॥ आ वच्यस्व सुदक्ष चम्बोः सुतो विशां वह्निर्न
विशर्पतिः । वृष्टिं दिवः पवस्व रीतिमपां जिन्वा गविष्ठये धियः ॥ १० ॥ १८ ॥

अ० ७ । अ० ५ । व० २१] ५३७ [म० ६ । अ० ७ । सू० १०६ ।

एतमु त्वं मदच्युतं सहस्रधारं वृषभं दिवो ब्रुहुः । विश्वा वसूनि विभ्रतम् ॥ ११ ॥
 वृषा वि जज्ञे जनयन्नमर्त्यः प्रतपञ्ज्योतिषा तमः । स सुधृतः कृविभिर्निणिजं देव
 त्रिधात्वस्य दंससा ॥ १२ ॥ स सुन्वे यो वसूनां यो रायामन्तिता य इळाणाम् ।
 सोमो यः सुजितीनाम् ॥ १३ ॥ यस्य न इन्द्रः पित्राद्यस्य मरुतो यस्य वार्यमणा भगः ।
 आयेने मित्रावरुणा करामह एन्द्रमवसे महे ॥ १४ ॥ इन्द्राय सोम पातवे नृभिर्वृतः
 स्वायुधो मदिन्तमः । पवस्व मधुमत्तमः ॥ १५ ॥ इन्द्रस्य हार्दि सोमशान्ता विश
 समुद्रमिव सिन्धवः । जुष्टो मित्राय वरुणाय वायवे दिवो विष्टम्भ उत्तमः ॥ १६ ॥ १६ ॥

॥ १०६ ॥ १—२२ अग्नयो धिष्ण्या ऐश्वरा ऋषिः ॥ पवमानः सोमो
 देवता ॥ छन्दः—१, ७, ८, १०, १३, १४, १५, १७, १८ आर्ची भुरिगा-
 यत्री । २—६, ९, ११, १२, १६, २२ आर्ची स्वराङ्गायत्री । २०, २१ आर्ची
 गायत्री । १६ पादनिचृद्गायत्री ॥ पङ्क्तः स्वरः ॥

॥ १०६ ॥ परि प्र धन्वेन्द्राय सोम स्वादुमित्राय पूष्णे भगाय ॥ १ ॥ इ-
 न्द्रस्ते सोम सुतस्य पेयाः क्रत्वे दत्ताय विश्वे च देवाः ॥ २ ॥ एवामृताय महे
 क्षाय स शुक्रो अर्ष दिव्यः पीयूषः ॥ ३ ॥ पवस्व सोम महान्तसमुद्रः पिता दे-
 वानां विश्वाभि धाम ॥ ४ ॥ शुक्रः पवस्व देवेभ्यः सोम दिवे पृथिव्ये शं च प्र-
 जायै ॥ ५ ॥ दिवो धर्तासि शुक्रः पीयूषः सत्ये विधर्मन्वाजी पवस्व ॥ ६ ॥ पवस्व सोम
 द्युम्नी सुधारो महामवीनामनु पूर्व्यः ॥ ७ ॥ नृभिर्व्यमानो जज्ञानः पूतः क्षराद्विश्वानि
 मन्द्रः स्ववित् ॥ ८ ॥ इन्द्रः पुनानः प्रजामुखाणः करद्विश्वानि द्रविणानि नः ॥ ९ ॥
 पवस्व सोम क्रत्वे दत्तायाश्चो न निक्तो वाजी धनाय ॥ १० ॥ २० ॥ तं ते सोतारो
 रसं मदाय पुनन्ति सोमं महे द्युम्नाय ॥ ११ ॥ शिशुं जज्ञानं हरिं मृजन्ति पवित्रं
 सोमं देवेभ्य इन्द्रम् ॥ १२ ॥ इन्द्रः पविष्ट चारुर्मदायापामुपस्थं कृविर्भगाय
 ॥ १३ ॥ विभर्ति चार्विन्द्रस्य नाम येन विश्वानि वृत्रा ज्ञानं ॥ १४ ॥ पिव-
 न्त्यस्य विश्वे देवासो गोभिः श्रीतस्य नृभिः सुतस्य ॥ १५ ॥ प्र सुवानो अक्षाः
 सहस्रधारस्तिरः पवित्रं वि वारमव्यम् ॥ १६ ॥ स वाज्यक्षाः सुहस्रेता अग्नि-
 र्मृजानो गोभिः श्रीणानः ॥ १७ ॥ प्र सोम याहीन्द्रस्य कुजा नृभिर्व्यमानो
 अर्द्रिभिः सुतः ॥ १८ ॥ अर्सजि वाजी तिरः पवित्रमिन्द्राय सोमः सुहस्रधारः
 ॥ १९ ॥ अञ्जन्येनं मध्वो रसेनेन्द्राय वृष्ण इन्द्रं मदाय ॥ २० ॥ देवेभ्यस्त्वा
 वृथा पार्जसेऽपो वसानं हरिं मृजन्ति ॥ २१ ॥ इन्द्रिन्द्राय तोशते नि तोशते
 श्रीणन्तुयो रिणन्नपः ॥ २२ ॥ २१ ॥

॥ ११० ॥ १—१२ व्यरुणवसदस्य ऋषिः ॥ पवमानः सोमो देवता ॥
छन्दः—१, २, १२ निचृदनुष्टुप् । ३ विराडनुष्टुप् । १०, ११ अनुष्टुप् । ४, ७,
८ विराट्बृहती । ५, ६ पादनिचृद्वृहती । ९ बृहती ॥ स्वरः—१—३, १०—१२
गान्धारः । ४—६ मध्यमः ॥

॥ ११० ॥ पर्यु पु म थन्व वाजसातये परि वृत्राणि सृज्जणिः । द्विपस्तरध्या
ऋणया न र्यसे ॥ १ ॥ अनु हि त्वा सुतं सोमं मदांसि महे समर्थराज्ये । वा-
जां अभि पवमानं म गाहसे ॥ २ ॥ अजीजनो हि पवमानं सूर्यं विधारे शक्म-
ना पर्यः । गोजीर्या रहमाणः पुरन्ध्या ॥ ३ ॥ अजीजनो अमृतं मर्त्येष्वं ऋतस्य
धर्मप्रमृतस्य चारुणः । सदांसरो वाजमच्छा सनिष्यदत् ॥ ४ ॥ अभ्यभि हि श्र-
वसा तनद्विथोत्सं न कं चिज्जनपानमर्चितम् । शर्याभिर्न भरमाणो गर्भस्त्योः
॥ ५ ॥ आदीं के चित्पश्यमानास आप्यं वमुरुचो दिव्या अभ्यनूपत । वारं न
देवः संविता व्यृणुते ॥ ६ ॥ २२ ॥ त्वे सोमं प्रथमा वृक्तवर्हिषो महे वाजाय श्र-
वमे धियं दधुः । स त्वं नो वीर वीर्याय चोदय ॥ ७ ॥ दिवः पीयूषं पूर्वं य-
दुक्थ्यं महो गाहादिव आ निरधुक्तत । इन्द्रमभि जायमानं समस्वरन् ॥ ८ ॥ अथ
यदिमे पवमानं रोदसी इमा च विश्वा भुवनाभि मज्मना । गृथे न तिःष्ठा वृषभो
वि तिष्ठते ॥ ९ ॥ सोमः पुनानो अव्यये वारे शिशुर्न क्रीळन्पवमानो अक्षाः ।
सहस्रधारः शतवाज इन्दुः ॥ १० ॥ एष पुनानो मधुमां ऋतावेन्द्रायेन्दुः पव-
ते स्यादुरुमिः । वाजसनिर्वरिवोविद्वयोधाः ॥ ११ ॥ स पवस्व सहमानः पृत-
न्यन्तसेध्वन्नास्यपं दुर्गहाणि । स्वायुधः सांसहान्तसोमं शत्रून् ॥ १२ ॥ २३ ॥

॥ १११ ॥ १—३ अनानतः पारुच्छेपिर्ऋषिः ॥ पवमानः सोमो देवता ॥
छन्दः—१ निचृदष्टिः । २ भुरिगाष्टिः । ३ अष्टिः ॥ मध्यमः स्वरः ॥

॥ १११ ॥ अया रुचा हरिण्या पुनानो विश्वा द्वेपांसि तरतिस्त्रयुग्वभिः सूर्यो
न स्त्रयुग्वभिः । धारां सुतस्य रोचते पुनानो अरूपो हरिः । विश्वा यद्रूपा परि-
यात्यृकभिः सप्तार्येभिर्ऋकभिः ॥ १ ॥ त्वं त्यत्पणीनां विद्वो वसु सं मातृभिर्मर्जयसि
स्व आ दमं ऋतस्य धीतिभिर्दमे । परावतो न साम तद्यत्रा रणान्ति धीतर्यः । त्रिधातु-
भिररूपीभिर्वयो दधे रोचमानो वयो दधे ॥ २ ॥ पूर्वामनुं प्रदिशं याति चेकित-
त्सं रुदिमिभिर्यततं दर्शतो रथो दैव्यो दर्शतो रथः । अगमं द्रुक्थानि पौंस्येन्द्रं जै-
त्रायं दर्पयन् । वज्रंश्च यद्वयो अनपच्युता समत्स्वनपच्युता ॥ ३ ॥ २४ ॥

अ० ७ । अ० ५ । व० २७] ५३६ [म० ६ । अ० ७ । सू० ११३ ।

॥ ११२ ॥ १—४ शिशुर्ऋषिः ॥ पवमानः सोमो देवता ॥ छन्दः—१—३
विराट् पङ्क्तिः । ४ निचृत् पङ्क्तिः ॥ पञ्चमः स्वरः ॥

॥ ११२ ॥ नानानं वा उं नो धियो वि व्रतानि जनानाम् । तन्नां रिष्टं रुनं भि-
पग्रह्या सुन्वन्तमिच्छतीन्द्रायेन्द्रो परिं स्रव ॥ १ ॥ जरतीभिरोपधीभिः पुणोभिः
शकुनानाम् । कामारो अश्मभिर्द्युभिर्द्विरण्यवन्तमिच्छतीन्द्रायेन्द्रो परिं स्रव
॥ २ ॥ कारुरुहं ततो भिपगुपलप्रक्षिणीं नना । नानाधियो वसूयवोऽनु गा इव
तस्थिमेन्द्रायेन्द्रो परिं स्रव ॥ ३ ॥ अश्वो वोल्हा सुखं रथं हसुनामुपमन्त्रिणः ।
शेषो रोमण्वन्तौ भेदौ वारिन्मण्डूकं इच्छतीन्द्रायेन्द्रो परिं स्रव ॥ ४ ॥ २५ ॥

॥ ११३ ॥ १—११ कश्यप ऋषिः ॥ पवमानः सोमो देवता ॥ छन्दः—१,
२, ७ विराट् पङ्क्तिः । ३ भुरिक् पङ्क्तिः । ४ पङ्क्तिः । ५, ६, ८—११ निचृत्
पङ्क्तिः ॥ पञ्चमः स्वरः ॥

॥ ११३ ॥ शर्यणावति सोममिन्द्रः पिवतु वृत्रहा । बलं दधान आत्मानं
करिष्यन्वीर्यं महदिन्द्रायेन्द्रो परिं स्रव ॥ १ ॥ आपवस्य दिशां पत आर्जुना-
त्सोम मीढः । ऋतवाकेन सत्येन श्रद्धया तपसा सुत इन्द्रायेन्द्रो परिं स्रव ॥ २ ॥
पुज्यम्वृद्धं महिषं तं सूर्यस्य दुहिताभरत् । तं गन्धर्वाः प्रत्यगृभ्णन्तं सोमे रसमा-
दधुरिन्द्रायेन्द्रो परिं स्रव ॥ ३ ॥ ऋतं वदन्तु सत्यं वदन्तु सत्यकर्मन् । श्रद्धां
वदन्तु सोम राजन्थात्रा सोम परिष्कृत इन्द्रायेन्द्रो परिं स्रव ॥ ४ ॥ सत्यमुग्रस्य
बृहतः सं स्रवन्ति संस्रवाः । सं यन्ति रसितो रसाः पुनानो ब्रह्मणा हर इन्द्रा-
येन्द्रो परिं स्रव ॥ ५ ॥ २६ ॥ यत्र ब्रह्मा पवमान छन्दस्यां वाचं वदन् । ग्राचणा-
सोमे महीयते सोमेनानन्दं जनयन्निन्द्रायेन्द्रो परिं स्रव ॥ ६ ॥ यत्र ज्योतिरजस्रं
यस्मिंल्लोके स्वाहितम् । तस्मिन्मां धेहि पवमानामृतं लोके अर्जितु इन्द्रायेन्द्रो परिं
स्रव ॥ ७ ॥ यत्र राजा वैवस्वतो यत्रावरोधनं दिवः । यत्रामृष्यदतीरापस्तत्र मा-
ममृतं कृधीन्द्रायेन्द्रो परिं स्रव ॥ ८ ॥ यत्रानुकामं चरणं त्रिनाके त्रिदिवे दिवः ।
लोका यत्र ज्योतिष्मन्तस्तत्र माममृतं कृधीन्द्रायेन्द्रो परिं स्रव ॥ ९ ॥ यत्र कामा
निकामाश्च यत्र ब्रधस्य विष्टपम् । स्वधा च यत्र तृभिश्च तत्र माममृतं कृधीन्द्रा-
येन्द्रो परिं स्रव ॥ १० ॥ यत्रानुन्दाश्च मोदाश्च मुदः प्रमुद आसते । कामस्य
यत्रासाः कामास्तत्र माममृतं कृधीन्द्रायेन्द्रो परिं स्रव ॥ ११ ॥ २७ ॥

अ० ७ । अ० ७ । व० २८] ५४० [म० ६ । अ० ७ । सू० ११४ ।

॥ ११४ ॥ १—४ कश्यप ऋषि ॥ पवमानः सोमो देवता ॥ छन्दः—१,
२ विराद् पङ्क्तिः । ३, ४ पङ्क्तिः ॥ पञ्चमः स्वरः ॥

॥ ११४ ॥ य इन्द्रोः पवमानस्यानु धामान्यक्रमीत् । तमाहुः सुप्रजा इति
यस्ते सोमाविधुन्मन् इन्द्रायेन्द्रो परि स्रव ॥ १ ॥ ऋषे मन्त्रकृतां स्तोमैः कश्य-
पोऽर्धयन्गिरः । सोमं नमस्य राजानं यो जुह्वे वीरुथां पतिरिन्द्रायेन्द्रो परि स्रव
॥ २ ॥ सप्त दिशो नानासूर्याः सप्त द्योतार ऋत्विजः । देवा आदित्या ये सप्त
तेभिः सोमाभि रंक्ष न इन्द्रायेन्द्रो परि स्रव ॥ ३ ॥ यत्ते राजञ्छृतं हविस्तेन सो-
माभि रंक्ष नः । अरातीवा मा नस्तारीन्मो च नः किं चनाममदिन्द्रायेन्द्रो परि
स्रव ॥ ४ ॥ २८ ॥ ७ ॥ ६ ॥

॥ इति नवमम्मण्डलं समाप्तम् ॥

अथ दशमस्कण्डलम् ॥

॥ १ ॥ १—७ त्रित ऋषिः ॥ अग्निर्देवता ॥ छन्दः—१, ६ पादनिचृ-
त्त्रिष्टुप् । २, ३ विराद् त्रिष्टुप् । ४, ५ निचृत्त्रिष्टुप् । ७ आर्चास्वराद् त्रिष्टुप् ॥
धैवतः स्वरः ॥

॥ १ ॥ अग्ने वृहन्नुपसामूर्ध्वो अस्थानिर्नग्नान्तमसो ज्योतिषागात् । अ-
ग्निर्भानुना रुशता स्वङ्ग आ जातो विश्वा सन्नान्यमाः ॥ १ ॥ स जातो गर्भो
असि रोदस्योरग्ने चारुर्विभृत ओपधीषु । चित्रः शिशुः परि तमोस्यक्तन्म मातृ-
भ्यो अधि कर्तिक्रदद्वाः ॥ २ ॥ विष्णुरित्था परममस्य विद्वाञ्जातो वृहन्तभि
पाति तृतीयम् । आसा यदस्य पयो अकृत स्वं सचेतसो अभ्यर्चन्त्यत्र ॥ ३ ॥
अत उ त्वा पितुभृतो जनित्रीरन्नावृधं प्रति चरन्त्यत्रैः । ता ई प्रत्येपि पुनरन्य-
रूपा असि त्वं विजु मानुषीषु होता ॥ ४ ॥ होतारं चित्ररथमध्वरस्य यज्ञस्यय
ज्ञस्य केतुं रुशन्तम् । प्रत्यधि देवस्यदेवस्य मद्वा श्रिया त्वग्निमतिथिं जनानाम्
॥ ५ ॥ सतुवस्त्राण्यथ पेशनानि वसानो अग्निर्नाभा पृथिव्याः । अरुणो जातः
पद इळायाः पुरोहितो राजन्यजीह देवान् ॥ ६ ॥ आ हि द्यावापृथिवी अग्न
उभे सदा पुत्रो न मातरा ततन्थ । प्र याहच्छोशतो यविष्ठाथा वद सहस्येह
देवान् ॥ ७ ॥ २६ ॥

॥ २ ॥ १—७ त्रित ऋषिः ॥ अग्निर्देवता ॥ छन्दः—१ पादनिचृत्त्रि-
ष्टुप् । २, ५ निचृत्त्रिष्टुप् । ३, ४, ६, ७ त्रिष्टुप् ॥ धैवतः स्वरः ॥

॥ २ ॥ पिप्रीहि देवा उशतो यविष्ठ विद्वां अर्तुर्कृतुपते यजेद । ये देव्यां
ऋत्विजस्तेभिरग्ने त्वं होतृणामस्यायजिष्ठः ॥ १ ॥ वेपि होत्रपुन गोत्रं जनानां
मन्थातासि द्रविणोदा ऋतावा । स्वाहा वयं कृणवामा हवीर्पि देवा देवान्यज-

अ० ७ । अ० २ । व० ३२] ५४२ [म० १० । अ० १ । सू० ४ ।

अग्निर्देवता ॥ २ ॥ आ देवानामपि पन्थामगन्म यच्छ्रुक्वांम तदनु प्रवोढुम् ।
अग्निर्विद्वान्स यज्ञात्सेदु होता सो अश्वरान्स ऋतून्कल्पयाति ॥ ३ ॥ यद्वो
वपं प्रणिनाम वतानि विदुषां देवा अविदुष्टरासः । अग्निष्टद्विश्रमा पृणाति
विद्वान्येभिर्देवाँ ऋतुभिः कल्पयाति ॥ ४ ॥ यत्पाकुवा मनसा दीनदन्तान यज्ञस्य
मन्वने मर्त्यामः । अग्निष्टद्वोता क्रतुर्विद्विजानन्यजिष्ठो देवाँ ऋतुशो यजाति
॥ ५ ॥ विश्वेषां एश्वराणामनीकं चित्रं केतुं जनिता त्वा जजान । स आ य-
जस्व नृवतीरनु ज्ञाः स्पार्हा इपः क्षुमतीं विश्वजन्त्याः ॥ ६ ॥ यं त्वा द्यावापृथिवी
यं त्वापस्त्वष्टा यं त्वा सुजनिमा जजान । पन्थामनु प्रविद्वान्पितृयाणं द्युमदर्शने
समिधानो वि भाहि ॥ ७ ॥ ३० ॥

॥ ३ ॥ १-७ त्रित ऋपिः ॥ अग्निर्देवता ॥ छन्दः-१ पादनिचृत्त्रिष्टुप् ।
२, ३ निचृत्त्रिष्टुप् । ४ विराट्त्रिष्टुप् । ५-७ त्रिष्टुप् ॥ धैवतः स्वरः ॥

॥ ३ ॥ इनो राजन्नरतिः समिद्धो रौद्रो दत्ताय सुपुमाँ अदर्शि । चिकिद्धि
भाति भामा बृहतासिक्रीमेति रुशतीमपाजन् ॥ १ ॥ कृष्णां यदेनीमभि वर्षसा
भृज्जनयन्योषां बृहतः पितुर्जाम् । ऊर्ध्वं भानुं सूर्यस्य स्तभायन्दिवो वसुभिर-
रतिर्वि भाति ॥ २ ॥ भद्रो भद्रया सचमान आगात्स्वसारं जारो अभ्येति पश्चात् ।
सुप्रकेतैरुभिरग्निवितिष्टुशृङ्घ्रिर्वर्णैरभि राममस्थात् ॥ ३ ॥ अस्य यामासो वृ-
हतो न घनूनिन्धाना अग्नेः सख्युः शिवस्य । ईड्यस्य वृष्णो बृहतः स्वासो
भामासो यामञ्जक्तवश्चिकित्रे ॥ ४ ॥ सूना न यस्य भामासः पवन्ते रोचमान-
स्य बृहनः सुदिवः । ज्येष्ठेभिर्यस्तेजिष्ठः क्रीळुमश्चिर्वर्षिष्ठेभिर्भानुभिर्नक्षत्राति द्याम्
॥ ५ ॥ अस्य शुष्मासो ददृशानपवेर्जेहमानस्य स्वनयन्निगुह्निः । प्रत्नेभिर्यो रुश-
श्चिर्देवतमो वि रभश्चिररतिर्भाति विभ्वा ॥ ६ ॥ स आ वज्रि महि न आ च
मत्सि दिवस्पृथिव्योररतिर्युवत्योः । अग्निः सुतुकः सुतुकैभिरश्वै रभस्वज्जी रभ-
स्याँ ण्ड गम्याः ॥ ७ ॥ ३१ ॥

॥ ४ ॥ १-७ त्रित ऋपिः ॥ अग्निर्देवता ॥ छन्दः-१-४ निचृत्त्रिष्टुप् ।
५, ६ त्रिष्टुप् । ७ विराट्त्रिष्टुप् ॥ धैवतः स्वरः ॥

॥ ४ ॥ प्र ते यज्ञि प्र ते इयमि मन्म भुवो यथा वन्द्यो नो हवेषु । धन्वन्निव
प्रपा अमि त्वमग्न इयक्षवे पूरवे प्रव राजन् ॥ १ ॥ यन्त्रा जनासो अभि स-
ञ्चरन्ति गात्रं वृष्णमिव प्रजं यविष्ठ । दूतो देवानामसि मर्त्यानामन्तर्मह्यश्चर-

अ० ७ । अ० ६ । व० १] ५४३ [म० १० । अ० १ । मू० ६ ।

सिरोचनेन ॥ २ ॥ शिशुं न त्वा जेन्यं वर्धयन्ती माता विभर्ति सचनस्यमाना ।
धनोरधि प्रवता यासि ह्येज्जिगीपसे पशुरिवावसृष्टः ॥ ३ ॥ मूरा अपृष्ट न युयं
चिकित्वा महित्वमग्ने त्वमङ्ग वित्से । शपेवृत्रिश्चरति जिह्वादत्रेग्नितं युवति
विशपतिः सन् ॥ ४ ॥ कूर्चिज्जायते सनयासुनव्यो वने तस्थौ पलितो धूमकेतुः ।
अस्नातापो वृषभो न प्र वेति सचेतसो यं प्रणयन्त मतीः ॥ ५ ॥ तनुत्यजेत
स्करा वनगू रंशनाभिर्दशभिर्भ्यधी ताम् । इयन्ते अग्ने नव्यसी मनीषा युक्त्वा रथं
न शुचयद्भिरङ्गैः ॥ ६ ॥ ब्रह्म च ते जातवेदो नमश्चेयं च गीः सदमिदधनी भूत् ।
रक्षा एो अग्ने तनयानि तोका रक्षोत नस्तन्त्रोः अप्रयुच्छन् ॥ ७ ॥ ३२ ॥

॥ ५ ॥ १—७ त्रित ऋषिः ॥ अग्निदेवता ॥ छन्दः—१ विराद्विष्टुप् ।
२—५ त्रिष्टुप् । ६, ७ निचृत्त्रिष्टुप् ॥ धैवतः स्वरः ॥

॥ ५ ॥ एकः समुद्रो ध्रुवो रयीणामस्पृष्टो भूरिजन्मा वि चष्टे । सिष्टः
क्तयूर्धनिण्योरुपस्थ उत्सस्य मध्ये निहितं पदं वेः ॥ १ ॥ समानं नीलं वृषणो
वसानाः सज्जग्मिरे महिषा अर्वतीभिः । ऋतस्य पदं कुवयो नि पान्ति गुहा ना-
मानि दधिरे पराणि ॥ २ ॥ ऋतायिनी मायिनी सं दधाते मित्वा शिशुं ज-
ज्ञतुर्वर्धयन्ती । विश्वस्य नाभिं चरतो ध्रुवस्य कुवेशिचतन्तुं मनसा व्रियन्ते ॥ ३ ॥
ऋतस्य हि वर्तनयः सुजातमिषो वाजाय प्रदिवः सचन्ते । अग्नीवांसं रोदसी वा-
चमाने वृत्तरनैर्वावृधाते मधूनाम् ॥ ४ ॥ सप्त स्वसूरुपीर्वावशानो विद्वान्मध्व उ-
ज्जभारा इशे कम् । अन्तर्यमे अन्तरिक्षे पुराजा इच्छन्वत्रिमविदत्पृणस्य ॥ ५ ॥
सप्त मर्यादाः कुवयस्ततस्तुस्तासामेकामिदभ्यहरो गात् । आयोर्दं स्कुम्भ उपमस्य
नीले पथां विसर्गे ध्रुवेषु तस्थौ ॥ ६ ॥ असञ्च सच परमे व्योमन्दत्तस्य ज-
न्मन्नदितेरुपस्थे । अग्निर्ह नः प्रथमजा ऋतस्य पूर्वं आयुनि वृषभरच धेनुः ॥ ७ ॥
॥ ३३ ॥ ५ ॥

॥ ६ ॥ १—७ त्रित ऋषिः ॥ अग्निदेवता ॥ छन्दः—१ आर्चा स्वगाद-
विष्टुप् । २ विराद् पङ्क्तिः । ४, ५ विराद् त्रिष्टुप् । ३ निचृत् पङ्क्तिः । ६ पङ्क्तिः ।
७ पादनिचृत्त्रिष्टुप् ॥ स्वरः—१, ४, ५, ७ धैवतः । २, ३, ६ पञ्चमः ॥

॥ ६ ॥ अयं स यस्य शर्मन्नवोभिरग्नेरयते जग्निभिर्दो । ज्येष्ठभिर्यो भा-
नुभिर्ऋषीणां एवेति परिवीतो विभारवा ॥ १ ॥ यो भानुभिर्विभारो विमान्यग्नि-

द्विभिर्द्विवायामसः । आ यो द्विवारं सुरुया सखिभ्योऽपरिहृतो अत्यो न स-
तिः ॥ २ ॥ इति यो विश्वस्या देववीतेरीशे विश्वायुर्गुप्तो व्युष्टौ । आ यस्मि-
न्मना इनीष्यन्तावरिष्ठयः स्तुभ्रार्ति शूषः ॥ ३ ॥ शूषेर्भिर्वृधो जुषाणो अर्के-
द्वेनां अर्च्छां गृपत्वा जिगाति । मन्द्रो होता स जुह्वा यजिष्ठः सम्मिश्रलो अ-
ग्निरा जियति देवान् ॥ ४ ॥ तमुस्मामिन्द्रं न रेजमानमग्निं गीर्भिर्नमोभिरा कृणु-
ध्वम् । आ यं विमोसो मतिभिर्गृणन्ति जातवेदसं जुह्वं सहानाम् ॥ ५ ॥ सं यस्मिन्विश्व-
यमुनि जुगुयोजे नाश्वः सतीवन्त एवैः । अस्मे कुतीरिन्द्रवाततमा अर्वाचीना
यंन आ कृणुष्व ॥ ६ ॥ अथा ह्यग्ने मद्रा निषथा सद्यो जज्ञानो हव्यो वभूथ ।
सं ते देवामो अनु केतमायन्नवावर्धन्त प्रथमास ऊमाः ॥ ७ ॥ १ ॥

॥ ७ ॥ १—७ त्रित ऋपिः ॥ अग्निर्देवता ॥ छन्दः—१, ३, ५, ६
निचृत्विष्टुप् । २, ४ त्रिष्टुप् । ७ विराद् त्रिष्टुप् ॥ धैवतः स्वरः ॥

॥ ७ ॥ स्वस्ति नो द्विवो अग्ने पृथिव्या विश्वायुर्धेहि यजथाय देव । स-
चेमहि तव दम्प प्रकृतेरुग्न्या ए उरुभिर्देव शंसैः ॥ १ ॥ इमा अग्ने मृतयस्तुभ्यं
जाना गोभिरश्वैरभि गृणन्ति राधः । यदा ते मर्तो अनु भोगमानद्भसो दधानो
मतिभिः सुजात ॥ २ ॥ अग्निं मन्ये पितरमग्निमापिमग्निं भ्रातरं सद्मिस्सखा-
यम् । अग्नेरनीकं बृहतः संपथं दिवि शुकं यजतं सूर्यस्य ॥ ३ ॥ सिद्धा अग्ने
धियो अस्मे सनुत्रीर्यं त्रायसे दम् आ नित्यं होता । ऋतावा स रोहिदश्वः पुरु-
ष्टुभिर्मग्ना अर्वाभिर्वायमस्तु ॥ ४ ॥ द्युभिर्हितं मित्रमिव प्रयोगं प्रन्नमृत्विजमध्वरस्य
जारम् । शङ्खभ्यामग्निमायवोऽजनन्त वित्तु होतारं न्यसादयन्त ॥ ५ ॥ स्वयं य-
जस्व दिवि देव देवान्किं ते पाकः कृणवदप्रचेताः । यथायज ऋतुर्भिर्देव देवा-
नेवा यजस्व तन्वं सुजात ॥ ६ ॥ भवा नो अग्नेऽवितो गोषा भवा वयस्कृदुत
नो वयोधाः । रास्वा च नः सुपदो हव्यर्दातिं त्रास्वोत नस्तन्वोऽअप्रयुच्छन् ॥ ७ ॥ २ ॥

॥ ८ ॥ १—६ त्रिशिरास्त्वाष्ट्र ऋपिः ॥ १—६ अग्निः । ७—६ इन्द्रो
देवता ॥ छन्दः—१, ५—७, ६ निचृत्विष्टुप् । २ विराद् त्रिष्टुप् । ३, ४, ८
पादनिचृत्विष्टुप् ॥ धैवतः स्वरः ॥

॥ ८ ॥ म केतुना बृहता यात्यग्निरा रोदसी वृषभो रोरवीति । दिवश्चि-
दन्तो अग्ना उदानद्वेषामुपस्थे मष्टिपो ववर्ध ॥ १ ॥ मुमोट गर्भो वृषभः ककुभान-

अ० ७ । अ० ६ । व० ६] ५४५ [म० १० । अ० १ । सू० १० ।

स्त्रेमा वृत्तः शिमीवाँ अरावात् । स देवतात्युद्यतानि कृष्वन्तस्वेषु क्षयेषु प्रथमो जि-
गाति ॥ २ ॥ आ यो मूर्धानं पित्रोररव्यन्यध्वरे दधिरे सूर्ये अर्णः । अस्य पत्मचर-
षीरश्वबुधा ऋतस्य योनौ तन्वो जुपन्त ॥ ३ ॥ उपउपो हि वसो अग्रमेषित्वं यमयो-
रभवो विभावा । ऋताय सप्त दधिपे पदानि जनयन्मित्रं तन्वेऽस्वायै ॥ ४ ॥
भुवश्चक्षुर्मह ऋतस्य गोपा भुवो वरुणो यदृताय वेपि । भुवो अपां नपाञ्जा-
तवेदो भुवो दूतो यस्य हव्यं जुजोषः ॥ ५ ॥ ३ ॥ भुवो यज्ञस्य रजसश्च नेता
यत्रा नित्युद्भिः सचसे शिवाभिः । दिवि मूर्धानं दधिपे स्वर्षा जिह्वामग्ने चकृपे
हव्यवार्हम् ॥ ६ ॥ अस्य त्रितः क्रतुना वृत्रे अन्तरिच्छन्धीति पितुरेवैः परस्य ।
सचस्यमानः पित्रोरुपस्थे जामि ब्रुवाण आयुधानि वेति ॥ ७ ॥ स पित्र्याण्या-
युधानि विद्वानिन्द्रोऽपि आप्त्यो अभ्ययुध्यत् । त्रिशीर्षाणं सप्तारिभं जयन्वान्त्वा-
ष्टस्य चिन्निः संसृजे त्रितो गाः ॥ ८ ॥ भूरीदिन्द्र उदिनं क्षन्तमोजोऽवाभित-
त्सत्पत्तिर्मन्यमानम् । त्वाष्टस्य चिद्विश्वरूपस्य गोनामाचक्राणस्त्रीणि शीर्षा परा
वर्क ॥ ९ ॥ ४ ॥

॥ ९ ॥ १—९ त्रिशिरास्त्वाष्टः सिन्धुद्वीपो वाम्बरीश ऋषिः ॥ आपो
देवताः ॥ छन्दः—१—४, ६ गायत्री । ५ वर्धमाना गायत्री । ७ प्रतिष्ठा गायत्री ।
८, ९ अनुष्टुप् ॥ स्वरः—१—७ षड्जः । ८, ९ गान्धारः ॥

॥ ९ ॥ आपो हि ष्ठा मयोभुवस्ता न ऊर्जे दधातन । महे रणाय चक्षसे
॥ १ ॥ यो वः शिवर्तमो रसस्तस्य भाजयतेह नः । उशंतीरिव मातरः ॥ २ ॥
तस्मात्तरङ्गमाम वो यस्य क्षयाय जिन्वथ । आपो जनयथा चनः ॥ ३ ॥ शन्नो
देवीरभिष्टय आपो भवन्तु पीतये । शं योरभि संवन्तु नः ॥ ४ ॥ ईशानावा-
यौणां क्षयन्तीश्चर्षणीनाम् । आपो याचामि भेषजम् ॥ ५ ॥ अप्सु मे सोमो अ-
न्नवीदन्तर्विश्वानि भेषजा । अग्निं च विश्वशम्भुवम् ॥ ६ ॥ आपः पृणीत भेषजं
वरुथं तन्वेऽमम । ज्योक्च सूर्ये दृशे ॥ ७ ॥ इदमाणः प्र वदत यत्किं च दृग्निं
मयि । यद्वाहमभिदुद्रोह यद्वा शेष उतानृतम् ॥ ८ ॥ आपो अद्यान्वचारिषं रसेन
समगस्महि । पर्यस्वानग्न आ गहि तं मा सं सृज वर्चसा ॥ ९ ॥ ५ ॥

॥ १० ॥ १, ३, ५—७, ११, १३ यमी वैवस्वती । २, ४, ८—१०, १२,
१४ यमो वैवस्वत ऋषिः ॥ १, ३, ५—७, ११, १३ यमो वैवस्वतः । २, ४,

अ० ७ । अ० ६ । व० ६] ५४६ [म० १० । अ० १ । सू० ११ ।

८-१०, १२, १४ यमी वैवस्वती देवते ॥ छन्दः-१, २, ४, ६, ८ विराद्
त्रिष्टुप् । ३, ११ पादनिचृत्विष्टुप् । ५, ९, १०, १२ त्रिष्टुप् । ७, १३ आर्ची
साराद् त्रिष्टुप् । १४ निचृत्विष्टुप् ॥ धैवतः स्वरः ॥

॥ १० ॥ ओ नित्सखायं सखा वष्ट्यां तिरः पुरु चिदरुणं जगन्वान् ।
पुनर्नृपांश्च दधीत वेधा अग्निं क्षमिं प्रतरं दीर्घानः ॥ १ ॥ न ते सखा सख्यं
वष्ट्रेषु तत्सल्लेखमा यष्टिपुरुषा भवति । महस्पृत्रासो अमरस्य वीरा विवो धर्तारं
उर्विया परि ख्यन् ॥ २ ॥ उशन्ति या ते अमृतास एतदेकस्य चित्यजसं मर्त्य-
स्य । नि ते मनो मनसि धाम्यस्मे जन्तुः पतिस्तन्वमा विविश्याः ॥ ३ ॥ न
यत्पुरा वक्ष्मा कद्धं नूनमृता वदन्तो अनृतं रपेम । गन्धर्वो अप्सवर्षा च योषा
सा नो नाभिः परमं जामि तत्रा ॥ ४ ॥ गर्भे नु नौ जनिता दम्पती कर्द्वेवस्त्वष्टी
सञ्चिता विश्वरूपः । नर्किस्य प्र मिनन्ति मृतानि वेदं नावस्य पृथिवी उत द्यौः
॥ ५ ॥ ६ ॥ को अस्य वेदं प्रथमस्यान्हः क ई ददर्श क इह प्र वोचत् । बृहन्मि-
त्रस्य वरुणस्य धाम कटुं ब्रव आहनो वीच्या नृन् ॥ ६ ॥ यमस्य मा यम्यं-
काम आगन्तस्मान्ने योनौ सहशेय्याय । जायेव पत्ये तन्वं रिरिच्यां वि चिद्वहेव
रथ्येव चक्रा ॥ ७ ॥ न तिष्ठन्ति न निर्मिषन्त्येते देवानां स्पर्श इह ये चरन्ति ।
अन्येन मदाहनो याहि त्वं तेन वि वृह रथ्येव चक्रा ॥ ८ ॥ रात्रीभिरस्मा अह-
भिर्दशस्येत्सूर्यस्य चतुर्मुहुरुन्मिमी यात् । दिवा पृथिव्या मिथुना सर्वन्धूयमीर्यमस्य
विभृयादजामि ॥ ९ ॥ आ या ता गच्छानुत्तरा युगानि यत्र जामयः कृण-
वन्जामि । उपे वर्वहि वृषभाय ग्राहमन्यमिच्छस्व सुभगे पतिं मत् ॥ १० ॥ ७ ॥
किं भ्राताम्यदन्तायं भवति किमु स्वसा यन्निर्ऋतिर्निगच्छात् । काममृता वहे-
तद्रपामि तन्वा मे तन्वंसं पिपृग्धि ॥ ११ ॥ न वा उ ते तन्वा तन्वंसं पृ-
च्यां प्रापमाहुयः स्वसारं निगच्छात् । अन्येन मत्प्रमुदः कल्पयस्व न ते भ्राता
सुभगे वष्ट्रेतत् ॥ १२ ॥ वृता वतासि यमनैव ते मनो हृदयं चाविदाम । अन्या
किल त्वां कुर्येव युक्तं परि प्वजाते लिबुजेव वृक्षम् ॥ १३ ॥ अन्यमू पु त्वं य-
म्यन्य उ त्वां परि प्वजाते लिबुजेव वृक्षम् । तस्य वा त्वं मन इच्छा स वा तवा-
धा कृणुष्व संविदं सुभद्राम् ॥ १४ ॥ ८ ॥

॥ ११ ॥ १-६ हविर्यान आङ्गिर्ऋषिः ॥ अग्निर्देवता ॥ छन्दः-१, २,
६ निचृत्तजगती । ३-५ विराद् जगती । ७-९ त्रिष्टुप् ॥ स्वरः-१-६ निषादः ।
७-९ धैवतः ॥

अ० ७ । अ० ६ । व० १२] ५४७ [म० १० । अ० १ । सू० १२ ।

॥ ११ ॥ वृषा वृष्णो दुदुहे दोहसा दिवः पवांसि गृहो अदितेरदाभ्यः ।
विश्वं स वेद वरुणो यथा धिया स यज्ञियो यजतु यज्ञियां ऋतून् ॥ १ ॥ रपद्ग-
न्धर्वीरप्या च योषणा नदस्य नादे परि पातु मे मनः । इष्टस्य मध्ये अदितिर्नि धातु
नो भ्राता नो ज्येष्ठः प्रथमो वि वोचति ॥ २ ॥ सो चिन्नु भद्रा क्षुमती यशस्व-
त्युपा उवाप्त मनवे स्वर्वती । यदीमुशन्तमुशतामनु क्रतुमग्निं होतारं विदधाय जी-
जनन् ॥ ३ ॥ अथ त्यं द्रप्सं विभवं विचक्षणं विराभरदिषितः श्येनो अध्वरे ।
यदी विशो वृणते दस्ममार्या अग्निं होतारमथ धीरजायत ॥ ४ ॥ सदासि रण्वो
यवसेव पुष्यते होत्राभिरग्ने मनुषः स्वध्वरः । विप्रस्य वा यच्छशमान उक्थ्यं वा-
जं सस्रवां उपयासि भूरिभिः ॥ ५ ॥ ६ ॥ उदीरय पितरां जार आ भगमियन्ताति
हर्यतो हृत इष्यति । विवन्ति वह्निं स्वपस्यते मखस्तविष्यते असुरो वेपते मती
॥ ६ ॥ यस्तै अग्ने सुमतिं मतो अक्षत्सहसः सूनो अति स प्र शृणवे । इपं दधा-
नो वहमानो अश्वैरा स द्युमां अमवान्भूपति द्यून् ॥ ७ ॥ यदग्न एषा समितिर्भ-
वाति देवी देवेषु यजता यजत्र । रत्नां च यद्विभजांसि स्वधावो भागं नो अत्र व-
सुमन्तं वीतात् ॥ ८ ॥ श्रुधी नो अग्ने सदेने सधस्थे युच्वा रथममृतस्य द्रवितुम् ।
आ नो वह रोदसी देवपुत्रे माकिर्देवानामप भग्निह स्याः ॥ ९ ॥ १० ॥

॥ १२ ॥ १-६ हविर्धान आङ्गिर्ऋषिः ॥ अग्निदेवता ॥ छन्दः-१, ३ विराद्
त्रिष्टुप् । २, ४, ५, ७ निचृत्तिष्टुप् । ६ आर्चीस्वराद् त्रिष्टुप् । ८ पादनिचृत्तिष्टुप् ।
९ त्रिष्टुप् ॥ धैवतः स्वरः ॥

॥ १२ ॥ द्यावा ह क्षामां प्रथमे ऋतेनाभिश्चावे भवतः सत्यवाचा । देवो
यन्मर्तान्यजथाय कृणवन्त्सीदद्धोता प्रत्यङ् स्वमसुं यन् ॥ १ ॥ देवो देवान्यहि-
भूर्ऋतेन वहा नो हव्यं प्रथमार्थिकित्वान् । धूमकेतुः समिधा भाक्ऋजीको मन्द्रा होता
नित्यो वाचा यजीयान् ॥ २ ॥ स्वावृग्देवस्यामृतं यदी गोरतो जातासो धारयन्त
उर्वी । विश्वे देवा अनु तसे यजुर्गुदुहे यदेनी दिव्यं घृतं वाः ॥ ३ ॥ अर्चापि
वां वर्ध्यापापो घृतस्तू द्यावाभूमी शृणुतं रोदसी मे । अहा यद्यावोऽमुनीतिमय-
न्मध्वा नो अत्र पितरां शिशीताम् ॥ ४ ॥ किं स्विन्नो राजा जगृहे कदस्यार्तिं घृतं
चक्रमा को वि वेद । मित्रश्चिद्धि प्मा जुहुषाणो देवाञ्छोको न यातामपि वाजो
अस्ति ॥ ५ ॥ ११ ॥ दुर्मन्त्वत्रामृतस्य नाम सलक्ष्मा यद्विपुरुषा भवाति । य-
मस्य यो मनवते सुमन्त्वग्ने तमृष्व पाहप्रयुच्छन् ॥ ६ ॥ यस्मिन्देवा विदये माद-
यन्ते विवस्वतः सदेने धारयन्ते । सूर्ये ज्योतिरदधुर्मास्यं क्षुण्परि द्योतनिं चरतो

यत्नेना ॥ ७ ॥ यस्मिन्देवा मन्त्रानि सञ्चरन्त्यपीत्येन वयमस्य विभ । मित्रो
नो अयादितिरनागान्तप्रिता देवो वरुणाय वोचत् ॥ ८ ॥ शुधी नो अग्ने स-
दने सभस्यं गुन्वा सभममृतस्य द्रवित्तुम् । आ नो वह रोदसी देवपुत्रे मार्किर्देवा-
नामपं भूमि स्वाः ॥ ९ ॥ १२ ॥

॥ १३ ॥ १—५ विवस्वानादिस ऋषिः ॥ हविर्धाने देवता ॥ छन्दः—१
पादनिचृत्विष्टुप् । २, ४ निचृत्विष्टुप् । ३ विराद्विष्टुप् । ५ निचृज्जगती ॥ स्वरः—
१—४ धैवतः । ५ निपादः ॥

॥ १३ ॥ युजे वां ब्रह्मं पूज्यं नमोभिविं श्लोक एतु पृथ्यैव सूरः । शृण्वन्तु
निधे अमृतस्य पुत्रा आ ये धामानि दिव्यानि तस्युः ॥ १ ॥ यमे इव यतमाने य-
दत्तं य वा भग्न्मानुषा देवयन्तः । आ सीदन्तं स्वप्नं लोकं विदाने स्वामस्थे भव-
तमिन्दे नः ॥ २ ॥ पञ्चं पदानि रूपो अन्वरोहं चतुष्पट्टमन्वेमि व्रतेन । अक्ष-
रेण प्रति मिम एतामृतस्य नाभावाग्ने सम्पुनामि ॥ ३ ॥ देवभ्यः कर्मवृणीत मृत्युं
मृजायै कपमृतं नावृणीत । वृहस्पतिं यज्ञमकृण्वत ऋषिं प्रियां यमस्तन्वं प्रारिरे-
णीत ॥ ४ ॥ सप्त धरन्ति शिर्षे मरुत्वते पित्रे पुत्रासो अप्यवावतचतुतम् । उभे
इदं स्योभयस्य राजते उभे यतेते उभयस्य पुष्यतः ॥ ५ ॥ १३ ॥

॥ १४ ॥ १—१६ यम ऋषिः ॥ देवताः—१—५, १३—१६ यमः । ६ लिङ्गोक्ताः ।
७—६ लिङ्गोक्ताः पितरो वा । १०—१२ ध्वानो ॥ छन्दः—१, १२ भुरिक् विष्टुप् । २,
३, ७, ११ निचृत्विष्टुप् । ४, ६ विराद्विष्टुप् । ५, ६ पादनिचृत्विष्टुप् । ८
आनोस्वराद्विष्टुप् । १० विष्टुप् । १३, १४ निचृदन्तुष्टुप् । १६ अनुष्टुप् । १५
विराद्विष्टुप् ॥ स्वरः—१—१२ धैवतः । १३, १४, १६ गान्धारः । १५ मध्यमः ॥

॥ १४ ॥ एग्रेयेवासं प्रवतो मृदोरनु वृहुभ्यः पन्थामनुपस्पशानम् । वैवस्वतं
मृद्वमृतं जनानां यमं राजानं हविषां दुवस्य ॥ १ ॥ यमो नो ग्रातुं प्रथमो विवेद
नैषा गवर्धतिर्गर्भतुवा व । यत्रा नः पूर्वं पितरः पुरेयुरेना जज्ञानाः पृथ्या अनु-
न्नाः ॥ २ ॥ मातली कव्यैर्यमो अक्षिरोभिर्वृहस्पतिर्ऋक्षोभिवृष्टिधानः । यांश्च देवा
यांश्च यमं न देवान्स्वादान्ये स्वधयान्ये मदन्ति ॥ ३ ॥ इमं यमं प्रस्तुरसा हि सी-
दाक्षिणोभिः पित्रभिः संविदानः । आ त्या मन्त्राः कविशस्ता बहन्त्येना राजन्तृविषां
मादयस्य ॥ ४ ॥ अक्षिणोभिरा गन्धि यज्ञियेभिर्यमं वैरूपं गिह मादयस्य । विवस्वन्तं हुवे यः

अ० ७ । अ० ६ । व० १८] ५४६ [म० १० । अ० १ । सू० १५ ।

पिता तेऽस्मिन्यज्ञे वह्निष्या निषव्य ॥५॥१४॥ अङ्गिरसो नः पितरो नवग्या अथर्वाणो
भृगवः सोम्यासः । तेषां वयं सुमतौ यज्ञियांतामपि भद्रे सौमनसे स्याम ॥ ६ ॥ मेहि
मेहि पथिभिः पूर्येभिर्यत्रा नः पूर्वे पितरः परेयुः । उभा राजाना स्वधया मदन्ता यमं
पश्यासि वरुणं च देवम् ॥७॥ सं गच्छस्व पितृभिः सं यमेनेष्टापूर्तेनं परमे व्योमन् ।
हित्वायावद्यं पनरस्तमेहि सं गच्छस्व तन्वा सुवर्चाः ॥८॥ अपेतं वीत वि च सर्पतातो-
ऽस्मा एतं पितरो लोकमक्रन् । अहोभिरङ्गिरकुभिर्यक्तं यमो ददात्यवसा-
नमस्मै ॥ ९ ॥ अतिं द्रव सारमेयो श्वानौ चतुरक्षौ श्वलो साधुना पथा ।
अथा पितृन्सुविदत्राँ उपेहि यमेन ये संधमादं मदन्ति ॥ १० ॥ १५ ॥ यौ ते
श्वानौ यम रक्षितारौ चतुरक्षौ पथिरक्षौ नृचक्षसौ । ताभ्यामेनं परिं देहि राज-
न्स्वस्ति चास्मा अनमीवञ्च धेहि ॥ ११ ॥ उरूणसावसुतृपा उदुम्वलौ यमस्य
दूतौ चरतो जनाँ अन्तु । तावस्मभ्यं दृशये सूर्याय पुनर्दीतामसुमवेह भद्रम् ॥१२॥
यमाय सोमं सुनुत यमाय जुहुता हविः । यमं ह यज्ञो गच्छत्यग्निदूतो अरङ्कृतः
॥ १३ ॥ यमाय घृतवद्धविर्जुहोत प्र च तिष्ठत । स नो देवेभ्यः यमदीर्घमायुः प्र जी-
वसे ॥ १४ ॥ यमाय मधुमत्तमं राज्ञे हव्यं जुहोतन । इदं नम ऋषिभ्यः पूर्वजेभ्यः
पूर्वेभ्यः पथिकृद्भ्यः ॥ १५ ॥ त्रिकद्रुकेभिः पतति पलुर्वीरेकमिदृहत् । त्रिपुष्पा-
यत्री छन्दांसि सर्वा ता यम आहिता ॥ १६ ॥ १६ ॥

॥ १५ ॥ १—१४ शंखोयामायन ऋषिः ॥ पितरो देवताः ॥ छन्दः—१,
२, ७, १२—१४ विराट् त्रिष्टुप् । ३, ६, १० त्रिष्टुप् । ४, ८ पादनिचृत्तिष्टुप् ।
६ निचृत्तिष्टुप् । ५ आर्ची भुरिक् त्रिष्टुप् । ११ निचृज्जगती ॥ स्वरः—१—१०,
१२—१४ धैवतः । ११ निपादः ॥

॥ १५ ॥ उदीरतामवर उत्परास उन्मद्यमाः पितरः सोम्यासः । अमुं य
ईयुरवृका ऋतज्ञास्ते नोऽवन्तु पितरो हवेषु ॥ १ ॥ इदं पितृभ्यो नमो अस्तुद्य
ये पूर्वासो य उपरास ईयुः । ये पार्थिवे रजस्या निषत्ता ये वा नूनं सुवृजना
सु विन्तु ॥ २ ॥ आहं पितृन्सुविदत्राँ अवित्सि नपातं च विक्रमणं च विष्णां ।
वह्निपदो ये स्वधया सुतस्य भजन्त पित्वस्त इहागमिष्ठाः ॥ ३ ॥ वह्निपदः पितर
ऊखर्वागिमा वो हव्या चक्रमा जुषध्वम् । त आ गतावसा शन्तमेनाथा नः शं
योररूपो दधात ॥ ४ ॥ उपहृताः पितरः सोम्यासो वह्निष्येणु निधिषु प्रियेषु ।
त आ गमन्तु त इह श्रुवन्त्वधिं ब्रुवन्तु तेऽवन्त्वस्मान् ॥ ५ ॥ १७ ॥ आच्य

अ० ७ । अ० ६ । अ० २१] ५५० [म० १० । अ० १ । सू० १६ ।

जातं दक्षिणतो निषेद्यं यजमभि गृणीत विभ्वे । मा हिंसिष्ट पितरः केन चिक्षो
यद् आगः पुत्रपता कराव ॥ ६ ॥ आसीनासो अरुणीनामुपस्थे रयिं धत्त दा-
शुपे मनीय । पुत्रभ्यः पितरस्तस्य वस्त्रः प्र यच्छत त इहोर्जं दधात ॥ ७ ॥
ये नः पूर्वैः पितरः सोम्यासोऽनूहिरे सोमप्रीथं वसिष्ठाः । तेभिर्ममः संरक्षणो ह-
वीण्युशुशुभिः प्रतिक्राममन्तु ॥ ८ ॥ ये तातृपुर्देवत्रा जेहमाना होत्राविदः स्तो-
मन्तदासो अर्कः । आग्ने याहि सुविदत्रैभिर्वाङ् ससैः कव्यैः पितृभिर्धर्मसद्भिः
॥ ९ ॥ ये सत्यासो हविरदो हविष्पा इन्द्रेण देवैः सरथं दधानाः । आग्ने या-
हि महसं देवयन्दैः परैः पूर्वैः पितृभिर्धर्मसद्भिः ॥ १० ॥ १८ ॥ अग्निष्वात्ताः
पितर एह गच्छतु सदैःसदः सदत सुप्रणीतयः । अत्ता हवींषि प्रयतानि बर्हिष्य-
या रयिं सर्ववीरं दधातन ॥ ११ ॥ त्वमग्न ईळितो जातवेदोऽर्वाहुव्यानि सुर-
र्भाणि कृत्वी । प्रादाः पितृभ्यः स्वधया ते अक्षन्नद्धि त्वं देव प्रयता हवींषि ॥ १२ ॥
ये चेह पितरो ये च नेह यांश्च विभ्र याँ उ च न प्रविभ्र । त्वं वेत्थ यति ते जा-
तवेदः स्वधाभिर्यज्ञं सुकृतं जुपस्य ॥ १३ ॥ ये अग्निदग्धा ये अनग्निदग्धा
मर्त्ये दिवः स्वधया प्रादयन्ते । तेभिः स्वराजसुनीतिमेतां यथावशं तन्वं कल्प-
यस्य ॥ १४ ॥ १६ ॥

॥ १६ ॥ १—१४ दमनोयामायन ऋषिः ॥ अग्निर्देवता ॥ छन्दः—१,
४, ७, ८ निचृत्विष्टुप् । २, ५ विराद् त्रिष्टुप् । ३ भुरिक् त्रिष्टुप् । ६, ९ त्रि-
ष्टुप् । १० स्वराद् त्रिष्टुप् । ११ अनुष्टुप् । १२ निचृदनुष्टुप् । १३, १४ विराड्-
नुष्टुप् ॥ स्वरः—१—१० धैवतः । ११—१४ गान्धारः ॥

॥ १६ ॥ मैनमग्ने वि देहो माभि शोचो मास्य त्यचं चिक्षिणोमा शरीरम् ।
यदा शृतं कृणवो जातवेदोऽर्थमेतं प्र हिणुतात्पितृभ्यः ॥ १ ॥ शृतं यदा करसि
जातवेदोऽर्थमेतं परि दत्तात्पितृभ्यः । यदा गच्छात्यसुनीतिमेतामथा देवानां व-
शनीर्भाति ॥ २ ॥ सूर्यं चक्षुर्गच्छतु वार्तमात्मा यां च गच्छ पृथिवीं च धर्मया ।
अपो वा गच्छ यद्वि तत्र ते हितमोषधीषु प्रति तिष्ठा शरीरैः ॥ ३ ॥ अजो भा-
गस्पर्षमा तं तपस्य तं ते शोचिस्तपतु तं ते अर्चिः । यास्ते शिवास्तन्वो जातवे-
दस्ताभिर्वहनं सुकृतां लोकां ॥ ४ ॥ अर्वासृज पुनरग्ने पितृभ्यो यस्त आहुतश्चरति
स्वधाभिः । आयुर्वसान्त उप वेतु शेषः सं गच्छतां तन्वा जातवेदः ॥ ५ ॥ २० ॥
यघे कृणः शंखन आनुतोद पिणिलः सर्प उत वा श्वापदः । अग्निष्टद्विश्वाद-

अ० ७ । अ० ६ । व० २४] ५५१ [म० १० । अ० २ । सू० १७ ।

गदङ्कणोतु सोमश्च यो ब्राह्मणाँ आविवेश ॥ ६ ॥ अग्नेर्वर्म परि गोभिर्व्ययस्व
सं प्रोर्णुष्व पीवसा मेदसा च । नेत्त्वा धृष्णुर्हरसा जर्हपाणो दधृग्विधच्यन्पर्व-
यति ॥ ७ ॥ इममग्ने चमसं मा वि जिह्वरः प्रियो देवानामृत सोम्यानाम् । एष
यश्चमसो देवपानस्तस्मिन्देवा अमृता मादयन्ते ॥ ८ ॥ क्रव्यादमग्निं प्र हिणोमि
दूरं यमराज्ञो गच्छतु रिप्रवाहः । इहैवायमितरो जातवेदा देवेभ्यो हव्यं वहतु प्र-
जानन् ॥ ९ ॥ यो अग्निः क्रव्यात्प्रविवेश वो गृहमिमं पश्यन्नितरं जातवेदसम् ।
तं हरामि पितृयज्ञाय देवं स धर्मिन्वात्परमे सधस्थे ॥ १० ॥ २१ ॥ यो अग्निः
क्रव्यवाहनः पितृन्यक्षदत्तावृधः । प्रेदुं हव्यानि वोचति देवेभ्यश्च पितृभ्य आ
॥ ११ ॥ उशन्तस्त्वा नि धीमद्युशन्तः समिधीमहि । उशन्तुशत आ वह पितृन्ह-
विषे अत्तवे ॥ १२ ॥ यं त्वमग्ने समदहस्तमु निर्वापया पुनः । क्रियाम्बवत्र रोहतु
पाकदूर्वा व्यल्कशा ॥ १३ ॥ शीतिक्के शीतिकावति ह्लादिक्के ह्लादिकावति । मण्डू-
क्यासु सङ्गम इमं स्वर्गिणं हर्षय ॥ १४ ॥ २२ ॥ १ ॥

॥ १७ ॥ १—१४ देवश्रवा यामायन ऋषिः ॥ देवताः—१, २ सरण्यूः ।
३—६ पूषा । ७—९ सरस्वती । १०, १४ आपः । ११—१३ आपः सोमो वा ॥
छन्दः—१, ५, ८ विराट् त्रिष्टुप् । २, ६, १२ त्रिष्टुप् । ३, ४, ७, ९—११ निचृ-
त्त्रिष्टुप् । १३ ककुम्मती बृहती । १४ अनुष्टुप् ॥ स्वरः—१—१२ धैवतः । १३
मध्यमः । १४ गान्धारः ॥

॥ १७ ॥ त्वष्टा दुहित्रे वहतुं कृणोतीतीदं विश्वं भुवनं समेति । यमस्य मृता
पर्युद्यमाना महो जाया विवस्वतो ननाश ॥ १ ॥ अपागृहन्मृतां मर्त्येभ्यः कृत्वा
सर्वर्णामददुर्विस्वते । उताश्विनावभरद्यत्तदासीदजहादु द्वा मिथुना सरण्यूः ॥ २ ॥
पूषा त्वेतश्च्यावयतु प्र विद्वाननष्टपशुर्भुवनस्य गोपाः । स त्वेतेभ्यः परि ददत्पि-
तृभ्योऽग्निर्देवेभ्यः सुविदत्रियेभ्यः ॥ ३ ॥ आयुर्विश्वायुः परि पासति त्वा पूषा त्वा
पातु प्रपथे पुरस्तात् । यत्रासते सुकृतो यत्र ते युयुस्तत्र त्वा देवः संविता दधानु
॥ ४ ॥ पूषेमा आशा अनु वेद सर्वाः सो अस्माँ अभयतमेन नेपत् । स्यन्दिदा-
आर्घृणिः सर्ववीरोऽप्रयुच्छन्पुर एतु प्रजानन् ॥ ५ ॥ २३ ॥ प्रपथे प्रथामजनिष्ठ
पूषा प्रपथे दिवः प्रपथे पृथिव्याः । उभे अभिं प्रियतमे सधस्थे आ च परा च
चरति प्रजानन् ॥ ६ ॥ सरस्वतीं देवयन्तो हवन्ते सरस्वतीमश्वरे नायमानि । स-
रस्वतीं सुकृतो अहयन्तु सरस्वती दाशुपे वार्य दान् ॥ ७ ॥ सरस्यति या स-

अ० ७ । अ० ६ । व० २७] ५५२ [म० १० । अ० २ । सू० १८ ।

नमो नृणां नृणां भिदेहि पितृभिर्मदन्ती । आसद्यास्मिन्वहिंषि मादयस्वानमीवा
 नृणां भेदये ॥ ८ ॥ सर्वस्वर्ता यां पितरो हवन्ते दक्षिणा यज्ञमभिनक्षमाणाः ।
 सप्तमिदं विद्वेदं अत्र भ्रामं शयस्पोषे यजमानेषु धेहि ॥ ९ ॥ आपो अस्मान्मातरः
 शुन्ययन्तु येन नो घृतपयः पुनन्तु । विश्वं हि रिप्रं प्रवहन्ति देवी रुदिदाभ्यः
 मुनिना पुन पयि ॥ १० ॥ २४ ॥ द्रप्सश्चस्कन्द प्रथमं अनु यन्निमं च योनि-
 मनु यदयं पूर्वः । सुप्तानं योनिमनु सञ्चरन्तं द्रप्सं जुहोम्यनु सप्त होत्राः ॥ ११ ॥
 यस्ते द्रप्सः स्कन्दति यस्ते अंगुर्वाहुच्युतो धिपणाया उपस्थात् । अध्वर्योर्वा परि
 ता यः पवित्रात्तं ते जुहोमि मनसा वषट्कृतम् ॥ १२ ॥ यस्ते द्रप्सः स्कन्धो यस्ते
 अंगुस्त्वश्च यः परः क्षुचा । अयं देवो बृहस्पतिः सं तं सिञ्चन्तु राधसे ॥ १३ ॥
 पर्यस्वतीरोपधयः पर्यस्वन्मामकं वचः । अणां पर्यस्वदित्पयस्तेन मा सह शुन्धत
 ॥ १४ ॥ २५ ॥

॥ १८ ॥ १—१४ सङ्कुसुको यामायन ऋषिः ॥ देवताः—१-४ मृत्युः ।
 ५ धाता । ६ त्वष्टा । ७-१३ पितृमेधः । १४ पितृमेधः प्रजापतिर्वा ॥ छन्दः—
 १, ५, ७—६ निचृत्विष्टुप् । २—४, ६, १२, १३ त्रिष्टुप् । १० भुरिक्-
 विष्टुप् । ११ निचृत्पङ्क्तिः । १४ निचृदनुष्टुप् ॥ स्वरः—१-१०, १२, १३ धैवतः ।
 ११ पञ्चमः । १४ गान्धारः ॥

॥ १८ ॥ परं मृत्यो अनु परेहि पन्थां यस्ते स्व इतरो देवयानात् । चक्षु-
 ष्यते श्रूयते ते ब्रवीमि मा नः प्रजां रीरिपो मोत वीरान् ॥ १ ॥ मृत्योः पदं
 योपयन्तो यदेतु द्राघीय आयुः प्रतुरं दधानाः । आप्यायमानाः प्रजया धनेन शुद्धाः
 पूता भवत यज्ञियासः ॥ २ ॥ इमे जीवा वि मृतैरावृत्रभृद्भृद्वा देवहूतिर्नो अद्य ।
 माञ्चो अगाम नृतये हसाय द्राघीय आयुः प्रतुरं दधानाः ॥ ३ ॥ इमं जीवेभ्यः
 परिधिं दधामि मेषां नु गादपरो अर्थमेतम् । शतं जीवन्तु शरदः पुरुचीरन्तमृत्युं
 दधन्तां पर्वतेन ॥ ४ ॥ यथाहान्यनुपूर्वं भवन्ति यथ ऋतव ऋतुभिर्यन्ति साधु ।
 यथा न पूर्वपरो जहात्येवा धातरायैषि कल्पयेषाम् ॥ ६ ॥ २६ ॥ आ रोहिता-
 युक्तेस्ते वृणाना अनुपूर्वं यतमाना यतिष्ठ । इह त्वष्टा सृजनिमा सृजोपा द्वी-
 यमायुः करति जीवसे वः ॥ ६ ॥ इमा नारीरविश्रवाः सुपत्नीराज्जनेन सर्पिषा
 नं विशन्तु । अनुश्रवोऽनमीयाः सुरक्षा आ रोहन्तु जनयो योनिमग्रे ॥ ७ ॥ उ-
 दीर्षं नार्यभि जीवल्लोकं गतासुमेतमुप शेष एहि । इस्तुग्राभस्य दिधिपोस्तवेदं

अ० ७ । अ० ७ । व० २] ५५३ [म० १० । अ० २ । सू० २० ।

मत्युर्जनित्वमभि सं वभूथ ॥ ८ ॥ धनुर्हस्ताद्वाहदानो मृतस्यास्मे ज्ञायाय वर्षसे व-
लाय । अत्रैव त्वमिह वयं सुवीरा विश्वाः स्पृधो अभिमातीर्जयेम ॥ ९ ॥ उप सर्प
मातरं भूमिमेतामुख्यचंसं पृथिवीं सुशेवाम् । ऊर्णम्रदा युवतिर्दक्षिणावत एषा त्वां
पातु निश्चैतेरुपस्थात् ॥ १० ॥ २७ ॥ उच्छृञ्चस्व पृथिवि मा निवाधयाः स-
पायनास्मै भव सूपवञ्चना । माता पुत्रं यथा सिचाभ्येनं भूम ऊर्णहि ॥ ११ ॥
उच्छृञ्चमाना पृथिवी सु तिष्ठतु सहस्रं मितु उप हि श्रयन्ताम् । ते गृहासो घृत-
श्चुतो भवन्तु विश्वाहास्मै शरणाः सन्त्वत्र ॥ १२ ॥ उत्ते स्तभ्रामि पृथिवीं त्व-
त्परीमं लोगं निदधन्मो अहं रिषम् । एतां स्थूणीं पितरो धारयन्तु तेऽत्रा यमः
सादना ते मिनोतु ॥ १३ ॥ प्रतीचीने मामहनीष्वाः पर्णमिवा दधुः । प्रतीचीं ज-
ग्रभा वाचमश्वं रशनया यथा ॥ १४ ॥ २८ ॥ ६ ॥

॥ १६ ॥ ऋषिः—१—८ मथितो यामायनोभृगुर्वा वारुणिश्च्यवनो वा
भार्गवः ॥ देवताः १, २—८ आपो गावो वा । १ अग्नीषोमौ ॥ छन्दः—१, ३—५
निचृदनुष्टुप् । २ विराडनुष्टुप् । ७, ८ अनुष्टुप् । ६ गायत्री ॥ स्वरः—१—५, ७, ८
गान्धारः । ६ षड्जः ॥

॥ १६ ॥ निर्वर्तध्वं मानु गातास्मान्ति सपक्त रेवतीः । अग्नीषोमौ पुन-
र्वसू अस्मे धारयतं रुयिम् ॥ १ ॥ पुनरेता निर्वर्तय पुनरेता न्या कुरु । इन्द्र एणा
नियच्छत्वग्निरेता उपाजतु ॥ २ ॥ पुनरेता निर्वर्तन्तामस्मिन्पुष्यन्तु गोपतां ।
इहैवाग्ने निर्धारयेह तिष्ठतु या रुयिः ॥ ३ ॥ यज्ञियानं न्ययनं संज्ञानं यत्परा-
यणम् । आवर्तनं निर्वर्तनं यो गोपा अपि तं हुवे ॥ ४ ॥ य उदानद्वययनं य-
उदानद्वययणम् । आवर्तनं निर्वर्तनमपि गोपा निर्वर्तताम् ॥ ५ ॥ आ निर्वर्त
निर्वर्तय पुनर्न इन्द्र गा देहि । जीवाभिर्भुनजामहे ॥ ६ ॥ परिं वो विश्वतो दध
ऊर्जा घृतेन पर्यसा ये देवाः के च यज्ञियास्ते रुय्या सं सृजन्तु नः ॥ ७ ॥ आ
निर्वर्तनं वर्तय नि निर्वर्तनं वर्तय । भूम्याश्चतस्रः प्रदिशस्ताभ्य एता निर्वर्तय ॥ ८ ॥ १॥

॥ २० ॥ ऋषिः—१—१० विमद ऐन्द्रः प्राजापत्यो वा वसुकृद्वा वामुक्रः ॥ अग्नि-
देवता ॥ छन्दः—१ आसुरी त्रिष्टुप् । २, ६ अनुष्टुप् । ३ पादनिचृद्रायत्री । ४,
५, ७ निचृद्रायत्री । ६ गायत्री । ८ विराड्गायत्री । १० त्रिष्टुप् ॥ स्वरः—१,
१० धैवतः । २, ६ गान्धारः । ३—८ षड्जः ॥

॥ २० ॥ भृद्रे नो अयि वातय मनः ॥ १ ॥ अग्निमीळे भुजां यविष्ठं शा-
मा शिषं दुर्वरीतुम् । यस्य धर्मन्स्वरेनीः सपर्यन्ति मातुरुधः ॥ २ ॥ यमासा कृ-
पनीजं भासाकंतुं वर्धयन्ति । अजते श्रोणिदन् ॥ ३ ॥ अर्यो विशां गातुरेति
प्र यदानं द्विवो अन्तान् । कविरुभ्रं दीधानः ॥ ४ ॥ जुषद्भुव्या मातुपस्योर्ध्वस्त-
स्यावृन्वो युजे । मिनवन्त्समं पुर एति ॥ ५ ॥ स हि क्षेमो हविर्यज्ञः श्रुष्टीदस्य
गातुरेति । अग्निं देवा वाशीमन्तम् ॥ ६ ॥ २ ॥ यज्ञासाहं दुवं इपेऽग्निं पूर्वस्य
शेवस्य । अद्रेः सूनुमायुमाहुः ॥ ७ ॥ नरो ये के चास्मदा विशेवते वाम आस्युः ।
अग्निं हविषा वर्धन्तः ॥ ८ ॥ कृष्णः श्वेतोऽरुषो यामो अस्य मध्र अज्ज उत
शोणो यशस्वान् । हिरण्यरूपं जनिता जजान ॥ ९ ॥ एवा तं अग्ने विमदो म-
नीषामूर्जो नपादमृतेभिः सजोपाः । गिर आवत्तत्सुमती रियान इपमूर्जं सुक्षितिं
विश्वमाभाः ॥ १० ॥ ३ ॥

॥ २१ ॥ ऋषिः—१—८ विमद ऐन्द्रः प्राजापत्यो वा वसुकृद्वा वासुकः ॥
अग्निदेवता ॥ छन्दः—१, ४, ८ निचृत् पङ्क्तिः । २ पादनिचृत् पङ्क्तिः । ३, ५, ७
विराद् पङ्क्तिः । ६ आर्ची पङ्क्तिः ॥ पञ्चमः स्वरः ॥

॥ २१ ॥ अग्निं न स्वयंक्तिभिर्होतारं त्वा दृणीमहे । यज्ञाय स्तीर्णवर्हिषे वि-
त्रो मदे शीरं पावकशोचिषं विवक्षसे ॥ १ ॥ त्वामु ते स्वाभुवः शुम्भन्त्यश्वरा-
धसः । वेति त्वामुपसेवन्ती वि वो मदे ऋजीतिरग्न आहुतिर्विवक्षसे ॥ २ ॥ त्वे
यर्माण आ सते जुद्धभिः सिञ्चतीरिव । कृष्णा रूपायर्जुना वि वो मदे विश्वा
अधि श्रियो धिपे विवक्षसे ॥ ३ ॥ यमग्ने मन्यसे शयिं सहसावन्नमर्त्य । तमा
नो वाजतातये वि वो मदे युजेषु चित्रमा भराधिवक्षसे ॥ ४ ॥ अग्निर्जातो अ-
र्धवणा विदद्विश्वानि काव्या । भुवद्भूतो विवस्वतो वि वो मदे प्रियो यमस्य का-
म्यो विवक्षसे ॥ ५ ॥ ४ ॥ त्वां यज्ञेष्वीळतेऽग्ने प्रयत्यध्वरे । त्वं वसून्ति काम्या
वित्रो मदे विश्वा दधासि दाशुपे विवक्षसे ॥ ६ ॥ त्वां यज्ञेष्वृत्विजं चारुमग्ने
निर्पदिरे । दृतप्रतीकं मनुषो वि वो मदे शुक्रं चेतिष्ठमक्षभिर्विवक्षसे ॥ ७ ॥ अग्ने
शुक्लेण शोचिषोरु प्रथयसे बृहत् । अभिक्रन्देन्वृषायस्त्रे वि वो मदे गर्भं दधासि जा-
मिषु विवक्षसे ॥ ८ ॥ ५ ॥

॥ २२ ॥ ऋषिः—१—१५ विमद ऐन्द्रः प्राजापत्यो वा वसुकृद्वा वासुकः ॥
इन्द्रो देवता ॥ छन्दः—१, ४, ८, १०, १४ पादनिचृद् बृहती । ३, ११

अ० ७ । अ० ७ । ब० ६] ५५५ [म० १० । अ० २ । सू० २३ ।

विराड् बृहती । २, ६, १२, १३ निचृदनुष्टुप् । ५ पादनिचृदनुष्टुप् । ७ आर्च्य-
नुष्टुप् । ६ अनुष्टुप् । १५ निचृत्त्रिष्टुप् ॥ स्वरः—१, ३, ४, ८, १०, ११, १४
मध्यमः । २, ५-७, ९, १२, १३ गान्धारः । १५ धैवतः ॥

॥ २२ ॥ कुहं श्रुत इन्द्रः कस्मिन्नद्य जने मित्रो न श्रूयते । ऋषीणां वा यः
क्षये गुह्यं वा चर्क्ये गिरा ॥ १ ॥ इह श्रुत इन्द्रो अस्मे अद्य स्तवै वज्रयुचीपमः ।
मित्रो न यो जनेष्वा यशश्चक्रे असाम्या ॥ २ ॥ महो यस्पतिः शर्वसो असाम्या महो
नृम्णस्य तूतुजिः । भर्ता वज्रस्य धृष्णोः पिता पुत्रमिव प्रियम् ॥ ३ ॥ युजानो
अश्वा वातस्य धुनी देवो देवस्य वज्रिवः । स्यन्ता पथा विरुक्मता सृजानः स्तो-
ष्यध्वं नः ॥ ४ ॥ त्वं त्या चिद्वातस्याश्वानां ऋज्जा त्मना बर्हध्वै । ययोर्देवो न
मर्त्यो यन्ता नर्किर्विदार्यः ॥ ५ ॥ ६ ॥ अध ग्मन्तोशना पृच्छते वां कर्दधा न
आ गृहम् । आ जग्मथुः पराकाङ्क्षिश्च ग्मश्च मर्त्यम् ॥ ६ ॥ आ न इन्द्र पृक्ष-
सेऽस्माकं ब्रह्मोद्यतम् । तत्त्वा याचामहेऽव शुष्णं यदन्नमानुषम् ॥ ७ ॥ अकर्म-
दस्युरभि नो अमन्तुरन्यत्रतो अमानुषः । त्वं तस्या मित्रहन्वर्धदासस्य दम्भय ॥ ८ ॥
त्वं न इन्द्र शूर शूरैरुत त्वोतासो बर्हणा । पुरुत्रा ते वि पूर्तयो नवन्त जोणयो
यथाः ॥ ९ ॥ त्वं तान्वृत्रहत्ये चोदयो नृन्कार्पाणे शूर वज्रिवः । गुह्य यदी क-
वीनां विशां नक्षत्रशवसाम् ॥ १० ॥ ७ ॥ मञ्जू ता त इन्द्र दानामस आजाणे
शूर वज्रिवः । यद्ध शुष्णस्य दम्भयो जातं विश्वं सयावभिः ॥ ११ ॥ माकु-
ध्र्यगिन्द्र शूर वस्वीरस्मे भूवन्नभिष्टयः । वयंवयं त आसां सुम्ने स्याम वज्रिवः
॥ १२ ॥ अस्मे ता त इन्द्र सन्तु सत्यार्हिसन्तीरुपस्पृशः । विद्याम यामां भुजो
धेनूनां न वज्रिवः ॥ १३ ॥ अहस्ता यदपदी वर्धत क्षाः शचीभिर्वेद्यानाम् ।
शुष्णं परि प्रदक्षिणिद्विशवायवे नि शिश्नयः ॥ १४ ॥ पिवापिवेदिन्द्र शूर सोमं
मा रिषण्यो वसवान वसुः सन् । उत त्रायस्व गृणतो मघोनो महश्च रायो रे-
वतस्कृधी नः ॥ १५ ॥ ८ ॥

॥ २३ ॥ ऋषिः—१—७ विमद ऐन्द्रः प्राजापत्यो वा वसुकृद्वा वासुक्रः ॥
इन्द्रो देवता ॥ छन्दः—१ विराड् त्रिष्टुप् । २, ४ आर्चीभुरिग् जगती । ६ आ-
र्चीस्वराद् जगती । ३ निचृज्जगती । ५, ७ निचृत्त्रिष्टुप् ॥ स्वरः—१, ५,
७ धैवतः । २—४, ६ निषादः ॥

॥ २३ ॥ यजामह इन्द्रं वज्रदक्षिणं हरीणां रुच्यं विव्रतानाम् । प्र श्मभ्य

नोमुत्तरार्धयो भूदि मेनाभिर्द्वयमानो वि राधसा ॥ १ ॥ हरी न्वस्य या वने विदे
नान्वन्त्री एवेवैवो वृद्धा भवत् । ऋभुर्वाज ऋभुत्ताः पत्यते शवोऽव क्षणौमि
दामस्य नाम चित् ॥ २ ॥ यदा वज्रं हिरण्य मिदथा स्यं हरी यमस्य बहतो वि-
सृगिभिः । आ तिष्ठति मयया सनश्चत इन्द्रो वाजस्य दीर्घश्रवसस्पतिः ॥ ३ ॥
सो चित् वृष्टिर्युव्यास्वा सचां इन्द्रः श्मश्रूणि हरिताभि प्रुण्णुते । अवं वेति
सुत्तयं सुते मधुक्षिन्नाति वातो यथा वनम् ॥ ४ ॥ यो वाचा विवाचो मृधवाचः पुरु
सहस्राशिवा ज्ञानं । तत्तदिदस्य पौंस्यं गृणीमसि पितेव यस्तर्विपी वावृधे शवः
॥ ५ ॥ सोमं त इन्द्र विमदा अजीजनन्नपूर्व्य पुरुतमं सुदानवे । विद्वा ह्यस्य भो-
जनमिनस्य यदा पशुं न गोपाः करामहे ॥ ६ ॥ मार्किर्न एना सख्या वि यौपुस्तव
चेन्द्र विमदस्य च ऋपेः । विष्णो हि ते प्रमतिं देव जामिवदस्मे ते सन्तु सख्या
शिवानि ॥ ७ ॥ ६ ॥

॥ २४ ॥ ऋषिः १-६ विमद ऐन्द्रः प्राजापत्यो वा यसुकृद्वा वासुकः ॥ देवताः—
१—३ इन्द्रः । ४—६ अभिनौ ॥ छन्दः—१ आस्तार पङ्क्तिः । २ आर्चीस्वराद्
पङ्क्तिः । ३ शङ्कुमती पङ्क्तिः । ४, ६ अनुष्टुप् । ५ निचृदनुष्टुप् ॥ स्वरः—१-३
पञ्चमः । ४—६ गान्धारः ॥

॥ २४ ॥ इन्द्र सोममिमं पितृ मधुमन्तं चमू सुतम् । अस्मे रुयि नि धारय
वि वो मदे सहस्रिणं पुरुवसो विवक्षसे ॥ १ ॥ त्वां यज्ञेभिर्बुधैरुप हव्येभि-
रीमहे । शचीपते शचीनां वि वो मदे श्रेष्ठं नो धेहि वार्यं विवक्षसे ॥ २ ॥ य-
स्पतिर्वार्याणामसि रुद्रस्य चोदिता । इन्द्रं स्तोतृणामविता वि वो मदे द्विपो नः
पाण्डेयो विवक्षसे ॥ ३ ॥ युवं शक्रा मायाविना समीची निरमन्थतम् । विमदेन
यदीक्षिता नासत्या निरमन्थतम् ॥ ४ ॥ विश्वे देवा अकृपन्त समीच्योनिष्पत-
न्त्योः । नासत्यावब्रुवन्देवाः पुनरा बहतादिति ॥ ५ ॥ मधुमन्मे परायणं मधुम-
त्यनुरायनम् । ता नो देवा देवतया युवं मधुमतस्कृतम् ॥ ६ ॥ १० ॥

॥ २५ ॥ ऋषिः—१-११ विमद ऐन्द्रः प्राजापत्यो वा यसुकृद्वा वासुकः ॥
सोमो देवता ॥ छन्दः— १, २, ६, १०, ११ आस्तार पङ्क्तिः । ३-५ आर्पी-
निचृद् पङ्क्तिः । ७—९ आर्पी विराद् पङ्क्तिः ॥ पञ्चमः स्वरः ॥

॥ २५ ॥ भद्रं नो अर्पि वातय मनो दक्षिणतः क्रतुम् । अधो ते मख्ये अ-

७ । अ० ७ । व० १४] ५५७ [म० १० । अ० २ । सू० २६ ।

वि वो मदे रण्णावो न यवसे विवक्षसे ॥ १ ॥ हृदिस्पृशस्त आसते वि-
सोम धामसु । अथा कामा इमे मम विवो मदे तिष्ठन्ते वसूयवो विवक्षसे ॥ २ ॥
व्रतानि सोम ते प्राहं मिनामि पाक्या । अथा पितेव सूनवे विवोम दे मृजानो
चिद्व्याद्विवक्षसे ॥ ३ ॥ समु प्र यन्ति धीतयः सर्गासोऽवृता इव । क्रतुं नः
जीवसे वि वो मदे धारया चमसां इव विवक्षसे ॥ ४ ॥ तव त्वे सोम श-
भिर्निकामासो व्यृण्वरे । गृत्सस्य धीरास्तवसो वि वो मदे व्रज गोमन्तम-
विवक्षसे ॥ ५ ॥ ११ ॥ पशुं नः सोम रक्षसि पुरुत्रा विष्टितं जगत् । स-
णोपि जीवसे वि वो मदे विश्वा सम्पश्यन्भुवना विवक्षसे ॥ ६ ॥ त्वं नः सोम
वतो गोपा अदाभ्यो भव । सेध राजन्नप सिधो वि वो मदे मा नो दुःशंस ई-
विवक्षसे ॥ ७ ॥ त्वं नः सोम सुक्रतुर्वयोधेयाय जागृहि । क्षेत्रवित्तरो मनुषो
वो मदे ब्रुहो नः प्राहंहसो विवक्षसे ॥ ८ ॥ त्वं नो वृत्रहन्तमेन्द्रस्येन्द्रो शिवः
॥ यत्सीं हवन्ते समिधे वि वो मदे युध्यमानास्तोकसातौ विवक्षसे ॥ ९ ॥
घ स तुरो मद इन्द्रस्य वर्धत प्रियः । अयं कृत्वावतो महो वि वो मदे मति
स्य वर्धयद्विवक्षसे ॥ १० ॥ अयं विप्राय दाशुषे वाजा इयति गोमतः । अयं
भ्य आ वरं वि वो मदे प्रान्धं श्रोणं च तारिपद्विवक्षसे ॥ ११ ॥ १२ ॥

॥ २६ ॥ ऋषिः—१—६ विमद ऐन्द्रः प्राजापत्यो वा वसुकृद्वा वासुकः ॥
देवता ॥ छन्दः—१ उष्णिक् । ४ आर्षी निचृदुष्णिक् । ३ ककुम्भत्यनु-
॥ ५—८ पादनिचृदनुष्टुप् । ६ आर्षी विराडनुष्टुप् । २ आर्ची स्वराडनुष्टुप् ॥
ः—१, ४ ऋषभः । २, ३, ५—६ गान्धारः ।

॥ २६ ॥ प्र हृच्छा मनीषाः स्पृहा यन्ति नियुतः । प्र इसा नियुद्रयः पूषा
वष्टु माहिनः ॥ १ ॥ यस्य त्यन्महित्वं वाताप्यमयं जनः । विप्र आवससीति-
श्वेकैत सुष्टुतीनाम् ॥ २ ॥ स वेद सुष्टुतीनामिन्दुर्न पूषा वृषा । अभि पुरः
यति व्रजं न आ प्रुषायति ॥ ३ ॥ मंसीमहि त्वा वयमस्माकं देव पूषन् । प्र-
तां च साधनं विप्राणां चाध्वम् ॥ ४ ॥ प्रत्यर्थिर्यज्ञानामभवद्यो रयानाम् ।
पिः स यो मनुहितो विप्रस्य यावयत्सखः ॥ ५ ॥ १३ ॥ आधीर्पमाणायाः पतिः
याश्च शुचस्य च । वासोवायोऽवीनामा वासांसि मर्मजत् ॥ ६ ॥ इनो वाजानां
ग्निः पुष्टीनां सखा । प्र शम्यु ह्येतो द्योद्वि वृथा यो अदाभ्यः ॥ ७ ॥

म० ७ । म० ७ । व० १७] ५५ = [म० १० । अ० २ । सू० २७ ।

॥ ८ ॥ अन्नाकंपूर्जा रयं पूषा अविष्टु माहिः । भुवद्वाजानां वृध इमं नः
नृपवृन्वम् ॥ ९ ॥ १४ ॥

॥ २७ ॥ अधिः-१-२४ वसुक्र ऐन्द्रः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः-१, ५,
८, १०, १४, २२ त्रिष्टुप् । २, ६, १६, १८ विराद् त्रिष्टुप् । ३, ४, ११, १२,
१५, १६-२१, २३ निचृत्त्रिष्टुप् । ६, ७, १३, १७ पादानिचृत्त्रिष्टुप् । २४ भु-
रिक् त्रिष्टुप् ॥ धैवतः स्वरः ॥

॥ २७ ॥ असत्सु मे जरितः साभिवेगो यत्सुन्वते यजमानाय शिक्तम् ।
अनांशीर्दामहमस्मि प्रहन्ता संत्यध्वतं वृजिनायन्तं माभुम् ॥ १ ॥ यदीदृहं युधये
सद्ययान्यदेवयून्तन्याः शृणुजानान् । अमा ते तुम्रं वृषभं पंचानि तीव्रं सुतं पञ्च-
दशं निपिञ्चम् ॥ २ ॥ नाहं तं वेदं य इति ब्रवीत्यदेवयून्तमरणे जघन्वान् ।
यदावाक्यत्समरणमृषावृदादिह मे वृषभा प्र हुवन्ति ॥ ३ ॥ यदज्ञातेषु वृजने-
ष्वामं विरेवे सतो मयवानो म आसन् । जिनामिवेत्तेम आ सन्तं माभुं प्र तं क्षिणां
पर्वते पादगृहं ॥ ४ ॥ न वा उ मां वृजने वारयन्ते न पर्वतासो यदहं मंसस्ये ।
मम स्वनात्कृधूकणो भयात् एवेदनु धून्किरणः समेजात् ॥ ५ ॥ १५ ॥ दर्शञ्च
श्रुतपां अनिन्द्रान्वाहुक्षदः शरवे पत्यमानान् । घृषु वा ये नितिदुः सखायमध्य-
न्वेपु पययो वदत्युः ॥ ६ ॥ अभूर्वांस्त्रीर्व्युः आयुरानुर्व्वु पूर्वो अपरो नु दर्पत् ।
हे पवस्ते परि तं न भूतो यो अस्य पारे रजसो विवेप ॥ ७ ॥ गात्रो यवं प्रयुता
अयो अलन्ता अपश्यं सहगोपाश्चरन्तीः । हवा इदयो अभितः समायन्कियदासु
स्वपतिरद्वन्द्याते ॥ ८ ॥ सं यद्वयं यवसादो जनानामहं यवादं उर्व्वज्जे अन्तः ।
अत्रा युक्तोऽवमातारमिच्छादथो अयुक्तं युनजद्वन्वान् ॥ ९ ॥ अत्रेदं मे मंससे
सत्यमुक्तं द्विपात्र यच्चतुष्पात्संसृजानि । स्त्रीभिर्यो अत्र वृषणं पृतन्यादयुद्धो अस्य
वि भजानि वेदः ॥ १० ॥ १६ ॥ यस्यानुज्ञा दुहिता जात्वास कस्तां विद्वान् अभि
मन्याते अन्याम् । कतरो मेनि प्रति तं मुचाते य ई वहति य ई वा वरेयात् ॥ ११ ॥
कियन्ती योषां मर्यतो बंधूयोः परिप्रीता पन्यसा वार्येण । अद्रा ब्रधूर्भवति यत्सु-
पेशाः स्वयं सा मित्रं वेनुते जने चित् ॥ १२ ॥ पत्तो जंगार प्रत्यञ्चमत्तिं शीष्णां
शिरः प्रति दद्यां वरुथम् । आसीन ऊर्ध्वामुपसिं क्षिणाति न्यङ्कुत्तानामन्वेति भू-
मिम् ॥ १३ ॥ बृहन्नच्छायो अपलाशो अवीं तस्यो माता विपितो अस्ति गर्भः ।
अन्यस्या वत्सं रिद्वती मिमाय कया भुवा निदये धेनुस्वः ॥ १४ ॥ सप्त वी-

अ० ७ । अ० ७ । व० २०] ५५६ [म० १० । अ० २ । सू० २८ ।

रासौ अधरादुदायन्नष्टोत्तरात्तात्समजग्मिरन्ते । नव पश्चान्तात्स्थविमन्त आयु-
न्दश प्राक्सानु वि तिरन्त्यश्वः ॥ १५ ॥ १७ ॥ दशानामेकं कपिलं समानं तं हि-
न्वन्ति कर्तवे पार्याय । गर्भे माता सुधितं वृक्षणास्ववेनन्तं तुषयन्ती विभर्ति ॥ १६ ॥
पीवानं मेषमपचन्त वीरा न्युक्ता अक्षा अनुदीव आसन् । द्वा धनुं वृद्धतीप्स्वन्तः
प्रवित्रवन्ता चरतः पुनन्ता ॥ १७ ॥ वि क्रोशनासो विष्वञ्च आयन्पचाति नेमो
नहि पक्षदर्थः । अयं मे देवः संविता तदाह द्वन्त इद्वनवत्सर्पिरन्नः ॥ १८ ॥ अ-
पश्यं ग्रामं वहमानमारादचक्रया स्वधया वर्तमानम् । सिर्षक्युर्यः प्र युगा जनानां
सद्यः शिश्वा प्रमिनानो नवीयान् ॥ १९ ॥ एतौ मे गावौ प्रमरस्य युक्तौ मो पु
प्रसेधीर्मुहुर्निममन्धि । आपश्चिदस्य विनशन्त्यर्थं सूरश्च मर्क उपरो वभूवान्
॥ २० ॥ १८ ॥ अयं यो वज्रः पुरुधा विवृत्तोऽवः सूर्यस्य वृद्धतः पुरीपात् । श्रव-
इदेना परो अन्यदस्ति तदव्यथी जरिमाणस्तरन्ति ॥ २१ ॥ वृक्षेवृक्षे नियता मी-
मयद्गौस्ततो वयः प्र पतान्पूरुपादः । अथेदं विश्वं भुवनं भयात् इन्द्राय सुन्वदप्ये
च शिञ्जत् ॥ २२ ॥ देवानां माने प्रथमा अतिष्ठन्कृन्तव्रदिषामुपरा उदायन् । त्र-
यस्तपन्ति पृथिवीमनूपा द्वा वृवृकं वहतः पुरीपम् ॥ २३ ॥ सा ते जीवार्तुस्त तस्य
विद्धि मा स्मैतादृगप गूहः समर्थे । आविः स्वः कृणुते गूहते वुसं स पादुरस्य नि-
णिजो न मुच्यते ॥ २४ ॥ १९ ॥

॥ २८ ॥ ऋषिः—१—१२ इन्द्र वसुक्रयोः संवाद ऐन्द्रः ॥ इन्द्रो देवता ॥
छन्दः—१, २, ७, ८, १२ निचृत्त्रिष्टुप् । ३, ६ त्रिष्टुप् । ४, ५, १० विराद् त्रिष्टुप् ।
६, ११ पादनिचृत्त्रिष्टुप् ॥ धैवतः स्वरः ॥

॥ २८ ॥ विश्वो ह्यन्यो अरिराजगाम ममेदह श्वशुरो ना जगाम । जज्ञी-
याद्भाना उत सोमं पपीयात्स्वाशितः पुनरस्तं जगायात् ॥ १ ॥ स रोरुवदृषभ-
स्त्रिगमशृङ्गो वर्षन्तस्थौ वरिमुन्ना पृथिव्याः । विश्वेप्वेनं वृजनेषु पापि यो मे कु-
क्षी सुतसोमः पूणार्ति ॥ २ ॥ अद्रिणा ते मन्दिन इन्द्र तूयान्तमुन्वन्ति सोमान्पि-
वसि त्वमेषाम् । पचन्ति ते वृषभाँ अत्सि तेषाम् पृक्षेण यन्मयवन्द्यमानः ॥ ३ ॥
इदं सु मे जरितरा चिकिद्धि प्रतीपं शापं तद्यो वहन्ति । लोपाशः मिदं मृत्यञ्च-
मत्साः क्रोष्टा वराहं निरतक् कक्षात् ॥ ४ ॥ कथा तं एतदहमा चिकेनं गृत्सस्य
पाकस्तवसौ मनीषाम् । त्वं नो विद्धाँ ऋतुथा वि वोचो यमर्थं ते मयवन्द्येभ्या धूः
॥ ५ ॥ एवा हि मां तवसं वर्धयन्ति दिवश्चिन्मे वृद्धत उत्तरा धूः । पुरु मरुता

निर्मिताभि माकर्मयुं हि मा जनिता जजान ॥ ६ ॥ २० ॥ एवा हि मां त-
नर्न ह्यगुं कर्मन्कर्मन्त्रयणमिन्द्र देवाः । वर्धो वृत्रं वज्रेण मन्दसानोऽर्षवजं म-
हिना दानुषे वम् ॥ ७ ॥ देवास आयन्यरशूरविघ्नवना वृश्चन्तो अभि विडभिरा-
यनानि मुद्रान्दधतो वृज्जणसु यत्रा कृपीटमनु तद्वहन्ति ॥ ८ ॥ शशः क्षुरं प्रत्यञ्चं
जगान्निद्रि लोकेन व्यभिदमारात् । बृहन्तं चिद्वहते रन्धयानि वयद्वत्सो वृषभं शू-
लवानः ॥ ९ ॥ सुवर्ण इत्या नखमा सिंहायारुद्धः परिषदं न सिंहः । निरुद्ध-
श्चिन्महिस्तर्प्यावाङ्गोधा तस्मा अयथं कर्षदेतत् ॥ १० ॥ तेभ्यो गोधा अयथं
कर्षदेतये वृज्जणः प्रतिपीयन्त्यन्नैः । सिम उच्चर्णोऽवसृष्टं अदन्ति स्वयं वलानि
तन्वः शृणानाः ॥ ११ ॥ एते शमीभिः सुशमी अभूवन्त्ये हिन्विरे तन्वः सोमं
इत्यैः । नृचद्वद्वसुषं नो माहि वाजान्दिवि श्रवो दधिपे नाम वीरः ॥ १२ ॥ २१ ॥

॥ २६ ॥ ऋषिः-१ वसुक्रः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः-१, ५, ७ विराद्
त्रिष्टुप् । २, ४, ६ निचृत्तिष्टुप् । ३, ८ पादनिचृत्तिष्टुप् ॥ धैवतः स्वरः ॥

॥ २६ ॥ वने नवा यो न्यधायि चाकञ्छुचिर्वी स्तोमो धुरणावजीगः । य-
स्येदिन्द्रः पुनदिनेषु होता नृणां नर्यो नृतमः क्षपावान् ॥ १ ॥ प्र ते अस्या उ-
पमः प्रार्परस्या नृतो स्याम नृतमस्य नृणाम् । अनु त्रिशोकः शतमारुहन्कुत्सेन
रथो यो असेत्सवान् ॥ २ ॥ कस्ते मद इन्द्र रन्त्यो भूदुरो गिरो अभ्युग्रो वि-
धाव । कदाहो अर्वागुषं मा मनीषा आ त्वा शकथामुपमं राधो अन्नैः ॥ ३ ॥
कटुं पुनर्मिन्द्र त्वावतो नृन्कया धिया करसे कञ्च आमन् । मित्रो न सत्य उरुगाय
भूत्वा अत्रे समस्य यदसन्मनीषाः ॥ ४ ॥ प्रेरय सूरौ अर्थे न पारं ये अस्य कामं
जनिथा इव गमन् । गिरिष्व ये ते तुविजात पूर्वोर्निर इन्द्र प्रतिशिञ्जन्त्यन्नैः ॥ ५ ॥
॥ २२ ॥ मात्रे नु ते सुमिते इन्द्र पूर्वी धर्मजमना पृथिवी काव्येन । वराय ते घृ-
तवन्तः सुतासुः स्वार्गन्भवन्तु पीतये मधूनि ॥ ६ ॥ आ मध्वो अस्मा असिच-
र्ममिन्द्राय पूर्णं स हि सत्यराधाः । स वावृधे वरिमन्त्रा पृथिव्या अभि कत्या
नर्यः पौंस्यश्च ॥ ७ ॥ व्यानजिन्द्रः पृतनाः स्वोज्ञा आस्मै यतन्ते सख्याय पूर्वीः ।
आ स्मा रथं न पृतनासु तिष्ठ यं भद्रया सुमत्या चोदयासे ॥ ८ ॥ २३ ॥ २ ॥

॥ ३० ॥ ऋषिः-१-१५ कवप ऐलूपः ॥ देवताः- आप अपान्नपाद्वा ॥
छन्दः-१, ३, ६, ११, १२, १५ निचृत्तिष्टुप् । २, ४, ६, ८, १४ विराद् त्रिष्टुप् ।
९, ७, १०, १३ त्रिष्टुप् ॥ धैवतः स्वरः ॥

अ० ७ । अ० ७ । व० २७] ५६१ [म० १० । अ० ३ । सू० ३१

॥ ३० ॥ प्र देवत्रा ब्रह्मणे ग्रातुरेत्स्वपो अच्छामनेसो न प्रयुक्ति । मही मित्रस्य
वरुणस्य धासि पृथुज्यसे रीरधा सुवृक्तिम् ॥ १ ॥ अर्ध्वर्यवो हविर्मन्तो हि भूता-
च्छाप इतोशतीरुशन्तः । अत्र याश्चष्ट अरुणः सुपर्णस्तमास्यध्वमिमिष्या सुहस्ताः
॥ २ ॥ अर्ध्वर्यवोऽप इता समुद्रमपां नपांतं हविषा यजध्वम् । स वो दददमिमिष्या
सुपूतं तस्मै सोममधुमन्तं सुनात ॥ ३ ॥ यो अतिध्वो दीदयदस्वन्तर्ग्यं विप्राम्
इज्जेत अध्वरेषु । अपां नपान्मधुमतीरपो वा याभिरिन्द्रो वावृधे वीर्याय ॥ ४ ॥
याभिः सोमो मोदते हर्षते च कल्याणीभिर्गुवतिभिर्न मर्यः । ता अध्वर्यो अपो अच्छा-
परहि यदासिआ ओषधीभिः पुनीतात् ॥ ५ ॥ २४ ॥ एवेद्यने युवतयो नमन्त-
यदीमुशुशुतीरेत्यच्छ । सं जानते मनसा सज्जिचकित्रेऽध्वर्यवो धिपणापश्च देवाः
॥ ६ ॥ यो वो वृताभ्यो अकृणोदु लोकं यो वो मन्त्रा अभि शस्तेरमुध्वत् । न-
स्मा इन्द्राय मधुमन्तमूर्मि देवमादन्तं प्र हिणोतनापः ॥ ७ ॥ प्रास्मै हिनोत मधु-
मन्तमूर्मि गर्भो यो वः सिन्धवो मध्व उत्सः । घृतपृष्ठमीज्यमध्वरेष्वापो रेवतीः
शृणुता हव मे ॥ ८ ॥ तं सिन्धवो मत्सरमिन्द्रपानमूर्मि प्र हेतु य उधे इयति ।
मुदच्युतमौशानं नभोजां परि त्रितन्तु विचरन्तमुत्सम् ॥ ९ ॥ आवर्ततीरुषु तु हि-
धारा गोषुयुधो न नियव चरन्तीः । ऋषे जनित्रीर्भुवतस्य पत्नीरपो वन्दस्व सुवृधः
सयौनीः ॥ १० ॥ २५ ॥ हिनोता नो अध्वरं देवयज्या हिनोत ब्रह्म सनय ध-
नानाम् । ऋतस्य योगे वि ज्यध्वमूर्धः श्रुष्टीवरीर्भूतनास्मभ्यमापः ॥ ११ ॥ आ-
पो रेवतीः क्षर्यथा हि वस्त्रः क्रतुं च भद्रं विभूथामृतं च । रायश्च स्थ स्वपत्य-
स्य पत्नीः सरस्वती तद्रूणते वर्यो धात् ॥ १२ ॥ प्रति यदापो अदश्रमायतीर्नितं
पयांसि विभ्रतीर्मधूनि । अध्वर्युभिर्मनसा संविदाना इन्द्राय सोमं सुपूतं भरन्तीः
॥ १३ ॥ एमा अगमन्नेवतीर्जीवध्वन्या अध्वर्यवः सादयता सखायः । नि वृष्टिपि
धत्त न सोम्यासोऽपां नसा संविदानास एनाः ॥ १४ ॥ अगमन्नाप उशनीर्गिहरेदं
न्यध्वरे असदन्देवयन्तीः । अध्वर्यवः सुनुतेन्द्राय सोममधूदु वः मृशका देव-
यज्या ॥ १५ ॥ २६ ॥

॥ ३१ ॥ ऋषिः-१-११ कवप ऐत्पः ॥ विश्वेदेवा देवताः ॥ छन्दः-१-
८ निचृत्त्रिष्टुप् । २, ४, ५, ७, ११ त्रिष्टुप् । ३, १० विराद् त्रिष्टुप् । ६ पाद-
निचृत्त्रिष्टुप् । ६ आर्चीस्वराद् त्रिष्टुप् ॥ धैवतः स्वरः ॥
॥ ३१ ॥ आ नो देवात्तामृषं वेतु शमो विश्वेभिस्तुर्गवमे यज्ञवः । नैर्भिर्गव-
७१

अ० ७ । अ० ७ । अ० २६] प्र६२ [म० १० । अ० ३ । सू० ३२ ।

संप्रदायो भवेत् नरेन्दो विश्वा दुष्टिता स्याम ॥ १ ॥ परि चिन्मर्तो द्रविणं मम-
न्याह्नस्य प्रथा नमसा विवासेन । उत स्वेन क्रतुना सं वदेत् श्रेयांसं दत्तं मनसा
जगृह्यात् ॥२॥ अथोयि धीतिरसंस्तुमंशोस्तीर्थे न दस्ममुप यन्त्यूमाः । अभ्यान-
श्च सुविनस्य शृपं नवेदसो अमृतानामभूम ॥ ३ ॥ नित्यश्चाकन्यात्स्वपतिर्देमू-
ना यस्मा उ देवः संविता जजान । भगो वा गोभिर्यमेमनज्यात्सो अस्मै चारुं छ-
दयदत्त स्यात् ॥ ४ ॥ इयं सा भूया उपसामिवृत्ता यद्धं जुमन्तः शर्वसा सुमा-
येन । अस्य स्तुतिं जैरितुभिर्क्षमाणा आ नः शृगमास उप यन्तु वाजाः ॥५॥२७॥
अस्येदेया सुमतिः पप्रथानाभवेत्पूर्व्या भूमता गौः । अस्य सतीळा असुरस्य योनौ
समान आ भरेण धिभ्रमाणाः ॥ ६ ॥ किं स्विद्वनं क उ स वृक्ष आस यतो द्या-
वापृथिवी निष्ठतनुः । सन्तस्थाने अजरै इत ऊती अहानि पूर्वीरुपसो जरन्त ॥७॥
नैतावदेना पुरो अन्यदस्त्युक्तास द्यावापृथिवी विभर्ति । त्वचं पवित्रं कृणुत स्वधा-
वान्यदीं सूर्ये न हरितो वहन्ति ॥ ८ ॥ स्तेगो न क्षामत्येति पृथ्वीं मिहं न वातो विहं वा-
ति भूमं । पित्रो यत्र वरुणो अज्यमा नोऽग्निर्वने न व्यसृष्ट शोकम् ॥९॥ स्तुरीर्यत्सूतं
सुधा अज्यमाना व्यथिरव्यथीः कृणुत स्वर्गोपा । पुत्रो यत्पूर्वः पित्रोर्जनिष्ठ शम्यां
गौजगार यद्धं पृच्छान् ॥१०॥ उत कएवं नृपदः पुत्र माहुरुत श्यावो धनुमादत्त
वाजी । प्र कृष्णाय रुशदपिन्वतोर्धर्कृतमत्र नकिरस्मा अपीपेत् ॥ ११ ॥ २८ ॥

॥ ३२ ॥ ऋषिः-१-६ कवप ऐतुपः ॥ विश्वे देवा देवताः ॥ छन्दः-१,
२, विराद् जगती । ३ निचृज्जगती । ४ पादनिचृज्जगती । ५ आर्चीभुरिग् ज-
गती । ६ त्रिष्टुप् । ७ आर्चीस्वराद् त्रिष्टुप् । ८, ९ निचृत्त्रिष्टुप् ॥ स्वरः-१-५
निपादः ६-९ धैवतः ॥

॥ ३२ ॥ प्र सु गमन्ता धियमानस्य सत्तणिं वरोभिर्वरां अभि पु प्रसीदतः ।
अस्माकमिन्द्र उभयं जुजोषति यत्सोम्यस्यान्धसो बुबोधति ॥ १ ॥ वीन्द्र यासि
दिव्यानि रोचना वि पार्थिवानि रजसा पुरुषुत । ये त्वा वहन्ति मुहुरध्वरां उप-
ते सु वन्यन्तु वगुनां अंगवसः ॥ २ ॥ तदिन्मे छन्तसद्रूपो वपुष्टरं पुत्रो यज्जा-
नं पित्रोऽधीयति । जाया पतिं वहति वगुनां सुमत्पुंस इन्द्रो वहतुः परिष्कृतः
॥ ३ ॥ तदिन्मधस्थमभि चारु दीधय गावो यच्छासन्वहतुं न धेनवः । माता य-
न्मनुष्यस्य पूर्व्याभि वाणस्य सप्तधातुरिज्जनः ॥ ४ ॥ प्र वोऽच्छां रिरिचं देवगु-
ण्दमेतो हरेभिर्वानि तूर्वाणि । जरा वा येष्वमृतं द्रावते परि वृ ऊमेभ्यः सि-

अ० ७ । अ० ८ । व० ३] ५६३ [म० १० । अ० ३ । मृ० ३४ ।

ज्वला मधु ॥ ५ ॥ २६ ॥ तिथीयमातमपंगूहमप्सु प्र मे देवानां व्रतपा उवाच ।
इन्द्रो विद्रो अनु हि त्वा चचत् तेनाहमग्ने अनुशिष्ट आगाम् ॥ ६ ॥ अक्षेत्रवि-
त्तेत्रविद्रं ह्यप्राद् स प्रैति क्षेत्रविदानुशिष्टः । एतद्वै भद्रमनुशासनस्योत स्तुतिं वि-
न्दत्यञ्जसीनाम् ॥ ७ ॥ अथेदु प्राणीदर्ममन्त्रिमाहापीवृतो अधयन्मातुरुधः । ए-
मेनमाप जरिमा युवानमहेल्वन्वसुः सुमना बभूव ॥ ८ ॥ एतानि भद्रा कलश क्रि-
याम् कुरुश्रवण ददतो मयानि । दान इदो मघवानः सो अस्त्वयं च सोमो दृदि
यं विभर्षि ॥ ९ ॥ ३० ॥ ७ ॥

॥ ३३ ॥ ऋषिः-१-६ कवप ऐलूपः ॥ देवताः-१ विश्वेदेवाः । २, ३
इन्द्रः । ४, ५ कुरुश्रवणस्य त्रासदस्यवस्य दानस्तुतिः । ६-९ उपमश्रवा मित्रा-
तिथिपुत्रा ॥ छन्दः-१ त्रिष्टुप् । २ निचृद् बृहती । ३ भुरिग् बृहती । ४-७, ९
गायत्री । ८ पादनिचृद् गायत्री ॥ स्वरः-१ धैवतः । २, ३ मध्यमः । ४-९ पद्मजः ॥

॥ ३३ ॥ प्र मा युयुज्रे प्रयुजो जनानां वहामि स्म पूषणमन्तरेण । विश्वे-
देवासो अथ माररक्षन्दुःशासुरागादिति घोष आसीत् ॥१॥ सं मा तपन्त्यभितः
सपत्नीरिव पर्शवः । नि बाधते अमतिर्नग्नता जसुर्वेन वेवीयते मतिः ॥२॥ मृषो
न शिश्नाव्यदन्ति माध्यः स्तोतारं ते शतक्रतो । सकृत्सु नो मघवन्निन्द्र मृल्यार्था
पितेवं नो भव ॥ ३ ॥ कुरुश्रवणमावृणि राजानं त्रासदस्यवम् । मंहिष्टं वायता-
मृषिः ॥ ४ ॥ यस्य मा हरितो रथे तिस्रो वहन्ति साधुया । स्तवै सहस्रदक्षिणे
॥ ५ ॥ १ ॥ यस्य प्रस्वादसो गिरं उपमश्रवसः पितुः । क्षेत्रं न एवपूचुपे ॥६॥
अधि पुत्रोपमश्रवो नपान्मित्रातिथेरिहि । पितुष्टे अस्मि वन्दिता ॥ ७ ॥ यदी-
शीयामृतानामुत वा मर्त्यानाम् । जीवेदिन्मघवा मयं ॥ ८ ॥ न देवानामर्ति यूनं
शतात्मा चन जीवति । तथा युजा वि बाधते ॥ ९ ॥ २ ॥

॥ ३४ ॥ ऋषिः-१-१४ कवप ऐलूपः अक्षो वा मौजवान् ॥ देवताः-१,
७, ९, १२, १३ अक्षकृपिप्रशंसा । २-६, ८, १०, ११, १४ अक्षकितवनिन्दा ॥
छन्दः-१, २, ८, १२, १३ त्रिष्टुप् । ३, ६, ११, १४ निचृत्त्रिष्टुप् । ४, ५, ९,
१० विराट् त्रिष्टुप् । ७ जगती ॥ स्वरः-१-६, ८-१४ धैवतः । ७ निषादः ॥

॥ ३४ ॥ प्रवेश मा बृहतो मादयन्ति प्रवन्तिजा इरिणे वर्तनानाः । सार्ध-
स्येव मौजवतस्य भक्षो विभीदको जागृविर्ममच्छान् ॥ १ ॥ न मा मिमेय न

दिशि च पुत्रा शिवा सखिभ्य उत मर्मासीत् । अक्षस्याहमेकपरस्य हेतोरनुव्रता-
मपे ज्ञापामगेवम् ॥ २ ॥ मेष्टि स्वधरपे ज्ञाया रुणद्धि न नाथितो विन्दते म-
तिनाम् । अथैव जरेतो वस्त्यस्य नाहं विन्दामि कितवस्य भोगम् ॥ ३ ॥
ज्ञाने ज्ञायां परि मृशन्त्यस्य वस्यागृध्रदेने वाज्यः । पिता माता भ्रातर एन-
माहने जानीमो नयता वृद्धमेवम् ॥ ४ ॥ यदादीध्ये न देविपाण्येभिः पश्या-
न्मोक्षं हीये सखिभ्यः । न्युमाश्च वभूवो वाचमक्रतुं एमीदेषां निष्कृतं जारिणीव
॥ ५ ॥ ३॥ सुभामेति कितवः पृच्छमानो ज्ञेयामीति तन्वाः शूशुजानः । अक्षासो
यस्य वि निरन्ति कामं प्रतिदीयन् दधत् आ कृतानि ॥ ६ ॥ अक्षास इदं कुशिनो
नितोदिनो निकृत्वा नस्तपनास्तापयिष्णवः । कुमारदेष्णा जयतः पुनर्हणो मध्वा स-
म्पृक्ताः कितवस्य वृहणाः ॥ ७ ॥ त्रिपञ्चाशः क्रीळति व्रात एषां देव इव स-
विता सत्यधर्मा । उग्रस्य चिन्मन्यवे ना नमन्ते राजा चिदेभ्यो नम इत्कृणोति
॥ ८ ॥ नीचा वर्तन्त उपरि स्फुरन्त्यहस्तागो हस्तवन्तं सहन्ते । दिव्या अङ्गारा
रश्मिं न्युमाः शीताः सन्तो हृदयं गिदहन्ति ॥ ९ ॥ ज्ञाया तप्यते कितवस्य हीना
माता एवस्य चरतः कं सित् । ऋणावा विभ्युद्धनमिच्छमानोऽन्येषामस्तमुप न-
क्तमेति ॥ १० ॥ ४ ॥ स्त्रियं दृष्ट्वाय कितवं ततापान्येषां ज्ञायां सुकृतं च योनिम् ।
पुर्वह्ने अश्वान्युयुजे हि वभून्त्सो अग्नेरन्ते वृषलः पपाद ॥ ११ ॥ यो वः से-
नानीर्महतो गणस्य राजा व्रातस्य प्रथमो वभूव । तस्मै कृणोमि न धना रुण-
धि दशाहं प्राचीस्तद्वत् वदामि ॥ १२ ॥ अक्षर्मा दीव्यः कृषिमित्कृपस्व वित्ते
रमस्व बहु मन्यमानः । तत्र गार्वः कितव तत्र ज्ञाया तन्मे वि चप्रे सवितायमर्यः
॥ १३ ॥ मित्रं कृणुध्वं खलु मृळता नो मा नो योरेण चरताभि धृणु । नि वो
नु मन्युर्विशतामरातिरन्योर्वभूणां प्रसितान्वस्तु ॥ १४ ॥ ५ ॥

॥ ३५ ॥ ऋषिः—१—१४ लुशो धानाकः ॥ विश्वे देवा देवताः ॥ छन्दः—१,
६, ८, ११ विराद् जगती । २ भुरिग् जगती । ३, ७, १०, १२ पादनिचृज्ज-
गती । ४, ८ आर्चीस्विगद् जगती । ५ आर्ची भुरिग् जगती । १३ निचृत्त्रिष्टुप् ।
१४ विगद् त्रिष्टुप् ॥ स्वरः—१—१२ निपादः । १३, १४ धैवतः ॥

॥ ३५ ॥ अत्रयमु न्य इन्द्रवन्तो अग्नयो ज्योतिर्भरन्त उपसो व्युष्टिपु ।
मयी वावापृथिवी चैतनामपोऽद्या देवानामव आ वृणीमहे ॥ १ ॥ द्विस्पृथि-
न्योरनु आ वृणीमहे गानृन्ति सन्धुन्पर्वताञ्छर्यणावतः । अनागास्त्वं सूर्यमुपासमी-

अ० ७ । अ० ८ । व० ६] ५६५ [म० १० । अ० ३ । सू० ३६ ।

महे भद्रं सोमः सुवानो अथा कृणोतु नः ॥ २ ॥ आवा नो अद्य पृथिवी अ-
नागसो मही त्रायेतां सुविताय मातरा । उपा उच्छन्त्यप वाधतामयं स्वस्त्यग्नि
समिधानमीमहे ॥ ३ ॥ इयं न उसा प्रथमा सुदेव्यैरेवत्पनिभ्यो रेवती व्युच्छतु ।
आरे मन्युं दुर्विद्वत्स्य धीमहि स्वस्त्यग्नि समिधानमीमहे ॥ ४ ॥ प्र याः सि-
सने सूर्यस्य रश्मिभिर्ज्योतिर्भरन्तीरुपसो व्युष्टिषु । भद्रा नो अद्य श्रवसे व्युच्छत
स्वस्त्यग्नि समिधानमीमहे ॥ ५ ॥ ६ ॥ अनमीवा उपस आ चरन्तु न उद-
नयो जिहतां ज्योतिषा वृश्त । आयुजातामश्विना तूतुजि रथं स्वस्त्यग्नि स-
मिधानमीमहे ॥ ६ ॥ श्रेष्ठं नो अद्य संवितर्वरेण्यं भागमा सुव सहि रवधा
असि । रायो जनित्री धिपणामुपं ब्रुवे स्वस्त्यग्नि समिधानमीमहे ॥ ७ ॥ पि-
पेतु मा तद्वतस्य प्रवाचनं देवानां यन्मनुष्याः अमन्महि । विश्वा इदुसाः स्पलु-
दैति सूर्यः स्वस्त्यग्नि समिधान मीमहे ॥ ८ ॥ अद्वेषो अद्य ब्रह्मिणः स्तरीमणि
ग्रावणां योगे मन्मनः सार्धमहे । आदित्यानां शर्मणि स्था भुरण्यासि स्वस्त्य-
ग्नि समिधानमीमहे ॥ ९ ॥ आ नो ब्रहिः सधमादे वृहद्वि देवा ईळे सादया
मस होतृन् । इन्द्रं मित्रं वरुणं सातये भगं स्वस्त्यग्नि समिधानमीमहे ॥ १० ॥ ॥
त आदित्या आ गता सर्वतातये वृधे नो यज्ञमवता सजोपसः । वृहस्पतिं पूष-
णमश्विना भगं स्वस्त्यग्नि समिधानमीमहे ॥ ११ ॥ तन्नो देवा यच्छत सुप्रवा-
चनं छर्दिरादित्याः सुभरं नृपाय्यम् । पश्वे तोकाय तनयाय जीवसे स्वस्त्यग्नि
समिधानमीमहे ॥ १२ ॥ विश्वे अद्य मरुतो विश्वं ऊती विश्वे भवन्त्ययः स-
मिद्धाः । विश्वे नो देवा अवसा गमन्तु विश्वमस्तु द्रविणं वाजो अस्मे ॥ १३ ॥ यं
देवासोऽवथ वाजसातौ यं त्रायध्वे यं पिपृथात्यंहः । यो वो गोपीथेन भयस्य वदे
ते स्याम देववीतये तुरासः ॥ १४ ॥ ८ ॥

॥ ३६ ॥ ऋषिः-१-१४ लुशो धानाकः ॥ विश्वे देवा देवताः ॥ छन्दः-१
२, ४, ६-८, ११ निचृज्जगती । ३ विराड् जगती । ५, ९, १० जगती । १२
पादनिचृज्जगती । १३ त्रिष्टुप् । १४ स्वराद् त्रिष्टुप् ॥ स्वरः-१-१२ निपादः ।
१३, १४ धैवतः ॥

॥ ३६ ॥ उपासानक्ता वृहती सुपेशमा आवाजाता वरुणो मित्रो अग्निमा ।
इन्द्रं हुवे मरुतः पर्वता अप आदित्यान्वावापृथिवी अपः स्वः ॥ १ ॥ यान्च नः
पृथिवी च प्रचेतस ऋतावरी रत्नतामहंसो रिपः । मा दुर्विद्वत्ता निश्रानि देशन

तद्देवानामवो अथा वृणीमहे ॥ २ ॥ विश्वस्माद्भो आदितिः एतत्वंहसो माता मि-
त्रस्य वरुणस्य रुचतः । स्वविज्योतिरवृकं नशीमहि तद्देवानामवो अथा वृणी-
महे ॥ ३ ॥ आया वदन्नप रत्नांसि सेधतु दुःष्वन्त्यं निर्ऋतिं विश्वमत्रिणम् । आ-
दित्यं शर्वं मरुतामशीमहि तद्देवानामवो अथा वृणीमहे ॥ ४ ॥ एन्द्रो बृहिः सोदनु
स्विन्वामिच्छा बृहस्पतिः सारमभिर्ऋको अर्चतु । सुप्रकेतं जीवसे मन्म धीमहि तद्देवा-
नामवो अथा वृणीमहे ॥ ५ ॥ ६ ॥ दिविस्पृशं यज्ञस्माकमश्विना जीराध्वरं कृणुतं
सुम्नमिष्टये । प्राचीनरश्मिमादुतं वृतेन तद्देवानामवो अथा वृणीमहे ॥ ६ ॥ उप-
ह्वये सुहव्यं मारुतं गुणं पवित्रकृष्वं सुरुषाय शंभुवम् । रायस्पोषं सौश्रवसाय धी-
महि तद्देवानामवो अथा वृणीमहे ॥ ७ ॥ अपां पेरुं जीवधन्यं भरामहे देवाव्यं
सुहव्यमध्वरिथ्यम् । सुरश्मिं सोममिन्द्रियं यमीमहि तद्देवानामवो अथा वृणीमहे ॥ ८ ॥
मनेम तत्सुमनितां सनित्वभिर्वयं जीवा जीवपुत्रा अनांगसः । ब्रह्माद्विपो विष्वगे-
नो भरेरत तद्देवानामवो अथा वृणीमहे ॥ ९ ॥ ये स्था मनोर्यज्ञियास्ते शृणो-
तन् यदो देवा ईमहे तद्दातन् । जैत्रं क्रतुं रयिमहीरवृद्यशस्तद्देवानामवो अथा
वृणीमहे ॥ १० ॥ १० ॥ महद्वय महतामा वृणीमहेऽवो देवानां बृहतामनर्वणा-
म् । यथा वसुं वीरजातं नशीमहे तद्देवानामवो अथा वृणीमहे ॥ ११ ॥ महो अ-
नेः समिधानस्य शर्मण्यनागा मित्रे वरुणे स्वस्तये । श्रेष्ठे स्याम सवितुः सर्वा
महि तद्देवानामवो अथा वृणीमहे ॥ १२ ॥ ये सवितुः सत्यसंवस्य विश्वे मित्रस्य
वृते वरुणस्य देवाः ते सौभगं वीरवृद्धोमदमो दधातन् द्रविणं चित्रमस्मे ॥ १३ ॥
सविता पश्चात्तात्सविता पुरस्तात्सवितोत्तरात्तात्सविताधरात्तात् । सविता नः सु-
वतु सर्वतानि सविता नो रासतां दीर्घमायुः ॥ १४ ॥ ११ ॥

॥ ३७ ॥ ऋषिः—१—१२ अभितपाः सौर्यः ॥ सूर्यो देवता ॥ छन्दः—१—५
निचृज्जगती । ६—६ विराड् जगती । ११, १२ जगती । १० निचृत्त्रिष्टुप् ॥
स्वरः—१—६, ११, १२ निषादः । १० धैवतः ॥

॥ ३७ ॥ नमो मित्रस्य वरुणस्य चक्षसे महो देवाय तद्धतं संपर्यत । दूरे-
दृशे देवजाताय केतवे दिवस्तुत्राय सूर्याय शंसत ॥ १ ॥ सा मां सत्योक्तिः परि-
पातु विश्वतो आया च यत्र ततन्वदानी च । विश्वमन्या श्रीविंशते यदेजति
विश्वादापो विश्वाद्देदन्ति सूर्यः । २ ॥ न ते अदेवः प्रदियो निर्वासते यदेत-
नाभिः पतरे रथयसि । प्राचीनमन्यदनु वर्तते रज उदन्येन ज्योतिषा यासि सूर्य ॥ ३ ॥

अ० ७ । अ० ८ । व० १५] ५६७ [म० १० । अ० ३ । मू० ३६ ।

येन सूर्य ज्योतिषा वायसे तमो जगच्च विश्वमुदियपि भानुना । तेनास्मद्विश्वामनिग-
मनाहुतिमपामिवापम दुःष्वप्यं सुव ॥ ४ ॥ विश्वस्य हि प्रेपितो रक्षांसि वृत्तमहेत्यश्व-
रसि स्वधा अनु । यद्यत्वा सूर्योपवर्वामहै तं नो देवा अनु मंसीरतु क्रतुम् ॥ ५ ॥ तं नो
द्यावा पृथिवी तन्न आप इन्द्रः शृण्वन्तु मरुतो हवं वचः । मा शूने भूम सूर्यस्य सन्दाशि
भद्रं जीवन्तो जग्णामशीमहि ॥ ६ ॥ १२ ॥ विश्वाहा त्वा सुमनसः सुचक्षसः
प्रजावन्तो अनमीवा अनांसः । उद्यन्तं त्वा मित्रमहो दिवेदिवे ज्योग्जीवाः प्र-
ति पश्येम सूर्य ॥ ७ ॥ महि ज्योतिर्विभ्रतं त्वा विचक्षण भास्वन्तं चक्षुषे च-
क्षुषे मयः । आरोहन्तं बृहतः पाजसस्परि वयं जीवाः प्रति पश्येम सूर्य ॥ ८ ॥
यस्य ते विश्वा भुवनानि केतुना प्र चरते नि च विशन्ते अक्षुभिः । अनागास्त्वे-
न हरिकेश सूर्याद्वाद्वा नो वस्यसावस्यसोदिहि ॥ ९ ॥ शं नो भव चक्षसा शं नो अद्वा
शं भानुना शं हिमा शं घृणेन । यथा शमध्वञ्छमसं हुरोणे तत्सूर्य द्रविणन्धेहि चित्रम्
॥ १० ॥ अस्माकं देवा उभयाय जन्मने शर्म यच्छत द्विपदे चतुष्पदे । अदत्पि वदूजयमा-
नमाशितं तदस्मे शं योररपो दधातन ॥ ११ ॥ यद्वा देवाश्चकृम जिह्वया गुरु मनसो-
वा प्रयुती देवहेळनम् । अरावा यो नो अभि दुच्छुनायते तस्मिन्तदेनो वसत्रो नि-
धेतन ॥ १२ ॥ १३ ॥

॥ ३८ ॥ ऋषिः-१-५ इन्द्रो मुष्कवान् ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः-१, ५
निचृज्जगती । २ पादनिचृज्जगती । ३, ४ विराड् जगती ॥ निपादः स्वरः ॥

॥ ३८ ॥ अस्मिन्न इन्द्र पृत्सुतौ यशस्वति शिमीवति क्रन्दसि प्राव सातये
यत्र गोपाता धृषितेपु खादिषु विष्वक्पतन्ति दिद्यवो नृपाद्ये ॥ १ ॥ स नः नु
मन्तं सदेने व्यूणुहि गोअर्णसं रयिमिन्द्र अवाग्यम् । स्याम ते जयतः शक्र मे-
दिनो यथा वयमुशमसि तद्वसो कृधि ॥ २ ॥ यो नो दास आर्यो वा पूरुता-
देव इन्द्र युधये चिकेतति । अस्माभिष्टे सुपहाः सन्तु शत्रवस्त्वया वयं तान्वनु-
याम सङ्गमे ॥ ३ ॥ यो दभ्रेभिर्हव्यो यश्च भूरिभिर्यो अभीके वरिवो विदूषाद्ये ।
तं विखादे समिप्रद्य श्रुतं नरमर्वाञ्चमिन्द्रमवसे करामहे ॥ ४ ॥ स्ववृजं हि त्वा-
महमिन्द्र शुश्रवानानुदं वृषभ रध्रचोदनम् । प्र मुञ्चस्व परि कुत्सादिहा गंहि किमु
त्वावान्मुष्कयोर्विद्ध आसते ॥ ५ ॥ १४ ॥

॥ ३९ ॥ ऋषिः-१-१४ घोषा काञ्चीवती ॥ अभिनो देवते ॥ छन्दः-१,
६, ७, ११, १३ निचृज्जगती । २, ८, ९, १२ जगती । ३ विराड् जगती ।

८० ७ । अ० ८ । न० १८] ५६८ [म० १० । अ० ३ । सू० ४० ।

५. ७ पादनिचृज्जगती । १० आर्चास्विराद् जगती । १४ निचृत्विष्टम् । स्वरः-
१-१३ निपादः । १४ धैवतः ॥

॥ ३६ ॥ यो वां परिज्मा सुवृद्धशिवना रथो घोषामुपासो हव्यो हविष्मता ।
अश्वत्थामागन्तुं वापिदं वयं पितुर्न नाम सुहवँ हवामहे ॥ १ ॥ चोदयतं सृन्तुः
पितृन्तं धिय उन्मुरन्धीरीरयतं तदुश्मसि । यशसं भागं कृणुतं नो अश्विना सोमं
न नातं मयवन्तु नस्कृतम् ॥ २ ॥ अम्राजुरश्चिञ्चवथो युवं भगोऽनाशोश्चिदावि-
नारायणस्य चित् । अन्धस्य चिन्नासत्या कृशस्य चिद्युवामिदाहुभिषजा रुतस्य
चित् ॥ ३ ॥ युवं च्यवानं सनयं यथा रथं पुनर्युवानं चरथाय तक्षथुः । निष्टौ-
अथमृदयुग्मयस्परि विश्वेत्ता वां सर्वनेषु प्रवाच्या ॥ ४ ॥ पुराणा वांवीर्याऽप्र-
व्रया जनेऽथो हासयुभिषजा मयोभुवा । तां वां नु नव्याववसे करामहेऽयं ना-
सत्या अदरिच्यथा दधत् ॥ ५ ॥ १५ ॥ इयं वामहे शृणुतं मे अश्विना पुत्रायेव
पितरा मत्तं शिक्तम् । अनापिरज्ञा असज्जात्यामतिः पुरा तस्या अभिशस्तेरव स्पृ-
तम् ॥ ६ ॥ युवं रथेन विप्रदायं शुन्ध्युवं न्यूहथुः पुरुमित्रस्य योषणाम् । युवं हवं
वध्रिप्रत्या अगच्छतं युवं सुपुतिं चक्रथुः पुरन्धये ॥ ७ ॥ युवं विप्रस्य जरणामु-
पेयुषः पुनः कलेरकृणुतं युवद्वयः । युवं वन्दनमृशदादुदूपथुयुवं सद्यो विशपत्ता-
मेतव कृयः ॥ ८ ॥ युवं ह रेभं वृषणा गुहा हितमुदैरयतं ममृवासंमश्विना । यु-
वमृवीसंमुत तनमवृय ओमन्वन्तं चक्रथुः सप्तवृषये ॥ ९ ॥ युवं श्वेतं पेदवेऽश्वि-
नारवं तवाभिर्वाजिनयती च वाजिनम् । चकृत्यं ददथुर्द्रवि्यत्सखं भगं न नृभ्यो
हव्यं मयोभुवम् ॥ १० ॥ १६ ॥ न तं राजानावदिते कुतश्चन नाहो अश्रोति
दुरितं नकिर्भयम् । यमश्विना सुहवा रुद्रवर्तनी पुरोरथं कृणुथः पत्न्या सह ॥ ११ ॥
था तेन यातं मनसो जवीयसा रथं यं वामृभवश्चक्रुरश्विना । यस्य योगे दुहिता
जायते दिव उभे अहनी सुदिने विवस्वतः ॥ १२ ॥ ता वर्तिर्यातं जयुषा विप-
वतमपिन्वतं शयवं धेनुमश्विना । वृकस्य चिद्रतिकामन्तरास्याद्युवं शचीभिर्ग्रमि-
ताममुञ्चतम् ॥ १३ ॥ एतं वां स्तोममश्विनवकुर्मातन्ताम् भृगवा न रथम् । न्यमृ-
जाम् योषणां न मर्ये नित्यं न सूनुं तनयं दधानाः ॥ १४ ॥ १७ ॥

॥ ४० ॥ आपिः-१-१४ घोषा काञ्चीवती ॥ अश्विनौ देवते ॥ छन्दः-१,
५, १२, १४ विराद् जगती । २, ३, ७, १०, १३ जगती । ४, ६, ११ निचृज्ज-
गती । ९, ८ पादनिचृज्जगती ॥ निपादः स्वरः ॥

፡ክሰ፡ቱ ላል ሳለ ። ፤ ። ከዚህ በኋላ የተካሄደው ፡ክስ፡ቱ የተካሄደው

$$[\dot{e} \dot{a} \dot{o} \dot{h} | \dot{a} \dot{o} \dot{h} | \dot{o} \dot{e} \dot{o} \dot{h}] \quad \text{cgh} \quad [\dot{a} \dot{e} \dot{e} \dot{h} | \dot{e} \dot{e} \dot{h} | \dot{e} \dot{e} \dot{h}]$$

[፳፻ ሰባ | ፳፻፲፱ | ፳፻፳፱]   ስዕድ   [፳፻፲፱ | ፳፻፳፱ | ፳፻፴፱]

[illegible][illegible][illegible]

सुविवाय विपत्तिवन्दी मरुतः । पूषा भगो वसुधः ॥ ४ ॥ वरं नो विप्रो गोअ-
 आः पुण्ड्रवल्गवधायः । कर्तुं नः स्वस्तिमवः ॥ ५ ॥ मयुं वाता अराजते मयुं
 वारुणि सिन्धवः । मावृतीनः सन्वापयुः ॥ ६ ॥ मयुनक्तं पुनः पशु मयुमप्यायुव रतः ।
 मयुं वारुस्वि नः पित॥ ७ ॥ मयुमावो वरस्वपिपुयुमा अरु मयुः । मावृतीगो म-
 वरु नः ॥ ८ ॥ यो नो मित्रः यो वरुणः यो नो भवत्वमुमा यो न इन्द्रो वरुण-
 मिः यो नो विष्णुर्ऋषयः ॥ ९ ॥ १८ ॥

॥ ११ ॥ १-२३ गोवामो राङ्गणपुत्र ऋषिः ॥ सोमो देवता ॥ अन्तः-१,
 ३, ४ स्मरदपङ्क्तिः । २ पङ्क्तिः । १८, २० प्रतिपङ्क्तिः । २२ विरदपङ्क्तिः । ५
 पादनिचङ्गयत्री । ६, ८, ९ निचङ्गयत्री । ७ वधुमाना गायत्री । १०, १२
 गायत्री । १३, १४ विराङ्गयत्री । १५, १६ प्रपुलिङ्गमायया निचङ्गयत्री । १७
 परोऽष्टिणक । १८, २१, २३, निचङ्गिजङ्गम् ॥ स्वरः—१-४, १८, २०, २२
 पञ्चमः । ५-१६ षड्जः । १७ ऋषभः । १८, २१, २३ ध्रुवतः ॥

॥ ११ ॥ त्वं सोम प्र विभिकता मनीषा त्वं रात्रिप्रमवै नोषि पन्थाय । तव
 प्रणीतो विवरो न इन्द्रो वेवृष रत्नममन्त वीरः ॥ १ ॥ त्वं सोम ऋषिभः सु-
 ऋषिभिरुवै रक्षः सुदक्षो विज्येताः । त्वं वषा वषन्वाभ्यहित्वा अस्मिन्मृग्ययवो
 नृचक्षुः ॥ २ ॥ रात्रो नृ वे वरुणस्य वीरानि वेदङ्गमरुं तव सोम धाम । श्रुति-
 वृषसि प्रियो न मित्रो वराय्यो अयुधवांसि सोम ॥ ३ ॥ या वे यागानि विवि
 या पृथिव्या या पृथिव्योषधीवत्य । गोभिर्यो विरुवैः सुमन्त अर्द्धजानान् सोम
 भानि इव्या युधाम ॥ ४ ॥ त्वं सोमासि सत्पत्तिरत्नं राजान वज्रहे । त्वं यदो
 अस्मि कर्तुः ॥ ५ ॥ १६ ॥ त्वं व सोम नो वयो वीरावै न मर्याद । विपस्वतो-
 जो वरुणतः ॥ ६ ॥ त्वं सोम महे यानं त्वं यूनं अराजते । रक्षं द्यामि जिव-
 से ॥ ७ ॥ त्वं नः सोम विरवतो रक्षा राजवयजतः । न तिल्येषावतः सखा
 ॥ ८ ॥ सोम यास्वै मयुभिरु वरयः सन्त वयसि । गोभिर्योऽस्तिवा यव ॥ ९ ॥
 इमं यशसिदं वयो वृषिषाण उपागते । सोम त्वं नो वेष यव ॥ १० ॥ २० ॥
 सोम गोभिर्वा वयं वधुयापो वचोविदः । सुमन्तो न आ विप्रो ॥ ११ ॥ ग-
 यस्फानो अमजिहो वसुविरुचिर्वधुनः । सुमित्रः सोम नो यव ॥ १२ ॥ सोम
 रात्रिभ नो द्रष्टे गावो न यवसेवा । मयुं इव स्व ओक्ते ॥ १३ ॥ यः सोम
 मयुं तव यरयुद्वेय मयुः । तं दक्षः सवरो कविः ॥ १४ ॥ उवत्या यो अग्नि-

अ० ८ । अ० १ । व० १८] ५७६ [म० १० । अ० ४ । सू० ५६ ।

८ निचृत्त्रिष्टुप् । २, ५ पादनिचृत्त्रिष्टुप् । ३, ४, ६ त्रिष्टुप् । ७ विराद् त्रि-
ष्टुप् ॥ धैवतः स्वरः ॥

॥ ५५ ॥ दूरे तन्नाम गुह्यं पराचैर्यत्त्वा भीते अद्वयेतां वयोधै । उदस्तभ्नाः
पृथिवीं ग्रामभीके भ्रातुः पुत्रान्मघवन्तित्विषाणः ॥ १ ॥ महत्तन्नाम गुह्यं पुरुस्पृ-
ग्येन भूतं जनयो येन भव्यम् । प्रत्नं जातं ज्योतिर्यदस्य प्रियं प्रियाः समविशन्त
पञ्च ॥ २ ॥ आ रोदसी अपृणादोत मध्यं पञ्च देवां ऋतुशः समसत । चतु-
स्त्रिंशता पुरुधा वि चष्टे सरूपेण ज्योतिषा विव्रतेत ॥ ३ ॥ यदेष औच्छः प्रथ-
मा विभानामर्जनयो येन पुष्टस्य पुष्टम् । यत्तं जामित्वमवरं परस्या महन्महत्या
असुरत्वमेकम् ॥ ४ ॥ विधुं दद्राणं समने बहूनां युवानं सन्तं पलितो जंगार ।
देवस्य पश्य काव्यं महित्वाद्या ममार स ह्यः समान ॥ ५ ॥ १६ ॥ शार्वमना
शाको अरुणः सुपर्ण आ यो महः शूरः सनादनीळः । यच्चिकेत सत्यमित्तन्न मोघं
वसुं स्पार्हमुत जेतोत दाता ॥ ६ ॥ ऐभिर्ददे वृष्ण्या पौंस्यानि येभिरौचद्वृत्रहत्याय
वज्री । ये कर्मणः क्रियमाणस्य मद्ग ऋतेकर्ममुदजायन्त देवाः ॥ ७ ॥ गुजा कर्माणि
जनयन्विश्वौजा अशस्तिहा विश्वमनास्तुरापाद् । पीत्वी सोमस्य दिव आ वृथानः
शूरो निर्युधाधमदस्यून ॥ ८ ॥ १७ ॥

॥ ५६ ॥ ऋषिः-१-७ बृहदुक्थो वामदेव्यः ॥ विश्वेदेवा देवताः ॥
छन्दः-१, ३ निचृत्त्रिष्टुप् । २ विराद् त्रिष्टुप् । ७ आर्ची स्वराद् त्रिष्टुप् । ४
पादनिचृत्त्रिष्टुप् । ५ विराद् जगती । ६ आर्चीभुरिग् जगती ॥ स्वरः-१-३,
७ धैवतः । ४-६ निपादः ॥

॥ ५६ ॥ इदं तु एकं पर ऊं तु एकं तृतीयेन ज्योतिषा सं विशस्व । संवे-
शने तन्वश्चार्कुरेधि प्रियो देवानां परमे जनित्रे ॥ १ ॥ तनूषे वाजिन्तन्व नयन्ती
वाममस्मभ्यं धातु शर्म तुभ्यम् । अर्हुतो महो धरुणांय देवान्द्विषीव ज्योतिः स्वमा
मिमीयाः ॥ २ ॥ वाज्यसि वाजिनेना सुवेनीः सुवितः स्तोमं सुवितो दिव गाः ।
सुवितो धर्मं प्रथमानु सत्या सुवितो देवान्सुवितोऽनु पत्नम् ॥ ३ ॥ महिम्न पृषां
पितरश्चनेशिरे देवा देवेष्वदधुरापि क्रतुम् । समविव्यचुरुत यान्यात्विपूरैषां तनूषु
नि विविशुः पुनः ॥ ४ ॥ सहोभिर्विध्वं परि चक्रमूरजः पूर्वा धामान्यमिता मि-
मानाः । तनूषु विश्वा भुवन्ता नि येमिरे प्रासांसयन्त पुरुष प्रजा अनु ॥ ५ ॥
द्विधा सूनवोऽसुरं स्वविदमास्थापयन्त तृतीयेन कर्मणा । स्वां प्रजां पितरः पित्र्यं

महः सार्वभौमदधुमन्नुमाननम् ॥ ६ ॥ ज्ञावा न ज्ञोदः प्रदिशः पृथिव्याः स्वस्ति-
भिर्गतिं दुर्गाणि विरवा । स्वां प्रजां बृहदुक्थो महित्वावरेष्वदधादा परेषु ॥ ७ ॥ १८ ॥

॥ ५७ ॥ ऋषिः—१—६ वन्धुः सुवन्धुः श्रुतवन्धुर्विप्रवन्धुश्च गौपायनाः ॥
विदेवेदेवा देवताः ॥ छन्दः—१गायत्री । २—६ निचृद् गायत्री ॥ षड्जः स्वरः ॥

॥ ५७ ॥ मा प्र गोमपथो व्रयं मा यज्ञादिन्द्र सोमिनः । मान्तः स्थुर्नो अरा-
तयः ॥ १ ॥ यो यज्ञस्य प्रसारणस्तन्तुर्देवेष्वार्ततः । तमाहुतं नशीमहि ॥ २ ॥
मनो न्वा दृवामहे नाराशंसेन सोमेन । पितृणां च मन्मभिः ॥ ३ ॥ आ त एतु
मनः पुनः क्रतुं दत्ताय जीवसे । ज्योक् च सूर्यं दृशे ॥ ४ ॥ पुनर्नः पितरो मनो-
ददातु देव्यो जनेः । जीवं व्रातं सचेमहि ॥ ५ ॥ व्रयं सोम मृते तव मनस्तनूषु
विभ्रनः । प्रजावन्तः सचेमहि ॥ ६ ॥ १६ ॥

॥ १८ ॥ ऋषिः—१—१२ वन्धादयो गौपायनाः ॥ देवता—मनआवर्तनम् ॥
निचृदनुष्टुप् छन्दः ॥ गान्धारः स्वरः ॥

॥ ५८ ॥ यत्ते व्रयं वैवस्वतं मनो जगाम दूरकम् । तत्त आ वर्तयामसीह
क्षयाय जीवसे ॥ १ ॥ यत्ते दिवं यत्पृथिवीं मनो जगाम दूरकम् । तत्त आ वर्तया-
मसीह क्षयाय जीवसे ॥ २ ॥ यत्ते भूमिं चतुर्भृष्टिं मनो जगाम दूरकम् । तत्त आ
वर्तयामसीह क्षयाय जीवसे ॥ ३ ॥ यत्ते चतस्रः प्रदिशो मनो जगाम दूरकम् ।
तत्त आ वर्तयामसीह क्षयाय जीवसे ॥ ४ ॥ यत्ते समुद्रमण्वं मनो जगाम दूरकम् ।
तत्त आ वर्तयामसीह क्षयाय जीवसे ॥ ५ ॥ यत्ते मरीचीः प्रवतो मनो जगाम
दूरकम् । तत्त आ वर्तयामसीह क्षयाय जीवसे ॥ ६ ॥ २० ॥ यत्ते अपो यदोषधीर्मनो
जगाम दूरकम् । तत्त आ वर्तयामसीह क्षयाय जीवसे ॥ ७ ॥ यत्ते सूर्यं यदुपसं मनो जगाम
दूरकम् । तत्त आ वर्तयामसीह क्षयाय जीवसे ॥ ८ ॥ यत्ते पर्वतान्वृहतो मनो ज-
गाम दूरकम् । तत्त आ वर्तयामसीह क्षयाय जीवसे ॥ ९ ॥ यत्ते विश्वमिदं ज-
गन्मनो जगाम दूरकम् । तत्त आ वर्तयामसीह क्षयाय जीवसे ॥ १० ॥ यत्ते
पराः परावतो मनो जगाम दूरकम् । तत्त आ वर्तयामसीह क्षयाय जीवसे ॥ ११ ॥
यत्ते भूतं च भव्यं च मनो जगाम दूरकम् । तत्त आ वर्तयामसीह क्षयाय जी-
वसे ॥ १२ ॥ २१ ॥

॥ ५९ ॥ ऋषिः—१—१० वन्धादयो गौपायनाः ॥ देवता—१—३ निचृदतिः ।

अ० ८ । अ० १ । व० २४] ५८? [म० १० । अ० ४ । सू० ६० ।

४ निर्वृतिः सोमश्च । ५, ६ असुनीतिः । ७ लिङ्गोक्ताः । ८, ९, १० घ्रावापृथिव्या ।
१० घ्रावापृथिव्याविन्द्रश्च ॥ छन्दः-१ विराद् त्रिष्टुप् । २, ४-६ निचृत्त्रि-
ष्टुप् । ३, ७ आर्ची स्वराद् त्रिष्टुप् । ८ भुरिक् पङ्क्तिः । ९ जगती । १० विराद्
जगती ॥ स्वरः-१-७ धैवतः । ८ पञ्चमः । ९, १० निषादः ॥

॥ ५६ ॥ प्र तार्यायुः प्रतरं नवीयुः स्थातरेव क्रतुमता रथस्य । अध च्यवा-
न उत्तवीत्यर्थं परातरं सु निर्वृतिर्जिहीताम् ॥ १ ॥ सामधु राये निधिमन्वत्रं
करामहे सु पुरुष श्रवांसि । ता नो विश्वानि जरिता ममत्तु परातरं सु निर्वृति-
र्जिहीताम् ॥ २ ॥ अभी पूर्यः पौंस्यैर्भवेम द्यौर्न भूमिं गिरयो नाजान् । ता नो
विश्वानि जरिता चिकेत परातरं सु निर्वृतिर्जिहीताम् ॥ ३ ॥ मोपुणः सोम
मृत्यवे परा द्वाः पश्येम नु सूर्यमुच्चरन्तम् । द्युभिर्हितो जरिमा स नो अस्तु
परातरं सु निर्वृतिर्जिहीताम् ॥ ४ ॥ असुनीते मनो अस्मासु धारय जीवातेवे
सु प्र तिरात आयुः । गारन्धि नः सूर्यस्य सन्दर्शि घृतेन त्वं तन्वं वर्धयस्व ॥ ५ ॥
॥ २२ ॥ असुनीते पुनरस्मासु चक्षुः पुनः प्राणमिह नो धेहि भोगम् । ज्योक्
पश्येम सूर्यमुच्चरन्तमनुमते मृळया नः स्वस्ति ॥ ६ ॥ पुनर्नो असुं पृथिवी ददातु
पुनर्द्यौर्देवी पुनरन्तरिक्षम् । पुनर्नः सोमस्तन्वं ददातु पुनः पूषा पृथ्याया स्वस्तिः
॥ ७ ॥ शं रोदसी सुवन्धवे यन्ही ऋतस्य मातरा । भरतामप यद्रपो द्यौः पृथि-
वि जमा रपो मो पु ते किं चनाममत् ॥ ८ ॥ अवं द्वेके अवं त्रिका दिवश्चरन्ति
भेषजा । जमा चरिष्वेककं भरतामप यद्रपो द्यौः पृथिवि जमा रपो मो पु ते किं
चनाममत् ॥ ९ ॥ समिन्देरय गामनद्वाहं य आवहदुशीनराण्या अनः । भरतामप
यद्रपो द्यौः पृथिवि जमा रपो मो पु ते किं चनाममत् ॥ १० ॥ २३ ॥

॥ ६० ॥ ऋषिः-१-५, ७-१२ वन्धादयो गौपायनाः । ६ अगस्त्यस्य
स्वसैषां माता ॥ देवता-१-४, ६ असमाती राजा । ५ इन्द्रः । ७-११ सु-
वन्धोर्जीविताह्वानम् । १२ हस्तः ॥ छन्दः-१-३ गायत्री । ४, ५ निचृद् गायत्री । ६
पादनिचृदनुष्टुप् । ७, १०, १२ निचृदनुष्टुप् । ११ आर्च्यनुष्टुप् । ८, ९ निचृत् पङ्क्तिः ॥
स्वरः-१-५ षड्जः । ६, ७, १०-१२ गान्धारः । ८, ९ पञ्चमः ॥

॥ ६० ॥ आ जनं त्वेषसन्दृशं माहीनानामुपस्तुतम् । अगन्म विभ्रतो नमः ॥ १ ॥
असमातिं नितोशनं त्वेषं निययिनं रथम् । भजेरथस्य सत्पतिम् ॥ २ ॥ यो न-
नान्महिषां ईवातितस्यौ पवीरवान् । उतापवीरवान्युधा ॥ ३ ॥ यस्येन्द्राशुत्प

अ० ८ । अ० १ । न० २७] ५८२ [म० १० । अ० ५ । सू० ६१ ।

तमे देवान्महादेवने दिवीय पञ्च कृष्यः ॥ ४ ॥ इन्द्रं जत्रासमातिपुरथमोष्टेषु
 भाग्य । दिवीय सूर्यं द्यौः ॥ ५ ॥ अगस्त्यस्य नदभ्यः सप्तौ युनज्जि रोहिता ।
 प्रलीन्यकरीभि विश्वाप्राजन्नराधमः ॥ ६ ॥ २४ ॥ अयं मातायं पितायं जी-
 वानुगमम् । इदं तव प्रमर्षणं सुवन्त्यवेदि निरिदि ॥ ७ ॥ यथा युगं वरत्रया
 नमन्ति धनताय कम् । एवा दाधार ते मनो जीवातवे न मृत्यवेऽथो अरिष्टता-
 तये ॥ ८ ॥ यथेयं पृथिवी मही दाधारेमान्वनस्पतीन् । एवा दाधार ते मनो जी-
 वातवे न मृत्यवेऽथो अरिष्टतातये ॥ ९ ॥ यमादहं वैवस्वतात्सुवन्धोर्मन् आभरम् ।
 जीवातवे न मृत्यवेऽथो अरिष्टतातये ॥ १० ॥ न्यग्वातोऽववाति न्यक्तपाति
 सूर्यः । नीचीनमन्या दुष्टेन्यग्भवतु ते रपः ॥ ११ ॥ अयं मे हस्तो भगवानयं मे
 भगवत्तरः । अयं मे विश्वभेषजोऽयं शिवाभिर्मर्शनः ॥ १२ ॥ २५ ॥ ४ ॥

॥ ६१ ॥ ऋषिः-१-२७ नाभानेदिष्टो मानवः॥ विश्वे देवा देवताः॥ छन्दः-१,
 ८-१०, १५, १६, १८, १९, २१ निचृत्त्रिष्टुप् २, ७, ११, १२, २० विराद्
 त्रिष्टुप् । ३, २६ आर्चो स्वराद् त्रिष्टुप् । ४, १४, १७, २२, २३, २५ पा-
 दनिचृत्त्रिष्टुप् । ५, ६, १३ त्रिष्टुप् । २४, २७ आर्चोभुरिक् त्रिष्टुप् ॥ धैवतः स्वरः॥

॥ ६१ ॥ इदमित्या राद्रे गूर्तवचा ग्रह्य क्रत्वा शच्यामन्तराजौ । काणा य-
 दस्य पितरा महेष्टाः पर्पत्पथे अहन्ना सप्त होतृन् ॥ १ ॥ स इहानाय दभ्याय
 वन्वञ्च्यवानः सूर्देरमिमीत वेदिम् । तूर्वयाणो गूर्तवचस्तमः क्षोदो न रेतं इ-
 तञ्जति सिञ्चत् ॥ २ ॥ मनो न येषु हवनेषु तिग्मे विपः शच्या वनुथो द्रवन्ता ।
 आ यः शर्याभिस्तुविनृम्णो अस्याश्रीणीतादिशं गभस्तौ ॥ ३ ॥ कृष्णा य-
 द्वापृक्षणीषु सीदद्विवो नपाताश्विना हुवे वाम् । वीतं मे यज्ञमार्गतं मे अन्नं व-
 वन्वांमा नेषमस्मृतधू ॥ ४ ॥ प्रथिष्ट यस्य वीरकर्मणिष्णदनुष्ठितं नु नर्यो
 अर्पादत् । पुनस्तदा वृहति यत्कनाया दुहितुरा अनुभृतमनर्वा ॥ ५ ॥ २६ ॥
 मध्या यत्कर्त्तृमभेवदभीके कामं कृण्वाने पितरि युवत्याम् । मनानग्रेतो जहतुर्वि-
 यन्ता साना निषिक्तं सुकृतस्य योनौ ॥ ६ ॥ पिता यत्स्यां दुहितरमधिष्कन्च्म-
 गा रेतः सञ्जगमानो निषिञ्चत् । स्वाध्योऽजनयन्ब्रह्म देवा वास्तोष्पतिं व्रतपां
 निरतन्त ॥ ७ ॥ स ई वृषा न फेनमस्यद्राजौ स्मदा परैर्दप दभ्रचैताः । सर-
 न्पदा न दक्षिणा परावृद्ध न ता नु मे पृशन्त्यो जगृध्रे ॥ ८ ॥ मञ्जू न वद्धिः
 प्रजाया उपन्द्रिराग्नि न नृग उप सीददूर्ध्वः । सनितेध्वं सनितोत वाजं स धर्ता
 नरे सदेसा यवीयुत् ॥ ९ ॥ मञ्जू कनायाः सख्यं नवग्वा अतं वदन्त अतयु-

अ० ८ । अ० २ । व० १] ५८३ [म० १० । अ० ५ । सू० ६२ ।

क्तिमगमन् । द्विर्वहसो य उप गोपमागुरदक्षिणासो अच्युता दुदुक्षन् ॥ १० ॥
 ॥ २७ ॥ मञ्जू कनायाः सख्यं नवीयो राथो न रेत अतमितुरण्यन् । शुचि यत्ते
 रेवण आयजन्त सबर्दुधायाः पर्य उस्त्रियायाः ॥ ११ ॥ पश्वा यत्पश्चा वियुता
 बुधन्तेति ब्रवीति वक्तरी रराणः । वसोर्वसुत्वा कारवोऽनेहा विश्वं विवेष्टि द्रवि-
 णमुप जु ॥ १२ ॥ तदिन्वस्य परिपद्धानो अगमन्पुरु सदनतो नार्पदं विभित्सन् ।
 वि शुष्णस्य सङ्ग्रथितमनुवा विदत्पुरुषजातस्य गुह्य यत् ॥ १३ ॥ भर्गो ह ना-
 मोत यस्य देवाः स्वर्णये त्रिपथस्थे निपेदुः । अग्निर्ह नामोत जातवेदाः धृयी
 नो होतऋतस्य होताधुक् ॥ १४ ॥ उत त्या मे रौद्रावर्चि मन्ता नासत्याविन्द्र
 गूर्तये यजधै । मनुष्वृक्तवर्हिषे रराणा मन्दू हितप्रयसा विजु यज्य ॥ १५ ॥
 ॥ २८ ॥ अयं स्तुतो राजा वन्दि वेधा अपथ्य विप्रस्तरति स्वसेतुः । स कृत्ती-
 वन्तं रेजयत्सो अग्नि नेमिं न चक्रमवतो रघुद्रु ॥ १६ ॥ स द्विवन्धुर्वेतरणो यष्टां
 सबर्धु धेनुमस्वै दुहधै । सं यन्मित्रावरुणा वृज्ज उक्थैर्ज्यैष्ठेभिर्यमणं वरुथैः
 ॥ १७ ॥ तद्वन्धुः सूरिर्विवि ते धियन्धा नाभानेदिष्टो रपति प्र वेनन् । सा
 नो नाभिः परमास्य वा घ्राहं तत्पश्चा कतिथश्चिदास ॥ १८ ॥ इयं मे
 नाभिरिह मे सधस्थामिमे मे देवा अयमस्मि सर्वः । द्विजा अहं प्रथमजा-
 ऋतस्येदं धेनुरदुहज्जायमाना ॥ १९ ॥ अधासु मन्द्रो अरतिर्विभावाव स्पति
 द्विवर्तनिर्वनेषाद् । ऊर्ध्वा यच्छ्रेणिर्न शिशुर्दन्मञ्जू स्थिरं शैवृधं सूत माता ॥ २० ॥
 ॥ २९ ॥ अथा गाव उपमार्ति कनाया अनु श्वान्तस्य कस्य चित्परैयुः । धुधि
 त्वं सुद्रविणो नुस्त्वं याळाश्वघ्नस्य वावृथे सूनृताभिः ॥ २१ ॥ अथ त्वमिन्द्र वि-
 ळ्यस्मान्महो राये नृपते वज्रबाहुः । रक्षा च नो मघोनः प्राहि सूरिनेन्द्रसंस्ते
 हरिवो अभिष्टौ ॥ २२ ॥ अथ यद्राजाना गर्विष्ठौ सरत्सरण्युः कारवै जरण्युः ।
 विप्रः प्रेष्टः स ह्येषां वभूव परा च वक्तृदुत पर्पदेनान् ॥ २३ ॥ अथा न्वस्य जे-
 न्यस्य पुष्टौ वृथा रेभन्त ईमहे तदू नु । सरण्युरस्य सूनुरश्वो विप्रश्चासि श्व-
 सश्च सातौ ॥ २४ ॥ युवोर्यदि सख्यायास्मे शर्धाय स्तोमं जुजुषे नमस्वान् ।
 विश्वत्र यस्मिन्ना गिरः समीचीः पूर्वोत्र गातुर्दाशत्सूनृतायै ॥ २५ ॥ स गृणानो
 अद्भिर्देववानिति सुवन्धुर्नमसा सूक्तैः । वर्धेदुक्थैर्वचोभिरा हि नूनं व्यज्वेति पर्य-
 स उस्त्रियायाः ॥ २६ ॥ त ऊपुणो महो यजत्रा भूत देवास ऊतये मजोषाः ।
 ये वाजाँ अनयता वियन्तो ये स्था निचेतारो अमूराः ॥ २७ ॥ ३० ॥ १ ॥

॥ ६२ ॥ ऋषिः-१-११ नाभानेदिष्टो मानवः ॥ देवता-१-६ विश्वेदेवा-

अङ्गिरसो वा । ७ विश्वेदेवाः । ८-११ सावर्णेर्दानस्तुतिः ॥ छन्दः-१, २ वि-
राड् जगती । ३ पादनिचृज्जगती । ४ निचृज्जगती । ५ अनुष्टुप् । ८, ९ निचृदनुष्टुप्
६ गृहती । ७ विराड् पङ्क्तिः । १० गायत्री । ११ भुरिक् त्रिष्टुप् ॥ स्वरः-१-४
निपादः । ५, ८, ९ गान्धारः । ६ मध्यमः । ७ पञ्चमः । १० षड्जः । ११ धैवतः ॥

॥ ६२ ॥ ये युजन्त दक्षिणया समंक्ता इन्द्रस्य सख्यममृतत्वमानुश । तेभ्यो
भद्रमङ्गिरसो वो अस्तु प्रति गृभ्णीत मानवं सुमेधसः ॥ १ ॥ य उदाजन्पितरौ
गोमयं वसूतेनाभिन्दन्परिवत्सरे बलम् । दीर्घायुत्वमङ्गिरसो वो अस्तु प्रति गृ-
भ्णीत मानवं सुमेधसः ॥ २ ॥ य ऋतेन सूर्यमारोहयन् दिव्यप्रथयन्पृथिवीं मा-
तरं वि । सुप्रजास्त्वमङ्गिरसो वो अस्तु प्रति गृभ्णीत मानवं सुमेधसः ॥ ३ ॥ अयं
नाभां वदति वृन्तु वो गृहे देवपुत्रा ऋषयस्तच्छृणोतन । सुब्रह्मण्यमङ्गिरसो वो
अस्तु प्रति गृभ्णीत मानवं सुमेधसः ॥ ४ ॥ विरूपास इदृष्यस्त इदमभिरवेपसः ।
ते अङ्गिरसः सूनवस्ते अग्नेः परि जज्ञिरे ॥ ५ ॥ १ ॥ ये अग्नेः परि जज्ञिरे वि-
रूपासो दिवस्परि । नवंग्यो नु दर्शग्यो अङ्गिरस्तमः सचा देवेषु मंहते ॥ ६ ॥ इन्द्रेण युजा
निः स्रजन्त यावतो यजं गोमन्तमश्विनम् । सहस्रं मे ददतो अष्टकुर्यः श्रवो
देवेषु क्रत ॥ ७ ॥ प्र नूनं जायतामयं मनुस्तोकमेव रोहतु । यः सहस्रं शताश्वं सद्यो-
दानाय मंहते ॥ ८ ॥ न तमश्नोति कश्चन दिव ईव सान्न्वारभम् । सावर्ण्यस्य
दक्षिणा वि सिन्धुरिव पप्रथे ॥ ९ ॥ उत दासा परिविपे स्मदिष्टी गोपरीणसा ।
यदुस्तुर्वश्च मामहे ॥ १० ॥ सहस्रदा ग्रामणीर्मा रिपन्मनुः सूर्येणास्य यतमानैतु
दक्षिणा । सावर्णेर्देवाः प्र तिरन्त्वायुर्यस्मिन्नश्रान्ता अर्सेनाम वार्जम् ॥ ११ ॥ २ ॥

॥ ६३ ॥ ऋषिः-१-१७ गयः प्लातः ॥ देवता-१-१४, १७ विश्वेदे-
वाः । १५, १६ पथ्यास्वस्तिः ॥ छन्दः-१, ६, ८, ११-१३ विराड् जगती ।
२, ३, १०, १४ पादनिचृत्त्रिष्टुप् । ४, ५, ७ निचृज्जगती । ९ आर्चीस्वराड्
जगती । १५ जगती त्रिष्टुप् । १६ आर्चीस्वराड् त्रिष्टुप् । १७ पादनिचृत्त्रिष्टुप् ॥
स्वरः-१-१४ निपादः । १५ निपादो धैवतो वा । १६, १७ धैवतः ॥

॥ ६३ ॥ परावतो ये दिधिपन्त आप्यं मनुप्रीतासो जनिमा विवस्वतः । यु-
यानेयं नहुष्यस्य वृद्धिपि देवा आसतेते अर्थि ब्रुवन्तु नः ॥ १ ॥ विश्वा हि वो न-
मस्यान्ति वन्या नामानि देवा उत यज्ञियानि वः । ये स्थ जाता अदितेन्द्रचस्पति
ये प्रथिव्यास्ते म इह श्रुता द्रवम् ॥ २ ॥ येभ्यो माता मधुमत्पिबन्ते पयः पीयूषं

अ० ८ । अ० २ । व० ६] ५८५ [म० १० । अ० ५ । म० ६४ ।

घौरदितिरद्विर्वाहः । उक्थशृण्वान्पुष्करान्तस्वर्गसस्ताँ आदित्याँ अनु मदा स्वस्तये
 ॥ ३ ॥ नृचक्षसो अनिमिपन्तो अर्हणा गृह्हेवासो अमृतत्वमानशुः । ज्योती-
 रथा अहिमाया अनागसो दिवो वर्ष्माणं वसते स्वस्तये ॥ ४ ॥ सम्राजो ये सु-
 वृधो यज्ञमाययुरपरिहृता दधिरे द्विवि ज्ञयम् । ताँ आ विवास नमसा सुवृत्तिभि-
 र्महो आदित्याँ अदिति स्वस्तये ॥ ५ ॥ ३ ॥ को वः स्तोमं राधति यं जुजोष्य
 विश्वे देवासो मनुषो यति पृन । को वोऽध्वरं तुविजाता अरं कश्चो नः पर्पद-
 त्यंहः स्वस्तये ॥ ६ ॥ गेभ्यो होत्रां प्रथमामायेजे मनुः समिद्धाग्निर्मनसा सप्त
 होतृभिः । त आदित्या अभयं शर्म यच्छत सुगा नः कर्त सुपथा स्वस्तये ॥ ७ ॥
 य ईशिरे भुवनस्य प्रचेतसो विश्वस्य स्थातुर्जगतश्च मन्तवः । ते नः कृतादकृतदे-
 नसस्पर्श्या देवासः पिपृता स्वस्तये ॥ ८ ॥ भरेपिन्द्रं सुहवं हवामहेऽहोमुचं सु-
 कृतं दैव्यं जनम् । अग्नि मित्रं वरुणं सातये भगं द्यावापृथिवी मस्तः स्वस्तये ॥ ९ ॥
 सुत्रामाणं पृथिवीं द्यामनेहसं सुशर्माणमदिति सुप्रणीतिम् । दैवीं नावं स्वर्त्राम-
 नागसुमस्रवन्तीमा रूहेमा स्वस्तये ॥ १० ॥ ४ ॥ विश्वे यजत्रा अग्निं वोचतोतये त्रायध्वं
 नो दुरेवाया अभिहुतः । सखया वो देवहूसा हुवेम शृण्वतो देवा अवेसे स्व-
 स्तये ॥ ११ ॥ अपामीवामप विश्वामनाहुतिमपाराति दुर्विदत्रामघायतः । अरे
 देवा द्वेषो अस्मद्युयोतनोरु एः शर्म यच्छता स्वस्तये ॥ १२ ॥ अरिष्टः समतो विश्वं
 एधते प्र प्रजाभिर्जायते धर्मेणस्परि । यमादित्यासो नयथा मुनीतिभिरति विश्वानि
 दुरिता स्वस्तये ॥ १३ ॥ यं देवासोऽव्यं वाजसातो यं शूरसाता मरुतो हिते धने ।
 प्रातर्यावाणं रथमिन्द्र सानसिमरिष्यन्तमा रूहेमा स्वस्तये ॥ १४ ॥ स्वस्ति नः
 पृथ्यासु धन्वसु स्वस्त्यः । सु वृजने स्ववति । स्वस्ति नः पुत्रकृथेषु योनिषु स्वस्ति
 श्रये मरुतो दधातन ॥ १५ ॥ स्वस्तिरिद्धि प्रपथे श्रेष्ठा रेवणस्वत्यभि या ग्राम-
 मेति । सा नो अमा सो अरणे नि पातु स्वावेशा भवतु देवगोपा ॥ १६ ॥ एषा
 पुतेः सूनुरवीवृध्वो विश्व आदित्या अदिते मनीषी । ईशानासो नरो अमर्त्य-
 नास्तावि जनो दिव्यो गयेन ॥ १७ ॥ ५ ॥

॥ ६४ ॥ ऋषिः—१-१७ गयः स्तुतः ॥ विश्वेदेवा देवताः ॥ छन्दः—१,
 ४, ५, ६, १०, १३, १५ निचृज्जगती । २, ३, ७, ८, ११ विराट् जगती ।
 ६, १४ जगती । १२ त्रिष्टुप् । १६ निचृत्त्रिष्टुप् । १७ पादनिचृत्त्रिष्टुप् ॥
 स्वरः—१—११, १३—१५ निपादः । १२, १६, १७ धैवतः ॥

॥ ६४ ॥ कथा देवानां कृतमस्य यामनि सुमन्तु नाम शृण्वतां मनामहे ।
 को मुञ्चति कृतमो नो मयस्करत्कृतम ऊती अभ्या वर्तते ॥ १ ॥ कृतयन्ति
 कृतयो ह्यनु धीतयो वेनन्ति वेनाः पतयन्त्या दिशः । न मर्हिता विद्यते अन्य
 मन्वो देवेषु मे अधि कामा अयंसत ॥ २ ॥ नरा वा शंसं पूषणमगोह्यमग्निदे-
 वेन्द्रमभ्यर्चये गिरा । सूर्यामासा चन्द्रमसा यमं दिवि त्रितं वातमुपसमकुमभ्विनां
 ॥ ३ ॥ कथा कुविस्तुर्वीरवान्कया गिरा बृहस्पतिर्वावृषते सुवृक्तिभिः । अज ए-
 केपान्मुहवेभिर्धकैभिर्दिः शृणोतु बुध्योर्हवीमनि ॥ ४ ॥ दक्षस्य वादिते ज-
 न्मेनि ह्येन राजाना मिवावरुणा विवाससि । अतूर्तपन्थाः पुरुरथो अर्यमा सप्त-
 होता विपुस्वेषु जन्मसु ॥ ५ ॥ ६ ॥ ते नो अर्वन्तो हवनश्रुतो हवं विश्वे शृ-
 णवन्तु वाजिनो मितद्रवः । सहस्रसा मेधसाताविष त्मना महो ये धनं समिधेषु
 जधिरे ॥ ६ ॥ य वो वायुं रथयुजं पुरांस्थि स्तोमैः कृणुध्वं सख्याय पूषणम् । ते
 हि देवस्य सवितुः सवीमनि क्रतुं सचन्ते सचितः सचेतसः ॥ ७ ॥ त्रिः सप्त
 सप्ता नयो महीरपो वनस्पतीन्पर्वतां अग्निमूतये । कृशानुमस्तृन्तिष्यं सधस्थ-
 आ रुद्रं रुद्रेषु रुद्रियं हवामहे ॥ ८ ॥ सरस्वती सरयुः सिन्धुर्लुमिभिर्महो मही-
 रयसा येन्तु वक्षणीः । देवीरापो मातरः सूदयित्वो घृतवत्पयो मधुमन्नो अर्चत
 ॥ ९ ॥ उत माता बृहद्विवा शृणोतु नस्त्वष्टा देवेभिर्जनिभिः पिता वचः । ऋ-
 भुक्ता वाजो रथस्पतिर्भगो रएवः शंसः शशमानस्य पातु नः ॥ १० ॥ ७ ॥ र-
 एवः सन्दृष्टो पितुर्मा इव क्षयो भद्रा रुद्राणां मरुतामुपस्तुतिः । गोभिः प्याम य-
 शसो जनेष्वा सदा देवास इळ्या सचेमहि ॥ ११ ॥ यां मे धियं मरुत इन्द्र देवा
 अर्ददात वरुण मित्र यूयम् । तां पीपयत पर्यसेव धेनु कुविदिरो अधिरथे वहाथ
 ॥ १२ ॥ कुविद्वद्ग मति यथा चिदस्य नः मजात्यस्य मरुतो बुबोधथ । नाभा
 यत्र मथुमं स्रसामहे तत्र जामित्वमदितिर्दधातु नः ॥ १३ ॥ ते हि द्यावापृथिवी
 मातरा मही देवी देवाञ्जन्मना यज्ञिये इतः । उभे विभृत उभयं भरीमभिः पुरु-
 र्नांसि पितृभिश्च सिञ्चतः ॥ १४ ॥ वि पा होत्रा विश्वमश्नोति वार्यं बृहस्प-
 तिर्मुर्मतिः पनीयसी । ग्रावा यत्र मथुपुदुच्यते बृहदवीवशन्त मतिभिर्मनीपिणः ॥ १५ ॥
 एवा कुविस्तुर्वीरवा ऋतज्ञा द्रविणस्युर्द्रविणसश्चक्रानः । उवथेभिरत्र मतिभिश्च
 विमोर्जापयद्रयो दिव्यानि जन्म ॥ १६ ॥ एवा प्लुतेः सनुरवीवृधद्वो विश्वं आदित्या
 अदिने मनीपी । इशानासो नरो अर्मत्येनास्तावि जनों दिव्यो गयेन ॥ १७ ॥ ८ ॥

॥ ६५ ॥ ऋषिः—१-१५ वसुकर्णो वासुकः ॥ विश्वेदेवा देवताः ॥ छन्दः—१,

अ० ८ । अ० २ । व० ११] ५८७ [म० १० । अ० ५ । सू० ६५ ।

४, ६, १०, १२, १३ निचृज्जगती । २ पादनिचृज्जगती । ३, ७, ६ विराट्
जगती । ५, ८, ११ जगती । १४ त्रिष्टुप् । १५ विराट् त्रिष्टुप् ॥ स्वरः-१-१३
निषादः । १४, १५ धैवतः ॥

॥ ६५ ॥ अग्निरिन्द्रो वरुणो मित्रो अर्यमा वायुः पूषा सरस्वती मजो-
पसः । आदित्या विष्णुर्मरुतः स्वर्बृहत्सोमो रुद्रो अदितिर्व्रक्षणास्पतिः ॥ १ ॥
इन्द्राग्नी वृत्रहर्त्येषु सत्पती मिथो हिंन्वाना तन्वांसमोकसा । अन्तरिक्षं मघा
पंपुरोजसा सोमो घृतश्रीर्महिमानमीरयन् ॥ २ ॥ तेषां हि मद्रा महतामनुवर्णा
स्तोमा इयमृतज्ञा ऋतावृधाम् । ये अप्सवमर्णवं चित्राधमस्ते नो रासन्तां म-
हये सुमित्र्याः ॥ ३ ॥ स्वर्णरमन्तरिक्षाणि रोचना द्यावाभूमी पृथिवी स्कम्भुरो-
जसा । पृक्षा इव महयन्तः सुरातयो देवाः स्तवन्ते मनुषाय सूरयः ॥ ४ ॥ मित्राय
शिञ्ज वरुणाय दाशुषे या सम्राजा मनसा न प्रयुच्छतः । ययोर्धाम धर्मणा रोचते
बृहद्योरुभे रोदसी नार्धसी वृतौ ॥ ५ ॥ ६ ॥ या गौर्वर्तनि प्रयेति निष्कृतं पयो
दुहाना व्रतनीरवारतः । सा प्रवृवाणा वरुणाय दाशुषे देवेभ्यो दाशङ्खविषा वि-
वस्वते ॥ ६ ॥ दिवक्षसो अग्निजिह्वा ऋतावृध ऋतस्य योनिं विमृशन्त आसते ।
द्यां स्कभित्व्यप आ चकुरोजसा यज्ञं जनित्वीतन्वी नि मामृजुः ॥ ७ ॥
परिक्षिता पितरा पूर्वजावरी ऋतस्य योना क्षयतः समोकसा । द्यावापृथिवी व-
रुणाय सजते घृतवत्पयो महिषाय पिन्वतः ॥ ८ ॥ पर्जन्यावाता वृषभा पुंगीपि-
ण्येन्द्रवायू वरुणो मित्रो अर्यमा । देवा आदित्या अदिति इवामहे ये पार्थिवासो दि-
व्यासो असु ये ॥ ९ ॥ त्वष्टारं वायुमृभवो य ओहते दैव्या होतारा उपसं स्व-
स्तये । बृहस्पतिं वृत्रखादं सुमेधसमिन्द्रियं सोमं धनुसा उ ईमहे ॥ १० ॥ १० ॥
ब्रह्म गामश्वं जनयन्त ओषधीर्वनस्पतीन्पृथिवीं पर्वता अपः । सूर्यं दिवि रोहयन्तः
सुदानं आर्या व्रता विसृजन्तो आधि क्षमि ॥ ११ ॥ भुज्युमहेसः पिपृथो निर-
श्विना श्यावं पुत्रं वधिमत्या अजिन्वतम् । क्रमद्युवं विमदायोदयुगुवं विष्णाप्वं-
विश्वक्पायावं सृजथः ॥ १२ ॥ पार्वीरवी तन्यतुरेकपादजो दिवो धृता सिन्धुनापः
समुद्रियः । विश्वे देवासः शृणवन्वचांसि मे सरस्वती सह धीभिः पुरन्ध्या ॥ १३ ॥
विश्वे देवाः सह धीभिः पुरन्ध्या मनोर्यजत्रा अमृता ऋतज्ञाः । रातिपाचो अभिपाचः
स्वर्विदः स्वर्गिरो ब्रह्म सूक्तं जुषेरत ॥ १४ ॥ देवान्वसिष्ठो अमृतान्ववन्दे ये विश्वा
भुवनाभिप्रतस्थुः । ते नो रासन्तामुरुगायमद्य यूयं पात स्वस्तिभिः सदानः ॥ १५ ॥ १५ ॥

॥ ६६ ॥ अपिः—१—१५ वसुकर्णो वासुकः ॥ विश्वेदेवा देवताः ॥
 इन्द्रः—१, ३, ५—७ जगती । २, १०, १२, १३ निचृज्जगती । ४, ८, ११
 विराट् जगती । ६ पादनिचृज्जगती । १४ आर्चीस्वराट् जगती । १५ विराट्
 विष्टुः ॥ स्वरः—१—१४ निपादः । १५ धैवतः ॥

॥ ६६ ॥ देवान्हुवे बृहच्छ्रवसः स्वस्तये ज्योतिष्कृतो अध्वरस्य प्रचेतसः ।
 ये वावृषुः मतरं विश्ववेदस इन्द्रज्येष्ठासो अमृता अतावृषः ॥ १ ॥ इन्द्रप्रसूता
 बर्हणमशिष्टा ये सूर्यस्य ज्योतिषो भागमोनशुः । मरुद्गणे वृजन्ते मन्म धीमहि मा-
 पोनि यज्ञं जनयन्त सूर्यः ॥ २ ॥ इन्द्रो वसुभिः परि पातु नो गर्यमावित्यैर्नो
 अदितिः शर्म यच्छतु । रुद्रो रुद्रेभिर्वैवो मलयति नस्त्वष्टा नो आभिः सुव्रिताय
 जिन्यतु ॥ ३ ॥ अदितिर्द्यावापृथिवी अतं महदिन्द्राविष्णुं मरुतः स्वर्बृहत् । देवा
 आदित्या अयसे हवामहे वसुधुद्रान्तस्त्रितारं सुदंसं सम् ॥ ४ ॥ सरस्वान्धीभिर्वि-
 र्गणो धृतव्रतः पूषा विष्णुर्महिमा वायुरश्विना । मरुत्कृतो अमृता विश्ववेदसः शर्म
 नो यंसन् त्रिवर्ह्यमहेसः ॥ ५ ॥ १२ ॥ वृषा यज्ञो वृषणः सन्तु यज्ञिया वृषणो
 देवा वृषणो हविष्कृतः । वृषणा द्यावापृथिवी अतावरी वृषा पर्जन्यो वृषणो वृ-
 प्सुर्मः ॥ ६ ॥ अग्नीषोमा वृषणा वाजंसातये पुरुषशस्ता वृषणा उप भुवे ।
 गार्गीजिरे वृषणो देवयज्यया ता नः शर्म त्रिवर्ह्यं वि यंसतः ॥ ७ ॥ धृतव्रताः
 सुव्रिया यज्ञनिष्कृतो बृहद्विवा अध्वराणामभिश्चर्यः । अग्निहोतार अतसापो
 अद्रुष्टोऽपो अयज्जनतु वृत्रतूर्यं ॥ ८ ॥ द्यावापृथिवी जनयन्नभि व्रताष ओषधीर्वि-
 निनानि यज्ञिया । अन्तरिक्षं स्वरा पप्रुरुतये वशं देवासस्तन्वीडनि मामृजुः ॥ ९ ॥
 धृतीरो दिव अभवः सुहस्ता वातापर्जन्या महिषस्य तन्यतोः । आप ओषधीः
 म तिगन्तु नो गिरा भगो रातिर्याजिनो यन्तु मे इवम् ॥ १० ॥ १३ ॥ समुद्रः
 मिन्य रजो अन्तरिक्षमज एकपात्तनयिन्नुरणवः । अर्हिर्बुध्नयः मृणवृक्षचांसि मे
 विश्वे देवास उत सूर्यो मम ॥ ११ ॥ स्याम वो मर्नवो देववीतये प्राञ्च नो यज्ञं
 मण्यन्त साधुया । आदित्या रुद्रा वसवः सुदानव इमा ब्रह्म शस्यमानानि जिन्यत
 ॥ १२ ॥ देव्या होतारा प्रथमा पुरोहित अतस्य पन्थामन्वोमि साधुया । क्षेत्रस्य
 पतिं मतिवेशमीमहे विश्वान्देवा अमृता अमयुच्छतः ॥ १३ ॥ वसिष्ठासः पितृव-
 दानं वक्रत देवा ईक्ष्णाना अपि वत्स्वस्तये । प्रीता इव ज्ञातयः काममेत्यास्मे देवा-
 तोऽजं धनुवा वसु ॥ १४ ॥ देवान्वसिष्ठो अमृतान्ववन्दे ये विश्वा भुवनाभि प्र-
 ष्मन्तुः । ते नो रासन्तामुखायप्रथ यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ १५ ॥ १४ ॥

॥ २२ ॥ एता उ ता उपसः कुरुधकत पुरु अरु रजसो अमिधकते । नि-
 क्कयवता आयुधानिष धृण्डः प्रति गावोऽकुरुधुनि पातः ॥ १ ॥ उदप-
 थकता मानो वृथा स्वयिजो अकुरुता आयुधत । अकुरुपासा उजनात्त पुरुषा
 खोत्त अविमकुरुतायुधः ॥ २ ॥ अर्धनि नमोऽपसा न विद्रिधः समानेन योवनेन
 धातः । इयं वदन्तीः सुकिल सुदन्तु विद्वद्वद्व पवपातप सुजते ॥ ३ ॥ अ-
 दि पुरासि पवत नैविवापुणिते वष उषव वषदम् । उयोविद्वद्वसु सुवनाप
 कुरुता गावो न उव उयिपा अविधः ॥ ४ ॥ पयवो खोदत्ता अदयि वि नि-
 उव वावते कण्ठमन्धम् । स्वतं न पुरो विद्वद्वद्वद्व विवो विद्रिवा अवि-
 धुते ॥ ५ ॥ अर्धनिष तमसस्यमस्यपा उजन्ती उजना कुरुता । दिव्ये
 उज्जो न सपवत विमोता सुवतीका समसमपाविताः ॥ ६ ॥ मासवो वेतो सु-

॥ २३ ॥ १-२०, १२ धृवः । ११ पञ्चमः । १३-१२ अथमः ॥
 १४, १५ विद्रिवापुणिते । १६, १७, १८ उविणक ॥ १९-१८ निषादः ।
 १० निवविष्य । २, ३, विष्य । ११ अविषयः । १३ निवपुणिते ।
 २ निवज्जानी । ३ जगती । ४ विराड् जगती । ५, ७, १२ विराड् विद्र्य ६,
 ॥ २३ ॥ १-१२ गीतयो राङ्गिण्युव अयिः ॥ उपा देवता ॥ उदः-१,

अथमः प निविकसि गाविष्टि ॥ २३ ॥
 मनसा देव सोम उपा अतं सदेसववि युय । मा ता वेवद्विष्टि वेविस्यो-
 गाः । तया वेवद्विष्टि वेव उपाविषा वि तयो वषय ॥ २२ ॥ वेवत नो
 र्वापि धदम् सोम ॥ २१ ॥ तयिपा अपध्याः सोम विद्रवस्त्रिषयपा अवननयस्त्रि
 त्सु पवनस्य पदं स्वपुणसा वजनस्य गोपापम् । अरुजो सुविनि सुअवसं जयन्ते
 सदेव्य विद्रव्यं सधुयं विवैवतं यो दद्विष्टि ॥ २० ॥ अपाळदे यु-
 सोम उयान् ॥ १९ ॥ सोमो युव सोमो अवननयसि सोमो वेव कुरुव दद्विष्टि ।
 ता वे विद्रवो पयिष्टि यवम् । गयसफातः प्रवेणः सुवोरोऽवीरवो म वरा
 तप सोम विवि अवननयसि विव ॥ १८ ॥ या वे वापानि विवेषा यजानि
 स वे पयसि सधु यव्यं वाजाः स वृणयन्त्यपिपानिषादः । आपाधपातो अप-
 स्व पदितम् सोम विद्रवोऽपिः । यवो नः सुअवतमः सखा वृषे ॥ १७ ॥
 सधु वे विद्रवः सोम वृणयम् । यवो वजनस्य सदेव्य ॥ १६ ॥ आ यप-
 योतः सोम नि पञ्चद्वेसः । सखा सुयवे पवि नः ॥ १५ ॥ २१ ॥ आ यपिस्व

[illegible]

[$2\psi_0 \psi_1 \mid \psi_0 \psi_2 \mid \psi_1 \psi_3$] $\psi_0 \psi_1$ [$\psi_2 \psi_3 \mid \psi_1 \psi_2 \mid \psi_0 \psi_1$]

ॐ नमः शिवाय ॥ १० ॥ [५२५] ॐ नमः शिवाय ॥ १० ॥

अग्निर्देवता ॥ अन्तः-१ पादनिर्वाहय १, ४, ६ विराट् त्रिष्टुप् । ३ निच-
तित्रय १, ५ आर्वाविराट् त्रिष्टुप् । ७ त्रिष्टुप् ॥ ध्रुवतः स्वरः ॥

॥ ७६ ॥ अर्धययस्य महती महिरवममयस्य मयसि विष् । नाना देव वि-
भूते स ध्रुवे अग्निर्वती वसुतो मयवः ॥ १ ॥ गृह्णति विहरेषुमयवो अ-
भिवर्वाचि विहृता वनानि । अवापयस्य पदोभिः सम धारयत्युज्ज्वलनं
नमसामि विष् ॥ २ ॥ य मातुः पतरे गुह्यमिच्छन्ममो न वीर्यः सपुत्र्योः ।
सुतं न पुरुषविदं हृत्वनं त्रिदिवसं त्रिप वपस्य अतः ॥ ३ ॥ तदोमं रोद-
सु य वीर्याणि वायुमाना मातय गम्या अचि । नाहं देवस्य मयुदिवकरोति नर-
विचरः स प्रवृत्तः ॥ ४ ॥ यो अस्मा अर्धं तेषां देवात्याहूतुर्वैरोति पृथ्वी । तस्मै
सहस्रमवाप्सिषु चक्षुःश्रुतिभ्यः प्रत्यक्षं विभतः प्रत्यक्षं विष् ॥ ५ ॥ किं देवैषु सज्ज पदय-
कथं पृच्छामि न त्वामाविहान । अकालेन कालेदेवि तव चक्षुःश्रुतिं पश्येत्पुत्रक-
गापिबोधिः ॥ ६ ॥ विपुत्रो अयवत्युज्ज्वल वसुता अवाति यो रजानमयुर्मोतान ।
चक्षुदे विष्वा वसुभिः सुजातः सपातये पृथिवीवृत्तयानः ॥ ७ ॥ १४ ॥

॥ ८० ॥ अग्निः-१-७ अग्निः सौवीको वैश्वानरो वा ॥ अग्निर्देवता ॥ अन्तः-
१, ५, ६ विराट् त्रिष्टुप् । २, ४ पादनिर्वाहय ३, ७ निचतित्रय ॥ ध्रुवतः स्वरः ॥

॥ ८१ ॥ अग्निः-१-७ विषकमा मयवः ॥ विषकमा देवता ॥ अन्तः-
१, ५, ६ विराट् त्रिष्टुप् । २, ४ पादनिर्वाहय ३, ७ निचतित्रय ॥ ध्रुवतः स्वरः ॥
॥ ८२ ॥ अग्निः सौवीको वैश्वानरो वा ॥ अग्निर्देवता ॥ अन्तः-
१, ५, ६ विराट् त्रिष्टुप् । २, ४ पादनिर्वाहय ३, ७ निचतित्रय ॥ ध्रुवतः स्वरः ॥
॥ ८३ ॥ अग्निः सौवीको वैश्वानरो वा ॥ अग्निर्देवता ॥ अन्तः-
१, ५, ६ विराट् त्रिष्टुप् । २, ४ पादनिर्वाहय ३, ७ निचतित्रय ॥ ध्रुवतः स्वरः ॥
॥ ८४ ॥ अग्निः सौवीको वैश्वानरो वा ॥ अग्निर्देवता ॥ अन्तः-
१, ५, ६ विराट् त्रिष्टुप् । २, ४ पादनिर्वाहय ३, ७ निचतित्रय ॥ ध्रुवतः स्वरः ॥
॥ ८५ ॥ अग्निः सौवीको वैश्वानरो वा ॥ अग्निर्देवता ॥ अन्तः-
१, ५, ६ विराट् त्रिष्टुप् । २, ४ पादनिर्वाहय ३, ७ निचतित्रय ॥ ध्रुवतः स्वरः ॥
॥ ८६ ॥ अग्निः सौवीको वैश्वानरो वा ॥ अग्निर्देवता ॥ अन्तः-
१, ५, ६ विराट् त्रिष्टुप् । २, ४ पादनिर्वाहय ३, ७ निचतित्रय ॥ ध्रुवतः स्वरः ॥
॥ ८७ ॥ अग्निः सौवीको वैश्वानरो वा ॥ अग्निर्देवता ॥ अन्तः-
१, ५, ६ विराट् त्रिष्टुप् । २, ४ पादनिर्वाहय ३, ७ निचतित्रय ॥ ध्रुवतः स्वरः ॥
॥ ८८ ॥ अग्निः सौवीको वैश्वानरो वा ॥ अग्निर्देवता ॥ अन्तः-
१, ५, ६ विराट् त्रिष्टुप् । २, ४ पादनिर्वाहय ३, ७ निचतित्रय ॥ ध्रुवतः स्वरः ॥
॥ ८९ ॥ अग्निः सौवीको वैश्वानरो वा ॥ अग्निर्देवता ॥ अन्तः-
१, ५, ६ विराट् त्रिष्टुप् । २, ४ पादनिर्वाहय ३, ७ निचतित्रय ॥ ध्रुवतः स्वरः ॥
॥ ९० ॥ अग्निः सौवीको वैश्वानरो वा ॥ अग्निर्देवता ॥ अन्तः-
१, ५, ६ विराट् त्रिष्टुप् । २, ४ पादनिर्वाहय ३, ७ निचतित्रय ॥ ध्रुवतः स्वरः ॥

[illegible]

अ० ८ । अ० ३ । व० १८] ५६६ [म० १० । अ० ७ । सू० ८४ ।

जगती । २ त्रिष्टुप् । ३, ६ विराट् त्रिष्टुप् । ४ पादनिचृत्त्रिष्टुप् । ५, ७ नि-
चृत्त्रिष्टुप् ॥ स्वरः—१ निपादः । २-७ धैवतः ॥

॥ ८३ ॥ यस्ते मन्योऽर्विधद्वज्र सायक सह ओजः पुण्यति विश्वमानुषक ।
साहाय दासमार्थं त्वया युजा सहस्कृतेन सहसा सहस्वता ॥ १ ॥ मन्युरिन्द्रो
मन्युरेवास देवो मन्युर्होता वरुणो जातवेदाः । मन्युं विश ईळते मानुषीर्याः प्राहि नो
मन्यो तर्पसा सजोषाः ॥ २ ॥ अभीहि मन्यो तवसस्तवीयान्तर्पसा युजा वि जहि
शत्रून् । अमित्रहा वृत्रहा दस्युहा च विश्वा वसून्या भरा त्वं नः ॥ ३ ॥ त्वं हि मन्यो
अभिभूत्योजाः स्वयम्भूर्भामो अभिमातिप्राहः । विश्वर्चर्षणिः सहुरिः सहावानस्मा-
स्वोजः पृतनासु धेहि ॥ ४ ॥ अभागः सन्नप परेतो अस्मि तव क्रत्वा तत्रिपस्य प्रचेतः ।
तं त्वा मन्यो अक्रतुर्जिहीळाहं स्वा तनूर्बलदेयाय मेहि ॥ ५ ॥ अयं ते अस्म्युप
मेह्यर्वाङ् प्रतीचीनः सहुरे विश्वधायः । मन्यो वज्रिभि मामा वदस्व हनाय द-
स्यूरुत बोध्यापेः ॥ ६ ॥ अभि मेहि दक्षिणतो भवा मेऽधा वृत्राणि जङ्घनाव
भूरि । जुहोमि ते धरुणं मध्वो अग्रमुभा उपांशु प्रथमा पिवाव ॥ ७ ॥ १८ ॥

॥ ८४ ॥ ऋषिः—१-७ मन्युस्तापसः ॥ मन्युर्देवता ॥ छन्दः—१, ३ त्रि-
ष्टुप् । २ भुरिक् त्रिष्टुप् । ४, ५ पादनिचृज्जगती । ६ आर्चीस्वराद् जगती ।
७ विराट् जगती ॥ स्वरः—१-३ धैवतः । ४-७ निपादः ॥

॥ ८४ ॥ त्वया मन्यो मुरथमारुजन्तो हर्षमाणसो धृषिता मरुत्वः । ति-
ग्मेष्व आयुधा संशिशाना अभि प्र यन्तु नरो अग्निरूपाः ॥ १ ॥ अग्निरिव मन्यो
त्वषितः सहस्व सेनानीनः सहुरे हूत एधि । हत्वाय शत्रून्विभजस्व वेद ओजो
मिमानो वि मृधो नुदस्व ॥ २ ॥ सहस्व मन्यो अभिमातिप्रस्मे रुजन्मृणन्प्रमृणन्मेहि श-
त्रून् । उग्रं ते पाजो नन्वा रुरुधे वशी वशं नयस एकज त्वम् ॥ ३ ॥ एको व-
हूनामसि मन्यवीळितो विशंविशं युधये सं शिशायि । अकृत्तुरुक्या युजा वयं
धुमन्तं घोषं विजयाय कृणमहे ॥ ४ ॥ विजेपकृदिन्द्र इवानवत्रयोऽस्माकं मन्यो अ-
धिपा भवेह । प्रियं ते नाम सहुरे गृणीमसि विष्वा तमुत्सं यत आग्रभूय ॥ ५ ॥
आभूत्या सहजा वज्र सायक सहो विभर्ष्यभिभूत उत्तरम् । क्रत्वा नो मन्यो मह
मेधेधि महाधनस्य पुरुहूत संसृजि ॥ ६ ॥ संसृष्टं धनमुभयं समाकृतमस्मभ्यं दत्तां
वरुणश्च मन्युः । भियं दधाना हृदयेषु शत्रवः पराजितासो अप नि लयन्ताम्
॥ ७ ॥ १६ ॥ ६ ॥

॥ ८२ ॥ ऋषिः-१-४७ सूर्यासावित्री ॥ देवता-१-५ सोमः । ६-१६ सूर्याग्निः । १७ देवाः । १८ सोमाकौ । १९ चन्द्रमाः । २०-२८ वृणां वि-
राट्मन्य आसीः प्रायाः । २९, ३० वधूवासः संस्पर्शनिन्दा । ३१ यक्ष्मनाशि-
नीदन्त्यलोः । ३२-४७ सूर्या ॥ छन्दः-१, ३, ८, ११, २५, २८ ३२, ३३,
३८, ४१, ४७ निचृदनुष्टुप् । २, ४, ५, ६, ३०, ३१, ३५, ३६, ४६, ४७
अनुष्टुप् । ३, १०, १३, १६, १७, २६, ४२ विराडनुष्टुप् । ७, १२, १५, २२
पादनिचृदनुष्टुप् । ४० भुरिगनुष्टुप् । १४, २०, २४, २६, ३७ निचृत्त्रिष्टुप् ।
१९ पादनिचृत्त्रिष्टुप् । २१, ४४ विराड् त्रिष्टुप् । २३, २७, ३६ त्रिष्टुप् । १८
पादनिचृजगती । ४३ निचृजगती ३४ उरो बृहती ॥ स्वरः-१-१३, १५-१७,
२२, २५ २८-३३, ३५, ३८-४२, ४५-४७ गान्धारः । १४, १६-२१, २३,
२४, २६, ३६, ३७, ४४ धैवतः । १८, २७, ४३ निपादः । ३४ मध्यमः ॥

॥ ८२ ॥ सत्येनोत्तमिता भूमिः सूर्येणोत्तमिता द्यौः । ऋतेनादित्यास्ति-
ष्ठन्ति दिवि सोमो अग्निं ध्रितः ॥ १ ॥ सोमेनादित्या बलिनः सोमेन पृथिवी
मही । अयो नक्षत्राणां प्रेपामुपस्थे सोम आर्हितः ॥ २ ॥ सोमं मन्यते पपिवान्य-
न्तां हि पन्त्योर्पथिम् । सोमं यं ब्रह्माणो विदुर्न तस्यो रनाति कश्चन ॥ ३ ॥ आ-
च्यद्वाग्निं गुपितो वर्हितः सोम रजितः । ग्राव्णामिच्छृण्वन्ति प्रसिं न ते अरनाति
पार्थिवः ॥ ४ ॥ यत्त्वा देव प्रपिबन्ति तत् आप्यायसे पुनः । वायुः सोमस्य
रज्जिना समानां मास आकृतिः ॥ ५ ॥ २० ॥ रैभ्यासीदनुदेयी नाराशंसी न्यो-
चनी । सूर्यायां भद्रमिहासो गार्ग्यैति परिष्कृतम् ॥ ६ ॥ चित्तिरा उपवर्द्धं च-
क्षुरा अभ्यञ्जनम् । द्यौर्भूमिः कोश आसीद्यदयात्सूर्या पतिम् ॥ ७ ॥ स्तोमा आ-
सन्प्रतिधर्यः कुरीतं छन्द ओपशः । सूर्यायां अश्विना वराशिरासीत्पुरोगवः ॥ ८ ॥
सोमो वधूर्युर्भवदश्विनास्तामुभा वरा । सूर्या यत्पत्ये शंसन्ती मनसा सविता द-
दात् ॥ ९ ॥ मनो अस्या अर्न आसीद्यौरासीदुत हृदिः । शुक्रावन्द्वाहावास्ता
यदयात्सूर्या गृहम् ॥ १० ॥ २१ ॥ अक्सामाभ्यामभिहितौ गावौ ते सामनावि-
तः । श्रौतं ते चक्रे आस्तां दिवि पन्थाश्चराचरः ॥ ११ ॥ शुची ते चक्रे यात्या
व्यानो अन्न आर्हतः । अनो मनस्मयं सूर्यारोहत्प्रयती पतिम् ॥ १२ ॥ सूर्यायां
वहनुः प्रागान्सविता यमवाञ्जत् । अवासु हन्यन्ते गावोऽर्जुन्योः पर्युद्यते ॥ १३ ॥
यदश्विना पृच्छमानावयातं त्रिचक्रेण वहतुं सूर्यायाः । त्रिधै देवा अनु तन्नाम-
जानन्नुवः पितरावृणीत पूषा ॥ १४ ॥ यदयातं शुभस्पती वरेयं सूर्यामुप । केके

१० ८ । अ० ३ । व० २७] ६०१ [म० १० । अ० ७ । सू० ८५ ।

चक्रं वामासीत्क देवाय तस्थयुः ॥ १५ ॥ २२ ॥ द्वे ते चक्रे सूर्ये ब्रह्माणं अ-
था विदुः । अथैकं चक्रं यद्गुहा तदद्वातय इद्विदुः ॥ १६ ॥ सूर्यायै देवेभ्यो मि-
माय वरुणाय च । ये भूतस्य प्रचेतस इदं तेभ्योऽकरं नमः ॥ १७ ॥ पूर्वापरं च-
तो माययैतौ शिशु क्रीळन्तौ परि यातो अध्वरम् । विश्वान्यन्यो भुवनाभिचष्ट ऋ-
तून्यो विदधजायते पुनः ॥ १८ ॥ नवोनवो भवति जायमानोऽद्वां केतुरूपसा-
त्यग्रम् । भागं देवेभ्यो विदधात्यायन्प्र चन्द्रमास्तिरते दीर्घमायुः ॥ १९ ॥ सुकिंशुकं
एल्मलि विश्वरूपं हिरण्यवर्णं सुवृतं सुचक्रम् । आ रोहसूर्ये अमृतस्य लोकं स्योन-
स्यै वहतुं कृणुष्व ॥ २० ॥ २३ ॥ उदीर्ष्वीतः पतिवती ह्येपा विश्वावसुं नमसा गीभि-
र्ले । अन्यामिच्छ पितृपदं व्यक्तां स ते भागो जनुषा तस्य विद्धि ॥ २१ ॥ उ-
दीर्ष्वीतो विश्वावसो नमसेळामहे त्वा । अन्यामिच्छ प्रफुर्व्यसञ्जायां पत्यासृज
॥ २२ ॥ अनृक्षरा ऋजवं सन्तु पत्या येभिः सखायो यन्ति नो वरेयम् । स-
र्यमा सम्भगो नो निनीयात्सं जास्पत्यं सुयमस्तु देवाः ॥ २३ ॥ प्रत्या मु-
ञ्चामि वरुणस्य पाशाद्येन त्वावद्वात्सविता सुशेवः । ऋतस्य योनौ सुकृतस्य
लोकेऽरिष्ठां त्वा सह पत्या दधामि ॥ २४ ॥ प्रेतो मुञ्चामि नामतः सुवृद्धाममुत-
त्करम् । यथेयमिन्द्र मीद्वः सुपुत्रा सुभगासति ॥ २५ ॥ २४ ॥ पूषा त्वेतो नयतु
हस्तगृह्याश्विना त्वा प्र वहतां रथेन । गृहान्गच्छ गृहपती यथासौ वशिनी त्वं
वेदथमा वदासि ॥ २६ ॥ इह प्रियं प्रजया ते समृध्यतामस्मिन्गृहे गार्हपत्याय
जागृहि । एना पत्या तन्वंसं सृजस्वाधाजित्रीं वि दथमा वदाथः ॥ २७ ॥ नीललोहितं
भवति कृत्यासक्तिर्व्यज्यते । एधन्ते अस्या ज्ञातयः पतिर्वन्धेषु बध्यते ॥ २८ ॥
रा देहि शामुल्यं ब्रह्मभ्यो वि भञ्जा वसु । कृत्यैषा पद्धती भूत्वा ज्ञाया विशते
पतिम् ॥ २९ ॥ अथीरा तनूर्ध्ववति रुशती पापयामुया । पतिर्वद्व्यो वाससा
त्वमङ्गमभिधित्सते ॥ ३० ॥ २५ ॥ ये वध्वश्चन्द्रं वहतुं यच्चा यन्ति जना-
दनु । पुनस्तान्यज्ञिया देवा नयन्तु यत् आगताः ॥ ३१ ॥ मा विदन्परिपुन्यन्तो
य आसीदन्ति दम्पती । सुगोभिर्दुर्गमतीतामपं ह्रान्त्वरतयः ॥ ३२ ॥ सुमद्व-
तीरियं वधूरिमां समेत पश्यत । सौभाग्यमस्यै इत्वायाथास्तं वि परेतन ॥ ३३ ॥
गृमेतत्कटुकमेतदपाष्ठवद्विषवन्नैतदत्तवे । सूर्या यो ब्रह्मा विद्यात्स इकाध्वयम-
इति ॥ ३४ ॥ आशसन्नं विशसन्नमथो अधिविकर्तनम् । सूर्यायाः पदय रुपाणि
गानि ब्रह्मा तु शुन्यति ॥ ३५ ॥ २६ ॥ गृभ्णामि ते सौभगत्वाय हस्तं पत्या पत्या
नरदष्टिर्दधासः । भगो अर्यमा सविता पुरन्धिर्मह्यं त्वादुर्गाहपत्याय देवाः ॥ ३६ ॥

सः ॥ ५० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ६०२ [म० १० । अ० ७ । सू० ८६ ।

सां द्युजिन्मन्त्रांमन्त्रां यस्यां बीजं मनुष्यावपन्ति । या न उरु उंशती वि-
 श्वीति यस्यामन्त्रः प्रसंगे शेषम् ॥ ३७ ॥ तुभ्यमग्रे पर्यवहन्त्सूर्या वदतुना सह ।
 पुनः पवित्रां ज्ञायां दा अग्ने प्रजया सह ॥ ३८ ॥ पुनः पत्नीमग्निरदादायुषा
 सह वसेता । तृतीयैकस्या यः पतिर्जीवाति शरदः शतम् ॥ ३९ ॥ सोमः प्रथमो
 विविरे गन्धर्वो विविरे उचरः । तृतीयो अग्निष्टे पतिस्तुरीयस्ते मनुष्यजा ॥ ४० ॥
 ॥ ४० ॥ सोमो ददन्त्वर्चय गन्धर्वो दददग्नये । रयिं च पुत्रांश्चादादग्निर्मह्यमर्थो
 इमा ॥ ४१ ॥ इदं स्तं मा वि योष्टं विश्वमायुर्व्यश्रुतम् । क्रीळन्तौ पुत्रैर्नमृभि-
 र्मोदमात्री स्ते गृहे ॥ ४२ ॥ आ नः प्रजां जनयतु प्रजापतिराजरसाथ समनक्त-
 यमा । प्रदुमेद्वलीः पवित्त्विकमा विश शं नो भव द्विपदे शं चतुष्पदे ॥ ४३ ॥ अघो-
 ग्नक्षुरातिन्वोपि शिवा पशुभ्यः सुमनाः सुवर्चाः । वीरमूर्ध्वकांमा स्योना शं
 नो भव द्विपदे न चतुष्पदे ॥ ४४ ॥ इमां त्वमिन्द्र मीढः सुपुत्रां सुभगां कृणु ।
 दशस्यां पुत्राना धेहि पतिमेकादशं कृधि ॥ ४५ ॥ सम्राज्ञी श्वशुरे भव सम्राज्ञी
 स्वधां भव । नतन्दरि सम्राज्ञी भव सम्राज्ञी अधि देवेषु ॥ ४६ ॥ समञ्जन्तु
 विमं देवाः समापो हृदयानि नो । सं मातरिश्वा सं धाता समु देष्टी दधातु नो
 ॥ ४७ ॥ २८ ॥ ३ ॥

॥ ८६ ॥ आपिः-१-२३ वृषाकपिरैन्द्र इन्द्राणीन्द्रश्च ॥ वरुणो देवता ॥
 इन्द्रः-१, ७, ११, १३, १४, १८, २३ पङ्क्तिः । २, ५ पादनिचृत्पङ्क्तिः । ३,
 ६, ८, १०, १२, १५, २०-२२ निचृत्पङ्क्तिः । ४, ८, १६, १७, १८ विराट्
 पङ्क्तिः ॥ पञ्चमः स्वरः ॥

॥ ८६ ॥ वि हि स्रोतोऽस्मैक्षत नेन्द्रै देवममंसत । यत्रामदहृषाकपिर्यः पु-
 ष्पे मत्सखा विश्वस्मादिन्द्र उत्तरः ॥ १ ॥ परा हीन्द्र धावसि वृषाकपेरति व्य-
 यिः । नो अहः म विन्दस्यन्यत्र सोमपीतये विश्वस्मादिन्द्र उत्तरः ॥ २ ॥ कि-
 ष्यं त्वां वृषाकपिश्चकार हरितो मृगः । यस्मा इरस्यसीदु न्वर्यो वा पुष्टिमदसु
 विश्वस्मादिन्द्र उत्तरः ॥ ३ ॥ यमिमं त्वं वृषाकपिं प्रियमिन्द्राभिरक्षसि । श्वा
 न्वस्व जम्भियदपि कर्णे वराहयुविश्वस्मादिन्द्र उत्तरः ॥ ४ ॥ प्रिया तृष्टानि मे
 अपिर्व्येका व्यदृष्टान् । शिरो न्वस्य राविपं न सुगं दुष्कृतं भुवं विश्वस्मादिन्द्र
 उत्तरः ॥ ५ ॥ १ ॥ न मत्स्त्री सुभसत्तृता न सुयार्शुतरा भुवत् । न मत्प्रतिच्य-
 बीयसी न सवयुर्गपीयसी विश्वस्मादिन्द्र उत्तरः ॥ ६ ॥ उवे अम्व सुलाभिके

८ । अ० ४ । व० ५] ६०३ [म० १० । अ० ७ । सू० ८७ ।

३ भविष्यति । भूतन्मे अम्य सक्थि मे शिरो मे वीव हृष्यति विश्वस्मा-
उत्तरः ॥७॥ किं सुबाहो स्वङ्गुरे पृथुष्टो पृथुजायने । किं शूरपति नस्त्वमभ्य-
वृषाकपि विश्वस्मादिन्द्र उत्तरः ॥ ८ ॥ अवीरामिव मापयं शरारुरभि म-
। उताहमस्मि वीरिणीन्द्रपत्नी मरुत्सखा विश्वस्मादिन्द्र उत्तरः ॥ ९ ॥ सु-
स्मं पुरा नारी समनं वाव गच्छति । वेधा ऋतस्य वीरिणीन्द्रपत्नी मही-
वेश्वस्मादिन्द्र उत्तरः ॥ १० ॥ २ ॥ इन्द्राणीमासु नारिषु सुभगा-
श्रवम् । नृहस्या अपरं च न जरसा मरते पतिर्विश्वस्मादिन्द्र उत्तरः ॥११॥
मैन्द्राणि रारण सख्युर्वृषाकपेर्ऋते । यस्येदमप्यं हविः प्रियं वेवेषु गच्छति
स्मादिन्द्र उत्तरः ॥१२॥ वृषाकपायि रेवति सुपुत्र आदुसुस्तुषे । घसत्तु इन्द्र उ-
प्रियं काचित्करं हविर्विश्वस्मादिन्द्र उत्तरः ॥ १३ ॥ उच्चो हि मे प-
साकं पचन्ति विंशतिम् । उताहमभि पीव इदुभा कुक्षी पृणन्ति मे वि-
दिन्द्र उत्तरः ॥ १४ ॥ वृषभो न तिग्मशृङ्गोऽन्तर्युथेषु रोरुवत् । मन्थस्त इन्द्र
दे यं ते सुनोति भावयुर्विश्वस्मादिन्द्र उत्तरः ॥ १५ ॥ ३ ॥ न सेशे यस्य
तेऽन्तरा सक्थ्याः कपृत् । सेदीशे यस्य रोमशं निषेदुषो विजृम्भते विश्वस्मा-
उत्तरः ॥ १६ ॥ न सेशे यस्य रोमशं निषेदुषो विजृम्भते । सेदीशे यस्य
तेऽन्तरा सक्थ्याः कपृद्विश्वस्मादिन्द्र उत्तरः ॥ १७ ॥ अयमिन्द्र वृषाकपिः प-
तंह तं विदत् । असिं सुनां नवं चरुमादेशस्यान आर्चितं विश्वस्मादिन्द्र उत्तरः
८ ॥ अयमेमि विचाकेशद्विचिन्वन्दासमार्यम् । पिबामि पाकमुत्वनोऽभि धी-
कशं विश्वस्मादिन्द्र उत्तरः ॥ १९ ॥ धन्वं च यत्कृन्तवै च कर्ति स्विता
रोजना । नेदीयसो वृषाकपेऽस्तमेहि गृह्णो उप विश्वस्मादिन्द्र उत्तरः ॥२०॥
हि वृषाकपे सुविता कल्पयावहै । य एषः स्वप्ननशनोऽस्तमपि पथा पुनर्वि-
दिन्द्र उत्तरः ॥ २१ ॥ यदुदञ्चो वृषाकपे गृह्णिन्द्राजगन्तन । कस्य पु-
मृगः कमगज्जनयोपनो विश्वस्मादिन्द्र उत्तरः ॥ २२ ॥ पर्शुहि नाम मान-
साकं संसूव विंशतिम् । भद्रं भलं त्यस्या अभूवस्या उदरमार्यद्विश्वस्मा-
उत्तरः ॥ २३ ॥ ४ ॥

॥ ८७ ॥ ऋषिः-१-२५ पायुः ॥ देवता-अग्नी रत्तोहा ॥ छन्दः-१, ८,
१७ त्रिष्टुप् । २, ३, २० विराद् त्रिष्टुप् । ४-७, ९-११, १८, १९ नि-
त्रिष्टुप् । १३-१६ भुरिक् त्रिष्टुप् । २१ पादनिचृत्त्रिष्टुप् २२, २३ अनुष्टुप् ।
२५ निचृदनुष्टुप् ॥ स्वरः-१-२१ धैवतः । २२-२५ गान्धारः ॥

अ० ८ । अ० ४ । व० ११] ६०५ [म० १० । अ० ७ । सू० ८=१

सनादग्ने मृणसि यातुधानान्न त्वा रक्षांसि पृतनासु जिग्युः । अतु दह सहस्रा-
न्कव्यादो मा ते हेत्या मुक्षत दैव्यायाः ॥१६॥ त्वं नो अग्ने अधरादुदक्तात्तं पश्चा-
दुत रक्षा पुरस्तात् । प्रति ते ते अजरासस्तपिष्ठा अधशंसं शोशुचतो दहन्तु ॥२०॥
॥८॥ पश्चात्पुरस्तादधरादुदक्तात्क्रविः काव्येन परि पाहि राजन् । सखे सखाय-
मजरो जरिम्णेऽग्ने मर्ता अमर्त्यस्त्वं नः ॥ २१ ॥ परि त्वाग्ने पुरं वयं विप्रं स-
हस्य धीमहि । धृषद्वर्णं दिवेदिवे हन्तारं भद्रगुरावताम् ॥२२॥ त्रिषेणं भद्रगुरावतः
प्रति ष्म रुक्षसो दह । अग्ने तिमेन शोचिषा तपुरग्राभिर्ऋष्टिभिः ॥२३॥ प्रत्यग्ने
मिथुना दह यातुधानां किमीदिना । सं त्वा शिशामि जागृह्यदव्यं विप्र मन्मभिः
॥ २४ ॥ प्रत्यग्ने हरसा हरः शृणोहि विश्वतः प्रति । यातुधानस्य रुक्षसो बलं
वि रुज वीर्यम् ॥ २५ ॥ ६ ॥

॥ ८८ ॥ ऋषिः—१-१६ मूर्धन्वानाङ्गिरसो वामदेव्यो वा ॥ देवता-सूर्य-
वैश्वानरो ॥ छन्दः—१-४, ७, १५, १६ विराद् त्रिष्टुप् । ५, ८ त्रिष्टुप् । ६,
९-१४, १६, १७ निचृत्त्रिष्टुप् । १८ आर्चीस्वराद् त्रिष्टुप् ॥ धैवतः स्वरः ॥

॥ ८८ ॥ हविष्पान्तमजरं स्वर्विदि दिविस्पृश्याहुतं जुष्टमग्नौ । तस्य भर्मेणे
भुवनाय देवा धर्मणे कं स्वधया पप्रथन्त ॥ १ ॥ गीर्णं भुवन्तं तमसापगूहमाविः
स्वरभवज्जाते अग्नौ । तस्य देवाः पृथिवी द्यौरुतापोऽरण्यन्नोपधीः मख्ये अस्य
॥ २ ॥ देवेभिर्निषितो यज्ञियैभिरग्निं स्तोपाण्यजरं बृहन्तम् । यो भानुना पृथिवीं
धामुतेमामाततान्न रोदसी अन्तरिक्षम् ॥ ३ ॥ यो होतासीत्प्रथमो देवजुष्टो यं
समाज्जन्नाज्येना वृणानाः । स पतन्नीत्वरं स्था जगद्यच्छात्रमग्निरकृणो ज्ञातवेदाः
॥ ४ ॥ यज्ञातवेदो भुवनस्य मूर्धन्नातिष्ठो अग्ने मह रोचनेन । तं त्वहिम मतिभि-
र्गीर्भिरुक्थैः स यज्ञियो अभवो रोदसिमाः ॥ ५ ॥ १० ॥ मूर्धा भुवो भवति न-
क्तमग्निस्ततः सूर्यो जायते प्रातरुद्यन् । मायामूतु यज्ञियानामेतामपो यक्ष्णिष्यन्ति
प्रजानन् ॥६॥ दृशेन्यो यो महिना समिद्धोऽरोचत दिवियोनिविभावा । तस्मिन्मग्नौ
सूक्तवाकेन देवा हविर्विश्व आजुहवुस्तनूपाः ॥७॥ सूक्तवाकं प्रथममादिदग्निमादिद-
विरजनयन्त देवाः । स एषां यज्ञो अभवत्तनूपास्तं द्यौर्वेदं तं पृथिवी तमार्षः ॥८॥ यं दे-
वासोऽर्जनयन्ताग्निं यस्मिन्नाजुहवुर्भुवनानि विश्वा । सो अर्चिषा पृथिवीं धाम-
तेमामृज्यमानो अतपन्महित्वा ॥ ९ ॥ स्तोमेन हि दिवि देवासो अग्नि-
मर्जयन्तुः कर्त्तुं रोदसिप्राम् । तमू अकृण्वन् त्रेधा भुवः कं स ओपधीः पचति

वितरन्तः ॥ १० ॥ ११ ॥ यदेतन्मदयुर्यज्ञियांसो द्विवि देवाः सूर्यमादितेयम् ।
 यदा नोदित्वा भिषुनाचभूतामादित्प्रार्थयन्भुवनानि विश्वा ॥ ११ ॥ विश्वस्मा
 यन्नि भुवनाय देवा वैभानरं केनुमद्गमकृण्वन् । आ यस्ततानोपसौ विभ्रातीरपो
 जगोति नमो ह्यचिषा यन् ॥ १२ ॥ वैश्वानरं कवयो यज्ञियांसोऽग्नि देवा अ-
 तनयस्तुर्गम् । नक्षत्रं प्रत्नमपिनचरिष्णु यज्ञस्याध्यक्षं तत्रिषं बृहन्तम् ॥ १३ ॥
 वैश्वानरं विश्वदा दीदिवामं मन्वैरग्नि कविमच्छा वदामः । यो महिम्ना परि-
 श्रव्योर्वा जनावस्नादुत देवः परस्तात् ॥ १४ ॥ द्वे सुती अश्रुणवं पितृणामहं दे-
 नानादुत मर्यानाम् । ताभ्यामिदं विश्वमेजुत्समेति यदन्तरा पितरं मातरं च ॥ १५ ॥
 ॥ १२ ॥ द्वे समीची विभृतश्चरन्तं शीर्षतो जातं मनसा विमृष्टम् । स प्रत्यक्षि-
 श्वा भुवनानि तस्यावप्रयुच्छन्तरणिभ्राजमानः ॥ १६ ॥ यत्रा वदेते अवरः प-
 रश्च यज्ञयोः कतरो नो वि वेद । आ शंकुरित्सधमादं सखायो नक्षन्त यज्ञं
 क इदं वि बोचत् ॥ १७ ॥ कत्यग्रयः कति सूर्यासः कत्युपासः कत्यु स्विदापः ।
 नोऽस्मिन् वः पितरो वदामि पृच्छामि वः कवयो विद्वन्ते कम् ॥ १८ ॥ यावन्मात्र-
 मूपमां न प्रतीकं सुपण्योऽवसते मातरिभ्यः । तावदधात्युप यज्ञमायन्ब्राह्मणो होतु-
 र्वरो निषीदन् ॥ १९ ॥ १३ ॥

॥ ८६ ॥ अपिः—१-१८ रेणुः ॥ देवता-१—४, ६-१८ इन्द्रः । ५
 इन्द्रासोमो ॥ छन्दः—१, ४, ६, ७, ११, १२, १५, १८ त्रिष्टुप् । २ आर्चीत्रि-
 ष्टुप् । ३, ५, ६, १०, १४, १६, १७ निचृत्त्रिष्टुप् । ८ पादनिचृत्त्रिष्टुप् । १३
 आर्चीस्वराद् त्रिष्टुप् ॥ धैवतः स्वरः ॥

॥ ८६ ॥ इन्द्रं स्तया नृत्तमं यस्य मद्वा विववाधे रौचिना विज्मो अन्तान् ।
 आ यः प्रप्रौ चर्षणीधृदरोभिः प्र सिन्धुभ्यो रिरिचानो महित्वा ॥ १ ॥ स सू-
 र्यः पर्युक्त वरांस्येन्द्रो वदत्यादयेव चक्रा । अतिष्ठन्तमपस्येन सर्गं कृष्णा तमां-
 मि त्विष्या जवान् ॥ २ ॥ समानमस्मा अनपावृदच क्षमया दिवो असमं ब्रह्म
 नय्यम् । वि यः पृष्ठेव जनिमान्युर्य इन्द्रश्चिकाय न सखायमीपे ॥ ३ ॥ इन्द्राय
 गिते अनिशितसर्गो अपः प्रेरयं सर्गरस्य वृध्नात् । यो अक्षेणैव चक्रिया शची-
 भिरिषुस्तम्भं पृथिवीमुत ग्राम् ॥ ४ ॥ आपान्तमन्युस्तृपलप्रभर्मा धुनिः शिमी-
 नाञ्जलसो अजीपी । सोमो विश्वान्यतसा वनानि नार्वागिन्द्रं प्रतिमानानि
 देभुः ॥ ५ ॥ १४ ॥ न यस्य यावापृथिवी न धन्व नान्तरिक्षं नाद्रव्यः

अ० ८ । अ० ४ । व० १७] ६०७ [म० १० । अ० ७ । सू० ६० ।

सोमो अक्षाः । यदस्य मन्युरधिनीयमानः श्रृणोति वीळु रुजति स्थिराणि
॥ ६ ॥ जघान वृत्रं स्वर्धित्विर्वनेव रुरोज पुरो अरदन्न सिन्धून् । विभेदं गिरिं
नवमिन्न कुम्भमा गा इन्द्रो अकृणुत स्वयुग्भिः ॥ ७ ॥ त्वं ह त्वद्व्याया इन्द्र
धीरोऽसिर्न पर्वं वृजिना शृणासि । प्र ये मित्रस्य वरुणस्य धाम युजं न जना
मिनन्ति मित्रम् ॥ ८ ॥ प्र ये मित्रं प्रार्यमाणं दुरेवाः प्र सज्जिरः प्र वरुणं मिनन्ति ।
न्यमित्रेषु वृधमिन्द्र तुभ्रं वृषन्वृषाणमरुषं शिशीहि ॥ ९ ॥ इन्द्रो दिव इन्द्र ईशे
पृथिव्या इन्द्रो अपामिन्द्र इत्पर्वतानाम् । इन्द्रो वृधामिन्द्र इन्मेधिराणामिन्द्रः क्षे-
प्ते योगे हव्य इन्द्रः ॥ १० ॥ १५ ॥ प्राक्तुभ्य इन्द्रः प्र वृधो अहभ्यः प्रान्तरिक्षा-
त्प्र समुद्रस्य धासेः । प्र वातस्य प्रथसः प्रज्मो अन्तात्प्र सिन्धुभ्यो रिरिचे प्र
क्षितिभ्यः ॥ ११ ॥ प्र शोशुचत्या उषसो न केतुरसिन्वा तं वर्ततामिन्द्र हेतिः । अश्मे-
व विध्य दिव आ संजानस्तपिष्ठेन हेषसा द्रोघमित्रान् ॥ १२ ॥ अन्वह मासा
अन्विद्वतान्यन्वोषधीरनु पर्वतासः । अन्विन्द्रं रोदसी वावशाने अन्वापो अजि-
हत जायमानम् ॥ १३ ॥ कर्हि स्विता तं इन्द्र चेत्यासदधस्य यजिनदो रज्ज
एषत् । मित्रकुवो यच्छसने न गावः पृथिव्या आपृगमुया शयन्ते ॥ १४ ॥ श-
त्रूयन्तो अभि ये न स्ततस्ते महि वार्धन्त ओगणास इन्द्र । अन्येनामित्रास्तमसा
सचन्तां सुज्योतिषो अकवस्तां अभि ष्युः ॥ १५ ॥ पुरुणि हि त्वा सर्वना
जनानां ब्रह्माणि मन्दंगृणतामृषीणाम् । इमामाघोषन्नवसा सहति तिरो वि-
श्वो अर्चतो याह्यवाङ् ॥ १६ ॥ एवा तं वयमिन्द्र भुञ्जतीनां विद्याम सुमतीनां
नवानाम् । विद्याम वस्तोरवसा गृणन्तो विश्वामित्रा उत तं इन्द्र नूनम् ॥ १७ ॥
शुनं हुवेम मघवानमिन्द्रमस्मिन्धरे नृतमं वाजसातौ । शृण्वन्तमुग्रमूतये समत्सु धनन्तं
वृत्राणि सज्जितं धनानाम् ॥ १८ ॥ १६ ॥

॥ ६० ॥ ऋषिः—१-१६ नारायणः ॥ पुरुषो देवता ॥ छन्दः—१-३,
७ १०, १२, १३ निचृदनुष्टुप् । ४-६, ९, १४, १५ अनुष्टुप् । ८, ११ विराड-
नुष्टुप् । १६ विराट् त्रिष्टुप् ॥ स्वरः—१—१५ गान्धारः । १६ धैवतः ॥

॥ ६० ॥ सहस्रशीर्षा पुरुषः सहस्राक्षः सहस्रपात् । स भूमिं विश्वतो वृत्वा-
त्यतिष्ठदशाङ्गुलम् ॥ १ ॥ पुरुष एवेदं सर्वं यज्रुतं यच्च भव्यम् । उतामृतत्वस्येशा
नो यदन्नैनातिरोहति ॥ २ ॥ एतावानस्य महिमातो ज्यायांश्च पुरुषः । पादोऽ-
स्य विश्वा भूतानि त्रिपादस्यामृतं दिवि ॥ ३ ॥ त्रिपादूर्ध्व उदैत्पुरुषः पादोऽ-

संज्ञाभूतः । ततो विजयद्वयकामत्साशनानगुने अभि ॥ ४ ॥ तस्मात्
 यत् विजयतो यद्वि पुरः । न ज्ञातो अन्यरिच्यत पश्चाद्भूमिपथो पुरः
 ॥ १० ॥ यत्पुरुषेण इविषा देना यजमर्तन्वत । वसन्तो अस्यासीदाज
 इमः सुमन्त्रिः ॥ ६ ॥ तं यज्ञं वृद्धिपि प्रौञ्च्युर्गुपं ज्ञातमग्रतः । तेन दे
 वान् स्याध्या ज्ञापयथ मे ॥ ७ ॥ तस्माद्यज्ञात्सर्वहुतः सम्भृतं पृषदाज्य
 सुन्वोर्दत्तं वासुन्यानाग्रयान्यास्याश्च मे ॥ ८ ॥ तस्माद्यज्ञात्सर्वहुतं अ
 ग्नाग्निं जज्ञिरे । चन्द्राग्निं जज्ञिरे तस्माद्यजुस्तस्मादजायत ॥ ९ ॥ तस्माद
 जायन्तु मे के चोभयादतः । गावो ह जज्ञिरे तस्मात्तस्माज्जाता अजावर्यः
 ॥ १० ॥ यत्पुरुषं व्यदधुः कतिथा व्यकल्पयन् । मुखं किमस्य कौ ब्राह्म
 णदा उच्यते ॥ ११ ॥ ब्राह्मणोऽस्य मुखमासीद्ब्राह्म राजन्यः कृतः । उ
 स्य यद्वर्यः पञ्चयां शूद्रो अजायत ॥ १२ ॥ चन्द्रमा मनसो जातश्च
 यो भजायत । मुखानिन्द्रश्चाग्निश्च प्राणाह्यायुरजायत ॥ १३ ॥ नाभ्या
 इन्तरिक्षं शीर्ष्णो योः समवर्तत । पञ्चयां भूमिर्दिशः श्रोत्रात्तथा लोक
 न्ययन् ॥ १४ ॥ सनास्यासन्परिधयस्त्रिः सप्त समिधः कृताः । देवा यद्यज
 ना अर्धं चतुर्गुपं पशुम् ॥ १५ ॥ यज्ञेन यज्ञमयन्त देवास्तानि धर्माणि प्रथमान्य
 ते ह नार्क महिमानः सचन्त यत्र पूर्वं साध्याः सन्ति देवाः ॥ १६ ॥ १६

॥ ६१ ॥ अपिः—१—१५ अरुणो वतहव्यः ॥ अग्निर्देवता ॥ छ
 ३, ६ निचृज्जगती । २, ४, ५, ७, ९, १०, १३ विराद् जगती । ८, १
 निचृज्जगती । १२, १४ जगती । १५ पादनिचृत्त्रिष्टुप् ॥ स्वरः—१—१५
 पादः । १५ धैवतः ॥

॥ ११ ॥ सं जागृवद्भिर्जरमाण इध्यते दमे दम्पना इपयन्निजस्पदे ।
 स्य देवा इविषो वरेण्यो विभुर्विभावा सुपर्वा सखीयते ॥ १ ॥ स
 त्प्राग्विधिर्गृहेष्टे वनेवने शिश्रिये तक्रवीरिव । जर्नञ्जन्तं जन्यो नार्ति
 ते विद्म आ ज्ञेति विद्योर्विशविशम् ॥ २ ॥ सुदज्जो दक्षः क्रतु
 गृह्यपुर्गने इविः काव्येनासि विश्ववित् । वसुर्वसूनां जयसि त्वमेक इ
 त् यानि पृथिवी च पुण्यतः ॥ ३ ॥ प्रज्ञानव्रते तत्र योनिर्मृत्विमिळायास्य
 तर्कन्तुमार्गदः । आ ते चिकित्त्र उपसामिष्वेतयोऽरेपमः सूर्यस्येव रश्मयः ॥
 यत्पुं धियो वृषस्येव विदुर्नक्षिवाभिकित्त्र उपसां न केनवः । यदोषधीरु

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय । ॐ नमो भगवते वासुदेवाय । ॐ नमो भगवते वासुदेवाय । ॐ नमो भगवते वासुदेवाय । ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ।

[illegible]

उत नो नक्तमपि देवदत्तस्य स्यात्प्राप्तं सर्वनाम सत्यम् । सद्यः परमविद्याप्राप्ति-
बुद्धिर्बुद्धेः ॥ ५ ॥ उत नो देवाजिदेवता श्रुतस्यैव धार्मिकमिन्द्रवर्ष-
णा वक्तव्यताम् । मरुः स राज पृथ्वीऽपि यन्त्रैव दृष्टिः ॥ ६ ॥ उत नो ह्ये-
ति नमोऽस्तु देवास्तौ तद्वत्प्राप्तिभ्याः । अमुपैवञ्च अमुच्यतेः पार्तिमा-
विप्रवर्तकः ॥ ७ ॥ अमुस्मैयुता अमुनिवृत्ता मरु आ वे ह्येति वृत्तिजनस्य वा-
जिना । दृष्टं यस्य साध विदध्यायुर्ज्ञानमाधिपः ॥ ८ ॥ कथं नो अर्द्धयो देव सवित्रः
स च स्विष सद्योनाम् । सद्यो स इन्द्रो ब्राह्मिभ्युपा चपुणोना चक्रं रश्मि न योयुव
॥ ९ ॥ एषु धार्मापुत्रिषु धार्ममरुदस्यैवोत्पत्ति विदधवर्षाणि अर्धः । एवैवार्धस्य सानु-
पुत्रं रणाय विवृणु ॥ १० ॥ एतं शोभाभिमानाश्चमयुर्द कंचित्समन्तं सर्वसावधानि-
भ्यु सद्यो सद्यो पात्राभिपुत्रे । मरुता वेदता वसा ॥ ११ ॥ एतं मे स्तोमं जना न सभ्यु-
भूतवापानां वारुण्यं ज्ञेयम् । सर्वतं नायुव्यं तदेवातपच्युतम् ॥ १२ ॥ वावर्-
धुषां राजा युक्कषा विदधयुषा । नैपाधिना न पौरुषा वृथैव विद्वान्ता ॥ १३ ॥ म-
रुद्विःशोभि पृथवाने वेन म राजा ब्रौचमसिरे सपर्वसि । ये युक्काय पञ्च शोभास्मय
पथा विश्रोत्रैवपाम ॥ १४ ॥ अधुनाञ्च सपवि च मय च । सद्यो विद्विष्ट ता-
न्यः सद्यो विद्विष्ट पाथ्यः सद्यो विद्विष्ट मावयः ॥ १५ ॥ २८ ॥

॥ ३४ ॥ अष्टिः—१-१४ अर्धुदः कर्तव्यः सपुः ॥ शोभाया देवता ॥
अर्धः—१, ३, ४, १०, ११, १३ विरुद्व जगती । २, ६, १२ जगती । ८, ९,
आर्वास्त्रिरुद्व जगती । ५, ७ निचविचरुद्व । १४ विरुद्व ॥ स्तः—१-४, ६,
८-१३ निषादः । ५, ७, १४ धृवतः ॥

॥ ३४ ॥ मूत्रं वदन्तं म वयं वदाम शोभन्त्या वाचं वदन्तं वदन्त्याः । म-
दंयः धृवतः साकामाश्रयः यत्नेकं वाचं यथ्युन्यय स्यामन्तः ॥ १ ॥ एतं वदन्ति
शोभन्तमरुदस्यैवद्विष्य कन्दन्ति दृष्टिर्गोभ्रासामिः । विद्वो शोभायाः सिकतः सिकतया
दृष्टिर्दृष्टयुव्यं दृष्टिर्दृष्टमाश्रय ॥ २ ॥ एतं वदन्त्यावेदन्त्या मय्यं यथ्युन्यं आभ्यु
पुक्कं आभ्यापि । वृक्षस्य शोभापकणस्य वसवस्ते सभ्यो वृथयाः युपराविष्यः ॥ ३ ॥
मरुद्वदन्ति मरुद्रेण मन्दितेन ह्येनोऽवेदन्त्या मय्यि । मरुद्रेण शोभाः स्तुति-
रनातिवृत्तिपथ्यन्तः पृथिव्युपिदेवताभिः ॥ ४ ॥ सद्यो वाचमकरोष यथ्युन्ये
॥ ५ ॥ उत देव सर्वदेवतः समापुमैः साकं युक्ता दयणा विवृता जितः ।

[illegible]

अ० १ । अ० ७ । व० २ । ५६ । ५७ । अ० १५ । म० २५ ।

अ० ८ । अ० ५ । व० २२] ६१६ [म० १० । अ० ६ । सू० १०३ ।

पुष् । ६ भुरिक् त्रिष्टुप् । ७, ८, १० विराद् त्रिष्टुप् । ११ पादनिचृत्त्रिष्टुप् ॥
स्वरः-१, ३, १२ मध्यमः । २, ४-११ धैवतः ॥

॥ १०२ ॥ प्रते रथं मिथुकृतमिन्द्रोऽवतु धृष्णुया । अस्मिन्नाजौ पुरुहूत
अवाये धनभक्तेषु नोऽव ॥ १ ॥ उत्स्मः वातो वहति वासो अस्या आधिरयं
यदजयत्सहस्रम् । स्थीरभून्मुद्गलानी गविष्यौ भरे कृतं व्यचेदिन्द्रसेना ॥ २ ॥ अ-
न्तर्यच्छ जिघांसतो वज्रमिन्द्राभिदासतः । दासस्य वा मघवन्नार्यस्य वा सनुतर्य-
वया वधम् ॥ ३ ॥ उद्नो हृदमपिवज्जहपाणः कूटं स्म तृहदभिमातिमेति । प्रमु-
ष्कभारः श्रवं इच्छमानोऽजिरं बाहू अभरत्सिपासन् ॥ ४ ॥ न्यक्रन्दयन्नप्यन्ते
एनममेहयन्वृषभं मध्य आजैः । तेन सूर्भवे शतवत्सहस्रं गवां मुद्गलः प्रधने जिगाय
॥ ५ ॥ कर्कदेके वृषभो युक्त आसीदवावचीत्सारधिरस्य केशी । दुर्धेयुक्तस्य द्रवतः
सहानस ऋच्छन्तिष्मा निष्पदो मुद्गलानीम् ॥ ६ ॥ २० ॥ उत प्रथिमुदहन्नस्य
विद्वानुपायुतग्वंसंगमत्र शिक्षन् । इन्द्र उदावत्पतिमघ्न्यानामरहत पद्याभिः ककु-
षान् ॥ ७ ॥ शुनमेषाव्यचरत्कपर्दी वरत्रायां दार्वानह्यमानः । नृम्णानि कृण्व-
न्वहवे जनाय गाः पस्पशानस्तविषीरधत् ॥ ८ ॥ इमं तं पश्य वृषभस्य युज्जं का-
ष्ठाया मध्ये द्रुघणं शयानम् । येन जिगाय शतवत्सहस्रं गवां मुद्गलः पृतनाज्येषु
॥ ९ ॥ आरे अघा को न्वित्था ददर्श यं युज्जन्ति तन्ना स्थापयन्ति । नास्मै
वृणं नोदकमा भरन्त्युत्तरो धुरो वहति प्रदेदिशत् ॥ १० ॥ परिवृक्तेव पतिवि-
द्यमानद् पीप्याना कूचक्रेणेव सिञ्चन् । एषैष्या चित्रध्या जयेम सुमद्गलं सिन-
वदस्तु स्नातम् ॥ ११ ॥ त्वं विश्वस्य जगतश्चक्षुरिन्द्रासि चक्षुषः । वृषा यदाजि
वृषणा सिषाससि चोदयन्वाध्रिणा युजा ॥ १२ ॥ २१ ॥

॥ १०३ ॥ ऋषिः-१-१३ अप्रतिरथ ऐन्द्रः ॥ देवता-१-३, ५-११
इन्द्रः । ४ बृहस्पतिः । १२ अप्वा । १३ इन्द्रो मरुतो वा । छन्दः-१, ३-५, ६
त्रिष्टुप् । २ स्वराद् त्रिष्टुप् । ६ भुरिक् त्रिष्टुप् । ७, ११ निचृत्त्रिष्टुप् । ८, १०,
१२ विराद् त्रिष्टुप् । १३ विरादनुष्टुप् ॥ स्वरः-१-१२ धैवतः । १३ गान्धारः ॥

॥ १०३ ॥ आशुः शिशानो वृषभो न भीमो घनायनः क्षोभेणश्चर्षणी-
नाम् । सङ्क्रन्दनोऽनिमिष एकवीरः शतं सेना अजयत्साकमिन्द्रः ॥ १ ॥ सङ्-
क्रन्दनेनानिमिषेण जिघ्र्याना युक्कारेण दुश्च्यवनेन धृष्णुना । तदिन्द्रेण जयतु
तत्सहस्रं युधौ नर इषुहस्तेन वृषणा ॥ २ ॥ स इषुहस्तः स निषद्भिभिर्ग्री सं-

मंसा म मृदु इन्द्रो गृणेन । मंसा मृदुमोमया वाहुगर्ध्वे । प्रभन्वा प्रतिहिताभिर-
 म्ना ॥३॥ इन्द्रो वरि दीना रणेन स्त्रोहमित्री अपवाधमानः । प्रभज्जन्तसेनाः
 वृणोते मृता नरपुत्रस्तर्कमेव्यविता रथानाम् ॥ ४ ॥ वृत्तविज्ञायः स्थविरः प्रवीरः
 नरपान्नादी नरमान उग्रः । अभिर्वागे अभिसत्वा सद्योजा जैत्रमिन्द्र रथमा तिष्ठ
 मोचिन् ॥ ५ ॥ गोत्रभिर्दे मोचिन् वज्रवाद् जयन्तमजम् प्रमृणन्तमोजसा । इमं सं-
 नाता अतु वीर्यच्यमिन्द्र सखायो अनु सं रंभध्वम् ॥ ६ ॥ २२ ॥ अभि गोत्राणि
 नरस्य नारमानोऽग्र्यो वीरः शतमन्युरिन्द्रः । दुश्चयवनः पृतनापालयुध्योऽस्माकं
 मेना अवनु म युन्तु ॥ ७ ॥ इन्द्र आसां नेता बृहस्पतिर्देक्षिणा यज्ञः पुर एतु
 मोमः । देवमेनानामभिभज्जतीनां जयन्तीनां मरुतोऽयन्त्वग्रम् ॥ ८ ॥ इन्द्रस्य वृणो
 नरपुत्रस्य राक्ष आदित्यानां मरुतां शर्ष उग्रम् । मृदामनसां भुवनच्यवानां घोषो
 देवानां जयतामुदस्थात् ॥ ९ ॥ उद्धपय मयवज्रायुधान्युत्सर्वनां मामकानां म-
 नांसि । उद्धवदन्ताजिनां वाजिनान्युद्धानां जयतां यन्तु घोषाः ॥ १० ॥ अ-
 स्माहमिन्द्रः समनेषु अजेषुस्माकं या इपवस्ता जयन्तु । अस्माकं वीरा उत्तरे भ-
 वन्तस्मां उ देवा अवता हवेषु ॥ ११ ॥ अमीषां चित्तं प्रतिलोभयन्ती गृहाणा-
 क्षाग्येषु परेहि । अभि मेहि निर्देह दृत्तु शोकैरन्धेनामित्रास्तमसा सचन्ताम् ॥ १२ ॥
 मेना जयता न इन्द्रो वः शर्म यच्छतु । उग्रा वः सन्तु ब्राह्मोऽनाधृष्या यथासथ
 ॥ १३ ॥ २३ ॥

॥ १०४ ॥ अष्टिः-१-११ अष्टको वैरवामित्रः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः-१,
 २, ७, ८, ११ त्रिष्टुप् । ३, ४ विराद् त्रिष्टुप् । ५, ६, १० निचृत्त्रिष्टुप् । ९ पा-
 दनिचृत्त्रिष्टुप् ॥ धैवतः स्वरः ॥

॥ १०४ ॥ आसां हि मोमः पुरुदत्त तुभ्यं हरिभ्यां यज्ञमुप याहि तूर्यम् ।
 इन्द्रं मित्रं निर्वरीता इयाना दधन्विर इन्द्रं पित्रा सुतस्य ॥ १ ॥ अप्सु धृतस्य
 हविः पित्रा वभिः सुतस्य इन्द्रं पृणस्य । मिषिचुर्यमर्दय इन्द्र तुभ्यं तेभिर्विषस्य
 मर्दययताः ॥ २ ॥ गोप्रां पुनि वृष्णं इयमि सुतां प्रयं सुतस्य हव्यश्च तुभ्यम् ।
 इन्द्र मेनामिन्द्र मोदयस्व श्रीभिर्विश्वाधिः राक्ष्या गृणानः ॥ ३ ॥ ऊती शची-
 यमरं लोकेषु वयो दवीना उशिजं अतृताः । प्रजायदिन्द्र मनुषो दुरोणे तस्यु-
 मृगन्तः मनुषाणां ॥ ४ ॥ प्रसीतिभिष्टे हव्यश्च सुष्टोः सुपुत्रस्य पुरुचो ज-
 नासः । मर्दिष्टावृति विविदे दधीनाः स्त्रोतारं इन्द्र तव मृतताभिः ॥ ५ ॥ २४ ॥

अ० ८ । अ० ६ । व० १] ६२? [म० १० । अ० ६ । सू० १०६ ।

उप ब्रह्माणि हरिवो हरिभ्यां सोमस्य याहि पीतये सुतस्य । इन्द्र त्वा यज्ञः
क्षममाणमानद् दाशवाँ अस्यध्वरस्य प्रक्रेतः ॥ ६ ॥ सहस्रवाजमभिमातिपाह
सुतेरणां मघवानं सुवृक्तिम् । उप भूषन्ति गिरो अप्रतीतिमिन्द्र नमस्या जंतिः ।
पनन्त ॥ ७ ॥ सप्तार्यो देवीः सुरणा अमृता याभिः सिन्धुमतर इन्द्र पूभित् ।
नवतिं स्रोता नव च सर्वन्तीर्देवस्यो गातुं मनुषे च विन्दः ॥ ८ ॥ अपो महीर-
भिशस्नेरमुञ्चोऽजागरास्वार्ध देव एकः । इन्द्र यास्त्वं वृत्रतूर्यं चकर्थ ताभिर्विशवा-
युस्तन्वं पुपुष्याः ॥ ९ ॥ वीरेण्यः क्रतुरिन्द्रः सुशस्तिरुतापि धेना पुरुहूतमीदृ ।
आर्दयद्दृत्रमकृणोदु लोकं संसाहे शक्रः पृतना आधिष्ठिः ॥ १० ॥ शु हुवेम
मघवानमिन्द्रमस्मिन्भरे नृतमं वार्जसातौ । शृण्वन्तमुग्रमृतये समत्सु घन्तं वृजार्णि
सज्जितं धनानाम् ॥ ११ ॥ २५ ॥

॥ १०५ ॥ ऋषिः—१—११ कौत्सः सुमित्रो दुर्मित्रो वा ॥ इन्द्रो देवता ॥
छन्दः—१ पिपीलिकामध्याजणिक् । ३ भुरिगुणिक् । ४, १० निचृदुणिक् ।
५, ६, ८, ९, विराडुणिक् । २ आर्ची स्वराडनुष्टुप् । ७ विराडनुष्टुप् । ११
त्रिष्टुप् ॥ स्वरः—१, ३—६, ८—१० ऋषभः । २ ७ गान्धारः । ११ धैवतः ॥

॥ १०५ ॥ कदा वंसो स्तोत्रं हर्यत आर्व शमशा रुध्वाः । दीर्घं सुतं वा-
ताप्याय ॥ १ ॥ हरी यस्य सुयज्ञा विव्रता वेरवन्तानु शेपा । उभा रजी न के-
शिना पतिर्दन् ॥ २ ॥ अप योरिन्द्रः पापज आ मर्तो न शश्रमाणो विधीवान् ।
शुभे यद्युयुजे तविषीवान् ॥ ३ ॥ सचायोरिन्द्रश्चर्कष आँ उपानसः संपर्यन् ।
नदयोर्विव्रतयोः शूर इन्द्रः ॥ ४ ॥ अधि यस्तस्थौ केशवन्ता व्यचस्वन्ता न पु-
ष्टयै । वनोति शिप्राभ्यां शिपिणीवान् ॥ ५ ॥ २६ ॥ प्रास्तौदृज्वाजा ऋष्ये
भिस्ततज्ज शूरः शर्वसा । ऋभुर्न क्रतुभिर्मातरिश्वा ॥ ६ ॥ वज्रं यश्चक्रे सुहनाय
दस्यवे हिरीमशो हिरीमान् । अस्तह्नुरद्धुतं न रजः ॥ ७ ॥ अर्व नो वृजिना
शिशीष्टुचा वनेमानृचः । नाब्रह्मा यज्ञ ऋधृगजोपति त्वे ॥ ८ ॥ ऊर्ध्वा यत्ते त्रे-
तिनी भूयज्ञस्य धूर्धु सज्जन् । सजूर्नावं स्वयंशंस सचायोः ॥ ९ ॥ ध्रिये ते पृश्निरु-
पसेचनी भूज्जिह्वे दर्विररेपाः । यया स्वे पात्रे सिञ्चस उत् ॥ १० ॥ शतं वा
यदसुर्य प्रति त्वा सुमित्र इत्यास्तौदुमित्र इत्यास्तौत् । आवो यदस्युहत्ये कुत्स-
पुत्रं प्रावो यदस्युहत्ये कुत्सवत्सम् ॥ ११ ॥ २७ ॥ ५ ॥

॥ १०६ ॥ ऋषिः—१—११ भूतांशः काश्यपः ॥ अश्विनो देवते ॥ छन्दः—
१, ३, ७ त्रिष्टुप् । २, ४, ८—११ निचृत्त्रिष्टुप् । ५, ६ विराट् त्रिष्टुप् ॥ धैवतः स्वरः ॥

॥ १०७ ॥ उभा उ नूनं तदिदंयेये नि तन्नाये धियो वस्त्रापसेव । सद्भीचीना
पातेऽमेदीनाः सुदिनेऽपुत्र आ नैनयेये ॥ १ ॥ उष्टरेव फर्वरेषु श्रयेये प्रायोगेव
भास्वा शासुरेणः । एतेव हि श्रो यशसा जनेषु मापं स्थातं महिषेवावपानात् ॥ २ ॥
माहंयुजां शकुनमेव प्रता प्रभवे चित्रा यजुरा गमिष्टम् । अग्निरिव देवयोदी-
दितोऽपि तर्जिमानेव यजयः पुत्रा ॥ ३ ॥ आपी चो अस्मे पितरेव पुत्रेग्रेव
हृषा सुप्रीव तुयं । श्वेन पुष्ट्यं किरणेव भुज्यं श्रुष्टीवानेव हवमा गमिष्टम् ॥ ४ ॥
संमतेव पुराणो शिम्बानां मित्रेव अना शतरा शातपन्ता । वाजेवोचा वयसा घ-
न्येव मेतेषा नर्याऽपुत्रीता ॥ ५ ॥ १ ॥ सृण्येव जर्भरीं तुर्फरीतू नैतोशेव तु-
फरीं पुरगीता । उदन्यजेव जेपना मदेरु ता मे जराश्वजरं मरायु ॥ ६ ॥ पुञ्जेव
पर्वतं नारं मरायु जप्तेवाथेषु तर्तरीथ उग्रा । अभू नापत्स्वरमज्ञा खरजुर्वायुर्न
पहेतकपट्टीणाम् ॥ ७ ॥ धमेव मधु जठरे सनेरु भगेविता तुर्फरी फारिवारम् ।
प्रतेव यजुरा चन्द्रनिगिहमनश्चक्षा मन्त्र्याश्च जग्मी ॥ ८ ॥ बृहन्तेव गम्भरेषु
महिषां पादेव गाधं तरेते विदायः । कर्णेव शासुरनु हि स्मराथोऽशेव नो भजतं
त्रिषमनः ॥ ९ ॥ आरुह्यारेव गन्धेरेयेथे सारयेव गवि नीचीनवारे । कीनारेव
स्तेदमासिषिदाना क्षामेयोर्जा सूयवसात्सचेथे ॥ १० ॥ अध्याप्त स्तोमं सनुयाम्
चाहमा नो मन्त्रं मरयेदोप यातम् । यशो न पक्वं मधु गोष्वन्तरा भूतांशो अभि-
नोः कामममाः ॥ ११ ॥ २ ॥

॥ १०७ ॥ ऋषिः-१-११ दिव्यो दक्षिणावा प्राजापत्या ॥ देवता-दक्षि-
णा तदातारीवा ॥ छन्दः-१, ५, ७ त्रिष्टुप् । २, ३, ६, ८, ११ निचृत्वि-
ष्टुप् । ८, १० पादनिचृत्विष्टुप् । ४ निचृज्जगती ॥ स्वरः-१-३, ५-११
धैवतः । ४ निषदः ॥

॥ १०७ ॥ आविरभून्महि माघोनमेपां विश्वं जीवं तमसो निरमोचि । महि
ज्योतिः शिर्षिर्धृचमागादुरुः पन्था दक्षिणाया अदर्शि ॥ १ ॥ उच्चा दिवि द-
क्षिणावन्तो अस्युयं अश्वदाः सह ते सूर्येण । हिरण्यदा अमृतत्वं भजन्ते वासोदाः
सोऽत्र म भिरन्तु आयुः ॥ २ ॥ देवीं पूर्तिर्दक्षिणा देवयज्या न कवारिभ्यो नहि ते
पूणन्ति । अया नरः प्रयनदक्षिणासोऽवयभिया बृहवः पूणन्ति ॥ ३ ॥ शत-
पां शायुमकं सविदं नृचक्षुस्ते अभि चक्षते हविः । ये पूणन्ति म च चच्छ-
न्ति सस्यमे ते दक्षिणां दुरते सप्तमातरम् ॥ ४ ॥ दक्षिणावान्मथमो दूत एति

अ० ८ । अ० ६ । व० ६] ६२३ [म० १० । अ० ६ । सू० १०८ ।

दर्जिणावान्ग्रामणीरग्रमेति । तमेव मन्ये नृपतिं जनानां यः प्रथमो दर्जिणामाविवाय
॥ ५ ॥ ३ ॥ तमेव ऋषिं तमुं ब्रह्माणमाहुर्ग्रन्थं सामगामुक्थशासम् । स शुक्रस्य
तन्वो वेद तिस्रो यः प्रथमो दर्जिणया रराध ॥ ६ ॥ दर्जिणाश्वं दर्जिणा गां ददाति
दर्जिणा चन्द्रमुत यद्विरण्यम् । दर्जिणान्नं वनुते यो न आत्मा दर्जिणां वर्म
कृणुते विज्ञानन् ॥ ७ ॥ न भोजा ममूर्न न्यर्थमीयुर्न रिष्यन्ति न व्यथन्ते ह भो-
जाः । इदं यद्विश्वं भुवनं स्वश्चैतत्सर्वं दक्षिणैभ्यो ददाति ॥ ८ ॥ भोजा जिग्युः
सुरभिं योनिमग्रे भोजा जिग्युर्वध्वंया सुवासाः । भोजा जिग्युरन्तः पेयं सुराया
भोजा जिग्युर्ये अर्हताः प्रयान्ति ॥ ९ ॥ भोजायाश्वं सं मृजन्त्याशुं भोजायास्ते
कन्याशुम्भमाना । भोजस्येदं पुष्करिणीव वेश्म परिष्कृतं देवमानेव चित्रम्
॥ १० ॥ भोजमश्वाः सुष्ठुवाहो वहन्ति सुष्ठुद्रथो वर्तते दर्जिणायाः । भोजं देवा-
सोऽवता भरेषु भोजः शत्रून्त्समनीकेषु जेता ॥ ११ ॥ ४ ॥

॥ १०८ ॥ ऋषिः-१, ३, ५, ७, ९ पणयोऽसुराः । २, ४, ६, ८, १०,
११ सरमा देवशुनी ॥ देवता-१, ३, ५, ७, ९ सरमा । २, ४, ६, ८, १०, ११
पणयः ॥ छन्दः-१ विराद् त्रिष्टुप् । २, १० त्रिष्टुप् । ३-५, ७-९, ११ नि-
चृत्त्रिष्टुप् । ६ पादनिचृत्त्रिष्टुप् ॥ धैवतः स्वरः ॥

॥ १०८ ॥ किमिच्छन्तीं सरमा प्रेदमानद् दूरे ह्यध्वा जगुरिः पराचैः । का-
स्मेहिंतिः का परितक्म्यासीत्कथं रसाया अतरः पर्यासि ॥ १ ॥ इन्द्रस्य दूती-
रिषिता चरामि मह इच्छन्तीं पणयो निधीन्वः । अतिष्कदो भियसा तर्ज आब-
त्तथा रसाया अतरं पर्यासि ॥ २ ॥ क्रीदङ्गिन्द्रः सरमे का दृशीका यस्येदं दू-
तीरसरः पराकात् । आ च गच्छान्मित्रमेना दधामाथा गवां गोपतिर्नो भवाति
॥ ३ ॥ नाहं तं वेद दभ्यं दभत्स यस्येदं दूतीरसरं पराकात् । न तं गृह्णन्ति छ-
वतो गभीरा हुता इन्द्रेण पणयः शयध्वे ॥ ४ ॥ इमा गावः सरमे या ऐच्छः
परि दिवो अन्तान्सुभगे पतन्ती । कस्त एना अव सृजादयुध्व्युतास्माकमायुधा स-
न्ति तिग्मा ॥ ५ ॥ ५ ॥ असन्या वः पणयो वर्चास्यनिपव्यास्तन्वः सन्तु प्रापीः ।
अधृष्टो व एतवा अस्तु पन्था बृहस्पतिर्व उभया न मृळात् ॥ ६ ॥ अयं निधिः
सरमे अद्रिवुध्नो गोभिरश्वेभिर्वसुभिर्न्यृष्टः । रक्षन्ति तं पणयो ये सुगोपा रेक्षु प-
दमलकृमा जगन्थ ॥ ७ ॥ एह गमनृपयः सोमशिता अयास्यो अक्षिरसो नवन्वाः ।
त एतमूर्वं वि भजन्त गोतामधैतद्वचः पणयो वमन्नित् ॥ ८ ॥ एवा च त्वं सरम

म० ६ । अ० ६ । व० ८] ६२४ [म० १० । अ० ६ । सू० ११० ।

जातमग्नेः सांभितं सहेनैः देव्येन । स्वसारं त्वा कृण्वे मा पुनर्गो अर्प ते गवां
मुपमे भताम ॥ ६ ॥ नारं वेद भ्रातृत्वं नो स्वसृत्वमिन्द्रो विदुराक्षिरसश्च घोराः ।
मोक्षो मा मे अन्तरद्वयपदागमयान इव पणयो वरीयः ॥ १० ॥ दूरमित पणयो
वरीय इजायो यन्तु मित्राग्नेनेन । बृहस्पतिर्या अर्विन्दभिर्गृह्णाः सोमो ग्रावाण
अर्धदत्तु विताः ॥ ११ ॥ ६ ॥

॥ १०६ ॥ अ० १-१-७ जुह्वेत्तज्जायोर्ध्वनाभा वा ब्राह्मः ॥ विश्वेदेवा
देवताः ॥ छन्दः-१ निचृत्त्रिष्टुप् । २, ४, ५ त्रिष्टुप् । ३ विराद् त्रिष्टुप् । ६, ७
अनुष्टुप् ॥ स्वरः-१-२ धैवतः । ६, ७ गान्धारः ॥

॥ १०६ ॥ तेऽवदन्मथमा ब्रह्मकिन्विपेऽकूपारः सलिलो मातरिश्वा । वीळुहंरास्तप
नुमोपयोभूतायां देवीः प्रथमजा अतेन ॥ १ ॥ सोमो राजा प्रथमो ब्रह्मजायां पुनः
प्रार्थन्नुदहणीयमानः । अन्वर्तिता वरुणो मित्र आसीदग्निर्होता हस्तगृह्णा निनाय
॥ २ ॥ इत्येतेन प्राप्य आधिरस्या ब्रह्मजायेयमिति चेदवोचन् । न दूताय प्रह्वे तस्य एषा
तथा राधं मुषितं ज्ञाविष्य ॥ ३ ॥ देवा एतस्यामवदन्त पूर्वे सप्तऋषयस्तपसे
ये निषेदुः । भीमा जाया ब्राह्मणस्योर्पनीता दुर्धा दधाति परमे व्योमन् ॥ ४ ॥
प्रथमजारी चरति वेर्विष्टुषिः स देवानां भवत्येकमङ्गम् । तेन जायामन्वविन्द बृहस्पतिः
सोमेन तीतां जुह्वेन देवाः ॥ ५ ॥ पुनर्वै देवा अददुः पुनर्मनुष्या उत । राजा-
नः सत्यं कृण्वाना ब्रह्मजायां पुनर्ददुः ॥ ६ ॥ पुनर्दाय ब्रह्मजायां कृत्वा देवैर्नि-
किन्विपम् । ऊर्जं पृथिव्या भूजायोरुगायमुपासते ॥ ७ ॥ ७ ॥

॥ ११० ॥ अ० १-१-११ जमदग्नीरामोवा ॥ देवता आप्रियः ॥ छन्दः-१,
२, २, १०, ११ निचृत्त्रिष्टुप् । ३ आर्चीत्रिष्टुप् । ४, ८ पादनिचृत्त्रिष्टुप् ॥
६, ७, ८ त्रिष्टुप् ॥ धैवतः स्वरः ॥

॥ ११० ॥ सर्मिद्धो अथ मनुषो वुरोणे देवो देवान्यजसि जातवेदः । आ
नु गदे मित्रमहश्चिकित्त्वान्तं द्यूतः क्विरसि प्रचेताः ॥ १ ॥ तनूनपात्पथ ऋ-
गम् यानान्यभ्यां समञ्जन्त्स्वदया मुजिह्व । मन्मानि धीभिरुत यत्तमृन्धन्देवजा
चे कणुदधुरं नः ॥ २ ॥ आनुतान ईडयो चन्द्रश्चा यात्यश्वे वसुभिः सजोषाः ।
त्यं देवानां पति सह होता स एनान्यक्षीपितो यजीयान् ॥ ३ ॥ प्राचीनं बृहिः
प्रदिशां पृथिव्या चन्द्रोऽस्या वृष्येन अश्वे अङ्गाम् । व्युं प्रथेन वितरं वरीयो देवेभ्यो-

अ० ८ । अ० ६ । व० ११] ६२५ [म० १० । अ० ६ । सू० १११ ।

अदितये स्योनम् ॥ ४ ॥ व्यचस्वतीरुर्विया वि श्रयन्तां पतिभ्यो न जनयः
शुम्भमानाः । देवीर्द्वारो बृहतीर्विश्वमिन्वा देवेभ्यो भवत सुप्रायणाः ॥ ५ ॥ ८ ॥
आ सुष्वयन्ती यजते उपाके उपासानक्ता सदतां नि योनौ । दिव्ये योषणे बृ-
हती सुरुक्मे अधि श्रियं शुक्रपिशं दधाने ॥ ६ ॥ दैव्या होतारा प्रथमा सुवाचा
मिमाना यज्ञं मनुषो यजध्वै । प्रचोदयन्ता त्रिदथेषु कारु प्राचीनं ज्योतिः प्रदिशां
दिशन्ता ॥ ७ ॥ आ नो यज्ञं भारती तूयमेतिवर्ळा मनुष्वदिह चेतयन्ती । तिस्रो
देवीर्विहिरेदं स्योनं सरस्वती स्वपंसः सदन्तु ॥ ८ ॥ य इमे द्यावापृथिवी जनित्री
रूपैरपिशद्भुवनानि विश्वा । तमद्य होतरिषितो यजीयान्देव त्वष्टारमिह यज्ञि वि-
द्वान् ॥ ९ ॥ उपावसृज त्मन्यां समञ्जन्देवानां पार्थ ऋतुथा हवीर्पि । वनस्पतिः
शमिता देवो अग्निः स्वदन्तु हव्यं मधुना घृतेन ॥ १० ॥ सद्यो जातो व्यमिमीत
यज्ञमग्निर्देवानामभवत्पुरोगाः । अस्य होतुः प्रदिश्युतस्य वाचि स्वाहाकृतं हवि-
रदन्तु देवाः ॥ ११ ॥ ९ ॥

॥ १११ ॥ ऋषिः-१-१० अष्टादंष्ट्रो वैरूपः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः-१,
२, ४ त्रिष्टुप् । ३, ६, १० विराट् त्रिष्टुप् । ५, ७, ९ निचृत्तिष्टुप् । ८ पाद
निचृत्तिष्टुप् ॥ धैवतः स्वरः ॥

॥ १११ ॥ मनीषिणः प्र भरध्वं मनीषां यथायथा मतयः सन्ति नृणाम् ।
इन्द्रं सत्यैरैरयामा कृतेभिः स हि वीरो गर्विणस्युर्विदानः ॥ १ ॥ ऋतस्य हि स-
दसो धीतिरद्यौत्सं गाष्ठ्यो वृषभो गोभिरानद् । उदतिष्ठत्तधिषेणा रवेण महान्ति
चित्संविन्व्याचा रजांसि ॥ २ ॥ इन्द्रः किल श्रुत्या अस्य वेदं स हि जिष्णुः
पथिकृत्सूर्याय । आन्मेनां कृण्वन्नच्युतो भुवद्गोः पतिर्दिवः संनजा अप्रतीतः ॥ ३ ॥
इन्द्रो मद्वा महतो अर्णवस्य व्रतामिनादङ्गिरोभिर्गृणानः । पुरुषि चित्रि तंतानां
रजांसि द्वाधार यो धरुणं सत्यताता ॥ ४ ॥ इन्द्रो दिवः प्रतिमानं पृथिव्या विश्वा
वेद सर्वना हन्ति शुष्णम् । महीं चिद्यामातनोत्सूर्येण चास्कम्भं चित्कम्भेन
स्कभीयान् ॥ ५ ॥ १० ॥ वज्रेण हि वृत्रहा वृत्रमस्तरदेवस्य शशुवानस्य प्रायाः ।
वि धृष्णो अत्र धृषता जघन्थाथाभवो मयवन्वाह्वोजाः ॥ ६ ॥ सचन्त यदुपमः
सूर्येण चित्रामस्य केतवो रामविन्दन् । आ यन्नत्तत्र ददृशे दिवो न पुनर्यतो न-
किरद्धा नु वेद ॥ ७ ॥ दूरं किल प्रथमा जग्मुरासामिन्द्रस्य याः प्रसवे मनुगपः ।
कं स्विदग्रं कं बुध्न आसामापो मध्यं कं वो नूनमन्तः ॥ ८ ॥ मृजः सिन्धूरहिना
जग्रसानां आदिदेताः प्र विविजे जवेन । मुमुक्षमाणा उत या मुमुक्षेऽप्येता नर-

अ० ८ । अ० ६ । न० १४] ६२६ [म० १० । अ० १० । सू० ११३ ।

मने निर्दिष्टाः ॥ ६ ॥ सधोर्जाः मिथुंमुशनीरिवायन्तसनाञ्जार आरितः पृभि-
शंगमः । अन्तुमा ते पायिना नगंन्यस्मे जग्मुः सृष्टता इन्द्र पूर्वीः ॥ १० ॥ ११ ॥

॥ ११० ॥ ऋषिः—१—१० नभः प्रभेदनो वैरूपः ॥ इन्द्रो देवता ॥
जगत्—१, ३, ७, ८ विराद् त्रिष्टुप् । २, ४—६, ९, १० निचृत्विष्टुप् ॥
धैवतः स्वरः ॥

॥ १११ ॥ इन्द्रं पिबे प्रतिक्रामं सुतस्य प्रातः सावस्तव हि पूर्वपीतिः । ह-
र्षेण हन्तेन शूरा शर्वननयेभिष्टे वीर्यां प्र व्रवाम ॥ १ ॥ यस्ते रथो मनसो जवी-
शनेन्द्र तेन सोमपेयाय नाहि । तूयमा ते हरयः प्र द्रवन्तु येभिर्यासि वृषभिर्मन्द-
मानः ॥ २ ॥ हरित्वता नर्चया सूर्यस्य श्रेष्ठं रूपस्तन्वै स्पर्शयस्व । अस्माभिरिन्द्र
मयिभिर्दृशनः सधोर्जानां मादयस्वा निषद्य ॥ ३ ॥ यस्य त्यक्ते महिमानं मदेष्ट्विमे
मदी गेदस्या ना विविक्ताम् । तदोक्त आ हरिभिरिन्द्र युक्तैः प्रियेभिर्याहि प्रियमश्वं-
मन्दे ॥ ४ ॥ यस्य शश्वत्पयिषां इन्द्र शर्वननातुकृत्वा रण्या चकर्थ । स ते पुरांश्चि-
तार्त्तवीमियति स ते मदाय सुत इन्द्र सोमः ॥ ५ ॥ १२ ॥ इदं ते पात्रं सनवि-
चामिन् पिशा सोममेना शतक्रतो । पूर्ण आहावो मंदिरस्य मध्वो यं विश्व इदं-
भिर्हन्ति देवाः ॥ ६ ॥ वि द्वित्वामिन्द्र पुरुधा जनासो हितप्रयसो वृषभ ह्वयन्ते
हस्माकं ते मधुमत्तमानीमा भुवन्तसर्वता तेषु हर्य ॥ ७ ॥ प्र तं इन्द्र पूर्याणि प्र
नूने वीर्यां नोने प्रथमा कृतानि । मूर्तानमन्युरश्रथायो अर्द्धि सुवेदनामकृणोर्व्रह्मणे
गाम् ॥ ८ ॥ नि पु सीद गणपते गणेषु त्वामाहुर्विप्रतमं कवीनाम् । न ऋते त्व-
निक्रयते किञ्चनारे महामर्कं मघवञ्चित्रमर्च ॥ ९ ॥ अभिरुया नो मघवन्नाध-
माह्वान्तमने शोधि वसुपते सर्वानाम् । रणं कृधि रणकृत्सत्यशुष्माभक्ते चिदा
भेजा गुणे अस्मान् ॥ १० ॥ १३ ॥ ६ ॥

॥ ११३ ॥ ऋषिः—१—१० शत प्रभेदनो वैरूपः ॥ इन्द्रो देवता ॥
जगत्—१, ५ जगती । ३, ६, ९ विराद् जगती । ३ निचृज्जगती । ४ पाद नि-
चृज्जगती । ७, ८ आर्त्तस्वगाद् जगती । १० पाद निचृत्विष्टुप् ॥ स्वरः—१—६
निषादः । १० धैवतः ॥

॥ ११३ ॥ तमस्य द्यावापृथिवी मनेतसा विभेभिर्देवैरनु शुष्ममावताम् । य-
देतस्यानो मदिमानमिन्द्रियं पीन्वी सोमस्य क्रतुमा अवधत् ॥ १ ॥ तमस्य वि-

अ० ८ । अ० ६ । व० १७] ६२७ [म० १० । अ० १० । सू० ११४ ।

ष्णुर्महिमानमोजसांशुं दधन्वान्मधुनो वि रप्शते । देवेभिरिन्द्रो मघवा स्यावभि-
वृत्रं जघन्वा अभवद्रेणयः ॥ २ ॥ वृत्रेण यदहिना विभ्रदायुधा समस्थिथा यु-
धये शंसमाविदे । विश्वे ते अत्र मरुतः सह त्मनावर्धधुग्र महिमानमिन्द्रियम् ॥
३ ॥ जज्ञान एव व्यवाधत स्पृधः प्रापश्यद्दीरो अभि पौंस्यं रणम् । अष्टश्चद-
द्विमव सस्यदः सृजदस्तम्नान्नाकं स्वपस्यया पृथुम् ॥ ४ ॥ आदिन्द्रः सत्रा त-
विपीरपत्यत वरीयो द्यावापृथिवी अवाधत । अवाभरद्धृषितो वज्रमायसं शेवं मि-
त्राय वरुणाय दाशुषे ॥ ५ ॥ १४ ॥ इन्द्रस्यात्र तविपीभ्यो विरप्शिनं ऋधा-
यतो अरंहयन्त मन्यवे । वृत्रं यदुग्रो व्यष्टश्चदोजसापो विभ्रतं तमसा परीवृतम्
॥ ६ ॥ या वीर्याणि प्रथमानि कर्त्वा महित्वेभिर्यतमानौ समीयतुः । ध्वान्तं त-
मोऽव दध्वसे हत इन्द्रो मद्वा पूर्वहूताव पत्यत ॥ ७ ॥ विश्वे देवासो अथ वृ-
ष्ण्यानि तेऽवर्धयन्त्सोमवत्या वचस्यया । रुद्धं वृत्रमहिमिन्द्रस्य हन्मनाग्निर्न ज-
म्भैस्तृस्वन्नमावयत् ॥ ८ ॥ भूरि दत्तैर्भिर्वचनेभिर्ऋक्वभिः सख्योभिः सख्यानि
प्र वोचत । इन्द्रो धुनिं च चुमुरिं च दम्भयञ्छ्रद्धामनस्या शृणुते दधीतये ॥ ९ ॥
त्वं पुरुण्या भरा स्वरव्या येभिर्मसैर्निवचनानि शंसन् । सुगेभिर्विश्वा दुरिता
तरेम विदो षु ए उर्विया गाधमद्य ॥ १० ॥ १५ ॥

॥ ११४ ॥ ऋषिः—१—१० सध्रिर्वरूपो घर्मोवा तापसः ॥ विश्वेदेवा
देवताः ॥ छन्दः—१, ५, ७ त्रिष्टुप् । २, ३, ६ भुरिक् त्रिष्टुप् । ८, ९ निचृ-
त्त्रिष्टुप् । १० पाद निचृत्त्रिष्टुप् । ४ जगती ॥ स्वरः—१—३, ५—१० ध-
वतः । ४ निषादः ॥

॥ ११४ ॥ घर्मा समन्ता त्रिवृतं व्यापतुस्तयोज्जुष्टिं मातरिश्वा जगाम । दि-
वस्पयो दिधिपाणा अवेपन्विदुर्देवाः सहसामानमर्कम् ॥ १ ॥ तिस्रो देष्टाय नि-
ऋतीरुपासते दीर्घं श्रुतो वि हि जानन्ति वह्नयः । तासां नि चिक्वुः क्वयो नि-
दानं परेषु या गुह्येषु व्रतेषु ॥ २ ॥ चतुष्कपर्दा युवतिः सुपेशा शृतप्रतीका वयु-
नानि वस्ते । तस्यां सुपर्णा वृषणा नि पैदतुर्यत्र देवा दधिरे भागयेयम् ॥ ३ ॥
एकः सुपर्णः स समुद्रमा विवेश स इदं विश्वं भुवन्त्रं वि चष्टे । तं पाकेन मनसा-
पश्यमन्तितस्तं माता रेळिह स उ रेळिह मातरम् ॥ ४ ॥ सुपर्णं विप्राः क्वयो
वचोभिरेकं सन्तं बहुधा कल्पयन्ति । छन्दांसि च दधतो अश्वरेषु ग्रहान्त्सोम-
स्य मिमते द्वादश ॥ ५ ॥ १६ ॥ पृथ्विशांश्च चतुरः कल्पयन्तरुदन्दांसि च

आय आगदुग्धम् । युक्तं विमानं कुर्वतो मनीषां चान्द्रमाभाभ्यां प्र रथं वर्तयन्ति
॥ ६ ॥ ननुदशान्ये महिमानो अग्न्य तं धीरा वाचा प्रणयन्ति सप्त । आमानं
वीर्यं न इह न वानुयेन एषा प्रविबन्ते सुतस्य ॥ ७ ॥ सहस्रथा पञ्चचशान्यु-
क्था पातुस्सगर्वापृथिवी तावदितम् । सहस्रथा महिमानः सहस्रं यावद्ब्रह्म विष्टितं
वापित्री यावत् ॥ ८ ॥ कश्चन्देसां योगमा वेद धीरः को धिष्यथां प्रति वाचं प-
पाद । नमुनिजापयुग्मं गुरुमाहुर्हरी इन्द्रस्य नि चिकाय कः स्वित् ॥ ९ ॥ भू-
र्या अन्नं पयंकं नगन्ति रथस्य ध्रुव युक्तासौ अस्थुः । श्रमस्य दायं वि भज-
न्मन्मो मुदा युगो भवन्ति हस्ये हितः ॥ १० ॥ १७ ॥

॥ ११५ ॥ अपिः—१—६ उपस्तुतो वाष्टिहव्यः ॥ अग्निर्देवता ॥ छन्दः—१,
२, ४, ७ निगद् जगती । ३ जगती । ५ आर्चीभुरिग् जगती । ६ निचृज्ज-
गती । ८ पादनिचृत्विष्टुर् । ९ पादनिचृच्छकरी ॥ स्वरः—१—७ निपादः ।
८, ९ धिनतः ॥

॥ ११५ ॥ त्रिज इच्छिणोस्तर्कणस्य वृत्तयो न यो मातरावप्येति धातवे ।
अनुया गति जीर्णवदथा च नु वयसं मथो महि दूत्यं चरन् ॥ १ ॥ अग्निर्ह नाम
धाति दन्तपन्तः सं यो वना युवते भस्मना दता । अभिप्रमुरा जुह्वा स्वध्वर इनो
न प्रोथमानो यवमे वृषा ॥ २ ॥ तं यो वि न वृषदं देवमन्धसः इन्दुं प्रोथन्तं प्र-
वपन्तमणवम् । आसा वह्नि न शोचिषा विरिष्णिनं महिमतं न सरजन्तमध्वनः
॥ ३ ॥ नि यस्य ते अयसानस्याजर धत्तोर्न वाताः परि सन्त्यच्युताः । आ-
रुणवागो युयुधयो न संत्यन्तं त्रितं नशन्त प्र शिपन्त इष्टये ॥ ४ ॥ स इहग्निः
कण्वेनमः कण्वं सरवारिः परस्यान्तरस्य तरुपः । अग्निः पातु गृणतो अग्निः सरी
नुमिर्देवानु नेणामयो नः ॥ ५ ॥ १८ ॥ वाजिन्तमाय सखसे सुपित्र्य तृषु च्यवानो
धन्तं ज्ञातवदमे । अनुद्रे चियो धृपता वरं सते महिन्तमाय धन्वनेदविष्यते ॥ ६ ॥
एवाग्निर्मतः सह सृग्भिर्वसुः ध्वे सहसः सूनरो नृभिः । मित्रासो न ये सुधिता
अनुयागो वाता न दुम्नगृभि सन्ति मानुषान् ॥ ७ ॥ ऊर्जो नपात्सहसावधिति
लोपस्तुतस्य वन्देते वृषा वाक् । त्वां स्तोपाम त्वया सुवीरा द्रावीय आयुः
मरुं देवानाः ॥ ८ ॥ इति त्वाग्ने वृष्टिहव्यस्य पुत्रा उपस्तुतासु ऋषयोऽवो-
पम । नन्दने पाहि गृणानध्वं गृग्निवपद्गजित्यूर्वासो अनलन्नमो नम इत्यूर्वासो
मनसन् ॥ ९ ॥ १९ ॥

५० १ । अ० ७ । व० ५ । ६० [५० १ । अ० १५ । सू० ६७ ।

॥ १७३ ॥ प्रतापसिंहप्रसादप्रदायकप्रभुप्रसादप्रदायकप्रभुप्रसादप्रदायकप्रभुप्रसादप्रदायक

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय । श्रीकृष्णाय नमः ।

[illegible]

मधुं यत्तु ज्ञायमानं भवेत् ॥ ३ ॥ आ विवर्ता अग्रे याति तत्र

॥ ४ ॥

॥ २० ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ ८० ॥ ८१ ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ ८६ ॥ ८७ ॥ ८८ ॥ ८९ ॥ ९० ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ ९३ ॥ ९४ ॥ ९५ ॥ ९६ ॥ ९७ ॥ ९८ ॥ ९९ ॥ १०० ॥

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय । अथ श्रीकृष्णार्जुनसंवादे ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ धर्मक्षेत्रे कुरुक्षेत्रे समवेता युयुत्सवः । मामकाः पाण्डवाश्चैतानि सैन्यानि ॥ १ ॥

तस्य भूतं भवत-तस्य पञ्चभूतं त्वं च यद्विद्यतम् ॥ ७ ॥ अङ्गिर्द्वि- ७-

[illegible][illegible]

॥ ६८ ॥ ३ ॥ ६८३३

—ક દાંડ દાદા—દાંડે દાંડે ॥ :દિવા ર—૬—:દાદા ॥ ૭૬૭ ॥

॥ अर्थः— विवर्जिता । २ पदविवर्जिता । ३, ७, ८ नवैक-

॥ ११७ ॥ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ नमो भगवते वासुदेवाय ॥

वर्तमानः पृथिवी नद्यः पृथिवी नद्यः पृथिवी नद्यः ॥ १॥ यः श्रुतिः यः

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

H. E || ३ || HHHH PPHK RIRIPE IPKHHE PEKE HHHHK | HHK

RIRIPR RHRRP RRHRH HRHPH HPKPK PHPRP PRHPP

-୧ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭଗବତ୍ପଞ୍ଚାଙ୍ଗ । ପ୍ରଥମ ଅଧ୍ୟାୟ ।

[illegible]

[2660H | 2600H | 2600H]   000   [2600H | 2600H | 2600H]

॥ १२८ ॥ श्रीः - - - ० ॥ श्रीः ॥ १२८ ॥

[illegible]

॥ १२० ॥ श्रीगुरुः-१-८ वृद्धादिव आयुर्भूयाः ॥ इत्यादि देवता ॥ छन्दः-१
आचार्यसिखरादे विद्महे । ७, ३, ६ पादातिचक्रविद्महे । ४, ५, ८ चित्रविद्महे ।
९, २ त्रिमूर्ते विद्महे ॥ धूम्रतः स्वरः ॥

नाञ्जलिः पञ्च कृप्यः । कृत्रिस्तोत्रस्यापामिनि ॥ ६ ॥ २६ ॥ तदि मं रोदंमं
 वृषे अन्य पञ्च चन मनि । कृत्रिस्तोत्रस्यापामिनि ॥ ७ ॥ अमि यं मदिना मुचम-
 मुदिमं पृथिवीमहोम । कृत्रिस्तोत्रस्यापामिनि ॥ ८ ॥ इन्द्रोहं पृथिवीपम
 नि दंयानोहं वृहं वा । कृत्रिस्तोत्रस्यापामिनि ॥ ९ ॥ ओषधिर्युधिर्वीमहं वृह-
 नाञ्जोहं वृहं वा । कृत्रिस्तोत्रस्यापामिनि ॥ १० ॥ इति मं अन्यः पञ्चोहं अ-
 न्यपञ्चोहम । कृत्रिस्तोत्रस्यापामिनि ॥ ११ ॥ अहंमि म पठामहेऽभिमतयमहेऽ-
 भिवः । कृत्रिस्तोत्रस्यापामिनि ॥ १२ ॥ गृहे यत्पुत्रं केव त्रैवयः देवयजिनः ।
 कृत्रिस्तोत्रस्यापामिनि ॥ १३ ॥ २७ ॥ ६ ॥

[illegible]

[illegible]

॥ १२४ ॥ इति श्री भगवत्पद्मपुराणे अष्टमोऽध्यायः ॥

॥ १२४ ॥ अष्टमिः-४, ५-६ अतिनवकलासिपातं निहंतः । ७-८ अतिनः ॥
 देवत-१-४ अतिनः । ५-८ अतिनपातः । ९ इत्यं ॥ अत्यं-१, २, ३, ४, ५, ६, ७, ८, ९, १०, ११, १२, १३, १४, १५, १६, १७, १८, १९, २०, २१, २२, २३, २४, २५, २६, २७, २८, २९, ३०, ३१, ३२, ३३, ३४, ३५, ३६, ३७, ३८, ३९, ४०, ४१, ४२, ४३, ४४, ४५, ४६, ४७, ४८, ४९, ५०, ५१, ५२, ५३, ५४, ५५, ५६, ५७, ५८, ५९, ६०, ६१, ६२, ६३, ६४, ६५, ६६, ६७, ६८, ६९, ७०, ७१, ७२, ७३, ७४, ७५, ७६, ७७, ७८, ७९, ८०, ८१, ८२, ८३, ८४, ८५, ८६, ८७, ८८, ८९, ९०, ९१, ९२, ९३, ९४, ९५, ९६, ९७, ९८, ९९, १०० ॥

॥ १२३ ॥ अथ वेनदेवार्दयण्यदेनमाया व्यातिवस्य रजसा विभक्तं । इ-
ममपि संवेद्यमैवं स्य शिष्टं न विद्या भवति ॥ १ ॥ समुद्रार्दयण्यदेवार्दय-
वेनो नमुखाः पृष्ठं द्रुतस्य दृष्टौ । अतस्तु सातवार्धं विद्युत् आह संयत्तं यो-
निमयवर्षत आः ॥ २ ॥ समानं पूर्वोत्पद्य वावयानास्तिष्ठन्तस्य भातः स-
न्निधः । अतस्तु सातवार्धं चक्रमण्णा दिदितं पक्ष्वा अमृतस्य वाणः ॥ ३ ॥
नौकाः । अतस्तु सातवार्धं चक्रमण्णा दिदितं पक्ष्वा अमृतस्य वाणः ॥ ३ ॥
जानन्तीं कृष्णकृष्णं विद्या युक्तस्य वार्धं माह्वस्य हि यत्न । अतस्तु यन्त्रो अवि-
सिद्धिमस्युतिदं दन्तव्यो अमृतानि नाप ॥ ४ ॥ अस्मत्ता ज्ञानपिपसिपिपयणा योषा
विभक्तिं परमं व्योम । चरन्तिभ्यस्तु योनिषु विषयः सन्निधौ च विद्युत् स वेनः
॥ ५ ॥ ॥ ७ ॥ नाकं सिद्धयुष्टिं यत्नवत्तं दृष्टा वेनो अमृतवत्तं वा । दिदित-
यत्नं वरेण्यस्य दूतं यमस्य योनीं योक्तं भूयस्य ॥ ६ ॥ ऊर्ध्वो नान्यर्था आसु नाकं
अस्थान्यद्विचित्रा विमुदस्यार्थिधानि । यमनि अकं सिरसि दृष्टो कं स्वर्गं नाप
जनत विद्युत् ॥ ७ ॥ इत्यः समुद्रमपि यजिगाति पश्यन्त्यस्य वक्षसा विष-
मं । यतिः शिक्केण शोचिषा चक्रानस्तरात् चक्रे रजसि विद्युत् ॥ ८ ॥ ॥ ८ ॥

[illegible][illegible]

[illegible]

$$[2\pi\hbar\omega_0] = 2\pi\hbar\omega_0 \quad [2\pi\hbar\omega_0] = 2\pi\hbar\omega_0$$

अ० ८ । अ० ७ । व० २४] ६३६ [म० १० । अ० ११ । सू० १३६

॥ १३४ ॥ उभे यदिन्द्र रोदसी आप्रप्राथोपा इव । महान्तं त्वा महीः
सम्राजं चर्षणीनां देवी जनित्र्यजीजनद्द्रा जनित्र्यजीजनत् ॥ १ ॥ अत्र स्म दुर्हण
यतो मर्तस्य तनुहि स्थिरम् । अधस्पदं तमीं कृधि यो अस्माँ आदिदेशति देवी जनि
त्र्यजीजनद्द्रा जनित्र्यजीजनत् ॥ २ ॥ अत्र त्या बृहतीरिषो विश्वश्चन्द्रा अमित्रहन्
शचीभिः शक्र धूनुहीन्द्र विश्वाभिरुतिभिर्देवी जनित्र्यजीजनद्द्रा जनित्र्यजीजन
॥ ३ ॥ अत्र यत्तं शतक्रतुविन्द्र विश्वानि धूनुपे । रयिं न सुन्वते सचा सहस्रि
णीभिरुतिभिर्देवी जनित्र्यजीजनद्द्रा जनित्र्यजीजनत् ॥ ४ ॥ अत्र स्वेदा इव
भित्तो विष्वक्पतन्तु दिद्यवः । दूर्वाया इव तन्तवो व्यस्मदेतु दुर्मतिर्देवी जनित्र्य
जीजनद्द्रा जनित्र्यजीजनत् ॥ ५ ॥ दीर्घं ह्यङ्कुशं यथा शक्तिं विभर्षि मन्तुमः
पूर्वेण मघवन्पदाजो वयां यथा यमो देवी जनित्र्यजीजनद्द्रा जनित्र्यजीजन
॥ ६ ॥ नकिर्देवा मिनीमसि नकिरा योपयामसि मन्त्रश्रुत्यं चरामसि । पक्षेभि
पिकृत्तेभिरत्राभि संरभामहे ॥ ७ ॥ २२ ॥

॥ १३५ ॥ ऋषिः—१—७ कुमारो यामायनः ॥ देवता—यमः ॥ छन्दः—१—
५, ६ अनुष्टुप् । ४ विराडनुष्टुप् । ७ भुरिगनुष्टुप् ॥ गान्धारः स्वरः ॥

॥ १३६ ॥ यस्मिन्वृत्ते सुपलाशे देवैः सम्पिबते यमः । अत्रा नो विस्पति
पिता पुराणाँ अनु वेनति ॥ १ ॥ पुराणाँ अनुवेनन्तं चरन्तं प्रापयामुया । असूयन्न
चाकशं तस्माँ अस्पृहयं पुनः ॥ २ ॥ यं कुमार नवं रथमचक्रं मनसाकृणोः
एकैषं विश्वतः प्राञ्चमपश्यन्नधि तिष्ठसि ॥ ३ ॥ यं कुमार प्रावर्तयो रथं विप्रैः
स्परि । तं सामानु प्रावर्तत समितो नान्याहितम् ॥ ४ ॥ कः कुमारमजनयद्रथं
निरवर्तयत् । कः स्वित्तदद्य नो ब्रूयादनु देयीयथाभवत् ॥ ५ ॥ यथाभवदनुदे
ततो अग्रमजायत । पुरस्ताद्धून् आततः पश्चान्निरयणं कृतम् ॥ ६ ॥ इदं यमस्य सा-
दनं देवमानं यदुच्यते । इयमस्य धम्यते नालीरयं गीर्भिः परिष्कृतः ॥ ७ ॥ २३ ॥

॥ १३६ ॥ ऋषिः—१—७ मुनयो वातरशनाः । देवता—१ जूतिः ।
२ वातजूतिः । ३ विप्रजूतिः । ४ वृषाणकः । ५ करिक्रतः । ६ एतशः । ७
ऋष्यशृङ्गः ॥ केशिनः ॥ छन्दः—१, विराडनुष्टुप् । २—४, ७ अनुष्टुप् ।
५, ६ निचदनष्टुप् ॥ गान्धारः स्वरः ॥

न धादि मन्ति यदेनासौ अविज्ञत ॥ २ ॥ उन्मदिता मौनेयेत वाताँ आ तस्थि-
मा पुनः । दुर्निन्द्याकं नृपं मर्तामो अभि पश्यथ ॥ ३ ॥ अन्तरिक्षेण पतति
विषाँ ह्यगुनाकेन । पुनिर्देवस्य देवस्य सौकुल्याय सखाँ हितः ॥ ४ ॥ वातस्याश्वो
वायोः गताय देवर्षितो मुनिः । उर्भाँ समुद्रावाँ चोति यश्च पूर्व उतापरः ॥ ५ ॥
अगुम्नाँ मनुर्माणाँ मृगाणाँ चरणे चरन् । केशी केतस्य विद्वान्तसखाँ स्वादुर्मदि-
नोदः ॥ ६ ॥ आदुर्मणाँ उषामन्यत्पिनष्टिँ स्मा कुनजमा । केशी विषस्य पात्रेण
मदुदेनापिबन्मद ॥ ७ ॥ २४ ॥

॥ १३७ ॥ अपिः—१—७ सप्त ऋषय एकर्चाः ॥ विश्वेदेवा देवताः ॥
छन्दः—१, ४, ६ अनुष्टुप् । २, ३, ५, ७ निचृदनुष्टुप् ॥ गान्धारः स्वरः ॥

॥ १३७ ॥ उत देवा अवहितं देवा उन्नयथा पुनः । उतागश्चक्रुर्प देवा देवाँ
जीवयथा पुनः ॥ १ ॥ द्वाविमौ वाताँ वात आ सिन्धोरा परावतः । दक्षँ ते अन्य
आ वातु पशुन्यो वातु यद्रपः ॥ २ ॥ आ वात वाहि भेषजं वि वात वाहि य-
द्राः । त्वं हि विश्वभेषजो देवानाँ दूत ईयसे ॥ ३ ॥ आ त्वागमं शन्तातिभिरथो
अरिष्टवातिभिः । दक्षँ ते भद्रमाभाषे परा यक्ष्मँ सुवामि ते ॥ ४ ॥ त्रायन्तामिह
देवात्रायतां मृतां गृणः । त्रायन्तां विश्वाँ भूतानि यथायमरपा असत् ॥ ५ ॥
आप इदा उँ भेषजीरापो अमीवृनातनीः । आपः सर्वस्य भेषजीस्तास्ते कृण्वन्तु
भेषजम् ॥ ६ ॥ दस्ताभ्यां दर्शशाखाभ्यां जिह्वा वाचः पुरोगवी । अनामयिद्व-
भ्याँ न्वा ताभ्याँ त्वोप स्पृशामसि ॥ ७ ॥ २५ ॥

॥ १३८ ॥ अपिः—१—६ अद्ग औरवः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः—१,
४, ६ पादनिचृजगती । २ निचृजगती ३, ५ विराड् जगती ॥ निपादः स्वरः ॥

॥ १३८ ॥ तव त्व इन्द्र सख्येषु वद्व्य ऋतं मन्वानाँ व्यदर्दिरुर्वलम् । यत्रा
दशम्यनुपसो रिणजपः कुत्साय मन्मज्ज्यश्च दंसयः ॥ १ ॥ अवांसृजः प्रस्वः श्व-
न्वयो गिरीनुदाँज उम्मा अपिगो मधु प्रियम् । अवर्धयो यनिनो अस्य दंससा
शुशोच सूर्यं अतर्जातया गिरा ॥ २ ॥ वि सूर्यो मध्ये अमुचद्रथं दिवो विदहा-
ताय प्रतिमानमार्गः । दृग्द्वानि पिशोरसुरस्य मायित इन्द्रो व्यास्यश्चक्रुवाँ
अनिर्वना ॥ ३ ॥ अनाधृष्टानि धृष्टितो व्यास्यजिधीरदेवाँ अमृणदयास्यः ।
प्रमेव सूर्यो वसु पुर्ममा ददे गृणानः शर्वूरनृणादिरुक्मता ॥ ४ ॥ अयुद्धसेनो
विना विभिन्ता दारदृष्टरा तुज्यानि तेजते । इन्द्रस्य वज्रादविभेदभियनयः

अ० ८ । अ० ७ । व० २८] ६४? [म० १० । अ० ११ । सू० १४० ।

प्राक्रामच्छुन्ध्यूरजहादुपा अनः ॥ ५ ॥ एता त्या ते श्रुत्यानि केवला यदेक ए-
कमकृणोरयज्ञम् । मासां त्रिधानमदधा आधि यत्र त्वया विभिन्नं भरति प्रधि
पिता ॥ ६ ॥ २६ ॥

॥ १३६ ॥ ऋषिः—१—६ विश्वावसुर्देव गन्धर्वः ॥ देवता—१—३
सविता । ४—६ विश्वावसुः ॥ छन्दः—१, २, ४—६ त्रिष्टुप् । ३ विराट् त्रिष्टुप् ॥
धैवतः स्वरः ॥

॥ १३६ ॥ सूर्यरश्मिर्हरिकेशः पुरस्तात्सविता ज्योतिरुदयाञ्जसम् । तस्य
पूषा प्रसवे याति विद्वान्तसम्पश्यन्विश्या भुवनानि गोपाः ॥ १ ॥ नृचक्षा एष
दिवो मध्य आस्त आपप्रिवात्रोदसी अन्तरिक्षम् । स विश्वाचीरभि चण्डे घृता-
चीरन्तरा पूर्वमपरं च केतुम् ॥ २ ॥ रायो युधः सङ्गमनो वसूनां विश्वा रूपाभि
चष्टे शचीभिः । देव इव सविता सत्यधर्मेन्द्रो न तस्थौ समरे धनानाम् ॥ ३ ॥
विश्ववसुं सोम गन्धर्वमापो ददृशुषीस्तद्वेतेना व्यायन् । तदन्ववैदिन्द्रो रारहाण
आसां परि सूर्यस्य परिधीरपश्यत् ॥ ४ ॥ विश्वावसुरभि तन्नो गृणातु दिव्यो
गन्धर्वो रजसो त्रिमानः । यद्वा घा सत्यमुत यन्न विन्न धियो हिन्त्रानो धियङ्मो
अव्याः ॥ ५ ॥ सस्निमविन्दचरणे नदीनामपावृणोदुरो अशमत्रजानाम् । प्रासां
गन्धर्वो अमृतानि वोचदिन्द्रो दत्तं परि जानादहीनाम् ॥ ६ ॥ २७ ॥

॥ १४० ॥ ऋषिः—१—६ अग्निः पावकः ॥ अग्निदेवता ॥ छन्दः—१, ३,
४ निचृत्पङ्क्तिः । २ भुरिक् पङ्क्तिः । ५ संस्तार पङ्क्तिः ॥ ६ विराट् त्रिष्टुप् ॥ स्वरः—१—५
पञ्चमः । ६ धैवतः ॥

॥ १४० ॥ अग्ने तव श्रवो वयो महि भ्राजन्ते अर्चयो विभावसो । बृहन्नातो
शर्वसा वाजमुक्थ्यं दधासि दाशुषे कवे ॥ १ ॥ पावकवर्चाः शुक्रवर्चा अन्नवर्चा
उदियषि भ्रानुना । पुत्रो मातरा विचरन्नुपावसि पूणक्षि रोदसी जुभे ॥ २ ॥ ऊर्जो
नपाज्जातवैदः सुशस्तिभिर्मन्दस्व धीतिभिर्हितः । त्वेइषः सन्दर्धुर्धूर्निर्वपसरित्रो-
तयो वामजाताः ॥ ३ ॥ इरज्यन्नगै प्रथयस्व जन्तुभिरस्मे रायो अमर्त्य । स द-
शीतस्य वपुषो वि राजसि पूणक्षि सानसि क्रतुम् ॥ ४ ॥ इष्कतरिमध्वरस्य प्र-
चेतसं क्षयन्तं राधसो महः । रातिं वामस्य सुभगां महीमिषं दधासि साननि इ-
यिम् ॥ ५ ॥ ऋतावानं महिषं विश्वदर्शतमग्निं सुम्नाय दधिरे पुरो जनाः । शु-

अ० ८१ । अ० ८१ । अ० ८१ । २] ६४२ [म० १० । अ० ११ । सू० १४३ ।

॥ १४२ ॥ अग्निः—१—६ अग्निस्तापसः ॥ निश्वेदेवा देवताः ॥ छन्दः—१,
२ निचृदनुष्टुप् । ३, ६ निगदनुष्टुप् । ४, ५ अनुष्टुप् ॥ गान्धारः स्वरः ॥

॥ १४२ ॥ अग्ने अन्वा नष्टे नः प्रत्यक्षः सुमना भव । प्र नो यच्छ
विमर्शते वसुधा धीमि नुमन्वम् ॥ १ ॥ प्र नो यच्छत्वर्गमा प्र भगः प्र बृहस्प-
तिः । प्र देवाः प्रोक्तं सुमनां प्रायो देवा देवानु नः ॥ २ ॥ सोमं राजानमवसेऽग्निं
सोमिन्निवासे । आदित्यानिष्णुं सूर्यं वृषाणं च बृहस्पतिम् ॥ ३ ॥ इन्द्रवायू वृ-
हस्पतिं सुष्टेन विवासे । यथा नः सर्व इज्जतः सङ्गत्यां सुमन्ता असत् ॥ ४ ॥
युष्मत्तं वृष्मन्निमिष्टं दानाय चोदय । वातं विष्णुं सरस्वतीं सवितारं च वा-
सिनेम् ॥ ५ ॥ त्वं नो अग्ने अग्निभिर्ब्रह्म युजं च वर्धय । त्वं नो देवतातये प्रायो
दानाय चोदय ॥ ६ ॥ २६ ॥

॥ १४२ ॥ अग्निः—१—८ शार्ङ्गाः । १, २ जरिता । ३, ४ द्रोणः । ५,
६ मारिस्तुः । ७, ८ स्तम्बमिवः ॥ अग्निर्देवता ॥ छन्दः—१, २ निचृज्जगती ।
३, ४, ६ विष्टुः । ५ आर्चिस्वराद्विष्टुः । ७ निचृदनुष्टुप् । ८ अनुष्टुप् ॥
स्वरः—१, २ निपादः । ३-६ धैवतः । ७, ८ गान्धारः ॥

॥ १४२ ॥ अयमग्ने जरिता त्वे अभूदपि सहस्रः सूनो नृत्त्यन्यदस्त्याप्यम् ।
भृष्टं हि शर्म त्रिवर्धमस्ति त आरे हिंसानामपि विद्युमा कृधि ॥ १ ॥ प्रवत्ते अग्ने
जनिमा पितृयुतः मानीव निश्वा भुवन्ता न्यृज्जसे । प्र सप्तयुः प्र सन्निपन्त नो धियः
पुण्डरीकानि पशुषा इव समाना ॥ २ ॥ उत वा उ परि वृणन्ति वपस्सहहोरेरन्त उ-
न्तस्य स्वभावः । उत खिल्या उर्वराणां भवन्ति मा ते हेति तविर्पीं चुक्रुधाम
॥ ३ ॥ यदुक्तो निवतो यासि वपस्त्वर्थमेपि प्रगर्धिनीव सेना । यदा ते वातो
अनुवर्ति शोचिर्विश्वे शमश्च वपसि प्र भूम ॥ ४ ॥ प्रसस्य श्रेणयो ददश्च एकं नि-
यानं वदतो रथामः । वादू यदग्ने अन्तर्मृजानो न्येदुक्तानामन्वेपि भूमिम् ॥ ५ ॥
वपे शुष्मा निहतामुत्ते अचिरुत्ते अग्ने शशमानस्य वाजाः । उच्छ्वस्य नि नेम
वरीमान आ न्याय विश्वे वसवः सदन्तु ॥ ६ ॥ अपामिदं न्यथनं समुद्रस्य निवे-
रानम् । अन्यं कृणुष्वेतः पन्थां तेनयाहि वशां अन्तु ॥ ७ ॥ आयने ते प्ररायणे दूर्वा
सदन्तु प्रपिपाः । हृदाश्च पुण्डरीकाणि समुद्रस्य गृहा इमे ॥ ८ ॥ ३० ॥ ७ ॥

॥ १४२ ॥ अग्निः—१—६ अग्निः साङ्ख्यः ॥ अश्विनो देवते ॥ छन्दः—१—५
अनुष्टुप् । ६ निचृदनुष्टुप् ॥ गान्धारः स्वरः ॥

अ० ८ । अ० ८ । व० ३] ६४३ [म० १० । अ० ११ । सू० १४५ ।

॥ १४३ ॥ त्वं चिदत्रिमृतजुरमर्थमश्वं न यातवे । कृत्तवीर्यं यदी पुनारयं
न कृणुथो नवम् ॥ १ ॥ त्वं चिदश्वं न वाजिनमरेणवो यमत्नत । दृढं ग्रन्थि
न विष्यतमत्रि यविष्ठमा रजः ॥ २ ॥ नरा दंसिष्टावत्रये शुभ्रा सिपासतं धियः ।
अथा हि वां दिवो नरापुनः स्तोमो न विशसे ॥ ३ ॥ चिते तद्धां सुराधसा रातिः
सुमतिरश्विना । आ यत्रः सदेने पृथौ समने पर्पथो नरा ॥ ४ ॥ युवं भुज्युं सं-
मुद्र आ रजसः पार ईङ्खितम् । यातमच्छा पतत्रिभिर्नासत्या सातये कृतम् ॥ ५ ॥
आ वां सुम्नैः शयू ईव मंहिष्ठा विश्ववेदसा । समस्मे भूपतं नरोत्सं न पिप्यु-
षीरिषः ॥ ६ ॥ १ ॥

॥ १४४ ॥ ऋषिः—१—६ सुपर्णस्तार्क्ष्यपुत्र ऊर्ध्व कृशनो वा यामा-
यनः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः—१, ३ निचृद्गायत्री । ४ भुरिगायत्री । २ आ-
र्चीस्वराद् बृहती । सतोबृहती । ६ निचृत् पङ्क्तिः ॥ स्वरः—१, ३, ४ पङ्क्तिः । २,
५ मध्यमः । ६ पञ्चमः ॥

॥ १४४ ॥ अयं हि ते अमर्त्य इन्दुरत्यो न पत्यते । दत्तो विश्वार्युर्वधसे
॥ १ ॥ अयमस्मासु काव्यं ऋभुर्वज्रो दास्वते । अयं विभर्त्यूर्ध्वकृशनं मदमृधुर्न कृ-
त्व्यं मदम् ॥ २ ॥ घृषुः श्येनाय कृत्वन आसु स्वासु वंसगः । अर्व दीधेदहीशुर्वः
॥ ३ ॥ यं सुपर्णः परावतः श्येनस्य पुत्र आभरत् । शतचक्रं यो ह्यो वर्तानि ॥ ४ ॥
यं ते श्येनश्चारुमवृकं पदाभरदरुणं मानमन्धसः । एना वयो वि तार्यार्युर्जविसे एना
जागार बन्धुता ॥ ५ ॥ एवा तदिन्द्र इन्दुना देवेषु चिद्धारयाते महित्यजः । कृत्वा
वयो वि तार्यार्युः सुक्रतो कृत्वायमस्मदा सुतः ॥ ६ ॥ २ ॥

॥ १४५ ॥ ऋषिः—१—६ इन्द्राणी ॥ देवता—उपनिषत्सपत्नी वाधनम् ।
छन्दः—१, ५ निचृदनुष्टुप् । २, ४ अनुष्टुप् । ३ आर्चीस्वराडनुष्टुप् । ६ नि-
चृत् पङ्क्तिः ॥ स्वरः—१—५ गान्धारः । ६ पञ्चमः ॥

॥ १४५ ॥ इमां खन्ताम्योर्पधि वीर्यं वलवत्तमाम् । यया सपत्नी वाधते
यया संविन्दते पतिम् ॥ १ ॥ उत्तानपर्णे सुभगे देवजते सहस्वनि । सपत्नी मे
परा धम पति मे केवलं कुरु ॥ २ ॥ उत्तराहर्षुत्तर उत्तरदुत्तराभ्यः । अथा स-
पत्नी या समार्थरा सार्थराभ्यः ॥ ३ ॥ नृहस्या नाम गृभ्णामि नो अम्पिन्न-

अ० ८ । अ० ८ । न० ६] ६४४ [म० १० । अ० ११ । सू० १४८ ।

मनसं मायुषिः । उभे महस्वतो भूतो मययो मे सदावहे ॥ ५ ॥ उप तेऽथां स-
रजानामुभि न्वाथां नदीयमा । मामनु म ते मनो वृत्तं गौरिव धावतु पथा वा-
वि धावतु । ६ ॥ ३ ॥

॥ १४६ ॥ आपिः—१—६ देवमुनिररम्मदः ॥ देवता—अरण्यानी ॥
तन्त्रः—१ विगदनुष्टुप् । २ भुरिगनुष्टुप् । ३, ५ निचृदनुष्टुप् । ४, ६ अनुष्टुप् ॥
मानसः स्वरः ॥

॥ १४६ ॥ अरण्यान्यरण्यान्यसो या मेव नश्यसि । कथा ग्रामं न पृच्छसि
न ग्ना भीमि निन्दती ॥ १ ॥ वृषारवाय वदते यदुपावति चिञ्चिकः । आघा-
दिभिर्मि धावयन्मरण्यानिर्महीयते ॥ २ ॥ उत गाव इवादन्त्युत वेश्मेव दृश्यते
वृषो अरण्यानिः सायं शकृदीरिव सर्जति ॥ ३ ॥ गामङ्गेष आ ह्वयति दार्वङ्गेषो
यतावपीन् । नसंरण्यान्यां सायमकुञ्जदिति मन्यते ॥ ४ ॥ न वा अरण्यानिर्ह-
न्यन्यदन्ताभिगच्छति । स्वादोः फलस्य जग्ध्वाय यथाकामं नि पद्यते ॥ ५ ॥
आज्जनगन्धिं सुरभिं दत्तनामकुपीवलाम् । प्राहं मृगाणां मातरंमरण्यानिमशं-
मिमम् ॥ ६ ॥ ४ ॥

॥ १४७ ॥ आपिः—१—५ सुवेदाः शैरीशिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः—१
विगद जगती । २ आर्चीभुरिगजगती । ३ जगती । ४ पादनिचृजगती । ५
विगदविष्टुप् ॥ स्वरः—१—४ निपादः । ५ धैवतः ॥

॥ १४७ ॥ अत्तं दधामि प्रथमाय मन्यवेऽहन्यद्वृत्रं नर्यविवेक्षः । उभे यत्त्वा
भवतो गेदसी अन्त रेजते शुष्मात्पृथिवी चिदद्रियः ॥ १ ॥ त्वं मायाभिरनवद्य
प्रायिर्न श्वन्यता मनसा वृत्रमर्दयः । त्वामिन्नरो वृणते गर्विष्टिषु त्वां विश्वासु
हव्यामिष्टिषु ॥ २ ॥ ऐषु चाकान्धि पुरुहूत सूरिषु वृधामो ये मघवन्नातशुर्मघम् ।
अर्चन्ति त्रोकं तनये परिष्टिषु मेघसाता वाजिन्महेये धने ॥ ३ ॥ स इक्षु रायः
सुभृतम्य चाकनुमदं यो अस्य रंछं चिकेतति । त्वाष्ट्यो मघवन्दाश्वध्वरो मक्ष
न नार्ज भग्ने धना नृभिः ॥ ४ ॥ त्वं शर्षीय महिना गृणान उरु कृधि मघव-
न्प्राय रायः । त्वं नो मित्रो वरुणो न मायी पितृवो न दस्म दयसे विभक्ता ॥ ५ ॥ ५ ॥

॥ १४८ ॥ आपिः—१—५ पृथुर्वेन्यः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः—१ वि-
गद विष्टुप् । २ आर्ची भुरिक् विष्टुप् । ३, ५ पादनिचृत्विष्टुप् । ४ आर्चीस्वराद्
विष्टुप् ॥ धैवतः स्वरः ॥

अ० ८ । अ० ८ । व० ८] ६४५ [म० १० । अ० ११ । सू० १५० ।

॥ १४८ ॥ सुष्वाणासं इन्द्र स्तुमसि त्वा समवांसंश्च तुविनृम्य वाजम् ।
आ नो भर सुवितं यस्य चाकन्तमना तना सनुयाम त्वोताः ॥ १ ॥ ऋष्वस्त्व-
मिन्द्र शूर जातो दासीर्विशः सूर्येण सद्याः । गुहा द्वितं गुह्यं गृह्णामसु विभृमसि
प्रसवणे न सोमम् ॥ २ ॥ अर्यो वा गिरो अभ्यर्च विद्वानृषीणां विप्रः सुमति
चकानः । ते स्याम ये रणयन्त सोमै रेनोत तुभ्यं रथोल्ह भक्षैः ॥ ३ ॥ इमा
ब्रह्मेन्तु तुभ्यं शंसि दा नृभ्यो नृणां शूर शवं । तेभिर्भव सक्रतुर्येषु चाकनुत त्रा-
यस्व गृणत उत स्तीन ॥ ४ ॥ शुधी हवमिन्द्र शूर पृथ्या उत स्तवसे वेन्यस्याकैः ।
आ यस्ते योनिं घृतवन्तमस्वास्मिन्निम्रैर्द्रवयन्त वक्ताः ॥ ५ ॥ ६ ॥

॥ १४९ ॥ ऋषिः—१-५ अर्चन्हैरण्यस्तूपः ॥ सविता देवता ॥ छन्दः—१,
४ भुरिक् त्रिष्टुप् । २, ५ विराद् त्रिष्टुप् । ३ निचृत्तिष्टुप् ॥ धैवतः स्वरः ॥

॥ १४९ ॥ सविता यन्त्रैः पृथिवीमरम्णादस्कम्भने सविताद्यामदंहत् ।
अश्वमिवाधुज्जुनिमन्तरिक्षमतूर्ते ब्रह्मं सविता समुद्रम् ॥ १ ॥ यत्रा समुद्रः
स्काभितो व्यौनदपो नपात्सविता तस्य वेद । अतो भूरत आ उत्थितं रजोऽतो-
द्यावापृथिवी अप्रथेताम् २ ॥ पश्चेदमन्यद्भवद्यजत्रमर्त्यस्य भुवनस्य भुना ।
सुपर्णोऽङ्ग सवितुर्गुरुत्मान्पूर्वो जातः स उ अस्यानु धर्म ॥ ३ ॥ गात्रं इव आ-
मं यूयुधिरिवाश्वान्वाश्रेवं वत्सं सुमना दुहाना । पतिरिवजाया मभिनोन्येतु ध-
र्त्वा दिवः सविता विश्ववारः ॥ ४ ॥ हिरण्यस्तूपः सवितुर्यथा त्वाङ्गिरसो जुदे वा-
जं अस्मिन् । एवा त्वार्चन्नवसे वन्दमानः सोमस्येवांशुं प्रति जाग्राहम् ॥ ५ ॥ ७ ॥

॥ १५० ॥ ऋषिः—१-५ मृडीको वासिष्ठः ॥ अग्निदेवता ॥ छन्दः—१, २
बृहती । ३ निचृद्बृहती । ४ उपरिष्ठाज्ज्योतिर्नामजगतीवा । ५ उपरिष्ठाज्ज्योतिः ॥
स्वरः—१—३ मध्यमः । ४, ५ निषादः ॥

॥ १५० ॥ समिद्धाश्चित्समिध्यसे देवेभ्यो हव्यवाहन । आदित्यं रुद्रैर्वसुभिर्न
आ गंहि मृलीकायं न आ गंहि ॥ १ ॥ इमं यज्ञमिदं वचो जुजुषाण उपागदि ।
मर्तासस्त्वा समिधान हवामहे मृलीकायं हवामहे ॥ २ ॥ त्वामु जातवेदसं वि-
॥ ३ ॥

अ० ८ । अ० ८ । अ० ११] ६४६ [म० १० । अ० १२ । सू० १५३ ।

पुनर्मानात्वं हुने मूर्च्छकं पुनर्मानये ॥ ४ ॥ अग्निरत्रिं भरद्वाजं गविष्टिरं प्रावन्तः
कमरं वमदंशुमादेवे । अग्निं वसिष्ठो हवते पुरोहितो मूर्च्छीकायं पुरोहितः ॥५॥८॥

॥ १५१ ॥ ऋषिः-१-५ अद्वा कामायनी ॥ देवता-अद्वा ॥ छन्दः-१,
४, ५ अनुष्टुप् । २ विराट् अनुष्टुप् । ३ निचृदनुष्टुप् ॥ गान्धारः स्वरः ॥

॥ १५१ ॥ अद्वाग्निः समिध्यते अद्वाया हूयते हविः । अद्वां भगस्य मूर्धनि
ननुमा वेदयामसि ॥ १ ॥ प्रियं श्रद्धे ददतः प्रियं श्रद्धे दिदासतः । प्रियं भो-
जेण यजन्स्विदं भं उदितं कृधि ॥ २ ॥ यथा देवा असुरेषु अद्वामुग्रेषु चक्रिरे ।
एवं भोजेषु यजन्स्वस्माकमुदितं कृधि ॥ ३ ॥ अद्वां देवा यजमाना वायुगोषा
उवासने । अद्वां हृदय्यायाकृत्या अद्वाया विन्दते वसु ॥ ४ ॥ अद्वां प्रातर्हवामहे
अद्वां मध्यन्दिनं परि । अद्वां सूर्यस्य निघ्नुचि श्रद्धे अद्वापयेह नः ॥५॥६॥१॥

॥ १५२ ॥ ऋषिः-१-५ शासो भारद्वाजः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः-१,
२, ४ निचृदनुष्टुप् । ३ अनुष्टुप् । ५ विराट् अनुष्टुप् ॥ गान्धारः स्वरः ॥

॥ १५२ ॥ शास इत्या मुह्यं अस्यमित्रस्यादो अर्द्धतः । न यस्य हन्यते सखा
न जीयते कदा चन ॥ १ ॥ स्वस्तिदा विशस्पतिर्वृत्रहा विमृधो वृशी । वृपेन्द्रः
पुरं पतु नः सोमपा अभयहृकरः ॥ २ ॥ वि रजो वि मृधो जाहि वि वृत्रस्य हन्तुं
रज । वि मनुमिन्द्र वृत्रहन्तमित्रस्याभिदासतः ॥३॥ वि न इन्द्र मृधो जाहि नीचा
गच्छ पृतन्यतः । यो अस्मां अभिदासत्यधरं गमया तमः ॥४॥ अपेन्द्र द्विपतो
मनोऽपि जिज्यासतो वधम् । वि मन्योः शर्म यच्छ वरीयो यवया वधम् ॥५॥१०॥

॥ १५३ ॥ ऋषिः-१-५ इन्द्र मातरो देवजामयः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः-१
निचृद् गायत्री । २-५ विराट् गायत्री ॥ षड्जः स्वरः ॥

॥ १५३ ॥ ईदृश्वर्यन्तरिपस्युव इन्द्रं ज्ञातमुपासते । भेजानासः सुवीर्यम् ॥ १ ॥
त्वमिन्द्र वलादधि सहसो ज्ञात ओजसः । त्वं वृषन्वृपेदासि ॥ २ ॥ त्वमिन्द्रासि
वृत्रहा व्यन्तरिजमतिरः । उद्यमस्तभ्ना ओजसा ॥ ३ ॥ त्वमिन्द्र सजोपसमर्कं
विभर्षि वादोः । वसं शिशान् ओजसा ॥४॥ त्वमिन्द्राभिभूरासि विश्वा ज्ञाता-
न्योजसा । न विश्वा भुव आभवं ॥ ५ ॥ ११ ॥

अ० ८ । अ० ८ । व० १५] ६४७ [म० १० । अ० १२ । सू० १५७ ।

॥ १५४ ॥ ऋषिः—१-५ यमी ॥ देवता—भाववृत्तम् ॥ छन्दः—१, ३,
४ अनुष्टुप् । २, ५ निचृदनुष्टुप् ॥ गान्धारः स्वरः ॥

॥ १५४ ॥ सोम एकैभ्यः पवते घृतमेक उपासते । येभ्यो मधु प्रधावति
तांश्चिदेवार्पि गच्छतात् ॥ १ ॥ तपसा ये अनाधृष्या स्तपसा ये स्वर्ययुः । तपो
ये चक्रिरे महस्तांश्चिदेवार्पि गच्छतात् ॥ २ ॥ ये युध्यन्ते प्रधने पु शूरासो ये
तनूत्यजः । ये वा सहस्रदक्षिणास्तांश्चिदेवार्पि गच्छतात् ॥ ३ ॥ ये चित्पूर्व ऋ-
तसार्प ऋतावान ऋतावृधः । पितृन्तपस्वतो यम तांश्चिदेवार्पि गच्छतात् ॥ ४ ॥
सहस्रणीथाः कवयो ये गोपायन्ति सूर्यम् । ऋषीन्तपस्वतो यम तपोजा अपि
गच्छतात् ॥ ५ ॥ १२ ॥

॥ १५५ ॥ ऋषिः—१-५ शिरिम्बिठो भारद्वाजः ॥ देवता—१, ४ अलक्ष्मीग्रम्
२, ३ ब्रह्मणस्पतिः । ५ विश्वेदेवाः ॥ छन्दः—१, २, ४ निचृदनुष्टुप् । ३ अ-
नुष्टुप् । ५ विराडनुष्टुप् ॥ गान्धारः स्वरः ॥

॥ १५५ ॥ अरायि काणे विकटे गिरिं गच्छ सदान्वे । शिरिम्बिठस्य
सत्त्वभिस्तेभिष्ठा चातयामसि ॥ १ ॥ चत्तो इतश्चत्तामुतः सर्वा भूणान्यारुपी ।
अराय्यं ब्रह्मणस्पते तीक्ष्णशृङ्गोद्वपन्निहि ॥ २ ॥ अदो यदारु प्लवते सिन्धोः
पारे अपूरुषम् । तदा रभस्व दुर्हणो तेन गच्छ परस्तरम् ॥ ३ ॥ यद्वा प्राचीरज-
गन्तोरो मण्डूरधाणिकीः । हुता इन्द्रस्य शत्रवः सर्वे बुद्धुर्दयाश्रवः ॥ ४ ॥ परीमे
गामनेषत पर्यग्निमहृषत । देवेष्वक्रतु श्रवः क इमां आ दधर्षति ॥ ५ ॥ १३ ॥

॥ १५६ ॥ ऋषिः—१-५ केतुराग्नेयः ॥ अग्निदेवता ॥ छन्दः—१, ३,
५ गायत्री । २, ४ निचृद्गायत्री ॥ पङ्कजः स्वरः ॥

॥ १५६ ॥ अग्निं हिन्वन्तु नो धियुः सन्निमाशुमिवजिपु । तेन जेप्स धन-
न्वनम् ॥ १ ॥ यथा गा आकरामहे सेनयाश्रे तत्रोत्था । तां नो हिन्व मघत्ते
॥ २ ॥ अग्ने स्थूरं रयिं भर पृथुं गोमन्तमश्विनम् । अङ्गि खं वर्तया पणिम्
॥ ३ ॥ अग्ने नक्षत्रमजरमा सूर्यं रोहयो दिवि । दधज्ज्योतिर्जनैभ्यः ॥ ४ ॥ अग्ने
केतुर्विशामसि मेणुः श्रेष्ठ उपस्थसत् । नोधां स्तोत्रे वयो दधत् ॥ ५ ॥ १४ ॥

॥ १५७ ॥ ऋषिः—१-५ भुवन आप्त्यः साधनो वा भौवनः विश्वेदेवा
देवताः ॥ द्विपदात्रिष्टुप् छन्दः ॥ धैवतः स्वरः ॥

अ० ८ । अ० ८ । न० १८] ६४८ [म० १० । अ० १२ । सू० १६० ।

॥ ११७ ॥ इमा नु हं भुवना मीषधामेन्द्रे विश्वे च देवाः ॥ १ ॥ यज्ञं
ने नमस्कृत्य न हुतां चादित्येन्द्रिः गृह चीन्कृपाति ॥ २ ॥ आदित्येन्द्रिः सर्गं
तो ह्यदित्येन्द्रिः भुवना ननुनाम् ॥ ३ ॥ इत्यायं देवा असुरान्यदायन्देवा
नेत्यन्तर्गताः ॥ ४ ॥ मृत्यञ्चर्मकर्मनयञ्चचीभिर्गादित्स्वधामिपिरां प-
रितदयन् ॥ ५ ॥ ११७ ॥

॥ ११८ ॥ आपिः—१-५ चतुः सौर्यः ॥ सूर्यो देवता ॥ छन्दः—१ आ-
चीन्कृपाति गायत्री । २ स्वराद् गायत्री । ३ गायत्री । ४ निचृद् गायत्री । ५
विगाद् गायत्री ॥ पदजः स्वरः ॥

॥ ११९ ॥ सूर्यो नो दिवस्पातु वातो अन्तरिक्षात् । अग्निर्नः पार्थिवेभ्यः
॥ १ ॥ तोषो मवितुर्गस्य ते हरः शतं सुवाँ अर्हति । प्राहि नो दिव्युतः पतन्त्याः
॥ २ ॥ चक्षुर्नो देवः सविता चक्षुर्न उतपर्वतः । चक्षुर्गता दधातु नः ॥ ३ ॥ चक्षुर्नो धेहि
चक्षुः चक्षुर्गस्य ननुभ्यः । सं चेदं वि च पश्येम ॥ ४ ॥ सुसुन्दर्शं त्वा व्रयं प्रति प-
श्येम सूर्य । वि पश्येम नृचक्षुसः ॥ ५ ॥ ११९ ॥

॥ १२० ॥ आपिः—१—६ शची पौलोमी ॥ देवता—शचीपौलोमी ॥
छन्दः—१—३, २ निचृदनुष्टुप् । ४ पादनिचृदनुष्टुप् । ६ अनुष्टुप् ॥ धैवतः स्वरः ॥

॥ १२१ ॥ उग्रर्मा सूर्यो अणावुदयं मां प्रको भगः । अहं तर्हि हिला पतिम-
भ्यर्त्तामि विषामुहिः ॥ १ ॥ अहं केतुर्हं मूर्धाहमुग्रा विधाचनी । ममेदनु क्रतुं
पतिः मेघानायो उपाचरेत् ॥ २ ॥ ममे पुत्राः शत्रुहणोऽथो मे दुहिता विराद् ।
उगाहममि सञ्जया पत्यो मे श्लोकं उत्तमः ॥ ३ ॥ येनेन्द्रो हविषा कुल्यभव-
पुम्न्युत्तमः । इदं नदीकि देवा असपत्रा किला भुवम् ॥ ४ ॥ असपत्रा सपत्रा
तयन्पतिभर्वरी । आर्तनम्यामां वचो राधो अस्थेयसामिव ॥ ५ ॥ समर्जपमिमा
अहं सपत्रीरभिभर्वरी । यथाहमस्य वीरस्य विराजानि जनस्य च ॥ ६ ॥ १२१ ॥

॥ १२२ ॥ आपिः—१—५ पूरणो वैश्वामित्रः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः—१,
२ निचृद् । ३ पादनिचृत्तिष्टुप् । ४, ५ विराद् तिष्टुप् ॥ धैवतः स्वरः ॥

॥ १२३ ॥ नृविष्णोः अभिनयसो अस्य पाहि सर्वथा वि हरी इह मुञ्च । इन्द्र
मा रसा यत्पानामो अन्ये नि रीन्मन्तुभ्यामिमे मृतासः ॥ १ ॥ तुभ्यं मृतास्तुभ्यम्-

$$[K_2^0 \otimes H^1 | \mathcal{L}_0^0 \otimes H^1 | \mathcal{O}_0^0 \otimes H^1] \quad \text{on } \mathcal{L}_0^0 \otimes H^1 \otimes \mathcal{O}_0^0 \otimes H^1$$

धुवतः स्वरः ॥

विषद्वेवा देवताः ॥ अन्तः-१ निर्वर्तिवर्ण्य २ विषद्वे ३ पादनिर्वर्तिवर्ण्य ॥
॥१८१॥ अष्टिः-१ प्रथमा वासिष्ठः २ सप्तमा भारद्वाजः ३ ययुः सायः ॥

अपविष्टो वनमपिपयन्तुर्देवस्यो अकण्ठो लोकाय ॥ ३ ॥ ३८ ॥
लिङ्गं वि मय्यु वृद्धस्य ॥ २ ॥ इन्द्रं जगन्मित्रं वामपुत्रोऽवपुषा वृषभ वपुर्लोकनाम् ।
विष्णुः परावत आ जगन्त्या परस्वयाः । सूर्यं संशोष्य पृथिवीन्द्रं विषं वि शोचन्ता ।
देवीर्लोकं वसति पतिः सिद्धं नामासि देवतानाम् ॥१॥ मया न मयाः केशवो मि-
॥१८०॥ य संसाहेष पुरेन्द्रं योजयिष्यस्मि अथ इहं तावत्सिद्धिः इन्द्रो य-
जिष्य ॥ ३ विरिद्विषद्वे ॥ धुवतः स्वरः ॥

॥१८०॥ अष्टिः-१-३ ययुः ॥ इन्द्रो देवता ॥ अन्तः-१, २

इन्द्रः प्रवेष्टुं योजयिष्यस्मि ॥ ३ ॥ ३७ ॥
यं ययु ऊचति आतमस्यै सुश्रुतं ययु तद्वत् ययुषः । मायानिन्दनस्य सर्वनस्य
ययुषः । पतिं त्वत्सर्वं विविधैः सर्वधैः कुलपा न ज्ञातव्यं चरन्ताम् ॥२॥ आ-
ययुश्रुतो मयवत् ॥ १ ॥ आतं इतिरो विरिद्वं य पादं जगाम सरो अयवत् वि-
॥१७९॥ जनिष्ठवत् पश्यतेन्द्रस्य मगमपिपयम् । पतिं आतो ज्ञेयं

विषद्वे ॥ स्वरः-१ गान्धारः २, ३ धुवतः ॥
ना रौहिद्वेवः ॥ इन्द्रो देवता ॥ अन्तः-१ निर्वर्तवर्ण्य २ निर्वर्तिवर्ण्य ३
॥१७९॥ अष्टिः-१ त्रिविरोयोनः २ प्रवर्तनः काशिराजः ३ वसु-
विषद्वे ॥ स्वरः-१ गान्धारः २, ३ धुवतः ॥

स्य रौहिन् स्मा वरन्ते युवति न योषाम् ॥ ३ ॥ ३६ ॥
विषयः योषसा पञ्च कृष्टिः सूर्यः इव ज्योतिष्पुष्करान्न । सहस्रसाः योषसा अ-
नावपिषा कहेय । त्वं न पृथ्वी वदति गभीरे मा वेषामि मा परेतौ विषाम् ॥२॥ सद्य-
पुनर्नाजामाद्यं स्वस्त्वय तव्युषिषा इवम् ॥१॥ इन्द्रं स्तुव गतिमज्जहि वानाः स्वस्त्वय
॥१७८॥ ययुषु जनिष्ठं देवर्षं सहस्रान्नं तकरां ययुनाम् । अतिष्ठनाम्

अन्तः-१ विरिद्विषद्वे २ निर्वर्तिवर्ण्य ३ विषद्वे ॥ धुवतः स्वरः ॥
॥१७८॥ अष्टिः-१-३ अतिष्ठनाम्स्वतः ॥ देवता-वाच्यः ॥

॥ १८५ ॥ श्रीगुरुः-१-३ सत्यं विवर्तयते ॥ देवता-आदिनिःस्वल्पव्ययम् ॥
अन्तः-१, ३ विवर्तयते ॥ २ विवर्तयते ॥ ३ विवर्तयते ॥ ४ विवर्तयते ॥

॥ १८५ ॥ महिं भौणामवोऽस्मि भूवं मिमन्मयान्तराः । इमं पशुं वशयाम्य
॥ १ ॥ महिं तेषामपि च न नवमिं वागणोषि । इदं हि पशुं वशयामि ॥ २ ॥ यस्मै प-
शमि अर्हतेः न नवमिं पशुय । इयं हि पशुं वशयामि ॥ ३ ॥ ४३ ॥

॥१८६॥ श्रीः-१-३ उन्नी वातपतः ॥ वायुदेवता ॥ छन्दः-१, २ गायत्री ।
३ निवर्तगायत्री ॥ षड्मः सप्तः ॥

॥ १८६ ॥ वात आ वाति भुवनं भस्म भुवमिनीं हृदे । म या आर्षुणि तानिषवे ॥ १॥ व्रत वातं पुनरिषं न व्रत भुवोत नः सखा । स नो ज्ञातारं कृषि ॥ २॥ ॥ ४४ ॥

[illegible]

॥ १८७ ॥ ग्रामने वाचपतिषु वृषभाय निवेदयाम् । स नः पृवदति हिषः ॥ १ ॥ यः परस्यः परवदति ते भवति ते च । स नः पृवदति हिषः ॥ २ ॥ यो रक्षति निर्वृतिं तेषां श्रेष्ठं शोचिषा । स नः पृवदति हिषः ॥ ३ ॥ यो विद्याय विप्रयति भवेत् स च पश्यति । स नः पृवदति हिषः ॥ ४ ॥ यो ज्ञस्य एते रक्षसः श्रेष्ठो ज्ञानरत्नायत । स नः पृवदति हिषः ॥ ५ ॥ ४४ ॥

॥ १८८ ॥ श्रीविः-१-३ देवत आनेयः ॥ देवता-आनेयदेवताः ॥ गायत्री

॥ १८८ ॥ यत्तुं आतर्कदसमयत्वं विनोत वामनम् । इदं नो अहिंसात्वं
॥ १ ॥ अथ य आतर्कदसो विप्रवर्तित्य सुखिदम् ॥ २ ॥
॥ ३ ॥ अतर्कदसो देवता देवता देवता देवता ॥ ३ ॥ ४६ ॥
॥ १८९ ॥ अथः-१-३ मयुगुणी देवता-साधुगुणी मयुगुणी वा ॥ इत्यः-१
निबृदयामुगुणी । २ विरिद्ध गायत्री । ३ गायत्री ॥ यद्वैतः स्वतः ॥

॥ १०१ ॥ य मन्त्रेण विप्रदत्तं वचो यः शृणोतीति तदेव विप्रदत्तं ।

अस्त्वतो वृषा वज्रदन्तिना मरुतं सख्याय देवामहे ॥ १ ॥ यो वृषं जाहेय-

णो न मयिना यः शतं यो अहो नमिषवतम् । इन्द्रो यः शृणोति श्रुतिं न्यायेन ज्ञेय-

कतं सख्याय देवामहे ॥ २ ॥ यस्य द्यावापृथिवी पुर्यं महेश्वरं जनेवकं

यस्य सूर्यः । यस्यादस्य सिन्धुः सञ्चति जने मरुतं सख्याय देवामहे ॥ ३ ॥

यो अश्वो नो यो गवो गोपतिवृणो य अतिवः कथलिकमणौ त्रियः । वृजोश्चि-

दिन्द्रो यो अश्विनवो वधो मरुतं सख्याय देवामहे ॥ ४ ॥ यो विष्वक् जगतः

प्राणतरणितो वक्षो ययमा गो अविन्दते । इन्द्रो यो दस्युर्मरुतं जगितरमरुतं

सख्याय देवामहे ॥ ५ ॥ यः शूरैर्मरुतं यश्च भुक्तिमयो यश्च भुक्तिमयो यश्च वि-

श्विभिः । इन्द्रं य विज्वा भुवनं सृज्यमरुतं सख्याय देवामहे ॥ ६ ॥ १०२ ॥

कठोरामिति मदिशो विचज्जगो कठोरियुगो नते एय जयः । इन्द्रं मजोपा अ-

न्युचति श्वे मरुतं सख्याय देवामहे ॥ ७ ॥ यदा मरुतः परम सयस्ये य-

द्विषं वचने मदिपति । अत आ यद्विष्वक् नो अन्धो जगो विष्वक्कमा सत्य-

रायः ॥ ८ ॥ तस्यान्धं सपुं सुयमा सुदं जगो विष्वक्कमा वक्षवतः । अथो

नियुजः सगो मरुतं सख्याय देवामहे ॥ ९ ॥ मदिपत्य देविमिषु

त इन्द्रं वि वक्ष्य शिमे वि सजस्य धने । आ नो सुदिश देवयो वदन्त्येन्द्रो जगति

मति नो वक्ष्य ॥ १० ॥ मरुतं सख्याय देवामहे ॥ ११ ॥ यो वयस्य गोपा वयस्येन्द्रो सवयस्य गो-

वयः । तयो मित्रो वकणो मपद्वेन्द्रो मदिपतिः सिन्धुः पृथिवी जनेव श्वः ॥ १२ ॥ १०३ ॥

॥ १०२ ॥ इमां ते विषु म परे मही महिमस्य स्तोत्रे विष्णो यत् आने ।

तपस्वते च मयवे च सप्तद्विषं देवस्यः योवामपद्वते ॥ १ ॥ अस्य श्वो वयः

सप्त विषति द्यावापृथिवी पृथिवी देवतं वयः । अस्य सूर्यो वयस्येन्द्रो जगति

कोमन्धं वरतो विवर्तुम् ॥ २ ॥ तं स्या रथं मयवेन्द्रं सतो वयं यं ते अग्नि-

मदम सगम् । अजो न इन्द्र मनीषा पुरहित जगद्वयो यववेन्द्रं यन्धः नः

॥ ३ ॥ वयं वयस्येन्द्रो जगो वयस्येन्द्रो मदिपतिः । अस्य ययस्येन्द्रो जगति

विषः सूर्यो कृति मयवेन्द्रो मपद्वेन्द्रो मदिपतिः ॥ ४ ॥ तानि हिन्वा देवमाना ननाहे

अ० १ । अ० ७ । व० १८] ६४ [म० १ । अ० १५ । सू० १०४ ।

धनानां धनैर्वसा विपन्यवः । अस्माकं स्था रथमा तिष्ठ सातये जैत्रं हीन्द्र निभृतं मन-
स्तन ॥ ५ ॥ १४ ॥ गोजिता वाहू अभितक्रतुः सिमः कर्मन्कर्मञ्छतमूतिः खजङ्कर । अ-
कल्प इन्द्रः प्रतिमानमोजसाया जनावि ह्वयन्ते सिपासवः ॥ ६ ॥ उत्तै शतान्मघवज्जुञ्च
भूयस् उत्सहसाद्रिरिचे कृष्टिषु श्रवः । अमात्रं त्वा धिपणां तित्विपे मृह्यथा वृत्राणि
जिघ्रसे पुरन्दर ॥ ७ ॥ त्रिविष्ट्रिधातुं प्रतिमानमोजसस्तिस्रो भूमीर्नृपते त्रीणि रोचना ।
यतीदं विश्वं भुवनं ववन्तिथाशुर्गिन्द्र जनुषा सनादसि ॥ ८ ॥ त्वां देवेषु प्रथमं
हवामहे त्वं वभूय पृतनासु सामहिः । सेमं नः कारुण्यमन्यमुद्भिदमिन्द्रः कृणोतु प्र-
सवे रथं पुरः ॥ ९ ॥ त्वं जिगेथ न धनां रुरोधिथामैषाजा मघवन्महत्सु च । त्वा-
मुग्रमवसे सं शिशीमस्यथा न इन्द्र हवनेषु चोदय ॥ १० ॥ विश्वाहेन्द्रो अधिवक्ता
नो अस्त्वपरिहृताः सनुयाम वाजम् । तन्नो मित्रो वरुणो मामहन्तामदितिः सिन्धुः
पृथिवी उत द्याः ॥ ११ ॥ १५ ॥

॥ १०३ ॥ १—८ कुत्स आङ्गिरस ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः—१,
३, ५, ६ निचृत्रिष्टुप् । २, ४ विराट् त्रिष्टुप् । ७, ८ त्रिष्टुप् ॥ धैवतः स्वरः ॥

॥ १०३ ॥ तत्त इन्द्रियं परमं पराचैरधारयन्त कवयः पुरेदम् । जमेदमन्य-
द्विन्यन्यदस्य समी पृच्यते समनेव केतुः ॥ १ ॥ स धारयत्पृथिवीं प्रप्रथञ्च व-
ज्रेण हत्वा निरुपः संसर्ज । अहन्नहिमभिर्नद्रौहिणं व्यहन्व्यसं मघवा शचीभिः ॥ २ ॥
स जातूभर्मा श्रद्धयान ओजः पुरो विभिन्दन्नचरुहि दासीः । विद्वान्वज्रिन्दस्येवे हे-
तिमस्यार्यं सहो वर्धया द्युम्नमिन्द्र ॥ ३ ॥ तदूचुपे मानुषेमा युगानि कीर्तेन्यं म-
घवा नाम विभ्रत् । उपप्रयन्दस्युहत्याय वृज्जी यद्ध सनुः श्रवमे नाम दधे ॥ ४ ॥
तदस्येदं पश्यता भूरिं पुष्टं श्रदिदस्य धत्तन वीर्याय । स गा अविन्दत्सो अविन्द्र-
दश्वान्तस ओपशीः सो अपः वनानि ॥ ५ ॥ १६ ॥ भूरिकर्मणे वृषभाय वृष्णो
सत्यशुष्पाय सुनवाम सोमम् । य आहत्या परिपन्थीव शूरोऽयं जवनो विभज्जनेति
वेदः ॥ ६ ॥ तदिन्द्र प्रेवं वीर्यं चकथ यत्ससन्तं वज्रेणावोधयोऽहिम् । अनु त्वा प-
दीर्हिषितं वयश्च विश्वे देवासो अमहन्ननु त्वा ॥ ७ ॥ शुष्णां पिबुं कुर्यवं वृत्रमिन्द्र
यदावशीर्वि पुरः शंवरस्य । तन्नो मित्रो वरुणो मामहन्तामदितिः सिन्धुः पृथिवी
उत द्याः ॥ ८ ॥ १७ ॥

॥ १०४ ॥ १—६ कुत्स आङ्गिरस ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः—१ पङ्क्तिः ।

अ० १ । अ० ७ । व० २०] ६५ [म० १ । अ० १५ । सू० १०५ ।

२, ४, ५ स्वराद् पङ्क्तिः । ६ भुरिक् पङ्क्तिः । ३, ७ त्रिष्टुप् । ८, ९ निचृत् त्रिष्टुप् ॥
स्वरः-१, २, ४-६ पञ्चमः । ३, ७-९ धैवतः ॥

॥ १०४ ॥ योनिष्ठ इन्द्र निषदे अकारि तमा नि पीद स्वानो नार्वा । वि-
मुच्या वयोऽवसायाश्वान्दोषा वस्तोर्वहीयसः प्रणित्वे ॥ १ ॥ ओ से नर इन्द्रमृतये
गुर्नू चित्तान्त्वद्यो अर्ध्वनो जगम्यात् । देवासो मृत्युं दासस्य श्चमन्ते न आ व-
क्षन्तुविताय वर्णम् ॥ २ ॥ अव त्मना भरते केतवेदा अव त्मना भरते फेनेमु-
दन् । जीरेण स्नातः कुर्यवस्य योषे हते ते स्यातां प्रवणे शिफायाः ॥ ३ ॥ यु-
योऽ नाभिरुपरस्यायोः प्र पूर्वाभिस्तिरते राष्ट्रि शूरः । अंजसी कुलिशी वीरपत्नी पयो
हिन्वाना उदभिर्भरन्ते ॥ ४ ॥ प्रति यत्स्या नीथादशि दस्योरोको नाच्छा सदनं
जानती गात् । अथ स्मा नो मघवञ्चकृतादिन्मा नो मघेव निष्पपी परा दाः ॥ ५ ॥
१८ ॥ स त्वं न इन्द्र सूर्ये सो अर्ष्वनागास्त्व आ भज जीवशंसे । मांस्तेषां भु-
जमा रीरिषो नः श्रद्धितं ते महत इन्द्रियाय ॥ ६ ॥ अर्धा मन्ये श्रत्ते अस्मा अ-
धायि वृषा चोदस्व महते धनाय । मा नो अकृते पुरुहूत योनाविन्द्र जुव्यद्रथो वयं
आसुति दाः ॥ ७ ॥ मा नो वधीरिन्द्र मा परा दा मा नः प्रिया भोजनानि प्र
मोषीः । आण्डा मानो मघवञ्छक निधेन्मा नः पात्रा भेत्सहजानुपाणि ॥ ८ ॥
अर्वाडेहि सोमकामं त्वाहुः सुतस्तस्य पित्रा मदीय । उरुव्यचा जठर आ वृषस्व
णितेव नः शृणुहि ह्युमानः ॥ ९ ॥ १९ ॥

॥ १०५ ॥ १-१९ आप्त्यस्त्रित ऋषिः आङ्गिरसः कुत्सो वा ॥ विधे देवा
देवता ॥ छन्दः-१, २, १२, १६, १७ निचृत्पङ्क्तिः । ३, ४, ६, ९, १५, १८
विराट्पङ्क्तिः । ८, १० स्वराद् पङ्क्तिः । ११, १४ पङ्क्तिः । ५ निचृद्वृद्धती । ७
भुरिग्वृद्धती । १३ महावृद्धती । १६ निचृत्त्रिष्टुप् ॥ स्वरः-१-४, ६, ८-१२,
१४-१८ पञ्चमः । ५, ७, १३ मध्यमः । १९ धैवतः ॥

॥ १०५ ॥ चन्द्रमा अर्ष्वन्तरा सुपर्णो धावते दिवि । न वो हिरण्यनेमयः
पदं विन्दन्ति विद्युतो वित्तं मे अस्य रोदसी ॥ १ ॥ अर्थमिद्धा उ अर्थिन आ ज्ञा-
या युवते पतिम् । तुज्जाते वृणयं पर्यः पदिदाय रसें दुहे वित्तं मे अस्य रोदसी
॥ २ ॥ मो पु देवा अदः स्वरव पादि दिवस्परि । मा सोम्यस्य शंभुवः शूने

अ० १ । अ० ७ । व० २४] ६६ [म० १ । अ० १६ । सू० १०६ ।

अमी ये देवाः स्यन्ते विष्वा रौचने दिवः । कद्व ऋतं कद्वृतं कं प्रजा व आहु-
 निवित्तं मे अस्य रौदसी ॥ ५ ॥ २० ॥ कद्व ऋतस्य धर्णसि कद्वरुणस्य चत्त-
 रां । कद्वर्युष्मणो महस्पयाति क्रामे दूह्यो वित्तं मे अस्य रौदसी ॥ ६ ॥ अहं सो
 अस्मि यः पुरा सुते वदामि कानि चित् । तं मा व्यत्याध्योर्वृको न तृणजं मृगं
 वित्तं मे अस्य रौदसी ॥ ७ ॥ सं मा तपन्त्यभितः सपवीरिव पशवः । मूपो न
 शिश्ना व्यदन्ति माध्यः स्तोतारं ते शतक्रतो वित्तं मे अस्य रौदसी ॥ ८ ॥ अमी
 ये सप्त रुद्रमयस्तत्रा मे नाभिरातता । त्रितस्तद्वेदाप्यः स जामित्वायरेभति वित्तं
 मे अस्य रौदसी ॥ ९ ॥ अमी ये पञ्चोक्षणो मध्ये तस्थुर्महो दिवः । देवत्रा नु
 प्रवाच्यं सधीचीना नि वावृतुवित्तं मे अस्य रौदसी ॥ १० ॥ २१ ॥ सुपर्णा
 एत आसते मध्यं आरोधने दिवः । ते सैधन्ति पथो वृकं तरन्तं गृह्णीरूपो वित्तं
 मे अस्य रौदसी ॥ ११ ॥ नव्यं तदुक्थयं हितं देवासः सुप्रवाचनम् । ऋतमर्पन्ति
 सिन्धवः सत्यं तातान् सूर्यो वित्तं मे अस्य रौदसी ॥ १२ ॥ अग्ने तव त्यदुक्थयं
 देवेष्वस्त्याप्यम् । स नः सत्तो मनुष्वदा देवान्यक्षि विदुष्टरो वित्तं मे अस्य रौ-
 दसी ॥ १३ ॥ सत्तो होता मनुष्वदा देवा अच्छा विदुष्टरः । अग्निर्हव्या सुपूदति
 देवो देवेषु मेधिरो वित्तं मे अस्य रौदसी ॥ १४ ॥ ब्रह्मा कृणोति वरुणो गातु-
 विदं तमीमहे । व्यूणोति हृदा मतिं नव्यो जायतामृतं वित्तं मे अस्य रौदसी
 ॥ १५ ॥ २२ ॥ असौ यः पन्था आदित्यो दिवि प्रवाच्यं कृतः । न स देवा
 अतिक्रमे तं मर्तासो न पश्यथ वित्तं मे अस्य रौदसी ॥ १६ ॥ त्रितः कूपेऽवहि-
 तो देवान्हवत ऊतये । तच्छुश्वाव वृहस्पतिः कृणवन्महूरणादुरु वित्तं मे अस्य रौ-
 दसी ॥ १७ ॥ अरुणो मा सकृद्वृकः पया यन्तं ददर्श हि । उज्जिहीते निचाय्या
 तष्टेव पृथ्यामयी वित्तं मे अस्य रौदसी ॥ १८ ॥ एनाङ्गुपेण वयमिन्द्रवन्तो-
 ऽभि प्याम वृजने सर्ववीराः । तन्नो मित्रो वरुणो मामहन्तामदितिः सिन्धुः पृथि-
 वी उत आः ॥ १९ ॥ २३ ॥ १५ ॥

॥ १०६ ॥ १-७ कुत्स आङ्गिरस ऋषिः ॥ विश्वे देवा देवता ॥ छन्दः-
 १-६ जगती । ७ निवृत्तिष्टुप् ॥ स्वरः-१-६ निषादः । ७ धैवतः ॥
 ॥ १०६ ॥ इन्द्रं मित्रं वरुणमग्निमृतये मारुतं शर्यो अदितिं हवामहे । रथं
 न दुर्गाहंसवः सुदानवो विश्वस्मान्नो अहंसो निष्पिपर्तन ॥ १ ॥ त आदित्या आ
 रणा सर्वतानये भूत देवा वृत्रतर्क्येषु शम्भुवः । रथं न दुर्गाहंसवः सुदानवो विश्वस्मान्नो

अंहसो निष्पिपर्तनः ॥ २ ॥ अवन्तु नः पितरः सुप्रवाचना उत देवी देवपुत्रे ऋतावृधा ।
 रथं न दुर्गाद्वसवः सुदानवो विश्वस्मात्तो अंहसो निष्पिपर्तन ॥ ३ ॥ नराशंसं वाजिनं
 वाजयन्निह क्षयद्वीरं पूषणं सुम्नेरीमहे । रथं न दुर्गाद्वसवः सुदानवो विश्वस्मात्तो
 अंहसो निष्पिपर्तन ॥ ४ ॥ बृहस्पते सदमित्रः सुगं कृधि शं योर्यत्ते मनुहितं तदीमहे । रथं
 न दुर्गाद्वसवः सुदानवो विश्वस्मात्तो अंहसो निष्पिपर्तन ॥ ५ ॥ इन्द्रं कुत्सो वृत्रहणं
 शचीपतिं कृते निवाब्ध ऋषिरह्वदूतये । रथं न दुर्गाद्वसवः सुदानवो विश्वस्मात्तो
 अंहसो निष्पिपर्तन ॥ ६ ॥ देवैर्नो देव्यदितिनि पातु देवस्त्राता त्रायतामप्रयुच्छ-
 न् । तन्नो मित्रो वरुणो मामहन्तामदितिः सिन्धुः पृथिवी उत द्यौः ॥ ७ ॥ २४ ॥

॥ १०७ ॥ १--३ कुत्स आङ्गिरस ऋषिः ॥ विश्वे देवा देवता ॥ छन्दः-१
 विराट् त्रिष्टुप् । २ निचृत् त्रिष्टुप् । ३ त्रिष्टुप् च ॥ धैवतः स्वरः ॥

॥ १०७ ॥ यज्ञो देवानां प्रत्येति सुम्नमादित्यासो भवता मृळयन्तः । आ-
 चोर्वाची सुमतिर्वैष्ट्यादंहोश्चिद्या वरिवोवित्तरासत् ॥ १ ॥ उप नो देवा अव-
 सा गमन्त्वङ्गिरसां सामभिः स्तूयमानाः । इन्द्रं इन्द्रियैर्मरुतो मरुद्गिरादित्यैर्नो अ-
 दितिः शर्म यंसत् ॥ २ ॥ तन्न इन्द्रस्तद्वरुणस्तदग्निस्तदर्यमा तत्सञ्चिता चनो
 धात् । तन्नो मित्रो वरुणो मामहन्तामदितिः सिन्धुः पृथिवी उत द्यौः ॥ ३ ॥ २५ ॥

॥ १०८ ॥ १-१३ कुत्स आङ्गिरस ऋषिः ॥ इन्द्राग्नी देवते ॥ छन्दः—
 १, ८, १२ निचृत् त्रिष्टुप् । २, ३, ६, ११ विराट् त्रिष्टुप् । ७, ९, १०, १३
 त्रिष्टुप् । ४ भुरिक् पङ्क्तिः । ५ पङ्क्तिः ॥ स्वरः-१-३, ६-१३ धैवतः । ४, ५ पञ्चमः ॥

॥ १०८ ॥ य इन्द्राग्नी चित्रतमो रथो वामभि विश्वानि भुवनानि चष्टे ।
 तेना यातं सरथं तस्थिवांसाथा सोमस्य पिवतं सुतस्य ॥ १ ॥ यावद्विदं भुवनं
 विश्वमस्त्युरुह्यचा वरिमता गभीरम् । तावा अयं पातवे सोमो अस्त्वरमिन्द्राग्नी
 मनसे युवभ्यां ॥ २ ॥ चक्राथे हि सध्रचद्भ्राम भद्रं सङ्घीचीना वृत्रहणा उत
 स्थः । तार्विन्द्राग्नी सध्रचश्चा निषद्या वृष्णाः सोमस्य वृषणा वृपेथाम् ॥ ३ ॥
 समिद्धेष्वग्निष्वानजाना यतस्तुचा वहिर्ह तिस्तिराणा । तत्रैः सोमैः परिपित्तेभि-
 र्वागेन्द्राग्नी सौमनुसाययातम् ॥ ४ ॥ यानीन्द्राग्नी चक्रथुर्वीर्याणि यानि रु-
 पाण्युत वृष्यानि । या वा प्रत्रानि सख्या शिवानि तेभिः सोमस्य पिवतं सु-
 तस्य ॥ ५ ॥ २६ ॥ यदन्नं प्रथमं वा वृणानोऽयं सोमो असुरैर्नो विहव्यः । तां

अ० १ । अ० ७ । व० ३०] ६८ [अ० १ । अ० १६ । सू० ११० ।

मृत्वां अदामभ्या हि यातमथा सोमस्य पिवतं सुतस्य ॥ ६ ॥ यदिन्द्राग्नी मदेयः
स्वे हुनेणे यद्वृषणि राजनि वा यजत्रा । अतः परि वृषणावा हि यातमथा सो-
मस्य पिवतं सुतस्य ॥ ७ ॥ यदिन्द्राग्नी यदुपु तुर्वशेषु यद्वृषणुष्वनुपु पूरुषु स्थः ।
अतः परि वृषणा वा हि यातमथा सोमस्य पिवतं सुतस्य ॥ ८ ॥ यदिन्द्राग्नी
अयमस्यां पृथिव्यां मध्यमस्यां परमस्यां मुत स्थः । अतः परि वृषणावा हि यात-
मथा सोमस्य पिवतं सुतस्य ॥ ९ ॥ यदिन्द्राग्नी परमस्यां पृथिव्यां मध्यमस्यां-
मयमस्यामुत स्थः । अतः परि वृषणावा हि यातमथा सोमस्य पिवतं सुतस्य ॥ १० ॥
यदिन्द्राग्नी दिविष्टो यत्पृथिव्यां यत्पर्वतेष्वोषधीष्वप्सु । अतः परि वृषणावा हि
यातमथा सोमस्य पिवतं सुतस्य ॥ ११ ॥ यदिन्द्राग्नी उदिता सूर्यस्य मध्ये
दिवः स्वधया मादयेथे । अतः परि वृषणावा हि यातमथा सोमस्य पिवतं सुत-
स्य ॥ १२ ॥ एवेन्द्राग्नी पपिवांसां सुतस्य विश्वास्पभ्यं सं जयतुं धनानि । तन्नो
मित्रो वरुणो मामहन्तामदितिः सिन्धुः पृथिवी उत द्यौः ॥ १३ ॥ २७ ॥

॥ १०६ ॥ १-८ कुत्स आङ्गिरस ऋषिः ॥ इन्द्राग्नी देवते ॥ छन्दः-१,
३, ४, ६, ८ निचृत् त्रिष्टुप् । २, ५ त्रिष्टुप् । ७ विराद् त्रिष्टुप् ॥ धैवतः स्वरः ॥
॥ १०६ ॥ वि हार्व्यं मनसा वस्य इच्छन्निन्द्राग्नी ज्ञास उत वा सजातान् ।
नान्या युवत्प्रमतिरस्ति मह्यं स वां धियै वाजयन्तीममक्षम् ॥ १ ॥ अश्रवं हि भू-
न्द्राग्नी स्तोमं जनयामि नव्यम् ॥ २ ॥ मा छेन्न रश्मीरिति नार्थमानाः पितॄणां
शक्तीरनुयच्छमानाः । इन्द्राग्निभ्यां कं वृषणो मदन्ति ता हृद्रीं धिपणाया उप-
स्थे ॥ ३ ॥ युवाभ्यां देवी धिपणा मदायेन्द्राग्नी सोममुशती सुनोति । तारंश्चिना
भद्रहस्ता सुपाणी आ धावतं मधुना पृक्कमप्सु ॥ ४ ॥ युवामिन्द्राग्नी वसु नोवि-
भ्रगे तवस्तमा शुश्रव वृत्रहत्ये । ताव्रासद्यां वरिषि यज्ञे अस्मिन्प्रचर्पणी मादयेथां
सुतस्य ॥ ५ ॥ २८ ॥ प्र चर्पणिभ्यः पृतनाहवेषु प्र पृथिव्या रिरिचाथे दिवश्च ।
प्र सिन्धुभ्यः प्र गिरिभ्यो महित्वा प्रेन्द्राग्नी विश्वा भुवनात्यन्या ॥ ६ ॥ आ भरतं
शिर्जतं वज्रवाह् अस्मां इन्द्राग्नी अवतं शचीभिः । इमे नु ते रश्मयः सूर्यस्य येभिः
सपिन्वं पितरो न आसन् ॥ ७ ॥ पुरंदरा शिर्जतं वज्रहस्तास्मां इन्द्राग्नी अवतं
भरेषु । तन्नो मित्रो वरुणो मामहन्तामदितिः सिन्धुः पृथिवी उत द्यौः ॥ ८ ॥ २९ ॥
॥ ११० ॥ १-६ कुत्स आङ्गिरस ऋषिः ॥ ऋभो देवता ॥ छन्दः-१,

४ जगती । २, ३, ७ विराड् जगती । ६, ८ निचृज्जगती । ५ निचृत्तिष्टुप् । ६ त्रिष्टुप् ॥ स्वरः—१-४, ६-८ निषादः । ५, ६ धैवतः ॥

॥ ११० ॥ ततं मे अपस्तुतुं तायते पुनः स्वादिष्टा धीतिरुचयाय शस्यते । अयं समुद्र इह विश्वदेव्यः स्वाहाकृतस्य समुत्प्लुत ऋभवः ॥ १ ॥ आभोग्यं प्र य-
दिच्छन्त एतनापाकाः प्राञ्चो मम के चिदापयः । सौधन्वनासश्चरितस्य भूमनार्ग-
च्छत सवितुर्दाशुषो गृहम् ॥ २ ॥ तत्सविता वोऽमृतत्वमासुब्रदगोहं यच्छ्रव्यन्त एतन ।
त्यं चिच्चमसमसुरस्य भर्तृणामेकं सन्तमकृणुता चतुर्वयम् ॥ ३ ॥ विष्टी शमी तरणि-
त्वेन वाघतो मतीसः सन्तो अमृतत्वमानशुः । सौधन्वना ऋभवः सूरचक्षस सं-
वत्सरे समपृच्यन्त धीतिभिः ॥ ४ ॥ क्षेत्रमिव वि ममुस्तेजनेन एकं पात्रमृभवो जे-
हमानम् । उपस्तुता उपमं नार्धमाना अमर्त्येषु श्रवं इच्छमानाः ॥ ५ ॥ ३० ॥ आ-
मनीषामन्तरिक्षस्य नृभ्यः सुचेवं घृतं जुह्वाम विभ्रना । तरणित्वाये पितुरस्य स-
श्चिर ऋभवो वाजमरुहन्दिबो रजः ॥ ६ ॥ ऋभुर्न इन्द्रः शर्वसा नवीयानृभुर्वा-
जेभिर्वसुभिर्वसुर्ददिः । युष्माकं देवा अवसाहनि प्रियेभि तिष्ठेम पृत्सुतीरसुन्वताम्
॥ ७ ॥ मिश्रर्मण ऋभवो गामपिशत सं वत्सेनासृजता मातरं पुनः । सौधन्वनासः
स्वपस्यया नरो जिह्वी युवाना पितराकृणोतन ॥ ८ ॥ वाजेभिर्नो वाजसाताववि-
डूयृभुमाँ इन्द्र चित्रमा दर्षि राधः । तन्नो मित्रो वरुणो मामहन्तामदितिः सिन्धुः
पृथिवी उत द्यौः ॥ ९ ॥ ३१ ॥

॥ १११ ॥ १-५ कुत्स आङ्गिरसः ऋषिः ॥ ऋभवो देवता ॥ छन्दः—१-४
जगती । ५ त्रिष्टुप् ॥ स्वरः—१-४ निषादः । ५ धैवतः ॥

॥ १११ ॥ तत्तत्रथं सुवृत्तं विभ्रनार्पसस्तन्नहरीं इन्द्रवाहा वृषणवसू । तत्त-
न्पितृभ्यामृभवो युवद्वयस्तत्तन्वत्साय मातरं सचाभुवम् ॥ १ ॥ आ नो यज्ञायत-
न्नत ऋभुमद्वयः क्रत्वे दत्ताय सुप्रजावतीमिषम् । यथा क्षयां सर्ववीरया विशा
तन्नः शर्धाय धासथा स्विन्द्रियम् ॥ २ ॥ आ तन्नत सातिमस्मभ्यमृभवः साति रथाय
सातिमर्वते नरः । साति नो जैत्री सं महेत विश्वहा जामिमजामि पृतनासु सज-
णिम् ॥ ३ ॥ ऋभुक्षणमिन्द्रमा हुव उतय ऋभून्वाजान्मरुतः सोमपीतये । उभा
मित्रावरुणा नूनमश्विना ते नो हिन्वन्तु सातये धिये जिषे ॥ ४ ॥ ऋभुर्भराय सं
शिशातु सातिं समर्यजिद्वजो अस्माँ अविष्टु । तन्नो मित्रो वरुणो मामहन्तामदितिः
सिन्धुः पृथिवी उत द्यौः ॥ ५ ॥ ३२ ॥

॥ ११२ ॥ १-२५ कुत्स अद्विरस ऋषिः ॥ आदिमे मन्त्रे प्रथमपादस्य द्या-
वापृथिव्यौ द्वितीयस्य अग्निः शिष्टस्य सूक्तस्याश्विनौ देवते ॥ छन्दः- १, २,
६, ७, १३, १५, १७, १८, २०, २१, २२ निचृज्जगती । ४, ८, ९, ११,
१२, १४, १६, २३ जगती । १६ विराद् जगती । ३, ५, २४ विराद् त्रिष्टुप् ।
१० भुक्त्वि त्रिष्टुप् । २५ त्रिष्टुप् च ॥ स्वरः- १, २, ४, ६-९, ११-२३ निपादः ।
३, ५, १०, २४, २५ धैवतः ॥

॥ ११२ ॥ ईळे द्यावापृथिवी पूर्वचित्तयेऽग्निं धर्मं सुरुचं यामन्निष्ठये । याभि-
र्भरेकारमंशाय जिन्वथस्ताभिर्ह पु ऊतिभिरश्विना गतम् ॥ १ ॥ युवोर्दानाय सु-
भरा असश्नतो रथमा तस्युर्वचसं न मन्तवे । याभिर्धियोऽव्ययः कर्मनिष्ठये ताभिर्ह
पु ऊतिभिरश्विना गतम् ॥ २ ॥ युवं तासां दिव्यस्य प्रशासने विशां क्षयथो अ-
मृतस्य मज्मना । याभिर्धेनुमस्वं पिन्वथो नरा ताभिर्ह पु ऊतिभिरश्विना गतम्
॥ ३ ॥ याभिः परिज्मा तनयस्य मज्मना द्विमाता तूर्पु तरणिर्विभूषति । याभि-
स्त्रिमन्तुरभवद्विचक्षणस्ताभिर्ह पु ऊतिभिरश्विना गतम् ॥ ४ ॥ याभी रेभं नि-
वृतं सितमद्भ्य उद्वन्दनमैरयतं स्वर्दशे । याभिः कएवं प्रसिपासन्तमावतं ताभिर्ह
पु ऊतिभिरश्विना गतम् ॥ ५ ॥ ३३ ॥ याभिरन्तकं जसमानमारणे भुज्युं या-
भिरव्यधिभिर्जिजिन्वथुः । याभिः कर्कन्धुं वय्यं च जिन्वथस्ताभिर्ह पु ऊतिभिर-
श्विना गतम् ॥ ६ ॥ याभिः शुचन्ति धनसां सुपंसदं तप्तं धर्ममोम्यावन्तमत्रये ।
याभिः पृश्निगुं पुरुकुत्समावतं ताभिर्ह पु ऊतिभिरश्विना गतम् ॥ ७ ॥ याभिः
शचीभिर्दृषणा परावृजं प्रान्थं श्रोणं चक्षस एतवे कृथः । याभिर्वर्तिकां प्रसिता-
ममुञ्चतं ताभिर्ह पु ऊतिभिरश्विना गतम् ॥ ८ ॥ याभिः सिन्धुं मधुमन्तमसश्नतं
वसिष्ठं याभिरजरावजिन्वतम् । याभिः कुत्सं श्रुतर्यं नयमावतं ताभिर्ह पु ऊति-
भिरश्विना गतम् ॥ ९ ॥ याभिर्विशपलां धनसामथर्व्यं सहस्रमीळह आजावजि-
न्वतम् । याभिर्विशमश्व्यं प्रेणिमावतं ताभिर्ह पु ऊतिभिरश्विना गतम् ॥ १० ॥
॥ ३४ ॥ याभिः सुदानू औशिजाय वणिजे दीर्घश्रवसे मधु कोशो अक्षरत् ।
कक्षीवन्तं स्तोतारं याभिरावतं ताभिर्ह पु ऊतिभिरश्विना गतम् ॥ ११ ॥ याभी
रसां क्षोदसोद्गः पिप्पिन्वथुरन्तुं याभी रथमावतं जिषे । याभिस्त्रिशोकं उस्त्रिया
उदाजतं ताभिर्ह पु ऊतिभिरश्विना गतम् ॥ १२ ॥ याभिः सूर्यं परियाथः परा-
वति मन्थातारं क्षत्रपत्येष्वावतम् । याभिर्विप्रं प्र भरद्वाजमावतं ताभिर्ह पु ऊति-
भिरश्विना गतम् ॥ १३ ॥ याभिर्गहामतिथिग्वं कणोजुवं दिवांदासं श्वरहत्य आ-

अ० १ । अ० ८ । व० १] ७१ [म० १ । अ० १६ । सू० ११३ ।

वतम् । याभिः पूभिर्द्यै त्रसदस्युमावतं ताभिर्ऋषु ऋतिभिरश्विना गतम् ॥ १४ ॥
याभिर्वृत्रं विपिपानमुपस्तुतं कलिं याभिर्वित्तजानिं दुवस्यथः । याभिर्यश्वमुत
पृथिमावतं ताभिर्ऋषु ऋतिभिरश्विना गतम् ॥ १५ ॥ ३५ ॥ याभिर्नरा शयत्रे या-
भिरत्रये याभिः पुरा मनवे गातुमीपथुः । याभिः शारीराजतं स्यूमरश्मये ताभि-
र्ऋषु ऋतिभिरश्विना गतम् ॥ १६ ॥ याभिः पठर्वा जठरस्य मज्मनाग्निर्नादीदे-
क्षित इद्धो अज्मन्ना । याभिः शर्यातमवथो महाधने ताभिर्ऋषु ऋतिभिरश्विना
गतम् ॥ १७ ॥ याभिरङ्गिरो मनसा निरण्यथोऽग्रं गच्छथो विवरे गोअर्णसः ।
याभिर्मनु श्रूमिषा समावतं ताभिर्ऋषु ऋतिभिरश्विना गतम् ॥ १८ ॥ याभिः
पत्नीर्विमदाय न्यूहथुरा घं वा याभिरुणीरश्नितम् । याभिः सुदासं ऊहथुः
सुदेव्यन्ताभिर्ऋषु ऋतिभिरश्विना गतम् ॥ १९ ॥ याभिः शन्ताती भवथो ददा-
शुषे भुज्युं याभिरवथो याभिरधिगुम् । ओम्यावतीं सुभरामृतस्तुभं ताभिर्ऋषु
ऋतिभिरश्विना गतम् ॥ २० ॥ ३६ ॥ याभिः कृशानुमसने दुवस्यथो जवे या-
भिर्यूनो अर्वन्तमावतम् । मधुं प्रियं भरथो यत्सरद्धभ्यस्ताभिर्ऋषु ऋतिभिरश्विना
गतम् ॥ २१ ॥ याभिर्नरं गोषुयुधं नृषाह्ये क्षेत्रस्य साता तनयस्य जिन्वथः ।
याभी रथां अवथो याभिरर्वतस्ताभिर्ऋषु ऋतिभिरश्विना गतम् ॥ २२ ॥ याभिः
कुत्समार्जुनेयं शतक्रतू प्र तुर्वीतिं प्र च दभीतिमावतम् । याभिर्व्वसन्ति पुरुषन्ति-
मावतं ताभिर्ऋषु ऋतिभिरश्विना गतम् ॥ २३ ॥ अमस्वतीमश्विना वाचमस्मे
कृतं नो दत्ता वृषणा मनीषाम् । अद्युत्येऽवस्मे नि ह्वये वां वृधे च नो भवतं वा-
जसातौ ॥ २४ ॥ दुर्भिरकुभिः परि पातमस्मानरिष्टेभिरश्विना सौभगेभिः । तन्नो
भिन्नो वरुणो मामहन्तामदितिः सिन्धुः पृथिवी उत द्यौः ॥ २५ ॥ ३७ ॥ ७ ॥

॥ ११३ ॥ १-२० कुत्स आङ्गिरस ऋषिः ॥ १-२० उषा देवता ।
द्वितीयस्यार्द्धर्चस्य रात्रिरपि ॥ छन्दः—१, ३, ६, १२, १७ निचृत् त्रिष्टुप् । ६
त्रिष्टुप् । ७, १८-२० विराट् त्रिष्टुप् । २, ५ स्वराट् पङ्क्तिः । ४, ८, १०, ११,
१५, १६ भुरिक् पङ्क्तिः । १३, १४ निचृत्पङ्क्तिः ॥ स्वरः—१, ३, १२, ६,
७, ९, १७-२० धैवतः । २, ५, ४, ८, १०, ११, १३-१६ पञ्चमः ॥

॥ ११३ ॥ इदं श्रेष्ठं ज्योतिषां ज्योतिरागाधित्रः प्रकृतो अजनिष्ट विभ्वा ।
यथा प्रसूता सवितुः सवायं एवा रात्र्युपमे योनिमरैक् ॥ १ ॥ रुशदत्सा रुशती
मगान्तन्ध अमते अनची आवा वरी

सू० १। अ० २। व० ४] ७२ [म० १। अ० १६। सू० ११३।

चरत आमितानि ॥ २ ॥ समानो अथा स्वसोरनुन्तस्तमन्यान्या चरतो देवशिष्टे ।
न मेधेते न तस्यतुः सुमेके नलोपासा समनसा विरूपे ॥ ३ ॥ भास्वती नेत्री
सूतृतानामवेति चित्रा वि दुरो न आवः । प्राप्या जगद्व्यु नो रायो अख्यदुपा
अजीगर्भुवनानि विश्वा ॥ ४ ॥ जिह्वेये चरितवे मघोन्याभोगय इष्टये राय उ
त्वं । इभ्रं पर्यद्रच उर्विया विचन उपा अजीगर्भुवनानि विश्वा ॥ ५ ॥ १ ॥
जुत्राय त्वं श्रवसे त्वं महीया इष्टये त्वमर्थमिव त्वमित्यै । विसदृशा जीविताभि-
प्रचन उपा अजीगर्भुवनानि विश्वा ॥ ६ ॥ एपा दिवो दुहिता प्रत्यदर्शि व्यु-
च्छन्ती युवतिः शुक्रवासाः । विश्वस्येशाना पार्थिवस्य वस्य उपो अघेह सुभगे
व्युच्छ ॥ ७ ॥ प्रयायतीनामन्वेति पार्थ आयतीनां प्रथमा शश्वतीनाम् । व्युच्छ-
न्ती जीवमुदीरयन्त्युपा मृतं कं चन बोधयन्ती ॥ ८ ॥ उपो यदग्निं समिधं चकथे
वि यदावश्वत्तं सूर्यस्य । यन्मार्तुपान्यक्ष्यमाणं अजीगस्तद्वेपु चकृषे भद्रममः
॥ ९ ॥ कियत्त्या यत्समया भवति या व्युपर्याश्च नूनं व्युच्छान् । अनु पूर्वाः
कृपते वावशाना प्रदीच्याना जोषमन्याभिरेति ॥ १० ॥ २ ॥ ईयुष्टे ये पूर्वतरा-
मपश्यन्व्युच्छन्तीमुपसं मर्त्यासः । अस्माभिरू नु प्रतिचक्ष्याभूदो ते यन्ति ये
अपरीपु पर्यान् ॥ ११ ॥ यावयद्वेषा ऋतुपा ऋतेजाः सुस्तावरी सूतृता ईरय-
न्ती । सुमङ्गलीविभ्रती देववीतिमिहाद्योपः श्रेष्ठतमा व्युच्छ ॥ १२ ॥ शश्वत्पु-
रोपा व्युवास देव्यथो अघेदं व्यावो मघोनी । अथो व्युच्छादुचरौ अनु धूनज-
शमृता चरति स्वधाभिः ॥ १३ ॥ व्यञ्जिभिर्विव आतास्वद्यौदप कृष्णा नि-
णिर्जं देव्यावः । प्रबोधयन्त्यरुणेभिरश्चैरोपा याति सुयुजा रथेन ॥ १४ ॥ आ-
वहन्ती पोष्या वार्याणि चित्रं केतुं कृणुते चेकिताना ईयुषीणामुपमा शश्वतीनां
विभातीनां प्रथमोपा व्यश्वेत् ॥ १५ ॥ ३ ॥ उदीर्ध्वं जीवो अमुने आगादप प्रा-
गात्तम आ ज्योतिरेति । आरैक्पन्यां यातवे सूर्यायार्गन्म यत्र प्रतिरन्त आयुः
॥ १६ ॥ स्यूमना वाच उदियति वह्निः स्तवानो रेभ उपसो विभातीः । अथा
तदुच्छ गृणते मघोन्यस्मे आयुर्नि दिदीहि प्रजावत् ॥ १७ ॥ या गोमतीरुपसः
सर्ववीरा व्युच्छन्ति दाशुषे मर्त्याय । वायोरिव सूतृतानामुदके ता अश्वदा अश्व-
वत्सोमसुत्वा ॥ १८ ॥ माता देवानामदितेनीकं यज्ञस्य केतुर्वृद्धी वि हिम ।
प्रशस्तिकृद्गणो नो व्युच्छा नो जने जनय विश्ववारे ॥ १९ ॥ यच्चित्रमम उपसो
वहन्तीजानाय शशमानाय भद्रम् । तन्नो मित्रो वरुणो मामहन्ता मदितिः सिधुः
पृथिवी उत द्यौः ॥ २० ॥ ४ ॥

अ० १ । अ० ८ । व० ७] ७३ [म० १ । अ० १६ । सू० ११५ ।

॥ ११४ ॥ १-११ कुत्स आङ्गिरस ऋषिः ॥ रुद्रो देवता ॥ छन्दः—१ जगती । २, ७ निचृज्जगती । ३, ६, ८, ९ विराड् जगती च । १०, ४, ५, ११ भुरिक् त्रिष्टुप् निचृत् त्रिष्टुप् ॥ स्वरः—१—३, ६—९ निपादः । ४, ५, १०, ११ धैवतः ॥

॥ ११४ ॥ इमा रुद्राय तवसे कपर्दिने जयदीराय प्र भेरामहे मतीः । यथा शमसद्विपदे चतुष्पदे विश्वं पुष्टं ग्रामे अस्मिन्ननातुरम् ॥ १ ॥ मृळा नो रुद्रो नो मयस्कृषि जयदीराय नमसा विधेम ते । यच्छं च योश्च मनुरायेजे पिता तदश्याम् तव रुद्र प्रणीतिषु ॥ २ ॥ अश्याम ते सुमतिं देवयज्यया जयदीरस्य तव रुद्र-मीद्वः । सुम्नायन्निद्विशो अस्माकमा चरारिण्टवीरा जुह्वाम ते हविः ॥ ३ ॥ त्वेषं वयं रुद्रं यज्ञसाधं वक्तुं कविमवसे नि ह्वयामहे । आरे अस्मदैव्यं हेळो अस्यतुं सुम-तिमिद्वयमस्या वृणीमहे ॥ ४ ॥ दिवो वराहमरुपं कपर्दिनं त्वेषं रूपं नमसा नि ह्वयामहे । हस्ते विश्वद्रेषजा वार्याणि शर्म वर्म छर्दिस्मभ्यं यंसत् ॥ ५ ॥ ५ ॥ इदं पित्रे मरुतामुच्यते वचः स्वादोः स्वादीयो रुद्राय वर्धनम् । रास्वा च नो अ-मृत मर्तभोजनं तमने तोकाय तनयाय मृळ ॥ ६ ॥ मा नो महान्तमुत मा नो अ-र्भकं मा न उच्यन्तमुत मा न उज्जितम् । मा नो वधीः पितरं मोत मातरं मा नः प्रियास्तन्वो रुद्र रीरिषः ॥ ७ ॥ मा नस्तोके तनये मा न आयौ मा नो गोषु मा नो अश्वेषु रीरिषः । वीरान्मा नो रुद्र भाषितो वधीर्हविष्मन्तः सदमित्त्वा ह्वामहे ॥ ८ ॥ उप ते स्तोमान्पशुषा इवाकर्ं रास्वा पितर्मरुतां सुम्नमस्मे । भद्रा हि ते सुमतिर्मृळयत्तमाथा वयमव इत्ते वृणीमहे ॥ ९ ॥ आरे ते गोघ्नमुत पूरुषघ्नं जयदीर सुम्नमस्मे ते अस्तु । मृळा च नो अर्धि च ब्रूहि देवार्था च नः शर्म यच्छ द्वि-र्होः ॥ १० ॥ अवोचाम नमो अस्मा अवस्यवः शृणोतु नो हवै रुद्रो मरुत्वान् । तन्नो मित्रो वरुणो मामहन्तामदितिः सिंधुः पृथिवी उत द्यौः ॥ ११ ॥ ६ ॥

॥ ११५ ॥ १—६ कुत्स आङ्गिरस ऋषिः ॥ सूर्यो देवता ॥ छन्दः—१, २, ६ निचृत् त्रिष्टुप् । ३ विराड् त्रिष्टुप् । ४, ५ त्रिष्टुप् ॥ धैवतः स्वरः ॥

॥ ११५ ॥ चित्रं देवानामुदगादनीकं चतुर्भिन्नस्य वरुणस्याग्नेः । आप्रा द्या-वापृथिवी अन्तरिक्षं सूर्य आत्मा जगत्स्तस्थुषश्च ॥ १ ॥ सूर्यो देवीमुपसं रोचमानां मर्यो न योषामभ्येति प्रश्चात् । यत्रा नरो देवयन्तो युगानि वितन्वते प्रति भद्राय भद्रम् ॥ २ ॥ भद्रा अश्वा हरितः सूर्यस्य चित्रा एतग्वा अनुमाद्यासः । नमस्यन्तो

अ० १ । अ० ८ । व० १०] ७४ [म० १ । अ० १७ । सू० ११६ ।

दिव आ पृष्ठमस्थुः परिद्यावापृथिवी यन्ति मद्यः ॥३॥ तत्सूर्यस्य देवत्वं तन्महित्वं
मय्या कर्तोर्वित्तं सं जभार । यदेदयुक्त हरितः सधस्थादाद्रात्री वासस्तनुते सि-
मस्य ॥ ४ ॥ तन्मित्रस्य वरुणस्याभिचजे सूर्यो रूपं कृणुते द्यौरुपस्थे । अनन्त-
मन्यदुशदस्य पाजः कृष्णमन्यद्वरितः सं भरन्ति ॥ ५ ॥ अद्या देवा उदिता सू-
र्यस्य निरंहसः पिपृता निरव्यात् । तन्नो मित्रो वरुणो मामहन्तामदितिः सिंधुः
पृथिवी उत द्याः ॥ ६ ॥ ७ ॥ १६ ॥

॥ ११६ ॥ १—२५ कक्षीवानृपिः ॥ अश्विनौ देवते ॥ छन्दः—१, १०,
२२, २३ विराद त्रिष्टुप् । २, ८, ९, १२, १३, १४, १५, १८, २०, २४,
२५ निचृत् त्रिष्टुप् । ३, ४, ५, ७, २१ त्रिष्टुप् । ६, १६, १८ भुरिक् पङ्क्तिः ।
११ पङ्क्तिः । १७ स्वराद् पङ्क्तिः ॥ स्वरः—१—५, ७—१०, १२—१५,
१८, २०—२५ धैवतः । ६, ११, १६, १७, १८ पञ्चमः ॥

॥ ११६ ॥ नासत्याभ्यां वहिरिर्व प्र वृज्जे स्तोमौ इयर्म्यभ्रियेव वातः ।
यावर्भगाय विमदाय जायां सेनाजुवा न्यूहतू रथेन ॥ १ ॥ वीकूपर्तमभिराशुहर्म-
भिर्वा देवानां वा जूतिभिः शाशदाना । तद्रासभो नासत्या सहस्रमाजा यमस्य
प्रधने जिगाय ॥ २ ॥ तुर्यो ह भुज्युर्मश्विनोदमेघे रथि न कश्चिन्ममृवां अवाहाः ।
तमूहयुनोभिरात्मन्वतीभिरन्तरिजप्रुद्धिरपोदकाभिः ॥ ३ ॥ तिस्रः क्षपस्त्रिरहाति-
व्रजद्विर्नासत्या भुज्युर्मूहयुः पतङ्गैः । समुद्रस्य धन्वन्तर्यस्य पारे त्रिभी रथैः शत-
पङ्क्तिः पक्षैः ॥ ४ ॥ अनाम्भणे तदवीरयेथामनास्थाने अग्रभरणे समुद्रे । य-
दश्विना ऊहयुर्भुज्युमस्तं शतारित्रां नावमातस्थिवांसम् ॥ ५ ॥ ८ ॥ यमश्विना
वदयुः श्वेतमश्वमग्राश्वाय शश्वदित्स्यस्ति । तद्वौ दात्रं महि कीर्तेन्यं भूतैर्द्वौ वाजी
सदमिद्वयौ अर्यः ॥ ६ ॥ युवं नरा स्तुवते पञ्जियाय कक्षीवते अरदत्तं पुरन्धि-
म् । करोतुराच्छफादश्वस्य वृष्णाः शतं कुम्भां असिञ्चन्तं सुरायाः ॥ ७ ॥ हिमे-
नाग्निं घ्नसमवारयेथां पितुमतीमूर्जमस्मा अधत्तं । ऋवीसे अत्रिमश्विनावनीतमुन्नि-
न्ययुः सर्वगणं स्वस्ति ॥ ८ ॥ परावृतं नासत्यानुदेयामुच्चावुद्रं चक्रयुर्जिह्वारम् ।
क्षरन्नापो न प्रायनाय राये सहस्राय तृप्यते गोतमस्य ॥ ९ ॥ जुजुरुपो नासत्योत
ववि प्रायुञ्चतं द्वापिमिव च्यवानात् । प्रातिरतं जहितस्यार्युर्दसादिपतिमकृणुतं
कुनीनाम् ॥ १० ॥ ६ ॥ तद्वौ नरा शंस्यं रात्र्यं चाभिष्टिमन्नासत्या वरुधम् ।
यद्विद्वांसां निधिभिर्वापण्कृद्मुदग्गतादपथुर्वदनाय ॥ ११ ॥ तद्वौ नरा सनये दंसं

अ० १ । अ० ८ । व० १३] ७५ [म० १ । अ० १७ । सू० ११७ ।

उग्रमाविष्कृतोमि तन्यतुर्न वृष्टिम् । दध्यङ् ह यन्मध्वाध्वणो वामध्वस्य शीर्ष्णा
 प्र यदीमुवाच ॥ १२ ॥ अजोहवीन्नासत्या करा वां महे यामेन्पुरुषुजा पुरन्धिः ।
 श्रुतं तच्छासुरिव वधिमत्या हिरण्यहस्तमश्विनावदत्तम् ॥ १३ ॥ आस्नो वृक-
 स्य वर्तिकाग्रभीके युवं नरा नासत्यामुमुक्तम् । उतो कवि पुरुषुजा युवं ह कृपमा-
 णमकृणुतं विचक्षे ॥ १४ ॥ चरित्रं हि वेरिवाच्छेदि पर्णमाजा खेलस्य परित-
 कम्पायाम् । सद्यो जङ्घामार्यसीं विशपलायै धने हिते सतिवे प्रत्यधत्तम् ॥ १५ ॥
 १० ॥ शतं मेषान्वृक्यै चक्षदानमृज्जश्वतं पितान्धं चकार । तस्मा अक्षी नासत्या
 विचक्ष आधत्तं दत्ता भिषजावनर्वन् ॥ १६ ॥ आ वां रथं दुहिता सूर्यस्य का-
 र्मेवातिष्ठदर्वता जयन्ती । विश्वे देवा अन्वमन्यन्त दृष्टिः समु श्रिया नासत्या
 सचेथे ॥ १७ ॥ यदयातं दिवोदासाय वर्तिभरद्वाजायाश्विना हयन्ता । रेवदुवाह
 सचनो रथो वां वृषभश्च शिशुमारश्च युक्ता ॥ १८ ॥ रयिं सुजत्रं स्वपत्यमायुः
 सुवीर्यं नासत्या वहन्ता । आ जह्वावीं समन्तसोप वाजैस्त्रिरद्वौ भागं दधतीमयातम्
 ॥ १९ ॥ परिविष्टं जाहुषं विश्वतः सीं सुगेभिर्नक्तमूहयू रजोभिः । विभिन्दुना
 नासत्या रथेन वि पर्वतां अजरयू अयातम् ॥ २० ॥ ११ ॥ एकस्या वस्तोरावतं
 रणाय वशमश्विना सनये सहस्रा । निरहतं दुच्छुना इन्द्रवन्ता पृथुश्रवसो वृष-
 णावरातीः ॥ २१ ॥ शरस्यं चिदार्चत्कस्यावतादा नीचादुच्चा चक्रयुः पातवे वाः
 शयवे चिन्नासत्या शचीभिर्जसुरये स्तूर्यं पिप्यथुर्गाम् ॥ २२ ॥ अवस्यते स्तुवते कृ-
 ण्णायार् अज्यूयते नासत्या शचीभिः । पशुं न नष्टमिव दर्शनाय विष्णाप्वं दद-
 थुर्विश्वकाय ॥ २३ ॥ दश रात्रीरश्विना नव दूनवन्तदं श्रथितमस्वन्तः । वि-
 प्रुतं रेभमुदनि प्रवृक्तमुन्निन्यथुः सोमीमव सुवेण ॥ २४ ॥ प्र वां दंसांश्विनाव-
 वोचमस्य पतिः स्यां सुगवः सुवीरः । उत पश्यन्नश्वन्दीर्घमायुरस्तमिवेज्जरिमाणं
 जगम्याम् ॥ २५ ॥ १२ ॥

॥ ११७ ॥ १-२५ कक्षीवानृषिः ॥ अश्विनौ देवते ॥ छन्दः-१ निचृत् पङ्क्तिः ।
 ६, २२ विराट् पङ्क्तिः । २१, २५, ११ भुरिक् पङ्क्तिः । २, ४, ७, १२, १६, १७,
 १८, १९ निचृत् त्रिष्टुप् । ८, ९, १०, १३-१५, २०, २३ विराट् त्रिष्टुप् । ३,
 ५, २४ त्रिष्टुप् ॥ स्वरः-१, ६, ११, २१, २२, २५ पञ्चमः । २-५ ७-१०,
 १२-२०, २३, २४ धैवतः ॥
 ॥ ११७ ॥ मध्वः सोमस्याश्विना मदीय प्रव्रो होता विवासते वां । बृहिष्मती

अ० १। अ० ८। व० १६] ७६ [म० १। अ० १७। सू० ११७।

शान्तिनिश्चिता नीतिषा यानं नासत्योऽपि वाजैः ॥ १ ॥ यो वामश्विना मनसो जवी-
यावयुः स्वधो विश आजिगति । येन गच्छथः सुकृतो दुरोणं तेन नरा वृत्ति-
रुत्तमं यातम् ॥ २ ॥ ऋषिं नरावंहसः पार्श्वजन्यमृषीसादत्रिं मुञ्चथो गुरोने ।
मिनन्ता दस्योरश्वस्य माया अनुपूर्वं वृषणा चोदयन्ता ॥ ३ ॥ अश्वं न गूळह-
मन्विना दुरेवृत्तं नरा वृषणा रेभमप्सु । सं तं रिणीथो विप्रुतं दंसोभिर्न वौ
जूर्यन्ति पूर्या कृतानि ॥ ४ ॥ सुपुष्पांसं न निर्ऋतेरुपस्थे सूर्यं न दत्त्वा तमसि
नित्यन्तम् । शुभे रुक्मं न दर्शतं निखातमुद्रूपथुरश्विना वन्दनाय ॥ ५ ॥ १३ ॥
जनाय शतं कुम्भां असिञ्चतं मधूनाम् ॥ ६ ॥ युवं नरा स्तुवते कृष्णिनायाय वि-
प्रणाश्वं ददथुर्विश्वकाय । घोषायै चित्पितृपदे दुरोणे पतिं जूर्यन्त्या अश्विनावदत्तं
॥ ७ ॥ युवं श्यावाय रुशतीमदत्तं महः क्षोणस्याश्विना कण्वाय । प्रवाच्यं तद्धृ-
पणा कृतं त्रां यन्नार्पिदाय श्रवो अश्वयत्तम् ॥ ८ ॥ पुरु वर्षीस्यश्विना दधाना नि
पेद्वं ऊहथुराशुमश्वम् । सहस्रसां वाजिनमप्रतीतमहिर्न श्रवस्यन्तर्ह्वम् ॥ ९ ॥
एतानि वां श्रवस्या सुदानू ब्रह्माङ्गुपं सदनं रोदस्योः । यद्वां पञ्चासौ अश्विना
हवन्ते यातमिषा च विदुषे च वाजं ॥ १० ॥ १४ ॥ सूनोर्मनैनाश्विना गृणाना
वाजं विप्राय भुरणा रदन्ता । अगस्त्ये ब्रह्मणा वावृथाना सं विशपतां नासत्या-
रिणीतम् ॥ ११ ॥ कुह यान्तो सुष्टुतिं काव्यस्य दिवो नपाता वृषणा शयुत्रा ।
दिरण्यस्येव कलशं निखातमुद्रूपथुर्दशमे अश्विनाहन् ॥ १२ ॥ युवं च्यवानमश्विना
जरन्तं पुनर्युवानं चक्रथुः शचीभिः । युवो रथं दुहिता सूर्यस्य सह श्रिया नास-
त्यावृणीत ॥ १३ ॥ युवं तुगाय पूर्येभिरवः पुनर्मन्यावभवत् युवाना । युवं भु-
ज्युमणसो निःसमुद्रादिभिर्हृथुर्ऋजेभिरश्वैः ॥ १४ ॥ अजोहवीदश्विना तौग्रथो
त्रां प्रोळ्हः सपुद्रमव्यथिर्जगन्वान् । निष्टमूथुः सुयुजा रथेन मनोजवसा वृषणा
स्वस्ति ॥ १५ ॥ १५ ॥ अजोहवीदश्विना वर्तिका वामास्तो यत्सीममुञ्चतं वृकस्य । विजं-
गुषो ययथुः सान्वेद्रेजितं विषाचो अहतं विपेण ॥ १६ ॥ शतं मेपान्वृक्ये मामहानं तमः
प्रणीतमश्वेन पित्रा । आनी ऋजाश्वे अश्विनाव धत्तं ज्योतिरन्थाय चक्रथुर्विचक्षे
॥ १७ ॥ शुनमन्याय भरमहयत्सा वृकीरश्विना वृषणा नरेति । जारः कनीन इव चत्ते
दान ऋजाश्वः शतमेकं च मेपान् ॥ १८ ॥ मही वामूतिरश्विना मेयाभूरुत ह्यमधिप्राया
मं रिणीयः । अथा युवामिदं हयतुरन्धिरागच्छतं सीं वृषणाववोभिः ॥ १९ ॥ अर्धेन
दत्त्वा स्तये निरपक्वाम पिन्वतं शयवे अश्विना गाम् । युवं शचीभिर्विमुदाय जायान्यह-

युः पुरुषित्रस्य योषाम् ॥ २० ॥ १६ ॥ यत् वृक्रेणाश्विना वपन्तेषां दुहन्ता मनुषाय
दत्ता । अभि दस्युं वकुरेणा धमन्तोरु ज्योतिश्चक्रथुरार्याय ॥ २१ ॥ आयर्वेणा-
याश्विना दधीचेऽश्व्यं शिरः प्रत्यैरयतम् । स वां मधु प्र वोचद्वतायन्त्वाष्टं यद-
न्नावपिकृद्दयं वाम् ॥ २२ ॥ सदा कवी सुमतिमा चके वां विश्वा धियो अश्वि-
ना प्रावतं मे । अस्मे रयिं नासत्या वृहन्तमपत्यसाचं श्रुत्यै रराथाम् ॥ २३ ॥
हिरण्यहस्तमश्विना रराणा पुत्रं नरा वधिमत्या अदत्तम् । त्रिधा ह श्यावमश्वि-
ना विकस्तमुज्जीवसं ऐरयतं सुदानू ॥ २४ ॥ एतानि वामश्विना वीर्याणि प्र पूर्व्या-
ण्यायवोऽवोचन् । ब्रह्म कृण्वन्तो वृषणा युवभ्यां सुवीरांसो विदधमा वदेम
॥ २५ ॥ १७ ॥

॥ ११८ ॥ १-११ कक्षीवानृषिः ॥ अश्विनौ देवते ॥ छन्दः-१, ११ भुरिक
पङ्क्तिः । २, ५, ७ त्रिष्टुप् । ३, ६, ९, १० निचृत्त्रिष्टुप् । ४, ८ विराट् त्रिष्टुप् ॥
स्वरः- १, ११, पञ्चमः । २-१० धैवतः ॥

॥ ११८ ॥ आ वां रथो अश्विना श्येनपत्वा सुमलीकः स्वर्वा यात्वर्वाङ् ।
यो मर्त्यस्य मनसो जवीयान्निवन्धुरो वृषणा वाररंहाः ॥ १ ॥ त्रिवन्धुरेण त्रि-
वृता रथेन त्रिचक्रेण सुवृता यातमर्वाक् । पिन्वतं गा जिन्वतमर्वतो नो वर्धयतम-
श्विना वीरमस्मे ॥ २ ॥ प्रवद्यामना सुवृता रथेन दत्ताविमं शृणुतं श्लोकमद्रेः ।
किमुद्ग वां प्रत्यवर्ति गमिष्ठाहुर्विप्रांसो अश्विना पुराजाः ॥ ३ ॥ आ वां श्ये-
नासो अश्विना वहन्तु रथे युक्तासं आशवं पतङ्गाः । ये अप्तुरो दिव्यासो न-
गृधा अभि प्रथो नासत्या वहन्ति ॥ ४ ॥ आ वां रथं युवतिस्तिष्ठदत्र जुष्टी न-
रा दुहिता सूर्यस्य । परि वामश्वा वपुषः पतङ्गा वयो वहन्त्वरुपा अभीके
॥ ५ ॥ १८ ॥ उद्वन्दनमैरतं दंसनाभिरुद्रेभं दत्ता वृषणा शचीभिः । निष्टौग्रचं
पारयथः समुद्रात्पुनश्च्यवानं चक्रथुर्यवानम् ॥ ६ ॥ युवमत्रयेऽवनीताय तप्तमूर्ज-
मोमानमश्विनावधत्तम् । युवं कण्वायापिरिप्ताय चक्षुः प्रत्यधत्तं सुष्टुतिं जुजुषाणा
॥ ७ ॥ युवं धेनुं शयवे नाधितायापिन्वतमश्विना पूर्व्याय । अमुञ्चतं वर्तिका-
मंहसो निः प्रति जङ्घां विश्पलाया अधत्तम् ॥ ८ ॥ युवं श्वेतं पेदव इन्द्रजतम-
हिहनेमश्विनादत्तमश्वम् । जोहूत्रमर्यो अभिभूतिमुग्रं सहस्रसां वृषणा वीङ्म ॥ ९ ॥
ता वां नरा स्ववसे सुजाता हवामहे अश्विना नाधमानाः । आ न उप वसुमता
रथेन गिरो जुषाणा सुवितार्य यातम् ॥ १० ॥ आ श्येनस्य जवसा नूतनेनास्मे

अ० १ । अ० ८ । व० २२] ७८ [म० १ । अ० १७ । सू० १२० ।

यां न नासत्या सजोषाः । हवे हि वामश्विना रातहव्यः शश्वत्तमाया उपसो
न्युष्टौ ॥ ११ ॥ १६ ॥

॥ ११६ ॥ १-१० कक्षीवान्दैर्घ्यतमसऋपिः ॥ अश्विनौ देवते ॥ छन्दः-१,
४, ६ निचृज्जगती । ३, ७, १० जगती । ८ विराड्जगती । २, ५, ६ भुरिक्
त्रिष्टुप् ॥ स्वरः-१, ४, ६-८, ३, १० निपादः । २, ५, ९ धैवतः ॥

॥ ११६ ॥ आ वां रथं पुरुषाय मनोजुवं जीराश्वं यद्विष्यं जीवसे हुवे । स-
हस्रकेतुं वनिनं शतद्वंसं श्रुष्टीवानं वरिवोधामभि प्रयः ॥ १ ॥ ऊर्ध्वा धीतिः प्र-
त्यस्य प्रयामन्यथायि शस्मन्तस्मयन्त आ दिशः । स्वदामि धर्मं प्रति यन्त्युतय आ
वामर्जानी रथमश्विनारुहत् ॥ २ ॥ सं यन्मिथः पस्पृधानासो अगमत् शुभे मखा
अमिता जायत्रो रथे । युवोरहं प्रवणे चैकिते रथो यदश्विना वहथः सूरिमा वरं
॥ ३ ॥ युवं भुज्यं भुरमाणं विभिर्गतं स्वयुक्तिभिर्निवहन्ता पितृभ्य आ । यासिष्टं
वृत्तिर्वृषणा विजेन्यन् दिवोदासाय महि चेति वामवः ॥ ४ ॥ युवोरश्विना वपुषे
युवायुजं रथं वाणीं येमतुरस्य शर्ध्यम् । आ वां पतित्वं मुख्याय जग्मुषी योषाष्ट-
णीत् जेन्या युवां पती ॥ ५ ॥ २० ॥ युवं रेभं परिपूतेरुप्यथो हिमेन धर्मं परि-
तप्तमत्रये । युवं शयोरवसं पिप्यथुर्गवि प्र दीर्घेण वन्दनस्तार्यायुषा ॥ ६ ॥ युवं
वन्दनं निर्ऋतं जरयया रथं न दत्ता करुणा समिन्वथः । क्षेत्रादा विप्रं जनथो
विपन्यया प्र वामत्र विधृते दंसना भुवत् ॥ ७ ॥ अगच्छतं कृपमाणं परावर्ति पि-
तुः स्वस्य त्यजसा निवाधितम् । सर्वतीरित ऊतीर्युवोरहं चित्रा अभीके अभवन्न-
भिष्टयः ॥ ८ ॥ उत स्या वां मधुमन्मक्षिकारपन्मदे सोमस्यौशिजो हुवन्यति । युवं
दधीचो मत् आ विवासथोऽथा शिरः प्रति वामश्व्यं वदत् ॥ ९ ॥ युवं पेदवे पु-
रवारमश्विना स्पृधां श्वेतं तरुतारं दुवस्यथः । शयैरभिष्टु पृतनासु दुष्टं चर्कृत्य-
मिन्द्रमिव चर्पणीसहम् ॥ १० ॥ २१ ॥

॥ १२० ॥ १-१२ ओशिकपुत्रः कक्षीवानृपिः ॥ अश्विनौ देवते ॥
छन्दः-१ । १२ पिपीलिकामध्या निचृद्गायत्री । २ भुरिगायत्री । १० गायत्री ।
११ पिपीलिकामध्याविराड्गायत्री । ३ स्वराद् ककुबुल्लिक् । ५ आप्युल्लिक् ।
६ विराडाप्युल्लिक् । ८ भुरिगुल्लिक् । ४ आप्यनुष्टुप् । ७ स्वराडाप्यनुष्टुप् । ६
भुरिगनुष्टुप् ॥ स्वरः-१, २, १०-१२ पदजः । ३, ५, ६, ८ ऋषभः । ४, ७,
९ गान्धारः ॥

अ० ११ अ० ८ । व० २५] ७६ [म० १ । अ० १८ । सू० १२१ ।

॥ १२० ॥ का राधद्वोत्राश्विना वां को वां जोषं उभयोः । कथा विधात्य-
प्रचेताः ॥ १ ॥ विद्वांसाविदुरः पृच्छेदविद्वानित्थापरो अचेताः । नू चिन्तु मते
अक्रौ ॥ २ ॥ ता विद्वांसा हवामहे वां ता नो विद्वांसा मन्म वोचेतमद्य । प्रार्च-
द्वयमानो युवाकुः ॥ ३ ॥ वि पृच्छामि पाक्या न देवान्वर्षदकृतस्याद्भुतस्य दत्ता ।
पातं च सहासो युवं च रभ्यसो नः ॥ ४ ॥ प्र या घोषे भृगवाणे न शोभे यया
वाचा यजति पज्जियो वाम् । प्रैषयुर्न विद्वान् ॥ ५ ॥ २२ ॥ श्रुतं गायत्रं तर्कवा-
नस्याहं चिद्धि रिरेभाश्विना वाम् । आक्षी शुभस्पती दन् ॥ ६ ॥ युवं ह्यास्तं महो
रन्युवं वा यन्निरतंतंसतम् । ता नो वसू सुगोपा स्यातं पातं नो वृकादद्यायोः ॥ ७ ॥
मा कस्मै धातमभ्यमित्रिणो नो माकुत्रा नो गृहेभ्यो धेनवो गुः । स्तनाभुजो अ-
शिर्षीः ॥ ८ ॥ दुह्नीयन्मित्रार्धितये युवाकु राये च नो मिमीतं वाजवत्यै । इषे
च नो मिमीतं धेनुमत्यै ॥ ९ ॥ अश्विनोरसन् रथमनश्वं वाजिनीवतोः । तेनाहं
भूरि चाकन ॥ १० ॥ अयं समह मा तनुह्याते जनां अनु । सोमपेयं सुखो रथः
॥ ११ ॥ अध स्वप्नस्य निर्विदेऽभुञ्जतश्च रेवतः । उभा ता वासि नश्यतः ॥ १२ ॥
॥ २३ ॥ १७ ॥

॥ १२१ ॥ १-१५ ओशिजः कक्षीवानृषि ॥ विश्वेदेवा इन्द्रश्च देवता ॥
छन्दः-१, ७, १३, भुरिक् पङ्क्तिः । २, ८, १० त्रिष्टुप् । ३, ४, ६, १२ १४,
१५ विराट् त्रिष्टुप् । ५, ९, ११ निचृत् त्रिष्टुप् ॥ स्वरः-१, ७, १३ पञ्चमः ।
२-६, ८-१२, १४, १५ धैवतः ॥

॥ १२१ ॥ कदित्था नूः पात्रं देवयतां श्रवद्भिरो अङ्गिरसां तुरण्यन् । प्र य-
दानद्विश आ हर्म्यस्योरु क्रसते अश्वरे यजत्रः ॥ १ ॥ स्तम्भीद्ध वां स धरुणं
पुषायद्भुर्वाजाय द्रविणं नरो गोः । अनु स्वजां महिषश्चक्षत वां मेनामश्वस्य परि
मातरं गोः ॥ २ ॥ नजद्धवमरुणीः पूर्व्यं राद् तुरो विशामङ्गिरसामनु द्यून् । तज्ज-
द्धजं नियुतं तस्तम्भ्यां चतुष्पदे नयार्यं द्विपादे ॥ ३ ॥ अस्य मदे स्वयं दा ऋ-
तायापीवृतमुसियाणामनीकम् । यद्ध प्रसर्गे त्रिकुम्भिनवर्तदप हुहो मानुपस्य दुरो
वः ॥ ४ ॥ तुभ्यं पयो यत्पितरावनीतां राधः सुरेतस्तुरणो भुरण्यू । शुचि
यत्ते रेक्ण आर्यजन्त सवर्दुघायाः पयं उसियायाः ॥ ५ ॥ २४ ॥ अध प्र ज-
ज्ञे तरणिर्ममत्तु प्र रोच्यस्या उषसो न सूरः । इन्दुर्येभिराष्ट्र स्वेदुहव्यैः सुवेणं
सिञ्चञ्जरणाभि धाम ॥ ६ ॥ स्विध्मा यद्वनार्धितिरपस्यात्सूरो अश्वरे परि राध-

अ० २ । अ० १ । व० २] ८० [म० १ । अ० १८ । सू० १२२ ।

ना गोः । यद्धं प्रभासि कृत्व्याँ अनु धूननविशे पश्चिपे तुराय ॥ ७ ॥ अष्टा महो
 द्विव आदो हरी इह धुम्नासाहमभि योधान उत्सं । हरिं यत्ते मन्दिनं दुत्तन्वृधे
 गोरभसमद्रिभिर्वाताप्यम् ॥ ८ ॥ त्वमायुसं प्रति वर्तयो गोर्दिवो अश्मानमुपनीतम्-
 भ्वा । कुत्सायु यत्र पुरुहूत वृन्वञ्छुष्णमनन्तः पश्चियासि वृधैः ॥ ९ ॥ पुरा यत्सू-
 रस्तमसो अपीतेस्तमद्रिवः फल्लिगं हेतिमस्य । शुष्णस्य चित्परिहितं यदोजो दि-
 वस्पति सुप्रथितं तदादः ॥ १० ॥ २५ ॥ अनु त्वा मही पार्जसी अचक्रे द्यावा-
 जामां मदतामिन्द्र कर्मन् । त्वं वृत्रमाशयानं सिरासु महो वज्रेण सिषूपो वराहुम्
 ॥ ११ ॥ त्वमिन्द्र नर्यो याँ अत्रो नृन्तिष्ठा वातस्य सुयुजो वहिष्ठान् । यं ते का-
 न्य उशनां मन्दिनं दद्वृत्रहणं पथि ततज्ज वज्रम् ॥ १२ ॥ त्वं सूर्यो हरितो राम-
 यो नृभरञ्जकमेतशो नायमिन्द्र । प्रास्य पारं नवति नान्व्यानामपि कर्तमवर्तयो-
 ज्यज्यन् ॥ १३ ॥ त्वं नो अस्या इन्द्र दुर्हणायाः प्राहि वज्रिवो दुरितादभीकै ।
 प्र नो वाजावृध्योऽश्ववृध्यानिपे यन्धि श्रवसे सूनुतयै ॥ १४ ॥ मा सा ते अ-
 स्मत्समृतिर्वि दंसद्वाजप्रमहः समिषो वरन्त । आ नो भज मघवन्गोष्वर्यो महिष्ठा-
 स्ते सधुमार्दः स्याम ॥ १५ ॥ २६ ॥ ८ ॥ १ ॥

॥ १२२ ॥ १-१५ कक्षीवानृपिः ॥ विश्वेदेवा देवता ॥ छन्दः-१, ५, १४
 भुरिक् पङ्क्तिः । ४ निचृत्पङ्क्तिः । ३, १५ स्वरादपङ्क्तिः । ६ विरादपङ्क्तिः २, ६, १०
 १३ विराद् त्रिष्टुप् । ८, १२ निचृत् त्रिष्टुप् ७, ११ त्रिष्टुप् ॥ स्वरः-१,
 २-६, १४, १५ पञ्चमः । २, ७-१३ धैवतः ॥

॥ १२२ ॥ प्र वः पान्तं रयुमन्यवोऽन्यो यज्ञं रुद्राय मीळहुपे भरध्वम् । दि-
 वो अस्तोप्यसुरस्य वीरैरिपुध्येव मरुतो रोदस्योः ॥ १ ॥ पत्नीव पूर्वहृति वावृध-
 ध्या उपासान्ता पुरुधा विदने । स्तरीर्नात्कं न्युतं वसाना सूर्यस्य श्रिया सुदशी
 हिरण्यः ॥ २ ॥ ममत्तु नः परिज्मा वसर्हा ममत्तु वातो अपां वृषणवान् । शिशो-
 तमिन्द्रापर्वता युवं नस्तत्रो विश्वे वरिवस्यन्तु देवाः ॥ ३ ॥ उत त्या मे यशसा
 श्वेतनार्यं व्यन्ता पान्तौशिजो हुवध्वै । प्र वो नपातमपां कृणुध्वं प्र मातरा रास्पि-
 नस्यायोः ॥ ४ ॥ आ वो रुवण्युमौशिजो हुवध्वै घोषेव शंसमर्जुनस्य नशे । प्र
 वः पूष्णे द्रावन् आँ अच्छा वोचेय वसुतातिमग्नेः ॥ ५ ॥ १ ॥ श्रुतं मे मित्रावरु-
 णा हवेमोत श्रुतं सदेने विश्वतः सीम् । श्रोतुं नः श्रोतुरातिः सुश्रोतुः सुक्षेत्रा सि-
 न्युगद्भिः ॥ ६ ॥ स्तुपे सा वाँ वरुण मित्र शक्तिर्गवाँ शता पृक्षयामेपु पजे । श्रुत-

अ० २ । अ० १ । व० ५] ८१ [म० १ । अ० १८ । सू० १२३ ।

रथे प्रियरथे दधानाः सद्यः पुष्टिं निरुन्धानासौ अग्नम् ॥ ७ ॥ अस्य स्तुपे महि-
मवस्य राधः सचा सनेय नहुषः सुवीराः । जनो यः पञ्जेभ्यो वाजिनीवानश्वाव-
तो रथिनो मह्यं सूरिः ॥ ८ ॥ जनो यो मित्रावरुणावभिधुगपो न वा सुनोत्यक्ष-
याधुक् । स्वयं स यक्ष्मं हृदये नि धत्त आप यदीं होत्राभिर्जुतावा ॥ ९ ॥ स वा-
धतो नहुषो दंसुजुतः शर्धस्तरो नरां गूर्तश्रवाः । विसृष्टरातिर्याति वाब्हसृत्वा वि-
श्वांसु पृत्सु सदमिच्छूरः ॥ १० ॥ २ ॥ अथ गमन्ता नहुषो हवै सूरैः श्रोता रा-
जानो अमृतस्य मन्द्राः । नभोजुवो यन्निस्वस्य राधः प्रशस्तये महिना रथवते
॥ ११ ॥ एतं शर्धे धाम यस्य सूरैरित्यवोचन्दशतयस्य नशे । द्युम्नानि येषु वृ-
सुताती रारन्विश्वे सन्वन्तु प्रभृथेषु वाजं ॥ १२ ॥ मन्दांमहे दशतयस्य धासेर्ध्वि-
त्यञ्च विभ्रतो यन्त्यन्ना । किमिष्टारव इष्टरश्मिरेत ईशानासस्तरूप ऋज्जते नृन्
॥ १३ ॥ हिरण्यकर्णे मणिग्रीवमर्णस्तत्रो विश्वे वरिवस्यन्तु देवाः । अर्यो गिरः
सद्य आ जग्मूषीरोस्त्राश्चाकन्तुभयेष्वस्मे ॥ १४ ॥ चत्वारो मा मशशारस्य शिश्व-
स्त्रयो राज्ञ आयवसस्य जिष्णोः । रथो वा मित्रावरुणा दीर्घाप्साः स्यूमगभस्तिः
सूरो नाद्यौतु ॥ १५ ॥ ३ ॥

॥ १२३ ॥ १—१३ दीर्घतमसः पुत्रः कक्षीवानृपिः ॥ उपा देवता ॥

छन्दः—१, ३, ६, ७, ९, १०, १३ विराट् त्रिष्टुप् । २, ४, ८, १२ निचृत्
त्रिष्टुप् । ५ त्रिष्टुप् । ११ भुरिक् पङ्क्तिः ॥ स्वरः—१—४, ६—१०, १२, १३
धैवतः । ५, ११ पञ्चमः ॥

॥ १२३ ॥ पृथूरथो दक्षिणाया अयोज्यैर्न देवासो अमृतासो अस्थुः । कृ-
ष्णादुदस्थादर्या विहायाश्चिकित्सन्ती मानुषाय क्षयाय ॥ १ ॥ पूर्वा विश्वस्माद्बु-
नादबोधि जयन्ती वाजं बृहती सनुत्री । उच्चा व्यख्यद्युवतिः पुनर्भूरोपा अग्न-
धमा पूर्वहूतौ ॥ २ ॥ यद्यद्य भागं विभजांसि नृभ्य उपो देवि मर्त्यत्रा सुजाते ।
देवो नो अत्र सविता दमूना अनागसो वोचति सूर्याय ॥ ३ ॥ गृहङ्गृहमहना या-
त्यच्छा दिवेर्दिवे अधि नामा दधाना । सिपांसन्ती द्यौतना शश्वदागादग्रमग्रमि-
ज्जते वसूनाम् ॥ ४ ॥ भगस्य स्वसा वरुणस्य जामिरुपः सूनृते प्रथमा जरस्व ।
पश्चा स दध्या यो अघस्य धाता जयेम तं दक्षिणाया रथेन ॥ ५ ॥ ४ ॥ उदी-
रतां सूनृता उत्पुनन्धीरुदग्रयः शुशुचानासौ अस्थुः । स्पार्हा वसूति तमसापंगूळ-
विष्कृण्वन्त्युषसो विभातीः ॥ ६ ॥ अपान्यदेत्यभ्यन्यदेति विपुलप्रे अहनी सं-

म० २ । अ० १ । व० ८] ८२ [म० १ । अ० १८ । सू० १२४ ।

चरेत् । परिश्रितोऽस्मिन्मोऽन्या गुहाकरद्यौः शोशुचता रथेन ॥ ७ ॥ सदृशीरुद्य
मन्शीरिदु श्वो दीर्घं संचन्ते वरुणस्य धाम । अनुवद्यास्त्रिशतं योजनान्येकैका क्रतुं
परि यन्ति सद्यः ॥ ८ ॥ ज्ञानत्यहः प्रथमस्य नाम शुक्रा कृष्णादजनिष्ट श्वि-
तानी । अतस्य योषा न मिनाति धामाहरहर्निष्कृतमाचरन्ती ॥ ९ ॥ कन्यैव त-
न्याः शशदानां नपि देवि देवमियत्तमाणम् । संस्मर्यमाना युवतिः पुरस्तादावि-
वैजोगि कृणुपे विभाती ॥ १० ॥ ५ ॥ सुसङ्काशा मातृमृष्टेयु योषाविस्तन्वै
कृणुपे दृशे कम् । भद्रा त्वमुपो वितरं व्युच्छन्न तत्तैः अन्या उपसौ नशन्त ॥ ११ ॥
अश्वोवतीर्गोमितीविश्ववारा यतमाना रश्मिभिः सूर्यस्य । परा च यन्ति पुनरा न
यन्ति भद्रा नानु वहमाना उपासः ॥ १२ ॥ अतस्यै रश्मिर्मानुयच्छमाना भद्र-
म्भट्टं क्रतुमस्मानु धेहि । उपो नो अद्य सुहवा व्युच्छास्मासु रायौ मघवत्सु च स्युः
॥ १३ ॥ ६ ॥

॥ १२४ ॥ १-१३ कक्षीवान्दैर्घतमस ऋषिः ॥ उपा देवता ॥ छन्दः-१,
३, ६, ९, १० निचृत् त्रिष्टुप् । ४, ७, ११ त्रिष्टुप् । १२ विरादत्रिष्टुप् । २, १३
भुरिक् पङ्क्तिः । ५ पङ्क्तिः । ८ विराद् पङ्क्तिश्च ॥ स्वरः-१, ३, ६, ९-१२, ४,
७ धैवतः । २, १३, ५, ८ पञ्चमः ॥

॥ १२४ ॥ उपा उच्छन्ती समिधाने अग्नौ उद्यन्तसूर्य उर्विया ज्योतिरश्रेत् ।
देवो नो अत्र सविता न्वर्थं प्रासावीद्विषत्प्र चतुष्पदित्यै ॥ १ ॥ अर्मिन्ती दैव्यानि
व्रतानि प्रमिन्ती मनुष्या युगानि । इयुपीणामुपमा शश्वतीनामायतीनां प्रथमोपा
व्यव्यौत् ॥ २ ॥ एषा दिवो दुहिता प्रत्यदर्शि ज्योतिर्वसाना समना पुरस्तात् ।
अतस्य पन्यामन्वैति साधु प्रजान्तीव न दिशो मिनाति ॥ ३ ॥ उपो अदर्शि शु-
ध्युवो न वत्तो नोधा इवाविरकृत प्रियाणि । अन्नसन्न संसतो बोधयन्ती शश्वत्त-
मागात्पुनरेयुपीणाम् ॥ ४ ॥ पूर्वे अर्थे रजसो अपत्यस्य गवां जनित्र्यकृत प्र
केतुम् । व्युं प्रथते वितरं वरीय ओभा पृणन्ती पित्रोरुपस्था ॥ ५ ॥ ७ ॥ एवेदेपा
पुनतमा दृशे कं नाजामि न परि वृणक्ति जामिम् । अरेपसा तन्त्रा शशदाना
नार्भादीपते न महो विभाती ॥ ६ ॥ अग्रातेव पुंस एति प्रतीची गर्तारगिव स-
नये धनानाम् । जायेव पत्य उशती सुवासा उपा हस्तेव नि रिणीते अप्सः ॥ ७ ॥
स्वसा स्वन्ने ज्यार्यस्यै योनिमारिगपैत्यस्याः प्रतिचक्ष्येव । व्युच्छन्ती रश्मिभिः सू-
र्यस्याञ्ज्यङ्क्ते समनगा इव वाः ॥ ८ ॥ आसां पूर्वासा महसु स्वसृणामपरा पूर्वा-

अ० २। अ० १। व० ११] ८३ [म० १। अ० १८। सू० १२६।

मुभ्येति पश्चात् । ताः प्रत्नवन्नव्यसीर्नूनमस्मे रेवदुच्छन्तु सुदिना उपासः ॥८॥
प्र बोधयोपः पृणतो मघोन्यबुध्यमानाः पृणयः ससन्तु । रेवदुच्छ मघवद्वयो म-
घोनि रेवत्स्तोत्रे सूनृते जारयन्ती ॥ १० ॥ ८ ॥ अवेयमश्वैद्युवतिः पुरस्ताद्युङ्क्ते
गवामरुणानामनीकम् । वि नूनमुच्छादसति प्र केतुर्गृहं गृहमुप तिष्ठाते अग्निः ॥११॥
उत्ते वयश्चिद्वसुतेरपत्नन्नरश्च ये पितृभाजो व्युष्टौ । अया सते वहसि भूरि वा-
ममुषो देवि द्राशुषे मर्त्याय ॥ १२ ॥ अस्तोदं स्तोम्या ब्रह्मणा मेऽवीद्वध्वमुश-
तीरुपासः । युष्माकं देवीरयसा सनेम सहस्त्रिणं च शतिनं च वार्जम् ॥ १३॥८ ॥

॥ १२५ ॥ १-७ कक्षीवान्दैर्घ्यतमस ऋषिः ॥ दम्पती देवते ॥ छन्दः-१, ३, ७
त्रिष्टुप् । २, ६ निचृत् त्रिष्टुप् । ४, ५ जगती ॥ स्वरः-१-३, ६, ७ धैवतः । ४,
५ निषादः ॥

॥ १२५ ॥ प्राता रत्नं प्रातरित्वा दधाति तं चिकित्वान्प्रतिगृह्या नि धत्ते ।
तेन प्रजां वर्धयमान आयू रायस्पोषेण सचते सुवीरः ॥ १ ॥ सुगुरसत्सुहिरण्यः
स्वश्वो बृहदस्मै वय इन्द्रो दधाति । यस्त्वायन्तं वसुना प्रातरित्वो मुक्षीजयेत् प-
दिमुत्तिनार्ति ॥ २ ॥ आयमद्य सुकृतं प्रातरिच्छन्निष्टेः पुत्रं वसुमता रथेन । अंशोः
सुतं पायय मत्सरस्य जयद्वीरं वर्धय सूनृताभिः ॥ ३ ॥ उप क्षरन्ति सिन्धवो
मयोभुव ईजानं च यक्ष्यमाणं च धेनवः । पृणन्तं च पर्पुर्णि च श्रवस्यवो घृतस्य
धारा उप यन्ति विश्वतः ॥ ४ ॥ नाकस्य पृष्ठे अधि तिष्ठति श्रितो यः पृणाति-
स ह देवेषु गच्छति । तस्मा आपो घृतमर्पन्ति सिन्धवस्तस्मा इयं दक्षिणा पिन्व-
ते सदा ॥ ५ ॥ दक्षिणावताग्निदिमानि चित्रा दक्षिणावतां दिवि सूर्यासः । द-
क्षिणावन्तो अमृतं भजन्ते दक्षिणावन्तः प्र तिरन्त आयुः ॥ ६ ॥ मा पृणन्तो दु-
रितमेत आरन्मा जारिषुः सूरयः सुव्रतासः । अन्यस्तेषां परिधिरस्तु कश्चिदपृ-
णन्तमभि सं यन्तु शोकाः ॥ ७ ॥ १० ॥

॥ १२६ ॥ १-५ कक्षीवान् । ६ भावयव्यः । ७ रोमशा ब्रह्मवादिनीचर्षिः ॥
विद्वांसो देवता ॥ छन्दः-१, २, ४, ५ निचृत् त्रिष्टुप् । ३ त्रिष्टुप् । ६, ७ अनुष्टुप् ॥
स्वरः-१, ३, ४, ५ धैवतः । ६, ७ गान्धारः ॥

॥ १२६ ॥ अमन्द्वास्तोमान्प्र भरे मनीषा सिन्ध्यावर्धि जियतो भाव्यस्य ।
यो मे सहस्रमर्षिमीत सवान्तूर्तो राजा श्रवं इच्छमानः ॥ १ ॥ शतं राज्ञो नार्ध-

मानस्य निष्काञ्चतमश्वान्प्रयतान्मद्य आदम् । शतं कुक्षीवाँ असुरस्य गोनां दि-
वि अयोऽजयमा नतान ॥ २ ॥ उप मा श्यावाः स्वनयेन दत्ता वधूमन्तो दश र-
थांसो अम्युः । षष्टिः सहस्रमनु गव्यमागात्सनत्कुक्षीवाँ अभिषित्वे अह्वाम् ॥ ३ ॥
तुत्वारिंशदशरथस्य शोणाः सहस्रस्यात्रे श्रेणिं नयन्ति । मद्रच्युतः कृशनावतो
अन्यान्कुक्षीवन्त उदमृत्तन्त पञ्चाः ॥ ४ ॥ पूर्वामनु प्रयतिमाददे वस्त्रीन्युक्ताँ अ-
ष्टावृथायसो गाः । सुवन्धवो ये विश्वा इव त्रा अनस्वन्तः श्रव ऐपन्त पञ्चाः ॥ ५ ॥
आगंधिता परिगंधिता या कशीकेव जङ्गहे । ददाति मह्यं यादुरी याशूनां भो-
ज्यां शता ॥ ६ ॥ उपोष मे परां मृश मा मे दध्राणि मन्यथाः । सर्वाहमास्मि
गोमशा गन्धारीणामिवात्रिका ॥ ७ ॥ ११ ॥ १८ ॥

॥ १२७ ॥ १-११ परुच्छेष ऋपिः ॥ अग्निर्देवता ॥ छन्दः-१, २, ३, ८,
६ अष्टिः । ४, ७, ११ भुरिगष्टिः । ५, ६ अत्यष्टिः । १० भुरिगति शक्वरी ॥ स्वरः-
१-४, ७-६, ११ मध्यमः । ५, ६ गान्धारः । १० पञ्चमः ॥

॥ १२७ ॥ अग्निं होतारं मन्ये दारुन्तं वसुं सूनुं सहसो जातवेदसं विप्रं न जातवे-
दसम् । य ऊर्ध्वया स्वध्वरो देवो देवाच्या कृपा । घृतस्य विभ्राष्टिमनु वष्टि शोचिषाजु-
तानस्य मपिपः ॥ १ ॥ यजिष्ठं त्वा यजमाना हुवेम ज्येष्ठमङ्गिरसां विप्र मन्मभिर्वि प्रैभिः
शुक्र मन्मभिः । परिज्मानमिव द्यां होतारं चर्पणीनाम् । शोचिष्केशं वृषणं यमिमां
विशः प्रावन्तु जूतये विशः ॥ २ ॥ स हि पुरु चिदोजसा विरुक्मता दीद्यानो भ-
वन्ति द्रुहन्तरः परशुर्न द्रुहन्तरः । व्रीळु चिद्यस्य समृतौ श्रुवदनेव यत्स्थिरं । नि-
ष्पहमाणो यमते नायते धन्वासहा नायते ॥ ३ ॥ दृब्हा चिदस्मा अनु दुर्यथा विदे
तेजिष्ठाभिरारिणिभिर्दोष्यवसेऽन्नये द्राव्यवसे । प्रयः पुरुणि गाहते तज्जदनेव शो-
चिषां स्थिरा चिदन्ना नि रिणात्सोजसा नि स्थिराणि चिदोजसा ॥ ४ ॥ तमस्य पृक्षमु-
परासु श्रीमहि नक्तं यः सुदर्शतरो दिवांतरादप्रायुपे दिवांतरात् । आदस्यायुर्गर्भ-
णवद्दीळु शर्म न सूनवे । भुक्तमर्भक्तमत्रो व्यन्तो अजरा अग्रयो व्यन्तो अजराः ॥ ५ ॥
१२॥ स हि शर्थो न मारुतं तुविषणिरम्रस्वती पूर्वरांस्त्रिष्टनिरार्तनास्त्रिष्टनिः । आद-
द्रव्यान्याददिर्यज्ञस्य केतुरर्दणा । अथ स्मास्य हर्षतो हर्षीवतो विश्वे जुपन्त पन्थां नरः
शुभे न पन्थाम् ॥ ६ ॥ द्विता यदीं कीस्तासो अभिद्यवो नमस्यन्त उपवोचन्त भृगवो म-
थ्रन्तो दाशा भृगवः । अग्निरीशे वसूनां गुचिर्यो थ्रणिरैषाम् । प्रियाँ अपिथी वै-
निपीष्ट मेथिर आ वनिपीष्ट मेथिरः ॥ ७ ॥ विश्वासां त्वा विशां पतिं हवामहे

अ० २ । अ० १ । व० १५] ८५ [म० १ । अ० १६ । सू० १२८ ।

सर्वासां समानं दम्पतिं भुजे सखिर्वाहसं भुजे । अतिथिं मानुषाणां पितुर्न यस्यास्य ।
अमी च विभ्वे अमृतास आ वयो हव्या देवेषा वयः ॥८॥ त्वमग्ने सहसा सह न्तमः शु-
ष्मिन्तमो जायसे देवतातये रयिर्न देवतातये । शुष्मिन्तमो हि ते मदो धुम्निन्तम
उतक्रतुः । अथ स्माते परि चरन्त्यजर शृष्णीवानो नाजर ॥९॥ प्र वो महे सहसा
सहस्रत उषर्बुधे पशुषे नाग्ये स्तोमो वभूत्वग्नये । प्रति यदो हविष्यान्विश्वामु चासु
जोगुवे । अग्ने रेभो न जरत ऋषूणां जूणिं होत ऋषूणाम् ॥१०॥ स नो नेदिष्टं दद-
शान आ भराग्ने देवेभिः सचनाः सुचेतुना महो रायः सुचेतुना । महि शविष्ठ नस्कृधि
सञ्चने भुजे अस्यै । महिस्तोतृभ्यो मघवन्त्सुवीर्यं मथीरुगो न शर्वसा ॥११॥१३॥

॥ १२८ ॥ १-८ परुच्छेप ऋपिः ॥ अग्निर्देवता ॥ छन्दः-१ निचृदत्यष्टिः ।
३, ४, ६, ८ विराडत्यष्टिः । २ भुरिगाष्टिः । ५, ७ निचृदाष्टिः ॥ स्वरः-१, ३,
४, ६, ८ गान्धारः । २, ५, ७ मध्यमः ॥

॥१२८॥ अयं जायत मनुषो धीमणि होता यजिष्ठ उशिजामनु व्रतमग्निः स्वमनु
व्रतम् । विश्वश्रुष्टिः सखीयते रयिरिव श्रवस्यते । अदव्यो होता नि पदद्विळस्पदे
परिवीत इळस्पदे ॥१॥ तं यज्ञसाधमपि वातयामस्यृतस्य पथा नमसा हविष्मता दे-
वताता हविष्मता । स न ऊर्जामुपाभृत्यया कृपा न जूर्यति । यं मातरिश्वा मनवे
परावतो देवं भाः परावतः ॥ २ ॥ एवेन सद्यः पर्येति पार्थिवं मुहुर्गी रेतो वृषभः
कनिकददधद्रेतः कनिकदत् । शतं चक्षारो अक्षभिर्देवो वनेषु तुर्वणिः । सद्यो दधान
उपरेषु सानुषुग्निः परेषु सानुषु ॥३॥ स सुक्रतुः पुरोहितो दमेदमेऽग्निर्यज्ञस्याध्वरस्य
चेतति क्रत्वा यज्ञस्य चेतति । क्रत्वा वेधा ईषूयते विश्वा जातानि पस्पशे । यतो वृतश्री-
रतिथिरजायत वह्निर्वेधा अजायत ॥४॥ क्रत्वा यदस्य तविपीषु पृञ्चतेऽग्नेरवेण मरुतां
न भोज्येषिराय न भोज्या । स हि ष्मा दानमिन्वति वसूनां च मज्मना । स
नस्त्रासते दुरितादभिहुतः शंसादघादभिहुतः ॥ ५ ॥ १४ ॥ विश्वो विहाया अ-
रतिर्वसुर्दधे हस्ते दक्षिणे तरणिर्न शिश्रथच्छ्वस्यया न शिश्रथत् । विश्वस्मा इदि-
षुध्यते देवत्रा हव्यमोहिषे । विश्वस्मा इत्सुकृते वारमृएवत्यग्निर्द्वा रा व्यृएवति
॥ ६ ॥ स मानुषे वृजने शन्तमो हितोऽग्निर्यज्ञेषु जेन्यो न विशपतिः प्रियो यज्ञेषु
विशपतिः । स हव्या मानुषाणामिळा कृतानि पत्यते । स नस्त्रासते वरुणस्य धू-
र्तेष्वहो देवस्य धूर्तः ॥ ७ ॥ अग्निं होतारमीळते वसुधितिं प्रियं चेतिष्ठमरति न्ये-
रिरे हव्यवाहं न्येरिरे । विश्वायुं विश्ववेदसं होतारं यजतं कविम् । देवासां एव-
मवसे वसूयवो गीर्भी एव वसूयवः ॥ ८ ॥ १५ ॥

॥ १२६ ॥ १-११ परुच्छेप ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः-१, २ नि-
चृदत्यष्टिः । ३, विराडत्यष्टिः । ४ अष्टिः । ६, ११ भुरिगाष्टिः । १० निचृदाष्टिः ।
५ भुरिगतिशङ्करी । ७ स्वराडतिशङ्करी । ८, ९ स्वराद् शङ्करी ॥ स्वरः-१-३
गान्धारः । ४, ६, १०, ११ मध्यमः । ५, ७ पञ्चमः । ८, ९ धैवतः ॥

॥ १२६ ॥ यं त्वं रथमिन्द्र मेधसातयेऽणाका सन्तमिपिर प्रणयसि प्रानवद्य
नयसि । सद्यश्चित्तमभिष्टये करो वशश्च वाजिनम् । सास्माकमनवद्य तूतुजान वे-
धसामिमां वाचं न वेधसाम् ॥ १ ॥ स श्रुधि यः स्मा पृतनासु कासु चिह्ना-
न्य इन्द्र भरद्वाजे नृभिरसि प्रतर्तये नृभिः । यः शूरैः स्वः सन्तिता यो विप्रै-
र्वाजं तरुता । तमीशानास इरधन्त वाजिनं पृक्षमर्त्यं न वाजिनम् ॥ २ ॥ इस्मो
हि प्मा वृषणं पिब्वसि त्वचं कं चिद्यावीररुं शूर मर्त्यं परिवृषाञ्चि मर्त्यम् ।
इन्द्रोत तुभ्यं तद्विवे तद्विद्राय स्वयंशसे । मित्राय वोचं वरुणाय सप्रथः सुमृळी-
काय सप्रथः ॥ ३ ॥ अस्माकं व इन्द्रमुश्मसीष्टये सखायं विश्वायुं प्रासहं युजं
वाजेपु प्रासहं युजम् । अस्माकं ब्रह्मोतयेऽवा पृत्सुषु कासु चित् । नहि त्वा शत्रुः
स्तरते स्तृणोपि यं विश्वं शत्रुं स्तृणोपि यम् ॥ ४ ॥ नि पू त्मातिमतिं कयस्य
चित्तेजिष्ठाभिरणिभिर्नोतिभिरुग्राभिरुग्रोतिभिः । नेपि णो यथा पुराणेनाः शूर
मन्यसे । विश्वानि पुरोरपं पपिं वद्विरासा वद्विर्नो अच्छ ॥ ५ ॥ १६ ॥ प्रतद्वो-
चेयं भव्यायेन्द्रवे हव्यो न य इपवान्मन्म रेजति रक्षोहा मन्म रेजति । स्वयं सो
अस्मदा निदो वधैरजेत दुर्मतिम् । अथ सवेदघशंसोऽवतरमव जुद्रमिव सवेत्
॥ ६ ॥ वनेम तद्वोत्रया चितन्त्या वनेम रयिं रयिवः सुवीर्यं एव सन्तं सुवी-
र्यम् । दुर्मन्मानं सुमन्तुभिरेषिषा पृचीमहि । आ सत्याभिरिन्द्रं युम्नहूतिभिर्यजत्रं
युम्नहूतिभिः ॥ ७ ॥ प्रप्ता वो अस्मे स्वयंशोभिरुती परिवर्ग इन्द्रो दुर्मतीनां द-
रीमन्दुर्मतीनाम् । स्वयं सा रिपयधै या न उपेपे अत्रैः । हतेमसन्नवक्षति क्षिप्ता
जृणिर्न वक्षति ॥ ८ ॥ त्वं न इन्द्र राया परीणसा ग्राहि पथा अनेहसा पुरो
याह्यरक्षसा । सचस्व नः पराक आ सचस्वास्तमीक आ । प्राहि नोदूरादारादभि-
ष्टिभिः सदा पाह्यभिष्टिभिः ॥ ९ ॥ त्वं न इन्द्र राया तरूपसोमं चित्त्वा महिमा
सञ्जदवसे महे मित्रं नावसे । ओजिष्ठ जातरविता रथं कं चिदमर्त्यं । अन्यमुस्म-
द्रिरिपेः कं चिदद्रिग्रो रिरिक्तन्तं चिदद्रिवः ॥ १० ॥ प्राहि न इन्द्र सुष्टुत स्त्रियो-
ऽवयाता सद्रमिदुर्मतीनां देवः सन्दुर्मतीनाम् । हन्ता प्रापस्य रक्षसस्त्रयता विप्रस्य
मावतः । अथा हि त्वा जनिता जीजनदसो रक्षोहणं त्वा जीजनदसो ॥ ११ ॥ १७ ॥

अ० २ । अ० १ । व० २०] ८७] म० १ । अ० १६ । सू० १३१ ।

॥ १३० ॥ १-१० परुच्छेप ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः-१, ५ भुरिगाष्टिः । २, ३, ६, ८ स्वराडष्टिः । ४, ८ अष्टिः । ७ निचृदत्यष्टिः । १० विराट् त्रिष्टुप् ॥ स्वरः-१-६, ८, ९ मध्यमः । ७ गान्धारः । १० धैवतः ॥

॥ १३० ॥ एन्द्रं यादुर्षं नः परावतो नायमच्छां विदधानीव सत्पतिरस्तं राजेव सत्पतिः । हवामहे त्वा वयं प्रयस्वन्तः सुते सर्वा । पुत्रासो न पितरं वाजसातये मंहिष्ठं वाजसातये ॥ १ ॥ पित्रा सोममिन्द्र सुवानमद्रिभिः कोशेन सिक्तमवतं न वंसंगस्तातृपाणो न वंसंगः । मदाय हर्यताय ते तुविष्टमाय धायसे । आत्वा यच्छन्तु हरितो न सूर्यमहा विश्वेव सूर्यम् ॥ २ ॥ अर्विन्दाद्विवो निहितं गुहां निधिं वेन गर्भं परीवितमश्मन्यन्ते अन्तरश्मनि । व्रजं वज्री गवामिव सिपासन्नङ्गिरस्त्वमः । अपावृणोदिष इन्द्रः परीवृता द्वार इषः परीवृताः ॥ ३ ॥ दादृहाणो वज्रमिन्द्रो गर्भस्त्योः क्षत्रेव तिग्ममसनाय सं श्यदहिहत्याय सं श्यत् । संविष्यान् ओजसा शवोभिरिन्द्र मज्मना । तष्टेव वृक्षं वनिनो नि वृश्वासि परश्वेव नि वृश्वासि ॥ ४ ॥ त्वं वृथा नृद्य इन्द्र सत्वेच्छा समुद्रमसृजो रथा इव वाजयतो रथा इव । इत ऊतीरयुज्जत समानमर्थमक्षितम् । धेनूरिव मनवे विश्वदोहसो जनाय विश्वदोहसः ॥ ५ ॥ १८ ॥ इमां ते वाचं वसूयन्त आयवो रथं न धीरः स्वपा अतक्षिपुः सुम्नाय त्वामतक्षिपुः । शुम्भन्तो जेन्यं यथा वाजेषु विप्रवाजिनं । अत्यमिव शर्वसे सातये धना विश्वा धनानि सातये ॥ ६ ॥ भिनत्पुरो नवतिमिन्द्र पूरवे दिवोदासाय महिं दाशुषे नृतो वज्रेण दाशुषे नृतो । अतिथिभ्वाय शम्बरं गिरेरुग्रो अवाभरत् । महो धनानि दयमान ओजसा विश्वा धनान्योजसा ॥ ७ ॥ इन्द्रः समत्सु यजमानमार्यं प्रावद्विश्वेषु शतमृतिराजिषु स्वर्मोव्हेष्वाजिषु । मनवे शासदवतान्त्वचं कृष्णामरन्धयत् । दक्षन्न विश्वं तत्तृपाणमोषति न्यर्शसानमोषति ॥ ८ ॥ सूरश्चक्रं प्र बृहज्जात ओजसा प्रपित्वे वाचमरुणो मुपायतीशान आ मुषायति । उशना यत्परावतोऽजगन्नृतये कवे । सुम्नानि विश्वा मनुषेव तुर्वणिरहा विश्वेव तुर्वणिः ॥ ९ ॥ स नो नव्येभिर्वृषकर्मक्षुक्थैः पुरां दर्तः प्रायुभिः पाहि शग्मैः । दिवोदासेभिरिन्द्र स्तवानो वावृधीथा अहोभिरिव द्यौः ॥ १० ॥ १६ ॥

॥ १३१ ॥ १-७ परुच्छेप ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः-१, २ निचृदत्यष्टिः । ४ विराडत्यष्टिः । ३, ५, ६, ७ भुरिगाष्टिः ॥ स्वरः-१, २, ४, गान्धारः । ३, ५-७ मध्यमः ॥

॥ १३१ ॥ अ० १ । व० २१] ॥ [म० १ । अ० १६ । सू० १३२ ।

॥ १३१ ॥ इन्द्राय हि द्यौरसुरो अर्नम्तेन्द्राय मही पृथिवी वरीमभिर्द्युम्न-
नात्वा वरीमभिः । इन्द्रं विश्वे सजोषसो देवासो दधिरे पुरः । इन्द्राय विश्वा
गव्यनात्ति मारुपा गताभि सन्तु मारुपा ॥ १ ॥ विश्वेषु हि त्वा सर्वनेषु तुज्जते
समानमेकं वृषमण्यवः पृथक् स्वः सनिष्यवः पृथक् । तं त्वा नावं न पर्षणिं शू-
पस्य धुरि धीमहि । इन्द्रं न यज्ञश्चितयन्त आयवः स्तोमैभिरिन्द्रमायवः ॥ २ ॥
वि त्वा तन्ने मियुना अग्रस्यवो व्रजस्य साता गव्यस्य निःसृजः सत्तन्त इन्द्र
निःसृजः । यद्व्यन्ता हा जना स्वर्यन्ता समूहसि । आविष्कारि कृद्वृषणं सचा-
भुवं वज्रमिन्द्र सचाभुवं ॥ ३ ॥ विदुष्टे अस्य वीर्यस्य पूरवः पुरो यदिन्द्र शार-
दीवातिरः सासहानो अवातिरः । शासस्तमिन्द्र मर्त्यमयज्यं शवसस्पते । महीमसु-
पणाः पृथिवीमिमा अपो मन्दसान इमा अपः ॥ ४ ॥ आदिसे अस्य वीर्यस्य
चर्किरुन्मदेषु वृषक्षुशिजो यदाविथ सखीयतो यदाविथ । चर्कथं कारमेभ्यः पृत-
नासु प्रवन्तवे । ते अन्यामन्यां नद्यं सनिष्णत श्रवस्यन्तः सनिष्णत ॥ ५ ॥ उतो
नो अस्या उपसो जुपेत हर्कस्य वोधि हविषो हवीमभिः स्वर्पाता हवीमभिः ।
यदिन्द्र हन्तवे मृधो वृषा वज्रिश्चिकेतसि । आ मे अस्य वेधसो नवीयसो मन्मश्रुधि
नवीयसः ॥ ६ ॥ त्वं तमिन्द्र वावृधानो अस्मयुरमित्रयन्तं तुविजात मर्त्यं वज्रेण
शू मर्त्यम् । जहि यो नो अघायति शृणुष्व सुश्रवस्तमः । रिष्टं न यामनप भूत
दुर्मतिर्विश्वार्प भूत दुर्मतिः ॥ ७ ॥ २० ॥

॥ १३२ ॥ १—६ परुच्छेष ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः—१, ३,
५, ६ विराडत्यष्टिः । २ भुरिगतिशकरी । ४ निचृदष्टिः ॥ स्वरः—१, ३, ५,
६ गान्धारः । २ पञ्चमः । ४ मध्यमः ॥

॥ १३२ ॥ त्वया वयं मघवन्पूर्व्ये वन इन्द्रत्वोताः सासह्याम पृतन्यतो व-
नुयाम वनुष्यतः । नेदिष्टे अस्मिन्नहन्यधि वोचा तु सुन्वते । अस्मिन्यज्ञे वि च-
येमा भरे कृतं वाजयन्तो भरे कृतं ॥ १ ॥ स्वर्जे भरे आपस्य वक्मन्युर्धुधः स्व-
स्मिन्नज्जसि काणस्य स्वस्मिन्नज्जसि । अहन्निन्द्रो यथा विदे शीर्ष्णाशीर्ष्णा-
पवाच्यः । अस्मन्ना ते सध्र्यक् सन्तु गतयो भद्रा भद्रस्य गतयः ॥ २ ॥ तत्तु
प्रयः प्रतथा ते शुशुकनं यस्मिन्यज्ञे वास्मकृणवत् क्षयमृतस्य वारसि क्षयम् । वि
तद्विचिर्य दितान्तः पश्यन्ति रुश्मिभिः । स वा विदे अन्विन्द्रो गवेपणो वन्धु-
क्षिद्रयो गवेपणः ॥ ३ ॥ नू दत्थाते पूर्वथा च प्रवाच्यं यदङ्गिरोभ्योऽष्टणोर

अ० २ । अ० १ । व० २३] ८६ [म० १ । अ० २० । सू० १३४ ।

वज्रमिन्द्र शिञ्जन्नपत्रजम् । ऐभ्यः समान्या दिशा स्मभ्यं जेषि योत्सि च । सु-
न्वन्नयो रन्धया कंचिद्वतं हृणायन्तं चिद्वतम् ॥ ४ ॥ सं यज्जनान् क्रतुभिः शूरं
ईक्षयद्धने हिते तरुणन्त श्रवस्यवः प्रयत्नन्त श्रवस्यवः । तस्मा आयुः प्रजावदिद्वार्धे
अर्चन्त्योजसा । इन्द्र ओक्थं दिधिषन्त धीतयो देवाँ अच्छ न धीतर्यः ॥ ५ ॥
युवं तमिन्द्रापर्वता पुरोयुधा यो नः पृतन्यादप तन्तुभिर्द्धतं वज्रेण तन्तुभिर्द्धतम् ।
दूरे चत्तार्य छन्तसत्तहन्तं यदिनत्तत् । अस्माकं शत्रून्परि शूर विश्वतो दूर्मा दर्षीष्ट
विश्वतः ॥ ६ ॥ २१ ॥

॥ १३३ ॥ १—७ परुच्छेप ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः—१ त्रिष्टुप् ।
२, ३ निचृदनुष्टुप् । ४ स्वराडनुष्टुप् । ५ आर्षी गायत्री । ६ स्वराड् ब्राह्मीजगती ।
७ विराडष्टिः ॥ स्वरः—१ धैवतः । २—५ गान्धारः । ६ निषादः । ७ मध्यमः ॥

॥ १३३ ॥ उभे पुनामि रोदसी अतेन द्रुहो दहामि सं महीरनिन्द्राः । अ-
भिवृग्य यत्र हता अमित्रा बैलस्थानं परि तृळ्हा अशेरन् ॥ १ ॥ अभिवृग्या चि-
दद्रिवः शीर्षा यातुमतीनाम् । छिन्धि वदूरिणा पदा महावदूरिणा पदा ॥ २ ॥
अवासां मघवज्जहि शर्धो यातुमतीनाम् । बैलस्थानके अर्मके महाबैलस्थे अर्मके
॥ ३ ॥ यासां तिस्रः पञ्चाशतोऽभिवृलङ्गैरुपावपः । तत्सु ते मनायति त्रकत्सु ते
मनायति ॥ ४ ॥ पिशङ्गभृष्टिमम्भृणं पिशार्चिमिन्द्र सं भृण । सर्वं रत्नो नि वर्हय
॥ ५ ॥ अवर्मह इन्द्र दादृहि ध्रुधी नः शुशोच हि द्यौः क्षा न भीषाँ अद्रिवो वृ-
णान् भीषाँ अद्रिवः । शुष्मिन्तमो हि शुष्मिर्भिर्वैरुग्रेभिरीयसे । अपूरुपघ्नो अप-
तीत शूर सत्त्वभिस्त्रिस्रैः शूर सत्त्वभिः ॥ ६ ॥ वृनोति हि सुन्वन्नयं परीणसः
सुन्वानो हि ष्मा यजत्यव द्विषो देवानामव द्विषः । सुन्वान इत्तिपासति सहस्रा
व्रज्यवृतः । सुन्वानायेन्द्रो ददात्याभुवं रयिं ददात्याभुवंम् ॥ ७ ॥ २२ ॥ १६ ॥

॥ १३४ ॥ १—६ परुच्छेप ऋषिः ॥ वायु देवता ॥ छन्दः—१, ३ नि-
चृदत्यष्टिः ॥ २, ४ विराड्यष्टिः । ५ आष्टिः । ६ विराडष्टिः ॥ स्वरः—१—४
गान्धारः । ५, ६ मध्यमः ॥

॥ १३४ ॥ आ त्वा जुवो रारहाणा अभि प्रयो वायो वहन्त्वह पूर्वपीतये
सोमस्य पूर्वपीतये । ऊर्वा ते अनु सूत्रता मनस्तिष्ठतु जानती । नियुत्वता रयेना
याहि दावने वायो मखस्य दावने ॥ १ ॥ मन्दन्तु त्वा मन्दिनो वायुविन्द्वोऽ-

॥ १३५ ॥ १-६ परच्छेप ऋषिः ॥ वायुर्देवता ॥ छन्दः-१, ३ निचृदत्यष्टिः ।
२, ४ विराडत्यष्टिः । ५, ६ भुरिगष्टिः । ६, ८ निचृदष्टिः । ७ अष्टिः ॥ स्वरः-
१-४ गान्धारः । ५-६ मध्यमः ॥

॥ १३५ ॥ स्त्रीणां बहिरूपं नो याहि वीतये सहस्रेण नियुता नियुत्वते श-
तिनीभिर्नियुत्वते । तुभ्यं हि पूर्वपीतये देवा देवाय येमिरे । प्र ते सुतासो मधुम-
न्तो अस्थिरन्मदाय कृत्वे अस्थिरन् ॥ १ ॥ तुभ्यायं सोमः परिपूतो अद्रिभिः
मो देवेषु हूयते । वह वायो नियुतो याहस्पत्युर्जुपाणो याहस्पत्युः ॥ २ ॥ आ नो
नियुक्तिः शतिनीभिरध्वरं सहस्रिणीभिरुप याहि वीतये वायो हव्यानि वीतये ।
तवायं भाग ऋत्विग्यः सरश्मिः सूर्ये सचा । अध्वर्युभिर्भरमाणा अयंसत् वायो
शुक्रा अयंसत् ॥ ३ ॥ आ वां रथो नियुत्वान्वज्रदवसेऽभि प्रयांसि सुधितानि
यवा चन्द्रेण राधसा गतमिन्द्रश्च राधसा गतम् ॥ ४ ॥ आ वां धियो ववृत्युर-
ध्वरा उपमिन्दु मर्मजन्त वाजिनमाशुमत्यं न वाजिनम् । तेषां पिवतमस्स्यू आ
नो गन्तमिहोत्या । इन्द्रवायू सुतानामद्रिभिर्गुवं मदाय वाजदा युवम् ॥ ५ ॥ २४ ॥
उप वां सोमा अप्स्वा सुता इहाध्वर्युभिर्भरमाणा अयंसत् वायो शुक्रा अयंसत्
पते वामभ्यमृज्जन तिरः पवित्रपाशवः । युत्रायवोऽति रोमाण्यन्यया सोमासे

॥ १३५ ॥ १-६ परच्छेप ऋषिः ॥ वायुर्देवता ॥ छन्दः-१, ३ निचृदत्यष्टिः ।
२, ४ विराडत्यष्टिः । ५, ६ भुरिगष्टिः । ६, ८ निचृदष्टिः । ७ अष्टिः ॥ स्वरः-
१-४ गान्धारः । ५-६ मध्यमः ॥

॥ १३५ ॥ स्त्रीणां बहिरूपं नो याहि वीतये सहस्रेण नियुता नियुत्वते श-
तिनीभिर्नियुत्वते । तुभ्यं हि पूर्वपीतये देवा देवाय येमिरे । प्र ते सुतासो मधुम-
न्तो अस्थिरन्मदाय कृत्वे अस्थिरन् ॥ १ ॥ तुभ्यायं सोमः परिपूतो अद्रिभिः
मो देवेषु हूयते । वह वायो नियुतो याहस्पत्युर्जुपाणो याहस्पत्युः ॥ २ ॥ आ नो
नियुक्तिः शतिनीभिरध्वरं सहस्रिणीभिरुप याहि वीतये वायो हव्यानि वीतये ।
तवायं भाग ऋत्विग्यः सरश्मिः सूर्ये सचा । अध्वर्युभिर्भरमाणा अयंसत् वायो
शुक्रा अयंसत् ॥ ३ ॥ आ वां रथो नियुत्वान्वज्रदवसेऽभि प्रयांसि सुधितानि
यवा चन्द्रेण राधसा गतमिन्द्रश्च राधसा गतम् ॥ ४ ॥ आ वां धियो ववृत्युर-
ध्वरा उपमिन्दु मर्मजन्त वाजिनमाशुमत्यं न वाजिनम् । तेषां पिवतमस्स्यू आ
नो गन्तमिहोत्या । इन्द्रवायू सुतानामद्रिभिर्गुवं मदाय वाजदा युवम् ॥ ५ ॥ २४ ॥
उप वां सोमा अप्स्वा सुता इहाध्वर्युभिर्भरमाणा अयंसत् वायो शुक्रा अयंसत्
पते वामभ्यमृज्जन तिरः पवित्रपाशवः । युत्रायवोऽति रोमाण्यन्यया सोमासे

अ० २ । अ० २ । व० १] ६१ [म० १ । अ० २० । सू० १३७ ।

अत्यव्यया ॥ ६ ॥ अति वायो ससतो याहि शश्वतो यत्र गावा वदति तत्र ग-
च्छतं गृहमिन्द्रश्च गच्छतम् । विमृता ददृशे रीर्यते घृतमा पूर्णया नियुता याथो
अध्वरमिन्द्रश्च याथो अध्वरम् ॥ ७ ॥ अत्राह तद्वहेथे मध्व आहुतिं यमश्चत्थमुप-
तिष्ठन्त जायवोऽस्मे ते सन्तु जायवः । साकं गावः सुवते पच्यते यवो न ते वा-
य उप दस्यन्ति धेनवो नाप दस्यन्ति धेनवः ॥ ८ ॥ इमे ये ते सु वायो ब्राह्मो-
ज-सोऽन्तर्नदी ते पतर्यन्त्युक्ष्णो महिब्राधन्त उक्ष्णः । धन्वञ्चिद्ये अनाशवो जीरा-
श्चिदागिरौकसः । सूर्यस्येव रश्मयो दुर्नियन्तवो हस्तयोर्दुर्नियन्तवः ॥ ९ ॥ २५ ॥

॥ १३६ ॥ १-७ परुच्छेप ऋपिः ॥ १-५ मित्रावरुणौ । ६-७ मन्त्रोक्ता
देवता ॥ छन्दः-१, ३, ५, ६ स्वरादत्यष्टिः । २ निचृदाष्टि । ४ भुरिगष्टिः । ७
त्रिष्टुप् ॥ स्वरः-१, ३, ५, ६ गान्धारः । २, ४ मध्यमः । ७ धैवतः ॥

॥ १३६ ॥ प्र सु ज्येष्ठं निचिराभ्यां बृहन्नमो हव्यं मतिं भरता मृळ्यद्भ्यां
स्वादिष्ठं मृळ्यद्भ्याम् । ता सम्राजा घृतासुती यज्ञेयज्ञ उपस्तुता । अथैनोः ज्ञत्रं न
कुतश्चनाधृषे देवत्वं नू चिदाधृषे ॥ १ ॥ अदर्शि गातुरखे वरीयसी पन्था ऋत-
स्य समयंस्त रश्मिभिश्चक्षुर्भगस्य रश्मिभिः । युक्तं मित्रस्य सादनमयम्णो वरुणस्य
च । अथा दधाते बृहदुक्थ्यं वयं उपस्तुत्यं बृहद्वयः ॥ २ ॥ ज्योतिष्मतीमदिति
धारयत्क्षितिं स्वर्वतीमा सचेते दिवेदिवे जागृवांसां दिवेदिवे । ज्योतिष्मत्क्षत्रमा-
शाते आदित्या दानुनस्पती । मित्रस्तयोर्वरुणो यातयज्जनोऽर्यमा यातयज्जनः
॥ ३ ॥ अयं मित्राय वरुणाय शन्तमः सोमो भूत्ववपानेष्वाभगो देवो देवेष्वाभ-
गः । तं देवासो जुषेरत विश्वे अथ सजोपसः । तथा राजाना करयो यदीमह
ऋतावाना यदीमहे ॥ ४ ॥ यो मित्राय वरुणायारविधज्जनोऽन्तर्वाणं तं परि पा-
तो अहंसो दाश्वासं मर्तमहंसः । तमर्यमाभि रक्षत्यृज्यन्तमनु व्रतम् । उक्थैर्य ए-
नोः परिभूषति व्रतं स्तोमैराभूषति व्रतम् ॥ ५ ॥ नमो दिवे बृहते रोदसीभ्यां
मित्राय वोचं वरुणाय मीळहुपे सुमृळीकाय मीळहुपे । इन्द्रमग्निमुप स्तुहि युक्तमर्य-
माणं भगम् । ज्योग्जीवन्तः प्रजया सचेमहि सोमस्योती सचेमहि ॥ ६ ॥ ऊती
देवानां वयमिन्द्रवन्तो मंसीमहि स्वयंशसो मरुद्भिः । अग्निमित्रो वरुणः शर्म यंस-
न् तदर्श्याम मघवानो वयं च ॥ ७ ॥ २६ ॥ १ ॥

॥ १३७ ॥ १-३ परुच्छेप ऋपिः । मित्रावरुणौ देवते ॥ छन्दः-१ निचृच्छ-
करी । २ विराट्शकरी । ३ भुरिगतिशकरी ॥ स्वरः-१, २ गान्धारः । ३ पञ्चमः ॥

॥ १३७ ॥ सुपुमा यातमद्रिभिर्गोश्रीता मत्सरा इमे सोमांसो मत्सरा इमे ।
या गन्ताना दिविस्पृशास्मत्रा गन्तमुप नः । इमे वा मित्रावरुणा गवांशिरः सो-
मांसः शुक्रा गवांशिरः ॥ १ ॥ इम आ यातमिन्दवः सोमांसो दध्याशिरः सुतासो
दध्याशिरः । इत वांमुपसो वृधि साकं सूर्यस्य रश्मिभिः । सुतो मित्राय वरुणा-
य पीतये चारुर्गताय पीतये ॥ २ ॥ तां वां धेनुं न वांसरीमंशुं दुहन्त्याद्रिभिः
गोमं दुहन्त्याद्रिभिः । अस्मत्रा गन्तमुप नोऽर्वाञ्चा सोमपीतये । अयं वा मित्राव-
रुणा वृभिः सुतः सोम आ पीतये सुतः ॥ ३ ॥ १ ॥

॥ १३८ ॥ १-४ परुच्छेप ऋपिः ॥ पूषा देवता ॥ छन्दः-१, ३ निचृद-
त्यष्टिः । २ विराडत्यष्टिः । ४ भुरिगत्यष्टिः ॥ स्वरः-१-३ गान्धारः । ४ मध्यमः ॥

॥ १३८ ॥ प्रप्र पूष्णस्तुविज्ञातस्य शस्यते महित्वमस्य तवसो न तन्दते
स्तोत्रमस्य न तन्दते । अर्चामि सुमनयन्नहमन्त्यति मयोभुवम् । विश्वस्य यो मन
आयुयुवे मुखो देव आयुयुवे मुखः ॥ १ ॥ प्र हि त्वा पूषन्नजिरं न यामन्ति स्तो-
मैभिः कृण्वन् ऋण्यो यथा मृध उष्ट्रो न पीपरो मृधः । हुवे यत्त्वा मयोभुवं देवं
सख्याय मर्त्यैः । अस्माकमाङ्गुपान्द्युम्निनस्कृधि वाजेषु द्युम्निनस्कृधि ॥ २ ॥
यस्य ते पृषन्तसख्ये विपन्यवः क्रत्वा चित्सन्तोऽर्वसा वुभुजिर इति क्रत्वा वु-
भुजिरे । तामनु त्वा नवीयसीं नियुतं राय ईमहे । अहेळमान उरुशंस सरीं भव
वाजेवाजे सरीं भव ॥ ३ ॥ अस्या ऊ पु ण उर्प सातये भुवोऽहेळमानो रश्वा
अजाश्व श्रवस्पतामंजाश्व । ओ पु त्वा ववृतीमहि स्तोमैर्भिर्दस्म साधुभिः । नहि
त्वा पूषन्नतिमन्य आवृणे न ते सख्यमपहुवे ॥ ४ ॥ २ ॥

॥ १३९ ॥ १-११ परुच्छेप ऋपिः ॥ देवता-१ विश्वे देवाः । २ मित्राव-
रुणा । ३-५ अश्विनौ । ६ इन्द्रः । ७ अग्निः । ८ मरुतः । ९ इन्द्राग्नी । १०
वृहस्पतिः । ११ विश्वे देवाः ॥ छन्दः-१, १० निचृदत्यष्टिः । २, ३ विराडत्यष्टिः ।
६ अत्यष्टिः । ८ स्वराडत्यष्टिः । ४, ९ भुरिगत्यष्टिः । ७ अत्यष्टिः । ५ निचृ-
द्वृहती । ११ भुरिक् पङ्क्तिः ॥ स्वरः-१-३, ६, १० गान्धारः । ४, ५, ७-९
मध्यमः । ११ पञ्चमः ॥

॥ १३९ ॥ अस्तु श्रौषद् पुरो अग्नि धिया दध आ नु तच्छर्धो दिव्यं
वृणीमद् इन्द्राय वृणीमहे । यद्वा क्राणा विवस्वति नाभा सन्दायि नव्यसी । अध

प्र सून उप यन्तु धीतयो देवाँ अच्छा न धीतयः ॥ १ ॥ यद्वा त्यन्मित्रावरुणावृतद्व्या-
ददाथे अनृतं स्वेन मन्युना दक्षस्य स्वेन मन्युना । युवोरिस्थाधि सन्नस्वपश्याम
हिरण्ययै । धीभिरश्चन मनसा स्वेभिरक्षभिः सोमस्य स्वेभिरक्षभिः ॥ २ ॥ युवां
स्तोमैभिर्देवयन्तो अश्विनाश्रावयन्त इव श्लोकमायवौ युवां हव्याभ्यायवः ।
युवोर्विश्वा अधि श्रियः पृक्षश्च विश्ववेदसा । प्रुपायन्ते वां पवयो हिरण्यये रथे
दत्ता हिरण्यये ॥ ३ ॥ अचेति दत्ता व्युनाकमृगवथो युञ्जते वां रथयुजो दि-
विष्टिष्वध्वस्मानो दिविष्टिषु । अर्थि वां स्थाम वन्धुरे रथे दत्ता हिरण्यये । पथेव
यन्तावनुशासता रजोऽञ्जसा शासता रजः ॥ ४ ॥ शचीभिर्नः शचीवसू दिवा
नक्तं दशस्यतम् । मा वां रातिरुप दसत्कदा चनास्मद्रातिः कदा चन ॥ ५ ॥ ३ ॥
वृषन्निद्र वृषपाणास इन्द्रव इमे सुता अद्रिषुतास उद्भिदस्तुभ्यं सुतास उद्भिदः ।
ते त्वा मन्दन्तु दावने महे चित्राय राधसे । गीर्भिर्गिर्वाहः स्तवमान आ गहि
सुमृळीको न आ गहि ॥ ६ ॥ ओ पू णो अग्ने शृणुहि त्वमीळितो देवेभ्यो ब्र-
वसि यज्ञियेभ्यो राजभ्यो यज्ञियेभ्यः । यद्वा त्यामङ्गिरोभ्यो धेनुं देवा अदत्तन ।
वि तां दुहे अर्यमा कर्तरी सचा एष तां वेद मे सचा ॥ ७ ॥ मो पु वो अस्म-
दभि तानि पौस्या सना भूवन्धुम्नानि मोत जारिपुस्मत्पुरोत जारिपुः । यद्वा-
श्चित्रं युगेयुगे नव्यं घोषादमर्त्यम् । अस्मासु तन्मरुतो यच्च दुष्टरं दिधृता यच्च
दुष्टरम् ॥ ८ ॥ दध्यङ् ह मे जनुषं पूर्वो अङ्गिराः प्रियमैधः कण्वो अत्रिर्मनुर्विदु-
स्ते मे पूर्वे मनुर्विदुः । तेषां देवेष्वार्यतिरस्माकं तेषु नाभयः । तेषां पदेन मया
नमे गिरेन्द्राग्नी आ नमे गिरा ॥ ९ ॥ होता यक्षद्विनिनो वन्त वार्यं बृहस्पति-
र्यजति वेन उक्षभिः पुरुवारैभिरुक्षभिः । जगृभ्मा दूरआदिशं श्लोकमद्रेरध त्म-
ना । अधारयदरिन्दानि सुक्रतुः पुरुसन्नानि सुक्रतुः ॥ १० ॥ ये देवासो दि-
व्येकादश स्थ पृथिव्यामध्येकादश स्थ । अप्सुक्षितो महिनैकादश स्थ ते देवासो
यज्ञमिमं जुषध्वम् ॥ ११ ॥ ४ ॥ २० ॥

॥ १४० ॥ १-१३ दीर्घतमा ऋषिः ॥ अग्निर्देवता ॥ छन्दः-१, ५, ८
जगती । २, ७, ११ विराड्जगती । ३, ४, ९ निचृज्जगती च । ६ भुरिक् त्रि-
ष्टुप् । १०, १२ निचृत् त्रिष्टुप् । १३ पङ्क्तिः ॥ स्वरः-१-५, ७-९, ११ निषादः ।
६, १०, १२, धैवतः । १३ पञ्चमः ॥

॥ १४० ॥ वेदिपदे प्रियधामाय सुद्युते धासिमिव प्र भरा योनिमग्नये ।

॥ २ ॥ अ० २ ॥ व० २ ॥ ६४ [म० १ ॥ अ० २१ ॥ सू० १४१ ॥

जन्मो विवृद्धमृज्यते संवत्सरे वावृथे जगन्मी पुनः । अन्यस्यासा जिह्वया जेन्यो
नृणां न्यून्येन वृत्तिनो मृष्ट वारुणः ॥ २ ॥ कृष्णपुतौ वेविजे अस्य सत्तिता उभा
नरेन अभि मातरा शिशुम् । प्राचाजितं वृत्तयन्तं वृत्तयुतमा साच्यं कुर्यं व-
धेन धिनुः ॥ ३ ॥ मुमुक्षोऽपनेवे मानवस्यते रघुद्रुवः कृष्णसीतास ऊ जुवः ।
आमना अजिरासो रघुप्यदो वार्तजूता उप युज्यन्त आशवः ॥ ४ ॥ आदस्य ते
ध्वजयन्तो वृथेते कृष्णमभ्वं महि वर्षः करिकतः । यत्सी महीमवनि प्राभि म-
मेशदभिश्वसस्तनयनेति नानदत् ॥ ५ ॥ ५ ॥ भूपन्न योऽधि वृषूप नमन्ते वृ-
पेव पत्नीरुभ्येति रोहवत् । ओजायमानस्तन्वश्च शुभते भीमो न गृह्णा दविधाव
दुष्टभिः ॥ ६ ॥ स संस्तिरो विष्टिः सं गृभायति जानन्नेव जानतीनित्य आ
श्वे । पुनर्वर्धते अपि यन्ति देव्यमन्यद्वर्षः पित्रोः कृण्वते सचा ॥ ७ ॥ तमशुवः
केशिनीः सं हि रेभिर ऊर्ध्वास्तस्थुर्मृषीः प्रायवे पुनः । तासां जरां प्रमुञ्चनैति
नानददसुं परं जनयज्जीवमस्तुतम् ॥ ८ ॥ अधीवासं परि मातू रिहन्नहं तुविग्रेभिः
सन्वभिर्याति वि जयः । वयो दधत्पद्धते रोहिहत्सदानु श्येनी सचते वर्तनी रह
॥ ९ ॥ अस्माकमग्रे मधवत्सु दीद्विद्य श्वसीवान्वृषभो दमूनाः । अवास्या शिशु-
मतीरदीर्घमेव युत्सु परिजर्भुराण ॥ १० ॥ ६ ॥ इदमग्रे सुधितं दुधिं तादधि प्रि-
यादु चिन्मन्तः प्रयो अस्तु ते । यत्ते शुक्रं तन्वोऽरोचते शुचि तेनास्मभ्यं वनसे
रत्नमा त्वम् ॥ ११ ॥ रथाय नावमुत नो गृहाय निवारित्रां पद्धतीं रास्यग्रे । अ-
स्माकं वीरा उत नो मघोनो जनैश्च या पारयाच्छर्म या च ॥ १२ ॥ अभी नो
अग्न उक्थमिज्जुगुर्या घ्रायाक्षामा सिन्धवश्च स्वर्गताः । गव्यं यव्यं यन्तो दीर्घा-
हेपं वरमरुणयो वरन्त ॥ १३ ॥ ७ ॥

॥ १४१ ॥ १—१३ दीर्घतमा ऋपिः ॥ अग्नि देवता ॥ छन्दः—१, २,
३, ६, ११ जगती । ४, ७, ९, १० निचृजगती । ५ स्वराद् त्रिष्टुप् । ८ भु-
रिक् त्रिष्टुप् । १२ भुरिक् पङ्क्तिः । १३ स्वराद् पङ्क्तिः ॥ स्वरः—१—४, ६, ७,
९—११ निपादः । ५, ८ धैवतः । १२, १३ पञ्चमः ॥

॥ १४१ ॥ वल्लिस्था तद्वपुषे धायि दर्शतं देवस्य भर्गः सहस्रो यतो जनि ।
यदीष्टुषु हरते साधते मतिर्ऋतस्य धेना अनयन्त ससुतः ॥ १ ॥ पृत्तो वपुः पि-
तृमानिन्य आ श्वे द्वितीयमा सप्तशिवासु मातृषु । तृतीयमस्य वृषभस्य दोहसे द-

अ० २ । अ० २ । व० १०] ६५ [म० १ । अ० २१ । सू० १४२ ।

शंप्रमतिं जनयन्त योषणः ॥ २ ॥ निर्यदौ बुध्नान्महिषस्य वर्षस ईशानासुः शर्वसा
क्रन्तं सूर्यः । यद्दीमनुं प्रदित्रो मध्वं आध्रुवे गुह्यं सन्तं मातरिश्वा मथायति ॥ ३ ॥
प्र यत्पितुः परमास्त्रीयते पर्या पृच्छुर्धो वीरुथो दंसु रोहति । उभा उदस्य जनुषं य-
दिन्वत आदिद्यविष्टो अभवद्गृणा शुचिः ॥ ४ ॥ आदिन्मातृराविशद्यास्वा शुचि-
रहिस्यमान उर्विया वि वावृधे । अनु यत्पूर्वा अरुहत्सनाजुत्रो नि नव्यसीप्व-
रासु धावते ॥ ५ ॥ ८ ॥ आदिद्धोतारं वृणते दिविष्टिपु भर्गमिव पृच्छानासं
ऋज्जते । देवान्यत्क्रत्वा मज्जना पुरुषुतो मर्तं शंसं विश्व धा वेति धायसे ॥ ६ ॥
वि यदस्थाद्यजतो वार्तचोदितो द्वारो न वक्ता जरणा अनाकृतः । तस्य पत्न्यं
नुषः कृष्णजैहसः शुचिजन्मनो रज आ व्यध्वनः ॥ ७ ॥ रथो न यातः शिकभिः
कृतो ग्रामज्ञैर्भिरुषेर्भिरीयते । आदस्य ते कृष्णासौ दक्षि सूर्यः शूरस्येव त्वेप-
थादीपते वयः ॥ ८ ॥ त्वया ह्यग्ने वरुणो धृतवतो मित्रः शाश्वदे अर्यमा सुदानवः ।
यत्सीमनु क्रतुना विश्वथाविभुररान्न नेमिः परिभूरजायथाः ॥ ९ ॥ त्वमग्ने श-
शमानाय सुन्वते रत्नं यविष्ठ देवतातिमिन्वसि । तं त्वा नु नव्यं सहसो युवन्वयं
भगं न करे महिरत्न धीमहि ॥ १० ॥ अस्मे रयिं न स्वर्थं दमूनसं भगं दत्तं न
पृच्छासि धर्णसिम् । इष्मीरिव यो यमति जन्मनी उभे देवानां शंसमृत आ च
सुकृतुः ॥ ११ ॥ उत नः सुद्योत्मा जीराश्वो होता मन्द्रः शृणवच्चन्द्ररथः । स
नो नेषन्नेषतमैरूपुरोऽग्निर्वामं सुव्रितं वस्यो अच्छ ॥ १२ ॥ अस्ताव्यग्निः शि-
मीवज्जिह्वैः साम्राज्याय प्रतरं दधानः । अमी च ये मयवानो वयं च मिहं न सूर्यो
अति निष्टतन्युः ॥ १३ ॥ ६ ॥

॥ १४२ ॥ १—१३ दीर्घतमा ऋषिः ॥ देवता—१, २, ३, ४ अग्निः ।
५ वह्निः । ६ देव्यो द्वारः । ७ उपासानक्ता । ८ दैव्यौ होतारौ । ९ सरस्वती-
लाभारत्यः । १० त्वष्टा । ११ वनस्पतिः । १२ स्वाहाकृतिः । १३ इन्द्रश्च ॥
छन्दः—१, २, ५, ६, ८, ९ निचृदनुष्टुप् । ४ स्वराडनुष्टुप् । ३, ७, १०, ११,
१२ अनुष्टुप् । १३ भुरिगुणिक् ॥ स्वरः—१—१२ गन्धारः । १३ ऋषभः ॥

॥ १४२ ॥ समिद्धो अग्न आ वह देवाँ अद्य यत्तुचे । तन्तुं तनुष्व पूर्य सु-
तसोमाय दाशुषे ॥ १ ॥ घृतवन्तमुपमासि मधुमन्तं तनूनपात् । यज्ञं विप्रस्य मावतः
शशमानस्य दाशुषः ॥ २ ॥ शुचिः पावको अहुतो मध्वा यज्ञं मिमिक्षति । न-
राशंसत्तिरा दिवो देवो देवेषु यज्ञियः ॥ ३ ॥ ईक्षितो अग्न आ वहेन्द्रं चित्रमिन्द्रं

१०२ । अ० २ । व० १२] ६६ [म० १ । अ० २१ । सू० १४३ ।

विष्णुम् । इमे हि त्वां प्रतिमपाच्छां मुनिह वृन्त्यते ॥ ४ ॥ स्तृणानासौ यतस्तुवो
 वृत्तिर्देवैर्देवैः । वृत्ते देवव्यवस्थामिन्द्राय शर्म सप्रथः ॥ ५ ॥ वि श्रयन्तामृता-
 वः प्रथं देवैर्देवैः । प्रथकासः पुरुस्पृहो हारो देवीरसश्चतः ॥ ६ ॥ १० ॥
 या भन्दमाने उपाहे नक्तोपासां सुपेशसा । यही ऋतस्य मातरा सीदतां वहि-
 रा सुमन ॥ ७ ॥ मुन्द्रजिहा जुगुर्वणी होतासा देव्या कवी । यज्ञं नो यज्ञतामिमं
 दिविष्मृशम् ॥ ८ ॥ शुचिर्देवेष्वर्पिता होत्रा मरुत्सु भारती । इळा सर-
 प्रीतिः सीदन्तु यज्ञियाः ॥ ९ ॥ तन्नस्तुरीपमद्भुतं पुरु वारं पुरुत्मना । त्वष्टा
 वि ष्यतु रागे नाभा नो अस्मयुः ॥ १० ॥ अयमसृजन्तु त्मना देवान्यन्ति
 त । अग्निदेव्या सुपूदति देवो देवेषु मेधिरः ॥ ११ ॥ पुष्यवर्ते मरुत्वते वि-
 राय वायवे । स्वाहा गायत्रवेपसे हव्यमिन्द्राय कर्तन ॥ १२ ॥ स्वाहाकृतान्या
 देव्यानि वीतये । इन्द्रा गहि श्रुथी हवं त्वां हवन्ते अश्वरे ॥ १३ ॥ ११ ॥

॥ १४३ ॥ १-८ दीर्घतमा ऋषिः ॥ अग्निदेवता ॥ छन्दः-१, ७ निवृज-
 ती । २, ३, ५ विराड्जगती । ४, ६ जगती च । ८ निवृत् त्रिष्टुप् ॥ स्वरः-१-७
 नेपादः । ८ धैवतः ॥

॥ १४३ ॥ प्र तव्यर्मा नव्यर्सां धीतिप्रग्रये वाचो मतिं सहसः सूनवे भरे ।
 मानः परमे व्योमन्याविरागिरभवन्मातरिश्वने । अस्य क्रत्वा समिधानस्य मज्मना
 प्र यावा शोचिः पृथिवी अरोचयत् ॥ २ ॥ अस्य त्वेषा अजरा अस्य भानवः
 सुमन्दशः सुप्रतीकस्य सुद्युतः । भातवत्तसो अत्यर्कुर्न सिन्धवोऽग्ने रजन्ते असंसन्तो
 अजराः ॥ ३ ॥ यमैरिरे भृगवो विश्ववेदसं नाभा पृथिव्या भुवनस्य मज्मना ।
 अग्निं ते गीर्भिर्हिनुहि स्व आ दमे य एको वस्यो वरुणो न राजति ॥ ४ ॥ न यो
 वराय मरुतामिव स्वनः सेनेव सृष्टा दिव्या यथाशनिः । अग्निर्जम्भैस्तिगितैरन्ति भ-
 वति योधो न शत्रून्तस वना न्यूञ्जते ॥ ५ ॥ कुविन्नो अग्निरुच्यस्य वीरसद्वसुष्कु-
 विर्गुभिः कामप्रवरत् । चोदः कुवित्तुतुज्यात्मातये धियः शुचिप्रतीकं तमया धिया
 गृणे ॥ ६ ॥ वृत्प्रतीकं व ऋतस्य धूर्पदमग्निं मित्रं न समिधान ऋञ्जते । इन्द्रानो
 अक्रो विदधेपु दीयच्छुक्रवर्णमुदु नो यंसते धियम् ॥ ७ ॥ अप्रयच्छन्नप्रयुच्छद्भि-
 र्गते शिवेभिर्नः प्रायुभिः पाहि शर्मैः । अदव्येभिरुदपितेभिरिष्टेऽर्निमिपद्भिः परि
 पाहि नो जाः ॥ ८ ॥ १२ ॥

॥ १४४ ॥ १-७ दीर्घतमा ऋषिः ॥ अग्निर्देवता ॥ छन्दः-१, ३, ४, ५, ७
निचृज्जगती । २ जगती । ६ भुरिक्पङ्क्तिः ॥ स्वरः-१-५, ७ निपादः । ६ पञ्चमः ॥

॥ १४४ ॥ एति प्र होता व्रतमस्य माययोर्ध्वा दधानः शुचिपेशसं धियम् ।
अभि सुचः क्रमते दक्षिणावृत्तो या अस्य धाम प्रथमं ह निसंते ॥ १ ॥ अभीमृ-
तस्य दोहना अनूपत योनौ देवस्य सदनं परीवृताः । अपामुपस्थे विभृतो यदा-
वसदथ स्वधा अथयद्याभिरीयते ॥ २ ॥ युयूषतः सर्वयसा तदिद्विपुः समानमर्थं
वितरित्रता मिथः । आदीं भगो न हव्यः समस्मदा बोळ्हुर्न रश्मीन्तसमयस्तु सा-
रथिः ॥ ३ ॥ यमीं द्वा सर्वयसा सपर्यतः समाने योनौ मिथुना समोकसा । दिवा
न नक्तं पलितो युवाजनि पुरु चरन्नजरो मारुपा युगा ॥ ४ ॥ तमीं हिन्वन्ति
धीतयो दश त्रिशो देवं मर्तास ऊतये हवामहे । धनोराधिं प्रवत आ स ऋणवत्य-
भिव्रजं द्विर्वयुना नवाधित ॥ ५ ॥ त्वं ह्यग्ने दिव्यस्य राजसि त्वं पार्थिवस्य पशुपा
इव तमना । एनीं त एते बृहती अभिश्रिया हिरण्ययी वक्करी वर्हिरोशाते ॥ ६ ॥
अग्ने जुषस्व प्रति हर्य तद्वचो मन्द्र स्वधाव ऋतजात सुक्रतो । यो विश्वतः प्रत्य-
ङ्ङसि दर्शतो एवः सन्दृष्टौ पितुमां इव क्षयः ॥ ७ ॥ १३ ॥

॥ १४५ ॥ १-५ दीर्घतमा ऋषिः ॥ अग्निर्देवता ॥ छन्दः-१ विराड्-
जगती । २, ५ निचृज्जगती च । ३ । ४ भुरिक् त्रिष्टुप् ॥ स्वरः-१, २, ५ नि-
पादः । ३, ४ धैवतः ॥

॥ १४५ ॥ तं पृच्छता स जंगामा स वेद स चिकित्वा ईयते सा न्वीयते ।
तस्मिन्तसन्ति प्रशिषस्तस्मिन्निष्टयः स वाजस्य शर्वसः शुष्मिणस्पतिः ॥ १ ॥ त-
मित्पृच्छन्ति न सिमो वि पृच्छति स्वेनेव धीरो मनसा यदग्रभीत् । न मृष्यते
प्रथमं नापरं वचोऽस्य क्रत्वा सचते अप्रदपितः ॥ २ ॥ तमिद्रच्छन्ति जुह्वस्तम-
र्वतीर्विश्वान्येकः शृणुवद्वचांसि मे । पुरुषैपस्ततुरिर्यज्ञसाधनोऽच्छिद्रोतिः शिशु-
रादत्त सं रभः ॥ ३ ॥ उपस्थायं चरति यत्समारत सद्यो जातस्तत्सार युज्येभिः ।
अभि श्वान्तं मृशते नाद्ये मुदे यदीं गच्छन्त्युशतीरपिष्टितम् ॥ ४ ॥ स ई मृगो
अप्यो वनगुरुप त्वच्युपमस्यां नि धायि । न्यव्रवीद्वयुना मर्त्येभ्योऽग्निर्विद्वान् ऋ-
तचिद्धि सत्यः ॥ ५ ॥ १४ ॥

॥ १४६ ॥ १-५ दीर्घतमा ऋषिः ॥ अग्निर्देवता ॥ छन्दः-१, २ विराड्-
त्रिष्टुप् । ३, ५ त्रिष्टुप् । ४ निचृत् त्रिष्टुप् ॥ धैवतः स्वरः ॥

॥ १४६ ॥ प्रिपूर्वानं सप्तश्लिषं गृणीषेऽनूनमग्निं पित्रोरूपस्थं
 स्य । नरतो ध्रुवस्य विश्वा द्विवो रौचिनापप्रिवांसम् ॥ १ ॥ उच्चा
 वंयन्त पने अनरस्तस्यावितऊतिर्ऋषवः । उर्व्याः पदो नि दधाति
 न्युयो अतपासो अस्य ॥ २ ॥ समानं वत्समभि सञ्चरन्ती विष्वग्धे
 गुमेते । अनपवृज्या अर्वन्तो भिमानि विश्वान्केतो अधि महो दधाने
 रातः पदं कवयो नयन्ति नाना हृदा रक्षमाणा अनुर्यम् । सिपास
 न् सिन्धुमाविरेभ्यो अभवत्सूर्यो नृन् ॥ ४ ॥ द्विद्वेष्टेण्यः परि
 दुष्टेभ्यो महो अर्भाय जीवसे । पुरुत्रा यदभवत्सूरहेभ्यो गर्भेभ्यो
 दर्शतः ॥ ५ ॥ १५ ॥

॥ १४७ ॥ १-५ दीर्घतमा ऋषिः ॥ अग्निर्देवता ॥ छ
 निचृत् त्रिष्टुप् । २ विराद् त्रिष्टुप् ॥ धैवतः स्वरः ॥

॥ १४७ ॥ कृया तै अग्ने शुचयन्त आयोर्देवाशुर्वानि
 यत्तेके तनये दधाना ऋतस्य सामग्रणयन्त देवाः ॥ १ ॥ व
 यभिष्ट मंहिष्टस्य प्रभृतस्य स्वधावः । पीर्यति त्वो अनु त्वो
 तन्वै वन्दे अग्ने ॥ २ ॥ ये प्रायवो मामतेयं तै अग्ने पश्यन्
 तन् । ररन्त तान्त्सुकृतो विश्ववैदा दिप्सन्त इष्टिपत्रो नाह
 अग्ने अररिवाँ अग्रायुररातीवा मर्चयति ह्येन । मन्त्रो गु
 अनु मृत्तीष्ट तन्वै दुरुक्तैः ॥ ४ ॥ सुत वा यः संहस्य प्र
 तयेन । शतः पाहि स्तवमान स्तुवन्तमग्ने मार्किनो दुरित

॥ १४८ ॥ १-५ दीर्घतमा ऋषिः ॥ अग्निर्देवता
 ५ स्वराद् पङ्क्तिः । ३, ४ निचृत् त्रिष्टुप् ॥ स्वरः-१, २

॥ १४८ ॥ मथीघर्दी विष्टो मातरिश्वा होतारं
 यं दधुर्मनुष्यासु विन्तु स्वर्णे चित्रं वपुषे विभावंम् ।
 मन्माग्निर्वर्त्यं मम तस्य चाकन् । जुपन्त विश्वान्य
 क्रारोः ॥ २ ॥ नित्ये चिन्तु यं सदेने जगृध्रे प्रशंसि
 नयन्त गृभयन्त इष्टावश्वासो न रुध्यो रारहाणाः
 णानि जम्भराद्रौचते वन् आ विभावो । आदस्य

अ० २ । अ० २ । व० २०] ६६ [म० १ । अ० २१ । सू० १५१ ।

शर्यामसनामनु धून् ॥ ४ ॥ न यं रिपवो न रिपयवो गर्भे सन्तरेपणा रेपयन्ति ।
अन्था अपश्या न दभन्नभिख्या नित्यास ई प्रेतारो अरत्तन् ॥ ५ ॥ १७ ॥

॥ १४६ ॥ १-५ दीर्घतमा ऋपिः ॥ अग्निर्देवता ॥ छन्दः-१ भुरिगनु-
ष्टुप् । २, ४ निचृदनुष्टुप् । ५ विराडनुष्टुप् । ३ उष्णिक् ॥ स्वरः-१, २, ४,
५ गान्धारः । ३ ऋषभः ॥

॥ १४६ ॥ महः स राय एषते पतिर्दन्तिन इनस्य वसुनः पद आ । उप
ध्रजन्तमद्रयो विधन्ति ॥ १ ॥ स यो वृषा नरां न रोदस्योः श्रवोभिरस्ति जी-
वपीतसर्गः । प्र यः सखाणः शिथीत योनौ ॥ २ ॥ आ यः पुरं नार्मिणीमदी-
देदत्यः कुर्विर्भन्यो नार्वी । सूरौ न रुरुकञ्छतात्मा ॥ ३ ॥ अभि द्विजन्मा त्री
रोचनानि विश्वा रजांसि शुशुचानो अस्थात् । होता यजिष्ठो अपां सधस्ये ॥ ४ ॥
अयं स होता यो द्विजन्मा विश्वा दधे वार्याणि श्रवस्या । मर्तो यो अस्मै सुतु-
को ददार्श ॥ ५ ॥ १८ ॥

॥ १५० ॥ १-३ दीर्घतमा ऋपिः ॥ अग्निर्देवता ॥ छन्दः-१, ३ भुरि-
गायत्री । २ निचृदुष्णिक् ॥ स्वरः-१, ३ षड्जः । २ ऋषभः ॥

॥ १५० ॥ पुरु त्वा दाश्वान्वोचेऽरिरग्ने तव सिद्धा । तोदस्येव शरण आ
महस्य ॥ १ ॥ व्यन्तिनस्य धनिनः प्रहोषे चिदररूपः । कदा चन प्रजिगतो अदे-
वयोः ॥ २ ॥ स चन्द्रो विप्र मर्त्यो महो वार्धन्तमो दिवि । प्रप्रेते अग्ने वनुषः
स्याम ॥ ३ ॥ १९ ॥

॥ १५१ ॥ १-६ दीर्घतमा ऋपिः ॥ मित्रावरुणौ देवते ॥ छन्दः-१ भुरिक्
त्रिष्टुप् । २, ३, ४, ५ विराद् जगती । ६, ७ जगती । ८, ९ निचृज्जगती च ॥
स्वरः-१ धैवतः । २-६ निषादः ॥

॥ १५१ ॥ मित्रं न यं शिम्या गोषु गव्यवः स्वाध्वो विदेधे अप्सु जीर्जन-
न् । अरेजेतां रोदसी पाजसा गिरा प्रति प्रियं यजतं जनुषामवः ॥ १ ॥ यद्
त्यद्वा पुरुमीळ्हस्य सोमिनः प्र मित्रासो न दधिरे स्वाधुवः । अध क्रतुं विदतं
गातुमर्चत उत श्रुतं वृषणा पस्त्यावतः ॥ २ ॥ आ वा भूपन्तिनयो जन्म रोद-
स्योः प्रवाच्यं वृषणा दक्षसे महे । यदीमृताय भरयो यदवते प्र होत्र्या शिम्या

१०० [म० १। अ० २१। सू० १५३।

वीथो वनम् ॥ ३ ॥ प्र सा त्रितिरसु या महि प्रिय ऋतावानावृतमा योपथो
 नृत्त । युवं द्विवो वृद्धो दर्शनमाभुवं गां न धुर्युषं युञ्जाथे अपः ॥ ४ ॥ मही
 रत्नं मणिना वारंमणवयोऽरेणवस्तुज आ सन्नन्धेनवः । स्वरन्ति ता उपरताति सू-
 रमा त्रिधुचं उपमस्तुत्तारिव ॥ ५ ॥ २० ॥ आ वामृताय केशिनीरनूपत मित्र
 यत् नरेण गानुमर्चयः । अय त्मनां सृजतं पिन्वतं धियो युवं विप्रस्य मन्मनामि-
 रज्ययः ॥ ६ ॥ यो वां युज्ञेः शशमानो ह दाशति कविर्होता यजति मन्मसाधनः ।
 उपाह तं गच्छथो वीथो अध्वरमच्छा गिरः सुमतिं गन्तमस्म्यु ॥ ७ ॥ युवां युज्ञेः
 प्रथमा गोभिर्जज्जत ऋतावाना मन्मसो न प्रयुक्तिषु । भरन्ति वां मन्मना संयता
 गिरोऽष्टयता मन्मसा रेवदाशये ॥ ८ ॥ रेवद्वयो दधाथे रेवदाशये नरा माया-
 भित्तिर्जति माहिनम् । न वां द्यावोऽहभिर्नोत सिन्धवो न देवत्वं पणयो नानशु-
 र्मयम् ॥ ९ ॥ २१ ॥

॥ १५२ ॥ १—७ दीर्घतमा ऋपिः ॥ मित्रावरुणौ देवते ॥ छन्दः—१, २,
 ४, ५, ६ त्रिष्टुप् । ३ विराद् त्रिष्टुप् । ७ निचृच्छिष्टुप् ॥ धैवतः स्वरः ॥

॥ १५२ ॥ युवं वस्त्राणि पीवसा वसाथे युवोरच्छिद्रा मन्तवो ह सर्गाः । अ-
 वांनिरुतमर्तानि विश्वं ऋतेन मित्रावरुणा सचेथे ॥ १ ॥ एतच्चन त्वो वि चिके-
 तदेपां मृत्यो मन्त्रः कविशस्त ऋधावान् । त्रिरात्रि हन्ति चतुरश्रिग्रो देवनिदो ह
 प्रथमा अर्जुन ॥ २ ॥ अपादेति प्रथमा पद्धतीनां कस्तद्व्यं मित्रावरुणा चिकेत ।
 गर्भो भारं भस्त्या चिदस्य ऋतं पिपुर्त्यनृतं नि तारीत् ॥ ३ ॥ प्रयन्तमित्परि जारं
 कुनीनां पश्यामसि नोपनिष्यमानम् । अनवपृग्णा वितता वसानं प्रियं मित्रस्य
 वरुणस्य धाम ॥ ४ ॥ अनश्वो जातो अनभीशुर्वा कर्तिकदत्पतयदूर्ध्वसानुः । अ-
 चिन्तं ब्रह्म जुजुष्युर्वानः प्र मित्रे धाम वरुणे गृणन्तः ॥ ५ ॥ आ धेनवो मामते-
 चमवन्तीर्ब्रह्मप्रियं पीपयन्तस्मिन्नूर्ध्वन् । पित्वो भिक्षेत वयुनानि विद्वानासाविवा-
 मन्नादिति पुरुष्येत् ॥ ६ ॥ आ वां मित्रावरुणा हव्यजुष्टिं नर्मसा देवाववसा वष्ट्याम् ।
 अस्माकं ब्रह्म पृतेनासु सत्या अस्माकं वृष्टिर्दिव्या सुपारा ॥ ७ ॥ २२ ॥

॥ १५३ ॥ १—४ दीर्घतमा ऋपिः ॥ मित्रावरुणौ देवते ॥ छन्दः—१, २,
 निचृच्छिष्टुप् । ३ त्रिष्टुप् । ४ भुरिकृष्टुप् ॥ स्वरः—१—३ धैवतः । ४ पञ्चमः ॥
 ॥ १५३ ॥ यजामहे वां महः सजोषा हव्येभिर्मित्रावरुणा नमोभिः । यतै-

अ० २ । अ० २ । व० २५] १०१ [म० १ । अ० २१ । सू० १५५ ।

धृतस्तु अथ यद्वाप्तस्मे अर्च्यवो न धीतिभिर्भरन्ति ॥ १ ॥ प्रस्तुतिर्वा धाम न प्रयु-
क्तिरयामि मित्रावरुणा सुवृक्तिः । अनक्ति यद्वा विदथेषु होता सुम्नं वा सूरिर्वि-
पणाविर्यत्न ॥ २ ॥ पीपाय धेनुरदितिर्ऋताय जनाय मित्रावरुणाहविर्दे । हि-
नोति यद्वा विदथे सपर्यन्तस रातहव्यो भानुषो न होता ॥ ३ ॥ उत वा विन्तु म-
द्यास्वन्धो गात्र आपश्च पीपयन्त देवीः । उतो नो अस्य पूर्यः पतिर्दन्वीतं प्रातं
पर्यस उस्त्रियायाः ॥ ४ ॥ २३ ॥

॥ १५४ ॥ १-६ दीर्घतमा ऋषिः ॥ विष्णुर्देवता ॥ छन्दः-१, २, वि-
रादत्रिष्टुप् । ३, ४, ६ निचृत्त्रिष्टुप् । ५ त्रिष्टुप् ॥ धैवतः स्वरः ॥

॥ १५४ ॥ विष्णोर्नु कं वीर्याणि प्र वोचं यः पार्थिवानि विममे रजांसि ।
यो अस्कभायदुत्तरं सधस्थं विचक्रमाणस्त्रेधोरुगायः ॥ १ ॥ प्र तद्विष्णुः स्तवते वीर्येण
मृगो न भीमः कुचरो गिरिष्ठाः । यस्योरुषु त्रिषु विक्रमणेष्वधिलियन्ति भुवनानि वि-
न्वा ॥ २ ॥ प्र विष्णवे शूषमेतु मन्म गिरिक्षित उरुगायाय वृष्णे । य इदं दीर्घं
प्रयतं सधस्थमेको विममे त्रिभिरित्पदेभिः ॥ ३ ॥ यस्य त्री पूर्णा मधुना पदान्य-
क्षीयमाणा स्वधया मदन्ति । य उ त्रिधातु पृथिवीमुत द्यामेको द्वाधार भुवनानि
विश्वा ॥ ४ ॥ तदस्य प्रियमभि पाथो अस्यां नरो यत्र देवयवो मदन्ति । उरु-
क्रमस्य स हि बन्धुरित्था विष्णोः पदे परमे मध्व उत्सः ॥ ५ ॥ ता वां वास्तू-
न्युश्मसि गर्मध्वै यत्र गावो भूरिशृङ्गा अयासः । अत्राह तदुरुगायस्य वृष्णः पर-
मं पदमव भाति भूरि ॥ ६ ॥ २४ ॥

॥ १५५ ॥ १-६ दीर्घतमा ऋषिः ॥ विष्णुर्देवता ॥ छन्दः-१, ३, ६
भुरिक् त्रिष्टुप् । ४ स्वराट् त्रिष्टुप् । ५ निचृत् त्रिष्टुप् । २ निचृज्जगती ॥ स्वरः-१,
३-६ धैवतः । २ निपादः ॥

॥ १५५ ॥ प्र वः पान्तमन्धसो धियायते महे शूराय विष्णवे चार्चित । या
सानुनि पर्वतानामदाभ्या महस्तस्थतुरर्वतेव साधुना ॥ १ ॥ त्वेषमित्था समरणं
शिमीवतो रिन्द्राविष्णू सुतपा वामुरुष्यति । या मर्त्याय प्रतिश्रीयमानमित्कृशानो-
रस्तुरसनामुरुष्यथः ॥ २ ॥ ता ई वर्धन्ति महास्य पौंस्यं नि मातरा नयति रेतसे
भुजे । दधाति पुत्रोऽव्रं परं पितुर्नाम तृतीयमर्थि रोचने द्विः ॥ ३ ॥ तत्तदिदं-
स्य पौंस्यं शृणीमसीनस्य त्रातुरवृकस्य मीळुपः । यः पार्थिवानि त्रिभिरिद्विगाम-

अ० २ । अ० २ । व० २७] १०२ [म० १ । अ० २२ । सू० १५७ ।

भित्तुक्रमिष्टोक्त्याय जीवसे ॥ ४ ॥ हे इदस्य क्रमणे स्वर्दशोऽभिरुयाय मर्त्यो
भुङ्गयति । तृतीयमस्य नक्षिरा दर्शयति वर्यश्च न पतयन्तः पतत्रिणः ॥ ५ ॥ च-
तुर्थिः साकं नयति च नार्मभिरचक्रं न वृत्तं व्यतीरवीविपत् । वृहच्छरीरो विभिर्मान
आर्कभिर्युक्ताकुमारः प्रत्येत्याहवम् ॥ ६ ॥ २५ ॥

॥ १५६ ॥ १-५ दीर्घतमा ऋषिः ॥ विष्णुर्देवता ॥ छन्दः- १ निचृत्त्रि-
ष्टुप् । २ विराद् त्रिष्टुप् । ५ स्वराद् त्रिष्टुप् । ३ निचृज्जगती । ४ जगती ॥
स्वरः-१, २, ५, धैवतः । ३, ४ निपादः ॥

॥ १५६ ॥ भवा मित्रो न शेव्यो घृतासुतिर्विभूतद्युम्न एवया उ सप्रथाः ।
अथा ते विष्णो विदुषा चिदर्थ्यः स्तोमो यज्ञश्च राध्यो हविष्मता ॥ १ ॥ यः पूर्व्याय
वेधसे नवीयसे सुमज्जानये विष्णवे ददाशति । यो जातमस्य महतो महि ब्रवत्सेदु
श्रवोभिर्युज्यं चिदर्थ्यसत् ॥ २ ॥ तमु स्तोतारः पूर्व्यं यथा विद ऋतस्य गर्भं ज-
नुषा पिपर्तन । आस्य ज्ञानन्तो नाम चिद्विक्तन महस्ते विष्णो सुमतिं भजामहे
॥ ३ ॥ तमस्य राजा वरुणस्तमश्विना क्रतुं सचन्त मारुतस्य वेधसः । दाधार द-
क्षमुत्तममहविदं व्रजं च विष्णुः सखिवा अपोर्णुते ॥ ४ ॥ आ यो विवाय सच-
थाय देव्य इन्द्राय विष्णुः सुकृते सुकृत्तरः । वेधा अजिन्वत्तिपधस्थ आर्यमृतस्य
भागे यजमानमाभजत् ॥ ५ ॥ २६ ॥ २१ ॥

॥ १५७ ॥ १-६ दीर्घतमा ऋषिः ॥ अश्विनौ देवते ॥ छन्दः-१ त्रिष्टुप् ।
५ निचृत्त्रिष्टुप् । ६ विराद् त्रिष्टुप् । २, ४ जगती । ३ निचृज्जगती ॥ स्वरः-१,
५, ६ धैवतः । २, ३, ४ निपादः ॥

॥ १५७ ॥ अवोध्यग्निर्ज्म उदैति सूर्यो व्युपाश्चन्द्रा महावो अर्चिषा । आ-
युजातामश्विना यातवे रथं प्रासावीदेवः सविता जगत्पृथक् ॥ १ ॥ यद्युज्जाये वृषणम-
श्विना रथं धृतेन नो मधुना जत्रमुत्ततम् । अस्माकं ब्रह्म पृतनासु जिन्वतं वयं धना
शूरसाता भजेमहि ॥ २ ॥ अर्वाद् त्रिचक्रो मधुवाहनोरथो जीराश्वो अश्विनोर्यातु
सुष्टुतः । त्रिवन्धुरो मधवा विश्वसौभगः शं न आ वंक्षद्विपदे चतुष्पदे ॥ ३ ॥ आ
न ऊर्जं वहतमश्विना युवं मधुमत्या नः कश्या मिमिक्षतम् । प्रायुस्तारिष्टं नी र-
पांसि मृत्ततं सेधतं द्वेषो भवतं सचाभुवा ॥ ४ ॥ युवं हु गर्भं जगतीषु धत्थो युवं
विश्वेषु भुवनेष्वन्तः । युवमग्निं च वृषणावपश्च वनस्पतीराश्विनावैरयेयाम् ॥ ५ ॥

अ० २ । अ० ३ । व० ३] १०३ [म० १ । अ० २२ । सू० १६० ।

युवं हस्थो भिषजा भेषजेभिरथो हस्थो रथ्या राथ्येभिः । अथो ह जत्रमधि धत्थ
उग्रा यो वां हविष्मान्मनसा द्वादश ॥ ६ ॥ २७ ॥ २ ॥

॥ १५८ ॥ १-६ दीर्घतमा ऋषिः ॥ अश्विनौ देवते ॥ छन्दः-१, ४, ५
निचृत् त्रिष्टुप् । २ त्रिष्टुप् । ३ भुरिक् पङ्क्तिः । ६ निचृदनुष्टुप् ॥ स्वरः-१, २, ४,
५ धैवतः । ३ पञ्चमः । ६ गान्धारः ॥

॥ १५८ ॥ वसू रुद्रा पुरुमन्तू वृधन्ता दशस्यते नो वृषणावभिष्टौ । दत्ता ह
यद्रेकर्ण औचथ्यो वां प्र यत्ससाथे अकवाभिरुति ॥ १ ॥ को वां दाशत्सुमतये
चिदस्यै वसू यद्वेथे नमसा पदे गोः । जिगृत्तमस्मे रेवतीः पुरन्धीः कामप्रेणोव म-
नसा चरन्ता ॥ २ ॥ युक्तो ह यद्वौ तौग्रचार्य पेरुर्वि मध्ये अर्णसो धार्यि पञ्जः ।
उप वामवः शरणं गमेयं शूरो नाज्म पतयद्भिरेवैः ॥ ३ ॥ उपस्तुतिरौचथ्यमुरुष्ये-
न्मा मामिमे पतत्रिणी वि दुग्धाम् । मा मामेधो दशतयश्चितो धाक् प्र यद्वौ व-
द्धस्त्वनि खादति क्षाम् ॥ ४ ॥ न मां गरन्नद्यो मातृत्मा दासा यवीं सुसमुब्ध-
मवाधुः । शिरो यदस्य त्रैतनो वितत्तत्स्वयं दास उरो अंसावपि ग्ध ॥ ५ ॥ दी-
र्घतमा मामतेयो जुजुर्वान्दशमे युगे । अपामर्थं यतीनां ब्रह्मा भवति सारथिः ॥ ६ ॥ १ ॥

॥ १५९ ॥ १-५ दीर्घतमा ऋषिः ॥ द्यावापृथिव्यौ देवते ॥ छन्दः-१ वि-
राद् जगती । २, ३, ५ निचृज्जगती । ४ जगती च ॥ निषादः स्वरः ॥

॥ १५९ ॥ प्र द्यावा यज्ञैः पृथिवी ऋतावृथा मही स्तुपे विदथेपु प्रचेतसा ।
देवेभिर्ये देवपुत्रे सुदंससेत्था धिया वार्याणि प्रभूषतः ॥ १ ॥ उत मन्ये पितु-
द्बुद्धो मनो मातुर्महि स्वतवस्तद्वीमभिः । सुरेतसा पितरा भूर्म चक्रतुरु प्रजाया
अमृतं वरीमभिः ॥ २ ॥ ते सूनवः स्वपसः सुदंससो मही जजुर्मातरा पूर्वाचित्तये ।
स्थातुश्च सत्यं जगतश्च धर्मेणि पुत्रस्य पाथः पदमद्वयाविनः ॥ ३ ॥ ते मायिनो
ममिरे सुप्रचेतसो जामी सयोनी मिथुना समोकसा । नव्यन्नव्यं तन्तुमा तन्वते द्विवि
समुद्रे अन्तः कवयः सुदीतयः ॥ ४ ॥ तद्राधो अद्य संवितुर्वरेण्यं वयं देवस्य प्र-
सवे मना महे । अस्मभ्यं द्यावापृथिवी सुचेतुना रयिं धत्तं वसुमन्तं शतग्विनम्
॥ ५ ॥ २ ॥

॥ १६० ॥ १-५ दीर्घतमा ऋषिः ॥ द्यावापृथिव्यौ देवते ॥ छन्दः-१ वि-
राद् जगती । २, ३, ४, ५ निचृज्जगती ॥ निषादः स्वरः ॥

॥ १६० ॥ ते हि द्यावापृथिवी विश्वशम्भुव ऋतावरी रजसो धारयत्कवी ।
सुजन्मनी धिपणो अन्तरीयते देवो देवी धर्मणा सूर्यः शुचिः ॥ १ ॥ उरुव्यचसा
महिनी अमरचता पिता माता च भुवनानि रक्षतः । सुधृष्टमे वपुष्ये न रोदसी
पिता यत्सीमभि ह्यैस्वांसयत् ॥ २ ॥ स वह्निः पुत्रः पित्रोः पवित्रवान्पुनाति धीरो
भुवनानि मायया । धेनुं च पृथिन वृषभं सुरेतसं विश्वाहा शुक्रं पयो अस्य
वृक्षत ॥ ३ ॥ अयं देवानामपसामपस्तमो यो जजान रोदसी विश्वशम्भुवा ।
वि यो ममे रजसी सुक्रतूययाजरेभिः स्कम्भनेभिः समानृचे ॥ ४ ॥ ते नो गृणाने
महिनी महि श्रवः जुषं द्यावापृथिवी धासयो बृहत् । येनाभि कृष्टीस्ततनाम विश्वहा
पनायमोजो अस्मे समिन्वतम् ॥ ५ ॥ ३ ॥

॥ १६१ ॥ १-१४ दीर्घतमा ऋपिः ॥ ऋभवो देवता ॥ छन्दः-१ विराट्
जगती । २, ५, ६, ८, १२ निचृज्जगती । ७, १० जगती च । ३ निचृत् त्रि-
ष्टुप् । ४, १३ भुरिक् त्रिष्टुप् । ६ स्वराट् त्रिष्टुप् । ११ त्रिष्टुप् । १४ स्वराट् पङ्क्तिः ॥
स्वरः-१, २, ५-८, १०, १२ निपादः । ३, ४, १३, ६, ११ धैवतः । १४
पञ्चमः ॥

॥ १६१ ॥ किमु श्रेष्ठः किं यविष्ठो न आजगन्किमीयते दूत्यङ्गं कद्यदूचिम ।
न निन्दिम चमसं यो महाकुलोऽग्रे भ्रातृदुष्टे इदृतिर्मूदिम ॥ १ ॥ एकं चमसं
चतुरस्कृणोतन तद्रो देवा अत्रुवन्तद् आगमम् । सौधन्वना यद्येवा करिष्यथ साकं
देवैर्यज्ञियासो भविष्यथ ॥ २ ॥ अग्निं दूतं प्रति यदब्रवीतनाथः कर्त्तव्यं रथ उतेह
कर्त्तव्यः । धेनुः कर्त्तव्या युवशा कर्त्तव्या द्या तानि भ्रातरन्तु वः कृत्येमांसि ॥ ३ ॥ च-
कृवांसं ऋभवस्तदपृच्छत् केदंभूयः स्य दूतो न आजगन् । यदावाख्यचमसाञ्च-
तुरः कृतानादित्वष्टा आस्वन्तर्न्यानजे ॥ ४ ॥ हनामैनां इति त्वष्टा यदब्रवीच्चमसं
ये देवपानमनिन्दिषुः । अन्या नामानि कृण्वते सुते सचा अन्यैरेनान्कन्यानामभिः
स्परत् ॥ ५ ॥ ४ ॥ इन्द्रो हरी युयुजे अश्विना रथं बृहस्पतिर्विश्वरूपामुपाजत ।
ऋभुविभ्वा वाजो देवा अगच्छत् स्वपसो यज्ञियं भागमैतन ॥ ६ ॥ निश्वर्मणो गा-
मरिणीत श्रीतिभिर्या जरन्ता युवशा ताकृणोतन । सौधन्वना अस्वादश्वमतक्षत
युक्त्वा रथमुप देवा अयातन ॥ ७ ॥ इदमुदकं पिबतेत्यब्रवीतदेदं वा या पिबता
मुज्जनेजनम् । सौधन्वना यदि तन्नेव हर्यथ तृतीयं द्या सर्वने मादयाध्वै ॥ ८ ॥
आपो भूरिष्टा इत्येको अब्रवीदग्निर्भूरिष्ट इत्यन्यो अब्रवीत् । वधयन्ती बहुभ्यः

अ० २ । अ० ३ । व० ८] १०५ [म० १ । अ० २२ । सू० १६२ ।
 प्रैको अत्रवीडता वदन्तश्चमसाँ अपिशत ॥ ६ ॥ ओणामेकं उदकं गामवाजति मां-
 समेकः पिशति सूनयाभृतं । आ निष्ठुचः शकृदेको अपाभरुत्कि स्वित्पुत्रेभ्यः पित-
 रा उपावतुः ॥ १० ॥ ५ ॥ उद्वत्स्वस्मा अकृणोतना तृणं निवत्स्वपः स्वपस्यया नरः ।
 अगोहस्य यदसस्तना गृहे तद्वेदमृभवो नानु गच्छथ ॥ ११ ॥ सम्मील्य यद्वेदना
 पर्यसर्पत क्व स्विच्छात्या पितरा व आसतुः । अशपत यः कुरस्ते व आददे यः
 प्राव्रवीत्प्रो तस्मा अत्रवीतन ॥ १२ ॥ सुपुष्पांसं ऋभवस्तदपृच्छतागोह्य क इदं
 नो अब्रूवधत् । श्वानं वस्तो वोधयितारमव्रीत्संवत्सर इदमद्या व्यख्यत ॥ १३ ॥
 दिवा यान्ति मरुतो भूम्याग्रिरयं वातो अंतरिक्षेण याति । अद्रिर्याति वरुणः
 समुद्रैर्युष्माँ इच्छन्तः शवसो नपातः ॥ १४ ॥ ६ ॥

॥ १६२ ॥ १—२२ दीर्घतमा ऋषिः ॥ मित्रादयो लिङ्गोक्ता देवता ॥
 छन्दः—१, २, ६, १०, १७, २० निचृत् त्रिष्टुप् । ४, ७, ८, १८ त्रिष्टुप् । ५
 विराट् त्रिष्टुप् । ६, ११, २१ भुरिक् त्रिष्टुप् । १२ स्वराट् त्रिष्टुप् । १३, १४
 भुरिक् पङ्क्तिः । १५, १६, २२ स्वराट् पङ्क्तिः । १६ विराट् पङ्क्तिः । ३ निचृजग-
 ती ॥ स्वरः—१, २, ४—१२, १७, १८, २०, २१ धैवतः । १३—१६, १६,
 २२ पञ्चमः । ३ निषादः ॥

॥ १६२ ॥ मा नो मित्रो वरुणो अर्यमायुरिन्द्रं ऋभुक्षा मरुतः परि ख्यन् ।
 यद्वाजिनो देवजातस्य सप्तैः प्रवक्ष्यामो विदथे वीर्याणि ॥ १ ॥ यन्निर्णिजा रेक्ण-
 सा प्रावृतस्य रातिं गृभीतां मुखतो नयन्ति । सुप्राङ्गो मेम्यद्विस्वरूप इन्द्रापूर्णाः
 प्रियमप्येति पार्थः ॥ २ ॥ एष छागः पुरो अश्वेन वाजिनो पूर्णो भागो नीयते
 विश्वदेव्यः । अभिप्रियं यत्पुरोळाशमर्वता त्वष्टेदेनं सौश्रवसाय जिन्वति ॥ ३ ॥
 यद्विष्वमृतुशो देवयानं त्रिर्मानुषाः पर्यश्वं नयन्ति । अत्रा पूर्णः प्रथमो भाग
 एति यज्ञं देवेभ्यः प्रति वेदयन्नजः ॥ ४ ॥ होताध्वर्युरावया अग्निमिन्धो ग्रावग्राभ
 उत शस्ता सुविप्रः । तेन यज्ञेन स्वरङ्कृतेन स्विष्टेन वृक्षणा आ पृणध्वम् ॥ ५ ॥
 ७ ॥ यूपवस्का उत ये यूपवाहाश्चपालं ये अश्वयूपाय तक्षति । ये चर्विते पचनं
 सम्भरन्त्युतो तेषामभिर्गूर्तिर्न इन्वतु ॥ ६ ॥ उप प्रागात्सुमन्त्रेऽधायि मन्त्रं देवा-
 नामाशा उप वीतपृष्ठः । अन्वेनं विप्रा ऋषयो मदन्ति देवानां पृष्ठे चक्रमा सुव-
 न्धुम् ॥ ७ ॥ यद्वाजिनो दामं सन्दानमर्वतो या शीर्षिण्या रशना रज्जुरस्य । यद्वा
 वास्य प्रभृतमास्येऽतृणं सर्वा ता ते अपि देवेष्वस्तु ॥ ८ ॥ यदश्वस्य क्रविप्रो

मज्जिकाश्रयता स्वरो स्वधितौ स्मिपस्ति । यद्धस्तयोः शमितुर्यन्त्रेषु सर्वा ता
ते अपि देवेष्वस्तु ॥ ६ ॥ यद्वैव्यमुदरस्यापवाति य आमस्य कृविषो गन्धो
अस्ति । सुकृता तच्छर्मितारः कृण्वन्तु मेधं शृतपाकं पचन्तु ॥ १० ॥ ८ ॥ यत्ते
गात्रादग्निना पच्यमानादभि शूलं निहतस्यावधावति । मा तद्भूम्यामा श्रिपन्मा
तृणेषु देवेभ्यस्त्वदुशद्रयो रातमस्तु ॥ ११ ॥ ये वाजिनं परिपश्यन्ति एकं य ई-
माहुः सुरभिर्निर्हरेति । ये चर्वितो मांसभिन्नामुपासत उतो तेषामभिर्गूर्तिर्न इन्वतु
॥ १२ ॥ यन्नीक्ष्यं मांसपचन्या उखाया या पात्राणि यूष्ण आसेचनानि । ऊ-
ष्ण्येषां पिधानां चरुणामृक्काः सूनाः परि भूपन्त्यश्वम् ॥ १३ ॥ निक्रमणं निष-
र्दनं विवर्तनं यच्च पद्वीशमर्वतः । यच्च पृषौ यच्च ग्रासि जघासु सर्वा ता ते अपि देवे
ष्वस्तु ॥ १४ ॥ मा त्वाग्निर्ध्वनयीद्भूमगन्धिर्मोखा भ्राजन्त्यभि विक्क जघ्निः ।
इष्टं वीतमभिर्गूर्तं वर्षदकृतं तं देवासः प्रति गृभ्णन्त्यश्वम् ॥ १५ ॥ ६ ॥ यद-
श्वाय वास उपस्तृणन्त्यधीवासं या हिरण्यान्यस्मै । सन्दानमर्वन्तं पद्वीशं प्रिया
देवेष्वया यामयन्ति ॥ १६ ॥ यत्तं सादे महसा शूकृतस्य पाप्स्यया वा कशया वा
तृतोद । सुचेय ता हविषो अध्वरेषु सर्वा ता ते ब्रह्मणा सूदयामि ॥ १७ ॥ च-
तुस्त्रिंशद्वाजिनो देववन्धोर्वक्त्रिरश्वस्य स्वधितिः समेति । अर्च्छिद्वा गात्रा वयु-
ना कृणोत परुष्परुतुघुप्या वि शस्त ॥ १८ ॥ एकस्त्वष्टुरश्वस्या विशस्ता द्वा
यन्तारा भवतस्तथ ऋतुः । या ते गात्राणामृतुधा कृणोमि ताता पिण्डानां प्र
जुहोम्यग्ना ॥ १९ ॥ मा त्वा तपत्प्रिय आत्मापियन्तं मा स्वधितिस्तन्वा आ ति-
ष्ठिपत्ते । मा ते गृधुरविशस्तातिहाय छिद्रा गात्राण्यसिन्ना मिथू कः ॥ २० ॥
न वा उ एतन्मित्रयसे न रिप्यसि देवा इदोपि पृथिभिः सुगोभिः । हरी ते युञ्जता
पृपती अभूतामुपास्थाब्जाजी धुरि रासभस्य ॥ २१ ॥ सुगव्यं नो वाजी स्वशव्यं
पुंसः पुत्रा उत विश्वापुषं रयिम् । अनागास्त्वं नो अदितिः कृणोत जत्र नो अ-
श्वो वनतां हविष्मान् ॥ २२ ॥ १० ॥

॥ १६३ ॥ १-१३ दीर्घतमा ऋपिः ॥ अश्वोऽग्निदेवता ॥ छन्दः-१, ६, ७, १३
त्रिष्टुप् । २ भुरिक् त्रिष्टुप् । ३, ८ विराद् त्रिष्टुप् । ५, ६, ११ निचृत् त्रिष्टुप् । ४,
१०, १२ भुरिक् पङ्क्तिः ॥ स्वरः-१-३, ५-६, ११, १३ धैवतः । ४, १०, १२ पञ्चमः ॥
॥ १६३ ॥ यदक्रन्दः प्रथमं जायमान उद्यन्तसमुद्रावृत वा पुरीपात् । श्येनस्य पु-
त्रा हरिणस्य याद्व उपस्तुत्यं महि जातं ते अर्वन् ॥ १ ॥ यमेन दत्तं त्रित एन-

अ० २। अ० ३। व० १४] १०७ [म० १। अ० २२। सू० १६४।

मायुनगिन्द्र एणं प्रथमो अर्ध्यातिष्ठत् । गन्धर्वो अस्य रशनामष्टभ्यात्सूरादध्वं वस-
वो निरतष्ट ॥ २ ॥ असि यमो अस्यादित्यो अर्ध्वनासि त्रितो गुह्येन वृतेन । अ-
सि सोमेन समया विपृक्त आहुस्ते त्रीणि दिवि वर्धनानि ॥ ३ ॥ त्रीणि त आहुर्विवि
वर्धनानि त्रीण्यप्सु त्रीण्यंतः समुद्रे । उतेव मे वरुणश्छन्तस्यर्वन्यत्रा त आहुः परमं
जनित्रम् ॥ ४ ॥ इमा ते वाजिन्वमार्जनानीमा शफानां सन्तितुर्निधाना । अत्रा
ते भद्रा रशना अपश्यमृतस्य या अभिरक्षन्ति गोपाः ॥ ५ ॥ ११ ॥ आत्मानं ते
मनसारादजानामवो दिवा पतयन्तं पतङ्गम् । शिरो अपश्यं पृथिभिः सुगोभिर्-
रेणुभिर्जेहमानं पतत्रि ॥ ६ ॥ अत्रा ते रूपमुत्तममपश्यं जिगीषमाणामिष आ पदे
गोः । यदा ते मर्तो अनु भोगमानळादिङ्गसिष्ठ ओषधीरजीगः ॥ ७ ॥ अनु त्वा
रथो अनु मर्यो अर्ध्वन्ननु गावोऽनु भगः कनीनाम् । अनु व्रातास्तव सख्यमीयुर-
नु देवा ममिरे वीर्यं ते ॥ ८ ॥ हिरण्यशृङ्गोऽयो अस्य पादा मनोजवा अवर् इ-
न्द्र आसीत् । देवा इदस्य हविरर्धमायन्यो अर्वन्तं प्रथमो अर्ध्यातिष्ठत् ॥ ९ ॥ ई-
मन्तासः सिलिकमध्यमासः सं शूरणासो दिव्यासो अत्याः । हंसा इव श्रेणिशो
यतन्ते यदाक्षिपुर्विव्यमज्ममर्वाः ॥ १० ॥ १२ ॥ तव शरीरं पतयिष्यवर्धन्तव
चित्तं वात इव धर्जीमान् । तव शृङ्गाणि विष्टिता पुरुत्रारण्येषु जर्भुराणा चरन्ति
॥ ११ ॥ उप प्रागाच्छसनं वाज्यवीं देवद्रीचा मनसा दीध्यानः । अजः पुरो नी-
यते नाभिर्गस्यानु पश्चात्कवयो यन्ति रेभाः ॥ १२ ॥ उप प्रागात्पश्यं यत्सधस्य-
मर्वा अच्छा पितरं मातरं च । अद्या देवाञ्जुष्टमो हि गम्या अथा शास्ते दाशु-
षे वार्याणि ॥ १३ ॥ १३ ॥

॥ १६४ ॥ १-५२ दीर्घतमा ऋषिः ॥ देवता-१-४१ विश्वेदेवाः । ४२^१
वाक् । ४२^२ आपः । ४३^१ शकधूमः । ४३^२ सोमः । ४४ अग्निः सूर्यो वायुश्च ।
४५ वाक् । ४६, ४७ सूर्यः । ४८ संवत्सरात्मा कालः । ४९ सरस्वती । ५०
साध्याः । ५१ सूर्यः पर्जन्यो वा अग्नयो वा । ५२ सरस्वान् सूर्यो वा ॥ छन्दः-१, ६,
२७, ३५, ४०, ५० विराद् त्रिष्टुप् ३, ४, ५, ६, ७, ८, ११, १८, २६, ३१,
३३, ३४, ३७, ४३, ४६, ४७, ४९, निचृत् त्रिष्टुप् । २, १०, १३, १६, १७,
१९, २१, २४, २८, ३२, ५२ त्रिष्टुप् । १४, ३६, ४१, ४४, ४५ भुरिक् त्रि-
ष्टुप् १२, १५, २३ जगती । २६, ३६ निचृजगती । २० भुरिक् पङ्क्तिः । २२,
२५, ४८ स्वराद् पङ्क्तिः । ३०, ३८ पङ्क्तिः । ४२ भुरिक् बृहती । ५१ विराड-

नृष्टम् ॥ स्वरः-१-११, १३, १४, १६-१६, २१, २४, २६-२८, ३१-३५, ३७, ३९-४१, ४३-४७, ४९, ५०, ५२ धैवतः । १२, १५, २३, २६, ३६ निषादः । २०, २२, २५, ४८, ३०, ३८ पञ्चमः । ४२, ५१ गान्धारः ॥

॥ १६४ ॥ अस्य ग्रामस्य पलितस्य होतुस्तस्य भ्राता मध्यमो अस्त्यशनः । नृतीयो भ्राता घृतपृष्ठो अस्यात्रापश्यं विश्रुतिं सप्तपुत्रम् ॥ १ ॥ सप्त युञ्जन्ति रथमेकचक्रमेको अश्वो वहति सप्तनामा । त्रिनाभिं चक्रमजरं मनर्वं यत्रेमा वि-
श्या भुवनार्थं तस्युः ॥ २ ॥ इमं रथमधि ये सप्त तस्युः सप्तचक्रं सप्त वहन्त्य-
श्वाः । सप्त स्वसारो अभिसंनवन्ते यत्र गवां निहिता सप्त नाम ॥ ३ ॥ को ददर्श
प्रथमं जायमानमस्थन्वन्तं यदन्तस्था विभर्ति । भूस्या असुरसृगात्मा कं स्वित्को
विद्वांसमुप गात्रपुमेतत् ॥ ४ ॥ पाकः पृच्छामि मनसा विजानन्देवानामेना निहिता
पदानि । वत्से वृष्णयेऽर्थि सप्त तन्तून्वि तन्निरे क्वय्य ओतवा उ ॥ ५ ॥ १४ ॥
अचिकित्वाञ्चिकितुर्परिचदत्र कवीन्पृच्छामि विद्वाने न विद्वान् । वि यस्तस्तम्भ
पत्निमा रजांस्यजस्य रूपे किमपि सिदेकम् ॥ ६ ॥ इह ब्रवीतु य ईमङ्ग वेदास्य
ग्रामस्य निहितं पदं वेः । शीर्ष्णः क्षीरं दुहते गावो अस्य वृद्धिं वसाना उदकं
पदार्पुः ॥ ७ ॥ माता पितरमृत आवभाज धीत्यग्रे मनसा सं हि जग्मे । सा वीभ-
त्सुर्गर्भरसा निविद्धा नमस्वन्त इदुपवाकमीयुः ॥ ८ ॥ युक्ता मातासीद्भुरि दक्षि-
णाया अतिष्ठद्गर्भो वृजनीष्वन्तः । अमीमेद्वत्सो अनु गार्मपश्यद्विश्वरूप्यं त्रिषु यो-
जनेषु ॥ ९ ॥ तिस्रो मातृस्त्रीन्पितृन्विभ्रदेक ऊर्ध्वस्तस्थौ नेमव ग्लापयन्ति । म-
न्त्रयन्ते दिवो अमुष्यं पृष्ठे विश्वविदं वाचमविश्वमिन्वाम् ॥ १० ॥ १५ ॥ द्वाद-
शारं नहि तज्जराय वर्वति चक्रं परि ग्रामृतस्य । आ पुत्रा अग्रे मिथुनासो अत्र सप्त
शतानि विंशतिश्च तस्युः ॥ ११ ॥ पञ्चपादं पितरं द्वादशाकृतिं दिव आहुः परे
अर्थं पुरीषिणाम् । अयेमे अन्य उपरे विचक्षणं सप्तचक्रे पञ्च आहुरर्पितम् ॥ १२ ॥
पञ्चारे चक्रे परिवर्तमाने तस्मिन्ना तस्युर्भुवनानि विश्वा । तस्य नाक्षस्तप्यते भू-
रिभारः सनादेव न शीर्यते सनाभिः ॥ १३ ॥ सनेमि चक्रमजरं विवावृत उत्ता-
नायां दशं युक्ता वदन्ति । सूर्यस्य चक्षू रजमेत्यावृतं तस्मिन्नापिता भुवनानि विश्वा
॥ १४ ॥ साकृञ्जानां सप्तयमाहुरेकजं पलियमा ऋषयो देवजा इति । तेषामि-
ष्टानि विहितानि धामशः स्थात्रे रजन्ते विकृतानि रूपशः ॥ १५ ॥ १६ ॥ स्त्रियः
सतीस्तां उ मे पुंस आहुः पश्यदक्षएवान्न वि चेतदन्धः । कविर्यः पुत्रः स ईमा
चिकेत यस्ता विजानात्स पितुष्पितासत् ॥ १६ ॥ अवः परेण पर एनावरेण पदा

अ० २ । अ० ३ । व० २०] १०६ [म० १ । अ० २२ । सू० १६४ ।

वत्सं विव्रती गौरुदस्थात् । सा कद्रीची कं स्विदर्थं परागात्कं स्विन्मूते नहि युधे
 अन्तः ॥ १७ ॥ अथः परेण पितरं यो अस्यानुवेदं पर एनावरेण । कवीयमानः
 क इह प्र वौचहेवं मनः कुतो अधि प्रजातम् ॥ १८ ॥ ये अर्वाञ्चस्तां उ पराच
 आहुये पराञ्चस्तां उ अर्वाच आहुः । इन्द्रश्च या चक्रयुः सोम तानि धुरान युक्ता
 रजसो वहन्ति ॥ १९ ॥ द्वा सुपर्णा सयुजा सखाया समानं वृक्षं परि पस्वजाते ।
 तयोरन्यः पिप्पलं स्वाद्वत्त्यनश्नन्नन्यो अभि चाकशीति ॥ २० ॥ १७ ॥ यत्रा सु-
 पर्णा अमृतस्य भागमनिमेषं विदधाभिस्वरन्ति । इनो विश्वस्य भुवनस्य गोपाः स
 मा धीरः पाकुमत्रा विवेश ॥ २१ ॥ यस्मिन्वृक्षे मध्वदः सुपर्णा निविशन्ते सुवते
 चाधि विश्वे । तस्येदाहुः पिप्पलं स्वाद्वे तन्नोन्नश्नद्यः पितरं न वेद ॥ २२ ॥ यद्वा-
 युत्रे अधि गायत्रमाहितं त्रैष्टुभाद्वा त्रैष्टुभं निस्तत्तत । यद्वा जगज्जगत्याहितं पदं य
 इत्तद्विदुस्ते अमृतत्वमानशुः ॥ २३ ॥ गायत्रेण प्रति मिमीते अर्कमर्केण साम त्रैष्टुभेन वा-
 कम् । वाकेन वाकं द्विपदा चतुष्पदाक्षरेण मिमीते सप्त वाणीः ॥ २४ ॥ जगता सिन्धुं दि-
 व्यस्तभायद्रथन्तरे सूर्यं पर्यपश्यत् । गायत्रस्य समिधस्तिस्र आहुस्ततो मद्वा प्र रिरिचे
 महित्वा ॥ २५ ॥ १८ ॥ उप ह्वये सुदुर्घा धेनुमेतां सुहस्तौ गोधुगुत दोहदेनाम् ।
 श्रेष्ठं स्रवं सविता साविषन्नोऽभीदो घर्मस्तदु पु प्र वौचम् ॥ २६ ॥ हिङ्कृण्वती
 वसुपत्नी वसूनां वत्समिच्छन्ती मनसाभ्यागात् । दुहामश्विभ्यां पयो अघ्नयेयं सा वर्ध-
 तां महते सौभगाय ॥ २७ ॥ गौरमीमेदनु वत्सं मिपन्तै मूर्धनं हिङ्कृणोन्मातवा उ । स-
 काणं घर्ममभि वावशाना मिमाति मायुं पर्यते पयोभिः ॥ २८ ॥ अयं स शिङ्क्रे येन गौर-
 भीष्टता मिमाति मायुं ध्वसतावधि श्रिता । सा चित्तिभिर्नि हि चकार मर्त्यं विद्युन्भवन्ती
 प्रति वत्रिमौहत ॥ २९ ॥ अनच्छये तुरगात्तु जीवमेजद्भुवं मध्य आपस्त्यानाम् । जीवो मृ-
 तस्य चरति स्वधाभिरमर्त्यो मर्त्येना सयोनः ॥ ३० ॥ १९ ॥ अपश्यं गोपाम-
 निपद्यमानमा च परा च पृथिविश्चरन्तम् । स सध्रीचीः स विष्वचीर्वसान आ व-
 रीवर्ति भुवनेष्वन्तः ॥ ३१ ॥ य ई चकार न सो अस्य वेद य ई ददर्श हिरु-
 गिबु तस्मात् । स मातुर्योना परिवीतो अन्तर्वहुप्रजा निर्ऋतिमा विवेश ॥ ३२ ॥
 द्यौर्मै पिता जनिता नाभिरत्र बन्धुर्मै माता पृथिवी मदीयम् । उत्तानयोरश्चमोऽयो-
 निरन्तरत्रा पिता दुहितुर्गर्भमाधात् ॥ ३३ ॥ पृच्छामि त्वा परमन्तं पृथिव्याः पृ-
 च्छामि यत्र भुवनस्य नाभिः । पृच्छामि त्वा वृष्णो अश्वस्य रेतः पृच्छामि वाच
 परमं व्योम ॥ ३४ ॥ इयं वेदिः परो अन्तः पृथिव्या अयं यज्ञो भुवनस्य नाभिः
 अयं सोमो वृष्णो अश्वस्य रेतो ब्रह्मायं वाचः परमं व्योम ॥ ३५ ॥ २०

अ० २ । अ० ३ । व० २४] ११० [म० १ । अ० २३ । सू० १६५ ।

सप्तार्धगर्भा भुवनस्य रेतो विष्णोस्तिष्ठन्ति प्रदिशा विधर्मणि । ते धीतिभिर्मनसा
ते विप्रश्चितः परिभुवः परि भवन्ति विश्वतः ॥ ३६ ॥ न वि जानामि यदिवेद-
मस्मि नित्यः सर्वज्ञो मनसा चरामि । यदा मार्गप्रथमजा ऋतस्यादिह्याचो अ-
शुवे भागप्रस्थाः ॥ ३७ ॥ अण्डं प्राडैति स्वधया गृभीतोऽमर्त्यो मर्त्येना सयो-
निः । ता शर्धन्ता विपूचीना वियन्ता न्यन्यं चिक्व्युर्न नि चिक्व्युर्न्यम् ॥ ३८ ॥
अचो अचरं परमे व्योमन्यस्मिन्देवा अधि विश्वे निपेदुः । यस्तन्न वेद किमृचा
करिष्यति य इत्तद्विदुस्त इमे समासते ॥ ३९ ॥ सूयवसाद्रगवती हि भूया अथो
नयं भगवन्तः स्याम । अद्धि तृणमघ्न्ये विश्वदानीं पिव शुद्धमुदकमाचरन्ती
॥ ४० ॥ २१ ॥ गौरीर्मिमाय सलिलानि तल्लयेकपदी द्विपदी सा चतुष्पदी ।
अष्टपदी नवपदी वभूवुषीं सहस्राक्षरा परमे व्योमन् ॥ ४१ ॥ तस्याः समुद्रा अधि वि
क्षरन्ति तेन जीवन्ति प्रदिशश्चतस्रः । ततः क्षरत्यक्षरं तद्विष्णुर्न जीवति ॥ ४२ ॥
शक्रमयं धूममारादपर्यं विपूवता पर एनावरेण । उक्षाणं पृश्निमपचन्त वीरा-
स्तानि धर्माणि प्रथमान्यासन् ॥ ४३ ॥ त्रयः केशिनं ऋतुथा वि चक्षते संव-
त्सरे वषट् एक एषाम् । विश्वमेको अभि चष्टे शचीभिर्धार्जिरेकस्य ददृशे न रु-
पम् ॥ ४४ ॥ चत्वारि वाक्परिमिता पदानि तानि विदुर्ब्राह्मणा ये मनीषिणः ।
गुहा त्रीणि निहितानि नेद्वयन्ति तुरीयं वाचो मनुष्या वदन्ति ॥ ४५ ॥ इन्द्रं मि-
त्रं वह्णमग्निमादुरथो दिव्यः स सुपर्णो गरुत्मान् । एकं सद्विप्रा बहुधा वदन्त्य-
ग्निं यमं मातरिवानमाहुः ॥ ४६ ॥ २२ ॥ कृष्णं नित्यान् हरयः सुपर्णा अपो
वसाना दिवमुत्पतन्ति । त आर्वष्टन्नत्सर्दनादृतस्यादिद्यूतेन पृथिवी व्युद्यते ॥ ४७ ॥
द्वादश प्रथयश्चक्रमेकं त्रीणि नभ्यानि क उ तर्चिकेत । तस्मिन्त्साकं त्रिशता न
शङ्खवोऽर्पिताः पृष्टिर्न चलाचलासः ॥ ४८ ॥ यस्ते स्तनः शशयो यो मयोभूयै-
न विश्वा पुष्यसि वार्याणि । यो रत्नधा वसुविद्यः सुदत्रः सरस्वति तमिह धा-
तवे कः ॥ ४९ ॥ यज्ञेन यज्ञमयजन्त देवास्तानि धर्माणि प्रथमान्यासन् । ते ह
नार्कं महिमानः सचन्त यत्र पूर्वं साध्याः सन्ति देवाः ॥ ५० ॥ समानमेतदुद-
कमुच्चैत्यत्र चाहभिः । भूमिं पर्जन्या जिन्वन्ति दिवं जिन्वन्त्यग्नयः ॥ ५१ ॥
दिव्यं सुपर्णं वायुसं बृहन्तमपां गर्भं दर्शतमोपधीनाम् । अभीपतो वृष्टिभिस्तर्पय-
न्तं सरस्वन्तमवसे जोहवीमि ॥ ५२ ॥ २३ ॥ २२ ॥

॥ १६५ ॥ १-१५ अगस्त्य ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः-१, ३, ४,

अ० २ । अ० ४ । व० २७] १११ [म० १ । अ० २३ । सू० १६६ ।

५, ११, १२, विराद् त्रिष्टुप् । २, ८, ९ त्रिष्टुप् । १३ निचृत् त्रिष्टुप् ६, ७, १०, १४, भुरिक् पङ्क्तिः । १५ पङ्क्तिः ॥ स्वरः-१-५, ८, ९, ११-१३ धैवतः । ६, ७, १०, १४, १५ पञ्चमः ॥

॥ १६५ ॥ कया शुभा सर्वयसः सनीलाः समान्या मरुतः सं मिमिक्षुः ।
कया मती कुत एतास एतेऽर्चन्ति शुष्मं वृषणो वसूया ॥ १ ॥ कस्य ब्रह्माणि
जुजुषुर्युवानः को अध्वरे मरुत आ वर्तत । श्येनाँ इव धर्जतो अन्तरिक्षे केन महा
मनसा रीरमाम ॥ २ ॥ कुतस्त्वमिन्द्र माहिनः सन्नेको यासि सत्पते किं त इत्या ।
सं पृच्छसे समराणः शुभानैवोचेस्तन्नो हरिवो यत्ते अस्मे ॥ ३ ॥ ब्रह्माणि मे
मतयः शं सुतासः शुष्मं इयति प्रभृतो मे अद्रिः । आशासते प्रति हर्यन्त्युक्थेमा
हरी वहतस्ता नो अच्छ ॥ ४ ॥ अतो वयमन्तमेभिर्युजानाः स्वर्जत्रेभिस्तन्वः शु-
म्भमानाः । महोभिरेताँ उप युज्महे निवन्द स्वधामनु हि नो वभूथ ॥ ५ ॥ २४ ॥
कस्यावो मरुतः स्वधासीद्यन्मामेकं समधत्ताहिहत्यै । अहं ह्यृष्टोऽग्रस्तविपस्तुर्विष्मा-
न्विश्वस्य शत्रोरनमं वधस्नैः ॥ ६ ॥ भूरिं चकथ युज्योभिरस्मे समानेभिर्वृषभ
पौंस्योभिः । भूरीणि हि कृणवामा शविष्ठेन्द्र क्रत्वा मरुतो यद्वशाम ॥ ७ ॥ वर्धो
वृत्रं मरुत इन्द्रियेण स्वेन भामेन तविपो वभूवान् । अहमेता मनवे विश्वश्चन्द्राः
सुगा अपश्चक्र वज्रवाहुः ॥ ८ ॥ अनुत्तमा ते मघवन्नकिर्तु न त्वावाँ अस्ति देवता
विदानः । न जायमानो नशते न जातो यानि करिष्या कृणुहि प्रवृद्ध ॥ ९ ॥
एकस्य चिन्मे विभ्वस्त्वोजो या नु दधृष्वान्कृणवै मनीषा । अहं ह्यृष्टो मरुतो
विदानो यानि च्यवमिन्द्र इदीश एषाम् ॥ १० ॥ २५ ॥ अमन्दन्मा मरुतः स्तोमो
अत्र यन्मै नरः श्रुत्यं ब्रह्म चक्र । इन्द्राय वृष्णे सुमखाय मह्यं सख्ये सखायस्तन्वे
तनूभिः ॥ ११ ॥ एवेदेते प्रति मा रोचमाना अनेद्यः श्रव एषो दधानाः । सञ्च-
क्ष्या मरुतश्चन्द्रवर्णा अछान्त मे हृदयाथा च नूनम् ॥ १२ ॥ को न्वत्र मरुतो
मामहे वः प्र यातन सखीरच्छा सखायः । मन्मानि चित्रा अपिवातयन्त एषां भूत
नवेदा म ऋतानाम् ॥ १३ ॥ आ यहुवस्याहुवसे न कारुरस्माञ्चक्रे मान्यस्य
मेधा । ओ षु वर्तत मरुतो विप्रमच्छेमा ब्रह्माणि जरिता वो अचर्त् ॥ १४ ॥ एष
वः स्तोमो मरुत इयं गीर्मान्द्वार्यस्य मान्यस्य कारोः । एषा यासीष्ट तन्वे व्या
विद्यामेपं वृजनं जीरदानुम् ॥ १५ ॥ २६ ॥ ३ ॥

॥ १६६ ॥ १-१५ ॥ मैत्रावरुणोऽगस्त्य आपिः ॥ मरुतो देवता ॥ छन्दः-

अ० २ । अ० ४ । व० ३] ११२ [म० १ । अ० २३ । सू० १६६ ।

१, २, = जगती । ३, ५, ६, १२, १३ निचृज्जगती । ४ विराद् जगती ।
७, ८, १० भुक्ति त्रिष्टुप् । ११ विराद् त्रिष्टुप् । १४ त्रिष्टुप् । १५ पङ्क्तिः ॥
स्वरः-१-६, ८, १२, १३ निपादः । ७, ९-११, १४ धैवतः । १५ पञ्चमः ॥

॥ १६६ ॥ तनु वौचाम रभसाय जन्मने पूर्वं महित्वं वृषभस्य केतवे । ऐधे-
व यामेन्मरुतस्तुविष्वणो वृधेव शक्रास्तविषाणि कर्तन ॥ १ ॥ नित्यं न सूनं मधु
विभ्रत उप क्रीळन्ति क्रीळा विदथेषु वृष्वयः । नर्तन्ति रुद्रा अवसा नमस्विनं न
मेन्वति स्वतवसो हविष्कृतम् ॥ २ ॥ येस्मा ऊमासो अमृता अरासत रायस्पोषं
च हविषा ददाशुषं । उज्जन्त्यस्मै मरुतो हिता इव पुरु रजांसि परसा मयोभुवः
॥ ३ ॥ आ ये रजांसि तविषीभिरव्येत प्र व एवसाः स्वयतासो अभ्रजन् । भय-
न्ते विश्वा भुवनानि हर्म्या चित्रो वो यामः प्रयतास्वृष्टिषु ॥ ४ ॥ यत्त्वेपर्यामा
नदयन्त पर्यतान्दिवो वा पृष्ठं नर्या अचुच्यवुः । विश्वो वो अज्मभयते वनस्प-
ती रयीयन्तीव प्र जिहीत ओषधिः ॥ ५ ॥ १ ॥ यूयं न उग्रा मरुतः सुचेतुनारि
ष्ट्रामाः सुमति पिपर्तन । यत्रा वो दिवुद्रदति क्रिर्विदती रिणाति पश्वः सुधितेव
वर्हणा ॥ ६ ॥ प्र स्कम्भदेणा अनवभ्रराधसोऽलातृणासो विदथेषु सुष्टुताः ।
अर्चन्त्यर्के मन्दिरस्य पीतये विदुर्वीरस्य प्रथमानि पौस्या ॥ ७ ॥ शतभुजि-
भिस्तमभिर्दुतेरघात्पृथो रक्षता मरुतो यमावत । जन् यमुग्रास्तवसो विरप्तिनः
पाथना शंसात्तनयस्य पुष्टिषु ॥ ८ ॥ विश्वानि भद्रा मरुतो रथेषु वो मिथस्पृध्वैव
तविषाण्याहिता । अमेष्वा वः प्रपथेषु खादयोऽक्षो वश्चक्रा समया वि वावृते
॥ ९ ॥ भूरीणि भद्रा नयेषु बाहुषु वक्षःसु रुक्मा रभसासो अज्जयः । अमेष्वेताः
पुविषु चुरा अग्नि वयो न पृक्षान्वयन्तु श्रियो धिरे ॥ १० ॥ २ ॥ महान्तो मद्वा
विभ्रो विभ्रूतयो दूरेदृशो ये दिव्या इव स्तुभिः । मन्द्राः मुजिह्वाः स्वरितार आ-
सभिः समिश्रला इन्द्रै मरुतः परिष्टुभः ॥ ११ ॥ तद्वः सुजाता मरुतो महित्वन-
दीर्घ वो द्राघमदितेसि व्रतम् । इन्द्रश्च न त्यजसा वि हुणानि तज्जनाय यस्मै
सुकृते अराध्वम् ॥ १२ ॥ तद्वो जामित्वं मरुतः परे युगे पुरु यच्छंसममृतास आ-
वत अया श्रिया मनवे श्रुष्टिमाव्या साकं नरो दंसन्तरा चिकित्रिरे ॥ १३ ॥ येन
दीर्घ मरुतः शूश्र्वाम गुप्माकेन परीणसा तुरासः । आ यत्ततनन्वृजने जनास ए-
भिर्वेभेभिस्तद्वभीष्टिमश्याम् ॥ १४ ॥ एष वः स्तोमो मरुत इयं गीर्मान्द्वार्यस्य मा-
न्यस्य कारोः । एषा यासीष्ट तन्वे वगां विद्यामेपं वृजनं जीरदानुम् ॥ १५ ॥ ३ ॥

अ० २ । अ० ४ । व० ६] ११३ [म० १ । अ० २३ । सू० १६८ ।

॥ १६७ ॥ १-११ अगस्त्य ऋषिः ॥ इन्द्रो मरुच्च देवता ॥ छन्दः-१, ४,
५ भुरिक् पङ्क्तिः । ७, ६ स्वराद् पङ्क्तिः । १० निचृत् पङ्क्तिः । ११ पङ्क्तिः । २, ३, ६,
८ निचृत् त्रिष्टुप् ॥ स्वरः-१, ४, ५, ७, ६-११ पञ्चमः । २, ३, ६, ८ धैवतः ॥

॥ १६७ ॥ सहस्रं त इन्द्रोतयो नः सहस्रमिषो हरिवो गूर्ततमाः । सहस्रं
रायो मादययद्यै सहस्रिण उष नो यन्तु वाजाः ॥ १ ॥ आ नोऽवोभिर्मरुतो या-
न्त्वच्छा ज्येष्ठेभिर्वा बृहद्भिर्वैः सुमायाः । अथ यदेपां नियुतः परमाः समुद्रस्य चि-
द्धनयन्त पारे ॥ २ ॥ भिम्यन्नयेषु सुधिता घृताची हिरण्यनिणिगुपरा न ऋषिः ।
गुहा चरन्ती मनुषो न योषा सभावती विद्वद्यैव सं वाक् ॥ ३ ॥ परा शुभा अ-
यासो यन्वा साधारण्येव मरुतो मिमिक्षुः । न रोदसी अप नुदन्त घोरा जुषन्त
वृधं सुख्याय देवाः ॥ ४ ॥ जोषद्यदीमसुर्या सचध्यै विपितस्तुका रोदसी नृमणाः ।
आ सूर्येव विधतो रथं गात्वेषप्रतीका नभसो नेत्या ॥ ५ ॥ ४ ॥ आस्थापय-
न्त युवति युवानः शुभे निर्मिशलां विदथेषु पञ्चाम् । अक्रो यद्वो मरुतो हविष्मा-
न्नायदाथं सुतसोमो दुवस्यन् ॥ ६ ॥ प्र तं विवकि वक्म्यो य एपां मरुतो महि-
मा सत्यो अस्ति । सचा यदी वृषमणा अहंयुः स्थिरा चिज्जनीर्वहते सुभागाः ॥ ७ ॥
पान्ति मित्रावरुणाववद्याचर्यत ईर्मर्यमो अप्रशस्तान् । उत चर्यन्ते अचर्यता ध्रुवा-
णि वावृध ई मरुतो दार्तिवारः ॥ ८ ॥ नही नु वो मरुतो अन्त्यस्मे आरात्ताच्चि-
च्छर्वसो अन्तमापुः । ते धृष्णुना शर्वसा शशुवांसोऽर्णो न द्वेपो धृषता परि पुः
॥ ९ ॥ वयमद्येन्द्रस्य प्रेष्ठा वयं श्वो वोचेमहि समर्ये । वयं पुरा महि च नो अनु-
चून् तन्न ऋभुक्षा नरामनु प्यात् ॥ १० ॥ एष वः स्तोमो मरुत इयं गीर्मान्दार्त्यस्य
मान्यस्य कारोः । एषा यासीष्ट तन्वे वयां विद्यामेपं वृजनं जीरदानुम् ॥ ११ ॥ ५ ॥

॥ १६८ ॥ १-१० अगस्त्य ऋषिः ॥ मरुतो देवता ॥ छन्दः-१, ४ निचृज-
गती । २, ५ विराद् त्रिष्टुप् । ३ स्वराद् त्रिष्टुप् । ६, ७ भुरिक् त्रिष्टुप् । ८ त्रि-
ष्टुप् । ९ निचृत् त्रिष्टुप् । १० पङ्क्तिः ॥ स्वरः-१, ४ निपादः । २, ३, ५-६ धैवतः ।
१० पञ्चमः ॥

॥ १६८ ॥ यज्ञायज्ञा वः समना तुतुर्वणिर्वियन्धियं वो देव्या उ दधिञ्चे ।
आ वोऽर्षाचः सुविताय रोदस्योर्मिहे वदत्यामवसे सुवृक्तिभिः ॥ १ ॥ वृवासो न
ये स्वजाः स्वतवस इपं स्वरभिजायन्त धृतयः । सहस्रियासो अपां नोर्मय आसा
गात्रो वन्द्यासो नोक्षणः ॥ २ ॥ सोमासो न ये सुतास्तृप्तांशवो हस्तु पीतानो

ल० २ । अ० ४ । व० ६] ११४ [म० १ । अ० २३ । सू० १६६ ।

दुननो नासते । ऐषामेतेषु रुम्भिणीं वरारथे हस्तेषु स्वादिश्व कृतिश्च सं दधे ॥ ३ ॥
अनु स्वयुक्ता विव आ दृषा ययुरमर्त्याः कशया चोदतु तमना । अरेणवस्तुविजाता
अचुच्ययुर्वहानि चिन्मरुतो भ्राजदृष्टयः ॥ ४ ॥ को वोऽन्तर्मरुत ऋष्टिविद्युतो
रेजति त्मसा इन्नेव जिहया । धन्वच्युत इषां न यामनि पुरुषैषा अहन्यो नैतेशः
॥ ५ ॥ ६ ॥ कं स्विदस्य रजसो महस्पतं कावरं मरुतो यस्मिन्नायय । यच्छ्या-
वयय विद्युमेव संदितं व्यद्रिणा पतथ त्वेषमर्णवम् ॥ ६ ॥ सातिर्न वोऽमवती स्व-
र्चती तेषा विषाका मरुतः पिपिष्वती । भद्रा वो सातिः पृणतो न दक्षिणा पृथु-
ज्या अमुयेव जज्जती ॥ ७ ॥ प्रति शोभन्ति सिन्धवः एविभ्यो यदभ्रियां वा-
चमूर्वरयन्ति । अवे स्मयन्त विद्युतः पृथिव्यां यदी घृतं मरुतः प्रुष्णुवन्ति ॥ ८ ॥
अमृतं पृथिवीमहते रणाय त्वेषमयासो मरुतामनीकम् । ते सप्तरासोऽजनयन्ताभ्व-
मादित्स्वधामिपिरां पर्यपश्यन् ॥ ९ ॥ एष वः स्तोमो मरुत इयं गीर्मान्दार्यस्य
मान्यस्य कारोः । एषा यासीष्ट तन्वे वयां विद्यापेपं वृजनं जीरदानुम् ॥ १० ॥ ७ ॥

॥ १६६ ॥ १—८ अगस्त्य ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः—१, ३ भु-
रिक् पङ्क्तिः । २ पङ्क्तिः । ५, ६ स्वराट् पङ्क्तिः । ४ ब्राह्मद्युष्णिक् । ७, ८ निचृत्
त्रिष्टुप् ॥ स्वरः—१-३, ५, ६ पञ्चमः । ४ ऋषभः । ७, ८ धैवतः ॥

॥ १६६ ॥ महश्चित्त्वमिन्द्र यत् एतान्महर्षिदसि त्यजसो वरुता । स नो
वेधो मरुतां चिकित्वान्तसुम्ना वनुष्व तव हि मेघा ॥ १ ॥ अयुञ्जन्त इन्द्र विश्व-
कृष्टीर्विद्वानासो निष्पिथो मर्त्यत्रा । मरुतां पृत्सुतिर्हासमाना स्वर्मीळहस्य प्रधन-
स्य सातो ॥ २ ॥ अम्यवसा तं इन्द्र ऋष्टिस्मे सनेम्यभ्वं मरुतो जुनन्ति । अ-
ग्निश्चिद्धि प्मातसे शुशुकानापो न क्षीपं दधति प्रयांसि ॥ ३ ॥ त्वं तू न इन्द्र
तं रुयि दा ओजिष्ठया दक्षिणयेव शतिम् । स्तुतश्च यास्ते चकनन्त वायोः स्तनं
न मध्वः पीपयन्त वाजैः ॥ ४ ॥ त्वे राय इन्द्र तोशतमाः प्रणेतारः कस्य चिद-
तायोः । ते पु णो मरुतो मृळयन्तु ये स्मा पुरा गातूयन्तीव देवाः ॥ ५ ॥ ८ ॥ प्रति
प्र याहीन्द्र मीळहपो नृन्महः पार्थिवे सदेने यतस्व । अध यदेपां पृथुवृधास एता-
स्तीर्ये नार्यः पौंस्यानि तस्युः ॥ ६ ॥ प्रति घोराणामेतानामयासो मरुतां शृण्व
आयतामृण्विदः । ये मर्त्ये पृतनायन्तुमूर्धैर्हृणावानं न पृतयन्त सर्गैः ॥ ७ ॥ त्वं
मानेभ्य इन्द्र विश्वजन्या रदा मरुद्भिः शुरुथो गोअग्राः । स्तवानेभिः स्तवसे देव
देवैर्विद्यापेपं वृजनम् जीरदानुम् ॥ ८ ॥ ६ ॥

अ० २ । अ० ४ । व० १२] ११५ [म० १ । अ० २३ । सू० १७२ ।

॥ १७० ॥ १—५ अगस्त्य ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः—१ स्वराड-
नुष्टुप् । २ अनुष्टुप् । ३ विराडनुष्टुप् । ४ निचृदनुष्टुप् । ५ भुरिक् पङ्क्तिः ॥
स्वरः—१-४ गान्धारः । ५ पञ्चमः ॥

॥ १७० ॥ न नूनमस्ति नो भवः कस्तद्वेदं यदद्भुतम् । अन्यस्य चित्तमभिसंञ्चरे-
त्यमुताधीतं विनश्यति ॥ १ ॥ किं न इन्द्र जिघांससि भ्रातरो मरुतस्तव । तेभिः
कल्पस्व साधुया मा नः समरणो वधीः ॥ २ ॥ किं नो भ्रातरगस्त्य सखा सन्न-
तिं मन्यसे । विद्या हि ते यथा मनोऽस्मभ्यमिन्न दित्ससि ॥ ३ ॥ अरं कृण्वन्तु
वेदिं समग्निमिन्धतां पुरः । तत्रामृतस्य चेतनं यज्ञं ते तनवावहै ॥ ४ ॥ त्वमी-
शिषे वसुपते वसूनां त्वं मित्राणां मित्रपते धेष्टुः । इन्द्र त्वं मरुद्भिः सं वदस्वाद्य
प्राशान ऋतुथा हवींषि ॥ ५ ॥ १० ॥

॥ १७१ ॥ १—६ अगस्त्य ऋषिः ॥ मरुतो देवता ॥ छन्दः—१, ५
निचृत् त्रिष्टुप् । २ त्रिष्टुप् । ४, ६ विराट् त्रिष्टुप् । ३ भुरिक् पङ्क्तिः ॥ स्वरः—१,
२, ४—६ धैवतः । ३ पञ्चमः ॥

॥ १७१ ॥ प्रति व एना नर्मसाहमेमि सूक्तेन भिक्षे सुमतिं तुराणाम् ।
स्त्राणतां मरुतो वेद्याभिर्नि हेळो धृत्त वि मुचध्वमश्वान् ॥ १ ॥ एष वः स्तोमो
मरुतो नर्मस्वान्हृदा तष्टो मर्नसा धायि देवाः । उपेमा यातु मर्नसा जुष्टाणा यूयं
हि ष्ठा नर्मस इदृधासः ॥ २ ॥ स्तुतासो नो मरुतो मृळयन्तूत स्तुतो मघवा शम्भ-
विष्टः । ऊर्ध्वा नः सन्तु क्रोम्या वनान्यहानि विश्वा मरुतो जिगीषा ॥ ३ ॥ अ-
स्मादहं तत्रिषादीर्षमाण इन्द्राज्जिया मरुतो रेजमानः । युष्मभ्यं हव्या निशिता-
न्यासन्तान्यारे चक्रुमा मृळतां नः ॥ ४ ॥ येन मानासश्चित्तयन्त उसा व्युष्टिषु
शर्वसा शश्वतीनाम् । स नो मरुद्भिर्वृषभ श्रवो धा उग्रउग्रैभिः स्थविरः सहोदाः
॥ ५ ॥ त्वं पाहीन्द्र सहीयसो नृन्भवा मरुद्भिरव्यातहेळाः । सुप्रकृतेभिः साम-
हिर्दधानो विद्यामेषं वृजनं जीरदानुम् ॥ ६ ॥ ११ ॥

॥ १७२ ॥ १—३ अगस्त्य ऋषिः ॥ मरुतो देवता ॥ छन्दः—१ विराट्
गायत्री । २, ३ गायत्री ॥ पङ्क्तयः स्वरः ॥

॥ १७२ ॥ चित्रो वोऽस्तु यामश्चित्र ऊती सुदानवः । मरुतो अर्हिभानवः
॥ १ ॥ आरे सा वः सुदानवो मरुत ऋज्जती शरुः । आरे अश्मा यमस्यव ॥ २ ॥
तूणस्कन्दस्य नु विशः परि वृद्ध सुदानवः । ऊर्ध्वान्नः कर्त जीवसे ॥ ३ ॥ १२ ॥

अ० २ । अ० ४ । व० १६] ११६ [म० १ । अ० २३ । सू० १७४ ।

॥ १७३ ॥ १-१३ अगस्त्य ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः-१, ५, ११ पङ्क्तिः । ६, ६, १०, १२ भुक्तिः पङ्क्तिः । २, ८ विराद् त्रिष्टुप् । ३ त्रिष्टुप् । ७, १३ निचृत् त्रिष्टुप् । ४ वृहती ॥ स्वरः-१, ५, ११, ६, ६, १०, १२ पञ्चमः । २, ८, ३, ७, १३ धैवतः । ४ मध्यमः ॥

॥ १७३ ॥ गायत्सामं नभन्यथैव वेरचां तद्वावृथानं सर्वत् । गावो धेनवो वृद्धिपदव्या आ यत्सद्धानं दिव्यं विवासान् ॥ १ ॥ अर्चदृष्टा वृषभिः स्वेदुहवैर्मृगो नाशतो अति यज्जुगुर्यात् । प्र मन्दयुर्मनां गूर्तं होता भरते मर्यो मिथुना यजत्रः ॥ २ ॥ ननुद्धोता परि सन्न मिता यन्भरद्गर्भमा शरदः पृथिव्याः । क्रान्ददश्यो नयमानो रुवदोरन्तर्दूतो न रोदसी चरुहाक् ॥ ३ ॥ ता कुर्मापंतरा- स्मै प्र च्योत्रानि देवयन्तो भरन्ते । जुजोषदिन्द्रो दस्मवर्चा नासत्येव सुगम्यो रथेष्टाः ॥ ४ ॥ तमुं पृहीन्द्रं यो ह सत्वा यः शूरो मध्या यो रथेष्टाः । प्रती- चरिच्योधीयान्पण्यान्ववमुपश्चित्तमसो विहन्ता ॥ ५ ॥ १३ ॥ प्र यदित्था महिना नृभ्यो अस्त्यरं रोदसी कृच्येनास्मै । सं विव्य इन्द्रो वृजनं न भूमा भति स्वधावां ओपशमिव द्याम् ॥ ६ ॥ समत्सु त्वा शूर सतामुराणं प्रपथिन्तमं परि- तमयधै । सजोपस इन्द्रं मदं ज्ञोणोः सूरं चिद्ये अनुमदन्ति वाजैः ॥ ७ ॥ एवा हि ते शं सर्वना समुद्र आपो यत्त आसु मदन्ति देवोः । विश्वां ते अनु जोष्या भूदोः सूरिश्चिद्यदि धिपा वोपि जनान् ॥ ८ ॥ अस्मां यथा सुपखाय एन स्वभिष्टयो नरां न शंसैः । असद्यथा न इन्द्रो वन्दतेष्टास्तुरो न कर्म नय- मान उक्था ॥ ९ ॥ विष्वर्धसो नरां न शंसैस्माकांसदिन्द्रो वज्रहस्तः । मित्रा- युवो न पूर्णति सुशिष्टौ मध्यायुव उप शिक्तान्ति यज्ञैः ॥ १० ॥ १४ ॥ यज्ञो हि प्मेन्द्रं कश्चिद्वन्धज्जुहुराणश्चिन्मनसा परियन् । तीर्थे नाच्छां तातृपाणमोको वीर्यो न सिध्मा कृणोत्यर्धा ॥ ११ ॥ सो पू ण इन्द्रात्र पृतसु देवैरस्ति हि ष्मा ते शुष्मिन्नव्याः । महश्चिद्यस्य मीळुपो यव्या हविष्मतो मरुतो वन्दते गीः ॥ १२ ॥ एषः स्तोम इन्द्र तुभ्यमस्मे एतेन गातुं हरिवो विदो नः । आ नो ववृत्त्याः सु- चितार्य देव विद्यामेपं वृजनं जीरदानुम् ॥ १३ ॥ १५ ॥

॥ १७४ ॥ १-१० अगस्त्य ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः-१ निचृत्- पङ्क्तिः । २, ३, ६, ८, १० भुक्तिः पङ्क्तिः । ४ स्वराद् पङ्क्तिः । ५, ७, ९ पङ्क्तिः ॥ पञ्चमः स्वरः ॥

अ० २ । अ० ४ । व० १६] ११७ [म० १ । अ० २३ । सू० १७६ ।

॥ १७४ ॥ त्वं राजेन्द्र ये च देवा रक्षा नृन्प्राहसुर त्वमस्मान् । त्वं सत्प-
तिर्मघवा नस्तस्वस्वं सत्यो वसवानः सहोदाः ॥ १ ॥ दत्तो विश इन्द्र मृधवाचः
सप्त यत्पुरः शर्म शरदीर्दत् । ऋणोरपो अनवद्यार्णा यूने वृत्रं पुरुकुत्साय र-
न्धीः ॥ २ ॥ अजा वृत्त इन्द्र शूरपत्नीर्घा च येभिः पुरुहूत नूनम् । रक्षो अग्नि-
मशुषं तूर्वयाणं सिंहो न दमे अपांसि वस्तोः ॥ ३ ॥ शेषन्तु त इन्द्र सस्मिन्योनौ
प्रशस्तये पर्वीरवस्य मद्वा । सृजदण्यस्यव यद्युधा गास्तिष्ठद्वरीं धृपता मृष्ट वाजान्
॥ ४ ॥ वह कुत्समिन्द्र यस्मिञ्चाकन्त्यमन्यू ऋज्रा वातस्याश्वा । प्र सूरश्चक्रं
वृहतादभीक्रेऽभि स्पृधो यासिपद्वज्रवाहुः ॥ ५ ॥ १६ ॥ जघन्वा इन्द्र मित्रेखञ्चो-
दप्रवृद्धो हरिवो अदाशून् । प्र ये पश्यन्नर्यमणं सचायोस्त्वया शूर्ता वहमाना
अपत्यम् ॥ ६ ॥ रपत्कुविरिद्रार्कसातौ जां दासायोपवर्हणीं कः । करत्तिस्त्रो म-
घवा दानुचित्रा नि दुयोणे कुर्यावाचं मृधि श्रेत् ॥ ७ ॥ सन्तो ता त इन्द्र नव्या
आगुः सहो नभोऽविरणायपूर्वीः । भिनत्पुरो न भिदो अदेवीर्ननमो वधरदेवस्य
पीयोः ॥ ८ ॥ त्वं धुनिरिन्द्र धुनिमतीर्ऋणोरपः सीरा न सर्वन्तीः । प्र यत्समु-
द्रमति शूर पषिं पारया तूर्वशं यदुस्वस्ति ॥ ९ ॥ त्वमस्माकमिन्द्र विश्वधं स्या
अवृकतमो नरां नृपाता । स नो विश्वासां स्पृधां सहोदा विद्यामेपं वृजनं जीर-
दानुम् ॥ १० ॥ १७ ॥

॥ १७५ ॥ १-६ अगस्त्य ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः-१ स्वराडनुष्टुप् ।
२ विराडनुष्टुप् । ५ अनुष्टुप् । ३ निचृत्त्रिष्टुप् । ६ भुरिक् त्रिष्टुप् । ४ उष्णि-
क् ॥ स्वरः-१, २, ५ गान्धारः । ३, ६ धैवतः । ४ ऋषभः ॥

॥ १७५ ॥ मत्स्यपायि ते महः पात्रस्येव हरिवो मत्सरो मदः । वृषां ते वृ-
ष्णा इन्दुर्वाजी सहस्रसातमः ॥ १ ॥ आ नस्ते गन्तुमत्सरो वृषा मदो वरेण्यः ।
सहावा इन्द्र सानसिः पृतनापाळमर्त्यः ॥ २ ॥ त्वं हि शूरः सनिता चोदयो मनुषो
रथम् । सहावान्दस्युमवतमोषः पात्रं न शोचिषां ॥ ३ ॥ मुषाय सूर्य कवे चक्र-
मीशान् ओजसा । वह शुष्णाय वधं कुत्सं वातस्याश्वैः ॥ ४ ॥ शुष्मिन्तमो हि
ते मदो धुम्निन्तम उत क्रतुः । वृत्रघ्ना वरिवोविदा मंसीष्टा अश्वसातमः ॥ ५ ॥
यथा पूर्वभ्यो जरितभ्य इन्द्र मय इवापो न तृप्यते वभूथ । तामनु त्वा निविदं
जोहवीमि विद्यामेपं वृजनं जीरदानुम् ॥ ६ ॥ १८ ॥

॥ १७६ ॥ १-६ अगस्त्य ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः-१, ४ अनुष्टुप्

म० २ । अ० ४ । व० २१] ११८ [म० १ । अ० २३ । सू० १७८ ।

२ निचृदनुष्टुप् ३ । विराडनुष्टुप् । ५ भुरिगुणिक् । ६ भुरिक् त्रिष्टुप् ॥ स्वरः
१-४ गान्धारः । ५ ऋषभः । ६ धैवतः ॥

॥ १७६ ॥ मत्सि नो वस्येदृष्ट्य इन्द्रमिन्द्रो वृषा विश । ऋघायमाण इन्वसि
शत्रुमन्ति न विन्दसि ॥ १ ॥ तस्मिन्ना वैश्या गिरो य एकैश्चर्षणीनाम् । अ-
नुस्वधा यप्स्यते यवं न चर्कपट्टपा ॥ २ ॥ यस्य विश्वानि हस्तयोः पञ्च चितीनां
वसु । स्वाशयस्य यो अस्मद्भुगिद्व्येवाशनिर्जहि ॥ ३ ॥ असुन्वन्तं समं जहि दू-
णां यो न ते मयः । अस्मभ्यमस्य वेदनं दद्धि सूरिश्चिदोहेते ॥ ४ ॥ आवो
यस्य द्विर्वसोऽर्केण सानुपगसत् । आजविन्द्रस्येन्द्रो प्रावो वाजेण वाजिनम् ॥ ५
॥ यथा पूर्वभ्यो जरितृभ्य इन्द्र मय इवापो न तृप्यते वभूथ । तामनु त्वा निविदं
जोहवीमि विद्यामेघं वृजनं जीरदानुम् ॥ ६ ॥ १६ ॥

॥ १७७ ॥ १-५ अगस्त्य ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः-१, २ निचृत्
त्रिष्टुप् । ३ त्रिष्टुप् । ४ भुरिक् त्रिष्टुप् । ५ भुरिक् पङ्क्तिः ॥ स्वरः- १-४ धैव-
तः । ५ पञ्चमः ॥

॥ १७७ ॥ आ चर्षणिप्रा वृषभो जनानां राजा कृष्टीनां पुरुहूत इन्द्रः ।
स्तुतः श्रवस्यन्नवसोप मद्रिग्युक्त्वा हरी वृषणा याह्यर्वाङ् ॥ १ ॥ ये ते वृषणो
वृषभास इन्द्र ब्रह्मयुजो वृषरथासो अत्याः । तां आ तिष्ठ तेभिरा याह्यर्वाङ् हवा-
महे त्वा सुत इन्द्र सोमै ॥ २ ॥ आ तिष्ठ स्थं वृषणं वृषा ते सुतः सोमः परिषि-
क्ता मथूनि । युक्त्वा वृषभ्यां वृषभ चितीनां हरिभ्यां याहि प्रवतोप मद्रिक् ॥ ३ ॥
अयं यज्ञो देव्या अयं मियेध इमा ब्रह्माण्ययमिन्द्र सोमः । स्तीर्णं वहिरा तु शी-
क्रं प्र याहि पिवा निषद्य वि मुचा हरी इह ॥ ४ ॥ ओ सुष्टुत इन्द्र याह्यर्वाङ्
ब्रह्माणि मान्यस्य कारोः । विद्याम वस्तोरवसा गृणन्तो विद्यामेघं वृजनं जीर-
दानुम् ॥ ५ ॥ २० ॥

॥ १७८ ॥ १-५ अगस्त्य ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः-१, २ भुरि-
क् पङ्क्तिः । ३, ४ निचृत् त्रिष्टुप् । ५ विराद् त्रिष्टुप् ॥ स्वरः- १, २ पञ्चमः
३, ४, ५ धैवतः ॥

॥ १७८ ॥ यद्वा स्या तं इन्द्र श्रुष्टिरस्ति यया वभूथ जरितृभ्य ऊती । १
नः कार्यं मह्यन्तमा धग्विभ्या ते अश्यां पर्याप आयोः ॥ १ ॥ न घा राजेन्द्रः

अ० २ । अ० ४ । व० २३] ११६ [म० १ । अ० २४ । सू० १ ८० ।

दंभश्चो या नु स्वसारा कृण्वन्त योनौ । आपश्चिदस्मै सुतुका अवेपन्नामश्च इन्द्रः
सख्या वयश्च ॥ २ ॥ जेता नृभिरिन्द्रः पृत्सु शूरः श्रोता हवं नार्धमानस्य कारोः ।
प्रभर्ता रथं दाशुष उपाक उद्यन्ता गिरो यदि च तमना भूत् ॥ ३ ॥ एवा नृभि-
रिन्द्रः सुश्रवस्या प्रत्वादः पृत्तो अभि मित्रिणो भूत् । समर्य इषः स्तवते विवाचि
सत्राकरो यजमानस्य शंसः ॥ ४ ॥ त्वया वयं मघवन्निन्द्र शत्रून्भिष्याम महतो
मन्यमानान् । त्वं ज्ञाता त्वमु नो वृधे भूर्विद्यामेषं वृजनं जीरदानुम् ॥ ५ ॥ २१ ॥

॥ १७६ ॥ १-६ लोपामुद्राऽगस्त्यौ ऋषिः ॥ दम्पती देवता ॥ छन्दः-१, ४
त्रिष्टुप् । २, ३ निचृत् त्रिष्टुप् । ६ विराद् त्रिष्टुप् । ५ निचृद्बृहती ॥ स्वरः-१-४, ६
धैवतः । ५ मध्यमः ॥

॥ १७६ ॥ पूर्वीरहं शरदः शश्रमाणा दोषा वस्तोरुपसो जरयन्तीः । मिनाति
श्रियं जरिमा तनूनामप्य नु पत्नीर्दृषणो जगम्युः ॥ १ ॥ ये चिद्धि पूर्वं ऋतसाप
आसन्त्सकं देवेभिरवदन्तुतानि । ते चिदवासुर्नहन्तमापुः समू नु पत्नीर्दृषभिर्ज-
गम्युः ॥ २ ॥ न मृषा श्रान्तं यदवन्ति देवा विश्वा इत्स्पृधो अभ्यश्नवाव । ज-
शवेदत्र शतनीथमार्जि यत्सम्यश्वा मिथुनावभ्यजाव ॥ ३ ॥ नदस्य मा रुधतः
हाम आर्गञ्जित आजतो अमुतः कुतश्चित् । लोपामुद्रा दृषणं नीरिणाति धीरमधीरा
यति श्वसन्तम् ॥ ४ ॥ इमं नु सोममन्तितो हृत्सु पीतमुषं श्रुवे । यत्सीमार्गश्चकृमा त-
सु मृलतु पुलुकामो हि मर्त्यैः ॥ ५ ॥ अगस्त्यः खनमानः खनित्रैः प्रजामर्षत्यं व-
मिच्छमानः । उभौ वर्णादृषिरुग्रः पुंषोष सत्या देवेष्वाशिपो जगाम ॥ ६ ॥ २२ ॥ २३ ॥

॥ १८० ॥ १-१० अगस्त्य ऋषिः ॥ अश्विनौ देवते ॥ छन्दः-१, ४, ७
चृत् त्रिष्टुप् । ३, ५, ६, ८ विराद् त्रिष्टुप् । १० त्रिष्टुप् । २, ६ भुरिक् ।
ङ्गे ॥ स्वरः-१, ३-८, १० धैवतः । २, ६ पञ्चमः ॥

॥ १८० ॥ युवो रजांसि सुयमांसो अश्वारथो यद्वा पर्यणीमि दीयत् । हि-
यया वां पवयः प्रुषायन्मध्वः पिबन्ता उपसः सचेथे ॥ १ ॥ युवमत्यस्याव न-
क्षथो यद्विपत्मतो नर्यस्य प्रयज्योः । स्वसा यद्वा विश्वगूर्ती भराति वाजायेद्रे म-
धुपाविषे च ॥ २ ॥ युवं पर्य उस्त्रियायामधत्तं पक्वामायामव पूर्य गोः । अन्त-
र्यद्वनिनो वामृतप्सू हारो न शुचिर्यजते हविष्मान् ॥ ३ ॥ युवं ह यर्म मधुमन्तम
त्रयेऽपो न क्षोदोऽवृणीतमेपे । तद्वा नरावश्विना पश्वेऽष्टी रथ्येव चक्रा प्रति य

न्ति मन्त्रः ॥ ४ ॥ आ वां दानाय वृत्तीय दत्ता गोरोहेण तौग्रयो न जित्रिः ।
 इयः ज्ञोली संचते माहिना वां जूर्णो वामनुरंहसो यजत्रा ॥ ५ ॥ २३ ॥ नि य-
 पुर्वेयं निगुनः सुदान् उपम्यथाभिः सजयः पुरन्धिम् । प्रेपद्वेषद्वातो न सूरिरामहे
 ददे सुवतो न वाजम् ॥ ६ ॥ दयं चिद्धि वां जरितारः सत्या विपन्यामहे वि प-
 णिहितावान् । अथा चिद्धि प्माश्विनावनिन्द्या पाथो हि प्मा वृषणावन्तिदेवम्
 ॥ ७ ॥ युवां चिद्धि प्माश्विनावनु धून्विरुद्रस्य प्रस्रवणस्य सातौ अगस्त्यो नरां नृपु
 प्रशस्तः काराधुनीव चितयत्सहस्रैः ॥ ८ ॥ प्र यद्वहेथे महिना रथस्य प्र स्यन्दा
 याथां मनुषो न होता । धत्तं सूरिभ्य उत वा स्वश्व्यं नासत्या रथिपाचः स्याम ॥ ९ ॥
 तं वां रथं वयमथा हुवेम स्तोमैरश्विना सुविताय नव्यं । अरिष्टनेमिं परि द्याभि-
 यानं विद्यामेपं वृजनं जीरदानुम् ॥ १० ॥ २४ ॥

॥ १८१ ॥ १-६ अगस्त्य ऋषिः ॥ अश्विनौ देवते ॥ छन्दः-१, ३ विराट्
 त्रिष्टुप् । २, ४, ६, ७, ८, ९ निचृत् त्रिष्टुप् । ५ त्रिष्टुप् ॥ धैवतः स्वरः ॥

॥ १८१ ॥ कद्रु मेष्टाविषां रयीणामध्वर्यन्ता यदुन्निनीथो अपाम् । अयं वां
 यज्ञो अकृत प्रशस्तिं वसुधितो अवितारा जनानाम् ॥ १ ॥ आ वामश्वासः शुच-
 यः पयस्पा वातरंहसो दिव्यासो अत्याः । मनोजुयो वृषणो वीतपृष्ठा एह स्वराजो
 अश्विनो वहन्तु ॥ २ ॥ आ वां रथोऽश्वनिर्न प्रवत्वान्सृप्रवन्धुरः सुविताय गम्याः ।
 वृष्णाः स्यातासा मनसो जवीयानहम्पूर्वो यजतो धिप्पया यः ॥ ३ ॥ इहेह जाता
 समवावशीतामेरुपसां तन्याहनामभिः स्वैः । जिष्णुर्वामन्यः सुमेखस्य सूरिर्दिवो
 अन्यः सुभगः पुत्र ऊहे ॥ ४ ॥ प्र वां निचेरुः ककुहो वशां अनु पिशङ्गरूपः स-
 दनानि गम्याः । हरी अन्यस्य पीपर्यन्त वाजैर्मथा रजांस्यश्विना वि घोषैः ॥ ५
 ॥ २५ ॥ प्र वां शरद्वान् वृषभो न निष्पाद् पूर्वोरिपश्चरति मध्व इप्पान् । एवैर-
 न्यस्य पीपर्यन्त वाजैर्वेपन्तीरुर्वा नद्यो न आगुः ॥ ६ ॥ असर्जि वां स्थविरा
 वेधसा गीर्वाब्धे अश्विना त्रेधा चरन्ती । उपस्तुताववतं नाधमानं यामन्नयामञ्ज-
 णुतं हवै मे ॥ ७ ॥ उत स्या वां रुशतो वप्ससो गीस्त्रिर्वाहिपि सदैसि पिन्वते नृन् ।
 वृषा वां मेघो वृषणा पीपाय गोर्न सेके मनुषो दशस्यन् ॥ ८ ॥ युवां पूषेवाश्वि-
 ना पुरंधिरमिमुषां न जरते हविष्मान् । हुवे यद्वं वरिवस्या गृणानो विद्यामेपं
 वृजनं जीरदानुम् ॥ ९ ॥ २६ ॥

॥ १८२ ॥ १-८ अगस्त्य ऋषिः ॥ अश्विनौ देवते ॥ छन्दः-१, ५, ७

अ० २ । अ० ४ । व० २६] १२१ [म० १ । अ० २४ । सू० १८३ ।

निचृज्जगती । ३ जगती । ४ विराद् जगती । २ स्वराद् त्रिष्टुप् । ६, ८ स्वरा-
द् पङ्क्तिः ॥ स्वरः-१, ३-५, ७ निषादः । २, ६, ८ पञ्चमः ॥

॥ १८२ ॥ अभूदिदं वयुनमो पु भूपता रथो वृषण्वान्मर्दता मनीषिणः ।
धियञ्जिन्वा धिष्या विषपत्तावसू दिवो नपाता सुकृते शुचित्रता ॥ १ ॥ इन्द्र-
तमा हि धिष्या मरुत्तमा दत्ता दंसिष्ठा रथ्या रथीतमा । पूर्णं रथं वहथे मध्व
आचितं तेन दाशवांसमुप याथो अश्विना ॥ २ ॥ किमत्र दत्ता कृणुथः किमासा-
थे जनो यः कश्चिदहर्विर्महीयते । अतिं क्रमिष्टं जुरतं पणेरसु ज्योतिर्विप्राय कृ-
णुतं वचस्येव ॥ ३ ॥ जम्भयतमभितो रायतः शुनो हतं मृधो विदथुस्तान्यश्विना ।
वाचंवाचं जरितू रत्निनी कृतमुभा शंसं नासत्यावतं मर्म ॥ ४ ॥ युवमेतं चक्रयुः
सिन्धुषु पुवमात्मन्वन्तं पक्षिणं तौग्रयाय कम् । येन देवत्रा मनसा निरुह्युः सुप-
मनी पेत्युः क्षोदसो महः ॥ ५ ॥ २७ ॥ अवविद्धं तौग्रयमप्स्वन्तरनारम्भणे
तमसि प्रविद्धम् । चतस्रो नात्रो जठलस्य जुष्टा उदश्विभ्यामिषिताः पारयन्ति
॥ ६ ॥ कः स्विद्वृक्षो निष्ठितो मध्ये अर्णसो यं तौग्रयो नाधितः पर्यपस्वजत् ।
पर्णामृगस्य पतरोरिवारभ उदश्विना ऊह्युः श्रोमताय कम् ॥ ७ ॥ तद्वा नरा
नासत्यावतुं ध्याद्यद्वा मानास उचथमवोचन् । अस्मादद्य सदसः सोम्यादा वि-
द्यामेपं वृजनं जीरदानुम् ॥ ८ ॥ २८ ॥

॥ १८३ ॥ १-६ अगस्त्य ऋषिः ॥ अश्विनौ देवते ॥ छन्दः-१, ४, ६
त्रिष्टुप् । २, ३ निचृत् त्रिष्टुप् । ५ भुरिक् पङ्क्तिः ॥ स्वरः-१-४, ६ धैवतः ।
५ पञ्चमः ॥

॥ १८३ ॥ तं युब्जाथां मनसो यो जवीयान् त्रिवन्दुरो वृषणा यस्त्रिचक्रः ।
येनोपयाथः सुकृतोदुरोणं त्रिधातुना पतयो विर्न पूर्णैः ॥ १ ॥ सुवृद्रथो वर्तते
यज्ञभि क्षां यत्तिष्ठथः क्रतुमन्तानुं पृन्ते । वपुर्वपुण्या संचतामियं गीर्द्विबो दुहित्रो-
पसा संचेथे ॥ २ ॥ आ तिष्ठतं सुवृतं यो रथो वामनु व्रतानि वर्तते हविष्मान् ।
येन नरा नासत्येषयथै वतिर्याथस्तनयाय त्मने च ॥ ३ ॥ मा वां वृको मा वृ-
कीरा दधर्षीन्मा परिं वर्त्तपुत मारिं धक्तम् । अयं वां भागो निहित इयं गीर्दत्ता-
विमे वां निधयो मधूनाम् ॥ ४ ॥ युवां गोतमः पुरुमीळ्हो अत्रिर्दत्ता हवतेऽवसे
हविष्मान् । दिशं न दिष्टामृज्यूव यन्ता मे हवं नासत्योप यातम् ॥ ५ ॥ अता-

म० २। अ० ५। व० ३] १२२ [म० १। अ० २४। सू० १८५।
 एह यांतं पृथिभिर्देव्या

॥ १८४ ॥ १-६ अगस्त्य ऋषिः ॥ अश्विनौ देवते ॥ छन्दः-१ पङ्क्तिः ॥ ४
धुरिः पङ्क्तिः ॥ ५, ६ निवृत् पङ्क्तिः ॥ २, ३ विराद् त्रिष्टुप् ॥ स्वरः-१, ४, ५, ६ प
त्रमः ॥ २, ३ धैवतः ॥

॥ १८४ ॥ तावामद्य तावपरं हुदमोच्छन्त्यामुपसि वद्विरुक्थैः । नासत्या ३
चित्सन्तावुर्यो विवो नपा तामुदास्तराय ॥ १ ॥ अस्मे ऊ पु वृषणा मादयेथा
॥ २ ॥ श्रिये पूषन्निपुर्कृतैव वेवा नासत्या वहतुं सूर्यायाः । वच्यन्ते वां ककुहा
अप्सु जाता युगा जुर्येव वरुणस्य भूरैः ॥ ३ ॥ अस्मे सा वां माध्वी रातिरस्तु
स्तोमं दिनोतं मान्यस्य कारोः । अनु यद्वां श्रवस्या सुदानू सुवीर्याय चर्षणयो म-
दन्ति ॥ ४ ॥ एष वां स्तोमो अश्विनावकाटि मानेभिर्मघवाना सुवृक्ति । यातं व-
तिस्तनयाय त्मने चगस्त्ये नासत्या मदन्ता ॥ ५ ॥ अतारिष्म तमसस्पारमस्य
प्रति वां स्तोमो अश्विनावधायि । एह यातं पथिभिर्देवयानैर्विद्यामेपं वृजनं जीरदा-
नुम् ॥ ६ ॥ १ ॥

॥ १८५ ॥ १-११ अगस्त्य ऋषिः ॥ द्यावापृथिव्यौ देवते ॥ छन्दः—१,
६, ७, ८, १०, ११ त्रिष्टुप् । २ विराट् त्रिष्टुप् । ३, ४, ५, ६ निचृत् त्रिष्टुप् ॥
धैवतः स्वरः ॥

॥ १.८५ ॥ कतरा पूर्वी कतरापरायोः कथा जाते कवयः को वि वेद । विश्वं
 त्मना विभृतो यद्वा नाम वि वर्तते अहनी चक्रियेव ॥ १ ॥ भूरि द्वे अचरन्ती च-
 रन्तं पठन्तं गर्भमपदी दधाते । नित्यं न सूनं पित्रोरुपस्थे द्यावा रक्षतं पृथिवी नो
 अभ्वात् ॥ २ ॥ अनेहो दानमर्दितेरनर्व हुवे सर्वददधं नमस्वत् । तद्रोदसी जनयतं
 जग्निरे द्यावा रक्षतं पृथिवी नो अभ्वात् ॥ ३ ॥ अतप्यमाने अवसावन्ती अनु ज्याम
 रोदसी देवपुत्रे । उभे देवानामुभयैभिरद्वां द्यावा रक्षतं पृथिवी नो अभ्वात् ॥ ४ ॥
 सुहृच्छमाने युवती समन्ते स्वसारा जामी पित्रोरुपस्थे । अभिजिघ्रन्ती भुवनस्य नाधि
 द्यावा रक्षतं पृथिवी नो अभ्वात् ॥ ५ ॥ २ ॥ उर्वी सद्यन्ती बृहती ऋतेन हुवे दे-
 वानामवमा जनित्री । दधाते ये अमृतं सुप्रतीके द्यावा रक्षतं पृथिवी नो अभ्वात्

अ० २ । अ० ५ । व० ६] १२४ [म० १ । अ० २४ । सू० १८८ ।
 निर्गेजया अपिमाणी च सदेनी च भूयाः । नि या देवेषु यतते वसूयुर्विधापेपं
 नृत्तर्न जीरदानुम् ॥ ११ ॥ ५ ॥

॥ १८७ ॥ १-११ अगस्त्य ऋषिः ॥ ओषधयो देवता ॥ छन्दः-१ उ-
 षिणक् । ६, ७ भुरिगुष्णिक् । २, ८ निचृद् गायत्री । ४ विराद् गायत्री । ६,
 १० गायत्री च । ३, ५ निचृदनुष्टुप् । ११ स्वराडनुष्टुप् ॥ स्वरः-१, ६, ७ ऋ-
 षभः । २, ८, ९, १० षड्जः । ३, ५, ११ गान्धारः ॥

॥ १८७ ॥ पितुं नु स्तोपं मुहो धर्माणं तथिपीम् । यस्य त्रितो व्योजसा
 वृत्रम् । विपर्वमर्दयत् ॥ १ ॥ स्वादौ पितो मथो पितो वयं त्वा ववृमहे । अस्माकम-
 त्रिता भव ॥ २ ॥ उप नः पितवा चर शिवः शिवाभिर्भूतिभिः । मयोभुरद्विषेण्यः
 सत्त्वा मृशेयो अद्वयाः ॥ ३ ॥ तव त्वे पितो रसा रजांस्यनु विष्टिताः । दिवि वा-
 ता इव त्रिताः ॥ ४ ॥ तव त्वे पितो ददतस्तव स्वादिष्ट ते पितो । प्र स्वाद्यानो
 रसानां तुष्टिग्रीवा इवेरते ॥ ५ ॥ ६ ॥ त्वे पितो महानां देवानां मनो हितम् ।
 अकारि चारु केतुना तवाहिमवसावधीत् ॥ ६ ॥ यददो पितो अजगन्निवस्व पर्व-
 तानाम् । अत्रा चित्रो मथो पितोऽरं भक्षाय गम्याः ॥ ७ ॥ यदपामोर्पधीनां
 परिशमारिशामाहे । वातापि पीव इद्व ॥ ८ ॥ यत्ते सोम गवांशिरो यवा-
 शिरो भजामहे । वातापि पीव इद्व ॥ ९ ॥ कस्मभ ओषधे भव पीवो वृक् उ-
 दारुधिः । वातापि पीव इद्व ॥ १० ॥ तं त्वा वयं पितो वचोभिर्गावो न हव्या
 सुष्टिम । देवेभ्यस्त्वा सधमादमस्मभ्यं त्वा सधमादम् ॥ ११ ॥ ७ ॥

॥ १८८ ॥ १-११ अगस्त्य ऋषिः ॥ आप्रियो देवता ॥ छन्दः-१, ३, ५,
 ६, ७, १० निचृद्गायत्री । २, ४, ८, ९, ११ गायत्री ॥ षड्जः स्वरः ॥

॥ १८८ ॥ समिद्धो अथ राजसि देवो देवैः सहस्रजित् । दूतो हव्या कु-
 विर्वह ॥ १ ॥ तनूनपाद्युतं यते मध्वा युज्ञः समज्यते । दधत्सहस्रिणीरिपः ॥ २ ॥
 आनुवहानो न ईड्यो देवा आ वन्ति युज्ञियान् । अग्नें सहस्रसा असि ॥ ३ ॥ प्राचीनं
 बुद्धिरोजसा सहस्रवीर्यमस्तृणन् । यत्रादित्या विराजय ॥ ४ ॥ विराद् सम्राट्पुष्पि-
 प्रभ्विर्विष्टीश्च भूयसीश्च याः । दुरो वृतान्यन्तरन् ॥ ५ ॥ ८ ॥ सुरुक्मे हि सु-
 पेशसार्धि त्रिया विराजतः । उपासावेह सीदताम् ॥ ६ ॥ प्रथमा हि सुवाचसा
 होतारो देव्या कवी । युज्ञं नो यज्ञतामिमम् ॥ ७ ॥ भारतीके सरस्वति या वः

अ० २ । अ० ५ । व० १२] १२५ [म० १ । अ० २४ । सू० १६० ।

सर्वी उपधुवे । ता नश्चोदयत श्रिये ॥ ८ ॥ त्वष्टा रूपाणि हि प्रभुः पशून्विश्वी-
न्तस्मानजे । तेषां नः स्फातिमा यज ॥ ९ ॥ उप त्मन्या वनस्पते पार्थो देवेभ्यः
सज । अग्निर्हव्यानि सिष्वदत् ॥ १० ॥ पुरोगा अग्निर्देवानां गायत्रेण समज्यते ।
स्वाहाकृतीषु रोचते ॥ ११ ॥ ६ ॥

॥ १८६ ॥ १-८ अगस्त्य ऋषिः ॥ अग्निर्देवता ॥ छन्दः-१, ४, ८ नि-
चृत् त्रिष्टुप् । २ भुरिक् पङ्क्तिः । ३, ५, ६, स्वराद् पङ्क्तिः । ७ पङ्क्तिः ॥
स्वरः-१, ४, ८ धैवतः । २, ३, ५-७ पञ्चमः ॥

॥ १८६ ॥ अग्ने नय सुपथा राये अस्मान्निश्वानि देव वयुनानि विद्वान् ।
युयोध्यः स्मज्जुहुराणमेनो भूर्यिष्ठां ते नमउक्तिं विधेम ॥ १ ॥ अग्ने त्वं पारया
नव्यो अस्मान्स्वस्तिभिरति दुर्गाणि विश्वा । पृथ्वी पृथ्वी बहुला न उर्वी भवा तो-
काय तनयाय शं योः ॥ २ ॥ अग्ने त्वमस्मद्युयोध्यमीवा अनग्नित्रा अभ्यमेत
कृष्ठीः । पुनरस्मभ्यं सुविताय देव चां विश्वेभिरमृतेर्धियजत्र ॥ ३ ॥ पाहि नो
अग्ने पायुभिरजसैरुत श्रिये सदेन आ शुशुक्लान् । मा ते भयं जस्तितारं यविष्ठ
नूनं विद्वन्मापरं सहस्वः ॥ ४ ॥ मा नो अग्नेऽव सृजो अघायाविष्यवे रिपवे दु-
च्छुनायै । मा दत्वते दशते मादते नो मा रीषते सहसावन्परा दाः ॥ ५ ॥
१० ॥ वि घ त्वावां ऋतजात यंसदृणानो अग्ने तन्वेऽवह्यम् । विश्वाद्रिचो-
रुत वा निनित्सोरभिहुतामसि हि देव विष्पद् ॥ ६ ॥ त्वं तां अग्न उभयान्वि-
विद्वान्वेषि प्रपित्वे मनुषो यजत्र । अभिपित्वे मनवे शास्यो भूर्ममृजेन्य उशिग्भि-
र्नाक्रः ॥ ७ ॥ अवोचाम निवचनान्यस्मिन्मानस्य सूनुः सहसाने अग्नौ । वयं
सहस्रमृषिभिः सनेम विद्यामेषं वृजनं जीरदानुम् ॥ ८ ॥ ११ ॥

॥ १६० ॥ १-८ अगस्त्य ऋषिः ॥ बृहस्पतिर्देवता ॥ छन्दः-१, २, ३
निचृत् त्रिष्टुप् । ४, ८ त्रिष्टुप् । ५, ६, ७ स्वराद् पङ्क्तिः ॥ धैवतः स्वरः ॥

॥ १६० ॥ अजर्वाणं वृषभं मन्द्रजिह्वं बृहस्पतिं वर्धया नव्यमकैः । गायान्यः
सुरुचो यस्य देवा अशृण्वन्ति नवमानस्य मतीः ॥ १ ॥ तमृत्विया उप वार्वः
सचन्ते सर्गो न यो देवयतामसर्जि । बृहस्पतिः स ह्यज्जो वरांसि विश्वामवत्स-
मृते मातरिश्वा ॥ २ ॥ उपस्तुतिं नमस उद्यतिं च श्लोकं यंसत्सत्रितेव प्र वाह ।
अस्य ऋत्वाहन्यो यो अस्ति मृगो न भीमो अस्तसस्तुर्विष्मान् ॥ ३ ॥ अस्य

अ० २। अ० ५। व० १६] १२६ [म० १। अ० २४। सू० १६१।

श्रोत्रं विवीपेन पृथिव्यामत्यो न चैसद्यज्ञभृद्विचैताः । मृगाणां न हेतयो यन्ति
नेमा बृहस्पतेरहिमायां अभियुन् ॥ ४॥ ये त्वा देवोन्निकं मन्यमानाः पापा भद्र-
मुत्तरीवति पूजाः । न बृहस्पतेः अतु ददासि वामं बृहस्पते चर्यस इत्पिर्यारुम् ॥ ५॥
१२॥ सुमेतुः सूर्यवसो न पन्यो दुर्नियन्तुः परिप्रीतो न मित्रः । अनर्वाणो अभि-
च नर्त्तते नोऽपीष्टता अपोर्णुवन्तो अस्युः ॥ ६॥ सं यं स्तुभोऽवनयो न यन्ति
समुद्रं न ज्वतो रोधचक्राः । स विद्वो उभयं चष्टे अन्तर्बृहस्पतिस्तर आपश्च गृ-
ध्रः ॥ ७॥ एवा महस्तुविजातस्तुर्विष्मान्वृहस्पतिर्वृषभो धायि देवः । स नः
स्तुतो वीरवद्भातु गोपदिद्यामेपं वृजनं जीरदानुम् ॥ ८॥ १३॥

॥ १६१ ॥ १-१६ अगस्य ऋषिः ॥ अवोपधि सूर्या देवता ॥ छन्दः-१
उष्णिक् । २ भुरिगुष्णिक् । ३, ७ स्वराडुष्णिक् । १३ विराडुष्णिक् । ४, ६,
१४ विराडनुष्टुप् । ५, ८, १५ निचृदनुष्टुप् ६ अनुष्टुप् । १०, ११ निचृत् ब्राह्मच-
नुष्टुप् । १२ विराड् ब्राह्मचनुष्टुप् । १६ भुरिगनुष्टुप् ॥ स्वरः-१-३, ७, १३
ऋषभः । ४-६, ८-१२, १४-१६ गान्धारः ॥

॥ १६१ ॥ कङ्कतो न कङ्कतोऽथो सतीनकङ्कतः । ऋषिति प्लुषी इति न्य-
दृष्टा अलिप्सत ॥ १ ॥ अदृष्टान्दन्त्यायत्यथो हन्ति परायती । अथो अवधन्ती
दन्त्यथो पिनष्टि पिपती ॥ २ ॥ शरासः कुशरासो दुर्भासः सूर्या उत । मौञ्जा
अदृष्टो वैष्णिः सर्वे साकं न्यलिप्सत ॥ ३ ॥ नि गावो गोष्ठे असदन्नि मृगासो
अविन्नत । नि केतवो जनानां न्यदृष्टा अलिप्सत ॥ ४ ॥ एत उ ते प्रत्यदृश्र-
न्द्रोपं तस्करा इव । अदृष्टा विश्वदृष्टाः प्रतिबुद्धा अभूतन ॥ ५ ॥ १४ ॥ द्यौर्वैः
पिता पृथिवी माता सोमो भ्रातर्दितिः स्वसा । अदृष्टा विश्वदृष्टास्तिष्ठतेऽयता
सु कम् ॥ ६ ॥ ये अस्य ये अङ्ग्याः सूचीका ये प्रकङ्कताः । अदृष्टाः किं
चनेह वः सर्वे साकं नि जस्यत ॥ ७ ॥ उत्पुस्तत्सूर्य एति विश्वदृष्टो अद-
ष्टा । अदृष्टान्तसर्वीज्जम्भयन्तसर्वीश्च यातुधान्यः ॥ ८ ॥ उदपसदसौ सूर्यः पुरु
विश्वानि ज्वन् । आदित्यः पर्वतेभ्यो विश्वदृष्टो अदृष्टा ॥ ९ ॥ सूर्ये विषमा
संजामि दितिं सुरावतो गृहे । सो चिन्नु न मराति नो वयं मरामारे अस्य योजनं
रुष्टि मधु त्वा मधुला चकार ॥ १० ॥ १५ ॥ द्युत्तिका शकुन्तिका सका ज-
यास ते विषम् । सो चिन्नु न मराति नो वयं मरामारे अस्य योजनं हरिष्टा मधु
त्वा मधुला चकार ॥ ११ ॥ त्रिः सप्त विष्पुलिङ्गाका विपस्य पुष्यमन्तन । ता-

अ० २ । अ० ५ । व० १६] १२७ [म० १ । अ० २४ । सू० १६१ ।

श्चिन्तु न मरन्ति नो वयं मरामारे अस्य योजनं हरिष्ठा मधु त्वा मधुला चकार
॥ १२ ॥ नवानां नवतीनां विषस्य रोपुषीणाम् । सर्वासामग्रभं नामारे अस्य
योजनं हरिष्ठा मधु त्वा मधुला चकार ॥ १३ ॥ त्रिः सप्त मयूर्यः सप्त स्वसारो
अग्रुवः । तास्तै विषं वि जभिर उदकं कुम्भिनीरिव ॥ १४ ॥ इयत्तकः कुपुम्भ-
कस्तुकं भिन्नअचश्मेना । ततो विषं प्र वावृते पराचीरन्तु संवतः ॥ १५ ॥ कुपुम्भ-
कस्तदब्रवीद्गिरेः प्रवर्तमानकः । वृश्चिकस्यासं विषमरसं वृश्चिक ते विषम् ॥ १६ ॥
१६ ॥ २४ ॥ १ ॥

॥ इति प्रथमं मण्डलं समाप्तम् ॥

ओ३म्

अथ द्वितीयं मण्डलम्

॥ १ ॥ १—१६ आङ्गिरसः शौनहोत्रो भार्गवो गृत्समद ऋषिः ॥ अग्नि-
देवता ॥ छन्दः—१ पङ्क्तिः । ६ भुरिक् पङ्क्तिः । १३ स्वराद् पङ्क्तिः । २, १५ वि-
राद् जगती । १६ निचृज्जगती । ३, ५, ८, १० निचृत् त्रिष्टुप् । ४, ६, ११,
१२, १४ भुरिक् त्रिष्टुप् । ७ विराद् त्रिष्टुप् ॥ स्वरः—२-८, १०-१२, १४-
१६ धैवतः । १, ६, १३ पञ्चमः ॥

॥ १ ॥ त्वमग्ने द्युभिस्त्वमांशुशुक्लशिस्त्वमद्भ्यस्त्वमश्मन्स्पतिं । त्वं वने-
भ्यस्त्वमोषधीभ्यस्त्वं नृणां नृपते जायसे शुचिः ॥ १ ॥ तवान्ने होत्रं तवं प्रोत्र-
मृत्विद्यं तवं नेष्टुं त्वमग्निदेतायतः । तवं प्रशास्त्रं त्वमध्वरीयसि ब्रह्मा चासि
गृहपतिश्च नो दमे ॥ २ ॥ त्वमग्ने इन्द्रो नृपभः सतामसि त्वं विष्णुरुक्तायो न-
मस्यः । त्वं ब्रह्मा रथिविद्व्रक्षणास्पते त्वं विधर्तः सचसे पुरन्ध्या ॥ ३ ॥ त्वमग्ने राजा
वरुणो धृतव्रतस्त्वं मित्रो भवसि दस्मईड्यः । त्वमग्न्यमा सत्पतिर्यस्य सम्भुजं त्वमंशो
विद्यै देव भाज्युः ॥ ४ ॥ त्वमग्ने त्वष्टा विधत्ते सुवीर्यं तव ग्नावो मित्रमहः स-
जात्यम् । त्वमांशुहेमां ररिषे स्वश्व्यं त्वं नरां शर्धो असि पुरुवसुः ॥ ५ ॥ १७ ॥
त्वमग्ने रुद्रो असुरो महो दिवस्त्वं शर्धो मारुतं पृक्ष ईशिषे । त्वं वातैररुणैर्यीसि
शङ्खयस्त्वं पूषा विधत्तः पांसि नु त्मना ॥ ६ ॥ त्वमग्ने द्रविणोदा अरङ्कृते
त्वं देवः संविता रवथा असि । त्वं भगो नृपते वस्व ईशिषे त्वं प्रायुर्दमे यस्तेऽ-
विधत् ॥ ७ ॥ त्वमग्ने दम आ विस्पतिं विशस्त्वां राजानं सुविदत्रमृज्जते ।
त्वं विश्वानि स्वनीक पत्यसे त्वं सहस्राणि शता दश प्रति ॥ ८ ॥ त्वमग्ने
पितरामिष्टिभिर्नस्त्वां आत्राय शम्या तनूरुचम् । त्वं पुत्रो भवमि यस्तेऽविधत्त्वं-
सखां सुशेवः पात्यावृषः ॥ ९ ॥ त्वमग्ने ऋभुराके नमस्यस्त्वं वाजस्य जुमतो राय
ईशिषे । त्वं वि भास्यन् दक्षि दावने त्वं विशिञ्चुरसि यज्ञमातनिः ॥ १० ॥ १८ ॥

अ० २ । अ० ५ । व० २१] १२६ [म० २ । अ० १ । सू० २ ।

त्वमग्ने अदितिर्देव दाशुषे त्वं होत्रा भारती वर्धसे गिरा । त्वामळा शतहिमासि
दक्षिणे त्वं वृत्रहा वसुपते सरस्वती ॥ ११ ॥ त्वमग्ने सुभृत उत्तमं वयस्त्वं स्पार्हे
वर्ण आ सन्दशि श्रियः । त्वं वाजः प्रतरणो बृहन्नसि त्वं रयिर्वहुलो विश्वतस्पृयुः
॥ १२ ॥ त्वमग्ने आदित्यास आस्यन्त्वां जिह्वां शुचयश्चकिरे कवे । त्वां राति-
पाचो अध्वरेषु सध्वरे त्वे देवा हविरदन्त्याहुतम् ॥ १३ ॥ त्वे अग्ने विश्वे अमृतासो
अद्रुह आसा देवा हविरदन्त्याहुतम् । त्वया मर्तासः स्वदन्त आसुति त्वं गर्भो
वीरुधो जज्ञिषे शुचिः ॥ १४ ॥ त्वं तान्तसं च प्रति चासि मज्मनाग्ने सुजात प्र च
देव रिच्यसे । पृचो यदत्र महिना वि ते भुवदनु द्यावापृथिवी रोदसी उभे ॥ १५ ॥
ये स्तोतृभ्यो गोअग्रामश्वपेशसमग्ने रातिमुपसृजन्ति सूरयः । अस्माञ्च तांश्च प्र
हि नेषि वस्य आ बृहद्वदेम विदथे सुवीराः ॥ १६ ॥ १६ ॥

॥ २ ॥ १-१३ गृत्समद ऋषिः ॥ अग्निर्देवता ॥ छन्दः-१, २, ७, १२
विराद् जगती । ४ जगती । ५, ६, ८, १३ निचृज्जगती । ३, ८, १०, ११ भु-
रिक् त्रिष्टुप् ॥ स्वरः-१, २, ४-७, ८, १२, १३ निपादः । ३, ८, १०, ११
धैवतः ॥

॥ २ ॥ यज्ञेन वर्धत जातवेदसमग्निं यजध्वं हविषा तनां गिरा । समिधानं सु-
प्रयसं स्वर्णं धुक्तं होतारं वृजनेषु धूर्षद ॥ १ ॥ अभि त्वा नक्तीरुपसो ववाशि-
रेऽग्ने वत्सं न स्वसरेषु धेनवः । दिव इवेदरतिर्मानुषा युगा क्षपो भासि पुरुवार
संयतः ॥ २ ॥ तं देवा वृद्धे रजसः सुदंसं दिवस्पृथिव्योररति न्येरिरे । रथमिव
वेद्यं शुक्रशोचिषमग्निं मित्रं न क्षितिषु प्रशंस्यम् ॥ ३ ॥ तमुक्तमाणं रजसि स्व आ
दमे चन्द्रमिव सुरुचं हार आ दधुः । पृरन्याः पतरं चितयन्तमक्षभिः प्राथो न
प्रायं जनसी उभे अनु ॥ ४ ॥ स होता विश्वं परि भूत्वध्वरं तमु हव्यैर्मनुष ऋ-
ज्जते गिरा । हिरिशिप्रो वृधसानासु जर्भुर्यौन स्तुभिरिचतयद्रोदसी अनु ॥ ५ ॥
२० ॥ स नो रेवत्समिधानः स्वस्तये सन्ददस्वात्रायिमस्मासु दीदिहि । आ नः कृ-
णुष्व सुविताय रोदसी अग्ने हव्या मनुषो देव वीतये ॥ ६ ॥ दा नो अग्ने वृद्धतो
दाः सहस्रिणो दुरो न वाजं श्रुत्या अपा वृधि । प्राची द्यावापृथिवी ब्रह्मणा कृष्टि
स्वर्णं शुक्रमुषसो वि दिद्युतः ॥ ७ ॥ स इधान उपसो राम्या अनु स्वर्णं दी-
देदरुषेण भानुना । होत्राभिरग्निर्मनुषः स्वध्वरो राजा विशामर्तिधिरचारुगायवं
॥ ८ ॥ एवा नो अग्ने अमृतेषु पृथ्य धीष्णीपाय बृहद्विषु मानुषा । दुहाना धेनु-

तृजनेनृ कारवे त्मना अतिने पुरुषप्रपिणि ॥ ६ ॥ वयमग्ने अर्वता वा सुवीर्यं व-
र्तना वा चितयेमा जनां अति । अस्माकं शुभ्रमधि पञ्च कृष्टिपूचा स्वर्णं शुशु-
चीनं वृष्टं ॥ १० ॥ स नो बोधि सहस्य प्रशंस्यो यस्मिन्सुजाता इपर्यन्ता सू-
र्यः । यमग्ने यज्ञमुपयन्ति वाजिनो नित्यं तोके दीदिवान्सं स्वे दमे ॥ ११ ॥ उ-
भयानो जातवेदः स्याम ते स्तोतारो अग्ने सूर्यश्च शर्मणि । वस्वो रायः पुरु-
श्चन्द्रस्य भूयसः प्रजावतः स्वपत्यस्य शग्धि नः ॥ १२ ॥ यो स्तोतृभ्यो गोअग्राम-
भ्येषाममग्ने स्ततिमुपसृजन्ति सूर्यः । अस्माञ्च तांश्च प्र हि नेपि वस्य आ बृहव-
देम विदये सुवीराः ॥ १३ ॥ २१ ॥

॥ ३ ॥ १-११ गृत्समद ऋपिः ॥ अग्निर्देवता ॥ छन्दः-१, २ विराद् त्रि-
ष्टुप् । ३, ५, ६ भुरिक् त्रिष्टुप् । ४, ६, ११ निचृत् त्रिष्टुप् । ८, १० त्रिष्टुप् । ७
जगती ॥ स्वरः-१-६, ८-११ धैवतः । ७ निपादः ॥

॥ ३ ॥ समिद्धो अग्निर्निहितः पृथिव्यां प्रत्यङ् विश्वानि भुवनान्यस्थात् । होता
पायकः प्रदिवः सुमेधा देवो देवान्यजत्वग्निर्हन् ॥ १ ॥ नराशंसः प्रति धामा-
न्यञ्जनं तिस्रो दिवः प्रति मद्वा स्वर्चिः । घृतमुषा मनसा हव्यमुन्दन्मूर्धन्यज्ञस्य स-
मेनक्तु देवान् ॥ २ ॥ ईळितो अग्ने मनसा नो अर्हन् देवान्यन्ति मानुषात्पूर्वो अद्य ।
स आ वह मरुतां शर्धो अच्युतमिन्द्रं नरो वह्निपदं यजध्वम् ॥ ३ ॥ देव वह्निर्व-
र्धमानं सुवीरं स्तीर्णं राये सुभरं वेद्यस्याम् । घृतेनाक्तं वंसवः सीदतेदं विश्वं देवा आ-
दित्या यज्ञियांसः ॥ ४ ॥ वि श्रयन्तामुर्विया हूयमाना द्वारो देवीः सुप्रायणा नमोभिः ।
व्यचस्वतीवि प्रयन्तामजुर्या वर्ण पुनाना यशसं सुवीरम् ॥ ५ ॥ २२ ॥ साध्वर्षांसि
सनता न उज्जिते उपासानक्ता वय्येव रणिवृते । तन्तुं ततं संवयन्ती समीची य-
ज्ञस्य पेशः सुदुष्टे पर्यस्वती ॥ ६ ॥ दैव्या होतारा प्रथमा विदुष्टर ऋजु यक्षतः
समृचा वृष्टरा । देवान्यजन्तावृतुधा समञ्जतो नाभा पृथिव्या अधि सानुपुत्रिषु
॥ ७ ॥ सरस्वती साधयन्ती धियं न इळा देवी भारती विश्वतूर्तिः । तिस्रो देवीः
स्वधया वह्निरेदमच्छिद्रं पान्तु शरणं निषद्य ॥ ८ ॥ पिशङ्गरूपः सुभरो वयोधाः
श्रुष्टी वीरो जायते देवकामः । प्रजां त्वष्टा विष्यतु नाभिप्रस्मे अथा देवानामप्येतु
पार्थः ॥ ९ ॥ वनस्पतिरवसृजन्तुं स्थादग्निर्हविः सूदयाति प्र धीभिः । त्रिधा स-
मेक्तं नयतु प्रजानन्देवेभ्यो दैव्यः शमितोप हव्यम् ॥ १० ॥ घृतं मिमिक्षे घृतमस्य
योनिर्नृते धितो घृतम्वस्य धाम । अनुप्रथमा वह मादयस्व स्वाहाकृतं वृषभ वक्षि
हव्यम् ॥ ११ ॥ २३ ॥

अ० २ । अ० ५ । व० २६] १३१ [म० २ । अ० १ । सू० ५ ।

॥ ४ ॥ १—६ सोमाहुतिर्भर्गव ऋषिः ॥ अग्निदेवता ॥ छन्दः—१, ८
स्वराट् पङ्क्तिः । २, ३, ५, ६, ७ आपर्षी पङ्क्तिः । ४ ब्राह्मशुष्णिक् । ६ निचृत्त्रि-
ष्टुप् ॥ स्वरः—१—३, ५—८ पञ्चमः । ४ ऋषभः । ६ धैवतः ॥

॥ ४ ॥ हुवे वः सुद्योत्मानं सुवृत्तिं विशामग्निमतिथिं सुप्रयसम् । मित्र
इव यो दिधिषाय्यो भूदेव आदेवे जने जातवेदाः ॥ १ ॥ इमं विधन्तो अपां स-
धस्थे द्वितादधुर्भृगवो विच्चायोः । एष विश्वान्यभ्यस्तु भूमा देवानामग्निरस्तिजी-
राश्वः ॥ २ ॥ अग्निं देवासो मानुषीषु विजु प्रियं धुः ज्ञेयन्तो न मित्रम् । स
दीदयदुशतीरुम्या आ वृक्षाव्यो यो दास्वते दम आ ॥ ३ ॥ अस्य एषा स्व-
स्थेव पुष्टिः सन्दष्टिरस्य हियानस्य दत्तोः । वि यो भरिभ्रदोषधीषु जिहामत्यो न
स्थ्यो दोषवीति वारान् ॥ ४ ॥ आ यन्मे अभ्वं वृन्दः पनन्तोशिग्भ्यो नामि-
मीत वर्णम् । स चित्रेण चिकिते रंसु भासा जुजुर्वा यो मुहुरा युवा भूत ॥ ५ ॥ २४ ॥
आ यो वना तातृषाणो न भाति वारं पथा स्थेव स्वानीत् । कृष्णाध्वा तपू
एषवश्चिकेत्यौरिव स्मर्यमानो नभोभिः ॥ ६ ॥ स यो व्यस्थादभि दक्षदुर्वी पशुर्नैति
स्वयुरगोपाः । अग्निः शोचिष्मा अतसान्युष्णन्कृष्णव्यधिरस्वदयन् भूम ॥ ७ ॥ नू
ते पूर्वस्यावसो अधीतौ तृतीये विदधे मन्म शंसि । अस्मे अग्ने संयद्दीरं वृहन्तं नुमन्तं
वाजं स्वपत्यं रयिं दाः ॥ ८ ॥ त्वया यथा गृत्समदासो अग्ने गुहा वृन्वन्त उपरां
अभि ष्युः । सुवीरांसो अभिमातिषाहः स्मत्सूरिभ्यो गृणते तद्वयो धाः ॥ ९ ॥ २५ ॥

॥ ५ ॥ १—८ सोमाहुतिर्भर्गवः ऋषिः ॥ अग्निदेवता ॥ छन्दः—१,
३, ६ निचृदनुष्टुप् । २, ४, ५ अनुष्टुप् । ८ विराडनुष्टुप् । ७ भुरिगुष्णिक्
स्वरः—१—६, ८ गान्धारः । ७ निषादः ॥

॥ ५ ॥ होताजनिष्ट चेतनः पिता पितृभ्य ऊतये । प्रयज्जजेन्यं वसु शक्रेण
वाजिनो यमम् ॥ १ ॥ आ यस्मिन्त्सप्त इत्यस्तता यज्ञस्य नेतरि । मनुष्वदेव्य-
मष्टमं पोता विश्वं तर्दिन्वति ॥ २ ॥ दधन्वे वा यदीमनु वोचद्ब्रह्माणि वेरु तत् । पति
विश्वान्ति काव्या नेमिश्चक्रमिवाभवत् ॥ ३ ॥ साकं हि शुचिना शुचिः प्रशास्ता
क्रतुनाजनि । विद्वाँ अस्य वता ध्रुवा वया इवानु रोहते ॥ ४ ॥ ता अस्य वर्ण-
मायुवो नेष्टुः सचन्त धेनवः । कुवित्सिभ्य आ वरं स्वसासो या इदं ययुः ॥ ५ ॥
यदी मातुरुप स्वसा धृतं भरत्यस्थित । तासामध्वर्युरागतौ यवो वृष्टीव मोदते ॥ ६ ॥
स्वः स्वाय धायसे कृणुतामृत्विगृत्विजम् । स्तोमं यज्ञं चादरं वृन्मा रस्मि वयम्

अ० २ । अ० ५ । व० २६] १३२ [म० २ । अ० १ । सू० ८ ।

॥ ७ ॥ ययां विद्धां अरुं करद्विष्वेभ्यो यजतेभ्यः । अयमग्ने त्वे अपि यं यज्ञं
चिच्छेत्तुम् ॥ ८ ॥ २६ ॥

॥ ६ ॥ १-८ सोमाहुतिर्भागव ऋपिः ॥ अग्निर्देवता ॥ छन्दः-१, ३, ५
८ गायत्री । २, ४, ६ निचृद्गायत्री । ७ विराद् गायत्री ॥ पद्जः स्वरः ॥

॥ ६ ॥ इमां मे अग्ने समिधमिमामुपसदं वनेः । इमा ऊ पु शुधी गिरः
॥ १ ॥ अया ते अग्ने विधेमोजीं नशदश्वमिष्टे । एना सूक्तेन सुजात ॥ २ ॥
नं त्वां गीभिर्गिर्विणसं द्रविणस्युं द्रविणोदः । सपर्येम सपर्यवः ॥ ३ ॥ स वोधि सू-
र्मियवा यमुपते यमुदावन् । युयोध्यस्मद्वेषांसि ॥ ४ ॥ स नो वृष्टिं दिवस्पति स
नो वाजमनुवाणम् । स नः सहस्रिणीरिषः ॥ ५ ॥ ईळानायावस्यवे यविष्ठ दूत नो
गिरा । यजिष्ठ होतरा गहि ॥ ६ ॥ अन्तर्ह्यश्न ईयसे विद्वाञ्जन्मोभयां कवे । दू-
तां जन्येव मित्र्यः ॥ ७ ॥ स विद्धां आ च पिप्रयो यत्ति चिकित्व आनुषक् । आ-
नास्मिन्स्रत्ति बर्हिषि ॥ ८ ॥ २७ ॥

॥ ७ ॥ १-६ सोमाहुतिर्भागव ऋपिः ॥ अग्निर्देवता ॥ छन्दः-१, २, ३
निचृद्गायत्री । ४ त्रिपाद्गायत्री । ५ विराद् पिपीलिका मध्या । ६ विराद्
गायत्री ॥ पद्जः स्वरः ॥

॥ ७ ॥ श्रेष्ठं यविष्ठ भारताग्ने धुमन्तमा भर । वसो पुरुस्पृहं इयिम् ॥ १ ॥
मा नो अरातिरीशत देवस्य मर्त्यस्य च । पतिं तस्या उत द्विषः ॥ २ ॥ विश्वा
उत त्वया वयं धारा उद्व्या इव । अति गाहेमाहि द्विषः ॥ ३ ॥ शुचिः पावक
यन्योऽमे वृद्धि रोचसे । त्वं वृतेभिराहुतः ॥ ४ ॥ त्वं नो असि भारताग्ने वशा-
भिरुत्तभिः । अष्टापदीभिराहुतः ॥ ५ ॥ द्रवः सर्पिरासुतिः प्रत्नो होता वरेण्यः ।
सहस्रस्पृत्रो अद्भुतः ॥ ६ ॥ २८ ॥

॥ ८ ॥ १-६ शृत्समद ऋपिः ॥ अग्निर्देवता ॥ छन्दः-१ गायत्री । २ निचृद्
पिपीलि का मध्या गायत्री । ३, ५ निचृद्गायत्री । ४ विराद् गायत्री । ६ निचृद्गु-
प्पु ॥ स्वरः-१-५ पद्जः । ६ गान्धारः ॥

॥ ८ ॥ वाजयन्ति नू रथान्योगां अग्रेरुपं स्तुहि । यशस्तमस्य मीळिहुषः ॥ १ ॥
यः सुनीषो देवाशुषं जुयो जरयश्चरि चारुप्रतीक आहुतः ॥ २ ॥ य उ थिया द-

अ० २ । अ० ६ । व० २] १३३ [म० २ । अ० १ । सू० १० ।

मेष्वा दोषोपतिं प्रशस्यते । यस्य व्रतं न मीयते ॥ ३ ॥ आ यः स्वर्णं भानुना
चित्रो विभात्यर्चिषा । अज्जानो अजरैरभि ॥ ४ ॥ अत्रिमनु स्वराज्यमग्निमुक्थानि
वावृधुः । विश्वा अधि श्रियो दधे ॥ ५ ॥ अग्नेरिन्द्रस्य सोमस्य देवानामूतिभिर्वयम् ।
अरिष्यन्तः सचेमह्यभि प्याम पृतन्यतः ॥ ६ ॥ २६ ॥ ५ ॥

॥ ६ ॥ १-६ गृत्समद ऋषिः ॥ अग्निर्देवता ॥ छन्दः-१, ३ त्रिष्टुप् । ४
विराद् त्रिष्टुप् । ५, ६ निचृत् त्रिष्टुप् । २ पङ्क्तिः ॥ स्वरः-१, ३-६ धैवतः ।
२ पञ्चमः ॥

॥ ६ ॥ निः होता होतृषदने विदानस्त्वेषो दीदिवँ असदत्सुदत्तः । अद-
ब्धव्रतप्रमतिर्वसिष्ठः सहस्रम्भरः शुचिजिह्वो अग्निः ॥ १ ॥ त्वं दूतस्त्वमु नः प-
रस्पास्त्वं वस्य आ वृषभ प्रणेता । अग्ने तोकस्य नस्तने तनूनामप्रयुच्छन्दीर्घदो-
धि गोपाः ॥ २ ॥ विधेम ते परमे जन्मन्त्रे विधेम स्तोमैरवरे सधस्ये । यस्माद्यो-
नेरुदारिथा यजे तं प्र त्वे हवींषि जुहुरे समिद्धे ॥ ३ ॥ अग्ने यजस्व हविषा य-
जीयाञ्छुषी देष्णमभि गृणीहि राधः । त्वं ह्यसि रयिपती रयीणां त्वं शुक्रस्य व-
चसो मनोता ॥ ४ ॥ उभयं ते न क्षीयते वसव्यं दिवेदिवे जायमानस्य दस्म ।
कृधि क्षुमन्तं जरितारमग्ने कृधि पतिं स्वपत्यस्य रायः ॥ ५ ॥ सैनानीकेन सु-
विदत्रो अस्मे यष्टा देवा आयजिष्ठः स्वस्ति । अदव्यो गोपा उत नः परस्पा अग्ने
क्षुमदुत रेवदिदीहि ॥ ६ ॥ १ ॥

॥ १० ॥ १-६ गृत्समद ऋषिः ॥ अग्निर्देवता ॥ छन्दः-१, २, ६, विराद्
त्रिष्टुप् । ३ त्रिष्टुप् । ४ निचृत् त्रिष्टुप् । ५ पङ्क्तिः ॥ स्वरः-१-४, ६ धैवतः ।
५ पञ्चमः ॥

॥ १० ॥ जोहूत्रो अग्निः प्रथमः पितेव्रेळस्पदे मनुषा यत्समिद्धः । श्रियं
वसानो अमृतो विचेता मर्मजेन्यः श्रवस्यः स वाजी ॥ १ ॥ श्रूया अग्निश्चित्र-
भानुर्हव मे विश्वाभिर्गोभिर्मृतो विचेताः । श्यावा रथं वहतो रोहिता दोतारुपा-
हं चक्रे विभृत्रः ॥ २ ॥ उत्तानायामजनयन्त्सुपूतं भुवदग्निः पुरुपेशासु गर्भः । शि-
रिणायां चिदक्नुना महोभिरपरीवृतो वसति प्रचेताः ॥ ३ ॥ जिघर्म्यग्निं हविषा
तेन प्रतिलियंतं भुवनानि विश्वा । पृथुं तिरश्चा वयसा बृहन्तं व्यचिष्टमन्नं रभ-
सं दृशानं ॥ ४ ॥ आ विश्वतः प्रत्यञ्चं जिघर्म्यरत्तसा मनसा तज्जुपेत । मय्यश्रीः
स्पृहयद्वर्णो अग्निर्नाभिमृशे तन्वाजर्भुराणः ॥ ५ ॥ ज्ञेया भागं सहसानो वरे-

रा न्नादृतासो मनुवददेम । अनूनमग्निं जुहो वचस्या मधुपृचं धनसा जोहवीमि ॥ ६ ॥ २ ॥

॥ ११ ॥ १-२१ गृत्समद ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः-१, ८, १०, १३, १६, २० पङ्क्तिः । २, ६, भुरिक् पङ्क्तिः । ३, ४, ६, ११, १२, १४, १८ निचृन् पङ्क्तिः । ७ विराद् पङ्क्तिः । ५, १६, १७ स्वराद् बृहती भुरिग् बृहती । १५ बृहती । २१ त्रिष्टुप् ॥ स्वरः-१-४, ६-१४, १८-२० पञ्चमः । ५, १६, १७, १५ मध्यमः । २१ धैवतः ॥

॥ ११ ॥ श्रुयी हवामिन्द्र मा रिपण्यः स्याम ते द्रावते वसूनाम् । इमा हि त्वामूर्जो वर्धयन्ति वसूयवः सिन्धवो न चरन्तः ॥ १ ॥ सृजो महीरिन्द्रया अपिन्वः परिष्टिता अर्दिना शूर पूर्वीः । अमर्त्यं चिद्वासं मन्यमानमवाभिनदुक्थैर्वावृधानः ॥ २ ॥ उयथेष्विनु शूर येषु चाकन्स्तोमैष्विन्द्र रुद्रियेषु च । तुभ्येदेता यासु मन्दसानः प्र वायवं सिंसते न शुभ्राः ॥ ३ ॥ शुभ्रं नु ते शुष्मं वर्धयन्तः शुभ्रं वज्रं बाहोर्दधानाः । शुभ्रस्त्वमिन्द्र वावृधानो अस्मे दासीर्विशः सूर्येण सहाः ॥ ४ ॥ गुहा हितं गुह्यं गूढमप्स्वपीवृतं प्रायिनं जियन्तम् । उतो अपो द्यां तस्तुभ्वांसमहन्नहि शूर वीर्येण ॥ ५ ॥ ३ ॥ स्तवा नु तं इन्द्र पूर्या महान्युत स्तवाम नूतना कृतानि । स्तवा वज्रं बाहोर्दधन्त स्तवा हरी सूर्यस्य केतू ॥ ६ ॥ हरी नु तं इन्द्र वाजयन्ता घृत-रक्षुतं स्वारमस्वाष्टाम् । वि समना भूमिरप्रथिष्टारंस्तु पर्वतश्चित्सरिष्यन् ॥ ७ ॥ नि पर्वतः साद्यप्रयुच्छन्तसं मातृभिर्वावृशानो अक्रान् । दूरे पारे वाणीं वर्धयन्त इन्द्रे-पितां धमनिं पप्रथन्नि ॥ ८ ॥ इन्द्रो महां सिन्धुमाशयानं मायाविनं वृत्रमस्फुरन्निः । अरेजेतां रोदसी भियाने कनिकदतो वृष्णो अस्य वज्रात् ॥ ९ ॥ अरारोखीदृष्णो अस्य वज्रोऽमानुषं यन्मानुषो निजूर्वात् । नि प्रायिनो दानवस्य माया अपादय-त्पिबान्तुसुतस्य ॥ १० ॥ ४ ॥ पिवापिबेदिन्द्र शूर सोमं मन्दन्तु त्वा मन्दिनः सुतासः । पृणन्तस्ते कुक्षी वर्धयन्तिवत्या सुतः पौर इन्द्रमाव ॥ ११ ॥ त्वे इन्दा-प्यभूष विप्रा धिर्य वनेम ऋतया सपन्तः । अवस्यवो धीमहि प्रशस्तिं सद्यस्ते रा-यो द्रावने स्याम ॥ १२ ॥ स्याम ते तं इन्द्र ये तं ऊती अवस्यव ऊर्जं वर्धयन्तः । शुष्मन्तं यं चाकनाम देवास्मे रयिं रांसि वीरवन्तम् ॥ १३ ॥ रासि क्षयं रासि-मित्रमस्मे रासि शर्यं इन्द्र मारुतं नः । सजोपसो ये च मन्दसानाः प्र वायवं शान्यप्राणीतिम् ॥ १४ ॥ व्यन्तिवन्तु येषु मन्दसानस्तृप्तसोमं पाहि द्रुहिदिन्द्र ।

अ० २ । अ० ६ । व० ८] १३५ [म० २ । अ० २ । सू० १२ ।

अस्मान्तु पृत्स्वा त्रुत्रावर्धये वां बृहद्विरैः ॥ १५ ॥ ५ ॥ बृहन्त इह ये ते
त्रुत्रोक्थेभिर्वा सुम्नमाविर्वासान् । स्तृणानासौ बर्हिः प्रत्यावत्त्वोताः इदिन्द्र वा-
जमगमन् ॥ १६ ॥ उग्रेष्विह शूर मन्दसान स्त्रिकद्रुकेषु पाहि सोममिन्द्र । प्रदो-
धुवच्छमश्रुषु प्रीणानो ग्राहि हरिभ्यां सुतस्य प्रीतिम् ॥ १७ ॥ धिप्वा शवः शूर-
येन वृत्रमवाभिन्दानुमौर्णवाभम् । अपावृणोज्योतिरार्याय नि संव्यतः सादि द-
स्युरिन्द्र ॥ १८ ॥ सनेम ये त ऊतिभिस्तरन्तो विश्वाः स्पृध आर्येण दस्यून् ।
अस्मभ्यं तत्त्वाष्ट्रं विश्वरूपमरन्धयः सारथ्यस्य त्रिताय ॥ १९ ॥ अस्य सुवानस्य
मन्दिनस्त्रितस्य न्यवुदं वावृधानो अस्तः । अवर्तयत्सूर्यो न चक्रं भिनद्धलमिन्द्रो
अङ्गिरस्वान् ॥ २० ॥ नूनं सा ते प्रति वरं जरित्रे दुहीयादिन्द्र दक्षिणा मघोनी ।
शिक्षां स्तोतृभ्यो मातिं धग्भगो नो बृहद्वदेम विदथे सुवीराः ॥ २१ ॥ ६ ॥ १ ॥

॥ १२ ॥ १-१५ गृत्समद ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः-१-५, १२-१५
त्रिष्टुप् । ६-८, १०, ११ निचृत् त्रिष्टुप् । ६ भुरिक् त्रिष्टुप् ॥ धैवतः स्वरः ॥

॥ १२ ॥ यो जात एव प्रथमो मनस्वान्देवो देवान्क्रतुना पर्यभूषत् । यस्य
शुष्माद्रोदसी अभ्यसेतां नृणस्य मद्रा स जनास इन्द्रः ॥ १ ॥ यः पृथिवीं व्य-
थमानामहन्द्ध्यः पर्वतान्प्रकुपितां अरम्णात् । यो अन्तरिक्षं विममे वरीयो यो
आमस्तभ्नात्स जनास इन्द्रः ॥ २ ॥ यो हत्वाहिमरिणात्सप्त सिन्धून्यो गा उदा-
जदपथा बलस्य । यो अश्वनोरन्तरिक्षं जजान संवृक्समत्सु स जनास इन्द्रः ॥ ३ ॥
येनेमा विश्वाच्यवना कृतानि यो दासं वर्णमधरं गुहाकः । श्वघ्नीव यो जिगीवां
लक्षमाददर्यः पुष्टानि स जनास इन्द्रः ॥ ४ ॥ यं स्मां पृच्छन्ति कुह सेति घोर-
मुतेमाहुर्नैषो अस्तीत्येनम् । सो अर्यः पुष्टीर्विज इवामिनाति श्रदस्मै धत्त स जनास
इन्द्रः ॥ ५ ॥ ७ ॥ यो रधस्य चोदिता यः कृशस्य यो ब्रह्मणो नार्थमानस्य
कीरेः । युक्तग्राव्णो योऽविता सुशिप्रः सुतसोमस्य स जनास इन्द्रः ॥ ६ ॥
यस्याश्वासः अदिशि यस्य गावो यस्य ग्रामा यस्य विश्वे रथासः । यः सूर्यं य
उषसं जजान यो अपां नेता स जनास इन्द्रः ॥ ७ ॥ यं क्रन्दसी संयती विद-
येते परेऽवर उभयां अमित्राः । समानं चिद्रथमातस्थिवांसा नाना हवेते स जनास
इन्द्रः ॥ ८ ॥ यस्मान्न ऋते विजयन्ते जनासो यं युध्यमाना अवसे हवन्ते । यो
विश्वस्य प्रतिमानं बभूव यो अच्युतच्युत्स जनास इन्द्रः ॥ ९ ॥ यः शश्वतो म-
होतो दधाना नमन्यमानाञ्छवीं जवान । यः शर्धते नातुददाति शृण्यां यो दस्यो-

म० २ । अ० ६ । व० ११] १३६ [म० २ । अ० २ । सू० १३ ।

हन्ता स जनासु इन्द्रः ॥ १० ॥ ८ ॥ यः शम्बरं पर्वतेषु जियन्तं चत्वारिंश्यां
 मण्डपान्विन्दत् । अज्ञायमानं यो अहिं जघान दानुं शयानं स जनासु इन्द्रः
 ॥ ११ ॥ यः समरं शिमर्षभस्तुर्विष्मान्वासं जत्सर्तवे सप्त सिन्धून् । यो रौहिण-
 मन्कुलं ब्राह्मणं पारोहन्तं स जनासु इन्द्रः ॥ १२ ॥ द्यावां चिदस्मै पृथिवी नमेते
 शुष्माग्निदस्य पर्वता भयन्ते । यः सोमपा निश्चितो वज्रवाङ्मयो वज्रहस्तः स जनासु
 इन्द्रः ॥ १३ ॥ यः सुन्वन्तमवति यः पचन्तं यः शंसन्तं यः शशमा-
 व्रज वर्धन्तं यस्य सोमो यस्येदं राधुः स जनासु इन्द्रः ॥ १४ ॥ यः
 दुध आ चिदाजं ददधिं स किलांसि सत्यः । वयं तं इन्द्र विश्वहं
 वीरासो विदध्या वदेम ॥ १५ ॥ ६ ॥

॥ १३ ॥ १-१३ गृत्समद ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः—
 १०, ११, १२ भुरिक् त्रिष्टुप् । ७, ८ निचृत्त्रिष्टुप् । ६, १३ त्रिष्टुप् ।
 चृज्जगती । ५, ६ विराद् जगती ॥ स्वरः—१-३, ७-१३ धैवतः । ४-६ नि

॥ १३ ॥ ऋतुर्जनित्री तस्या अपस्परिं मज्जु जात आविशद्यासु वर्धे
 दाहना अभवत्पिप्युषी पयोऽंशोः प्रीयूषं प्रथमं तदुक्थ्यम् ॥ १ ॥ सध्रीमा
 परि विभ्रंतीः पयो विश्वप्स्याय प्र भरन्त भोजनम् । समानो अध्वा प्रव-
 प्यदे यस्ताकृणोः प्रथमं सास्युकथ्यः ॥ २ ॥ अन्वेको वदति यद्दाति तद्रूप
 नन्तर्दष्टा एक ईयते । विश्वा एकस्य विनुदस्ति तत्तते यस्ताकृणोः प्रथमं स-
 कथ्यः ॥ ३ ॥ प्रजाभ्यः पुष्टिं विभजन्त आसते रयिर्मिव पूष्टं प्रभवन्तमायते । अस्मि
 न्दंष्ट्रैः पितुरस्ति भोजनं यस्ताकृणोः प्रथमं सास्युकथ्यः ॥ ४ ॥ अधाकृणोः
 धिर्वी सन्दृशे दिवे यो धौतीनामहिहन्नारिणकपथः । तं त्वा स्तोमैर्भिरुदभिर्न व-
 जिनं देवं देवा अजन्तन्सास्युकथ्यः ॥ ५ ॥ १० ॥ यो भोजनं च दयसे च वर्ध-
 नमार्द्रादा शुक्लं मधुमदुदोर्हिथ । सः शैवधि नि दधिपे विवस्वति विश्वस्यैक ईशिषे
 सास्युकथ्यः ॥ ६ ॥ यः पुष्पिणींश्च प्रस्वश्च धर्मणाधि दाने व्यवन्तीरधारयः । यश्चासमा-
 अजन्तो दियुतो दिव उरुर्वा अभितः सास्युकथ्यः ॥ ७ ॥ यो नार्मिरं सहवसुं निहन्तवे पू-
 न्ताय च दासवेशाय चावहः । ऊर्जयन्त्या अपरिविष्टमास्यमुतैवाद्य पुस्कृत्सास्युकथ्यः
 ॥ ८ ॥ शतं वा यस्य दश साकमाद्य एकस्य शृष्टौ यद्द चोदमाविथ । अरज्जौ
 दस्यन्तमनुनन्दभीतये सुप्राव्यो अभवः सास्युकथ्यः ॥ ९ ॥ विश्वेदनुं रोधना अस्य
 मस्यैवदुर्गस्य दधिरे कृत्रवे धनम् । पळस्तभा विष्टिरः पञ्च सन्दृशः परि परो

अ० २ । अ० ६ । व० १४] १३७ [म० २ । अ० २ । सू० १४ ।

अभवः सास्युकथ्यः ॥ १० ॥ ११ ॥ सुप्रवाचनं तव वीर वीर्यैर्यदेकेन कर्तुना वि-
न्दसे वसु । जातूष्टिरस्य प्र वयः सहस्वतो या चकथ्य सेन्द्र विन्वास्युकथ्यः ॥ ११ ॥
अरमयः सरपसस्तराय कंतुर्वीतये च वय्याय च स्तुतिम् । नीचा सन्तमुदनयः प-
रावृजं प्रान्धं श्रोणं अवयन्तसास्युकथ्यः ॥ १२ ॥ अस्मभ्यं तद्वसो दानाय राधः
समर्थयस्व बहु ते वसव्यम् । इन्द्र यच्चित्रं श्रवस्या अनु चून्वृहद्वदेम विदथे सुवी-
राः ॥ १३ ॥ १२ ॥

॥ १४ ॥ १-१२ गृत्समद ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः-१, ३, ४, ६, १०,
१२ त्रिष्टुप् । २, ६, ८, निचृत् त्रिष्टुप् । ७ विराट् त्रिष्टुप् । ५ निचृत्पङ्क्तिः । ११
भुरिक् पङ्क्तिः ॥ स्वरः- १-४, ६-१०, १२ धैवतः । ५, ११ पञ्चमः ॥

॥ १४ ॥ अध्वर्यवो भरतेन्द्राय सोममामत्रेभिः सिञ्चता मद्यमन्धः । कामी
हि वीरः सदेमस्य पीतिं जुहोत वृष्णे तदिदेष वष्टि ॥ १ ॥ अध्वर्यवो यो अपो
वन्निवासं वृत्रं जघानाशन्येव वृत्तम् । तस्मा एतं भरत तद्वशांय एष इन्द्रो अर्हति
पीतिर्मस्य ॥ २ ॥ अध्वर्यवो यो दधीकं जघान यो गा उदाजदप हि वृत्तं वः ।
तस्मा एतमन्तरिक्षे न वातमिन्द्रं सोमैरोर्णुत जूर्न वस्त्रैः ॥ ३ ॥ अध्वर्यवो य उ-
रणं जघान नवं चखांसं नवतिं च वाहून् । यो अर्बुदमव नीचा ववाधे तमिन्द्रं सोमस्य
भूथे हिनोत ॥ ४ ॥ अध्वर्यवो यः स्वश्वं जघान यः शुष्णमशुषं यो व्यंसम् । यः
पिष्टं नमुचिं यो रुधिरां तस्मा इन्द्रायान्धसो जुहोत ॥ ५ ॥ अध्वर्यवो यः शतं
शम्बरस्य पुरो विभेदाशमनेव पूर्वीः । यो वचिनः शतमिन्द्रः सहस्रमपावपद्भरता सो-
ममस्मै ॥ ६ ॥ १३ ॥ अध्वर्यवो यः शतमा सहस्रं भूम्या उपस्थेऽवपजघ्नवान् ।
कुत्संस्थायोरतिथिग्वस्य वीरान्न्यवृणुगभरता सोममस्मै ॥ ७ ॥ अध्वर्यवो यन्नरः का-
मयाध्वे श्रुष्टी वहन्तो नशथा तदिन्द्रे । गर्भस्तिपूतं भरत श्रुतायेन्द्राय सोमं य-
ज्यवो जुहोत ॥ ८ ॥ अध्वर्यवः कर्तना श्रुष्टिमस्मै वने निपूतं वने उन्नयध्वम् ।
जुषाणो हस्त्रमभि वावशे व इन्द्राय सोमं मदिरं जुहोत ॥ ९ ॥ अध्वर्यवः पयसो-
ध्वर्यथा गोः सोमैभिरीं पृणता भोजमिन्द्रम् । वेदाहमस्य निधृतं म एतदित्सन्तं भू-
यो यजत्तश्चिकेत ॥ १० ॥ अध्वर्यवो यो दिव्यस्य वस्यो यः पार्थिवस्य क्षम्यस्य
राजा । तमूर्ध्वं न पृणता यवेनेन्द्रं सोमैभिस्तदपो वो अस्तु ॥ ११ ॥ अस्मभ्यं
तद्वसो दानाय राधः समर्थयस्व बहु ते वसव्यम् । इन्द्र यच्चित्रं श्रवस्या अनुचू-
न्वृहद्वदेम विदथे सुवीराः ॥ १२ ॥ १४ ॥

मः २ । अः ६ । नः १७] १३८ [म० २ । अ० २ । सू० १६ ।

॥ १५ ॥ १—१० गृत्समद ऋपिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः—१ भुरिक्
पङ्क्तिः । ७ न्वराद पङ्क्तिः । २, ४, ५, ६, ८, १० त्रिष्टुप् । ३ निचृत् त्रिष्टुप् ।
८ विराद त्रिष्टुप् ॥ स्वरः—१, ७ पञ्चमः । २—६, ८—१० धैवतः ॥

॥ १५ ॥ प्र ग्रा न्वस्य महतो महानि सत्या सत्यस्य करणानि वोचम् । त्रि-
कमुकेष्वपि वत्युतस्यास्य मदे अहिमिन्द्रो जघान ॥ १ ॥ अवंशे धामस्तभाय बृह-
न्तमा रोदसी अपृणदन्तरिक्षम् । स धारयत्पृथिवीं प्रप्रथञ्च सोमस्य ता मद इन्द्र-
श्चकार ॥ २ ॥ सञ्जैव प्राचो वि मिमाय मानैर्वज्रेण खान्यतृणान्दीनाम् । वृ-
क्षजत्पृथिवीर्धर्दीर्ययार्थः सोमस्य ता मद इन्द्रश्चकार ॥ ३ ॥ स प्रवोळ्ळन्पङ्क्ति-
वर्भातेर्विश्वमध्यागारुधमिन्द्रे अग्नौ । सं गोभिरश्वैरसृजद्रथैभिः सोमस्य ता मद
इन्द्रश्चकार ॥ ४ ॥ स ई महीं धुनिमेतोररम्णात्सो अस्तातृनपारयत्स्वस्ति ।
इत्सनाय गृधिमभि प्र तस्थुः सोमस्य ता मद इन्द्रश्चकार ॥ ५ ॥ १५ ॥ सोदञ्च-
न्सोमस्य ता मद इन्द्रश्चकार ॥ ६ ॥ स विद्धा अपगोहं कुनीनामाविर्भवदुदति-
ष्टपरावृक् । मतिं थ्रोणः स्याद्वचनगचष्ट सोमस्य ता मद इन्द्रश्चकार ॥ ७ ॥
भिनदलमद्भिरोभिर्गृणानो वि पर्वतस्य दंष्ट्रितान्यैरत् । रिणग्रोधांसि कृत्रिमाणयेपां
सोमस्य ता मद इन्द्रश्चकार ॥ ८ ॥ श्वमेनाभ्युप्या चुमुर्णि धुनिं च जघन्य दस्युं प्र
दृभीतिमावः । रुम्भी चिदत्र विविदे हिरण्यं सोमस्य ता मद इन्द्रश्चकार ॥ ९ ॥
नूनं सा ते प्रति वरं जरित्रे दुहीयदिन्द्र दक्षिणा मघोनी । शिक्ता स्तोतभ्यो मार्ति
धुम्भगो नो बृहददेम विदये सुवीरा ॥ १० ॥ १६ ॥

॥ १६ ॥ १—८ गृत्समद ऋपिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः—१, ७ जग-
ती । ३ विराद जगती । ४, ५, ६, ८ निचृज्जगती च । २ भुरिक् त्रिष्टुप् । ६
त्रिष्टुप् ॥ स्वरः—१, ३—८ निपादः । २, ६ धैवतः ॥

॥ १६ ॥ प्र वः सुतां ज्येष्ठतमाय सुष्टुतिमन्नाविव समिधाने हविर्भरे ।
न्द्रमजुर्यं जरयन्तमुज्जितं सनाद्युवानमवसे हवामहे ॥ १ ॥ यस्मादिन्द्राद्बृहतः वि-
चनेमृते विश्वान्यस्मिन्तस्मृतावि वीर्या । जठरे सोमं तन्वी स हो महो हस्ते व-
ज्रं भरति शीर्षणि क्रतुम् ॥ २ ॥ न जोणीभ्यां परिभ्वे त इन्द्रियं न समुद्रैः प-
र्वतरिन्द्र ते रयः । न ते वज्रमन्वश्नोति कश्चन यदाशुभिः पतसि योजना पुरु-
॥ ३ ॥ विश्वे यस्मै यजताय धृष्णवे क्रतुं भरन्ति वृषभाय सश्चते । वृषा यजस्व

अ० २ । अ० ६ । व० २१] १३६ [म० २ । अ० २ । सू० १८ ।

हविषां विदुष्टैः पिबेन्द्र सोमं वृषभेण भानुना ॥ ४ ॥ वृष्णः कोशः पवते मध्वं
ऊर्मिर्वृषभान्नाय वृषभाय पातवे । वृषणाध्वर्यू वृषभासो अद्रयो वृषणं सोमं वृष-
भाय सुष्वति ॥ ५ ॥ १७ ॥ वृषां ते वज्रं उत ते वृषा रथो वृषणा हरीं वृषभा-
रयायुधा । वृष्णो मदस्य वृषभ त्वमीशिष इन्द्र सोमस्य वृषभस्य वृष्णहि ॥ ६ ॥
अ ते नावं न समने वचस्युवं ब्रह्मणा यामि सर्वनेषु दार्ढ्यपिः । कुविन्नो अस्य व-
चसो निवोधिषदिन्द्रमुत्सं न वसुनः सिचायहे ॥ ७ ॥ पुरा संस्थाधादभ्या ववृ-
त्स्व नो धेनुर्न वत्सं यवसस्य पिप्युषी । सकृत्सु ते सुमतिभिः शतक्रतो सं पत्नी-
भिर्न वृषणो नसीमहि ॥ ८ ॥ नूनं सा ते प्रति वरं जरित्रे दुहीयदिन्द्र दक्षिणा
मघोनी । शिक्तां स्तोतृभ्यो मार्ति धग्भगो नो बृहद्वदेम विदये सुवीराः ॥ ९ ॥ १८ ॥

॥ १७ ॥ १-६ गृत्समद ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः-१, ५, ६ वि-
राद् जगती । २, ४ निचृज्जगती । ३, ७ भुरिक् त्रिष्टुप् । ६ त्रिष्टुप् । ८ नि-
चृत्पङ्क्तिः ॥ स्वरः-१, २, ४-६, निषादः । ३, ७, ९, धैवतः । ८ पञ्चमः ॥

॥ १७ ॥ तदस्मै नव्यमङ्गिरस्वदर्चत शुष्मा यदस्य प्रत्नयोदीरते । विश्वा य-
द्गोत्रा सहसा परीवृता मदे सोमस्य दंहितान्यैरयत् ॥ १ ॥ स भूतु यो ह प्रथ-
माय धायस ओजो मिमानो महिमान्मार्तिरत् । शूरो यो युत्सु तन्वं परिव्यतंशी-
र्षणि द्यां महिना प्रत्यमुञ्चत ॥ २ ॥ अधाकृणोः प्रथमं वीर्यं महद्यदस्याग्रे ब्रह्म-
णा शुष्ममैरयः । रथेष्टेन हर्यश्वेन विच्युताः प्र जीरयः सिस्रते सध्रचक् पृथक्
॥ ३ ॥ अथा यो विश्वा भुवनाभि मज्जनैशानकृत्प्रवया अभ्यवर्धत । आद्रोदसी
ज्योतिषा वह्निरातनोत्सीव्यन्तमांसि दुर्धिता समव्ययत् ॥ ४ ॥ स प्राचीनान्प-
र्वतां दंहदोर्जसाधराचीनमकृणोदपामर्षः । अधारयत्पृथिवीं विश्वधायसमस्तभ्ना-
न्मायया द्यामवस्रसः ॥ ५ ॥ १६ ॥ सास्मा अरं बाहुभ्यां यं पिताकृणोद्विश्व-
स्मादा जनुषो वेदसस्परि । येनां पृथिव्यां नि क्रिविं शयध्वै वज्रेण हत्व्यवृण-
क्तुविष्वरिणः ॥ ६ ॥ अमाजूरिव पित्रोः सचा सती समानादा सदसस्त्वामिये भ-
गम् । कृधि प्रक्रेतमुषं मास्या भरं दद्धिभागं तन्त्रोयेन मामहं ॥ ७ ॥ भोजं त्वा-
मिन्द्र वयं हुवेम ददिष्ट्वमिन्द्रापांसि वाजान् । अविद्धीन्द्र चित्रयां न ऊती कृधि
वृषन्निन्द्र वस्यसो नः ॥ ८ ॥ नूनं सा ते प्रति वरं जरित्रे दुहीयदिन्द्र दक्षिणा
मघोनी । शिक्तां स्तोतृभ्यो मार्ति धग्भगो नो बृहद्वदेम विदये सुवीराः ॥ ९ ॥ १८ ॥

॥ १८ ॥ १-६ गृत्समद ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः-१ पङ्क्तिः । ४,

७० २ । ७० ६ । ७० २३] १४० [म० २ । अ० २ । सू० १६ ।
 = भुरिक् पङ्क्तिः । ७, ६ स्वराद् पङ्क्तिः । ७ निचृत् पङ्क्तिः । २, ३, ६ त्रिष्टुप् ॥
 स्वरः—१, ४—= पञ्चमः । २, ३, ६ धैवतः ॥

॥ १८ ॥ प्राता रथो नवो योजि सस्तिश्चतुर्युगास्त्रिकशः सप्तारिभिः । दशा-
 रित्रो मनुष्यः न्यर्षाः स इष्टिभिर्मतिभी रंघ्यो भूत् ॥ १ ॥ सास्मा अरं प्रथमं स
 द्वितीयं पुनो तृतीयं मनुषः स होता । अन्यस्या गर्भमन्य ऊं जनन्त सो अन्येभिः
 मचते जेन्यो वृषा ॥ २ ॥ हरी नुकं रथ इन्द्रस्य योजमायै सूक्तेन वचसा नवेन ।
 सो पु त्वामत्र ब्रह्मो हि विष्णो नि रीरमन्यजमानासो अन्ये ॥ ३ ॥ आ द्वाभ्यां
 हरिभ्यामिन्द्र याथा चतुर्भिरा पङ्क्तिर्ह्यमानः । आष्टाभिर्विशर्भिः सोमपेयमयं सुतः
 मुमय मा मृधस्कः ॥ ४ ॥ आ विशत्या त्रिंशता याह्यर्वाङा चत्वारिंशता हरि-
 भिर्युजानः । आ पञ्चाशता सुरथेभिरिन्द्रा पृष्ट्या सप्तत्या सोमपेयम् ॥ ५ ॥ २१ ।
 आशीत्या नवत्या याह्यर्वाङा शतेन हरिभिरुह्यमानः । अयं हिते शुनहोत्रेषु सोम
 इन्द्रे त्याया परिपिबो मदाय ॥ ६ ॥ मय ब्रह्मेन्द्र यायच्छा विश्वा हरी धुरि
 धिष्या रयस्य । पुरुत्रा हि विहव्यो बभूथास्मिञ्छ्वर सर्वने मादयस्व ॥ ७ ॥ न म
 इन्द्रेण सख्यं वि योपदस्मभ्यमस्य दक्षिणा दुहीत । उप ज्येष्ठे वरुथे गर्भस्तौ
 प्रायेप्राये जिगीवांसः स्याम ॥ ८ ॥ नूनं सा ते प्रति वरं जरित्रे दुहीयदिन्द्र द-
 क्षिणा प्रयोनी । शिवां स्तोतृभ्यो माति धग्भगो नो बृहद्वदेम विदथे सुवीराः
 ॥ ६ ॥ २२ ॥

॥ १९ ॥ १—६ गृत्समद ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः—१, २, ६,
 = विराद् त्रिष्टुप् । ६ त्रिष्टुप् । ३ पङ्क्तिः । ५, ७ भुरिक् पङ्क्तिः । ५ निचृत् पङ्क्तिः ॥
 स्वरः—१, २, ६, ८, ६ धैवतः । ३—५, ७ पञ्चमः ॥

॥ १९ ॥ अपाव्यस्यान्यसो मदाय मनीषिणः सुवानस्य प्रयसः । यस्मि-
 निन्द्रः प्रदिवि वावृथान ओको द्वे ब्रह्मण्यन्तश्च नरः ॥ १ ॥ अस्य मन्दानो
 मन्वो वज्रहस्तोऽहिमिन्द्रो अणोवृतं वि वृश्चत् । प्र यद्वयो न स्वसरायच्छा प्र-
 यांसि च नदीनां चक्रमन्त ॥ २ ॥ स माहिन् इन्द्रो अणो अपां प्रैरयदहिहाच्छा
 समुद्रम् । अर्जनयत्सूर्य विद्वद्वा अकुनाद्वा वयुनानि साधत् ॥ ३ ॥ सो अप्रतीनि
 मनय पुरुणीन्द्रो दाशहाशुषे हन्ति वृत्रम् । सद्यो यो नृभ्यो अतसाय्यो भूतर्पस्पृ-
 धानेभ्यः सूर्यस्य साता ॥ ४ ॥ स सुन्वत इन्द्रः सूर्यमा देवो रिण्ड्यन्त्याय
 मन्वान । आ यद्वयं गृहद्वयमस्मै भरदंशं नैतशो दशस्यन् ॥ ५ ॥ २३ ॥

अ० २ । अ० ६ । व० २७] १४१ [म० २ । अ० २ । सू० २१ ।

स रन्धयत्सदिवः सारथ्ये शुष्णमशुपं कुर्यं कुत्साय । दिवौदासाय नवति च नवे-
न्द्रः पुरो व्यैरच्छम्बरस्य ॥ ६ ॥ एवा त इन्द्रोचयमहेम श्रवस्या न त्मना वाजयन्तः ।
अश्याम तत्सामाशुषाणा ननमो वधरदेवस्य पीयोः ॥ ७ ॥ एवा ते गृत्समदाः
शूर मन्मावस्यवो न वयुनानि तनुः । ब्रह्मण्यन्त इन्द्र ते नवीय इपमूर्जे सुजिति
सुन्नमरयुः ॥ ८ ॥ नूनं सा ते प्रति वरं जरित्रे दुहीयदिन्द्र दक्षिणा मघोनी ।
शिक्षा स्तोतृभ्यो मार्ति धग्भगो नो बृहददेम विदथे सुवीराः ॥ ९ ॥ २४ ॥

॥ २० ॥ १-६ गृत्समद ऋपिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः-१, ६, ८ विराद्
त्रिष्टुप् । ६ त्रिष्टुप् । २ बृहती । ३ पङ्क्तिः । ४, ५, ७ भुरिक् पङ्क्तिः ॥ स्वरः-
१, ६, ८, ९ धैवतः । २ मध्यमः । ३-५, ७ पञ्चमः ॥

॥ २० ॥ वयं ते वयं इन्द्र विद्धि पुणः प्र भरामहे वाजयुर्न रथम् । विपन्यत्रो
दीध्यतो मनीषा सुन्नमियन्तस्त्वावतो नृन् ॥ १ ॥ त्वं न इन्द्र त्वाभिर्भूती त्वायतो
अभिष्टिपासि जनान् । त्वमिनो दाशुषो वरुतेत्वाधीरभि यो नक्षति त्वा ॥ २ ॥ स
नो युवेन्द्रो जोहूत्रः सखा शिवो नरामस्तु पाता । यः शंसन्तं यः शशमानमृती पचन्तं
च स्तुवन्तं च प्रणेष्टत् ॥ ३ ॥ तमु स्तुष इन्द्रं तं गृणीषे यस्मिन्पुरा वावृधुः
शाशदुश्च । स वस्त्रः कामं पीपरदियानो ब्रह्मण्यतो नूतनस्यायोः ॥ ४ ॥ सो
अङ्गिरसामुचथा जुजुष्वान्व्रह्मा तूतोदिन्द्रो गातुमिष्णान् । मुष्णानुपसः सूर्येण
स्तवानश्रस्य चिच्छिन्नश्चत्पूर्याणि ॥ ५ ॥ २५ ॥ स ह श्रुत इन्द्रो नाम देव ऊर्ध्वो
भुवन्मनुषे दस्मतेमः । अत्र प्रियमर्शमानस्य साहजिष्ठो भरद्वासस्य स्वधावान्
॥ ६ ॥ स वृत्रहेन्द्रः कृष्णयोनीः पुरन्दरो दासीरैरयादि । अर्जनयन्मनवे चाम-
पश्च सत्रा शंसं यजमानस्य तूतोत् ॥ ७ ॥ तस्मै तवस्यमनु दायि सत्रेन्द्राय दे-
वेभिरणीसातौ । प्रति यदस्य वज्रं बाह्वोर्धुहृत्वी दस्यूपुर आर्यसीनि तारीत् ॥ ८ ॥
नूनं सा ते प्रति वरं जरित्रे दुहीयदिन्द्र दक्षिणा मघोनी । शिक्षा स्तोतृभ्यो मार्ति
धग्भगो नो बृहददेम विदथे सुवीराः ॥ ९ ॥ २६ ॥

॥ २१ ॥ १-६ गृत्समद ऋपिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः-१, २ स्वराद्
त्रिष्टुप् । ३, ६ त्रिष्टुप् । ४ विराद् जगती । ५ निवृज्जगती ॥ स्वरः-१-३, ६
धैवतः । ४, ५ निषादः ॥
॥ २१ ॥ विश्वजिते धनजिते स्वर्जिते सत्राजिते नृजिते उर्वराजिते । अश्व-

म० २ । अ० ६ । व० २६] १४२ [म० २ । अ० ३ । सू० २३ ।

जिते गोजिते अजिते भरेन्द्राय सोमं यजताय हृतम् ॥ १ ॥ अभिभुवेऽभिभ-
 हाय वन्तुतेऽप्यज्हाय सहमानाय वेधसे । तुविग्रये वद्वये दुष्टरीतवे सत्रासाहे नम-
 इन्द्राय वोचत ॥ २ ॥ सत्रासाहो जनभक्तो जनसुहरच्यवनो युध्मो अनु जोषमु-
 न्नितः । वृत्तञ्चयः सहुरिर्विच्वारित इन्द्रस्य वोचं प्र कृतानि वीर्या ॥ ३ ॥ अना-
 नुदो वृषभा दोषतो वृधो गम्भीर ऋष्वो असमष्टकाव्यः । रध्रचोदः श्रथनो
 गोहिनस्पृयुरिन्द्रः सुयज्ञ उपम स्वर्जनत् ॥ ४ ॥ यज्ञेन गातुमप्सुरो विविद्विरे धियो
 हिन्वाना इशिजो मनीषिणः । अभिस्वरा निपदा गा अंवस्यव इन्द्रे हिन्वाना
 द्रविणान्याशत ॥ ५ ॥ इन्द्र श्रेष्ठानि द्रविणानि धेहि चित्ति दत्तस्य सुभगत्वमस्मे ।
 पापं रयीणामरिष्टिं तनूनां स्वाज्ञानं वाचः सुदिनत्वमहाम् ॥ ६ ॥ २७ ॥

॥ २२ ॥ १-४ गृत्समद ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः-१ अष्टिः । २ नृ-
 चृदतिशकरी । ४ भुरिगतिशकरी । ३ स्वराद् शकरी ॥ स्वरः-१ मध्यमः । २,
 ४ पञ्चमः । ३ धैवतः ॥

॥ २२ ॥ त्रिकण्डुकेषु महिषो यवांशिरं तुविशुष्मस्तृपत्सोममपिवद्विष्णुना
 सुतं यथावशत् । स ईममाद् महि कर्म कर्तवे महामुरुं सैनं सश्चदेवो देवं सत्यमिन्द्रं
 सत्य इन्दुः ॥ १ ॥ अथ त्विपीमाँ अभ्योर्जसा क्रिर्वि युधार्भवदा रोदसी अपृ-
 णदस्य मज्मना प्र वावृधे । अर्धक्षान्यं जठरे प्रेमरिच्यत् सैनं सश्चदेवो देवं स-
 त्यमिन्द्रं सत्य इन्दुः ॥ २ ॥ साकं जातः क्रतुना साकमोर्जसा ववक्षिथ साकं वृद्धो
 वीर्यैः सामहिर्मृधो विचर्षणिः । दाता राधः स्तुवते काम्यं वसु सैनं सश्चदेवो देवं
 सत्यमिन्द्रं सत्य इन्दुः ॥ ३ ॥ तव त्यन्नर्यं नृतोऽप्य इन्द्र प्रथमं पूर्यं दिवि प्रवाच्यं
 कृतम् । यदेवस्य शर्वसा प्रारिणा असुं रिणन्नपः । भुवद्विध्वमभ्यादैवमोर्जसा वि-
 दादृजं शतक्रतुर्विदादिषम् ॥ ४ ॥ २८ ॥ २ ॥

॥ २३ ॥ १-१६ गृत्समद ऋषिः ॥ देवताः-१, ५, ६, ११, १७, १६
 ब्रह्मणस्पतिः । २-४, ६-८, १०, १२-१६, १८ बृहस्पतिश्च ॥ छन्दः-१, ४,
 ५, १०, ११, १२ जगती । २, ७, ८, ९, १३, १४, विराद् जगती । ३, ६,
 १६, १८ निचृजगती । १५, १७ भुरिक् त्रिष्टुप् । १६ निचृत् त्रिष्टुप् ॥ स्वरः-१-
 १४, १६, १८ निपादः । १५, १७, १६ धैवतः ॥

॥ २३ ॥ गुणानां न्या गुणपतिं हवामहे कविं कवीनामुपमश्रवस्तमम् । ज्ये-

अ० २ । अ० ६ । व० ३२] १४३ [म० २ । अ० ३ । सू० २३ ।

पुत्राजं ब्रह्मणां ब्रह्मणस्पत आ नः शृण्वन्नुतिभिः सीद सादनम् ॥ १ ॥ देवा-
 श्रिते असुर्य प्रचेतसो बृहस्पते यज्ञियं भागमानशुः । उसा इव सूर्यो ज्योतिषाम-
 हो विश्वेषामिज्जानिता ब्रह्मणामसि ॥ २ ॥ आ विवाध्यां परिरापस्तमसि च ज्यो-
 तिष्मन्तं रथमृतस्य तिष्ठसि । बृहस्पते भीममभिद्रदम्भनं रजोहरणं गोत्रभिर्दं स्व-
 र्विदम् ॥ ३ ॥ सुनीतिभिर्नयसि त्रायसे जनं यस्तुभ्यं दाशान्न तमहो अश्नवत् ।
 ब्रह्मद्विषस्तपनो मन्युमीरसि बृहस्पते महि तत्ते महित्वनम् ॥ ४ ॥ न तमहो न दु-
 रितं कुतश्चन नारातयस्तितिरुर्न द्व्याविनः । विश्वा इदस्माद्ध्वरसो वि बाधसे यं
 सुगोपा रक्षसि ब्रह्मणस्पते ॥ ५ ॥ २६ ॥ त्वं नो गोपाः पथिकृद्विचक्षणस्तव
 वताय मतिभिर्जरामहे । बृहस्पते यो नो अभि ह्वरो दधे स्वा तं मर्मर्तु दुच्छुना ह-
 रस्वती ॥ ६ ॥ उत वा यो नो मर्चयादनागसोऽरातीवा मर्तः सानुको वृकः । बृ-
 हस्पते अप तं वर्तया पथः सुगं नो अस्यै देववीतये कृधि ॥ ७ ॥ त्रतारं त्वा
 तनूनां हवामहेऽवस्पतरधिवक्तारमस्मयुम् । बृहस्पते देवनिदो नि वर्हय मा दुरेवा उ-
 त्तरं सुम्नमुन्नशन् ॥ ८ ॥ त्वया वयं सुवृधा ब्रह्मणस्पते स्पार्हा वसु मनुष्या द-
 दीमहि । या नो दूरे तल्लितो या अरातयोऽभि सन्ति जम्भया ता अनुमसः ॥ ९ ॥
 त्वया वयमुत्तमं धीमहे वयो बृहस्पते परिष्णा सस्तिना युजा । मा नो दुःशंसो
 अभिदिप्सुरीशत प्र सुशंसा मतिभिस्तारिषीमहि ॥ १० ॥ ३० ॥ अनानुदो वृष-
 भो जग्मिराहवं निष्टप्ता शत्रुं पृतनासु सासहिः । असि सत्य ऋणया ब्रह्मण-
 स्पत उग्रस्य चिदमिता वीळुहर्षिणः ॥ ११ ॥ अदेवेन मनसा यो रिपयति शा-
 सामुग्रो मन्यमानो जिघांसति । बृहस्पते मा प्रणक्तस्य नो वयो नि कर्म मन्युं दु-
 रेवस्य शर्षितः ॥ १२ ॥ भरेषु हव्यो नमसोपसंद्यो गन्ता वार्जेषु सन्ति धनन्धनम् ।
 विश्वा इदर्यो अभिदिप्स्त्रोऽमृथो बृहस्पतिर्वि वर्ह्या रथा इव ॥ १३ ॥ तेजिष्ठया
 तपनी रक्षसस्तप ये त्वा निदे दधिरे दृष्टवीर्यम् । आविस्तत्कृष्व यदमत्त उक्थ्यं बृ-
 हस्पते वि परिरापो अर्दय ॥ १४ ॥ बृहस्पते अति यदर्यो अर्हीष्टुमद्विभाति क्र-
 तुमज्जनेषु । यदीदयच्छर्वस ऋतमजात तदस्मासु द्रविणं धेहि चित्रम् ॥ १५ ॥ ३१ ॥
 मा नः स्तेनेभ्यो ये अभि बृहस्पदे निरामिणो रिपवोऽन्त्रेषु जागृथुः । आ देवा-
 नामोहते वि वर्यो हृदि बृहस्पते न परः साम्नो विदुः ॥ १६ ॥ विश्वेभ्यो हि त्वा
 भुवनेभ्यस्परि त्वष्टाजनत्साम्नः साम्नः कविः । स ऋणचिद्वणया ब्रह्मणस्पति-
 र्हो हन्ता मह ऋतस्य धर्तरि ॥ १७ ॥ तव श्रिये व्यजिहीत पर्वतो गवां गोत्र-
 मुदमृजो यदङ्गिरः । इन्द्रेण युजा तमसा परीष्टं बृहस्पते निरुपामोऽजो अणवम्

म० २ । अ० ७ । व० ३] १४४ [म० २ । अ० ३ । सू० २४ ।

॥ १८ ॥ ब्रह्मणस्पते त्वमस्य यन्ता सूक्तस्य वोधि तनयं च जिन्व । विश्वं तद्भद्रं
यदवन्ति देवा बृहद्देम विदधे सुवीराः ॥ १९ ॥ ३२ ॥ ६ ॥

॥ २४ ॥ १—१६ गृत्समद ऋषिः ॥ १—११, १३—१६ ब्रह्मण-
स्पतिः । १२ ब्रह्मणस्पतिरिन्द्रश्च देवते ॥ छन्दः—१, ७, ९, ११ निचृज्जग-
ता । १३ भुरिक् जगती । ६, ८, १४ जगती । १० स्वराद् जगती । २, ३ त्रि-
ष्टुप् । ४, ५ स्वराद् त्रिष्टुप् । १२, १६ निचृत् त्रिष्टुप् । १५ भुरिक् त्रिष्टुप् ।
स्वरः—१, ४, ६—११, १३, १४ निपादः । २, ३, ५, १२, १५, १६ धैवतः ॥

॥ २४ ॥ समामविद्दहि प्रभृतिं य ईशिषेऽया विधेम नव्यामहा गिरा । यथा
नो मीद्वान्स्तवते सखा तव बृहस्पते सीपथः सोत नो मतिम् ॥ १ ॥ यो नन्त्वा-
न्यनेमन्योजमोतादर्दमन्युना शम्बराणि वि । प्राच्यावयदच्युता ब्रह्मणस्पतिरा
चारिगदसुमन्तं वि पर्वतम् ॥ २ ॥ तद्देवानां देवतमाय कर्त्तुमश्रथन्ब्रह्मवदन्त
रमास्यमवृतं ब्रह्मणस्पतिर्मधुधारमभि यमोजसार्तणत् । तमेव विश्वे पपिरे स्वर्दशो
वृहत् साकं सिसिचुरुत्समुद्रिणम् ॥ ४ ॥ सना ता का चिद्भुवना भवीत्वा माद्भिः
शरद्भिर्दुरो वरन्त वः । अयतन्ता चरतो अन्यदन्यदिवा चकार वयुना ब्रह्मण-
स्पतिः ॥ ५ ॥ १ ॥ अभिनतन्तो अभि ये तमानशुनिधिं पण्णीनां परमं गुहा
हितम् । ते विडांसः प्रतिचक्ष्यावृता पुनर्यत उ आयन्तदुदीयुराविशम् ॥ ६ ॥
ऋतावानः प्रतिचक्ष्यावृता पुनरात् आ तस्थुः कवयो बृहस्पथः । ते ब्राह्म्या ध-
मितमग्निमश्मन्ति नक्तिः पो अस्त्यरणो जुद्धहि तम् ॥ ७ ॥ ऋतज्येन क्षिप्रेण
ब्रह्मणस्पतिर्यत्र वष्टि प्र तदर्शोति धन्वना । तस्य साध्वीरिपवो याधिरस्यति नृ-
चक्षसो दृशये कर्णयोनयः ॥ ८ ॥ स सन्नयः स विन्नयः पुरोहितः स सुष्टुतः स
गुधि ब्रह्मणस्पतिः । चाक्षमो यद्वाजं भरते मती धनादित्सूर्यस्तपति तप्यतुर्वथा
॥ ९ ॥ विभु प्रभु प्रथमं मेहनावतो बृहस्पतेः सुविदत्राणि राध्या । इमा सातानि
वेन्यस्य वाजिनो येन जना उभये भुञ्जते विशः ॥ १० ॥ २ ॥ योऽवरे वृजने
विश्वया विभुर्महामु शवः शवसा ववक्षिथ । स देवो देवान्प्रति पप्रथे पृथु विश्वेदु-
ना परिभुर्वब्रह्मणस्पतिः ॥ ११ ॥ विश्वं सत्यं मयवाना युवोरिदापश्चन प्र मि-
न्नि पुनं वाम् । अर्चन्तेन्द्रावब्रह्मणस्पती हविर्नोऽध्वं गुजेव वाजिना जिगातम् ॥ १२ ॥
उताशिषा अनु शृण्वन्ति वद्वयः मभेयो विप्रो भरते मती धना ।

अ० २ । अ० ७ । व० ६] १४५ [म० २ । अ० ३ । सू० २७ ।

वशं ऋणमाददिः स ह वाजी संमिथे ब्रह्मणस्पतिः ॥ १३ ॥ ब्रह्मणस्पतेरभवत्-
थावशं सत्यो मन्युर्महि कर्मा करिष्यतः । यो गा उदाजत्स दिवे वि चाभजन्म-
हीव रीतिः शर्वसासरत्पृथक् ॥ १४ ॥ ब्रह्मणस्पते सुयमस्य विश्वहाशयः स्याम
स्थ्योऽवयस्वतः । वीरेषु वीराँ उप पृङ्धि नस्त्वं यदीशानो ब्रह्मणा वेपि मे हवम्
॥ १५ ॥ ब्रह्मणस्पते त्वमस्य यन्ता सूक्तस्य बोधि तनयं च जिन्व । विश्वं तद्भद्रं
यदवन्ति देवा बृहद्वदेम विदथे सुवीराः ॥ १६ ॥ ३ ॥

॥ २५ ॥ १-५ गृत्समद ऋषिः ॥ ब्रह्मणस्पतिर्देवता ॥ छन्दः-१, २ जगती ।
३ निचृज्जगती । ४, ५ विराड् जगती ॥ निषादः स्वरः ॥

॥ २५ ॥ इन्धानो अग्निं वनवद्वनुष्यतः कृतब्रह्मा शूशुवद्रातहव्य इत् । जा-
तेन जातमति स प्र संसृते ययं युजं कृणुते ब्रह्मणस्पतिः ॥ १ ॥ वीरेभिर्वीरान्व-
नवद्वनुष्यतो गोभी रयिं पप्रथद्बोधति त्मना । तोकं च तस्य तनयं च वर्धते ययं
युजं कृणुते ब्रह्मणस्पतिः ॥ २ ॥ सिन्धुर्न क्षोदः शिपीवाँ ऋघायतो वृषेव वर्ध-
रभि वृष्ट्योजसा । अग्नेरिव प्रसितिर्नाह वर्तवे ययं युजं कृणुते ब्रह्मणस्पतिः
॥ ३ ॥ तस्मा अर्षन्ति दिव्या असश्चतः स सत्त्वभिः प्रथमो गोपु गच्छति ।
अनिभृष्टविषिर्हन्त्योजसा ययं युजं कृणुते ब्रह्मणस्पतिः ॥ ४ ॥ तस्मा इद्विष्वे
धुनयन्त सिन्धवोऽच्छिद्रा शर्म दधिरे पुरुणि । देवानां सुम्ने सुभगः स एधते
ययं युजं कृणुते ब्रह्मणस्पतिः ॥ ५ ॥ ४ ॥

॥ २६ ॥ १-४ गृत्समद ऋषिः ॥ ब्रह्मणस्पतिर्देवता ॥ छन्दः-१, ३
जगती । २, ४ निचृज्जगती ॥ निषादः स्वरः ॥

॥ २६ ॥ ऋजुरिच्छंसो वनवद्वनुष्यतो देवयन्निददेवयंतमभ्यसत् । सुग्रावी-
रिद्वनवत्पृत्सु दुष्टं यज्वेदयज्योर्वि भजाति भोजनम् ॥ १ ॥ यजस्व वीर प्र
विहि मनायतो भद्रं मनः कृणुष्व वृत्रतूर्ये । हविष्कृणुष्व सुभगो यथासंति ब्रह्म-
णस्पतेरव आ वृणीमहे ॥ २ ॥ स इज्जनेन स विशा स जन्मना स पुत्रैर्वाजं भरते
धना नृभिः । देवानां यः पितरमाविवांसति श्रद्धामना हविषा ब्रह्मणस्पतिम् ॥ ३ ॥
यो अस्यै हव्यैर्घृतवद्भिरविधत्त तं प्राचा नयति ब्रह्मणस्पतिः । उरुप्यतीमहंमो
रक्षती रिषोऽहोश्चदस्मा उरुचक्रिरद्भुतः ॥ ४ ॥ ५ ॥

॥ २७ ॥ १-१७ कूर्मो गार्त्समदो गृत्समदो वा ऋषिः ॥ आदित्यो देवता ॥

म० २ । अ० ७ । न० ८] १४६ [म० २ । अ० ३ । सू० २७ ।

मन्त्रः-१, ३, ६, १३, १४, १५ निवृत्तिष्टुप् । २, ४, ५, ८, १२, १७ ।
विष्टुप् । ११, १६ विराट् विष्टुप् । ७ भुरिक् पङ्क्तिः । ९, १० स्वराद् पङ्क्तिः ॥
मन्त्रः-१-६, ८, ११-१७ धैवतः । ७, ९, १० पञ्चमः ॥

॥ २७ ॥ इमा गिर आदित्येभ्यो घृतस्तूः सनाद्राजभ्यो जुहो जुहोमि । शृ-
णोतु मित्रो अर्यमा भगो नस्तुविज्ञातो वरुणो दक्षो अंशः ॥ १ ॥ इमं स्तोमं
तर्कनवो मे अय मित्रो अर्यमा वरुणो जुपन्त । आदित्यासः शुचयो धारपूता
यष्टिजिना अनवद्या अरिष्टाः ॥ २ ॥ त आदित्यास उरवो गभीरा अदब्धासो
दिपान्तो भूर्यक्षाः । अन्तः पश्यन्ति वृजिनोत साधु सर्वं राजभ्यः परमा चिदन्ति
॥ ३ ॥ धारयन्त आदित्यासो जगत्स्था देवा विश्वस्य भुवनस्य गोपाः । दीर्घा-
धिगो रत्नमाणा असुर्यमृतावानश्चयमाना ऋणानि ॥ ४ ॥ विद्यामादित्या अवसो
वो अस्य यदर्यमन्ध्रय आ चिन्मयोभु । युष्माकं मित्रावरुणा प्रणीतौ परि श्वभ्रेव
दुरितानि वृज्याम् ॥ ५ ॥ ६ ॥ सुगो हि वो अर्यमन्मित्र पन्था अनृक्षरो वरुण
साधुरस्ति । तेनादित्या अर्थि वोचता नो यच्छता नो दुष्परिहन्तु शर्म ॥ ६ ॥
पितरु नो अदिती राजपुत्राति द्वेषांस्यर्यमा सुगोभिः । बृहन्मित्रस्य वरुणस्य शर्मोप
स्याम पुनवीरा अरिष्टाः ॥ ७ ॥ तिस्रो भूमिर्धारयन् त्रीरुत द्यून्त्रीणि व्रता वि-
दधे अन्तरेषाम् । ऋतेनादित्या महि वो महित्वं तदर्यमन्वरुण मित्र चारु ॥ ८ ॥
व्री रौचना दिव्या धारयन्त हिरण्ययाः शुचयो धारपूताः । अस्वप्नजो अनिमिषा
अदब्धा उरुशंसा ऋजवे मर्त्याय ॥ ९ ॥ त्वं विश्वेषां वरुणासि राजा ये च
देवा असुर ये च मर्ताः । शतं नो रास्व शरदो विचक्षेऽश्यामायूँपि सुधितानि
पूर्वा ॥ १० ॥ ७ ॥ न दक्षिणा वि चिकित्ते न सव्या न प्राचीनमादित्या नोत
पथा । पाक्या चिद्वसवो धीर्या चिदुष्मानीतो अभयं ज्योतिरश्याम् ॥ ११ ॥
यो राजभ्य ऋतुनिभ्यो ददाश यं वर्धयन्ति पुष्टयश्च नित्याः । स रेवान्याति
मयमो रथेन वसुदावा विदधेपु प्रशस्तः ॥ १२ ॥ शुचिरपः सूर्यवसा अदब्ध उप
क्षेति वृद्धवयाः सुवीरः । नक्षिष्ठं दन्त्यन्तितो न दूराद्य आदित्यानां भवति
प्रणीतौ ॥ १३ ॥ अदिते मित्र वरुणोत मूळ यद्वो वयं चकृमा कच्चिदार्गः ।
उर्वश्यामभयं ज्योतिरिन्द्र मा नो दीर्घा अभि नशन्तमिस्त्राः ॥ १४ ॥ उभे अस्मै
पीपयतः समीची दिवो वृष्टिं सुभगो नाम पुण्यन् । उभा क्षयात्राजयन्याति पृत्सू-
भावयो भवतः साधू अस्मै ॥ १५ ॥ या वो माया अभिद्रुहे यजत्रा पार्शा आ-
दित्या मित्रे विवृत्ताः । अश्वीव तां अति येष रथेनारिप्या उरावा शर्मन्त्स्याम

अ० २ । अ० ७ । व० ११] १४७ [म० २ । अ० ३ । सू० २६ ।

॥ १६ ॥ माहं मघोनो वरुण प्रियस्य भूरिदात्र आ विदं शूनमापेः । मा रायो राजन्त्सुयमादव स्यां बृहद्वदेम विदथे सुवीराः ॥ १७ ॥ ८ ॥

॥ २८ ॥ १-११ कूर्मो गार्त्समदो वा ऋषिः ॥ वरुणो देवता ॥ छन्दः-१, ३, ६, ४ निचृत् त्रिष्टुप् । ५, ७, ११ त्रिष्टुप् । ८ विराद् त्रिष्टुप् । ९ भुरिक् त्रिष्टुप् । २, १० भुरिक् पङ्क्तिः ॥ स्वरः-१, ३-६, ११ धैवतः । २, १० पञ्चमः ॥

॥ २८ ॥ इदं कवेरादित्यस्य स्वराजो विश्वानि सान्त्यभ्यस्तु मद्वा । अति यो मन्द्रो यजथाय देवः सुकीर्तिं भिजे वरुणस्य भूरैः ॥ १ ॥ तव व्रते सुभगासः स्याम स्वाध्यां वरुण तुष्टुवांसः । उपार्यन उपमां गोमतीनामग्नयो न जरमाणा अनु धून् ॥ २ ॥ तव स्याम पुरुवीरस्य शर्मन्नुशंसस्य वरुण प्रणेतः । यूयं नः पुत्रा अदितेरदब्धा अभि क्षमध्वं युज्याय देवाः ॥ ३ ॥ प्र सीमादित्यो अस्तज-द्विधर्ता ऋतं सिन्धवो वरुणस्य यन्ति । न श्राम्यन्ति न वि मुचन्त्येते वयो न पपत् रघुया परिष्मन् ॥ ४ ॥ वि मच्छथाय रशनामिवागं ऋध्याम ते वरुण खामृतस्य । मा तन्तुश्छेदि वयतो धियं मे मा मात्रा शार्यपसः पुर ऋतोः ॥ ५ ॥ ६ ॥ अपो सु म्यक्ष वरुण भियसं मत्सन्नाकृतावोऽनु मा गृभाय । दामेव वत्साद्वि मुमुग्ध्यहो नहि त्वदारे निमिषश्चनेशे ॥ ६ ॥ मा नो वैधैर्वरुण ये त इष्टावेनः कृणवन्तमसुर भीरुणन्ति । मा ज्योतिषः प्रवसथानि गन्म वि पू मृधः शिश्रथो जीवसे नः ॥ ७ ॥ नमः पुरा ते वरुणोत नूनमुतापरं तुविजात प्रवाम । त्वे हि कं पथेते न श्रितान्य-प्रच्युतानि दूळभ व्रतानि ॥ ८ ॥ परं ऋणा सावीरध मत्कृतानि माहं राजन्न्य-कृतेन भोजं । अव्युष्टा इन्नु भूयसीरुपास आ नो जीवान्वरुण तासु शाधि ॥ ९ ॥ यो मे राजन्युज्यो वा सखा वा स्वप्ने भयं भीरवे मह्यमाह । स्तेनो वा यो दिप्स-ति नो वृको वा त्वं तस्माद्वरुण पाह्यस्मान् ॥ १० ॥ माहं मघोनो वरुण प्रिय-स्य भूरिदात्र आ विदं शूनमापेः । मा रायो राजन्त्सुयमादव स्यां बृहद्वदेम वि-दथे सुवीराः ॥ ११ ॥ १० ॥

॥ २६ ॥ १-७ कूर्मो गार्त्समदो गृत्समदो वा ऋषिः ॥ विश्वे देवा देवता ॥ छन्दः-१, ४, ५ निचृत् त्रिष्टुप् । २, ६, ७ त्रिष्टुप् । ३ विराद् त्रिष्टुप् ॥ धैवतः स्वरः ॥

॥ २६ ॥ धृतव्रता आदित्या इषिरा आरे मत्कर्त रहस्रविवागः । शृण्वतो वो वरुण मित्र देवा भद्रस्य विद्वाँ अवसे हुवे वः ॥ १ ॥ यूयं देवाः प्रमतिर्यु-

ममोन्नो यूनं देवांसि सनुतयुयोत । अभिज्ञत्तारो अभि च तमध्वमद्या च नो मृ-
ज्जन्तापुं च ॥ २ ॥ किमु नु वः कृणवामापरैण किं सनेन वसव आप्येन । यूयं
नो मित्रानवणादिते च न्यस्तिमिन्द्रामरुतो दधात ॥ ३ ॥ ह्ये देवा यूयमिदापर्यः
मृ ने मृज्जन् नार्धमानाय मर्ताम् । मा वो रथो मध्यममवाकृते भून्मा युष्मावत्स्वा-
रितुं श्रमिष्य ॥ ४ ॥ म वृ एको मियु भूर्यागो यन्मा पितेव कितव शशास ।
आरे पाशां आरे अयानि देवा मा मारि पुत्रे विमिव ग्रभीष्ट ॥ ५ ॥ अर्वाञ्चो
अया भवता यजत्रा आ वो द्वादि भयमानो व्ययेयम् । त्राध्वं नो देवा निजुरो
मृकंयु त्राध्वं कर्ताद्वपदो यजत्राः ॥ ६ ॥ माहं मघोनो वरुण प्रियस्य भूरि-
दान्त आ विदं शूनमापेः । मा रायो राजन्सुयमादव स्थां बृहद्वदेम विदथे सु-
वीराः ॥ ७ ॥ ११ ॥

॥ ३० ॥ १-११ गृत्समद ऋषिः ॥ १-५, ७, ८, १० इन्द्रः । ६ इन्द्रा-
सोमो । ६ बृहस्पतिः । ११ मरुतो देवता ॥ छन्दः—१, ३ भुरिक् पङ्क्तिः । २,
८ निचृत् त्रिष्टुप् । ४, ५, ६, ७, ९ त्रिष्टुप् । १० विराद् त्रिष्टुप् । ११ भुरिक्
त्रिष्टुप् ॥ स्वरः—१, ३ पञ्चमः । २, ४—११ धैवतः ॥

॥ ३० ॥ श्रुतं देवाय कृण्वते सवित्र इन्द्रायाहिघ्रे न रमन्त आपः । अह-
रह्यात्यक्षुरपां कियत्वा प्रथमः सर्ग आसाम् ॥ १ ॥ यो वृत्राय सिन्मत्राभरि-
ष्यन्म तं जनित्री विदुष उवाच । पथो रदन्तीरनु जोषमस्मै दिवेदिवे धुनयो यन्त्य-
र्थम् ॥ २ ॥ ऊर्ध्वो हस्थादध्यन्तरिक्षेऽर्धा वृत्राय म वधं जंभार । मिहं वसान
उप हीमदुद्रोत्तिग्मायुधो अजयच्छत्रुमिन्द्रः ॥ ३ ॥ बृहस्पते तपुपाशैव विध्य वृक-
हरतां अमुरस्य वीरान् । यथा जघन्य धृपता पुरा चिदेवा जहि शत्रुमस्माकमि-
न्द्र ॥ ४ ॥ अयं क्षिप दिवो अरमानमुचा येन शत्रुं मन्दसानो निजूर्वाः । लोक-
स्य माता तनयस्य भूररस्मां अर्थं कृणुतादिन्द्र गोनाम् ॥ ५ ॥ १२ ॥ म हि
कर्तुं बृहयो यं वनुयो रधस्य स्यो यजमानस्य चोदौ । इन्द्रासोमा युवमस्मां अवि-
ष्टमस्मिन्भयस्य कृणुतमु लोकम् ॥ ६ ॥ न मा तमन्न श्रमन्नोत तन्द्रन्न वोचास मा
सुन्नोतेति सोम । यो मे पृणाद्यो ददद्यो निवोधाद्यो मा सुन्वन्तमुष गोभिरायत्
॥ ७ ॥ सरस्वति त्वमस्मां अविहि मरुत्वंती धृपती जेपि शत्रून् । त्यं चिच्छर्धन्तं
तविषीयमाणमिन्द्रो हन्ति त्र्यभं शंडिकानाम् ॥ ८ ॥ यो नः सनुत्य उत वा जि-
तन्तुरभिन्वाय तं तिगितेन विध्य । बृहस्पत आयुधैर्जेपि शत्रून्नुहे रीपन्तं परि-

अ० २ । अ० ७ । व० १५] १४६ [म० २ । अ० ३ । सू० ३२ ।

धेहि राजन् ॥ ६ ॥ अस्माकैभिः सत्त्वभिः शूर शूरैर्वीर्या कृधि यानि ते कर्त्तव्यानि ।
ज्योग्भूवन्ननुधूपितासो हृत्वी तेषामा भरा नो वसूनि ॥ १० ॥ तं वः शर्धं मा-
रुतं सुम्नयुगिरोपं ब्रुवे नमसा दैव्यं जनम् । यथा एयिं सर्ववीरं नशामहा अप-
त्यसाचं श्रुत्य दिवेदिवे ॥ ११ ॥ १३ ॥

॥ ३१ ॥ १—७ गृत्समद ऋपिः ॥ विश्वे देवा देवता ॥ छन्दः—१, २,
४ जगती । ३ विराद् जगती । ५ निचृज्जगती । ६ त्रिष्टुप् । ७ पङ्क्तिः ॥
स्वरः—१-५ निषादः । ६ धैवतः । ७ पञ्चमः ॥

॥ ३१ ॥ अस्माकं मित्रावरुणावतं रथमादित्यै रुद्रैर्वसुभिः सचाभुवा । प्र
यद्वयो न पतन्वस्मन्स्पर्शि श्रवस्यवो हृषीवन्तो वनर्षदः ॥ १ ॥ अथ स्मा न उद-
वता सजोषसो रथं देवासो अभि विन्तु वाजयुम् । यदाशवः पद्याभिस्तिव्रतो रजः
पृथिव्याः सानौ जङ्घनन्त प्राणिभिः ॥ २ ॥ उत स्य न इन्द्रो विश्वर्षणिर्दिवः
शर्धेन मारुतेन सुक्रतुः । अतु नु स्थात्यवृकाभिर्लुतिभी रथं महे सनये वाजसातये
॥ ३ ॥ उत स्य देवो भुवनस्य सत्तणिस्त्वष्ट्रा आभिः सजोषा जजुवदर्थम् । इळा
भगो बृहद्विवोत रोदसी पूषा पुरन्धिरश्विन्नावथा पती ॥ ४ ॥ उत त्ये देवी सु-
भगे मिथूदृशोषासानक्ता जगतामपीजुवा । स्तुषे यद्वा पृथिवि नव्यसा वचः स्था-
तुश्च वयस्त्रिवया उपस्तिरे ॥ ५ ॥ उत वः शंसमुशिजागिव श्मस्यर्हिर्बुध्न्योऽज
एकपादुत । त्रित ऋभुक्षाः सग्विता चनो दधेऽपां नपादाशुहेमा धिया शर्मि ॥ ६ ॥
एता वो वशम्युद्यता यजत्रा अतक्षत्रायवो नव्यसे सम् । श्रवस्यवो वाजं चक्रानाः
सप्तिर्न रथ्यो अहं धीतिमश्याः ॥ ७ ॥ १४ ॥

॥ ३२ ॥ १—८ गृत्समद ऋपिः ॥ १ द्यावापृथिव्यौ । २, ३ इन्द्रस्त्वष्ट्रा
वा । ४, ५ राका । ६, ७ सिनीवाली । ८ लिङ्गोक्ता देवता ॥ छन्दः—१ जगती ।
३ निचृज्जगती । ४, ५ विराद् जगती । २ त्रिष्टुप् । ६ अनुष्टुप् । ७ विरादनु-
ष्टुप् । ८ निचृदनुष्टुप् ॥ स्वरः—१, ३-५ निषादः । २ धैवतः । ६-८ गान्धारः ॥

॥ ३२ ॥ अस्य मे द्यावापृथिवी ऋतायतो भूतमवित्री वचंसः सिपांसतः ।
ययोरायुः प्रतरं ते इदं पुर उपस्तुते वसूयुवी महो दधे ॥ १ ॥ मा नो गुह्या रिपं
आयो रहन्दभन्मा न आभ्यो रीरिधा दुच्छुनाभ्यः । मा नो वि योः सख्या त्रिद्रि

विष्णुर्निमग्नमन्त्रम् । पद्माभिग्राशं वचसा च ब्राजिनं त्वां हिंनोमि पुरुहूत विश्वहा
॥ ३ ॥ राक्षसं सुहृत्वा सुहृत्वा हवे शृणोतु नः सुभगा वोधतु त्मना । सीव्यत्वपः
सन्त्याजिह्वमानया ददातु वीरं शतदायमुक्थ्यम् ॥ ४ ॥ यास्ते राके सु मतयः
सन्त्याजिह्वमानया ददातु वीरं शतदायमुक्थ्यम् । ताभिर्नो अद्य सुमना उपागहि सहस्रपोषं
सुभगे राक्षसा ॥ ५ ॥ सिनीवालि पृथुदुके या देवानामसि स्वसा । जुपस्व हव्यमार्हुतं
प्रजां देवि दिदिदिह नः ॥ ६ ॥ याः सुवाहुः स्वङ्गुरिः सुपूमा बहुसूवरी । त-
स्य विष्पत्न्यं हविः सिनीवाल्यं जुहोतन ॥ ७ ॥ या गुह्मरूपा सिनीवाली या राका
या सरस्वती । इन्द्राणीमह ऊतयेवसणानीं स्वस्तये ॥ ८ ॥ १५ ॥ ३ ॥

॥ ३३ ॥ १—१५ गृत्समद ऋषिः ॥ रुद्रोदेवता ॥ छन्दः—१, ५, ६,
१३, १४, १५ निचृत्रिष्टुप् । ३, ६, १०, ११ विराट् त्रिष्टुप् । ४, ८ त्रिष्टुप् ।
२ । ७ पङ्क्तिः । १२ धुरिक् पङ्क्तिः ॥ स्वरः—१, ३-६, ८—११, १३—१५
धैवतः । २, ७, १२ पञ्चमः ॥

॥ ३३ ॥ आ ते पितर्मरुतां सुम्नमेतु मा नः सूर्यस्य सन्दृशो युयोथाः ।
अभि नो वीरो अर्षति क्षमेत प्र जायेमाहि रुद्र प्रजाभिः ॥ १ ॥ त्वादत्तेभी रुद्र
शन्तमेभिः शतं हिमा अशीय भेषजेभिः । व्यस्मद्वेषो वितरं व्यहो व्यमीवाश्वा-
तयस्या विपृचीः ॥ २ ॥ श्रेष्ठो जातस्य रुद्र श्रियासि तवस्तमस्तवसां वज्रवाहो ।
पपि एः शरमहंसः स्वस्ति विश्वा अभीती रपसो युयोधि ॥ ३ ॥ मा त्वा रुद्र
चुकुवाणा नमोभिर्मा दुष्टी वृषभ मा सहूती । उन्नो वीरा अर्षय भेषजेभिर्भिषक्तं
त्वाभिपजां शृणोमि ॥ ४ ॥ हवीमभिर्हवते यो हविर्भिरव स्तोमेभी रुद्रं दिपीय ।
अदुदरः सुहयो मा नो अस्य वधुः सुशिषो रीरधन्मनायै ॥ ५ ॥ १६ ॥ उन्मा
ममन्द वृषभो मरुत्वान्त्वर्चीयसा वयसा नाधमानम् । घृणीव छायामरुपा अशीया
विवासेयं रुद्रस्य सुम्नं ॥ ६ ॥ कस्य ते रुद्र मृळयाकुर्हस्तो यो अस्ति भेषजो ज-
लापः । अपभर्ता रपसो देव्यस्याभी नु मा वृषभ चक्षमीथाः ॥ ७ ॥ प्र वध्रवे
वृषभाय वितीचे मद्मो मदीं मुष्टिमीरयामि । नमस्या कल्मलीकिनं नमोभिर्गृणी-
मसि त्वं रुद्रस्य नाम ॥ ८ ॥ स्थिरेभिरङ्गैः पुरुष उग्रो वधुः शुक्रेभिः पिपिणे
हिरण्यैः । ईशानादस्य भुवनस्य भूरेर्न वा उ योपद्रुद्रादसुर्यम् ॥ ९ ॥ अर्हन्वि-
भर्णि सारकानि धन्वादिष्विष्कं यजतं विश्वरूपम् । अर्हन्निदं दयसे विश्वमभ्यं न
वा ओजीयो रुद्र त्वदस्ति ॥ १० ॥ १७ ॥ स्तुहि श्रुतं गर्तसदं युवानं मृगं न भी-

अ० २ । अ० ७ । व० २१] १५१ [म० २ । अ० ४ । सू० ३४ ।

ममुपहृत्तुमुग्रम् । मृळा जरित्रे रुद्र स्तवानोऽन्यं ते अस्मन्नि वपन्तु सेनाः ॥ ११ ॥
कुमारश्चिपितरं वन्दमानं प्रति नानाम रुद्रोपयन्तम् । भूरेर्दातारं सत्पतिं गृणीषे
स्तुतस्त्वं भेषजा रस्यस्मे ॥ १२ ॥ या वो भेषजा मरुतः शुचींति या शन्तमा
वृषणो या मयोभु । यानि मनुरवृणीता पिता नस्ता शं च योश्च रुद्रस्य वशिम
॥ १३ ॥ परिं णो हेती रुद्रस्य वृज्याः परिं त्वेषस्य दुर्मतिर्मही गात् । अवस्थिरा म-
घवद्भ्यस्तनुष्व मीढ्वस्तोकाय तनयाय मृळ ॥ १४ ॥ एवा वंभ्रो वृषभ चेकितान
यथा देव न हृणीषे न हंसि । हवनश्रुन्नो रुद्रेह वोधि बृहद्वदेम विदथे सुवीराः
॥ १५ ॥ १८ ॥

॥ ३४ ॥ १—१५ गृत्समद ऋषिः ॥ मरुतो देवता ॥ छन्दः—१, ३, ८, ९
निचृज्जगती । २, १०, ११, १२, १३ विराड्जगती । ४, ५, ६, ७, १४ जगती ।
१५ निचृत् त्रिष्टुप् ॥ स्वरः—१—१४ निपादः । १५ धैवतः ॥

॥ ३४ ॥ धारावरा मरुतो धृष्यवौजसो मृगा न भीमास्तविपीभिश्चिनः ।
अग्नयो न शुशुचाना ऋजीषिणो भूमिधमन्तो अप गा अवृणवत ॥ १ ॥ द्यावो
न स्तृभिश्चितयन्त खादिनो व्यश्त्रिया न द्युतयन्त वृष्टयः । रुद्रो यद्वो मरुतो
रुक्मवक्षसो वृषाजनि पृश्न्याः शुक्र ऊर्धनि ॥ २ ॥ उचन्ते अथ्या अत्या इवा-
जिषु नदस्य कर्णैस्तुरयन्त आशुभिः । हिरण्यशिप्रा मरुतो दर्विध्वतः पृक्षं याध
पृषतीभिः समन्यवः ॥ ३ ॥ पृक्षे ता विश्वा भुवना ववक्षिरे मित्राय वा सदमा
जीरदानवः । पृषदश्वासो अनवभराधस ऋजिप्यासो न वयुनेषु धूर्पदः ॥ ४ ॥
इन्धन्वभिर्धेनुभीं रृषदधभिरध्वस्मभिः पृथिभिर्भ्राजदृष्टयः । आ हंसासो न स्व-
सराणि गन्तन् मधोर्मदाय मरुतः समन्यवः ॥ ५ ॥ १६ ॥ आ नो ब्रह्माणि म-
रुतः समन्यवो नरां न शंसः सर्वनानि गन्तन् । अश्वामिव पिप्यत धेनुमूधनि क-
र्ता धियं जरित्रे वाजपेशसम् ॥ ६ ॥ तं नो दात मरुतो वाजिनं रथ आपानं ब्रह्म
चितयद्विवेदिवे । इषं स्तोतृभ्यो वृजनेषु कारवे सनि मेधामरिष्टं दृष्टुं सहः ॥ ७ ॥
यद्युज्जते मरुतो रुक्मवक्षसोऽश्वान्नयेषु भग आ सुदानवः । धेनुर्न शिष्वे स्वसरे-
षु पिन्वते जनाय रातहविषे महीमिषम् ॥ ८ ॥ यो नो मरुतो वृकताति मर्त्यो
रिपुर्दधे वंसवो रक्षता रिषः । वर्तयत तपुषा चक्रियाभि तमव रुद्रा अशसो दन्त-
ना वधः ॥ ९ ॥ चित्रं तद्वो मरुतो याम चेकिते पृश्न्या यदधुरप्यापयो दुहुः ।
यद्वो निदे नवमानस्य रुद्रियास्त्रितं जराय जुस्तामदाभ्याः ॥ १० ॥ २० ॥ ता-
न्वो महो मरुत एवयावो विष्णोरेपस्य प्रभृथे हवामहे । हिरण्यवर्णान्ककुद्धान्य-

१०० । अ० ७ । व० २४] १५२ L १०

ननु चो मन्त्रायन्तः संस्यं राधे ईमेहे ॥ ११ ॥ ते दर्शन्वाः प्रथमा यज्ञमूहिरे ते
नो दिनन्तुपसो न्युष्टिषु । उपा न समीरुणैरपोणुते महो ज्योतिषा शुचता गो-
जनेना ॥ १२ ॥ ते ज्ञोणीभिरुणेभिर्नाज्जिभी रुद्रा ऋतस्य सदनेषु वावृधुः ।
निमग्नमाना अत्येन पाजसा सुखन्दं वणी दधिरे सुपेशसम् ॥ १३ ॥ तां इयानो
गतिं चलयन्तु उ उ येन नमसा गृणीमसि । त्रितो न यान्पञ्च होतृनुभिष्टय
आश्वत्थद्वाराञ्चक्रियावसे ॥ १४ ॥ यया रुध्रं पारयथात्यहो यया निदो मुञ्चथ
नन्दिनारम् । अर्वाची सा मरुतो या व ऊतिरो पु वाश्रेव सुमतिर्जिगातु ॥ १५ ॥ २१ ॥

॥ ३५ ॥ १-१५ गृत्समद ऋषिः ॥ अपानपादेवता ॥ छन्दः-१, ४, ६,
७, ८, १०, १२, १३, १५ निचृत्रिष्टुप् । ११ विराद् त्रिष्टुप् । १४ त्रिष्टुप् ।
२, ३, ८ भुरिक् पङ्क्तिः । ५ स्वराद् पङ्क्तिः ॥ स्वरः-१, ४, ६, ७, ८-१५, धै-
वतः । २, ३, ८, ५ पञ्चमः ॥

॥ ३५ ॥ उपेमसृजि वाजयुर्वचस्यां चनो दधीत नाद्यो गिरौ मे । अपां न-
पादाशुहेमा कृवित्स सुपेशसस्करति जोषिपद्धि ॥ १ ॥ इमं स्वस्मै हृद आ सु-
तपत्रं मन्त्रं वोचमकुविदस्य वेदेत् । अपां नपादसुर्यस्य मद्वा विश्वान्ययो भुवना
जजान ॥ २ ॥ समन्या यन्त्युप यन्त्यन्याः समानमूर्ध्वं तद्यः पृणति । तमू शुचिं
शुचयो दीदृवांसमपां नपातं परि तस्युरापः ॥ ३ ॥ तमस्मेरा युवतयो युवानं म-
मृज्यमानाः परि यन्त्यापः । स शुक्रेभिः शिकभी रेवदस्मे दीदार्यानिध्मो घृतनि-
णिगप्सु ॥ ४ ॥ अस्मै तिस्रो अव्यध्याय नारीर्देवार्य देवीर्दिधिपन्त्यनम् । कृता
इवोप हि प्रसर्से अप्सु स पीयूषं धयति पूर्वसूनाम् ॥ ५ ॥ २२ ॥ अश्वस्यात्र
जनिमास्य च स्वर्द्धहो रिषः सम्पृचः पाहि सूरान् । आमासु पूर्पु परो अप्रमृष्यं
नारातयो वि नशन्नानृतानि ॥ ६ ॥ स्व आ दमे सुदुद्या यस्य धेनुः स्रुधा पीपा-
य नुभ्यन्नमति । सो अपां नपादूर्जयन्नस्वन्तर्वसुदेयाय विधत्ते वि भाति ॥ ७ ॥
यो अस्वा शुचिन्ता दैव्येन ऋतावाजस उर्विया विभाति । वया इदंन्या भुवना-
न्यस्य प्र जायन्ते वीर्यध्व प्रजाभिः ॥ ८ ॥ अपां नपादा ह्यस्थोदुपस्थं जिह्वानां-
मूर्ध्वो विद्युतं वसानः । तस्य ज्येष्ठं महिमानं वहन्तीर्हिरण्यवर्णाः परि यन्ति यद्भीः
॥ ९ ॥ हिरण्यवर्णः स हिरण्यसन्दृग्पां नपात्सेदु हिरण्यवर्णः । हिरण्ययात्प-
ति योनेर्निपया हिरण्यदा ददत्यन्नमस्मै ॥ १० ॥ २३ ॥ तदस्यानीकमुत चारु नामा-
पीच्यं वधेत् ननुगपाम् । यगिन्यते युवतयः समिन्त्या हिरण्यवर्णा नृतमन्नमस्य ॥ ११ ॥

प्र० २ । अ० ८ । व० १] १५३ [म० २ । अ० ४ । सू० ३७ ।

प्रस्मै वहूनामवमाय सख्ये यज्ञैर्विधेम नमसा हविर्भिः । सं सानु मार्जि दिधि-
रामि विल्मैर्दधाम्यज्ञैः परि वन्द ऋग्भिः ॥ १२ ॥ स ईं वृषाजनयत्तासु गर्भे
म ईं शिशुर्धयति तं रिहन्ति । सो अपां नपादनाभिमातवर्णोऽन्यस्येवेह तन्वा विवेप
॥ १३ ॥ अस्मिन्पदे परमे तस्थिवांसमध्वस्मभिर्विश्वहा दीदिवांसम् । आपो नर्जे
धृतमन्नं वहन्तीः स्वयमत्क्रैः परि दीयन्ति यद्वीः ॥ १४ ॥ अयांसमग्ने मुन्निति
जनायायांसमु मघवञ्चयः सुवृक्तिम् । विश्वं तद्भद्रं यदवन्ति देवा बृहद्वदेम विदधे
सुवीराः ॥ १५ ॥ २४ ॥

॥ ३६ ॥ १-६ गृत्समद ऋषिः ॥ १ इन्द्रो मधुश्च । २ मरुतो माधवश्च । ३
त्वष्टा शुक्रश्च । ४ अग्निः शुचिश्च । ५ इन्द्रो नभश्च । ६ मित्रावरुणौ नभस्य-
श्च देवता ॥ छन्दः-१, ४ स्वराद् त्रिष्टुप् । ५, ६ भुरिक् त्रिष्टुप् । २, ३ जगती ॥
स्वरः-१, ४-६ धैवतः । २, ३ निपादः ॥

॥ ३६ ॥ तुभ्यं हिन्वानो वसिष्ठ गा अपोऽधुक्लन्त्सीमविभिराद्रिभिर्नरः ।
पिवेन्द्र स्वाहा प्रहुतं वर्षदकृतं होत्रादा सोमं प्रथमो य ईशिपे ॥ १ ॥ यज्ञैः सर्मि-
श्रुः पृषतीभिर्ऋष्टिभिर्यामञ्जुभ्रासो अज्जिषु प्रिया उत । आसद्या वहिर्भरतस्य
सूनवः पोत्रादा सोमं पिवता दिवो नरः ॥ २ ॥ अमेव नः सुहवा आ हि गन्त-
न नि वहिर्षि सदतना रणिष्ठन । अथा मन्दस्व जुजुषाणो अन्धसस्त्वष्टदेवेभि-
र्जनिभिः सुमद्गणः ॥ ३ ॥ आ वक्षि देवा इह विप्र यक्षि चोशनहोतर्नि पदा
योनिषु त्रिषु । प्रति वीहि प्रस्थितं सोम्यं मधु पिवाग्नीध्रात्तव भागस्य तृणुहि
॥ ४ ॥ एष स्य ते तन्वो नृम्णवर्धनः सह ओजः प्रदिवि वाहोर्हितः । तुभ्यं सुतो
मघवन्तुभ्यमाभृतस्त्वमस्य ब्राह्मणादा तृपत्पिब ॥ ५ ॥ जुपेथां यज्ञं बोधतं हवस्य
मे सत्तो होता निविदः पूर्या अनु । अच्छा राजाना नम एत्यावृतं प्रशास्त्रादा
पिवतं सोम्यं मधु ॥ ६ ॥ २५ ॥ ७ ॥

॥ ३७ ॥ १-६ गृत्समद ऋषिः ॥ १-४ द्रविणोदाः । ५ अश्विनौ । ६
अग्निश्च देवता ॥ छन्दः-१, ५ निचृज्जगती । २ जगती । ३ विराद् जगती । ४,
६ भुरिक् त्रिष्टुप् ॥ स्वर-१-३, ५ निपादः । ४, ६ धैवतः ॥

॥ ३७ ॥ मन्दस्व होत्रादनु जोषमन्धसोऽध्वर्यवः स पूर्णा वष्ट्यासिचम् ।
तस्मा एतं भरत तद्वशो वदिर्होत्रात्सोमं द्रविणोदः पिव ऋतुभिः ॥ १ ॥ यमु

१०० २। १०० २। १०० ३] १५४ [म० २। अ० ४। सू० ३८।

पूर्वमर्त्ये नमिदं हुवे सधु हव्यो ददियो नाम पत्यते । अथर्वयुभिः प्रस्थितं सोम्यं
मर्त्यं प्रोचान्मोमं द्रविणोदः पिवं ऋतुभिः ॥ २ ॥ मेघन्तु ते वह्नयो येभिरीयसे-
विषयन्वीज्यस्या वनस्यंत । आयूया धृष्णो अभिगूर्या त्वं नेष्ट्रात्सोमं द्रविणोदः
पिवं ऋतुभिः ॥ ३ ॥ अपाजोत्रादुत प्रोत्रादमत्तोत नेष्ट्रादजुपत प्रयो हितम् । तुरीयं
पात्रममंजमर्त्यं द्रविणोदाः पिवतु द्रविणोदसः ॥ ४ ॥ अर्वाश्चमद्य गुर्यं नृवा-
हेतुं स्यं गुञ्जायामिह वा विमोचनम् । पृङ्गं हवींषि मधुना हि कं गतमथा सोमं
पियतं वाजिनीवम् ॥ ५ ॥ जोष्यसे समिधं जोष्याहुतिं जोषि ब्रह्म जन्यं जोषि
सुष्टुनिम् । विश्वंभिर्विश्वं ऋतुना वसो मह उशन्देवा उशतः पाययाहविः ॥ ६ ॥ १।

॥ ३८ ॥ १-११ गृत्सपद् ऋपिः ॥ सविता देवता ॥ छन्दः-१, ५ निचृत् त्रिष्टुप् ।
२ त्रिष्टुप् । ३, ४, ६, १०, ११ विराट् त्रिष्टुप् । ७, ८ स्वराट् पङ्क्तिः । ९ भुरिक्
पङ्क्तिः ॥ स्वर-१-६, १०, ११ धैवतः । ७-९ पञ्चमः ॥
॥ ३८ ॥ उद्गृ प्य देवः सविता सवायं शश्वत्तमं तदेषा वह्निरस्थात् । नूनं
देवेभ्यो वि हि धाति रत्नमथार्भजद्वीतिहोत्रं स्वस्तौ ॥ १ ॥ विश्वस्य हि श्रुष्ट्यै
देव ऊर्ध्वः प्र ग्राहवा पृथुपाणिः सिसर्ति । आपश्चिदस्य व्रत आ निमग्ना अयं
चिदातो रमते परिज्मन् ॥ २ ॥ आशुभिश्चिद्यान्वि मुचाति नूनमरीरमदत्तमानं
चिदेतोः । अर्वाणां चिन्न्ययां अत्रिप्यामनु व्रतं सवितुर्मोक्यागात् ॥ ३ ॥ पुनः
समव्यगितं वर्यन्ती मय्या कर्तोर्न्यघाच्छकम् धीरः । उत्संहायास्यादृच्यतूर्दधर-
रमतिः सविता देव आगात् ॥ ४ ॥ नानौकांसि दुर्यो विश्वमायुर्वि तिष्ठते प्रभवः
शोको अग्नेः । ज्येष्ठं माता सूनवे भागमायादन्वस्य केतमिपितं सवित्रा ॥ ५ ॥ २ ॥
समाववर्ति विष्टितो जिगीषुर्विश्वेषां कामश्चरताममाभूत् । शश्वो अपो विकृतं हि-
त्वयागादनु व्रतं सवितुर्देव्यस्य ॥ ६ ॥ त्वया हितमप्यमप्सु भागं धन्वान्वा मृग-
यमो वि तस्युः । वनानि विश्वो न किरस्य तानि व्रता देवस्य सवितुर्मिनन्ति ॥ ७ ॥
ग्राष्टाव्यं वरुणो योनिमप्यमनिशितं निमिषि जर्भुराणः । विश्वो मार्ताण्डो वृजमा
॥ ८ ॥ भगं धियं वाजयन्तः पुरानि नराशंसो ग्नास्पतिर्नो अव्याः । आये वा-
मस्य सङ्गाये रयीणां प्रिया देवस्य सवितुः स्याम ॥ १० ॥ अस्मभ्यं तद्विबो
अद्वयः पृथिव्यास्त्वया व्रतं काम्यं राध आ गात् । शं यस्तोतृभ्य आपये भ-
वान्गृह्णामाव सवितर्जन्त्रे ॥ ११ ॥ ३ ॥

अ० २ । अ० ८ । व० ६] १५५ [म० २ । अ० ४ । सू० ४० ।

॥ ३६ ॥ १—८ गृत्समद ऋपिः ॥ अश्विनो देवते ॥ छन्दः—१ निचृ-
त्रिष्टुप् । ३ विराद् त्रिष्टुप् । ४, ७, ८ त्रिष्टुप् । २ भुरिक् पङ्क्तिः । ५, ६ स्वराद्
पङ्क्तिः ॥ स्वरः—१, ३, ४, ७, ८ धैवतः । २, ५, ६ पञ्चमः ॥

॥ ३६ ॥ ग्रावाणोव तदिदर्थे जरथे गृध्रेव वृत्तं निधिमन्तमच्छ । ब्रह्माणोव
विदथे उक्थशासा दूतेव हव्या जन्या पुरुत्रा ॥ १ ॥ प्रातर्यावाणा रथ्येव वीरा-
जेव यमा वरमा संचेथे । मेने इव तन्वाः शुश्र्ममाने दम्पतीव क्रतुविदा जनेषु ॥ २ ॥
शृङ्गेव नः प्रथमा गन्तमर्वाक् शफाविव जर्धुराणा तरोभिः । चक्रवाकेव प्रति वस्तो-
रुस्त्रार्वाञ्चा यातं रथ्येव शक्रा ॥ ३ ॥ नावेव नः पारयतं युगेव नभ्येव न उप-
धीव प्रधीव । श्वानेव नो अरिषण्या तनूनां खृगलेव विस्रसः पातमस्मान् ॥ ४ ॥
वातेवाजुर्या नद्येव रीतिरुत्ती इव चक्षुषा यातमर्वाक् । हस्ताविव तन्वेः शुश्र्मविष्टा
पादेव नो नयतं वस्यो अच्छ ॥ ५ ॥ ४ ॥ ओष्ठाविव मध्वास्ने वदन्ता स्तना-
विव पिप्यतं जीवसे नः । नासेव नस्तन्वो रजितारा कर्णाविव सुश्रुता भूतमस्मे
॥ ६ ॥ हस्तेव शक्तिमभि सन्ददी नः क्षामेव नः समजतं रजांसि । इमा गिरो
अश्विना युष्मयन्तीः क्षणोत्रेणोव स्वधितिं सं शिशीतम् ॥ ७ ॥ एतानि वामश्वि-
ना वर्धनानि ब्रह्म स्तोमं गृत्समदासो अक्रन् । तानि नरा जुजुषाणोप यातं बृह-
द्वदेम विदथे सुवीराः ॥ ८ ॥ ५ ॥

॥ ४० ॥ १—६ गृत्समद ऋपिः ॥ १—६ सोमापूषणावदितिश्च देवता ॥
छन्दः—१, ३ त्रिष्टुप् । २ विराद् त्रिष्टुप् । ५, ६ निचृत् त्रिष्टुप् । ४ स्वराद् पङ्क्तिः ॥
स्वरः—१—३, ५, ६ धैवतः । ४ पञ्चमः ॥

॥ ४० ॥ सोमापूषणां जननां रयीणां जनना दिवो जनना पृथिव्याः । ज्ञातो
विश्वस्य भुवनस्य गोपौ देवा अकृण्वन्नमृतस्य नाभिम् ॥ १ ॥ इमा देवां जायमानौ
जुषन्तेमौ तमांसि गूहतामजुष्टा । आभ्यामिन्द्रः पक्वामास्यन्तः सोमापूषभ्यां जन-
दुस्रियासु ॥ २ ॥ सोमापूषणा रजसो विमानं सप्तचक्रं रथमविश्वमिन्द्रम् । विपू-
वृतं मनसा युज्यमानं तं जिन्वथो वृषणा पञ्चरश्मिम् ॥ ३ ॥ दिव्यः न्यः सदनं
चक्र उच्चा पृथिव्यामन्यो अध्यन्तरिक्षे । तावस्मभ्यं पुत्रवारं पुरुक्षं रायस्पोषं वि-
ष्यतां नाभिमस्मे ॥ ४ ॥ विश्वान्यन्यो भुवना जज्ञातु विश्वमन्यो अभिचक्षाण
एति । सोमापूषणाववतं धियं मे युवाभ्यां विश्वाः पृतना जयेम ॥ ५ ॥ धियं पूषा
जिन्वतु विश्वमिन्द्रो रयिं सोमो रयिपतिर्दधातु । अवनतु देव्यदितिरनुर्या बृहद्व-
देम विदथे सुवीराः ॥ ६ ॥ ६ ॥

॥ ४१ ॥ १-२१ गुन्ममद ऋषिः ॥ १, २ वायुः । ३ इन्द्रवायू । ४-६

मन्मन्तो । ७-९ अश्विनौ । १०-१२ इन्द्रः । १३-१५ विश्वे देवाः । १६-१८
गायत्री । १९-२१ व्यापापृथिव्यौ हविर्धाने वा देवता ॥ छन्दः-१, ३, ४, ६,
१०, ११, १३, १५, १६, २०, २१ गायत्री । २, ५, ६, १२, १४, निवृत्
१= वृद्धी ॥ स्वरः-१-१५, १६-२१ पङ्कजः । १६ गान्धारः । १७ ऋषभः ।
२= मन्मन्तः ॥

॥ ४१ ॥ वायो ये तं सद्भस्त्रिणो रथामस्तेभिरा गंहि । नियुत्वा न्तसोमपीतये
॥ १ ॥ नियुत्वा न्वायवा गन्तव्यं शुक्रो अयामि ते । गन्तांसि सुन्वतो गृहम् ॥ २ ॥
शुक्रस्याय गवांश्च इन्द्रवायू नियुत्वंतः । आ यातं पिवतं नरा ॥ ३ ॥ अयं वा
मित्रावरुणा सुतः सोमं ऋतावृधा । ममेद्विह श्रुतं हवम् ॥ ४ ॥ राजानावनभि-
दुहा भुवे सदैर्युत्तमे । सहस्रस्थूण आसाते ॥ ५ ॥ ७ ॥ ता सम्राजा घृतासुती आ-
दित्या दातुनस्पती । सचेते अनवद्वरं ॥ ६ ॥ गोमदू पु नांस्त्याश्वावद्यातमश्विना ।
वृतां रुद्रा नृपाय्यम् ॥ ७ ॥ न यत्परोनान्तर आदधर्पदृषण्वसू । दुःशंसो मर्त्यो
रिपुः ॥ ८ ॥ ता न आ वोळ्ढमश्विना गयिं पिशङ्गसन्दृशम् । धिष्ण्या वरिवो-
विदम् ॥ ९ ॥ इन्द्रो अद्ग मद्गयमभी पदपं चुच्यवत् । स हि स्थिरो विचर्पणिः
॥ १० ॥ ८ ॥ इन्द्रश्च मूक्याति नो न नः पश्चादयं नशत् । भद्रं भवाति नः
पुरः ॥ ११ ॥ इन्द्र आशाभ्यस्पति सर्वाभ्यो अभयं करत् । जेता शत्रून्विचर्पणिः
॥ १२ ॥ विश्वे देवासु आ गतं शृणुता म इमं हवम् । एदं बर्हिनि पीदत ॥ १३ ॥
नीलो वो मधुमौ अयं शुनहोत्रेषु मत्सरः । एतं पिवत काम्यम् ॥ १४ ॥ इन्द्रज्ये-
ष्ठा मरुद्गणा देवासुः पुरातयः । विश्वे मम श्रुता हवम् ॥ १५ ॥ ६ ॥ अश्वित-
मे नदीतमे देवितमे सरस्वति । अप्रगस्ता इव स्मग्निं प्रशस्तिमस्व नस्कृधि ॥ १६ ॥
न्य विश्वा मरस्वति श्रितायूषि देव्याम् । शुनहोत्रेषु मत्स्व प्रजां देवि दिदिद्विहि
नः ॥ १७ ॥ इमा ब्रह्म सरस्वति जुपस्व वाजिनीवति । या ते मन्मं गृत्समदा ऋ-
तावरि प्रिया देवेषु जुहति ॥ १८ ॥ प्रेतां यज्ञस्य गन्धुर्वा युवामिदा वृणीमहे ।
यज्ञं देवेषु यच्छताम् ॥ १९ ॥ यावा नः पृथिवी इमं मिथ्रमद्य दिविस्पृशम् ।
सांमपीतये ॥ २० ॥ १० ॥ आ वामपस्थमदुहा देवाः सीदन्तु यज्ञियाः । इहाद्य

अ० २ । अ० ८ । व० १२] १५७ [म० २ । अ० ४ । सू० ४३

॥ ४२ ॥ १-३ गृत्समद ऋषिः ॥ कपिञ्जल इवेन्द्रो देवता ॥ छन्दः-१, २, ३
त्रिष्टुप् ॥ धैवतः स्वरः ॥

॥ ४२ ॥ कर्निक्रदञ्जनुर्पं प्रवृत्राण इयति वाचमरितेय नावम् । सुमङ्गलं
शकुने भवासि मा त्वा का चिदभिभा विश्व्या विदत् ॥ १ ॥ मा त्वा श्येन उ-
र्ध्वधीन्मा सुपर्णो मा त्वा विददिषुमान्वीरो अस्ता । पित्र्यामनु प्रदिशं कर्निक्रद-
त्सुमङ्गलो भद्रवादी वदेह ॥ २ ॥ अर्ब क्रन्द दक्षिणतो गृहाणां सुमङ्गलो भद्रवादी
शकुन्ते । मानः स्तेन ईशत माघशंसो बृहद्वदेम विदथे सुवीराः ॥ ३ ॥ ११ ॥

॥ ४३ ॥ १-३ गृत्समद ऋषिः ॥ कपिञ्जल इवेन्द्रो देवता ॥ छन्दः-१ ज-
गती । ३ निचृज्जगती । २ भुरिगतिशकरी ॥ स्वरः-१, ३ निषादः । २ पञ्चमः ॥

॥ ४३ ॥ प्रदक्षिणिदभि गृणन्ति कारवो वयो वदन्त ऋतुथा शकुन्तयः ।
उभे वाचौ वदति सामगा इव गायत्रं च त्रैष्टुभं चानु राजति ॥ १ ॥ उद्गातेव श-
कुने सामं गायसि ब्रह्मपुत्र इव सर्वनेषु शंससि । वृषेव वाजी शिशुमतीरपीत्या
सर्वतो नः शकुने भद्रमा वद विश्वतो नः शकुने पुण्यमा वद ॥ २ ॥ आवदंस्त्वं
शकुने भद्रमा वद तूष्णीमासीनः सुमतिं चिकिद्धि नः । यदुत्पतन्वदसि कर्करि-
र्यथा बृहद्वदेम विदथे सुवीराः ॥ ३ ॥ १२ ॥ ४ ॥ २ ॥

॥ इति द्वितीयं मण्डलं समाप्तम् ॥

अथतृतीय सर्गलक्षम् ॥

॥ १ ॥ १-१३ गाथिनो विश्वामित्र ऋषिः ॥ अग्निदेवता ॥ छन्दः—१,
३, ४, ५, ६, ११, १२, १५, १७, १८, २० निचृत्त्रिष्टुप् । २, ६, ७, १३, १४
त्रिष्टुप् । १०, २१ विराट् त्रिष्टुप् । २२ ज्योतिष्मती त्रिष्टुप् । ८, १६, २३
लराट् पङ्क्तिः । १८ भुरिक् पङ्क्तिः ॥ स्वरः—१-७, ६-१५, १७, १८—२२
धेवनः । ८, १६, १८, २३ पञ्चमः ॥

॥ १ ॥ सोमस्य मा त्वसं वच्यग्ने वह्निं चकथं विद्ये यज्ञ्यै । देवाँ अच्छा
दीयैरुज्जे अद्रिं शमाये अग्ने तन्वै जुपस्व ॥ १ ॥ प्राञ्चं यज्ञं चकृम वर्धतां
गीः सुभिर्द्विगुणं नमसा दुवस्यन् । दिवः शशासुविदथा कवीनां गृत्साय चित्त-
वसें गातुमीषुः ॥ २ ॥ मयौ दधे मेधिरः पूतदंजो दिवः सुवन्धुर्जनुपा पृथिव्याः ।
अविन्दतु दर्शतमप्स्वः न्तर्देवासो अग्निमपसि स्वमृणाम् ॥ ३ ॥ अवर्धयन्तसुभगौ
सप्त गृहीः श्वेतं जज्ञानमरुपं महित्वा । शिशुं न ज्ञातमभ्यारुर्श्वा देवासो अग्निं
जनिमन्वपुष्यन् ॥ ४ ॥ शुक्रेभिरहो रजं आततन्वान् क्रतुं पुनानः कविभिः
पुवित्रैः । शोचिर्वसान्तः पर्यायुस्पां श्रियो मिमीते वृद्धीरनूनाः ॥ ५ ॥ १३ ॥
वृत्राजो सीमनदतीरदव्या दिवो यद्दीरवसाना अनग्नाः । सन्ता अत्र युवतयः स-
योनौरेकं गर्भं दधिरं सप्त वालीः ॥ ६ ॥ स्तीर्णा अस्य संहतो विश्वरूपा घृतस्य
योनौ अवधे मथूनाम् । अस्थुरत्र धेनुवः पिन्वमाना मही दस्मस्य मातरा समीची
॥ ७ ॥ वृत्राणः सूनो सहस्रो व्यग्रौदधानः शुक्रा रथसा वर्षपि । ओतन्ति धारा
मथूनो घृतस्य वृषा यत्र वावृधे कान्वेन ॥ ८ ॥ पितुश्चिदूर्ध्वजनुपा विवेद व्यस्य
धारा अमृज्जग्नि धेनाः । गुहा चरन्तं सखिभिः शिवेभिर्दिवो यद्दीभिर्न गुहा व-
भूव ॥ ९ ॥ पितुश्च गर्भं जन्तुश्च वध्रे पूर्वरेको अथयत्पीप्यानाः । वृष्णो सपत्नी
शुचये सर्वन्तू उभे अस्मै मनुष्येभ्यो नि पाहि ॥ १० ॥ १४ ॥ उरौ महां अनिवाधे
वैश्वर्यापो अग्निं यशसः सं हि पूर्वीः । ऋतस्य योनावशयदमूना जामीनामग्नि-
पसि स्वमृणाम् ॥ ११ ॥ अक्रो न वध्निः समिधे महीनां दिदृक्षेयः सूनवे भाक्त्र-

अ० २ । अ० ८ । व० १७] १५६ [म० ३ । अ० १ । सू० २ ।

जीकः । उदुसिया जनिता यो जजानापां गर्भो नृत्तमो यद्वो अग्निः ॥ १२ ॥
 अपां गर्भं दर्शतमोपधीतां वना जजान सुभगा विरूपम् । देवासश्चिन्मनसा सं हि
 जग्मुः पनिष्ठं जातं तवसं दुवस्यन् ॥ १३ ॥ बृहन्त इन्द्रानवो भाञ्जजीकमग्निं सं-
 चन्त विद्युतो न शुक्राः । गुह्यं वृद्धं सदेसि स्वे अन्तरपार ऊर्वे अमृतं दुहानाः
 ॥ १४ ॥ ईळे च त्वा यजमानो हविर्भिरीळे सखित्वं सुमतिं निकामः । देवैर्यो
 मीमीहि सं जग्निरे रक्षां च नो दम्भेभिरनीकैः ॥ १५ ॥ १५ ॥ उपक्षेतास्तव
 सुप्रणीतेऽग्ने विश्वानि धन्या दधानाः । सुरेतसा श्रवसा तुञ्जमाना अभि प्याम
 पृतनायूरदेवान् ॥ १६ ॥ आ देवानामभवः केतुरग्ने मन्द्रो विश्वानि काव्यानि
 विद्वान् । प्रति मर्ता अवासयो दभूना अनु देवान्त्रिरो यासि साधन् ॥ १७ ॥
 नि दुरोणे अमृतो मर्त्यानां राजा ससाद विदधानि साधन् । घृतप्रतीक उर्विया
 व्यद्यौदग्निर्विश्वानि काव्यानि विद्वान् ॥ १८ ॥ आ नो गहि सख्येभिः शिवे-
 भिर्महान्महीभिर्भूतिभिः सरण्यन् । अस्मे रुयि बहुलं सन्तरुत्रं सुवाचं भागं यशसं
 कृधीनः ॥ १९ ॥ एता ते अग्ने जनिमा सनानि प्र पूर्याय नूतनानि वोचं । महा-
 न्ति वृष्णे सर्वना कृतेमा जन्मञ्जन्मन् निहितो जातवेदाः ॥ २० ॥ जन्मञ्जन्मन्
 निहितो जातवेदा विश्वामित्रेभिरिध्यते अजस्रः । तस्य वयं सुमता यज्ञियस्यापि भद्रे
 सौमनसे स्याम ॥ २१ ॥ इमं यज्ञं सहसावन् त्वं नो देवत्रा धेहि सुक्रतो ररा-
 णः । प्र यंसि होतवृहतीरिपो नोऽग्ने महि द्रविणमा यजस्व ॥ २२ ॥ इलामग्ने
 पुरुदंसं सनि गोः शशवत्तमं हवमानाय साध । स्यान्नः सूनुस्तनयो विजावाग्ने
 सा ते सुमतिर्भूत्वस्मे ॥ २३ ॥ १६ ॥

॥ २ ॥ १-१५ विश्वामित्र ऋषिः ॥ अग्निर्वैश्वानरो देवता ॥ छन्दः-१,
 ३, १० जगती । २, ४, ८, ६, ९, ११ विराड् जगती । ५, ७, १२, १३, १४,
 १५ निचृज्जगती च ॥ निषादः स्वरः ॥

॥ २ ॥ वैश्वानराय धिपणामृतावृधे घृतं न पूतमश्रये जनामसि । हिता हो-
 तारं मनुषश्च वाचतो धिया रथं न कुलिशः समृण्वति ॥ १ ॥ स रोचयज्जनुषा
 रोदसी उभे स मात्रोरभवत्पुत्र ईड्यः । हव्यवालग्निरजरश्चनोहितो दूढभो वि-
 शामतिथिर्दिभावंसुः ॥ २ ॥ क्रत्वा दक्षस्य तर्षपो विधर्मणि देवासो अग्निं जनयन्त
 चित्तिभिः । रुरुचानं भानुना ज्योतिषा महामत्यं न वाजं जनिष्यन्नुपं ब्रुवे ॥ ३ ॥
 आ मन्द्रस्य सनिष्यन्तो वरेण्यं वृणीमहे अर्ह्यं वाजमग्निमयम् । राति भृगुणापु-

५० २ । ५० २ । ५० २०] १६० [म० ३ । अ० १ । सू० ३ ।

निर्गन्तुं नित्यं नित्यं राजन्तं दिव्येन शोचिषा ॥ ४ ॥ अग्निं सुम्नाय दधिरे पुरो
 नना नान्ध्रवसमिह वृक्तवर्हिपः । यत्तनुचः सुरुचं विश्वदेव्यं रुद्रं यज्ञानां सार्ध-
 दिष्टिप्रसाम् ॥ ५ ॥ १७ ॥ पार्वकशोचे तत्र हि जयं परि होतयज्ञेषु वृक्तवर्हिपो
 नः । अन्ते दुव दृच्छमानासु आप्यमुपासते द्रविणं धेहि तेभ्यः ॥ ६ ॥ आ रोदसी
 न्या न राजसातयं चनोहितः ॥ ७ ॥ नमस्यत हव्यदाति स्वध्वरं दुवस्यत दम्यं
 ज्ञातयेदगमम् । रथीर्जितस्य वृद्धतो विचर्षणिरग्निदेवानामभवत्पुरोहितः ॥ ८ ॥
 तिनो यदस्य समिधः परिज्मनोऽग्नेरपुनश्नुशिजो अमृत्यवः । तामामेकामदधुर्मत्ये
 भुजं लोक्तम् के उप जामिमीयतुः ॥ ९ ॥ विशां कविं विश्पतिं मानुषीरिपः सं
 सोमकृण्वन्त्यर्धितिं न तेजसे । स उद्धतो निवतो याति वेविपत्स गर्भेषु भुवनेषु
 दीधरन् ॥ १० ॥ १८ ॥ स जिवते जुठरेषु प्रजज्ञिवानृषां चित्रेषु नानदन्न सिंहः ।
 वैश्वानरः पृथुपाज्ञा अमर्त्यो वसु रत्ना दयमानो वि दाशुपे ॥ ११ ॥ वैश्वानरः
 प्रतनथा नाक्रमारुहदिवस्पृष्टं भन्दमानः सुमन्मभिः । स पूर्ववज्जनयज्जन्तवे धनं
 समानमज्जं पयति जागृविः ॥ १२ ॥ अतावानं यज्ञियं विप्रमुक्ययमायं दधे
 मातरिश्वा दिवि जयम् । तं चित्रयामं हरिकेशमीमहे सुदीतिमग्निं सुविताय नव्यसे
 ॥ १३ ॥ शुचिं न यामन्निपिरं स्वरुशं केतुं दिवो रौचनस्थामुपवुधम् । अग्निं
 मूर्धानं दिवो अप्रतिष्कृतं तमीमहे नमसा यजिनं वृहत् ॥ १४ ॥ मन्द्रं होतारं
 शुचिमदयाविनं दर्भनसमुक्यं विश्वचर्पणम् । रथं न चित्रं वपुपाय दर्शतं मनु-
 हितं सदमिद्राय ईमहे ॥ १५ ॥ १९ ॥

॥ ३ ॥ १-११ विश्वामित्र ऋषिः ॥ अग्निवैश्वानरो देवता ॥ छन्दः-१,
 ५ निवृज्जगती । २, ३, ४, ६, ८, ९ जगती । ७, १० विराट् जगती । ११
 भुरिक् पङ्क्तिः । स्वरः-१-१० निपादः । ११ पञ्चमः ॥

॥ ३ ॥ वैश्वानराय पृथुपाजसे विप्रो रत्ना विथन्त ध्रुवेषु गातवे । अग्निर्हि
 दुवां अमृतो दुवस्यत्यथा धर्माणि सनता न दूदुपत् ॥ १ ॥ अन्तर्दूतो रोदसी
 वस्म ईयते होता निपत्तो मनुषः पुरोहितः । जयं वृहन्तं परि भूपतिं शुभिर्देवभि-
 रग्निरिष्टितो धियावसुः ॥ २ ॥ केतुं यज्ञानां विदधस्य सार्धं विप्रसो अग्निं
 मय्यन्त चित्तिभिः । अपांसि यस्मिन्नर्थि सन्दुर्गिरस्तस्मिन्सुम्नानि यजमान आ
 नेते ॥ ३ ॥ पिता यज्ञानामर्गो विप्रथितां विमानमग्निर्व्युनं च वाघताम् ।

अ० २ । अ० ८ । व० २३] १६१ [म० ३ । अ० १ । सू० ४ ।

आ विवेश रोदसी भूरिवर्षसा पुरुप्रियो भन्दते धामभिः कविः ॥ ४ ॥ चन्द्रमग्निं च-
न्द्ररथं हरिमतं वैश्वानरमप्सुपदं स्वविदम् । विगाहं तृणिं तविपीभिरावृतं भूणिं
देवास इह सुश्रियं दधुः ॥ ५ ॥ २० ॥ अग्निदेवेभिर्मनुपश्च जन्तुभिस्तन्यानां
यज्ञं पुरुपेशसं धिया । रथान्तरायते सार्धदिष्टिभिर्जीरो दमूना अभिशस्तिचातनः
॥ ६ ॥ अग्ने जरस्व स्वपत्य आयुन्यूर्जा पिन्वस्व समिषो दिदीहि नः । वयसि
जिन्व बृहत्तश्च जागृव उशिग्देवानामसि सुक्रतुर्विषाम् ॥ ७ ॥ विश्वपतिं यद्वमति-
धिं नरः सदा यन्तारं धीनामुशिजं च वाघताम् । अश्वराणां चेतनं जातवेदसं
प्र शंसन्ति नमसा जूतिभिर्वृधे ॥ ८ ॥ विभावा देवः सुरणः परि जित्तीरग्निर्व-
भूव शर्वसा सुमद्रथः । तस्य व्रतानि भूरिपोषिणो व्यमुष भूपे दम् आ सुवृक्ति-
भिः ॥ ९ ॥ वैश्वानर तव धामान्या चक्रे येभिः स्वविदधवो विचक्षण । जात
आपृणो भुवनानि रोदसी अग्ने ता विश्वा परिभूरसि त्पना ॥ १० ॥ वैश्वान-
रस्य दंसनाभ्यो बृहदरिणदेकः स्वपस्यया कविः । उभा पितरा महयन्नजायता-
ग्निर्धावापृथिवी भूरिरेतसा ॥ ११ ॥ २१ ॥

॥ ४ ॥ १—११ विश्वामित्र ऋषिः ॥ आप्रियो देवता ॥ छन्दः—१,
४, ७ स्वराट् पङ्क्तिः । २, ३, ५ त्रिष्टुप् । ६, ८, १०, ११ निचृत्त्रिष्टुप् । ९
विराट् त्रिष्टुप् ॥ स्वरः—१, ४, ७ पञ्चमः । २, ३, ५, ६, ८—११ धैवतः ॥

॥ ४ ॥ समित्समित्सुमना बोध्यस्मे शुचाशुचा सुमतिं रासि वस्वः । आ
देव देवान्यजथाय वलि सखा सखीन्तसुमना यक्ष्यग्ने ॥ १ ॥ यं देवासस्त्रि-
रहन्नायजन्ते दिवेदिवे वरुणो मित्रो अग्निः । सेमं यज्ञं मधुमन्तं कृधी नस्तनूनपा-
दघृतयोनिं विधन्तम् ॥ २ ॥ प्र दीधितिर्विश्ववारा जिगाति होतारमिळः प्रथमं य-
जध्वै । अच्छा नमोभिर्दृषभं वृन्दध्वै स देवान्यक्षदिप्रितो यजीयान् ॥ ३ ॥ ऊ-
र्ध्वो वां गातुरध्वरे अकार्यूर्ध्वा शोचींषि प्रस्थिता रजांसि । दिवो वा नाभा न्य-
सादिहोता स्तृणीमहि देवव्यचा वि बर्हिः ॥ ४ ॥ सप्त होत्राणि मनसा वृणाना
इन्वन्तो विश्वं प्रति यन्नृतेन । नृपेशसो विदधेषु प्र जाता अभीष्टं यज्ञं वि चरन्त
पूर्वीः ॥ ५ ॥ २२ ॥ आ भन्दमाने उपसा उपाके उत स्येते तन्याविरूपे ।
यथा नो मित्रो वरुणो जुजोषदिन्द्रो मरुत्वा उत वा महोभिः ॥ ६ ॥ देव्या हो-
तारा प्रथमा न्यृज्जे सप्त पृक्षासः स्वधया मदन्ति । ऋतं शंसन्त ऋतमित्त आ-
हुरनु व्रतं व्रतपा दीध्यानाः ॥ ७ ॥ आ भारती भारतीभिः यज्ञोपा इच्छा देवम-

मः २ । अः ८ । वः २६] १६२ [म० ३ । अ० १ । सू० ६ ।

नृप्येभिर्गुनिः । सरस्वती सास्वतेभिर्वाक् तिस्रो देवीर्वह्निरेदं संदन्तु ॥ ८ ॥
नक्षत्रैर्गणैश्च पोषयितुं देवं त्वष्टृर्विराणः स्यस्व । यतो वीरः कर्मण्यः सुदक्षो
गुप्तग्राश जायते देवकामः ॥ ९ ॥ वनस्पतेस्व सृजोष देवानग्निर्देविः शमिता
मृदयानि । सद्यु होता मृत्यवरो यजाति यथा देवानां जनिमानि वेद ॥ १० ॥
आ योऽग्ने समिधानो अर्वाङ्निद्रेण देवैः सरथं तुरेभिः । बर्हिर्न आस्तामदितिः
सुपुत्रा स्वाहा देवा अमृता मादयन्ताम् ॥ ११ ॥ २३ ॥

॥ ५ ॥ १—११ विश्वामित्र ऋषिः अग्निर्देवता ॥ छन्दः—१, २, ११
भुक्तिः पङ्क्तिः । ३ पङ्क्तिः । ६ स्वराद् पङ्क्तिः । ४ त्रिष्टुप् । ५, ७, १० निचृच्चि-
ष्टुप् । ८, ९ विराद् त्रिष्टुप् ॥ स्वरः—१—३, ६, ११ पञ्चमः । ४, ५, ७—१० धैवतः ॥

॥ ५ ॥ प्रत्यग्निरुपसर्चकेतानोऽवोधि विप्रः पदवीः कञ्चीनाम् । पृथुपाजा
देवयज्ञिः समिद्धोऽप्य दारा तमसो बर्हिषावः ॥ १ ॥ प्रेङ्गुर्निर्वोदधे स्तोमैर्भिर्गी-
भिः स्तोत्राणां नमस्य उक्थैः । पूर्वाऋतस्य सन्धश्शचक्रानः सं दूतो अद्यौदु-
पसो विरोके ॥ २ ॥ अथाय्यग्निर्मानुषीषु विक्ष्वपां गर्भो मित्र ऋतेन सा-
धन् । आ हर्यतो यजतः सान्वस्थादभूदु विप्रो हव्यो मतीनाम् ॥ ३ ॥ मित्रो
अग्निर्भवति यत्समिद्धो मित्रो होता वरुणो जातवेदाः । मित्रो अध्वर्युरिषिरो द-
मृता मित्रः सिन्धूनामुत पर्वतानाम् ॥ ४ ॥ पाति प्रियं रिपो अग्रं पदं वेः पाति
यद्दशरणेण सूर्यस्य । पाति नाभां सप्तशीर्षाणमग्निः पाति देवानामुपमादमृष्वः
॥ ५ ॥ २४ ॥ ऋभुश्चक्र ईड्यं चारु नाम विश्वानि देवो व्युनानि विद्वान् ।
ससस्य चर्म घृतवत्पदं वेस्तदिदग्नी रक्षत्यग्रयुच्छन् ॥ ६ ॥ आ योर्निमग्निर्घृत-
वन्तमस्थात्पृथुर्ग्राणमुशन्तमुशानः । दीद्यानः शुचिर्ऋष्वः पावकः पुनः पुनर्मात-
रा नव्यसी कः ॥ ७ ॥ सद्यो जात ओषधीर्भवन्ते यदी वर्धन्ति प्रस्वो घृतेन ।
आप इव प्रवता शुम्भमाना उरुप्यदग्निः पित्रोरुपस्थे ॥ ८ ॥ उदु प्लुतः समिधा
यद्गो अद्यौदुर्मन्दिचो अधि नाभां पृथिव्याः । मित्रो अग्निरीड्यो मातरिश्वा दू-
तो वक्ष्यजथाय देवान् ॥ ९ ॥ उदस्तम्भीत्समिधा नार्कमृष्वोऽग्निर्भवन्नृत्तमो रो-
चनानाम् । यदी भृगुभ्यः परि मातरिश्वा गुहा सन्तं हव्यवाहं समीधे ॥ १० ॥
इदमग्ने पुरुदंसं मनि गोः शश्वत्तमं हवमानाय साध । स्यान्नः सनुस्तनयो वि-
जावाग्ने सा ते सुमतिर्भूत्वस्मे ॥ ११ ॥ २५ ॥

॥ ६ ॥ १—११ विश्वामित्र ऋषिः ॥ अग्निर्देवता ॥ छन्दः—१, ५ विराद्

अ० ३ । अ० १ । व० १] १६३ [म० ३ । अ० १ । सू० ७ ।

त्रिष्टुप् । २, ७ त्रिष्टुप् । ३, ४, ८ निचृत्त्रिष्टुप् । १० भुरिक् त्रिष्टुप् । ६, ११
भुरिक् पङ्क्तिः । ६ स्वराद् पङ्क्तिः ॥ स्वरः-१-५, ७, ८, १० धैवतः । ६, ९,
११ पञ्चमः ॥

॥ ६ ॥ प्र कारवो मन्ना वच्यमाना देवद्रीची नयत देवयन्तः । दक्षिणा-
वाङ्माजिनी प्राच्येति हविर्भरन्त्यग्नये घृताची ॥ १ ॥ आ रोदसी अपृणा जाय-
मान उत प्र रिक्था अधनु प्रयज्यो । दिवश्चिदग्ने महिना पृथिव्या वच्यन्तां ते वह्नयः
सप्तजिह्वाः ॥ २ ॥ द्यौश्च त्वा पृथिवी यज्ञियासो नि होतारं सादयन्ते दमाय । यदी
विशो मानुषीर्देवयन्तीः प्रयस्वतीरीळते शुक्रमर्चिः ॥ ३ ॥ महान्तसधस्थे ध्रुव आ
निषत्तोऽन्तर्धावा माहिने हर्यमाणः । आस्क्रे सपत्नी अजरे अमृक्ते सर्वर्ध्वे उरु-
गायस्य धेनू ॥ ४ ॥ वता ते अग्ने महतो महानि तव क्रत्वा रोदसी आ तंतन्य ।
त्वं दूतो अभवो जायमानस्त्वं नेता वृषभ चर्षणीनाम् ॥ ५ ॥ २६ ॥ ऋतस्य वा
केशिना योग्याभिर्घृतस्तुवा रोहिता धुरि धिष्व । अथा वह देवान्देव विश्वान्त्व-
ध्वरा कृणुहि जातवेदः ॥ ६ ॥ दिवश्चिदा ते रुचयन्त रोका उपो विभातीरनु
भासि पूर्वीः । अपो यदग्न उशध्रग्वनेषु होतुर्मन्द्रस्य पुनर्यन्त देवाः ॥ ७ ॥ उरौ वा
ये अन्तरिक्षे मदन्ति दिवो वा ये रोचने सन्ति देवाः । ऊर्मा वा ये सुहर्वासो
यजत्रा आयेमिरे रथ्यो अग्ने अश्वाः ॥ ८ ॥ ऐभिरग्ने सरथं याह्यर्वाह नाना-
रथं वा विभवो ह्यश्वाः । पत्नीवतस्त्रिंशतं त्रींश्च देवाननुष्वधमा वह मादयस्व
॥ ९ ॥ स होता यस्य रोदसी चिदुर्वी यज्ञयज्ञमभि वृधे गृणीतः । प्राची अध्वरे-
व तस्थतुः सुमेके ऋतावरी ऋतजातस्य सत्ये ॥ १० ॥ इळामग्ने पुरुदंसं सनि
गोः शश्वत्तमं हवमानाय साध । स्यान्नः सूनुस्तनयो विजावाग्ने सा ते सुमति-
र्भूत्वस्मे ॥ ११ ॥ २७ ॥ ८ ॥ २ ॥

॥ ७ ॥ १-११ विश्वामित्र ऋषिः ॥ अग्निर्देवता ॥ छन्दः-१, ६, ९, १०
त्रिष्टुप् । २, ३, ४, ५, ७ निचृत्त्रिष्टुप् । ८ स्वराद् पङ्क्तिः । ११ भुरिक् पङ्क्तिः ॥
स्वरः-१-७, ९, १० धैवतः । ८, ११ पञ्चमः ॥

॥ ७ ॥ प्र य आरुः शितिपृष्ठस्य धासेरा मातरा विविशुः सप्त वारिणीः । परिक्षिता
पितरा सं चरेते प्र संसृते दीर्घमायुः प्रयत्ने ॥ १ ॥ दिवक्षसो धेनवो वृष्णो अश्वा दे-
वीरा तस्थौ मधुमद्वहन्तीः । ऋतस्य त्वा सदसि क्षेमयन्तं पर्येका चरतिवर्तनि गौः ॥ २ ॥
आ सीमरोहत्सुयमा भवन्तीः पतिश्चिकित्वात्रागिविद्वयीणाम् । प्र नीलपृष्ठो अत-

म० ३ । अ० १ । सू० ८ ।
 म० ३ । अ० १ । व० ४] १६४ [म० ३ । अ० १ । सू० ८ ।

मम्यं प्रमेस्ता अयासयन्त्युत्पत्तीकः ॥ ३ ॥ महिं त्वाष्ट्रमूर्जयन्तीरजुयं स्तभुय-
 गानं गानो बहन्ति । व्यहोभिदिद्युतानः सधस्य एकांमित्र रोदसी आ विवेश ॥ ४ ॥
 हानन्ति शृणो अरुपस्य शेषमुत वृन्स्य शासने रणन्ति । द्विवोरुचः सुरुचो
 गेर्चमाना वृत्ता नेपां गण्या माहिना गीः ॥ ५ ॥ १ ॥ उतो पितृभ्यां प्रविदानु
 गोपं मृगो मृगज्यामनयन्त शृणुम् । उक्षा ह यत्र पति धानमक्तोरनु स्वं धाम ज-
 मिर्नृवत्त ॥ ६ ॥ अश्व्युभिः पञ्चभिः मृत विप्राः प्रियं रत्नन्ते निहितं एदं वेः ।
 प्राञ्चो मदन्त्युजणो अजुर्यादेवा देवानामनु हि वृता गुः ॥ ७ ॥ दैव्या होतारा
 मृगमा नृज्जं मृत पृत्तासः स्वधया मदन्ति । ऋतं शंसन्त ऋतमिच्छ ओदुरनु वृत्तं
 वृत्ता दीव्यानाः ॥ ८ ॥ वृषायन्ते महे अत्याय पूर्वाष्टिणो चित्राय रमयः सु-
 श्रियाः । देव होतमन्त्रतरश्चिकित्वान्महो देवात्रोदसी एह वंक्षि ॥ ९ ॥ पृत्तप्रयजो
 श्रियाः सुवाचः सुकेतव उपसो देवदूषुः । उतो चिदग्ने महिना पृथिव्याः कृतं चि-
 देतुः स पदे दशस्य ॥ १० ॥ इळामग्रे पुरुदंसं सनि गोः शश्वत्तमं हवमानाय
 माय । स्यान्नः सनुस्तनयो विजावाग्रे सा ते सुमतिर्भूत्वस्मे ॥ ११ ॥ २ ॥

॥ ८ ॥ १-११ विश्वामित्र ऋषिः ॥ विश्वेदेवा देवता ॥ छन्दः-१, ८, १०
 निचृत्त्रिष्टुप् । २, ५, ६, ११ त्रिष्टुप् । ४ स्वराट् त्रिष्टुप् । ३, ७ स्वराडनुष्टुप् ॥
 स्वरः-१, २, ४-६, ८-११ धैवतः । ३, ७ गान्धारः ॥

॥ ८ ॥ अज्जन्ति त्वामध्वरे देवयन्तो वनस्पते मधुना दैव्येन । यदूर्ध्वस्तिष्ठता
 द्रविणेह धेनुयन्ता जयो मातुरस्या उपस्थे ॥ १ ॥ समिद्धस्य श्रयमाणः पुरस्ता-
 द्ब्रह्म वन्दानो अजरं सुवीरम् । आरे अस्मदमतिं वार्धमान उच्छ्रयस्व महते सौध-
 गाय ॥ २ ॥ उच्छ्रयस्व वनस्पते वर्ष्मन्पृथिव्या अधि । सुमिती ग्रीयमानो वर्चो
 या युजवाहसे ॥ ३ ॥ युवा सुवासाः परिक्वीत आग्रात्स उश्रेयान्भवति जायमानः ।
 ते धीर्गमः कृयु उर्ध्वयन्ति स्वाध्याश्मनसा देवयन्तः ॥ ४ ॥ जातो जायते सुदि-
 न्ये अद्रो सम्ये आ विदधे वर्धमानः । पुनन्ति धीरा अपसो मनीषा देव्या वि-
 म्र उदियति वाचम् ॥ ५ ॥ ३ ॥ यान्यो नरो देवयन्तो निमिष्युर्धनस्पते स्वाधिति-
 नो वृत्तज । ते देवायः स्वरयस्तस्थिवांसः प्रजावदस्मे दिधिपन्तु रत्नम् ॥ ६ ॥
 ते वृक्षानो अग्निं क्षपि निमितासो यतन्धुवः । ते नो व्यन्तु वर्यं देवत्रा चैत्र-
 नायमः ॥ ७ ॥ आदित्या रुद्रा वसवः सुनीथा द्यावाचामा पृथिवी अन्तरिक्षम् ।
 सुतोपसो वृक्षवन्तु देवा ऊर्ध्वं कृण्वन्त्वध्वरस्य केतुम् ॥ ८ ॥ हंसा इव श्रेणि-

अ० ३ । अ० १ । व० ७] १६५ [म० ३ । अ० १ । सू० १० ।

शो यतानाः शुक्रा वसानाः स्वरवो न आगुः । उन्नीयमानाः कुविभिः पुरस्तद्वि-
वा देवानामपि यन्ति पार्यः ॥ ६ ॥ शृङ्गाणीवेच्छृङ्गिणां सं ददध्रे चपालवन्तः
स्वरवः पृथिव्याम् । वायुर्जिवा विह्वे ओषमाणा अस्माँ अवन्तु पृतनाज्येषु ॥ १० ॥
वनस्पते शतवल्शो वि रोह सहस्रवल्शा वि वयं रुहेम । यं त्वामयं स्वधितिस्ते-
जमानः प्रणिनाय महते सौभगाय ॥ ११ ॥ ४ ॥

॥ ६ ॥ १-६ विश्वामित्र ऋषिः अग्निदेवता ॥ छन्दः—१, ४ बृहती ।
२, ५, ६, ७ निचृद्वृहती । ३, ८ विराद् बृहती । ६ स्वराद् पङ्क्ति ॥ स्वरः—१-८
मध्यमः ॥ ६ पञ्चमः ॥

॥ ६ ॥ सखायस्त्वा वष्टमहे देवं मर्तास ऊतये । अपां नपातं सुभगं सुदीदिति
सुप्रतूतिमनेहसम् ॥ १ ॥ कार्यमानो वना त्वं यन्मातृरजगन्नपः । न तत्तं अग्ने प्र-
मृषे निवर्तनं यदूरे सन्निहाभवः ॥ २ ॥ अतिं तृष्टं ववलिथायैव सुमना असि ।
प्रप्रान्ये यन्ति पर्यन्य आसते देवाँ सख्ये असि श्रितः ॥ ३ ॥ ईयिवांसमति सि-
धुः शश्वतीरति सश्वतः । अन्वीमविन्दन्निचिरासो अगुहो अप्सु सिंहमिव श्रितम्
॥ ४ ॥ समृवांसमिव तमनाग्निमित्था तिरोहितम् । ऐनं नयन्मातरिश्वा पराव-
तो देवेभ्यो मथितं परि ॥ ५ ॥ ५ ॥ तं त्वा मर्ता अगृभ्णत देवेभ्यो हव्यवाहन ।
विश्वान्यद्यज्ञा अभिपासि मानुष तव क्रत्वा यविष्ठय ॥ ६ ॥ तद्भद्रं तव दंसता
पाकाय चिच्छदयति । त्वां यदध्रे पशवः समासते समिद्धमपिश्वरे ॥ ७ ॥ आ
जुहोता स्वध्वरं शीरं पावकशोचिपम् । आशुं दूतमजिरं प्रत्नमीडयं श्रुष्टी देवं
सपर्यत ॥ ८ ॥ त्रीणि शता त्री सहस्राण्यग्निं त्रिंशच्च देवा नव चासपर्यन् ।
औक्षन्वृतैरस्तृणन्वहिरस्मा आदिद्धोतारं न्यसादयन्त ॥ ९ ॥ ६ ॥

॥ १० ॥ १-६ विश्वामित्र ऋषिः ॥ अग्निदेवता ॥ छन्दः—१, ५, ८
विराडुष्णिक् । ३ उष्णिक् । ४, ६, ७, ९ निचृदुष्णिक् । २ भुरिग् गायत्री ॥
स्वरः—१, ३-६ ऋषभः । २ पङ्क्तिः ॥

॥ १० ॥ त्वामग्ने मनीषिणः सम्राजं चर्षणीनाम् । देवं मर्तास इन्धते स-
मध्वरे ॥ १ ॥ त्वां यज्ञेष्वृत्विजमग्ने होतारमीळते । गोपा ऋतस्य दीदिहि स्वे दमे
॥ २ ॥ स घा यस्ते ददाशति समिधा जातवेदसे । सो अग्ने धत्ते सुवीर्यं स
पुष्यति ॥ ३ ॥ स केतुरध्वराणामग्निदेवैभिरा गमत् । अञ्जानः सप्त दारुभिर्ह-

सं ३ । अ० १ । व० १२] १६६ [म० ३ । अ० १ । सू० १२ ।

विभ्रते ॥ ४ ॥ प्र होत्रे पूर्य वचोऽग्नये भरता बृहत् । विषां ज्योतीषि विभ्रते
न केयमे ॥ ५ ॥ ७ ॥ अग्निर्वर्धन्तु नो गिरो यतो जायत उक्थ्यः । महे वाजा-
यु शर्विणाय दर्शतः ॥ ६ ॥ अग्ने यजिष्ठो अध्वरे देवान्देवयुते यज । होता मन्द्रो
वि राज्ञस्यति सिधेः ॥ ७ ॥ स नः पावक दीदिहि छुमदस्मे सुवीर्यम् । भवा स्तो-
न्यो अन्तमः स्तुतये ॥ ८ ॥ तं त्वा विषा विपन्यवो जागृवांसः समिन्धते ।
हव्यवाहममर्त्य सहोदधम् ॥ ९ ॥ ८ ॥

॥ ११ ॥ १-६ विश्वामित्र ऋषिः ॥ अग्निर्देवता ॥ छन्दः-१, २, ५, ७,
८ निचृद्गायत्री । ३, ६ विराड् गायत्री । ४, ६ गायत्री ॥ षड्जः स्वरः ॥

॥ ११ ॥ अग्निर्होता पुरोहितोऽध्वरस्य विचर्षणिः । स वेद यज्ञमानुषक
॥ १ ॥ स हव्यवाहमर्त्य उशिग्दूतश्चनोहितः । अग्निर्धिया समृण्वति ॥ २ ॥
अग्निर्धिया स चेतति केतुर्यज्ञस्य पूर्यः । अर्थ हस्य तरणि ॥ ३ ॥ अग्निं सूनुं
सनश्नुतं सहसो जातवेदसम् । वह्निं देवा अकृण्वत ॥ ४ ॥ अदाभ्यः पुरता वि-
शामग्निर्मानुषीणाम् । तूर्णी रयः सदा नवः ॥ ५ ॥ ६ ॥ साह्वान्विषा अभियुजः
कर्तुं देवानाममर्क्तः । अग्निस्तु विश्रवस्तमः ॥ ६ ॥ अभि प्रयांसि वाहसा दाश्वान्
अश्नोति मर्त्यः । क्षयं पावकशोचिपः ॥ ७ ॥ परि विश्वानि सुधिताग्नेरश्याम म-
न्मभिः । विषांसो जातवेदसः ॥ ८ ॥ अग्ने विश्वानि वार्या वाजेषु सनिषामहे ।
त्वे देवाम् एरिरे ॥ ९ ॥ १० ॥

॥ १२ ॥ १-६ विश्वामित्र ऋषिः ॥ इन्द्राग्नी देवते ॥ छन्दः-१, ३, ५,
८, ९ निचृद्गायत्री । २, ४, ६ गायत्री । ७ यवमध्या विराड्गायत्री च ॥ ष-
ड्जः स्वरः ॥

॥ १२ ॥ इन्द्राग्नी आ गतं सुतं गीर्भिर्नभो वरेण्यम् । अस्य पातं धिये-
षिता ॥ १ ॥ इन्द्राग्नी जरितुः सचा यज्ञो जिगाति चेतनः । अया पातमिमं सु-
तम् ॥ २ ॥ इन्द्रमग्निं कविच्छदा यज्ञस्य जूत्या वृणे । ता सोमस्येह तृम्पताम्
॥ ३ ॥ तोशा वृत्रहणा हुवे सजित्वानापराजिता । इन्द्राग्नी वाजसातमा ॥ ४ ॥
प्र वामनन्त्युविधनो नीथाविदो जरितारः । इन्द्राग्नी इष आ वृणे ॥ ५ ॥ ११ ॥
इन्द्राग्नी नवति पुरो दासपत्नीरधूनुतम् । साकमेकेन कर्मणा ॥ ६ ॥ इन्द्राग्नी
अयमप्यगुय प्र यन्ति धीतयः । ऋतस्य पथ्याऽअनु ॥ ७ ॥ इन्द्राग्नी तविषाणि

अ० ३ । अ० १ । व० १४] १६७ [म० ३ । अ० २ । सू० १४ ।

वां मधस्थानि प्रयांसि च । युवोऽस्तूयं हितम् ॥ ८ ॥ इन्द्राग्नी रोचना द्विवः
परि वाजेषु भूषथः । तद्धां चेति प्र वीर्यम् ॥ ६ ॥ १२ ॥ १ ॥

॥ १३ ॥ १-७ ॥ ऋषभो वैश्वामित्र ऋषिः ॥ अग्निर्देवता ॥ छन्दः-१
भुरिगुणिक ॥ २, ३, ५, ६, ७ निचृदनुष्टुप् । ४ विराडनुष्टुप् ॥ स्वरः-१ ऋ-
षभः । २-७ गान्धारः ॥

॥ १३ ॥ प्र वो देवाद्याग्नये वहिष्मर्चस्मै । गर्भदेवेभिरा स नो यजिष्ठो
ब्रह्मिरा सदत् ॥ १ ॥ ऋतावा यस्य रोदसी दत्तं सचन्त ऊतयः । हविष्मन्तस्त-
मीकते तं सनिष्यन्तोऽवसे ॥ २ ॥ स यन्ता विप्र एषां स यज्ञानामथा हि षः । अग्निं तं
वो दुवस्यत दाता यो वर्णिता मयम् ॥ ३ ॥ स नः शर्माणि वीतयेऽग्निर्यच्छतु
शन्तमा । यतो नः प्रुणवद्वसु दिवि क्षितिभ्यो अस्वा ॥ ४ ॥ दीद्विवांसमर्ष-
व्यं वस्वीभिरस्य धीतिभिः । ऋकाणो अग्निर्मिन्धते होतारं विश्पतिं विशाम्
॥ ५ ॥ उत नो ब्रह्मन्नविष उक्थेषु देवहूतमः । शं नः शोचा मरुद्वधोऽग्ने सहस्र-
सातमः ॥ ६ ॥ नू नो रास्व सहस्रवत्तोकवत्पुष्टिमद्वसु । द्युमर्दने सुवीर्यं वर्षिष्ठ-
मनुपक्षिवम् ॥ ७ ॥ १३ ॥

॥ १४ ॥ १-७ ऋषभो वैश्वामित्र ऋषिः ॥ अग्निर्देवता ॥ छन्दः-१,
७ निचृत् त्रिष्टुप् । २, ५ त्रिष्टुप् । ३, ४ विराट् त्रिष्टुप् । ६ पङ्क्तिः ॥ स्वरः-१-५,
७ गन्धारः । ६ पञ्चमः ॥

॥ १४ ॥ आ होता मन्द्रो विदथान्यस्थात्सत्यो यज्वा कवितमः स वेधाः ।
विद्युद्व्यथः सहस्रस्पुत्रो अग्निः शोचिष्केशः पृथिव्यां पाजो अथेत् ॥ १ ॥ अ-
यामि ते नमउक्तिं जुपस्व ऋतावस्तुभ्यं चेतते सहस्रः । विद्धां आ वक्षि विदुषो
नि षत्सि मध्य आ ब्रह्मरुतये यजत्र ॥ २ ॥ द्रवतां त उपसा वाजयन्ती अग्ने
वातस्य पृथ्याभिरच्छ । यत्सीमज्जन्ति पूर्वं हविभिरा वन्युरेव तस्यतुर्दुरोणे ॥ ३ ॥
मित्रश्च तुभ्यं वरुणः सहस्रोऽग्ने विश्वे मरुतः सुम्नमर्चन् । यच्छोचिषा सहस्रस्पुत्र
तिष्ठा अभि क्षितीः प्रथयन्तसूयो नृन् ॥ ४ ॥ वयं ते अद्य रस्मिा हि काममुत्ता-
न हस्ता नमसोपसद्य । यजिष्ठेन मनसा यक्षि देवानसेधता मन्मना विप्रो अग्ने
॥ ५ ॥ त्वद्धि पुत्र सहस्रो वि पूर्वादेवस्य यन्त्युतयो वि वाजाः । त्वं देहि सह-
स्त्रिणं रयिं नोऽद्रोघेण वचसा सत्यमग्ने ॥ ६ ॥ तुभ्यं दत्त कविक्रतो यानीमा

अ० ३ । अ० १ । व० १६] १६८ [म० ३ । अ० २ । सू० १६ ।

देव मनीमो अश्वरे अकर्म । त्वं विश्वस्य सुरथस्य वोधि सर्वं तदग्ने अमृत स्ख-
६७ ॥ ७ ॥ १४ ॥

॥ १५ ॥ १—७ उत्कीलः कास ऋषिः ॥ अग्निर्देवता ॥ छन्दः—१, ४
त्रिष्टुप् । ५ विराट् त्रिष्टुप् । ६ निचृत् त्रिष्टुप् । २ पङ्क्तिः । ३, ७ भुरिक् पङ्क्तिः ॥
स्वरः—१, ४-६ ध्रुवतः । २, ३, ७ पञ्चमः ॥

॥ १५ ॥ वि पाजसा पृथुना शोशुचानो वाधस्व द्विपो उक्षसो अमीवाः ।
सुशर्मणो बृहतः शर्मणि स्यामग्नेरहं सुहवस्य प्रणीतौ ॥ १ ॥ त्वं नो अस्या उपसो
वृष्टौ त्वं सृष्ट उदिते वोधि गोपाः । जन्मेव नित्यं तनयं जुपस्य स्तोमं मे अग्ने
नृणां सुजात ॥ २ ॥ त्वं नृचक्षा वृषभानु पूर्वाः कृष्णास्वग्ने अरुपो वि भाहि ।
वसो नेपि च पपि चाल्यहः कृधी नो राय उशिर्नो यविष्ठ ॥ ३ ॥ अपाब्धो
अग्ने वृषभो दिदीहि पुरो विश्वाः सौभगा सज्जिगीवान् । यज्ञस्य नेता प्रथमस्य
प्रायोजीतवेदो बृहतः सुप्रणीते ॥ ४ ॥ अर्च्छिद्रा शर्मं जरितः पुरुणि देवाँ अ-
च्छा दीद्यानः सुमेधाः । स्यो न सस्तिरभि वक्षि वाजमग्ने त्वं रोदसी नः सु-
मेके ॥ ५ ॥ प्र पीपय वृषभ जिन्व वाजा नये त्वं रोदसी नः सु दोषे । देवेभि-
र्देव सुरुचा रुचानो मा नो मर्तस्य दुर्मतिः परि ष्टात् ॥ ६ ॥ इळामग्ने पुरुदंसं
सनि गोः शश्वत्तमं हवमानाय साध । स्यान्नः सूनुस्तनयो विजावाग्ने सा ते सु-
मतिर्भूत्वस्मे ॥ ७ ॥ १५ ॥

॥ १६ ॥ १-६ उत्कीलः कास ऋषिः ॥ अग्निर्देवता ॥ छन्दः—१, ५
भुरिगुष्टुप् । २, ६ निचृत् पङ्क्तिः । ३ निचृद्बृहती । ४ भुरिक्बृहती ॥ स्वरः—
१, ५ गान्धारः । २, ६ पञ्चमः ३, ४ मध्यमः ॥

॥ १६ ॥ अयमग्निः सुवीर्यस्येशो महः सौभगस्य । राय ईशे स्वपत्यस्य
गोमंत ईशे वृत्रहथानाम् ॥ १ ॥ इमं नरो मरुतः सश्चता वृथं यस्मिन्नायः शे-
ष्ट्यामः । अभि ये सन्ति पृतनासु दृष्ट्यो विश्वाहा शत्रुमादृभु ॥ २ ॥ स त्वं नो
रायः शिरीहि मीदो अग्ने सुवीर्यस्य । तुर्विद्युम्न वपिष्ठस्य प्रजावतोऽनमीवस्य
गुप्तिमणः ॥ ३ ॥ चक्रियो विश्वा भुवनाभि सांसहिरचक्रिर्देवेष्वा दुवः । आ देवेषु यतत
आ सुवीर्य आ शंसं जत नृणाम् ॥ ४ ॥ मा नो अग्नेऽमृतये मावीरतायै रीरथः । मागो
नार्य सत्तमस्पृष्ट मा निदेऽप्रेषांस्या कृधि ॥ ५ ॥ अग्निं वाजस्य सुभग प्रजावतोऽग्ने

अ० ३ । अ० १ । व० १६] १६६ [म० ३ । अ० २ । सू० १६ ।

वृहतो अर्ध्वरे । सं राया भूर्यसा सृज मयोभुना तुर्विद्युम्न यशस्वता ॥ ६ ॥ १६ ॥

॥ १७ ॥ १-५ उत्कीलः कात्य ऋषिः ॥ अग्निर्देवता ॥ छन्दः-१, २
त्रिष्टुप् । ४ विराद् त्रिष्टुप् । ५ निचृत् त्रिष्टुप् । ३ निचृत् पङ्क्तिः ॥ स्वरः-१, २,
४, ५ धैवतः । ३ पञ्चमः ॥

॥ १७ ॥ समिध्यमानः प्रथमानु धर्मा समकुर्भिरज्यते विश्ववारः । शोचि-
ष्केशो धृतनिर्णिक्पावकः सुयज्ञो अग्निर्यजथाय देवान् ॥ १ ॥ यथायजो होत्र-
मग्ने पृथिव्या यथा दिवो जातवेदश्चिकित्वान् । एवानेन हविषा यज्ञि देवान्मनु-
ष्वद्यज्ञं प्रतिरेममद्य ॥ २ ॥ त्रीण्यार्यैषि तव जातवेदस्तिस्स आजानीरुपसंस्ते
अग्ने । तार्भिर्देवानामवो यज्ञि विद्वानथा भव यजमानाय शं योः ॥ ३ ॥ अग्निं
मुदीतिं सुदृशं गृणन्तो नमस्यामस्त्वेड्यं जातवेदः । त्वां दूतमरतिं हव्यवाहं देवा
अकृण्वन्नमृतस्य नाभिम् ॥ ४ ॥ यस्त्वद्दोता पूर्वी अग्ने यजीयान्द्रिता च सत्ता
स्वधया च शम्भुः । तस्यानु धर्मं प्र यजा चिकित्वोऽथा नो धा अर्ध्वरं देववीतौ
॥ ५ ॥ १७ ॥

॥ १८ ॥ १-५ कतो वैश्वामित्र ऋषिः ॥ अग्निर्देवता ॥ छन्दः-१, ३,
५ त्रिष्टुप् । २, ४ निचृत्त्रिष्टुप् ॥ धैवतः स्वरः ॥

॥ १८ ॥ भवा नो अग्ने सुमना उपेतौ सखेव सख्ये पितरेव साधुः । पुरु-
द्बुहो हि क्षितयो जनानां प्रति प्रतीचीर्देहतादरातीः ॥ १ ॥ तपो प्वग्ने अन्तरां
अमित्रां तपा शंसमररुषः परस्य । तपो वसो चिकितानो अचिच्चान्वि ते तिष्ठन्ता-
मजरा अयासः ॥ २ ॥ इध्मेनाग्न इच्छमानो धृतेन जुहोमि हव्यं तस्मे वत्ताय ।
यावदीशे ब्रह्मणा वन्दमान इमां धियं शतसेयाय देवीम् ॥ ३ ॥ उच्छ्रोचिषा स-
हसस्पुत्र स्तुतो बृहद्वयः शशमानेषु धेहि । रेवदग्ने विश्वार्मित्रेषु शं योर्मर्मृज्मा नं
तन्वां भूरि कृत्वः ॥ ४ ॥ कृधि रत्नं सुसनिर्धनानां स वेदग्ने भवसि यत्समिद्धः ।
स्तोतुर्दुरोणे सुभगस्य रेवत्सृष्टा करस्ता दधिषे वपूषि ॥ ५ ॥ १८ ॥

॥ १९ ॥ १-५ कुशिकपुत्रो गाधी ऋषिः ॥ अग्निर्देवता ॥ छन्दः-१ त्रि-
ष्टुप् । २, ४, ५ विराद् त्रिष्टुप् । ३ स्वराद् पङ्क्तिः ॥ स्वरः-१, २, ४, ५ धै-
वतः । ३ पञ्चमः ॥

॥ १९ ॥ अग्निं होतारं प्र वृणे मियेधे गृत्से क्वचि विश्वविदममूरम् । त नो

य० ३ । य० १ । व० २१] १७० [य० ३ । अ० २ । सू० २१ ।

वत्सदेवतां वा यजीयाद्याये वाजाय वनते मयानि ॥ १ ॥ प्र ते अग्ने हविष्मतीमि-
ग्न्यन्तां सुयुम्नां रातिनीं वृताचीम् । प्रदक्षिणिदेवतातिमुखाणः सं रातिभिर्व-
नुभिरेवमश्रेत् ॥ २ ॥ स तेजीयसा मनसा त्वोत उत शिञ्च स्वपत्यस्य शिञ्चोः ।
अग्ने रायो नृत्तमस्य प्रभृतौ भूयाम ते सुष्टुतयश्च वस्वः ॥ ३ ॥ भूरीणि हि त्वे
दधिरे अनीकाग्ने देवस्य यज्यवो जनांसः । स आ वह देवताति यविष्टशर्धो य-
दय दिव्यं यजामि ॥ ४ ॥ यत्त्वा होतारमनजन्मियेधे निषादयन्तो यजथाय देवाः ।
न त्वं नो अग्नेऽदितेह बोध्याधि श्रवांसि धेहि नस्तनूपु ॥ ५ ॥ १६ ॥

॥ २० ॥ १—५ गायत्री ऋपिः ॥ विश्वे देवा देवता ॥ छन्दः—१ विराद्
त्रिष्टुप् । २ निचृत्रिष्टुप् । ३ भुरिक् त्रिष्टुप् । ४, ५ त्रिष्टुप् ॥ धैवतः स्वरः ॥

॥ २० ॥ अग्निमुपसमं शिवनां दधिकां व्युष्टिपु हवते वह्निरुवथैः । सुज्योतिषो
नः श्रुतवन्तु देवाः सजोपसो अध्वरं वावशानाः ॥ १ ॥ अग्ने त्री ते वाजिना त्री
पथस्था तिस्रस्ते जिह्वा ऋतजात पूर्वीः । तिस्र उ ते तन्वो देववातास्ताभिर्नः पाहि
गिरो अमृगुच्छन् ॥ २ ॥ अग्ने भूरीणि तव जातवेदो देव स्वधावोऽमृतस्य नाम ।
मारचं प्राया मायिनां विश्वमिन्य त्वे पूर्वीः सन्दधुः पृष्ठवन्धो ॥ ३ ॥ अग्नि-
नेता भग इव त्रितीनां देवीनां देव ऋतुपा ऋतावा । स वृत्रहा सनयो विश्ववेदाः
पर्यङ्गिधाति दुहिता गृणन्तम् ॥ ४ ॥ दधिक्रामग्निमुपसं च देवीं बृहस्पतिं स-
वितारं च देवम् । अश्विना मित्रावरुणा भगं च वसूनुद्रां आदिसाँ इह हुवे ॥ ५ ॥ २० ॥

॥ २१ ॥ १—५ कौशिको गायत्री ऋपिः ॥ अग्निदेवता ॥ छन्दः—१, ४
त्रिष्टुप् । २, ३ अनुष्टुप् । ५ विराद् बृहती ॥ स्वरः—१, ४ धैवतः । २, ३ गा-
न्धारः । ५ मध्यमः ॥

॥ २१ ॥ इमं नो यज्ञममृतेषु धेहीमा हव्या जातवेदो जुपस्व । स्तोकाना-
मो मेदसो वृतस्य होतुः प्राशान प्रथमो निषद्य ॥ १ ॥ वृतवन्तः पावक ते स्तोकाः
धोतन्ति मेदसः । स्वधर्मन्देववीतये श्रेष्ठं नो धेहि वार्यम् ॥ २ ॥ तुभ्यं स्तोका
वृत्तधुतोऽग्ने विषाय सन्त्य । ऋपिः श्रेष्ठः समिध्यसे यज्ञस्य प्राविता भव ॥ ३ ॥
तुभ्यं धोतन्त्यध्रिगो शचीवः स्तोकासो अग्ने मेदसो वृतस्य । कविशस्तो बृहता
भानुनागा हव्या जुपस्व मेधिर ॥ ४ ॥ ओजिष्टं ते मध्यतो मेद उद्धृतं प्र ते वयं
देवामहे । धोतन्ति ते वसो स्तोका अर्थि त्वचि प्रति तान्देवशो विहि ॥ ५ ॥ २१ ॥

अ० ३ । अ० १ । व० २४] १७? [म० ३ । अ० २ । सू० २४ ।

॥ २२ ॥ १-५ गायत्री ऋषिः ॥ पुरीष्या अग्रयो देवता ॥ छन्दः-१ त्रिष्टुप् ।
२, ३ भुरिक् पङ्क्तिः । ५ निचृत्पङ्क्तिः । ४ विराडनुष्टुप् ॥ स्वरः-१ धैवतः । २,
३, ५ पञ्चमः । ४ ऋपभः ॥

॥ २२ ॥ अयं सो अग्निर्यस्मिन्त्सोममिन्द्रः सुतं दधे जठरे वावशानः । स-
हस्रिणं वाज्रमत्यं न ससिं सस्रवान्त्सन्त्सूयसे जातवेदः ॥ १ ॥ अग्ने यत्ते दिवि
वर्चः पृथिव्यां यदोषधीष्वस्वा यजत्र । येनान्तरिक्षमुर्वीततन्त्र त्वेषः स भानुर-
र्णवो नृचक्षाः ॥ २ ॥ अग्ने दिवो अर्णमच्छा जिगास्यच्छा देवाँ ऊचिषे धिप्पया
ये । या रौचने प्रस्तात्सूर्यस्य याश्चावस्तादुपतिष्ठन्त आपः ॥ ३ ॥ पुरीष्यासो
अग्रयः प्रावरोभिः सजोपसः । जुपन्तां यज्ञमद्बुहोऽनमीवा इपो महीः ॥ ४ ॥ इ-
ळामग्ने पुरुदंसं सनि गोः शश्वत्तमं हवमानाय साध । स्यान्नः सनुस्तनयो विजा-
वाग्ने सा ते सुमतिर्भूत्वस्मे ॥ ५ ॥ २२ ॥

॥ २३ ॥ १-५ देवश्रवा देववातश्च भारताष्टपिः ॥ अग्निर्देवता ॥ छन्दः-
१ विराट् त्रिष्टुप् । २, ३, ४, ५ निचृत्त्रिष्टुप् ॥ धैवतः स्वरः ॥

॥ २३ ॥ निर्मेथितः सुधितः आ सधस्ये युवां कविरध्वरस्य प्रणेता । ज्यै-
त्स्वशिरजरो वनेष्वत्रा दधे अमृतं जातवेदाः ॥ १ ॥ अमन्थिष्टां भारता रेवदग्निं
देवश्रवा देववातः सुदक्षम् । अग्ने वि पश्य बृहताभि रायेपां नो नेता भवतादनु
द्युन् ॥ २ ॥ दश क्षिपः पूर्य सीमजीजनन्त्सुजातं मातृषु प्रियम् । अग्निं स्तुहि
दैववातं देवश्रवो यो जनानामसद्वशी ॥ ३ ॥ नि त्वा दधे वर आ पृथिव्या इ-
ळायास्पदे सुदिनत्वे अह्वाम् । दृषद्वत्यां मानुष आप्यायां सरस्वत्यां रेवदग्ने दिदीहि
॥ ४ ॥ इळामग्ने पुरुदंसं सनि गोः शश्वत्तमं हवमानाय साध । स्यान्नः सनुस्तनयो
विजावग्ने सा ते सुमतिर्भूत्वस्मे ॥ ५ ॥ २३ ॥

॥ २४ ॥ १-५ विश्वामित्र ऋषिः ॥ अग्निर्देवता ॥ छन्दः-१ निचृदनुष्टुप् । २
निचृद्वायत्री । ३, ४, ५ गायत्री ॥ स्वरः-१ गान्धारः । २-५ पङ्क्तयः ॥

॥ २४ ॥ अग्ने सहस्व पृतना अभिमातीरपास्य । दुष्टस्तनुवरातीर्वचो या
यज्ञवाहसे ॥ १ ॥ अग्ने इळा समिध्यसे वीतिहोत्रो अमर्त्यः । जुपस्व स नो अ-
ध्वरम् ॥ २ ॥ अग्ने द्युम्नेन जागृवे सहसः सूनवाहुत । एदं वृद्धिः तदो मम ॥ ३ ॥

ॐ ३ । अ० १ । व० २७] १७२ [म० ३ । अ० २ । सू० २६ ।

अग्ने विरिणोभिर्गुणैर्भिर्विर्मह्या गिरः । युज्ञेषु ये उ चायवः ॥ ४ ॥ अग्ने दा
वागुपे वृषि वीरवन्तं परीणसं । शिर्शाहि नः सन्तुमतः ॥ ५ ॥ २४ ॥

॥ २७ ॥ १-५ विश्वामित्र ऋषिः ॥ १, २, ३, ४ अग्निः । ५ इन्द्रा-
ग्नीदेवते ॥ छन्दः—१ निचृदनुष्टुप् । २ अनुष्टुप् । ३, ४, ५ भुरिक् त्रिष्टुप् ॥
स्वरः—१, २ ऋषभः ३—५ धैवतः ॥

॥ २५ ॥ अग्ने दिवः सूनुरसि प्रचेतास्तना पृथिव्या उत विश्वेदेवा ऋध-
न्तुवो इह यजा चिकित्वः ॥ १ ॥ अग्निः संनोति वीर्याणि विद्वान्सनोति वा-
जममनाय भूपन् । स नो देवा एह वह पुरुक्षो ॥ २ ॥ अग्निर्वावापृथिवी विश्व-
नेन्ये आ भाति देवी अमृतं अमूरः । जगन्वाजैः पुरुक्षन्द्रो नमोभिः ॥ ३ ॥ अ-
ह इन्द्रध वागुपो दुरोणे सुतावतो यज्ञमिहोप यातम् । अमर्धन्ता सोमपेयाय दे-
वा ॥ ४ ॥ अग्ने अपां समिध्यसे दुरोणे नित्यः सूनो सहसो जातवेदः । सध-
स्थानि मह्यमान ऊती ॥ ५ ॥ २५ ॥

॥ २६ ॥ १-६ ८, ९ विश्वामित्रः । ७ आत्मा ऋषिः ॥ १-३ वैश्वानरः ।
४-६ मरुतः । ७, ८ अनिरात्मा वा । ९ विश्वामित्रोपाध्यायो देवता ॥ छन्दः—
१-६ जगती ७—९ त्रिष्टुप् ॥ स्वरः—१-६ निषादः । ७—९ धैवतः ॥

॥ २६ ॥ वैश्वानरं मनसाग्निं निचार्या हविर्षन्तो अनुपत्यं स्वर्विदम् ।
सुदानुं देवं रश्मिरं वसूयवो गीर्भी एवं कुशिकासो हवामहे ॥ १ ॥ तं शुभ्रमग्नि-
मवसे हवामहे वैश्वानरं मातरिश्वा नमुकथ्यम् । बृहस्पतिं मनुषो देवतातये विप्रं
श्रोतागमतिथिं रयुष्यदम् ॥ २ ॥ अश्वो न क्रन्दज्जनिभिः समिध्यते वैश्वानरः
कुशिकेर्भिर्गुणैर्गुणैः । स नो अग्निः सुवीर्यं स्वश्व्यं दधातु रत्नममृतं जागृविः
॥ ३ ॥ प्र यन्तु वाजास्तविपीभिरग्नयः शुभे सम्मिश्राः पृषतीरयुक्षत । बृहदुक्तो
मरुतो विश्ववेदसः प्र वेपयन्ति पर्वतो अदाभ्याः ॥ ४ ॥ अग्निश्चिथो मरुतो वि-
भक्तं आ स्वेपमुग्रमव ईमहे वयम् । ते स्यानिनो रुद्रिया वर्पनिणिजः सिंहा न
हेपग्रन्वः सुदानवः ॥ ५ ॥ २६ ॥ वातंवातं गुणक्ष्यं सुशस्तिभिर्ग्रेभ्यो मरु-
गामोज ईमहे । पृषदश्वासो अनवभ्रराधसो गन्तारो यज्ञं विदथेषु धीराः ॥ ६ ॥
अग्निस्मि जन्मना जातवेदा वृतं मे चक्षुर्मृतं म आसन् । अर्कस्त्रिधातू रजसे
विमानोज्जमो यमो हविरस्मि नाम ॥ ७ ॥ त्रिभिः पवित्रैरुपोदयैर्कै हृदा म-

अ० ३ । अ० १ । व० ३१] १७३ [म० ३ । अ० २ । सू० २८ ।

तिं ज्योतिरनु प्रजानन् । वर्षिष्ठं रत्नमकृत स्वधाभिरादिद्यावापृथिवी पर्यपश्यन्
॥ ८ ॥ शतधास्मुत्समक्षीयमाणं विपश्चितं पितरं वक्ष्णानाम् । मेळिं मदनं पित्रो-
रुपस्थे तं रोदसी पिपृतं सत्यवाचम् ॥ ९ ॥ २७ ॥

॥ २७ ॥ १—१५ विश्वामित्र ऋषिः ॥ १ ऋतवोऽग्निर्वा । २—१५ अ-
ग्निर्देवता ॥ छन्दः—१, ७, ८, ९, १०, १४, १५ निचृद्गायत्री । २, ३, ६,
११, १२ गायत्री । ४, ५, १३ विराद् गायत्री ॥ षड्जः स्वरः ॥

॥ २७ ॥ प्र वो वाजा अभिर्द्यवो हविष्मन्तो घृताच्या । देवाञ्जिगाति सु-
म्नयुः ॥ १ ॥ ईळे अग्निं विपश्चितं गिरा यज्ञस्य सार्धनम् । श्रुष्टीवानं धितावा-
नम् ॥ २ ॥ अग्ने शकेम ते वयं यमं देवस्य वाजिनः । अति द्वेषांसि तरेम ॥ ३ ॥
समिध्यमानो अध्वरेऽग्निः पात्रक ईड्यः । शोचिर्क्लेशस्तमीमहे ॥ ४ ॥ पृथुपाजा
अमर्षो घृतनिर्णिक्स्वाहुतः । अग्निर्यज्ञस्य हव्यवाद् ॥ ५ ॥ २८ ॥ तं सवाधो य-
तञ्च हत्था धिया यज्ञवन्तः । आ चक्रुरग्निमृतये ॥ ६ ॥ होता देवो अमर्त्यः
पुरस्तादेति मायया । त्रिदधानि प्रचोदयन् ॥ ७ ॥ वाजी वाजेषु धीयतेऽध्वरेषु
प्र णीयते । विप्रो यज्ञस्य सार्धनः ॥ ८ ॥ धिया चक्रे वरेण्यो भूतानां गर्भमा
दधे । दक्षस्य पितरं तना ॥ ९ ॥ नि त्वा दधे वरेण्यं दक्षस्येळा सहस्कृत । अ-
ग्ने सुदातिमुशिजम् ॥ १० ॥ २९ ॥ अग्निं यन्तुरमपतुरमृतस्य योगे वनुषः । विप्रा
वाजैः समिन्धते ॥ ११ ॥ ऊर्जो नपातमध्वरे दीद्विवांसमुष द्यवि । अग्निमीळे क-
विक्रेतुम् ॥ १२ ॥ ईळैन्यो नमस्यस्तिरस्तमांसि दर्शतः । समग्निरिध्यते वृषा ॥ १३ ॥
वृषो अग्निः समिध्यतेऽश्वो न देववाहनः । तं हविष्मन्त ईळेते ॥ १४ ॥ वृषणं
त्वा वयं वृषन्वृषणः समिधीमहि । अग्ने दीद्यतं बृहत् ॥ १५ ॥ ३० ॥

॥ २८ ॥ १—६ विश्वामित्र ऋषिः ॥ अग्निर्देवता ॥ छन्दः—१ गाय-
त्री । २, ६ निचृद्गायत्री । ३ स्वराडुष्णिक् । ४ त्रिष्टुप् । ५ निचृज्जगती ॥
स्वरः—१, २, ६ षड्जः । ३ ऋषभः । ४ धैवतः । ५ निषादः ॥

॥ २८ ॥ अग्ने जुषस्व नो हविः पुरोळाशं जातवेदः । प्रार्तुःसावे धियावसो
॥ १ ॥ पुरोळा अग्ने पचतस्तुभ्यं वा ग्रा परिष्कृतः । तं जुषस्व यन्निष्ठ ॥ २ ॥
अग्ने वीहि पुरोळाशमाहुतं तिरोअद्ध्यम् । सहसः सूनुरस्यध्वरे हितः ॥ ३ ॥ मा-
ध्यन्दिने सर्वने जातवेदः पुरोळाशमिह कवे जुषस्व । अग्ने यदस्य तव भागधेयं न

१०३ । अ० १ । व० ३४] १७४ [म० ३ । अ० २ । सू० २६ ।

प्र विनिर्वाण विदग्धेषु धीराः ॥ ४ ॥ अग्ने तृतीये सर्वते हि कानिपः पुरोळारं स-
त्तः ननुवाहुतम् । अया देवेष्वध्वरं विप्रन्यया धा रत्नवन्तममृतैषु जायन्मिम् ॥ ५ ॥
कते कृशान आहुतिं पुरोळारं जातवेदः । जुषस्व तिरोअद्वयम् ॥ ६ ॥ ३१ ॥

॥ २६ ॥ १—१६ विश्वामित्र ऋषिः ॥ १—४, ६—१६ अग्निः । ५
कान्विज अग्निर्वा देवता ॥ छन्दः—१, निचृदनुष्टुप् । ४ विराडनुष्टुप् । १०;
१२ भुगिगनुष्टुप् । २ भुगिक् पङ्क्तिः । १३ स्वराद् पङ्क्तिः । ३, ५, ६ त्रिष्टुप् ।
७, ८, ९, १६ निचृत् त्रिष्टुप् । ११, १४, १५ जगती ॥ स्वरः—१, ४, १०, १२
गान्धारः । २, १३ पञ्चमः । ३, ५—६, १६ धैवतः । ११, १४, १५ निषादः ॥

॥ २६ ॥ अस्तीदमधिमन्थनुमस्ति प्रजननं कृतम् । एतां विश्वनीमा भराग्निं
मन्याम पूर्वया ॥ १ ॥ अरण्योनिर्हितो जातवेदा गर्भे इव सुधितो गर्भिणीषु ।
द्विवदिव देव्यो जागृवद्भिर्हविर्मन्त्रिर्मनुष्यैर्भिरग्निः ॥ २ ॥ उत्तानायामव भरा
चिकित्वान्तमयः प्रयौता वृषणं जजान । अरुपस्तूपो रुशदस्य पाज इकायास्पुत्रो
वृयुनेऽजनिष्ट ॥ ३ ॥ इकायास्त्वा पदे वयं नाभां पृथिव्या अधि । जातवेदो नि
धीमग्नं हव्याय वोळहवे ॥ ४ ॥ मन्थता नरः कविमह्यन्तं प्रचेत सममृतं सुप्रती
कम् । यज्ञस्य कृतं प्रथमं पुरस्तादग्निं नरो जनयता सुशेवम् ॥ ५ ॥ ३२ ॥ यदी म-
न्थीन्त वाहुभिर्वि रौचतेऽध्वो न वाज्यरूपो वनेष्वा । चित्रो न यामन्नश्विनोरनिष्टः
परि वृणक्तयश्मन्तस्त्रणा दहेन् ॥ ६ ॥ जातो अग्नी रौचते चेकितानो वाजी
विमः कविशस्तः सुदानुः । ये देवास ईज्यं विश्वविदं हव्यवाहमदधुरध्वरेषु ॥ ७ ॥
सीदं होतः स्व उं लोके चिकित्वान्तमादया यज्ञं संकृतस्य योनौ । देवावीर्देवा-
न्धविषा यज्ञास्यग्ने वृहद्यजमाने वयो धाः ॥ ८ ॥ कृणोत धूमं वृषणं सखायोऽ-
नेयन्त इतन् वाजमच्छे । अयमग्निः पृतनापाद् सुवीरो येन देवासो असहन्त
दम्यन् ॥ ९ ॥ अयं ते योनिर्ऋत्वियो यतो जातो अरोचथाः । तं जानन्नरन् आ
नीदार्था नो वयसा गिरः ॥ १० ॥ ३३ ॥ तनूनपादुच्यते गर्भे आसुरो नरा-
न्गरीमणि ॥ ११ ॥ सुनिर्मथा निर्मथितः सुनिथा निर्हितः कविः । अग्ने स्वध्वरा कृणु
देवान्देवयने यज ॥ १२ ॥ अजीजनन्नमृतं मर्त्यासोऽन्धेमाणं तुरलिं वीळुजम्भम् ।
दश स्वमाने अमुवं समीचीः पुमांसं जातमभि सं रंभन्ते ॥ १३ ॥ प्र सप्त-
दंता मनुजानो न मानुष्यम्भे यदशोचदधनि । न नि विपति सुरणां द्विव-

अ० ३ । अ० २ । व० ३] १७५ [म० ३ । अ० ३ । सू० ३० ।

दिवे यदसुरस्य जठरादजायत ॥ १४ ॥ अमित्रायुधो मुस्तामिव प्रयाः प्रथमजा
ब्रह्मणो विश्वमिद्विदुः । द्युम्नवद्रहं कुशिकास एरिर एकैको दमे अग्नि समी-
धिरे ॥ १५ ॥ यदद्य त्वा प्रयति यज्ञे अस्मिन्होतश्चिकित्वोऽवृणीमहेह । ध्रुवम-
या ध्रुवमुताशमिष्टाः प्रजानन्विद्वौ उप याहि सोमम् ॥ १६ ॥ ३४ ॥ १ ॥ २ ॥

॥ ३० ॥ १—२२ विश्वामित्र ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः—१, २,
६, १०, ११, १४, १७, २० निचृत्त्रिष्टुप् । ५, ६, ८, १३, १६, २१, २२
त्रिष्टुप् । १२, १५ विराट् त्रिष्टुप् । ३, ४, ७, १६, १८ भुरिक् पङ्क्तिः ॥ स्वरः—१,
२, ५, ६, ८—१५, १७, १६—२२ धैवतः । ३, ४, ७, १६, १८ पञ्चमः ॥

॥ ३० ॥ इच्छन्ति त्वा सोम्यासुः सखायः सुन्वन्ति सोमं दधाति प्रयांसि ।
तितिक्षन्ते अभिशस्ति जनानामिन्द्र त्वदा कश्चन हि प्रकृतः ॥ १ ॥ न ते दूरे परमा
चिद्रजास्या तु प्र याहि हरिबो हरिभ्याम् । स्थिराय वृष्णे सर्वना कृतेमा युक्ता ग्रा-
वाणः समिधाने अग्नौ ॥ २ ॥ इन्द्रः सुशिरो मयवा तरुवो महावातस्तुविकृमिर्ऋ-
धावान् । यदुग्रो धा बाधितो मर्त्येषु कर्त्या ते वृषभ वीर्याणि ॥ ३ ॥ त्वं हि
ष्मा च्यावयन्नच्युतान्यको वृत्रा चरसि जिघ्र्मानः । तव द्यावापृथिवी पर्वतासोऽ-
नु व्रताय निमितेव तस्थुः ॥ ४ ॥ उताभये पुरुहूत श्रवोभिरेको दृब्धमवदो वृत्रहा-
सन् । इमे चिदिन्द्र रोदसी अपारे यत्सङ्गृभ्णा मघवन्काशिरिचै ॥ ५ ॥ १ ॥
प्र सू ते इन्द्र प्रवता हरिभ्यां प्र ते वज्रः प्रमृणन्नेतु शत्रून् । जहि प्रतीचो अनूचः
पराचो विश्वे सत्यं कृणुहि विष्टमस्तु ॥ ६ ॥ यस्मै धायुरदधा मर्त्यायामेक्तं चि-
द्रजते गेहंसः । भद्रा ते इन्द्र सुमतिर्वृताचीं सहस्रदाना पुरुहूत प्रातिः ॥ ७ ॥ सु-
हृदानं पुरुहूत क्षियन्तमहस्तमिन्द्र सं पिणकुणारम् । अभि वृत्रं वर्धमानं पियारु-
मपादमिन्द्र तवसा जघन्य ॥ ८ ॥ नि सामनामिषिरामिन्द्र भूमिं महीमपारां स-
दने ससत्य । अस्तभ्नाद्यां वृषभो अन्तरिक्षमर्पन्त्वापस्त्वयेह प्रसूताः ॥ ९ ॥ अला-
तृणो बल इन्द्र व्रजो गोः पुरा हन्तोर्भयमानो व्यार । सुगान्पयो अकृणोन्निरजे
गाः प्रावन्वाणीः पुरुहूतं धर्मन्तीः ॥ १० ॥ २ ॥ एको द्वे वसुमती समीची इन्द्र
आ पशौ पृथिवीमुतद्याम् । उतान्तरिक्षादभि नः समीक इषो रुथीः सयुजः शूर वा-
जान् ॥ ११ ॥ दिशः सूर्यो न मिनाति प्रदिष्टा दिवेदिवे हर्यश्वप्रसूताः । सं य-
दानुलध्वन् आदिदशैर्विमोचनं कृणुते तत्त्वस्य ॥ १२ ॥ दिदक्षन्त उपसो याम-
न्नुक्तोर्विवस्वत्या महिं चित्रमनीकम् । विश्वे जानन्ति महिना यदागादिन्द्रस्य कर्म

सू० ३ । सू० २ । व० ६] १७६ [म० ३ । अ० ३ । सू० ३१ ।

सुहृत्वा पुनरपि ॥ १३ ॥ महि ज्योतिर्निहितं वृक्षाणां स्वामा पङ्कं चरति विभ्रंती
 नाः । निश्चं स्वाय सम्भूतपुत्रियायां यत्सीमिन्द्रो अर्द्धाज्जोर्जनाय ॥ १४ ॥
 इन्द्र इत्तं वामकोशा अभूवन्पुत्राय शिञ्ज गृणते सखिभ्यः । दुर्मायवो दुरेवा मर्त्या-
 तो निपुङ्गवो निपयो हन्त्वांसः ॥ १५ ॥ ३ ॥ संघोषः शृण्वेऽवमैरभिर्जही न्ये-
 प्युशति तर्पिष्ठाम् । वृश्चेमथस्ताहि रुजा सहस्व जहि रत्नो मघवन्नधयेस्व ॥ १६ ॥
 वृष्टं रत्नः सहपुलमिन्द्र वृश्चा मय्यं प्रत्यग्रं शृणीहि । आ कीर्ततः सललूकं च-
 तर्थं वृश्चिषे तर्पिणि हेतिमस्य ॥ १७ ॥ स्वस्तये वाजिभिश्च प्रणेतुः सं यन्मही
 गिमे आसत्सि पूर्वीः । रायो वृन्तारो वृहतः स्यामास्मे अस्तु भग इन्द्र प्रजावान्
 ॥ १८ ॥ आ नो भग भगमिन्द्र द्युमन्तं नि ते वेष्णस्य धीमहि प्ररेके । ऊर्व इव
 पश्ये कामो अस्मे तमा पृण वसुपते वसूनाम् ॥ १९ ॥ इमं कामं मन्दया गोभि-
 रन्धश्चन्द्रवता राधसा पप्रयश्च । स्वयवो मतिभिस्तुभ्यं विप्रा इन्द्राय वाहः कु-
 शिकासो अक्रन् ॥ २० ॥ आ नो गोत्रा ददहि गोपते गाः समस्मभ्यं सनयो
 यन्तु वाजाः । दिवशी असि वृषभ सत्यशुष्मोऽस्मभ्यं सु मघवन्वोधि गोदाः
 ॥ २१ ॥ शुनं दुवेम मघवानमिन्द्रमस्मिन्भरे नृत्यं वाजंसातौ । शृण्वन्तेमुग्रमूतये
 समन्तु व्रन्ते वृत्राणि सज्जितं धनानाम् ॥ २२ ॥ ४ ॥

॥ ३१ ॥ १-२२ विश्वामित्र कुशिको वा ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥
 छन्दः—१, १४, १६ विराट् पङ्क्तिः । ३, ६ भुरिक् पङ्क्तिः । २, ५, ६, १५,
 १७, १८, १९, २० निचृत्त्रिष्टुप् । ४, ७, ८, १०, १२, २१, २२ त्रिष्टुप् ।
 ११, १३ स्वराट् त्रिष्टुप् ॥ स्वरः—१, ३, ६, १४, १६ पञ्चमः । २, ४, ५,
 ७-१३, १५, १७-२२ धैवतः ॥

॥ ३१ ॥ शामद्विर्दुहितुर्नृप्यं गाद्विद्राँ ऋतस्य दीर्घिति सपर्यन । पिता
 यत्र दुहितुः सेकमृज्जन्तसं शग्म्येन मनसा दधन्वे ॥ १ ॥ न जामये तान्वो
 रियमपरिक्चकार गर्भं सनितुनिधानम् । यदी मातरौ जनयन्तु वद्विप्रन्यः कर्ता
 सुकृतो न्य अन्धन् ॥ २ ॥ अग्निर्जज्ञे जुद्धाः रेजमानो महस्पृत्राँ अरुपस्य
 प्रयत्ने । महान्गर्भो मया ज्ञातमेपां महीप्रवृद्धयश्चस्य यज्ञैः ॥ ३ ॥ अभि जैत्रीर-
 सचन्न स्पृष्टानं महिज्योतिस्तमसो निरजानन् । तं जानतीः प्रत्युदायन्तुपासः
 पतिर्गवाभयदेक इन्द्रः ॥ ४ ॥ श्रीर्ळा सतीरभि धीरा अतुन्दन्प्राचाहिन्मनसा
 मम विमाः विश्वामिन्द्रपुत्र्यामृतस्य प्रजानन्निता नमसा विवेश ॥ ५ ॥ ५ ॥
 विदधती नम्यां नृणामेमेहि पायः पूर्य सप्रयकः । अग्रं नयत्सुपयत्तराणामन्त्रा

अ० ३ । अ० २ । व० ६] १७७ [म० ३ । अ० ३ । सू० ३२ ।

रवं प्रथमा जानती गात् ॥ ६ ॥ अगच्छद् विप्रतमः सखीयन्नसूदयत्सुकृते ग-
र्भमद्रिः । ससान् मर्यो युवभिर्मखस्यन्नथाभवदङ्गिराः सद्यो अर्चन् ॥ ७ ॥ सतः
सतः प्रतिमानं पुरोभूर्विश्वा वेद जनिमा हन्ति शुष्णम् । प्र णो द्विवः पदवीर्गव्य
रर्चन्त्सखा सखीरमुञ्चन्निर्वद्यात् ॥ ८ ॥ नि गन्वता मनसा सेदुरकैः कृण्वा-
नासो अमृतत्वाय गातुम् । इदं चिन्तु सदनं भूर्येषां येन मासाँ असिपासन्नतेन
॥ ९ ॥ सम्पश्यमाना अमदन्नभि स्वं पर्यः प्रवस्य रेतसो दुधानाः । वि रोदसी
अतपद्घोष एषां जाते निःष्ठामदधुर्गोषु वीरान् ॥ १० ॥ ६ ॥ स जातेभिर्दृष्ट्वा
सेदु हव्यैरुदसिया असृजदिन्द्रो अकैः । उरुच्यस्मै घृतवद्भरन्ती मधु स्वाक् दुदुहे
जेन्या गौः ॥ ११ ॥ पित्रे चिचक्रुः सदनं समस्मै महि त्विपीमत्सुकृतो वि हि
रयन् । विष्कम्भन्तः स्कम्भनेना जनित्री आसीना ऊर्ध्वं रभसं वि भिन्वन् ॥ १२ ॥
मही यदि धिषणां शिश्रथे धात्सद्योवृधं विभ्वं रोदस्योः । गिरो यस्मिन्ननवद्याः
समीचीर्विश्वा इन्द्राय तर्विषीरनुत्ताः ॥ १३ ॥ मद्वा ते सख्यं वंश्मि शक्तीरा वृ-
त्रघ्ने नियुतो यन्ति पूर्वीः । महि स्तोत्रमव आगन्म सुरेरस्माकं सु मघवन्वोधि गोपाः
॥ १४ ॥ महि क्षेत्रं पुरु रचन्द्रं विविद्वानादित्सखिभ्यश्चरथं समैरत् । इन्द्रो नृभि-
रजनदीधानः सार्क सूर्यमुपसं गातुमग्निम् ॥ १५ ॥ ७ ॥ अपश्चिदेष विभ्वो द-
मूनाः प्र सध्रीचीरसृजद्विष्वश्चन्द्राः । मध्वः पुनानाः कृविभिः पवित्रैर्द्युभिर्हिन्वन्त्य-
क्तुभिर्धनुत्रीः ॥ १६ ॥ अनु कृष्णे वसुधितो जिहाते उभे सूर्यस्य मंहता यजत्रे ।
परि यत्ते महिमानं वृजध्यै सखाय इन्द्र काम्याः ऋजिप्याः ॥ १७ ॥ पतिर्भव
वृत्रहन्त्सूनुतानां गिरां विश्वार्युष्टृषभो वयोधाः । आ नो गहि सख्येभिः शिवेभि-
र्महान्महीभिरूतिभिः सरण्यन् ॥ १८ ॥ तमङ्गिरस्वन्नमसा सपर्यन्तव्यं कृणोमि स-
न्यसे पुराजाम् । द्रुहो वि याहि बहुला अदेवीः स्वश्च नो मघवन्त्सातये धाः ॥ १९ ॥
मिहः पावकाः प्रतता अभूवन्त्स्वस्ति नः पिष्टहि पारमासाम् । इन्द्र त्वं रथिरः
पाहि नो रिषो मन्मूचू कृणुहि गोजितो नः ॥ २० ॥ अदेदिष्ट वृत्रहा गोपति-
र्गा अन्तः कृष्णाँ अरुषैर्धामभिर्गात् । प्र सूनुतां दिशमान् ऋतेन दुरश्च विश्वा
अवृणोदप स्वाः ॥ २१ ॥ शुनं हुवेम मघवानमिन्द्रमस्मिन्भरे नृतमं वाजसातो ।
शृण्वन्तमुग्रमूतये समत्सु घ्नन्तं वृत्राणि सज्जितं धनानाम् २२ ॥ ८ ॥

॥ ३२ ॥ १—१७ विश्वामित्र ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः—१, २,
३, ७, ८, ९, १७ त्रिष्टुप् ११, १२, १३, १४, १५ निचृत्रिष्टुप् । १६ विराट्

विद्वत् । ४. १० भुक्तिः पक्षिः । ५ निचृत्पक्षिः । ६ विराट् पक्षिः ॥ स्वरः-१-३,
७-९, ११-१७ धैवतः । ४, ५, ६, १० पञ्चमः ॥

॥ ३२ ॥ इन्द्र सोमं सोमपते पिबेमं माध्यन्दिनं सर्वनं चारुयत्तै । प्रमुथ्या शिप्रं
मनवन्तृजीपिन्निमुच्या हरी इह मादयस्व ॥ १ ॥ गवांशिरं मन्थिनमिन्द्र शुक्रं पित्रा
सोमं गदिमा ते मदाय । ब्रह्मकृता मारुतेना गणेन सजोपा रुद्रैस्तृपदा वृषस्व ॥ २ ॥
ये ते शुभं ये तविषीमवर्धन्वन्त इन्द्र मरुतस्तु ओजः । माध्यन्दिने सर्वने वज्र-
हस्तु पित्रा रुद्रेभिः सर्गणः सुशिप्र ॥ ३ ॥ त इन्वस्य मधुमद्विप्र इन्द्रस्य शर्धो
मूक्तो य आसेन । येभिर्वृत्रस्येपितो विवेदामर्मणो मन्यमानस्य मर्म ॥ ४ ॥ म-
नुष्यदिन्द्र सर्वनं जुषाणः पित्रा सोमं शश्वते वीर्याय । स आ ववृत्स्व हर्यश्व
यज्ञः संरुणुभिर्पो अर्णा सिसर्पि ॥ ५ ॥ ६ ॥ त्वमपो यद्ध वृत्रं जघन्वा
अत्या इव मासृजः सर्तवाजौ । शर्यानमिन्द्र चरता वधेन वव्रिवांसं परि देवी-
रदेवम् ॥ ६ ॥ यजाम इन्नमसा वृद्धमिन्द्र वृहन्तमृष्वमजरं युवानम् । यस्य
प्रिये ममर्तुर्यदियस्य न रोदसी महिमानं ममाते ॥ ७ ॥ इन्द्रस्य कर्म सुकृता पुरु-
णि वृत्तानि देवा न मिनन्ति विश्वे । दाधार यः पृथिवीं द्यामुतेमां जजान सूर्य-
मुपसं सुदंसाः ॥ ८ ॥ अद्रोय सत्यं तव तन्महित्वं सद्यो यज्जातो अपिबो ह सोमम् ।
न द्याय इन्द्र तवसेस्तु ओजो नाहान मासाः शरदो वरन्त ॥ ९ ॥ त्वं सद्यो
अपिबो जात इन्द्र मदाय सोमं परमे व्योमन् । यद्ध द्यावापृथिवी आविवेशीरथा-
भवः पूर्यः कारुधायाः ॥ १० ॥ १० ॥ अहन्नाहिं परिशयानमर्णी ओजायमानं
तुविजात तव्यान् । न ते महित्वमनु भूदध द्यौर्यदन्यया स्फिग्वाऽक्षामवस्थाः
॥ ११ ॥ यज्ञो हि ते इन्द्र वर्धनो भूदुत प्रियः सुतसोमो मियेधः । यज्ञेन यज्ञमव
यक्षियः सन्यज्ञस्ते वज्रमहिहत्य आवत् ॥ १२ ॥ यज्ञेनेन्द्रमवसा चक्रे अर्वागैर्न
सुम्नाय नव्यसे ववृत्याम् । यः स्तोमैर्भिर्वावृधे पूर्येभिर्यो मध्यमेभिरुत नूतनेभिः
॥ १३ ॥ विवेप यन्मा धिपणां जजान स्तवै पुरा पार्यादिन्द्रमहः । अंहसो यत्र
पीपयथा नो नावेव यान्तमुभये हवन्ते ॥ १४ ॥ आपूर्णो अस्य कुलशः स्वाहा
सेक्तेव कोशं सिसिचे पिबेय्यै । समु प्रिया आववृत्रन्मदाय प्रदक्षिणिदभि सोमा-
स इन्द्र ॥ १५ ॥ न त्वां गभीरः पुरुहूत सिन्धुर्नाद्रयः परि पन्तो वरन्त । इत्या
सत्विभ्य इपितो यद्विन्द्रा दृष्टं चिदरुजो गव्यमूर्ध्वम् ॥ १६ ॥ शुनं हुवेम मघवा-
न्मिन्द्रमस्मिन्भरे नृतेषु वाजसातौ । शृण्वन्तमुग्रमृतये समत्सु घ्नन्तं वृत्राणि स-
ञ्जितं धनानाम् ॥ १७ ॥ ११ ॥

अ० ३ । अ० २ । व० १५] १७६ [म० ३ । अ० ३ । सू० ३४ ।

॥ ३३ ॥ १-१३ विश्वामित्र ऋषिः ॥ नद्यो देवता ॥ छन्दः-१ भुरिक-
पङ्क्तिः । ५ स्वराद् पङ्क्तिः । ७ पङ्क्तिः । २, १० विराद् त्रिष्टुप् । ३, ८, ११, १२
त्रिष्टुप् । ४, ६, ९ निचृत्त्रिष्टुप् । १३ उष्णिक् ॥ स्वरः-१-१२ धैवतः । १३ ऋषभः ॥

॥ ३३ ॥ प्र पर्वतानामुशती उपस्थादश्वे इव विपिते हासमाने । गावेव शु-
भ्रे मातरा रिहाणे विपादद्युतुद्री पर्यसा जवेते ॥ १ ॥ इन्द्रोपिते प्रसवं भिक्तमाणे
अच्छा समुद्रं रथ्येव याथः । समाराणे ऊर्मिभिः पिन्वमाने अन्या वामन्यामप्येति
शुभ्रे ॥ २ ॥ अच्छा सिन्धुं मातृतमामयासं विपाशमुर्वो सुभगामगन्म । वत्समिव
मातरा संरिहाणे समानं योनिमनु सञ्चरन्ती ॥ ३ ॥ पुना वयं पर्यसा पिन्वमा-
ना अनु योनिं देवकृतं चरन्तीः । न वर्तवे प्रसवः सर्गतक्तः क्रियुर्विप्रो नद्यो जो-
हवीति ॥ ४ ॥ रमध्वं मे वचसे सोम्याय ऋतावरीरुपं मुहूर्तमेवैः । प्र सिन्धुम-
च्छा बृहती मनीषावस्युरहे कुशिकस्य सनुः ॥ ५ ॥ १२ ॥ इन्द्रो अस्मां अरद-
द्वज्रवाहुरपाहन्वृत्रं परिधिं नदीनाम् । देवोऽनयत्सविता सुपाणिस्तस्य वयं प्रसवे
याम उर्वीः ॥ ६ ॥ प्रवाच्यं शश्वधा वीर्यं न्तदिन्द्रस्य कर्म यदहिं विवृश्चत् । वि
वज्रेण परिपदो जघानायन्नापोऽयनमिच्छमानाः ॥ ७ ॥ एतद्वचो जरितर्मापि
मृष्टा आ यत्ते घोषानुत्तरा युगानि । उक्थेषु कारो प्रति नो जुपस्व मा नो नि-
कः पुरुषत्रा नमस्ते ॥ ८ ॥ ओ पु स्वसारः कारवे शृणोत ययो वो दूरादनसा
रथेन । नि पू नमध्वं भवता सुपारा अधोअक्षाः सिन्धवः स्रोत्याभिः ॥ ९ ॥
आ ते कारो शृणवामा वचांसि ययार्थ दूरादनसा रथेन । नि ते नसं पीप्यानेव
योषा मर्यायेव कुन्या शश्वचै ते ॥ १० ॥ १३ ॥ यदङ्ग त्वा भरताः सुन्तरेयुर्ग-
व्यन्याम इपित इन्द्रजुतः । अर्पादहं प्रसवः सर्गतक्त आ वो वृणे सुमतिं यज्ञिया-
नाम् ॥ ११ ॥ अतारिषुर्भरता गव्यवः समभक्त विप्रः सुमतिं नदीनाम् । प्र पि-
न्वध्वमिषयन्तीः सुराधा आवक्षणाः पूणध्वं यान शीर्भम् ॥ १२ ॥ उह ऊर्मिः श-
म्या हन्त्वापो योक्त्राणि मुञ्चत । मादुष्कृतो व्येनसाध्न्यौ शूनमारताम् ॥ १३ ॥ १४ ॥

॥ ३४ ॥ १-११ विश्वामित्र ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः-१, २, ११
त्रिष्टुप् । ४, ५, ७, १० निचृत्त्रिष्टुप् । ६ विराद् त्रिष्टुप् । ३, ६, ८ भुरिक-
पङ्क्तिः ॥ स्वरः-१, २, ४, ५, ७, ९-११ धैवतः । ३, ६, ८ पञ्चमः ॥

॥ ३४ ॥ इन्द्रः पूर्भिदातिरहासमकैर्विददसुर्दयमानो विश्वान् । प्रजं जतस्नुन्वा
वावृधानो भूरिदात्र आपृणद्रोदसी उभे ॥ १ ॥ मुखस्य ते तत्रिषस्य प्र जूनिमिर्य-

ल्लिखन्ममनाय भूपेन । इन्द्रं त्रितीनामपि मानुषीणां त्रिंशं देवीनामुत पूर्वयावा ॥ २ ॥
 इन्द्रो वृत्रमेवृणोच्छर्धनीतिः प्र मायिनामपिनाद्वर्पणीतिः । अहन्व्यसमुशधृग्वने-
 त्याविर्धना अकृणोष्टाम्याणाम् ॥ ३ ॥ इन्द्रः स्वर्षा जनयन्नहानि जिगायो शि-
 षिः प्रतेना अभिष्टिः । प्रारोचयन्मनेवे केनुमद्दामविदज्ज्योतिर्वृहते रणाय ॥ ४ ॥
 इन्द्रस्तुजो वृहेणा आ विवेश नृवदधानो नर्या पुरुणि । अचेतयद्विय इमा जग्नि-
 वे प्रेम वर्णमनिरच्छुक्रमांसाम् ॥ ५ ॥ १५ ॥ महो महानि पनयन्त्यस्येन्द्रस्य
 कर्ष सुकृता पुरुणि । वृजनेन वृजिनान्तसं पिपेप मायाभिर्दस्यूरभिर्भूतयोजाः ॥ ६ ॥
 नृपेन्द्रो मृदा वरिर्वचकार देवेभ्यः सत्पतिश्चर्षणिप्राः । विवस्वतः सदेने अस्य
 नाति विषा उक्थेभिः कृवयो गृणन्ति ॥ ७ ॥ सत्रासाहं वरेण्यं सहोदां संसवा-
 सं स्वर्गपश्चं देवीः । ससान यः पृथिवीं द्यामुतेयामिन्द्रं मदन्त्यनु धीरणासः ॥ ८ ॥
 ससानान्यो वृत्र सूर्य ससानेन्द्रः ससान पुरुभोजसं गाम् । हिरण्ययमुत भोगं सं-
 सान इत्यो दस्वृन्पार्थे वर्णमावत् ॥ ९ ॥ इन्द्र ओषधीरसनोदहानि वनस्पतीरस-
 नोदन्नग्निम् । विभेदं वलं तुनुदे विद्याचोऽर्थाभवदमिताभिर्कृतूनाम् ॥ १० ॥
 शुनं हुवेमप्रययान्मिन्द्रप्रस्सिन्धरे नृतेमं वाजंसातौ । शूरवन्तमुग्रमूतये समत्सु धनन्तै-
 वृत्राणि सज्जितं धनानाम् ॥ ११ ॥ १६ ॥

॥ ३५ ॥ १-११ विश्वामित्र ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः-१, ७, १०,
 ११ त्रिष्टुप् । २, ३, ६, ८ निचृत्त्रिष्टुप् । ६ विरादत्रिष्टुप् । ४ भुरिक् पङ्क्तिः ।
 ५ स्वराद् पङ्क्तिः ॥ स्वरः-१-३, ६-११ धैवतः । ४, ५ पञ्चमः ॥

॥ ३५ ॥ तिष्ठता हरी रथ आ युज्यमाना याहि वायुर्न नियुतो नो अच्छ ।
 पिशस्यन्थो अभिस्तृष्टो अस्मे इन्द्र स्वाहा ररिमा ते मदाय ॥ १ ॥ उपाजिरा पु-
 न्मूताय सप्ती हरी रथस्यधूर्वा युनज्मि । द्रवद्यथा सम्भृतं विश्वतश्चिदुपेमं यज्ञमा
 वेहातु इन्द्रम् ॥ २ ॥ उपो नयस्व वृषणा तपुष्पोत्तेमं व त्वं वृषभ स्वधावः । ग्रसेता-
 मथा वि मुञ्चेह शोणां दिवेदिवे सदृशीरद्धि धानाः ॥ ३ ॥ ब्रह्मणा ते ब्रह्मयुजां
 युनज्मि हरी सखाया सधमाद आशू । स्थिरं रथं सुखमिन्द्राधितिष्ठन्प्रजानन्विह्य
 उप याहि सोमम् ॥ ४ ॥ मा ते हरी वृषणा वीतपृष्टा नि रीरमन्यजमानासो
 अन्ये । अन्यायाहि शर्वतो वयं तेऽरं सुतेभिः कृणवाम सोमैः ॥ ५ ॥ १७ ॥ त-
 गमं सोममन्यमेवार्वाह शर्वत्तमं सुमना अस्य पाहि । अस्मिन्यज्ञे वर्हिष्या निषर्वा
 दधिमेमं जगद् इन्दुमिन्द्र ॥ ६ ॥ स्त्रीणां ते वर्हिः सुत इन्द्र सोमैः कृता धाना अ-

अ० ३ । अ० २ । व० २०] १८१ [म० ३ । अ० ३ । सू० ३६ ।

सवे ते हरिभ्याम् । तदोक्ते पुरुशाकाय वृष्णे मरुत्वते तुभ्यं राता हवींषि ॥७॥
इमं नरः पर्वतास्तुभ्यमायः समिन्द्र गोभिर्मधुमन्तमक्रन् । तस्यागसा सुमना ऋष्व
पाहि प्रज्ञानन्विद्वान्पथ्या अनु स्वाः ॥ ८ ॥ याँ आभजो मरुते इन्द्र सोमे ये त्वा-
मवर्धन्नभवन्गणस्ते । तेभिरेतं सजोषा वावशानोऽग्नेः पिव जिह्वया सोममिन्द्र ॥९॥
इन्द्र पिव स्वधया चित्सुतस्याग्नेर्वा पाहि जिह्वया यजत्र । अथर्व्योर्वा प्रयतं शक्नु
हस्ताद्धोतुर्वा यज्ञं हविषो जुषस्व ॥ १० ॥ शुनं हुवेम मघवानमिन्द्रमस्मिन्भरे नृतमं
वाजसातौ । शृण्वन्तमुग्रमृतये समत्सु घ्नन्तं वृत्राणि सज्जितं धनानाम् ॥ ११ ॥ १८ ॥

॥ ३६ ॥ १—६, ११ विश्वामित्रः । १० घोर आङ्गिरस ऋषिः ॥ इन्द्रो
देवता ॥ छन्दः—१, ७, १०, ११ त्रिष्टुप् । २, ३, ६, ८ निचृत्तित्रिष्टुप् । ६
विराद् त्रिष्टुप् । ४ भुरिक् पङ्क्तिः । ५ स्वराद् पङ्क्तिः ॥ स्वरः—१-३, ६-११
धैवतः । ४, ५ पञ्चमः ॥

॥ ३६ ॥ इमाम् पु प्रभृतिं सातये धाः शश्वच्छश्वदूतिभिर्यादमानः । सुतेसुते
वावृधे वर्धनेभिर्यः कर्मभिर्महद्भिः सुश्रुतो भूत् ॥ १ ॥ इन्द्राय सोमाः प्रदिवो वि-
दाना ऋभुर्येभिर्वृषपर्वा विहायाः । प्रयम्यमानान्प्रति पू गृभायेन्द्र पिव वृषधृतस्य
वृष्णः ॥ २ ॥ पिव वर्धस्व तव या सुतास इन्द्र सोमांसः प्रथमा उतेमे । यथा-
पिवः पूर्याँ इन्द्र सोमाँ एवा पाहि पन्यो अद्या नवीयान् ॥ ३ ॥ मह्यं अमत्रो
वृजेन विरप्स्युः शवः पत्यते धृष्यवोजः । नाह विव्याच पृथिवी चनेन यत्सो-
मांसो हर्यश्वममन्दन् ॥ ४ ॥ मह्यं उग्रो वावृधे वीर्याय समाचक्रे वृषभः काव्येन ।
इन्द्रो भगो वाज्रदा अस्य गावः प्र जायन्ते दक्षिणा अस्य पूर्वाः ॥ ५ ॥ १६ ॥
प्र यत्सिन्धवः प्रसवं यथायन्नापः समुद्रं रथ्येव जग्मुः । अतरिचदिन्द्रः सदसो
वरीयान्यदीं सोमः पूणातिं दुग्धो अंशुः ॥ ६ ॥ समुद्रेण सिन्धवो यादमाना
इन्द्राय सोमं सुषुतं भरन्तः । अंशुं दुहन्ति हस्तिनो भरिर्त्रैर्मध्वः पुनन्ति धारया
पवित्रैः ॥ ७ ॥ हृदा इव कुक्षयः सोमधानाः समीं विव्याच सर्वना पुरुणि ।
अन्ना यदिन्द्रः प्रथमा व्याशं वृत्रं जघन्वाँ अवृणीत् सोमम् ॥ ८ ॥ आ तू भरे
माकिरेतत्परिं षाद्विद्या हि त्वा वसुपतिं वसूनाम् । इन्द्र यत्ते माहितं दत्रमस्य-
स्मभ्यं तद्वर्यश्वं प्र यन्धि ॥ ९ ॥ अस्मे प्र यन्धि मघवन्नृजीषिनिन्द्र रायो वि-
श्ववारस्य भूरैः । अस्मे शतं शरदो जीवसे धा अस्मे वीराञ्छश्वत इन्द्र शिप्रिन्
॥ १० ॥ शुनं हुवेम मघवानमिन्द्रमस्मिन्भरे नृतमं वाजसातौ । शृण्वन्तमुग्रमृतये
समत्सु घ्नन्तं वृत्राणि सज्जितं धनानाम् ॥ ११ ॥ २० ॥

॥ ३७ ॥ १—११ विश्वामित्र ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः—१, ३,
० निचृदनुष्टुप् । २, ४, ५, ६, ८, ९, १० गायत्री । ११ निचृदनुष्टुप् ॥
स्वरः—१—१० पद्मः । ११ ऋषभः ॥

॥ ३७ ॥ चात्रैहल्याय शर्वसे पृतनापाणाय च । इन्द्र त्वा वर्तयामसि ॥ १ ॥
अर्वाचीनुं नु ते मन उत चतुः शतक्रतो । इन्द्र कृण्वन्तु वायतः ॥ २ ॥ नामानि
ने शतक्रतो विश्वामित्रोर्भिर्मिमेहे । इन्द्राभिमातिपाणैः ॥ ३ ॥ पुरुषुतस्य धामभिः
शनेन महयामसि । इन्द्रस्य चर्पणीभृतः ॥ ४ ॥ इन्द्र वृत्राय हन्तवे पुरुहूतमुप ब्रुवे ।
भर्तु नाजमातये ॥ ५ ॥ २१ ॥ वाजेषु सासर्हिर्भव त्वामीमहे शतक्रतो । इन्द्र
वृत्राय हन्तवे ॥ ६ ॥ शुम्नेषु पृतनाज्ये पृतसुतृषु श्रवःसु च । इन्द्र साक्षाभिमा-
निषु ॥ ७ ॥ शुष्मिन्तमं न उतये धुम्निनं पाहि जागृविम् । इन्द्र सोमं शतक्रतो
॥ ८ ॥ इन्द्रियाणि शतक्रतो या ते जनेषु पञ्चसु । इन्द्र तानि त आ वृणो
॥ ९ ॥ अगन्निन्द्र श्रवो बृहद्युम्नं दधिष्व दुष्टम् । उते शुष्मं तिरामसि
॥ १० ॥ अर्वावनो न आ गृह्यथो शक्र परावतः । उ लोको यस्ते अद्रिव इन्द्रेह
तत् आ गृहि ॥ ११ ॥ २२ ॥

॥ ३८ ॥ १—१० प्रजापतिर्ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः—१, ६, १०
त्रिष्टुप् । २, ३, ४, ५, ८, ९ निचृत्रिष्टुप् । ७ भुरिक् पङ्क्तिः ॥ स्वरः—१—६,
८—१० धैवतः । ७ पञ्चमः ॥

॥ ३८ ॥ अभि तष्टेव दीधुया मनीषामत्यो न वाजी सुधुरो जिहानः । अ-
भि श्रियाणि मर्मणत्पराणि कुर्वारिच्छामि सन्दर्शे सुमेधाः ॥ १ ॥ इनोत पृच्छ
जनिमा कर्वाता मनोभृतः सुकृतस्तत्तत् त्वाम् । इमा उ ते प्रणयोर्वर्धमाना मनो-
वाता अथ नु धर्मणि ग्मन् ॥ २ ॥ नि प्रीमिदत्र गुह्या दधाना उत जत्राय रोद-
नी समञ्जन । सं मात्राभिर्ममिरे येमुर्वा अन्तर्मही समृते धार्यसे धुः ॥ ३ ॥
आनिष्टन्तं परि विश्वे अभृष्टञ्छ्रियो वसानश्चरति स्वरोचिः । महत्तदृष्टो असु-
न्य नामा विश्वरूपो अमृतानि तस्यौ ॥ ४ ॥ अमृतं पूर्वा वृषभो ज्यायातिमा
अस्य शुक्रयः सन्ति पूर्वाः । दिवो नपाता विदर्यस्य धीभिः जत्रं राजाना प्रदिवो
दधाय ॥ ५ ॥ २३ ॥ त्रीणि राजाना विदर्ये पुरुणि परि विश्वानि भूपथः स-
दासि । अर्पयमत्र मनसा जगन्वान्वते गर्न्धवाँ अपि वायुकेशान् ॥ ६ ॥ तदि-
ष्टम्यं वृषभम्यं धेनोरा नामभिर्ममिरे सवम्यं गोः । अन्यदन्यदसुर्ये वसाना नि

अ० ३ । अ० ३ । व० १] १८३ [म० ३ । अ० ४ । सू० ४० ।

मायिनो ममिरे रूपमस्मिन् ॥ ७ ॥ तदिच्छस्य सवितुर्नकिमे हिरण्ययीममति या-
मशिथ्रेत् । आ सुष्ठुती रोदसी विश्वमिन्वे अपीव योषा जनिमानि ववे ॥ ८ ॥
युवं प्रत्नस्य साधथो महो यदैवी स्वास्तिः परि णः स्यातम् । गोपाजिह्वस्य तस्थु-
षो विरूपा विश्वे पश्यन्ति मायिनः कृतानि ॥ ९ ॥ शुनं हुवेम मघवानमिन्द्रम-
स्मिन्भरे नृतमं वाजसातौ । शृण्वन्तमुग्रमूतये समत्सु घ्नन्त वृत्राणि सज्जितं ध-
नानाम् ॥ १० ॥ २४ ॥ ३ ॥

॥ ३६ ॥ १-६ विश्वामित्र ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः-१, ६ विराद्
त्रिष्टुप् । ३, ४, ५, ६, ७ निचृत्रिष्टुप् । २, ८ भुरिक् पङ्क्तिः ॥ स्वरः-१,
३-७, ६ धैवतः । २, ८ पञ्चमः ॥

॥ ३६ ॥ इन्द्रं मतिर्हृद् आ वच्यमानाच्छा पतिं स्तोमं तष्टा जिगाति । या
जागृविर्विदथे शस्यमानेन्द्र यत्ते जायते विद्धि तस्य ॥ १ ॥ दिवश्चिदा पूर्वा
जायमाना वि जागृविर्विदथे शस्यमाना । भद्रा वस्त्राण्यर्जुना वसाना सेयमस्मे
सनजा पित्र्या धीः ॥ २ ॥ यमा चिदत्र यमसूरसूत जिह्वाया अत्रं पतदा ह्यस्थात् ।
वपूषि जाता मिथुना संचेते तमोहना तपुषो बुध्र एता ॥ ३ ॥ नकिरेपां निन्दिता
मर्त्येषु ये अस्माकं पितरो गोषु योधाः । इन्द्र एषां दंदिता माहिनावानुद्गोत्राणि
ससृजे दंसनावान् ॥ ४ ॥ सर्वा ह यत्र सखिभिर्नवगैरभिश्वा सत्वभिर्गा अनु-
गमन् । सत्यं तदिन्द्रो दशभिर्दशगैः सूर्यं विवेद तमसि क्षियन्तम् ॥ ५ ॥ २५ ॥
इन्द्रो मधु सम्भृतमुस्त्रियायां पद्वद्विवेद शफवन्ममे गोः । गुहा हितं गुह्यं गूह्यमप्सु
हस्ते दधे दक्षिणे दक्षिणावान् ॥ ६ ॥ ज्योतिर्वृणीत तमसो विज्ञानदारे स्याम
दुस्तिताद्भीके । इमा गिरः सोमपाः सोमवृद्ध जुषस्वेन्द्र पुरुतमस्य कारोः ॥ ७ ॥
ज्योतिर्यज्ञाय रोदसी अनु प्यादारे स्याम दुस्तिस्य भूरैः । भूरि चिद्धि तुजतो
मर्त्यस्य सुपारासो वसवो वर्हणावत् ॥ ८ ॥ शुनं हुवेम मघवानमिन्द्रमस्मिन्भरे
नृतमं वाजसातौ । शृण्वन्तमुग्रमूतये समत्सु घ्नन्त वृत्राणि सज्जितं धनानाम्
॥ ९ ॥ २६ ॥ २ ॥

॥ ४० ॥ १-६ विश्वामित्र ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः-१-४, ६-६
गायत्री । ५ निचृद्गायत्री ॥ षड्जः स्वरः ॥

॥ ४० ॥ इन्द्रं त्वा वृषभं वयं सुते सोमे हवामहे । स पाहि मध्वो अन्यसः

१ ॥ २ ॥ इन्द्रं क्रतुविदं सुतं सोमं ह्ये पुरुषदुत । पिवा वृषस्त्र तातृपिम् ॥ २ ॥
 इन्द्रं न सोमं पिवावानं सुतं विश्वेभिर्देवैर्भिः । तिरः स्तवान् विशपते ॥ ३ ॥ इन्द्र-
 मोक्षाः सुता इमे न न यन्ति सत्पते । जयं चन्द्रास इन्द्रवः ॥ ४ ॥ वृध्रिष्व ज-
 नः सुतं सोममिन्द्रं वरेण्यम् । तव युक्तास इन्द्रवः ॥ ५ ॥ १ ॥ गिर्विणः पाहि-
 नः सुतं पशोर्गाराभिरज्यसे । इन्द्र त्वादातमिद्यशः ॥ ६ ॥ अभि युम्नानि वृनिन-
 इन्द्रं मन्त्रे अजिता । पीन्वी सोमस्य वावृधे ॥ ७ ॥ अर्वावतो न आ गहि परा-
 वतं वृत्रहन् । इमा वृषस्त्र नो गिरः ॥ ८ ॥ यदन्तरा परावतमर्वावतं च ह्यसौ ।
 इन्द्रं न आ गहि ॥ ९ ॥ २ ॥

॥ ४१ ॥ १—६ विश्वामित्र ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः—१ यवमध्या-
 गायत्री । २, ३, ५, ६ गायत्री । ४, ७, ८ निचृद्गायत्री । ९ विराड् गायत्री ॥
 षड्जः स्वरः ॥

॥ ४१ ॥ आ तू न इन्द्र मय्यभ्युवानः सोमपीतये हरिभ्यां याव्यद्रिवः ॥ १ ॥
 रातो होता न ऋत्विग्यस्तिस्तिरे बर्हिरानुपक् । अयुञ्जन्प्रातरद्रवः ॥ २ ॥ इमा
 व्रतं व्रज्याहः क्रियन्त आ बर्हिः सीद । वीहि शूर पुरोळाशम् ॥ ३ ॥ रागन्धिं
 सवनेषु रा एषु स्तोमेषु वृत्रहन् । उक्थेर्ष्विन्द्र गिर्विणः ॥ ४ ॥ मृतयः सोमपासु-
 रिदन्ति शर्वस्यसतिम् । इन्द्रं वृत्सं न प्रातरः ॥ ५ ॥ ३ ॥ स मन्दस्वा ह्यन्धसो
 राधसे तुन्वा मुहे । न स्तोतारं निदे करः ॥ ६ ॥ वयमिन्द्र त्वायवो हविष्मन्तो
 जगामहे । उत त्वमस्मयुर्वसो ॥ ७ ॥ मारे अस्मद्वि मुमुक्षो हरिप्रियार्वाह्याहि ।
 इन्द्रं स्वधावो मत्स्वेह ॥ ८ ॥ अर्वाञ्च त्वा सुखे रथे वहतामिन्द्र केशिनी ।
 वृस्तनू बर्हिरासदे ॥ ९ ॥ ४ ॥

॥ ४२ ॥ १—६ विश्वामित्र ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः—१, ४, ५,
 ६, ७ गायत्री । २, ३, ८, ९ निचृद्गायत्री ॥ षड्जः स्वरः ॥

॥ ४२ ॥ उप नः सुतमा गहि सोममिन्द्र गवाशिरम् । हरिभ्यां यस्ते अ-
 स्सयुः ॥ १ ॥ तमिन्द्र ममा गहि बर्हिःष्ठां ग्रावभिः सुतम् । कुविश्वस्य तृष्णवः
 ॥ २ ॥ इन्द्रमिन्द्रा गिरो ममाच्छागुरिषिता इतः । आवृते सोमपीतये ॥ ३ ॥
 इन्द्रं सोमस्य पीतये स्तोमैर्गिह इवामहे । उक्थेभिः कुविदागमत् ॥ ४ ॥ इन्द्र
 मोक्षाः सुता इमे तान्दधिष्व शतक्रतो । जठरे वाजिनीवसो ॥ ५ ॥ ५ ॥ विमा हि

अ० ३ । अ० ३ । व० ८] १८५ [म० ३ । अ० ४ । सू० ४४ ।

त्वा धनञ्जयं वाजेषु दधृषं कवे । अधा ते सुम्नमीमहे ॥ ६ ॥ इममिन्द्र गवाशिरं
यवाशिरं च नः पिव । आगत्या वृषभिः सुतम् ॥ ७ ॥ तुभ्येदिन्द्र स्व ओक्तेभ्यो
चोदामि पीतये । एष रारन्तु ते हृदि ॥ ८ ॥ त्वां सुतस्य पीतये प्रतमिन्द्र हवामहे ।
कुशिकासो अवस्यवः ॥ ९ ॥ ६ ॥

॥ ४३ ॥ १-८ विश्वामित्र ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः-१, ३ विराट्
पङ्क्तिः । २, ४, ६ निचृत् त्रिष्टुप् । ५ भुरिक् त्रिष्टुप् । ७, ८ त्रिष्टुप् ॥ स्वरः-
१, ३ पञ्चमः । २, ४-८ धैवतः ॥

॥ ४३ ॥ आ यो ह्यर्वाङ्गुणं वन्धुरेष्टास्तवेदनुं प्रदिवः सोलपेयम् । प्रिया स-
खाया वि मुचोषं बर्हिस्त्वामिमे हव्यवाहो हवन्ते ॥ १ ॥ आ याहि पूर्वोरति च-
र्षणीरां अयं आशिष उषं नो हरिभ्याम् । इमा हि त्वा मृतयः स्तोमतष्टा इन्द्र
हवन्ते सख्यं जुषाणाः ॥ २ ॥ आ नो यज्ञं नमोवृथं सजोषा इन्द्र देव हरिभि-
र्याहि तूयम् । अहं हि त्वा मतिभिर्जोहवीमि घृतप्रयाः सधमादे मधूनाम् ॥ ३ ॥
आ च त्वामेता वृषणा बहातो हरी सखाया सुधुरा स्वज्ञा । धानावदिन्द्रः सर्वानं
जुषाणः सखा सख्युः शृणवद्वन्दनानि ॥ ४ ॥ कुविन्मा गोपां करमे जनस्य कु-
विद्राजानं मघवन्वृजीपिन । कुविन्म ऋषिं प्रपिवांसं सुतस्य कुविन्मे वस्वो अमृतस्य
शिक्ताः ॥ ५ ॥ आ त्वा बृहन्तो हरयो युजाना अर्वागिन्द्र सधमादो बहन्तु ।
प्र ये द्विता दिव ऋज्जनत्याताः सुसम्पृष्टासो वृषभस्य मूराः ॥ ६ ॥ इन्द्र पिव
वृषधूतस्य वृष्णा आ यं ते श्येन उशते जभार । यस्य मदे च्यावयसि प्र कृष्टीर्यस्य
मदे अप गोत्रा ववर्थ ॥ ७ ॥ शुनं हुवेम मघवानमिन्द्रमस्मिन्भरे वृतमं वाजसातौ ।
शृणवन्तमुग्रमृतये समत्सु प्रन्तं वृत्राणि सज्जितं धनानाम् ॥ ८ ॥ ७ ॥

॥ ४४ ॥ १-५ विश्वामित्र ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः-१, २ निचृ-
द्बृहती । ३, ५ बृहती । ४ स्वराडनुष्टुप् ॥ स्वरः-१, २, ३, ५ मध्यमः । ४ गान्धारः ॥

॥ ४४ ॥ अयं ते अस्तु हर्यतः सोम आ हरिभिः सुतः । जुषाण इन्द्र ह-
रिभिर्न आ गृह्या तिष्ठ हरितं रथम् ॥ १ ॥ हर्यनुषसंमर्चयः सूर्य हर्यन्नरोचयः ।
विद्वांश्चिक्त्वान्हर्यश्व वर्धस इन्द्र विश्वा अभि श्रियः ॥ २ ॥ ग्रामिन्द्रो हरिधा-
यसं पृथिवीं हरिर्वपसम् । आधारयद्वरितोर्भूरि भोजनं ययोरन्तर्हरिश्चरत् ॥ ३ ॥
जज्ञानो हरितो वृषा विश्वमा भाति रोचनम् । हर्यश्यो हरितं धत्त आयुधमा वधे

अ० ३ । अ० ३ । व० ११] १८६ [म० ३ । अ० ४ । सू० ४७ ।

सुहोरीणि ॥ ४ ॥ इन्द्रो ह्यन्तर्मानं वज्रं शुक्रं भीवृतम् । अपावृणोद्धरिभिर्-
त्रिभिः सुतपुत्रा हरिभिराजत ॥ ५ ॥ ८ ॥

॥ ४७ ॥ १-७ विश्वामित्र ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः-१, २ निचृद्-
गृहती । ३, ५ गृहती । ४ स्वराडनुष्टुप् ॥ स्वरः-१, २, ३, ५ मध्यमः । ४
गान्धारः ॥

॥ ४७ ॥ आ मृन्दरिन्द्र हरिभिर्याहि मयूररोमभिः । मा त्वा के चिन्नि
नेमिन्वि न पाशिनोऽति धन्येय तां इहि ॥ १ ॥ वृत्रखादो वलंरुजः पुरां दमो
अवापजः । स्याता रथस्य हयोरभिस्त्वर इन्द्रो हृक्हा चिदारुजः ॥ २ ॥ गम्भीरां
उत्थीरिन् क्रतुं पुण्यमि गा इव । प्र सुगोपा यवसं धेनवो यथा हृदं कुल्या इवाश-
न ॥ ३ ॥ आ नस्तुजं रयिं भरांशं न प्रतिजानते । वृत्तं एकं फलमङ्गीव धूनुहीन्द्र
सम्पारणं वरु ॥ ४ ॥ स्वयुरिन्द्र स्वराळसि स्मर्दिष्टिः स्वयंशस्तरः । स वावृधान
योजसा पुरुष्टु भवो नः सुश्रयस्तमः ॥ ५ ॥ ६ ॥

॥ ४८ ॥ १-५ विश्वामित्र ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः-१ विराद् त्रिष्टुप् ।
२, ५ निचृत् त्रिष्टुप् । ३, ४ त्रिष्टुप् ॥ धैवतः स्वरः ॥

॥ ४८ ॥ युध्मस्य ते वृषभस्य स्वराज उग्रस्य यूनः स्थाविरस्य घृण्वैः । अ-
र्ज्यतो वृजिणो वीर्याणीन्द्र श्रुतस्य महतो महानि ॥ १ ॥ मुह्यं असि महिष
वृशयेभिर्धनस्पृष्टुं सद्मानो अन्यान् । एको विश्वस्य भुवनस्य राजा स योधया च क्ष-
यया च जनान् ॥ २ ॥ प्र मात्राभी रिरिचे रोचमानः प्रदेवेभिर्विश्वतो अप्रतीतः । प्र
मृज्मना दिव इन्द्रः पृथिव्याः प्रोरोर्महो अन्तरिक्षादजीपी ॥ ३ ॥ उरुं गभीरं
जनुषाभ्युग्रं विश्वव्यचसमवृतं मतीनाम् । इन्द्रं सोमासः प्रदिवि सुतासः समुद्रं
न ज्वत आ विंशन्ति ॥ ४ ॥ यं सोममिन्द्र पृथिवीद्यावा गर्भं न माता विभृत-
स्त्वाया । तं ते हिन्वन्ति तर्षु ते मृजन्त्यध्वर्यवो वृषभ पातवा उ ॥ ५ ॥ १० ॥

॥ ४९ ॥ १-५ विश्वामित्र ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः-१, २, ३
निचृत् त्रिष्टुप् । ४ त्रिष्टुप् । ५ विराद् त्रिष्टुप् ॥ धैवतः स्वरः ॥

॥ ४९ ॥ मल्लवी इन्द्र वृषभो रणाय पित्रा सोममनुष्यं मदाय । आ सिं-
ध्मन्त मये मध्यं जुमि त्वं राजासि प्रदिवः सुतानाम् ॥ १ ॥ सजोषा इन्द्र

अ० ३ । अ० ३ । व० १३] १८७ [म० ३ । अ० ४ । सू०

सर्गणो मरुद्भिः सोमं पिव वृत्रहा शूर विद्वान् । जहि शत्रूरुप मृधो नृदस्वाय
कृणुहि विश्वतो नः ॥ २ ॥ उत ऋतुभिर्ऋतुपाः पाहि सोममिन्द्र देवेभिः स खि
सुतं नः । याँ आभजो मरुतो ये त्वान्वहन्वृत्रमदधुस्तुभ्यमोजः ॥ ३ ॥ ये त्व
हत्ये मधवन्नवर्धन्ये शम्बुरे हरिवो ये गर्विष्ठौ । ये त्वा नूनमनुमदन्ति विप्राः पि
सोमं सर्गणो मरुद्भिः ॥ ४ ॥ मरुत्वंतं वृषभं वावृथानमकवारिं दिव्यं शास
न्द्रम् । विश्वासाहमवमे नूतनाग्रं संहोदामिह तं हुवेम ॥ ५ ॥ ११ ॥

॥ ४८ ॥ १-५ विश्वामित्र ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः-१, २ नि
त्रिष्टुप् । ३, ४ त्रिष्टुप् । ५ भुरिक् पङ्क्तिः ॥ स्वरः-१-४ धैवतः । ५ पञ्चमः

॥ ४८ ॥ सद्यो ह जातो वृषभः कृनीतः प्रभर्तुमावदन्धसः सुतस्य । साधो
पिव प्रतिक्रामं यथा ते रसाशिरः प्रथमं सोम्यस्य ॥ १ ॥ यज्जायथास्तदहरस
कामेऽंशोः पीयूषमपिवो गिरिष्ठाम् । तं ते माता परि योषा जनित्री महः पितुर्द
म आसिञ्चदग्रे ॥ २ ॥ उपस्थाय मातरमन्नमैह तिग्ममपस्यदभि सोममूर्धः । प्रया
वयन्नचरदृत्सो अन्यान्महानि चक्रे पुरुधप्रतीकः ॥ ३ ॥ उग्रस्तुरापाळभिर्भृत्यो-
जा यथावशं तन्वं चक्र एषः । त्वष्टारमिन्द्रो जनुषाभिभूयामुष्या सोममपिवच्चमूषु
॥ ४ ॥ शुनं हुवेम मधवानमिन्द्रमस्मिन्भरे नृतमं वार्जसातौ । शृण्वन्तमुग्रमृतये स-
मत्सु घ्नन्तं वृत्राणि सज्जितं धनानाम् ॥ ५ ॥ १२ ॥

॥ ४९ ॥ १-५ विश्वामित्र ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः-१, ४
निचृत् त्रिष्टुप् । २, ५ त्रिष्टुप् । ३ भुरिक् पङ्क्तिः ॥ स्वरः-१, २, ४, ५
धैवतः । ३ पञ्चमः ॥

॥ ४९ ॥ शंसा महामिन्द्रं यस्मिन्विश्वा आ कृष्टयः सोमपाः काममव्यन । यं
सुक्रतुं धिषणो विभवत्तुष्टं घ्नं वृत्राणां जनयन्त देवाः ॥ १ ॥ यं तु नक्किः पृतना-
सु स्वराजं द्विता तरन्ति नृतमं हरिष्ठाम् । इनतमः सत्त्वभिर्यो ह शूषैः पृथुज्या
अमिनादायुर्दस्योः ॥ २ ॥ सहावा पृत्सु तरणिर्वा व्यानशी रोदसी मेहनावान् ।
भगो न कारे हव्यो मतीनां पितेव चारुः सुहवो वयोधाः ॥ ३ ॥ धर्ता दिवो
रजसस्पृष्ट ऊर्ध्वो रथो न वायुर्वसु भिर्नियुत्वान् । जपां वस्ता जनिता सूर्यस्य
विभक्ता भागं धिषणेव वार्जम् ॥ ४ ॥ शुनं हुवेम मधवानमिन्द्रमस्मिन्भरे नृतमं
वार्जसातौ । शृण्वन्तमुग्रमृतये समत्सु घ्नन्तं वृत्राणि सज्जितं धनानाम् ॥ ५ ॥ १३ ॥

१० ३ । अ० २ । १० १६] १८८ [म० ३ । अ० ४ । सू० ५१ ।

॥ ५० ॥ १-४ विद्वामित्र ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः-१, २, ४ नि-
चूत विष्टुः । ३, ५ विष्टुः ॥ धैवतः स्वरः ॥

॥ ५० ॥ इन्द्रः स्वाहा पितृ यम्य सोम आगत्या तुष्टो वृषभो मरुत्वान् ।
योक्तव्यताः पृथ्वीभिर्जगत्स्य हविस्तुन्वः काममृध्याः ॥ १ ॥ आ ते सपर्यज-
नमे नृणां च योक्तुं प्रदिवः शुष्टिमायः । इह त्वा धेयुर्हरयः सुशिश्र पित्रा त्वस्य
मृत्युमस्य नागैः ॥ २ ॥ गोभिर्मिष्टिजं दधिरे सुपारमिन्द्रं ज्येष्ठ्याय धायसे गृणाना ।
मृशानः गोमं पशूनां प्राजीपिन्समस्मभ्यं पुरुधा गा इषय ॥ ३ ॥ इमं कामं म-
न्या गोभिर्दधे चन्द्रवता राधया प्रथमं च । स्वर्गवो मतिभिस्तुभ्यं विशा इन्द्राय
नाहः कुशिकारो अक्रन् ॥ ४ ॥ शुनं हुवेम मयवान्मिन्द्रं मस्मिन्भरे नृतमं वाजसातौ ।
गृणवन्ममपुत्रये समस्तु व्रतं वृत्राणि सज्जितं धनानाम् ॥ ५ ॥ १४ ॥

॥ ५१ ॥ १-१२ विद्वामित्र ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः-४, ७, ८, ९,
विष्टुः । ५, ६ निचूत विष्टुः । १, २, ३ निचूजगती । १०, ११ यवमध्या गा-
यत्री । १२ विगद् गायत्री ॥ स्वरः-४-६ धैवतः । १-३ निषादः । १०-१२ पङ्कजः ।

॥ ५१ ॥ चरिणीधृतं मयवान्मुकभ्यमिन्द्रं गिरीं बृहतीभ्यनूपत । वावृथानं
पुनरुतं सुवृत्तिभिरमर्त्यं जग्माणं द्विवेदिवे ॥ १ ॥ शतक्रतुमर्णवं शाकिनं नरं गिरीं
म इन्द्रमुप यान्ति विश्वतः । वाजसनिं पृभिदं तूष्णिमपुत्रं धामसाचमभिषाचं स्वविदम्
॥ २ ॥ आकुरे वसोर्जिता पनस्यतेऽनेहसः स्तुभ इन्द्रो दुवस्यति । विश्वतः स-
दन्त आ हि पिप्रिये संत्रापाहमभिमातिहने स्तुहि ॥ ३ ॥ नृणामु त्वा नृतमं गी-
भितुर्ग्यरभि प्र वर्गमचेता स्वार्थः । सं सहसे पुरुमायो जिहीते नमो अस्य प्रदिव
एतं उरे ॥ ४ ॥ पूर्वोरस्य त्रिपिथो मर्त्येषु पुरु वसूनि पृथिवी विभति । इन्द्राय
यातु ओषधीनापो रयि रक्षन्ति जिरयो वनानि ॥ ५ ॥ १५ ॥ तुभ्यं ब्रह्माणि गिरं इन्द्र
तुभ्यं सवा दधिरे हरियो नृपम् । योभ्यापिरवसो नृतनस्य सखे वसो जगितुभ्यो वयो
पाः ॥ ६ ॥ इन्द्रं मन्य इह पाहि सोमं यथा शायति अपिवः सुतस्य । तव प्रणीतो
न । मरु शर्मता विवासन्ति कवयः सुयज्ञाः ॥ ७ ॥ स वावृथान इह पाहि सोमं
ममिन्द्रं सविभिः सुतनैः । ज्ञातं यन्वा परि देवा अभूषन्महे भराय पुरुहूत वि-
ये ॥ ८ ॥ अन्तर्ग्यं मन्य आपिरेपोऽमन्त्रिन्द्रमतु दानिवाराः । तेभिः साकं पि-
पु वृत्तवातः सुतं सोमं दातुषः मे सधस्ये ॥ ९ ॥ इदं वृत्रार्जसा सुतं राधानां
पते । पित्रावस्य विवेलाः ॥ १० ॥ यस्ते अनु स्रधामसत्सुते नि यच्छ तन्वम्

अ० ३ । अ० ३ । व० १६] १८६ [म० ३ । अ० ४ । सू० ५३ ।

स त्वा ममत्तु सोम्यम् ॥११॥ प्र ते अश्रोतु कुच्योः प्रेन्द्र ब्रह्मणा शिरः प्र वाहू
शूर राधसे ॥ १२ ॥ १६ ॥

॥ ५२ ॥ १-८ विश्वामित्र ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः-१, ३, ४ गायत्री ।
२ निचृद्वायत्री । ६ जगती । ५, ७ निचृत् त्रिष्टुप् । ८ त्रिष्टुप् ॥ स्वरः-१-४
षड्जः । ६ निषादः । ५, ७, ८ धैवतः ॥

॥ ५२ ॥ धानावन्तं करम्भिणामपूपवन्तमुक्थिनम् इन्द्र । प्रातर्जुषस्व नः ॥१॥
पुरोळाशं पचत्यं जुषस्वेन्द्रा गुरस्व च । तुभ्यं हव्यानि सिञ्चते ॥ २ ॥ पुरोळाशं
च नो घसो जोषयासे गिरश्च नः । वधूयुरिव योषणाम् ॥ ३ ॥ पुरोळाशं सन-
श्रुत प्रातःसावेजुषस्व नः । इन्द्र क्रतुर्हितैवृहन् ॥४॥ माध्यन्दिनस्य सर्वनस्य धानाः
पुरोळाशमिन्द्र कृष्वेह चारुम् । प्र यत्स्तोता जज्ञिता तूर्यथो वृषायमाण उप गी-
भिरीद्वे ॥ ५ ॥ १७ ॥ तृतीयं धानाः सर्वने पुरुषुत पुरोळाशमाहुतं मामहस्व नः ।
ऋभुमन्तं वाजवन्तं त्वा कवे प्रयस्यन्त उप शिञ्चेम धीतिभिः ॥ ६ ॥ पूषएवते
ते चक्रमा करम्भं हरिवते हर्यश्वाय धानाः । अपूपमद्भिः सर्गणो मरुद्भिः सोमं पिव
वृत्रहा शूर विद्वान् ॥७॥ प्रति धाना भरत तूर्यमस्मै पुरोळाशं वीरतमाय नृणाम् ।
दिवेदिवे सदृशीरिन्द्र तुभ्यं वर्धन्तु त्वा सोमपेयाय धृष्णो ॥ ८ ॥ १८ ॥

॥ ५३ ॥ १-२४ विश्वामित्रः ऋषिः ॥ १ इन्द्रावर्षतौ । २-१४, २१-२४
इन्द्रः । १५, १६ वाक् । १७-२० रथाङ्गानि देवता ॥ छन्दः-१, ५, ६,
२१ निचृत् त्रिष्टुप् । २, ६, ७, १४, १७, १६, २३, २४ त्रिष्टुप् । ३, ४, ८,
१५ स्वराट् त्रिष्टुप् । ११ भुरिक् त्रिष्टुप् । १२, २२ अनुष्टुप् । २० भुरिगनु-
ष्टुप् । १०, १६ निचृज्जगती । १३ निचृद्वायत्री । १८ निचृद्बृहती ॥ स्वरः-१-६,
११, १४, १५, १७, १६, २१, २३, २४ धैवतः । १२, २२, २० गान्धारः । १०
निषादः । १३ षड्जः । १८ मध्यमः ॥

॥ ५३ ॥ इन्द्रावर्षता बृहता रथेन वामीरिषि आ वहतं सुवीराः । वीतं हव्या-
न्यध्वरेषु देवा वर्धथां गीभिरेरिळ्या मदन्ता ॥ १ ॥ तिष्ठा सु कं मयवन्मा परा
गाः सोमस्य तु त्वा सुषुतस्य यक्षि । पितुर्न पुत्रः सिञ्चमा रभे न इन्द्र स्वादि-
ष्टया गिरा शंचीवः ॥ २ ॥ शंसावाध्वर्यो प्रति मे गृणीहीन्द्राय वाहः कृणवाव
जुष्टम् । एदं बर्हिर्जमानस्य सीदाथा च भूदुक्थमिन्द्राय शस्तम् ॥ ३ ॥ जायेदन्तं

मत्तन्मोदु गोतिस्तदित्वा युक्ता हरयो वहन्तु । यदा कदा च सुनवांसु सोमग-
 निदा दूतो यन्वात्यच्छे ॥ ४ ॥ परा याहि मयवन्ना च ग्राहीन्द्र भ्रातरुभ्यत्रा
 मे अर्थम् । यत्रा रथस्य बृहतो निधानं विमोचनं वाजिनो रासभस्य ॥ ५ ॥ १६ ॥
 यत्रा सोममन्नेमिन्द्र प्र याहि कल्याणीर्जाया सुरणं गृहे ते । यत्रा रथस्य बृहतो
 निधानं विमोचनं वाजिनो दक्षिणावत् ॥ ६ ॥ इमे भोजा अङ्गिरसो विरूपा दि-
 नम्पुत्रासो अमुंस्य वीराः । विश्वामित्राय ददतो मयानि सहस्रसावे प्र तिरन्तु
 जायुः ॥ ७ ॥ सुपहंपं मयया वोभवीति मायाः कृण्वानस्तन्वं परि स्वाम् । त्रिर्य-
 दिवः परि मुदतेमाणात्स्यमन्त्रैरवृत्तुपा ऋतावा ॥ ८ ॥ महौ ऋषिर्देवजा देवजूतो-
 ऽर्जन्नादिगन्धुमर्षिं नृचक्षाः । विश्वामित्रो यदवहत्सुदासमर्षियायत कुशिकेभिर-
 न्द्र ॥ ९ ॥ हंसादेव कृणुय श्लोकमद्रिभिर्मदन्तो गीर्भिरध्वरे सुते सचा । देवे-
 भिरविंशो ऋपयो नृचक्षसो वि पिबध्वं कुशिकाः सोम्यं मधु ॥ १० ॥ २० ॥ उप-
 मेनं कुशिकादेतयध्वमभ्वं राये प्र मुञ्चता सुदासः । राजा वृत्रं जह्वन्तत्प्रागपा-
 गुदमया यजाते नर आ पृथिव्याः ॥ ११ ॥ य इमे रोदसी उभे अहमिन्द्रमतु-
 ष्वम् । विश्वामित्रस्य रक्षति ब्रह्मेदं भारतं जनम् ॥ १२ ॥ विश्वामित्रा अरासत
 ब्रह्मेन्द्राय वृजिणो । कर्दिन्नः सुरार्थसः ॥ १३ ॥ किं ते कृण्वन्ति कीकटेषु गावो
 नाशिरं दुहं न तपन्ति धर्म । आ नो भर प्रमगन्दस्य वेदो नैचाशाखं मधवन्न-
 न्यया नः ॥ १४ ॥ ससर्परीरमतिं वार्धमाना बृहन्मिमाय जमदग्निदत्ता । आ सूर्यस्य
 दुहिता नतान् श्रवो देवेष्वमृतमजुर्म ॥ १५ ॥ २१ ॥ ससर्परीरभरत्तूर्यमेभ्योऽधि-
 श्रवः पार्श्वजन्यासु कृष्टिषु । सा पद्याश्चनव्यमायुर्दधाना यां मे पलस्तिजमदग्रयो
 दुहुः ॥ १६ ॥ स्थिरा गावो भवतां वीकुरन्नो मेपा वि वहि मा युगं वि शारि ।
 इन्द्रः पातुन्ये ददतां शरीतोररिष्टनेमे अभि नः सचस्व ॥ १७ ॥ बलं धेहि
 तनूषु नो बलमिन्द्रानकुत्सु नः । बलं तोकाम्य तनयाय जीवसे त्वं हि बलदा असि
 ॥ १८ ॥ अभि व्ययस्व खदिरस्य सारमोजो धेहि स्पन्दने शिंशपायाम् । अक्षं
 वीजो वीजित वीज्यस्य मा यामादस्मादवं जीहिपो नः ॥ १९ ॥ अयमस्मा-
 न्वत्तुस्पातमा च हा मा च रीरिपत् । स्वस्त्या गृहेभ्य आग्रसा आ विमोचनात्
 ॥ २० ॥ २२ ॥ इन्द्रोतिभिर्वहुलाभिर्नो अद्य याच्छ्रेष्ठाभिर्मधवञ्छूर जिन्व । यो
 नो मेप्यथः ससर्पदीष्ट यमुद्विप्पस्तमु प्राणो जहातु ॥ २१ ॥ परशुं चिद्वि तपति
 मिन्नुलं चिद्वि वृधति । इवा चिदिन्द्र येपन्ती प्रयस्ता फेनमस्यति ॥ २२ ॥ न
 सारिकस्य चिकिते जनासो लोभं नयन्ति पशु मन्यमानाः । नावाजिनं वाजिना

अ० ३ । अ० ३ । व० २६] १६? [म० ३ । अ० ५ । सू० ५४ ।

हासयन्ति न गर्दभं पुरो अर्वात्रयन्ति ॥ २३ ॥ इम इन्द्र भरतस्य पुत्रा अपपित्वं
चिकितुर्न प्रपित्वम् । हिन्वन्त्यश्वमरणं न नित्यं ज्यावाजं परिणयन्त्याजौ ॥ २४ ॥
२३ ॥ ४ ॥

॥ ५४ ॥ १-२२ प्रजापतिर्वैश्वामित्रो वाच्यो वा ऋषिः ॥ विश्वे देवा देवता ॥
छन्दः—१ गिचृत्पङ्क्तिः । ६ भुरिक् पङ्क्तिः । १२ स्वराद् पङ्क्तिः । २, ३, ६,
८, १०, ११, १३, १४ त्रिष्टुप् । ४, ७, १५, १६, , १८, २०, २१ निचृत्
त्रिष्टुप् । ५ स्वराद् त्रिष्टुप् । १७ भुरिक् त्रिष्टुप् । १६, २२ विराद् त्रिष्टुप् ॥
स्वरः—१, ६, १२ पञ्चमः । २-८, १०, ११, १३—२२ धैवतः ॥

॥ ५४ ॥ इमं महे विदध्याय शूषं शश्वत्कृत्व ईदद्याय प्र जभुः । शृणोतु नो
दम्योभिरनीकैः शृणोत्वाग्निर्दिव्यैरजस्रः ॥ १ ॥ महिं महे दिवे अर्चा पृथिव्यै
कामो म इच्छश्चरति प्रजानन् । ययोर्ह स्तोमं विदथेषु देवाः सपर्यावो मादयन्ते
सचायोः ॥ २ ॥ युवोर्ऋतं रोदसी सत्यमस्तु महे पु र्णः सुविताय प्र भूतम् ।
इदं दिवे नमो अग्ने पृथिव्यै सपर्यामि प्रयसा यामि रत्नम् ॥ ३ ॥ उतो हि वां
पूर्व्या आविविद्र ऋतावरी रोदसी सत्यवाचः । नरश्चिद्वां समिथे शूरसातो वव-
न्दिरे पृथिवि वेविदानाः ॥ ४ ॥ को अद्धा वेद क इह प्र वोचदेवाँ अच्छा पथ्याका
समेति । ददश्र एषामवमा सदांसि परेषु या गुह्येषु ब्रतेषु ॥ ५ ॥ २४ ॥ कवि-
र्नृचक्षा अभि पीमचष्ट ऋतस्य योना विधृते मदन्ती । नाना चक्राते सदन्तं यथा
वेः समानेन क्रतुना संविदाने ॥ ६ ॥ समान्या विधृते दूरेऽन्ते भुवे पदे तस्यतु-
र्जागरूकै । उत स्वसारा युवती भवन्ती आहुं ब्रुवाते मिथुनानि नाम ॥ ७ ॥
विश्वेदेते जनिमा सं विविक्तो महो देवान्विभ्रती न व्यथेते । एजद्भुवं पत्यते वि-
श्वमेकं चरत्पतत्रि विपुणं वि जातम् ॥ ८ ॥ सनां पुराणमध्यैम्यारान्महः पितु-
र्जनिर्तुर्जामि तन्नः । देवासो यत्र पनिता एवैरुरौ पथि व्युते तस्युरन्तः ॥ ९ ॥
इमं स्तोमं रोदसी प्र ब्रवीम्यदूराः शृणवन्नग्निजिह्वाः । मित्रः सम्राजो वर्हणो
युवान आदित्यासः कवयः पप्रथानाः ॥ १० ॥ २५ ॥ हिरण्यपाणिः सविता
सुजिह्वस्त्रिरा दिवो विदथे पत्यमानः । देवेषु च सवितः श्लोकमथेरादस्मभ्यमा सुव
सर्वतातिम् ॥ ११ ॥ सुकृत्सुपाणिः स्ववाँ ऋतावा देवस्त्वष्टावसे तानि नो धातु ।
पूषण्वन्तं ऋभवो मादयध्वमूर्ध्वग्रावाणो अश्वरमतष्ट ॥ १२ ॥ विद्युद्रेथा मरुतं
ऋष्टिमन्तो दिवो मर्या ऋतजाता अयासः । सरस्वती शृणवन्त्यज्ञियांसो धाता

सुवि सुवीरं नगमः ॥ १३ ॥ विष्णुं स्तोमासः पुरुदस्ममर्का भगस्येव कारिणो
 नामनि गमन । उरुदमः कुरुतो यस्य पूर्वोर्न मर्थन्ति युवतयो जनित्रीः ॥ १४ ॥
 इन्द्रो विभर्षीर्गोः पन्थमान उभे आ पशो रोदसी महित्वा । पुरंदरो वृत्रहा धृष्णु-
 मेवः सुवयस्यो न आ भेरा भूरि पश्वः ॥ १५ ॥ २६ ॥ नासंत्या मे पितरो
 मनुजन्तो मज्जान्यणभिनोरचारु नाम । युवं हि स्थो रयिदो नो रयीणां द्रात्रं
 रितो अकुरुदंवा ॥ १६ ॥ महत्तदः कवयश्चारु नाम यद्ध देवा भवथ विश्व
 इन्द । सर्वं आभुभिः पुरुदत प्रियोर्भरिमां धियं सातये तत्तता नः ॥ १७ ॥ अ-
 र्गमा णो अदिनियोजयासोऽदंवाति वरुणस्य व्रतानि । युयोत नो अनपृत्यानि
 गन्तोः प्रजापान्नः पशुमां अस्तु गातुः ॥ १८ ॥ देवानां दूतः पुरुष प्रसूतोऽना-
 गातो वाचतु सर्वताता । शृणोतु नः पृथिवी यौरुतापः सूर्यो नक्षत्रैरुर्वान्तरिक्षम्
 ॥ १९ ॥ शृण्वन्तं नो वृषणः पर्वतासो ध्रुवक्षेमास इक्ष्वा मदन्तः । आदित्यैर्नो
 अदिनिः शृणोतु वज्रन्तु नो मरुतः शर्म भद्रम् ॥ २० ॥ सदा सुगः पितुमां अ-
 स्तु पन्या मन्वा देवा ओषधीः सं पिपृक्त । भगो मे अग्ने सख्ये न मृध्या उद्रायो
 अदृगं सदनं पुरुतोः ॥ २१ ॥ स्वदस्व हव्या समिपो दिदीह्यस्मद्भूक्सं मिमीहि
 अवांसि । विश्वा अग्ने पत्सु ताञ्जेपि शत्रून्हा विश्वासुमनो दीदिही नः ॥ २२ ॥ २७ ॥

॥ ५५ ॥ १-२२ प्रजापतिर्वैश्वामित्रो वाच्यो वा ऋपिः ॥ विश्वे देवाः । १
 उपाः । २-१० अग्निः । ११ अहोरात्रा । १२-१४ रोदसी । १५ रोदसी बु-
 निगी वा । १६ दिशः । १७-२२ इन्द्रः पर्जन्यात्मा त्वष्टा वाग्निश्च देवता ॥ छ-
 न्दः—१, २, ६, ७, ९, १०, ११, १२, १६, २२ निचृत्त्रिष्टुप् । ४, ८, १३,
 १६, २१ त्रिष्टुप् । १४, १५, १८ विराद्विष्टुप् । १७ भुरिक् त्रिष्टुप् । ३ भुरिक्
 पङ्क्तिः । ५, २० स्वराद् पङ्क्तिः ॥ स्वरः—१, २, ४, ६-१६, २१, २२ धैवतः ।
 ३, ५, २० पञ्चमः ॥

॥ ५५ ॥ उपमः पूर्वा अथ अद्र्यूपुर्महद्भि जज्ञे अक्षरं पदे गोः । व्रता दे-
 वानामुष नु प्रभर्षन्महद्देवानामसुरत्वमेकम् ॥ १ ॥ सो पृ णो अत्र जुहुरन्त देवा
 मा पृथे अग्ने पितरः पवज्ञाः । पुराण्योः सव्रनोः केतुरन्तर्महद्देवानामसुरत्वमेकम्
 ॥ २ ॥ वि मे पुरुषा पंतयन्ति कामाः शम्यच्छो दीधे पूव्याणि । समिद्धे अग्ना-
 न्तमिदंम महद्देवानामसुरत्वमेकम् ॥ ३ ॥ समानो राजा विभृतः पुरुषा शयै श-
 नामु मयुतो वनानु । अन्या वृत्तं भरति जेति माता महद्देवानामसुरत्वमेकम् ॥ ४ ॥
 आतिशयमपरा अनृग्नस्यो जानासु तरुणीप्सुन्तः । अन्तर्वतीः सुवते अप्रवीता

अ० ३ । अ० ४ । व० १] १६३ [म० ३ । अ० ५ । सू० ५६ ।

महद्देवानामसुरत्वमेकम् ॥ ५ ॥ २८ ॥ शयुः परस्तादथ नु द्विमातावन्धनश्चरति
वत्स एकः । मित्रस्य ता वह्णस्य व्रतानि महद्देवानामसुरत्वमेकम् ॥ ६ ॥ द्वि-
माता होता विदथेषु सम्राळन्वशं चरति क्षेति बुधः । प्र रयानि रयवाचो भ-
रन्ते महद्देवानामसुरत्वमेकम् ॥ ७ ॥ शूरस्येव युध्यतो अन्तमस्य प्रतीचीनं
ददृशे विश्वमायत् । अन्तर्मतिश्चरति निष्पिथं गोर्महद्देवानामसुरत्वमेकम् ॥ ८ ॥
नि वैवोति पलितो दूत आस्वन्तर्महाश्चरति रोचनेन । वपूषि विभ्रद्भि नो वि-
चष्टे महद्देवानामसुरत्वमेकम् ॥ ९ ॥ विष्णुर्गोपाः परमं पाति पार्थः प्रिया धार्मा-
न्यमृता दधानः । अग्निष्ठा विश्वा भुवनानि वेद महद्देवानामसुरत्वमेकम् ॥ १० ॥
२९ ॥ नाना चक्राते यम्यावपूषि तयोरन्यद्रोचते कृष्णमन्यत् । श्यावीं च यद-
रूपी च स्वसारौ महद्देवानामसुरत्वमेकम् ॥ ११ ॥ माता च यत्र दुहिता च धेनु
संवर्द्धये धापयेते समीची । ऋतस्य ते सदसीळे अन्तर्महद्देवानामसुरत्वमेकम् ॥ १२ ॥
अन्यस्या वत्सं रिहती मिमाय कया भुवा नि दधे धेनुरुधः । ऋतस्य सा पयसा-
पिन्वतेळा महद्देवानामसुरत्वमेकम् ॥ १३ ॥ पद्या वस्ते पुरुरूपा वपूष्यूर्वा तस्यो
ज्यविं रोरिहाणा । ऋतस्य सन्न वि चरामि विद्वान्महद्देवानामसुरत्वमेकम् ॥ १४ ॥
पदे इव निहिते दस्मे अन्तस्तयोरन्यदुल्लमाविन्यत् । सग्रीचीना पथ्यासा वि-
षूची महद्देवानामसुरत्वमेकम् ॥ १५ ॥ ३० ॥ आ धेनवो धुनयन्तामशिश्वीः स-
वर्द्धुधाः शशया अप्रदुग्धाः । नव्या नव्या युवतयो भवन्तीर्महद्देवानामसुरत्वमेकम्
॥ १६ ॥ यदन्यासु वृषभो रोरवीति सो अन्यास्मिन्यूथे नि दधाति रेतः । स हि
क्षपाग्रन्तस भगः स राजा महद्देवानामसुरत्वमेकम् ॥ १७ ॥ वीरस्य नु स्वश्व्यै
जनासः प्र नु वोचाम विदुरस्य देवाः । षोळा युक्ताः पञ्चपञ्चा वहन्ति महद्दे-
वानामसुरत्वमेकम् ॥ १८ ॥ देवस्त्वष्टा सविता विश्वरूपः पुषोष प्रजाः पुरुधा ज-
जान । इमा च विश्वा भुवनान्यस्य महद्देवानामसुरत्वमेकम् ॥ १९ ॥ मही समै-
रचम्भा समीची उभे ते अस्य वसुना न्यूष्टे । शृणवे वीरो विन्दमानो वसुनि मह-
द्देवानामसुरत्वमेकम् ॥ २० ॥ इमां च नः पृथिवी विश्वधाया उप क्षेति हितभि-
त्रो न राजा । पुरःसदः शर्मसदो न वीरा महद्देवानामसुरत्वमेकम् ॥ २१ ॥ त्रि-
ष्विध्वरीस्त ओषधीरुतापो रयिं त इन्द्र पृथिवी विभक्ति । सखायस्ते वामभार्जः
स्याम महद्देवानामसुरत्वमेकम् ॥ २२ ॥ ३१ ॥ ३ ॥

॥ ५६ ॥ १—८ प्रजापतिर्वैश्वामित्रो वाच्यो वा ऋषयः ॥ विश्वे देवा दे-

सू० ३ । अ० ४ । व० ३] १६४ [म० ३ । अ० ५ । सू० ५८ ।

यथा ॥ छन्दः—१, ६, ८ निचृत्रिष्टुप् । ३, ४ विराद् त्रिष्टुप् । ५, ७ त्रिष्टुप् । २
पुरिक पद्विः ॥ स्वरः—१, ३—८ धैवतः । २ पञ्चमः ॥

॥ ५६ ॥ न ता मिनन्ति मायिनो न धीरा यता देवानां प्रथमा ध्रुवाणि ।
न रोदसी अट्टहा वेद्याभिर्न पर्वता निनये तस्थिवांसः ॥ १ ॥ पद्भारौ एको अ-
पर्वन्विभन्तृतं वपिष्टमुष गाव आगुः । तिस्रो महीरुपरास्तस्थुरत्या गुहा द्वे निहिते
दर्येका ॥ २ ॥ त्रिपातस्यो वृषभो विश्वरूप उत व्युध पुरुध प्रजावान् । व्य-
नीकः पत्यते मादिनायान्तस रेतोधा वृषभः शश्वतीनाम् ॥ ३ ॥ अभीक आसां
पत्नीर्वेद्यादित्यानामद्वे चारु नाम । आपश्चिदस्मा अरमन्त देवीः पृथग्रजन्तीः
परि पीमवृज्जन ॥ ४ ॥ त्री पृथस्यां सिन्धवस्त्रिः कवीनामुत त्रिमाता विदथेषु स-
माद् । अतावरीयोपणास्तिस्रो अप्यास्त्रिरा दिवो विदथे पत्यमानाः ॥ ५ ॥
त्रिरा दिवः संवितुर्वार्याणि दिवेदिव आ सुव त्रिनो अद्भः । त्रिधातु राय आ सु-
वा वसन्ति भगं त्रातर्धिपणे मातये धाः ॥ ६ ॥ त्रिरा दिवः संविता सौपवीति
रागाना मित्रावरुणा सुषाणी । आपश्चिदस्य रोदसी चिदुर्वी रत्रं भिज्जन्त स-
वितुः सवाय ॥ ७ ॥ त्रिरुत्तमा दृणशा रोचनानि त्रयो राजन्त्यसुरस्य वीराः ।
अतावान् इषिरा दृक्भासस्त्रिरा दिवो विदथे सन्तु देवाः ॥ ८ ॥ १ ॥

॥ ५७ ॥ १—६ विश्वामित्र ऋषिः ॥ विश्वे देवा देवता ॥ छन्दः—१, ३,
४ त्रिष्टुप् । २, ५, ६ निचृत्रिष्टुप् ॥ धैवतः स्वरः ॥

॥ ५७ ॥ म मे विविष्णुं अविदन्मनीषां धेनुं चरन्तीं प्रयुतामगोपाम् । सद्य-
धिया दुदुहे भूरि धासेरिन्द्रस्तदग्निः पन्नितारो अस्याः ॥ १ ॥ इन्द्रः सु पूषा
ष्टपणा सुहस्ता दिवो न प्रीताः शशयं दुदुहे । विश्वे यदस्यां रणयन्त देवाः म
योऽत्र वसवः सुम्नमश्याम् ॥ २ ॥ या जामयो वृष्णा इच्छन्ति शक्तिं नमस्यन्ती-
र्जानते गर्भमस्मिन् । अच्छा पुत्रं धेनवो वावशाना महश्चरन्ति विभ्रतं वपूषि
॥ ३ ॥ अच्छा विवक्षि रोदसी सुमेके ग्रावणो युजानो अश्वरे मनीषा । इमा
उ ते मनवे भूरिवारा ऊर्ध्वा भवन्ति दर्शता यजत्राः ॥ ४ ॥ या ते जिह्वा मधु-
मती सुमेधा अग्ने देवेषुच्यते उत्तची । तयेह विश्वो अवासे यजत्राना सादय पा-
यसा ज्ञा मयानि ॥ ५ ॥ या ते अग्ने पर्वतस्येव धारासंश्रजन्ती पीपयदेव चित्रा ।
तानुम्भ्यं मर्मति जानवेदो वसो रास्व सुमतिं विश्वजन्याम् ॥ ६ ॥ २ ॥

॥ ५८ ॥ १—२ विश्वामित्र ऋषिः ॥ अभिनौ देवते ॥ छन्दः—१, ८,

अ० ३ । अ० ४ । व० ६] १६५ [म० ३ । अ० ५ । सू० ५६ ।

६ त्रिष्टुप् । २, ३, ४, ५, ७ निचृत्त्रिष्टुप् । ६ भुरिक् पङ्क्तिः ॥ स्वरः—१—५
७—६ धैवतः । ६ पञ्चमः ॥

॥ ५८ ॥ धेनुः प्रत्नस्य काम्यं दुर्हानान्तः पुत्रश्चरति दक्षिणायाः । आ-
द्यौतनिं वहति शुभ्रयामोपसः स्तोमो अश्विनावजीगः ॥ १ ॥ सुयुग्वहन्ति प्रति
वामुतेनोर्वा भवन्ति पितरेव मेधाः । जरेथामस्मद्धि पणोर्मनीषां युवोरवश्चकृमा
यातमर्वाक् ॥ २ ॥ सुयुग्भिर्भुवैः सुवृता रथेन दत्ताविमं श्रृणुतं श्लोकमद्रेः । कि-
मद्ग वां प्रत्यर्वाति गर्भिष्ठाहुर्विप्रासो अश्विना पुराजाः ॥ ३ ॥ आ मन्येथामा ग-
तं कश्चिदेवैर्विश्वे जनासो अश्विना हवन्ते । इमा हि वां गोऋजीका मधून्ति म-
मित्रासो न ददुरुसो अग्रैः ॥ ४ ॥ तिरः पुरु चिदश्विना रजास्याद्भूपो वां मघ-
वाना जनेषु । एह यातं पृथिभिर्देवयानैर्दत्ताविमे वां निधयो मधूनाम् ॥ ५ ॥ ३ ॥
पुराणमोक्तः सख्यं शिवं वां युवोर्नैस द्रविणं जद्वाव्याम् । पुनः कृण्वानाः स-
ख्याशिवानि मध्वा मदम सह नू समानाः ॥ ६ ॥ अश्विना वायुना युवं सुदत्ता नि-
युद्धिश्च सजोषसा युवाना । नासत्या तिरोऽद्वयं जुषाणा सोमं पिवतमसिधौ सु-
दानू ॥ ७ ॥ अश्विना परि वामिषः पुरुचीरीयुर्गोर्भिर्यतमाना अमृधाः । रथो
ह वामृतजा अद्रिजुतः परि द्यावापृथिवी याति सद्यः ॥ ८ ॥ अश्विना मधुपुत्तमो
युवाकुः सोमस्तं पातमा गतं दुरोणे । रथो ह वां भूरि वर्षः करिक्तसुतावतो नि-
ष्कृतमार्गमिष्टः ॥ ९ ॥ ४ ॥

॥ ५९ ॥ १—९ विश्वामित्र ऋषिः ॥ मित्रो देवता ॥ छन्दः—१, २,
५ त्रिष्टुप् । ३ निचृत्त्रिष्टुप् । ४ भुरिक् पङ्क्तिः । ६, ९ निचृद्गायत्री । ७, ८ गायत्री ॥
स्वरः—१—३, ५ धैवतः । ४ पञ्चमः । ६—९ षड्जः ॥

॥ ५९ ॥ मित्रो जनान्यातयति ब्रूयाणो मित्रो दाधार पृथिवीमुत द्याम् ।
मित्रः कृष्ठीरनिमिषाभि चष्टे मित्राय हव्यं घृतवज्जुहोत ॥ १ ॥ म स मित्र मतो
अस्तु प्रयस्वान्यस्त आदित्य शिक्तंति वृतेन । न हन्यते न जीयते त्वोतो नैनमहो
अश्रोत्यन्तितो न दूरात् ॥ २ ॥ अतमीवास इक्ष्वा मदन्तो मित्रज्ञो वरिमन्त्रा
पृथिव्याः । आदित्यस्य व्रतमुपक्षियन्तो वयं मित्रस्य सुमतौ स्याम ॥ ३ ॥ अयं
मित्रो नमस्यः सुशेवो राजा सुजत्रो अजनिष्ट वेधाः । तस्य वयं सुमतौ यज्ञियस्यापि
भद्रे सौमनसे स्याम ॥ ४ ॥ मुह्यं आदित्यो नमसोपसद्यो यातयर्जनो गृणते सुशेवः ।
तस्मा एतत्पन्यतमाय जुष्टमग्नौ मित्राय हविरा जुहोत ॥ ५ ॥ ५ ॥ मित्रस्य चर्ष-

सुप्रोक्तो देवस्य गान्ति । युष्मन् चित्रश्रवस्तमम् ॥ ६ ॥ अभि यो महिना दिवं
प्रियो बभूव समयाः । अभि श्रवोभिः पृथिवीम् ॥ ७ ॥ मित्राय पञ्च येमिरे जना
अभिर्दृश्यते । स देवान्विश्वान्विभति ॥ ८ ॥ मित्रो देवेष्वायुषु जनाय वृत्तव-
रिषे । इमे इष्टवना अकः ॥ ९ ॥ ६ ॥

॥ ६० ॥ १—७ विश्वामित्र ऋषिः ॥ ऋभवो देवता ॥ छन्दः—१, २,
३ जगती । ४, ५ निचृजगती । ६ विराद् जगती । ७ भुरिग्जगती ॥ निपादः स्वरः ॥

॥ ६० ॥ इहेह वो मनसा वन्धुतां नर उशिर्जो जग्मुर्भि तानि वेदसा । या
भिर्मायाभिः प्रतिज्ञतिवर्षसः सौधन्वना यज्ञियं भागमानश ॥ १ ॥ याभिः शची-
भिधम्नां अपिशन् यया धिया गामरिणीत चर्मणः । येन हरी मनसा निरतंक्षत
तेन देवत्वमृभवः समानश ॥ २ ॥ इन्द्रस्य मुख्यमृभवः समानशर्मनोर्नपातो अ-
पतो दधन्विरे । सौधन्वनासो अमृतत्वमेरिरे विष्टी शमीभिः सुकृतः सुकृत्यया
॥ ३ ॥ इन्द्रेण याथ सरथे सुते सचां अथो वशानां भवथा सह श्रिया । न वः
प्रतिमं सुकृतानि वायतः सौधन्वना ऋभवो वीर्याणि च ॥ ४ ॥ इन्द्रं ऋभुभि-
र्वाजयष्टिः समुत्तितं सुतं सोममा वृषस्त्रा गर्भस्त्योः । धियेपितो मधवन्दाशुषो
गृहे सौधन्वनेभिः सह मत्स्या नृभिः ॥ ५ ॥ इन्द्रं ऋभुमान्वाजवान्मत्स्वेह नोऽस्मि-
न्मवन्ते शच्यां पुरुषुत । इमानि तुभ्यं स्वसराणि ये मिरे वृता देवानां मनुष्य
धर्मभिः ॥ ६ ॥ इन्द्रं ऋभुभिर्वाजिभिर्वाजयन्तिह स्तोमं जरितुरुप याहि यज्ञियम् ।
यत्नं केतुभिरिष्टिरेभिः शयवे सहस्रणीथो अध्वरस्य होमनि ॥ ७ ॥ ७ ॥

॥ ६१ ॥ १—७ विश्वामित्र ऋषिः ॥ उपा देवता ॥ छन्दः—१, ५, ७ त्रि-
ष्टुप् । २ विराद् त्रिष्टुप् । ६ निचृत् त्रिष्टुप् । ३, ४ भुरिक् पङ्क्तिः ॥ स्वरः—१,
२, ५, ६, ७ धैवतः । ३, ४ पञ्चमः ॥

॥ ६१ ॥ उपो वाजेन वाजिनि प्रचेताः स्तोमं जुपस्व गृणतो मधोनि । पु-
त्राणी देवि युयतिः पुरन्धिरनु व्रतं चरसि विश्ववारे ॥ १ ॥ उपो देव्यमर्त्या वि-
भाहि चन्द्रस्या सृष्टता ईरयती । आ त्वा वहन्तु सुयमासो अथ्वा हिरण्यवर्णा
पृथुवाजसो ये ॥ २ ॥ उपः प्रतीची भुवनानि विश्वोर्ध्वा तिष्ठस्य मृतस्य केतुः । समा-
नमर्थं नरणीयमाना चक्रमिव नव्यस्या ववृत्स्य ॥ ३ ॥ अत्र स्यूमेव चिन्वती मधो-
न्या याति स्वर्गस्य पत्नी । स्वर्जनन्ती सुभगा सुदंसा आन्ताहिवः पप्रथ आ
पृथिव्याः ॥ ४ ॥ अच्छा वो देवीमुपसं विभार्ता प्र वो भरध्वं नमसा सुवृक्तिम् ।
वृधं मधुधा दिवि पाजो अथेत्प्र रोज्जना रुरुचे एणवसंदक् ॥ ५ ॥ ऋतावरी

अ० ३ । अ० ४ । व० ११] १६७ [म० ३ । अ० ५ । सू० ६२ ।

दिवो अकैरवोऽध्या रेवती रोदसी चित्रमेस्थात् । आयतीमग्न उपसं विभ्राती
वाममेषि द्रविणं भिक्षमाणः ॥६॥ ऋतस्य बुध उपसामिष्यन्वृषा मही रोदसी
आ विवेश । मही मित्रस्य वरुणस्य माया चन्द्रेव भानुं वि दधे पुरुत्रा ॥ ७ ॥ ८ ॥

॥६२॥ १-१५ विश्वामित्रः । १६-१८ विश्वामित्रो जमदग्निर्वा ऋषिः ॥
१-३ इन्द्रावरुणौ । ४-६ बृहस्पतिः । ७-९ पूषा । १०-१२ सविता । १३-
१५ सोमः । १६-१८ मित्रावरुणौ देवते ॥ छन्दः-१ विराद् त्रिष्टुप् । २ त्रिष्टुप् ।
३ निचृत् त्रिष्टुप् । ४, ५, १०, ११, १६ निचृद् गायत्री । ६ त्रिपाद् गायत्री । ७, ८, ९,
१२, १३, १४, १५, १७, १८ गायत्री ॥ स्वरः-१-३ धैवतः । ४-१८ पङ्क्तः ॥

॥ ६२ ॥ इमा उ वां भूमयो मन्यमाना युवावते न तुज्या अभूवन् । कृत्य-
दिन्द्रावरुणा यशौ वां येन स्मा सिनं भरथः सखिभ्यः ॥ १ ॥ अयमु वां पुरु-
तमो रयीयञ्छ्वत्तममवसे जोहवीति । सजोषाविन्द्रावरुणा मरुद्भिर्दिवा पृथि-
व्या शृणुतं हवं मे ॥ २ ॥ अस्मे तदिन्द्रावरुणा वसु ष्यादस्मे रयिर्मरुतः सर्व-
वीरः । अस्मान्वरुणीः शरणैरवन्त्वस्मान्होत्रा भारती दक्षिणाभिः ॥ ३ ॥ बृह-
स्पते जुषस्व नो हव्यानि विश्वदेव्य । रास्व स्नानि दाशुषे ॥ ४ ॥ शुचिर्मकै-
र्बृहस्पतिमध्वरेषु नमस्यत । अनाम्योज आ चके ॥ ५ ॥ ६ ॥ वृषभं चर्षणीनां
विश्वरूपमदाभ्यम् । बृहस्पतिं वरेण्यम् ॥ ६ ॥ इयं ते पूषन्नायुणे सुष्टुतिर्देव न-
व्यसी । अस्माभिस्तुभ्यं शस्यते ॥ ७ ॥ तां जुपस्व गिं मम वाजयन्तीमत्रा धि-
यम् । वधूयुरिव योषणाम् ॥ ८ ॥ यो विश्वाभि विपर्यति भुवनां स च पश्यति ।
स नः पूषाविता भुवत् ॥ ९ ॥ तत्सवितुर्वरेण्यं भर्गो देवस्य धीमाहे । धियो यो
नः प्रचोदयात् ॥ १० ॥ १० ॥ देवस्य सवितुर्वयं वाजयन्तः पुरन्ध्या । भगस्य
रातिमीमहे ॥ ११ ॥ देवं नरः सवितारं विप्रो यज्ञैः सुवृत्तिभिः । नमस्यन्ति धि-
येषिताः ॥ १२ ॥ सोमो जिगाति गातुर्विदेवानामेति निष्कृतम् । ऋतस्य योनि-
मासदम् ॥ १३ ॥ सोमो अस्मभ्यं द्विपदे चतुष्पदे च पशवे । अनमीवा इपस्क-
रत् ॥ १४ ॥ अस्माकमायुर्वर्धयन्नभिर्मातीः सहमानः । सोमः सधस्यमासदत् ॥ १५ ॥
आ नो मित्रावरुणा घृतैर्गव्यं तमुत्ततम् । मध्वा रजांसि सुक्रत् ॥ १६ ॥ उरुशंसां
नमोवृधा मद्वा दक्षस्य राजथः । द्राघिष्ठाभिः शुचित्रता ॥ १७ ॥ गृणाना जमद-
ग्निना योनावृतस्य सीदतम् । पातं सोममृतावृथा ॥ १८ ॥ ११ ॥ ५ ॥ ६ ॥

॥ इति तृतीयं मण्डलं समाप्तम् ॥

अथ चतुर्थमण्डलारम्भः ॥

॥ १ ॥ १—२० वामदेव ऋषिः ॥ १, ५—२० अग्निः । २-४ अग्नि-
वो वरुणश्च देवता ॥ छन्दः—१ खराडतिशकुरी । २ अतिजगती । ३ अष्टिः ।
४, ६ भुरिक् पङ्क्तिः । ५, १८, २० खराड पङ्क्तिः । ७, ९, १५, १७, १९ वि-
रादत्रिष्टुप् । ८, १० ११, १२, १६ निचृत् त्रिष्टुप् । १३, १४ त्रिष्टुप् ॥ स्वरः—
१, ४-७, ९, १८, २० पञ्चमः । २ निषादः । ३ मध्यमः । ८, १०-१७, १९ धैवतः ॥

॥ १ ॥ त्वा अग्ने सदमित्समन्यवो देवासो देवमस्ति न्येरिर इति कृत्वा
न्येरिरे । अमर्त्यं यजत मर्त्येष्व्वा देवमादेवं जनत प्रचेतसं विश्वमादेवं जनत प्रचे-
तसम् ॥ १ ॥ स भ्रातरं वरुणमसु आ ववृत्स्व देवाँ अच्छा सुमती यज्ञवन्सं ज्येष्ठं
यज्ञवन्सम् । श्रुतावानमादित्यं चर्पणीधृतं राजानं चर्पणीधृतम् ॥ २ ॥ सखे स-
खायमभ्या ववृत्स्याशुं न चक्रं रथ्येव रंछास्मभ्यं दस्म रंछा । अग्ने मृळीकं व-
रुणे सचा विदो मरुतुं विश्वभानुषु । तोकार्यं तुजे शुशुचान् शं कृध्यस्मभ्यं द-
स्म शं कृधि ॥ ३ ॥ त्वं नो अग्ने वरुणस्य विद्वान्देवस्य हेळोऽयं यासिसीष्टाः ।
यजिष्यो वदितमः शोशुचानो विश्वा द्वेपांसि प्र मुमुध्यस्मत् ॥ ४ ॥ स त्वं नो
अग्नेऽयमो भवेती नेदिष्यो अस्या उपसो व्युष्टौ । अथ यच्च नो वरुणं रराणो
वीरि मृळीकं सुहवो न एधि ॥ ५ ॥ १२ ॥ अस्य श्रेष्ठा सुभगस्य सन्द्गदेवस्य
चित्रतंष्टा मर्त्येषु । शुचिं धृतं न तप्तमध्यायाः स्पार्हा देवस्य मंहनैव धेनोः ॥ ६ ॥
विरस्य ता पत्मा सन्ति सत्या स्पार्हा देवस्य जनिमान्यग्नेः । अनन्ते अन्तः प-
रिबीत आगच्छुचिः शूक्रो अर्यो रोरुचानः ॥ ७ ॥ स दूतो विश्वेदुभि वष्टि सञ्जा
रोदा हिरण्यरयो रंसुजिह्वः । रोहिदश्चो वपुष्यो विभाव्रा सदा रणवः पितुमतीव
संसत् ॥ ८ ॥ स चेतयन्मनुषो यज्ञवन्धुः प्र तं मृष्या रशनया नयन्ति । स क्षैत्य-
स्य रुषीमु साधन्देवो मर्त्यस्य सधनित्वमापत् ॥ ९ ॥ स नो अग्निर्नयतु प्रजान-

अ० ३ । अ० ४ । व० १६] १६६ [म० ४ । अ० १ । सू० २ ।

अच्छा रत्नं देवभक्तं यदस्य । प्रिया यद्विधेयं अमृता अकुरुन्व्यौष्पिता जनिता स-
त्यमुत्तम ॥ १० ॥ १३ ॥ स जायत प्रथमः पुस्त्यासु महो बुधे रजसो अस्य यो-
नौ । अपादशीर्षा गृहमानो अन्तायोर्युवानो वृषभस्य नीले ॥ ११ ॥ प्र शर्ष आर्ते
प्रथमं विपन्यं ऋतस्य योना वृषभस्य नीले । स्याहो युवा वपुष्यो विभावा सप्त
प्रियासौऽजनयन्त वृष्णे ॥ १२ ॥ अस्माकमत्र पितरो मनुष्या अभि प्र सैवुर्ग-
तमाशुषाणाः । अश्मत्रजाः सुदुर्घा वृत्रे अन्तरुदुस्ता आजन्मसौ ह्वानाः ॥ १३ ॥
ते मर्मजत दह्वांसो अद्रिं तदेपामन्ये अभितो वि वोचन् । पश्वयन्त्रासो अभि का-
रमर्चन्विदन्त ज्योतिश्चकृपन्त धीभिः ॥ १४ ॥ ते गव्यता मनसा दध्रुव्यं गा
येषानं परि षन्तमद्रिम् । दृढं नरो वचसा दैव्येन व्रजं गोमन्तमुशिजो वि वन्दुः
॥ १५ ॥ १४ ॥ ते मन्वत प्रथमं नाम धेनोस्त्रिः सप्त मातुः परमाणि विन्दन् ।
तज्जानतीरभ्यनूषत वा आविर्भूवदरुणीर्यशसा गोः ॥ १६ ॥ नेशत्तमो दुर्धितं रो-
चत द्यौरुदेव्या उषसो भानुरर्त । आ सूर्यो बृहत्स्तिष्ठदज्रां ऋजु मर्तेषु वृजिना
च पश्यन् ॥ १७ ॥ आदित्यश्चा बुवधाना व्यख्यन्नादिद्रव्यं धारयन्त द्युभक्तम् । विश्वे
विश्वासु दुर्गासु देवा मित्रं धिये वरुण सत्यमस्तु ॥ १८ ॥ अच्छा-वोचेय शुशुचा-
नमग्निं होतारं विश्वभरसं यजिष्ठम् । शुच्यधो अतृणञ्च गत्रामन्यो न पूतं परि-
षिक्तमंशोः ॥ १९ ॥ विश्वेषामदितिर्यज्ञियानां विश्वेषामतिथिर्मानुषाणाम् । अ-
ग्निर्देवानामव आवृणानः सुमृत्कीको भवतु जातवेदाः ॥ २० ॥ १५ ॥

॥ २ ॥ १-२० वामदेव ऋषिः ॥ अग्निर्देवता ॥ छन्दः-१, १६ पङ्क्तिः ।
१२ निचृत् पङ्क्तिः । १४ स्वराद् पङ्क्तिः । २, ४, ५, ६, ७, ८, १३, १५,
१७, १८, २० निचृत्त्रिष्टुप् । ३, १६ त्रिष्टुप् । ८, १०, ११ विराद्त्रिष्टुप् ॥
स्वरः-१, १२, १४, १६ पञ्चमः । २-११, १३, १५-१८, २० धैवतः ॥

॥ २ ॥ यो मर्त्येष्वमृतं ऋतावा देवो देवेष्वरतिनिधायि । होता यजिष्ठो
मद्गा शुचधै हव्यैरग्निर्मनुष ईर्यधै ॥ १ ॥ इह त्वं सूनो सहसो नो अद्य जातो
जाता उषया अन्तरग्ने । दूत ईयसे युयुजान ऋष्व ऋजुमुष्कान्दृषणः शुक्रांश्च
॥ २ ॥ अत्या वृधस्नू रोहिता घृतस्नू ऋतस्य मन्ये मनसा जर्विष्ठा । अन्तरांयसे
अरुषा युजानो युष्मांश्च देवान्विश आ च मर्तान् ॥ ३ ॥ अर्यमणं वरुणं मित्र-
मेषामिन्द्राविष्णूं मरुतो अश्विनोत । स्वर्षो अग्ने सुरयः सुराधा एदु वद सु-
विषे जनाय ॥ ४ ॥ गोमां अग्नेऽर्विमां अश्वी यज्ञो नृवत्सत्वा सदमिदं प्रमृष्यः ।

इत्थं वा एषो अमर प्रजावान्दीर्घो रयिः पृथुवुध्नः सभावान् ॥ ५ ॥ १६ ॥
यत्नं इत्थं जुमरस्मिष्विद्वानो मूर्धानं वा ततर्पते त्वाया । भुवस्तस्य स्वतर्वाः
प्रागुत्पन्ने विश्वस्मान्सीमयायुत ऊरुष्य ॥ ६ ॥ यस्ते भरादन्नियते चिदन्नं निशि-
पन्मन्त्रमर्तिथिमुदीरन् । आ देवयुरिन्धते दुरोणे तस्मिन्नुयिर्धुवो अस्तु दास्वान्
॥ ७ ॥ यस्त्वा दोषा य उपसि प्रशंसात्प्रियं वा त्वा कृणवते हविष्मान् । अश्वो
न स्वं दम् आ हेम्यावान्तमंहसः पीपरो दाश्वासम् ॥ ८ ॥ यस्तुभ्यमग्ने अमृताय
दायदुवस्ते कृणवते यतक्षुक् । न स राया शशमानो वि योपन्नैनमंहः परि वर-
दयायोः ॥ ९ ॥ यस्य त्वमग्ने अध्वरं जुजोषो देवो मर्तस्य सुधितं रराणः । प्री-
नेदमद्वात्रा सा यविष्टासाम् यस्य विधृतो वृधासः ॥ १० ॥ १७ ॥ चित्तिमचित्ति
नितगृहि विद्वान्पृष्टेव वीता वृजिना च मर्तान् । राये च नः स्वपत्याय देव दिति
च रास्वादिति पुरुष्य ॥ ११ ॥ कृविं शशासुः कवयोऽर्द्धव्या निधारयन्तो दुर्या-
स्यायोः । अतस्त्वं दृश्या अग्न एतान्पद्भिः पश्येरद्भुतां अर्य एवैः ॥ १२ ॥ त्व-
मग्ने यायेत सुप्रणीतिः सुतसोमाय विधृते यविष्ट । रत्नं भर शशमानाय घृष्वे
पृथुवुध्नमवसे चर्पणिप्राः ॥ १३ ॥ अथा ह यद्वयमग्ने त्वाया पद्भिर्हस्तेभिश्चकृ-
मा तनूभिः । रयं न क्रन्तो अपसा भुरिजोर्ऋतं येमुः सुध्य आशुपाणाः ॥ १४ ॥
अथा मानुरुपसः सप्त विप्रा जायेमहि प्रथमा वेदसो नृन् । दिवस्पुत्रा अङ्गिरसो
भवेमाद्रिं रुजेम धुनिनं सुचन्तः ॥ १५ ॥ १८ ॥ अथा यथा नः पितरः परांसः
प्रन्नासो अग्न ऋतमासुपाणाः । सुचीदयन्दीर्घितिमुक्थशासुः क्षामा भिन्दन्वो
अरुणीरपं व्रत ॥ १६ ॥ सुकर्माणः सुरुचो देवयन्तोऽयो न देवा जनिमाधमन्तः ।
गृचन्तो अग्निं ववृधन्त इन्द्रमूर्ध्वं गव्यं परिपदन्तो अगमन् ॥ १७ ॥ आ यूथेव क्षु-
मर्ति पश्वो अरुयहेवानां यज्जनिमान्त्युग्र । मर्तानां चिदुर्धशीरकृपन्वृधे चिदर्य उ-
पस्त्रयायोः ॥ १८ ॥ अकर्म ते स्वपसो अभूम ऋतमवसन्तुपसो विभातीः । अ-
नूतमग्निं पुरुधा मुदचन्द्रं देवस्य मर्मजतध्वारु चक्षुः ॥ १९ ॥ एता ते अग्न उ-
चयानि वेधोऽवोचाम कवये ता जुपस्व । उच्छोचस्व कृणुहि वस्यसो नो महो
रावः पुरुवार प्र येन्वि ॥ २० ॥ १९ ॥

॥ ३ ॥ १-१६ वामदेव ऋषिः ॥ अग्निर्देवता ॥ छन्दः-१, ५, ८, १०, १२, १५
निनृषिष्टु । २, १३, १४ विराट् त्रिष्टुप् । ३, ७, ९ त्रिष्टुप् । ४ स्वराद् बृहती । ६, ११, १६
पद्भिः ॥ मन्त्रः-१-३, ५, ७, १०, १२-१५, धैवतः । ४ मध्यमः । ६, ११, १६ पञ्चमः ॥

अ० ३ । अ० ४ । व० २३] २०? [म० ४ । अ० १ । सू० ४ ।

॥ ३ ॥ आ वो राजानमध्वरस्य रुद्रं होतारं सत्ययज्ञं रोदस्योः । अग्निं पुरा
तनयित्नोरचित्तादिरण्यरूपमवसे कृणुध्वम् ॥ १ ॥ अयं योनिश्चकृमा यं वयं ते
जायेव पत्यं उशती सुवासाः । अर्वाचीनः परिवीतो नि पीदेमा उं ते स्वपाक
प्रतीचीः ॥ २ ॥ आशृण्वते अदपिताय मन्मं नृचक्षसे सुमृलीकार्यं वेधः । देवार्यं
शस्तिममृताय शंसं ग्रावेव सोता मधुषुघमीले ॥ ३ ॥ त्वं चित्रः शम्या अग्ने
अस्या अतस्य बोध्यतचित्स्त्राधीः । कदा तं उक्था संधमाद्यानि कदा भवन्ति
सख्या गृहे ते ॥ ४ ॥ कथा ह तद्वरुणाय त्वमग्ने कथा द्विवे गर्हसे कन्न आगः ।
कथा मित्राय मीळहुषे पृथिव्यै ब्रवः कदर्यमणे कद्रगाय ॥ ५ ॥ २० ॥ कद्विष्ण्या-
सु वृषसानो अग्ने कदाताय प्रतवसे शुभये । परिज्मने नासत्याय क्षे ब्रवः कदग्ने
रुद्राय नृधने ॥ ६ ॥ कथा महे पुष्टिम्भराय पूष्णे कद्रुद्राय सुमखाय हविर्दे । क-
द्विष्णव उरगायाय रेतो ब्रवः कदग्ने शरवे बृहत्यै ॥ ७ ॥ कथा शर्षाय मरुतामृ-
ताय कथा सूरै बृहते पृच्छयमानः । प्रति ब्रवोऽदितये तुराय साधा दिवो जात-
वेदश्चिकित्वान् ॥ ८ ॥ ऋतेन ऋतं निर्यतमीळ आ गोयामा सत्ता मधुमत्पकमग्ने ।
कृष्णा सती रुशता धासिनैषा जामयेण पर्यसा पीपाय ॥ ९ ॥ ऋतेन हि पर्मा
वृषभश्चिदक्तः पुमां अग्निः पर्यसा पृष्ठयेन । अस्पन्दमानो अचरद्वयोधा वृषा शु-
क्रं दुदुहे पृश्निरुधः ॥ १० ॥ २१ ॥ ऋतेनाद्रि व्यसन्धिदन्तः समङ्गिरसो नवन्त
गोभिः । शुनं नरः परि पदनुपासमाविः स्वरभवज्जाते अग्नौ ॥ ११ ॥ ऋतेन
देवीरमृता अमृक्ता अणोभिरापो मधुमद्भिरग्रे । वाजी न सर्गेषु प्रस्तुभानः प्र स-
दमित्सर्वितवे दधन्युः ॥ १२ ॥ मा कस्य यत्तं सदमिद्धुरो गा मा वेशस्य प्रमिन्-
तो मापेः । मा भ्रातुरग्रे अनृजोऽर्कं वेमा सख्युर्दक्ष रिपोभुजेम ॥ १३ ॥ रक्षा
णो अग्रे तव रक्षणेभी रारक्षाणः सुमख प्रीणानः । प्रति प्फुर वि रुज वीद्वहो
जहि रजो महि चिद्वानृधानम् ॥ १४ ॥ एभिर्भेव सुमना अग्रे अकंरिमान्त्स्पृश
मन्मभिः शूर वाजान् । उत ब्रह्माण्यंगिरो जुषस्व सं ते शस्तिदेववाता जरेत
॥ १५ ॥ एता विश्वा विदुषे तुभ्यं वेधो नीथान्यग्ने निरया वचांसि । निवचना
कवेय काव्यान्यशांसिषं प्रतिभिर्विप्र उक्थैः ॥ १६ ॥ २२ ॥

॥ ४ ॥ १—१५ वामदेव ऋषिः ॥ अग्नी रक्षोहा देवता ॥ छन्दः—१,
२, ४, ५, ८ भुरिक् पङ्क्तिः । ६ स्वराद् पङ्क्तिः । १२ निचृत्पङ्क्तिः । ३, १०, ११,
१५ निचृत् त्रिष्टुप् । ६ विराद् त्रिष्टुप् । ७, १३ त्रिष्टुप् । १४ स्वराद् बृहती ॥

मन्त्रः—१, २, ३, ४, ५, ६, १२ पञ्चमः । ३, ६, ७, १०, ११, १३, १५
 षष्ठः । १४ सप्तमः ॥

॥ ४ ॥ इत्युक्तं पातुः प्रसिद्धिं न पृथ्वीं याहि राजेवार्मवाँ इमेन । तृष्णी-
 मनु प्रसिद्धिं दृष्टानोऽस्तासि विध्यं उक्तमस्तर्पिष्ठः ॥ १ ॥ तव भ्रमासं आशुया
 पतन्तानुं मृश धृता शोशुचानः । तपूप्यग्ने जुहो पतुज्ज्ञानसन्दिहो वि सृज वि-
 ष्वगुन्ताः ॥ २ ॥ प्रति स्पशो वि सृज तूर्णितमो भवो पायुर्विशो अस्या अदब्धः ।
 यो नो दुर् अवशसो यो अन्त्यग्ने मार्किष्टे व्यथिरा दधर्षीत् ॥ ३ ॥ उदग्ने तिष्ठ
 मत्वा तनुषु न्यमिषाँ आपतात्तिग्मेहेते । यो नो अरातिं समिधान चक्रे नीचा
 न भव्यतसं न शुष्कम् ॥ ४ ॥ जुध्वो भव प्रति विध्याध्यस्मदाविष्कृणुष्व दैव्या-
 न्यग्ने । अथ स्थिरा तनुहि यातुजूनां जामिमजामिं प्र मृणीहि शत्रून् ॥ ५ ॥ २३ ॥
 य ते जानाति सुमतिं यद्विष्ट य ईवते ब्रह्मणे गातुमैरत् । विश्वान्यस्मै सुदि-
 नानि तयो मुम्नान्ययो वि दुरो अभि द्यौत् ॥ ६ ॥ सेदग्ने अस्तु सुभगः सुदा-
 नुर्गन्वा नित्येन हविषा य उवथैः । पिप्रीषति स्व आयुषि दुरोणे विश्वेदस्मै
 मुदिता तारसंष्टिः ॥ ७ ॥ अर्चामि ते सुमतिं धोप्यर्वाक्सं ते वावाता ज-
 र्नाप्रियं गीः । स्वरवास्त्वा सुरथा मर्जयेमास्मे जुत्राणि धारयेरनु धून् ॥ ८ ॥
 इह न्वा भूया चरेदुष त्मन्दोपावस्तर्दीदिनांसमनु धून् । क्रीळन्तस्त्वा सुमनसः
 सपेष्ठाभि मुम्ना तस्थिवांसो जनानाम् ॥ ९ ॥ यस्त्वा स्वरवः सुहिरण्यो अग्न
 उपयाति वसुमता रथेन । तस्य ज्ञाता भवसि तस्य सखा यस्त आतिथ्यमानुष-
 शुजांषत् ॥ १० ॥ २४ ॥ महो रुजामि बन्धुता वचोभिस्तन्मा पितुर्गोतमाद-
 न्मियाय । त्वं नो अस्य वचसश्चिकिद्धि होतयविष्ट सुक्रतो दमूनाः ॥ ११ ॥
 अस्वमजस्तुरण्यः सुरेशा अतन्द्रासोऽवृका अश्रमिष्टाः । ते पायवः सध्रयञ्चो
 निपयान्ते तव नः पान्त्वमूर ॥ १२ ॥ ये पायवो मामतेयं ते अग्ने पश्यन्तो अन्ध
 दुष्टिनादरन्त । सृज तान्त्सुकृतो विश्ववेदा दिप्सन्त इष्टिपवो नाह देभुः ॥ १३ ॥
 त्वया वयं मयन्यस्त्वोतास्तव प्रणीत्यश्याम वाजान् । उभा शंसा सूदय सस-
 तानेऽनुष्टुया कृणुष्वह्याण ॥ १४ ॥ अया ते अग्ने समिधा विधेम प्रति स्तोमं
 शस्यमानं वृथाय । दहाशसो उक्तसः पावस्मान्द्रुहो निदो मित्रमहो अवद्यात्
 ॥ १५ ॥ २५ ॥ ४ ॥

॥ ५ ॥ १-१५ वामदेव ऋषिः ॥ वैश्वानरो देवता ॥ छन्दः—१ विराट्

अ० ३ । अ० ५ । व० ४] २०३ [म० ४ । अ० १ । सू० ६ ।

त्रिष्टुप् । २, ५, ६, ७, ८, ११ निचृत् त्रिष्टुप् । ३, ४, ६, १२, १३, १५ त्रि-
ष्टुप् । १०, १४ भुरिक् पङ्क्तिः ॥ स्वरः—१-६, ११-१३, १५ धैवतः । १०,
१४ पञ्चमः ॥

॥ ५ ॥ वैश्वानुरार्ष मीळुपे सजोषाः कथा दीशेमाग्नये बृहद्वाः । अनूनेन
बृहता वक्षथेनोप स्तभायदुपमिन्न रोधः ॥ १ ॥ मा निन्दतु य इमां मर्हं राति
देवो वदौ मर्त्याय स्वधावान् । पाकाय गृत्सो अमृतो विचेता वैश्वानरो नृतमो यद्धो अ-
ग्निः ॥ २ ॥ सामं द्विवर्हा महि तिग्मभृष्टिः सहस्रेता वृषभस्तुविष्मान् । पदं न गोरपगू-
ळं विधिद्वान्निर्मह्यं प्रेदुं वोचन्मनीषाम् ॥ ३ ॥ प्रतां अग्निर्वभसत्तिग्मजम्भस्तपिष्टेन
शोचिषा यः सुरार्थाः । प्रये मिनन्ति वरुणस्य धामं प्रिया मित्रस्य चेततो ध्रुवाणि ॥ ४ ॥
अभ्रातरो न योषणो व्यन्तः पतिरिपो न जनयो दुरेवाः । पापासः सन्तो अनूता अस-
त्या इदं पदमजनता गभीरं ॥ ५ ॥ १ ॥ इदं मे अग्ने किर्यते पावकामिनते गुरुं भारं न म-
न्म । बृहद्वाथ धृषता गभीरं यद्वं पृष्ठं प्रयसा सप्तधातु ॥ ६ ॥ तमिन्वेव संमना
समानमभि क्रत्वा पुनती धीतिरश्याः । ससस्य चर्मनाधि चारु पृश्नेरग्रे रूप आ-
रुपितं जवारु ॥ ७ ॥ प्रवाच्यं वचसः किं मे अस्य गुहा हितमुप निणिग्वदन्ति ।
यदुस्त्रियाणामप वारिव व्रन्पाति प्रियं रूपो अग्रं पदं वेः ॥ ८ ॥ इदमु त्यन्महि
महामनीकं यदुस्त्रिया सचत पूर्व्यं गौः । ऋतस्य पदे अग्नि दीद्यान्तं गुहा रनुष्य-
द्रघुयद्विवेद ॥ ९ ॥ अथ द्युतानः पित्रोः सत्तासामनुत गुह्यं चारु पृश्नेः । मातु-
षपदे परमे अन्ति षट्कोट्यः शोचिषः प्रयतस्य जिह्वा ॥ १० ॥ २ ॥ ऋतं वोचे
नमसा पृच्छयमानस्तवाशसा जातवेदोय दीदम् । त्वमस्य क्षयसि यच्च विश्वं द्विवि
यदु द्रविणं यत्प्रथिव्याम् ॥ ११ ॥ किं नो अस्य द्रविणं कच्च रत्नं वि नो वोचो जा-
तवेदश्चिकित्वान् । गुहाध्वनः परमं यन्नो अस्य रेहु पदं न निदाना अगन्म ॥ १२ ॥
का मर्यादा वयुना कर्द्ध वाममच्छा गमेम रघवो न वार्जम् । कदा नो देवीरमु-
तस्य पत्नीः सूरौ वरुणौ ततनक्षुपासः ॥ १३ ॥ अनिरेण वचसा फल्गेन प्रती-
त्येन कृधुनातृपासः । अधा ते अग्ने किमिहा वदत्यनायुधास आसता सचन्ताम् ॥ १४ ॥
अस्य श्रिये समिधानस्य वृष्णो वसोऽरनीकं दम आ रुरोच । रुशद्वसानः सुद-
शीकरूपः जितिर्न राया पुरुवारो अद्यौत् ॥ १५ ॥ ३ ॥

॥ ६ ॥ १—११ वामदेव ऋषिः ॥ अग्निदेवता ॥ छन्दः—१, ३, ५, ८,
११ विराड् त्रिष्टुप् । ७ निचृत्त्रिष्टुप् । १० त्रिष्टुप् । २, ४, ६ भुरिक् पङ्क्तिः । ६
स्वराद् पङ्क्तिः ॥ स्वरः—१, ३, ५, ७, ८, १०, ११ धैवतः । २, ४, ६, ९ पञ्चमः ॥

अ० ३। अ० ४। व० ६] २०४ [म० ४। अ० १। सू० ७।

॥ ६ ॥ ऊर्ध्वं ऊ पु सों अश्वरस्य होतुरग्ने तिष्ठ देवताता यजीयान् । त्वं
 हि निर्वृत्तमग्निं मन्त्रं प्र वेधसेरिचत्तिरसि मनीषाम् ॥ १ ॥ अमूरो होता न्यसादि
 विवर्तमानेन्द्रो विदधेयं प्रचेताः । ऊर्ध्वं भानुं सवितेवाश्वेन्मेतैव धूमं स्तंभायदुप
 याम् ॥ २ ॥ यता सुनूनीं गतिनीं वृताचीं प्रदक्षिणिदेवतातिमुराणः । उदु स्व-
 र्नेयना नाक्रः पश्यो अनेक्षि सुधितः सुमेकः ॥ ३ ॥ स्तीर्णे वर्हिषि समिधाने
 क्षणा ऊर्ध्वो अश्वर्युजुपाणो अस्यात् । पर्यग्निः पशुपा न होता त्रिविष्येति प्र-
 क्षिप्तं उग्राणः ॥ ४ ॥ परि त्पना मितदुरेति होताग्निर्मन्द्रो मधुवचा ऋतावा । द्र-
 पन्त्यस्य गजिनो न शोका भयन्ते विश्वा भुवन्ता यदब्राह्म ॥ ५ ॥ ४ ॥ भद्रा ते
 अग्ने स्वतीक मन्त्र्योरस्य सतो विषुणस्य चारुः । न यत्ते शोचिस्तमसा वरन्त न
 धूममानस्तन्वीरिष आ धुः ॥ ६ ॥ न यस्य सातुर्जनितोरवादि न मातरापितरा
 न निविष्टा । अथा मित्रो न सुधितः पावकोऽग्निर्दीदाय मानुषीषु विजु ॥ ७ ॥
 किं पञ्च जीजनन्त्यं वसानाः स्वसारो अग्नि मानुषीषु विजु । उपवृधमथर्योऽन
 दन्तं शुक्रं स्वासं परशुं न तिग्मम् ॥ ८ ॥ तव त्वे अग्ने हरितो घृतस्ना रोहितास
 श्रुज्ज्वज्जुः स्वज्वः । अरुपासो वृषेण ऋजुमुष्का आ देवतातिमहन्त वस्माः ॥ ९ ॥
 ये ह त्वे ते सहमाना अयासस्त्वेपासो अग्ने अर्चयश्चरन्ति । श्येनासो न दुवस-
 नासो अर्थं तुविष्णसो मारुतं न शर्धः ॥ १० ॥ अकारि ब्रह्म समिधानं तुभ्यं
 संसात्युयं यजेते व्यू धाः । होतास्माग्निं मनुषो नि पेंदुर्नमस्यन्त उशिजः शंस-
 मायोः ॥ ११ ॥ ५ ॥

॥ ७ ॥ १-११ वामदेव ऋषिः ॥ अग्निर्देवता ॥ छन्दः—१ भुरिक त्रि-
 णुप् । ७, १०, ११ त्रिणुप् । ८, ९ निचृत्त्रिणुप् । २ स्वराडुणिक । ३ निचृ-
 वनुष्टुप् । ४, ६ अनुष्टुप् । ५ विराडनुष्टुप् ॥ स्वरः—१, ७-११ धैवतः । २
 ऋषभः । ३-६ गान्धारः ॥

॥ ७ ॥ अयमिह प्रथमो धायि घातभिर्होता यजिष्ठो अश्वरेष्वीड्यः । यममे-
 ग्नुर्वेवस्य चेतनम् । अथा हि त्वा जगत्त्रिरे मर्तासो विद्वीड्यम् ॥ २ ॥ ऋता-
 वानं विचेतयं पर्यन्तो यामिषु स्तुधिः । विधेयामध्वराणां हस्कृतां दमैदमे ॥ ३ ॥
 क्षान्तं हूतं विवस्वतो विश्वा यथर्षणीभि । आ जधुः केतुमायत्रो भृगवाणं वि-
 श्वेतिरे ॥ ४ ॥ तर्षां होतास्मानुषविचक्रित्वांसं नि पेंदिरे । रूणं पावकशो-

अ० ३ । अ० ५ । व० ६] २०५ [म० ४ । अ० १ । सू० ६ ।

चिषं यजिष्ठं सप्त धामभिः ॥ ५ ॥ ६ ॥ तं शश्वतीषु प्रातृषु वन आ वीतं अ-
 स्मितम् । चित्रं सन्तं गुहां हितं सुवेदं कूचिदर्थिनम् ॥ ६ ॥ सप्तस्य यद्विद्युता स-
 स्मिन्नूर्ध्वतस्य धामव्रणयन्त देवाः । महां अग्निर्नर्मसा रातहव्यो वेरध्वराय सट्ट-
 मिद्वतावा ॥ ७ ॥ वेरध्वरस्य दूत्यानि विद्वानुभे अन्ता रोदसी सञ्चिकित्वान् ।
 दूत ईयसे प्रदिवं उराणो विदुष्टरो दिव आरोधनानि ॥ ८ ॥ कृष्णं तु एम रु-
 शतः पुरो भाश्चरिष्ववर्चिर्वपुषामिदेकम् । यदप्रवीता दधते इ गभं सद्यश्चिज्जातो
 भवसीदु दूतः ॥ ९ ॥ सद्यो जातस्य ददृशान्मोजो यदस्य वातो अनुवार्ति गो-
 चिः । वृणक्ति तिग्मामृतसेषु जिह्वां स्थिरा चिदन्ना दयते विजम्भैः ॥ १० ॥ तृपुयदन्ना
 तृपुणा ववक्त तृपुं दूतं कृणुते यद्वो अग्निः । वार्तस्य मेळि संचते निजूर्वाशुं न
 वाजयते हिन्वे अर्वा ॥ ११ ॥ ७ ॥

॥ ८ ॥ १—८ वामदेव ऋषिः ॥ अग्निर्देवता ॥ छन्दः—१, ४, ५, ६ नृ-
 चृद्गायत्री । २, ३, ७ गायत्री । ८ भुरिगायत्री ॥ पङ्कजः स्वरः ॥

॥ ८ ॥ दूतं वो विश्ववेदसं हव्यवाहममर्त्यं । यजिष्ठमृज्जसे गिरा ॥ १ ॥
 स हि वेदा वसुधितिं महां आरोधनं दिवः । स देवा एहवक्तति ॥ २ ॥ स वेद
 देव आनमं देवां ऋतायते दमे । दार्ति प्रियारिणि चिद्वसु ॥ ३ ॥ स होता सेदु
 दूत्यं चिकित्वा अन्तरीयते । विद्वान् आरोधनं दिवः ॥ ४ ॥ ते स्याम ये अग्नये
 ददाशुर्हव्यदार्तिभिः । य ई पुष्यन्त इन्द्रते ॥ ५ ॥ ते स्या ते सुवीर्यैः सप्तवांसो विश्व-
 एवरे । ये अग्ना दधिरे दुवः ॥ ६ ॥ अस्मे रायो दिवेदिवे सं चरन्तु पुरुस्पृहः ।
 अस्मे वाजास ईरताम् ॥ ७ ॥ स विप्रश्चर्षणीनां शर्वसा मानुषाणाम् । अर्तिजि-
 प्रेव विध्यति ॥ ८ ॥ ८ ॥

॥ ९ ॥ १—८ वामदेव ऋषिः ॥ अग्निर्देवता ॥ छन्दः—१, ३, ४, गा-
 यत्री । २, ६ विराद्गायत्री । ५ त्रिपाद्गायत्री । ७, ८ निचृद्गायत्री ॥ पङ्कजः स्वरः ॥

॥ ९ ॥ अग्ने मूळ महां आसि य ईमा देवयुं जनम् । इयेयं बर्हिषासदम्
 ॥ १ ॥ स मानुषीषु दूळभो विजु प्रावीरमर्त्यः । दूतो विश्वेषां भुवत् ॥ २ ॥ स
 सञ्च परि णीयते होता मन्द्रो दिविष्टिषु । उत पोता नि पीदति ॥ ३ ॥ उत आ
 अग्निरध्वर उतो गृहपतिर्दमे । उत ब्रह्मा नि पीदति ॥ ४ ॥ वेष्टि हाध्वरीयता-
 मुपवक्ता जर्मानाम् । इव्या च मानुषाणाम् ॥ ५ ॥ वेपीदस्य दूत्यं यस्य जुजोषो

मः ३ । मः ५ । वः ११] २०६ [मः ४ । अः २ । सूः ११ ।

अग्नये । त्वयं मर्त्यस्य वाञ्छवे ॥ ६ ॥ अस्माकं जोष्यध्वरमस्माकं यज्ञमङ्गिरः ।
अस्माकं गृणथी त्वम् ॥ ७ ॥ परि ते दुःखो रथोऽस्मां अश्वोतु विश्वतः । येन
नानि वायुः ॥ ८ ॥ ६ ॥

॥ १० ॥ १-८ वामदेव ऋषिः ॥ अग्निर्देवता ॥ छन्दः-१ गायत्री । २,
२, ४, ७ भुग्गिगायत्री । ५, ८ स्वराडुष्णिक् । ६ विराडुष्णिक् ॥ स्वरः-१-४,
७ पञ्चमः । ५, ६, ८ ऋषभः ॥

॥ १० ॥ अग्ने तमयाश्वं न स्तोमैः क्रतुं न भद्रं हविस्पृशम् । ऋध्यामां त
ज्योतिः ॥ १ ॥ अथा अग्ने क्रतोर्भद्रस्य दत्तस्य साधोः । स्थीर्ऋतस्य बृहतो ब्रभूथ ॥ २ ॥
पृथिनीं अर्कं भवां नो अर्वाह स्वर्णं ज्योतिः । अग्ने विश्वेभिः सुमन्ता अनीकैः
॥ ३ ॥ आभिष्टं अय गीर्भिर्गृणन्तोऽग्ने दाशेम । प्र ते दिवो न स्तनयन्ति शु-
ष्माः ॥ ४ ॥ तव स्वादिष्टाग्ने संदृष्टिदिदा चिदद्व इदा चिदक्तोः । श्रिये रुक्मो
न रोचत उषाके ॥ ५ ॥ घृतं न पृतं तनूरिपाः शुचिं हिरण्यम् । तत्तै रुक्मो न
रोचत स्वधावः ॥ ६ ॥ कृतं चिद्विष्मा सनेमि द्वेषोऽग्नं हनोषि मर्त्तात् । इत्या
गजमानावतावः ॥ ७ ॥ शिवा नः सख्या सन्तु भ्रात्राग्ने देवेषु युष्मे । सा नो
नाभिः सदेने सस्मिन्नुधन् ॥ ८ ॥ १० ॥ १ ॥

॥ ११ ॥ १-६ वामदेव ऋषिः ॥ अग्निर्देवता ॥ छन्दः-१, २, ५, ६
निचृष्टिष्टुप् । ३ स्वराद्वृहती । ४ भुरिरूपङ्गिः ॥ स्वरः-१, २, ५, ६ धैवतः । ३
ऋषभः । ४ पञ्चमः ॥

॥ ११ ॥ भद्रं ते अग्ने सहसिन्ननीकमुषाक आ रोचते सूर्यस्य । रुशदृशे
ददृशे नक्षत्रा चिदहं कितं दृश आ रूपे अन्नम् ॥ १ ॥ वि पातग्ने गृणते मन्तीपां
सं वेपसा तुविजातु स्तवानः । विश्वेभिर्यद्वावनः शुक्र देवैस्तन्नो राख सुमहो भूरि
मन्म ॥ २ ॥ त्वदग्ने काव्या त्वन्मन्तीपास्त्वदुक्था जायन्ते राध्यानि । त्वदेति
द्रविणं वीरपेशा इत्यार्थिषे द्राशुषे मर्त्याय ॥ ३ ॥ त्वद्वाजी वाजम्भुरो विहाया
अभिष्टिक्कजायते सत्यशुष्मः । त्वद्रथिर्देवजुतो मयोभुस्त्वद्राशुर्जिजुवाँ अग्ने अर्वा
॥ ४ ॥ त्वामग्ने प्रथमं देव्यन्तो देवं मर्ता अमृत मन्द्रजिह्वम् । द्वेषोयुतमा विवा-
सन्ति र्थभिर्दमूतसं गृहपतिममूरं ॥ ५ ॥ आरे अस्मदमतिपारे अंह आरे विश्वाँ
हुमेति यज्ञिपांसि । दोषा शिवः सहसः सूनो अग्ने यं देव आ चित्सचसे स्यस्ति
॥ ६ ॥ ११ ॥

अ० ३ । अ० ५ । व० १४] २०७ [म० ४ । अ० २ । सू० १४ ।

॥ १२ ॥ १—६ वामदेव ऋषिः ॥ अग्निर्देवता ॥ छन्दः—१, ५ निचृत्त्रिष्टुप् ।
२ त्रिष्टुप् । ३, ४ भुरिक् पङ्क्तिः । ६ पङ्क्तिः ॥ स्वरः—१, २, ५ धैवतः ।
३, ४, ६ पञ्चमः ॥

॥ १२ ॥ यस्त्वामग्निं हनधते यत्तुक्किस्ते अन्नं कृणवत्सस्मिन्नहन् । स सु
द्युम्नैरभ्यस्तु प्रसन्नतव क्रत्वा जातवेदश्चिकित्वान् ॥ १ ॥ इध्मं यस्ते जभरच्छ-
श्रमाणो महो अग्ने अनीकृमा सपर्यन् । स इधानः प्रति दोषामुपासं पुष्यत्रयि
सचते घ्नन्नमित्रान् ॥ २ ॥ अग्निरीशे बृहत्तः जत्रियस्याग्निर्वाजस्य परमस्य रायः ।
दधाति रत्नं विधते यविष्ठो व्यानुषङ्मर्त्याय स्वधावान् ॥ ३ ॥ यच्चिद्धि ते
पुरुषत्रा यविष्ठाचित्तिभिश्चकृमा कच्चिदागः । कृधी प्वस्मां अदितेरनागान्वेना-
सि शिश्रथो विष्वगग्ने ॥ ४ ॥ महर्षिचदश्च एनसो अभीकं ऊर्वादेवानामुत
मर्त्यानाम् । मा ते सखायः सदमिद्रिषाम् यच्छां तोकाय तनयाय शं योः ॥ ५ ॥
यथा ह त्यद्वसवो गौर्यं चित्पदि पिताममुञ्चता यजत्राः । एवो प्वस्मन्मुञ्चता
व्यंहः प्र तार्यग्ने प्रतरं न आयुः ॥ ६ ॥ १२ ॥

॥ १३ ॥ १—५ वामदेव ऋषिः ॥ अग्निर्देवता ॥ छन्दः—१, २, ४, ५
विरादत्रिष्टुप् । ३ निचृत्त्रिष्टुप् ॥ धैवतः स्वरः ॥

॥ १३ ॥ प्रत्यग्निरुपसामग्रमख्यद्विभातीनां सुमनां रत्नधेयम् । यातमश्विना
सुकृतो दुरोणमुत्सूर्यो ज्योतिषा देव एति ॥ १ ॥ ऊर्ध्वं भानुं सविता देवो
अश्रेहृप्सं दर्विध्वद्गविषो न सत्वा । अनु व्रतं वरुणो यन्ति मित्रो यत्सूर्यं दि-
व्या रोहयन्ति ॥ २ ॥ यं सीमकृणवन्तमसे त्रिपृचे ध्रुवक्षेपा अनवस्यन्तो अर्थम् ।
तं सूर्यं हरितः सप्त यद्वीः स्पशं विश्वस्य जगतो वहन्ति ॥ ३ ॥ वहिष्ठेभिर्विहर-
न्यासि तन्तुमवव्ययन्नसितं देव वस्म । दर्विध्वतो रश्मयः सूर्यस्य चमेवावाधुस्तमो
अप्स्वन्तः ॥ ४ ॥ अनायतो अनिवद्धः कथायं न्यङ्कुत्तानोऽव पद्यते न । कया
याति स्वधया को ददर्श दिवः स्कम्भः समृतः पाति नाकम् ॥ ५ ॥ १३ ॥

॥ १४ ॥ १—५ वामदेव ऋषिः ॥ अग्निलिंगोक्ता देवता वा ॥ छन्दः—
१ भुरिक्पङ्क्तिः । ३ स्वराद् पङ्क्तिः । २, ४ निचृत्त्रिष्टुप् । ५ विरादत्रिष्टुप् ॥
स्वरः—१, ३ पञ्चमः । २, ४, ५ धैवतः ॥

॥ १४ ॥ प्रत्यग्निरुपसो जातवेदा अख्यदेवो रोचमाना महोभिः । आ

नामन्तोत्पत्त्या रथेनमं यत्तमुप नो यातमच्छ ॥ १ ॥ ऊर्ध्वं केतुं संविता देवो अ-
भ्युपगच्छति विभक्तं भुवनाय कृण्वन् । आग्रा द्यावापृथिवी अन्तरिक्षं वि सूर्यो
रश्मिभिरनन्तानां ॥ २ ॥ आवर्हन्त्यरुणी ज्योतिषागान्मही चित्रा रश्मिभि-
रनन्तानां । प्रययन्तो सुविताय देव्युपा ईयते सुयुजा रथेन ॥ ३ ॥ आ-
नां नहिमा इह ने वदन्तु स्या अश्वास उपमो व्युष्टौ । इमे हि वां मधुपेयाय
सामा अस्मिन्मते शृणुणा मादयेयाम् ॥ ४ ॥ अनायतो अनिवद्धः कथायं न्यद-
ह्वानोऽजं पश्ये न । कया याति स्वधया को ददर्श दिवः स्कम्भः समृतः
पाणि नाकेम् ॥ ५ ॥ १४ ॥

॥ १५ ॥ १-१० वामदेव अपिः ॥ १-६ अग्निः । ७, ८ सोमकः साह-
देव्यः । ९, १० अभिर्ना देवते ॥ छन्दः—१, ४ गायत्री । २, ५, ६ विराद्
गायत्री । ३, ७, ८, ९, १० निचृद्गायत्री ॥ पङ्क्तयः स्वरः ॥

॥ १५ ॥ अग्निर्होता नो अध्वरे वाजी सन्परिणीयते । देवो देवेषु यज्ञियः
॥ १ ॥ परि त्रिष्टुप्पञ्चरं यात्यग्नी रथीरिव । आ देवेषु प्रयो दधत् ॥ २ ॥
परि वाजपतिः कविर्गन्धर्वान्यक्रमीत् । दधद्रत्नानि वाशुपे ॥ ३ ॥ अयं यः
सृज्जये पुरो देवयते समिध्यते । शुमां अमित्रदर्भनः ॥ ४ ॥ अस्य घा वीर ईव-
तोऽग्नेरीशीतु मर्त्यः । तिग्मजम्भस्य मीळहुपः ॥ ५ ॥ १५ ॥ तमर्वन्तं न सान-
तिर्मण्यं न दिवः शिशुम् । मर्मज्यन्ते दिवेदिवे ॥ ६ ॥ बोधयन्मा हरिभ्यां कु-
मारः साहदेव्यः । अच्छा न हूत उदरं ॥ ७ ॥ उत त्या यजता हरीं कुमारा-
त्साहदेव्यात् । प्रयता सद्य आ ददे ॥ ८ ॥ एष वां देवावभिना कुमारः साहदे-
व्याः । दीर्घायुस्तु सोमकः ॥ ९ ॥ तं युवं देवावभिना कुमारं साहदेव्यम् । दी-
र्घायुषं कृणोतन ॥ १० ॥ १६ ॥

॥ १६ ॥ १-२१ वामदेव अपिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः—१, ४, ६,
८, ९, १२, १६ निचृत् त्रिष्टुप् । ३ त्रिष्टुप् । ७, १६, १७ विराद् त्रिष्टुप् । २,
२१ निचृत्पङ्क्तिः । ५, १३, १४, १५ स्वराद् पङ्क्तिः । १०, ११, १८, २० भु-
विष्टपङ्क्तिः ॥ स्वरः—१, ३, ४, ६-८, ९, १२, १६, १७, धैवतः । २,
५, १०, ११, १३-१५, १८, २०, २१ पञ्चमः ॥

॥ १६ ॥ आ मृत्यो यातु मघवां अजीपी द्रवन्त्वस्य हरय उप नः । तस्मा

अ० ३ । अ० ५ । व० २०] २०६ [म० ४ । अ० २ । सू० १६ ।

इदन्वः सुपुमा सुदक्षमिहाभिषित्वं करते गृणानः ॥ १ ॥ अर्वस्य शुराध्वनो ना-
न्तेऽस्मिन्नो अद्य सर्वने मन्दध्यै । शंसात्युक्थमुशनैव वेधाश्चिकितुषे असुर्याय मन्म
॥ २ ॥ कुविर्न निणयं विदथानि साधन्वृषा यत्सेकं विपिणानो अर्चात् । दिव
इत्था जीजनत्सप्त कारुनद्वा चिचकुर्वयुना गृणन्तः ॥ ३ ॥ स्वर्ध्वेदेदि सुदशीकप्र-
कैर्महि ज्योतीं रुरुचुर्यद्व वस्तोः । अन्धा तमांसि दुर्धिता चिचले नृभ्यश्चकार नृ-
तमो अभिष्टौ ॥ ४ ॥ वृक्ष इन्द्रो अभितमजीष्युभे आ पप्रौ रोदसी महित्वा ।
अतश्चिदस्य महिमा विरेच्यभि यो विश्वा भुवमा वभूव ॥ ५ ॥ १७ ॥ विश्वानि
शक्रो नर्याणि विद्वानपो रिरेच सखिभिर्निकामैः । अरमानं चिद्ये विभिर्दुर्वचोभि-
र्वजं गोमंतमुशिजो वि वभुः ॥ ६ ॥ अपो वृत्रं वद्विदांसं पराहन्प्रावत्ते वज्रं पृथिवी
सचेताः । प्राणींसि समुद्रियाण्येनोः पतिर्भञ्जवसा शूर धृष्णो ॥ ७ ॥ अपो
यदद्रि पुरुहूत दर्दराविभुवत्सरमा पुर्व्यं ते । स नो नेता वाजमा दर्पि भूरि गोत्रा
रुजभङ्गिरोभिर्गृणानः ॥ ८ ॥ अच्छा कुविं नृमणो गा अभिष्टौ स्वर्पाता मघव-
आधमानम् । ऊतिभिस्तमिषणो द्युम्नहूतौ नि मायावानब्रह्मा दस्युरर्त ॥ ९ ॥
आ दस्युघ्ना मनसा याह्यस्तं भुवत्ते कुत्सः सख्ये निकामः । स्वे योनौ नि पदतं
सरुणा वि वां चिकित्सद्वत्चिद्ध नारी ॥ १० ॥ १८ ॥ यासि कुत्सेन सरथमव-
स्युस्तोदो वार्तस्य ह्योरीशानः । ऋज्जा वाजं न गव्यं युरूपन्कुर्विदहन्पार्याय
भूषात् ॥ ११ ॥ कुत्साय शुष्णमशुपं नि वहीः प्रपित्वे अह्नः कुर्यवं सहस्रा ।
सद्यो दस्युन्प्र मृण कुत्सेन प्र सुरश्चक्रं वृहतादधीकै ॥ १२ ॥ त्वं पिपुं मृगं
शूशुवांसमृजिर्वने वैदथिनाय रन्धीः । पञ्चाशत्कृष्णा नि वपः सहस्रात्कं न
पुरो जरिमा वि दर्दः ॥ १३ ॥ सूर उपाके तन्वन्दधानो वि यत्ते चेत्य-
मृतस्य वर्षः । मृगो न हस्ती तर्विषीमुषाणः सिंहो न भीम आयुधाति विभ्रत्
॥ १४ ॥ इन्द्रं कामा वसून्तो अगन्तस्वर्माळ्हे न सर्वने चक्रानाः । अवस्यवः
शशप्रानास उक्थैरोक्रो न एवा सुदशीव पुष्टिः ॥ १५ ॥ १९ ॥ तमिह इन्द्रं
सुहवं हुवेम यस्ता चकार नर्यां पुरुणि । यो मावते जरित्रे गव्यं चिन्मज्ज वाजं
भरति स्पर्हराधाः ॥ १६ ॥ त्रिम्मा यदन्तरशानिः पतानि कस्मिञ्चिच्छूर मुह्ये
जनानाम् । घोरा यदर्थं समृतिर्भवात्यर्थं स्मा नस्तन्वो वोधि गोपाः ॥ १७ ॥
भुवोऽविता वामदेवस्य धीनां भुवः सखावृको वाजसातौ । त्वामनु प्रमतिमा ज-
गन्मोरुशंसो जरित्रे विश्वधं स्याः ॥ १८ ॥ एभिर्नृभिरिन्द्र त्वायुभिर्घ्ना मघवञ्चि-
र्मघवन्विश्व आजौ । घात्रो न द्युम्नैरभि सन्तो अर्यः क्षपो मदेम शरदश्च पूर्वोः

अ० ३ । अ० ५ । व० २६] २११ [य० ४ । अ० २ । सू० १८ ।

जिह्वैः ॥ १२ ॥ जियन्तं त्वमक्षियन्तं कृणोतीयति रेणुं मघवा समोहं । विम-
ज्जनुरशनिमां इव द्यौरुत स्तोतारं मघवा वसौ धात् ॥ १३ ॥ अयं चक्रमिपण-
त्सूर्यस्य न्येतशं रीरमत्सस्रमाणम् । आ कृष्ण ई जुहुराणो जिघाति त्वचो वृष्णे
रजसो अस्य योनौ ॥ १४ ॥ अक्षिक्क्यां यजमानो न होता ॥ १५ ॥ २३ ॥
गव्यन्त इन्द्रं सख्याय विप्रो अश्वायन्तो वृषणं वाजयन्तः । जलीयन्तो जनिदा-
मन्तितोतिमा च्यावयामोऽवते न कोशम् ॥ १६ ॥ त्राता नो वोधि ददृशान आ-
पिरंभिरुयाता मर्दिता सोम्यानाम् सखा पिता पितृतमः पितृणां कर्तुमु लोकमु-
शते वयोधाः ॥ १७ ॥ सखीयताम्विता वोधि सखा गृणान इन्द्र स्तुते वयो
धाः । वयं ह्य ते चकृमा सवार्ध आभिः शर्माभिर्मह्यन्त इन्द्र ॥ १८ ॥ स्तुत इ-
न्द्रो मघवा यद्ध वृत्रा भूरीयेको अप्रतीनि हन्ति । अस्य प्रियो जरिता यस्य
शर्मन्किर्देवा वारयन्ते न मर्ताः ॥ १९ ॥ एवा न इन्द्रो मघवा विरप्शी करत्स-
त्या चर्षणीधृदन्वा । त्वं राजा जनुषां धेह्यस्मे अग्नि श्रवो माहिनं यजर्गिन्ने ॥ २० ॥
नू षुत इन्द्र नू गृणान इषं जरिन्ने नद्योऽन पीपेः । अकारि ते हरिवो ब्रह्म नव्यं
धिया स्याम रुध्यः सदासाः ॥ २१ ॥ २४ ॥

॥ १८ ॥ १-१३ वामदेव ऋषिः ॥ इन्द्रादिती देवते ॥ छन्दः-१, ८, १२
त्रिष्टुप् । ५, ६, ७, ८, १०, ११ निचृत्त्रिष्टुप् । २ पङ्क्तिः । ३, ४ भुरिक् पङ्क्तिः ।
१३ स्वराद् पङ्क्तिः ॥ स्वरः-१, ५-१२ धैवतः । २-४, १३ पञ्चमः ॥

॥ १८ ॥ अयं पन्था अनुवित्तः पुराणे यतो देवा उदजायन्त विश्वे । अत-
श्चिदा जनिपीष्ट प्रवृद्धो मा मातरममुया पत्तवे कः ॥ १ ॥ नाहमतो निरया दु-
र्गहैतत्तिरश्चता पार्श्वान्निर्गमाणि । बहूनि मे अकृता कर्त्वानि युध्वै त्वेन सं त्वेन
पृच्छै ॥ २ ॥ पुरायर्तो मातरमन्वचष्ट न नानु गान्वनु नू गमानि । त्वर्गुहे
अपित्रत्सोममिन्द्रः शतधन्यं चम्बोः सुतस्य ॥ ३ ॥ किं सं अथर्गुणवृत्तं महसै
मासो जभारं शरदश्च पूर्वाः । नही न्वस्य प्रतिमानमस्त्यन्तर्जातेषू ये जनिन्वाः
॥ ४ ॥ अत्र्यमिव मन्यमाना गुहाकरिन्द्रं माता वीर्येणा न्यृष्टम् । अयोदस्या-
त्स्वयमत्क्रं वसान आ रोदसी अपृणाज्जायमानः ॥ ५ ॥ २५ ॥ एता अप्रन्त्य-
ललाभवन्तीर्कृतावरीरिव सङ्कोशमानाः । एता वि पृच्छ किमिदं भनन्ति क-
माणो अद्रिं परिधिं रुजन्ति ॥ ६ ॥ किमु प्विदस्मै निविदो भनन्तेद्रस्यावृत्तं
दिधिपन्त आर्पः । मधैतान्पुत्रो मध्वा वधेन वृत्रं जघन्वा असृजदि सिन्यू ॥ ७ ॥

ममद्यन त्वां युतिः परासु ममद्यन त्वां कुपवां जगार । ममद्यिदापः शिर्शवे म-
न्युमममद्यिदिन्द्रः सहसोदतिष्ठत् ॥ ८ ॥ ममद्यन ते मघवन्व्यसो निविदिध्वौ
ननु दनुं जवान । अथा निविज उत्तरो वभूवाञ्छिरो वसस्य सं पिणग्वधेन
॥ ९ ॥ गृष्टिः नंगूय स्थविरं तवागामनाधृप्यं वृषभं तुभिमिन्द्र । अरीब्धं वत्सं
जुतयोय माता स्वयं गानुं तन्वं इच्छमानम् ॥ १० ॥ उत माता मेहिपमन्वेनदमी
त्वां जहान पुत्र देवाः । अथाववीहृत्रमिन्द्रो हनिष्यन्तसखे विष्णो वितरं वि क्र-
मस्य ॥ ११ ॥ कस्ते मातरं विधवामचक्रच्छयुं कस्त्वामजिघांसचरन्तम् । कस्ते
देवो अग्निं माद्रीक आसीद्यत्माक्षिणाः पितरं पावृगृह्य ॥ १२ ॥ अवर्त्या शुनं
प्राञ्चराणि पेचु न देवेणु विविदे महितारम् । अपश्यं जायाममहीयमानामर्धा मे
द्वेनो मथा जभार ॥ १३ ॥ २६ ॥ ५ ॥

॥ १६ ॥ १-११ वामदेव ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः-१, विराद्-
भिन्दुप् । २, ६ निचृत्रिण्डुप् । ३, ५, ८ त्रिण्डुप् । ४, ६ भुरिक् पङ्क्तिः । ७,
१० पङ्क्तिः । ११ निचृत्पङ्क्तिः ॥ स्वरः-१-३, ५, ८, ९ धैवतः । ४, ६, ७, १०,
११ पञ्चमः ॥

॥ १६ ॥ एवा त्वामिन्द्र वञ्चिन्नत्र विश्वे देवासः सुहवास ऊमाः । महामुभे
रोदसी वृद्धमृप्यं निरेकुमिदृणते वृत्रहत्ये ॥ १ ॥ अवांसजन्त जित्रयो न देवा
भुवः सम्राजिन्द्र सत्ययोनिः । अहन्नहिं परिशयानमर्णः प्र वर्तनीररदो विश्वधेनाः
॥ २ ॥ अतृप्णवन्तं वियतमवुध्यमवुध्यमानं सुपुषाणमिन्द्र । सप्त प्रति प्रवर्त
आशयानमहिं वज्रेण वि रिणा अपर्वन् ॥ ३ ॥ अक्षोदयच्छर्वसा क्षामं वृधं
नाणं वातस्ताविपीभिरिन्द्रः । हृब्हा न्यौभ्नादुशमान ओजोऽवाभिनत्कुभः प-
र्वनानाम् ॥ ४ ॥ अग्निं प्र ददृर्जनयो न गर्भं रथा इव प्र ययुः साकमद्रयः । अ-
तपियो विसृत उज्ज ऊर्मन्त्वं वृतां अरिणा इन्द्र सिन्धून् ॥ ५ ॥ १ ॥ त्वं मही-
प्रवर्ति विश्वधेनां तुर्वीतये वय्याय क्षरन्तीम् । अरमयो नमसैजदरीः सुतरणां
अकृणोरिन्द्र सिन्धून् ॥ ६ ॥ प्राशुवो नभन्वोऽन वक्ता ध्वसा अपिन्वद्युवतीर्ही-
नुताः । घन्वान्यजो अपृणकृषाणां अशोगिन्द्रः स्तयोऽदंसुपत्नीः ॥ ७ ॥ पूर्वी-
नुपसः शरदध गूर्ता वृत्रं जयन्वां असज्जि सिन्धून् । परिष्ठिता अतृणद्वद्वधा-
नाः सीरा इन्द्रः सवित्रे पृथिव्या ॥ ८ ॥ वृषीभिः पुत्रमशुवो अदानं निवेश-
नादग्निं आ जभये । व्योऽधो अख्यदहिमाददानो निर्भूदुवच्छित्समरन्त पर्व ॥ ९ ॥

अ० ३ । अ० ६ । व० ५] २१३ [म० ४ । अ० २ । सू० २ ।

म ते पूर्वाणि करणानि विप्राविष्टाँ आह विदुषे करोसि । दधायथा वृष्ण्या
नि स्वगूर्तापांसि राजन्नर्याविवेपीः ॥ १० ॥ नू पुत इन्द्र नू गृणान इपे ज
रित्रे नद्योऽन पीपेः । अकारि ते हरिवो ब्रह्म नव्यं श्रिया स्याम रुध्यः स
दासाः ॥ ११ ॥ २ ॥

॥ २० ॥ १—११ वामदेव ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः—१, ३, ६
निचृत्त्रिष्टुप् । ४, ५ विराद् त्रिष्टुप् । ८, १० त्रिष्टुप् । २ पङ्क्तिः । ७, ९ स्वर
राद् पङ्क्तिः । ११ निचृत्पङ्क्तिः ॥ स्वरः—१, ३—६, ८, १० धैवतः । २, ७
९, ११ पञ्चमः ॥

॥ २० ॥ आ न इन्द्रो दूरादा न आसादभिष्टिकृदवसे यासद्गुग्रः ओजिष्टेभि
र्नृपतिर्वज्रबाहुः सङ्गे समत्सु तुर्वाणिः पृतन्यून ॥ १ ॥ आ न इन्द्रो हरिभिर्यात्व
च्छावाचीनोऽवसे राधसे च । तिष्ठाति वज्री मघवां विरुष्णीमं यज्ञमनु नो वा
जसातौ ॥ २ ॥ इमं यज्ञं त्वमस्माकमिन्द्र पुरो दधत्सनिष्यसि कर्तुं नः । रघ्नीव
वज्रिन्त्सनये धनानां त्वया वयमयं आजिञ्जयेम ॥ ३ ॥ उशनु पु णाः सुमना उ
पाके सोमस्य नु सुधुतस्य स्वधावः । पा इन्द्र प्रतिभृतस्य मध्वः समन्वसा ममदः पृष्ट्येन
॥ ४ ॥ वि यो ररुष्ण ऋषिभिर्नवैर्भिवृत्तो न एकः सृण्यो न जेता । मर्यो न योषामभि
मन्यमानोऽच्छा विवक्त्रि पुरुहूतामिन्द्रम् ॥ ५ ॥ ३ ॥ गिरिर्न यः स्वतवाँ ऋष्वः इन्द्रः स
नादेव सहसे जात उग्रः । आदर्ता वज्रं स्थविरं न भीम उद्वेव कोशं वसुना न्यृष्टम् ॥ ६ ॥
न यस्य वर्ता जनुषा न्वस्ति न राधस आमरीता मघस्य । उद्वावृषाणस्तविपीव उग्रास्म
भ्यं दद्धि पुरुहूत राघः ॥ ७ ॥ ईक्षं रायः क्षयस्य चर्षणीनामुत वज्रमपवर्तासि गोनाम् ।
शिक्षानरः समिथेपु प्रहावान्वस्वो राशिमभिनेतासि भूरिम् ॥ ८ ॥ कया तच्छृण्वे शच्या
शचिष्ठो यया कृणोति मुहु का चिदृष्वः । पुरु दाशुपे विचयिष्ठो अहोऽथा दधाति
द्रविणं जरित्रे ॥ ९ ॥ मा नो मर्यारा भरा दद्धि तन्नः प्र दाशुपे दातृवे भूरि य
क्षे । नव्ये देष्णे शस्ते अस्मिन्त उक्थे प्र व्रवाम वयमिन्द्र स्तुवन्तः ॥ १० ॥ नू
पुत इन्द्र नू गृणान इपे जरित्रे नद्योऽन पीपेः । अकारि ते हरिवो ब्रह्म नव्यं श्रिया
स्याम रुध्यः सदासाः ॥ ११ ॥ ४ ॥

॥ २१ ॥ १—११ वामदेव ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः—१, २, ७, १०
भुरिक् पङ्क्तिः । ३ स्वराद् पङ्क्तिः । ११ निचृत् पङ्क्तिः । ४, ५ निचृत्त्रिष्टुप् । ६,

८ विराद् विष्णु । ९ विष्णु ॥ स्वरः—१-३, ७, १०, ११ पञ्चमः । ४-६,
८, ९ धैवतः ॥

॥ २१ ॥ आ यातिन्द्रोऽवस उप न इह स्तुतः संधमादस्तु शूरः । वावृ-
भानन्नातिर्गिरस्य पर्वीर्गानि जत्रमभिभूति पुण्यात् ॥ १ ॥ तस्येद्विह स्तवथ वृ-
त्तयानि तुविगुम्नस्य तुविरार्धगो नृन् । यस्य क्रतुर्विदध्योः न सम्राट् साहां त-
मेवो जग्यसि कृप्याः ॥ २ ॥ आ यातिन्द्रो विव आ पृथिव्या मज्जु समुद्रादुत वा-
पुर्वापात् । सर्वेरादवसे नो मरुत्वान् पसावतो वा सदर्नादुतस्य ॥ ३ ॥ स्थूरस्य
जागो वृत्तो न देशे तमुं पृथाम विदयेष्विन्द्रम् । यो वायुना जयति गोमतीषु प्र
धृक्पाया नयति वस्यो अर्च्य ॥ ४ ॥ उप यो नमो नमसि स्तभायन्नियति वाचं
जनपुन्यनेत्र्य । सुज्जगानः पुरुवारं उक्थैरेन्द्रं कृण्वीतु सदर्नेषु होता ॥ ५ ॥ ५ ॥ धिपा
यदि धियुत्यन्तः सरुयान्तसदन्तो अद्रिमौशिजस्य गोहे । आ दुरोपाः पास्त्यस्य
होता यो नो मृदान्त्यवरणेपु यद्विः ॥ ६ ॥ सत्रा यदी भार्वरस्य वृष्णाः सिपंक्ति
शुष्मः स्तुते भराय । गुहा यदीमौशिजस्य गोहे प्र यद्विये प्रायसे मदाय ॥ ७ ॥
वि यद्वीरसि पर्वतस्य वृत्ते पयोभिजिन्वे अपां जवांसि । विददगौरस्य गवयस्य
गोहे यदी वाजाय सुध्योः ब्रह्मन्ति ॥ ८ ॥ भद्रा ते हस्ता सुकृतोत प्राणी प्रयन्तारा
स्तुते राय इन्द्र । का ते निपत्तिः किमु नो ममत्सि किं नोदुदु हर्षसे दातुवा उ
॥ ९ ॥ एवा यस्य इन्द्रः सत्यः सम्राड्दहन्ता वृत्रं वरिवः पूरवे कः । पुरुषुत क्र-
त्वा नः शन्धि रायो भञ्जीय तेऽवसो दैव्यस्य ॥ १० ॥ नू ष्टुत इन्द्र नू गृणान
इयं जरित्रे तयोऽन पीपिः । अकारि ते हरियो ब्रह्म नव्यं धिया स्याम रुध्यः स-
दासाः ॥ ११ ॥ ६ ॥ २ ॥

॥ २२ ॥ १-११ वामदेव ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः—१, २, ५, १०
निचृन् विष्णु । ३, ४ विराद् विष्णु । ६, ७ विष्णु । ८ धुरिक् पङ्क्तिः । ९ स्वराद् पङ्क्तिः ।
११ निचृन् पङ्क्तिः ॥ स्वरः—१-७, १० धैवतः । ८, ९, ११ पञ्चमः ॥

॥ २२ ॥ यज इन्द्रो जुजुषे यच्च वष्टि तन्नो महान्करति शुष्म्या चित् । ब्रह्म
नोमं मयशा नोमंमुक्या यो अश्मानं शर्वसा विभ्रदेति ॥ १ ॥ वृषा वृषन्धि
चतुर्गधिमस्यंजुगो वाहुभ्यां वृत्तमः शचीवान् । धिये परुष्णीमुपमाण ऊर्णा यस्याः
पर्वानि सग्याय विव्ये ॥ २ ॥ यो देवो देवतमो जायमानो महो वाजैर्भिर्महाङ्गिश्च
शुर्भः । दधानो वज्रं वाहोदशन्तं याममेन रेजयत्य भूम ॥ ३ ॥ विश्वा रोधांसि

अ० ३ । अ० ६ । व० १०] २१५ [म० ४ । अ० ३ । सू० २३

प्रवर्तश्च पूर्वौर्ध्वोऽर्ध्वज्जनिमन्त्रेजत ताः । आ मातरा भरति शुष्म्या गोर्नृवत्पा
ज्मन्नोनुवन्त वार्ताः ॥ ४ ॥ ता तू तं इन्द्र महतो महानि विश्वेष्वित्सर्वनेषु प्रवाच्य
यच्छूर धृष्णो धृषता दधृष्वानहिं वज्रेण शत्रुसारिवेपीः ॥ ५ ॥ ७ ॥ ता तू
सत्या तुविनृम्णा विश्वा प्र धेनवः सिसृते वृष्ण ऊर्ध्वः । अर्धा ह त्वहृपमा
भियानाः प्र सिन्धवो जवसा चक्रमन्त ॥ ६ ॥ अत्राह ते हरिस्ता उ देवीरव
भिरिन्द्र स्तवन्त स्वसारः । यत्सीमनु प्र मुचो वद्वयाना दीर्घामनु प्रसितिं स्यन्
ययै ॥ ७ ॥ पिपीळे अंशुर्मद्यो न सिन्धुरा त्वा शमीं शशमानस्य शक्तिः । अस्
द्यंशुशुचानस्य यम्या आशुर्न रश्मिं तुव्योजसं गोः ॥ ८ ॥ अस्मे वर्षिष्ठा कृणु
ज्येष्ठा नृम्णानि सत्रा सहुरे सहांसि । अस्मभ्यं वृत्रा सुहनानि रन्धि जहि व
र्वनुषो मर्त्यस्य ॥ ९ ॥ अस्माकमित्सु शृणुहि त्वमिन्द्रास्मभ्यं चित्रां उप माहि व
जान् । अस्मभ्यं विश्वा इषणः पुरन्धीरस्माकं सु मववन्वोधि गोदाः ॥ १० ॥
पुत इन्द्र नू शृणान इषं जरित्रे नद्योऽन पीपेः । अकारि ते हरिवो ब्रह्म नव्यं पि
या स्याम रथ्यः सदासाः ॥ ११ ॥ ८ ॥

॥ २३ ॥ १-११ वामदेव ऋषिः ॥ १-७, ११ इन्द्रः । ८-१० इन्द्र ऋ
देवो वा देवता ॥ छन्दः—१, २, ३, ७, ८, ९ त्रिष्टुप् । ४, १० निचृत्तिष्टुप्
५, ६ भूरिक् पङ्क्तिः । ११ निचृत्पङ्क्तिः ॥ स्वरः—१-४, ७—१० धैवतः । १
६, ११ पञ्चमः ॥

॥ २३ ॥ कथा महामवृधत्कस्य होतुर्यज्ञं जुषाणो अभि सोममूर्धः । पिबन्तुशान्
जुषमाणो अन्धो ववत्त ऋष्वः शुचते धनाय ॥ १ ॥ को अस्य वीरः सधमादमा
समानंश सुमतिभिः को अस्य । कदस्य चित्रं चिकित्ते कद्वती वृधे भुवच्छशम्
नस्य यज्योः ॥ २ ॥ कथा शृणोति ह्यमानमिन्द्रः कथा शृण्वन्नयसामस्य वेद
का अस्य पूर्वीरुपमातयो ह कथैर्नमाहुः पपुर्णि जरित्रे ॥ ३ ॥ कथा स्रवायः श
शमानो अस्य नशदभि द्रविणं दीध्यानः । देवो भुवन्नवेदा म ऋतानां नमो व
गृभ्वां अभि यज्जुजोषत् ॥ ४ ॥ कथा कदस्या उपसो व्युष्टो देवो मर्त्यस्य सख
जुजोष । कथा कदस्य सख्यं सखिभ्यो ये अस्मिन्कामं सुयुजं ततसे ॥ ५ ॥ ६
किमादमत्रं सख्यं सखिभ्यः कदा नु ते आत्रं प्र व्रवाम । श्रिये सुदृशो वपुर्न
सर्गाः स्वर्णं चित्रतममिष आ गोः ॥ ६ ॥ दुहं जिर्यांसन्ध्वरसमनिन्द्रां तेति
तिग्मा तुजसे अनीका । ऋणा चित्रं ऋणया न ज्यो वरे अज्ञाता उपस

मः ३ । अ० ६ । व० १२] २१६ [म० ४ । अ० ३ । सू० २४ ।

वशाये ॥ ७ ॥ अतस्य हि श्रुतः सन्ति पूर्वोक्तस्य धीतिर्द्विजिनानि हन्ति ।
अतस्य श्रोत्रो नष्टि तन्तु कर्णो युवानः शुचिमान् आयोः ॥ ८ ॥ अतस्य
दृष्टा दृष्टानि सन्ति पुरुषि चन्द्रा वपुषे वर्षेपि । अतेन दीर्घमिषणन्त पृत्तं अ-
तेन गार्ग्यं अतमा विवेगः ॥ ९ ॥ अतं येमान् अतमिदं नोत्पृतस्य शुष्मस्तुरया
नं शुभः । अतानं पृथी बह्वले गर्भारे अताय धेनू परमे दुहाते ॥ १० ॥ नू पुत
इन्द्र न गृणान इषं जस्त्रि नृपोऽन पीपेः । अकारिते हरिवो ब्रह्म नव्यं धिया स्याम
रुधः सदासाः ॥ ११ ॥ १० ॥

॥ २४ ॥ १—११ वामदेव ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः—१, ५, ७
त्रिष्टुप् । ३, ६ निचृत्त्रिष्टुप् । ४ विराद्विष्टुप् । २, ८ भुरिक् पङ्क्तिः । ६ स्वराद्
पङ्क्तिः । ११ निचृत्पङ्क्तिः । १० निचृदनुष्टुप् ॥ स्वरः—१, ३-५, ७, ९ धैवतः ।
२, ६, ८, ११ पञ्चमः । १० गान्धारः ॥

॥ २४ ॥ का सुष्टुतिः शर्वसः सुनुमिन्द्रमर्वाचीनं राधस्य आ ववर्तत् । इदिहि
शीरो वृणते वमूनि स गोपतिर्निष्पिष्यो नो जनासः ॥ १ ॥ स वृत्रहृत्त्ये हव्यः स
इन्द्रः स सुष्टु इन्द्रः सदासाः । स यामन्ना मघवायसीय ब्रह्मण्यते सुष्वये व-
रिवो धात् ॥ २ ॥ तमिन्नो वि दयन्ते समीके रिंरिक्कांसस्तन्वः कृण्वत वाम् ।
मियो यत्तुगगभयसो अमन्त्रस्तोकस्य तनयस्य सातौ ॥ ३ ॥ क्रतूयन्ति जि-
तयो योगे उग्राशुपाणासो मियो अणसातौ । सं यद्विशोऽववृत्रन्त युध्मा आदि-
क्षेपे इन्द्रयन्ते अभीके ॥ ४ ॥ आदिज्ञ नेम इन्द्रियं यजन्त आदित्यक्तिः पुरोळारो
रिरिच्यात् । आदित्सोमो वि पपृच्यादसुष्वीनादिज्जुजोप वृषधं यजध्वै ॥ ५ ॥
११ ॥ कृणोत्यस्त्रं वरिवो य इत्येन्द्राय सोममुशते सुनोति । मधीचीनेन मनसा-
विषेजन्तमितसखायं कृणुते समत्सु ॥ ६ ॥ य इन्द्राय सुनवत्सोममघ पचात्पुक्ती-
रुत भृज्जाति धानाः । प्रति मनायोरुचथानि हर्यन्तस्मिन्दधृदृषणं शुष्ममिन्द्रः ॥ ७ ॥
यदा संप्रय व्यवेदयावा दीर्घ यदाजिमभ्यस्यद्वयः । अचिक्रदृदृषणं पत्न्यच्छा दु-
रोण आ निशितं सोममुद्रिः ॥ ८ ॥ भूयसा वस्नमेचत्कनीयोऽर्विकीतो अकानिषं
पुनर्मेन । स भूयसा कनीयो नारिरेचीहीना दक्षा वि दुहन्ति य वाणम् ॥ ९ ॥ क
इमं दराभिर्ममेन्द्रं क्रीणाति धेनुभिः । यदा वृत्राणि जह्यन्तदयै न मे पुनर्ददत् ॥ १० ॥
नू पुत इन्द्र न गृणान इषं जस्त्रि नृपोऽन पीपेः । अकारि ते हरिवो ब्रह्म नव्यं
धिया स्याम रुधः सदासाः ॥ ११ ॥ १२ ॥

अ० ३ । अ० ६ । व० १५] २१७ [म० ४ । अ० ३ । सू० २६ ।

॥ २५ ॥ १-८ वामदेव ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः-१ निचृत् पङ्क्तिः ।
२, ८ स्वराट् पङ्क्तिः । ४, ६ भुरिक् पङ्क्तिः । ३, ५, ७ निचृत् त्रिष्टुप् ॥ स्वरः-
१, २, ४, ६, ८ पञ्चमः । ३, ५, ७ धैवतः ॥

॥ २५ ॥ को अद्य नर्यो देवकाम उशन्निन्द्रस्य मुख्यं जुजोष । को वा महेऽवसे
पार्याय समिद्धे अग्नौ सुतसोम ईद्रे ॥ १ ॥ को नानाम वचसा सोम्याय मनायुर्वी
भवति वस्त उसाः । क इन्द्रस्य युज्यं कः सखित्वं को भ्रात्रं वष्टि कुवये क ऊती
॥ २ ॥ को देवानामवो अद्या वृणीते क आदित्याँ अदितिं ज्योतिरीद्रे । क-
स्याश्विनाविन्द्रो अग्निः सुतस्यांशोः पिबन्ति मनसाविवेनम् ॥ ३ ॥ तस्मा अग्नि-
भरितः शर्म यंसज्ज्योक्पर्श्यात्सूर्यमुचरन्तम् । य इन्द्राय सुनवामेत्याह नरे नर्याय
नृतमाय नृणाम् ॥ ४ ॥ न तं जिनन्ति ब्रह्मो न दध्ना उर्वस्मा अदितिः शर्म यंस-
त् । प्रियः सुकृत्प्रिय इन्द्रे मनायुः प्रियः सुप्रावीः प्रियो अस्य सोमी ॥ ५ ॥ १३ ॥
सुप्राव्यः प्राशुपाळेष् वीरः सुष्वे पत्तिं कृणुते केवलेन्द्रः । नासुष्वेरापिर्न सखा
न जामिदुष्प्राव्योऽवहन्तेदवाचः ॥ ६ ॥ न रेवता पणिनां मुख्यमिन्द्रोऽसुन्वता
सुतपाः सं गृणीते । आस्य वेदः खिदति हन्ति नृगं वि सुष्वये पत्तये केवलो
भूत् ॥ ७ ॥ इन्द्रं परेऽवरे मध्यमास इन्द्रं यान्तोऽवसिताश इन्द्रम् । इन्द्रं जियन्तं
उत युध्यमाना इन्द्रं नरो वाजयन्तो हवन्ते ॥ ८ ॥ १४ ॥

॥ २६ ॥ १-७ वामदेव ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः-१ पङ्क्तिः । २
भुरिक् पङ्क्तिः । ३, ७ स्वराट् पङ्क्तिः । ४ निचृत् त्रिष्टुप् । ५ विराट् त्रिष्टुप् । ६
त्रिष्टुप् ॥ स्वरः-१-३, ७ पञ्चमः । ४-६ धैवतः ॥

॥ २६ ॥ अहं मनुरभवं सूर्यश्चाहं कृत्तीत्राँ ऋषिरस्मि विप्रः । अहं कुत्स-
मार्जुनेयं न्यूज्जेऽहं कविरुशना परयता मा ॥ १ ॥ अहं भूमिमददामार्यायाहं वृष्टिं
वाशुषे मर्त्याय । अहमपो अनयं वावशाना मम देवासो अनु केतमायन् ॥ २ ॥
अहं पुरो मन्दसानो व्यैरं नवं साकं नवतीः शम्बरस्य । शततमं वेश्यं सर्वताता
दिवोदासमतिथिग्वं यदावम् ॥ ३ ॥ प्र सु प विभ्यो मरुतो विरस्तु प्र श्येनः
श्येनेभ्य आशुपत्वा । अचक्रया यत्स्त्रधया सुपर्णो हव्यं भरन्मनवे देवजुजुषम्
॥ ४ ॥ भरद्वादि विरतो वेर्विजानः पथोरुणा मनोजवा असजि । तूयं ययो म-
धुना सोम्येनोत श्रवो विविदे श्येनो अत्र ॥ ५ ॥ ऋजीपी श्येनो ददमानो अंशुं
परावतः शकुनो मन्द्रं मदम् । सोमं भरद्वाह्याणो देवावांन्दिवो अमुष्मादुत्तरात्रा-

वाते ॥ ६ ॥ इन्द्राय श्येनो अभ्युत्सोमं सहस्रं सर्वां अयुतं च साकम् । अत्रा
पुरन्धिमतस्तुतमोर्वापिदे गोमस्य मृग अमरः ॥ ७ ॥ १५ ॥

॥ २७ ॥ १-५ वामदेव ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः—१, ४ निचृत्-
त्रिष्टुप् । २ विराट् त्रिष्टुप् । ३ त्रिष्टुप् । ५ निचृच्छकरी ॥ धैवतः स्वरः ॥

॥ २७ ॥ गर्भे नु सन्नन्वेपामवेदमहं देवानां जनिमानि विश्वा । शतं मा
पु आयेमीरुत्तनयं श्येनो जयसा निरदीयम् ॥ १ ॥ न या स मामप जोषं
जभाराभीषास न्वत्तसा शीर्येण । ईर्मा पुरन्धिरजहादरातीरुत वाता अतरच्छू-
शवानः ॥ २ ॥ अय यच्छयेनो अस्वनीदथ ओर्वि यद्यदि वात ऊहुः पुरन्धिम् ।
सूतयदंस्मा अयं ह त्रिपज्यां कृशानुरस्ता मनसा भुरगयन् ॥ ३ ॥ ऋजिप्य
इमिन्द्रायतो न भुज्यं श्येनो जभार बृहतो अधि ण्णोः । अन्तः पतत्पतत्र्यस्य
पुणमय यामन्ति प्रसितस्य तडेः ॥ ४ ॥ अयं श्वेतं कलशं गोभिस्त्तमापिप्यानं
मयरा शुक्रमन्यः । अश्वयुभिः प्रयतं मध्यो अग्रमिन्द्रो मदाय प्रति धृत्पिवध्वै
शरो मदाय प्रति धृत्पिवध्वै ॥ ५ ॥ १६ ॥

॥ २८ ॥ १—५ वामदेव ऋषिः ॥ इन्द्रासोमो देवते ॥ छन्दः—१ निचृत्
त्रिष्टुप् । ३ विराट् त्रिष्टुप् । ४ त्रिष्टुप् । २ भुरिक् पङ्क्तिः । ५ पङ्क्तिः ॥ स्वरः—१
३, ४ धैवतः । २, ५ पञ्चमः ॥

॥ २८ ॥ त्वा युजा तव तत्सोम सख्य इन्द्रो अपो मनवे सस्रुतस्कः । अ-
ह्नहिमरिणान्सप्त सिन्धूतपांष्टणोदपिहितेव स्वानि ॥ १ ॥ त्वा युजा नि खिद-
न्मयस्येन्द्रश्चक्रं सहसा मय इन्द्रो । अधि ण्णुना बृहता वर्तमानं महो ऊहो
अयं विश्वायुं धायि ॥ २ ॥ अहनिन्द्रो अदहदग्निरिन्द्रो पुरा दस्यून्मध्यान्दिनाद-
भीके । दुर्गे दुर्गेणे क्रन्वा न यातां पुरु सहस्रा शर्वा नि वर्हीतु ॥ ३ ॥ विश्व-
स्मान्मीमयुर्मा इन्द्र दस्यून्विजो दासीरिक्कणोरप्रशस्ताः । अवाधेयाममृणतं नि
श्वन्विन्देयामपचिन्ति वध्वैः ॥ ४ ॥ एवा सत्यं मयवाना युवं तदिन्द्रश्च सो-
मोवमश्व्यं गोः । आददन्तमपिहितान्यक्षा रिचिधुः क्षाश्चित्तवृष्टाना ॥ ५ ॥ १७ ॥

॥ २९ ॥ १—५ वामदेव ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः—१ विराट् त्रि-
ष्टुप् । ३ निचृत् त्रिष्टुप् । ४, २ त्रिष्टुप् । ५ स्वराट् पङ्क्तिः ॥ स्वरः—१—३, ४
धैवतः । ५ पञ्चमः ॥

अ० ३ । अ० ६ । व० २१] २१६ [म० ४ । अ० ३ । सू० ३० ।

॥ २६ ॥ आ नः स्तुत उप वाजोभिरुती इन्द्रं याहि हरिभिर्मन्दसानः ।
तिरश्चिदर्यः सर्वना पुरुण्याङ्गपेभिर्गृणानः सखराधाः ॥ १ ॥ आ हि प्मा याति
नर्यश्चिकित्वान्दूयमानः सोतृभिरुप यज्ञम् । स्वश्वो यो अभीरुर्मन्यमानः सुप्या-
णोभिर्मदति सं ह वीरैः ॥ २ ॥ आवयेदस्य कर्णा वाजयथ्यै जुष्टामनु प्र दिशं
मन्दयथ्यै । उद्धावृषाणो राधसे तुर्विष्मान्करन्न इन्द्रः सुतीर्याभयं च ॥ ३ ॥ अ-
च्छा यो गन्ता नार्धमानमूती इत्था विप्रं हवमानं गृणन्तम् । उप त्मनि दधानो
धुर्याः शून्तसहस्राणि शतानि वज्रबाहुः ॥ ४ ॥ त्वोतासो मयवन्निन्द्र विप्रो वयं
ते स्याम सूरयो गृणन्तः । भेजानासो बृहदिवस्य राय आक्राय्यस्य द्रावने
पुरुक्षोः ॥ ५ ॥ १८ ॥

॥ ३० ॥ १-२४ वामदेव ऋषिः ॥ १-८, १२-२४ इन्द्रः । ९-११ इ-
न्द्र उपाश्च देवते ॥ छन्दः—१, ३, ५, ६, ११, १२, १६, १८, १९, २३
निचृद्गायत्री । २, १०, ७, १३, १४, १५, १७, २१, २२ गायत्री । ४, ६
विराड् गायत्री । २० पिपीलिकामध्या गायत्री । ८, २४ विराडनुष्टुप् ॥ स्वरः—
१—७, ९—२३ षड्जः । ८, २४ ऋषभः ॥

॥ ३० ॥ नकिरिन्द्र त्वदुत्तरो न ज्याया अस्ति वृत्रहन् । नकिरेवा यथा
त्वम् ॥ १ ॥ सत्रा ते अनु कृष्टयो विश्वा चक्रेव वावृतुः । सत्रा महा असि श्रु-
तः ॥ २ ॥ विश्वे चनेदना त्वा देवास इन्द्र युयुधुः । यदहा नक्तुमातिरः ॥ ३ ॥
यत्रोत वाधितेभ्यश्चक्रं कुत्साय युध्यते । मुषाय इन्द्र सूर्यम् ॥ ४ ॥ यत्र देवा
ऋघायतो विश्वा अयुध्य एक इत् । त्वमिन्द्र वृत्रहन् ॥ ५ ॥ १९ ॥ यत्रोत
मर्षाय कमरिणा इन्द्र सूर्यम् । प्रावः शचीभिरेतशम् ॥ ६ ॥ किमादुतासि वृत्र-
हन्मघवन्मन्युमत्तमः । अत्राह दानुमातिरः ॥ ७ ॥ एतद्देवुत वीर्यमिन्द्र चक्रथे
पौंस्यम् । स्त्रियं यदुर्हणायुवं वर्धोर्दुहितरं दिवः ॥ ८ ॥ दिवश्चिदया दृष्टितरं
महान्महीयमानाम् । उपासमिन्द्र सं पिणक् ॥ ९ ॥ अपोपा अनसः सरत्सन्पि-
ष्टादहं विभ्युषी । नि यत्सीं शिश्रयद्वृषा ॥ १० ॥ २० ॥ एतदस्या अनसः शय-
सुसम्पिष्टं विपाश्या । ससार सीं परावतः ॥ ११ ॥ उत सिन्धुं विवान्यं वित-
स्थानामधि क्षमि । परिं घा इन्द्र प्रायया ॥ १२ ॥ उत शुष्णस्य धृष्णुया प्र मृ-
क्षो अभि वेदनम् । पुरो यदस्य सम्पिणक् ॥ १३ ॥ उत दासं कौलितरं वृहनः
पर्वतादधि । अवाहन्निन्द्र शम्बरम् ॥ १४ ॥ उत दासस्य वचिनः सदस्त्राणि श-

तान्नीः । अथि यच्च मयीरिव ॥ १५ ॥ २१ ॥ उत त्वं पुत्रमश्रुवः परावृत्त
तक्तुः । उच्येप्विन्द्र आर्भजत् ॥ १६ ॥ उत त्या तुर्वशायद् अस्तातारा
पतिः । इन्द्रो विद्वाँ अपारयत् ॥ १७ ॥ उत त्या सद्य आर्या सरयोरिन्द्र पा
अलीचित्रगयावधीः ॥ १८ ॥ अनु हा जहिता नयोऽन्धं श्रोणं च वृत्रहन्
नत्तं मुग्धमष्ट्रं ॥ १९ ॥ शतमश्रुन्मयीनां पुरामिन्द्रो व्यास्यत् । दिवोद
दागणे ॥ २० ॥ २२ ॥ अस्वापयद्भीतये सहस्रा त्रिशतं हथैः । दासाना
मायया ॥ २१ ॥ स घेदुतासि वृत्रहन्त्समान इन्द्र गोपतिः । यस्ता विश्वानि
च्युते ॥ २२ ॥ उत नूनं यदिन्द्रियं करिष्या ईद्र पौंस्यम् । अद्या नक्रिष्ट
नत् ॥ २३ ॥ शमं वामं त आदुरे देवो ददात्वयमा । वामं पूषा वामं भगो
देवः कुरुळती ॥ २४ ॥ २३ ॥

॥ ३१ ॥ १-१५ वामदेव अपिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः—१, ७, १०, १४ गायत्री । २, ६, १२, १३, १५ निचृद्गायत्री । ३ त्रिपाद्गायत्री । ४ विराद्गायत्री । ११ पिपीलिकामध्या गायत्री ॥ षड्जः स्वरः ॥

॥ ३१ ॥ कया नश्चित्र आ भुवदूती सदावृधः सखा । कया शचिष्ठ
ता ॥ १ ॥ कस्त्वा सत्यो मदानां मंहिष्ठो मत्सदन्धसः । हृह्वा चिद्वाकं
॥ २ ॥ अभी पु णः सखीनामविता जंरितृणाम् । शतं भवास्यूतिभिः ।
अभी नु आ वयस्त्व चक्रं न वृत्तमवतः । नियुज्जिश्चरणीनाम् ॥ ४ ॥ प्रव
कर्तृनामा हा ण्देव गच्छसि । अभञ्जि सूर्ये सचा ॥ ५ ॥ २४ ॥ सं य
मन्यवः सं चक्राणि दधन्विरे । अथ त्वे अथ सूर्ये ॥ ६ ॥ उत स्मा हि त्व
रिन्मयवानं शचीपते । दातारमविदीधयुम् ॥ ७ ॥ उत स्मा सद्य इत्परिंश
नायं मुन्यते । पुरु चिन्महसे वसु ॥ ८ ॥ नहि ष्मा ते शतं च न राधो
आमुरः । न च्योत्नानि करिष्यतः ॥ ९ ॥ अस्माँ अवन्तु ते शतमस्मान्तस
तयः । अस्मान्विश्वा अभिष्टयः ॥ १० ॥ २५ ॥ अस्माँ इहा वृणीष्व स
स्वस्तये । मद्रो राये दिवित्मते ॥ ११ ॥ अस्माँ अविद्दि विश्वहेन्द्र गाय
सा । अस्मान्विश्वाभिरुतिभिः ॥ १२ ॥ अस्मभ्यं ताँ अपा वृधि वृजाँ
गोमनः । नवाभिरिन्द्रोतिभिः ॥ १३ ॥ अस्माकं धृष्णया रथो ह्युमाँ इन्
च्युतः । गव्युरश्वयुरीयते ॥ १४ ॥ अस्माकमुत्तमं कृधि श्रवो देवेषु सूर्य ।
वामिष्ठोपरि ॥ १५ ॥ २६ ॥

अ० ३ । अ० ७ । व० १] २२१ [म० ४ । अ० ४ । सू० ३३ ।

॥ ३२ ॥ १—२४ वामदेव ऋषिः ॥ १—२२ इन्द्रः । २३, २४ इन्द्रा-
श्वौ देवते ॥ छन्दः—१, ८, ९, १०, १४, १६, १८, २२, २३ गायत्री । २, ४, ७
विराङ्गायत्री । ३, ५, ६, १२, १३, १५, १६, २०, २१ निचृद्गायत्री । ११
पिपीलिकामध्या गायत्री । १७ पादनिचृद्गायत्री । २४ स्वराडाची गायत्री च ॥
षड्जः स्वरः ॥

॥ ३२ ॥ आ तू न इन्द्र वृत्रहन्स्माकमर्धमा गहि । महान्महीभिर्रूतिभिः ॥ १ ॥
भूमिश्चिद्घासि तूर्तुजिरा चित्र चित्रिणीष्व । चित्रं कृणोष्युतये ॥ २ ॥ दध्रे
भिश्चिच्छशीयांसं हंसि बार्धन्तमोजसा । सखिभिर्ये त्वे सचा ॥ ३ ॥ व-
यमिन्द्र त्वे सचा वयं त्वाभि नोनुमः । अस्माँअस्माँ इदुदेव ॥ ४ ॥ स नश्चि-
त्राभिरद्विवोऽनवद्याभिर्रूतिभिः । अनाधृष्टाभिरा गहि ॥ ५ ॥ २७ ॥ भूयामो पु
त्वावतः सखाय इन्द्र गोमतः । युजो वाजाय घृण्वये ॥ ६ ॥ त्वं ह्येक ईशिष इन्द्र वा-
जस्य गोमतः । स नो यन्धि महीमिषम् ॥ ७ ॥ न त्वा वरन्ते अन्यथा यदि-
त्ससि स्तुतो मधम् । स्तोतृभ्य इन्द्र गिर्वणः ॥ ८ ॥ अभि त्वा गोतमा गिरानू-
षत प्र दावने । इन्द्र वाजाय घृण्वये ॥ ९ ॥ प्र ते वोचाम वीर्याया मन्दसान
आरुजः । पुरो दासीरभीत्य ॥ १० ॥ २८ ॥ ता ते गृणन्ति वेधसो यानि च-
कर्थ पौस्या । सुतोष्विन्द्र गिर्वणः ॥ ११ ॥ अर्वावृधन्त गोतमा इन्द्र त्वे स्तोम-
वाहसः । ऐपु धा वीरव्यशः ॥ १२ ॥ यच्चिद्धि शश्वतामसीन्द्र साधारणस्त्वम् ।
तं त्वा वयं हवामहे ॥ १३ ॥ अर्वाचीनो वसो भवास्मे सु मत्स्वान्धसः । सोमा-
नामिन्द्र सोमपाः ॥ १४ ॥ अस्माकं त्वा मतीनामा स्तोम इन्द्र यच्छतु । अर्वागा
वर्तया हरी ॥ १५ ॥ पुरोळाशं च नो घसो जोपयासे गिरश्च नः । वधूयुरिन्द्र
योषणाम् ॥ १६ ॥ २९ ॥ सहस्रं व्यतीनां युक्तानामिन्द्रमीमहे । शतं सोमस्य
स्वार्यः ॥ १७ ॥ सहस्रा ते शता वयं गत्रामा च्यावयामसि । अस्मन्ना राधं एतु ते
॥ १८ ॥ दश ते कुलशानां हिरण्यानामधीमहि । भूरिदा असि वृत्रहन् ॥ १९ ॥
भूरिदा भूरि देहि नो मा दध्रे भूर्या भर । भूरि घेदिन्द्र दित्ससि ॥ २० ॥ भू-
रिदा ह्यसि श्रुतः पुरुत्रा शूर वृत्रहन् । आ नो भजस्व राधसि ॥ २१ ॥ प्र ते वधू-
विचक्षणं शंसामि गोपणो नपात् । माभ्यां गा अनु शिश्रयः ॥ २२ ॥ कुनीन-
केवं विद्वधे नवे द्रुपदे अर्धके । वधू यामेषु शोभेते ॥ २३ ॥ अरं म उतस्याम्णेऽ-
रमुतस्याम्णे । वधू यामेष्वसिधा ॥ २४ ॥ ३० ॥ ६ ॥ ३ ॥

॥ ३३ ॥ १—११ वामदेव ऋषिः ॥ ऋभवो देवता ॥ छन्दः—१. भुरि

निष्ठुः । २, ४, ५, ११ त्रिष्टुप् । ३, ६, १० निचृत्रिष्टुप् । ७, ८ भुरिक् पङ्क्तिः ।
९ वराद् पङ्क्तिः ॥ स्वरः— १-६, १०, ११ धैवतः । ७-९ पञ्चमः ॥

॥ ३३ ॥ प्र ऋभुभ्यो द्युभिर्व वाचमिप्य उपस्तिरे श्वेतरां धेनुमीळे । ये वा-
नह्नाभुर्गमिभिर्वैः पति आं सद्यो अपसौ वभूवुः ॥ १ ॥ यदारमक्रवृभवं पि-
तृभ्यां पतिविष्टी वेषणा इंसनाभिः । आदिदेवानामुपं मुख्यमायन्धीरासः पुष्टि-
मन्वन्मनायै ॥ २ ॥ पुनर्ये चक्रुः पितरा युवाना सता यूपैव जरणा शयाना । ते
नाहो विभ्यां ऋभुस्त्रिदन्तो मधुप्सरसो नोऽवन्तु यज्ञम् ॥ ३ ॥ यत्संवत्समृभवो
गामर्जुन्यन्संवत्समृभवो मा अपिंशन् । यत्संवत्समभरन्भासो अस्यास्ताभिः श-
र्माभिरमृतन्वमाशुः ॥ ४ ॥ ज्येष्ठ आह चमसा द्वा करोति कनीयान्त्रीन्कृणवामे-
त्याह । कृतिष्ठ आह चतुरस्करोति त्वष्ट ऋभवस्तत्पनयद्रचो वः ॥ ५ ॥ १ ॥
सन्धमचुरनं एवा हि चकुरन् सुधामृभवो जग्मुरेताम् । विभ्राजमानांश्चमसां अ-
देवावन्तन्वष्टां चतुरो ददृश्वान् ॥ ६ ॥ द्वादश दून्यदगोह्यस्यातिथ्ये रणवृभवः
सुसन्तः । सुक्तेवाकृणवन्नयन्त सिन्धून्धन्वातिष्ठन्नोपधीर्निम्नमापः ॥ ७ ॥ रथं
ये चक्रुः सुवृत्तं नरेष्टां ये धेतुं विश्वजुवं विश्वरूपाम् । त आ तक्षन्त्वृभवो रयिं
नः स्वधंसः स्वपंसः सुहस्ताः ॥ ८ ॥ अपो ह्येपामजुपन्त देवा अभि क्रत्वा मनसा
दीध्यानाः । वाजो देवानामभवत्सुकर्मेन्द्रस्य ऋभुक्षा वरुणस्य विभ्वा ॥ ९ ॥ ये
हरी मेधशोवथा मर्दन्त इन्द्राय चक्रुः सुयुजा ये अश्वा । ते रायस्पोषं द्रविणा-
न्यस्मे धत्त ऋभवः क्षेमयन्तो न मित्रम् ॥ १० ॥ इदाहः प्रीतिमुत वो मर्दं धुनं
छते ध्रान्तस्य सख्यायै देवाः । ते नूनमस्मे ऋभवो वसूनि तृतीये अस्मिन्तस-
वने दधात ॥ ११ ॥ २ ॥

॥ ३४ ॥ १-११ वामदेव ऋपिः ॥ ऋभवो देवता ॥ छन्दः— १ विराद् त्रिष्टुप् ।
२ भुरिक् त्रिष्टुप् । ४, ६, ७, ८, ९ निचृत् त्रिष्टुप् । १० त्रिष्टुप् । ३ ।
११ स्वराद् पङ्क्तिः । ५ भुरिक् पङ्क्तिः ॥ स्वरः— १, २, ४, ६—१० धैवतः । ३,
५, ११ पञ्चमः ॥

॥ ३४ ॥ ऋभुर्विभ्वा वाज इन्द्रो नो अच्छेम यज्ञं रत्नधेयोपं यात । इदा
हि वो विपणा देव्यद्वामधात्पीति सं मदा अगमता वः ॥ १ ॥ विद्वानासो जन्म-
नो वाजरत्ना इत ऋतुभिर्ऋभवो मादयध्वम् । सं वो मदा अगमत सं पुरेन्धिः
सुवीरोमस्मे रयिमरेयध्वम् ॥ २ ॥ अयं वो यज्ञ ऋभवोऽकारि यमा मनुष्वत्प्रदिवा

प्र० ३ । अ० ७ । व० ६] २२३ [म० ४ । अ० ४ । सू० ३५ ।

धिवे । प्र वोऽच्छा जुनुपाणासो अस्थुरभूत विश्वे अग्रियोत वाजाः ॥ ३ ॥
 प्रभूदु वो विश्वे रत्नधेयमिदा नरो दाशुषे मर्त्याय । पिबत वाजा ऋभवो ददे
 गो महि तृतीयं सर्वं मदाय ॥ ४ ॥ आ वाजा यातोष न ऋभुक्षा महो नरो द-
 वेंणसो गृणानाः । आ वः पीतयोऽभिषित्वे अद्रामिमा अस्तं नवस्व इव गमन्
 । ५ ॥ ३ ॥ आ नपातः शवसो यातनोप्रेमं युज्ञं नमसा हूयमानाः । सजोषसः
 सूरयो यस्य च स्थ मध्वः पात रत्नधा इन्द्रवन्तः ॥ ६ ॥ सजोषा इन्द्र वरुणेन
 गोमै सजोषाः पाहि गिर्वणो मरुद्भिः । अग्रेषाभिर्ऋतुपाभिः सजोषा ग्नास्पत्नी-
 नी रत्नधाभिः सजोषाः ॥ ७ ॥ सजोषस आ दित्यैर्मादयध्वं सजोषस ऋभुः
 वितेभिः । सजोषसो दैव्येना सञ्चित्रा सजोषसः सिन्धुभी रत्नधेभिः ॥ ८ ॥ ये अ-
 शेवता ये पितरा य ऊती धेनुं तंतुर्ऋभवो ये अश्वा । ये अंसत्रा य ऋधग्रोदसी ये
 वेभवो नरः स्वपत्यानि चक्रुः ॥ ९ ॥ ये गोमन्तं वाजवन्तं सुवीरै रयि धृत्य वसु-
 न्तं पुरुक्षुम् । ते अग्रेषा ऋभवो मन्दसाना अस्मे धत्त ये च राति गृणन्ति ॥ १० ॥
 आपाभूत न वोऽतीवृषामानिःशस्ता ऋभवो युज्ञे अस्मिन् । सभिन्द्रेण मदथ सं
 रुद्धिः सं राजभी रत्नधेयाय देवाः ॥ ११ ॥ ४ ॥

॥ ३५ ॥ १—६ वामदेव ऋषिः ॥ ऋभवो देवता ॥ छन्दः—१, २, ४, ६, ७,
 निचृत् त्रिष्टुप् । ८ त्रिष्टुप् । ३ भुरिक् पङ्क्तिः । ५ स्वराट् पङ्क्तिः ॥ स्वरः—१, २,
 ३, ६—६ धैवतः । ३, ५ पञ्चमः ॥

॥ ३५ ॥ इहोष यात शवसो नपातः सौधन्वना ऋभवो मापं भूत । अस्मि-
 नेह वः सर्वे रत्नधेयं गमन्तिवन्द्रमनु वो मदासः ॥ १ ॥ आगेवृषाणामिह रत्नधेय-
 भूत्सोमस्य सुपुतस्य पीतिः । सुकृत्यया यत्स्वपस्यया चैकं विचक्र चमसं चतुर्धा
 । २ ॥ व्यकृणोत चमसं चतुर्धा सखे वि शिन्नेत्यब्रवीत । अर्धत वाजा अमृत-
 य पन्थां गणं देवानामृभवः सुहस्ताः ॥ ३ ॥ किमयः स्विचमस एष अस्ति यं
 तव्येन चतुरो विचक्र । अथा सुनुध्वं सर्वं मदाय पात ऋभवो मधुनः सोम्य-
 य ॥ ४ ॥ शच्याकर्त पितरा युवाना शच्याकर्त चमसं देवपानम् । शच्या हरी
 तुतरावतष्टेन्द्रवाहावृभवो वाजरत्नाः ॥ ५ ॥ ५ ॥ यो वः सुनोत्यभिषित्वे अद्रा तीव्रं
 जासः सर्वं मदाय । तस्मै रयिमृभवः सर्ववीरमा तक्षत वृषणो मन्दसानाः ॥ ६ ॥
 तः सुतमपिवो हर्यश्च माव्यन्दिनं सर्वं केवलं ते । समृभुभिः पिबस्य रत्न-
 धिः सखी याँ इन्द्र चकृपे सुकृत्या ॥ ७ ॥ ये देवासो अभवता सुकृत्या श्येना

अ० ३ । अ० ७ । न० ६] २२४ [म० ४ । अ० ४ । सू० ३७ ।

ते रत्नं धातुः श्वसो नपातः सौधन्वना अभवतामृतासः
॥ ८ ॥ यत्तुर्वीयं सर्वं रत्नं धेयमर्कं पुष्पं स्वप्स्या सुहस्ताः । तदभवः परिषितं
न पुनन्मं मर्दभिरिन्द्रियोभिः पिवन्वम् ॥ ६ ॥ ६ ॥

॥ ३६ ॥ १-६ वामदेव ऋषिः ॥ ऋभवो देवता ॥ छन्दः-१, ६, ८
स्वराद् विष्टुप् । २ विष्टुप् । २, ३, ४, ५ विराद् । जगती । ७ जगती ॥ स्वरः-१,
६, ८, ९ धैवतः । २-५, ७ निषादः ॥

॥ ३६ ॥ अन्धो जातो अन्धर्भाणुरुक्थ्यो रथस्त्रिचक्रः परि वर्तते रजः ।
मृत्ततो देवस्य प्रवाचनं वामदेवः पृथिवीं यच्च पुष्यथ ॥ १ ॥ रथं ये चक्रुः
सुग्नं सुचेतसोऽविद्वरन्तं मनसस्परि ध्याया । तां ऊ न्वरस्य सर्वनस्य पीतय आ
नो वाजा ऋभवो वेदयामसि ॥ २ ॥ तद्वो वाजा ऋभवः सुप्रवाचनं देवेषु विभ्वो
अभवन्मदित्वनम् । जिह्वी यत्सन्ता पितरा सन्नाजुषा पुनर्युवाना चरथाय तक्षथ
॥ ३ ॥ एकं वि चक्र चमसं चतुर्वयं निश्चर्मणो गार्मरिणीत धीतिभिः । अथा
देवेष्वमृतत्वमानश श्रुती वाजा ऋभवत्तद्व उक्थ्यम् ॥ ४ ॥ ऋभुतो रयिः
प्रथमश्रवस्तमो वाजश्रुतासो यमजीजनन्नरः । विभ्रतष्ठो विदथेषु प्रवाच्यो यं
देवातोऽवेया स विचर्षणिः ॥ ५ ॥ ७ ॥ स वाज्यर्वा स ऋषिर्वचस्यया स
शूरो अस्ता पूर्वनासु दृष्टरः । स रायस्पोषं स सुवीर्यं दधे यं वाजो विभ्वो
ऋभवो यमाविषुः ॥ ६ ॥ श्रेष्ठं वः पेशो अग्निं धायि दर्शतं स्तोमो वाजा ऋभ-
वस्तं जुहुष्टन । धीरांसो हि ष्ठा कवयो विपरिचतस्तान्व पुना ब्रह्मणा वेदयामसि
॥ ७ ॥ युयमस्मभ्यं धिपणाभ्यस्परि विद्वांसो विश्वा नर्याणि भोजना । द्युमन्तं
वाजं वृषं शुष्ममुत्तममा नो रयिमृभवस्तत्तता वयः ॥ ८ ॥ इह प्रजामिह रयिं र-
राणा इह श्रवो वीरवत्तत्तता नः । येन वयं चितयेमात्यन्यान्तं वाजं चित्रमृभवो
ददा नः ॥ ६ ॥ ८ ॥

॥ ३७ ॥ १-८ वामदेव ऋषिः ॥ ऋभवो देवता ॥ छन्दः-१ विराद्
विष्टुप् । २ विष्टुप् । ३, ८ निचृत् विष्टुप् । ४ पङ्क्तिः । ५, ७ अनुष्टुप् । ६
निचृदनुष्टुप् ॥ स्वरः-१-३, ८ धैवतः । ४ पञ्चमः । ५-७ ऋषभः ॥

॥ ३७ ॥ उप नो वाजा अश्वरमृभुजा देवा यात पृथिभिर्देवयानैः । यथा
पुं मन्तेषां विश्वांसु दधिवे रणवाः सुदिनेष्वहाम् ॥ १ ॥ ते वो हृदे मनसे

अ० ३ । अ० ७ । व० १२] २२५ [म० ४ । अ० ४ । सू० ३८ ।

सन्तु यज्ञा जुष्टासो अद्य घृतनिर्णिजो गुः । प्र वः सुतासो हरयन्त पूर्णाः क्रत्वे
दक्षाय हर्षयन्त पीताः ॥ २ ॥ अयुदायं देवहितं यथा वः स्तोमो वाजा ऋभुक्षणो
ददे वः । जुह्वे मनुष्वदुपरासु विन्तु युष्मे सचा बृहद्विषे सोमम् ॥ ३ ॥ पीवो-
अश्वाः शुचद्रथा हि भूतार्यः शिषा वाजिनः सुनिष्काः । इन्द्रस्य सूनो शवसो
नपातोऽनु वश्वेत्यग्रियं मदाय ॥ ४ ॥ ऋभुर्मृभुक्षणो रयिं वाजं वाजिन्तमयुजम् ।
इन्द्रस्वन्तं हवामहे सदासातममश्विनम् ॥ ५ ॥ ६ ॥ सेदभवो यमवथ यूयमिन्द्रश्च
मर्त्यम् । स धीभिरस्तु सनिता मेधसाता सो अर्वता ॥ ६ ॥ वि नो वाजा ऋभु-
क्षणः पथश्चित्तं यष्टवे । अस्मभ्यं सूरयः स्तुता विश्वा आशास्तरिपणि ॥ ७ ॥
तं नो वाजा ऋभुक्षण इन्द्र नासत्या रयिम् । समश्वं चर्षणिभ्य आ पुरु शस्त
मधत्तेये ॥ ८ ॥ १० ॥

॥ ३८ ॥ १-१० वामदेव ऋषिः ॥ १ द्यावापृथिव्यौ । २-१० दधिक्रा
देवता ॥ छन्दः-१, ४ विराद् पङ्क्तिः । ६ भूरिक् पङ्क्तिः । २, ३ त्रिष्टुप् ।
५, ८, ९, १० निचृत् त्रिष्टुप् । ७ विराद् त्रिष्टुप् ॥ स्वरः-१, ४, ६ पञ्चमः ।
२, ३, ५, ७-१० धैवतः ॥

उतो हि वां द्वात्रा सन्ति पूर्वा या पुरुभ्यस्त्रसदस्युर्नितोशे । जेत्रासां दद-
थुर्व्वरासां घनं दस्युभ्यो अभिभूतिमुग्रम् ॥ १ ॥ उत वाजिनं पुरुनिष्पिध्वानं
दधिक्रामु ददथुर्विश्वकृष्टिं । ऋजिष्यं श्येनं श्रुषितप्सुमाशुं चर्कृत्यमर्यो नृपतिं न
शूरम् ॥ २ ॥ यं सीमन्तु प्रवतेव द्रवन्तं विश्वः पूरुर्मदाति हर्षमाणाः । पृद्धिर्गृध्यन्तं
मेधयुं न शूरं रथतुरं वार्तामिव ध्रजन्तम् ॥ ३ ॥ यः स्मारुन्धानो गध्या समत्सु सन्तु-
तरश्चरति गोषु गच्छन् । आविर्ऋजीको विदथा निचिक्यक्त्रो अरति पर्याप
आयोः ॥ ४ ॥ उत स्पैनं वस्त्रमधि न तायुमन्तु क्रोशन्ति क्षितयो भेरपु ।
नीचार्यमानं जसुरि न श्येनं श्रवश्चाच्छां पशुमच्च यूयम् ॥ ५ ॥ ११ ॥ उत
स्मांसु प्रथमः सरिष्यन्नि वेवेति श्रेणिभी रथानां । सज कृण्वानो जन्यो न शु-
भ्वा रेणुं रेरिहत्किरणं ददश्वान् ॥ ६ ॥ उत स्य वाजी सहुरिर्ऋतावा शुभ्रप-
माणस्तन्वां समये । तुरं यतीषु तुरयन्नृजिष्योऽधि भुवोः किरते रेणुमृज्जन
॥ ७ ॥ उत स्मांस्य तन्यतोरिव द्योर्ऋघायतो अभियुजो भयन्ते । यदा सहस्रम-
भि धीमयोधीर्बुर्वतुः स्मा भवति भीम ऋज्जन ॥ ८ ॥ उत स्मांस्य पनयन्ति
जनां जूतिं कृष्टिप्रो अभिभूतिमाशोः । उतैनमाहुः समिधे वियन्तः परा दधिक्रा
असरत्सहस्रैः ॥ ९ ॥ आ दधिक्राः शर्वमा पञ्च कृषीः सूर्य इव ज्योतिषा-

४० ३ । ४० ७ । ४० १७] २२६ [म० ४ । अ० ४ । सू० ४१ ।

पानेवान । सुतुसाः सुतसा वाज्यर्वा पुणक्तु मन्वा समिमावचसि ॥ १० ॥ १२ ॥

॥ ३६ ॥ १-६ वामदेव ऋषिः ॥ दधिका देवता ॥ छन्दः-१, ३,
२ निचृत् त्रिष्टुप् । २, ४ स्वराद् पङ्क्तिः । ६ अनुष्टुप् ॥ स्वरः-१, ३, ५, धैवतः ।
२, ४ पञ्चमः । ६ ऋषभः ॥

॥ ३६ ॥ आहुं दधिकां तमु नु एवाम दिवस्पृथिव्या उत चर्किराम । उ-
न्मर्त्तमामुपसः सूदयन्त्वति विश्वानि दुरितानि पर्पन् ॥ १ ॥ महश्चर्कर्म्यर्वतः
कनुमा दधिकाव्णः पुरुवारस्य वृष्णः । यं पुरुभ्यो दीदिवांसं नाग्निं ददथुमित्रा-
वृष्णा तनुमिम् ॥ २ ॥ यो अश्वस्य दधिकाव्णो अकारित्समिद्धे अग्ना उप-
सो नुम्यै । अनागसं तमदितिः कृणोतु स मित्रेण वरुणेना सजोषाः ॥ ३ ॥
दधिकाव्ण इप ऊर्जो मुहो यदमन्माहि मरुतां नाम भद्रम् । स्वस्तये वरुणं मि-
त्रमग्निं हवामह इन्द्रं वज्रवाहुम् ॥ ४ ॥ इन्द्रमिवेदुभये वि ह्वयन्त उदीराणा य-
ज्ञमुपप्रयन्तः । दधिकामु सूदन्तं मर्त्याय ददथुमित्रावरुणा नो अश्वम् ॥ ५ ॥ दधि-
काव्णो अकारिपं जिष्णोरश्वस्य वाजिनः । सुग्भि नो मुखा करत्प्र ण आयू-
पि तारिपत् ॥ ६ ॥ १३ ॥

॥ ४० ॥ १-५ वामदेवः ऋषिः ॥ १-४ दधिकावा । ५ सूर्यश्च देवता ॥
छन्दः-१ निचृत् त्रिष्टुप् । २ त्रिष्टुप् । ३ स्वराद् त्रिष्टुप् । ४ भुरिक् त्रिष्टुप् । ५ निचृत्
जगती ॥ स्वरः-१-४ धैवतः । ५ निपादः ॥

॥ ४० ॥ दधिकाव्ण इदु नु चर्किराम विश्वा इन्मामुपसः सूदयन्तु । अपामग्नेरुपसः
सूर्यस्य वृहस्पतेराङ्गिरसस्य जिष्णोः ॥ १ ॥ सत्वा भग्निपो गविपो दुवन्यस-
न्ध्वस्यादिष उपसस्तुरण्यसत् । सत्यो द्वो द्रवरः पतङ्गारो दधिकावेपमूर्जं
स्वर्जनत् ॥ २ ॥ उत स्मास्य द्रवतस्तुरण्यतः पर्णं न वेरन्तु वाति प्रगर्धिनः ।
श्वेनस्यैव ध्रजतो अङ्कसं परि दधिकाव्णः सहोर्जा तर्जितः ॥ ३ ॥ उत स्य
वाजी जिष्णिं तुरण्यति ग्रीवायां बद्धो अपिक्त्त आसनि । क्रतुं दधिका अनु-
मेतवीत्वत्पयामंक्रांस्यन्वापनीफणत् ॥ ४ ॥ हंसः शुचिपद्वसुरंतरिजसद्धोता वेदि-
पदतिथिदुरोणसत् । नृपद्वरसदतसद्वयोमसद्वजा गोजा ऋतजा अद्रिजा ऋतम्
॥ ५ ॥ १४ ॥

॥ ४१ ॥ १-११ वामदेव ऋषिः ॥ इन्द्रावरुणौ देवते ॥ छन्दः-१, ५,
६, ११ त्रिष्टुप् । २, ४ निचृत् त्रिष्टुप् । ३, ६ विराद् त्रिष्टुप् । ७ पङ्क्तिः । ८,
१० स्वराद् पङ्क्तिः ॥ स्वरः-१-६, ८, ११ धैवतः । ७, ८, १० पञ्चमः ॥

अ० ३ । अ० ७ । व० १७] २२७ [म० ४ । अ० ४ । सू० ४२ ।

॥ ४१ ॥ इन्द्रा को वाँ वरुणा सुम्नमापस्तोमो हविष्मा अमृतो न होता । यो
वाँ हृदि क्रतुमाँ अस्मदुक्तः पस्पर्शदिन्द्रावरुणा नमस्वान् ॥ १ ॥ इन्द्रा ह यो व-
रुणा चक्र आपी देवो मर्तः सख्याय प्रयस्वान् । स हन्ति वृत्रा समिधेषु शत्रून्वा-
भिर्वा महद्भिः स प्र शृणवे ॥ २ ॥ इन्द्रा ह रत्नं वरुणा धेष्टेत्या नृभ्यः शश-
मानेभ्यस्ता । यदी सखाया सख्याय सोमैः सुतेभिः सुप्रयसा मादयैते ॥ ३ ॥
इन्द्रा युवं वरुणा दिद्युमस्मिन्नोजिष्ठमुग्रानि वधिष्ठं वज्रम् । यो नो दुरेवो वृक-
तिर्दभीतिस्तस्मिन्मिमाथामभिभूत्योजः ॥ ४ ॥ इन्द्रा युवं वरुणा भूतप्रस्या धियः
प्रेतारा वृषभेवं धेनोः । सा नो दुहीयद्यवसेव गत्वी महसंधारा पर्यसा मही गौः
॥ ५ ॥ १५ ॥ तोके हिते तनय उर्वरासु सूर्यो दृशीके वृषणश्च पौंस्ये । इन्द्रा नो
अत्र वरुणा स्यातामवोभिर्दस्मा परितक्म्यायाम् ॥ ६ ॥ युवामिद्वयवसे पूर्व्या-
य परि प्रभूती गविषः स्वापी । वृणीमहे सख्याय प्रियाय शूरा महिष्ठा पितरैव
शम्भू ॥ ७ ॥ ता वां धियोऽवसे वाजयन्तीराजि न जग्मुर्युवयूः सुदानू । श्रिये न
गाव उष सोममस्थुरिन्द्रं गिरो वरुणं मे मनीषाः ॥ ८ ॥ इमा इन्द्रं वरुणं मे म-
नीषा अगमन्नुष द्रविणमिच्छमानाः । उपेमस्थुर्जोष्ठारं इव वस्वो रघीरिव श्रवसो
भिर्क्षमाणाः ॥ ९ ॥ अश्वस्य त्मना रथ्यस्य पुष्टेनित्यस्य रायः पतयः स्याम ।
ता चक्राणा ऊतिभिर्नव्यसीभिरस्मन्ना रायो नियुतः सचन्ताम् ॥ १० ॥ आ नो
बृहन्ता बृहतीभिर्ब्रूती इन्द्रं यातं वरुणं वाजसातौ । यद्विद्यवः पृतनासु प्रकीळान्त-
स्य वां स्याम सनितारं आज्ञेः ॥ ११ ॥ १६ ॥

॥ ४२ ॥ १-१० त्रसदस्युः पौरुकुत्स्य ऋषिः ॥ १-६ आत्मा । ७-१० इन्द्रा-
वरुणौ देवते ॥ छन्दः-१, २, ३, ४, ६, ९ निचृत् त्रिष्टुप् । ७ विराट् त्रिष्टुप् ।
८ भुरिक् त्रिष्टुप् । १० त्रिष्टुप् । ५ निचृत् पङ्क्तिः ॥ स्वरः-१-४, ६-१०
धैवतः । ५ पञ्चमः ॥

॥ ४२ ॥ मम द्विता राष्ट्रं नृत्रियस्य विश्वायोर्विभ्वे अमृता यथा नः । क्र-
तुं सचन्ते वरुणस्य देवा राजामि कृष्टेरुपमस्य ववेः ॥ १ ॥ अहं राजा वरुणो म-
ह्यं तान्यसुर्याणि प्रथमा धारयन्त । क्रतुं सचन्ते वरुणस्य देवा राजामि कृष्टेरुपम-
स्य ववेः ॥ २ ॥ अहमिन्द्रो वरुणस्ते महित्वोर्वो गभीरे रजसी मुमेके । त्वष्टेव
विश्वा भुवनानि विद्वान्तसमैरयं रोदसी धारयं च ॥ ३ ॥ अहमपो अपिन्वमुज्जमा-
णा धारयं दिवं सदनं ऋतस्य । ऋतेन पुत्रो अदितेऽर्कतावोत त्रिधातुं प्रययति

अ० ३ । प० ७ । न० २०] २२८ [म० ४ । अ० ४ । सू० ४४ ।

अ० ४ । मां ननुः स्वभ्यां वृजयन्तो मां वृताः समरणे हवन्ते । कृणोम्याजि
मृगयामिन्त्यु इयमिं देवामभिभूयोजाः ॥ ५ ॥ १७ ॥ अहं ता विश्वा चकरं न-
सिंयो देव्यं गहो वरते अर्भतीतम् । यस्या सोमासो ममदन्यदुक्थोभे भयेते रजसी
भयान् ॥ ६ ॥ विष्टुष्टे विश्वा भुवनानि तस्य ता प्र व्रवीषि वरुणाय वेधः ।
नं वृजामि मृष्टिवेषे नयन्वान्तं वृतां आरिणा इन्द्र सिन्धून् ॥ ७ ॥ अस्माकमत्र
दिवस्य आसन्नमम ऋषयो दौर्गहे बुध्यमानि । त आरयन्त त्रसदस्युमस्या इन्द्रं
न वृजतुमभेदेवम् ॥ ८ ॥ पुरुकुत्सानी हि वामदाशब्दव्येभिरिन्द्रावरुणा नमोभिः ।
अथाराजानि त्रसदस्युमस्या वृत्रहणं ददयुरर्धदेवम् ॥ ९ ॥ राया वयं संसवा-
नां मदेम हव्येन देवा यवसेन गावः । तां धेनुमिन्द्रावरुणा युवं नो विश्वाहा धत्त-
मनपस्फुरन्तीम् ॥ १० ॥ १८ ॥

॥ ४३ ॥ १-७ पुरुमीळहाजमीळहौ सौहोत्रावृषिः ॥ अश्विनौ देवते ॥
छन्दः-१ त्रिष्टुप् । २, ३, ५, ६, ७ निचृत् त्रिष्टुप् । ४ स्वराद् पङ्क्तिः ॥ स्वरः-१-३,
५-७ धैवतः । ४ पञ्चमः ॥

॥ ४३ ॥ क उ श्रवत्कतमो यज्ञियानां वन्दारु देवः कतमो जुपाते । कस्येमां
देवीममृतेषु मेष्टौ दृदि श्रेषाम सृष्टुतिं मुह्य्याम् ॥ १ ॥ को मृळाति कतम आर्ग-
मिष्टो देवानां कतमः शम्भविष्टः । रथं कमाहुर्द्रवदश्वप्राशुं यं सूर्यस्य दुहितावृणीत
॥ २ ॥ गन् हि प्मा गच्छथ ईवतो धूनिन्द्रो न शक्तिं परितक्म्यायाम् । दिव
आजाता दिव्या सुपर्णा कया शचीनां भवथः शचिष्ठा ॥ ३ ॥ का वां भूदुपमा-
तिः कया न आश्विना गमथो हूयमाना । को वां महश्चित्त्यजसो अभीकं उरुण्यते
माध्वी दस्ता न ऊती ॥ ४ ॥ उरु वां रथः परि नक्षति वामा यत्समुद्रावृभि वर्ते-
ते वाम् । मध्वा माध्वी मधु वां शुपायन्यत्सीं वां पृक्षो भुरजन्त प्रकाः ॥ ५ ॥ सि-
न्धुर्ह वां इसया सिञ्चदश्वान्यूणा वयोऽरुपासः परि गमन् । तद् पु वामजिरं चेति
यातं येन पती भवेथः सूर्यायाः ॥ ६ ॥ इहेह यदां समना पंपृक्षे सेयमस्मे सुमति-
वीजरत्ना । उरुण्यते जगितारं युवं ह श्रितः कामो नासत्या युवद्रिक् ॥ ७ ॥ १६ ॥

॥ ४४ ॥ १-७ पुरुमीळहाजमीळहौ सौहोत्रावृषिः ॥ अश्विनौ देवते ॥
छन्दः-१, ३, ६, ७ निचृत् त्रिष्टुप् । २ त्रिष्टुप् । ५ विराद् त्रिष्टुप् । ४ भुरिक्
पङ्क्तिः ॥ स्वरः-१-३, ५-७ धैवतः । ४ पञ्चमः ॥

अ० ३ । अ० ७ । व० २१] २२६ [म० ४ । अ० ४ । सू० ४५ ।

॥ ४४ ॥ तं वां रथं वयमद्या हुवेम पृथुज्यमश्विना सङ्गतिं गोः । यः सूर्यो
वहति बन्धुरायुर्गिर्वाहसं पुरुतमं वसुयुम् ॥ १ ॥ युवं श्रियमश्विना देवता तां दिवो
नपाता वनथः शचीभिः । युवोर्वपुर्भि पृक्षः सचन्ते वहन्ति यत्कुहासो रथे वाम्
॥ २ ॥ को वामद्या करते रातहव्य ऊतये वा सुतपेयाय वाकैः । ऋतस्य वा वृ-
नुपे पूर्वाय नमो येमानो अश्विना ववर्तत् ॥ ३ ॥ हिरण्ययेन पुरुभू रथेनेमं युजं
नासत्योप यातम् । पिवाथ इन्मधुनः सोम्यस्य दधथो रत्नं विधते जनाय ॥ ४ ॥
आ नो यातं दिवो अच्छा पृथिव्या हिरण्ययेन सुवृता रथेन । मा वामन्ये नि य-
मन्देवयन्तः सं यद्वदे नाभिः पूर्वा वाम् ॥ ५ ॥ नू नो रयिं पुरुवीरं वृहन्तं दक्षा
मिमाथामुभयेष्वस्मे । नरो यद्वामश्विना स्तोममावन्तसुधस्तुतिमाजमीळ्हासो अगमन्
॥ ६ ॥ इहेह यद्वो समना पपृक्षे सेयमस्मे सुमतिर्वीजरत्ना । उरुप्यतं जरितारं युवं
ह श्रितः कामो नासत्या युवद्रिक् ॥ ७ ॥ २० ॥

॥ ४५ ॥ १-७ वामदेव ऋषिः ॥ अश्विनौ देवते ॥ छन्दः-१, ३, ४
जगती । ५ निचृज्जगती । ६ विराड् जगती । २ भुरिक् त्रिष्टुप् । ७ निचृत्त्रि-
ष्टुप् ॥ स्वरः-१, ३-६ निपादः । २, ७ धैवतः ॥

॥ ४५ ॥ एष स्य भानुरुदियति युज्यते रथः परिज्मा दिवो अस्य सानं-
वि । पृक्षासो अस्मिन्मिथुना अधि त्रयो दृतिस्तुरीयो मधुनो वि रण्शते ॥ १ ॥
उद्वो पृक्षासो मधुमन्त ईरते रथा अश्वास उपसो व्युष्टिषु । अपोर्णवन्तस्तम आ
परीवृतं स्वर्णं शुक्रं तन्वन्त आ रजः ॥ २ ॥ मध्वः पिवतं मधुपेभिरासभिरुत
प्रियं मधुने युज्जाथां रथम् । आ वर्तन्ति मधुना जिन्वथस्पथो दृतिं वहेथे मधुम-
न्तमश्विना ॥ ३ ॥ हंसासो ये वां मधुमन्तो अस्त्रियो हिरण्यपर्णा उदुवं उपवृ-
धः । उदुप्रुतो मन्दिनो मन्दिनिस्पृशो मध्वो न मज्जः सर्वनानि गच्छथः ॥ ४ ॥
स्वध्वरासो मधुमन्तो अग्नय उस्ता जरन्ते प्रति वस्तोरश्विना । यन्नित्तहस्तस्तुर-
णिर्विचक्षणः सोमं सुपाव मधुमन्तमद्रिभिः ॥ ५ ॥ आकेनिपासो अदभिर्दविध्व-
तः स्वर्णं शुक्रं तन्वन्त आ रजः । सूरश्चिदश्वान्ययुजान ईयते विश्वा अन्तु
स्वधया चेतथस्पथः ॥ ६ ॥ ५ वामवोचमश्विना धियन्वा रथः स्वर्वा अ-
जरो यो अस्ति । येन सद्यः परि रजांसि याथो हविष्मन्तं तरणिं भोजमच्छं

अ० १ । अ० ७ । व० २७] २३० . [म० ४ । अ० ५ । सू० ४६ ।

॥ ४६ ॥ १-७ वामदेव ऋषिः ॥ इन्द्रवायू देवते ॥ छन्दः-१ विराड् गा-
यत्री । २, ३, ४, ५, ७ गायत्री । ४ निचृद्गायत्री ॥ पङ्क्तयः स्वरः ॥

॥ ४६ ॥ अग्रं पित्रा मधूनां सुतं वायो दिविष्टिषु । त्वं हि पूर्वपा असि
॥ १ ॥ शुनेना नो अभिष्टिभिर्नियुत्वाँ इन्द्रसारथिः । वायो सुतस्य तम्पतम्
॥ २ ॥ आ वां सहस्रं हरय इन्द्रवायू अभि प्रयः । वहन्तु सोमपीतये ॥ ३ ॥
स्यं दिव्यगवन्धुमिन्द्रवायू स्वध्वरं आ हि स्थाथौ दिविस्पृशम् ॥ ४ ॥ रथेन
पृथुपार्जसा द्वाश्वासमुप गच्छतम् । इन्द्रवायू इहा गतम् ॥ ५ ॥ इन्द्रवायू अयं सु-
नत्नं देवभिः सजोपसा । पिवतं द्वाशुषो गृहे ॥ ६ ॥ इह प्रयार्णमस्तु वामिन्द्रवायू
निमोचनम् । इह वां सोमपीतये ॥ ७ ॥ २२ ॥

॥ ४७ ॥ १-४ वामदेव ऋषिः ॥ १ वयुः । २-४ इन्द्रवायू देवते ॥
छन्दः-१, ३ अनुष्टुप् । ४ निचृदनुष्टुप् । २ भुरिगुणिक् ॥ स्वरः-१, ३, ४
गान्धारः । २ ऋषभः ॥

॥ ४७ ॥ वायो शुको अयामि ते मध्वो अग्रं दिविष्टिषु । आ याहि सोम-
पीतये सार्हो देव नियुत्वंता ॥ १ ॥ इन्द्रश्च वायवेपां सोमानां पीतिर्महथः ।
गवां हि यन्तीन्द्रवो निम्नमापो न सध्रचक् ॥ २ ॥ वायुविन्द्रश्च शुष्मिणां मरुथै
श्वसस्पती । नियुत्वंता न ऊतय आ यातुं सोमपीतये ॥ ३ ॥ आ वां सन्ति पु-
रुस्पृहो नियुतो द्वाशुषे नरा । अस्मे ता यज्ञवाहसेन्द्रवायू नि यच्छतम् ॥ ४ ॥ २३ ॥

॥ ४८ ॥ १-५ वामदेव ऋषिः ॥ वायुदेवता ॥ छन्दः-१ निचृदनुष्टुप् ।
२ अनुष्टुप् । ३, ४, ५ भुरिगनुष्टुप् ॥ गान्धारः स्वरः ॥

॥ ४८ ॥ विहि होत्रा अवीता विपो न रायो अर्यः । वायवा चन्द्रेण रथेन
याहि सुतस्य पीतये ॥ १ ॥ निर्युवाणो अशस्तीर्नियुत्वाँ इन्द्रसारथिः । वायवा
चन्द्रेण रथेन याहि सुतस्य पीतये ॥ २ ॥ अनु कृष्णे वसुधिते येमाते विश्वपे-
शसा । वायवा चन्द्रेण रथेन याहि सुतस्य पीतये ॥ ३ ॥ वहन्तु त्वा मनोयुजो युक्तासो
नयतिर्नव । वायवा चन्द्रेण रथेन याहि सुतस्य पीतये ॥ ४ ॥ वायो शतं हरीणां
युवस्य पोष्याणाम् । उत वां ते सहस्रिणो रथ आ यातु पार्जसा ॥ ५ ॥ २४ ॥

॥ ४९ ॥ १-६ वामदेव ऋषिः ॥ इन्द्रावृहस्पती देवते ॥ छन्दः-१
निचृद्गायत्री । २, ३, ४, ५, ६ गायत्री ॥ पङ्क्तयः स्वरः ॥

अ० ३ । अ० ८ । व० १] २३१ [म० ४ । अ० ५ । सू० ५१ ।

॥ ४६ ॥ इदं वामास्ये हविः प्रियमिन्द्रावृहस्पती । उक्थं मर्दश्च शस्यते
॥ १ ॥ अयं वां परिं पिच्यते सोम इन्द्रावृहस्पती । चारुमर्दाय पीतये ॥ २ ॥ आ
न इन्द्रावृहस्पती गृहमिन्द्रश्च गच्छतम् । सोमपा सोमपीतये ॥ ३ ॥ अस्मे इन्द्रा-
वृहस्पती रुयिं धत्तं शतृग्विनम् । अश्वावन्तं सहासिणम् ॥ ४ ॥ इन्द्रावृहस्पती वयं
सुते गीर्भिर्हवामहे । अस्य सोमस्य पीतये ॥ ५ ॥ सोममिन्द्रावृहस्पती पिबतं द्वा-
शुषो गृहे । मादयेथां तदोक्ता ॥ ६ ॥ २५ ॥

॥ ५० ॥ १—११ वामदेव ऋषिः ॥ १—६ वृहस्पतिः । १०, ११ इन्द्रा-
वृहस्पती देवते ॥ छन्दः—१—३, ६, ७, ८ निचृत्त्रिष्टुप् । ५, ४, ११ विराट्
त्रिष्टुप् । ८, १० त्रिष्टुप् ॥ धैवतः स्वरः ॥

॥ ५० ॥ यस्तस्तम्भ सहसा वि ज्मो अन्तान्वृहस्पतिस्त्रिपथस्थो रवेण । तं
प्रत्नास ऋषयो दीध्यानाः पुरो विप्रा दधिरे मन्द्रार्जिहम् ॥ १ ॥ धुनेतयः सुप्रकेतं म-
दन्तो वृहस्पते अभिये नस्ततसे । पृषन्तं सृप्रमर्दव्यमूर्ध्वं वृहस्पते रक्षतादस्य योनिम्
॥ २ ॥ वृहस्पते या परमा परावदत आत ऋतस्पृशो निषेदुः । तुभ्यं खाता अवता अ-
द्रिदुग्धा मध्वः श्रोतन्त्यभितो विरप्शम् ॥ ३ ॥ वृहस्पतिः प्रथमं जायमानो महो
ज्योतिषः परमे व्योमन् । सप्तास्यस्तुविज्ञातो रवेण वि सप्तराशिरधमत्तमांसि
॥ ४ ॥ स सुष्टुभा स ऋकृता गणेन वलं रुरोज फलिगं रवेण । वृहस्पतिरुस्रियां
हव्यसूदः कनिक्कदवावशतीरुद्राजत् ॥ ५ ॥ २६ ॥ एवा पित्रे विश्वदेवाय वृष्णे
यज्ञैर्विधेम नमसा हविभिः । वृहस्पते सुप्रजा वीरवन्तो वयं स्याम पतयो रयीणाम्
॥ ६ ॥ स इद्राजा प्रतिजन्यानि विश्वा शुष्मेण तस्यावभि वीर्येण । वृहस्पति यः
सुभृतं विभर्ति वल्गूयति वन्दते पूर्वभाजं ॥ ७ ॥ स इत्क्षोति सुधित ओक्तासि स्वे
तस्मा इळां पिन्वते विश्वदानीम् । तस्मै विशः स्वयमेवानमन्ते यस्मिन्ब्रह्मा राजन्ति
पूर्व एति ॥ ८ ॥ अप्रतीतो जयति सं धनानि प्रतिजन्यान्युत या सजन्या । अ-
वस्यवे यो वरिवः कृणोति ब्रह्मणे राजा तमवन्तिदेवाः ॥ ९ ॥ इन्द्रश्च सोमं पि-
बतं वृहस्पतेऽस्मिन्यज्ञे मन्दसाना वृषणवसू । आ वां विशन्तिवन्दवः स्याभुवोऽस्मे
रुयिं सर्ववीरं नि यच्छतम् ॥ १० ॥ वृहस्पत इन्द्र वधत्तं नः सचा सा वां सुमति-
र्भूत्वस्मे । अत्रिष्टं धियो जिगृतं पुरन्धीर्जजस्तमर्यो वनुषामरातीः ॥ ११ ॥ २७ ॥ ७ ॥

॥ ५१ ॥ १—११ वामदेव ऋषिः ॥ उपा देवता ॥ छन्दः—१, ५, ८ त्रि-
ष्टुप् । ३ विराट् त्रिष्टुप् । ४, ६, ७, ८, ११ निचृत्त्रिष्टुप् । २ पङ्क्तिः । १० भुरि-
क् पङ्क्तिः ॥ स्वरः—१, ३—६, ११ धैवतः । २, १० पञ्चमः ॥

॥ ५१ ॥ इदम् तन्तुं नमं प्रस्ताज्ज्योतिस्तमसो व्युनावदस्थात् । नूनं दि-
वो देविर्नो विभातीति कृण्वदुपसो जनाय ॥ १ ॥ अस्थिरु चित्रा उपसः पु-
रस्तामिता इव स्मरन्तोऽध्वरेणु । व्युं प्रजस्य तमसो वारोच्छन्तीरमृच्छुचयः पा-
गताः ॥ २ ॥ ज्वलन्तीरय चितयन्त भोजात्राधोदेयायोपसो मघोनीः । अचित्रे
ज्वलन्तः पतयः समन्वयुव्यमानास्तमसो विमघ्ये ॥ ३ ॥ कुवित्स देवीः सनयो
नवी वा यामो वभ्यादुपसो वो अय । येना नवग्ने अङ्गिरे दशग्ने सप्तास्ये रे-
नवी रेवद्व ॥ ४ ॥ युवं हि देवीर्ऋतयुग्भिश्चैः परिप्रयाथ भुवनाति सद्यः ।
प्रोत्सर्गान्नामनः ससन्तं हिपाचतुष्पाचरथाय जीवम् ॥ ५ ॥ १ ॥ कं स्वदासां
कंवमा पुंराणी यया विधाना विदधुर्ऋभृणाम् । शुभं यच्छुभ्रा उपसश्चरन्ति न
वि जायन्ते सदशीरजुर्याः ॥ ६ ॥ ता या ता भद्रा उपसः पुरासुरभिष्टिद्युम्ना
कनजातमन्याः यास्वीजानः शशमान उक्थैः । स्तुवच्छंसन्द्रविणं सद्य आप ॥ ७ ॥
ता आ चरन्ति समना प्रस्तात्समानतः समना पप्रथानाः । ऋतस्य देवीः सदसो
युथाना गवां न सर्गा उपसो जरन्ते ॥ ८ ॥ ता इङ्गेव समना समानीरमीतवर्णा
उपसश्चरन्ति । गृहन्तीरभ्वमसितुं रुशद्भिः शुक्रास्तनूभिः शुचयो रुचानाः ॥ ९ ॥
ययि दिवो दुहितरो विभातीः प्रजावन्तं यच्छतास्मासु देवीः । स्योनादा वः प्र-
तिवृध्यमानाः सुवीर्यस्य पतयः स्याम ॥ १० ॥ तद्वो दिवो दुहितरो विभातीरु-
पं द्रुव उपसो यज्ञकेतुः । वयं स्याम यशसो जनेषु तद्यौश्च धृतां पृथिवी च
देवी ॥ ११ ॥ २ ॥

॥ ५२ ॥ १—७ वामदेव ऋषिः ॥ उपा देवता ॥ छन्दः—१, २, ३, ४,
६ निचृद्गायत्री । ५, ७ गायत्री ॥ पङ्क्तयः स्वरः ॥

॥ ५२ ॥ प्रति प्या सूनरी जनी व्युच्छन्ती परि स्वसुः । दिवो अदर्शि दु-
हिता ॥ १ ॥ अश्वेव चित्रारूपी माता गवामृतावरी । सखाभूदश्विनोरूपाः ॥ २ ॥
इत सखास्यश्विनोरुत माता गवामसि । उतोपो वस्व ईशिपे ॥ ३ ॥ यावयद्वेषं
त्वा चिह्नित्वित्सृजतावरि । प्रति स्तोमैरभुत्स्महि ॥ ४ ॥ प्रति भद्रा अदत्तत गवां
सर्गा न रुमयः । ओपा अप्रा उरु जयः ॥ ५ ॥ आप्रुपी विभावरी व्यावृज्यो-
निषा नमः । उपो अतु स्युधामव ॥ ६ ॥ आ द्यां तनोपि रुषिभिरान्तरिक्षमुह
दियम् । उपाः शुक्रेण गोचिपा ॥ ७ ॥ ३ ॥

३ । अ० ८ । व० ६] २३३ [म० ४ । अ० ५ । सू० ५५ ।

॥ ५३ ॥ १—७ वामदेव ऋषिः ॥ सविता देवता ॥ छन्दः—१, ३, ६, चृज्जगती । २ विराड् जगती । ४ स्वराड् जगती । ५ जगती ॥ निपादः स्वरः ॥

॥ ५३ ॥ तद्देवस्य सवितुर्वर्यं महद्दृणीमहे असुरस्य प्रचेतसः । छर्दियेन पे यच्छति त्मना तन्नो मह्यं उदयान्देवो अकुभिः ॥ १ ॥ दिवो धर्ता भुवनस्य पतिः पिशंगं द्रापिं प्रति मुञ्चते कविः । विचक्षणः प्रथयन्नापृणत्तुर्वजीजन-
वेता सुम्नमुक्थ्यम् ॥ २ ॥ आप्रा रजांसि दिव्यानि पार्थिवा श्लोकं देवः
ते स्वाय धर्मणे । प्र ब्राह् अस्त्रावसविता सर्वाग्नि निवेशयन्प्रसुवन्नकुभिर्ज-
॥ ३ ॥ अदाभ्यो भुवनानि प्रचारकशङ्कृतानि देवः सविताभि रक्षते । प्रास्त्रा-
ह् भुवनस्य प्रजाभ्यो धृतवतो महो अज्यस्य राजति ॥ ४ ॥ त्रिरन्तरिक्षं स-
॥ महित्वना त्री रजांसि परिभूस्त्रीणि रोचना । तिस्रो दिवः पृथिवीस्तिस्त्र
ति त्रिभिर्वतैरुभि नो रक्षति त्मना ॥ ५ ॥ बृहत्सुम्नः प्रसवीता निवेशतो
तः स्थातुरुभयस्य यो वशी । स नो देवः सविता शर्म यच्छत्वस्मे क्षयाय त्रि-
थमंहसः ॥ ६ ॥ आगन्देव ऋतुभिर्वर्धतु क्षयं दधातु नः सविता सुप्रजामिषम् ।
नः क्षपाभिरहभिश्च जिन्वतु प्रजावन्तं रायिमुस्मे सर्पिन्वतु ॥ ७ ॥ ४ ॥

॥ ५४ ॥ १—६ वामदेव ऋषिः ॥ सविता देवता ॥ छन्दः—१ भुरिक् त्रिष्टु-
॥ २ निचृत् त्रिष्टुप् । ३, ४, ५ स्वराट् त्रिष्टुप् । ६ त्रिष्टुप् ॥ धैवतः स्वरः ॥

॥ ५४ ॥ अभूदेवः सविता वन्द्यो नु न इदानीमहं उपवाच्यो तृभिः । वि
तो रत्ना भजति मानवेभ्यः श्रेष्ठं नो अत्र द्रविणं यथा दधत् ॥ १ ॥ देवेभ्यो हि
थिमं यज्ञियेभ्योऽमृतत्वं सुवसि भागमुत्तमम् । आदिष्टामानं सवितुर्वर्यं णिपेऽनूची-
या जीविता मानुषेभ्यः ॥ २ ॥ अचित्ती यच्चकृमा दैव्ये जनैर्दीनैर्दक्षैः प्रभृती
पुरुषत्वता । देवेषु च सवितुर्मानुषेषु च त्वं नो अत्र सुवतादनागसः ॥ ३ ॥ न
मियै सवितुर्दैव्यस्य तद्यथा विश्वं भुवनं धारयिष्यति । यत्पृथिव्या वरिष्मन्ना
ब्रह्मगुरिर्वर्ष्मन्दिवः सुवति सत्यमस्य तत् ॥ ४ ॥ इन्द्रज्येष्ठान्वृहद्रथः पर्वतेभ्यः
क्षया एभ्यः सुवसि पस्त्यावतः । यथायथा पतन्वन्तो वियोमिर एवैव तस्युः सविनः
मुवाय ते ॥ ५ ॥ ये ते त्रिरहन्तसवितः सुवासो दिवेदिवे सौभगमासुवन्ति । इन्द्रो
प्रावापृथिवी सिन्धुरद्विरादित्यैर्नो अदितिः शर्म यंसत् ॥ ६ ॥ ५ ॥

॥ ५५ ॥ १—१० वामदेव ऋषिः ॥ विश्वे देवा देवता ॥ छन्दः—१ त्रि-
ष्टुप् । २, ४ निचृत् त्रिष्टुप् । ३, ५ भुरिक्पङ्क्तिः । ६, ७ स्वराट्पङ्क्तिः । ८, ९

मः ३ । सः २ । नः २] २३४ [म० ४ । अ० ५ । सू० ५६ ।

विमादगायत्री । १० गायत्री ॥ स्वरः—१, २, ४ धैवतः । ३, ५—७ पञ्चमः ।
८—१० पद्मः ॥

॥ ७७ ॥ को वसुता वसवः को वरुताद्यावाभूमीआदितेवासीथां नः ।
सर्दीयसो वरुण मित्र मर्तात्को वोऽध्वरे वरिवो धाति देवाः ॥ १ ॥ प्रये धामा-
नि पुण्याण्यर्चान्वि यदृच्छान्वियोतारो अमूराः । विधातारो वि ते दधुरजस्ता ऋ-
तर्धानयो रुचन्त दस्माः ॥ २ ॥ प्र पुस्त्यामदिति सिन्धुमर्कैः स्वस्ति मीळे स-
न्याय देवीम् । उभे यथा नो अहनी निपात उपासानक्तां करतामदब्धे ॥ ३ ॥
व्ययमा वरुणधेति पन्यामिपस्पतिः सुवितं गातुमग्निः । इन्द्राविष्णू नृवदु पु स्त-
वान्ता शर्म नो यन्तममवृद्धरुथम् ॥ ४ ॥ आ पर्वतस्य मरुतामवांसि देवस्य त्रातु-
रग्नि भगस्य । पात्पतिर्जन्यादहंसो नो मित्रो मित्रियादुत न उरुष्येत् ॥ ५ ॥ ६ ॥
नू रोदसी अहिना बुध्येन स्तुयीत देवी अयेभिःरिष्टैः । समुद्रं न संचरणे सनि-
प्ययो यमस्वरसो नयोऽप वन ॥ ६ ॥ देवैर्नो देव्यदितिनि पातु देवस्त्राता त्रायताम-
प्रयुच्छत । नहि मित्रस्य वरुणस्य धासि मर्हामसि प्रमियं सान्वये ॥ ७ ॥ अग्निरीशे
वमव्यस्याग्निर्महः सौभगस्य । तान्यस्मभ्यं रासते ॥ ८ ॥ उपो मघोन्या वहं सूर्त-
ते वार्यो पुरु । अस्मभ्यं वाजिनीवति ॥ ९ ॥ तत्तु नः सविता भगो वरुणो मित्रो
व्ययमा । इन्द्रो नो राधसा गमत् ॥ १० ॥ ७ ॥

॥ ५६ ॥ १—७ वामदेव ऋषिः ॥ द्यावापृथिव्यौ देवते ॥ छन्दः—१, २ त्रि-
ष्टुप् । ४ विराद् त्रिष्टुप् । ३ भुरिक् पङ्क्तिः । ५ निचृद् गायत्री । ६ विराद् गाय-
त्री । ७ गायत्री ॥ स्वरः—१, २, ४, धैवतः । ३ पञ्चमः । ५—७ पद्मः ॥

॥ ५६ ॥ मही द्यावापृथिवी इह ज्येष्ठे रुचा भवतां शुचयद्विरकैः । यत्सीं
वरिष्ठे बृहती विमिन्वब्रुवद्धोक्ता पप्रथानेभिरेवैः ॥ १ ॥ देवी देवोर्भिर्यजते यजत्रै-
रभिर्नती तस्थतुरुक्षमाणे । ऋतावरी अहुहा देवपुत्रे यज्ञस्य नेत्री शुचयद्विरकैः
॥ २ ॥ स इत्स्वपा भुवनेष्वाम य इमे द्यावापृथिवी जजान । उर्वो गभीरे रज-
ती सुमेकं अवंशे श्रीरः शच्या समैरत् ॥ ३ ॥ नू रोदसी बृहद्विर्नो वरुथैः पत्नीवद्वि-
रिपयन्ती सजोषाः । उरुची विश्वे यजते नि पातं धिया स्याम रुध्यः सदासाः
॥ ४ ॥ प्र यां महि यवीं अभ्युपस्तुतिं भरामहे । शुची उप प्रशस्तये ॥ ५ ॥ पु-
नाने तन्वा मियः स्वेन दक्षेण राजथः । उह्यार्थे सनादृतम् ॥ ६ ॥ मही मित्रस्य
साधयस्त्वन्ती पिप्रती अतम् । परि यज्ञं नि पेंदथुः ॥ ७ ॥ ८ ॥

अ० ३ । अ० ८ । व० ११] २३५ [म० ४ । अ० ५ । सू० ५८ ।

॥ ५७ ॥ १-८ वामदेव ऋषिः ॥ १-३ क्षेत्रपतिः । ४ शुनः । ५, ८ शुनासी-
रौ । ६, ७ सीता देवता ॥ छन्दः-१, ४, ६, ७ अनुष्टुप् । २, ३, ८ त्रिष्टुप् । ५, पु-
रउष्णिक् ॥ स्वरः-१, ४, ६, ७ गान्धारः । २, ३, ८ धैवतः । ५ ऋषभः ॥

॥ ५७ ॥ क्षेत्रस्य पतिना वयं हितेनैव जयामसि । गामर्ध्वं पोषयित्वा स नो
मृळातीदृशौ ॥ १ ॥ क्षेत्रस्य पते मधुमन्तमूर्ध्नि धेनुरिव पयो अस्मासु धुच्व । मधु-
श्रुतं घृतमिव सुपूतघृतस्य नः पतयो मृळयन्तु ॥ २ ॥ मधुमतीरोषधीर्वा अपो
मधुमन्नो भवत्वंतरिक्षम् । क्षेत्रस्य पतिर्मधुमान्नो अस्त्वारिष्यन्तो अन्वेनं चरेम ॥ ३ ॥
शुनं द्राहाः शुनं नरः शुनं कृषतु लाङ्गलम् । शुनं वस्त्रा वध्यन्तां शुनमष्टामु-
दिङ्गय ॥ ४ ॥ शुनासीराविमां वाचं जुषेथां यद्विवि चक्रथुः पर्यः । तेनेमामुप-
सिञ्चतम् ॥ ५ ॥ अर्वाची सुभगे भव सीते वन्दामहे त्वा । यथा नः सुभगासंसि
यथा नः सुफलासंसि ॥ ६ ॥ इन्द्रः सीतां नि गृह्णातु तां पूषानु यच्छतु । सा
नः पर्यस्वती दुहामुत्तरामुत्तरां समाम् ॥ ७ ॥ शुनं नः फाला वि कृषन्तु धूर्मि
शुनं कीनाशा अभि यन्तु ब्राह्मैः । शुनं पर्जन्यो मधुना पयोभिः शुनासीरा शुन-
मस्मासु धत्तम् ॥ ८ ॥ ६ ॥

॥ ५८ ॥ १-११ वामदेव ऋषिः ॥ अग्निः सूर्यो वाऽपो वा गावो वा
घृतं वा देवताः ॥ छन्दः-१ निचृत्त्रिष्टुप् । २, ८, ९, १० त्रिष्टुप् । ३ भुरिक् पङ्क्तिः ।
४ अनुष्टुप् । ६, ७ निचृदनुष्टुप् । ११ स्वराद् त्रिष्टुप् । ५ निचृदुष्णिक् ॥ स्वरः-१,
२, ८, ९, १० धैवतः । ३ पञ्चमः । ४, ६, ७, ११ गान्धारः । ५ ऋषभः ॥

॥ ५८ ॥ समुद्रादूर्ध्वमधुमां उदारदुषांशुना सममृतत्वमानद् । घृतस्य नाम
गुह्यं यदास्ति जिह्वा देवानाममृतस्य नाभिः ॥ १ ॥ वयं नाम प्र ब्रवामा घृतस्या-
स्मिन्यज्ञे धारयामा नमोभिः । उप ब्रह्मा शृणवच्छस्यमानं चतुःशृङ्गोऽवमीदृगार
एतत् ॥ २ ॥ चत्वारि शृङ्गा त्रयो अस्य पादा द्वे शीर्षे सप्त हस्तासो अस्य ।
त्रिधा बद्धो दृष्टभो रोरवीति महो देवो मर्त्या आ विवेश ॥ ३ ॥ त्रिधा हितं प-
णिर्भिर्गुह्यमानं गर्वि देवासो घृतमन्वविन्दन् । इन्द्र एकं सूर्य एकं जजान येनादे-
कं स्वधया निष्ठतक्षुः ॥ ४ ॥ एता अर्पन्ति दृष्टात्समुद्राच्छतव्रजारिपुणा नावच-
क्षे । घृतस्य धारा अभि चाकशीमि हिरण्यो वेतसो मध्ये आसाम् ॥ ५ ॥ १० ॥
सम्यक्संवन्ति सरितो न धेना अन्तर्हृदा मनसा पूयमानाः । एते अर्पन्त्युमेयो घृ-
तस्य मृगा इव क्षिण्णोरीषमाणाः ॥ ६ ॥ सिन्धोरिव प्राध्वने शृङ्गनासो वानप्र-

अ० ३ । अ० ८ । व० ११] २३६ [म० ४ । अ० ५ सू० ५८ ॥

मिथः पतयन्ति यदाः । घृतस्य धारां अरूपो न वाजी काष्ठा भिन्दन्तुमिभिः
तिन्वेमानः ॥ ७ ॥ अभि प्रवन्तु समनेव योषाः कल्याण्यः स्मर्यमानासो अग्निम् ।
घृतस्य धाराः समिधो न सन्तुता जुषाणो हर्यति जातवेदाः ॥ ८ ॥ कन्या इव
नष्टमेतुवा उ अज्ज्यञ्जाना अभि चाकशीमि । यत्र सोमः स्यूयते यत्र यज्ञो घृ-
तस्य धारां अभि तत्पवन्ते ॥ ९ ॥ अभ्यर्षत सुष्टुतिं गव्यमाजिमस्मासु भद्रा द्र-
विणानि धत्त । इमं यज्ञं नयत देवता नो घृतस्य धारा मधुमत्पवन्ते ॥ १० ॥
भार्गवन्ते विश्वं भुवन्तमधि श्रितमन्तः समुद्रे हृद्यन्तरायुषि । अपामनीके समिधे
प आभृतस्त्वमश्याम मधुमन्तं न ऊर्मिम् ॥ ११ ॥ ११ ॥ ५ ॥ ४ ॥

॥ इति चतुर्थे मण्डले समाप्तम् ॥

अथ पञ्चमं मण्डलम् ॥

॥ १ ॥ १-१२ बुधगविष्टिरावात्रेया ऋषी ॥ अग्निर्देवता ॥ छन्दः—१,
३, ४, ६, ११, १२ निचृत्त्रिष्टुप् । २, ७, १० त्रिष्टुप् । ५, ८ स्वराद् पङ्क्तिः ।
६ पङ्क्तिः ॥ स्वरः—१-४, ६, ७, १०-१२ धैवतः । ५, ८, ९ पञ्चमः ॥

॥ १ ॥ अवोध्यग्निः समिध्या जनानां प्रति धेनुर्मिवायतीमुषासम् । यद्वा इव
प्र वयामुज्जिह्वानाः प्र भानवः सिस्त्रते नाक्रमच्छ ॥ १ ॥ अवोधि होता यजथाय
देवानुध्वो अग्निः सुमनाः प्रातरस्थात् । समिद्धस्य रुशददशि पाजो महान्देवस्त-
मसो निरमोचि ॥ २ ॥ यदीं गणस्य रशनामजीगः शुचिरङ्गे शुचिभिर्गोभिर्गुग्निः ।
आदक्षिणा युज्यते वाजयन्त्युत्तानामध्वो अधयज्जुह्विभिः ॥ ३ ॥ अग्निमच्छा
देवयतां मनांसि चक्षुषीव सूर्ये सं चरन्ति । यदीं सुवाते उपसा विरूपे श्वेतो
वाजी जायते अग्रे अर्धाम् ॥ ४ ॥ जनिष्ट हि जेन्यो अग्रे अर्धो हितो हितेप्वरूपो
वनेषु । दमेदमे सप्त रत्ना दधानोऽग्निर्होता नि पसादा यजीयान् ॥ ५ ॥ अ-
ग्निर्होता न्यसीदद्यजीयानुपस्थे मातुः सुरभा उल्लोके । युवा क्रविः पुरुतिष्ठ ऋ-
तावा धर्ता कृष्टीनामुत मध्य इद्धः ॥ ६ ॥ १२ ॥ प्र ए तु त्यं विप्रमध्वरेषु साधु-
मग्निं होतारमीळते नमोभिः । आ यस्ततान् रोदसी ऋतेन नित्यं मृजन्ति वाजिनं
घृतेन ॥ ७ ॥ मार्जार्यो मृज्यते स्वे दमूनाः कविप्रशस्तो अतिथिः शिवो नः ।
सहस्रशृङ्गो वृषभस्तदोजा विश्वा अग्ने सहसा प्रास्यन्वान् ॥ ८ ॥ प्र सद्यो अग्ने
अत्येष्यन्वानाविर्यस्मै चारुतमो वभूय । ईळेन्यो वपुष्यो विभावा प्रियो विशामर्ति-
थिर्मानुषीणाम् ॥ ९ ॥ तुभ्यं भरन्ति क्षितयो यविष्ठ वलिमग्ने अन्तित आत द-
रात् । आ भन्दिष्ठस्य सुप्रति चिकिद्धि वृहत्ते अग्ने महि शर्म भद्रम् ॥ १० ॥
आद्य रथं भानुमो भानुमन्तमग्ने तिष्ठ यजतेभिः समन्तम् । विद्वान्पथीनामुर्वेन्त-
रिक्षमेह देवान्हविरर्थाय वक्षि ॥ ११ ॥ अवोचाम क्रवये मेध्याय वचो वन्दारु वृष-
भाय वृष्णे । गविष्टिरो नमसा स्तोममग्नौ दिवीव रुक्मपुरुष्यञ्चमश्रेत् ॥ १२ ॥ १३ ॥

॥ २ ॥ १. ३-८, १०-१२ कुमार आत्रेयो वृशो वा जार उभौ वा ।
 २. ६ वृशो जार अपिः ॥ अग्निर्देवता ॥ छन्दः-१, ३, ७, ८ त्रिष्टुप् । ४,
 ५, ६, १० निचृष्टिष्टुप् । ११ विराद् त्रिष्टुप् । २ स्वराद् पङ्क्तिः । ६ भुरिक्
 पङ्क्तिः । १२ निचृदति जगती ॥ स्वरः-१, ३-५, ७-११ धैवतः । २, ६
 पञ्चमः । १२ तिषादः ॥

॥ २ ॥ कुमारं माता युवतिः समुद्रं गुहां विभति न देदाति पित्रे । अनीकमस्य
 न मिनज्जनासः पुरः पश्यन्ति निहितमरुतां ॥ १ ॥ कमेतं त्वं युवते कुमारं पेपी
 विभतिं मदिपी जजान । पूर्वाहिं गर्भः शरदौ ववर्धापश्यं जातं यदमृत माता
 ॥ २ ॥ हिरण्यदन्तं शुचिवर्णमारात्तेत्रादपश्यमायुधा मिमानम् । दृढानो अस्मा
 अमृतं त्रिपुल्लिकं मामन्तिन्द्राः कृणवन्ननुक्थाः ॥ ३ ॥ क्षेत्रादपश्यं सनुतश्चरन्तं
 समुद्रं न पुरु शोभमानम् । न ता अगृध्नन्नजनिष्टु हि पः पलिकनीरिद्युवतयो
 भवन्ति ॥ ४ ॥ के मे मर्यकं वि यवन्तु गोभिर्न येषां गोपा अरण्यिदास । य इ
 जगृध्रुव ते सृजन्त्वाजाति पृथ्व उप नश्चिकित्वान् ॥ ५ ॥ वसां राजानं वसति
 जनानामपरातयो नि द्युर्मल्येषु । ब्रह्माण्यत्रैव तं सृजन्तु निन्दितारो निघासो
 भवन्तु ॥ ६ ॥ १४ ॥ शुनश्चिच्छेषं निर्दितं सहस्राद्युपादमुञ्चो अशमिष्टु हि
 पः । एवास्मर्दन्ते वि मुमुग्धि पाशान्होतश्चिकित्व इह तू निषद्य ॥ ७ ॥ हृणीय-
 मानो अष्ट हि मर्दयेः प्र मे देवानां वतपा उवाच । इन्द्रो विद्वां अनु हि त्वा च-
 चन्न तेनाहमग्ने अनुशिष्टु आगाम् ॥ ८ ॥ वि ज्योतिषा बृहता भात्यग्निराविर्वि-
 भानि कृणुते महित्वा । प्रादेवीर्मायाः संहते दुरेवाः शिशेति शृङ्गे रक्षसे विनिचै
 ॥ ९ ॥ उत स्यानासौ दिवि पन्त्वग्नेस्तिग्मायुधा रक्षसे हन्तवा उ । मदे चिद-
 स्य प्र सृजन्ति भामा न वरन्ते परिवाधो अदेवीः ॥ १० ॥ एतं ते स्तोमं तुवि-
 जानु विप्रो रथं न धीरः स्वपा अतक्षम् । यदीदग्ने प्रति त्वं देव हर्षाः स्वर्वतीरुप
 र्णना जयेम ॥ ११ ॥ तुविग्रीवो वृषभो वावृधानोऽशत्रुर्धः समजाति वेदः । इती-
 मग्निममृता अवोचन्वर्हिष्मते मनवे शर्म यंसत् ॥ १२ ॥ १५ ॥

॥ ३ ॥ १-१२ वसुधुत आत्रेय अपिः ॥ अग्निर्देवता ॥ छन्दः-१ निचृ-
 त्पङ्क्तिः । ११ भुरिक् पङ्क्तिः । २, ३, ५, ६, १२ निचृष्टिष्टुप् । ४, १० त्रिष्टुप् ।
 ६ स्वराद् त्रिष्टुप् । ७, ८ विराद् त्रिष्टुप् ॥ स्वरः-१, ११ पञ्चमः । २-१०,
 १२ धैवतः ॥

अ० ३ । अ० ८ । व० १८] २३६ [म० ५ । अ० १ । सू० ४ ।

॥ ३ ॥ त्वमग्ने वरुणो जायसे यत्त्वं मित्रो भवसि यत्समिद्धः । त्वे विश्वे
सहसस्पुत्र देवास्त्वमिन्द्रो दाशुषे मर्त्याय ॥ १ ॥ त्वमर्यमा भवसि यत्कनीनां नाम
स्वधावन्गुह्यं विभर्षि । अञ्जन्ति मित्रं सुधितं न गोभिर्यदम्पती समनसा कृणोषि
॥ २ ॥ तव श्रिये मरुतो मर्जयन्त रुद्र यत्ते जनिम चारु चित्रम् । पदं यद्विष्णो-
रुपमं निधायि तेन पासि गुह्यं नाम गोनाम् ॥ ३ ॥ तव श्रिया सुदृशो देव देवाः
पुरु दधाना अमृतं सपन्त । होतारमग्निं मनुषो नि पेंदुर्दशस्यन्त उशिजः शंसमा-
योः ॥ ४ ॥ न त्वद्धोता पूर्वा अग्ने यजीयान्न कार्व्यैः परो अस्ति स्वधावः । वि-
शश्च यस्या अतिथिर्भवासि स यज्ञेन वनवदेव मर्तान् ॥ ५ ॥ वयमग्ने वनुयाम त्वोता
वसूयवो हविषा बुध्यमानाः । वयं समर्यो विदथेज्वद्वा वयं राया सहसस्पुत्र मर्तान्
॥ ६ ॥ १६ ॥ यो न आगो अभ्येनो भगत्यधीदधमघशंसे दधात । जही चिकित्वो
अभिर्शस्तिमेतामग्ने यो नो मर्चयति द्युयेन ॥ ७ ॥ त्वामस्या व्युषि देव पूर्वं दूतं
कृण्वाना अयजन्त हव्यैः । संस्थे यदग्र ईयसे रयीणां देवो मर्तव्यसुभिरिध्यमानः
॥ ८ ॥ अवं स्पृधि पितरं योधि विद्वान्पुत्रो यस्ते सहसः सून ऊहे । कदा चि-
कित्वो अभि चक्षसे नोऽग्रे कदा ऋतुचिद्यातयासे ॥ ९ ॥ भूरि नाम वन्दमानो
दधाति पिता वसो यदि तज्जोषयासे । कुविदेवस्य सहसा चक्रानः सुम्नमग्निर्व-
नते वावृधानः ॥ १० ॥ त्वमङ्ग जरितारं याविष्ठ विश्वान्यग्ने दुरितार्तिपि । स्तान
अदृश्रिपवो जनासोऽज्ञातकेता वृजिना अभूवन् ॥ ११ ॥ इमे यामामस्त्वद्रिगभू-
वन्वसवे वा तदिदागो अवाचि । नाहायमग्निर्भिशस्तये नो न रीपते वावृधानः
परा दात् ॥ १२ ॥ १७ ॥

॥ ४ ॥ १-११ वसुश्रुत आत्रेय ऋषिः ॥ अग्निर्देवता ॥ छन्दः-१, १०,
११ भुरिक् पङ्क्तिः । ४, ७ स्वराद् पङ्क्तिः । २, ६ विराद् त्रिष्टुप् । ३, ६, ८ नि-
टृत्रिष्टुप् । ५ त्रिष्टुप् ॥ स्वरः-१, ४, ७, १०, ११ पञ्चमः । २, ३, ५, ६, ८ ६
धैवतः ॥

॥ ४ ॥ त्वमग्ने वसुपतिं वसूनामभि प्र मन्दे अध्वरेषु राजन् । त्वया वाजं
वाजयन्तो जयेमाभि प्याम पृत्सुतीर्मर्त्यानाम् ॥ १ ॥ हव्यवाळग्निरजरः पिता नो
विभुर्विभावा सुदृशीको अस्मे । सुगार्हपत्याः समिपो दिदीक्षस्मद्यत्कसं मिमीहि श्र-
वांसि ॥ २ ॥ विशां कृविं विश्पातं मानुषीणां शुचिं पावकं वृतपृष्ठमग्निम् । नि हो-
तारं विश्वविदं दधिध्वे स देवेषु वनते वाय्याणि ॥ ३ ॥ जूपन्थाश्च इक्ष्वा मुजोषा

तत्तमानां तृतिमभिः नृवेभ्य । नृपस्य नः समिधं जातवेद आ च देवान्द्विरेद्याय वत्ति ॥ १४ ॥ तृशे दग्धेना अग्निमिदुरोण इमं नो यज्ञमुप याहि विद्वान् । विश्वा अग्ने अ-
ग्निमुतो विद्वानो यज्ञयतामा भेषा भोजनानि ॥ ५ ॥ १८ ॥ वृथेन दस्युं प्र हि च्या-
वर्मन्त वयः कृण्वानस्तन्नेऽस्वाये । पिपिर्षि यत्सहसस्पुत्र देवान्तसो अग्ने पाहि नृतम्
नाजं कम्मान ॥ ६ ॥ वयं ते अग्न उक्थैर्विधेम वयं हव्यैः पावक भद्रशोचे । अस्मे रुयिं
विभ्रानां गर्भित्वास्मे विश्वानि द्रविणानि धेहि ॥ ७ ॥ अस्माकमग्ने अश्वरं जुषस्व
सर्गमः मनो विपथस्य हव्यम् । वयं देवेषु सुकृतः स्याम शर्मणा नखिवरूथेन पाहि
॥ ८ ॥ विश्वानि नो दुर्गहा जातवेदः सिन्धुं न नावा दुस्तिर्तिपिर्षि । अग्ने अ-
ग्निजर्मसा यणानोऽस्माकं बोध्ययिता तनूनाम् ॥ ९ ॥ यस्त्वा हृदा क्रीरिणा म-
न्यग्नानोऽमर्त्य मर्त्या जोहवीमि । जातवेदो यशो अस्मासु धेहि प्रजाभिरग्ने अमृ-
तत्वमर्दयाम् ॥ १० ॥ यस्मै त्वं सुकृते जातवेद उ लोकमग्ने कृणवः स्योनम् । अ-
ग्निं स पुत्रिणो वीरवन्तं गोमन्तं रुयिं नेशते स्यस्ति ॥ ११ ॥ १६ ॥

॥ ५ ॥ १-११ वसुधुत आत्रेय ऋषिः ॥ आप्रं देवता ॥ छन्दः-१, ५, ६,
७, ९, १० गायत्री । ३, ८ निचृद्गायत्री । ११ विराद्गायत्री । ४ पिपीलिकामध्या
गायत्री । २ अर्च्युपिणक् ॥ स्वरः-१, ३-११ षड्जः । २ ऋषभः ॥

॥ ५ ॥ सुर्ममिद्धाय शोचिषे नृतं तीमं जुहोतन । अग्नये जात वेदसे ॥ १ ॥
नराशंसः सुपदतीमं यज्ञमदाभ्यः । कृविहि मधुहस्त्यः ॥ २ ॥ ईळितो अग्न आ
वृहेन्द्रं चित्रमिह प्रियम् । सुखे रथेभिस्तये ॥ ३ ॥ ऊर्णम्रदा वि प्रथस्वाभ्यर्का
अनुपत । भवा नः शुभ्र सातये ॥ ४ ॥ देवीर्द्वारो वि श्रयध्वं सुप्रायणा न ऊ-
तये । प्रभं यज्ञं पूणीतन ॥ ५ ॥ २० ॥ सुप्रतीके वयोवृधा यद्वा ऋतस्य मातरा ।
शोषामुपासमीमहे ॥ ६ ॥ वार्तस्य पत्मन्नीळिता दैव्या होतासा मनुषः । इमं नो
यज्ञमा गतम् ॥ ७ ॥ इळा सरस्वती मही तिस्रो देवीर्मयोभुवः । बहिः सीदन्त्वसिधः
॥ ८ ॥ शिवस्त्वष्टरिहा गहि विभुः पोष उत त्पना । यज्ञेयज्ञे न उदव ॥ ९ ॥ यत्र
वेत्ये वनस्पते देवानां गुह्या नामानि । तत्र हव्यानि गायय ॥ १० ॥ स्वाहाग्नये
वरुणाय स्वाहन्द्राय मरुद्भ्यः । स्वाहा देवेभ्यो हविः ॥ ११ ॥ २१ ॥

॥ ६ ॥ १-१० वसुधुत आत्रेय ऋषिः ॥ अग्निर्देवता ॥ छन्दः-१,
८, ९ निचृत्पङ्क्तिः । २, ५ पङ्क्तिः । ७ विरादपङ्क्तिः । ३, ४ स्वराद्वृहती । ६, १०
भुविचृहती ॥ स्वरः-१, २, ५, ७-९ पञ्चमः । ३, ४, ६, १० मध्यमः ॥

अ० ३ । अ० ८ । व० २५] २४१ [म० ५ । अ० १ । सू० ७ ।

॥ ६ ॥ अग्निं तं मन्ये यो वसुरस्तं यं यन्ति धेनवः । अस्तमयन्त आश्वो-
ऽस्तं नित्यासो वाजिन इषं स्तोतृभ्य आ भर ॥ १ ॥ सो अग्नियो वसुर्गृणे सं-
यमायन्ति धेनवः । समर्वन्तो रघुद्रुवः सं सुजातासः सूर्य इषं स्तोतृभ्य आ भर
॥ २ ॥ अग्निर्हि वाजिनं विशे ददाति विश्वर्षणिः । अग्नी रायेस्त्राभुवं स प्रीतो
याति वार्यमिषं स्तोतृभ्य आ भर ॥ ३ ॥ आ ते अग्न इधीमहि द्युमन्तं देवाजरम् । यज्ञ-
स्या ते पनीयसी समिदीदयाति द्यवीषं स्तोतृभ्य आ भर ॥ ४ ॥ आ ते अग्न ऋचा हविः
शुक्रस्य शोचिपस्पते । सुञ्चन्द्र दस्म विरपते हव्यवाद् तुभ्यं हूयत इषं स्तोतृभ्य
आ भर ॥ ५ ॥ २२ ॥ प्रो त्ये अन्नयोऽग्निषु विश्वं पुष्यन्ति वार्यम् । ते हिंन्विरे त इन्विरे
त इषयन्त्यानुष गिषं स्तोतृभ्य आ भर ॥ ६ ॥ तव त्ये अग्ने अर्चयो महि वाधन्त
वाजिनः । ये पत्वाभिः शफानां व्रजा भुरन्त गोतामिषं स्तोतृभ्य आ भर ॥ ७ ॥
नवा नो अग्न आ भर स्तोतृभ्यः सुजितीरिषः । ते स्याम्य आनूचुस्त्वादृतासो
दमेदम् इषं स्तोतृभ्य आ भर ॥ ८ ॥ उभे सुरचन्द्र सर्पिषो दर्वी श्रीणीप आ-
सनि । उतो न उत्तुपूर्या उक्थेषु शवसस्पत इषं स्तोतृभ्य आ भर ॥ ९ ॥ एवाँ
अग्निमजुर्यमुर्गीर्भिर्यज्ञेभिरानुषक् । दधदस्मे सुवीर्यमुत त्यदाश्वरयमिषं स्तोतृभ्य
आ भर ॥ १० ॥ २३ ॥

॥ ७ ॥ १—१० इष आत्रेय ऋषिः ॥ अग्निर्देवता ॥ छन्दः—१ विरा-
डनुष्टुप् । २ अनुष्टुप् । ३ भुरिगनुष्टुप् । ४, ५, ८, ९ निचृदनुष्टुप् । ६, ७ स्व-
रादुष्णिक् । १० निचृद्बृहती ॥ स्वरः—१—५, ८, ९ गान्धारः । ६, ७ ऋ-
षभः । १० मध्यमः ॥

॥ ७ ॥ सखायः सं वः सम्यञ्चमिषं स्तोमं चाग्नये । वर्षिष्ठाय च्छितीनामूर्जो
नप्ते सहस्वते ॥ १ ॥ कुत्रा चिन्नस्य समृतौ एखा नरो नृपदने । अर्हन्तश्चिन्नमि-
न्धते संज्जनयन्ति जन्तवः ॥ २ ॥ सं यद्विपो वनामहे सं हव्या मातृपाणाम् ।
उत द्युमनस्य शवस ऋतस्य एशिमाम ददे ॥ ३ ॥ स स्मा कृणोति केतुमा नक्तं
चिदूर आ सते । पावको यद्वनस्पतीन्म स्मा मिनात्यजरः ॥ ४ ॥ अवं स्म यस्य
वेषणे स्वेदं पृथिषु जुह्वति । अभीमह स्वजेन्यं भूमा पृष्ठेव रत्नहः ॥ ५ ॥ २४ ॥
यं मर्त्यैः पुरुस्पृहं विदद्विष्वस्य धार्यसे । प्रस्वादं पितृनामस्ततानि चिदायवं ॥ ६ ॥
स हि ष्मा धन्वाक्षितं दाता न दात्या पशुः । हिरिश्मश्रुः शुचिदभुमर्निभृष्टावि-
न्ति ॥ ७ ॥ अग्निः स गम्गा अत्रिवत्प्र स्वर्धित्वा रीर्यते । सुपरं सत माता क्षाणा

अ० ४ । अ० १ । व० १] २४२ [म० ५ । अ० १ । सू० ६ ।

मदांतरे भगम् ॥ ८ ॥ आ यस्ते सर्पिरासुतेऽग्रे शमस्ति धार्यसे । ऐषु घुम्नषुत
अथ आ चिचं मर्त्येषु धाः ॥ ९ ॥ इति चिन्मन्युमग्निजस्तवादातमा पशुं देदे । आदमे
अपृष्टानोऽग्निः सासत्यादस्यनिपः सासत्यानृत् ॥ १० ॥ २५ ॥

॥ ८ ॥ १-७ इय आत्रेय ऋषिः ॥ अग्निर्देवता ॥ छन्दः-१, ५ स्वरा-
दक्षिणम् । २ भुरिक् विष्टम् । ३, ४, ७ निचृज्जगती । ६ विराड्जगती ॥ स्वरः-
१, २, ५, धैवतः ॥ ३, ४, ६, ७ निपादः ॥

॥ ८ ॥ त्वामग्ने ऋतायवः समीधिरे प्रतनं प्रतनासं ऊतये सहस्कृत । पुरुश्च-
न्द्रं यजतं विश्वधायसं दमूनसं गृहपतिं वरेण्यम् ॥ १ ॥ त्वामग्ने अतिथिं पूर्व्यं
विशः शोचिष्केशं गृहपतिं नि पौदरे । बृहत्केतुं पुरुरूपं धनस्पृतं सुशर्माणं स्वर्वसं
जराक्षिपं ॥ २ ॥ त्वामग्ने मानुषीरीळते विशो होत्राविदं विविचि रत्नधातमम् ।
गुहा सन्तं सुभग विश्वदर्शतं तुविष्णुणसं सुयजं घृतश्रियम् ॥ ३ ॥ त्वामग्ने धर्मा-
सि विश्वधा वयं ग्रीर्भिर्गृणन्तो नमसोप सेदिम । स नो जुपस्व समिधानो अङ्गिरो
धेवो मर्तस्य यशसा सुदीतिभिः ॥ ४ ॥ त्वामग्ने पुरुरूपो विशेर्विशे वयो दधासि
प्रतनथा पुरुष्टुत । पुरुण्यन्ता सहसा वि राजसि त्विषिः सा तै तित्विप्राणस्य ना-
धूपं ॥ ५ ॥ त्वामग्ने समिधानं यविष्ठय देवा दूतं चक्रिरे हव्यवाहनम् । उरुजय-
सं घृतयोनिमाहुतं त्वेपं चक्षुर्दधिरे चोदयन्मति ॥ ६ ॥ त्वामग्ने प्रदिव आहुतं
घृतः सुम्नायवः सुप्रमिथा समीधिरे । स वावृथान ओषधीभिश्चक्षितोऽग्नि अयां-
सि पार्थिवा वि तिष्ठसे ॥ ७ ॥ २६ ॥ ८ ॥ ३ ॥

॥ ९ ॥ १-७ गय आत्रेय ऋषिः ॥ अग्निर्देवता ॥ छन्दः-१ स्वराडुष्णिक् ।
३, ४ भुरिगुष्णिक् । २ निचृदनुष्टुप् । ६ विराडनुष्टुप् । ५ स्वराड्बृहती । ७ पङ्क्तिः ॥
स्वरः-१, ३, ४, ऋपभः । २, ६ गान्धारः । ५ मध्यमः । ७ पञ्चमः ॥

॥ ९ ॥ त्वामग्ने हविष्मन्तो देवं मर्तास ईळते । मन्ये त्वा जातवेदसं स हव्या
वेक्ष्यानुपक् ॥ १ ॥ अग्निर्होता दास्वतः क्षयस्य वृक्तवर्हिषः । सं यज्ञासश्चरन्ति यं
सं वाजासः श्रवस्यवः ॥ २ ॥ उत स्म यं शिशुं यथा नवं जनिष्प्राणी । घर्तारं
मानुषीणां विशामग्निं स्वध्वरम् ॥ ३ ॥ उत स्म दुर्गभीयसे पुत्रो न द्वार्याणाम् ।
पुरु यो दग्धासि वनाग्ने पशुर्न यवसे ॥ ४ ॥ अथ स्म यस्यार्चयः सम्यक्संयन्ति
धूमिनः । यदीमहं त्रितो दिव्युष ध्यातेव धमाति शिशीते ध्यातरीं यथा ॥ ५ ॥ तत्रा-

अ० ४ । अ० १ । व० ३] २४३ [म० ५ । अ० १ । सू० ११ ।

हमश्च अतिभिर्मित्रस्य च प्रशस्तिभिः । द्वेपोयुतो न दुःखिता तुर्याम मर्त्यानाम् ॥ ६ ॥
तं नो अग्ने अभी नरो रयिं सहस्र आ भर । स क्षेपयत्स पोषयद्ब्रह्मार्जस्य सा-
तय उत्तैरि पृत्सु नो वृधे ॥ ७ ॥ १ ॥

॥ १० ॥ १-७ गय आत्रेय ऋषिः ॥ अग्निर्देवता ॥ छन्दः—१, ६
निचृदनुष्टुप् । ५ अनुष्टुप् । २, ३ भुरिगुष्णिक् । ४ स्वराद्वृहती । ७ निचृत्
पङ्क्तिः ॥ स्वरः—१, ५, ६ गान्धारः । २, ३ ऋषभः । ४ मध्यमः । ७ पञ्चमः ॥

॥ १० ॥ अश्र और्जिष्ठमाभर द्युम्नमस्मभ्यमधिगो । प्र नो राया परीणसा
रत्सि वाजाय पन्थाम् ॥ १ ॥ त्वं नो अग्ने अद्भुत कृत्या दक्षस्य मंहना । त्वे अ-
सुर्यमारुहत्क्राणा मित्रो न यज्ञियः ॥ २ ॥ त्वं नो अश्र एषां गयं पुष्टिं च वर्ध-
य । ये स्तोमैभिः प्र सूरयो नरो मयान्यानुशुः ॥ ३ ॥ ये अग्ने चन्द्रते गिरः शु-
म्भन्त्यश्वराधसः । शुष्मेभिः शुष्मिणो नरो दिवश्चिद्येषां बृहत्सुकीर्तिर्वोधति त्मना
॥ ४ ॥ तत्र से अग्ने अर्चयो भ्राजन्तो यन्ति धृष्णुया । परिज्मानो न विद्युतः
स्वानो रथो न वाजयुः ॥ ५ ॥ नू नो अग्ने ऊतये सवार्धसश्च रातये । अस्मा-
कांसश्च सूरयो विश्वा आशास्तरीपाणि ॥ ६ ॥ त्वं नो अग्ने अङ्गिरः स्तुतः
स्तवान् आ भर । होतर्विभ्वासह रयिं स्तोतृभ्यः स्तवसे च न उत्तैरि पृत्सु नो
वृधे ॥ ७ ॥ २ ॥

॥ ११ ॥ १-६ सुतम्भर आत्रेय ऋषिः ॥ अग्निर्देवता ॥ छन्दः—१, १,
५ निचृज्जगती । २ जगती । ४, ६ विराज्जगती ॥ निपादः स्वरः ॥

॥ ११ ॥ जनस्य गोपा अजनिष्ट जायविरग्निः सुदक्षः सुविताय नव्यसे ।
घृतप्रतीको बृहता दिविस्पृशा द्युमद्विभाति भरतेभ्यः शुचिः ॥ १ ॥ यज्ञस्य
केतुं प्रथमं पुरोहितमग्निं नरस्त्रिपथस्थे समीधिरे । इन्द्रेण देवैः सरयं स वृद्धिपि
सीदन्नि होता यजथाय सुक्रतुः ॥ २ ॥ असम्पृष्टो जायसे मात्रोः शुचिर्मन्द्रः क-
विरुदतिष्ठो विवस्वतः । घृतेन त्वावर्धयन्नग्न आदृत धूमस्ते केतुरभवद्विवि धितः
॥ ३ ॥ अग्निर्नो यज्ञमुपै वेतु साधुयाग्निं नरो वि भरन्ते गृहेगृहे । अग्निर्दूतो
अभवद्धव्यवाहनोऽग्निं वृणाना वृणते कुविक्रतुम् ॥ ४ ॥ तुभ्येदमग्ने मधुमत्तमं
ब्रह्मस्तुभ्यं मनीषा इयमेस्तु शं हृदे । त्वां गिरः सिन्धुमित्रावनीर्महीरा पृणन्ति
शर्वसा वर्धयन्ति च ॥ ५ ॥ त्वामग्ने अङ्गिरसो गुहा हितमन्वविन्दञ्छिथ्रियाणं
बनेवने । स जायसे मथ्यमानः सहो महत्त्वामाहुः सहसस्पृचमङ्गिरः ॥ ६ ॥ ३ ॥

॥ १२ ॥ १-६ सुतम्भर आत्रेय ऋषिः ॥ अग्निर्देवता ॥ छन्दः—१, २
अष्टादशः । ३. ४. ५ त्रिष्टुप् । ६ निचृत् त्रिष्टुप् ॥ स्वरः—१, २ पञ्चमः ।
३—६ धनः ॥

॥ १२ ॥ आग्नेये ब्रूते यजिदाय ऋतस्य वृष्णे असुराय मन्मे । धृतं न
वृक्ष आग्नेः सुपुतं गिरं भरे वृषभार्य प्रतीचीम् ॥ १ ॥ ऋतं चिकित्वा ऋतमिच्छि-
त्विद्वत्स्य पात्रा अतुं हविष्य पूर्वाः । नाहं यातुं सहसा न ह्येनं ऋतं संपाम्य-
स्यस्य वृष्णः ॥ २ ॥ कया नो अग्न ऋतयन्तेन भुवो नवेदा उच्यथस्य नव्यः ।
वेदा मे एव ऋतुषा ऋतूनां नाहं पतिं सन्तिरस्य रायः ॥ ३ ॥ के ते अग्ने
द्विपुं नव्येनातुः के पाययः सनिपन्त द्युमन्तः । के धासिमग्ने अर्ततस्य पान्ति
क आर्गो वचसः सन्ति गोपाः ॥ ४ ॥ सखायस्ते विपुणा अग्न एते शिवासः
गन्तो अर्धिया अभूवन् । अर्धूपित स्वयेमेते वचोभिर्ऋजूयते वृजिनानि ब्रुवन्तः
॥ ५ ॥ यस्मै अग्ने नमसा यज्ञमीदृ ऋतं स पात्यरूपस्य वृष्णः । तस्य क्षयः
पृथुसा माधुर्येण प्रमसीणस्य नहुपस्य शेषः ॥ ६ ॥ ४ ॥

॥ १३ ॥ १-६ सुतम्भर आत्रेय ऋषिः ॥ अग्निर्देवता ॥ छन्दः—१, ४,
५ निचृद् गायत्री । २, ६ गायत्री । ३ विराड्गायत्री ॥ पङ्क्तयः स्वरः ॥

॥ १३ ॥ अर्चन्तस्त्वा हवामहेऽर्चन्तः समिधीमहि । अग्ने अर्चन्त ऊतये
॥ १ ॥ अग्नेः स्तोमं मनामहे मिथ्रमव दिविस्पृशः । देवस्य द्रविणस्यवः ॥ २ ॥
अग्निर्भुप नो गिरो होता यो मानुषेष्वा । स यज्ञदैव्यं जनम् ॥ ३ ॥ त्वमग्ने
सप्रया अग्नि जुष्टो होता वरेण्यः । त्वया यज्ञं वि तन्वते ॥ ४ ॥ त्वमग्ने वा-
ज्रपातं विषां वर्धन्ति सुष्टुतम् । स नो रास्व सुवीर्यम् ॥ ५ ॥ अग्ने नेमिराँ
इव देवास्त्वं परिभूरसि । आ राधश्चित्रमृज्जसे ॥ ६ ॥ ५ ॥

॥ १४ ॥ १-६ सुतम्भर आत्रेय ऋषिः ॥ अग्निर्देवता ॥ छन्दः—१, ४,
५, ६ निचृद् गायत्री । २ विराड्गायत्री । ३ गायत्री ॥ पङ्क्तयः स्वरः ॥

॥ १४ ॥ अग्निं स्तोमेन बोधय समिधानो अमर्त्यम् । हव्या देवेषु नो
दधत् ॥ १ ॥ तमध्वरेष्वाक्ये देवं मर्ता अमर्त्यम् । यजिष्ठं मानुषे जनं ॥ २ ॥
तं हि शश्वन्त ईळेत नृचा देवं वृतश्चुता । अग्निं हव्याय वोळ्हेवे ॥ ३ ॥ अ-

अ० ४ । अ० १ । व० ६] २४५ [म० ५ । अ० २ । सू० १७ ।

ग्निर्जातो अरोचत घ्नन्दस्यूज्योर्तिषा तमः । अविन्दद्वा अपः स्वः ॥ ४ ॥ अ-
ग्निमीकेन्यै कृवि घृतपृष्ठं सपर्यत । वेतु मे शृणवद्धवम् ॥ ५ ॥ अग्नि घृतेन वा-
वृधुः स्तोमैर्भिर्विश्वचर्षणिम् । स्वाधीर्भिर्वचस्युभिः ॥ ६ ॥ ६ ॥ १ ॥

॥ १५ ॥ १-५ धरुण आङ्गिरस ऋपिः ॥ अग्निर्देवता ॥ छन्दः-१, ५
स्वरादपङ्क्तिः । २, ४ त्रिष्टुप् । ३ विराद् त्रिष्टुप् ॥ स्वरः-१, ५ पञ्चमः ।
२-४ धैवतः ॥

॥ १५ ॥ प्र वेधसे कवये वेद्याय गिरं भरे यशसे पूर्व्याय । घृतप्रसक्तो अ-
सुरः सुशेवो रायो धर्ता धरुणो वस्वो अग्निः ॥ १ ॥ ऋतेन ऋतं धरुणं धा-
रयन्त यज्ञस्य शाके पग्मे व्योमन् । दिवो धर्मेन्द्रुणो सेदृषो नृज्जातैरजातां अभि-
ये ननन्तुः ॥ २ ॥ अंहोयुवस्तन्वस्तन्वते वि वयो महद्दुष्टरं पूर्व्याय । स संवतो
नवजातस्तुर्यात्सिंहं न कुद्धमभितः परि णुः ॥ ३ ॥ मातेव यद्गरसे पप्रथानो
जनञ्जनं धार्यसे चक्षसे च । वयोवयो जरसे यदधानः परि त्मना विपुरुषो जि-
गासि ॥ ४ ॥ बाजा नु ते शर्वसस्यात्वन्तंमुखं दौघं धरुणं देव रायः । पदं न ता-
सुर्गुहा दधानो महो राये चितयन्नत्रिमस्पः ॥ ५ ॥ ७ ॥

॥ १६ ॥ १-५ पूरुरात्रेय ऋपिः ॥ अग्निर्देवता ॥ छन्दः-१, २, ३
विराद् त्रिष्टुप् । ४ भुरिगुणिक् । ५ वृहती ॥ स्वरः-१-३ धैवतः । ४ ऋपभः ।
५ मध्यमः ॥

॥ १६ ॥ बृहद्वयो हि भानवेऽर्ची देवायाग्नये । यं मित्रं न प्रशस्तिभिर्मर्ता-
सो दधिरे पुरः ॥ १ ॥ स हि ह्यभिर्जनानां होता दक्षस्य ब्राह्मोः । विद्व्यमग्नि-
रानुषभगो न वारमृषवति ॥ २ ॥ अस्य स्तोमै मघोनः सख्ये वृद्धशोचिपः ।
विश्वा यस्मिन्तुविष्वणि समये शुष्ममादधुः ॥ ३ ॥ अथाद्यग्न एषां सुवीर्यस्य
मंहना । तमिद्यहं न रोदसी परि श्रवो बभूवतुः ॥ ४ ॥ नू न एहि वार्यमग्ने गृ-
णान आ भर । ये वयं ये च सूरयः स्वस्ति धामहे सचोतैर्धि पृतसु नो वृधे ॥ ५ ॥ ८ ॥

॥ १७ ॥ १-५ पूरुरात्रेय ऋपिः ॥ अग्निर्देवता ॥ छन्दः-१ भुरिगुणिक् ।
२ अनुष्टुप् । ३ निचृदनुष्टुप् । ४ विराडनुष्टुप् । ५ भुरिग्वृहती ॥ स्वरः-१ ऋपभः ।
२-४ गान्धारः । ५ मध्यमः ॥

अ० ५। अ० १। न० १२] २४६ [म० ५। अ० २। सू० २०।

॥ १० ॥ आ अग्निं पतिं इत्या नव्याममृतये । अग्निं कृते स्वध्वरे पूरुषी-
 त्वापि ॥ १ ॥ अग्नौ वि स्वयंरुस्तरः आसा विधर्मन्मन्यसे । तं नाकं चित्रशो-
 नितं पुनं पुनं मेलापय ॥ २ ॥ अस्य वासा उ अविषा य आगुक्त तुजा गिरा ।
 द्विषो न मय्य स्नेहा वृन्दोर्नन्युर्वयः ॥ ३ ॥ अस्य क्रत्या विचेतसो दस्मस्य
 ननु स्य वा । असा निभामु हव्योऽग्निर्विषु प्र शंस्यते ॥ ४ ॥ न न इद्धि वा-
 मेनासा मचन नृण्यः । जजो नपादभिष्टये णाहि अग्नि स्वस्तये उतैधि पृत्सु
 नो वृरे ॥ ५ ॥ ६ ॥

॥ १० ॥ १-५ द्वितो मृक्तवाहा अत्रेय ऋपिः ॥ अग्निर्देवता ॥ छन्दः-
 १, ४ विरादनुष्टुप् । २ निचृदनुष्टुप् । ३ भुरिगुण्णिक । ५ भुरिगृहती ॥
 मन्त्रः—१, २, ४ गान्धारः । ३ ऋपभः । ५ मध्यमः ॥

॥ १० ॥ प्रानृद्धिः पुंरुप्रियो विशः स्तयेतातिथिः । विश्वानि यो अमर्त्यो
 इत्या मर्त्ये रण्यति ॥ १ ॥ द्वितार्य मृक्तवाहसे स्वस्य दत्तस्य मंहना । इन्दुं स
 पंत आनुपयन्तोता चित्ते अमर्त्य ॥ २ ॥ तं वो दीर्घायुशोचिपं गिरा हुवे मघो-
 नाम् । अरिष्टो येषां स्यो व्यश्वदावृन्नीयते ॥ ३ ॥ चित्रा वा येषु दीर्घितिरास-
 नुत्या पान्ति ये । स्तीर्णं वृद्धिः स्वर्णरे श्रवांसि दधिरे परि ॥ ४ ॥ ये मे पञ्चा-
 मर्तं इदुरभानां मयस्तुति । पुमर्दमे महि श्रवो बृहत्कृधि मघोना नृवदमृत नृ-
 णाम् ॥ ५ ॥ १० ॥

॥ १६ ॥ १-५ वविरात्रेय ऋपिः ॥ अग्निर्देवता ॥ छन्दः—१ गाय-
 त्री । २ निचृद्वायत्री । ३ अनुष्टुप् । ४ भुरिगुण्णिक । ५ निचृत्पङ्क्तिः ॥ स्वरः—
 १, २ पदजः । ३ गान्धारः । ४ ऋपभः । ५ पञ्चमः ॥

॥ १६ ॥ अभ्यवस्थाः प्र जायन्ते प्र ववेर्वविश्रिकेत । उपस्थे मातुर्वि चष्टे
 ॥ १ ॥ जुहरे वि चितयन्तोऽनिमिपं नृमणं पान्ति । आ इब्हां पुरं विविशुः ॥ २ ॥
 आ भैत्रयस्य जन्तवो पुमर्दन्त कृष्टयः । निष्कग्रीवो बृहदुक्थ एना मध्वा न
 वाज्जगुः ॥ ३ ॥ प्रियं दुग्धं न काम्यमजामि जाम्योः सचा । घर्मो न वाजजह-
 रोऽद्वयः शश्वतो दभः ॥ ४ ॥ क्रीळन्नो रश्म आ भुवः सं भस्मना वायुना वे-
 विदानः । ता अस्य सन्युपजो न तिग्माः सुसंशिता वृक्षयो वक्षणेस्थाः ॥ ५ ॥ ११ ॥

॥ २० ॥ १-४ मयस्वन्त अत्रय ऋपयः ॥ अग्निर्देवता ॥ छन्दः—१,
 ३ विरादनुष्टुप् । २ निचृदनुष्टुप् । ४ पङ्क्तिः ॥ स्वरः—१-३ गान्धारः । ४ पञ्चमः ॥

अ० ४ । अ० १ । व० १५] २४७ [म० ५ । अ० २ । सू० २३ ।

॥ २० ॥ यमग्ने वाजसातम् त्वं चिन्मन्यसे रुयिम् । तं नो गीभिः श्रुवाय्यं
देवत्रा पनया युजम् ॥ १ ॥ ये अग्ने नेरयन्ति ते वृद्धा उग्रस्य शर्वसः । अप
क्षेपो अप हरोऽन्यव्रतस्य सश्विरे ॥ २ ॥ होतारं त्वा वृणीमहेऽग्ने दक्षस्य सा-
धनम् । यज्ञेषु पूर्वं गिरा प्रयस्वन्तो हवामहे ॥ ३ ॥ इत्या यथा त ऊतये सहसा-
वन्दिवेदिवे । राय ऋताय सुक्रतो गोभिः प्याम सधमादो वीरैः स्याम सध-
मादः ॥ ४ ॥ १२ ॥

॥ २१ ॥ १-४ सप्त आत्रेय ऋषिः ॥ अग्निदेवता ॥ छन्दः—१ अनुष्टुप् ।
२ भुरिगुणिक् । ३ स्वराडुणिक् । ४ निचृद्बृहती ॥ स्वरः—१ गान्धारः । २,
३ ऋषभः । ४ मध्यमः ॥

॥ २१ ॥ मनुष्वत्त्वा नि धीमहि मनुष्वत्समिधीमहि । अग्नै मनुष्वदङ्गिरो
देवान्देवयते यज ॥ १ ॥ त्वं हि मानुषे जनेऽग्ने सुप्रीत इध्यसे । सुचस्त्वा य-
न्त्यानुषक्सुजात सर्पिरासुते ॥ २ ॥ त्वां विश्वे सजोषसो देवासो दूतमक्रत । स-
पर्यन्तस्त्वा कवे यज्ञेषु देवमीळते ॥ ३ ॥ देवं वो देवयज्ययाग्निमीळीत मर्त्यैः ।
समिद्धः शुक्र दीदिहृतस्य योनिमासदः सप्तस्य योनिमासदः ॥ ४ ॥ १३ ॥

॥ २२ ॥ १—४ विश्वसामन्त्रिदर्वी पात्रकशोचिपे । यो अश्वरेष्वाङ्ग्यो होता
मन्द्रतमो विशि ॥ १ ॥ न्यरग्निं जातवेदसम् दधाता देवमृत्विजम् । प्र यज्ञ ए-
त्वानुषगद्या देवव्यचस्तमः ॥ २ ॥ चिकित्विन्मनसं त्वा देवं मर्तास ऊतये । वरे-
ण्यस्य तेऽवसइयानासो अमन्महि ॥ ३ ॥ अग्नै चिकिद्दयस्य न इदं वचः
सहस्य । तं त्वा सुशिष दम्पते स्तोमैर्वधन्त्यत्रयो गीभिः शुम्भन्त्यत्रयः ॥ ४ ॥ १४ ॥

॥ २२ ॥ प्र विश्वसामन्त्रिदर्वी पात्रकशोचिपे । यो अश्वरेष्वाङ्ग्यो होता
मन्द्रतमो विशि ॥ १ ॥ न्यरग्निं जातवेदसम् दधाता देवमृत्विजम् । प्र यज्ञ ए-
त्वानुषगद्या देवव्यचस्तमः ॥ २ ॥ चिकित्विन्मनसं त्वा देवं मर्तास ऊतये । वरे-
ण्यस्य तेऽवसइयानासो अमन्महि ॥ ३ ॥ अग्नै चिकिद्दयस्य न इदं वचः
सहस्य । तं त्वा सुशिष दम्पते स्तोमैर्वधन्त्यत्रयो गीभिः शुम्भन्त्यत्रयः ॥ ४ ॥ १४ ॥

॥ २३ ॥ १—४ छुम्नो विश्वचर्पणिर्ऋषिः ॥ अग्निदेवता ॥ छन्दः—१, २
निचृदनुष्टुप् । ३ विराडनुष्टुप् । ४ निचृत्पङ्क्तिः ॥ स्वरः—१-३ धैवतः । ४ पञ्चमः ॥

॥ २३ ॥ अग्ने सहन्तुमा भर ह्युन्नस्य प्रासहा रुयि । विश्वा यश्वर्षणीरभ्यासा

म० ५ । अ० २ । सू० २६ । [म० ५ । अ० २ । सू० २६ ।

॥ २४ ॥ १—४ वन्तुः सुवन्तुः श्रुतवधुर्विप्रवन्तुश्च गौपायना लौपायना
 वा शतपः ॥ अग्निर्देवता ॥ छन्दः—१, २ पूर्वार्द्धस्य साम्नी बृहत्युत्तरार्द्धस्य
 भूर्गिन्तुर्गौ । ३, ४ पूर्वार्द्धस्योत्तरार्द्धस्य भुरिग्वृहती ॥ मध्यमः स्वरः ॥

॥ २५ ॥ अन्ते त्वं नो अन्तम उत ज्ञाता शिवो भवा वरुध्यः । वसुः सग्निर्व-
 संधा अन्तं नत्ति अमन्तमं स्यिं दाः ॥ १ ॥ २ ॥ स नो वोधि श्रुधी हवमु-
 स्या गो अनायुतः समस्मात् । तं त्वां शोचिष्ठ दीदिवः सुम्नाय नूनमीमहे स-
 मिन्वः ॥ ३ ॥ ४ ॥ १६ ॥

॥ २५ ॥ १-६ वसूयव आत्रेया ऋपयः ॥ अग्निर्देवता ॥ छन्दः—१, ८
 निचृदनुष्टुप् । २, ५, ६, ९ अनुष्टुप् । ३, ७ विराडनुष्टुप् । ४ भुरिगुणिक ॥
 स्वरः—१-३, ५-६ धैवतः । ४ ऋपभः ॥

॥ २५ ॥ अच्छा वो अग्निमवसे देवं गांसि स नो वसुः । रासत्पुत्र ऋपू-
 णामृतावा पर्पति द्विपः ॥ १ ॥ स हि सत्यो यं पूर्वं चिद्देवासंश्चिद्यमीधिरे । हो-
 तारं पुन्द्रविदुमिन्मुदीतिभिर्विभावसुम् ॥ २ ॥ स नो धीती वरिष्ठया श्रेष्ठया च
 सुम्नया । अने रायो दिदीहि नः सुवृत्तिभिर्वरेण्य ॥ ३ ॥ अग्निर्देवेषु राजत्य-
 निमर्तेत्वानिश्न । अग्निर्नो हव्यवाहनोऽग्निं धीभिः संपर्यत ॥ ४ ॥ अग्निस्तु-
 विश्रवन्ममं नृविब्रह्माणमुत्तमम् । अतूतं श्रावयत्यर्पतिं पुत्रं ददाति दाशुपे ॥ ५ ॥ १७ ॥
 अग्निर्देदाति सत्यं सासाह यो गुधा नृभिः । अग्निरत्यं रघुण्यदं जेताऽमपरा-
 जितम् ॥ ६ ॥ यन्नाद्विष्टं तदग्नये बृहदर्चं विभावसो । महिषीव त्वद्वयिस्त्वद्वाजा-
 उदीरते ॥ ७ ॥ तव अमन्तो अर्चयो प्रावेवोच्यते बृहत् । उतो ते तन्यतुर्यथा स्वानो
 अवे न्मना दिवः ॥ ८ ॥ पूर्वा अग्निं वसूयवः सहसानं ववन्दिम । स नो विश्वा
 अति द्विपः पर्पलावेव सुक्रतुः ॥ ९ ॥ १८ ॥

॥ २६ ॥ १-६ वसूयव आत्रेया ऋपयः ॥ अग्निर्देवता ॥ छन्दः—१, ६
 गायत्री । २, ३, ४, ५, ६, ८, निचृद्गायत्री । ७ विराद्गायत्री ॥ षड्जः स्वरः ।

॥ २६ ॥ अग्ने पावक रोचिषा मन्द्रया देव जिह्वया । आ देवान्वन्ति यन्ति
॥ १ ॥ तं त्वा घृतस्नवीमहे चित्रभानो स्वर्दशं देवाँ आ वीतये वह ॥ २ ॥
तिहोत्रं त्वा कवे युमन्तं समिधीमहि । अग्ने बृहन्तमध्वरे ॥ ३ ॥ अग्ने विश्वे-
पुरा गहि देवेभिर्हव्यदातये । होतारं त्वा वृणीमहे ॥ ४ ॥ यजमानाय सुन्वत
आग्ने सुवीर्यं वह । देवैरा संत्सि ब्रहिर्षि ॥ ५ ॥ १६ ॥ समिधानः सहस्रजिदग्ने
मीणि पुण्यसि । देवानां दूत उक्थ्यः ॥ ६ ॥ न्यग्निं ज्ञातवदसं होत्रवाहं य-
वैष्ठ्यम् । दधाता देवमृत्विजम् ॥ ७ ॥ प्र यज्ञ एत्वानुषगद्या देवव्यचस्तमः । स्तृणीत
गहिरासदे ॥ ८ ॥ एदं मरुतो अश्विना मित्रः सीदन्तु वरुणः । देवासः सर्वया
विशा ॥ ९ ॥ २० ॥

॥ २७ ॥ १—६ व्यरुणस्त्रैष्टुष्णस्त्रिसदस्युरच पौरुकुत्स्य अश्वमेधश्च भारतोऽ-
त्रिर्वा ऋषयः ॥ १—५ अग्निः । ६ इन्द्राग्नी देवते ॥ छन्दः—१, ३ निचृ-
त्रिष्टुप् । २ विराद् त्रिष्टुप् । ४ निचृदनुष्टुप् । ५, ६ भुरिगुष्णिक् ॥ स्वरः—१—३
धैवतः । ४ गान्धारः । ५, ६ ऋषभः ॥

॥ २७ ॥ अनस्वन्ता सत्पतिर्मांमे मे गावा चेतिष्ठो असुरो मघोनः । त्रै-
ष्णो अग्ने दशभिः सहस्रैर्वैश्वानर व्यरुणश्चिकेत ॥ १ ॥ यो मे शता च वि-
च गोनां हरीं च युक्ता सुधुरा ददाति । वैश्वानर सुष्टुतो वावृथानोऽग्ने यच्छ
पय शर्म ॥ २ ॥ एवा तं अग्ने सुमतिं चक्रानो नर्विष्ठाय नवमं व्रसदस्युः ।
गिरस्तुविज्ञातस्य पूर्व्युक्तेनाभि व्यरुणो गृणार्ति ॥ ३ ॥ यो मु इति प्र-
योर्वमेधाय सूरये । ददद्वा सनि यते ददन्मेधामृतायते ॥ ४ ॥ यस्य मा
वोऽतमुद्धर्षयन्त्युत्तणः । अश्वमेधस्य दानाः सोमा इव व्याशिरः ॥ ५ ॥ इ-
परुषा दान्यश्वमेधे सुवीर्यम् । जत्र धारयतं बृहद्वि सूर्यमित्राजरम् ॥ ६ ॥ २१ ॥
अग्ने

२८ ॥ १—६ विश्ववारात्रेयी ऋषिः ॥ अग्निर्देवता ॥ छन्दः—१ त्रि-
ष्टुप् । २, ४, ५, ६ विराद् त्रिष्टुप् । ३ निचृत्रिष्टुप् ॥ धैवतः स्वरः ॥

॥ २८ ॥ समिद्धो अग्निर्दिवि शोचिरश्रेत्प्रत्यङ्ङुषसं सुविद्या वि भानि ।
एति प्राची विश्ववारा नमोभिर्देवाँ ईळांना हविषा घृताची ॥ १ ॥ समिध्यमानो
अमृतस्य राजसि हविष्कृण्वन्तं सचसे स्वस्तये । विश्वं स धत्ते ब्रविणं यमिन्व-
स्यातिथ्यमग्ने नि च धत्त इत्पुरः ॥ २ ॥ अग्ने शर्धं महते सोमगाय तत्र युम्ना-

॥ २५ ॥ १-१५ गौरिवीतिः शाक्तय ऋपिः ॥ १-८, ६-११

मनुष्यानि गन्तु । मं नोऽस्म्यत्वं सुयममा कृणुष्व शत्रूयतामभि तिष्ठा महीसि ॥ ३ ॥
ममिदं प्रमदसोऽन्ते वन्दे ननु श्रियम् । नृपभो शुम्भवाँ अस्मि समध्वरोऽपि ध्वसे
॥ ४ ॥ ममिदो अन्न आहुत देवान्यन्ति स्वध्वर । त्वं हि हव्यवाळसि ॥ ५ ॥
या ज्ञेयता दुःस्यताग्निं प्रयत्यध्वरे । नृणीध्वं हव्यवाहनम् ॥ ६ ॥ २२ ॥

॥ २६ ॥ १-१५ गौरिवीतिः शाक्तय ऋपिः ॥ १-८, ६-११
इन्द्रः । ६ इन्द्र उशना वा देवता ॥ इन्द्रः—१ भुरिक् पङ्क्तिः । ८ स्वराट्पङ्क्तिः
२, ४, ७ विष्णुः । ३, ५, ६, ९, १०, ११ निचृत्त्रिष्टुप् । १२, १३, १४, १५
विगदविष्णुः ॥ स्वरः—१, ८ पञ्चमः । २-७, ६-१५ धैवतः ॥

॥ २६ ॥ ज्येष्ठा मनुषो देवताता त्री रौचिना दिव्या धारयन्त । अर्चन्ति
त्वा मृतः पतदंज्ञास्त्वमेषामपि रिन्द्रासि धीरः ॥ १ ॥ अनु यदीं मरुतो मन्द-
मानमार्गिन्द्रं पयिवांसं सुतस्य । आदंज्ञ वज्रमभि यदहिं हन्नपो यद्दीरसजत्सर्तवा
॥ २ ॥ उत ब्रह्माणो मरुतो मे अस्येन्द्रः सोमस्य सुपुतस्य पेयाः । तद्धि हव्यं
मनुषे ना अविन्ददहन्ति पयिवाँ इन्द्रो अस्य ॥ ३ ॥ आद्रोदसी वितुरं वि प्क-
भायत्सं विव्यानधिष्ठियसे मृगं कः । जिगतिमिन्द्रो अपजर्गुराणः प्रति श्वसन्तमव
दानवं हन ॥ ४ ॥ अथ क्रत्वा मघयन्तुभ्यं देवा अनु विश्वे अददुः सोमपेयम् ।
यन्सूर्यस्य हरितः पतन्तीः पुरः सतीरुपया एतशे कः ॥ ५ ॥ २३ ॥ नव यद-
स्य नयति च भोगान्त्माकं वज्रेण मघवा विवृश्चत् । अर्चन्तीन्द्रं मरुतः सधस्थे वै
पृथेभन् यवमा वाधत् वाम् ॥ ६ ॥ सखा सख्ये अपचतूर्यमग्निरस्य क्रत्वा महि
त्री शनानि । त्री साकमिन्द्रो मनुषः सरांसि सुतं पिबदृत्रहत्याय सोमम् ॥ ७ ॥
त्री यच्छता महिपाणामयो मास्ती सरांसि मघवा सोम्यापाः । करं न वि-
हन्त देवा भगमिन्द्राय यदहिं जयान् ॥ ८ ॥ उशना यत्सहस्यै रयातं गृहमिन्द्र जू-
धिरस्रवः । वृन्वानो अत्र सरथं ययाथ कुत्सेन देवैर्वनोहि शुष्णाम् ॥ ९ ॥
वक्रमवृद्धः सूर्यस्य कुत्सायान्यद्विबो यातवेज्जः । अनासो दस्यूरमृणो वधेन
मुयोण आनृणह्मध्रवाचः ॥ १० ॥ २४ ॥ स्तोमांसस्त्वा गौरिवीतेरवधन्नरन्धये-
नैदग्निनाय पिबुम् । आ त्वामृजिश्वा मुख्याय चक्रे पचन्पक्तीरपिवः सोममस्य
॥ ११ ॥ नवग्वानः सुतसोमास इन्द्रं दर्शन्वासो अभ्यर्चन्त्यर्कैः । गव्यं चिदूर्व-
मग्निनातयन्तं तं चित्ररः शशमाना अपं वन् ॥ १२ ॥ कथो नु ते परि चराणि
विदन्तीर्वा मघयन्त्या वक्रथं । या चो नु नव्या कृणवः शविष्ट मेदु ता तै विदथेषु ब्रवाम

अ० ४ । अ० १ । व० २८] २५ ? [म० ५ । अ० २ । सू० ३० ।

॥ १३ ॥ एता विश्वा चकृवाँ इन्द्र भूर्यपरीतो जनुपा वीर्येण । या चिन्नु वज्रि-
न्कृणवो दधृष्वान्न ते वर्ता तर्विष्या अस्ति तस्याः ॥ १४ ॥ इन्द्र ब्रह्म क्रियमाणा
जुषस्व या ते शविष्ट नव्या अकर्म । वस्त्रेव भद्रा सुकृता वसूयू रथं न धीरः स्वपा
अतक्षम् ॥ १५ ॥ २५ ॥

॥ ३० ॥ १-१५ वधुरात्रेय ऋषिः ॥ इन्द्र ऋणञ्चयश्च देवता ॥ छन्दः-
१-५, ८, ९ निचृत्रिष्टुप् । १० विराट् त्रिष्टुप् । ७, ११, १२ त्रिष्टुप् ।
६, १३ पङ्क्तिः । १४ स्वराट्पङ्क्तिः । १५ भुरिक् पङ्क्तिः ॥ स्वरः-१-५,
७-१२ धैवतः । ६, १३-१५ पञ्चमः ॥

॥ ३० ॥ कस्य वीरः को अपश्यदिन्द्रं सुखरथमीयमानं हरिभ्याम् । यो
राया वज्री सुतसोममिच्छन्तदोको गन्ता पुरुहूत ऊती ॥ १ ॥ अवाचचक्षं पद-
मस्य सस्वरुग्रं निधातुरन्वायमिच्छन् । अपृच्छमन्याँ उत ते म आहुरिन्द्रं नरो
बुबुधाना अशेम ॥ २ ॥ प्र नु वयं सुते या ते कृतानीन्द्र ब्रवां यानि नो जुजो-
षः । वेददविद्वाञ्छृणवश्च विद्वान्वहतेऽयं मघवा सर्वसेनः ॥ ३ ॥ स्थिरं मनश्च-
कृषे जात इन्द्र वेपीदेको युधये भूर्यसथित् । अश्मानं चिच्छवसा दिद्युतो वि-
विदो गवामूर्ध्वमुस्त्रियाणाम् ॥ ४ ॥ परो यत्त्वं परम आजनिष्ठाः परावति श्रुत्यं
नाम् विभ्रत् । अतश्चिदिन्द्रादभयन्त देवा विश्वा अपो अजयद्दासपत्नीः ॥ ५ ॥
२६ ॥ तुभ्येदेते मरुतः सुशेवा अर्चन्त्यर्कं सुन्वन्त्यन्धः । अहिमोहानमप आशयानं
प्र मायाभिर्मायिनं सत्तदिन्द्रः ॥ ६ ॥ वि पू मृधो जनुपा दानमिन्वन्नहन्गवा
मघवन्तसञ्चक्रानः । अत्रा दासस्य नमुचेः शिरो यदवर्तयो मनवे गातुमिच्छन्
॥ ७ ॥ युजं हि मामकृथा आदिदिन्द्र शिरो दासस्य नमुचेर्मथायन् । अश्मानं
चित्स्वर्यैर्वर्तमानं प्र चक्रियेव रोदसी मरुद्भ्यः ॥ ८ ॥ स्त्रियो हि दास आर्यु-
धानि चक्रे किं मां करन्नबला अस्य सेनाः । अन्तर्हृत्पुत्रे अस्य धेने अयोप
प्रेद्युधये दस्युमिन्द्रः ॥ ९ ॥ समत्र गावोऽभितोऽनवन्तेहेह वत्सैर्वियुता यदासन् । सं
ता इन्द्रो असृजदस्य शार्कैर्यदीं सोमांसः सुषुता अमन्दन् ॥ १० ॥ २७ ॥ यदीं
सोमां वृधूता अमन्दन्नरोरवीदृषभः सादनेषु । पुरन्दरः पपिवाँ इन्द्रो अस्य पु-
नर्गवामददादुस्त्रियाणाम् ॥ ११ ॥ भद्रमिदं रुशमा अग्ने अकृन्गवां चत्वारि ददंतः
सहस्रा । ऋणञ्चयस्य प्रयता मघानि प्रत्यग्रभीष्म नृतमस्य नृणाम् ॥ १२ ॥
सपेशंसं मावं सृजन्त्यस्तं गवां सहस्रैरुशमांसो अग्ने । तीव्रा इन्द्रममन्दुः सु-

॥ ३१ ॥ १—१३ अथस्युरात्रेय ऋषिः ॥ १—८, १०—१३ इन्द्रः ।
२. इन्द्रः कुम्भो वा । ३. इन्द्र उशना वा । ६ इन्द्रः कुत्सश्च देवता ॥
सप्तः—१, २, ७, ७, ६, ११ निचृत्त्रिष्टुप् । ३, ४, ६, १० त्रिष्टुप् । १३
निगदत्रिष्टुप् । २, १२ स्वराट्पङ्क्तिः ॥ स्वरः—१—७, ६—११, १३ धैवतः ।
२. १३ पञ्चमः ॥

॥ ३१ ॥ इन्द्रो रथाय प्रवर्तै कृणोति यमध्यस्थान्मघवा वाजयन्तम् ।
गुर्येन प्ररवां व्युनोति गोपा अरिष्ठो याति प्रथमः सिपांसन् ॥ १ ॥ आ
म द्रेव हरियो मा वि वैतः पिशङ्गराते अभि नः सचस्व । नहि त्वदिन्द्र व-
न्मो शन्यदस्त्यमेनाश्चिज्जनिवतश्चकर्ष ॥ २ ॥ उद्यत्सहः सहस्र आजनिष्ठ दे-
दिष्ठ इन्द्र इन्द्रियाणि विश्वा । प्राचोदयत्सुदुघा वरे अन्तर्वि ज्योतिषा संवधु-
न्वतर्गोऽवः ॥ ३ ॥ अनवस्ते रथमश्वाय तज्जन्त्वष्टा वज्रं पुरुहूत द्युमन्तम् । व्र-
ह्माण इन्द्रं मह्यन्तो अकैरवर्धयन्नह्ये हन्तुवा उ ॥ ४ ॥ वृष्णे यत्ते वृषणो अ-
केमर्जानिन्द्र प्रावाणो अदितिः सजोषाः । अनश्वासो ये पवयोऽस्था इन्द्रोपिता
अभ्यवर्तन्तु दस्यून् ॥ ५ ॥ २६ ॥ प्र ते पूर्वाणि करणानि वोचं प्र नूतना मघ-
वन्त्या चकर्ष । शक्तीवो यद्विभ्रा रोदसी उभे जयन्नपो मनवे दानुचित्राः ॥ ६ ॥
तदिन्तु ते करणं दस्म विप्राहिं यदघ्नो जो अत्रामिमीधाः । शुण्णस्य चित्परिमा-
ना अगृभ्णाः प्रयित्वं यन्न ए दस्यूरसेधः ॥ ७ ॥ त्वमपो यदवे तुर्वशायारमयः सुदु-
ताः पार इन्द्र । उग्रमेयातमवहो ह कुत्सं सं ह यद्वामुशनारन्त देवाः ॥ ८ ॥ इ-
न्द्राकुत्सा वहमाना रथेना वामत्या अपि कर्णे वहन्तु । निः पीमद्भयो धर्मयो
निः पथस्थान्प्रानो हृदो वरथस्तर्मांसि ॥ ९ ॥ वातस्य युक्तान्सुयुजश्चिदश्वा-
न्नुविदिन्देपो अजगन्नवस्युः । विश्वे ते अत्र मरुतः सखाय इन्द्र ब्रह्माणि त-
र्विपीमवर्धन ॥ १० ॥ ३० ॥ सूरश्चिदथं परितक्म्यायां पूर्वं कर्दुपरं जूजुवांसम् ।
भरं प्रक्रमेशः नं रिणाति पुरो दधत्सनिप्यति क्रतुं नः ॥ ११ ॥ आयं जना
शभिचतै जगामेन्द्रः सखायं सूतसोममिच्छन् । वदन्प्रावाव वेदिं श्रियाते यस्य

अ० ४ । अ० २ । व० १] २५३ [म० ५ । अ० ३ । सू० ३३ ।

जीरमध्वर्यवश्चरन्ति ॥ १२ ॥ ये चाकनन्त चाकनन्त नू ते मती अमृत मो ते
अह आरन् । वावन्धि यज्यूरुत तेषु धेह्योजो जनेषु येषु ते स्याम ॥ १३ ॥ ३१ ॥

॥ ३२ ॥ १-१२ गातुरात्रेय ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः-१, ७, ६,
११ त्रिष्टुप् । २, ३, ४, १०, १२ निचृत्त्रिष्टुप् । ५, ८ स्वराद् पङ्क्तिः । ६
भुरिक् पङ्क्तिः ॥ स्वरः-१-४, ७, ६-१२ धैवतः । ५, ६, ८ पञ्चमः ॥

॥ ३२ ॥ अर्दरुत्समसृजो वि खानि त्वमर्णवान्वद्धधानाँ अरम्णाः । म-
हान्तमिन्द्र पर्वतं वि यद्वः सृजो वि धारा अव दानवं हन् ॥ १ ॥ त्वमुत्साँ ऋ-
तुभिर्वद्धधानाँ अरंह ऊधः पर्वतस्य यज्जिन् । अहिँ चिदुग्र प्रयुतं शयानं जघन्वाँ
इन्द्र तविषीमयत्थाः ॥ २ ॥ त्यस्य चिन्महतो निर्मृगस्य वर्धर्जघान तविषीभिरि-
न्द्रः । य एक इदं प्रतिर्मन्यमान आदस्मादन्यो अजनिष्ट तव्यान् ॥ ३ ॥ त्यं चि-
देषां स्वधया मदन्तं मिहो नपातं सुवृधं तमोगाम् । वृषप्रभर्मा दानवस्य भामं व-
ज्रेण वज्री नि जघान शुष्णम् ॥ ४ ॥ त्यं चिदस्य ऋतुभिर्निषत्तममर्मणो विद-
दिदस्य मर्म । यदीँ सुक्षत्र प्रभृता मदस्य युयुत्सन्तं तमसि हर्म्ये धाः ॥ ५ ॥ त्यं
चिदित्था कल्पयं शयानमसूये तमसि वावृथानम् । तं चिन्मन्द्रानो वृषभः सुत-
स्योच्चैरिन्द्रो अपगूर्याँ जघान ॥ ६ ॥ ३२ ॥ उद्यदिन्द्रो महते दानवाय वर्धर्यमि-
ष्ट सहो अप्रतीतम् । यदीँ वज्रस्य प्रभृतौ ददाभ विश्वस्य जन्तोरधमं चकार ॥ ७ ॥
त्यं चिदरीँ मधुपं शयानमसिन्वं वज्रं मध्वादुग्रः । अपादमत्रं महता वधेन नि दु-
र्योण आवृणद्मधुवाचम् ॥ ८ ॥ को अस्य शुष्मं तविषीं वरात् एको धना भरते
अप्रतीतः । इमे चिदस्य अयसो नु देवी इन्द्रस्यौजसो भियसाँ जिहाते ॥ ९ ॥
न्यस्मै देवी स्वधितिर्जिहीत इन्द्राय गातुरुंशतीर्व येमे । सं यदोजो युवते विश्व-
माभिरनु स्वधान्ने जितयो नमन्त ॥ १० ॥ एकं नु त्वा सत्पतिं पाञ्चजन्यं ज्ञातं
शृणोमि यशसं जनेषु । तं मे जगृभ आशसो नविष्ठं दोषावस्तोर्हवमानास इन्द्रम्
॥ ११ ॥ एवा हि त्वामृतुथा यातयन्तं मघा विप्रेभ्यो ददतं शृणोमि । किं ते व-
द्वाणो गृहते सखायो ये त्वाया निदधुः कार्ममिन्द्र ॥ १२ ॥ ३३ ॥ १ ॥ २ ॥

॥ ३३ ॥ १-१० संवरणः प्राजापत्य ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः-१,
२, ७ पङ्क्तिः । ३ निचृत्पङ्क्तिः । ४, १० भुरिक् पङ्क्तिः । ५, ६ स्वराद् पङ्क्तिः । ८
भुरिक् पङ्क्तिः ॥ स्वरः-१-७, १० पञ्चमः । ८, ९ धैवतः ॥

॥ ३३ ॥ माँं इदे तुवमे दीध्ये नृनिन्द्रायेत्या तुवमे अतव्यान् । यो अस्मै
मृषिं वासमानो मृगो जने मर्षयिष्यते ॥ १ ॥ स त्वं न इन्द्र धियसानो अकै-
रमीतां वृन्तोन्मथेः । या इत्या मेववन्ननु जोषं वत्तो अभि प्रार्यः संक्षि जनान्
॥ २ ॥ न ते ते इन्द्राभ्यस्मृत्वायुक्तासो अव्रत्ता यदसन् । तिष्ठा रथमधि
नं वज्रहन्ता मृषिं देव यममे स्वथः ॥ ३ ॥ पुरु यत्त इन्द्र सन्त्युक्था गवे च-
न्युतिगम् गुह्यम् । तुक्ते सूर्याय चिदोक्तमि स्वे वृषा समत्सु दासस्य नाम चित्
॥ ४ ॥ न्यं ते ते इन्द्र ये जनः शर्षो जज्ञाना यातारच रथाः । आस्माज्जगम्या
दाशुष्य मत्या भगो न हव्यः प्रभृथेषु चारुः ॥ ५ ॥ १ ॥ पृपृत्तेर्यमिन्द्र त्वे
लोतां नृम्णानि च नृतमानो अर्षतः । स न एनीं वसवानो रयिं दाः प्रार्यः स्तुपे
नुविप्रयस्य दानम् ॥ ६ ॥ एवा न इन्द्रोतिभिरेव णाहि गृणतः शूर कारुन् । उत्त
न्वत्तं ददतो वाजमातां पिप्रोहि मध्यः सुपुतस्य चारोः ॥ ७ ॥ उत्त त्वे मा पौ-
रुन्त्यस्य सूरस्त्रसदस्योद्विगिणो रराणाः । वहन्तु मा दश श्येतासो अस्य
गंगितस्य क्रतुभिर्नु संरचे ॥ ८ ॥ उत्त त्वे मा मारुतार्वस्य शोणाः क्रत्वाम-
वानो विदस्य रातां । सहस्रा मे च्यवतानो ददान आनुकमर्यो वपुषे नार्चत्
॥ ९ ॥ उत्त त्वे मा ध्वन्यस्य जुष्टां लक्ष्मण्यस्य सुरुचो यतानाः । मद्वा शयः सं-
वत्तस्य ऋषेर्वजं न गावः प्रयता अपि ग्मन् ॥ १० ॥ २ ॥

॥ ३४ ॥ १-६ संवरणः प्राजापत्य ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः-१ भुरिक्
मिष्टु । ६, ६, त्रिष्टु । २, ४, ५ निचृज्जगती । ३, ७, जगती । ८ विराड्जगती ॥
स्वरः-१, ६, ६ धैवतः । २-५, ७, ८ निपादः ॥

॥ ३४ ॥ अजातशत्रुप्रजरा स्वर्वत्यनु स्वधामिता दस्ममीयते । सुनोतन् प-
चत्त व्रक्षवाहसे पुरुषुताय प्रतरं दधातन ॥ १ ॥ आयः सोमेन जठरमपिप्रताम-
न्दत प्रयत्ता मध्यो अन्धसः । यदीं मृगाय हन्तवे महावधः सहस्रभृष्टिमुशनां वधं
नमत् ॥ २ ॥ यो अस्मै घ्नस उत्त वा य ऊर्ध्वनि सोमं सुनोति भवति द्युमाँ अह ।
अपाप शक्रस्वतनुष्टिपृहति तनूशुभं प्रयत्ता यः कवासुखः ॥ ३ ॥ यस्यावधीत्पित-
रं यस्य मातरं यस्य शक्रो भ्रातरं नात ईषते । वेतीदस्य प्रयता यतङ्करो न किल्बिषा-
दीपते वस्व आक्रुः ॥ ४ ॥ न पञ्चभिर्दशभिर्वष्टयारभं नासुन्वता सचते पुष्यता
चन । जिनाति वेदमुया हन्ति वा धुनिरा देव्युं भजति गोमति व्रजे ॥ ५ ॥ ३ ॥
विन्वक्तव्यः समृता चक्रमासुजोऽसुन्वतो विपुणः सुन्वतो वृधः । इन्द्रो विश्वस्य

अ० ४ । अ० २ । व० ७] २५५ [म० ५ । अ० ३ । सू० ३६ ।

दमिता विभीषणो यथावशंनयति दासमार्यः ॥ ६ ॥ समीं पणेरजति भोजनं
मुपे वि दाशुपे भजति सूनरं वसु । दुर्गे चन ध्रियते विश्व आ पुरु जनो यो अ-
स्य तविषीमकुधत् ॥ ७ ॥ सं यज्जनौ सुधनौ विश्वशर्यसावेदिन्द्रो मधवा
गोपु शुभ्रिपु । युजं ह्यन्यमकृत प्रवेपन्युदीं गव्यं सृजते सत्त्वभिर्धुनिः ॥ ८ ॥ स-
हस्रसामाभिर्वेशि शृणीपे शत्रिमग्न उपमां केतुमर्यः । तस्मा आपः सुन्यतः पीप-
यन्त तस्मिन्त्रममवत्त्वेषमस्तु ॥ ९ ॥ ४ ॥

॥ ३५ ॥ १-८ प्रभूवसुराङ्गिरस ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः-१ नि-
चृदनुष्टुप् । ३ भुरिगनुष्टुप् । ७ अनुष्टुप् । २ भुरिगुण्णिक । ४, ५, ६, स्वराडु-
ण्णिक । ८ भुरिग्वृहती ॥ स्वरः-१, ३, ७ गान्धारः । २, ४-६ ऋषभः । ८ मध्यमः ॥

॥ ३५ ॥ यस्ते साधिष्ठोऽवस इन्द्र क्रतुप्रमा भर । अस्मभ्यं चर्षणीसहं सस्ति
वाजेषु दुष्टरम् ॥ १ ॥ यदिन्द्र ते चतस्रो यच्छूर सन्ति तिस्रः । यद्वा पञ्च क्षि-
तीनामवस्तत्सु न आ भर ॥ २ ॥ आ तेऽवो वरेण्यं वृषन्तमस्य हूमहे । वृषजू-
तिर्हि जज्ञिष आभूभिरिन्द्र तुर्वणिः ॥ ३ ॥ वृषा ह्यसि राधसे जज्ञिषे वृष्णि ते
शवः । स्वक्षत्रं ते धृषन्मनः सत्राहमिन्द्र पौंस्यम् ॥ ४ ॥ त्वं तमिन्द्र मर्त्यममित्र-
यन्तमद्रिवः । सर्वरथा शतक्रतो नि याहि शवसस्पते ॥ ५ ॥ ५ ॥ त्वामिद्वृत्रह-
न्तम जनांसो वृक्तवर्हिषः । जुग्रं पूर्वीषु पूव्यं हवन्ते वाजसातये ॥ ६ ॥ आमस्क-
मिन्द्र दुष्टरं पुरोयावानमाजिपु । सयावानं धनैधने वाजयन्तमवा रथम् ॥ ७ ॥
अस्माकमिन्द्रेहि नो रथमवा पुरन्व्या । वयं शविष्ठ वार्यं द्विवि श्रवोदधीमहि द्विवि
स्तोमं मनामहे ॥ ८ ॥ ६ ॥

॥ ३६ ॥ १-६ प्रभूवसुराङ्गिरस ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः-१, ४,
५ निचृत्रिष्टुप् । २, ६ त्रिष्टुप् । ३ जगती ॥ स्वरः-१, २, ४-६ धैवतः ।
३ निषादः ॥

॥ ३६ ॥ स आ गमदिन्द्रो यो वसूनां चिकेतदातुं दामनो रयीणाम् । धन्व-
चरो न वंसगस्तृषाणश्चक्रमानः पिबतु दुग्धमंशुम् ॥ १ ॥ आ ते हनू हरिवः शूर
शिप्रे रुदृत्सोमो न पर्वतस्य पृष्ठे । अतु त्वा राजन्वतो न द्विन्वन् गीर्भिमदेम पुरु-
द्वत विश्वे ॥ २ ॥ चक्रं न वृत्तं पुरुद्वत वेपते मनो भिया मे अमतेरिदं द्विवः । र-
थादधि त्वा जरिता सदावृध कुवित्रु स्तोपन्मववन्पुरुवसुः ॥ ३ ॥ एष ग्रावेव

म० ४। म० २। व० १०] २५६ [म० ५। अ० ३। सू० ३६।

जित्वा न इन्द्रेति वाचं बृहदाशुषाणः । प्र सव्येन मन्वन्त्यांसि शायः प्र दक्षि-
निर्देशितो मा वि चैनः ॥ ४ ॥ वृषां त्वा वृषणं वर्धतु द्यौष्टिषा वृषभ्यां वहसे ह-
निष्याम् । न तो वृषा वृषण्यः सुशिश्रु वृषकृतो वृषां वज्रिन्भरै धाः ॥ ५ ॥ यो रो-
हिर्नो वृजिर्नो वृजिर्नो वान्त्रिभिः शतैः सचमानावदिष्ट । यूने समस्मै क्षितयो नमन्तां
धुनराय मरुतो दुनोया ॥ ६ ॥ ७ ॥

॥ ३७ ॥ १—५ अत्रिर्ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः—? निचृत्पङ्क्तिः ।
२ विराडनुष्टुप् । ३, ४, ५ निचृत्त्रिष्टुप् ॥ स्वरः—? पञ्चमः । २-५ धैवतः ॥

॥ ३७ ॥ सं भ्रान्तुना यतते सूर्यस्यानुद्धानो घृतपृष्ठः स्वचाः । तस्मा अमृधा
वृषासो व्युन्द्धान्य इन्द्राय सुतसौमो जराते ॥ १ ॥ समिद्धाग्निर्वनवत्स्तीर्षवर्हिर्युक्त-
वृष्टिर्गन्धर्वो पतिमिच्छन्त्येति य ई वहति मर्हिपीमिषिराम् । आस्यं श्रवस्याद्रथ आ
नामं पिबन्ति गोसखायम् । आ सत्वनैरजति हन्ति वृत्रं चेति क्षितीः सुभगो नाम
पुण्यन् ॥ ४ ॥ पुण्यात्क्षेमं अभि योगे भवात्युभे वृत्तौ संयुती सं जयाति । प्रियः
सौ प्रियो अन्ता भवाति य इन्द्राय सुतसौमो ददाशत् ॥ ५ ॥ ८ ॥

॥ ३८ ॥ १—५ अत्रिर्ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः—? अनुष्टुप् । २, ३,
४ निचृदनुष्टुप् । ५ विराडनुष्टुप् ॥ गान्धारः स्वरः ॥

॥ ३८ ॥ उरोष्टं इन्द्र राधसो विभ्वी रातिः शतक्रतो । अर्धा नो विश्व-
चरणे घुम्ना सुतत्र मंहय ॥ १ ॥ यदीमिन्द्र श्रवायमिषं शविष्ठ दक्षिणे । प्रप्रथे
दीर्घश्रुतमं हिरण्यवर्णं दुष्टरम् ॥ २ ॥ शुष्मासो ये तं अद्रिवोमेहनां केतसारपः ।
वृषा देवावभिष्टे दिवश्च गमश्च राजयः ॥ ३ ॥ उतो नो अस्य कस्य चिद्विदस्य
सर्वं वृत्रहन । अस्मभ्यं नृम्णामा भरास्मभ्यं नृमणस्यसे ॥ ४ ॥ नूत आभिरभि-
ष्टिमिस्तव शर्मञ्जतक्रतो । इन्द्र स्याम सुगोपाः शूर स्याम सुगोपाः ॥ ५ ॥ ६ ॥

॥ ३९ ॥ १—५ अत्रिर्ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः—? विराडनुष्टुप् ।
२, ३ निचृदनुष्टुप् । ४ म्वराहुषिण्क् । ५ वृहती ॥ स्वरः—?—३ गान्धारः । ४
पञ्चमः । ५ मन्वमः ॥

अ० ४ । अ० २ । व० १३] २५७ [म० ५ । अ० ३ । सू० ४१ ।

॥ ३६ ॥ यदिन्द्र चित्र मेहनास्ति त्वादातमद्रिवः । राधस्तनो विद्वत्स उ-
भयाहस्त्या भर ॥ १ ॥ यन्मन्यसे वरेण्यमिन्द्रं युक्तं तदा भर । विद्याम तस्य ते
व्यमकूपारस्य दावने ॥ २ ॥ यत्ते दित्सु प्रराध्यं मनो अस्ति श्रुतं बृहत् । तेन
दृष्ट्वा चिदद्रिव आ दाजं दपि सातये ॥ ३ ॥ मंहिष्ठं वो मघोनां राजानं चर्ष-
णीनाम् । इन्द्रमुप प्रशस्तये पूर्वोभिर्जुजुषे गिरः ॥ ४ ॥ अस्मा इत्काव्यं वच उ-
क्थमिन्द्राय शंस्यम् । तस्मा उ ब्रह्मवाहसे गिरौ वर्धन्त्यत्रयो गिरः शुम्भन्त्यत्रयः
॥ ५ ॥ १० ॥

॥ ४० ॥ १—६ अत्रिर्ऋषिः ॥ १—४ इन्द्रः । ५ सूर्यः । ६—६ अत्रिर्दे-
वता ॥ छन्दः—१ निचृदुष्णिक् । २, ३ उष्णिक् । ६ स्वरादुष्णिक् । ४ त्रिष्टुप् ।
५, ६, ८ निचृत्त्रिष्टुप् । ७ भुरिक्पङ्क्तिः ॥ स्वरः—१—३, ६ ऋपधः ।
४—६, ८ धैवतः । ७ पञ्चमः ॥

॥ ४० ॥ आ याह्यद्रिभिः सुतं सोमं सोमपते पिव । वृषन्निन्द्र वृषभिर्वृत्रहन्तम्
॥ १ ॥ वृषा ग्रावा वृषा मदो वृषा सोमो अयं सुतः । वृषन्निन्द्र वृषभिर्वृत्रहन्तम्
॥ २ ॥ वृषा त्वा वृषणं हुवे वज्रिञ्चित्राभिर्ऋतिभिः । वृषन्निन्द्र वृषभिर्वृत्रहन्तम्
॥ ३ ॥ ऋजुपी वज्री वृषभस्तुरापादुष्मी राजा वृत्रहा सोमपावा । युक्त्वा
हरिभ्यामुप यासद्वाङ्माध्यन्दिने सर्वने मत्सदिन्द्रः ॥ ४ ॥ यत्त्वा सूर्यं स्वर्भा-
नुस्तमसाविध्यदासुरः । अत्रैत्रविद्यथा मुग्धो भुवनान्यदीधयुः ॥ ५ ॥ ११ ॥
स्वर्भानोरथ यदिन्द्र माया अबो दिवो वर्तमाना अवाहन । गूळं सूर्यं तमसापत्रेन
तुरीयेण ब्रह्मणाविन्ददत्रिः ॥ ६ ॥ मा मामिमं तव सन्तमत्र इत्स्या द्रुग्धो भियसा
नि गारीत् । त्वं मित्रो असि सत्यराधास्तौ मेहावतं वरुणश्च राजा ॥ ७ ॥
ग्रावणो ब्रह्मा युयुजानः सपर्यन् कीरिणा देवान्नमसोपशिक्षन् । अत्रिः सूर्यस्व
दिवि चक्षुराधात्स्वर्भानोरप माया अयुक्षत् ॥ ८ ॥ यं वै सूर्यं स्वर्भानुस्तमसावि-
ध्यदासुरः । अत्रयस्तमन्वाविन्दब्रह्मण्ये अशक्नुवन् ॥ ९ ॥ १२ ॥

॥ ४१ ॥ १—२० अत्रिर्ऋषिः ॥ विधे देवा देवताः ॥ छन्दः—१, २, ६,
१५, १८ त्रिष्टुप् । ४, १३ विरादत्रिष्टुप् । ३, ७, ८, १४, १६ पङ्क्तिः । ५,
९, १०, ११, १२ भुरिक्पङ्क्तिः । २० याजुषी पङ्क्तिः । १६ जगती । १७
निचृज्जगती ॥ स्वरः—१, २, ४, ६, १३, १५, १८ धैवतः । ३, ५, ७—१२,
१४, १६, २० पञ्चमः । १६, १७ निपादः ॥

१२१ ॥ को नु वो मिवावरुणावृतायन्विचो वा महः पार्थिवस्य वा दे ।
 जगत्स्य वा नदसि जग्मीयां नो यज्ञायते वा पशुपो न वाजान् ॥ १ ॥ ते नो
 दिवो वरुणो अग्निमायुग्निर्वा अभुजा मरुतो जुपन्त । नमोभिर्वा ये दधते सुवृक्ति
 नमो रुद्राय मीळरुपे सजोपाः ॥ २ ॥ आ वां येष्ठा रिवना हुवध्वै वारतस्य
 पन्तुर्गन्ध पृष्टा । इत वा दिवो अमुराय मन्म प्रान्थासीव यज्यवे भरध्वम्
 ॥ ३ ॥ प्र सज्जणो दिव्यः कल्पं होता त्रितो दिवः सजोपा वारतो अग्निः । पूषा
 भर्तः प्रभृथे विश्वधोमा आजि न जग्मुराश्वश्वतमाः ॥ ४ ॥ प्र वो रयि युक्ता-
 द्यै भग्जं राय एषेज्वसे दधीत धीः । सुशेव एवैराशिजस्य होता ये व एवा
 मयन्नुगणाम् ॥ ५ ॥ १३ ॥ प्र वो वायुं रथयुजं कृणुध्वं प्र देवं विप्रं पन्तिता-
 र्मस्तैः । इषुव्यवे अतसापः पुरन्धीर्वस्वीर्तो अत्र पत्नीरा धिये धुः ॥ ६ ॥ उपे
 व एषे वन्नेभिः शूर्पैः प्र गृही दिवश्चितयजिर्कैः । उपासानक्ता विदुषीव वि-
 भ्रमा हा वहतो मर्त्याय युवम् ॥ ७ ॥ अभि वो अर्चं पोष्यावतो नृन्वास्तोष्पतिं
 त्वष्टारं रराणः । धन्या सजोपा धिपणा नमोभिर्वनस्पतीरोपधी राय एषे ॥ ८ ॥
 तुने नृस्तने पर्वताः सन्तु स्वैतवो ये वसवो न वीराः । पन्ति आप्त्यो यजतः
 सदा नो वधीतः शंसं नयो अभिष्टौ ॥ ९ ॥ वृष्णो अस्तोपि भूम्यस्य गर्भे त्रितो
 नपातमपां सुवृक्ति । गृणीते अग्निरेतरी न शूर्पैः शोचिर्केशो नि रिणाति वना
 ॥ १० ॥ १४ ॥ कथा महे रुद्रियाय ब्रवाम कदाये चिकितुषे भगाय । आप
 ओपधीत नोऽवन्तु धार्यना गिरयो वृत्तकेशाः ॥ ११ ॥ शृणोतु न ऊर्जा प-
 निगिरः स नभस्तरीया इपिरः परिज्मा । शृण्वन्त्वापः पुरो न शुभ्राः परि
 सुचो ववृहाणस्याद्रेः ॥ १२ ॥ विदा चिनु महान्तो ये व एवा ब्रवाम दस्मा वार्य
 दधीताः । वयश्च न सुभ्वः आर्व यन्ति चुभा मर्तमनुयतं वधस्नैः ॥ १३ ॥
 ॥ १४ ॥ आ देव्यानि पार्थिवानि जन्मापश्वाच्छा सुमखाय वोचम् । वर्धन्तां
 शानो गिरिवन्द्राग्रा उदा वर्धन्तामभिषाता अर्णाः ॥ १४ ॥ पदेपदे मे जरिमा नि
 धायि वल्की वा श्रुता या प्रायुभिश्च । सिपेकु माता मही रसा नः स्मत्सूरि-
 मिश्रोऽनुहस्तं अजुवनिः ॥ १५ ॥ १५ ॥ कथा दाशेष नमसा सुदानूनेवया मरु-
 तो अन्वोक्तं प्रथ्वतो मन्तो अच्योक्तं । मा नोऽहिर्वृध्यो रिपे धादस्माकं भू-
 दुषमातिवनिः ॥ १६ ॥ इति चिनु प्रजायै पशुमत्यै देवासो वनते मर्त्या व आ
 देवानो वनते मर्त्या वः । अत्रा शिवां तन्वो धासिमस्या जरां चिन्मे निर्वृतिर्ज-
 प्रसीत ॥ १७ ॥ तां वो देवाः सुमतिमृज्यन्तीमिषमश्याम वसवः शसा गोः ।

अ० ४ । अ० २ । व० १६] २५६ [म० ५ । अ० ३ । सू० ४२ ।

सा नः सुदानुर्मृळयन्ती देवी प्रति द्रवन्ती सुविताय गम्याः ॥ १८ ॥ अभि न
इळा युथस्य माता स्मच्छदीभिर्बुधशी वा गृणालु । उर्वशी वा बृहद्विवा गृणाना-
भ्यूर्वाणा प्रभृथस्यायोः ॥ १६ ॥ सिषकु न ऊर्जव्यस्य पुष्टेः ॥ २० ॥ १६ ॥

॥ ४२ ॥ १-१८ अत्रिर्ऋषिः ॥ विश्वेदेवा देवताः ॥ छन्दः—१, ४,
६, ११, १२, १५, १६, १८ निचृत्रिष्टुप् । २ विराद् त्रिष्टुप् । ३, ५, ७, ८,
९, १३, १४ त्रिष्टुप् । १७ याजुषी पङ्क्तिः । १० भुरिक् पङ्क्तिः ॥ स्वरः—१-९,
११—१६, १८ धैवतः । १०, १७ पञ्चमः ॥

॥ ४२ ॥ प्र शन्तमा वरुणं दीधितिं गीमित्रं भगमदिति नूनमश्याः । पृष-
द्योनिः पञ्चहोता ऋणोत्वर्तपन्था असुरो मयोभुः ॥ १ ॥ प्रति मे स्तोममदिति-
र्जगृभ्यात्सूनुं न माता हृद्यं सुशेवम् । ब्रह्म प्रियं देवहितं यदस्त्यहं मित्रे वरुणे
यन्मयोभु ॥ २ ॥ उदीरय कवितमं कवीनामुनत्तैनमभि मध्वा द्यूतेन । स नो व-
सूनि प्रयता हितानि चन्द्राणि देवः सविता सुवाति ॥ ३ ॥ समिन्द्र णो मनसा
नेषि गोभिः सं सूरिभिर्हरिवः सं स्वस्ति । सं ब्रह्मणा देवहितं यदस्ति सं देवा-
नौ सुमत्या यज्ञियानाम् ॥ ४ ॥ देवो भगः सविता रायो अंश इन्द्रो वृत्रस्य स-
ज्जितो धनानाम् । ऋभुक्षा वाज उत वा पुरन्धिरवन्तु नो अमृतासस्तुरासः ॥ ५ ॥
१७ ॥ मरुत्वतो अप्रतीतस्य जिष्णोरर्जूर्यतः प्र ब्रवामा कृतानि । न ते पूर्वं मघ-
वन्नापरासो न वीर्यं नूतनः कश्चनाप ॥ ६ ॥ उप स्तुहि प्रथमं रत्नधेयं बृहस्पतिं
सन्तितारं धनानाम् । यः शंसते स्तुवते शम्भविष्ठः पुरुवसुरागमज्जोहुवानम् ॥ ७ ॥
तवोतिभिः सचमाना अरिष्टा बृहस्पते मघवानः सुवीराः । ये अश्वदा उत वा
सन्ति गोदा ये वस्त्रदाः सुभगास्तेषु रायः ॥ ८ ॥ विसर्माणं कृणुहि वित्तमेषां
ये भुञ्जते अपृणन्तो न उक्थैः । अप्रव्रतान्प्रसवे वाष्ट्रधानान्ब्रह्मद्विषः सूर्याया-
वयस्व ॥ ९ ॥ य ओहते रत्नसो देववीतावचक्रेधिस्तं मरुतो नि यात । यो वः
शमी शशमानस्य निन्दास्तुच्छान्कामान्करते सिष्विदानः ॥ १० ॥ १८ ॥ तयु
ष्टुहि यः स्विपुः सुधन्वा यो विश्वस्य क्षयति भेषजस्य । यच्चा महे सौमनसाय
रुद्रं नमोभिर्देवमसुरं दुवस्य ॥ ११ ॥ दमूनसो अपसो ये सुहस्ता वृष्णः पत्नीर्न-
द्यो विभवतृष्टाः । सरस्वती बृहद्विबोत राका दंशस्यन्तीर्वरिवस्यन्तु शुभ्राः ॥ १२ ॥
प्र सू महे सुशरणाय मेधां गिरं भरे नव्यसीं जायमानाम् । य आहना हुह्निर्बु-
क्षणासु रूपा मिनानो अकृणोदिदं नः ॥ १३ ॥ प्र सुष्टुतिः स्तनयन्तं रुवन्तमि-

अ० १। अ० २। अ० ३। २६० [म० ५। अ० ३। सू० ४३।

अग्निं तन्निर्दिशन्त्याः । यो अग्निमाँ उदनिमाँ इयति प्र विद्युता रोदसी उक्ष-
पताः ॥ १२ ॥ एत म्नापो मारुतं शयौ अच्छा रुद्रस्य सुतैर्युवैर्युवैरुदश्याः ।
शायौ शयै रवेने मा सुन्त्युषं सुहि पृषदश्वौ अयासः ॥ १५ ॥ प्रैप स्तोमः पृ-
षतां पुत्रिणां वृषतां ननुमार्गिणीषी शयै अश्याः । देवोदेवः सुहवो भूतु मलं मा नो
भुतां प्रिषीतां वृषीतां धान ॥ १६ ॥ उरौ देवा अनिवाधे स्याम ॥ १७ ॥ समधि-
तान्मया न्वनेन मयोभुवा सुप्रणीती गमेम । आ नो रुयिं बहतमोत वीराना
विश्वान्यमता सीर्भगानि ॥ १८ ॥ १९ ॥

॥ १३ ॥ १-१७ अत्रिर्कपिः ॥ विश्वेदेवा देवताः ॥ छन्दः—१, ३, ६,
८, ९, १७ निचृन्विष्टुः । २, ४, ५, १० ११, १२, १५ त्रिष्टुप् । ७, १३ वि-
ष्टुष्टुः । १४ भुरिष्टुष्टुः । १६ याजुषी पङ्क्तिः ॥ स्वरः—१-१३, १५, १७
धैवतः । १४, १६ पञ्चमः ॥

॥ १३ ॥ आ धेनवः पर्यसा तूर्यर्या अमधेन्तीरुप नो यन्तु मध्वा । महो राये वृ-
हतीः सुप्रचिप्रो मयोभुवो जरिता जोहवीति ॥ १ ॥ आ सुप्तुती नमसा वर्तयध्वै घात्रा
नाजाय प्राध्वी अमधे । पिना माता मधुवचाः सुहस्ता भरेभरे नो यशसाववि-
ष्टाम् ॥ २ ॥ अथर्वेवश्चकृवांसो मधूति प्र वायवे भरत चारु शुक्रम् । होतैव नः
प्रथमः पातम्य देव मध्वो रग्निमा ते मदाय ॥ ३ ॥ दश क्षिप्रौ युञ्जते वाहू अद्रि-
मोर्गन्ध या शमितारा सुहस्ता । मध्वो रसं सुगर्भस्तिगिरिष्ठां चनिश्चददुदुहे शुक्र-
मंशुः ॥ ४ ॥ असायि ते जुहुषाणाय सोमः क्रत्ये दत्ताय बृहते मदाय । हरी-
र्यं नृभूया येनो अर्वागिन्द्र प्रिया कृणुहि ह्यमानः ॥ ५ ॥ २० ॥ आ नो मही-
पुमोति सजोषा र्णां देवी नमसा सतह्वयाम् । मधोर्मदाय बृहतीमृतज्ञामाग्ने वह-
र्षाभिर्देवयानैः ॥ ६ ॥ अञ्जन्ति यं प्रथयन्तो न विप्रो वृषावन्तं नाग्निना तप-
नः । पितुर्न पुत्र उपमि मेष्ट आ वृषो अग्निमृतयन्नसादि ॥ ७ ॥ अच्छा मही-
कृती गन्तेशा गीदतो न गन्त्यध्विना हुवध्वै । मयोभुवा सरथा यातमर्वागन्तं नि-
वि भर्वाग्निर्न नाभिम् ॥ ८ ॥ प्र तव्यसो नमर्जकिं तुरस्याहं पूषण उत वायो-
र्गदाज । या गर्भमा चोदितारा मतीनां या वाजस्य द्रविणोदा उत त्मन् ॥ ९ ॥
आ नार्वाभिर्देवतां नञि विश्वाना रूपाभिर्जातवेदो हवानः । यज्ञं गिरो जरितुः सु-
प्रति नृ विश्वे गन्त मन्तो विश्वं जती ॥ १० ॥ २१ ॥ आ नो द्विषो बृहतः प-
विश्या तव्यसो नञ्जना गन्तु यज्ञम् । हवै देवी जुहुषाणा वृताचीं जग्मां नो वा-

अ० ४ । अ० २ । व० २४] २६१ [म० ५ । अ० ३ । सू० ४४ ।

चमुणती शृणोतु ॥ ११ ॥ आ वेधसं नीलपृष्ठं बृहन्तं बृहस्पतिं सदर्ने सादयध्वम् । सा-
दद्योनिं दम आ दीद्विवांसं हिरण्यवर्णमरूपं सपेम ॥ १२ ॥ आ धर्णसिर्वृहद्विबो
रराणो विश्वेभिर्गन्त्वोमभिर्द्वानः । ग्ना वसान ओपधीरमृधस्त्रिधातुश्चक्षो वृषभो
वयोधाः ॥ १३ ॥ मातुष्पदे परमे शुक्रआयोर्विपन्यवो रास्पिरासो अगमन् । सु-
शेव्यं नमसा रातहव्याः शिशुं मृजन्त्यायवो न वासे ॥ १४ ॥ बृहद्वयो बृहते तु-
भ्यमग्ने धियाजुरो मिथुनासः सचन्त । देवोदेवः सुहवो भूतु मह्यं मा नो माता पृ-
थिवी दुर्मतौ धातु ॥ १५ ॥ उरौ देवा अनिवाधे स्याम ॥ १६ ॥ समश्विनोरव-
स्या नूतनेन मयोभुवा सुप्रणीती गमेम । आ नो रयिं बहत्तमोत वीराना विश्वा-
न्यमृता सौभगानि ॥ १७ ॥ २२ ॥

॥ ४४ ॥ १-१५ अवत्सारः काश्यप अन्ये च दृष्टलिङ्गा ऋपयः ॥ वि-
श्वेदेवा देवताः ॥ छन्दः-१, १३ विराज्जगती । २, ३, ४, ५, ६ निचृज्जगती
८, ९, १२ जगती । ७ भुरिक् त्रिष्टुप् । १०, ११ स्वरात्त्रिष्टुप् । १४ विराट्
त्रिष्टुप् । १५ त्रिष्टुप् ॥ स्वरः-१-६, ८, ९, १२, १३ निषादः । ७, १०, ११,
१४, १५ धैवतः ॥

॥ ४४ ॥ तं प्रत्नथा पूर्वथा विश्वथेमथा ज्येष्ठताति बहिषदं स्वविदम् । प्रती-
चीनं वृजनं दोहसे गिराशुं जयन्तमनु यासु वर्धसे ॥ १ ॥ अग्ने सुदृशीरुपरस्य याः
स्वविरोचमानः कुरुभामचोदते । सुगोपा असि न दभाय मुक्रतो परो मायाभि-
र्ऋत आसु नाम ते ॥ २ ॥ अत्यं हविः संचते सच्च धातु चारिष्ठगातुः स द्योता
सहोभरिः । प्रसर्साणो अतु बहिर्वृषा शिशुर्मध्ये युवाजरो विबुहा हितः ॥ ३ ॥
प्र व एते सुयुजो यामत्रिष्टुप् नीचीरमुष्मै यम्य ऋतावृधः । सुयन्तुभिः सर्वशांस-
भीशुभिः क्रिविर्नामानि प्रवणे मुपायति ॥ ४ ॥ सज्जर्भुराणस्तर्हिभिः सुतेगृधै वयाकिनै
चित्तर्गर्भासु सुस्वरुः । धारवाकेष्वृजुगाथ शोभसे वर्धस्व पत्नीरुभि जीवो अंधरे
॥ ५ ॥ २३ ॥ ग्राहणेव ददृशे तादृगुच्यते सं ह्यायया दधिरे मिथ्रयाप्स्वा । महीपस्पभ्य-
सुरुपामुरु जयो बृहत्सुवीरमनपच्युतं सहः ॥ ६ ॥ वेत्यगृजनिश्चान्वा अति स्पृधः
समर्यता मनसा सूर्यः क्रविः । ग्रंसं रक्षन्तं परिं विश्वतो गयमस्माकं शर्म वनव-
त्स्वावसुः ॥ ७ ॥ ज्यायांसमस्य यतुनस्य केतुनं ऋपिस्वरं चराति यासु नाम ते ।
ग्राहशिन्ध्यायि तमपस्यया विद्वद्य उं स्वयं बहते सो अरं करन् ॥ ८ ॥ सुसुद्रमा-
सामव तस्थे अग्निमा न रिप्यति सर्वन् यस्मिन्नायता । अत्रा न हार्दि क्रवणस्य

इत्ये यथा प्रतिविद्यते पृथक्पृथक् ॥ ६ ॥ स हि ज्ञातव्यं मनसस्य चित्तिभिरेवा-
 दृश्यं यत्तदस्य सत्त्वं । अतस्मात्तस्य स्पृष्टव्यमस्मिन् शर्विष्ठं वाजं विदुषां चि-
 त्तमम् ॥ १० ॥ २४ ॥ अथेन आसामर्दिनिः कृत्वा मदीं विश्ववारस्य यज्ञतस्य
 प्राप्तिनः । तन्मन्यमन्यमर्थयन्त्येतन्ने विदुर्विपार्यं परिपानमन्ति ते ॥ ११ ॥ सदापृणो
 यज्ञो नि णिपो नर्थाद्वाहुक्तः शुनचित्तयो वः सचा । उभा स वरा प्रत्येति भाति
 न गन्दी गुणं भजते सुप्रयावभिः ॥ १२ ॥ सुतम्भरो यजमानस्य सत्पतिर्विश्वा-
 सामरः स धियामुदञ्जनः । भर्त्सेनू रसवच्छिद्ये पर्योऽनुब्रुवाणो अर्ध्येति न
 ज्ञान ॥ १३ ॥ यो जागार तमृचः कामयन्ते यो जागार तमु सामानि यन्ति ।
 यो जागार तमयं सोमं आह तवाहमस्मि सख्ये न्योकाः ॥ १४ ॥ अग्निर्जागार
 तमृचः कामयन्तेऽग्निर्जागार तमु सामानि यन्ति । अग्निर्जागार तमयं सोमं आह
 तवाहमस्मि सख्ये न्योकाः ॥ १५ ॥ २५ ॥ ३ ॥

॥ ४५ ॥ १-११ सदापृण आत्रेय ऋषिः ॥ विश्वेदेवा देवताः ॥ छन्दः-१,
 २ पङ्क्तिः । ५, ६, ११ भुक्तिः पङ्क्तिः । ८, १० स्वराद् पङ्क्तिः । ३ विराद् त्रिष्टुप् ।
 ४, ६, ७ निचृत्त्रिष्टुप् ॥ स्वरः—१, २, ५, ८—११ पञ्चमः । ३, ४, ६, ७
 धेनवः ॥

॥ ४५ ॥ विदा दिवो विप्यन्नद्रिमुक्थैरायत्या उपसो अर्चिनो गुः । अपा-
 श्रत मुजिनीकस्त्रर्गादि दुरो मानुषीर्देव आवः ॥ १ ॥ वि सूर्यो अमतिं न श्रियं सा-
 दौर्वाह्यो प्राता जानुती गात् । धन्वर्णसो नद्यः स्वादौ अर्णाः स्थूणो व सुर्मिता
 दहत योः ॥ २ ॥ अस्मा उक्थाय पर्वतस्य गर्भो महीनां जनुपे पून्यार्य । वि प-
 र्वतो जिहीतु साधतु योराविवासन्तो दसयन्तु भूमं ॥ ३ ॥ सूक्तेभिर्वो वचोभिर्दे-
 वानुष्टुभिर्वा न्वर्षी अवसे हुवर्ध्वै । उक्थेभिर्हि प्मा कवयः सुयज्ञा आविवासन्तो
 मन्तो यजन्ति ॥ ४ ॥ एतो न्वर्च सुव्योऽभवां प्र दुच्छुनां मिनवामा वरीयः ।
 अत्रे देवांसि सनुतर्द्वामायां प्राञ्चो यजमानमच्छ ॥ ५ ॥ २६ ॥ एता धियै कू-
 मवांसा मखायोऽथ या मातां ऋणुत व्रजं गोः । यथा मनुर्विशिशिप्रं जिगाय यया वृणि-
 म्भुनाया पुरीषम् ॥ ६ ॥ अर्तुनोदत्र हस्तयतो अद्विरार्चन्येन दर्श मासो नवग्वाः ।
 अर्तुं यती सरमा ना अविन्दुन्निश्वांनि मृत्याद्विराश्चकार ॥ ७ ॥ विश्वे अस्या
 वृषि मादिनायाः स यद्गोभिरद्विरसो नवन्त । उत्सं आसां परमे मथस्थं ऋतस्य
 यथा सरमा विदुः ॥ ८ ॥ आ सूर्यो यातु सप्ताश्वः क्षेत्रं यदस्योर्विया दीर्घ-

अ० ४ । अ० ३ । व० १] २६३ [म० ५ । अ० ४ । सू० ४७ ।

याथे । रघुः श्येनः पतयदन्धो अच्छा युवा कविर्दीदयद्रोषु गच्छन् ॥ ६ ॥ आ सूर्यो
अरुहच्छुक्रमणोऽयुक्त यद्धरितो वीतपृष्ठाः । उदना न नार्वमनयन्त धीरा आश्रयव-
तीरापो अर्वागतिष्ठन् ॥ १० ॥ धियं वो अप्सु दधिषे स्वर्पा ययातरन्दश मासो न-
वग्वाः । अया धिया स्याम देवगोपा अया धिया तुतुर्यामात्यंहः ॥ ११ ॥ २७ ॥

॥ ४६ ॥ १-८ प्रतिक्षत्र आत्रेय ऋषिः ॥ १-६ विश्वे देवाः । ७, ८
देवपत्न्यो देवताः ॥ छन्दः—१ भुरिग्जगती । ३, ५, ६ निचृज्जगती । ४, ७
जगती । २, ८ निचृत्पङ्क्तिः ॥ स्वरः १, ३, ४-७ निपादः । २, ८ पञ्चमः ॥

॥ ४६ ॥ हयो न विद्धाँ अयुजि स्वयं धुरि तां वहामि प्रतरणीमवस्युवम् ।
नास्या वशिम विमुचं नावृतं पुनर्विद्वान्पथः पुरगत ऋजु नैपति ॥ १ ॥ अग्न इन्द्र
वरुण मित्र देवाः शर्धः प्र यन्त मारुतोत विष्णो । उभा नासत्या रुद्रो अथ ग्नाः
पूषा भगः सरस्वती जुषन्त ॥ २ ॥ इन्द्राग्नी मित्रावरुणादिति स्वः पृथिवीं द्यां
मरुतः पर्वताँ अपः । हुवे विष्णुं पूषणं ब्रह्मणस्पतिं भगं नु शंसं सवितारमृतये
॥ ३ ॥ उत नो विष्णुरुत वातो अस्त्रिधो द्रविणोदा उत सोमो मयस्करत् ।
उत ऋभवं उत राये नो अश्विनोत त्वष्ट्रोत विभ्वानु मंसते ॥ ४ ॥ उत त्यन्नो
मारुतं शर्ध आ गमदिविज्जयं यजतं बर्हिःसदे । बृहस्पतिः शर्म पूषोत नो यमव-
रुध्यं वरुणो मित्रो अर्यमा ॥ ५ ॥ उत त्ये नः पर्वतासः सुशस्तयः सुदीतयो
नद्यस्त्रामणे भुवन् । भगो विभक्ता शवसावसा गमदुरुव्यचा अदितिः श्रोतु मे
हवम् ॥ ६ ॥ देवानां पत्नीरुशतीरवन्तु नः प्रवन्तु नस्तुजये वाजसातये । याः
पार्थिवासो या अपामपि व्रते ता नो देवीः सुहवाः शर्म यच्छत ॥ ७ ॥ उत ग्ना
व्यन्तु देवपत्नीरिन्द्राण्यग्नाय्यश्विनीराद् । आरोदसी वरुणानी शृणोतु व्यन्तु
देवीर्यऋतुर्जनीनाम् ॥ ८ ॥ २८ ॥ २ ॥

॥ ४७ ॥ १-७ प्रतिरथ आत्रेय ऋषिः ॥ विश्वे देवा देवताः ॥ छन्दः—१,
२, ३, ७, त्रिष्टुप् । ४ भुरिक्त्रिष्टुप् । ६ विरादत्रिष्टुप् । ५ भुरिक्पङ्क्तिः ॥ स्वरः—
१-४, ६, ७ धैवतः । ५ पञ्चमः ॥

॥ ४७ ॥ प्रयुज्जती दिव एति ब्रुवाणा मही माता दुहितुर्वोधयन्ती । आवि-
वांसन्ती युवतिर्मनीषा पितृभ्य आ सदेने जोहुवाना ॥ १ ॥ अजिरासस्तदप ईय-
माना आतस्थिवांसो अमृतस्य नाभिम् । अनन्तास उरवो विश्वतः सीं परि द्या-

नः २ । अ० ३ । न० ३] २६४ [म० ५ । अ० ४ । सू० ४६ ।

ननुर्विषो यन्ति पन्थाः ॥ २ ॥ वृक्षा संपृष्टो अरुणः सुपर्णः पूर्वस्य योनिं पितुरा-
 विवेकः । मयी विनो निवृत्तिः पृथिव्यमा वि चक्रमे रजसस्थात्यन्तौ ॥ ३ ॥ च-
 न्नामं विभक्तिं ज्ञेयन्तो दश गर्भं चरसे धापयन्ते । त्रिधातवः परमा अस्य गावो
 त्रिधातवन्ति परि मयो अन्तान् ॥ ४ ॥ इदं वपुर्निवर्चने जनासश्चरन्ति यन्नद्यस्त-
 मगर्भः । ते गर्भो विभक्तो मानुष्ये दृढे जाते यम्यासर्वन्धू ॥ ५ ॥ वि तन्व-
 ते भियो अग्ना अपानि वस्वा पुत्राय मातरो वयन्ति । उपप्रक्षेष्टपणो मोदमाना
 त्रिभग्ना वृध्वो यन्त्यच्छे ॥ ६ ॥ तदस्तु मित्रावरुणा तदग्ने शं योरस्मभ्यमिद-
 मन्नु शस्तम् । अग्नीमहि गाधमुत प्रतिष्ठां नमो दिवे बृहते सार्दनाय ॥ ७ ॥ १ ॥

॥ ४८ ॥ १-५ प्रतिभानुरात्रेय ऋषिः ॥ विश्वे देवा देवताः ॥ छन्दः-१,
 २ नगद त्रिष्टुप् । २, ४, ५ निचृज्जगती ॥ स्वरः-१, ३ धैवतः । २, ४,
 ५ निपादः ॥

॥ ४८ ॥ कटु प्रियाय धाम्ने मनामहे स्वक्षत्राय स्वयंशते महे वयम् । आ-
 म्नेयस्य रजसो यदभ्र आ अपो वृणाना वितनोति मायिनी ॥ १ ॥ ता अतनत
 युगुर्न योग्यक्षणां समान्या वृत्त्या विश्वमा रजः । अपो अपाचीरपरा अपेजते
 प्र पूर्वाभिन्तरते देवयुर्जनः ॥ २ ॥ आ ग्रावभिरहन्येभिरक्तुभिर्वरिष्ठं वज्रमा जि-
 यति मायिनि । शतं वा यस्य प्रचरन्त्स्वे दमे संवर्तयन्तो वि च वर्तयन्हा ॥ ३ ॥
 तामस्य रूतिं परशोरिष्ट प्रत्यनीकमख्यं भुजे अस्य वर्षसः । सचा यदि पितुम-
 न्नामिष्ट क्षयं रत्नं ददाति भरद्वाजे विशे ॥ ४ ॥ स जिह्वया चतुरनीक ऋज्जते
 चारु वसानो वरुणो यतश्चरिम् । न तस्य विद्म पुरुषत्वता वयं यतो भगः सविता
 दाति वार्यम् ॥ ५ ॥ २ ॥

॥ ४९ ॥ १-५ प्रतिप्रभ आत्रेय ऋषिः ॥ विश्वे देवा देवताः ॥ छन्दः-१,
 २, ४ भुक्त्रिष्टुप् । ३ निचृत्रिष्टुप् । ५ स्वराट्पङ्क्तिः ॥ स्वरः-१-४ धै-
 वतः । ५ पञ्चमः ॥

॥ ४९ ॥ देवं वो अय सवितारमेपे भगं च रत्नं विभजन्तमायोः । आ वो
 नग पुमभुजा वृत्त्या दिवेदिवे चिदश्विना सखीयन् ॥ १ ॥ प्रति प्रयाणमसु-
 ग्म्य विद्वान्मूर्तेर्देवं सवितारं दुवस्य । उप वृषीत नमसा विज्ञानज्ज्येष्ठं च
 रत्नं विभजन्तमायोः ॥ २ ॥ अत्रत्रया दयते वाय्याणि पूषा भगो अदितिर्वस्त

अ० ४ । अ० ३ । व० ६] २६५ [म० ५ । अ० ४ । सू० ५१ ।

उसः । इन्द्रो विष्णुर्वरुणो मित्रो अग्निरहानि भद्रा जनयन्त दस्माः ॥ ३ ॥ तन्नो
अनर्वा सद्विता वरुथं तत्सिन्धव इपयन्तो अनु गमन् । उप यद्वोचै अध्वरस्य होता
रायः स्याम पतयो वाजरत्नाः ॥ ४ ॥ प्र ये वसुभ्य ईवदा नमो दुर्ये मित्रे वरुणे
सूक्तवाचः । अथैत्वभ्य कृणुता वरीयो दिवस्पृथिव्योरवसा मदेम ॥ ५ ॥ ३ ॥

॥ ५० ॥ १-५ स्वस्त्यात्रेय ऋषिः ॥ विश्वे देवा देवताः ॥ छन्दः-१
स्वराडुष्णिक् । २ निचृदुष्णिक् । ३ भुरिगुष्णिक् । ४, ५ निचृदनुष्टुप् ॥ स्वरः-
१-३ ऋषभः । ४, ५ धैवतः ॥

॥ ५० ॥ विश्वो देवस्य नेतुर्मतो वुरीत सख्यम् । विश्वो राय इषुध्यति द्युम्नं
वृणीत पुष्यसे ॥ १ ॥ ते ते देव नेतुर्ये चेमां अनुशसे । ते राया ते ह्याऽपृचे स-
चेमहि सच्यैः ॥ २ ॥ अतो न आ नृनतिथीनतः पत्नीर्दशस्यत । आरे विश्वे
पथेष्ठां द्विपो युयोतु यूयविः ॥ ३ ॥ यत्र वह्निरभिहितो दुद्रवद्रोण्यः पशुः । नृमणां
वीरपस्त्योऽर्णा धीरेव सनिता ॥ ४ ॥ एष ते देव नेता रथस्पतिः शं रयिः । शं
राये शं स्वस्त्य इषः स्तुतो मनामहे देवस्तुतो मनामहे ॥ ५ ॥ ४ ॥

॥ ५१ ॥ १-१५ स्वस्त्यात्रेय ऋषिः ॥ विश्वे देवा देवताः ॥ छन्दः-१
गायत्री । २, ३, ४ निचृद्गायत्री । ५, ८, ९, १० निचृदुष्णिक् । ६ उष्णिक् ।
७ विराडुष्णिक् । ११ निचृत्त्रिष्टुप् । १२ त्रिष्टुप् । १३ पङ्क्तिः । १४, १५
अनुष्टुप् ॥ स्वरः-१-४ षड्जः । ५-१० ऋषभः । ११, १२ धैवतः । १३
पञ्चमः । १४, १५ गान्धारः ॥

॥ ५१ ॥ अग्ने सुतस्य पीतये विश्वैरूपे भिरा गंहि । देवेभिर्हव्यदातये ॥ १ ॥
ऋतधीतय आ गत सत्यधर्माणो अध्वरम् । अग्नेः पिवत जिह्वया ॥ २ ॥ विप्रै-
भिर्विप्र सन्त्य प्रातुर्यावभिरा गंहि । देवेभिः सोमपीतये ॥ ३ ॥ अयं सोमश्चमू
सुतोऽमत्रे परि पिच्यते । प्रिय इन्द्राय वायवे ॥ ४ ॥ वायवा याहि वीतये जुषाणो
हव्यदातये । पिवा सुतस्यान्धसो अभि प्रयः ॥ ५ ॥ ५ ॥ इन्द्रश्च वायवेषां
सुतानां पीतिमर्हथः । ताञ्जुपेथामरेपसावभि प्रयः ॥ ६ ॥ सुता इन्द्राय वायवे
सोमासो दध्याशिरः । निम्नं न यन्ति सिन्धवोऽभि प्रयः ॥ ७ ॥ सजृविश्वेभिर्देव-
भिरश्विभ्यामुपसां सजूः । आ याहग्ने अत्रिवत्सुते रण ॥ ८ ॥ सजृमित्रावरुणा-
भ्यां सजूः सोमेन विष्णुना । आ याहग्ने अत्रिवत्सुते रण ॥ ९ ॥ सजृरादि-

अ० १२ । अ० ३ । व० १०] २६६ [म० ५ । अ० ४ । सू० ५२ ।

मूर्धन्युभिः सृजग्निद्रेण वायुना । आ याहग्ने अत्रिवत्सुते रंण ॥ १० ॥ ६ ॥
 मूर्धनि नो मिर्माताणश्चिन्ता भर्गः स्वस्ति देव्यर्दितिरनुवर्णः । स्वस्ति पूषा असुरो
 न्यातु नः स्वस्ति यावापृथिवी सुचेतुना ॥ ११ ॥ स्वस्तये वायुमुप ब्रवामहे सोम
 मूर्धनि भुवनस्य यस्पतिः । बृहस्पतिं सर्वगणं स्वस्तये स्वस्तये आदित्यासो भव-
 न्तु नः ॥ १२ ॥ विश्वे देवा नो अद्या स्वस्तये वैश्वानरो वसुः पृथिवी स्वस्तये ।
 देवा अवनन्तुभ्यः स्वस्तये स्वस्ति नो रुद्रः पातवंहसः ॥ १३ ॥ स्वस्ति मित्राव-
 न्ता स्वस्ति पश्ये रेवति । स्वस्ति न इन्द्रश्चाग्निश्च स्वस्ति नो अदिते कृधि
 ॥ १४ ॥ स्वस्ति पन्थामनु घरेम सूर्याचन्द्रमसाविव । पुनर्ददता धनता जानता सं
 गेममहि ॥ १५ ॥ ७ ॥

॥ ५२ ॥ १-१७ श्यावाश्व आत्रेय ऋषिः ॥ मरुतो देवताः ॥ छन्दः-१,
 ४, ५, १२ विराडनुष्टुप् । २, ७, १० निचृदनुष्टुप् । ६ पङ्क्तिः । ३, ६, ११
 विराडुष्णिक् । ८ १२, १३ अनुष्टुप् । १४ बृहती । १६ निचृदबृहती । १७
 बृहती ॥ स्वरः-१, २, ४-७, १०, १५ पञ्चमः । ३, ६, ११ ऋषभः । ८,
 १२, १३ गान्धारः । १४, १६, १७ मध्यमः ॥

५२ ॥ प्र श्यावाश्व धृष्ण्यार्चा मरुद्भिर्ऋकभिः । ये अद्रोघमनुष्वधं श्रवो
 मर्दन्ति युजियाः ॥ १ ॥ ते हि स्थिरस्य शर्वसः सखायः सन्ति धृष्ण्यया । ते
 चामन्ता धृषद्विस्तमना पान्ति शर्वतः ॥ २ ॥ ते स्यन्द्रासो नोक्षणोऽति प्कन्द-
 न्ति शर्वरीः । मरुतामथा महो दिवि जमा च मन्महे ॥ ३ ॥ मरुत्सु वो दधीमहि
 स्तोमै युजं च धृष्ण्यया । विश्वे ये मारुता युगा पान्ति मर्त्ये रिपः ॥ ४ ॥ ता
 ये सुदानवो नरो असांमिश्रवसः । प्र युजं युजियेभ्यो दिवो अर्चा मरुद्रः ॥ ५ ॥
 आ न्यमना युधा नरं ऋष्या ऋष्टीरसृजत । अन्वेतां अहं विद्युतो मरुतो जभ-
 र्नि भानुरर्तं त्मना दिवः ॥ ६ ॥ ये वावृथन्तु पार्थिव्या य उरावन्तरिञ्च अ-
 नृजतं वा नृदीनां मुखस्थे वा महो दिवः ॥ ७ ॥ शर्धो मारुतमुच्छंस सत्य-
 समुभ्यमम् । उत स्म ते शुभं नरः प्र स्यन्द्रा युजतु त्मना ॥ ८ ॥ उत स्म ते
 न्यमनामर्ता वसत शुन्ध्यवः । उत पृथ्या रथानामर्द्रि भिन्दन्त्योर्जसा ॥ ९ ॥
 आपययो विपथयोऽन्तस्पथा अनुपथाः । एतेभिर्मह्यं नार्मभिर्यज्ञं विष्टार ओदते
 ॥ १० ॥ ६ ॥ अथा नरो न्योदतेऽर्था नियुत ओदते । अथा पारावता इति चित्रा
 नपाणि दश्या ॥ ११ ॥ छन्दः स्तुभः कुभन्यव उत्समा कीरिणो नृतुः । ते मे

के चित्र तायव ऊमा आसन्दृशि त्विषे ॥ १२ ॥ ये ऋष्या ऋष्टिर्विद्युतः कवयः
सन्ति वेधसः । तमृषे मारुतं गणं नमस्या रमया गिरा ॥ १३ ॥ अच्छ ऋषे
मारुतं गणं दाना मित्रं न योषणा । दिवो वा धृष्णव ओजसा स्तुता धीभिर्नि-
षण्यत ॥ १४ ॥ नू मन्वान एषां देवाँ अच्छा न वक्षणा । दाना संचेत सूरि-
भिर्यामश्रुतेभिरञ्जिभिः ॥ १५ ॥ प्रये मे वन्ध्वेषे गां वोचन्त सूरयः पृश्नि वोचन्त
मातरम् । अर्धा पितरमिष्मिण्यै रुद्रं वोचन्त शिकुसः ॥ १६ ॥ सप्त मे सप्त शा-
किन एकमेका शता ददुः । यमुनायामधि श्रुतमुद्राधो गव्यं सृजे नि राधो अश्व्यं
मृजे ॥ १७ ॥ १० ॥

॥ ५३ ॥ १-१६ श्यावाश्व आत्रेय ऋषिः ॥ मरुतो देवताः ॥ छन्दः-१
भुरिगायत्री । ८, १२ गायत्री । २ निचृद्बृहती । ६ स्वराद्बृहती । १४ बृहती ।
३ अनुष्टुप् । ४, ५ उष्णिक् । १०, १५ विराडुष्णिक् । ११ निचृदुष्णिक् ।
६, १६ पङ्क्तिः । ७, १३ निचृत्पङ्क्तिः ॥ स्वरः—१, ८, १२ षड्जः । २, ६,
१४ मध्यमः । ३ गान्धारः । ४, ५ १०, १५, ११ ऋषभः । ६, ७, १३,
१६ पञ्चमः ॥

॥ ५३ ॥ को वेद जानमेषां को वा पुरा सुम्नेष्वास मरुताम् । यद्युयुजे
किलास्यः ॥ १ ॥ ऐतान्नयेषु तस्थुषः कः शुश्राव कथा ययुः । कस्मै सलुः सु-
दासे अन्वापय इळाभिर्वृष्टयः सह ॥ २ ॥ ते म आहुर्य आययुरुष्य धुभिर्विभि-
र्मदे । नरो मर्या अरेपस इमान्पश्यन्निति षुहि ॥ ३ ॥ ये अञ्जिषु ये वाशीषु
स्वभानवः सलु रुक्मेषु खादिषु । आया रथेषु धन्वसु ॥ ४ ॥ युष्माकं स्मा रथा
अनु मुदे दधे मरुतो जीरदानवः । वृष्टी द्यावो यतीरिव ॥ ५ ॥ ११ ॥ आ यं
नरः सुदानवो ददाशुषे दिवः कोशमचुच्यवुः । वि पर्जन्यं सृजन्ति रोदसी अनु
धन्वना यन्ति वृष्टयः ॥ ६ ॥ तद्दानाः सिन्धवः क्षोदसा रजः प्र सलुधनवो
सुता । स्यन्ना अश्वा इवाध्वनो विमोचन्ते वि यद्वर्तन्त एन्यः ॥ ७ ॥ आ यात
मरुतो दिव आन्तरिक्षादमादुत । माव स्यात परावतः ॥ ८ ॥ मा वो रसानित-
भा कुभा कुमुमा वः सिन्धुर्नि रीरमत् । मा वः परिं छात्सरयुः पुरीषिण्यस्मे इ-
त्सुम्नमस्तु वः ॥ ९ ॥ तं वः शर्ध रथानां त्वेषं गणं मारुतं नव्यसीनाम् । अतु प्र
यन्ति वृष्टयः ॥ १० ॥ १२ ॥ शर्धशर्ध व एषां व्रातव्रातं गणद्वयं सुशस्तिभिः ।
अतु क्रामेम धीतिभिः ॥ ११ ॥ कस्मा अद्य सृजाताय सतहव्याय प्र ययुः ।

५४ । अ० ३ । न० १६] २६८ [म० ५ । अ० ४ । सू० ५४ ।

तथा मयि न पुनः ॥ १२ ॥ येन लोकाय तनयाय धान्यं वीजं वहध्वे अक्षि-
 तः । अस्माकं नृपतु यत् इमे राधो विश्वायु सौभगम् ॥ १३ ॥ अतीयाम
 निरुधितः स्मृतिभिर्दिन्यावयमरातीः । वृष्टीं शं योराप उस्ति भेषजं स्याम मरुतः सह
 ॥ १४ ॥ सुतेनः नमदासति सुवीरो नरो मरुतः स मर्त्यः । यं त्रायध्वे स्याम ते
 ॥ १५ ॥ नृपति धोजान्स्तुतुतो अस्य यामेति रणणावो न यवसे । यतः पूर्वा
 म मर्त्यान्ते दय गिरा वृणीहि कामिनः ॥ १६ ॥ १३ ॥

॥ ५४ ॥ १—१५ श्यावाश्व आत्रेय ऋषिः ॥ मरुतो देवताः ॥ छन्दः—१,
 ३, ७, १२ जगती । २ विराट् जगती । ६ भुरिग् जगती । ११, १५ निचृज्ज-
 गती । ४, ८, १० भुरिक् त्रिष्टुप् । ५, ९, १३, १४ त्रिष्टुप् ॥ स्वरः—१—३,
 ६, ७, ११, १२, १५ निपादः । ४, ५, ८—१०, १३, १४ गान्धारः ॥

॥ ५४ ॥ प्र शर्षाय मारुताय स्वभानव इमां वाचमनजा पर्वतच्युते । घर्म-
 मुभे श्वि आ पृष्टयज्वने दुम्नश्रवमे महि नृम्णमर्चत ॥ १ ॥ प्र वो मरुतस्तविपा
 र्धन्यतो नयोद्यो अश्वयुजः परिजयः । सं विद्युता दधति वाशति त्रितः स्वरन्त्या-
 योजता परिजयः ॥ २ ॥ विद्युन्महसो नरो अश्मदिद्यवो वार्तस्विपो मरुतः पर्व-
 तच्युतः । अद्वया चिन्ममुहुरा द्वाहुनीवृतः स्तनयदमा रभसा उदोजसः ॥ ३ ॥
 न्यः कुरुद्रा व्यहानि शिकुसो व्यन्तरिक्षं वि रजांसि धूतयः । वि यदज्रा अ-
 जय नाव ई यथा वि दुर्गाणि मरुतो नाह रिप्यथ ॥ ४ ॥ तद्दीर्यं वो मरुतो महि-
 त्युतं दीर्यं ततात सूर्यो न योजनम् । एता न यामे अश्वभीतशोचिपोऽनश्वदां य
 न्ययानना गिरिम् ॥ ५ ॥ १४ ॥ अभ्राजि शर्षो मरुतो यदर्णसं मोषथा वृक्षं
 कर्णेनैव वेधसः । अथ स्मानो अरमति सजोपमश्चक्षुरिव यन्तमनु नेपथा सुगम् ॥ ६ ॥
 न स जीयते मरुतो न हन्यते न संधति न व्यथते न रिप्यति । नात्य राय उर्ष
 दस्यन्ति नोतय ऋषि वा यं राजानं वा सुपूदथ ॥ ७ ॥ त्रियुत्वंतो ग्रामजितो
 मथा नरोऽर्षिणो न मरुतः कवन्धिनः । पिन्वन्त्युत्सं यद्विनासो अस्वरन्व्युन्दन्ति
 पृथिवी मरुतो अन्वसा ॥ ८ ॥ प्रवत्वंतीयं पृथिवी मरुद्भ्यः प्रवत्वंती द्यौर्भवति प्र-
 यदर्थः । प्रवत्वंतीः पृथ्या अन्तरिक्ष्याः प्रवत्वंतुः पर्वताज्जिरदानवः ॥ ९ ॥ यन्मरुतः
 समरुतः स्वर्णः सूर्य उदिते मदथा दिवो नरः । न वोऽश्वाः श्रथयन्ताह सिस्त्रतः
 सुयो अस्माकं नः प्रारमश्नुय ॥ १० ॥ १५ ॥ असेषु व ऋष्टयः पत्सु स्वादयो व-
 र्णः । अग्निभ्राजसो विद्युतो गर्भस्त्योः शिर्षाः शीर्षसु वि-

अ० ४ । अ० ३ । व० १८] २६६ [म० ५ । अ० ४ । सू० ५५ ।

तता हिरण्ययीः ॥ ११ ॥ तं नार्कमर्यो अगृभीतशोचिषं रुशत्पिप्पलं मरुतो विधू-
नुथ । समच्यन्त वृजनातिविषन्त यत्सरन्ति घोषं विततमृतायवः ॥ १२ ॥ युष्मादत्तस्य
मरुतो विचेतसो रायः स्याम रथ्यो वयस्वतः । न यो युच्छति तिष्यो यथा दि-
वोऽस्मे रारन्त मरुतः सहस्रिणाम् ॥ १३ ॥ यूयं रयिं मरुतः स्पर्हवीरं यूयमृषिमवथ सा-
मविप्रम् । यूयमर्वन्तं भरताय वाजं यूयं धत्थ राजानं श्रुष्टिमन्तम् ॥ १४ ॥ तद्धो
यामि द्राविणं सद्यजतयो येना स्वर्णं ततनाम् नृभिः । इदं सु मे मरुतो हर्यता
वचो यस्य तरैर्म तरसा शतं हिमाः ॥ १५ ॥ १६ ॥

॥ ५५ ॥ १—१० श्यावाश्व आत्रेय ऋषिः ॥ मरुतो देवताः ॥ छन्दः—१,
५ जगती । २, ४, ७, ८ निचृज्जगती । ६ विराड् जगती । ३ स्वरान्त्रिष्टुप् ।
६, १० निचृत्रिष्टुप् ॥ स्वरः—१, २, ४, ५, ७—६ निपादः ॥ ३, ६, १०
गान्धारः ॥

॥ ५५ ॥ प्रयज्यवो मरुतो आजदृष्टयो बृहद्वयो दधिरे रुक्मवक्षसः । ईयन्ते
अश्वैः सुयमैभिराशुभिः शुभं यातामनु रथा अवृत्सत ॥ १ ॥ स्वयं दधिध्वे त-
विषीं यथा विद बृहन्महान्त उर्विया वि राजथ । उतान्तरिक्षं ममिरे व्योजसा शुभं
यातामनु रथा अवृत्सत ॥ २ ॥ साकं जाताः सुभ्वः साकमुज्जिताः त्रिये चिदा प्रतरं वा-
वृधुर्नरः । विरोकिणः सूर्यस्येव रश्मयः शुभं यातामनु रथा अवृत्सत ॥ ३ ॥
आभूषेण्यं वो मरुतो महित्वनं दिदृक्षेण्यं सूर्यस्येव चक्ष्णम् । उतो अस्मां अमृ-
तत्वे दधातु शुभं यातामनु रथा अवृत्सत ॥ ४ ॥ उदीरयथा मरुतः समुद्रतो यूयं
वृष्टिं वर्षयथा पुरीषिणः । न वो दक्षा उप दस्यन्ति धेनवः शुभं यातामनु रथा अवृत्सत
॥ ५ ॥ १७ ॥ यदश्वान्धूर्षु पृषतीरयुग्ध्वं हिरण्ययान्प्रत्यत्कां अमुग्ध्वम् । विश्वा-
इत्स्पृधो मरुतो व्यस्यथ शुभं यातामनु रथा अवृत्सत ॥ ६ ॥ न पर्वता न नद्यो
वरन्त वो यत्राधिध्वं मरुतो गच्छथेदु तत् । उत द्यावापृथिवी याथना परि शुभं
यातामनु रथा अवृत्सत ॥ ७ ॥ यत्पूर्व्यं मरुतो यच्च नूतनं यदुग्रं वसवो यच्च
शस्यते । विश्वस्य तस्य भवथा नवेदसः शुभं यातामनु रथा अवृत्सत ॥ ८ ॥
मृळत नो मरुतो मा वधिष्ठनास्मभ्यं शर्म वलं वि यन्तन । अर्धं स्तोत्रस्य स-
ख्यस्य गातु शुभं यातामनु रथा अवृत्सत ॥ ९ ॥ यूयमस्मान्नयत वस्यो अच्छा
निरहतिभ्यो मरुतो गृणानाः । जुषध्वं नो हव्यदाति यजचावयं स्याम पतयो
रयीणाम् ॥ १० ॥ १८ ॥

अ० २ । अ० ३ । व० २२] २७० [म० ५ । अ० ५ । सू० ५७ ।

॥ ५६ ॥ १-२ श्यावाश्व आत्रेय ऋषिः ॥ मरुतो देवताः ॥ छन्दः-१, २,
५ निचृज्जगती । ४ निराद्वज्जगती । २, ६ बृहती । ३ विरादपङ्क्तिः । ६, ७ नि-
चृज्जगती ॥ स्वरः-१, २, ४, ५, ८, ९ मध्यमः । ३, ६, ७ पञ्चमः ॥

॥ ५६ ॥ आने शर्वन्तुमा गुणं पिष्टं रुक्मेभिरञ्जिभिः । विशो अथ मरुता-
मर्गं द्यौः दिवादिद्रोणनादधि ॥ १ ॥ यथा चिन्मन्यसे हृदा तदिन्मे जग्मुराशंसः ।
ये ते नदिष्टं हवनान्यागमन्तान्यर्थं भीमसन्दशः ॥ २ ॥ मीळ्हुर्मतीव पृथिवी प-
नोता मर्दयेत्युपमदा । अज्ञो न वो मरुतः शिमीवो अमो दुध्रो गौरिव भीम-
सुः ॥ ३ ॥ नि ये दिगन्त्योजसा वृथा गावो न दुर्धुरः । अश्मानं चित्सुर्ये प-
वित्रं गिरि म न्यावयन्ति यामभिः ॥ ४ ॥ उत्तिष्ठ नूनमेषां स्तोमैः समुक्षितानाम् ।
पुनर्वा पुनश्चमपृष्ट्य गवां सर्गमिव ह्वये ॥ ५ ॥ १६ ॥ युङ्गध्वं हारुपी रथे युङ्गध्वं रथेषु-
गौरिवः । युङ्गध्वं हरी अजिग धुरि वोळ्हे वहिष्ठा धुरि वोळ्हे ॥ ६ ॥ उत स्य
वायंरुपस्तुविष्वणिष्ठि स्म धायि दर्शतः । मा वो यामेषु मरुतरिचरं करत्प्र तं
रथेन चोदत ॥ ७ ॥ रथं नु मारुतं वयं श्रवस्युमा हुवामहे । आ यस्मिन्तस्थौ सुरणानि
विभ्रती मना मरुतसु रोदसी ॥ ८ ॥ तं वः शर्व रथेषुभं त्वेषं पनस्युमा हुवे ।
यस्मिन्तमुजाता सुभगा महीयते सचा मरुतसु मीळ्हुपी ॥ ९ ॥ २० ॥ ४ ॥

॥ ५७ ॥ १-८ श्यावाश्व आत्रेय ऋषिः ॥ मरुतो देवताः ॥ छन्दः-१, ४,
५ जगती । २, ६, विराद्वज्जगती । ३ निचृज्जगती । ७ विराद्विष्टुप् । ८ नि-
चृज्विष्टुप् ॥ स्वरः-१-६ निषादः । ७, ८ गान्धारः ॥

॥ ५७ ॥ आ रुद्रास इन्द्रवन्तः सजोपसो हिरण्यरथाः सुविताय गन्तन ।
ह्यं वो अस्मत्प्रति ह्यते मतिस्तृणजे न दिव उत्सा उदन्यवे ॥ १ ॥ वाशीमन्त
अष्टिमन्तो मनीषिणः सुधन्वान् इपुमन्तो निपङ्गिणः । स्वर्वाः स्थ सुरथाः पृथिन-
मातरः न्यानुधा मरुतो यायता शुभम् ॥ २ ॥ धुनुथ द्यां पर्वतान्द्राशुषे वसु नि
वो वना जिह्वे यामनो धिया । कोपयथ पृथिवीं पृथिमातरः शुभे यदुग्राः पृष-
नीत्युग्वम् ॥ ३ ॥ वार्तत्विपो मरुतो वर्षनिर्णिजो यमा इव सुसन्दशः सुपेशसः ।
विशज्ञाश्वा अरुणाश्वा अरेपसः प्रवृत्तसो महिना द्यौरिवोरवः ॥ ४ ॥ पुरुद्वप्ता
अजिन्मन्तः सुदानवस्त्वेषमन्दशो अनवभ्रराधसः । सुजातासो जनुषा रुक्मवत्त-
नो दिवो अका अमृतं नाम भोजिरे ॥ ५ ॥ २१ ॥ ऋष्ट्यो वो मरुतो असंयोरधि
सह आतो वाद्योवो वलं हितम् । नृम्णा शीर्षस्वार्युथा रथेषु वो विश्वा वः श्रीर-

अ० ४ । अ० ३ । व० २४] २७? [म० ५ । अ० ५ । सू० ५६ ।

धिं तनूषु पिपिशे ॥ ६ ॥ गोमदश्वोवद्रथवत्सुवीरं चन्द्रवद्राधो मरुतो ददा नः ।
प्रशस्ति नः कृणुत रुद्रियासो भक्षीय वोऽर्वसो दैव्यस्य ॥ ७ ॥ ह्ये नरो मरुतो
मृळतां नस्तुवीमघासो अमृता ऋतज्ञाः । सत्यश्रुतः कवयो युवानो बृहद्भिरयो बृ-
हदुत्तमाणाः ॥ ८ ॥ २२ ॥

॥ ५८ ॥ १-८ श्यावाश्व आत्रेय ऋषिः ॥ मरुतो देवताः ॥ छन्दः—१, ३,
४, ६, ८ निचृत्त्रिष्टुप् । २, ५ त्रिष्टुप् । ७ भुरिक् पङ्क्तिः ॥ पञ्चमः स्वरः ॥

॥ ५८ ॥ तयु नूनं तविषीमन्तमेपां स्तुपे गुणं मारुतं नव्यसीनाम् । य आ-
श्वेवा अमवद्वहन्त उतेशिरे अमृतस्य स्वरजः ॥ १ ॥ त्वेपं गुणं त्वसं खादिह-
स्तं धुनिवतं मायिनं दार्तिवारम् । मयोभुवो ये अमिता महित्वा वन्दस्व विप्र तुष्टिरार्ध-
सो नृन् ॥ २ ॥ आ वो यन्तूदवाहासो अद्य वृष्टिं ये विश्वे मरुतो जुनन्ति । अयं यो
अग्निर्मरुतः समिद्ध एतं जुषध्वं कवयो युवानः ॥ ३ ॥ यूयं राजानमिर्ये जनाय वि-
भवतुष्टं जनयथा यजत्राः । युष्मदेति मुष्टिहा ब्राह्मजुतो युष्मत्सदश्वो मरुतः सुवीरः
॥ ४ ॥ अरा इवेदचरसा अहेव प्रप जायन्ते अकवा महोभिः । पृथैः पुत्रा उप-
मासो रभिष्ठाः स्वयां मत्या मरुतः सं मिमिक्षुः ॥ ५ ॥ यत्प्रायांसिष्ट पृषतीभिर-
श्वैर्वीळुपविभिर्मरुतो रथेभिः । सोदन्त आपो रिणते वतान्यवोस्रियो वृषभः क्रन्द-
तुद्यौः ॥ ६ ॥ प्रथिष्ट यामनृथिवी चिदेषां भर्तवर्गं स्वमिच्छवो धुः । वाता-
न्वश्वान्धुर्यायुयुजे वर्षे स्वेदं चक्रिरे रुद्रियासः ॥ ७ ॥ ह्ये नरो मरुतो मृळतां न-
स्तुवीमघासी अमृता ऋतज्ञाः । सत्यश्रुतः कवयो युवानो बृहद्भिरयो बृहदुत्तमा-
णाः ॥ ८ ॥ २३ ॥

॥ ५९ ॥ १-८ श्वावाश्व आत्रेय ऋषिः ॥ मरुतो देवताः ॥ छन्दः—१,
४ विराड्जगती । २, ३, ६ निचृज्जगती । ५ जगती । ७ स्वरादत्रिष्टुप् । ८
निचृत्त्रिष्टुप् ॥ स्वरः—१—६ निषादः । ७, ८ धैवतः ॥

॥ ५९ ॥ प्र वः स्पळक्रन्तसुविताय दावने ऽर्ची दिवे प्र पृथिव्या ऋतं भरे ।
उत्तन्ते अश्वान्तरुषन्त आ रजोऽनु स्वं भ्रान्तुं श्रथयन्ते अर्णवैः ॥ १ ॥ अमादेपां
भियसा भूमिरेजति नौर्न पूर्णां चरति व्यथिर्यती । दूरेदृशो ये चितयन्त एमभि-
रन्तर्महे विदथे येतिरे नरः ॥ २ ॥ गवामिव श्रियसे मृद्धमुत्तमं सूर्यो न चक्षु-
रजसो विसर्जने । अत्या इव सुभ्वश्चारवः स्थन मर्या इव श्रियसे चेतया नरः
॥ ३ ॥ को वो महान्ति महतामुदश्वत्कस्काव्या मरुतः को ह पौर्या । यूयं ह भूमि

हिरण्यं न रेत्यु प्र यज्जग्मे सुविनायं वावने ॥ ४ ॥ अश्वा इवेदरुपासः सर्वन्धवः
सुगायनं सुगुहः प्रान्तं सुगुहः । मर्या इव सुगुहो वावधुर्नरः सूर्यस्य चक्षुः प्र मिनन्ति
वृद्धिभिः ॥ ५ ॥ ते अज्येष्टा अर्कनिष्ठास उन्निदोऽम्यमासो महसा वि वावृधुः ।
सुज्ञानागो जनुषा पृश्निमातरो दिवो मर्या आ नो अच्छा जिगातन ॥ ६ ॥ वयो
न मे धेनोः पृथुगंजमान्तान्निदो बृहतः सानुनस्परि । अश्वा एषामुभये यथा
विदुः प्र पर्वतस्य नभनूनुच्यवुः ॥ ७ ॥ मिमातु द्यौरदितिर्वीतये नः सं दानुचित्रा
उपतो यतन्नाम् । आनुच्यवुर्धिव्यं कोशमेत ऋषे रुद्रस्य मरुतो गृणानाः ॥ ८ ॥ २४ ॥

॥ ६० ॥ १-८ श्यावाश्व आत्रेय ऋषिः ॥ मरुतो मरुतो वाग्निश्च देवता ॥
छन्दः-१, ३, ४, ५ निचृत्त्रिष्टुप् । २ भुरिक् त्रिष्टुप् । ६ विराद् त्रिष्टुप् । ७,
८ जगती ॥ स्वरः-१-६ धैवतः । ७, ८ निपादः ॥

॥ ६० ॥ इळे अग्निं स्वयंसे नमोभिर्हिह प्रसक्तो वि चयत्कृतं नः । रथैरिव प्र
धेनेनाज्यग्निः प्रदक्षिणन्मरुतां स्तोममृध्याम् ॥ १ ॥ आये तस्थुः पृपतीषु श्रुतासु
समेपे रुद्रा मरुतो रथेषु । वना निदुग्रा जिहते नि वो भिया पृथिवी चिद्रेजते पर्वत-
दिनत् ॥ २ ॥ पर्वतश्चिन्महि बृद्धो विभाय दिवश्चित्सानु रेतत स्वने वः । यत्क्रीलंथ
मरुत आष्टिमन्त आप इव सुधचञ्चो धवध्वे ॥ ३ ॥ वरा इवेद्वैतासो हिरण्यैरभि
स्तुभाभिस्तन्वः पिपिश्रे । श्रिये श्रेयांसस्तवसो रथेषु सत्रा महांसि चक्रिरे तनूपु
॥ ४ ॥ अज्येष्टासो अर्कनिष्ठास एते सं भ्रातरो वावृधुः सौभगाय । युवा पिता
स्वपो रुद्र एषां सुदृया पृश्निः सुदिना मरुद्दयः ॥ ५ ॥ यदुत्तमे मरुतो मध्यमे वा
यजामे सुभगासो दिविष्ट । अतो नो रुद्रा उत वा न्वस्याग्ने वित्ताद्धविषो यज्ञ-
जाम ॥ ६ ॥ अग्निश्च यन्मरुतो विश्ववेदसो दिवो वहध्व उत्तपादधि प्लुभिः ।
ते मन्दसाना धुनयो रिशादसो ग्रामं धत्त यजमानाय सुन्वते ॥ ७ ॥ अग्ने मरुद्भिः
शुभयद्विर्कभिः सोमं पिव मन्दसानो गणथिभिः । पावकेभिर्विश्वमिन्वेभिर्गणु-
भिर्वैश्वानर प्रदिवा केतुर्ना सज्जः ॥ ८ ॥ २५ ॥

॥ ६१ ॥ १-१६ श्यावाश्व आत्रेय ऋषिः ॥ १-४, ११-१६ मरुतः ।
५-८ शशीयसी तरन्तमहिषी । ९ पुरुमीळ्हो वैददधिः । १० तरन्तो वैदद-
धिवः । १७-१८ रथवीतिर्दाल्भ्यो देवताः ॥ छन्दः-१-४, ६-८, १०-१६
गायत्री । ५ अनुष्टुप् । ६ सतोबृहती ॥ स्वरः-१-४, ६-८, १०-१६ षड्जः ।
५ गान्धारः । ६ मध्यमः ॥

अ० ४ । अ० ३ । व० ३०] २७३ [म० ५ । अ० ५ । सू० ६२ ।

॥ ६१ ॥ के ष्ठा नरः श्रेष्ठतमा य एकएक आयय । परमस्याः परावतः
॥ १ ॥ क॒वोऽश्वाः क्रा॒भीशवः कथं शैक कथा येय । पृष्टे सदां नसौर्यमः ॥ २ ॥
जघने चोद एषां वि सक्थानिनरो यमुः । पुत्रकृथे न जनयः ॥ ३ ॥ परा वी-
रास एतन मर्यासो भद्रजानयः । अग्नितापो यथासथ ॥ ४ ॥ सन्तसाश्व्यं पशु-
मुतगव्यं शतावयम् । श्यावाश्वस्तुताय या दोर्वीरायोपवर्धहत् ॥ ५ ॥ २६ ॥
उत त्वा स्त्री शशीयसी पुंसो भवति वस्यसी । अदेवत्रादराधसः ॥ ६ ॥ विया
जानाति जसुरिं वि तृष्यन्तं वि कामिनम् । देवत्रा कृणुते मनः ॥ ७ ॥ उत या
नेमो अस्तुतः पुमां इति ब्रुवे पणिः । स वैरदेय इत्समः ॥ ८ ॥ उत मेऽरपद्यु-
तिर्ममन्दुषी प्रति श्यावायं वर्तनिम् । विरोहितापुरुमीळ्हाय येमनुर्विप्राय दीर्घय-
शसे ॥ ९ ॥ यो मे धेनुनां शतं वेददश्विर्यथाददत् । तरन्त इव संहना ॥ १० ॥
॥ २७ ॥ य ई वहन्त आशुभिः पिबन्तो मदिरं मधु । अत्र श्रवांसि दधिरे ॥ ११ ॥
येषां श्रियाधि रोदसी विश्राजन्ते रथेष्व । दिवि रुक्म इवोपरि ॥ १२ ॥ युवा स
मारुतो गणस्त्वेपरथो अनेचः । शुभयावाप्रतिष्कृत ॥ १३ ॥ को वेद नूनमेषां
यत्रा मदन्ति धृतयः । ऋतजाता अरेपसः ॥ १४ ॥ यूयं मर्ते विपन्यवः प्रणे-
तार इत्था धिया । श्रोतासो यामहूतिषु ॥ १५ ॥ २८ ॥ ते नो वसून्ति काम्या पु-
रुश्चन्द्रा रिशादसः । आ यज्ञियासो ववृत्तन ॥ १६ ॥ एतं मे स्तोममूम्ये दा-
भ्याय परा वह । गिरौ देवि रथीरिव ॥ १७ ॥ उत मे वोचतादिति सुतसोमे
रथवीतौ । न कामो अप वेति मे ॥ १८ ॥ एष क्षेति रथवीतिर्मधवा गोमतीरनु ।
पर्वतेष्वपश्रितः ॥ १९ ॥ २९ ॥

॥ ६२ ॥ १-६ अतिविदात्रेय ऋपिः ॥ मित्रावरुणौ देवते ॥ छन्दः-?,
२ त्रिष्टुप् । ३, ४, ५, ६ निचृत्त्रिष्टुप् । ७, ८, ९ विराट्त्रिष्टुप् ॥ धैवतः स्वरः ॥

॥ ६२ ॥ ऋतेन ऋतमपिहितं ध्रुवं वां सूर्यस्य यत्र विमुचन्त्यश्वान् । दश
शता सह तस्थुस्तदेकं देवानां श्रेष्ठं वपुषामपश्यम् ॥ १ ॥ तत्सु वां मित्रावरुणा
महित्वमीर्मा तस्थुषीरहभिर्दुहे । विश्वाः पिन्वयः स्वसरस्य धेना अनु वामेकः
पविरा वर्वते ॥ २ ॥ अथारयतं पृथिवीमुत द्यां मित्रराजाना वरुणा सहोधिः ।
वर्धयन्तमोषधीः पिन्वन्तं गा अवं वृष्टिं सृजन्तं जीरदान् ॥ ३ ॥ आ वामन्वासः
सुयुजो वहन्तु यत्तरश्मय उप यन्त्वर्वाक् । वृतस्य निणिगनु वर्तते वामुष सिन्ध-
वः प्रदिवि क्षरन्ति ॥ ४ ॥ अनु श्रुतामपतिं वर्धदुर्वी वहिरिव यनुषा रक्षमा-
णा । नमस्वन्ता धृतदक्षाधि गते मित्रासांये वरुणेळास्थन्तः ॥ ५ ॥ ३० ॥

अ० ४ । अ० ४ । व० २] २७४ [म० ५ । अ० ५ । सू० ६४ ।

तदेति विदुः सृष्टेः पुरुषा यं त्रासाये वरुणेकास्वन्तः । राजानां च त्रमहणीयमाना
 मृगमेत्युक्तं विभूयः सह तौ ॥ ६ ॥ हिरण्यनिर्णिगयो अस्य स्थूणा वि भ्राजते
 दिव्यभ्राजनीय । भद्रे त्रेत्रे निर्मिता तिल्विले वा सुनेम मध्ये अधिगर्त्यस्य
 ॥ ७ ॥ हिरण्यरुपमो व्युष्टावयः स्थूणमुदिता सूर्यस्य । आ रोहथो वरुण
 पितृ गर्भपतञ्जये अदितिं दितिं च ॥ ८ ॥ यद्वह्निष्ठं नातिविधे सुदानू अ-
 चिच्छं शर्म भुवनस्य गोपा । तेन नो मित्रावरुणावविष्टं सिपासन्तो जिगीवांसः
 न्याम ॥ ६ ॥ ३१ ॥ ३ ॥

॥ ६३ ॥ १-७ अर्चनाना ऋपिः ॥ मित्रावरुणौ देवते ॥ छन्दः-१,
 २, ४, ७ निचृज्जगती । ३, ५, ६ जगती ॥ निपादः स्वरः ॥

॥ ६३ ॥ ऋतस्य गोप्रावधिं तिष्ठथो रथं सत्यधर्माणा परमे व्योमनि । य-
 मत्र मित्रावरुणावयो युवं तस्मै वृष्टिर्मधुमतिपन्वते दिवः ॥ १ ॥ सम्राजावस्य भुव-
 नस्य राजथो मित्रावरुणा विदधे स्पर्द्धा । वृष्टिं वां राधो अमृतत्वमीमहे द्यावा-
 पृथिवी वि चरन्ति तन्यवः ॥ २ ॥ सम्राजा उग्रा वृषभादिवस्पतीं पृथिव्या मि-
 त्रावरुणा विचर्षणी । चित्रेभिर्गन्धर्वे तिष्ठथो रथं द्यां वर्षयथो असुरस्य मायया
 ॥ ३ ॥ माया वा मित्रावरुणा दिवि श्रिता सूर्यो ज्योतिश्चरति चित्रमायुधम् ।
 तमन्वेण वृष्ट्या गृह्यथो दिवि पर्जन्य इप्सा मधुमन्त ईरते ॥ ४ ॥ रथं युज्जते
 मरुतः शूभे मुखे शूरो न मित्रावरुणा गर्विष्टिषु । रजांसि चित्रा विचरन्ति त-
 न्यवो दिवः सम्राजा पर्यसा न उक्ततम् ॥ ५ ॥ वाचं सु मित्रावरुणाविरावतीं
 पर्जन्यश्चित्रां वेदति त्विषीमतीम् । अन्ना वसत मरुतः सु मायया द्यां वर्षयतम
 रुणामेपसम् ॥ ६ ॥ धर्मणा मित्रावरुणा विपरिचिता व्रता रक्षेथे असुरस्य मा-
 यया । ऋतेन विश्वं भुवं वि राजथुः सूर्यमा रथ्यो दिवि चित्रं रथम् ॥ ७ ॥ १ ॥

॥ ६४ ॥ १-७ अर्चनाना ऋपिः ॥ मित्रावरुणौ देवते ॥ छन्दः-१, २,
 विराटनुष्टुप् । ६ निचृदनुष्टुप् । ३, ५ भुरिगुणिक् । ४ उष्णिक् । ७ निचृत्
 पदिः ॥ स्वरः-१, २, ६ गान्धारः । ३-५ ऋषभः । ७ पञ्चमः ॥

॥ ६४ ॥ वरुणं वो निरादसमृचा मित्रं इवामहे । परि व्रजेव ग्राह्वोर्जिगन्वा-
 ना स्वर्णिम् ॥ १ ॥ ता द्राक्षो सुचेतुना प्र यन्तमस्मा अर्चते । श्वं हि जार्यं
 वां विधातुं क्षासु जोगुवे ॥ २ ॥ यन्नमश्यां गतिं मित्रस्य यायां पथा । अस्य

अ० ४ । अ० ४ । व० ५] २७५ [म० ५ । अ० ५ । सू० ६७ ।

प्रियस्य शर्मण्यहिंसानस्य सशिवरे ॥ ३ ॥ युवाभ्यां मित्रावरुणोपमं धेयागृचा ।
यद्ध क्षये मघोनां स्तोतृणां च स्पर्धसे ॥ ४ ॥ आ नो मित्र सुदीतिभिर्वरुणश्च
सधस्थ आ । स्वे क्षये मघोनां सखीनां च वृधसे ॥ ५ ॥ युवं नो येषु वरुण
क्षत्रं बृहच्च विभूयः । उरु णो वाजसातये कृतं राये स्वस्तये ॥ ६ ॥ उच्छन्त्यां
मे यजता देवक्षत्रे रुशद्रवि । सुतं सोमं न हस्तिभिरा णद्धिर्धावतं नरा विभ्रताव-
र्चनानसम् ॥ ७ ॥ २ ॥

॥ ६५ ॥ १—६ रातहव्य आत्रेय ऋषिः ॥ मित्रावरुणौ देवते ॥ छन्दः—
१, ४ अनुष्टुप् । २ निचृदनुष्टुप् । ३ स्वराडुष्णिक् । ५ भुरिगुष्णिक् । ६ वि-
राट्पङ्क्तिः ॥ स्वरः—१, २, ४ गान्धारः । ३, ५ ऋषभः । ६ पञ्चमः ॥

॥ ६५ ॥ यश्चिक्ते स सुक्रतुर्देवत्रा स ब्रवीतु नः । वरुणो यस्य दर्शतो
मित्रो वा वनते गिरः ॥ १ ॥ ता हि श्रेष्ठवर्चसा राजाना दीर्घश्रुत्तमा । ता स-
त्पती ऋतावृधं ऋतावाना जनैजने ॥ २ ॥ ता वामियानोऽर्वसे पूर्वा उप ब्रुवे
सचा । स्वश्वासः सुचेतुना वाजां अभि प्र दावने ॥ ३ ॥ मित्रो अंहोश्चिदादुरु
क्षयाय गातुं वनते । मित्रस्य हि प्रतूर्वतः सुमतिरस्ति विधतः ॥ ४ ॥ वयं मित्र-
स्यावसि स्याम सप्रथस्तमे । अनेहसस्त्वोतयः सत्रा वरुणशेषतः ॥ ५ ॥ युवं
मित्रेमं जतं यतथः सं च नयथः । मा मघोनः परि ख्यतं मो अस्माकमृषीणां गो-
पीथे न उरुष्यतम् ॥ ६ ॥ ३ ॥

॥ ६६ ॥ १—६ रातहव्य आत्रेय ऋषिः ॥ मित्रावरुणौ देवते ॥ छन्दः—
१, ५, ६ विराडनुष्टुप् । २ निचृदनुष्टुप् । ३, ४ स्वराडनुष्टुप् ॥ गान्धारः स्वरः ॥

॥ ६६ ॥ आ चिकितान सुक्रतू देवौ मर्त रिशादसा । वरुणाय ऋतपेशसे
दधीत प्रयसे महे ॥ १ ॥ ता हि क्षत्रमविहृतं सम्यगसुर्यमाशति । अथ व्रतेव मा-
नुषं स्वर्णं धायि दर्शतम् ॥ २ ॥ ता वामेपे रथानामुर्वी गव्यतिमेषाम् । रातहव्य-
स्य सुष्टुतिं दधृक्स्तोमैर्मनामहे ॥ ३ ॥ अथा हि काव्या युवं दक्षस्य पूमिरेक्षुता ।
नि केतुना जनानां चिकेथे पूतदक्षसा ॥ ४ ॥ तद्धतं पृथिवि बृहच्चक्ष्वणुष ऋषी-
णाम् । जयसानावरं पृथुतिं क्षरन्ति यामभिः ॥ ५ ॥ आ यद्वागीयचक्षसा मित्रं
वयं च सूरयः । व्यचिष्टे बहुपाय्ये यतमहि स्वराज्ये ॥ ६ ॥ ४ ॥

॥ ६७ ॥ १—५ यजत आत्रेय ऋषिः ॥ मित्रावरुणौ देवते ॥ छन्दः—१,
२, ४ निचृदनुष्टुप् । ३, ५ विराडनुष्टुप् ॥ गान्धारः स्वरः ॥

॥ ६७ ॥ वक्रिन्वा देवा निष्कृतमार्दित्या यजतं बृहत् । वरुण मित्रार्यमन्व-
मिष्टं ज्ञवमाशाये ॥ १ ॥ आ यद्योनिं हिरेण्ययं वरुण मित्रं सदेयः । धर्तारां
नर्पणीनां युन्तं सुस्नं रिशादसा ॥ २ ॥ विश्वे हि विश्ववेदसो वरुणो मित्रो
ययेमा । मना पदेवं सश्चिरे पान्ति मर्त्ये रिपः ॥ ३ ॥ ते हि सखा ऋतस्पृशं
अनावातो जनेजने । सुनीथासः सुदानवोऽहोश्चिदुरुचक्रयः ॥ ४ ॥ को नु वो
मित्रानुवो वरुणो वा तनूनाम् । तस्तु ग्रामेपते मतिरत्रिभ्य एपते मतिः ॥ ५ ॥ ५ ॥

॥ ६८ ॥ १—५ यजत आत्रेय ऋषिः ॥ मित्रावरुणौ देवते ॥ छन्दः—१,
२, गायत्री । ३, ४ निचृद्गायत्री । ५ विराड् गायत्री ॥ पद्मजः स्वरः ॥

॥ ६८ ॥ प्र वो मित्रार्यं गायत वरुणाय विषा गिरा । महिंक्षत्रावृतं बृहत्
॥ १ ॥ सम्राज्ञा या वृतयोनी मित्रश्चोभा वरुणश्च । देवा देवेषु प्रशस्ता ॥ २ ॥
तानः शक्रं पार्थिवस्य महो रायो दिव्यस्य । महिं वां क्षत्रं देवेषु ॥ ३ ॥ ऋतमृतेन स-
पन्नेषिणं दक्षमाशाते । अद्भुता देवो वरेते ॥ ४ ॥ वृष्टिर्वावा रीत्यपिपस्पती दा-
तुमत्याः । बृहन्तं गर्तमाशाते ॥ ५ ॥ ६ ॥

॥ ६९ ॥ १—४ उरुचक्रिरात्रेय ऋषिः ॥ मित्रावरुणौ देवते ॥ छन्दः—१,
२ निचृद्विष्णु । ३, ४ विराड् त्रिष्टुप् ॥ गान्धारः स्वरः ॥

॥ ६९ ॥ वी रोचना वरुणं वीरुत धून्वीणि मित्रं धारयथो रजांसि । वावृ
धानावमतिं ज्ञत्रियस्यानुं वृतं रक्षमाणावजुयम् ॥ १ ॥ इरावतीर्वरुणं धेनवो वां म-
धुमतां सिन्धवो मित्रं दुहे । त्रयस्तस्थुर्वृषभासस्तिमृणां धिपणानां रेतोधा विष्णु-
मन्तः ॥ २ ॥ शतदेवीमर्दिति जोहवीमि मध्यन्दिन उर्दिता सूर्यस्य । राये मित्रा-
वरुणा सर्वतानेजे तोक्याय तनयाय शं योः ॥ ३ ॥ या धर्तारा रजसो रोचनस्यो-
गादित्या दिव्या पार्थिवस्य । न वो देवा अमृता आ भिनन्ति वृतानि मित्रावरुणा
धुनाणि ॥ ४ ॥ ७ ॥

॥ ७० ॥ १—४ उरुचक्रिरात्रेय ऋषिः ॥ मित्रावरुणौ देवते ॥ गायत्री
छन्दः । पद्मजः स्वरः ॥

॥ ७० ॥ पुरुषाणां चिद्वयस्त्यवो नूनं वो वरुण । मित्रं वंसि वां सुप्रतिम्
॥ १ ॥ ना वो सम्यगदृष्ट्वाणोपमश्याम धार्यसे । वयं ते रुद्रा स्याम ॥ २ ॥

अ० ४ । अ० ४ । व० १२] २७७ [म० ५ । अ० ६ । सू० ७३ ।

पातं नो रुद्रा प्रायुर्भिरुत त्रियेथां सुत्रात्रा । तुर्याम दस्यन्तनूभिः ॥ ३ ॥ मा कस्याहुत
क्रतू यत्तं भुजेमा तनूभिः । मा शेषसा मा तनसा ॥ ४ ॥ ८ ॥

॥ ७१ ॥ १—३ बाहुवृक्त आत्रेय ऋषिः ॥ मित्रावरुणौ देवते ॥ गायत्री
छन्दः । षड्जः स्वरः ॥

॥ ७१ ॥ आ नो गन्तं रिशादसा वरुण मित्रं वर्हणा । उपेमं चारुमध्वरम्
॥ १ ॥ विश्वस्य हि प्रचेतसा वरुण मित्रं राजथः । ईशाना पिप्यतं धियः ॥ २ ॥
उप नः सुतमा गतं वरुण मित्रं दाशुपः । अस्य सोमस्य पीतये ॥ ३ ॥ ६ ॥

॥ ७२ ॥ १—३ बाहुवृक्त आत्रेय ऋषिः ॥ मित्रावरुणौ देवते ॥ उष्णिक्
छन्दः ॥ ऋषभः स्वरः ॥

॥ ७२ ॥ आ मित्रे वरुणे वयं गीर्भिर्जुहुमो अत्रिवत् । नि वर्हिर्पि सदतं सो-
मपीतये ॥ १ ॥ व्रतेन स्थो ध्रुवक्षेमा धर्मणा यातयज्जना । नि वर्हिर्पि सदतं सो-
मपीतये ॥ २ ॥ मित्रश्च नो वरुणश्च जुपेतां यज्ञमिष्टये । नि वर्हिर्पि सदतां सो-
मपीतये ॥ ३ ॥ १० ॥ ५ ॥

॥ ७३ ॥ १—१० पौर आत्रेय ऋषिः ॥ अश्विनौ देवते ॥ छन्दः—?,
२, ४, ५, ७ निचृदनुष्टुप् । ३, ६, ८, ९ अनुष्टुप् । १० विराडनुष्टुप् ॥ गा-
न्धारः स्वरः ॥

॥ ७३ ॥ यद्य स्थः परावति यदवावित्यश्विना । यद्वा पुरु पुरुभुजा यदन्त-
रिक्ष आ गतम् ॥ १ ॥ इह त्या पुरुभूतमा पुरु दंसांमि विव्रता वरस्या ग्राम्य-
धिगू हुवे तुविष्टमा भुजे ॥ २ ॥ ईर्मान्यद्वपुषे वपुश्चक्रं रथस्य येमथुः । पर्यन्या
नाहुषा युगा मद्वा रजांसि दीयथः ॥ ३ ॥ तद् दूषु वामेना कृतं विश्वा यद्वामनु पृ-
वै । नाना जातावरेपसा समस्मे वन्धुमेयथुः ॥ ४ ॥ आ यद्वा सूर्या रथं तिष्ठ-
द्युष्यदं सदा । परिवामरुषा वयो धृणा वरन्त आतपः ॥ ५ ॥ ११ ॥ युवोरत्रि-
श्चिकेताति नरा सुन्नेन चेतसा । धर्मं यद्वामरेपसं नासत्यास्ना भुरण्यति ॥ ६ ॥
उग्रो वां ककुहो ययिः शृण्वे यामेषु सन्तनिः । यद्वा दंसांभिरश्विनात्रिर्नरावर्तति
॥ ७ ॥ मध्व ऊ पु मधूयुवा रुद्रा सिपक्ति पिप्युषी । यत्समुद्राति पर्यथः एक्वाः
पृत्तो भरन्त वाम् ॥ ८ ॥ सखमिद्धा उ अश्विना युवामाहुर्मयोभुवा । ता याम-

अ० ४ । अ० ४ । व० १६] २७= [म० ५ । अ० ६ । सू० ७५ ।

न्यामन्तुं गायन्ता मृद्वयत्तमा ॥ ६ ॥ इमा ब्रह्माणि वर्धनाश्विभ्यां सन्तु श-
नमा । या तज्जाम रयां इवावोचाम वृद्धन्मः ॥ १० ॥ १२ ॥

॥ ७४ ॥ १-१० आत्रेय ऋषिः ॥ अश्विनौ देवते ॥ छन्दः-१, २,
१० निरादनुष्टुप् । ३ अनुष्टुप् । ४, ५, ६, ८ निचृदनुष्टुप् । ७ विराडुष्टुप् । ८
निचृदुष्टुप् ॥ स्वरः-१-६, ८, १० गान्धारः । ७, ८ ऋषभः ॥

॥ ७४ ॥ कृष्टो देवावश्विनाद्या द्विवो मनावसू । तच्छ्रवथो वृषणवसू अत्रि-
नामा विवासति ॥ १ ॥ कुह त्या कुह नु श्रुता द्विवि देवा नासत्या । कस्मिन्ना
यतयो जने को वां नदीनां सचा ॥ २ ॥ कं याथः कं ह गच्छथः कमच्छा युञ्जाथे
रयम् । कस्य ब्रह्माणि रणयथो वयं वामुश्मसीष्टये ॥ ३ ॥ पौरं चिद्धयूदमुतं पौरं
पौराय जिन्वथः । यदीं गृभीततातये सिंहमिव द्रुहस्पदे ॥ ४ ॥ प्र च्यवानाजु-
जुतपो युष्मिन् न मुञ्चथः । युवा यदीं कृथः पुनरा काममृणवे ब्रुवः ॥ ५ ॥ १३ ॥
अस्ति हि वामिह स्तोता स्मसिं वां सन्दर्शि श्रिये । न श्रुतं म आ गतमयोभिर्वा-
जिनीवसू ॥ ६ ॥ को वामद्य पुरुणामा वये मर्त्यानाम् । को विप्रो विप्रवाहसा
को युज्वीजिनीवसू ॥ ७ ॥ आ वां रथो रथानां येषो यात्वश्विना । पुरु चिद-
स्मायुस्तिर आक्षपो मर्त्येष्व ॥ ८ ॥ शम् पु वां मधूयुवास्माकमस्तु चर्कृतिः । अर्वा-
चीना विचेतसां विभिः श्येनेव दीयतम् ॥ ९ ॥ अश्विना यद्ध कर्हि चिच्छुश्रूया-
तमिमं हवम् । वस्वीरु पु वां भुजः पृञ्चन्ति सु वां पृचः ॥ १० ॥ १४ ॥

॥ ७५ ॥ १-६ अयस्युरात्रेय ऋषिः ॥ अश्विनौ देवते ॥ छन्दः-१, ३
पङ्क्तिः । २, ४, ६, ७, ८ निचृत्पङ्क्तिः । ५ स्वराट्पङ्क्तिः । ६ विराट्पङ्क्तिः ॥ पञ्चमः स्वरः ॥

॥ ७५ ॥ प्रति प्रियतमं रथं वृषणं वसुवाहनम् । स्तोता वामश्विनावृषिः
स्तोमेन प्रति भूपति माध्वी मम श्रुतं हवम् ॥ १ ॥ अत्यायातमश्विना तिरो विश्वा
श्रुतं सना । दत्ता हिरण्यवर्तनी सुपुम्ना सिन्धुवाहसा माध्वी मम श्रुतं हवम्
॥ २ ॥ आ नो रत्नानि विभ्रतावश्विना गच्छतं युवम् । रुद्रा हिरण्यवर्तनी
जुषाणा वाजिनीवसू माध्वी मम श्रुतं हवम् ॥ ३ ॥ सुपुभो वां वृषणवसू रथे वा-
णीच्याहिता । उत वां ककुहो मृगः पृक्तः कृणोति वापुषो माध्वी मम श्रुतं हवम्
॥ ४ ॥ वोधिन्मनसा रुव्येपिरा हवन्श्रुता । विभिश्च्यवानमश्विना नि याथो
अहयाविनं माध्वी मम श्रुतं हवम् ॥ ५ ॥ १५ ॥ आ वां नरा मनो युजोऽश्वांसः

अ० ४ । अ० ४ । व० १६] २७६ [म० ५ । अ० ६ । सू० ७८ ।

मुषितप्सवः । वयों वहन्तु पीतये सह सुम्नेभिरश्विना माध्वी मम श्रुतं हवम् ॥ ६ ॥ अश्विनावेह गच्छतं नासत्या मा वि वेनतम् । तिरश्चिदर्याया परि वृत्ति-
र्यातमदाभ्या माध्वी मम श्रुतं हवम् ॥ ७ ॥ अस्मिन्यज्ञे अदाभ्या जगितारं शुभ-
स्पती । अवस्युमश्विना युवं गृणन्तमुप भूपथो माध्वी मम श्रुतं हवम् ॥ ८ ॥ अ-
भूदुषा रुशत्पशुराग्निरधायुत्विर्यः । अयोजि वां वृषण्वसू रथो दत्तावमर्त्यो
माध्वी मम श्रुतं हवम् ॥ ९ ॥ १६ ॥

॥ ७६ ॥ १-५ अत्रिर्ऋषिः ॥ अश्विनौ देवते ॥ छन्दः-१, २ स्वरादप-
ङ्क्तिः । ३, ४, ५ निचृत्रिष्टुप् ॥ स्वरः-१, २ पञ्चमः । ३-५ धैवतः ॥

॥ ७६ ॥ आ भात्यग्निरुपसामनीक्रमुद्विप्राणां देवया वाचो अस्थुः । अर्वा-
श्वा नूनं रथ्येह यातं पीपिवांसमश्विना घर्ममच्छ ॥ १ ॥ न संस्कृतं प्र मिमीतो
गमिष्ठान्ति नूनमश्विनोपस्तुतेह । दिवाभिपित्वेऽवसागमिष्ठा प्रत्यर्वाति द्राशुपे
शम्भविष्ठा ॥ २ ॥ उता यातं सङ्गवे प्रातरहो मध्यन्दिन उदिता सूर्यस्य । दिवा
नक्तमवसा शन्तमेन नेदानीं पीतिरश्विना ततान ॥ ३ ॥ इदं हि वां प्रदिवि स्था-
नमोक्त इमे गृहा अश्विनेदं दुरोणम् । आ नो दिवो बृहतः पर्वतादात्रो यातुमि-
षमूर्जं वान्ता ॥ ४ ॥ समश्विनोरवसा नूतनेन मयोभुवा सुप्रणीती गमेम । आ
नो रयिं बृहतमोत वीराना विश्वान्यमृता सौभगानि ॥ ५ ॥ १७ ॥

॥ ७७ ॥ १-५ अत्रिर्ऋषिः ॥ अश्विनौ देवते ॥ त्रिष्टुप् छन्दः ॥
धैवतः स्वरः ॥

॥ ७७ ॥ प्रातर्यावाणा प्रथमा यजध्वं पुरा गृध्रादररूपः पिवातः । प्रातर्हि
यज्ञमश्विना दधाते प्र शंसन्ति कवयः पूर्वभार्जः ॥ १ ॥ प्रातर्यजध्वमश्विना हि-
नोत न सायमास्ति देवया अजुष्टम् । उतान्यो अस्मद्यजते वि चावः पूर्वः पूर्वो
यजमानो वनीयान् ॥ २ ॥ हिरण्यत्वङ्मधुवर्णो धृतस्नुः पृजो बृहन्ना रथो वर्तते
वाम् । मनोजवा अश्विना वातरंहा येनातियाथो दुरितानि विश्वा ॥ ३ ॥ यो
भूयिष्ठं नासत्याभ्यां विवेष चर्निष्ठं पित्वो ररते विभागे । स लोकमस्य पीप-
च्छमीभिरनूर्ध्वभासः सदमिचुतुर्यात् ॥ ४ ॥ समश्विनोरवसा नूतनेन मयोभुवा
सुप्रणीती गमेम । आ नो रयिं बृहतमोत वीराना विश्वान्यमृता सौभगानि ॥ ५ ॥ १८ ॥

॥ ७८ ॥ १-६ समवधिरात्रेय ऋषिः ॥ अश्विनौ देवते ॥ छन्दः-१, २, ३

अ० ४ । अ० ४ । व० २२] २८० [म० ५ । अ० ६ । सू० ७६ ।

उष्णिक् । ४ निचृत्तिष्टुप् । ५, ६ अनुष्टुप् । ७, ८, ९ निचृदनुष्टुप् ॥ स्वरः—
१-३ ऋषभः । ४ ध्रुवतः । ५—६ गान्धारः ॥

॥ ७८ ॥ अश्विनावेह गच्छतं नासत्या मा वि वैनतम् । हंसाविव पततमा
सुतां उप ॥ १ ॥ अश्विना हरिणाविव गौराविवानु यवसम् । हंसाविव पततमा
सुतां उप ॥ २ ॥ अश्विना वाजिनीवम् जुषेथां यज्ञमिष्टये । हंसाविव पततमा
सुतां उप ॥ ३ ॥ अत्रिर्यद्रामवरोहं हवीसमजोहवीनाधमानेव योषा । श्येनस्य चि-
ज्जवसा नृतेनेनागच्छतमश्विना शन्तमेन ॥ ४ ॥ १६ ॥ वि जिहीष्व वनस्पते
योनिः सृण्यन्त्या इव । श्रुतं मे अश्विना हवं सप्तवधिं च मुञ्चतम् ॥ ५ ॥ भी-
ताय नाधमानाय ऋषये सप्तवधये । मायाभिरश्विना युवं वृत्तं सं च वि चाचथः
॥ ६ ॥ यथा वातः पुष्करिणीं समिद्ध्यति सर्वतः । एवा ते गर्भं एजतु निरैतु
दशमास्यः ॥ ७ ॥ यथा वातो यथा वनं यथा समुद्र एजति । एवा त्वं दशमास्य
महावेहि जरायुणा ॥ ८ ॥ दश मासाञ्छशयानः कुमारो अधि मातरि । निरैतु
जीवो अक्षतो जीवो जीवन्त्या अधि ॥ ९ ॥ २० ॥

॥ ७९ ॥ १-१० सत्यश्रवा आत्रेय ऋषि ॥ उपा देवता ॥ छन्दः—१ स्वरा-
द्वाराक्षी गायत्री । २, ३, ७ भुरिग्वृहती । १० स्वराद् वृहती । ४, ५, ८ पङ्क्तिः । ६
९ निचृत्पङ्क्तिः ॥ स्वरः—१ पङ्कजः । २, ३, ७, १० मध्यमः । ४-६, ८, ९ पञ्चमः ॥

॥ ७९ ॥ महे नो अद्य वीथयोषो रागे दिवित्मती । यथा चित्रो अवोधयः
सत्यश्रवसि वाग्ये सुजाति अश्वंसूनुते ॥ १ ॥ या सुन्तीथे शौचद्वये व्यौच्छो दु-
हितर्दिवः । सा व्युच्छ सहीयसि सत्यश्रवसि वाग्ये सुजाति अश्वंसूनुते ॥ २ ॥
सा नो अद्याभरदसूर्युच्छा दुहितर्दिवः । यो व्यौच्छः सहीयसि सत्यश्रवसि वा-
ग्ये सुजाति अश्वंसूनुते ॥ ३ ॥ अभि ये त्वां विभावरि स्तोमैर्गृणन्ति वद्वयः ।
मयैर्मघोनि सुश्रियो दामन्वन्तः सुरातयः सुजाति अश्वंसूनुते ॥ ४ ॥ यच्चिद्धि ते
गुणा इमे हृदयन्ति मघत्तये । परि चिद्धष्टयो दधुर्ददतो राशो अह्वयं सुजाति अ-
श्वंसूनुते ॥ ५ ॥ २१ ॥ ऐषु धा वीरव्यश उपो मघोनि सूरिषु । ये नो राश-
स्यह्वया मघवानो अरासतु सुजाति अश्वंसूनुते ॥ ६ ॥ तेभ्यो युम्नं वृहद्यश उपो
मघोन्या वद । ये नो राशस्यश्व्या गव्या भजन्त सूरयः सुजाति अश्वंसूनुते ॥ ७ ॥
उन नो गोमतीरिष आ वदा दुहितर्दिवः । साकं सूर्यस्य रुदिमभिः शुक्रैः शोच-
न्तिरुचिभिः सुजाति अश्वंसूनुते ॥ ८ ॥ व्युच्छा दुहितर्दिवो मा चिरं तनुथा अपः ।

अ० ४ । अ० ४ । व० २४] २८१ [म० ५ । अ० ६ । सू० ८१ ।

नेत्त्वा स्तेनं यथा रिपुं तपाति सूरौ अचिषा मुजाति अश्वसूते ॥ ६ ॥ एता-
वृद्धेदुपस्त्वं भूयो वा दातुमर्हसि । या स्तोतृभ्यो विभावर्युच्छन्ती न प्रमीयसे सु-
जाति अश्वसूते ॥ १० ॥ २२ ॥

॥ ८० ॥ १—६ सत्यश्रवा आत्रेय ऋषिः ॥ उषा देवता ॥ छन्दः—१,
६ निचृत्रिष्टुप् । २ विराद् त्रिष्टुप् । ३, ४, ५ भुरिक् पङ्क्तिः ॥ स्वरः—१, २, ६ धैवतः ।
३—५ पञ्चमः ॥

॥ ८० ॥ द्युतद्यामानं बृहतीमृतेन ऋतावरीमरुणसुं विभातीम् । देवीमुपसं
स्वरावहन्तीं प्रति विप्रांसो मतिभिर्जरन्ते ॥ १ ॥ एषा जनं दर्शता बोधयन्ती सु-
गान्पथः कृण्वती गाल्यग्रै । बृहद्रथा बृहती विश्वमिन्वोषा ज्योतिर्यच्छत्यत्रे अर्द्धा-
म् ॥ २ ॥ एषा गोभिररुणेभिर्बुजानास्संधन्ती रुयिमप्रायु चक्रे । पथो रदन्ती सुविताय
देवी पुरण्डुता विश्ववारा वि भाति ॥ ३ ॥ एषा व्येनी भवति द्विवर्द्धा आविष्कृ-
ण्वाना तन्वं पुरस्तात् । ऋतस्य पन्थामन्वेति साधु प्रजानतीव न दिशो मिनाति
॥ ४ ॥ एषा शुभ्रा न तन्वो विदानोर्ध्वेव स्नाती दृश्ये नो अस्थात् । अप हेषो
बाधमाना तमांस्युषा द्विवो दुहिता ज्योतिषागात् ॥ ५ ॥ एषा प्रतीची दुहिता
द्विवो नृत्योषेव भद्रा नि रिणीते अप्सः । व्यूण्वती दाशुषे वार्याणि पुनर्ज्योति-
र्युवतिः पूर्वथाकः ॥ ६ ॥ २३ ॥

॥ ८१ ॥ १—५ श्यावाश्व आत्रेय ऋषिः ॥ सविता देवता ॥ छन्दः—१,
५ जगती । २ विराद् जगती । ४ निचृज्जगती । ३ स्वराद् त्रिष्टुप् ॥ स्वरः—१,
२, ४, ५ निषादः । ३ धैवतः ॥

॥ ८१ ॥ युञ्जते मन उत युञ्जते धियो विप्रा विप्रस्य बृहतो विपश्चितः ।
वि होत्रा दधे वयुनाविदेक इन्मही देवस्य सवितुः परिष्टुतिः ॥ १ ॥ विश्वा रु-
पाणि प्रति मुञ्चते कविः प्रासावीन्द्रं द्विपदे चतुष्पदे । वि नाकमख्यत्सविता व-
रेण्योऽनु प्रयाणमुषसो वि राजति ॥ २ ॥ यस्य प्रयाणमन्वन्य इयुर्देवा देवस्य
महिमानमोर्जसा । यः पार्थिवानि विममे स एतशो रजांसि देवः सविता महित्वना
॥ ३ ॥ उत यांसि सवितुस्त्रीणि रोचनोत सूर्यस्य रुश्मिभिः समुच्यसि । उत रा-
त्रीमुभयतः परीयस उत मित्रो भवसि देव धर्माभिः ॥ ४ ॥ उतेशिषे प्रसवस्य त्व-
मेक इदुत पूषा भवसि देव यामाभिः । उतेदं विश्वं भुवनं वि राजसि श्यावाश्वस्ते
सवितुः स्तोममानशे ॥ ५ ॥ २४ ॥

अ० ४ । अ० ४ । व० २८] २८२ [म० ५ । अ० ६ । सू० ८३ ।

॥ ८२ ॥ १—६ श्यावाश्व आत्रेय ऋषिः ॥ सविता देवता ॥ छन्दः—१
निचृदनुष्टुप् । २, ४, ६ निचृद्गायत्री । ३, ५, ६, ७ गायत्री । ८ विराद्गायत्री ॥
स्वरः—१ गन्धारः । २—६ पङ्कजः ॥

॥ ८२ ॥ तत्सवितुर्वरेणीमहे वयं देवस्य भोजनम् । श्रेष्ठं सर्वधातमं तुरं
भगस्य धीमहि ॥ १ ॥ अस्य हि स्वयंशस्तरं सवितुः कश्चन त्रियम् । नमिनन्ति स्व-
राज्यम् ॥ २ ॥ स हि स्वानि दाशुषे सुवातिं सविता भगः । तं भागं चित्रमीमहे ॥ ३ ॥
अथा नो देव सवितः प्रजावत्सायीः सौभगम् । परां दुःष्वप्यै सुव ॥ ४ ॥ विश्वानि
देव सवितर्दुष्टानि परां सुव । यद्भद्रं तन्न आ सुव ॥ ५ ॥ २५ ॥ अनागसो
अदितये देवस्य सवितुः सुवे । विश्वा वामानि धीमहि ॥ ६ ॥ आ विश्वदेव्यं सत्पतिं
सूक्तैरया वरेणीमहे । सत्यसवं सवितारम् ॥ ७ ॥ य इमे उभे अहनी पुर एत्य-
प्रयुञ्जन् । स्वाधीदेवं सविता ॥ ८ ॥ य इमा विश्वा जातान्याश्रावयति श्लोकेन ।
प्र च सुवातिं सविता ॥ ९ ॥ २६ ॥

॥ ८३ ॥ १—१० अत्रिर्ऋषिः ॥ पृथिवी देवता ॥ छन्दः—१ निचृद्विष्टुप् ।
२ स्तराद् विष्टुप् । ३ भुरिक् विष्टुप् । ४ निचृज्जगती । ५, ६ विष्टुप् । ७ विराद्
विष्टुप् । ८, १० भुरिक् पङ्क्तिः । ९ निचृदनुष्टुप् ॥ स्वरः—१—४ निषादः ।
५—७ धैवतः । ८, १० पञ्चमः । ९ गान्धारः ॥

॥ ८३ ॥ अच्छा वद त्वसं गीर्भिराधिः स्तुहि पर्जन्यं नमसा विवास ।
कनिक्रददृष्टभो जीरदान् रेतो दधात्योपधीषु गर्भम् ॥ १ ॥ वि वृत्तान् हन्त्युत
हन्ति रत्तसो विश्वं विभाय भुवनं महावधात् । उतानां गा ईपते वृष्यावतो यत्प-
र्जन्यः स्तनयन् हन्ति दुष्कृतः ॥ २ ॥ स्थीव कश्याश्वं अभिज्ञिपन्नाविदूतान्कृणुते
वृष्याः अह । दूरात्सिंहस्य स्तनया उदीरते यत्पर्जन्यः कृणुते वृष्यै नभः ॥ ३ ॥
प्र वाता वान्ति पतर्यन्ति विद्युत उदोषधीर्जिहते पिन्वते स्वः । इरा विश्वस्मै भु-
वनाय जायते यत्पर्जन्यः पृथिवीं रेतसारवति ॥ ४ ॥ यस्य व्रते पृथिवी नन्नमीति
यस्य व्रते शफवृज्जर्भुरीति । यस्य व्रत ओषधीर्विश्वरूपाः स नः पर्जन्य महि शर्म
यच्छ ॥ ५ ॥ २७ ॥ दिवो नो वृष्टिं मस्तो ररीध्वं प्र पिन्वत वृष्णो अश्वस्य
धाराः । अर्वाङ्गितेन स्तनयित्तुनेह्यपो निपिञ्चन्नसुरः पिता नः ॥ ६ ॥ अभि क्र-
न्द स्तनय गर्भमा धा उदन्वता परि दीया रथेन । दृतिं सुकर्ष विपितं न्यञ्चं
मृषा भवन्नुद्धतो निशदाः ॥ ७ ॥ महान्तं कोशमुदञ्चा नि पिञ्च स्यन्दन्तां कु-

अ० ४ । अ० ४ । व० ३२] २८३ [म० ५ । अ० ६ । सू० ८६ ।

ल्या विषिताः पुरस्तात् । वृतेन द्यावापृथिवी व्युन्धि सुप्रपाणं भवत्वध्याभ्यः
॥ ८ ॥ यत्पर्जन्य कर्निक्रदत्तनयन् हंसि दुष्कृतः । प्रतीदं विश्वं मोदते यत्किं
च पृथिव्यामधि ॥ ९ ॥ अर्बर्षीर्वर्षमुदु पू गृभायाकृष्यन्त्यान्यत्येतवा उ । अजीज-
न ओषधीर्भोजनाय कमुत प्रजाभ्योऽविदो मनीषां ॥ १० ॥ २८ ॥

॥ ८४ ॥ १-३ अत्रिर्ऋषिः ॥ पृथिवी देवता ॥ छन्दः-१, २ निचृदनु-
ष्टुप् । ३ विराडनुष्टुप् ॥ गान्धारः स्वरः ॥

॥ ८४ ॥ वळित्था पर्वतानां खिद्रं विभर्षि पृथिवि । प्र या भूमिं प्रवत्वति मद्वा
जिनोषि महिनि ॥ १ ॥ स्तोमांसस्त्वा विचारिणि प्रति ष्टोभन्त्यकुर्भिः । प्र या
वाजं न हेषन्तं प्रेरुमस्यस्यर्जुनि ॥ २ ॥ इच्छा चिद्या वनस्पतीन्चमया दध्र्य्योर्ज-
सा । यत्तै अमस्य विद्युतो दिवो वर्षन्ति वृष्टयः ॥ ३ ॥ २६ ॥

॥ ८५ ॥ १-८ अत्रिर्ऋषिः ॥ वरुणो देवता ॥ छन्दः-१, २ विराड्
त्रिष्टुप् । ३, ४, ६, ८ निचृत्रिष्टुप् । ५ स्वराद् पङ्क्तिः । ७ ब्राह्मयुष्णिक् ॥
स्वरः-१-४, ६, ८ धैवतः । ५ पञ्चमः । ७ ऋषभः ॥

॥ ८५ ॥ प्र सुभ्राजं बृहदर्चा गभीरं ब्रह्म प्रियं वरुणाय श्रुताय । वि यो
जघान शमिते चर्मोपस्तिरे पृथिवीं सूर्याय ॥ १ ॥ वनेषु व्यन्तरिक्षं ततान वा-
जमर्वत्सु पर्य उस्त्रियासु । हृत्सु क्रतुं वरुणो अप्सवर्गि दिवि सूर्यमदधात्सो-
ममद्रौ ॥ २ ॥ नीचीनवारं वरुणः कर्वन् प्र संसर्ज रोदसी अन्तरिक्षम् । तेन वि-
श्वस्य भुवनस्य राजा यवं न वृष्टिर्व्युनक्ति भूमि ॥ ३ ॥ उनक्ति भूमिं पृथिवीमुत
द्यां यदा दुग्धं वरुणो वषट्वादि । समभ्रेण वसत पर्वतासस्तविषीयन्तः श्रयय-
न्त वीराः ॥ ४ ॥ इमाम् ष्वांसुरस्य श्रुतस्य महीं मायां वरुणस्य प्र वोचम् ।
मानेनेव तस्थिवा अन्तरिक्षे वि यो ममे पृथिवीं सूर्येण ॥ ५ ॥ ३० ॥ इमाम्
नु कवितमस्य मायां महीं देवस्य नक्रिरा दधर्ष । एकं यदुद्रा न पृणान्त्येनीरासि-
ञ्चन्तीरवनयः समुद्रम् ॥ ६ ॥ अर्यम्यं वरुण मित्र्यं वा सखायं वा सदमिद्रातरं
वा । वेशं वा नित्यं वरुणारणं वा यत्सीमागश्चकृमा शिश्रथस्तत् ॥ ७ ॥
कितवासो यद्रिषिर्पुन दीवि यद्वा घा सत्यमुत यन्न विप्र । सर्वा ता वि प्यं शि-
थिरेव देवाधा ते स्याम वरुण प्रियासः ॥ ८ ॥ ३१ ॥

॥ ८६ ॥ १-६ अत्रिर्ऋषिः ॥ इन्द्राग्नी देवते ॥ छन्दः-१, ४, ५
स्वराडुष्णिक् । २, ३ विराडनुष्टुप् । ६ विराट्पूर्वानुष्टुप् ॥ स्वरः-१, ४, ५
ऋषभः । २, ३, ६ गान्धारः ॥

॥८६॥ इन्द्राग्नी यमवय उभा वाजेषु मर्त्यम् । दृक्का चित्स प्र भेदति द्युम्ना
नागीमिव त्रिनः ॥ १ ॥ या पृतेनासु दुष्टा या वाजेषु श्रवाभ्या । या पञ्च च-
पुर्णाग्नीन्द्राग्नी ता हवामहे ॥ २ ॥ तयोरिदमवच्छर्वस्तिग्मा दिद्युन्मघोनोः । प्र-
ति दृग्ना गर्भस्त्र्येगिर्वा वृत्रघ्न एषते ॥ ३ ॥ ता वामेपे रथानामिन्द्राग्नी हवामहे ।
पती नुरन्य राधसो विद्वांसो गिर्वणस्तमा ॥ ४ ॥ ता वृधन्तावनु द्युन्मर्तीय देवा-
वृद्धा । अहन्ता चित्पुरो द्येः शैव देवावर्षते ॥ ५ ॥ एवेन्द्राग्निभ्यामर्हा वि हव्यं
गृण्यं वृते न पतमाद्रिभिः । ता सूरिषु श्रवो बृहद्रयि गृणत्सु दिधृतमिषं गृणत्सु
दिधृतम् ॥ ६ ॥ ३२ ॥

॥ ८७ ॥ १-६ एवयामरुदात्रेय ऋषिः ॥ मरुतो देवताः ॥ छन्दः-१ अ-
तिजगती । २, ८ स्वराज्जगती । ३, ६, ७ भुरिगजगती । ४ निचृज्जगती । ५
६ विराज्जगती ॥ निपादः स्वरः ॥

॥ ८७ ॥ प्र वो महे मतयो यन्तु विष्णवे मरुत्वं ते गिरिजा एवयामरुत् ।
प्र शधीय प्रयज्यवे सुखादये तवसे भन्द्रदिष्टये धुनिवताय शर्वसे ॥ १ ॥ प्र ये जाता
महिना ये च नु स्वयं प्र विज्ञाना वृवते एवयामरुत् । क्रत्वा तद्वो मरुतो नाधूपे शवो
वाना मद्वा तदेपामवृष्टासो नाद्रयः ॥ २ ॥ प्र ये दिवो बृहतः शृण्विरे गिरा सु-
शृकानः सुभवं एवयामरुत् । न येषामिरी सधस्थ ईष्ट आ अग्रयो न स्वविद्युतः
प्र स्यन्द्रासो धुनीनाम् ॥ ३ ॥ स चक्रमे महतो निरुक्रमः समानस्मात्सदस ए-
वयामरुत् । यदायुक्त त्मना स्वादाष्टि प्णुभिर्विपर्धसो विमहसो जिगाति शेष्वधो
वृभिः ॥ ४ ॥ स्वनो न वोऽमवात्रेजयदृषा त्वेषो ययिस्तविष एवयामरुत् । येना
सहन्त ऋज्जत स्वरोचिषः स्थारश्मानो हिरण्ययाः स्वायुधास इष्मिणः ॥ ५ ॥
॥ ३३ ॥ अपारो वो महिमा वृद्धशवसस्त्वेषं शवोऽवत्वेवयामरुत् । स्थातापो हि
प्रसितो सन्दशि स्थत ते न उरुप्यता निदः शुशुकांसो नाग्नयः ॥ ६ ॥ ते रु-
द्रासः सुमखा अग्नयो यथा तुविद्युम्ना अवन्त्वेवयामरुत् । दीर्घं पृथु पप्रथे सञ्ज-
पार्थिवं येषामज्मेष्वा महः शर्धस्यद्वुतैनसाम् ॥ ७ ॥ अद्वेषो नो मरुतो गातुमे-
तन श्रोता हव जस्तिनुरेवयामरुत् । विष्णोर्महः समन्यवो युयोतन स्मद्रथ्योऽन-
दंसनाप द्वेषांसि सनुतः ॥ ८ ॥ गन्तानो यज्ञं यज्ञियाः सुशमि श्रोता हवमरुत्त
एवयामरुत् । ज्येष्ठासो न पर्वतासो व्योमनि यूयं तस्य प्रचेतसः स्यात दुर्धर्तवो
निदः ॥ ६ ॥ ३४ ॥ ६ ॥ ५ ॥

॥ स्तिगज्यं गतादत्तं समाप्तम् ॥

अथ षष्ठं मण्डलम् ॥

॥ १ ॥ १-१३ भरद्वाजो बार्हस्पत्य ऋषिः ॥ अग्निर्देवता ॥ छन्दः—१, ७, १३ भुरिक् पङ्क्तिः । २ स्वराद् पङ्क्तिः । ५ पङ्क्तिः । ३, ४, ६, ११, १२ निचृत्रिष्टुप् । ८, १० त्रिष्टुप् । ९ विराद् त्रिष्टुप् ॥ स्वरः—१, २, ५, ७, १३ पञ्चमः । ३, ४, ६, ८—१२ धैवतः ॥

॥ १ ॥ त्वं ह्यग्ने प्रथमो मनोतास्या धियो अभवो दस्म होता । त्वं सीं वृषन्नकृणोर्दुष्टरीतु सहो विश्वस्मै सहसे सहव्यै ॥ १ ॥ अथा होता न्यसीदो यजीयानिळस्पद इषयन्नीडयः सन् । तं त्वा नरः प्रथमं देवयन्तो महो राये चितयन्तो अनुगमन् ॥ २ ॥ वृतेव यन्तं बहुभिर्वसव्यैस्त्वे रयिं जागृवांसो अनुगमन् । रशन्तमग्निर्दर्शतं बृहन्तं वपावन्तं विशवहा दीदिवांसम् ॥ ३ ॥ पदं देवस्य नमसा व्यन्तः श्रवस्यवः श्रवं आपन्नमृक्तम् । नामानि चिदधिरे यज्ञियानि भद्रायां ते रणयन्त सन्दधौ ॥ ४ ॥ त्वां वर्धन्ति क्षितयः पृथिव्यां त्वां राय उभयांसो जनानाम् । त्वं ज्ञाता तरणे चेत्यो भूः पिता माता सदभिन्मानुपाणाम् ॥ ५ ॥ ३५ ॥ सपर्येण्यः स धियो विच्वन्निर्होता मन्द्रो नि पसादा यजीयान् । तं त्वा वयं दम आ दीदिवांसमुप जुवाधो नमसा सदेम ॥ ६ ॥ तं त्वा वयं सुध्यो नव्यमग्ने सुमन्तायव ईमहे देवयन्तः । त्वं विशो अनयो दीद्यानो दिवो अग्ने बृहता रोचनेन ॥ ७ ॥ विशां कविं विशपतिं शश्वतीनां क्षितोशनं वृषभं चर्षणीनाम् । प्रेतीपणिमिपयन्तं पावकं राजन्तमग्निं यजतं रयीणाम् ॥ ८ ॥ सो अग्नि ईजे शशमे च मर्तो यस्त आनन्दसमिधो हव्यदातिम् । य आहुतिं परि वेदा नमोभिर्विश्वेत्स वामा दधते त्वोतः ॥ ९ ॥ अस्मा उ ते महि महे विधेम नमोभिरग्ने समिधोत हव्यैः । वेदीं सूनो सहसो गीभिर्हव्यैरा ते भद्रायां सुमतौ गतेम ॥ १० ॥ आ यस्ततन्य रोदसी वि भासा श्रवोभिश्च श्रवस्यैस्तरुत्रः । बृहद्भिर्वाजैः स्थविरोभिरस्मे रेवद्भिरग्ने वितरं वि भादि

॥ ११ ॥ नृवर्गो सदमिदं लोके भूरि तोकाय तनयाय पृथ्वः । पूर्वोरिपो बृहती-
नरेभ्यो अस्मै भद्रा सौश्रवसानि सन्तु ॥ १२ ॥ पुरुषयग्ने पुरुधा त्वाया वसूनि
राजन्वसुना न अश्वाम् । पुरुणि हि त्वे पुरुवारः सन्त्यग्ने वसुं विधत्ते राजन्ति
त्वे ॥ १३ ॥ ३६ ॥ ४ ॥

॥ २ ॥ १-११ भरद्वाजो बार्हस्पत्य ऋषिः ॥ अग्निदेवता ॥ छन्दः-१,
६ भुरिगुणिक् । २ स्वराडुणिक् । ७ निचृदुणिक् । ८ उणिक् । ३, ४
अनुष्टुप् । ५, ६, १० निचृदनुष्टुप् । ११ भुरिगतिजगती ॥ स्वरः-१, २, ७-६ ऋ-
पभः । ३-६, १० गान्धारः । ११ निषादः ॥

॥ २ ॥ त्वं हि ज्ञतव्यशोऽग्ने मित्रो न पत्यसे । त्वं विचर्षणे श्रवो वसो
पृष्टिं न पुप्यसि ॥ १ ॥ त्वां हि प्मा चर्षणयो यज्ञेभिर्गीभिरीळते । त्वां वाजी
यात्यवृको रजुस्तृविश्वचर्षणिः ॥ २ ॥ सजोपस्त्वा द्विवो नरो यज्ञस्य केतुमिन्धते ।
यज्ञस्य मानुषो जनः सुम्नायुर्जुह्वे अश्वरे ॥ ३ ॥ ऋध्रयस्ते सुदानवे धिया मर्तैः
शशमते । ऊती प बृहतो द्विवो द्विपो अहो न तरति ॥ ४ ॥ समिधा यस्तु आ-
हुतिं निशितिं मर्त्यो नशत् । व्यावन्तं स पुप्यति क्षयमग्ने शतारुपम् ॥ ५ ॥ १ ॥
त्येपस्ते धूम ऋणवति द्विवि पञ्चक्र आततः । सूर्यो न हि द्युता त्वं कृपा पावक
रोचमे ॥ ६ ॥ अथा हि विक्षीड्योऽसि प्रियो नो अतिथिः । एवः पुरीव जूर्यः
सूनुर्न त्रययार्यः ॥ ७ ॥ क्रत्वा हि द्रोणे अज्यसेऽग्ने वाजी न कृत्व्यः । परि-
ज्मेव स्या गयोऽत्यो न ह्यार्यः शिशुः ॥ ८ ॥ त्वं त्या चिदच्युताग्ने पशुर्न यव-
से । धामा ह यत्ते अजर वना वृश्चन्ति शिकसः ॥ ९ ॥ वेपि ह्यध्वरीयतामग्ने हो-
ता दमे विशाम । समृधो विशपते कृणु जुपस्व हव्यमङ्गिरः ॥ १० ॥ अच्छा नो
मित्रमहो देव देवानग्ने वोचः सुमतिं रोदस्योः । वीहि स्वस्ति सुक्षितिं द्विवो नृन्दि-
पो अहोसि दुरिता तरेम ता तरेम तवावसा तरेम ॥ ११ ॥ २ ॥

॥ ३ ॥ १-८ भरद्वाजो बार्हस्पत्य ऋषिः ॥ अग्निदेवता ॥ छन्दः-१, ३, ४ त्रि-
ष्टुप् । २, ५, ६, ७ निचृत्त्रिष्टुप् । ८ भुरिक्पङ्क्तिः ॥ स्वरः-१-७ धैवतः । ८ पञ्चमः ॥

॥ ३ ॥ अग्ने स ज्ञेपहतपा ऋतेजा उरु ज्योतिर्नशते देवयुष्टे । यं त्वं मि-
त्रेण वर्तणः सजोपा देव पासि त्यजसा मर्तमंहः ॥ १ ॥ ईजे यज्ञेभिः शशमे
शमीभिर्ऋध्वारायाग्नये ददाश । एवा च न तं यशसामहुष्टिर्नाहो मर्तं नशते न

अ० ४ । अ० ५ । व० ७] २८७ [म० ६ । अ० १ । सू० ५ ।

प्रदक्षिः ॥ २ ॥ सूर्यो न यस्य दृशतिरेषा भीमा यदेति शुचतस्तु आ धीः । हे-
पस्वतः गुरुधो नायमक्तोः कुत्रा चिद्वयवो वसुतिर्वनेजाः ॥ ३ ॥ तिग्मं चिदेम
महि वर्षो अस्य भसदश्वो न यमसान आसा । विजेहमानः परशुर्न जिह्वां द्रवि-
र्न द्रावयति दारु धत्तत् ॥ ४ ॥ स इदस्तेव प्रति धादसिष्यञ्छिशीत तेजोऽयसो
न धाराम् । चित्रध्रजतिरतिर्यो अक्तोर्वेन द्रुपद्वा रघुपत्मजंहाः ॥ ५ ॥ ३ ॥ स
ई रेभो न प्रति वस्त उस्त्राः शोचिषा रारपीति मित्रमहाः । नक्तं य ईमरूपो यो
दिवा नूनमर्त्यो अरूपो यो दिवा नृन् ॥ ६ ॥ दिवो न यस्य विद्यतो नवीनोदृषा
रुक्त ओषधीषु नूनोत् । घृणा न यो ध्रजसा पत्मना यन्ना रोदसी वसुना दं सु-
पत्नी ॥ ७ ॥ धार्योभिर्वा यो युज्येभिरैर्विद्युन्न देविद्योत्स्वेभिः शुष्मैः । शर्षो
वा यो मरुतां ततक्तं ऋभुर्न त्वेषो रभसानो अद्यौत् ॥ ८ ॥ ४ ॥

॥ ४ ॥ १-८ भरद्वाजो बार्हस्पत्य ऋषिः ॥ अग्निदेवता ॥ छन्दः-१ त्रिष्टुप् ।
२, ५, ६, ७ भुरिक्पङ्क्तिः । ३, ४ निचतृपङ्क्तिः । ८ पङ्क्तिः ॥ स्वरः-१ धैवतः ।
२-८ पञ्चमः ॥

॥ ४ ॥ यथा होतुर्मनुषो देवताता यज्ञेभिः सूनो सहसो यजांसि । एवा नो
अद्य संमना संमानानुशङ्गन् उशतो यन्ति देवान् ॥ १ ॥ स नो विभावा चक्ष-
णिर्न वस्तोरग्निर्वन्दारु वेद्यश्चनो धात् । विश्वायुर्यो अमृतो मर्त्येपूषुर्भूदतिथि-
र्जातवेदाः ॥ २ ॥ द्यावो न यस्य पनयन्त्यभ्वं भासांसि वस्ते सूर्यो न शुक्रः । वि
य इनोत्यजरः पावकोऽश्वस्य चिच्छिश्नयत्पूर्यारिणि ॥ ३ ॥ वृद्धा हि सूनो अस्य-
न्नसद्वा चक्रे अग्निर्जनुपाज्मानम् । स त्वं न ऊर्जसन् ऊर्जं धा राजेव जेरवृके क्षे-
ष्यन्तः ॥ ४ ॥ नितिक्षि यो वारुणमन्नमत्ति वायुर्न राष्ट्रयत्यैत्यक्नू । तुर्यापि य-
स्त आदिशामरातीरत्यो न हूतः पततः परिहूत ॥ ५ ॥ ५ ॥ आ सूर्यो न भानु-
मद्भिरैरग्नौ ततन्य रोदसी वि भासा । चित्रो नयत्परि तमास्यक्तः शोचिषा प-
त्मनौशिजो न दीयन् ॥ ६ ॥ त्वां हि मन्द्रतममर्कशोकैर्वैवृमहे महि नः श्रोप्यन्ने ।
इन्द्रं न त्वा शर्वसा देवता वायुं पृणान्ति राधसा नृतमाः ॥ ७ ॥ नू नो अग्नेऽवृ-
केभिः स्वस्ति वेपि रायः पथिभिः पर्ष्येहः । ता सूरिभ्यो गृणते रासि सुम्नं म-
देम शताहिमाः सुवीराः ॥ ८ ॥ ६ ॥

॥ ५ ॥ १-७ भरद्वाजो बार्हस्पत्य ऋषिः ॥ अग्निदेवता ॥ छन्दः-१, ४,

अ० ४ । अ० ५ । व० ६] २८८ [म० ६ । अ० १ । सू० ६ ।

विष्टम् । २, ५, ६, ७ निचृत्त्रिष्टम् । ३ भुरिक्पङ्क्तिः ॥ स्वरः—१, २, ४—७
धैवतः । ३ पञ्चमः ॥

॥ ५ ॥ द्रुवे वः सूनुं सहस्रो युवानमद्रौगवाचं मतिभिर्यविष्ठम् । य इन्वति
द्रविणानि प्रचेता विश्ववाराणि पुरुवारो अघ्रक् ॥१॥ त्वे वसूनि पुर्वणीक होत-
रोपा वस्तोररिरे यज्ञियासः । जामेव विश्वा भुवनानि यस्मिन्त्सं सौभगानि द-
धिरे पावके ॥ २ ॥ त्वं विनु प्रदिवः सीद आसु कृत्वा स्थीरभवो वार्याणाम् ।
अत इनोपि विधुते चिकित्वा व्यानुषग्जातवेदो वसूनि ॥३॥ यो नः सनुसो अ-
भिदासदग्ने यो अन्तरो मित्रमहो वनुप्यात् । तमजरैर्भिवृषभिस्तव स्वैस्तपां तपिष्ठ
तपसा तपस्यान् ॥ ४ ॥ यस्ते यज्ञेन समिधाय उक्थैरर्कोभिः सूनो सहस्रो ददा-
शत् । स मर्त्येष्वमृत प्रचेता राया धुम्नेन श्रवसा वि भाति ॥ ५ ॥ स तत्कृ-
धीणितस्तूर्यमग्ने स्पृधो वाधस्य सहसा सहस्वान् । यच्छस्यसे शुभिरुक्तो वचोभि-
स्तज्जुपस्व जस्तिर्योपि मन्य ॥ ६ ॥ अश्याम तं काममग्ने तवोती अश्याम रयिं
राधिवः सुवीरम् । अश्याम वार्जमभि वाजयन्तोऽश्याम धुम्नमजराजरं ते ॥७॥ ७॥

॥ ६ ॥ १—७ भरद्वाजो बार्हस्पत्य ऋषिः ॥ अग्निदेवता ॥ छन्दः—१,
२, ३, ४, ५ निचृत्त्रिष्टम् । ६, ७ त्रिष्टम् ॥ धैवतः स्वरः ॥

॥ ६ ॥ प्र नव्यसा सहसः सूनुमच्छा यज्ञेन शातुमव इच्छमानः । वृश्चद्वनं
कृष्णयामं रुशन्तं वीती होतारं दिव्यं जिगाति ॥ १ ॥ स श्वितानस्तन्यतू रोच-
नस्या अजरैर्भिर्नानदष्टिर्यविष्ठः । यः पावकः पुरुतमः पुरुणि पृथून्यग्निरनुयाति
भवेन् ॥ २ ॥ वि ते विष्मग्वातजूतासो अग्ने भामासः शुचे शुचयश्चरन्ति । तुवि-
म्रजासो दिव्या नवग्वा वना वनन्ति धृपता रुजन्तः ॥ ३ ॥ ये ते शुक्रासः शु-
चयः शुचिष्मः ज्ञां वर्षन्ति विषितासो अश्वाः । अश्वं अमस्त उर्विया वि भाति शा-
तयमानो अग्निं सानु पृश्नेः ॥ ४ ॥ अथ जिह्वा पापतीति प्र वृष्णो गोपुयुधो ना-
शनिः सृजाना । शूरस्येव प्रसितिः ज्ञातिरग्नेर्दुर्वर्तुर्भीमो दयते वनानि ॥५॥ आ
भानुना पार्थिवानि जयांसि महस्तोदस्य धृपता तंतन्य । स वाधस्वार्प भया स-
होभिः स्पृधो वनुप्यन्वनुयो नि जूर्व ॥६॥ स चित्र चित्रं चितयन्तमस्मे चित्रक्षत्र
चित्रतमं वयोधाम् । चन्द्रं रयिं पुरुवीरं बृहन्तं चन्द्रं चन्द्राभिर्गृणते युवस्व ॥७॥ ८॥

॥ ७ ॥ १—७ भरद्वाजो बार्हस्पत्य ऋषिः ॥ वैश्वानरो देवता ॥ छन्दः—

अ० ४ । अ० ५ । व० १०] २८६ [म० ६ । अ० १ । सू० ८ ।

१ त्रिष्टुप् । २ निचृत्त्रिष्टुप् । ७ स्वराद् त्रिष्टुप् । ३ निचृत्पङ्क्तिः । ४ स्वराद् पङ्क्तिः ।
५ पङ्क्तिः । ६ जगती ॥ स्वरः—१, २, ७ धैवतः । ३—५ पञ्चमः । ६ निषादः ॥

॥ ७ ॥ मूर्धनं दिवो अरतिं पृथिव्या वैश्वानरमृत आ जातमग्निम् । क्विं
सम्राजमतिथिं जनानामासन्ना पात्रं जनयन्त देवाः ॥ १ ॥ नाभिं यज्ञानां सदनं र-
यीणां महामाहावमभि सं नवन्त । वैश्वानरं रथ्यमध्वराणां यज्ञस्य केतुं जनयन्त
देवाः ॥ २ ॥ त्वद्विप्रो जायते वाज्यं त्वद्वीरासो अभिमातिपाहः । वैश्वानर-
मस्मासु धेहि वसूनि राजन्त्स्पृहयाय्याणि ॥ ३ ॥ त्वां विश्वे अमृतं जायमानं शिशुं
न देवा अभि सं नवन्ते । तव क्रतुभिरमृतत्वमायन्वैश्वानर यत्पित्रोरदीदेः ॥ ४ ॥
वैश्वानर तव तानि व्रतानि महान्यग्ने नकिरा दधर्ष । यज्जायमानः पित्रोरुपस्थेऽ-
विन्दः केतुं वयुनेष्वह्नाम् ॥ ५ ॥ वैश्वानरस्य विर्मितानि चक्षसा सानूनि दिवो
अमृतस्य केतुना । तस्येदु विश्वा भुवनाधि मूर्धनि द्या इव रुरुहुः सप्त विक्षुहः
॥ ६ ॥ वि यो रजांस्यमिमीत सुक्रतुर्वैश्वानरो वि दिवो रोज्जना क्विः । परि यो
विश्वा भुवनानि पप्रथेऽदधो गोपा अमृतस्य रक्षिता ॥ ७ ॥ ६ ॥

॥ ८ ॥ १—७ भरद्वाजो गार्हस्पत्य ऋषिः ॥ वैश्वानरो देवता ॥ छन्दः—१, ४
जगती । ६ विराड् जगती । २, ३, ५ भुरिक् त्रिष्टुप् । ७ त्रिष्टुप् ॥ स्वरः—१, ४, ६
निषादः । २, ३, ५, ७ धैवतः ॥

॥ ८ ॥ पृक्षस्य वृणो अरुपस्य नू सहः प्र तु वोचं विदया जातवेदसः ।
वैश्वानराय मतिर्नव्यसी शुचिः सोम इव पवते चारुग्नये ॥ १ ॥ स जायमानः
परमे व्योमनि व्रतान्यग्निर्व्रता अरक्षत । व्यन्तरिक्षममिमीत सुक्रतुर्वैश्वानरो म-
हिना नाकमस्पृशत् ॥ २ ॥ व्यस्तभ्नाद्रोदसी मित्रो अद्भुतोऽन्तर्वाविदकृणोज्जो-
तिषा तमः । वि चर्मणीव शिषणो अवर्तयद्वैश्वानरो विश्वमधत्त दृष्टयम् ॥ ३ ॥
अपामुपस्थे महिषा अगृभ्णत विशो राजानमुप तस्युर्गमियम् । आ दूतो अग्नि-
मभरद्विस्वतो वैश्वानरं मातरिश्वा परावतः ॥ ४ ॥ युगेयुगे विद्व्यं गृणन्व्यो-
ऽग्ने रयिं यशसं धेहि नव्यसीम् । पव्येव राजन्नयशंसमजर नीचा नि वृश्च वनिनं
न तेजसा ॥ ५ ॥ अस्माकमग्ने मयवत्सु धारयानामि ज्ञत्रमजरं सुवीर्यम् । वयं ज-
येम शतिर्न सहस्रिणं वैश्वानर वाजमग्ने तजोतिभिः ॥ ६ ॥ अद्व्येभिस्तव गोपा-
भिरिष्टेऽस्माकं पाहि त्रिषधस्थ सूरिन् । रक्षा च नो वदुषां शयो अग्ने वैश्वानर
प्र च तारीः स्तवानः ॥ ७ ॥ १० ॥

अ० २ । अ० ५ । न० १२] २६० [म० ६ । अ० १ । सू० १० ।

॥ ६ ॥ १-७ भरद्वाजो बार्हस्पत्य ऋषिः ॥ वैश्वानरो देवता ॥ छन्दः—
विराद्विष्टुप् । ५ निचृत्रिष्टुप् । ६ त्रिष्टुप् । २ भुरिक् पङ्क्तिः । ३, ४ पङ्क्तिः । ७
भुरिगजती ॥ स्वरः—१, ५, ६ धैवतः । २-४ पञ्चमः । ७ निषादः ॥

॥ ६ ॥ अहश्च कृष्णमहरर्जुनं च वि वर्तेते रजसी वेद्याभिः । वैश्वानरो जा-
यमानो न राजावातिरज्योतिर्पाग्निस्तमोसि ॥ १ ॥ नाहं तन्तुं न वि जाना-
म्योतुं न यं वयन्ति समुरेज्यमानाः । कस्य स्वित्पुत्र इह वक्तुानि पुरो वंदात्यव-
रेण पित्रा ॥२॥ स इत्तन्तुं स वि जानात्योतुं स वक्तुान्यतुथा वंदाति । य ईं चि-
क्रेतमृतस्य गोषा अवश्वरन्परो अन्येन पश्यन् ॥ ३ ॥ अयं होता प्रथमः पश्य-
तेममिदं ज्योतिरमृतमर्त्येषु । अयं स जज्ञे ध्रुव आ निपत्तोऽमर्त्यस्तन्वा इ वर्धमानः ॥४॥
ध्रुवं न्योतिर्निर्हितं दृश्ये कं मनो जर्विण्डं पतयत्स्वन्तः । विश्वे देवाः समनसः स-
क्रेता एकं क्रतुमभि वि यन्ति साधु ॥ ५ ॥ वि मे कर्णा पतयतो वि चक्षुर्वीरदं
ज्योतिर्हृदय आदितं यत् । वि मे मनश्चरति दूरआधीः किं स्विद्वक्ष्यामि किमु नू-
मनिष्ये ॥ ६ ॥ विश्वे देवा अमस्यन्भिषयानास्त्वामग्ने तमसि तस्थिवांसम् । वै-
श्वानरोऽवतूतये नोऽमर्त्योऽवतूतयेनः ॥ ७ ॥ ११ ॥

॥ १० ॥ १-७ भरद्वाजो बार्हस्पत्य ऋषिः ॥ अग्निर्देवता ॥ छन्दः—
त्रिष्टुप् । ४ आपी पङ्क्तिः । २, ३ ६ निचृत्रिष्टुप् । ५ विराद् त्रिष्टुप् । ७ प्राजा-
पत्या बृहती ॥ स्वरः—१, ४ पञ्चमः । २, ३, ५ ६, धैवतः । ७ मध्यमः ॥

॥ १० ॥ पुरो वो मन्द्रं दिव्यं सुवृक्तिं प्रयति यज्ञे अग्निमध्वरे दधिध्वम् ।
पुर उक्थेभिः स हि नो विभावा स्वध्वरा करति जातवेदाः ॥ १ ॥ तमु शुभः पु-
र्वणीक होतरग्ने अग्निभिर्मनुष इधानः । स्तोमं यमस्मै ममतेवशूपं घृतं न शुचि म-
तयः पवन्ते ॥ २ ॥ णीपाय स श्रवसा मर्त्येषु यो अग्नये ददाश विप्र उक्थः । चि-
त्राभिस्तमृतिभिश्चित्रशोचिर्वजस्य साता गोमतो दधाति ॥ ३ ॥ आ यः प्रो जा-
यमान उर्वी दूरेदृशा भासा कृष्णाध्वा । अथ बहु चित्तम उर्म्यायास्तिरः शोचिषा
दृश्ये पावकः ॥ ४ ॥ नू नश्चित्रं पुरुवाजाभिरुती अग्ने रयिं मध्वव्रचश्च धेहि ।
ये शवसा श्रवसा चात्यन्यान्तसुवीर्यैर्भिश्चाभि सन्ति जनान् ॥५॥ इमं यज्ञं चनो
था अग्न इश्वरं तं आमानो जुहुते हविष्मान् । भरद्वाजेषु दधिपे सुवृक्तिमवी-
र्वाजस्य गध्यस्य साना ॥ ६ ॥ वि द्वेपासीनुहि वर्धयेळां मदेम शतहिमाः सु-
वीर्याः ॥ ७ ॥ १२ ॥

अ० ४ । अ० ५ । व० १५] २६१ [म० ६ । अ० १ । सू० १३ ।

॥ ११ ॥ १-६ भरद्वाजो बार्हस्पत्य ऋषिः ॥ अग्निर्देवता ॥ छन्दः-१, ३, ५ निचृत्त्रिष्टुप् । ४, ६ विरादत्रिष्टुप् । २ निचृत्पङ्क्तिः ॥ स्वरः-१, ३-६ धैवतः । २ पञ्चमः ॥

॥ ११ ॥ यजस्व होतरिषितो यजीयानग्ने वाधो मरुतां न प्रयुक्ति । आ नो मित्रावरुणा नासत्या द्यावा होत्राय पृथिवी वधृत्याः ॥ १ ॥ त्वं होता मन्द्रतमो नो अध्वगन्तर्देवो विदथा मर्त्येषु । पावक्या युद्धा बर्हिषासाग्ने यजस्व तन्वंतव स्वां ॥ २ ॥ धन्या चिद्धि त्वे धिषणा वष्टि प्र देवाञ्जन्मं गृणते यजध्वै । वेपिष्ठो अङ्गिरसां यद्ध विप्रो मधु छन्दो भनति रेभ इष्टौ ॥ ३ ॥ अर्दिद्युतस्वपाको विभावाग्ने यजस्व रोदसी उरूची । आयुं न यं नमसा रातहव्या अञ्जन्ति सुप्रयसं पञ्च जनाः ॥ ४ ॥ वृञ्जे ह यन्नमसा बर्हिषणावयामि क्षुग्धृतवती सुवृक्तिः । अम्यान्ति सन्न सदर्ने पृथिव्या अश्रायि यज्ञः सूर्ये न चक्षुः ॥ ५ ॥ दशस्या नः पुर्वणीक होतर्देवेभिरग्ने अग्निभिरिधानः । रायः सूनो सहसो वावसाना अति ससेम वृजनं नाहः ॥ ६ ॥ १३ ॥

॥ १२ ॥ १-६ भरद्वाजो बार्हस्पत्य ऋषिः ॥ अग्निर्देवता ॥ छन्दः-१ त्रिष्टुप् । २ निचृत्त्रिष्टुप् । ३ भुरिक्पङ्क्तिः । ४, ६ निचृत्पङ्क्तिः । ५ स्वराद् पङ्क्तिः ॥ स्वरः-१, २ धैवतः । ३-६ पञ्चमः ॥

॥ १२ ॥ मध्ये होता दुरोणे बर्हिषो राळग्निस्तोदस्य रोदसी यजध्वै । अयं स सूनुः सहस ऋतावा दूरात्सूर्यो न शोचिषा ततान ॥ १ ॥ आ यस्मिन्त्वे स्वपाके यजत्र यक्षद्राजन्तस्वर्वातेव नु द्यौः । त्रिषधस्थस्तत्तत्सुपो न जहौ हव्या मयानि मानुषा यजध्वै ॥ २ ॥ तेर्जिष्ठा यस्यारतिर्वनेराद् तोदो अध्वन्न वृधसानो अद्यौत् । अद्रोषो न द्रविता चेतति त्मन्नमर्त्योऽवर्त्र ओषधीषु ॥ ३ ॥ सास्माकेभिरेतरी न शूषैरग्निः ष्ट्वे दम आ जातर्वेदाः । द्रवन्नो वन्वन् क्रत्वा नावोसः पितेव जारयार्यि यज्ञैः ॥ ४ ॥ अर्ध स्मास्य पनयन्ति भासो वृथा यत्तत्तदनुयाति पृथीम् । सद्यो यः स्यन्द्रो विषितो धवीयानृणो न तायुरति धन्वा राद् ॥ ५ ॥ स त्वं नो अर्वन्निदाया विश्वेभिरग्ने अग्निभिरिधानः । वेपि रायो वि यासि दुच्छुना मदेम शतर्हिमाः सुवीराः ॥ ६ ॥ १४ ॥

॥ १३ ॥ १-६ भरद्वाजो बार्हस्पत्य ऋषिः ॥ अग्निर्देवता ॥ छन्दः-१

पदिः । २. स्वरान्पदिः । ३, ४ विरादत्रिष्टुप् । ५, ६ निचृदत्रिष्टुप् ॥ स्वरः—
२. पञ्चमः । ३-६ धैवतः ॥

॥ १३ ॥ त्वष्टिश्वा सुभग सौभगान्यग्ने वि यन्ति वनिनो न वयाः । शु-
रियिर्वाजो वृत्रनृयै दिवो वृष्टिरीडयो रीतिस्पाम् ॥ १ ॥ त्वं भगो न आ नि-
न्मधिषे परिज्मेव क्षयसि दृस्मर्वर्चाः । अग्ने मित्रो न बृहत् अतस्यासि जुता वा-
देव भूरः ॥ २ ॥ स सत्पतिः शर्वसा हन्ति वृत्रमग्ने विप्रो वि पण्येर्भर्ति वाज-
यं त्वं प्रचेत अतजात राया सजोषा नप्तापां हिनोषि ॥ ३ ॥ यस्ते सूनो स-
र्वाभिर्गुर्वैर्यैर्मतो निशिति वेद्यानद् । विश्वं स देव प्रति वारमग्ने धत्ते धा-
पत्यते वसव्यैः ॥ ४ ॥ ता नृभ्य आ सौश्रवसा सुवीराग्ने सूनो सहसः पु-
धाः । कृणोषि यच्चवसा भूरि पश्वो वयो वृकागारये जसुरये ॥ ५ ॥ वृथा
सहसो नो विहाया अग्ने तोकं तनयं वाजिनो दाः । विश्वाभिर्गीभिर्गुभिर्पूतिम-
मदेम अताहिमाः सुवीराः ॥ ६ ॥ १५ ॥

॥ १४ ॥ १-६ भरद्वाजो वार्हस्पत्य ऋषिः ॥ अग्निदेवता ॥ छन्दः—
३ भुरिगुष्णिक् । २ निचृदत्रिष्टुप् । ४ अनुष्टुप् । ५ विरादनुष्टुप् । ६ भुरिगतिजग-
स्वरः—१, ३ ऋषभः । २ धैवतः । ४, ५ गान्धारः । ६ निषादः ॥

॥ १४ ॥ अग्ना यो मत्स्यो दुवो धियं जुजोष धीतिभिः । भसन्नु प म-
व्य इपं वुरीतावसे ॥ १ ॥ अग्निरिद्धि प्रचेता अग्निर्वेधस्तम ऋषिः । अग्निर्ह-
स्मीळते यज्ञेषु मनुषो विशः ॥ २ ॥ नाना ह्यग्नेऽवसे स्पर्धन्ते रायो अर्यः
वेन्तो दस्पृमाययो व्रतैः सीक्षन्तो अव्रतम् ॥ ३ ॥ अग्निरप्सामृतीपहं वीरं द-
सत्पतिम् । यस्य वसन्ति शर्वसः सञ्चक्षि शर्ववो भ्रिया ॥ ४ ॥ अग्निर्हि वि-
निदो देवो मर्तमुरुष्याति । महावा यस्यावृतो रयिर्वाजेष्ववृतः ॥ ५ ॥ अच्च-
मित्रमहो देव देवानग्ने वोचः सुमति रोदस्योः । वीहि स्वास्ति सुक्षिति दि-
न्दिपो अहांसि दुरिता तरेम ता तरेम तवावसा तरेम ॥ ६ ॥ १६ ॥

॥ १५ ॥ १-१६ भरद्वाजो वार्हस्पत्यो वीतहव्यो वा ऋषिः ॥ आ-
वता ॥ छन्दः—१, २, ५ निचृज्जगती । ३ निचृदतिजगती । ७ जगती
विराज्जगती । ४, १४ भुरिक् त्रिष्टुप् । ६, १०, ११, १६, १६ त्रिष्टुप्
विराद् त्रिष्टुप् । ६ निचृदतिशकरी । १२ पङ्क्तिः । १५ ब्राह्मीवृहती

अ० ४ । अ० ५ । व० २०] २६३ [म० ६ । अ० १ । सू० १५ ।

विराडनुष्टुप् । १८ स्वराडनुष्टुप् ॥ स्वरः-१-३, ५, ७, ८ निपादः । ४, ६, ९, १०, ११, १३, १४, १६, १९ धैवतः । १२ पञ्चमः । १५ मध्यमः । १७, १८ गान्धारः ॥

॥१५॥ इमं षु वो अतिथिमुपवृष्टं विश्वासां विशां पतिमृज्जसे गिरा । वेतीदिवो
 अनुषा कच्चिदा शुचिर्ज्योक्चिदत्ति गर्भो यदच्युतम् ॥ १ ॥ मित्रं न यं सुधितं
 भृगवो दधुर्वनस्पतावीड्यं मूर्ध्वशोचिषम् । स त्वं सुप्रोतो वीतहव्ये अद्भुत प्रश-
 स्तिभिर्महयसे दिवेदिवे ॥ २ ॥ स त्वं दक्षस्यावृको वृधो भूरर्यः परस्यान्तरस्य
 तरुषः । रायः सूनो सहस्रो मर्त्येष्वा हृदिर्यच्छ वीतहव्याय सप्रथो भरद्वाजाय
 सप्रथः ॥ ३ ॥ द्युतानं वो अतिथिं स्वर्णरमग्निं होतारं मनुषः स्वध्वरम् । विप्रं
 न द्युत्तवचसं सुवृत्तिभिर्हव्यवाहमरतिं देवमृज्जसे ॥ ४ ॥ पावकया यश्चितय-
 न्त्या कृपा क्षामश्चुच उषसो न भानुना । तूर्वन्न यामन्नेतशस्य नू रण आ यो
 गृणे न तत्प्राणो अजरः ॥ ५ ॥ १७ ॥ अग्निमग्निं वः समिधां दुवस्यत प्रियं-
 प्रियं वो अतिथिं गृणीषणि । उप वो गीर्भिरमृतं विवासत देवो देवेषु वनते हि
 वार्यं देवो देवेषु वनते हि नो दुवः ॥ ६ ॥ समिद्धमग्निं समिधां गिरा गृणे शुचिं
 पावकं पुरो अध्वरे धुवम् । विप्रं होतारं पुरुवारमद्भुहं कृविं सुमनैरीमहे जात-
 वेदसम् ॥ ७ ॥ त्वां दूतमग्ने अमृतं युगेयुगे हव्यवाहं दधिरे प्रायुमीड्यम् । दे-
 वासश्च मतीसश्च जागृविं विभुं विशपतिं नमसा नि पेदिरे ॥ ८ ॥ द्विभूपन्नग्न
 उभयां अनु वता दूतो देवानां रजसी समीयसे । यत्तं धीतिं सुमतिमावृणीमहेऽथ
 स्मा नस्त्रिवरुथः शिवो भव ॥ ९ ॥ तं सुप्रतीकं सुदृशं स्वञ्चमविद्वांसो विदुष्टं सपेम ।
 स यज्ञद्विर्वा वयुनानि विद्वान्प्र हव्यमग्निरमृतेषु वोचत् ॥ १० ॥ १८ ॥ तमग्ने पास्युत तं
 पिपिषिं यस्तु आनद्वयै शूर धीतिम् । यज्ञस्य वा निशितिं वोदितिं वा तमितृणञ्चि शव-
 सोत राया ॥ ११ ॥ त्वमग्ने वनुष्यतो नि पाहि त्वमु नः सहसा वन्नद्यात् । सं त्वा ध्वस्म-
 न्वदभ्येतु पाथः सं रयिः स्पृहया र्यः सहस्री ॥ १२ ॥ अग्निर्होता गृहपतिः स राजा
 विश्वावेद जनिमा जातवेदाः । देवानामुत यो मर्त्यानां यजिष्ठः स प्र यजतामृतावा
 ॥ १३ ॥ अग्ने यदद्य विशो अध्वरस्य होतः पावकशोचे वेष्टुं हि यज्वा । ऋता य-
 जासिमहिना वि यद्भूहव्या वह यविष्ट यातं अद्य ॥ १४ ॥ अभि प्रयांसि सुधितानि हि
 ख्यो नि त्वा दधीत रोदसी यजधै । अवा नो मयवन्वाजसातावग्ने विश्वानि दुस्तिता
 वरेम ता तरेम तवावसा तरेम ॥ १५ ॥ १९ ॥ अग्ने विश्वेभिः स्वनीक देवैरु-
 षीवन्तं प्रयमः सीद योनिम् । कुलायिनं धृतवन्तं सद्यिन्ने यज्ञं नय यजमानाय

गायु ॥ १६ ॥ इमं त्वमथर्ववृद्धिं मन्यन्ति वेधसः । यमं कृयन्त
 न्यान्त्याभ्यः ॥ १७ ॥ जनिष्व देववीतये सर्वताता स्वस्तये । आ
 च्यमृता अन्तावृधो यज्ञं देवेषु पिस्पृशः ॥ १८ ॥ वयमु त्वा गृहपते
 अनेम्ये समिधां वृहन्तम् । अस्युरि नो गार्हपत्यानि सन्तु तिग्मेन न
 शिशाधि ॥ १९ ॥ २० ॥ १ ॥

॥ १६ ॥ १-४८ भरद्वाजो गार्हस्पत्य ऋषिः ॥ अग्निर्देवता ॥
 ६, ७ आर्ची जपिणक् । २, ३, ४, ५, ८, ९, ११, १३, १४, १५
 २१, २४, २५, २८, ३२, ४० निचृद्गायत्री । १०, १६, २०, २२,
 ३१, ३४, ३५, ३६, ३७, ३८, ३९, ४१ गायत्री । २६, ३० विर
 १२, १६, ३३, ४२, ४४ साम्नीविष्टुप् । ४३, ४५ त्रिचृत्रिष्टुप् । २
 ऋः । ४६ भुरिक् पङ्क्तिः । ४७, ४८ निचृदनुष्टुप् ॥ स्वरः—१, ६, ७
 २—५, ८—११, १३—१५, १७—२६, २८—३२, ३४—४
 १२, १६, २७, ३३, ४२—४६ पञ्चमः । ४७, ४८ गान्धारः ॥

॥ १६ ॥ त्वमग्ने यज्ञानां होता विश्वेषां हितः । देवेभिर्मनुषे ज
 न नो मन्त्राभिरग्न्ये जिह्वाभिर्यजा महः । आ देवान्वन्ति यज्ञि च ॥ २
 वेयो अर्ध्वनः पृथश्च देवाञ्जसा । अग्ने यज्ञेषु सुक्रतो ॥ ३ ॥ त्वामीष्टे
 भर्गुतो वाजिभिः शुनम् । ईजे यज्ञेषु यज्ञियम् ॥ ४ ॥ त्वमिमा वार्या
 दासाय सुन्वते । भरद्वाजाय दाशुषे ॥ ५ ॥ २१ ॥ त्वं दूतो अमर्त्य
 देव्यं जनम् । श्रुण्वन्विम्रात्य सुष्टुतिम् ॥ ६ ॥ त्वमग्ने स्वाध्यो मर्तास
 ये । यज्ञेषु देवमीकते ॥ ७ ॥ तत्र प्र यज्ञि सन्दर्शमुत क्रतुं सुदानवः । वि
 क्रामिनः ॥ ८ ॥ त्वं होता मनुर्हितो वह्निरासा विदुष्टरः । अग्ने यज्ञि
 ॥ ९ ॥ अग्न आ याहि वीतये गृणानो हव्यदातये । नि होता सति
 ॥ १० ॥ २२ ॥ तं त्वा समिद्रिरङ्गिरो घृतेन वर्धयामसि । बृहच्छोच
 ॥ ११ ॥ स नः पृथु अवाय्यमच्छा देव विवाससि । बृहदग्ने सुवीर्यम्
 त्वमग्ने पुष्करादध्यय्या निरमन्यत । मूर्ध्नी विश्वस्य वाचतः ॥ १३
 इध्यद्वृषिः पुत्र ईधे अथर्वणः । बृत्रहर्ण पुरन्दरम् ॥ १४ ॥ तमु त्वा
 समिधे दस्युहन्तमम् । धनञ्जयं रणे रणे ॥ १५ ॥ २३ ॥ एषू पु ब्रव
 इत्येतेरा गिरिः । एभिर्वर्धास इन्दुभिः ॥ १६ ॥ यत्र क्व च ते मनो

उत्तरम् । तत्रा सदः कृणवसे ॥ १७ ॥ नहि ते पूर्तमन्निपद्बन्नेमानां वसो । अथा
दुवो वनवसे ॥ १८ ॥ आग्निरंगाग्नि भारतो वृत्रहा पुरुचेतनः । दिवोदासस्य
सत्पतिः ॥ १९ ॥ स हि विश्वाति पार्थिवा रयिं दाशन्महित्वना । वन्वन्नवातो
अस्तृतः ॥ २० ॥ २४ ॥ स प्रवन्नवीयसाग्नें द्युम्नेन संयता । वृहत्तन्य भ्रा-
नुना ॥ २१ ॥ प्र वः सखायो अग्नये स्तोमं यज्ञं च धृष्णुया । अर्चं गायं च वेधसे
॥ २२ ॥ स हि यो मानुषा युगा सीदद्धोता कुविक्रतुः । दूतश्च हव्यवाहनः ॥ २३ ॥
ता राजाना शुचिब्रतादित्यान्भारुतं गणम् । वसो यच्चीह रोदसी ॥ २४ ॥ वस्वीं
ते अग्ने सन्दष्टिरिषयते मर्त्याय । ऊर्जो नपादमृतस्य ॥ २५ ॥ २५ ॥ क्रत्वा दा
अस्तु श्रेष्ठोऽद्य त्वा वन्वन्त्सुरेक्षणाः । मर्ते आनाश सुवृक्तिम् ॥ २६ ॥ ते ते अग्ने
त्वोता इष्यन्तो विश्वमायुः । तरन्तो अर्यो अरातीर्वन्वन्तो अर्यो अरातीः ॥ २७ ॥
अग्निस्तिग्मेन शोचिषा यासद्विश्वं न्यत्रिणम् । अग्निर्नो वनते रयिम् ॥ २८ ॥
सुवीरं रयिमा भर जातवेदो विचर्षणे । जहि रक्षांसि सुक्रतो ॥ २९ ॥ त्वं नः
प्राह्वंहसो जातवेदो अघायतः । रक्षां णो ब्रह्मणस्कवे ॥ ३० ॥ २६ ॥ यो नो
अग्ने दुरेव आ मर्तो वधाय दाशति । तस्मान्नः प्राह्वंहसः ॥ ३१ ॥ त्वं तं देव जिह्वया परि
धाधस्व दुष्कृतम् । मर्तो यो नो जिघांसति ॥ ३२ ॥ भरद्वाजाय सप्रथः शर्मं यच्छ
सहन्त्य । अग्ने वरेण्यं वसु ॥ ३३ ॥ अग्निर्वृत्राणि जङ्घनद्विणस्युर्विपन्यया ।
समिद्धः शुक्र आहुतः ॥ ३४ ॥ गर्भे मातुः पितुष्पिता विदिद्युतानो अक्षरे । सी-
द्धृतस्य योनिमा ॥ ३५ ॥ २७ ॥ ब्रह्म प्रजावदा भर जातवेदो विचर्षणे । अग्ने
यद्दीदयद्विवि ॥ ३६ ॥ उप त्वा एव सन्दृशं प्रयस्वन्तः सहस्कृत । अग्ने समृ-
ज्महे गिरः ॥ ३७ ॥ उप ह्यायामिव घृणेरगन्म शर्म ते वयम् । अग्ने हिरण्य-
सन्दृशः ॥ ३८ ॥ य उग्र इव शर्यहा तिग्मशृङ्गो न वंसगः । अग्ने पुरो रुरोजिथ
॥ ३९ ॥ आ यं हस्ते न खादिनं शिशुं जातं न विभ्राति । विशामग्निं स्वध्वरं
॥ ४० ॥ २८ ॥ प्र देवं देववीतये भरता वसुवित्तमम् । आ स्वे यो नौ नि पी-
दतु ॥ ४१ ॥ आ जातं जातवेदसि प्रियं शिशीतार्तिथिम् । स्योन आ गृहपतिम्
॥ ४२ ॥ अग्ने युच्वा हि ये तवारवासो देव साधवः । अरं वहन्ति मन्यवे ॥ ४३ ॥
अच्छा नो याह्या वहाभि प्रयांसि वीतये । आ देवान्तसोमपीतये ॥ ४४ ॥ उदग्ने
भारत द्युमदजस्त्रेण दर्विद्युतत् । शोचा वि भाहजर ॥ ४५ ॥ २९ ॥ वीती यो
देवं मर्तो दुवस्येदग्निमीळीताध्वरे हविष्मान् । होतारं सत्ययज्ञं रोदस्योरुत्तानहस्तो
नमसा विवासेत् ॥ ४६ ॥ आ ते अग्ने अचा हविर्हृदा तृप्तं भरामसि । ते ते भ-

यन्नुत्तरीं अष्टभासां वृशा उत ॥ ४७ ॥ अग्निं देवासो अत्रियमिन्धते वृत्रहन्तमम् ।
येना वसुन्वाभृता वृत्रा रक्षांसि वाजिना ॥ ४८ ॥ ३० ॥ ५ ॥

॥ १७ ॥ १—१५ भरद्वाजो वार्हस्पत्य ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः—
१, २, ३, ४, ११ त्रिष्टुप् । ५, ६, ८, विरादत्रिष्टुप् । ७, ९, १०, १२, १४
निचृत्रिष्टुप् । १३ स्वरादपङ्क्तिः । १५ आर्च्युष्णिक् ॥ स्वरः—१-१२, १४,
धैवतः । १३ पञ्चमः । १५ ऋषभः

॥ १७ ॥ पित्रा सोममभि यमुग्र तर्दं ऊर्वं गव्यं महिं गृणान इन्द्र । वि यो
भृष्टो वधिपो वज्रहस्तु विश्वा वृत्रममित्रिया शवोभिः ॥ १ ॥ स ई' पाहि य
ऋजीपी तरुत्रो यः शिष्वान्वृषभो यो मतीनाम् । यो गोत्रभिद्वज्रभृद्यो हरिष्ठाः
स इन्द्र चित्रां अभि तन्धि वाजान् ॥ २ ॥ एवा पाहि प्रतनथा मन्दतु त्वा श्रुधि
वसं वावृष्योत गोभिः । आविः सूर्यं कृणुहि पीपिहीपो जहि शत्रून् अभि गा इन्द्र
तन्धि ॥ ३ ॥ ते त्वा मदी वृहदिन्द्र स्वधाव इमे पीता उक्तयन्त धुमन्तम् । महा-
मनून् त्वयं विभूतिं मत्सरासौ जह्मन्त प्रसाहम् ॥ ४ ॥ येभिः सूर्यमुपसं मन्दसा-
नोऽवांसयोऽपहृद्वाहि दद्रेत् । महामात्रिं परि गा इन्द्र सन्तं नुत्था अच्युतं सदसः
परि स्वात् ॥ ५ ॥ १ ॥ तव कृत्वा तव तदंसनाभिरामासुं प्रकं शच्या नि
दीधः । आणोर्दुर उस्त्रियाभ्यो वि हृद्वाद्वाद्वा असृजो अङ्गिरस्वान् ॥ ६ ॥
प्राथ ज्ञां महि दंसो व्युर्वीमुष द्यामृष्यो वृहदिन्द्र स्तभायः । अधारयो रोदसी
देवपुत्रे प्रत्ने मातरा यद्दी अतस्य ॥ ७ ॥ अथ त्वा विश्वे पुर इन्द्र देवा एकं त-
वसं दधिरे भराय । अदेवो यदभ्यौहिष्ठ देवान्स्वर्पाता वृणत इन्द्रमत्र ॥ ८ ॥
अथ द्योश्चिचत्ते अप सा नु वज्राद्वितानमद्भियसा स्वस्य मन्योः । अहिं यदि-
न्द्रो अभ्योहसानं नि चिद्विश्वार्युः शयधे जघान ॥ ९ ॥ अथ त्वया ते मह उ-
ग्र वज्रं महस्रभृष्टिं वष्टतच्छताश्रिम् । निकाममरमणसं येन नवन्तमहिं सं पिणशृ-
जीपिन् ॥ १० ॥ २ ॥ वर्थान्यं विश्वे मरुतः सजोषाः पचच्छतं महिषां इन्द्र
नुभ्यम् । पृषा विष्णुस्त्रीणि सरांसि धावन्वृत्रहणं मदिरमंशुमस्मै ॥ ११ ॥ आ
ज्ञोदो महि वृतं नदीनां परिष्ठितमसृज ऊर्मिप्रपाम् । तासामनु प्रवत इन्द्र पन्थां
प्रार्दयो नीचीरपसः समुद्रम् ॥ १२ ॥ एवा ता विश्वा चकृवांसमिन्द्रं महामुग्रम-
जुषं सहोदाम् । सुवीरं त्वा स्वायुधं सुवज्रमा ब्रह्म नव्यमवसे वष्टयात् ॥ १३ ॥
स नो वाजाय श्रवस इमे च रागे धेहि धुमन्त इन्द्र विमान् । भरद्वाजे नृवत

अ० ४ । अ० ६ । व० ६] २६७ [म० ६ । अ० २ । सू० १८ ।

इन्द्र सृरीन्द्रिवि च स्मैधि पार्यै न इन्द्र ॥ १४ ॥ अथा वाजं देवहितं सनेम मदेम
शतहिमाः सुवीराः ॥ १५ ॥ ३ ॥

॥ १८ ॥ १-१५ भरद्वाजो बार्हस्पत्य ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः—१,
४, ६, १४ निचृत्रिष्टुप् । २, ८, ११, १३ त्रिष्टुप् । ७, १० विराट् त्रिष्टुप् ।
१२ भुरिक् त्रिष्टुप् । ३, १५ भुरिक् पङ्क्तिः । ५ स्वराट् पङ्क्तिः । ६ ब्राह्म्युष्णिक् ॥
स्वरः—१, २, ४, ७—१४ धैवतः । ३, ५, १५ पञ्चमः । ६ ऋषभः ॥

॥ १८ ॥ तमुं पुहि यो अभिभूत्योजा वृन्वन्नवातः पुरुहूत इन्द्रः । अपाळह-
मुग्रं सहमानमाभिर्गीर्भिर्वैधं वृषभं चर्षणीनाम् ॥ १ ॥ स युध्मः सत्वा खजकृत्स-
मद्रा तुविमूक्तो नन्दनुमां ऋजीपी । बृहद्रेणुरच्यवनो मानुपीणामेकः कृष्टीनामभव-
त्सहावा ॥ २ ॥ त्वं ह नु त्यददमायो दस्युरेकः कृष्टीरवनोरायाय । अस्ति स्विनु
वीर्यं तत्त इन्द्र न स्विदस्ति तदतुथा वि वीचः ॥ ३ ॥ सदिद्धि ते तुविजातस्य
मन्ये सहः सहिष्ठ तुरतस्तुरस्य । उग्रमुग्रस्य तवसस्तवीयोऽरधस्य रधतुरो वभूव
॥ ४ ॥ तन्नः प्रत्नं मुख्यमस्तु युष्मे इत्या बद्धिर्विलमङ्गिगरोभिः । हन्त्युतच्युह-
स्मेषयन्तमृणोः पुरो वि दुरो अस्य विश्वाः ॥ ५ ॥ ४ ॥ स हि धीभिर्व्यो
अस्त्युग्र ईशानकृन्महति वृत्रतूर्ये । स लोकसाता तनये स वज्री वितन्तसाय्यो
अभवत्समत्सु ॥ ६ ॥ स मज्मना जनिम मानुपाणाममर्त्येन नाम्नाति प्र संसे । स
युम्नेन स शर्वसोत राया स वीर्येण नृतमः समोकाः ॥ ७ ॥ स यो न मुहे न
मिथू जन्नो भूत्सुमन्तुनामा चुमुरि धुनिं च । वृणक्विपुं शम्बरं शुष्णमिन्द्रः पुरां
च्यौत्नाय शयथाय नू चित् ॥ ८ ॥ उदावता त्वक्षसा पन्यसा च वृत्रहत्याय र-
थमिन्द्र तिष्ठ । धिष्व वज्रं हस्त आ दक्षिणत्राभि प्र मन्द पुरुदत्र मायाः ॥ ९ ॥
अग्निर्न शुष्कं वनमिन्द्र हेती रत्तो नि धच्यशनिर्न भीमा । गम्भीरयं ऋष्वया
यो रुरोजाध्वानयदुरिता दम्भयच्च ॥ १० ॥ ५ ॥ आ सहस्रं पृथिभिरिन्द्र राया
तुर्विद्युम्न तुविवाजेभिर्वाक् । ग्राहि सूनो सहसो यस्य नू चिददेव ईशे पुरुहूत योतोः
॥ ११ ॥ प्र तुविद्युम्नस्य स्थविरस्य वृष्वेदिवो ररप्शे महिमा पृथिव्याः । नास्य
शत्रुर्न प्रतिमानमस्ति न प्रतिष्ठिः पुरुमायस्य सह्योः ॥ १२ ॥ प्र तत्त अथा कर्णं
कृतं भूत्कुत्सं यदायुमतिथिग्वमस्मै । पुरु सहस्रा नि शिशा अभि चामुर्ध्वयाणं
धृषता निनेथ ॥ १३ ॥ अतु त्वाहिध्ने अथ देव देवा मदन्विरेव कविर्नमं कर्वा-
नाम् । करो यत्र वरिवो बाधिताय दिवे जनाय तन्वे गृणानः ॥ १४ ॥ अनु

अ० ४ । अ० ६ । व० ६] २६८ [म० ६ । अ० २ । सू० २० ।

यावापृथिवी तत्तु ओजोऽमर्त्या जिहत् इन्द्र देवाः । कृत्वा कृत्नो अकृतं यत्ते
अस्त्युवयं नवीयो जनयस्व युजैः ॥ १५ ॥ ६ ॥

॥ १६ ॥ १-१३ ॥ भरद्वाजो बार्हस्पत्य ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः-१,
३, १३ भुरिक्पङ्क्तिः । ६ पङ्क्तिः । २, ४, ६, ७ निचृत्रिष्टुप् । ५, १०, ११,
१२ विराद्विष्टुप् । ८ त्रिष्टुप् ॥ स्वरः—१, ३, ६, १३ पञ्चमः । २, ४—८,
१०, ११, १२ धैवतः ॥

॥ १६ ॥ मह्यं इन्द्रो नृवदा चर्षणिमा उत छिवर्ही अग्निः सहोभिः । अ-
स्पृद्र्येन्वाद्ये वीर्यायोरुः पृथुः सुकृतः कर्तुर्भिर्भूत् ॥ १ ॥ इन्द्रमेव धिपणां सातये
धातृहन्तमृष्वमजरं युवानम् । अपाब्धेन शर्वसा शूशुवासं सद्यश्चिद्यो वावृधे अ-
सामि ॥ २ ॥ पृथू कुरस्ता बहुला गर्भस्ती अस्मद्यैक्सं मिमीहि श्रवांसि । यूथेव
पश्वः पशुपा दमूना अस्माँ इन्द्राभ्या ववृत्स्वाजौ ॥ ३ ॥ तं व इन्द्रं चतिनमस्य
शार्केगिह नूनं वाजयन्तो हुवेम । यथा चित्पूर्वं जरितारं आसुरनेद्या अनवद्या
अरिष्टाः ॥ ४ ॥ धृतवतो धनदाः सोमवृद्धः स हि वामस्य वसुनः पुरुक्षुः । सं
जग्मिरे पृथ्या रायो अस्मिन्त्समुद्रे न सिन्धवो यादमानाः ॥ ५ ॥ ७ ॥ शर्विष्टं
न आ भर शूर शव ओजिष्टमोजो अभिभूत उग्रम् । विश्वा द्युम्ना वृष्ण्या मा-
नुषाणामस्मभ्यं दा हरिवो मादयध्वै ॥ ६ ॥ यस्ते मदः पृतनापाळमृध्र इन्द्र तं न
आ भर शूशुवासम् । येन लोकस्य तनयस्य सातौ मैसीमहि जिगीवासस्त्वोताः
॥ ७ ॥ आ नो भर वृषणं शुष्ममिन्द्र धनस्पृतं शूशुवासं सुदक्षम् । येन वंसाम्
पृतनासु श्वन्तवोतिभिरुत जामीरजामीन् ॥ ८ ॥ आ ते शुष्मो वृषभ एतु प-
श्चादोत्तरादधरादा पुरस्तात् । आ विश्वतो अभि समेतुर्वाडिन्द्र द्युम्नं सर्ववृद्धे-
हस्मे ॥ ९ ॥ नृवत्त इन्द्र नृत्तमाभिरुती वंसीमहि वामं श्रोमतेभिः । ईक्षे हि वस्वं
उभयस्य राजन्वा रत्नं महि स्थूरं वृहन्तम् ॥ १० ॥ मरुत्वन्तं वृषभं वावृथान-
मकवारि दिव्यं शासमिन्द्रम् । विश्वासाहमवसे नृत्तनायोग्रं संहोदामिह तं हुवेम
॥ ११ ॥ जनं वज्रिन्महि चिन्मन्यमानमेभ्यो नृभ्यो रन्धया येष्वस्मि । अथा हि
त्वा पृथिव्यां शूरसातौ हवामहे तनये गोष्वप्सु ॥ १२ ॥ वयं तं पृभिः पुरुहूत
मरुतैः शत्रोः शत्रोरुत्तर इत्स्याम । द्यन्तो वृत्रायुभयानि शूर राया मैदेम वृ-
हता त्वोताः ॥ १३ ॥ ८ ॥

॥ २० ॥ १-१३ भरद्वाजो बार्हस्पत्य ऋषिः । इन्द्रो देवता ॥ छन्दः-१

अ० ४ । अ० ६ । व० ११] २६६ [म० ६ । अ० २ । सू० २१ ।

आर्ष्यनुष्टुप् । २, ३, ७, १२, पङ्क्तिः । ४, ६ भुरिक्पङ्क्तिः । १३ स्वरान्पङ्क्तिः ।
१० निचृत्पङ्क्तिः । ५, ८, ९, ११ निचृत्त्रिष्टुप् ॥ स्वरः—१ गान्धारः । २-४,
६, ७, १०, १२, १३ पञ्चमः । ५, ८, ९-११ धैवतः ॥

॥ २० द्यौर्न य इन्द्राभि भूमार्थस्तस्थौ रयिः शर्वसा पृत्सु जनान् । तं नः स-
हस्रभरमुर्वरासां वृद्धिं सूनो सहसो वृत्रतुरम् ॥ १ ॥ दिवो न तुभ्यमन्विन्द्र स-
त्रासुर्यं देवेभिर्धायि विश्वम् । अहिं यद्वृत्रमपो वन्निवांसं हवृजीषिन्विष्णुना सञ्चानः
॥ २ ॥ तूर्वन्नोजीयान्तवसस्तवीयान्कृतव्रह्मेन्द्रो वृद्धमहाः । राजाभवन्मधुनः सोम्यस्य
विश्वासां यत्पुरां वर्तुमावत् ॥ ३ ॥ शतैरपद्रन्पणय इन्द्रात्र दशोणये कवयेऽर्क-
सातौ । वधैः शुष्णास्याशुषस्य मायाः पित्वो नारिरेचीत्किं च न प्र ॥ ४ ॥ महो
द्रुहो अप विश्वायुं धायि वज्रस्य यत्पतन्ते पादि शुष्णाः । उरु ष सरथं सारथ्ये
करिन्द्रः कुत्साय सूर्यस्य सातौ ॥ ५ ॥ ६ ॥ प्र श्येनो न मंदिरमंशुमस्मै शिरो
दासस्य नमुचेर्मथायन् । प्रावन्नमीं साय्यं ससन्तं पृणग्राया समिषा सं स्रस्ति ॥ ६ ॥
वि पिप्रोरहिमायस्य वृहहाः पुरो वज्रिज्ज्वसा न दर्दः । सुदामन्तद्रेक्वणो अप्रमृ-
ष्यमृजिश्वने दात्रं दाशुषे दाः ॥ ७ ॥ स वेतुसुं दर्शमायं दशोणिं तूतुजिमिन्द्रः
स्वभिष्टिसुम्नः । आ तुग्रं शश्वदिभं द्योतनाय मातुर्न सीमुप सृजा इयधै ॥ ८ ॥
स ई स्पृधो वनते अप्रतीतो विभूद्वज्रं वृत्रहणं गर्भस्तौ । तिष्ठद्वरी अध्यस्तेव
गते वचोयुजा वहत इन्द्रमृष्वम् ॥ ९ ॥ सनेम तेऽवसा नव्य इन्द्र प्र पूरवः
स्तवन्त एना यज्ञैः । सप्त यत्पुरः शर्म शारदीर्द्धन्दासीः पुरुकुत्साय शिक्तन्
॥ १० ॥ त्वं वृध इन्द्र पूव्यो भूर्वरिवस्यनुशने काव्याय । परा नववास्त्वमनुदेयं
ग्रहे पित्रे ददाथ स्वं नपातम् ॥ ११ ॥ त्वं धुनिरिन्द्र धुनिमतीर्ऋणोरुपः सीरा न स्रव-
न्तीः । प्र यत्समुद्रमतिं शूरं पर्षि पारयां तुर्वशं यदुं स्रस्ति ॥ १२ ॥ तव ह त्यादिन्द्र वि-
श्वमाजौ सस्तो धुनीचुमुरी या ह सिष्वप् । दीदयदितुभ्यं सोमेभिः सुन्वन्द्भीति-
रिध्मभृतिः पक्थ्यर्कैः ॥ १३ ॥ १० ॥

॥ २१ ॥ १-१२ भरद्वाजो बार्हस्पत्य ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः—१,
२, ९, १०, १२ विरादत्रिष्टुप् । ४, ५, ६, ११ त्रिष्टुप् । ३, ७ निचृत्त्रिष्टुप् । ८ स्वर-
राट् बृहती ॥ स्वरः—१-७, ९-१२ पञ्चमः । ८ मध्यमः ॥

॥ २१ ॥ इमा उ त्वा पुरुतमस्य कारोर्हव्यं वीर हव्या हवन्ते । त्रियो रये-
ष्टामजं नवीयो रयिर्विभूतिरियते वचस्या ॥ १ ॥ तमुं सुष इन्द्रं यो विदानी गि-

वीर्यं गीर्भिर्यवद्वम् । यस्य विवर्मति मृदा पृथिव्याः पुरुषायस्य रिरिचे महि-
 न्वम् ॥ २ ॥ स इत्तमोऽवयुनं तन्वत्सूर्येण वयुनवच्चकार । कदा ते मर्तो अमृ-
 तस्य भोषेयन्नन्तो न भिनन्ति स्वभावः ॥ ३ ॥ यस्ता चकार स कुहं स्विदिन्द्रः
 तमा जनं चरति काशुं चित्तु । कस्ते यज्ञो मनसे शं वराय को अर्क इन्द्र कतमः
 स होता ॥ ४ ॥ इदा हि ते वेविपतः पुराजाः प्रवास आसुः पुरुकृत्सखायः । ये
 मय्यमासं वृत नृतेनास वृतावमस्य पुरुदूत वोधि ॥ ५ ॥ ११ ॥ तं पृच्छन्तोऽव-
 रागः पराणि प्रवा तं इन्द्र श्रुत्वानुं येमुः । अर्चामसि वीर ब्रह्मवाहो यादेव विश्व
 तात्त्यां मुहान्तम् ॥ ६ ॥ अभि त्वा पाजो उक्तसो वि तस्थे महिं जगानमभि तत्सु
 तिष्ठ । तव प्रवेन युज्येन सख्या वज्रेण धृष्णो अप ता नुदस्व ॥ ७ ॥ स तु श्रु-
 थान्द्र नृतेनस्य ब्रह्मण्यतो वीर कारुधायः । त्वं ह्याशुपिः प्रदिवि पितृणां शर्व-
 उभयं सहय पृष्टो ॥ ८ ॥ प्रोतये वरुणं मित्रमिन्द्रं मरुतः कृष्वावसे नो अद्य । प्र
 पुणं विष्णुमग्निं पुरन्धि सवितामोषधीः पर्वतांश्च ॥ ९ ॥ इम उ त्वा पुरुषाक
 प्रयज्यो जगितारो अभ्यर्चन्त्यर्कैः । शुश्री हवमा हुयतो हुवानो न त्वायो अन्यो अ-
 मृत त्वदास्ति ॥ १० ॥ नु म आ वाचमुप याहि विद्वान्विधेभिः सूनो सहस्रो य-
 जत्रैः । ये अग्निजिह्वा ऋतसाप आसुर्ये मनुं चकुरूपरं दसाय ॥ ११ ॥ स नो
 वोधि पुण्यता सुगेपूत दुर्गेपु पथिकृद्विदानः । ये अश्रमास उरवो बहिष्ठास्तेभिर्न
 इन्द्राभि वज्रि वाजम् ॥ १२ ॥ १२ ॥

॥ २२ ॥ १-११ भरद्वाजो बार्हस्पत्य ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः-
 १, ७ भुरिक् पङ्क्तिः । ३ स्वराद् पङ्क्तिः । १० पङ्क्तिः । २, ४, ५ त्रिष्टुप् । ६, ८
 विराद् त्रिष्टुप् । ९, ११ निचृत्त्रिष्टुप् ॥ स्वरः—१, ३, ७, १० पञ्चमः । २,
 ४, ५, ६, ८, ९, ११ धैवतः ॥

॥ २२ ॥ य एक इद्व्यश्वर्षणीनामिन्द्रं तं गीर्भिरभ्यर्च आभिः । यः पत्य-
 ते वृषभो वृष्यावान्तस्यः सत्वा पुरुषायः सहस्वान् ॥ १ ॥ तस्य नः पूर्वं पितरो
 नधेवाः सुप्तं विप्रासो अभि वाजयन्तः । नक्षत्राभं ततुरिं पर्वतेष्टामद्रोषवाचं
 मतिभिः शर्विष्ठम् ॥ २ ॥ तमीमह इन्द्रमस्य रायः पुरुवीरस्य नृवतः पुरुक्तोः ।
 यो अस्कृधेयुरजः स्वर्वान्तमा भर हरिवो मादयध्वै ॥ ३ ॥ तन्नो वि वोचो यदि
 ते पुरा निज्जगितारं आनुशुः सुम्नमिन्द्र । कस्ते भागः किं वयो दुधं खिष्टः पु-
 रुदूत पुरुवतोऽमुदूतः ॥ ४ ॥ तं पृच्छन्ती वज्रहस्तं रथेष्टामिन्द्रं वेपी वकरी य-

अ० ४ । अ० ६ । व० १६] ३०१ [म० ६ । अ० २ । सू० २३ ।

स्य नू गीः । तुविश्राभं तुविकूर्मि रभोदां गातुमिषे नक्षते तुम्रमच्छ ॥ ५ ॥ १३ ॥
 अया ह त्वं मायया वावृथानं मनोजुवा स्वतवः पर्वतेन । अच्युता चिद्वीळिता
 स्वोजो रुजो वि दृब्हा धृषता विरप्तिन् ॥ ६ ॥ तं वो धिया नव्यस्या शर्विष्टं
 प्रत्नं प्रत्नवत्परितंसयध्वै । स नो वक्षदनिमानः सुवह्नेन्द्रो विश्वान्यति दुर्गहाणि
 ॥ ७ ॥ आ जनाय दुहृणे पार्थिवानि दिव्यानि दीपयोऽन्तरिक्षा । तपा वृषन्वि-
 श्वतः शोचिषा तान्ब्रह्मद्विषे शोचय क्षामपथ ॥ ८ ॥ भुवो जनस्य दिव्यस्य रा-
 जा पार्थिवस्य जगतस्त्वेपसन्दक् । धिष्व वज्रं दक्षिण इन्द्र हस्ते विश्वा अजुर्य
 दयसे वि मायाः ॥ ९ ॥ आ संयतमिन्द्र णः स्वस्तिं शत्रुतूर्याय बृहतीमर्मध्राम् ।
 यथा दासान्यार्याणि वृत्रा करो वज्रिन्सुतुका नाहुपाणि ॥ १० ॥ स नो नि-
 युज्जिः पुरुहूत वेधो विश्ववाराभिरा गंहि प्रयज्यो । न या अदेवो वरते न देव
 आभिर्याहि तूयमा मद्रयद्रिक् ॥ ११ ॥ १४ ॥

॥ २३ ॥ १---१० भरद्वाजो बार्हस्पत्य ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः—
 १, ३, ८, ९ निचृत्रिण्डुप् । ५, ६, १० त्रिण्डुप् । ७ विराद् त्रिण्डुप् । २, ४
 स्वराद् पङ्क्तिः ॥ स्वरः—१, ३, ५—१० धैवतः । २, ४ पञ्चमः ॥

॥ २३ ॥ सुत इत्वं निमिश्ल इन्द्र सोमे स्तोमे ब्रह्माणि शस्यमान उक्थे ।
 यद्वा युक्ताभ्यां मघवन्हरिभ्यां विभ्रद्वज्रै वाह्वोरिन्द्र यासि ॥ १ ॥ यद्वा द्विवि
 पार्ये सुष्विमिन्द्र वृत्रहत्येऽवसि शूरसातौ । यद्वा दक्षस्य विभ्युषो अविभ्युदर-
 न्धयः शर्धत इन्द्र दस्यून ॥ २ ॥ पाता सुतमिन्द्रो अस्तु सोमं प्रणेनीरुषो जेति-
 तारमृती । कर्ता वीराय सुष्वय उ लोकं दाता वसुं स्तुवते कीरये चित् ॥ ३ ॥
 गन्तेयान्ति सर्वन्ता हरिभ्यां वभिर्वज्रै पपिः सोमं वदिर्गाः । कर्ता वीरं नयं सर्व-
 वीरं श्रोता हव गृणतः स्तोमवाहाः ॥ ४ ॥ अस्मै वयं यद्वावान तद्विविष्म इन्द्राय
 यो नः प्रदिवो अपस्कः । सुते सोमं स्तुमसि शंसदुक्थेन्द्राय ब्रह्म वर्धनं यथासत्
 ॥ ५ ॥ १५ ॥ ब्रह्माणि हि चकृपे वर्धनानि तावत्त इन्द्र मतिभिर्विविष्मः । सुते
 सोमं सुतपाः शन्तमानि रान्द्रा क्रियास्म वक्ष्णानि यज्ञैः ॥ ६ ॥ स नो बोधि
 पुरोळाशं रराणः पिवा तु सोमं गोऋजीकमिन्द्र । एदं ब्रह्मिर्जमानस्य सीदोरं
 कृधि त्वायत उ लोकम् ॥ ७ ॥ स मन्दस्वा हनु जोषमुग्र प्र त्वा यज्ञास इमे
 अश्नुवन्तु । प्रेमे हवासः पुरुहूतमस्मे आ त्वेयं धीरवस इन्द्र यम्याः ॥ ८ ॥ तं
 वः सखायः सं यथा सुतेषु सोमैभिरीं पृणता भोजमिन्द्रम् । कुवित्तस्मा असति

नो भराय न सुप्तिमिन्द्रोऽवसे मृधाति ॥ ६ ॥ एवेदिन्द्रः सुते अस्तावि
भरुजापे कयदिन्मघोनः । असद्यथा जरित्र उत सूरिरिन्द्रो रायो विश्व
दाता ॥ १० ॥ १६ ॥ २ ॥

॥ २४ ॥ १-१० भरुजाजो वार्हस्पत्य ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः-
२ भुरिक् पङ्क्तिः । ३, ५, ६ पङ्क्तिः । ४, ७ निचृत्त्रिष्टुप् । ८ त्रिष्टुप् । १०
त्रिष्टुप् । ६ ब्राह्मी बृहती ॥ स्वरः—१-३, ५, ६ पञ्चमः । ४, ७, ८
धैवतः । ६ मध्यमः ॥

॥ २४ ॥ वृषा मट इन्द्रे श्लोक उक्था सचा सोमेषु सुतपा ऋजुपी
चिज्यो मयया नृभ्य उक्थैर्धृजो राजा गिरामर्चितोतिः ॥ १ ॥ ततुरिर्वीमं
विधेताः श्रोता हवै गृणत उर्व्यतिः । वसुः शंसो नरां कारुथाया वाजी
विदये दाति वाजम् ॥ २ ॥ अन्नो न चक्रयोः शूर बृहन्म ते मद्वा रिंरि
दस्योः । वृक्षस्य नु ते पुरहूत यया व्यूतयो रुरुहुरिन्द्र पूर्वीः ॥ ३ ॥
तस्ते पुरुशाक शाका गवांमिव क्षृतयः सञ्चरणीः । वरसानां न तन्तयस
दामन्वन्तो अदामानः सुदामन् ॥ ४ ॥ अन्यदद्य कर्वैरमुन्यदु श्वोऽसञ्च
राचक्रिन्द्रः । मित्रो नो अत्र वरुणश्च पूषार्यो वरुणस्य पर्येतास्ति ॥ ५ ॥
वि त्वदाणे न पर्वतस्य पृष्ठादुक्थेभिरिन्द्रानयन्त यज्ञैः । तं त्वाभिः सुपु
र्वानयन्त आजि न जग्मुर्मिर्वाहो अन्वाः ॥ ६ ॥ न यं जरन्ति शरदो न
न याव इन्द्रमवकुशयन्ति । वृद्धस्य चिद्धर्थास्य तनूः स्तोमैभिरुक्थैश्च श
ना ॥ ७ ॥ न व्रीळ्ये नमते न स्थिराय न शर्धते दस्युजुताय स्तवान् । अ
न्द्रस्य गिरयश्चिदृष्या गम्भीरे चिञ्चवति गाधर्मस्मै ॥ ८ ॥ गम्भीरेण
णामत्रिन्मेपो यन्धि सुतपावन्वाजान् । स्था ऊ पु ऊर्ध्व ऊती अरिपण्य
व्युष्टो परितक्म्यायाम् ॥ ९ ॥ सचस्व नायमवसे अभीक इतो वा तमिन्
रिपः । अमा चैतमरण्ये पाहि रिपो मदम शतहिमाः सुवीराः ॥ १० ॥

॥ २५ ॥ १-६ भरुजाजो वार्हस्पत्य ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः-
पङ्क्तिः । ३ भुरिक् पङ्क्तिः । २, ७, ८, ९ निचृत्त्रिष्टुप् । ४, ६ त्रिष्टुप् ।
१, ३, ५ पञ्चमः । २, ४, ६-८ धैवतः ॥

॥ २५ ॥ या त ऊतिरवपा या परमा या मध्यमेन्द्र अप्मिनास्ति ।

अ० ४ । अ० ६ । व० २२] ३०३ [म० ६ । अ० ३ । सू० २६ ।

पु वृत्रहर्षेऽवीर्न एभिश्च वाजैर्महान्न उग्र ॥ १ ॥ आभिः स्पृष्टो मिथतीरारिपण्य-
अमित्रस्य व्यथया मन्युमिन्द्र । आभिर्विश्वा अभियुजो विपूचीरार्याय विशोऽव
तारीर्दासीः ॥ २ ॥ इन्द्रं जामयं उत येऽजामयोऽर्वाचीनासौ वनुषो युयुज्जे । त्व-
मेषां विधुरा शर्वासि जहि वृष्ण्यानि कृणुही पराचः ॥ ३ ॥ शूरो वा शूरं वनते
शरीरैस्तनूरुचा तरुषि यत्कृण्वेतै । तोके वा गोपु तनये यदप्सु वि क्रन्दसी उ-
र्वरासु ब्रवैते ॥ ४ ॥ नहि त्वा शूरो न तुरो न धृष्णुर्न त्वा योधो मन्यमानो यु-
योध । इन्द्र नकिंष्टा प्रत्यस्त्येषां विश्वा ज्ञातान्यभ्यासि तानि ॥ ५ ॥ १६ ॥
स पत्यत उभयोर्नृष्णमयोर्ददी वेधसः समिधे हवन्ते । वृत्रे वा महो नृवति क्षये
वा व्यचस्वन्ता यदि वितन्तुसैते ॥ ६ ॥ अर्धं स्मा ते चर्षणयो यदेजानिन्द्रं त्रा-
तोत भवा वरुता । अस्माकांसो ये नृतमासो अर्य इन्द्रं सूरयो दधिरे पुरो नः
॥ ७ ॥ अनु ते दायि मह इन्द्रियाय सत्रा ते विश्वमनु वृत्रहर्षे । अनु जत्रमनु
सहो यजत्रेन्द्रं देवेभिरनु ते नृष्वे ॥ ८ ॥ एवा नः स्पृष्टः समजा समत्स्विन्द्र
रारन्धि मिथतीरदेवीः । विद्याम वस्तोरवसा गृणन्तो भरद्वाजा उत तं इन्द्र
नूनम् ॥ ९ ॥ २० ॥

॥ २६ ॥ १—८ भरद्वाजो बार्हस्पत्य ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः—१
पङ्क्तिः । २, ४ भुरिक् पङ्क्तिः । ३ निचृत् पङ्क्तिः । ५ स्वराद् पङ्क्तिः । ६ विराद्-
त्रिष्टुप् । ७ त्रिष्टुप् । ८ निचृत्त्रिष्टुप् ॥ स्वरः—१—५ पञ्चमः । ६—८ धैवतः ॥

॥ २६ ॥ श्रुधी न इन्द्र ह्यामसि त्वा महो वाजस्य सातौ वावृषाणाः । सं
यद्विशोऽयन्त शूरसाता उग्रं नोऽवः पार्ये अहन्दाः ॥ १ ॥ त्वां वाजी हवते वा-
जिनेयो महो वाजस्य गध्यस्य सातौ । त्वां वृत्रेज्विन्द्र सत्पतिं तरुत्रं त्वां चष्टे
मुष्टिहा गोषु युध्यन् ॥ २ ॥ त्वं कविं चौदयोऽर्कसातौ त्वं कुत्साय शुष्णं दाशुषे वर्क ।
त्वं शिरो अमर्मणः पराहन्नतिथिग्वाय शंस्यं करिष्यन् ॥ ३ ॥ त्वं रयं प्र भरो योधमृष्वमा-
वो युध्यन्तं वृषभं दशद्युम् । त्वं तुग्रैवेतसवे सचाहन्त्वं तुजिं गृणन्तमिन्द्र तृतोः ॥ ४ ॥
त्वं तदुक्थमिन्द्र वर्हणा कः प्र यच्छता सहसा शूरं दर्पि । अवं गिरेर्दासं शम्बरं ह-
न्मावो दिवोदासं चित्राभिर्रुती ॥ ५ ॥ २१ ॥ त्वं श्रद्धाभिर्मन्दमानः सोमैर्दभी-
तये जुमुरिमिन्द्र सिष्वप । त्वं रुजिं पिठिनसे दशस्यन्पष्टि सहचा शच्या सचा-
हन् ॥ ६ ॥ अहं च न तत्सूरिभिरानश्यां तव ज्याय इन्द्र सुम्रमोजः । त्वया य-
त्स्तवन्ते सधवीर वीरास्त्रिवरुथेन नहुषा शविष्ठ ॥ ७ ॥ वयं ते अस्यामिन्द्र सु-

मनश्चैव सखायः स्याम महिन् प्रेष्टाः । प्रार्तदनिः क्षत्रश्रीरस्तु श्रेष्ठो घने
मनये धनानाम् ॥ ८ ॥ २२ ॥

॥ २७ ॥ १-८ भरद्वाजो बार्हस्पत्य ऋषिः ॥ १-७ इन्द्रः । ८ अभ्या
धायमानस्य दानस्तुतिर्देवता ॥ छन्दः-१, २ स्वराद् पङ्क्तिः । ३, ४ निचृत्त्रिष्टुप्
७, ८ त्रिष्टुप् । ६ ब्राह्मी जप्तिक् ॥ स्वरः-१-५, ७, ८ धैवतः । ६ ऋ

॥ २७ ॥ किमस्य मदे किम्वस्य पीताविन्द्रः किमस्य सख्ये चकार । र
येतिपदि किं ते अस्य पुरा विविद्रे किमु नूतनासः ॥ १ ॥ सदस्य मदे सदस्य पीत
सदस्य सख्ये चकार । रणां वा ये निपदि सत्ते अस्य पुरा विविद्रे सद् नू
॥ २ ॥ नहि नु ते महिमतः समस्य न मधवन्मधवत्त्वस्य विभ्र । न राधसो
नूतनस्येन्द्र न किं ददृश इन्द्रियं ते ॥ ३ ॥ एतत्त्यक्त इन्द्रियमचेति येनावधी
खस्य शेषः वज्रस्य यत्ते निहतस्य शुष्मात्स्वनाच्चिदिन्द्र परमो ददार ॥ ४ ॥
दिन्द्रो वराशिखस्य शेषोऽभ्यावृत्तिने चायमानाय शिक्तान् । वृचीवतो यद्धा
यायां हृण्णू अर्थे धियसापरो दर्त ॥ ५ ॥ २३ ॥ त्रिंशच्छतं धर्मिणं इन्द्र
यज्यावत्यां पुरुहूत श्रयस्या । वृचीवन्तः शरवे पत्यमानाः पात्रा भिन्द्वाना
न्यायन् ॥ ६ ॥ यस्य गावावरुपा सूर्यवसू अन्तरू पु चरतो रेरिहाणा ।
ज्जेयाय तुर्वशं परादावृचीवतो देवघाताय शिक्तान् ॥ ७ ॥ द्वयो अग्ने
विंशतिं गा यथूमन्तो मघवा मह्यं संराद् । अभ्यावृत्ती चायमानो ददाति
श्रेयं दक्षिणा पार्थिवानाम् ॥ ८ ॥ २४ ॥

॥ २८ ॥ १-८ भरद्वाजो बार्हस्पत्य ऋषिः ॥ १, ३-८ गाव
८ गाव इन्द्रो वा देवता ॥ छन्दः-१, ७ निचृत्त्रिष्टुप् । २ स्वराद् त्रिष्टुप्
६ त्रिष्टुप् । ३, ४ जगती । ८ निचृदनुष्टुप् ॥ स्वरः-१, २, ५-७ धै
३, ४ निपादः । ८ गान्धारः ॥

॥ २८ ॥ आ गावो अगमद्युत भद्रमकृन्त्सीदन्तु गोष्ठे रणयन्त्वस्मे । प्र
पुनरुपा इह स्युरिन्द्राय पूर्वीरुपसो दुहानाः ॥ १ ॥ इन्द्रो यज्वने पृणते च शिक्ष
दाति न स्वं मुपायति । भूयो भूयो रयिमिदस्य वर्धयन्नभिन्ने खिल्ये नि दधाति
॥ २ ॥ न ता नशन्ति न दधाति तस्करो नासामामित्रो व्यथिरा दधर्षा
वांश्च याभिर्यजेते ददाति च ज्योगित्ताभिः सचते गोपतिः सह ॥ ३ ॥ न त

रेणुककाटो अश्नुते न संस्कृतत्रमुप यन्ति ता अभि । उरुगायमभयं तस्य ता अनु
गावो मर्तस्य वि चरन्ति यज्वनः ॥ ४ ॥ गावो भगो गाव इन्द्रो मे अच्छान् गावः
सोमस्य प्रथमस्य भक्षः । इमा या गावः स जनास इन्द्र इच्छामीदृदा मनसा
चिदिन्द्रम् ॥ ५ ॥ यूयं गावो मेदयथा कृशं चिदश्रीरं चित्कृणुथा सुप्रतीकम् ।
भद्रं गृहं कृणुथ भद्रवाचो बृहद्वो वयं उच्यते सभासु ॥ ६ ॥ प्रजावतीः सूयवसं
रिशन्तीः शुद्धा अपः सुप्रपाणे पिवन्तीः । मा वः स्तेन ईशत मावशंसः परि वो
हेती रुद्रस्य वृज्याः ॥ ७ ॥ उपेदमुपपर्वनमासु गोपूषं पृच्यताम् । उप ऋषभस्य
रेतस्युपेन्द्रं तव वीर्यं ॥ ८ ॥ २५ ॥ ६ ॥

॥ २६ ॥ १—६ भरद्वाजो बार्हस्पत्य ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः—१,
३, ५ निचृत्त्रिष्टुप् । ४ त्रिष्टुप् । २ भुरिक्पङ्क्तिः । ६ ब्राह्मी उष्णिक् ॥ स्वरः—१,
३, ४, ५ धैवतः । २ पञ्चमः । ६ ऋषभः ॥

॥ २६ ॥ इन्द्रं वो नरः सख्यायं सेपुर्महो यन्तः सुमतये चक्रानाः । महो
हि दाता वज्रहस्तो अस्ति महामुं एवमवसे यजध्वम् ॥ १ ॥ आ यस्मिन्हस्ते
नर्या मिमिक्षुरा रथे हिरण्यये रथेष्ठाः । आ रश्मयो गर्भस्त्योः स्थुरयोराध्वन्नश्वा-
सो वृषणो युजानाः ॥ २ ॥ श्रिये ते पादा दुव आ मिमिक्षुर्धृष्टुर्वज्री शर्वसा
दक्षिणावान् । वसानो अत्कं सुरभिं दृशे कं स्वर्णं नृतविपिरो वभूथ ॥ ३ ॥
स सोम आमिश्रतमः सुतो भूयस्मिन्पक्तिः पच्यते सन्ति धानाः । इन्द्रं नरः स्तु-
वन्तो ब्रह्मकारा उक्था शंसन्तो देववाततमाः ॥ ४ ॥ न ते अन्तः शर्वसो धाम्यस्य
वि तु वावधे रोदसी महित्वा । आ ता सूरिः पृणति तूतुजानो यूथेवाप्सु समी-
जमान ऊती ॥ ५ ॥ एवेदिन्द्रः सुहवं ऋष्वो अस्तूती अनूती हिरिशिप्रः सत्या ।
एवा हि जातो असमात्योजाः पुरु च वृत्रा हनति नि दस्यन् ॥ ६ ॥ १ ॥

॥ ३० ॥ १—५ भरद्वाजो बार्हस्पत्य ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः—१,
२, ३ निचृत्त्रिष्टुप् । ४ पङ्क्तिः । ५ ब्राह्मी उष्णिक् ॥ स्वरः—१—३ धैवतः ।
४ पञ्चमः । ५ ऋषभः ॥

॥ ३० ॥ भूय इद्वान्वधे वीर्यीयं एको अजुर्यो दयते वसन्ति । परिरिचे दिव
इन्द्रः पृथिव्या अर्धमिदस्य प्रति रोदसी उभे ॥ १ ॥ अथा मन्ये बृहदसुर्यमस्य
यानि दाधार नकिरा मिनाति । दिवेदित्रे सूर्यो दर्शतो भूदि सवान्युर्विया सुक्र-

तुयात् ॥ २ ॥ अथा चित्तदया नदाना यदाभ्या अरदागितुमिन्द्र ।
 र्वता अग्रसदो न सेंदुस्त्वया दृढहानि सुक्रतो रजांसि ॥ ३ ॥ सत्यमित्तन्न
 अन्यो अस्तीन्द्र देवो न मर्त्यो ज्यायान् । अहन्नहिं परिशयानमर्णोऽवांसजं
 अच्छा समुद्रम् ॥ ४ ॥ त्वमपो वि दुरो विपूचीरिन्द्र दृढहमरुजः पर्वतस्य
 जाभवो जगतश्चर्पणीनां साकं सूर्यं जनयन्ध्यामुपासेम् ॥ ५ ॥ २ ॥

॥ ३१ ॥ १-५ सुहोत्र ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः—१ निचृत्
 २ स्वराद् पङ्क्तिः । ३ पङ्क्तिः । ४ निचृदतिशक्वरी । ५ त्रिष्टुप् ॥ स्वरः—
 पञ्चमः । ५ धैवतः । ४ निपादः ॥

॥ ३१ ॥ अभूरेको रयिपते रयीणामा हस्तयोरधिथा इन्द्र कृष्टीः । वि
 अप्सु तनये च सरेऽवोचन्त चर्पणयो विवाचः ॥ १ ॥ त्वद्विन्द्रे पा
 विश्वाच्युता चिच्छावयन्ते रजांसि । द्यावाक्षामा पर्वतासो वनानि विश्वं
 भयते अज्मन्ना ते ॥ २ ॥ त्वं कुत्सेनाभि शुष्णमिन्द्राशुर्पं युध्य कुर्यवं
 । दशं प्रपित्वे अथ सूर्यस्य मुपायश्चक्रमवित्रे रपांसि ॥ ३ ॥ त्वं शतान्यव
 रस्य पुरो जघन्याप्रतीति दस्योः । अशिक्षो यत्र शच्या शचीवो दिवो
 सुन्वते सुतके भरद्वाजाय गृणते वसूनि ॥ ४ ॥ स सत्यसत्त्वन्महते रणाय
 तिष्ठ तुविष्टम्ण भीमम् । याहि प्रपथिन्नवसोपं मद्विप्र च श्रुत श्रावय
 णिभ्यः ॥ ५ ॥ ३ ॥

॥ ३२ ॥ १-५ सुहोत्र ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः—१ भुरिक् प
 २ स्वराद् पङ्क्तिः । ३, ५ त्रिष्टुप् । ४ निचृत्त्रिष्टुप् ॥ स्वरः—१, २ पञ्चम
 ४, ५ धैवतः ॥

॥ ३२ ॥ अपूर्व्या पुरुतमान्यस्मै महे वीराय तवसे तुराय । विरिष्णि
 जिणे शन्तमानि वचांस्यासा स्थविराय तक्षम् ॥ १ ॥ स मातरा सूर्येणा
 नामवांसयद्रुजदग्निं गृणानः । स्वाधीभिर्ऋकभिर्वावशान उदुसियाणामस
 दानम् ॥ २ ॥ स वद्विभिर्ऋकभिर्गोषु शश्वन्मितर्जुभिः पुरुकृत्वा जिगाय ।
 पुरोहा सखिभिः सखीयन्दृढा रुरोज कविभिः कविः सन् ॥ ३ ॥ स तं
 भिर्जस्तिारुपच्छा महो वाजंभिर्महद्भिश्च शुष्मैः । पुरुवीराभिर्वृषभ क्षिती
 र्गिर्वेणः सुविनाय प्र याहि ॥ ४ ॥ स सर्गेण शर्वसा तक्तो अत्यैरुप इन्द्रो
 णतस्तुगपाद् । इत्या मज्जाना अनपावृदर्थं दिवेदिवे विविपुरप्रमृष्यम् ॥ ५ ॥

अ० ४ । अ० ७ । व० ७] ३०७ [म० ६ । अ० ३ । सू० ३५ ।

॥ ३३ ॥ १-५ शुनहोत्र ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः-१, २, ९ निचृ-
त्पङ्क्तिः । ४ भुरिक्पङ्क्तिः । ५ स्वराद् पङ्क्तिः ॥ पञ्चमः स्वरः ॥

॥ ३३ ॥ य ओजिष्ठ इन्द्र तं सु नो दा मदो वृषन्त्स्वभिष्टिर्दास्वान् । सौ-
वश्वं यो वनवत्स्वश्वो वृत्रा समत्सु सासहदमित्रान् ॥ १ ॥ त्वां ह्रीन्द्रावसे
विवाचो हवन्ते चर्षणयः शूरसातौ । त्वं विप्रेभिर्वि पृणीरिशायस्त्वोतु इत्सर्निता
वाजमर्वा ॥ २ ॥ त्वं तां इन्द्रोभयां अमित्रान्दासां वृत्राण्यार्या च शूर । वशीर्व-
नेव सुधितेभिरत्कैरा पृत्सु दपि नृणां नृतम ॥ ३ ॥ स त्वं न इन्द्राकवाभिरुती
सखा विश्वायुरविता वृधे भूः । स्वर्पाता यद्धयामसि त्वा शुध्यन्तो नेमधिता पृ-
त्सु शूर ॥ ४ ॥ नूनं न इन्द्रापराय च स्या भवा मृळीक उत नो अभिष्टौ । इ-
त्था गृणन्तो महिनस्य शर्मन्दि वि ज्याम पायै गोपतमाः ॥ ५ ॥ ५ ॥

॥ ३४ ॥ १-५ शुनहोत्र ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ त्रिष्टुप् छन्दः ॥ धैवतः स्वरः ॥

॥ ३४ ॥ सं च त्वे जग्मुर्गिर इन्द्र पूर्वीर्वि च त्वचन्ति विभ्वो मनीषाः ।
पुरा नूनं च स्तुतय ऋषीणां पस्पृध इन्द्रे अयुक्थार्का ॥ १ ॥ पुरुहूतो यः पुरु-
गृत् ऋभ्र्वा एकः पुरुप्रशस्तो अस्ति यज्ञैः । रथो न महे शवसे युजानोऽस्माभि-
रिन्द्रो अनुमाद्यो भूत् ॥ २ ॥ न यं हिंसन्ति धीतयो न वाणीरिन्द्रं नज्जन्तीदभि
वर्धयन्तीः । यदि स्तोतारः शतं यत्सहस्रं गृणन्ति गिर्वणमं शं तदस्मै ॥ ३ ॥
अस्मा एतद्विव्यचेवं मासा मिमिक्ष इन्द्रे न्ययामि सोमः । जतं न धन्वन्नभि सं
यदार्षः सत्रा वावृधुर्हवनानि यज्ञैः ॥ ४ ॥ अस्मा एतन्मह्यङ्गपमस्मा इन्द्राय स्तोत्रं
मतिभिरवाचि । असद्यथा महति वृत्रतूर्य इन्द्रो विश्वायुरविता वृधश्च ॥ ५ ॥ ६ ॥

॥ ३५ ॥ १-५ नर ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः-१ विराद् त्रिष्टुप् । ३
निचृत्त्रिष्टुप् । ४, ५ त्रिष्टुप् । २ पङ्क्तिः ॥ स्वरः-१, ३, ४, ५ धैवतः । २ पञ्चमः ॥

॥ ३५ ॥ कदा भुवत्रयक्षयाणि ब्रह्म कदा स्तोत्रे सहस्रगोप्यन्दाः । कदा
स्तोमं वासयोऽस्य राया कदा धियः करसि वाजरत्नाः ॥ १ ॥ कर्हि स्विच्छदि-
न्द्र यवृभिर्नृन्वीरैर्वीरास्त्रीक्यामे जयाजीन् । त्रिधातु गा अर्थि जयासि गोष्विन्द्र
धुम्नं स्वर्वद्वहस्मे ॥ २ ॥ कर्हि स्विच्छदिन्द्र यज्जरित्रे विश्वप्सु ब्रह्म कृणवः श-
विष्ठ । कदा धियो न नियुतो युवासे कदा गोमया हवनानि गच्छाः ॥ ३ ॥ स
गोमया जरित्रे अश्वश्चन्द्रा वाजश्रवसो अर्थि धेहि पृक्षः । पीपिहीषः सुदुयामिन्द्र

अ० ४ । अ० ७ । व० १०] ३०८ [म० ६ । अ० ३ । सू० ३८ ।

धेनुं भरद्वाजेषु सुख्यो रुरुच्याः ॥ ४ ॥ तमा नूनं वृजनमन्यथा चिच्छुरो यच्छ-
क्रविदुरो वृणीषे । मा निररं शुक्रदुर्वस्य धेनोराङ्गिरसान्ब्रह्मणा विप्रजिन्व ॥ ५ ॥ ७ ॥

॥ ३६ ॥ १—५ नर ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः—१ निचृत्त्रिष्टुप् । २
विरादत्रिष्टुप् । ४, ५ भुरिक् पङ्क्तिः । ३ स्वराद् पङ्क्तिः ॥ स्वरः—१, २ धैवतः ।
३—५ पञ्चमः ॥

॥ ३६ ॥ सत्रा मदांसस्तव विश्वजन्याः सत्रा रायोऽथ ये पार्थिवासः ।
सत्रा वाजानामभवो विभक्ता यदेवेषु धारस्यथा असुर्वम् ॥ १ ॥ अनु प्र येजे जन
ओज अस्य सत्रा दधिरे अनु वीर्याय । स्यूमृष्टे दुधयेऽर्वते च क्रतुं वृज्जन्त्यपि
वृद्धस्य ॥ २ ॥ तं सध्रीचील्लनयो वृष्याति पौस्यानि नियुतः सश्चुरिन्द्रम् । समुद्रं
न सिन्ध्वं बुधयजुष्मा उरुन्यचमं गिर आ विशन्ति ॥ ३ ॥ स रायस्वामुप सजा
गणानः पुंरुध्न्द्रस्य त्वमिन्द्र वस्वः । पतिर्वभूथासमो जनानामेको विश्वस्य भुवनस्य
राजा ॥ ४ ॥ स तु श्रुभि श्रुत्या यो दुवोयुर्वानं भूमाभि रायो अर्थः । असो यथा
नः शर्वसा चक्रानो युगेयुगे वयसा चेकितानः ॥ ५ ॥ ८ ॥

॥ ३७ ॥ १—५ भरद्वाजो बार्हस्पत्य ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः—१,
४, ५ विरादत्रिष्टुप् । २, ३ निचृत्पङ्क्तिः ॥ स्वरः—१, ४, ५ धैवतः । २, ३ पञ्चमः ॥

॥ ३७ ॥ अर्वाग्रथं विश्ववारं त उग्रेन्द्र युक्तासो हरयो वहन्तु । कीरिशिचिद्धि
त्या हवते सर्वानृधीमहि सधमादस्ते अथ ॥ १ ॥ प्रो द्रोणे हरयः कर्माग्नपुना-
नास ऋज्यन्तो अभूवन् । इन्द्रो नो अस्य पूर्यः पपीयाद्युक्तो मदस्य सोम्यस्य राजा
॥ २ ॥ आसन्नाणामः शयमानमच्छेन्द्रं मुचक्रे रुध्यासो अश्वाः । अभि अथ
ऋज्यन्तो बहेयुर्न चिन्तु वायोरमृतं वि दस्येत् ॥ ३ ॥ वरिष्ठो अस्य दक्षिणामि-
श्रुतीन्द्रो मुखोनां तुविकृषितमः । यया वज्रिवः परियास्यहो मघा च धृष्णो दयसे
वि मूरीन् ॥ ४ ॥ इन्द्रो वाजस्य स्थविरस्य दातेन्द्रो गाभिर्वैशतां वृद्धमहाः ।
इन्द्रो वृत्रं हनिष्ठो अस्तु सत्या ता सूरिः पृणति तूतुजानः ॥ ५ ॥ ६ ॥

॥ ३८ ॥ १—५ भरद्वाजो बार्हस्पत्य ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः—१,
२, ३, ५ निचृत्त्रिष्टुप् । ४ त्रिष्टुप् ॥ धैवतः स्वरः ॥

॥ ३८ ॥ अयांदिन उदु नश्चित्रतमो मही भर्षद्युमतीमिन्द्रहृतिम् । पन्यसी
शीति दैव्यस्य यामञ्जनस्य शक्तिं वनते मुदानुः ॥ १ ॥ दूराच्चिदा वसतो अस्य

४ । अ० ७ । व० १२] ३०६ [म० ६ । अ० ३ । सू० ४० ।

घोषादिन्द्रस्य तन्यति ब्रुवाणः । एयमेनं देवहृतिर्वृत्त्यान्मन्त्रं गिन्द्रमियमृ-
ना ॥ २ ॥ तं वो धिया परमया पुराजामजरमिन्द्रमभ्यनूयकैः । ब्रह्मा च
दधिरे समस्मिन्महोरच स्तोमो अर्थि वर्धदिन्द्रे ॥ ३ ॥ वर्धाद्यं यज्ञ उत सोम
वर्धाद्वह्म गिर उक्था च मन्म । वर्धाहेनमुपसो यामवक्तोर्वर्धान्मासाः शरदो
इन्द्रम् ॥ ४ ॥ एवा जज्ञानं सहसे असाभि वावृधानं राधसे च श्रुताय ।
ग्रमवसे विप्र नूनमा विवासेम वृत्रतूर्येषु ॥ ५ ॥ १० ॥

॥ ३६ ॥ १-५ भरद्वाजो बार्हस्पत्य ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः—१,
वराद् त्रिष्टुप् । २ त्रिष्टुप् । ४, ५ भुरिक् पङ्क्तिः ॥ स्वरः—१-३ धैवतः ।
१ पञ्चमः ॥

॥ ३६ ॥ मन्द्रस्य कवेर्विव्यस्य वद्वेर्विप्रमन्मनो वचनस्य मध्वः । अपां नस्त-
सचनस्य देवेषां युवस्व गृणते गोअग्राः ॥ १ ॥ अयमुज्ञानः पर्याद्रिमुस्ता ऋ-
तिभिर्ऋतयुग्युज्ञानः । रुजदरुगुणं वि वलस्य सानुं पणीर्वचोभिरभि योधदि-
॥ २ ॥ अयं द्योतयद्युतो व्यकून्दोपा वस्तोः शरद इन्दुरिन्द्रः । इमं के-
धुर्नू चिदद्वां शुचिजन्मन उपसश्चकार ॥ ३ ॥ अयं रोचयदरुचो रुचानोऽयं
यद्व्यूतेन पूर्वीः । अयमीयत ऋतयुग्भिरश्वैः स्वविंदा नाभिना चर्षणिप्राः
॥ नू गृणानो गृणते प्रतन राजन्निषः पिन्व वसुदेयाय पूर्वीः । अप ओपथी-
श वनानि गा अर्वतो नृनृचसे रिरिहि ॥ ५ ॥ ११ ॥

॥ ४० ॥ १-५ भरद्वाजो बार्हस्पत्य ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः—१,
वराद् त्रिष्टुप् । २ त्रिष्टुप् । ४ भुरिक् पङ्क्तिः । ५ स्वराद् पङ्क्तिः ॥ स्वरः—१-३
॥ ४, ५ पञ्चमः ॥

॥ ४० ॥ इन्द्र पित्र तुभ्यं सुतो मदायाव स्य हरी विमुचा सखाया । उत
यि गृण आ निषद्याथा यज्ञाय गृणते वयो धाः ॥ १ ॥ अस्य पित्र यस्य
त इन्द्र मदाय क्रत्वे अपिबो विरप्णिन् । तमु ते गात्रो नर आपो अद्विरिन्दुं
गन्पीतये समस्मै ॥ २ ॥ समिद्धे अग्नौ सुत इन्द्र सोम आ त्वा वहन्तु दरायो
प्राः । त्वायता मनसा जोहवीमीन्द्रा याहि सुचिताय महे नः ॥ ३ ॥ आ याहि
दुशता ययाधेन्द्र महा मनसा सोऽपेयम् । उप ब्रह्माणि शृणव इमा नोऽया
ज्ञस्तन्वे वयो धात् ॥ ४ ॥ यदिन्द्र दिवि पाये यदग्र्यदा स्वे सदेने यत्र
॥ ५ ॥ १२ ॥

अ० ४ । अ० ७ । व० १५] ३१० [म० ६ । अ० ३ । सू० ४३ ।

॥ ४१ ॥ १—५ भरद्वाजो वार्हस्पत्य ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः—१
विगाद् त्रिष्टुप् । २, ३, ४ त्रिष्टुप् । ५ भुरिक् पङ्क्तिः ॥ स्वरः—१-४ धैवतः ।
५ पञ्चमः ॥

॥ ४१ ॥ अहँलमान उष याहि यज्ञं तुभ्यं पवन्त इन्द्रवः सुतासः । गात्रो
न वज्रिन्स्वयोको अच्छेन्द्रा गंहि प्रथमो यज्ञियानाम् ॥ १ ॥ या तै काकुत्सुकृता
या वरिष्ठ्या यया शश्वत्पिबसि मध्वं ऊर्मिम् । तया पाहि प्र तै अर्ध्र्युरस्थात्सं
ते वर्जो वर्ततामिन्द्र गन्धुः ॥ २ ॥ एष द्रप्सो वृषभो विश्वरूप इन्द्राय वृष्णे स-
मकारि सोमः । एतं पिव हरिवः स्थातरुय यस्येशिषे प्रदिवि यस्ते अन्नम् ॥ ३ ॥
सुतः सोमो अमुतादिन्द्र वस्यान्नयं श्रेयाञ्चिक्त्रितुषे रणाय । एतं तितिव उष
याहि यज्ञं तेन विश्वास्तविषीरा पृणस्व ॥ ४ ॥ ह्वयामसि त्वेन्द्र याह्यर्वाडरं ते
सोमस्तन्वे भवाति । शतक्रतो मादयस्वा सुतेषु प्रास्माँ अत्र पृतनासु प्र विजु ॥ ५ ॥ १, ३ ॥

॥ ४२ ॥ १-४ भरद्वाजो वार्हस्पत्य ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः—१
स्वरादुष्णिक् । २ निचृदनुष्टुप् । ३ अनुष्टुप् । ४ भुरिगनुष्टुप् ॥ स्वरः—१
ऋषभः । २-४ गान्धारः ॥

॥ ४२ ॥ प्रत्यस्मै पिपीपते विश्वानि विदुषे भर । अरुङ्गमाय जग्म्येऽप-
श्चाद्वृत्ते नरे ॥ १ ॥ एमेनं प्रत्येतन सोमैभिः सोमपार्तमम् । अमत्रेभिर्ऋजीपि-
णमिन्द्रं सुतेभिरिन्दुभिः ॥ २ ॥ यदीं सुतेभिरिन्दुभिः सोमैभिः प्रतिभूषथ ।
वेदा विश्वस्य मेधिरो धृषत्तन्तमिदेषते ॥ ३ ॥ अस्माअस्मा इदन्धसोऽध्वर्यो प्र
भरा सुतम् । कुवित्समस्य जेन्यस्य शर्धतोऽभिशस्तेरवस्परत् ॥ ४ ॥ १, ४ ॥

॥ ४३ ॥ १-४ भरद्वाजो वार्हस्पत्य ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ उष्णिक्
छन्दः ॥ ऋषभः स्वरः ॥

॥ ४३ ॥ यस्य त्यच्छस्वरं मदे दिवोदासाय मुन्ययः । अयं स सोम इन्द्र
ते सुतः पिव ॥ १ ॥ यस्य तीव्रसुतं मदं मध्यमन्तं च रक्षसे । अयं स सोम इन्द्र
ते सुतः पिव ॥ २ ॥ यस्य गा अन्तरश्मनो मदे ह्रस्वा अवासृजः । अयं स
सोम इन्द्र ते सुतः पिव ॥ ३ ॥ यस्य मन्तानो अन्ध्रसो माघोनं दधिषे शवः ।
अयं स सोम इन्द्र ते सुतः पिव ॥ ४ ॥ १, ५ ॥ ३ ॥

अ० ४ । अ० ७ । व० १६] ३११ [म० ६ । अ० ४ । सू० ४४ ।

॥ ४४ ॥ १-२४ शंयुर्वर्हस्पत्य ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः-१, ३,
४ निचृदनुष्टुप् । २, ५ स्वराडुष्णिक् । ६ आसुरी पङ्क्तिः । ७ भुरिक्पाङ्क्तिः ।
८ निचृत्पङ्क्तिः । ९, १२, १६ पङ्क्तिः । १०, ११, १३, २२ विराट्त्रिष्टु-
प् । १४, १५, १७, १८, २०, २४ निचृत्त्रिष्टुप् । १६, २१, २३ त्रिष्टुप् ॥
स्वरः-१, ३, ४ गान्धारः । २, ५ ऋषभः । ६, ७, ८, ९, १२, १६ पञ्चमः ।
१०, ११, १३-१५, १७-२४ धैवतः ॥

॥ ४४ ॥ यो रयिवो रयिन्तमो यो धुम्नैर्धुम्नवत्तमः । सोमः सुतः स इन्द्र
तेऽस्ति स्वधापते मदः ॥ १ ॥ यः शग्मस्तुविशग्म ते रायो दामा मतीनाम् ।
सोमः सुतः स इन्द्र तेऽस्ति स्वधापते मदः ॥ २ ॥ येन वृद्धो न शर्वसा तुरो न
स्वाभिखुतिभिः । सोमः सुतः स इन्द्र तेऽस्ति स्वधापते मदः ॥ ३ ॥ त्यमु वो
अप्रहणं गृणीषे शर्वसस्पतिम् । इन्द्र विश्वासाहं नरं मंहिष्ठं विश्वर्चर्षणिम् ॥ ४ ॥
यं वर्धयन्तीदिरः पतिं तुरस्य राधसः । तमिद्वस्य रोदसी देवी शुष्मं सपर्यतः
॥ ५ ॥ १६ ॥ तद्ध उक्थस्य बर्हणेन्द्रायोपस्तृणीपणि । विपो न यस्येतयो वि
यद्रोहन्ति सज्जितः ॥ ६ ॥ अविद्वद्दत्तं मित्रो नवीयान्पणानो देवेभ्यो वस्यो अचत् ।
समवान्स्तौलाभिधौतरीभिरुप्या प्रायुरभवत्सखिभ्यः ॥ ७ ॥ ऋतस्य पथि वेया
अपायि श्रिये मनांसि देवासो अक्रन् । दधानो नाम महो वचोभिर्वपुर्दृश्ये वेन्यो
व्यावः ॥ ८ ॥ धुमन्तमं दत्तं धेह्यस्मे सेधा जनानां पूर्वीररातीः । वर्षीयो वयः
कृणुहि शचीभिर्धनस्य सातावस्मां अविद्धि ॥ ९ ॥ इन्द्र तुभ्यमिन्मघवन्नभूम वयं
दात्रे हरिवो मा वि वैनः । नकिंरुपिर्ददृशे मर्त्यत्रा किमङ्ग रश्चोदनं त्वाहुः ॥ १० ॥
॥ १७ ॥ मा जस्वने वृषभ नो ररीथा मा ते रेवतः सख्ये रिपाम । पूर्वाष्ट इन्द्र तिःपित्रो
जनेषु जह्यसुष्णीन्प्र बृहापृणतः ॥ ११ ॥ उद्भ्राणीव स्तनयन्नियतीन्द्रो राधां
स्यश्व्यानि गव्या । त्वमसि प्रदिवः कारुधायामा त्वाद्रामान् आदभन्मृगानः ॥ १२ ॥
अध्वर्यो वीर प्र महे सुतानामिन्द्राय भर स हस्य राजा । यः पूर्याभिरुत नूतन
भिर्गोभिर्वीवृधे गृणतामृषीणाम् ॥ १३ ॥ अस्य मदे पुरु वर्षीसि विद्वानिन्द्रो
त्राययप्रती जघान । तमु प्र हौषि मधुमन्तमस्त्रे सोमं वीराय शिप्रिणे पिबथ्यै ॥ १४ ॥
पाता सुतमिन्द्रो अस्तु सोमं हन्ता वृत्रं वज्रेण मन्दसानः । गन्ता युज्ञं पर
श्चिदच्छा वसुध्रीनामविता कारुधायाः ॥ १५ ॥ १८ ॥ इदं त्यत्पात्रमिन्द्र
मिन्द्रस्य प्रियममृतमपायि । मत्सद्यथा सौमनसाय देवं व्यस्मद्वेषो युयव
॥ १६ ॥ एना मन्द्रानो जहि शूर शत्रूञ्जामिमजामि मयवन्नमित्रान् । अ

अभ्यादिदिशान्तात्पराच इन्द्र प्रमृणा जहो च ॥ १७ ॥ आसुष्मा एषो मधवभिन्द्र पृ-
त्स्वस्मभ्यं महि वरिवः सुगं कः । अपां लोकस्य तनयस्य जेष इन्द्र सूरिन्कृणुहि
स्मा नो अर्धम् ॥ १८ ॥ आ त्वा हरयो वृषणो युजाना वृषरथासो वृषरश्मयोऽत्याः ।
अस्मन्वाञ्छो वृषणो वज्रवाहो वृष्णे मदाय सुयुजो वहन्तु ॥ १९ ॥ आ ते वृषन्वृषणो
द्रोणमस्युर्वृतप्रणो नोर्मयो मदन्तः । इन्द्र प्र तुभ्यं वृषाभिः सुतानां वृष्णे भरन्ति
वृषभाय सोमम् ॥ २० ॥ १९ ॥ वृषासि दिवो वृषभः पृथिव्या वृषा सिन्धूनां
वृषभः स्तियानाम् । वृष्णे त इन्दुर्वृषभ पीपाय स्वादू रसो मधुपेयो वराय ॥ २१ ॥
अयं देवः सहसा जायमान इन्द्रेण युजा पणिमस्तभायत् । अयं स्वस्य पितुरायु-
धानीन्दुरमुष्णादशिवस्य मायाः ॥ २२ ॥ अयमकृणोदुपसः सुपत्नीरियं सूर्ये अदधा-
ज्ज्योतिरन्तः । अयं त्रिधातुं दिवि रौचनेषु त्रितेषु विन्ददमृतं निर्गूळहम् ॥ २३ ॥ अ-
यं द्यावापृथिवी विष्कभायद्वयं रथमयुनक्सत्तरश्मिम् । अयं गोषु शच्या एकमन्तः
सोमो दाधार दशयन्त्रमुत्सग् ॥ २४ ॥ २० ॥

॥ ४५ ॥ १—३३ शंयुर्वाहस्पत्य ऋषिः ॥ १—३० इन्द्रः । ३१—३३
वृनुस्तज्ञा देवता ॥ छन्दः—१, २, ३, ८, १४, २०, २१, २२, २३, २४,
२८, ३०, ३२ गायत्री । ४, ७, ९, १०, ११, १२, १३, १५, १६, १७, १८,
१९, २५, २६, २९ निवृद्गायत्री । ५, ६, २७ विराद्गायत्री । ३१ आर्च्यु-
णिक् । ३३ अनुष्टुप् ॥ स्वरः—१—३०, ३२ षड्जः । ३१ ऋषभः । ३३ गान्धारः ॥

॥ ४५ ॥ य आनयत्परावतः सुनीती तुर्वशं यदुम् । इन्द्रः स नो युवा सखा
॥ १ ॥ अविप्रे चिद्वयो दधदलाशुनां चिद्वता । इन्द्रो जेता हितं धनम् ॥ २ ॥
यदीरस्य प्रणोतयः पृथ्वीरुत प्रशस्तयः । नास्य क्षीयन्त ऊतयः ॥ ३ ॥ सखायो
ग्रहवाहसेऽर्चतु प्र च गायत । स हि नः प्रमतिर्मही ॥ ४ ॥ त्वमेकस्य वृत्रहन्त्रि-
ता द्वयोरसि । उतेष्टे यथा वयम् ॥ ५ ॥ २१ ॥ नयसीद्वति द्विपः कृणोष्यु-
चयगंसिनः । वृभिः सुवीर उच्यसे ॥ ६ ॥ ब्रह्माणं ब्रह्मवाहसं गीर्भिः सखाय-
मृग्मियम् । गां न दोहसे हुवे ॥ ७ ॥ यस्य विश्वानि हस्तयोर्बुधुर्वसन्ति नि हिता ।
वीरस्य पृतनापहः ॥ ८ ॥ वि ब्रह्मार्नि चिद्विद्वो जनानां शचीपते । बृह माया
अनानत ॥ ९ ॥ तमु त्वा सत्य सोमया इन्द्र वाजानां पते । अहमहि श्रवस्यवः
॥ १० ॥ २२ ॥ तमु त्वा यः पुरासिथ यो वा नूनं हिते धने । हव्यः स धुधी
हवम् ॥ ११ ॥ धीभिरवीष्टिरवीतो वाजो इन्द्र श्रवाय्यान् । त्वया जेप्स हितं धनम् ॥ १२ ॥

अ० ४ । अ० ७ । व० २७] ३१३ [म० ६ । अ० ४ । सू० ४६ ।

अभूरु वीर गिर्वणो महाँ इन्द्र धनें हिते । भरे वितन्तसाय्यः ॥ १३ ॥ या तं जति-
रमित्रहन्मज्जवस्तुमासीति । तया नो हितुही रथम् ॥ १४ ॥ स रथेन रथीतमोऽ-
स्माकेनाभियुग्वनाजेपि जिष्णो हितं धनम् ॥ १५ ॥ २३ ॥ य एक इत्तमुं पुहि
कृष्टीनां विचर्षणिः । पतिर्जज्ञे वृषक्रतुः ॥ १६ ॥ यो गृणतामिदासिंथापिखती
शिवः सखा । स त्वं न इन्द्र मृळय ॥ १७ ॥ क्षिप्र वज्रं गर्भस्त्यो रजोहत्याय
वज्रिवः । सासहीष्ठा अभि स्पृधः ॥ १८ ॥ प्रत्नं रयीणां युजं सखायं कीरिचो-
दनम् । ब्रह्मवाहस्तमं हुवे ॥ १९ ॥ स हि विश्वानि पार्थिव्यो एको वसून्ति पत्य-
ते । गिर्वणस्तमो अधिगुः ॥ २० ॥ २४ ॥ स नो त्रियुद्धिरा पृण कामं वाजे-
भिरश्विभिः । गोमज्जिर्गोपते धृपत् ॥ २१ ॥ तद्वो गाय सुते सचा पुरुहूताय स-
त्त्वेन । शं यद्वे न शाकिने ॥ २२ ॥ न या वसुनि यमते दानं वाजस्य गोमतः ।
यत्सीमुप श्रवद्भिरः ॥ २३ ॥ कुवित्सस्य प्र हि व्रजं गोमन्तं दस्युहा गर्भत् । श-
चीभिरप नो वरत् ॥ २४ ॥ इमा उ त्वा शतक्रतोऽधि प्र णोतुयुगिरः । इन्द्र
वत्सं न मातरः ॥ २५ ॥ २५ ॥ दूणाशं सख्यं तय गौरसि वीर गव्यते । अश्वो
अश्वायते भव ॥ २६ ॥ स मन्दस्त्रा छन्धस्यो राधसे तन्वा महे । न स्तोतारं तिदे
करः ॥ २७ ॥ इमा उ त्वा सुतेसुते नक्षन्ते गिर्वणो गिरः । वत्सं गावो न धे-
नवः ॥ २८ ॥ पुरुतमं पुरुणां स्तोतृणां विवाचि । वाजेभिर्वाजयताम् ॥ २९ ॥
अस्मार्कमिन्द्र भूतु ते स्तोमो वाहिष्ठो अन्तमः । अस्मात्राये महे हितु ॥ ३० ॥
अधि वृवुः पणीनां वपिष्ठे मूर्धन्मस्थात् । उरुः कृत्तो न गाङ्गयः ॥ ३१ ॥ यस्य
वायोरेव ब्रवद्ब्रा रातिः सहस्रिणी । सद्यो दानाय महेते ॥ ३२ ॥ तत्सु नो विश्वे
अर्य आ सदा गृणन्ति कारवः । वृत्तुं सहस्रदातमं सूरिं सहस्रसातमम् ॥ ३३ ॥ २६ ॥

॥ ४६ ॥ १-१४ शंयुर्वार्हस्पत्य ऋषिः ॥ इन्द्रः प्रगाथं वा देवता ॥ छन्दः-
१ निचृदनुष्टुप् । ५, ७ स्वराडनुष्टुप् । २ स्वराड्बृहती । ३, ४ भुरिग्वृहती ।
८, ९ विराड्बृहती । ११ निचृद्वृहती । १३ बृहती । ६ ब्राह्मी गायत्री । १०
पङ्क्तिः । १२, १४ विराट् पङ्क्तिः ॥ स्वरः—१, ५, ७ गान्धारः । २—४, ८,
९, ११, १३ मध्यमः । ६ षड्जः । १०, १२, १४ पञ्चमः ॥

॥ ४६ ॥ त्वामिद्धि हवामहे साता वाजस्य कारवः । त्वां वृत्रेभ्यिन्द्र सत्पतिं
नरस्त्वां काष्ठास्वर्वतः ॥ १ ॥ स त्वं नश्चित्र वज्रहस्त धृष्णुया मद्रः स्तवानो
अद्रिवः । गामश्वं रथ्यमिन्द्र सं किं सत्रा वाजं न जिग्युषे ॥ २ ॥ यः सत्राहा

विचर्षणिनिन्द्रं तं हृमहे वयम् । सहस्रमुक्त्वा तुविन्दुम्णा सत्पते भवो सम
 वृधे ॥ ३ ॥ वार्यसे जनान्दृष्टमेव मन्युना धृषौ मीढ्व ऋचीपम । अस्माकं
 विता मद्वायने तनूप्रप्सु सूर्ये ॥ ४ ॥ इन्द्र ज्येष्ठं न आ भर्तु ओजिष्ठं पपुंरि
 येनेमे चित्र वज्रहस्त रोदसी ओभे सुशिप्र प्राः ॥ ५ ॥ २७ ॥ त्वामुग्रमे
 र्पणीसहं राजन्देवेषु हृमहे । विश्वा सु नो विधुरा पिबन्ना वसोऽमित्रान्
 नृधि ॥ ६ ॥ यदिन्द्र नाहुपीष्वा ओजो नृम्णां च कृष्टिषु । यद्वा पञ्च
 पुम्नमा भर्तु सत्रा विश्वानि पौंस्या ॥ ७ ॥ यद्वा तृत्ता मघवन्दुह्यावा जने
 कञ्च वृष्ययम् । अस्मभ्यं तद्विरीहि सं नृपाद्येऽमित्रानृत्सु तुर्वणे ॥ ८
 त्रिधातु शरणं त्रिवर्यं स्वस्तिमत् । हृदिर्यच्छ मघवन्नयश्च मह्यं च यावय
 मेभ्यः ॥ ९ ॥ ये गव्यता मनसा शत्रुमादभुरभिप्रन्नन्ति धृष्णुया । अ
 नो मघवन्निन्द्र गिर्विणस्तनूपा अन्तमो भव ॥ १० ॥ २८ ॥ अथ स्मा
 भवेन्द्र नायमेवा युधि । यदन्तरिक्षे पतयन्ति पर्णिनो दिव्यवस्तिग्ममूर्धानः ॥
 यत्र शूरांसस्तन्वो वितन्वते प्रिया शर्म पितृणाम् । अथ स्मा यच्छ तन्वे
 हृदिरचित्तं यावय हेषः ॥ १२ ॥ यदिन्द्र सर्गे अर्धतश्चोदयासे मा
 असमने अर्चनि वृजिने प्रथि रयेना इव श्रवस्यतः ॥ १३ ॥ सिन्धूरिव
 आश्रुया यतो यदि क्रोशमनु प्वणि । आ ये वयो न वर्धतृत्यामिपि
 बाह्वोर्गवि ॥ १४ ॥ २९ ॥

॥ ४७ ॥ १—३१ गर्ग ऋषिः ॥ १—५ सोमः । ६—१६, २०
 ३१ इन्द्रः । २० लिङ्गोक्ता देवताः । २२—२५ प्रस्तोकस्य सार्जयस्य दान
 २६—२८ रथः । २९—३१ दुन्दुभिर्देवता ॥ छन्दः—१, ३, ५, २१
 २८ निचृत्त्रिष्टुप् । ४, ८, ११ विराद् त्रिष्टुप् । ६, ७, १०, १५, १६, १८
 २९, ३० त्रिष्टुप् । २७ स्वराद् त्रिष्टुप् । २, ९, १२, १३, २६, ३१ भुरिक्
 १४, १७ स्वराद् पङ्क्तिः । २३ आसुरी पङ्क्तिः । १६ वृहती । २४, २५
 गायत्री ॥ स्वरः—१, ३, ५, २१, २२, २८, ४, ८, ११, ६, ७, १०
 १६, १८, २०, २९, ३०, २७ धैवतः । २, ९, १२, १३, २६, ३१, १४
 २३ पञ्चमः । १६ मध्यमः । २४, २५ पद्मजः ॥

॥ ४७ ॥ स्वादुष्किलायं यद्युमां उतायं तीव्रः किलायं रसवां उताय
 नोन्वस्य पाणिवांसमिन्द्रं न कश्चन सहत आहवेषु ॥ १ ॥ अयं स्वादुर्हि

अ० ४ । अ० ७ । व० ३४] ३१५ [म० ६ । अ० ४ । सू० ४७ ।

आस यस्येन्द्रो वृत्रहृत्ते ममाद । पुरुणि यश्च्यौत्ना शम्बरस्य वि नवति नव च
देहो हन् ॥ २ ॥ अयं मे प्रीत उदियति वाचमयं मनीषामुशतीमजीगः । अयं प-
कुर्वीरमिमीत धीरो न याभ्यो भुवन्तं कच्चनारे ॥ ३ ॥ अयं स यो वरिमाणं पृ-
थिव्या वर्ष्माणं दिवो अकृणोदयं सः । अयं प्रीयूषं तिसृषु प्रवत्सु सोमो दाधा-
रोर्वन्तरिक्षम् ॥ ४ ॥ अयं विदचित्रदृशीक्रमणीः शुक्रसन्ननामुपसामनीके । अयं
महान्महता स्कम्भेनोद्यामस्तभ्नादृषभो मरुत्वान् ॥ ५ ॥ ३० ॥ धृपतिपव कु-
लशे सोममिन्द्र वृत्रहा शूर समरे वसूनाम् । माध्यन्दिने सर्वन् आ वृषस्व रयिस्थानो
रयिमस्मासु धेहि ॥ ६ ॥ इन्द्र प्र णः पुरणतेव पश्य प्र नो नय प्रतरं वस्यो अ-
च्छ । भवा सुपारो अतिपादयो नो भवा सुनीतिकृत वामनीतिः ॥ ७ ॥ उरुं नो
लोकमनु नेषि विद्वान्स्वर्वज्ज्योतिरभयं स्वस्ति । ऋष्यात इन्द्र स्थविरस्य बाहू उप
स्थेयाम शरणा बृहन्ता ॥ ८ ॥ वरिष्ठे न इन्द्र बन्धुरे धा वहिष्ठयोः शतावन्नश्व-
योरा । इषमा वंजीषां वर्षिष्ठां मा नस्तारीन्मघवन्नायो अर्यः ॥ ९ ॥ इन्द्रं मूळ
मह्यं जीवातुमिच्छ चोदय धियमयसो न धाराम् ॥ यत्किञ्चाहं त्वायुरिदं वदामि-
तज्जुषस्व कृधिमा देववन्तम् ॥ १० ॥ ३१ ॥ अतारमिन्द्रमवितारमिन्द्रं हवेहवे
सुहवं सूरमिन्द्रम् । हवामि शक्रं पुरुहुतमिन्द्रं स्वस्तिनो मघवा धात्विन्द्रः ॥ ११ ॥
इन्द्रः सुत्रामा स्ववाँ अवोभिः समृद्धीको भवतु विश्ववेदाः । वार्धतां द्वेपो अ-
भयं कृणोतु सुवीर्यस्य पतयः स्याम ॥ १२ ॥ तस्य वयं सुमतौ यज्ञियस्यापि भद्रे
सौमनसे स्याम । स सुत्रामा स्ववाँ इन्द्रो अस्मे आराच्छिद्वेषः सनुतयुथोतु ॥ १३ ॥
अव त्वे इन्द्र प्रवतो नोर्मिगिरो ब्रह्माणि नियुतो धवन्ते । उरु न राधुः सर्वना
पुरुण्यपो गा वज्रिन्युवसे समिन्द्रन् ॥ १४ ॥ क ई स्तवत्कः पृणात्को यजाते य-
दुग्रमिन्मघवा विश्वहोवत् । पादाविव प्रहरन्नन्यमन्यं कृणोति पूर्वमपुं शचीभिः
॥ १५ ॥ ३२ ॥ शृणवे वीर उग्रमुग्रं दमायन्नन्यमन्यमतिनेनीयमानः । एधमानद्वि-
कुभयस्य राजा चोष्कृत्यते विश इन्द्रो मनुष्यान् ॥ १६ ॥ परा पूर्वेषां मुख्या वृणाक्ति
वितर्तुराणो अपरेभिरेति । अनानुभूतीरवधून्वानः पूर्वोरिन्द्रः शरदस्तर्त्तरीति ॥ १७ ॥
रूपंरूपं प्रतिरूपो बभूव तदस्य रूपं प्रतिचक्षणाय । इन्द्रो मायाभिः पुरुरूपं ईयते
युक्ता हस्य हरयः शता दश ॥ १८ ॥ युजानो हरिता रथे भूरि त्वष्टेह राजति ।
को विश्वाहा द्विषतः पक्ष आसत उतासीनेषु सूरिषु ॥ १९ ॥ अगव्युति क्षेत्र-
मार्गन्म देवा उर्वी तृती भूमिरंदूरणाभूत् । बृहस्पते प्र चिकित्सां गर्विष्टावित्या मते
जगित्र इन्द्र पन्थाम् ॥ २० ॥ ३३ ॥ दिवेदिवे सदृशीरन्यमर्द्धं कृष्णा असेधदप

अ० ४ । अ० ८ । व० १] ३२६ [म० ६ । अ० ४ । सू० ४८ ।

सर्वतो जाः । अहन्दासा वृषभो वस्तुयन्तोदवजे वचिनं शम्बरं च ॥ २१ ॥ प्रस्तोक
इतु गर्धसस्त इन्द्र दश कोशयीर्दश वाजिनोऽदात् । दिवोदासादतिथिग्वस्य राधः
शाम्बरं वसु प्रत्यग्रभीष्म ॥ २२ ॥ दशाश्वान्दश कोशान्दश वस्त्रार्थिभोजना ।
दशो द्विगयपिण्डान्दिनोदासादसानिपम् ॥ २३ ॥ दश रथान्प्रष्टिमतः शतं गा
अर्थवैभ्यः । अश्वयः पायवेऽदात् ॥ २४ ॥ महि राधो विश्वजन्यं दधानान्भर-
ताजान्माज्जयो अभ्ययष्ट ॥ २५ ॥ ३४ ॥ वनस्पते वीङ्गो हि भूया अस्मत्स-
खा प्रतरणः सुवीरः । गोभिः सजद्धो असि वीळयस्वास्थाता ते जयतु जेत्वानि
॥ २६ ॥ दिवस्पृथिव्याः पर्योज उद्धृतं वनस्पतिभ्यः पर्याभृतं सहः । अपामो-
ज्मानं परि गोभिरावृतमिन्द्रस्य वज्रं हविषा रथं यज ॥ २७ ॥ इन्द्रस्य वज्रो
मरुतामनीकं मित्रस्य गर्भो वरुणस्य नाभिः । सेमां नो हव्यदातिं जुषाणो देव
रथ प्रति हव्या गृभाय ॥ २८ ॥ उपश्वासय पृथिवीमुत द्यां पुरुषा ते मनुतां विष्टितं
जगत् । स दुन्दुभे सृजूरिन्द्रेण देवैर्दरादवीयो अप सध शत्रून् ॥ २९ ॥ आ क्रन्दय
वल्गोर्गो न आ आ निः प्रतिहि दुरिता दधमानः । अप मोध दुन्दुभे दुच्छुना
इत इन्द्रस्य मुष्टिरसि वीळयस्व ॥ ३० ॥ आमूर्ज प्रत्यावर्तयेमाः केतुमहुन्दुभिर्वी-
चदीति । समर्थवर्णाश्चरन्ति नो नरोऽस्माकमिन्द्र रथिनो जयन्तु ॥ ३१ ॥ ३५ ॥ ७ ॥

॥ ४८ ॥ १—२२ शंयुर्गार्हस्पत्य ऋषिः ॥ तृणपाणिकं पृश्निमूक्तं ॥
१-१० अग्निः । ११, १२, २०, २१ मरुतः । १३-१५ मरुतो लिङ्गोक्ता देवता
वा । १६-१६ पूषा । २२ पृश्निर्वावाभूमी वा देवता ॥ छन्दः—१, ४, ५, १४
बृहती । ३, १६ विराड्बृहती । १०, १२, १७ भुरिग्वृहती । २ आर्ची जगती ।
१५ निचृदतिजगती । ६, २१ त्रिष्टुप् । ७ निचृत्त्रिष्टुप् । ८ भुरिक्त्रिष्टुप् । ९
भुरिगनुष्टुप् । २० स्वराडनुष्टुप् । २२ अनुष्टुप् । ११, १६ उष्णिक् । १३, १८
निचृदुष्णिक् ॥ स्वरः—१, ३, ४, ५, १०, १२, १४, १७, १९ मध्यमः । २,
१५ निषादः । ६, ७, ८, २१ धैवतः । ९, २०, २२ गान्धारः । ११, १३,
१६, १८ ऋषभः ॥

॥ ४८ ॥ यज्ञायज्ञा वो अग्नये गिरागिरा न दत्तसे । प्रप वयममृतं जा-
नवेदसं प्रियं मित्रं न शंसिपम् ॥ १ ॥ ऊर्जो नपांत स हिनायमस्मयुर्दशेम हव्य-
दानये । मुहृद्वानेष्वहिता भुवद्वृथ उत त्राता तनूनाम् ॥ २ ॥ वृषा त्वमे अजरो
महान्निमास्त्यविषा । अजस्तेण शोचिषा शोशुचच्छ्वे सुदीतिभिः सु दीदिहि

अ० ४ । अ० ८ । व० ५] ३१७ [म० ६ । अ० ४ । सू० ४६ ।

॥ ३ ॥ महो देवान्यजसि यक्ष्यानुपक्तव क्रत्वोत इंसना । अर्वाचः सीं कृणु-
ग्नेऽवसे रास्त्र वाजोत वैस्व ॥ ४ ॥ यमाणो अद्रयो वना गर्भमृतस्य पिप्रति ।
सहस्रा यो मथितो जायते नृभिः पृथिव्या अधि सानवि ॥ ५ ॥ १ ॥ आ यः प्रपौ भ्रा-
नुना रोदसी उभे धूमेन धावते दिवि । तिरस्तमो ददृश ऊर्ग्यास्वा श्यावास्वरूपो वृषा
श्यावा अरुषोवृषा ॥ ६ ॥ बृहद्गिरग्ने अर्चिभिः शुक्रेण देव शोचिषा । भरद्वाजे स-
मिधानो यविष्ठय रेवन्नः शुक्र दीदिहि द्युमत्पावक दीदिहि ॥ ७ ॥ विश्वासां
गृहपतिर्विशामसि त्वमग्ने मानुषीणाम् । शतं पूर्भिर्धैविष्ठ पाह्यंहसः समेद्धारं शतं
हिमाः स्तोतृभ्यो ये च ददति ॥ ८ ॥ त्वं नश्चित्र ऊत्या वसो राधांसि चोदय ।
अस्य रायस्त्वमग्ने स्थीरसि विदा गार्ध तुचे तु नः ॥ ९ ॥ पर्षि लोकं तनयं पृथि-
ष्टमदब्धैरप्रयुत्वभिः । अग्ने हेळांसि दैव्या युयोधि नोऽदेवानि हरांसि च ॥ १० ॥ २ ॥
आ संखायः सवर्दुषां धेनुमजध्वमुप नव्यसा वचः । सृजध्वमनपस्फुराम् ॥ ११ ॥ या
शर्धाय मारुताय स्वभानवे श्रवोऽमृत्यु धुक्त । या मृळीके मरुतां तुराणां या सुमैरेव-
यावरी ॥ १२ ॥ भरद्वाजायाव धुक्त द्विता । धेनुं च विश्वदोहसमिपं च विश्वभोजसम्
॥ १३ ॥ तं व इन्द्रं न सुक्रतुं वरुणमिव मायिनम् । अर्यमणं न मन्द्रं सृप्रभोजमं
विष्णुं न स्तुष आदिशे ॥ १४ ॥ त्वेपं शर्धो न मारुतं तुविष्वयन्तर्वाणं पूषणं सं यथा
शता । सं सहस्रा कारिषच्चर्षणिभ्य आं आविर्गूळहा वसू करत्सुवेदा नो वसू क-
रत् ॥ १५ ॥ आ मां पूषन्नुप द्रव शंसिपं नु ते अपिकर्ण आघृणे । अथा अर्यो
अरांतयः ॥ १६ ॥ ३ ॥ मा काकम्बीरमुद्धृदो वनस्पतिमशस्तीर्वि हि नीनशः ।
मोत सूरौ अह एवा चन श्रीवा आदधते वेः ॥ १७ ॥ दतोरिव तेऽवृकमस्तु सु-
ख्यम् । अर्च्छद्रस्य दधन्वतः सुपूर्णस्य दधन्वतः ॥ १८ ॥ परो हि मर्त्यैरासि समो
देवैरुत श्रिया । अभि ख्यः पूषन्पृतनासु नस्त्वमवा नूनं यथा पुरा ॥ १९ ॥
वामी वामस्य धूतयः प्रणीतिरस्तु सूनृता । देवस्य वा मरुतो मर्त्यस्य वेजानस्य प्र-
यज्यवः ॥ २० ॥ सद्यश्चिद्यस्य चर्कृतिः परि द्यां देवो नैति सूर्यः । त्वेपं शर्वा
दधिरे नाम यज्ञियं मरुतो वृत्रहं शर्वो ज्येष्ठं वृत्रहं शर्वः ॥ २१ ॥ सकृद्वा द्यौर-
जायत सकृद्भूमिरजायत । पृथ्ण्यां दुग्धं सकृत्पयस्तदन्यो नानुं जायते ॥ २२ ॥ ४ ॥

॥ ४६ ॥ १-१५ ऋजिश्वा ऋषिः ॥ विश्वे देवा देवताः ॥ छन्दः-१,
३, ४, १०, ११ त्रिष्टुप् । ५, ६, ८, १३ निचृत्रिष्टुप् । ८, १२ विराद्विष्टुप् ।
२, १४ स्वराट् पङ्क्तिः । ७ ब्राह्मद्युष्णिक् । १५ अतिजगती ॥ स्वरः-१, ३, ४, ५,
६, ८-१३ धैवतः । २, १४ पञ्चमः । ७ ऋषभः । १५ निषादः ॥

॥ ४६ ॥ स्तुपे जनं सुवतं नव्यसीभिर्गीर्भिर्मित्रावरुणा सुमन्यन्ता । त आ
गन्मन्तु त इह श्रुवन्तु सुज्जवांसो वरुणो मित्रो अग्निः ॥ १ ॥ विशोर्विश ईड्य-
मध्वरेण्वदत्तक्रतुमगतिं युयसोः । दिवः शिशुं सहसः सूनुमग्निं यज्ञस्य केतुमरुपं
यजन्त्ये ॥ २ ॥ अरुपस्य दुहितरा विरूपे स्तृभिरन्या पिपिशे सूरौ अन्या । मिथ-
स्तुरा विचरन्ती पायके मन्यं श्रुतं नक्षत ऋच्यमाने ॥ ३ ॥ प्र वायुमच्छा वृहती
मर्तापा वृहद्वयि विश्ववारं रथप्राम् । द्युतद्यामा नियुतः पत्यमानः कविः कविमियक्षसि
प्रयज्यो ॥ ४ ॥ स मे वपुश्छदयदश्विनोर्यो रथो विरुक्मान्मनसा युजानः । येन
नरा नासत्येपयथ्यै वृत्तिर्याथस्तनयाय त्मने च ॥ ५ ॥ ५ ॥ पर्जन्यवाता वृषभा पृ-
थिव्याः पुरीषाणि जिन्वतुमप्यानि । सत्यश्रुतः कवयो यस्य गीर्भिर्जगतः स्थात-
र्जगदा कृणुध्वम् ॥ ६ ॥ पावीरवी कन्या चित्रायुः सरस्वती वीरपत्नी धियै
धात् । ग्नाभिरिच्छिद्रं शरणं सजोषा दुरार्थं गृणते शर्म यंसत् ॥ ७ ॥ पथस्पथः
परिपतिं वचस्या कामेन कृतो अभ्यानळकम् । स नो रासच्छरुधश्चन्द्राणा धियै-
धियं सीपधाति प्र पूषा ॥ ८ ॥ प्रथमभाजं यशसं वयोधां सुपाणि देवं सुगर्भ-
स्त्रिमृभ्वम् । होता यज्ञयज्ञतं पस्त्यानामग्निस्त्वष्टारं सुहवै विभावा ॥ ९ ॥ भु-
वन्स्य पितरं गीर्भिर्गामी रुद्रं दिवा वर्यया रुद्रमक्तौ । वृहन्तमृष्वमजरं सुपुमनमृष-
ग्यवेम कविनेपितासः ॥ १० ॥ ६ ॥ आ युवानः कवयो यज्ञियांसो मरुतो गन्त
शृणतो वरस्याम् । अचित्रं चिद्धि जिन्वथा वृधन्त इत्था नक्षन्तो नरो अङ्गि-
रुस्यत् ॥ ११ ॥ प्र वीराय प्र तवसे तुरायाजा यूथेव पशुरक्षिरस्तम् । स पिस्पृश-
ति तन्वि श्रुतस्य स्तृभिर्न नाकं वचनस्य विषः ॥ १२ ॥ यो रजांसि विममे पा-
थिवानि त्रिध्विद्विष्णुर्मनवे वाधिताय । तस्य ते शर्मन्नुपद्व्यमाने राया मदेम तन्वा
तना च ॥ १३ ॥ तन्नोऽर्हिर्दुन्ध्यो अद्रिरकैस्तत्पर्वतस्तत्सविता चनो धात् ।
तदोषधीभिरुभि रातिपाचो भगः पुरन्धिर्जिन्वतु प्र राये ॥ १४ ॥ नू नो रयि
रुथ्यै चर्षणिप्रां पुरुवीरं मह ऋतस्य गोपाम् । क्षयं दाताजरं येन जनान्त्स्पृधो अ-
देवीरुभि च क्रमां विश आदेवीरभ्यश्नवाम ॥ १५ ॥ ७ ॥ ४ ॥

॥ ५० ॥ १-१५ ऋजिश्वा ऋपिः ॥ विरवे देवा देवताः ॥ छन्दः—१,
७ त्रिष्टुप् । ३, ५, ६, १०, ११, १२ निचृत्रिष्टुप् । ४, ८, १३ विरादत्रिष्टुप् ।
२ स्वरान् पङ्क्तिः । ९ पङ्क्तिः । १४ भुरिक् पङ्क्तिः । १५ निचृत्पङ्क्तिः ॥
स्वरः—१, ३, ४-८, १०—१३ धैवतः । २, ६, १४, १५ पञ्चमः ॥

अ० ४ । अ० ८ । व० ११] ३१६ [म० ६ । अ० ५ । सू० ५१ ।

॥ ५० ॥ हुवे वो देवीमदिति नमोभिर्मृळीकाय वरुणं मित्रमग्निम् । ऋषि-
क्षदामर्यमणं सुशेवं त्रातृन्देवान्तसंवितां भगं च ॥ १ ॥ सुज्योतिषः सूर्य दक्षपि
नागास्त्वे सुमहो वीहि देवान् । द्विजन्मानो य ऋतुसापः सत्याः स्वर्वन्ता यजता
ग्निजिह्वः ॥ २ ॥ उत द्यावापृथिवी क्षत्रमुरु बृहद्रौदसी शरणं सुपुम्ने । महस्करथो व
वो यथा नोऽस्मे क्षयाय धिषणे अनेहः ॥ ३ ॥ आ नो रुद्रस्य सूनवो नमन्तामद्या हू
सो वसवोऽधृष्टाः । यदीमर्भं महति वा हितासौ बाधे मरुतो अह्वाम देवान् ॥ ४ ॥ मिम्य
येषु रोदसी नु देवी सिषक्ति पूषा अभ्यर्धयज्वा । श्रुत्वा हवं मरुतो यद्ध या
भूमा रेजन्ते अध्वन्ति प्रविके ॥ ५ ॥ ८ ॥ अभि त्यं वीरं गिर्वेणसमर्चेन्द्रं ब्रह्म
णा जरितर्नवेन । श्रुदिद्धवमुषं च स्तवानो रासद्वाजो उप महो गृणानः ॥ ६ ॥
ओमानमापो मानुषीरमृक्तं धातं लोकाय तनयाय शं योः । यूयं हि ष्ठा धिषजो
मातृतमा विश्वस्य स्थातुर्जगतो जनित्रीः ॥ ७ ॥ आ नो देवः संविता त्रायमाणो
हिरण्यपाणिर्यजतो जगम्यात् । यो दत्रवाँ उपसो न प्रतीकं व्यूर्णते द्वाशुपे वा-
र्याणि ॥ ८ ॥ उत त्वं सूनो सहसो नो अद्या देवाँ अस्मिन्ध्वरे ववृत्याः ।
स्यामहं ते सद्रमिद्रातौ तव स्यामग्नेऽर्वसा सुवीरः ॥ ९ ॥ उत त्या मे हवमा ज-
गम्यातं नासत्या धीभिर्बुधमङ्ग विप्रा । अत्रिं न महस्तमसोऽमुमुक्तं तूर्वतं नरा
दुरितादभीके ॥ १० ॥ ६ ॥ ते नो रायो धुमतो वार्जवतो दातारो भूत नृवतः
॥ ११ ॥ ते नो रुद्रः सरस्वती सजोषा मीळहुष्मन्तो विष्णुर्मृळन्तु त्रायुः । ऋभुक्षा
वाजो दैव्यो विधाता पर्जन्यावाता पिप्यतामिपं नः ॥ १२ ॥ उत स्य देवः सं-
विता भगो नोऽपां नपादवतु दानु पार्षिः । त्वष्टा देवेभिर्जनिभिः सजोषा द्यौर्देवे-
भिः पृथिवी समुद्रैः ॥ १३ ॥ उत नोऽर्हिर्बुध्व्यः शृणोत्वज एकपात्पृथिवी समु-
द्रः । विश्वे देवा ऋतावृथो हुवानाः स्तुता मन्त्राः कविशस्ता अवन्तु ॥ १४ ॥
एवा नपातो मम तस्य धीभिर्भरद्वाजा अभ्यर्चन्त्यकैः । आहुतासो वसवोऽधृष्टा
विश्वे स्तुतासो भूता यजत्राः ॥ १५ ॥ १० ॥

॥ ५१ ॥ १-१६ ऋजिश्वा ऋपिः ॥ विश्वे देवा देवताः ॥ छन्दः-१, २, ३,
५, ७, १०, ११, १२ निचृत्त्रिष्टुप् । ८ त्रिष्टुप् । ४, ६, ९ स्वरादपङ्क्तिः । १३,
१४, १५ निचृदुष्णिक् । १६ निचृदनुष्टुप् ॥ स्वरः-१-३, ५, ७, ८, १०-१२
धैवतः । ४, ६, ९ पञ्चमः । १३-१५ ऋपभः । १६ गान्धारः ॥

॥ ५१ ॥ उदु त्यच्चक्षुर्महि मित्रयोराँ एति प्रियं वरुणयोरदब्धम् । ऋतस्य
 शुचिं दर्शतमनीकं रुक्मो न दिव उदिता व्यद्यौत् ॥ १ ॥ वेद यस्त्रीणि विदथा-
 न्येषां देवानां जन्म सनुतरा च विप्रः । ऋजु मर्तेषु वृजिना च पर्यञ्जभि चष्टे
 स्रोतं अर्य एवाम् ॥ २ ॥ स्तुप उँ वो मह ऋतस्य गोपानदिति मित्रं वरुणं सु-
 जातान् । अर्यमणं भगमदब्धधीतीनच्छा वोचे सधन्यः पावकान् ॥ ३ ॥ रिशादसः
 सत्पतोरदब्धान्महो राज्ञः सुवसनस्य दातृन् । यूनेः सुजत्रान्क्षयतो दिवो नृना-
 दित्यान्याम्यदिति दुवोयु ॥ ४ ॥ द्यौःस्पितुः पृथिवि मातरधुगत्रे भ्रातर्वसवो
 मृकता नः । विश्व आदित्या आदिते सजोषा अस्मभ्यं शर्म बहुलं वि यन्त
 ॥ ५ ॥ ११ ॥ मा नो वृकाय वृक्ये समस्मा अघायते रीरधता यजत्राः । यूयं
 हि ष्ठा रुध्यो नस्तनूनां यूयं दक्षस्य वचसो वभूव ॥ ६ ॥ मा व एनो अन्यकृतं
 भुजेममा तत्कर्म वसवो यच्चयध्वे । विश्वस्य हि क्षयथ विश्वदेवाः स्वयं रिपुस्त-
 न्वं रीरिपीष्ट ॥ ७ ॥ नम इदुग्रं नम आ विवासे नमो दाधार पृथिवीमुत द्याम् ।
 नमो देवेभ्यो नम ईश एषां कृतं चिदेनो नमसा विवासे ॥ ८ ॥ ऋतस्य वो
 रुध्यः पृतदक्षानृतस्य पस्त्यसदो अदब्धान् । ताँ आ नमोभिरुचक्षसो नृन्वि-
 श्वान्व आ नमे महो यजत्राः ॥ ९ ॥ ते हि श्रेष्ठवर्चसस्त उँ नस्तुरो विश्वानि
 दुग्तिता नयन्ति । सुजत्रासो वरुणो मित्रो अग्निर्ऋतधीतयो वक्मराजसत्याः
 ॥ १० ॥ १२ ॥ ते न इन्द्रः पृथिवी क्षामं वर्धन्पूषा भगो अदितिः पञ्च जनाः ।
 सुशर्माणः स्ववसः सुनीथा भवन्तु नः सुत्रात्रासः सुगोपाः ॥ ११ ॥ नू सन्नानं दि-
 व्यं नंशि देवा भारद्वाजः सुमतिं याति होता । आसानेभिर्यजमानो मियेधैर्देवानां
 जन्म वसूयुर्ववन्द ॥ १२ ॥ अप त्यं वृजिनं रिपुं स्तेनमग्ने दुराध्यम् । द्रविष्टम-
 स्य सत्पते कृधी सुगम् ॥ १३ ॥ ग्रावाणः सोम नो हि कं सखित्वनाय वाचशुः ।
 जुही न्यत्रिणं पणिं वृको हियः ॥ १४ ॥ यूयं हि ष्ठा सुदानव इन्द्रज्येष्ठा अभि-
 धवः । कर्ता नो अध्वना सुगं गोपा अमा ॥ १५ ॥ अपि पन्थामगन्महि स्वस्ति-
 गामनेहसम् । येन विश्वाः परि द्विपो वृणक्ति विन्दते वसु ॥ १६ ॥ १३ ॥

॥ ५२ ॥ १—१७ ऋजिश्वा ऋपिः ॥ विश्वे देवा देवताः ॥ छन्दः—१,
 ४, १५, १६ निचृत्रिष्टुप् । २, ३, ६, १३, १७ त्रिष्टुप् । ५ भुरिक्पङ्क्तिः ।
 ७, ८, ११ गायत्री । ९, १०, १२ निचृद्गायत्री । १४ विराड्जगती ॥ स्वरः—
 १-४, ६, १३, १५—१७ धैवतः । ५ पञ्चमः । ७-१२ षड्जः । १४ निषादः ॥

अ० ४ । अ० ८ । व० १७] ३२१ [म० ६ । अ० ५ । सू० ५३ ।

॥ ५२ ॥ न तद्विवा न पृथिव्यानु मन्ये न यज्ञेन नोत शमीभिराभिः । उ-
 व्वजन्तु तं सुभ्वः पर्वतासो नि हीयतामतिराजस्य यष्टा ॥ १ ॥ अति वा यो
 मरुतो मन्यते नो ब्रह्म वा यः क्रियमाणं निनित्सात् । तपुषि तस्मै वृजिनानि
 सन्तु ब्रह्मद्विप्रमभि तं शोचतु द्यौः ॥ २ ॥ किमङ्ग त्वा ब्रह्मणः सोम गोपां कि-
 मङ्ग त्वाहुरभिशस्तिपां नः । किमङ्ग नः पश्यसि निद्यमानान्ब्रह्मद्विपे तपुषि हे-
 तिमस्य ॥ ३ ॥ अर्वन्तु मामुषसो जायमाना अर्वन्तु मा सिन्धवः पिन्वमानाः ।
 अर्वन्तु मा पर्वतासो ध्रुवासोऽर्वन्तु मा पितरो देवदूतौ ॥ ४ ॥ विश्वदानीं सुम-
 नसः स्याम प्रयेम नु सूर्यमुच्चरन्तम् । तथा करद्वसुपतिर्वसूनां देवा ओहानोऽव-
 सागमिष्ठः ॥ ५ ॥ १४ ॥ इन्द्रो नेदिष्टमवसागमिष्ठः सरस्वती सिन्धुभिः पि-
 न्वमाना । पर्जन्यो न ओषधीभिर्मयोभुरग्निः सुशंसः सुहवः पितेव ॥ ६ ॥ विश्वे
 देवास आ गत शृणुता म इमं हवम् । एदं बर्हिनि पीदत ॥ ७ ॥ यो वो देवा
 दृतस्तुना हव्येन प्रतिभूषति । तं विश्व उषं गच्छथ ॥ ८ ॥ उषं नः सूनवो गिरः
 शृण्वन्त्वमृतस्य ये । सुमृळीका भवन्तु नः ॥ ९ ॥ विश्वे देवा ऋतावृधं ऋतुभि-
 र्वनश्रुतः । जुपन्तां युज्यं पयः ॥ १० ॥ १५ ॥ स्तोत्रमिन्द्रो मरुद्गणस्त्वष्टृमा-
 नित्रो अर्यमा । इमा हव्या जुषन्त नः ॥ ११ ॥ इमं नो अग्ने अध्वरं होतव्यु-
 नशो यज । चिकित्वान्दैव्यं जनम् ॥ १२ ॥ विश्वे देवाः शृणुतेमं हव मे ये अ-
 न्तरिक्षे य उप द्यवि ष्ठ । ये अग्निजिह्वा उत वा यजत्रा आसद्यास्मिन्बर्हिषि
 मादयध्वम् ॥ १३ ॥ विश्वे देवा मम शृण्वन्तु यज्ञिया उभे रोदसी अपां नपाञ्च
 मनम् । मा वो वचांसि परिचक्ष्याणि वोचं सुम्नेष्विहो अन्तमा मदेम ॥ १४ ॥
 ये के च ज्मा महिनो अहिमाया दिवो जज्ञिरे अपां सधस्थे । ते अस्मभ्यमिपये
 विश्वमायुः क्षप उसा वरिवस्यन्तु देवाः ॥ १५ ॥ अग्नीपर्जन्याववतं धियं मेऽ-
 स्मिन्हवे सुहवा सुष्टुतिं नः । इळामन्यो जनयद्र्भमन्यः प्रजावतीरिप्र आ धत्तम-
 स्मे ॥ १६ ॥ स्तीर्णे बर्हिषि समिधाने अग्नौ सूक्तेन मद्वा नमसा विवासे । अ-
 स्मिन्नो अद्य त्रिदये यजत्रा विश्वे देवा हविषि मादयध्वम् ॥ १७ ॥ १६ ॥

॥ ५३ ॥ १-१० भरद्वाजो बार्हस्पत्य ऋषिः ॥ मूषा देवता ॥ छन्दः-१,
 ३, ४, ६, ७, १० गायत्री । २, ५, ९ निर्वृद्गायत्री । ८ निर्वृदनुष्टुप् ॥ स्वरः-
 १-७, ९, १० षड्जः । ८ गान्धारः ॥

॥ ५३ ॥ वयमु त्वा पथस्पते रथं न वाजसातये । धिये पृषन्नयुजमहि ॥ १ ॥

अ० ४ । अ० ८ । व० २१] ३२२ [म० ६ । अ० ५ । सू० ५५ ।

अभि नो नयु वसु वीरं प्रयतदक्षिणम् । ग्रामं गृहपतिं नय ॥ २ ॥ अदित्सन्तं
चिदावृणे पूषन्दानाय चोदय । एणेरिच्छिद्वि ब्रह्मा मनः ॥ ३ ॥ वि पथो वाज-
सातये चिनुहि वि मृगो जहि । सार्धन्तामुग्र नो धियः ॥ ४ ॥ परि तन्धि पणी-
नामारया हृदया कवे । अथेमस्मभ्यं रन्धय ॥ ५ ॥ १७ ॥ वि पूषन्नारया तुद
एणेरिच्छ हृदि प्रियम् । अथेमस्मभ्यं रन्धय ॥ ६ ॥ आ रिख किकिरा कृणु
पणीनां हृदया कवे । अथेमस्मभ्यं रन्धय ॥ ७ ॥ यां पूषन्ब्रह्मचोदनीमासं विभ-
र्ष्यावृणे । तया समस्य हृदयमा रिख किकिरा कृणु ॥ ८ ॥ या ते अप्प्रा गो-
त्रोपश्रावृणे पशुसार्धनी । तस्यास्ते सुम्नमीमहे ॥ ९ ॥ उत नो गोपणिं धियम-
श्वसां वाजसामुत । नृवत्कृणुहि वीतये ॥ १० ॥ १८ ॥

॥ ५४ ॥ १—१० भरद्वाजो बार्हस्पत्य ऋषिः ॥ पूषा देवता ॥ छन्दः—१,
२, ४, ६, ७, ८, ९ गायत्री । ३, १० निचृद्गायत्री । ५ विराड्गायत्री ॥ प-
द्मजः स्वरः ॥

॥ ५४ ॥ सं पूषन्विदुषां नय यो अञ्जसांनुशासति । य एवेदमिति ब्रवतु
॥ १ ॥ समु पूषणा गमेमहि यो गृहो अभिशासति । इम एवेति च ब्रवतु ॥ २ ॥
पूषणश्चक्रं न रिप्यति न कोशोऽयं पद्यते । नो अस्य व्यथते पविः ॥ ३ ॥ यो
अस्मै हविषाविधुन्न तं पूषापि मृष्यते । प्रथमो विन्दते वसु ॥ ४ ॥ पूषा गा अ-
न्वेतु नः पूषा रक्षतुर्वतः । पूषा वाजं सनोतु नः ॥ ५ ॥ १९ ॥ पूषन्नु प्र गा इहि
यजमानस्य सुन्वतः । अस्माकं स्तुयतामुत ॥ ६ ॥ मार्किर्नेशुन्मार्की रिपुन्मार्की सं
शारि केवटे । अथारिष्ठाभिरा गहि ॥ ७ ॥ शृण्वन्तं पूषणं वयमिर्मनष्टवेदसम् ।
ईशानं शय ईमहे ॥ ८ ॥ पूषन्तव व्रते वयं न रिप्येम कदा चन । स्तोतारस्त इह
स्मसि ॥ ९ ॥ परि पूषा परस्ताद्धस्तं दधातु दक्षिणम् । पुनर्नो नष्टमार्जतु ॥ १० ॥ २० ॥

॥ ५५ ॥ १—६ भरद्वाजो बार्हस्पत्य ऋषिः ॥ पूषा देवता ॥ छन्दः—१,
२, ५, ६ गायत्री । ३, ४ विराड् गायत्री ॥ पद्मजः स्वरः ॥

॥ ५५ ॥ एहि वां विमुचो नपादावृणे सं संचावहे । रथीर्ऋतस्य नो भव
॥ १ ॥ रथीर्तमं कशदिनमीशानं सार्धसो महः । शयः सखायमीमहे ॥ २ ॥ शायो
धारास्वावृणे वसो शशिरजाश्व । धीवतोधीवतः सखा ॥ ३ ॥ पूषणं न्वजाश्वमुप स्तो-
षाम शानिनम् । स्वसुर्यो जार उच्यते ॥ ४ ॥ मातुर्दिधिपुमब्रवं स्वसुर्जारः शृणोतु

अ० ४ । अ० ८ । व० २४] ३२३ [म० ६ । अ० ५ । सू० ५८ ।

नः । आतेन्द्रस्य सखा मम ॥ ५ ॥ आज्ञासः पूषणं रथे निशुम्भास्ते जनाश्रियम् ।
देवं वहन्तु विभ्रतः ॥ ६ ॥ २१ ॥

॥ ५६ ॥ १-६ भरद्वाजो बार्हस्पत्य ऋषिः ॥ पूषा देवता ॥ छन्दः—१,
४, ५ गायत्री । २, ३ निचृद्गायत्री । ६ स्वराडुष्णिक् ॥ स्वरः—१—५ पङ्-
जः । ६ ऋषभः ॥

॥ ५६ ॥ य एनमादिदेशति कुरुम्भादिति पूषणम् । न तेन देव आदिशे ॥ १ ॥
उत घा स रथीतमः सख्या सत्पतिर्युजा । इन्द्रो वृत्राणि जिघ्नते ॥ २ ॥ उतादः
परुषे गत्रि सूरश्चक्रं हिंसाययम् । न्यैरयद्रथीतमः ॥ ३ ॥ यद्वद्य त्वा पुरुषदुत व-
वाम दस्र मन्तुमः । तत्सु नो मन्म साधय ॥ ४ ॥ इमं च नो गवेषणं सातये सी-
षधो गुणम् । आरात्पूषन्नसि श्रुतः ॥ ५ ॥ आ ते स्वस्तिमीमह आरेअघामुपावसुम् ।
अघा च सर्वतातये श्वश्च सर्वतातये ॥ ६ ॥ २२ ॥

॥ ५७ ॥ १-६ भरद्वाजो बार्हस्पत्य ऋषिः ॥ इन्द्रापूषणौ देवते ॥ छन्दः—१,
६ विराड्गायत्री । २, ३ निचृद्गायत्री । ४, ५ गायत्री ॥ पङ्जः स्वरः ॥

॥ ५७ ॥ इन्द्रा नु पूषणा वयं सख्याय स्वस्तये । हुवेम वाजसातये ॥ १ ॥
सोममन्य उपासदत्पातवे चम्बोः सुतम् । कुरुम्भमन्य ईच्छति ॥ २ ॥ अजा अ-
न्यस्य बह्व्यो हरी अन्यस्य सम्भृता । ताभ्यां वृत्राणि जिघ्नते ॥ ३ ॥ यदिन्द्रो
अनयद्रितो महीरपो वृषन्तमः । तत्र पूषाभवत्सचा ॥ ४ ॥ तां पूषणः सुमति वयं
वृक्षस्य प्र वयामिव । इन्द्रस्य चा रभामहे ॥ ५ ॥ उत्पूषणं युवामहेऽभीष्टीरिव
सारथिः । मृहा इन्द्रं स्वस्तये ॥ ६ ॥ २३ ॥

॥ ५८ ॥ १—४ भरद्वाजो बार्हस्पत्य ऋषिः ॥ पूषा देवता ॥ छन्दः—१
त्रिष्टुप् । ३, ४ विराट् त्रिष्टुप् । २ विराट् जगती ॥ स्वरः—१, ३, ४ धैवतः ।
२ निषादः ॥

॥ ५८ ॥ शुक्रं ते अन्यद्यजतं ते अन्यद्विष्टुरूपे अहनी द्यौरिवासि । विश्वा हि
माया अवसि स्वधावो भद्रा ते पूषन्निह रातिरस्तु ॥ १ ॥ अजाश्वः पशुपा वाजपस्त्या
धियज्जिन्वो भुवन्ते विश्वे अपिंतः । अष्टौ पूषा शिथिरामुद्धरीवृजत्तुअजाणो भु-
वना देव ईयते ॥ २ ॥ यास्ते पूषन्नावो अन्तः समुद्रे हिंसाययीगन्तरिजे चरन्ति ।

अ० ४ । अ० ८ । व० २७] ३२४ [म० ६ । अ० ५ । सू० ६० ।

ताभिर्यामि दुःखां सूर्यस्य कामेन कृतं श्रवं इच्छमानः ॥ ३ ॥ पूषा सुवन्धुर्दिव आ
पृथिव्या इक्ष्मतिर्मिव वा इस्मवर्चाः । यं देवासो अददुः सूर्यायै कामेन कृतं तवसे
म्वक्षम् ॥ ४ ॥ २४ ॥

॥ ५६ ॥ १-१० भरद्वाजो बार्हस्पत्य ऋषिः ॥ इन्द्राग्नी देवते ॥ छन्दः-१,
३, ४, ५ निचृद्वृहती । २ विराद्वृहती । ६, ७, ८ भुरिगनुष्टुप् । १० अनु-
ष्टुप् । ८ उष्णिक् ॥ स्वरः-१-५ मध्यमः । ६, ७, ८, १० गान्धारः । ८ ऋषभः ॥

॥ ५६ ॥ म नु वोँचा सुतेपु वां वीर्याँ चानि चक्रयुः । इतासो वां पितरो
देवश्वर इन्द्राग्नी जीवथो युवम् ॥ १ ॥ वलित्वा महिमा वामिन्द्राग्नी पनिष्ठ आ ।
समानो वां जन्तिता आतंरा युवं यमाविहेहमातरा ॥ २ ॥ ओक्त्रिवांसां सुते सच्चो
अश्व्या ममीं द्यादने । इन्द्रान्यग्नी अयमेह वज्रिणां वयं देवा हवामहे ॥ ३ ॥
य इन्द्राग्नी सुतेपु वां स्तवत्तेष्वृतावृथा । जोषवाकं वदतः पञ्चहोषिणा न देवा
भ्रमयश्चन ॥ ४ ॥ इन्द्राग्नी को अस्य यां देवो मर्तश्चिकेतति । विपूचो अश्व-
ान्युयुजान ईयत एकः समान आ रथे ॥ ५ ॥ २५ ॥ इन्द्राग्नी अपादियं पूर्वागा-
न्त्युगतीभ्यः । द्विती शिरो जिहया वावदचरत्तिशत्पदा न्यक्रमीत् ॥ ६ ॥ इन्द्राग्नी
आ हि तन्वते नरो धन्वानि वादोः । मा नो अस्मिन्महाधने परां वर्कं गविष्ठु
॥ ७ ॥ इन्द्राग्नी तपन्ति माया अयो अरातयः । अप हेषास्या कृतं युयुतं सूर्यादधि
॥ ८ ॥ इन्द्राग्नी युवोरपि वसुं दिव्यानि पार्थिवा । आ न इह प्र यच्छतं रयिं
विश्वारुपोपसम् ॥ ९ ॥ इन्द्राग्नी उक्थवाहमा स्तोमैर्भिर्हवनश्रुता । विश्वाभिर्गी-
भिरा गंतमस्य सोमस्य प्रीतये ॥ १० ॥ २६ ॥

॥ ६० ॥ १-१५ भरद्वाजो बार्हस्पत्य ऋषिः ॥ इन्द्राग्नी देवते ॥ छन्दः-१,
३ निचृद्विष्टुप् । २ विराद्विष्टुप् । ४, ६, ७ विराद्गायत्री । ५, ८, ११ नि-
चृद्गायत्री । ८, १०, १२ गायत्री । १३ स्वराद् पङ्क्तिः । १४ निचृदनुष्टुप् । १५
विरादनुष्टुप् ॥ स्वरः-१-३ धैवतः । ४-१२ पङ्कजः । १३ पञ्चमः । १४,
१५ गान्धारः ॥

॥ ६० ॥ श्रयद्भुवमुत संनोति वाजमिन्द्रा यो अग्नी सहस्री सपर्यात् । इर-
ज्यन्ता वसुज्यस्य भूरः सहस्तमा सहसा वाजयन्ता ॥ १ ॥ ता योधिष्ठमभि गा
मिन्द्र नूनमपः स्वरूपसो अग्न ऊज्जहाः । दिशः स्वरूपस इन्द्र चित्रा अपो गा अग्ने

अ० ४ । अ० ८ । व० ३१] ३२५ [म० ६ । अ० ५ । सू० ६१ ।

युवसे नियुत्वान् ॥ २ ॥ आ वृत्रहणा वृत्रहभिः शुष्मैरिन्द्रं यातं नमोभिरग्ने अ-
र्वाक् । युवं राधोभिरर्कवेभिरिन्द्राग्ने अस्मे भवतमुत्तमेभिः ॥ ३ ॥ ता हुवे ययोर्दि-
पमे विश्वं पुरा कृतम् । इन्द्राग्नी न मर्थतः ॥ ४ ॥ उग्रा विद्यतिना मधु इन्द्राग्नी
हवामहे । ता नो मृळात ईदृशे ॥ ५ ॥ २७ ॥ हतो वृत्राण्यार्या हतो दासांति
सत्पती । हतो विश्वा अप द्विषः ॥ ६ ॥ इन्द्राग्नी युवामिमे भि स्तोमा अनूपत ।
पिवतं शम्भुवा सुतम् ॥ ७ ॥ या वां सन्ति पुरुस्पृहो नियुतो द्राशुपे नरा ।
इन्द्राग्नी ताभिरा गतम् ॥ ८ ॥ ताभिरा गच्छतं नरोपेदं सर्वनं सुतम् । इन्द्राग्नी
सोमपीतये ॥ ९ ॥ तमीळिष्व यो अर्चिषा वना विश्वा परिष्वजत् । कृष्णा कृ-
णोर्ति जिह्वया ॥ १० ॥ २८ ॥ य इद्ध आविवासति सुम्नमिन्द्रस्य मर्त्यः । सु-
म्नाय सुतरा अपः ॥ ११ ॥ ता नो वाजवतीरिष आशून्निर्पृतमर्वतः । इन्द्रमग्निं
च वोळ्हवे ॥ १२ ॥ उभा वामिन्द्राग्नी आहुवध्या उभा राधतः सह माद्वयध्वे ।
उभा दाताराशिषां रयीणामुभा वाजस्य सातये हुवे वाम् ॥ १३ ॥ आ नो ग-
व्येभिरश्वैर्वसव्यैरुप गच्छतम् । सर्वायौ देवौ सख्याय शम्भुवेन्द्राग्नी ता हवा-
महे ॥ १४ ॥ इन्द्राग्नी शृणुतं हवं यजमानस्य सुन्वतः । वीतं हव्यान्या गतं पिवतं
सोम्यं मधु ॥ १५ ॥ २९ ॥

॥ ६१ ॥ १-१४ भरद्वाजो वार्हस्पत्य ऋषिः ॥ सरस्वती देवता ॥ छन्दः-१,
१३ निचृज्जगती । २ जगती । ३ विराड्जगती । ४, ६, ११, १२ निचृद्गायत्री ।
५, ६, १० विराड्गायत्री । ७, ८ गायत्री । १४ पङ्क्तिः ॥ स्वरः—१-३, १३
निषादः । ४—१२ षड्जः । १४ पञ्चमः ॥

॥ ६१ ॥ इयमददाद्रभसमृणच्युतं दिवोदासं वधश्चायं द्राशुपे । या शश्व-
न्तमाचस्वादावसं पणि ता ते द्रात्राणि तविषा सरस्वति ॥ १ ॥ इयं शुष्मेभि-
र्विसखा इवारुजत्सानुं गिरीणां तविषेभिरुर्मिभिः । पारावतघ्नीमवसे सुवृत्तिभिः
सरस्वतीमा विवासेम धीतिभिः ॥ २ ॥ सरस्वति देवनिदो निर्वह्य प्रजां विश्व-
स्य वृसयस्य घायिनः । उत क्षितिभ्योऽवनीरविन्दो विषमेभ्यो अस्त्रवो वाजिनी-
वति ॥ ३ ॥ प्र णो देवी सरस्वती वाजेभिर्वाजिनीवती । धीनामविज्यवतु ॥ ४ ॥
यस्त्वा देवि सरस्वत्युपप्लुते धने हिते । इन्द्रं न वृत्रतूये ॥ ५ ॥ ३० ॥ त्वं देवि
सरस्वत्यवा वाजेषु वाजिनि । रदा पुषेव नः सनिम् ॥ ६ ॥ उत स्या नः सर-
स्वती घोरा हिरण्यवर्तनिः । वृत्रघ्नी वष्टि सुष्टुतिम् ॥ ७ ॥ यस्यां अनुन्तो अहु-

तस्त्वेपथ्वरिष्णुरणवः । अमश्चरति रोरुवत् ॥ ८ ॥ सा नो विश्वा अति द्विषः
स्वमृग्या अतावरी । अतन्नहेव सूर्यः ॥ ९ ॥ उत नः प्रिया प्रियासु सप्तस्वसा
सुनुषा । सरस्वती स्तोम्या भूत् ॥ १० ॥ ३१ ॥ आपप्रुषी पार्थिवान्युरु रजो
अन्तरिक्षम् । सरस्वती निदस्पातु ॥ ११ ॥ त्रिपथस्था सप्तधातुः पञ्च जाता
वर्धयन्ती । वाजेवाजे हव्या भूत् ॥ १२ ॥ प्र या महिम्ना महिनासु चेकिते द्युम्ने-
भिरन्या अपसापस्तमा । रथ इव बृहती विभ्वने कृतोपस्तुत्या चिक्रितुषा सरस्वती
॥ १३ ॥ सरस्वत्यभि नो नेषि वस्यो माप स्फरीः पर्यसा मा न आ धक् । जुष-
स्व नः सख्या वेश्या च मा त्वत्तेत्रायरणानि गन्म ॥ १४ ॥ ३२ ॥ ८ ॥ ४ ॥ ५ ॥

॥ ६२ ॥ १-११ भरद्वाजो बार्हस्पत्य ऋषिः ॥ अश्विनौ देवते ॥ छन्दः-१,
२ भुरिक्पङ्क्तिः । ३ विराद् त्रिष्टुप् । ४, ६, ७, ८, १० निचृत्त्रिष्टुप् । ५, ९, ११
त्रिष्टुप् ॥ स्वरः—१, २ पञ्चमः । ३-११ धैवतः ॥

॥ ६२ ॥ स्तुपे नरा दिवो अस्य प्रसन्ताश्विना हुवे जरमाणो अकैः । या
सद्य उसा व्युपि ज्यो अन्तान्युपतः पर्युरु वरांसि ॥ १ ॥ ता यज्ञमा शुचिभि-
श्चक्रमाणा रथस्य भानुं रुरुचू रजोभिः । पुरु वरांस्यमिता मिमानापो धन्वान्यति
याथो अजान् ॥ २ ॥ ता ह त्यद्वर्तिर्यदरध्रमुग्रेत्या धियं ऊहथुः शश्वदध्वैः । मनो-
जवेभिरिषिरैः शयध्वै परि व्यधिर्दाशुषो मर्त्यस्य ॥ ३ ॥ ता नव्यसो जरमाणस्य
मन्मोपे भूपतो युयुजानसप्ती । शुभं पृक्षमिपमूर्जे वहन्ता होता यत्तत्प्रत्नो अध्रुग्यु-
वाना ॥ ४ ॥ ता वल्गू दसा पुरुशार्कतमा प्रत्ना नव्यसा वचसा विवासे । या
शंसते स्तुवते शम्भविष्ठा वभूवतुर्गुणते चित्रराती ॥ ५ ॥ १ ॥ ता भुज्यं विभि-
रुद्भ्यः समुद्रात्तुग्रस्य सूनुर्महथू रजोभिः । अरेणुभिर्योजनेभिर्भुजन्ता पतत्रिभिर-
रीसो निरुपस्थात् ॥ ६ ॥ वि ज्युषा रथ्या यातमद्रिं श्रुतं हवै वृषणा वधिम-
त्याः । दशस्यन्ता शयवै पिप्यथुर्गामिति च्यवाना सुमतिं भुरण्यू ॥ ७ ॥ यद्वो-
दसी प्रदिवो अस्ति भूमा हेळो देवानामुत मर्त्यत्रा । तदादित्या वसवो रुद्रीयासो
रज्जोयुजे तपुस्व्यं दधात ॥ ८ ॥ य ई राजानावृतुथा विदध्रजसो मित्रो वरुणश्चि-
कैवत् । गुम्भीराय रक्षसे हेतिमस्य द्रोवाय चिद्वचस आनवाय ॥ ९ ॥ अन्तरैश्च-
क्रस्तनयाय वृतिर्द्युमता यातं नृवता रथेन । सनुत्येन त्यजसा मर्त्यस्य वनुष्यतामपि
शीर्षा ववृक्तम् ॥ १० ॥ आ परमाभिरुत मध्यमाभिर्नियुद्भिर्यातमवमाभिर्स्वाक् ।
रुद्भ्यश्चिद्वोर्मतो वि व्रजस्य दुरो वर्त गृणते चित्रराती ॥ ११ ॥ २ ॥

अ० ५ । अ० १ । व० ५] ३२७ [म० ६ । अ० ६ । सू० ६४ ।

॥ ६३ ॥ १-११ भरद्वाजो वार्हस्पत्य ऋषिः ॥ अश्विनौ देवते ॥ छन्दः-
१ स्वराद्बृहती । २, ४, ६, ७ पङ्क्तिः । ३, १० भुरिक् पङ्क्तिः । ८ स्वराद् पङ्क्तिः ।
११ आसुरी पङ्क्तिः । ५, ६ निचृत्त्रिष्टुप् ॥ स्वरः—१ मध्यमः । २, ३, ४, ६,
७, ८, १०, ११ पञ्चमः । ५, ६ धैवतः ॥

॥ ६३ ॥ कर्त्या बल्लू पुरुहुताद्य दूतो न स्तोमोऽविद्वन्मस्वान् । आ यो
अर्वाङ्गासत्या वर्तते प्रेष्ठा ह्यसथो अस्य मन्मन् ॥ १ ॥ अरं मे गन्तं हवनायास्मै
गृणाना यथा पिवाथो अन्धः । परिं ह त्यद्वर्तिर्याथो रिपो न यत्परो नान्तरस्तु-
र्यात् ॥ २ ॥ अकारि वामन्धसो वरीमन्स्तारि बर्हिः सुप्रायणतमम् । उत्तानहस्तो युव-
युर्ववन्दा वां नक्षन्तो अद्रय आज्जन् ॥ ३ ॥ ऊर्ध्वो वामग्निरध्वरेष्वस्थात्प्र रातिरेति
जूर्णिनी घृताची । प्र होता गूर्तमना उराणोऽयुक्त्त यो नासत्या हवीमन् ॥ ४ ॥ अर्धिं श्रिये
दुहिता सूर्यस्य रथं तस्थौ पुरुभुजा शतोर्तिम् । प्र मायाभिर्मायिना भूतमत्र नरा-
नृतू जनिमन्यज्ञियानाम् ॥ ५ ॥ ३ ॥ युवं श्रीभिर्दर्शिताभिः शुभे पुष्टिमृह्युः
सूर्यायाः । प्र वां वयो वपुषेऽनु पत्तन्नक्षत्राणी सुष्टुता धिष्यता वाम् ॥ ६ ॥ आ
वां वयोऽश्वासो बर्हिष्ठा अभि प्रयो नासत्या वहन्तु । प्र वां रथो मनोजवा अ-
सर्जीषः पृक्ष इषिथो अनु पूर्वाः ॥ ७ ॥ पुरु हि वां पुरुभुजा देष्णं धेनुं न इपं पि-
न्वतमसक्राम् । स्तुतश्च वां माध्वी सुष्टुतिश्च रसाश्च ये वामन् रातिमगमन् ॥ ८ ॥
उत म ऋजे पुरयस्य रथी सुमीळिहे शतं पेरुके च पृक्का । शांडो दाद्विराणिनः स्म-
दिष्टीन्दश वशासो अभिपाच ऋष्वान् ॥ ९ ॥ सं वां शता नासत्या महस्तरवानां
पुरुपन्था गिरे दात् । भरद्वाजाय वीर नू गिरे दाद्धता रक्षांसि पुरुदंससां स्युः
॥ १० ॥ आ वां सुम्ने वरिमन्त्सूरिभिः प्याम् ॥ ११ ॥ ४ ॥

॥ ६४ ॥ १-६ भरद्वाजो वार्हस्पत्य ऋषिः ॥ उपा देवता ॥ छन्दः—१,
२, ६ विरादत्रिष्टुप् । ३ त्रिष्टुप् । ४ निचृत्त्रिष्टुप् । ५ पङ्क्तिः ॥ स्वरः—१-४, ६
धैवतः । ५ पञ्चमः ॥

॥ ६४ ॥ उदुं श्रिय उपसो रोचमाना अस्युरपां नोर्मयो रुशन्तः । कृणोति
विश्वां सुपथा सुगान्यभूदु वस्वी दक्षिणा मघोनी ॥ १ ॥ भद्रा ददक्ष उर्विया वि
भास्युत्ते शोचिर्भानवो घामपप्तन् । आविर्वक्षः कृणुपे शुम्भमानोपो देवि रोचमा-
ना महोभिः ॥ २ ॥ वहन्ति सीमरुणासो रुशन्तो गावः सुभर्गामुर्विया प्रशानाम् ।
अपैजते शूरो अस्तेव शत्रून्वार्धते तमो अजिरो न वोळ्हा ॥ ३ ॥ सुगोत ते सु-

अ० ५ । अ० १ । व० ७] ३२८ [म० ६ । अ० ६ । सू० ६६ ।

पथा पर्वतपर्वते अपस्तरसि स्वभानो । सा न आ वह पृथुयामनृष्वे रयिं दिवो
दुहितरिष्यत्यै ॥ ४ ॥ सा वह योक्षभिरवातोपो वरं वहसि जोषमनु । त्वं दिवो
दुहितर्या ह देवी पूर्वद्वतो मंहना दर्शता भूः ॥ ५ ॥ उक्ते वयश्चिद्वसतेरपत्तन्नरश्च
येषिन्भानो व्युष्टौ । अमा सते वहसि भूरि वाममुपो देवि दाशुषे मर्त्याय ॥ ६ ॥ ५ ॥

॥ ६५ ॥ १-६ भरद्वाजो वहस्पत्य ऋषिः ॥ उपा देवता ॥ छन्दः—
भुरिक्पङ्क्तिः । ५ विराट्पङ्क्तिः । २, ३ विराट्त्रिष्टुप् । ४, ६ निचृत्त्रिष्टुप् ॥ स्वरः—
१, ५ पञ्चमः । २, ३, ४, ६ धैवतः ॥

॥ ६५ ॥ एषा स्या नो दुहिता दिव्योजाः जितीरुच्छन्ती मानुषीरजीगः ।
या भानुना रुशता रास्यास्वज्ञायि तिरस्तमसश्चिद्वरून् ॥ १ ॥ वि तद्ययुररुण-
युग्भिरश्वैश्चित्रं भान्त्युपसश्चन्द्ररथाः । अग्रं यज्ञस्य बृहतो नयन्तीवि ता बाधन्ते
तम् उर्म्यायाः ॥ २ ॥ श्रवो वाजमिषमूर्जे वहन्तीनिं दाशुषं उपसो मर्त्याय । म-
योनीर्वीरव्रतपत्यमाना अवी धात विधृते रत्नमद्य ॥ ३ ॥ इदा हि वो विधृते र-
त्नमर्त्वादा वीराय दाशुषं उपासः । इदा विप्राय जर्ते यदुक्था नि ष्म मावते व-
ह्या पुरा चित् ॥ ४ ॥ इदा हि तं उपो अद्रिसानो गोत्रा गवामङ्गिरसो गृणन्ति ।
ज्यैर्केण विभिद्वर्त्तणा च सत्या नृणामभवदेवहृतिः ॥ ५ ॥ उच्छा दिवो दुहितः
प्रव्रजो भरद्वाजवाहिधृते मयोनि । सुवीरं रयिं गृणते रीरीरुणायमधि धेहि श्रवो
नः ॥ ६ ॥ ६ ॥

॥ ६६ ॥ १-११ भरद्वाजो वहस्पत्य ऋषिः ॥ मरुतो देवताः ॥ छन्दः—
१, ६, ११ निचृत्त्रिष्टुप् । २, ५ विराट्त्रिष्टुप् । ३, ४ निचृत्पङ्क्तिः । ६, ७, १०
भुरिक्पङ्क्तिः । ८ स्वराट्पङ्क्तिः ॥ स्वरः—१, २, ५, ६, ११ धैवतः । ३, ४, ६,
७, ८, १० पञ्चमः ॥

॥ ६६ ॥ वपुर्नु तच्चिक्नुपे चिदस्तु समानं नाम धेनु पत्यमानम् । मर्तेष्व-
न्यदोहसे पीपाय सकृच्छुक्रं दुदुहे पृश्निस्थः ॥ १ ॥ ये अग्नयो न शोशुचिधाना
निर्यन्तिर्मरुतो वावृधन्त । अरेणवो हिरण्ययास एषां साकं नृमणैः पौंस्येभिश्च
भवन ॥ २ ॥ रुद्रस्य ये मीळुपः सन्ति पुत्रा याश्चो नु दाधृविर्भरन्ध्व । विदे हि माता
महो मही पा सत्पृश्निः सुभ्वे गर्भमाधात् ॥ ३ ॥ न य ईषन्ते जनुपोऽया न्वन्तः स-
न्तोऽव्यानि पुनानाः । निर्यद्वेह शुचयोऽनु जोषमनु श्रिया तन्वमुत्तमाणाः ॥ ४ ॥ मञ्जू

न येषु दोहसे चिदया आ नाम धृष्णु मारुतं दधानाः । न ये स्तौना अयासो
मद्वा नू चित्सुदानुरव यासदुग्रान् ॥ ५ ॥ ७ ॥ त इदुग्राः शर्वसा धृष्णुपेणा
उभे युजन्त रोदसी सुमेके । अर्धस्मैषु रोदसी स्वशोचिरामवत्सु तस्यौ न रोकः
॥ ६ ॥ अनेनो वो मरुतो यामो अस्त्वनश्वश्चित्रमजत्यरथीः । अनुवसो अन-
भीशू रजस्तूवि रोदसी पृथ्या याति साधन् ॥ ७ ॥ नास्य वर्ता न तरुता
न्वस्ति मरुतो यमवथ वाजसातौ । तोके वा गोषु तनये यमप्सु स व्रजं दर्ता पायं
अथ द्योः ॥ ८ ॥ प्र चित्रमर्कं गृणते तुराय मारुताय स्वतदसे भरध्वम् । ये स-
होसि सहसा सहन्ते रेजते अग्ने पृथिवी मखेभ्यः ॥ ९ ॥ त्विपीमन्तो अध्वर-
स्येव दिद्युत्तृष्यवसो जुहोनाग्नेः । अर्चत्रयो धुनयो न वीरा भ्राजज्जन्मानो म-
रुतो अधृष्टाः ॥ १० ॥ तं वृधन्तं मारुतं भ्राजदृष्टि रुद्रस्य सूनुं हवसा विवासे ।
दिवः शर्धाय शुचयो मनीषा गिरयो नाप उग्रा अस्पृघन् ॥ ११ ॥ ८ ॥

॥ ६७ ॥ १-११ भरद्वाजो बार्हस्पत्य ऋषिः ॥ मित्रावरुणौ देवते ॥ छन्दः-१,
६ स्वरादपङ्क्तिः । २, १० भुरिक्पङ्क्तिः । ३, ७, ८, ११ निचृत्त्रिष्टुप् । ४, ५ त्रिष्टुप् ।
६ विरादत्रिष्टुप् ॥ स्वरः—१, २, ६, १० पञ्चमः । ३-८, ११ धैवतः ॥

॥ ६७ ॥ विश्वेषां वः सतां ज्येष्ठतमा गीर्भिर्मित्रावरुणा वावृधध्वै । सं
या रश्मेव यमतुर्यमिष्टा द्वा जना अस्मा बाहुभिः स्वैः ॥ १ ॥ इयं महां प्र स्तु-
णीते मनीषोप प्रिया नमसा बर्हिर्च्छ । यन्तं नो मित्रावरुणावधृष्टं छर्दिर्यद्वौ व-
रुध्वं सुदानू ॥ २ ॥ आ यातं मित्रावरुणा सुशस्त्युप प्रिया नमसा हूयमाना ।
सं यावन्नःस्थो अपसेव जनाञ्जुधीयतश्चित्रतथो महित्वा ॥ ३ ॥ अश्वा न या
वाजिनो पूतवन्धू ऋता यद्गर्भमदितिर्भरध्वै । प्र या महिं मद्धान्ता जायमाना घोरा
मर्तीय रिपवे नि दीधः ॥ ४ ॥ विश्वे यद्वौ मंहता मन्दमानाः जत्र देवासो अ-
दधुः सजोषाः । परि यद्भूथो रोदसी चिदुर्वी सन्ति स्पशो अदंवासो अमूराः
॥ ५ ॥ ६ ॥ ता हि जत्र धारयेथे अनु दून्दहेथे सानुगुणमदिव द्योः । दृढो न-
जत्र उत विश्वदेवो भूमिमातान्यां धासिनायोः ॥ ६ ॥ ता विप्रं धैथे जटरं पृणध्या
आ यत्सञ्च सभृतयः पृणन्ति । न मृष्यन्ते युवतयोऽवाता वि यत्पयो विश्वजि-
न्वा भरन्ते ॥ ७ ॥ ता जिह्वया सदमेदं सुमेधा आ यद्वौ सत्यो अरतिर्भूतेभू-
तद्वौ महित्वं धृतान्नावस्तु युवं दाशुपे वि चयिष्टमंहः ॥ ८ ॥ प्र यद्वौ मित्रावरु-
णा स्पर्धन्प्रिया धाम युवर्धिता मिनन्ति । न ये देवाग् ओहन्ता न मनी अयन्त

सू० ५ । अ० १ । व० १३] ३३० [म० ६ । अ० ६ । सू० ६६ ।

साजो अप्यो न पुत्राः ॥ ६ ॥ वि यद्वाचं कीस्तासो भरन्ते शंसन्ति के चित्रि-
विदो मनानाः । आदौ ब्रवाम सत्यान्युक्त्वा न किं देवेभिर्यतथो महित्वा ॥ १० ॥
अवोरित्या वा हृदिषो अभिष्टौ युवो मित्रावरुणावस्कृधोयु । अनु यद्वाचः स्फुरा-
नृजिष्यं धृष्णं यद्रणे वृषणं युनजन् ॥ ११ ॥ १० ॥

॥ ६८ ॥ १—११ भरद्वाजो वार्हस्पत्य ऋषिः ॥ इन्द्रावरुणौ देवते ॥
छन्दः—१, ४, ११ त्रिष्टुप् । ६ निचृत्त्रिष्टुप् । २ भुरिक् पङ्क्तिः । ३, ७, ८ स्व-
रादपङ्क्तिः । ५ पङ्क्तिः । ६, १० निचृज्जगती ॥ स्वरः—१, ४, ६, ११ धैवतः ।
२, ३, ५, ७, ८ पञ्चमः । ६, १० निपादः ॥

॥ ६८ ॥ श्रुष्टी वां यज्ञ उद्यतः सजोषां मनुष्वद्वृक्तवर्हिषो यजध्वै । आ य०
इन्द्रावरुणाविषे अद्य महे सुम्नायं मह आववर्तत् ॥ १ ॥ ता हि श्रेष्ठा देवताता
तुजा शूराणां शर्विष्ठा ता हि भूतम् । मवोनां मंहिष्ठा तुविशुष्मं ऋतेन वृत्रतुरा
सर्वसेना ॥ २ ॥ ता गृणीहि नमस्येभिः शूपैः सुम्नेभिरिन्द्रावरुणा चक्राना ।
वज्रेणान्यः शर्वसा हन्ति वृत्रं सिपेक्तयन्यो वृजनेषु विप्रः ॥ ३ ॥ ग्नाश्च यक्ष-
रश्च वावृधन्तु विश्वे देवासो नरां स्वगूर्ताः । प्रैभ्य इन्द्रावरुणा महित्वा द्यौश्च
पृथिवि भूतमुर्वी ॥ ४ ॥ स इत्सुदानुः स्ववाँ ऋतावेन्द्रा यो वाँ वरुणा दाशति
त्मन् । इषा स द्विषस्तरेद्वास्यान्वसद्रयिं रयिवतश्च जनान् ॥ ५ ॥ ११ ॥ यं
युवं दारवध्वराय देवा रयिं धत्थो वसुमन्तं पुरुक्षुम् । अस्मे स इन्द्रावरुणावपि
प्यात्प्र यो भनक्ति वनुषामशस्तीः ॥ ६ ॥ उत नः सुत्रात्रो देवगोपाः सूरिभ्य
इन्द्रावरुणा रयिः प्यात् । येषां शुस्मः पृतनासु साहान्प्र सद्यो धुम्ना तिरते
ततुरिः ॥ ७ ॥ नू न इन्द्रावरुणा गृणाना पृङ्गं रयिं सौश्रवसाय देवा । इत्थागृ-
णान्तो महिनस्य शर्वोऽपो न नाया दुरिता तरेम ॥ ८ ॥ प्र सत्राजं बृहते मन्म
नु प्रियमर्चं देवाय वरुणाय सप्रथः । अयं य उर्वी मंहिना महिव्रतः कृत्वा वि-
भात्यजरो न शोचिषां ॥ ९ ॥ इन्द्रावरुणा सुतपायिमं सुतं सोमं पिवतं मर्धं
धृतवता । युवो रथो अध्वरं देववीतये प्रति स्वसंरुपं याति पीतये ॥ १० ॥ इ-
न्द्रावरुणा मर्धमत्तमस्य वृष्णाः सोमस्य वृष्णा वृषेथाम् । इदं वामन्धः । परिपिक्त-
मस्मे आसयास्मिन्वर्हिषि मादयेथाम् ॥ ११ ॥ १२ ॥

॥ ६९ ॥ १—८ भरद्वाजो वार्हस्पत्य ऋषिः ॥ इन्द्राविष्णु देवते ॥

अ० ५ । अ० १ । व० १५] ३३१ [म० ६ । अ० ६ । सू० ७१ ।

छन्दः—१, ३, ६, ७ निचृत्विष्टुप् । २, ४, ८ त्रिष्टुप् । ५ ब्राह्म्युष्टिक् ॥
स्वरः—१—४, ६—८ धैवतः । ५ ऋषभः ॥

॥ ६६ ॥ सं वां कर्मणा समिषा हिनोमीन्द्राविष्णू अपसस्पारे अस्य । जु-
पेथां यज्ञं द्रविणं च धत्तमरिष्टैर्नः पृथिभिः पारयन्ता ॥ १ ॥ या विश्वासां ज-
नितारा मतीनामिन्द्राविष्णू कलशा सोमधाना । प्र वां गिरः शस्यमाना अवन्तु
प्रस्तोमांसो गीयमानासो अकैः ॥ २ ॥ इन्द्राविष्णू मदपती मदानामा सोमं यातुं
द्रविणो दधाना । सं वामञ्जन्तुर्भूमिर्मतीनां सं स्तोमांसः शस्यमानास उक्थैः ॥ ३ ॥
आ वामश्वासो अभिमातिषाह इन्द्राविष्णू सध्रमादौ वहन्तु । जुपेथां विश्वा हवना म-
तीनामुष ब्रह्माणि शृणुतं गिरौ मे ॥ ४ ॥ इन्द्राविष्णू तत्पत्नयाद्यै वां सोमस्य
मदं उरु चक्रमाधे । अकृणुतमन्तरिक्षं वरीयोऽप्यथतं जीवसे नो रजांसि ॥ ५ ॥
इन्द्राविष्णू हविषां वावृधानाग्राधाना नमसा रातहव्या । घृतामुती द्रविणं धत्त-
मस्मे समुद्रः स्थः कलशः सोमधानः ॥ ६ ॥ इन्द्राविष्णू पिबतं मध्वो अस्य सो-
मस्य दत्ता जठरं पृणोथाम् । आ वामन्धांसि मदिराण्यमन्त्रुष ब्रह्माणि शृणुतं हवै
मे ॥ ७ ॥ उभा जिग्यथुर्न परां जयेथे न परां जिग्ये कतरश्चनैनोः । इन्द्रश्च
विष्णो यदपस्पृधेथां त्रेधा सहस्रं वि तदैरयेथाम् ॥ ८ ॥ १३ ॥

॥ ७० ॥ १—६ भरद्वाजो वार्हस्पत्य ऋषिः ॥ द्यावापृथिव्यां देवते ॥

छन्दः—१, ५ निचृज्जगती । २, ३, ४, ६ जगती ॥ निषादः स्वरः ॥

॥ ७० ॥ घृतवती भुवनानामभिश्रियोर्वी पृथ्वी मधुदुघे सुपेशसा । द्यावा-
पृथिवी वरुणस्य धर्मणा विष्कभिते अजरे भूरिरेतसा ॥ १ ॥ असंश्चन्ती भूरि-
धारे पयस्वती घृतं दुहाते सुकृते शुचिं वते । राजन्ती अस्य भुवनस्य रोदसी अस्मे
रेतः सिञ्चतं यन्मनुर्हितम् ॥ २ ॥ यो वामृजत्रे क्रमणाय रोदसी मतीं इदार्श
धिषणे स साधति । प्र प्रजाभिर्जायते धर्मणस्पतिं युवोः सिक्ता विपुरुषाणि समता
॥ ३ ॥ घृतेन द्यावापृथिवी अभीष्टते घृतश्रिया घृतपृचा घृतावृथा । उर्वी पृथ्वी ह्येतृव्यै
पुरोहिते ते इक्षिषा ईकृते सुम्नमिष्टये ॥ ४ ॥ मधु नो द्यावापृथिवी मिमिक्षतां
मधुश्चुता मधुदुघे मधुव्रते । दधाने यज्ञं द्रविणं च देवता महि श्रवो वाजमस्मे
सुवीर्यम् ॥ ५ ॥ ऊर्जं नो द्यौरच पृथिवी च पिन्वतां पिता माता विश्वविदा सुदंससा ।
संरराणे रोदसी विश्वशम्भुवा सनि वाजं रयिमस्मे समिन्वताम् ॥ ६ ॥ १४ ॥

॥ ७१ ॥ १—६ भरद्वाजो वार्हस्पत्य ऋषिः ॥ सविता देवता ॥ छन्दः—१ जगती ।

२, ३ निचृत्तगती । ४ त्रिष्टुप् । ५, ६ निचृत्त्रिष्टुप् । स्वरः—१-३ निषादः । ४-६ धैवतः ॥

॥ ७१ ॥ उदु प्य देवः सञ्चिता हिरण्यया ब्राह्म अयंस्तु सर्वनाय सुक्रतुः ।
गृतेन प्राणी अभि प्रुणुते मखो युवा सुदज्ञो रजसो विधर्मणि ॥ १ ॥ देवस्य
ययं सञ्चितुः सर्वामन्ति श्रेष्ठं स्याम वसुनश्च दावने । यो विश्वस्य द्विपदो यश्चतुष्प-
दो निवेशने प्रसवे चासि भूमनः ॥ २ ॥ अदब्धेभिः सवितः प्रायुभिष्टु शिवोभि-
रुय परि पाहि नो गयम् । हिरण्यजिह्वः सुचिताय नव्यसे रक्षा मार्किनो अघशं-
स ईशत ॥ ३ ॥ उदु प्य देवः सञ्चिता दम्ना हिरण्यपाणिः प्रतिदोषमस्थात् ।
अयोदहनुर्यजतो मन्द्रजिह्व आ दाशुपे सुवति भूरि वामम् ॥ ४ ॥ उदू अयौ उपवृ-
क्तेव ग्राहू हिरण्यया सञ्चिता सुप्रतीका । दिवो रोहस्यरुहत्पृथिव्या अररीमत्प-
तयत्कश्चिदभ्यम् ॥ ५ ॥ वाममय सवितर्वाममु रवो दिवेदिव वाममस्मभ्यं सा-
वीः । वामस्य हि क्षयस्य देव भूरैरया धिया वामभार्जः स्याम ॥ ६ ॥ १५ ॥

॥ ७२ ॥ १-५ भरद्वाजो बार्हस्पत्य ऋषिः ॥ इन्द्रासोमौ देवते ॥ छन्दः-१
निचृत्त्रिष्टुप् । २, ४, ५ विराद्विष्टुप् । ३ निचृत्त्रिष्टुप् ॥ धैवतः स्वरः ॥

॥ ७२ ॥ इन्द्रासोमा माहि तद्धाँ महित्वं युवं महानि प्रथमानि चक्रथुः । युवं सूर्ये
विदिदयुर्वुवं स्वविंश्वा तमाँस्यहतं निदथ ॥ १ ॥ इन्द्रासोमा वासयथ उषा समुत्सूर्ये
नयथो ज्योतिषा सह । उप द्यां स्कम्भथुः स्कम्भेतेनाप्रथतं पृथिवीं मातरं वि ॥ २ ॥
इन्द्रासोमावद्विमपः परिष्ठां हथो वृत्रमनु वां द्यौरमन्यत । प्राणीस्यैरयतं नदीनामा
समुद्राणि पप्रथुः पुराणि ॥ ३ ॥ इन्द्रासोमा पक्वमामास्वन्तर्नि गत्रामिदधथुर्वक्षणा-
सु । जगृभथुर्नपिनद्धमासु रुशश्चित्रासु जगतीव्रन्तः ॥ ४ ॥ इन्द्रासोमा युवमङ्गा
तर्कवमपत्यसाचं धृत्यै रराधे । युवं शुष्यं नर्यै चर्षणिभ्यः सं विव्यथुः पृतनापा-
हमुग्रा ॥ ५ ॥ १६ ॥

॥ ७३ ॥ १-३ भरद्वाजो बार्हस्पत्य ऋषिः ॥ बृहस्पतिर्देवता ॥ छन्दः-१
२ विष्टुप् । ३ विराद्विष्टुप् ॥ धैवतः स्वरः ॥

॥ ७३ ॥ यो अद्विभित्प्रथमजा ऋतावा बृहस्पतिराङ्गिरसो हविष्मान् । द्वि-
वर्द्धमा प्राचर्मसन्पिता न आ रोदसी वृषभो रौरवीति ॥ १ ॥ जनाय चिद्य ईवंत
उ लोकं बृहस्पतिर्देवर्ता चकार । वनवृत्राणि वि पुरो दर्दरीति जयञ्जवृगमि-

अ० ५ । अ० १ । व० १६] ३३३ [म० ६ । अ० ६ । सू० ७५ ।

त्रान्पृत्सु साहन् ॥ २ ॥ बृहस्पतिः समजयद्रसूनि महो वृजान् गोमतो देव एषः ।
अपः सिषासन्तम्बः रप्रतीतो बृहस्पतिर्हन्त्यमित्रमकैः ॥ ३ ॥ १७ ॥

॥ ७४ ॥ १-४ भरद्वाजो बार्हस्पत्य ऋषिः ॥ सोमारुद्रौ देवते ॥ छन्दः-१,
२, ४ त्रिष्टुप् । ३ निचृत्त्रिष्टुप् ॥ धैवतः स्वरः ॥

॥ ७४ ॥ सोमारुद्रा धारयेथामसुर्ये प्रवाप्तिष्ठयोऽरमश्नुवन्तु । दमेदमे सप्त
रत्ना दधाना शं नो भूतं द्विपदेशं चतुष्पदे ॥ १ ॥ सोमारुद्रा वि बृहतं विषूची-
ममीवा या नो गयमाविवेश । आरे बाधेथां निर्ऋतिं पराचैरस्मे भद्रा सौश्रवसानि
सन्तु ॥ २ ॥ सोमारुद्रा युवमेतान्यस्मे विश्वा तनूषु भेषजानि धत्तम् । अवं स्यतं मुञ्च-
तं यज्ञो अस्ति तनूषु बद्धं कृतमेनो अस्मत् ॥ ३ ॥ तिग्मायुधौ तिग्महेती सुशेवौ
सोमारुद्राविह सु मृळतं नः । प्र नो मुञ्चतं वरुणस्य पाशादगोषायतं नः सुमनस्यमा-
ना ॥ ४ ॥ १८ ॥

॥ ७५ ॥ १-१६ पायुर्भारद्वाज ऋषिः ॥ देवताः-१ वर्म । २ धनुः । ३
ज्या । ४ आर्त्त । ५ इषुधिः । ६ सारथिः । ६ रश्मयः । ७ अश्वाः । ८ रथः ।
९ रथगोपाः । १० लिङ्गोक्ताः । ११, १२, १५, १६ इषवः । १३ प्रतोदः । १४
हस्तघ्नः । १७-१६ लिङ्गोक्ता सङ्ग्रामाशिषः (१७ युद्धभूमिर्ब्रह्मणस्पतिर-
दितिश्च । १८ कवचसोमवरुणाः । १६ देवा ब्रह्म च) ॥ छन्दः-१, ३ निचृ-
त्त्रिष्टुप् । २, ४, ५, ७, ८, ९, ११, १४, १८ त्रिष्टुप् । ६ जगती । १० विराड्
जगती । १२, १६ विराडनुष्टुप् । १५ निचृदनुष्टुप् । १६ अनुष्टुप् । १३ स्व-
राडुष्णिक् । १७ पङ्क्तिः ॥ स्वरः-१-५, ७, ८, ९, ११, १४ १८ धैवतः ।
६, १० निषादः । १२, १५, १६, १६ गान्धारः । १३ ऋषभः । १७ पञ्चमः ॥

॥ ७५ ॥ ज़ीमृतस्येव भवति प्रतीकं यद्धर्मी यानि समदामुपस्थे । अनावि-
द्धया तन्वा जय त्वं सत्वा वर्मणो महिमा पिपर्तु ॥ १ ॥ धन्वन्ता गा धन्वन्ताजि जयेम
धन्वन्ता तीवाः समदो जयेम । धनुः शत्रोरपक्रामं कृणोति धन्वन्ता सर्वाः प्रदिशो जयेम
॥ २ ॥ वृक्ष्यन्तीवेदा गनीगन्ति कर्णे प्रियं सखायं परिपत्यजाना । योषेव शि-
ङ्के वितताधि धन्वञ्ज्या इयं समने पारयन्ती ॥ ३ ॥ ते आचरन्ती समनेव
योषा मातेव पुत्रं विभृतामुपस्थे । अयं शत्रून्विध्यतां संविदने आर्त्तौ इमे विष्कु-
रन्ती अमित्रान् ॥ ४ ॥ बृहीनां पिता बृहुरस्य पुत्रश्चिश्वा कृणोति समनावगन्त्य ।

इष्टुभिः सद्गुहाः पूतनाञ्च सर्वाः पूष्टे निनन्दो जयति प्रसूतः ॥ ५ ॥ १६ ॥ रथे
विष्टन्नयति वाजिनः पुरो यत्रयत्र कामयते सुपायिः । अभीशूनां महिमानं पना-
यन् मनः प्रचादन्तु यच्छन्ति रुमयः ॥ ६ ॥ तीव्रान्योषान्कृण्वते वृषपाणयोऽश्वा
रथेभिः सह वाजयन्तः । अवक्रामन्तः प्रपदैरमित्रान् क्षिणन्ति शत्रूरनपव्ययन्तः
॥ ७ ॥ रथवाहनं हविरस्य नाम यत्रायुधं निहितमस्य वर्म । तत्रा रथमुप शग्मं
सदेम विश्वाहो वयं सुमनस्यमानाः ॥ ८ ॥ स्वादुषंसदः पितरो वयोधाः कृच्छ्रेथितः
शक्तीवन्तो गभीराः । चित्रसेना इषुवला अमृधाः सतोवीरा उरवो व्रातसाहाः
॥ ९ ॥ ब्राह्मणामः पितरः सोम्यासः शिवे नो द्यावापृथिवी अनेहसा । पूषा नः
पातु दुरिताद्वेतावृथो रक्षा मार्किर्नो अघशंस ईशत ॥ १० ॥ २० ॥ सुपर्ण वस्ते
मृगो अस्या दन्तो गोभिः सन्नद्धा पतति प्रसूता । यत्रा नरः सं च वि च द्रवन्ति
तत्रास्मभ्यमिषेवः शर्म यंसन् ॥ ११ ॥ ऋजीति परि वृद्धि नोऽश्मा भवतु नस्तनूः ।
सोमो अर्थि व्रीतु नोऽदितिः शर्म यच्छतु ॥ १२ ॥ आ जङ्घन्ति सान्वेषां ज-
यन्ता उयं जिघ्रते । अश्वाजनि प्रचेतसोऽश्वान्तममत्सु चोदय ॥ १३ ॥ अहिरिव
भोगैः पयति ग्राहं ज्याया हेति पश्चिवायमानः । हस्तन्नो विश्वा वयुनानि विद्रा-
न्नुमान्युमांसं परि पातु विश्वतः ॥ १४ ॥ आलाक्षा या रुरुशीर्षर्यथो यस्या अयो
मुखम् । इदं पुर्जन्यरेतस इष्वे देव्यं बृहन्नमः ॥ १५ ॥ २१ ॥ अवसृष्टा परा पत
शरव्ये ब्रह्मसंशिते । गच्छामित्रान् प्र पद्यस्व मामीषां कं चनोच्छिषः ॥ १६ ॥ यत्र
वाणाः सम्पतन्ति कुमारा विशिखा इव । तत्रा नो ब्रह्मणस्पतिरदितिः शर्म य-
च्छतु विश्वाहा शर्म यच्छतु ॥ १७ ॥ मर्माणि ते वर्मणा छदयामि सोमस्तु
राजामृतेनानु वस्ताम् । उरोर्वरीयो वरुणस्ते कृणोतु जयन्तं त्वानु देवा मदन्तु
॥ १८ ॥ यो नः स्वो अरणो यश्च निष्टयो जिघांसति । देवास्तं सर्वं धूर्वन्तु ब्रह्म
वर्षं ममान्तरम् ॥ १९ ॥ २२ ॥ ६ ॥ ६ ॥

॥ इति पष्ठं मण्डलं समाप्तम् ॥

अथ सप्तमं मण्डलम् ॥

॥ १ ॥ १—२५ वसिष्ठ ऋषिः ॥ अग्निदेवता ॥ छन्दः—१—१८ एकदशाक्षरपादैस्त्रिपदा विराड्गायत्री । १६—२५ त्रिष्टुप् ॥ स्वरः—१—१८ षड्जः । १६—२५ धैवतः ॥

॥ १ ॥ अग्निं नरो दीधितिभिररण्योर्हस्तं च्युती जनयन्त प्रशस्तम् । दूरे-
दृशं गृहपतिमथर्युम् ॥ १ ॥ तमग्निमस्ते वसन्तो न्यृण्वन्तसुप्रतिचक्ष्मवसे कुतश्चित् ।
उत्तारयो यो दम आसु नित्यः ॥ २ ॥ प्रेद्धो अग्ने दीदिहि पुरो नोऽजस्रया
सूर्या यविष्ठ । त्वां शश्वन्त उष यन्ति वाजाः ॥ ३ ॥ प्र ते अग्नयोऽग्निभ्यो
वरं निः सुवीरांसः शोशुचन्त द्युमन्तः । यत्रा नरः समासते सुजाताः ॥ ४ ॥
दानो अग्ने धिया रुयि सुवीरं स्वपत्यं सहस्य प्रशस्तम् । न यं यात्रा तरति या
तुमावान् ॥ ५ ॥ २३ ॥ उप यमेति युवतिः सुदक्षो दोषा वस्तोर्द्विष्मती घृता-
ची । उप स्वैनमरमतिर्वसूयुः ॥ ६ ॥ विश्वा अग्नेऽपं द्वाहारातीर्येभिस्तपोभिरदहो
जरुथम् । प्र निस्वरं चातयस्वामीवाम् ॥ ७ ॥ आ यस्ते अग्न इधते अनीकं व-
सिष्ठ शुक्र दीदिवः पार्वक । उतो न एभिः स्तवथैरिह स्याः ॥ ८ ॥ वि ये न
अग्ने भेजिरे अनीकं मर्ता नरः पित्र्यांसः पुरुत्रा । उतो न एभिः सुमना इह स्याः
॥ ९ ॥ इमे नरो वृत्रहत्येषु शूरा विश्वा अदेवीरभि सन्तु मा याः । ये मे धियं प-
नयन्त प्रशस्ताम् ॥ १० ॥ २४ ॥ मा शूने अग्ने नि पदाम नृणां माशेषसोऽवी-
रता परि त्वा । प्रजावतीषु दुर्यासु दुर्य ॥ ११ ॥ यमश्वी नित्यमुपयाति यत्
प्रजावन्तं स्वपत्यं क्षयं नः । स्वजन्मना शेषसा वावृथानम् ॥ १२ ॥ प्रादि नो अग्ने
रक्षसो अजुष्टात्प्राहि धूर्तेरररूपो अघ्रायोः । त्वा युजा पृतनार्यैरभि प्याम् ॥ १३ ॥
सेदग्निरग्नीरत्यस्त्वन्यान्यत्र वाजी तनयो व्रीक्षपाणिः । सहस्रपाथा अजरा नमेति
॥ १४ ॥ सेदग्नियो वनुष्यतो निपाति समेद्धारमंहस उरुप्यात् । सुजातासुः परि

चरन्ति वीराः ॥ १५ ॥ २५ ॥ अयं सो अग्निराहुतः पुरुत्रा यमीशानः समि-
 दिव्ये हविष्मान् । पति यमेत्यध्वरेषु होता ॥ १६ ॥ त्वे अग्न आहवनाति भूरी-
 ज्ञानास आ जुहुयाम नित्या । ऊभा कृण्वन्तो वहतू मियेये ॥ १७ ॥ इमो अग्ने
 शीतनमानि हव्याजसो वसि देवतातिमच्छ । प्रति न ई सुरभीणि व्यन्तु ॥ १८ ॥
 मा नो अग्नेऽवीरते परा दा दुर्वाससेऽमृतये मा नो अस्यै । मा नः जुधे मा रुक्षसं
 अतापो मा नो दमे मा वन आ जुह्व्याः ॥ १९ ॥ नू मे ब्रह्माण्यस उच्छशाधि
 त्वं देव प्रवर्धयः सुपूदः । राता स्यामोभयास आ ते यूयं पात स्वस्तिभिः सदा
 नः ॥ २० ॥ २६ ॥ त्वमेग्ने सुहवो एवसन्द्वसुदीति सूनो सहसो दिदीहि । मा
 त्वे सया तनये नित्य आ धृमा वीरो अस्मन्नयो वि दासीत् ॥ २१ ॥ मा नो
 अग्ने दुर्भृतये सचेषु देवेदेष्वग्निषु प्र वीचः । मा ते अस्मान्दुर्मृतयो भूमाक्षिदेवस्य
 सूनो सहसो नशन्त ॥ २२ ॥ स मतो अग्ने स्वनीक रेवानमेत्ये य आजुहोति ह-
 व्यम् । स देवता वसुवनि दधाति यं सुरिर्थी पृच्छमान एति ॥ २३ ॥ महो नो
 अग्ने सुवितस्य विद्यात्रयि सुरिभ्य आ वहा इहन्तम् । येन वयं सहसायन्मदेमा-
 विचितास आरुपा सुवीराः ॥ २४ ॥ नू मे ब्रह्माण्यस उच्छशाधि त्वं देव प्रवर्धयः
 सुपूदः । राता स्यामोभयास आ ते यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ २५ ॥ २७ ॥ १ ॥

॥ २ ॥ १-११ वसिष्ठ ऋषिः ॥ आप्रं देवता ॥ छन्दः—१, ६ विराट्-
 त्रिष्टुप् । २, ४ त्रिष्टुप् । ३, ६, ७, ८, १०, ११ निचृत्त्रिष्टुप् । ५ पङ्क्तिः ॥
 स्वरः—१-४, ६—११ धैवतः । ५ पञ्चमः ॥

॥ २ ॥ जुपस्व नः समिधमग्ने अद्य शोचा बृहद्यजत धूममृण्वन् । उप स्पृश
 दिव्यं सानु स्तूपैः सं रश्मिभिस्तततः सूर्यस्य ॥ १ ॥ नराशंसस्य महिमानमेपा-
 मुप स्तोपाम यजतस्य यज्ञैः । ये सुक्रतवः शुचयो वियन्धाः स्वदन्ति देवा उभ-
 यानि हव्या ॥ २ ॥ ईळेन्ये वो असुरं सुदक्षमन्तर्दूतं रोदसी सत्यवाचम् । मनु-
 ष्वदग्निं मनुता समिद्धं समध्वराय सदमिन्महेम ॥ ३ ॥ सपर्ययो भरमाणा अभिजु
 प्र वृज्जते नमसा वहिर्गता । आजुह्वाना वृतपृष्टं पृषद्वध्वर्यवो हविषा मर्जयध्वम्
 ॥ ४ ॥ स्वाध्यायि दुर्गे देवयन्तोऽर्शिश्रू रथयुर्देवताता । पूर्वा शिशुं न मातरा
 रिहाणे समग्रयो न समनेपञ्जन ॥ ५ ॥ १ ॥ उत योपणे दिव्ये मही न उपा-
 सानक्ता सुदुर्गेव धेनुः । वहिपदा पुरहूते मयोनी आ यज्ञिये सुविताय श्रयेताम्
 ॥ ६ ॥ विप्रा यज्ञेषु मानुषेषु कारु मन्ये वा जातवेदसा यजध्वै । ऊर्ध्वे नो

म० २ । व० ५] ३३७ [म० ७ । अ० १ । सू० ४ ।

हवेषु ता देवेषु वनथो वार्याणि ॥ ७ ॥ आ भारती भारतीभिः
देवैर्मनुष्येभिरग्निः । सरस्वती सारस्वतेभिर्वाक् तिस्रो देवीर्वह्निरेदं
तन्नस्तुरीपमथ षोषयिदु देवं त्वष्ट्रिं रराणः स्यस्व । यतो वीरः कं-
तो युक्तग्रावा जायते देवकामः ॥ ६ ॥ वनस्पतेऽव सृजोष देवानग्नि-
सूदयाति । सेदु होता सत्यतरो यजाति यथा देवानां जनिमानि वेदं
याद्वग्ने समिधानो अर्वाङ्निद्रेण देवैः सरथं तुरोभिः । वह्निं आ-
सुपुत्रा स्वाहा देवा अमृता मादयन्ताम् ॥ ११ ॥ २ ॥

१-१० वसिष्ठ ऋषिः ॥ अग्निदेवता ॥ छन्दः—१, ६, १० वि-
४, ६, ७, ८ निचृत्त्रिष्टुप् । ५ त्रिष्टुप् । २ स्वराद् पङ्क्तिः । ३
॥ स्वरः—१, ४—१० धैवतः । २, ३ पञ्चमः ॥

अग्निं वो देवमग्निभिः सृजोषा यजिष्ठं दूतमध्वरे कृणुध्वम् । यो
विर्हृतावा तर्पुर्मूर्धा घृतान्नः पात्रकः ॥ १ ॥ प्रोद्यदश्वो न यवसेऽवि-
ः संवरणाद्व्यस्थात् । आदस्य वातो अनु वाति शोचिरधं स्म ते व्र-
स्ति ॥ २ ॥ उद्यस्य ते नवजातस्य वृष्णोऽग्ने चरन्त्यजरा इथानाः ।
रूपो धूम एति सं दूतो अग्न इयसे हि देवान् ॥ ३ ॥ वि यस्य ने
जो अश्रेष्ठेषु यदन्ना समष्टक जम्भैः । सेनेव सृष्टा प्रसितिष्ठ एति यदं
विवेक्षि ॥ ४ ॥ तमिदोषा तमुपसि यविष्ठमग्निमत्यं न मर्जयन्त नरः ।
अतिथिमस्य योनौ दीदायं शोचिराहुतस्य वृष्णाः ॥ ५ ॥ ३ ॥ सुमन्दक्ते
किं वि यद्रुकमो न रोचस उपाके । द्विवो न ते तन्यतुरेति शुष्माधि-
प्रति चक्षि भानुम् ॥ ६ ॥ यथा वः स्वाहाग्नये दा शंस परीक्षाभिर्नृ-
व्यैः । तेभिर्नो अग्ने अमितैर्महोभिः शतं पूभिरायसीभिनि पाहि ॥ ७ ॥
त दाशुषे अर्धष्टा गिरौ वा यार्भिर्नृवतीरुरुष्याः । तार्भिर्नः सूनो सहयो
सूरीज्जगितृज्जातवेदः ॥ ८ ॥ निर्यत्पूतेव स्वधितिः शुचिर्गात्स्वया कृषा
पानः । आ यो मात्रोरुशेन्यो जनिष्ठ देवयज्याय सुक्रतुः पात्रकः ॥ ९ ॥
ग्ने सौभगा दिदीद्वपि क्रतुं सुचेतसं वतेम । विश्वा स्तोत्रभ्यो गृह्णे
पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ १० ॥ ४ ॥

१-१० वसिष्ठ ऋषिः ॥ अग्निदेवता ॥ छन्दः—१, ३, ४, ७ सु-

म० ४ । अ० २ । व० ७] ३३८ [म० ७ । अ० १ । सू० ५ ।

रिक् पङ्क्तिः । ६ स्वराद् पङ्क्तिः । ८, ९ पङ्क्तिः । २, ५ निचृत्विष्टुप् । १० विरा-
द्विष्टुप् ॥ स्वरः—१, ३, ४, ६-९ पञ्चमः । २, ५, १० धैवतः ॥

॥ ४ ॥ प्र वः शुक्राय भानवे भरध्वं हव्यं मतिं चाग्नये सुपूतम् । यो दै-
व्यानि मानुषा जनुष्यन्तविश्वानि विभ्रता जिगाति ॥ १ ॥ स गृत्सो अग्निस्त-
रुणश्चिदस्तु यतो यविष्टो अजनिष्ठ मातुः । सं यो वनां शुक्ते शुचिदन्भूरि
चिदला समिदति मयः ॥ २ ॥ अस्य देवस्य संसद्यनीके यं मर्तासः श्येतं जगृभ्रे ।
नि यो गृभं पौरुषेयीमुवोचं दुरोकमग्निरायवे शुशोच ॥ ३ ॥ अयं कविरकविषु
प्रचेता मर्तापुग्निर्मृतो नि धायि । स मा नो अब्र जुहुरः सहस्त्रः सदा त्वे सुम-
नसः स्याम ॥ ४ ॥ आ यो योनिं देवकृतं ससाद कृत्वा ह्यग्निर्मृतं अतारीत् ।
तमोपधीश्च यनिनश्च गर्भे भूमिश्च विश्वधायसं विभर्ति ॥ ५ ॥ ५ ॥ ईशे ह्य-
ग्निर्मृतस्य भूरेरीशे रायः सुवीर्यस्य दातोः । मा त्वा वयं सहसावन्नवीरा मा-
प्सवः परि पदाम मादुवः ॥ ६ ॥ परिपद्यं ह्यरणस्य रेक्णो नित्यस्य रायः पतयः
स्याम । न शेषो अग्ने अन्यजातमस्त्यचेतानस्य मा पथो वि दुन्नः ॥ ७ ॥ नहि
ग्रभायारणः सुशेवोऽन्योदयो मनसा मन्त्वा उ । अधो चिदोक्तः पुनरित्स एत्या
नो राज्यभीपाकेन नव्यः ॥ ८ ॥ त्वमग्ने वनुष्यतो नि पाहि त्वम् नः सहसाव-
न्नव्यात् । सं त्वा ध्वस्मन्वदभ्येतु पाथः सं रयिः स्पृहयाय्यः सहसी ॥ ९ ॥ एता
नो अग्ने सौभगा दिदीह्यपि क्रतुं सुचेतसं वतेम । विश्वा स्तोतृभ्यो गृणते च
सन्तु यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ १० ॥ ६ ॥

॥ ५ ॥ १-९ वसिष्ठ ऋषिः ॥ वैश्वानरो देवता ॥ छन्दः—१, ४ विराद् त्रि-
ष्टुप् । २, ३, ८, ९ निचृत्विष्टुप् । ५, ७ स्वराद् पङ्क्तिः । ६ पङ्क्तिः ॥ स्वरः—
१—४, ८, ९ धैवतः । ५-७ पञ्चमः ॥

॥ ५ ॥ प्राग्नये त्वसे भरध्वं गिरं दिवो अरुतये पृथिव्याः । यो विश्वेषाम-
मृतानामुपस्य वैश्वानरो वावृथे जागृवद्भिः ॥ १ ॥ पृष्ठो द्विवि धाय्यग्निः पृथि-
व्यां नेता सिन्धूनां वृषभः स्तिर्यानाम् । स मानुषीरभि विशो वि भाति वैश्वा-
नरो वावृथानो वरेण ॥ २ ॥ त्वष्ट्रिया विश आयन्नसिक्कीरसमना जहतीभोज-
नानि । वैश्वानर पूरुवे शोशुचानः पुरो यदग्ने द्रयन्नदीदेः ॥ ३ ॥ तव त्रिधातुं
पृथिवी उत द्यौर्वैश्वानर व्रतमग्ने सचन्त । त्वं भासा रोदसी आ तन्थाजस्त्रेण
शोचिया शोशुचानः ॥ ४ ॥ त्वामग्ने हरितो वावशाना गिरः सचन्ते धुनयो

अ० ५ । अ० २ । व० १०] ३३६ [म० ७ । अ० १ । सू० ७ ।

धृताचीः । पतिं कृष्टीनां रथ्यै रथीणां वैश्वानरमुपसां केतुमद्राम् ॥ ५ ॥ ७ ॥
 त्वे असुर्यैर्वसवो न्यृणवन्क्रतुं हि ते मित्रमहो जुपन्त । त्वं दस्यूरोकसो अग्न आज
 उरु ज्योतिर्जनयन्नार्याय ॥ ६ ॥ स जायमानः परमे व्योमन्यायुर्न पाथः परि
 पासि सद्यः । त्वं भुवना जनयन्नभि क्रन्नपत्याय जातवेदो दशस्यन् ॥ ७ ॥ ता-
 मग्ने अस्मे इपमेरयस्व वैश्वानर द्युमतीं जातवेदः । यया राधः पिन्वसि विश्व-
 वार पृथु श्रवो दाशुषे मर्त्याय ॥ ८ ॥ तं नो अग्ने मधर्वन्नचः पुरुक्षुं रुयिं नि वाजं
 श्रुत्यै युवस्व । वैश्वानर महि नः शर्म यच्छ रुद्रेभिरग्ने वसुभिः सजोषाः ॥ ९ ॥ ८ ॥

॥ ६ ॥ १—७ वसिष्ठ ऋषिः ॥ वैश्वानरो देवता ॥ छन्दः—१, ४, ५
 निचृत्त्रिष्टुप् । ६ विराद् त्रिष्टुप् । २ निचृत्पङ्क्तिः । ३, ७ भुरिक् पङ्क्तिः ॥
 स्वरः—१, ४—६ धैवतः । २, ३, ७ पञ्चमः ॥

॥ ६ ॥ प्र सम्राजो असुरस्य प्रशस्तिं पुंसः कृष्टीनामनुमाद्यस्य । इन्द्रस्येव
 प्र तवसंस्कृतानि वन्दे दारुं वन्दमानो विवस्मि ॥ १ ॥ कवि केतुं धासि भानु-
 मद्रौर्द्विवन्ति शं राज्यं रोदस्योः । पुरन्दरस्य गीर्भिरा विवासेऽग्नेर्व्रतानि पूर्या
 महानि ॥ २ ॥ न्यक्रतून्ग्रयिनो मधर्वाचः पणोरिन्द्रां अंवृधां अयज्ञान् । प्र ता-
 न्दस्यूरग्निर्विवाय पूर्वश्चकारापरां अयज्यन् ॥ ३ ॥ यो अपाचीने तमसि मदन्तीः
 प्राचीश्चकार नृतमः शचीभिः । तमीशानं वसवो अग्निं गृणीपेऽनानतं दमयन्तं
 पृतन्यन् ॥ ४ ॥ यो देहोऽननमयदधस्नैर्यो अर्यपत्नीरुपसंश्चकार । स निरुध्या
 नहुषो यद्वो अग्निर्विशश्चक्रे वलिहतः सहोभिः ॥ ५ ॥ यस्य शर्मणुष विश्वे ज-
 नास एवैस्तस्थुः सुमतिं भिज्जमाणाः । वैश्वानरो वरमा रोदस्योराग्निः संसाद
 पित्रोरुपस्थम् ॥ ६ ॥ आ देवो ददे बुध्न्यावसूनि वैश्वानर उदिता सूर्यस्य ।
 आ समुद्रादवसादा परस्मादाग्निर्ददे दिव आ पृथिव्याः ॥ ७ ॥ ६ ॥

॥ ७ ॥ १—७ वसिष्ठ ऋषिः ॥ अग्निर्देवता ॥ छन्दः—१, ३ त्रिष्टुप् । ४,
 ५, ६ निचृत्त्रिष्टुप् । २ भुरिक् पङ्क्तिः । ७ स्वराद् पङ्क्तिः ॥ स्वरः—१, ३—६
 धैवतः । २, ७ पञ्चमः ॥

॥ ७ ॥ प्र वो देवं चित्सहसानमग्निमश्वं न वाजिनं हिपे नमोभिः । भवो
 नो दूतो अध्वरस्य विद्वान्त्मना देवेषु विविदे मितदुः ॥ १ ॥ आ यागग्ने पश्या-
 अनु स्वा मन्द्रो देवानां सख्यं जुषाणः । आ सानु शुष्मेतेदयन्पृथिव्या जम्भे-

मिषिष्वपुष्वनानि ॥ २ ॥ प्राचीनो यज्ञः सुधितं हि वहिः प्रीणीते अग्निरी-
जितो न होत । आ मानरां विश्ववारे हुवानो यतो यविष्ठ जज्ञिषे सुशेवः ॥ ३ ॥
मयो अश्वे रथिरं जनन्त मानुपासो विचेतसो य एषाम् । विशामधायि विष्प-
तिरुगेण मिन्द्रो मनुष्या अतावा ॥ ४ ॥ असादि वृतो वहिराजगन्वानभिर्घ्ना
नृपदेन विचर्ता । योश्च यं पृथिवी वावृधाते आ यं होता यजति विश्ववारम्
॥ ५ ॥ एते सुम्नेभिर्विश्वमातिरन्त मन्त्रं ये वारं नर्या अतत्तन् । म ये विशस्ति-
रन्त श्रोपमाणा आ ये मे अस्य दीर्घयन्तस्य ॥ ६ ॥ नू त्वामग्न ईमहे वसिष्ठा
ईशानं सूनो सहस्रो वसूनाम् । इषं स्तोतृभ्यो मधवद्भ्य आनड्ययं पात स्वास्तिभिः
सदा नः ॥ ७ ॥ १० ॥

॥ ८ ॥ १-७ वसिष्ठ ऋषिः ॥ अग्निर्देवता ॥ छन्दः-१, ७ स्वराद् पङ्क्तिः ।
५ निचृत्त्रिष्टुप् । २, ३, ४, ६ त्रिष्टुप् ॥ स्वरः-१, ७ पञ्चमः । २-६ धैवतः ॥

॥ ८ ॥ इन्धे राजा समर्यो नमोभिर्यस्य प्रतीकमाहुतं घृतेन । नरो हव्येभि-
रीकते सवाधु आग्निरग्र उपसामशोचि ॥ १ ॥ अयमु प्य सुमहौ अवेदि होता
मन्द्रो मनुषो यज्ञो अग्निः । वि भा अंकः ससृजानः पृथिव्यां कृष्णपविरोपधी-
भिर्वचने ॥ २ ॥ कया नो अग्ने वि वंसः सुवृत्तिं कामुं स्वधामृणवः सस्यमानः ।
कदा भवेम पतेयः सुदत्र रायो वन्तारो दुष्टरस्य साधोः ॥ ३ ॥ प्रप्रायमग्निर्भे-
रुतस्य शृण्वे वि यत्सूर्यो न रोचते बृहद्भाः । अभि यः पूरुं पृतनासु तस्थौ हुतानो
देव्यो अतिथिः शुशोच ॥ ४ ॥ असन्नित्वे आहव्नानि भूरि भुवो विश्वेभिः
सुमन्ता अनीकैः । स्तुतश्चिदग्ने शृण्विषे गृणानः स्वयं वर्धस्व तन्वं सुजात ॥ ५ ॥
इदं वचः शतसाः संसहस्रमुदग्रये जनिपीष्ठ द्विवर्हाः । शं यत्स्तोतृभ्य आपये
भवाति सुमर्दमीवचातनं रज्जोहा ॥ ६ ॥ नू त्वामग्न ईमहे वसिष्ठा ईशानं सूनो सहस्रो
वसूनाम् । इषं स्तोतृभ्यो मधवद्भ्य आनड्ययं पात स्वास्तिभिः सदा नः ॥ ७ ॥ ११ ॥

॥ ८ ॥ १-६ वसिष्ठ ऋषिः ॥ अग्निर्देवता ॥ छन्दः-१ त्रिष्टुप् । ४, ५ नि-
चृत्त्रिष्टुप् । २, ३ भुरिक पङ्क्तिः । ६ स्वराद् पङ्क्तिः ॥ स्वरः-१, ४, ५ धैवतः ।
२, ३, ६ पञ्चमः ॥

॥ ८ ॥ अयोधि जार उपसामुपस्थाद्धोता मन्द्रः कवितमः पावकः । दधाति
केतुमुभयस्य जन्तोर्दिव्या देवेषु द्रविणं सुकृत्सु ॥ १ ॥ स सुकृतुर्यो वि दुरः प-

अ० ५ । अ० २ । व० १४] ३४? [म० ७ । अ० १ । सू० ११ ।

णीनां पुनानो अर्कं पुरुभोजसं नः । होता मन्द्रो विशां दंमूनास्तिरस्तमो ददृशे रा-
म्याणाम् ॥ २ ॥ अमूरः कविरदितिर्विवस्वान्सुसंसन्मित्रो अतिथिः शिवो नः ।
चित्रभानुरुपसां भात्यग्रेऽपां गर्भः प्रस्वरा विवेश ॥ ३ ॥ ईळेन्यो वो मनुषो
युगेषु समनगा अशुचज्जातवेदाः । सुसन्दृशा भानुना यो विभाति प्रति गावः
समिधानं बुधन्त ॥ ४ ॥ अग्ने याहि दूत्यमा रिषण्यो देवाँ अच्छा ब्रह्मकृता
गणेन । सरस्वतीं मरुतो अश्विनोपो यक्षि देवान् तन्धेयाय विश्वान् ॥ ५ ॥
त्वामग्ने समिधानो वसिष्ठो जरुथं हन्यक्षि राये पुरन्धिम् । पुरुणीथा जातवेदो
जरस्व यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ६ ॥ १२ ॥

॥ १० ॥ १-५ वसिष्ठ ऋषिः ॥ अग्निदेवता ॥ छन्दः-१, २, ३ निचृत्त्रि-
ष्टुप् । ४, ५ त्रिष्टुप् ॥ धैवतः स्वरः ॥

॥ १० ॥ उषो न जारः पृथु पाजो अश्रेदविद्युतदीद्यच्छोशुचानः । वृषा हरिः
शुचिरा भाति भासा धियो हिन्यान उशतीरजिगः ॥ १ ॥ स्वर्ण वस्तोरुपसाम-
रोचि यज्ञं तन्वाना उशिजो न मन्ये । अग्निर्जन्मानि देव आ वि विद्वान्द्रवद्भुतो
देवयावा वनिष्ठः ॥ २ ॥ अच्छा गिरो मृतयो देवयन्तीरग्निं यन्ति द्रविणं भि-
क्षमाणाः । सुसन्दृशं सुप्रतीकं स्वञ्च हव्यवाहमरतिं मानुषाणाम् ॥ ३ ॥ इन्द्रं
नो अग्ने वसुभिः सजोषा रुद्रं रुद्रेभिरा बहा बृहन्तम् । आदित्येभिरदितिं वि-
श्वजंन्यां बृहस्पतिमृक्वभिर्विश्ववारम् ॥ ४ ॥ मन्द्रं होतारमुशिजो यविष्ठमग्निं विशं
ईळते अध्वरेषु । स हि क्षपावाँ अभवद्रयीणामतन्द्रो दूतो यजथाय देवान् ॥ ५ ॥ १३ ॥

॥ ११ ॥ १-५ वसिष्ठ ऋषिः ॥ अग्निदेवता ॥ छन्दः-१ स्वराट् पङ्क्तिः ।
२, ४ भुरिक्पङ्क्तिः । ३ विराट्त्रिष्टुप् । ५ निचृत्त्रिष्टुप् ॥ स्वरः-१, २, ४,
पञ्चमः । ३, ५ धैवतः ॥

॥ ११ ॥ महां अस्यध्वरस्य प्रकृतो न ऋते त्वदमृता मादयन्ते । आ विश्वे-
भिः सरथं याहि देवैर्न्यग्ने होता प्रथमः सदेह ॥ १ ॥ त्वामीळते अजिरं दूत्या-
य हविष्मन्तः सदभिन्मानुपासः । यस्य देवैरासदो वहिरग्नेऽहान्यस्मै सुदिना
भवन्ति ॥ २ ॥ त्रिश्चिदुक्तोः प्र चिकितुर्वसूनि त्वे अन्तर्दाशुषे मर्त्याय । मनु-
ष्वदग्ने इह यक्षि देवान् भवा नो दूतो अभिशस्तिपावा ॥ ३ ॥ अग्निरीशे बृह-
तो अध्वरस्याग्निर्विश्वस्य हविषः कृतस्य । क्रतुं ह्यस्य वसवो जुपन्ताथा देवा

दधिरे दध्यवाहम् ॥ ४ ॥ आग्नें वह हविरद्याय देवानिन्द्रज्येष्ठास इह
इमं यजं द्विवि देवेषु धेहि यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ५ ॥ १

॥ १२ ॥ १-३ वसिष्ठ ऋषिः ॥ अग्निर्देवता ॥ छन्दः—१ वि
२ त्रिष्टुप् । ३ पङ्क्तिः ॥ स्वरः—१, २ धैवतः । ३ पञ्चमः ॥

॥ १२ ॥ अगन्म मुहा नमसा यविष्टं यो दीदाय समिद्धः स्व
त्रभानुं रोदसी अन्तरुर्वी स्वाहुतं विश्वतः प्रत्यञ्चम् ॥ १ ॥ स मुद्वा
दितानि सादानग्निः पृथे दम आ जातवेदाः । स नो रक्षिषहस्ति
नृणत उत नो मयोनः ॥ २ ॥ त्वं वरुण उत मित्रो अग्ने त्वां वर्ध
र्वसिंशः । त्वे वसु सुपणनानि सन्तु यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः

॥ १३ ॥ १-३ वसिष्ठ ऋषिः ॥ वैश्वानरो देवता ॥ छन्दः—
पङ्क्तिः । ३ भुरिक्पङ्क्तिः ॥ पञ्चमः स्वरः ॥

॥ १३ ॥ प्राग्रये विश्वशुचे धियन्धेऽसुरघ्ने मन्म धीति भरव
विने वृद्धिर्पि प्रीणानो वैश्वानराय यतये मतीनाम् ॥ १ ॥ त्वमग्ने
शुचान आ रोदसी अपृणा जायमानः । त्वं देवाँ अभिशस्तेरमुज
जातवेदो महित्वा ॥ २ ॥ जातो यदग्ने भुवना व्यख्यः पशून् गोप
ज्मा । वैश्वानर ब्रह्मणे विन्द गातुं यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ।

॥ १४ ॥ १—३ वसिष्ठ ऋषिः ॥ अग्निर्देवता ॥ छन्दः—१ वि
२ निचृत्त्रिष्टुप् । ३ विराद् त्रिष्टुप् ॥ स्वरः—१ मध्यमः । २, ३ धै

॥ १४ ॥ समिधा जातवेदसे देवाय देवहूतिभिः । हविर्भिः शु
मस्विनो वयं दाशेमाग्नये ॥ १ ॥ वयं ते अग्ने समिधा विधेम वयं
तो यजत्रं । वयं घृतेनाध्वरस्य होतव्यं देव हविषा भद्रशोचे ॥ २ ॥
वेभिरुप देवहूतिमग्ने याहि वर्षदकृति जुषाणः । तुभ्यं देवाय दाशत
पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ३ ॥ १७ ॥

॥ १५ ॥ १—१५ वसिष्ठ ऋषिः ॥ अग्निर्देवता ॥ छन्दः—१, ३
१४ विराद्गायत्री । २, ४, ५, ६, ८, १३ गायत्री । ८ निचृद्गा
१५ आच्युष्णिक् ॥ स्वरः—१-१०, १२, १३, १४ पङ्क्तिः । ११, १४

अ० ५ । अ० २ । व० २२] ३४३ [म० ७ । अ० १ । सू० १६ ।

॥ १५ ॥ उपसद्याय मीळहुप आस्ये जुहुता हविः । यो नो नेदिष्ठुमाप्यम् ॥ १ ॥ यः पञ्च चर्षणीरभि निपसाद् दमैदमे । कुर्विगृहपतिर्युवा ॥ २ ॥ स नो वेदो अमात्यमग्नी रक्षतु विश्वतः । उतास्मान्पात्वंहसः ॥ ३ ॥ नव नु स्तोम-
मग्नये दिवः श्येनाय जीजनम् । वस्वः कुविद्वनार्ति नः ॥ ४ ॥ स्पार्हा यस्य श्रियो
दृशे रयिर्वीरवतो यथा । अग्ने यज्ञस्य शोचतः ॥ ५ ॥ १८ ॥ सेषां वेतु वपदकु-
तिमग्निर्जुषत नो गिरः । यजिष्ठो हव्यवाहनः ॥ ६ ॥ नि त्वा नक्ष्य विरपते शु-
मन्तं देव धीमहि । सुवीरमग्न आहुत ॥ ७ ॥ क्षप उस्मश्च दीदिहि स्वययस्त्वया
वयम् । सुवीरस्त्वमस्मयुः ॥ ८ ॥ उप त्वा सातये नरो विप्रांसो यन्ति धीतिभिः ।
उपाक्षरा सहस्रिणी ॥ ९ ॥ अग्नी रक्षांसि सेधति शुक्रशोचिरमर्त्यः । शुचिः पा-
वक ईड्यः ॥ १० ॥ १६ ॥ स नो राधास्या भ्रेशानः सहसो यदो । भगश्च
दातु वार्यम् ॥ ११ ॥ त्वमग्ने वीरवृक्षशो देवश्च सविता भगः । दितिश्च दाति
वार्यम् ॥ १२ ॥ अग्ने रक्षा णो अंहसः प्रति ष्व देव रीपतः । तर्पिष्ठैरजरो दह
॥ १३ ॥ अर्धा मही न आयस्यना धृष्टो नृपीतये । पूर्ववा शतभुजिः ॥ १४ ॥
त्वं नः पाहंहसो दोषावस्तरघायतः । दिवा नक्तमदाभ्यः ॥ १५ ॥ २० ॥

॥ १६ ॥ १-१२ वसिष्ठ ऋषिः ॥ अग्निदेवता ॥ छन्दः—१ स्वराडनु-
ष्टुप् । ५ निचृदनुष्टुप् । ७ अनुष्टुप् । ११ भुरिगनुष्टुप् । २ भुरिग्वृहती । ३ निचृद-
वृहती । ४, ९, १० वृहती । ६, ८, १२ निचृत्पङ्क्तिः ॥ स्वरः—१, ५, ७, ११
गान्धारः । २, ३, ४, ९, १० मध्यमः । ६, ८, १२ पञ्चमः ॥

॥ १६ ॥ एना वो अग्नि नमसोर्जो नपातमा हुवे । प्रियं चेतिष्ठमरति स्व-
ध्वरं विश्वस्य दूतममृतम् ॥ १ ॥ स योजते अरुपा विश्वभोजसा स दुद्रवत्स्वा-
हुतः । सुब्रह्मा यज्ञः सुशमी वसूनां देवं राधो जनानाम् ॥ २ ॥ उदस्य शो-
चिरस्थादाजुह्वानस्य मीळहुपः । उद्धूमासो अरुपासो दिविस्पृशः समग्निर्मिन्धते नरः
॥ ३ ॥ तं त्वा दूतं कृणमहे यशस्तमं देवा आ वीतये वह । विश्वा सूनो सहसो
मर्तभोजना रास्व तद्यत्त्वेमहे ॥ ४ ॥ त्वमग्ने गृहपतिस्त्वं होता नो अच्यरे । त्वं
पोता विश्ववार प्रचेता यजि वेपि च वार्यम् ॥ ५ ॥ कृधि रत्नं यजमानाय सुक्रतो
त्वं हिरत्नधा असि । आ न ऋते शिंशीहि विश्वमृत्विजं सुशंसो यश्च दक्षते ॥ ६ ॥
॥ २१ ॥ त्वे अग्ने स्वाहुत प्रियासः सन्तु सूरयः । यन्तारो ये मयवानो जनाना-
मूर्वान्दयन्त गोनाम् ॥ ७ ॥ येषामिळा वृतहस्ता दुरोण आ अपि प्राता निपीदति ।

नांवायस्य सहस्य द्रुहो निदो यच्छा नः शर्म दीर्यश्रुत् ॥ ८ ॥ स मु
ह्या वह्निगसा विदुष्टरः । अग्नेरयि मयवन्नयो न आ वह हव्यदाति च
ये राधांसि ददत्वख्या मया कामेन श्रवसो महः । तां अहंसः पिप
शुनं पृथिवीविष्टय ॥ १० ॥ देवो वो द्रविणोदाः पूर्णा विवष्ट्या
मिश्रधुमप वा पूणधुमादिहो देव ओहते ॥ ११ ॥ तं होतारमध्व
वर्हि देवा अकृणवत । दधाति रक्ष विधते सुवीर्यमभिर्जनाय दाशुपे ॥

॥ १७ ॥ १-७ वसिष्ठ ऋषिः ॥ अग्निर्देवता ॥ छन्दः—
७ आर्चुणिष्णक् । २ साम्नी त्रिष्टुप् । ५ साम्नी पङ्क्तिः ॥ स्वरः—
७ ऋषभः । २ धैवतः । ५ पञ्चमः ॥

॥ १७ ॥ अग्ने भवं सुप्रमिथा समिद्ध उत वर्हिरुर्विया वि स्तृण
उत द्वार उगतीर्वि श्रयन्तामुत देवां उशत आ वहहे ॥ २ ॥ अग्ने
यजि देवान्त्स्वध्वरा कृणुहि जातवेदः ॥ ३ ॥ स्वध्वरा करति जातवे
अमृतांन्विप्रयञ्च ॥ ४ ॥ वंसु विश्वा वार्याणि प्रचेतः सुत्या भवन्
अय ॥ ५ ॥ त्वाम् ते दधिरे हव्यवाहं देवासो अग्न ऊर्ज आ नपात
ते देवाय दाशतः स्याम महो नो रक्षा वि दध इयानः ॥ ७ ॥ २३

॥ १८ ॥ १-२५ वसिष्ठ ऋषिः ॥ १-२१ इन्द्रः । २२—
पञ्चवनस्य दानस्तुतिर्देवता ॥ छन्दः—१, १७, २१ पङ्क्तिः । २,
भुरिक् पङ्क्तिः । ८, १३, १४ स्वराद् पङ्क्तिः । ३, ७ विराद् त्रिष्टुप् ।
१६, १६, २० निचृत्तिष्टुप् । ६, १०, १५, १८, २३, २४, २५ त्रिष्टुप् ।
२, ४, ८, १२—१४ १७, २१, २२ पञ्चमः । ३, ५—७ ६—११
१८, १६, २०, २३, २४, २५ धैवतः ॥

॥ १८ ॥ त्वे ह यत्पितरेशिचन्न इन्द्र विश्वा वामा जरितारो अ
गावः सुदुष्टास्त्वे दध्यास्त्वं वसु देवयते वनिष्ठः ॥ १ ॥ राजेव हि
प्येवाव धुभिरभि विदुष्कविः सन् । पिशा गिरोमयवन्नोभिरश्वैस्त्वाय
राये अस्मान् ॥ २ ॥ इमा उ त्वा पस्पृथानासो अत्र मुन्द्रा गिरो
स्युः । अर्वाची ते पृथ्या राय एतु स्याम ते सुमताविन्दु शर्मन् ॥
न त्वा सृयवसे दुर्दुन्नयुष व्रक्षाणि समुजे वसिष्ठः । त्वामिन्मे गे

आहा न इन्द्रः सुमतिं गन्त्वच्छ ॥ ४ ॥ अणीसि चित्प्रथाना सुदास इन्द्रो गा-
धान्यकृणोत्सपारा । शर्धन्तं शिष्यमुचयस्य नव्यः शापं सिन्धूनामकृणोदशस्तीः
॥ ५ ॥ २४ ॥ पुरोळा इक्षुर्वशो यज्ञरासीद्राये मत्स्यासो निशिता अर्षीव । शु-
ष्टिश्चक्रुर्भृगवो दुह्यवश्च सखा सखायमतरद्विपूचोः ॥ ६ ॥ आप्रथ्यासो भलानसो
भनन्ताल्लिनासो विषाणिनः शिवासः । आ योऽनयत्सधमा आर्यस्य गव्या तत्सु-
भ्यो अजगन्नुधा नृन् ॥ ७ ॥ दुराध्योऽदितिं स्वेवयन्तोऽचेतसो वि जगृध्रे प-
रुष्णीम् । मद्वाविन्व्यक्पृथिवीं पत्यमानः पशुष्कविरशयचायमानः ॥ ८ ॥ इयुरथ
न न्यर्थं परुष्णीमाशुश्चनेदभिषित्वं जगाम । सुदास इन्द्रः सुतुकां अमित्रानरन्ध-
यन्मानुषे वधिवाचः ॥ ९ ॥ इयुर्गावो न यवमादगोपा यथाकृतमभि मित्रं चिता-
सः । पृश्निगावः पृश्निनिप्रेषितासः श्रुष्टिं चकुर्नियुतो रन्तयश्च ॥ १० ॥ २५ ॥
एकं च यो विशतिं च श्रवस्या वैकर्ण्योर्जनात्राजा न्यस्तः । द्रुस्मो न सञ्जनिशि-
शाति वहिः शूरः सर्गमकृणोदिन्द्र एषाम् ॥ ११ ॥ अथ श्रुतं कवपं वृद्धमप्स्वन्तु
द्रुह्यं नि वृणोष्वज्रवाहुः । वृणाना अत्र सख्याय सख्यं त्वायन्तोये अमदन्नन्तु त्वा
॥ १२ ॥ वि सद्यो विश्वा दंहितान्येषामिन्द्रः पुरः सहसा सप्त ददः । व्यानवस्य
तत्सवे गयं भाग्जेष्मं पूरुं विदधे मृधवाचम् ॥ १३ ॥ नि गव्यवोऽनवो दुह्यवश्च
षष्टिः शता सुपुषुः पद् सहस्रा । षष्टिर्वीरासो अधि पद् दुवोयु विश्वेदिन्द्रस्य वीर्या
कृतानि ॥ १४ ॥ इन्द्रेणैते तत्सवो वेविषाणा आपो न सृष्टा अधवन्तु नीचीः ।
दुर्मित्रासः प्रकलविन्मिमाना जह्वुर्विश्वाति भोजना सुदासे ॥ १५ ॥ २६ ॥ अथ
वीरस्य श्रुतपामनिन्द्रं परा शर्धन्तं ननुदे अभि क्षाम् । इन्द्रो मन्युं मन्युम्यो मिमाय
भेजे पथो वर्तनि पत्यमानः ॥ १६ ॥ आध्रेण चित्तद्वेकं चकार मिहं चित्पेत्वेना
जघान । अथ स्रक्तीर्वेश्यावृश्चदिन्द्रः प्रायच्छद्विश्वा भोजना सुदासे ॥ १७ ॥
शश्वन्तो हि शत्रवो राशुष्टे भेदस्य चिच्छर्धतो विन्द्र रन्धिम् । मर्तो एनः स्तुवतो
यः कृणोति तिग्मं तस्मिन्नि जाहि वज्रमिन्द्र ॥ १८ ॥ आशुदिन्द्रं यमुना तत्सवश्च
प्रात्र भेदं सर्वताता मुपायत् । अजासश्च शिश्रवो यक्षवश्च वलिं शीर्षाणि जवृ-
रश्व्यानि ॥ १९ ॥ न तं इन्द्र सुमतयो न रायः सञ्जने पूर्वा उपयो न नृत्वाः ।
देवकं चिन्मान्यमानं जघन्थाव त्मना वृहतः शम्बरं भेत् ॥ २० ॥ २७ ॥ प्र ये
गृहादममदुस्त्वाया पराशरः शतयातुर्वसिष्ठः । न ते भोजस्य सख्यं गृह्णन्ताश्च सृ-
रिभ्यः सुदिना व्युच्छान् ॥ २१ ॥ द्वे नप्तुर्देववतः शते गोर्वा रथा वधूमन्तां सु-
दासः । अर्हन्नये पैजवनस्य दानं होतैव सञ्ज पयमि रेभन् ॥ २२ ॥ उत्तारो मा

पैजवनस्य दाताः स्मर्दिष्यः कृशनिनो निरेके । ऋज्जासो मा पृथिविष्ठाः सुदास-
स्तोकं त्रैकाय श्रवसे वदन्ति ॥ २३ ॥ यस्य श्रवो रोदसी अन्तरुर्वी शीर्ष्णे शीर्ष्णे
विश्रुभाजा विभक्ता । सस्मेदिन्द्रं न चवतो गृणन्ति नि युध्यामधिमाशिशादुभीके ॥ २४ ॥
इमं नरो मरुतः सरयतानु दिवोदासं न पितरं सुदासं । अविष्टना पैजवनस्य केतं
दूणाशं चवमजरं दुद्योयु ॥ २५ ॥ २८ ॥

॥ १६ ॥ १—११ वसिष्ठ ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः—१, ५ त्रि-
ष्टुप् । ३, ६ निचृत्तिष्टुप् । ७, ६, १० विराट् त्रिष्टुप् । २ निचृत्पङ्क्तिः । ४
पङ्क्तिः । ८, ११ भुरिक् पङ्क्तिः ॥ स्वरः—१, ३, ५, ६, ७, ८, १० धैवतः । २,
४, ८, ११ पञ्चमः ॥

॥ १६ ॥ यस्तिग्मशृङ्गो वृषभो न भीम एकः कृष्टीश्च्यावयति प्र विश्वाः ।
यः शश्वतो अदाशुषो गयस्य प्रयन्तासि सुषितराय वेदः ॥ १ ॥ त्वं ह त्यदि-
न्द्र कुत्समावः शुश्रूषमाणस्तन्वा समर्थे । दासं यच्छुष्णं कुर्यवं न्यस्मा अरन्धय
आर्जुनेयाय शिञ्जन् ॥ २ ॥ त्वं धृष्णो धृपता वीतहव्यं प्रात्रो विश्वाभिरुतिभिः
सुदासम् । प्र पारुकुत्सिं असदस्युमावः क्षेत्रसाता वृत्रहत्येषु पूरुम् ॥ ३ ॥ त्वं
नृभिर्नमणो देववीतौ भूरीणि वृत्रा हर्यश्व हंसि । त्वं नि दस्युं चुमुदि धुनि चा-
स्वापयो दभीतये सुहन्तु ॥ ४ ॥ त्वं च्यौत्नानि वज्रहस्त तानि नव यत्पुरो न-
वति च सद्यः । निवेशने शततमाविवेपीरहन् च वृत्रं नमुचिमुताहन् ॥ ५ ॥ २६ ॥
सना ता ते इन्द्र भोजनानि रातहव्याय दाशुषे सुदासे । वृष्णे ते हरी वृषणा
युनज्मि व्यन्तु ब्रह्माणि पुरुशाक् वाजम् ॥ ६ ॥ मा ते अस्यां सहसावन्परिष्ठा-
व्याय भूम हरिवः परादै । त्रायस्व नोऽवृकेभिर्वस्त्रैस्तव प्रियासः सूरिषु स्याम
॥ ७ ॥ प्रियास इत्ते मघवन्नभिष्टौ नरो मदम शरणे सखायः । नि तूर्वशं नि याद्वं
शिशील्यतिथिग्वाय शंस्यं करिष्यन् ॥ ८ ॥ सद्यश्चिन्तु ते मघवन्नभिष्टौ नरः शं-
सन्त्युक्थशासं उक्था । ये ते हवेभिर्वि पृणीरदाशन्नस्मान्वृणीष्व युज्याय तस्मै
॥ ९ ॥ एते स्तोमा नरां नृतम तुभ्यमस्मद्वृज्यो ददतो मघानि । तेषामिन्द्र वृत्र-
हत्ये शिवो भूः सखा च शूरोऽविता च नृणाम् ॥ १० ॥ नू इन्द्र शूर स्तवमान
ऊती ब्रह्मनूतस्तन्वा वावृधस्व । उप नो वाजान्मिमीह्युप स्तीन्युयं पात स्वस्तिभिः
सदा नः ॥ ११ ॥ ३० ॥ २ ॥

अ० ५ । अ० ३ । व० ३] ३४७ [म० ७ । अ० २ । सू० २१ ।

॥ २० ॥ १—१० वसिष्ठ ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः—१ स्वराद् पङ्क्तिः । ७ भुरिक् पङ्क्तिः । २, ४, १० निचृत्त्रिष्टुप् । ३, ५ विराद्त्रिष्टुप् । ६, ८, ९ त्रिष्टुप् ॥ स्वरः—१, ७ पञ्चमः । २—६, ८, ९, १० धैवतः ॥

॥ २० ॥ उग्रो जज्ञे वीर्ययि स्वधावाञ्चक्रिरपो नर्यो यत्कारिष्यन् । जग्मि-
र्युवां नृपदन्मवोभिस्त्राता न इन्द्र एनसो महश्चित् ॥ १ ॥ हन्ता वृत्रमिन्द्रः शृणु-
वानः प्रावीक्षु वीरो जरितारमूती । कर्ता सुदासे अह वा उ लोकं दाता वसु मु-
हुरा दाशुषे भूत् ॥ २ ॥ युध्मो अनुर्वा खजकृत्समद्रा शूरः सत्रापाद् अनुपेमपा-
ब्धः । व्यास इन्द्रः पृतनाः स्वोजा अथा विश्वं शत्रूयन्तं जयान् ॥ ३ ॥ उभे
चिदिन्द्र रोदसी महित्वा पंप्राथ तविपीभिस्तुविष्मः । नि वज्रमिन्द्रो हरित्रान्मि-
मिज्जन्तसमन्धसा मदेपु वा उवोच ॥ ४ ॥ वृषा जजान वृषणं रणाय तमु चिन्ना-
री नर्ये समूव । प्र यः सैनानीरध नृभ्यो अस्तीनः सत्त्वा गवेषणः स धृष्णुः
॥ ५ ॥ १ ॥ नू चित्स भ्रैपते जनो न रेपन्मनो वो अस्य घोरमाविवासात् ।
यज्ञैर्य इन्द्रे दधते दुर्वासि क्षयत्स राय ऋतपा ऋतेजाः ॥ ६ ॥ यदिन्द्र पूर्वा
अपराय शिज्जन्नयज्ज्यायान्कनीयसो देष्णाम् । अमृत इत्पर्यासीत् दूरमा चित्र
चित्र्यं भरा रयि नः ॥ ७ ॥ यस्त इन्द्र प्रियो जनो ददाशदसन्निरेके अद्रिवः
सखा ते । वयं ते अस्यां सुमतौ चनिष्ठाः स्याम वस्थे अधनेतो नृपीता ॥ ८ ॥
एष स्तोमो अचिक्रद्वृषा त उत स्तामुर्मधवन्नक्रपिष्ट । रायस्कामो जरितारं त
आगन्त्वमङ्ग शक्र वस्व आ शक्रो नः ॥ ९ ॥ स न इन्द्र त्वयताया इपे धास्मना
च ये मघवानो जुनन्ति । वस्वी पु ते जरित्रे अस्तु शक्तिर्यूयं पात स्यस्तिभिः
सदा नः ॥ १० ॥ २ ॥

॥ २१ ॥ १—१० वसिष्ठ ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः—१, ६, ८, ९ विराद् त्रिष्टुप् । २, १० निचृत्त्रिष्टुप् । ३, ७ भुरिक् पङ्क्तिः । ४, ५ स्वराद् पङ्क्तिः ॥ स्वरः—१, २, ६, ८, ९, १० धैवतः । ३, ४, ५, ७ पञ्चमः ॥

॥ २१ ॥ असावि देवं गोऋजीक्रमन्थो न्यस्मिन्निन्द्रो अनुपेमुवाच । योधा-
मसि त्वा हर्यश्व यज्ञैर्वोधा नः स्तोममन्थसो मदेपु ॥ १ ॥ प्र यन्ति युतं विप-
यन्ति वह्निः सोममादौ विदधे दुधवाचः । न्यु भ्रियन्ते यशसो गृभादा दूर उपन्दो
वृषणो नृपाचः ॥ २ ॥ त्वमिन्द्र सवित्वा अपस्कः परिष्ठिता अहिना शूर पूर्वाः
त्वद्वावक्रे रथ्योऽन धेता रेजन्ते विश्वा कृत्रिमाणि भीषा ॥ ३ ॥ भीमो विष्णो

युधेभिरेषामपांसि विश्वा नर्याणि विद्वान् । इन्द्रः पुरो जहृषाणो वि द्यूधोद्वि-
वज्रहस्तो महिना जधान ॥ ४ ॥ न यातव्यं इन्द्र जूजुवुर्नो न वन्दना शविष्ठ वेद्याभिः ।
स शर्वदर्यो विपुणस्य जन्तोर्मा शिश्रदेवा अपि गुर्जतं नः ॥ ५ ॥ ३ ॥ अभि
क्रन्वेन्द्र भूर्य ज्वन्न ते विव्यद्महिमानं रजांसि । स्वेना हि वृत्रं शर्वसा जघन्य
न शत्रुगन्तं विविदद्युधा ते ॥ ६ ॥ देवार्शित्ते असुर्याय पूर्वोऽनुं ज्ञत्राय ममिरे
सहांसि । इन्द्रो मयानि दयते विषहेन्द्रं वाजस्य जोहुवन्त सातौ ॥ ७ ॥ क्रीरि-
श्चिद्वि त्वामवसे जुहावेशानमिन्द्र सौभगस्य भूरैः । अवो वभूथ शतमूते अस्मे
अभिज्जुस्त्वावतो वरुता ॥ ८ ॥ सखायस्त इन्द्र विश्वहं स्याम नमोवृधासो
महिना तरुव । वृन्वन्तु स्मा तेऽवसा समीक्रेभीतिमर्यो वनुषां शवांसि ॥ ९ ॥ स
न इन्द्र त्वयताया इपे धास्तमना च ये मयवानो जुनन्ति । वस्वी पु ते जरित्रे
अस्तु शक्तिर्युयं पात स्युस्तिभिः सदा नः ॥ १० ॥ ४ ॥

॥ २२ ॥ १-६ वसिष्ठ ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः-१ भुरिगुणिक ।
२, ७ निचृदनुष्टुप् । ३ भुरिगनुष्टुप् । ५ अनुष्टुप् । ६, ८ विराडनुष्टुप् । ४ आ-
र्ची पङ्क्तिः । ९ विराट् त्रिष्टुप् ॥ स्वरः-१ ऋपभः । २, ३, ५-८ गान्धारः ।
४ पञ्चमः । ६ धैवतः ॥

॥ २२ ॥ पित्रा सोममिन्द्र मन्दंतु त्वा यं ते सुपाव हर्षश्वाद्रिः । सोतुर्वाहु-
भ्यां सुयतो नार्या ॥ १ ॥ यस्ते मद्रो युज्यश्चारुरस्ति येन वृत्राणि हर्षश्च हंसि ।
स त्वा मिन्द्र प्रभूवसो ममत्तु ॥ २ ॥ वोधा सु मे मघवन्वाचमेमां यां ते वसिष्ठो
अर्चन्ति प्रशस्तिम् । इमा ब्रह्म सध्रमादे जुपस्व ॥ ३ ॥ श्रुधी हवं विपिपानस्या-
द्रेर्वोधा विप्रस्यार्चतो मनीषाम् । कृष्वा दुवांस्यन्तमा सचेमा ॥ ४ ॥ न ते गिरो
अपि मृष्ये तुरस्य न सुष्टुतिमसुर्यस्य विद्वान् । सदा ते नाम स्वयशो विवक्मि
॥ ५ ॥ ५ ॥ भूरि हि ते सर्वना मानुषेषु भूरि मनीषी हवते त्वामित् । मारे अ-
स्पन्मववृज्ज्योक्ताः ॥ ६ ॥ तुभ्येदिमा सर्वना शूर विश्वा तुभ्यं ब्रह्माणि वर्धना
कृणोमि । त्वं नृभिर्हव्यो विश्वधासि ॥ ७ ॥ नू चिन्तु ते मन्यमानस्य दस्मोद-
न्तुवन्ति महिमानमुग्र । न वीर्यमिन्द्र ते न राधः ॥ ८ ॥ ये च पूर्व ऋपयो ये च
नूना इन्द्र ब्रह्माणि जनयन्त विप्राः । अस्मे ते सन्तु सख्या शिवानि यूयं पात
न्युस्तिभिः सदा नः ॥ ९ ॥ ६ ॥

॥ २३ ॥ १-६ वसिष्ठ ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः-१, ६ भुरिक-

अ० ५ । अ० ३ । व० ६] ३४६ [म० ७ । अ० २ । सू० २५ ।

पङ्क्तिः । ४ स्वराट् पङ्क्तिः । २, ३ विराट् त्रिष्टुप् । ५ निचृत्त्रिष्टुप् ॥ स्वरः-१, ४, ६ पञ्चमः । २, ३, ५ धैवतः ॥

॥ २३ ॥ उदु ब्रह्माण्यैरत श्रवस्येन्द्रं समर्थं महया वसिष्ठ । आ यो विश्वानि शर्वसा ततानोपश्रोता म ईवतो वचांसि ॥ १ ॥ अयामि घोषं इन्द्र देवजामिरि-
रज्यन्त यच्छुरुधो विवाचि । नहि स्वमायुश्चिकित्ते जनेषु तानीदं ह्यस्यति पर्ण्य-
स्मान् ॥ २ ॥ युजे रथं गवेपणं हरिभ्यामुप ब्रह्माणि जुजुषाणमस्थुः । वि वाधिष्ट
स्य रोदसी महित्वेन्द्रो वृत्राण्यप्रती जघन्वान् ॥ ३ ॥ आपश्चित्पिप्युः स्तुर्यो न
गावो नक्षत्रतं जरितारस्त इन्द्र । याहि वायुर्न नियुतो नो अच्छा त्वं हि धीभि-
र्दयसे वि वाजान् ॥ ४ ॥ ते त्वा मदा इन्द्र मादयन्तु शुष्मिणं तुविरार्धसं जरित्रे
एको देवत्रा दयसे हि मर्तानस्मिञ्छ्वर सर्वने मादयस्व ॥ ५ ॥ एवेदिन्द्रं वृषणं
वज्रवाहुं वसिष्ठासो अभ्यर्चन्त्यकैः । स नः स्तुतो वीरवत्पातु गोमधूयं पात स्व-
स्तिभिः सदा नः ॥ ६ ॥ ७ ॥

॥ २४ ॥ १-६ वसिष्ठ ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः-१, ३ निचृत्त्रि-
ष्टुप् । २, ५ त्रिष्टुप् । ४ विराट् त्रिष्टुप् । ६ विराट् पङ्क्तिः ॥ स्वरः-१-५ धै-
वतः । ६ पञ्चमः ॥

॥ २४ ॥ योनिष्ट इन्द्र सदर्ने अकारि तमा नृभिः पुरुहूत प्र याहि । असो
यथा नोऽविता वृधे च ददो वसूनि ममदश्च सोमैः ॥ १ ॥ गृभीतं ते मन इन्द्र
द्विर्होः सुतः सोमः परिपिक्ता मधूनि । विसृष्टेना भरते सुवृक्तिरियमिन्द्रं जो-
हुवती मनीषा ॥ २ ॥ आ नो दिव आ पृथिव्या ऋजीपिन्निदं बर्हिः सोमपेयाय
याहि । वहन्तु त्वा हरयो मय्यञ्चमाङ्गुपमच्छा तवसं मदाय ॥ ३ ॥ आ नो वि-
श्वाभिरूतिभिः सजोषा ब्रह्म जुषाणो हर्यश्व याहि । वरीवृजत्स्थविरोभिः सुशि-
प्रास्मे दधद्वृषणं शुष्ममिन्द्र ॥ ४ ॥ एष स्तोमो मह उग्राय वाहे धुरीवात्यो न
वाजयन्नधाधि । इन्द्रं त्वायमर्क ईष्टे वसूनां दिवीव द्यामधि नः श्रोमतं धाः ॥ ५ ॥
एवा न इन्द्र वार्यस्य पूरि प्र ते महीं सुमतिं वेविदाम । इपं पिन्व मयवञ्चः
सुवीरां यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ६ ॥ ८ ॥

॥ २५ ॥ १-६ वसिष्ठ ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः-१ निचृत्पङ्क्तिः ।
२ विराट् पङ्क्तिः । ४ पङ्क्तिः । ६ स्वराट्पङ्क्तिः । ३ विराट् त्रिष्टुप् । ५ निचृत्त्रिष्टुप् ॥
स्वरः-१, २, ४, ६ पञ्चमः । ३, ५ धैवतः ॥

॥ २५ ॥ आ ते म॒ह इन्द्रो॑त्यु॒ग्र स॒मन्य॑यो यत्न॒मर॑न्त॒ सेनाः । प॒ताति॑ द्वि-
पु॒त्र्यस्य॑ वा॒द्रोमो॑ ते म॒नो वि॒ष्ट्र्य॒ग्वि चा॑रीत् ॥ १ ॥ नि दु॒र्ग इन्द्र॑ श॒नधि॑ष्टमि-
वा॒न्भि ये नो॑ म॒तीसो॑ अ॒मन्ति॑ । आ॒रे तं शंसं॑ कृ॒णुहि॑ नि॒जित्सो॑रा नो॑ भर
स॒म्भर॑णं वसु॑नाम् ॥ २ ॥ श॒तं ते शि॒मि॒व्रुत॑यः सु॒दासे॑ स॒हस्रं॑ शंसा॑ उ॒त रा॒ति-
र॑स्तु । ज॒हि व॒ध॒र्व॒न॒यो म॒र्त्यस्या॑स्मे शु॒म्नम॑धि र॒त्नं च॑ धेहि ॥ ३ ॥ त्वाव॑तो हीन्द्र
क्र॒न्वे अ॒स्मि त्वाव॑तोऽ॒वितुः॑ शूर॒ रा॒ता । वि॒श्वेद॑हा॒नि त॒विपी॑व उ॒ग्रं ओ॒कः कृ॒णुष्व॑
ह॒रि॒यो न मे॑र्याः ॥ ४ ॥ कु॒त्सा ए॒ते ह॒र्य॑श्वाय॒ शू॒पमि॑न्द्रे स॒हो दे॒वज॑तमि॒यानाः॑ ।
स॒वा कृ॑धि सु॒ह॒नो शूर॑ वृ॒त्रा व॒यं तरु॑त्राः स॒नुयाम॑ वाज॑म् ॥ ५ ॥ ए॒वा न॑ इन्द्र
वा॒र्यस्य॑ पृ॒थि॒म ते॑ म॒हीं सु॑म॒तिं वै॒वि॒दाम॑ । इ॒पं पि॒न्व म॒घव॑द्भ॒यः सु॒वीरा॑ यू॒यं पा॑त
स्व॒स्तिभिः॑ सदा॑ नः ॥ ६ ॥ ६ ॥

॥ २६ ॥ १-५ वसिष्ठ ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः—१, २, ३, ४
त्रिष्टुप् । ५ निचृत्त्रिष्टुप् ॥ धैवतः स्वरः ॥

॥ २६ ॥ न सोम॑ इन्द्र॒मसु॑तो म॒माद॑ ना॒त्रह्मा॑णो म॒घवा॑नं सु॒तासः॑ । तस्मा॑
उ॒वथ॑ ज॒नये॑ यज्जु॒जोप॑च॒वन्न॑वी॒यः शृ॒णव॑द्यथा॒ नः ॥ १ ॥ उ॒वथ॑उ॒वथे॑ सोम॑ इन्द्रं
म॒माद॑ नी॒थेनी॑थे म॒घवा॑नं सु॒तासः॑ । यदो॑ स॒वाधः॑ पि॒तरं॑ न पु॒त्राः स॑मा॒नद॑क्षा अ-
व॑से ह॒वन्ते॑ ॥ २ ॥ च॒कार॑ ता कृ॒णव॑न्नून॒मन्या॑ या॒नि वृ॒वन्ति॑ वे॒धसः॑ सु॒तेषु॑ । ज-
नी॑रि॒व प॒तिरे॑कः स॒मानो॑ नि मा॒मृजे॑ पु॒र इन्द्रः॑ सु॒ सर्वाः॑ ॥ ३ ॥ ए॒वा त॒माहु॑रु॒त
शृ॒णव॑ इन्द्र॒ एको॑ वि॒भक्ता॑ त॒राणि॑म॒वाना॑म् । मि॒थस्तु॑र॒ ऊ॒तयो॑ यस्य॒ पूर्वी॑र॒स्मे भ-
द्रा॑णि स॒ध्वत॑ प्रि॒याणि॑ ॥ ४ ॥ ए॒वा वसि॑ष्ठ इन्द्रं॒मूत॑ये नृ॒नृकृ॑ष्टी॒नां वृ॑ष॒भं सु॒ते गृ॑-
णाति॑ । स॒हस्रि॑ण॒ उ॒प नो॑ मा॒हि वा॒जान्यू॑यं पा॑त स्व॒स्तिभिः॑ सदा॑ नः ॥ ५ ॥ १० ॥

॥ २७ ॥ १-५ वसिष्ठ ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः—१, ५ विराट्
त्रिष्टुप् । २ निचृत्त्रिष्टुप् । ३, ४ त्रिष्टुप् ॥ धैवतः स्वरः ॥

॥ २७ ॥ इन्द्रं॑ नरो॑ ने॒मधि॑ता ह॒वन्ते॑ यत्पा॒र्या॑ गु॒नज॑ते धि॒यस्ताः॑ । शू॒रो नृ॑-
पा॒ता श॒र्वस॑श्च॒क्रान॑ आ गो॒मति॑ व्र॒जे भ॑क्षा त्वं नः ॥ १ ॥ य इन्द्र॑ शु॒ष्मो म॒घ-
व॑न्ते अ॒स्ति शि॒क्षा स॒खिभ्यः॑ पु॒रुहू॑त नृ॒भ्यः । त्वं हि॑ हृ॒ण्हा म॑घ॒वन्वि॑चे॒ता अ॒पा
वृ॒धि परि॑वृ॒त्तं न॑ रा॒धः ॥ २ ॥ इन्द्रो॑ रा॒जा ज॒गतश्च॑र्प॒णीना॑म॒धि क्ष॑मि वि॒पु॒रुषं॑ य-
द॑स्ति । ततो॑ द॒दाति॑ वा॒शुषे॑ वसु॑नि चो॒द॒द्रा॒व॒ उप॑स्तु॒तश्चि॒द॒र्वाक् ॥ ३ ॥ नू चि॑न्न

अ० ५ । अ० ३ । व० १४] ३५? [म० ७ । अ० २ । सू० ३० ।

इन्द्रो मयवा सहृती दानो वाजं नि यमते न ऊती । अनूता यस्य दक्षिणा पी-
पायं वामं नृभ्यो अभिचीता सखिभ्यः ॥ ४ ॥ नू इन्द्र रागे वरिवस्कृधी न आ ते
मनो ववृत्याम मघाय । गोमदश्वावद्रथवद्वचन्तो यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ५ ॥ ११ ॥

॥ २८ ॥ १-५ वसिष्ठ ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः-१, २, ५ नि-
चृत्त्रिष्टुप् । ३ भुरिक्पङ्क्तिः । ४ स्वराट्पङ्क्तिः ॥ स्वरः-१, २, ५ धैवतः । ३, ४ पञ्चमः ॥

॥ २८ ॥ ब्रह्मा ए इन्द्रोप याहि विद्वानर्वाञ्चस्ते हरयो सन्तु युक्ताः । विश्वे
चिद्धि त्वा विहवन्त मर्ता अस्माकमिच्छृणुहि विश्वमिन्व ॥ १ ॥ हव त इन्द्र म-
हिमा व्यानद्ब्रह्म यत्पासि शवसिन्नृषीणाम् । आ यद्वज्रं दधिपे हस्त उग्र घोरः
सन्क्रत्वा जनिष्ठा अपाळहः ॥ २ ॥ तव प्रणीतीन्द्र जोहुवानान्तसं यन्नृन् रोदसी
निनेथ । महे जत्राय शर्वमे हि जज्ञेऽतूतुजि चिचूतुजिरशिश्नत् ॥ ३ ॥ एभिर्न इ-
न्द्राहभिर्दशस्य दुर्मित्रासो हि जितयः पवन्ते । प्रति यच्चष्टे अर्चतमनेना अर्चिता
वरुणो मायी नः सात् ॥ ४ ॥ वोचेमेदिन्द्रं मघवानमेनं महो रायो राधसो यद-
दन्नः । यो अर्चतो ब्रह्मकृतिमर्विष्ठो यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ५ ॥ १२ ॥

॥ २९ ॥ १-५ वसिष्ठ ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः-१ स्वराट्पङ्क्तिः ।
३ पङ्क्तिः । २ विराट्त्रिष्टुप् । ४, ५ निचृत्त्रिष्टुप् ॥ स्वरः-१, ३ पञ्चमः । २,
४, ५ धैवतः ॥

॥ २९ ॥ अयं सोम इन्द्र तुभ्यं सुन्व आ तु प्र याहि हरिवस्तदोकाः । पित्रा
त्वस्य सुपुतस्य चारोर्ददौ मघानि मघवन्नियानः ॥ १ ॥ ब्रह्मन्वीर ब्रह्मकृतिं जु-
षाणोऽर्वाचीनो हरिभिर्याहि तूयम् । अस्मिन्नूपु सर्वने मादयस्वोप ब्रह्माणि शृणव
इमा नः ॥ २ ॥ का ते अस्त्यरेङ्कृतिः सूक्तैः कदा नूनं ते मघवन्दाशेम । विश्वा म-
तीरा ततने त्वायाधा म इन्द्र शृणवो हवेमा ॥ ३ ॥ उतो घ्रा ते पुरुष्याऽइदास-
न्येषां पूर्वेषामशृणोर्ऋषीणाम् । अधाहं त्वा मघवञ्जोहवीमि त्वं न इन्द्रासि प्र-
मातिः पितेव ॥ ४ ॥ वोचेमेदिन्द्रं मघवानमेनं महो रायो राधसो यददन्नः । यो
अर्चतो ब्रह्मकृतिमर्विष्ठो यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ५ ॥ १३ ॥

॥ ३० ॥ १-५ वसिष्ठ ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः-१ विराट् त्रि-
ष्टुप् । २ निचृत्त्रिष्टुप् । ३ निचृत्पङ्क्तिः । ४, ५ स्वराट् पङ्क्तिः ॥ स्वरः-१, २ धै-
वतः । ३, ४, ५ पञ्चमः ॥

अ० ४ । अ० ३ । व० १७] ३५२ [म० ७ । अ० २ । सू० ३२ ।

॥ ३० ॥ आ नो देव शर्वसा याहि शुष्मिन्भवा वृध इन्द्र रायो अस्य । महे
नृमणाय नृपते सुवज्र महि जुवाय पौस्याय शूर ॥ १ ॥ हवन्त उ त्वा हव्यं वि-
वाचि तनूष गृहाः सूर्यस्य साता । खं विश्वेषु सेन्यो जनेषु त्वं वृत्राणि रन्धया
सुहन्तु ॥ २ ॥ अहा यदिन्द्र मुदिना व्युच्छान्दधो यत्केतुमुपमं समत्सु । न्यःत्रिः
सीददसुगे न होता हुवानो अत्र सुभगाय देवान् ॥ ३ ॥ वयं ते त इन्द्र ये च
देव स्तवन्त शूर ददतो मयानि । यच्छा सूरिभ्य उग्रमं वरुथं स्वाभुवो जरणा-
यश्नवन्त ॥ ४ ॥ योचेमेदिन्द्रं मयवानमेनं महो रायो राधसो यददन्नः । योऽर्चतो
व्रतकृतिमविष्टो यूयं पात स्यस्तिभिः सदा नः ॥ ५ ॥ १४ ॥

॥ ३१ ॥ १-१२ वसिष्ठ ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः-१ विराड्गायत्री ।
२, ८ गायत्री । ६, ७, ९ निचृद्गायत्री । ३, ४, ५ आर्च्युष्णिक् । १०, ११
भुरिगनुष्टुप् । १२ अनुष्टुप् ॥ स्वरः-१, २, ६-९ पङ्कजः । ३, ४, ५ ऋपभः ।
१०-१२ गान्धारः ॥

॥ ३१ ॥ प्र वृ इन्द्राय मादन्तं हयैश्वाय गायत । सखायः सोमपात्रे ॥ १ ॥
शंसेदुवयं सुदानं व उत युक्तं यथा नरः । चक्रमा सत्यरोधसे ॥ २ ॥ त्वं न इन्द्र
वाजयुस्त्वं गव्युः शतक्रतो । त्वं हिरण्ययुर्वसो ॥ ३ ॥ वयमिन्द्र त्वायवोऽभि प्र
णोनुमो वृषन् । विद्धी त्वस्य नो वसो ॥ ४ ॥ मा नो निदे च वक्तव्येऽर्यो रन्धी-
रराण्ये । त्वे अपि क्रतुर्मम ॥ ५ ॥ त्वं वर्मासि सप्रथः पुरोयोधश्च वृत्रहन् । त्वया
प्रति ब्रुवे युजा ॥ ६ ॥ १५ ॥ मह्यं उतासि यस्य तेऽनु स्वधावरी सहः । मन्नाते
इन्द्र रोदसी ॥ ७ ॥ तं त्वा मरुत्वती परि भुवद्वाणी स्यावरी । नक्षमाणा सह
युभिः ॥ ८ ॥ ऊर्ध्वासस्त्वान्विन्दन्वो भुवन्दस्मण्य अवि । सं ते नमन्त कृप्यः
॥ ९ ॥ प्र वो महे महिष्ठये भरध्वं प्रचेतसे प्र सुमतिं कृणुध्वम् । विशः पूर्वीः प्र
चरा चर्षणिप्राः ॥ १० ॥ उरुव्यचसे महिने सुवृक्तिमिन्द्राय ब्रह्म जनयन्त विप्राः ।
तस्य व्रतानि न मिनन्ति धीराः ॥ ११ ॥ इन्द्रं वाणीरनुत्तमन्युमेव सत्रा राजा-
नं दधिरे सहध्वै । हयैश्वाय वह्या समापीन् ॥ १२ ॥ १६ ॥

॥ ३२ ॥ १-२७, २६, २७ वसिष्ठः । २६ वसिष्ठः शक्तिर्वा ऋषिः ॥
इन्द्रो देवता ॥ छन्दः-१, ४, २४ विराड् बृहती । ६, ८, १२, १६, १८, २६
निचृद्बृहती । ११, २७ बृहती । १७, २५ भुरिग्वृहती । २१ स्वराड्बृहती ।

अ० ५ । अ० ३ । व० २०] ३५३ [म० ७ । अ० २ । सू० ३२ ।

२, ६ पङ्क्तिः । ५, १३, १५, १६, २३ निचृत्पङ्क्तिः । ३ साम्नीपङ्क्तिः । ७ विराट् पङ्क्तिः । १०, १४ भुरिगनुष्टुप् । २०, २२ स्वराडनुष्टुप् ॥ स्वरः-१, ४, ६, ८, ११, १२, १६, १७, १८, २१, २४, २५, २६, २७ मध्यमः । २, ३, ५, ७, ९, १३, १५, १६, २३ पञ्चमः । १०, १४, २०, २२ गान्धारः ॥

॥ ३२ ॥ मो पु त्वा वाघतश्चनारे अस्मन्नि रीरमन् । आरात्ताचित्सधमादं
न आ गद्दीह वा सन्तुषं शुधि ॥ १ ॥ इमे हि ते ब्रह्मकृतः सुते सचा मथो न
मन्त आसते । इन्द्रे कामं जरितारो वसूयवो रथे न पादमा दधुः ॥ २ ॥ राय-
स्कांमो वज्रहस्तं सुदक्षिणं पुत्रो न पितरं हुवे ॥ ३ ॥ इम इन्द्राय सुन्विरे सोमा-
सो दध्याशिरः । तां आ मदाय वज्रहस्त पीतये हरिभ्यां याह्योक् आ ॥ ४ ॥
श्वच्छुत्कर्ण इयते वसूनां नू चिन्नो मधिपद्गिरः । सद्यश्चिद्यः सहस्राणि शता
ददन्नकिर्दित्सन्तमा मिनत् ॥ ५ ॥ १७ ॥ स वीरो अप्रतिष्कृत इन्द्रेण शूशुवे नृभिः ।
यस्ते गभीरा सर्वनानि वृत्रहन्त्सुनोत्या च धावति ॥ ६ ॥ भवा वरुथं मघवन्म-
घोनां यत्समजासि शर्धतः । वि त्वाहतस्य वेदनं भजेमहा दूणाशो भरा गयम्
॥ ७ ॥ सुनोता सोमपावे सोममिन्द्राय वज्रिणे । पचता पक्तीरवसे कृणुध्वमित्पृ-
णन्नित्पृणते मयः ॥ ८ ॥ मा सैधत सोमिनो दक्षता महे कृणुध्वं राय आतुजे ।
तरणिरिज्जयति चेति पुष्यति न देवासः कवत्रवे ॥ ९ ॥ नकिः सुदासो रथं
पर्यास न रीरमत् । इन्द्रो यस्यान्विता यस्य मरुतो गमत्स गोमति वृजे ॥ १० ॥
॥ १८ ॥ गमद्वाजं वाजयन्निन्द्र मर्त्यो यस्य त्वयविता भुवः । अस्माकं बोध्याविता
रथानामस्माकं शूर नृणाम् ॥ ११ ॥ उदिन्वस्य रिच्यतेऽंशो धनं न जिग्युषः ।
य इन्द्रो हरिवात्र दधन्ति तं रिपो दक्षं दधाति सोमिनि ॥ १२ ॥ मन्त्रमखर्वं
सुधितं सुपेशं दधात यज्ञियेषा । पूर्वीश्चन प्रसितयस्तरन्ति तं य इन्द्रे कर्मणा
भुवत् ॥ १३ ॥ कस्तमिन्द्र त्वावसुमा मर्त्यो दधर्षति । श्रद्धा इत्तं मघवन्पायं द्विवि
वाजी वाजं सिषासति ॥ १४ ॥ मघोनः स्म वृत्रहत्येषु चोदय ये ददन्ति प्रिया
वसु । तव प्रणीती हर्यश्व सूरिभिर्विश्वा तरेम दुरिता ॥ १५ ॥ १६ ॥ तवेदिन्द्रा-
वमं वसु त्वं पुष्यसि मध्यमम् । सत्रा विश्वस्य परमस्य राजसि नकिष्ठा गोपु
वृणवते ॥ १६ ॥ त्वं विश्वस्य धनदा असि श्रुतो य ई भवन्त्याजयः । तवायं
विश्वः पुरुहूत पार्थिवोऽवस्युर्नाम भिज्जते ॥ १७ ॥ यदिन्द्र यावत्स्त्वमेतावद्वह-
मीशीय । स्तोतारमिदिधिपेय रदावसो न पापत्वाय रासीय ॥ १८ ॥ शिन्नेय-
मिन्महयते दिवेदिवे राय आ कुहचिद्विदे । नहि त्वदन्यन्मवन्न आप्यं वस्यो आ

अ० ५ । अ० ३ । व० २३] ३५४ [म० ७ । अ० २ । सू० ३३ ।

विता वन ॥ १६ ॥ तरणिरित्तिपासति वाजं पुरन्ध्या युजा । आ व इन्द्रं पुरुहूतं
नेमि गिरा नेमिं तष्टेव सुद्वम् ॥ २० ॥ २० ॥ न दुष्टुती मर्त्यो विन्दते वसु न स्रधन्तं
गुयिर्नशत् । सुशक्तिरिन्मवन्तुभ्यं मावते देप्पं यत्पार्यं दिवि ॥ २१ ॥ अभि त्वा
शूर नोनुमोऽहुग्धा इव धेनवः । ईशानमस्य जगतः स्वर्दशमीशानमिन्द्र तस्थुपः
॥ २२ ॥ न त्वावा अन्यो दिव्यो न पार्थिवो न जातो न जनिष्यते । अश्वायन्तो
मयवन्निन्द्रवाजिनो गव्यन्तस्त्वा हवामहे ॥ २३ ॥ अभी पतस्तदा भरेन्दू ज्यायः
कर्नायसः । पुरुवसुहिं मयवन्तसनादसि भरेभरे च हव्यः ॥ २४ ॥ परा गुदस्व
मयवन्मित्रान्तसुवेदा नो वसू कृधि । अस्माकं बोध्यविता महाधने भवा वृधः
सखीनाम् ॥ २५ ॥ इन्द्रु कर्तुं न आ भेर पिता पुत्रेभ्यो यथा । शिक्ता णो अ-
स्मिन्पुरुहूत यामनि जीवा ज्योतिरशीमहि ॥ २६ ॥ मा नो अज्ञाता वृजना
दुराध्योऽमाशिवामो अवं क्रमुः । त्वया वयं प्रवतः शश्वतीरुपोऽति शूर तरा-
मसि ॥ २७ ॥ २१ ॥

॥ ३३ ॥ १-१४ संस्तवो वसिष्ठस्य सपुत्रस्येन्द्रेण वा संवादः ॥ १-६ वसिष्ठ-
पुत्राः । १०-१४ वसिष्ठ ऋषिः ॥ त एव देवताः ॥ छन्दः-१, २, ६, १२,
१३ त्रिष्टुप् । ३, ४, ५, ७, ९, १४ निचृत्त्रिष्टुप् । ८, ११ विराड्त्रिष्टुप् ।
१० भुरिकूपङ्गिः ॥ स्वरः-१-६, ११, -१४ धैवतः । १० पञ्चमः ॥

॥ ३३ ॥ धित्यञ्चो मा दक्षिणतस्कपदा धियञ्जिन्वासो अभि हि प्रम-
न्दुः । उत्तिष्ठन्वोचे परि ग्रहिणो नृन्म मे दूरादवितत्रे वसिष्ठाः ॥ १ ॥ दूरादिन्द्र-
मनयन्ना सुतेन तिरो वैशन्तमति पान्तं पुग्रम् । पाशद्युम्नस्य वायुतस्य सोमात्सुता-
दिन्द्रो अवृणीता वसिष्ठान् ॥ २ ॥ एवेक्षु कं सिन्धुमेभिस्ततारेवेक्षु कं भेदेमभि-
र्जयान । एवेक्षु कं दाशराज्ञे सुदासं प्रावदिन्द्रो ब्रह्मणा वो वसिष्ठाः ॥ ३ ॥
जुष्टी नरो ब्रह्मणा वः पितृणामक्षमव्ययं न किला रिपाथ । यच्छकरीषु वृहता
रवेणेन्द्रे शुष्ममदधाता वसिष्ठाः ॥ ४ ॥ उद्यामिवे चृष्णजो नायितासोऽदीधयु-
र्दाशराज्ञे वृतासः । वसिष्ठस्य स्तुवत इन्द्रो अश्रोदुरं वृत्सुभ्यो अकृणोदु लोक-
म् ॥ ५ ॥ २२ ॥ दण्डा इवेन्द्रोऽवर्जनास आसन्परिच्छिन्ना भरता अर्भकासः । अ-
भयव पुरणता वसिष्ठ आदिचृत्सूनां विशो अप्रथन्त ॥ ६ ॥ त्रयः कृण्वन्ति
भुवनेषु रेतस्त्रिन्त्रः प्रजा आर्या ज्योतिरग्राः । त्रयो धर्मास उपसं सचन्ते सर्वा
इतो अर्नु विदुर्वसिष्ठाः ॥ ७ ॥ सूर्यस्येव वक्षथो ज्योतिरेपां समुद्रस्येव महिमा

अ० ५ । अ० ३ । व० २६] ३५५ [प० ७ । अ० ३ । सू० ३४ ।

गभीरः । वार्तस्येव प्रजयो नान्येन स्तोमो वसिष्ठा अन्वेतये वः ॥ ८ ॥ त इ-
न्द्रियं हृदयस्य प्रकेतैः सहस्रवल्गुमभि सं चरन्ति । यमेन ततं परिधिं वयन्तोऽ-
प्सरस उप सेदुर्वसिष्ठाः ॥ ९ ॥ विद्युतो ज्योतिः परि सञ्जिहानं मित्रावरुणा
यदर्पश्यतां त्वा । तत्ते जन्मोतैकं वसिष्ठागस्त्यो यत्ता विश आजभारं ॥ १० ॥
॥ १२ ॥ उतासि मैत्रावरुणो वसिष्ठोर्वश्या ब्रह्मन्मनसोऽधि जातः । द्रुप्तं स्क्रुन्नं ब्र-
ह्मणा दैव्येन विश्वे देवाः पुस्क्रे त्वाददन्त ॥ ११ ॥ स प्रकेत उभयस्य प्रविद्या-
न्तसहस्रदान उत वा सदानः । यमेन ततं परिधिं वयिष्यन्नप्सरसः परि जज्ञे व-
सिष्ठः ॥ १२ ॥ सत्रे ह जातविषिता नमोभिः कुम्भे रेतः सिषिचतुः समानम् ।
ततो ह मान उदियाय मध्यात्ततो जातमृषिमाहुर्वसिष्ठम् ॥ १३ ॥ उक्थभृतं सा-
मभृतं विभर्ति ग्रावाणं विभ्रत्प्र वदात्यग्रे । उपैतमाध्वं सुमनस्यमाना आ वो ग-
च्छाति प्रवृद्धो वसिष्ठः ॥ १४ ॥ २४ ॥ २ ॥

॥ ३४ ॥ १—२५ वसिष्ठ ऋषिः ॥ १—१५, १८—२५ विश्वे देवाः ।
१६ अहिः । १७ अहिर्बुध्न्यो देवता ॥ छन्दः—१, २, ५, १२, १३, १४,
१६, १६, २० भुरिगार्चीगायत्री । ३, ४, १७ आर्ची गायत्री । ६, ७, ८, ९,
१०, ११, १५, १८, २१ निचृत्त्रिपादगायत्री । २२, २४ निचृदार्पी त्रिष्टुप् ।
२३ आर्पी त्रिष्टुप् । २५ विराडार्पी त्रिष्टुप् च ॥ स्वरः—१—२२, २४ पङ्कजः ।
२३, २५ धैवतः ॥

॥ ३४ ॥ प्र शुक्रैतु देवी मनीषा अस्मत्सुतष्टो रथो न वाजी ॥ १ ॥
विदुः पृथिव्या दिवो जनित्रं शृण्वन्त्याषो अध चरन्तीः ॥ २ ॥ आर्षध्विदस्मै
पिन्वन्त पृथ्वीर्वृत्रेषु शूरा मंसन्त उग्राः ॥ ३ ॥ आ धूर्ध्वस्मै दधाताश्चानिन्द्रो
न वज्री हिरण्यवाहुः ॥ ४ ॥ अभि प्र स्थाताहेव यज्ञं यातेव पत्नन्तमनां हिनोत
॥ ५ ॥ तमनां समत्सु हिनोत यज्ञं दधात केतुं जनाय वीरम् ॥ ६ ॥ उदस्य शु-
ष्माञ्जानुर्नार्त विभर्ति भारं पृथिवी न भूम ॥ ७ ॥ हवामि देवाँ अयातुरग्ने सा-
धन्वतेन धियं दधामि ॥ ८ ॥ अभि वो देवीं धियं दधिध्वं प्र वो देवत्रा वार्चं
कृणुध्वम् ॥ ९ ॥ आ चष्ट आसां पाथो नदीनां वरुण उग्रः सहस्रचक्षाः ॥ १० ॥
॥ १२ ॥ राजा राष्ट्रानां पेशो नदीनामनुत्तमस्मै जत्रं विश्वायु ॥ ११ ॥ अविष्टो
अस्मान्विश्वासु विच्वद्युं कृणोत शंसं निनित्सोः ॥ १२ ॥ व्येतु दिव्यद्विषामशं-
वा युयोत विष्वग्रपस्तनूनाम् ॥ १३ ॥ अवीन्नो अग्निर्हव्यान्नमोभिः प्रष्टो अस्मा

यथापि स्तोमः ॥ १४ ॥ सज्ज्वेवेभिर्गपां नपातं सखायं कृध्वं शिवो नो अस्तु
 ॥ १५ ॥ अज्जापुर्वयैरदिं गृणीषि कुत्रे नदीनां रजःसु पीदन् ॥ १६ ॥ मा नोऽ-
 दिर्विध्यो निषे धान्मा युतो अस्य सिधदतायोः ॥ १७ ॥ उत नः एषु नृषु श्रवो
 भः प्र राये यन्तु शर्थेन्नो अर्थः ॥ १८ ॥ तपन्ति शत्रुं स्वर्णं भूमा महासेनासो
 अयेभिरेषाम् ॥ १९ ॥ आ यज्ञः पत्नीर्गमन्त्यच्छा त्वष्टा सुपाणिर्दधातु वीरान्
 ॥ २० ॥ २६ ॥ प्रति नः स्तोमं त्वष्टा जुपेत् स्यादस्मे अरमर्तिर्वसूयुः ॥ २१ ॥
 ना नो रासघातिपात्रो वसुन्या रोदसी वरुणानी शृणोतु । वरुचीभिः सुशरणो नो
 अस्तु त्वष्टा सुदत्रो वि दधातु रायः ॥ २२ ॥ तत्रो रायः पर्वतास्तन्तु आपस्तत्रा-
 तिपात्र ओपधीरुत आः । वनस्पतिभिः पृथिवी सजोपा उभे रोदसी परि पासतो
 नः ॥ २३ ॥ अतु तद्वी रोदसी जिहातामनु द्युतो वरुण इन्द्रसखा । अतु विश्वे
 मन्तो ये सदासो रायः स्याम धरुणं धियर्ध्वं ॥ २४ ॥ तत्र इन्द्रो वरुणो मित्रो
 अग्निराप ओपधीर्निनो जुपन्त । शर्मन्त्स्याम मरुतामुपस्थे यूयं पात स्वस्तिभिः
 सदा नः ॥ २५ ॥ २७ ॥

॥ ३५ ॥ १-१५ वसिष्ठ ऋषिः ॥ विश्वे देवा देवताः ॥ छन्दः-१, २,
 ३, ४, ५, ११, १२ त्रिष्टुप् । ६, ८, १०, १५ निचृत्त्रिष्टुप् । ७, ९ विरादत्रि-
 ष्टुप् । १३, १४ भुक्विपक्षिः ॥ स्वरः-१-१२, १५ धैवतः । १३, १४ पञ्चमः ॥

॥ ३५ ॥ शं न इन्द्राग्नी भवतामवोभिः शं न इन्द्रावरुणा रातहव्या । श-
 मिन्द्रासोमा सुविताय शं योः शं न इन्द्रापूषणा वाजसातो ॥ १ ॥ शं नो भगः
 शम्भु नः शंसो अस्तु शं नः पुरन्धिः शम्भु सन्तु रायः । शं नः सखस्य सुयमस्य
 शंभुः शं नो अर्थमा पुरुजातो अस्तु ॥ २ ॥ शं नो धाता शम्भु धर्ता नो अस्तु
 शं न उरुचो भवतु स्वधाभिः । शं रोदसी ब्रह्मती शं नो अद्रिः शं नो देवानां
 सुहयानि सन्तु ॥ ३ ॥ शं नो अग्निज्योतिरनीको अस्तु शं नो मित्रावरुणाव-
 ध्विना शं । शं नः सुकृतां सुकृतानि सन्तु शं न इषिरो अभिर्वातु वातः ॥ ४ ॥
 शं नो आवापृथिवी पूर्वदूतां शमन्तरिचं दृश्ये नो अस्तु । शं न ओपधीर्निनो
 भवन्तु शं नो रजसस्पतिरस्तु जिष्णुः ॥ ५ ॥ २८ ॥ शं न इन्द्रो वसुभिर्देवो
 अस्तु शमादित्येभिर्वरुणः सुशंसः । शं नो रुद्रो रुद्रेभिर्जलापः शं नस्त्वष्टा आ-
 भिर्दिष्ट शृणोतु ॥ ६ ॥ शं नः सोमो भवतु ब्रह्म शं नः शं नो आवाणः शम्भु
 गन्तु युजाः । शं नः स्वर्णां पितयो भवन्तु शं नः प्रस्वः शम्भ्वस्तु वेदिः ।

अ० ५ । अ० ४ । व० २] ३५७ [म० ७ । अ० ३ । सू० ३६ ।

॥ ७ ॥ शं नः सूर्य उरुचक्षा उदैतु शं नश्चतस्रः प्रदिशो भवन्तु । शं नः प-
र्वता ध्रुवयो भवन्तु शं नः सिन्धुवः शमु सन्त्वापः ॥ ८ ॥ शं नो अदितिर्भवतु
व्रतेभिः शं नो भवन्तु मरुतः स्वर्काः । शं नो विष्णुः शमु पूषा नो अस्तु शं नो
भवित्रं शम्भ्वस्तु वायुः ॥ ९ ॥ शं नो देवः संविता त्रायमाणः शं नो भवन्तुपसो
विभातीः । शं नो पर्जन्यो भवतु प्रजाभ्यः शं नः क्षेत्रस्य पतिरस्तु शम्भुः ॥ १० ॥
॥ २६ ॥ शं नो देवा विश्वदेवा भवन्तु शं सरस्वती सह धीभिरस्तु । शमभिपाचः
शमु रातिपाचः शं नो दिव्याः पार्थिवाः शं नो अप्याः ॥ ११ ॥ शं नः सत्य-
स्य पतयो भवन्तु शं नो अर्वन्तः शमु सन्तु गावः । शं नः ऋभर्वः सुकृतः सुह-
स्ताः शं नो भवन्तु पितरो हवेषु ॥ १२ ॥ शं नो अज एकपादेवो अस्तु शं नो-
ऽहिर्बुध्न्यः शं समुद्रः । शं नो अपां नपात्पेरुरस्तु शं नः पृश्निर्भवतु देवगोपाः
॥ १३ ॥ आदित्या रुद्रा वसवो जुषन्तेदं ब्रह्म क्रियमाणं नवीयः । शृण्वन्तु नो
दिव्याः पार्थिवासो गोजाता उत ये यज्ञियासः ॥ १४ ॥ ये देवानां यज्ञिया यज्ञि-
यानां मनोर्यजत्रा अमृता ऋतज्ञाः । ते नो रासन्तामुरुगायमद्य यूयं पात स्वस्ति-
भिः सदा नः ॥ १५ ॥ ३० ॥ ३ ॥

॥ ३६ ॥ १-६ वसिष्ठ ऋषिः ॥ विश्वे देवा देवताः ॥ छन्दः-२ त्रिष्टुप् ।
३, ४, ६, निचृत्त्रिष्टुप् । ८, ९ विराट्त्रिष्टुप् । ५ पङ्क्तिः । १, ७ भुरिरूपङ्क्तिः ॥
स्वरः—२, ३, ४, ६, ८, ९ धैवतः । १, ५, ७ पञ्चमः ॥

॥ ३६ ॥ प्र ब्रह्मैतु सदेनादृतस्य वि रश्मिभिः ससृजे सूर्यो गाः । वि सा-
नुना पृथिवी सस्र उर्वी पृथु प्रतीकमध्येधे अग्निः ॥ १ ॥ इमां वा मित्रावरुणा
सुवृक्तिमिधं न कृण्वे असुरा नवीयः । इनो वामन्यः पदवीरदब्धो जनं च मित्रो
यतति ब्रुवाणः ॥ २ ॥ आ वातस्य ध्रजतो रन्त इत्या अपीपयन्त धेनवो न मू-
दाः । महो दिवः सदेने जायमानोऽचिक्रददृषभः सस्मिन्नूधन् ॥ ३ ॥ गिरा य
एता युनजद्धरीं त इन्द्र प्रिया सुरथा शूर धायू । प्र यो मन्युं रिरिन्ततो पिना-
त्या सुकृतुर्मर्यमाणं ववृत्याम् ॥ ४ ॥ यजन्ते अस्य सख्यं वयश्च नमस्विनः स्व
ऋतस्य धामन् । वि पृत्तो वावधे नृभिः स्तवान इदं नमो रुद्राय प्रेष्टम् ॥ ५ ॥
॥ १ ॥ आ यत्साकं यशसो वावशानाः सरस्वती सप्तथी सिन्धुमाता । याः सु-
ष्वयन्त सुदुर्घाः सुधारा अभि स्वेन पर्यसा पीप्यानाः ॥ ६ ॥ उत ते नो मरुतो
मन्दसाना धियं लोकं च वाजिनोऽवन्तु । मा नः परि ख्यदक्षरा चरन्त्यवावृथन्तु-

अ० ५ । अ० ४ । व० ५] ३५८ [म० ७ । अ० ३ । सू० ३८ ।

युं ते रुयि नः ॥ ७ ॥ प्र वो महीमरमति कृणुध्वं प्र पूषणं विदध्व्यं न वीरम् ।
भगे धियोऽवितारं नो अस्याः सातो वाजं रातिपात्रं पुरन्धिम् ॥ ८ ॥ अच्छायं
वो मरुतः रत्नोक्तं एत्वच्छा विष्णुं निषिक्तुपामवोभिः । उत प्रजायै गृणते वयो
धुर्मयं पात स्युस्तिभिः सदा नः ॥ ९ ॥ २ ॥

॥ ३७ ॥ १-८ वसिष्ठ ऋषिः ॥ विश्वे देवा देवताः ॥ छन्दः—१, ३ त्रिष्टुप् । २,
७ निचृत्त्रिष्टुप् । ५, ८ विराट्त्रिष्टुप् । ४ निचृत्पङ्क्तिः । ६ स्वराट्पङ्क्तिः ॥
स्वरः—१, २, ३, ५, ७, ८ धैवतः । ४, ६ पञ्चमः ॥

॥ ३७ ॥ आ यो वहिष्ठो बहनु स्तवध्वे रथो वाजा ऋभुक्षणो अमृक्तः ।
अभि त्रिष्टुष्टः सर्वनेषु सोमैर्मदे सुशिषा महीभिः पूणध्वम् ॥ १ ॥ यूयं ह रत्नं
प्रयवन्तु धृत्य स्वर्दशं ऋभुक्षणो अमृक्तम् । सं यज्ञेषु स्वधावन्तः पिबध्वं वि नो
राधांसि मतिभिर्दयध्वम् ॥ २ ॥ उवोचिथ हि मघवन्देष्टुणं महो अर्भस्य वसुनो
विभ्रगे । उभा तं पूर्णा वसुन्ता गभस्ती न सुनृता नि यमते वसव्या ॥ ३ ॥ त्व-
पिन्द्र स्वयंशा ऋभुक्षा वाजो न साधुरस्तमेष्टुका । वयं नु तं दाशवांसः स्याम
ब्रह्म कृण्वन्तो हरिवो वसिष्ठाः ॥ ४ ॥ सनितासि प्रवतो दाशुपे चिद्याभिर्विवे-
पो हव्यश्च धीभिः । वयन्मा नु ते युज्याभिरुती कदा न इन्द्र राय आ दशस्येः
॥ ५ ॥ ३ ॥ वासयसीव वेधसस्त्वं नः कदा न इन्द्र वचसो बुबोधः । अस्तं ता-
त्या धिया रुयि सुवीरं पृक्तो नो अर्वा न्युहीत वाजी ॥ ६ ॥ अभि यं देवी नि-
र्वातिश्चिदीशे नक्तन्त इन्द्रं शरदः सुपृक्तः । उप त्रिवन्धुर्जरदष्टिमेत्यस्ववेशं यं
कृण्वन्त मर्ताः ॥ ७ ॥ आ नो राधांसि सवितः स्तवध्व्या आ रायो यन्तु पर्वत-
स्य राता । सदा नो दिव्यः प्रायुः सिंपक्तु यूयं पात स्युस्तिभिः सदा नः ॥ ८ ॥ ४ ॥

॥ ३८ ॥ १-८ वसिष्ठ ऋषिः ॥ १-६ सविता । ६ सविता भगो वा ।
७, ८ वाजिनो देवताः ॥ छन्दः—१, ३, ८ निचृत्त्रिष्टुप् । ५ विराट्त्रिष्टुप् । २,
४, ६ स्वराट्पङ्क्तिः । ७ भुरिक्पङ्क्तिः ॥ स्वरः—१, ३, ५, ८ धैवतः । २, ४,
६, ७ पञ्चमः ॥

॥ ३८ ॥ उदुप्य देवः सविता ययाम हिगुण्ययीममतिं यामशिथेत् । नूनं भगो ह-
व्यो मानुषेभिवि यो रत्नां पुरु वसुर्दधाति ॥ १ ॥ उदु तिष्ठ सवितः श्रुध्यस्य हि-
रण्यपाणे प्रभृतावृतस्य । व्युर्वो पृथ्वीममतिं सज्जान आ नृभ्यो मर्त भोजनं सु-

अ० ५ । अ० ४ । व० ७] ३५६ [म० ७ । अ० ३ । सू० ४० ।

वानः ॥ २ ॥ अपि पृतः सविता देवो अस्तु यमा चिद्विश्वे वसवो गृणन्ति ।
स नः स्तोमान्प्रमस्यश्नो धाद्विश्वेभिः पातु प्रायुभिर्नि सूरिन् ॥ ३ ॥ अभि यं
देव्यादितिर्गृणाति सवं देवस्य सवितुर्जुपाणा । अभि सम्राजो वरुणो गृणन्त्यभि
मित्रासो अर्यमा सजोषाः ॥ ४ ॥ अभि ये मिथो वनुषः सपन्ते राति दिवो रा-
तिषाचः पृथिव्याः । अहिर्बुध्न्य उत नः शृणोतु वरुण्येकधेनुभिर्नि पातु ॥ ५ ॥
अनु तन्नो जास्पतिर्मसीष्ट रत्नं देवस्य सवितुरियानः । भगमुग्रोऽवशे जोहवीति
भगमुग्रो अथ याति रत्नम् ॥ ६ ॥ शं नो भवन्तु वाजिनो हवेषु देवताता मित-
द्रवः स्वर्काः । जम्भयन्तोऽहिं वृकं रक्षांसि सनेभ्यस्मद्युयवन्नमीवाः ॥ ७ ॥ वाजेवा-
जेऽवत वाजिनो नो धनेषु विभा अमृता ऋतज्ञाः । अस्य मध्वः पिवत मादयध्वं
तृप्ता यात इथिभिर्देवयानैः ॥ ८ ॥ ५ ॥

॥ ३६ ॥ १-७ वसिष्ठ ऋषिः ॥ विश्वे देवा देवताः ॥ छन्दः—१, २,
५, ७ निचृत्त्रिष्टुप् । ३ स्वरादत्रिष्टुप् । ४, ६ विरादत्रिष्टुप् ॥ धैवतः स्वरः ॥

॥ ३६ ॥ ऊर्ध्वो अग्निः सुमतिं वस्वो अश्रेत्प्रतीची जृण्विदेवतातिमेति ।
भेजाते अद्रीं स्थ्येव पन्थामृतं होता न इषितो यजाति ॥ १ ॥ प्र वावृजे सुप्रया
वर्हिरेषामा विश्पतीव वीरिट इयाते । विशामक्तोरुपसः पूर्वहूतौ वायुः पूषा स्व-
स्तये नियुत्वान् ॥ २ ॥ जमया अत्र वसवो रन्त देवा उरावन्तरिक्षे मर्जयन्त शु-
भ्राः । अर्वाक्पथ उरुजयः कृणुध्वं श्रोता दूतस्य जग्मुषो नो अस्य ॥ ३ ॥ ते
हि यज्ञेषु यज्ञियांस ऊमाः सधस्थं विश्वे अभि सन्ति देवाः । तां अध्वर उशतो
यज्यग्ने श्रुष्टी भगं नासत्या पुरन्धिम् ॥ ४ ॥ आग्ने गिरो दिव आ पृथिव्या
मित्रं वह वरुणमिन्द्रमग्निम् । आर्यमणमदितिं विष्णुमेषां सरस्वती मरुतो मादय-
न्ताम् ॥ ५ ॥ रे हव्यं मतिर्भिर्यज्ञियानां नक्षत्कामं मर्त्यानामसिन्वन् । धाता
रयिमविदस्यं सदासां सन्नीमहि युज्येभिर्नु देवैः ॥ ६ ॥ नू रोदसी अभिष्टुते
वसिष्ठैर्ऋतावानो वरुणो मित्रो अग्निः । यच्छन्तु चन्द्रा उपमं नो अर्के यूयं
पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ७ ॥ ६ ॥

॥ ४० ॥ १-७ वसिष्ठ ऋषिः ॥ विश्वे देवा देवताः ॥ छन्दः—१ पङ्क्तिः ।
३ भुरिक्पङ्क्तिः । ६ विरादपङ्क्तिः । २, ४ विरादत्रिष्टुप् । ५, ७ निचृत्त्रिष्टुप् ॥
स्वरः—१, ३, ६ पञ्चमः । २, ४, ५, ७ धैवतः ॥

॥ ४० ॥ ओ शुप्रिर्विद्व्याः समेतु प्रति स्तोमं दधीमहि तुराणाम् । यद-
न देवः सविता सुवाति स्यामांस्य रत्तिनो विभागे ॥ १ ॥ मित्रस्तत्रो वरुणो
गोदसी च पुष्यमिन्द्रो अर्यमा ददातु । दिदेप्सु देव्यदित्ती रेकणो वायुश्च यन्नि-
वृते भगश्च ॥ २ ॥ सद्ग्नो अस्तु मरुतः स शुष्मी यं मर्त्यं पृषदश्वा अवा-
य । उतमग्निः सरस्वती जुनन्ति न तस्य रायः पर्येतास्ति ॥ ३ ॥ अयं हि नेता
वरुण ऋतस्य मित्रो राजानो अर्यमाणो धुः । सुहवा देव्यदितिरनर्वा ते नो अं-
हो अति पर्यन्नरिष्ठान् ॥ ४ ॥ अस्य देवस्य मीळुपो व्या विष्णोरिपस्य प्रभृथे
हविर्भिः । विदे हि रुद्रो रुद्रियं महित्वं यासिष्टं वृतिरश्विनाविरावत् ॥ ५ ॥ मात्रं
पृषन्नायुण इरस्यो वरुत्री यद्रातिपाचश्च रासन् । मयोभुवो नो अर्वन्तो नि पान्तु
वृष्टिं परिष्मा वातो ददातु ॥ ६ ॥ नू रोदसी अभिष्टे वसिष्ठैर्ऋतावानो वरुणो
मित्रो अग्निः । यच्छन्तु चन्द्रा उपमं नो अर्कं यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ७ ॥ ७ ॥

॥ ४१ ॥ १-७ वसिष्ठ ऋषिः ॥ १ लिङ्गोक्ताः । २-६ भगः । ७ उपा
देवता ॥ छन्दः—१ निचृज्जगती । २, ३, ५, ७ निचृत्त्रिष्टुप् । ६ त्रिष्टुप् । ४
पङ्क्तिः ॥ स्वरः—१ निपादः । २, ३, ५, ६, ७ धैवतः । ४ पञ्चमः ॥

॥ ४१ ॥ प्रातरग्निं प्रातरिन्द्रं हवामहे प्रातर्मित्रावरुणा प्रातरश्विना । प्रात-
र्भगं पृषणं ब्रह्मणस्पतिं प्रातः सोममुत रुद्रं हुवेम ॥ १ ॥ प्रातर्जितं भगमुग्रं हुवेम
वयं पुत्रमदितेयो विधृता । आधश्चिद्यं मन्यमानस्तुरश्चिद्राजा चिद्यं भगं भक्षी-
त्याह ॥ २ ॥ भग प्रणेतुर्भग सत्यराधो भगेमां धियमुदवा ददन्तः । भग प्र णो जनय
गोधिरश्वर्भग प्र नृभिर्नृवन्तः स्याम ॥ ३ ॥ उतेदानीं भगवन्तः स्यामोत प्रणित्व उत
मध्ये अह्नाम् । उतोदिता मयवन्तसूर्यस्य वयं देवानां सुमतौ स्याम ॥ ४ ॥ भग एव
भगवाँ अस्तु देवास्तेन वयं भगवन्तः स्माम । तं त्वा भग सर्व इज्जोहवीति स नो
भग पुरण्ता भवेह ॥ ५ ॥ समध्वरायोपसो नमन्त दधिकावेव शुचये प्रदाय । अर्वा-
चीनं वसुविदं भगं नो रथमिवाश्वा वाजिन आ वहन्तु ॥ ६ ॥ अश्वावतीर्गोमतीर्न
उपासो वीरवतीः सदमुच्यन्तु भद्राः । घृतं दुहाना विश्वतः प्रपीता यूयं पात स्व-
स्तिभिः सदा नः ॥ ७ ॥ ८ ॥

॥ ४२ ॥ १-६ वसिष्ठ ऋषिः ॥ विश्वे देवा देवताः ॥ छन्दः—१, ३
निचृत्त्रिष्टुप् । ४, ५ विराद् त्रिष्टुप् । २ त्रिष्टुप् । ६ निचृत्पङ्क्तिः ॥ स्वरः—१-५
धैवतः । ६ पञ्चमः ॥

अ० ५ । अ० ४ । व० ११] ३६१ [म० ७ । अ० ३ । सू० ४४ ।

॥ ४२ ॥ प्र ब्रह्माणो अङ्गिरसो नक्षन्त प्र क्रन्दन्नुर्नभन्यस्य वेतु । प्र धेनवं
उदभृतो नवन्त युज्यातामर्द्रो अध्वरस्य पेशः ॥ १ ॥ सुगस्ते अग्ने सनवित्तो अध्वा
युञ्क्वा सुते हरितो रोहितश्च । ये वा सन्नन्नरूपा वीरवाहो हुवे देवानां जनिमानि
सत्तः ॥ २ ॥ समु वो यज्ञं महयन्नमोभिः प्र होता मन्द्रो रिरिच उपाके । यजस्व
सुपूर्वणीक देवाना यज्ञियामरमतिं वष्ट्याः ॥ ३ ॥ यदा वीरस्य रेवतो दुरोणे
स्योनशीरतिथिराचिकेतत् । सुप्रीतो अग्निः सुधितो दम आ स विशे दाति वा-
र्यमियस्यै ॥ ४ ॥ इमं नो अग्ने अध्वरं जुपस्व मरुत्स्विन्द्रे यशसं कृधी नः । आ
नक्ता वह्निः सदतामुपासोशन्ता मित्रावरुणा यजेह ॥ ५ ॥ एवाग्निं सहस्यं वसिष्ठो
रायस्कांमो विश्वप्स्वस्य स्तौत् । इपं रयिं पप्रथद्वाजमस्मे यूयं पात स्वस्तिभिः
सदा नः ॥ ६ ॥ ६ ॥

॥ ४३ ॥ १—५ वसिष्ठ ऋषिः ॥ विश्वे देवा देवताः ॥ छन्दः—१ निचृ-
त्त्रिष्टुप् । ४ त्रिष्टुप् । ३ विराद् त्रिष्टुप् । २, ५ भुरिक्पाङ्क्तिः ॥ स्वरः—१, ३,
४ धैवतः । २, ५ पञ्चमः ॥

॥ ४३ ॥ प्र वो यज्ञेषु देवयन्तो अर्चन्धावा नमोभिः पृथिवी इषधै । येषां
ब्रह्माण्यसमानि विप्रः विष्वग्वियन्ति वनितो न शाखाः ॥ १ ॥ प्र यज्ञ एतु हेत्वो
न सप्तिरुर्ध्वच्छध्वं समनसो घृताचीः । स्तूणीत वह्निर्ध्वराय साधूध्वा शोचीर्पि
देवयून्यस्थुः ॥ २ ॥ आ पुत्रासो न मातरं विभृत्राः सानो देवासो वह्निपः सदन्तु ।
आ विश्वाचीं विदध्यामनक्षत्रे मा नो देवताता मृधस्कः ॥ ३ ॥ ते सीपपन्त जो-
षमा यजत्रा ऋतस्य धाराः सुदुघा दुहानाः । ज्येष्ठो वो अद्य मह आ वसूनामा
गन्तन समनसो यति छ ॥ ४ ॥ एवा नो अग्ने विच्वा दशस्य त्वया वयं सहसा-
वन्नास्काः । राया युजा सधमादो अरिंष्टा यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ५ ॥ १० ॥

॥ ४४ ॥ १—५ वसिष्ठ ऋषिः ॥ लिङ्गोक्ता देवताः ॥ छन्दः—१ निचृजग-
ती । २, ३ निचृत्त्रिष्टुप् । ४, ५ पाङ्क्तिः ॥ स्वरः—१ निपादः । २, ३ धैवतः ।
४, ५ पञ्चमः ॥

॥ ४४ ॥ दधिक्रां वः प्रथममश्विनोपसमग्निं समिद्धं भगमृतये हुवे । इन्द्रं
विष्णुं पूषणं ब्रह्माणस्पतिमादित्यान्धावापृथिवी अपः स्वः ॥ १ ॥ दधिक्रासु न-
मसा बोधयन्त उदीराणा यज्ञमुपप्रयन्तः । इळां देवीं वह्निर्पि सादयन्तोऽश्विना

सू० ४ । अ० ४ । व० १४] ३६२ [म० ७ । अ० ३ । सू० ४७ ।

विमां गृह्णातु हुवेम ॥ २ ॥ दधिक्रावाणं शुशुधानो अग्निमुप शुव उपसं सूर्ये गाम् ।
 दध्नं मांश्चतोर्वरुणस्य यजुं ते विश्वास्महुरिता यावयन्तु ॥ ३ ॥ दधिक्रावां प्र-
 शुमो वाज्यर्वाग्ने रथानां भवति प्रजानन् । संविदान उपसा सूर्येणादित्येभिर्वसु-
 भिरहर्गिरोभिः ॥ ४ ॥ आ नो दधिकाः पथ्यामनक्तवृतस्य पन्थ्यामन्वतेवा उ ।
 शृणोतु नो देव्यं शर्वो अग्निः शृण्वन्तु विश्वे महिषा अमूराः ॥ ५ ॥ ११ ॥

॥ ४५ ॥ १-४ वसिष्ठ ऋषिः ॥ सविता देवता ॥ छन्दः-१ विराद्विष्टुप् ।
 २ विष्टुप् । ३, ४ निचृत्विष्टुप् ॥ धैवतः स्वरः ॥

॥ ४५ ॥ आ देवो यातु सविता सुरत्नोऽन्तरिक्षमा वहमानो अश्वैः । ह-
 स्ते दधानो नर्यो पुरुषिणं निवेश्यश्च प्रसुवञ्च भूम ॥ १ ॥ उदस्य वाहू शिथिरा
 बृहन्ता हिरण्यया दिवो अन्ता अनप्याम् । नूनं सो अस्य महिमा पानिष्ट सूर-
 रिचदस्मा अतुदादयस्याम् ॥ २ ॥ स घा नो देवः सविता सहावा साविषदसु-
 पतिर्वसूनि । विश्रयमाणो अमर्तिपुरुषीं मर्तभोजनमधं रासते नः ॥ ३ ॥ इमा
 गिरः सवितारं मुजिद्धं पूर्णगंभस्तिमीकृते सुपाणिम् । चित्रं वयो बृहदस्मे दधा-
 तु यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ४ ॥ १२ ॥

॥ ४६ ॥ १-४ वसिष्ठ ऋषिः ॥ रुद्रो देवता ॥ छन्दः-२ निचृत्विष्टुप् । १ वि-
 राद्वजगती । ३ निचृज्जगती । ४ स्वरादपङ्क्तिः ॥ स्वरः-२ धैवतः । १, ३
 निपादः । ४ पञ्चमः ॥

॥ ४६ ॥ इमा रुद्राय स्थिरधन्वने गिरः क्षिपेपवे देवाय स्वधावे । अपा-
 व्हाय सहमानाय वेधसे तिमार्गुधाय भरता शृणोतु नः ॥ १ ॥ स हि क्षयेण
 क्षम्यस्य जन्मनः साम्राज्येन दिव्यस्य चेतति । अवन्नवन्तीरुप नो दुरश्चरानमी-
 वो रुद्र जासु नो भव ॥ २ ॥ या ते दिद्युदवसृष्टा दिवस्परि क्षमया चरन्ति परि
 सा वृणक्तु नः । सहस्रं ते स्वपिवात भेषजा मा नस्तोकेषु तनयेषु रीरिपः ॥ ३ ॥
 मा नो वधी रुद्र मा परो दा मा ते भूम प्रसितौ हीकृतस्य । आ नो भज वह्नि-
 पि जीवशंसे यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ४ ॥ १३ ॥

॥ ४७ ॥ १-४ वसिष्ठ ऋषिः ॥ आपो देवता ॥ छन्दः-१, ३ विष्टुप् ।
 २ विराद्विष्टुप् । ४ स्वरादपङ्क्तिः ॥ स्वरः-१-३ धैवतः । ४ पञ्चमः ॥

॥ ४७ ॥ आपो यं वः प्रथमं देवयन्तं इन्द्रपानमूर्धिमकृण्वतेळः । तं वो व-
र्यं शुचिंमरिप्रमद्य घृतमुषं मधुमन्तं वनेम ॥ १ ॥ तमूर्धिमप्यो मधुमत्तमं वोऽपां
नपादवत्वाशुहेमा । यस्मिन्निन्द्रो वसुभिर्मादयाति तमश्याम देवयन्तो वो अद्य
॥ २ ॥ शतपवित्राः स्वधया मदन्तीर्देवीर्देवानामपि यन्ति पार्थः । ता इन्द्रस्य न वि-
नन्ति व्रतानि सिन्धुभ्यो हव्यं घृतवज्जुहोत ॥ ३ ॥ याः सूर्यो रश्मिभिरानुतान
याभ्य इन्द्रो अरदद्वातुमूर्धिमम् । ते सिन्धवो वरिवो धातना नो यूयं पात स्वस्ति-
भिः सदा नः ॥ ४ ॥ १४ ॥

॥ ४८ ॥ १-४ वसिष्ठ ऋषिः ॥ १-३ ऋभवः । ४ ऋभवो विश्वे देवा
वा देवताः ॥ छन्दः-१ भुरिक्पङ्क्तिः । २ निचृत्त्रिष्टुप् । ३ त्रिष्टुप् । ४ विराद्त्रि-
ष्टुप् ॥ स्वरः-१ पञ्चमः । २-४ धैवतः ॥

॥ ४८ ॥ ऋभुक्षणो वाजा मादयध्वमस्मे नरो मघवानः सुतस्य । आ वो-
ऽर्वाचः क्रतवो न यातां विभ्वो रथं नर्यं वर्तयन्तु ॥ १ ॥ ऋभुर्ऋभुभिरभि वः
स्याम विभ्वो विभुभिः शर्वसा शर्वासि । वाजो अस्माँ अवतु वाजसाताविन्द्रेण
युजा तरुषेम वृत्रम् ॥ २ ॥ ते चिद्धि पूर्वोरभि सन्ति शासा विश्वा अर्यं उपर-
ताति वन्वन् । इन्द्रो विभ्वाँ ऋभुक्षा वाजो अर्यः शत्रोर्मिथत्या कृणवन्वि नृ-
म्यम् ॥ ३ ॥ नू देवासो वरिवः कर्तना नो भूत नो विश्वेऽवसे सजोषाः । स-
मस्मे इषं वसवो ददीस्न्यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ४ ॥ १५ ॥

॥ ४९ ॥ १-४ वसिष्ठ ऋषिः ॥ आपो देवताः ॥ छन्दः-१ निचृत्त्रिष्टुप् ।
२, ३ त्रिष्टुप् । ४ विराद् त्रिष्टुप् ॥ धैवतः स्वरः ॥

॥ ४९ ॥ समुद्रज्येष्ठाः सलिलस्य मध्यात्पुनाना युन्त्यनिविशमानाः ।
इन्द्रो या वज्री वृषभो रराट् ता आपो देवीरिह मामवन्तु ॥ १ ॥ या आपो
दिव्या उत वा स्रवन्ति खनित्रिमा उत वा याः स्वयञ्जाः । समुद्रार्था याः शुचयः
पावकास्ता आपो देवीरिह मामवन्तु ॥ २ ॥ यासां राजा वरुणो याति मध्ये
सत्यानृते अवपश्यञ्जनानाम् । मधुश्चुतः शुचयो याः पावकास्ता आपो देवीरिह
मामवन्तु ॥ ३ ॥ यासु राजा वरुणो यासु सोमो विश्वे देवा या सूर्जं मदन्ति ।
वैश्वानरो यास्वग्निः प्रविष्टस्ता आपो देवीरिह मामवन्तु ॥ ४ ॥ १६ ॥

म० २ । अ० ४ । व० १६] ३६४ [म० ७ । अ० ३ । सू० ५२ ।

॥ ५० ॥ १-४ वसिष्ठ ऋषिः ॥ १ मित्रावरुणौ । २ अग्निः । ३ विश्वे देवाः । ४ नद्यो देवताः ॥ छन्दः-१, ३ स्वराद् त्रिष्टुप् । २ निचृज्जगती । ४ भुगितिजगती ॥ स्वरः-१, ३ धैवतः । २, ४ निपादः ॥

॥ ५० ॥ आ मां मित्रावरुणो ह रक्षतं कुलाययद्विश्वयन्मा न आ गन् । अ-
त्रकावं दुर्दृशीकं तिरो दधे मा मां पथेन रपसा विदत्त्सरुः ॥ १ ॥ यद्विजाम-
न्यरुपि वन्दनं भुवदष्टीवन्तो परि कुल्फौ च देहत् । अग्निष्टच्छोचन्नप वाधता-
मिनो मा मां पथेन रपसा विदत्त्सरुः ॥ २ ॥ यच्छल्लम्बलौ भवति यन्नदीषु य-
दोपधीभ्यः परि जायते विषम् । विश्वे देवा निरितस्तत्सुवन्तु मा मां पथेन र-
पसा विदत्त्सरुः ॥ ३ ॥ याः प्रवतो निवत उद्धत उदन्वतीरनुदकाश्च याः । ता
अस्मभ्यं पर्यसा पिन्वमानाः शिवा देवीरशिषदा भवन्तु सर्वा नद्यो अशिषिदा
भवन्तु ॥ ४ ॥ १७ ॥

॥ ५१ ॥ १-३ वसिष्ठ ऋषिः ॥ आदित्या देवताः ॥ छन्दः-१, २ त्रिष्टुप् ।
३ निचृत्त्रिष्टुप् ॥ धैवतः स्वरः ॥

॥ ५१ ॥ आदित्यानामवसा नूतनेन सज्जीमहि शर्मणा शन्तमेन । अनागा-
स्त्वे अदिनित्वे तुरास इमं यज्ञं दधतु श्रोपमाणाः ॥ १ ॥ आदित्यासो अदि-
निर्मादयन्तां मित्रो अयमा वरुणो रजिष्ठाः । अस्माकं सन्तु भुवनस्य गोपाः पिं-
वन्तु सोममवसे नो अद्य ॥ २ ॥ आदित्या विश्वे मरुतश्च विश्वे देवाश्च विश्व
ऋभवश्च विश्वे । इन्द्रो अग्निरश्विनौ तुष्टुवाना यूयं पात स्वस्तिभिः सदा
नः ॥ ३ ॥ १८ ॥

॥ ५२ ॥ १-३ वसिष्ठ ऋषिः ॥ आदित्या देवताः ॥ छन्दः-१, ३
स्वरादपङ्क्तिः । २ निचृत्त्रिष्टुप् ॥ स्वरः-१, ३ पञ्चमः । २ धैवतः ॥

॥ ५२ ॥ आदित्यासो अदितयः स्याम पृथ्वीन्वा वसवो मर्त्यन्वा । सनेम
मित्रावरुणा सनेन्तो भवेम आवापृथिवी भवेन्तः ॥ १ ॥ मित्रस्तन्नो वरुणो मा-
महन्तु शर्म तोकाय तनयाय गोपाः । मावो भुजेमान्यजातमेतो मा तत्कर्म वसवो
यवयध्वे ॥ २ ॥ तुरणवोऽङ्गिरसो नक्षन्त रत्नं देवस्य सवितुरियानाः । पिता
न नद्यो महान्यजत्रो विश्वे देवाः सर्मनसो जुषन्त ॥ ३ ॥ १९ ॥

अ० ५ । अ० ४ । व० २२] ३६५ [म० ७ । अ० ३ । सू० ५५ ।

॥ ५३ ॥ १—३ वसिष्ठ ऋषिः ॥ द्यावापृथिव्यौ देवते ॥ छन्दः—१
त्रिष्टुप् । २, ३ निचृत्त्रिष्टुप् ॥ धैवतः स्वरः ॥

॥ ५३ ॥ प्र द्यावा यज्ञैः पृथिवी नमोभिः सुवार्ध ईळे वृहती यजत्रे । ते
चिद्धि पूर्वे कृव्यो गृणन्तः पुरो मही दधिरे देवपुत्रे ॥ १ ॥ प्र पूर्वजे पितरा न-
व्यसीभिर्गोभिः कृणुध्वं सदाने ऋतस्य । आ नो द्यावापृथिवी दैव्येन जनै-
नातं महि वां वरुथम् ॥ २ ॥ उतो हि वां रत्नधेयानि सन्ति पुरुणि द्यावापृ-
थिवी सुदासै । अस्मे धत्तं यदसदस्कृधोयु यूयं पातं स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ३ ॥ २० ॥

॥ ५४ ॥ १—३ वसिष्ठ ऋषिः ॥ वास्तोष्पतिर्देवता ॥ छन्दः—१, ३
निचृत्त्रिष्टुप् । २ विराट् त्रिष्टुप् ॥ धैवतः स्वरः ॥

॥ ५४ ॥ वास्तोष्पते प्रति जानीह्यस्मान्त्स्वावेशो अन्नमीवो भवा नः । य-
त्त्वेमहे प्रति तन्नो जुषस्व शं नो भव द्विपदेशं चतुष्पदे ॥ १ ॥ वास्तोष्पते प्रतरणो
न एधि गयस्फानो गोभिरश्वैभिरिन्दो । अजरासस्ते सख्ये स्याम पितेव पुत्रान्प्रति
नो जुषस्व ॥ २ ॥ वास्तोष्पते शग्मया संसदा ते सजीमहि एवया गातुमत्या ।
पाहि क्षेम उत योगे वरं नो यूयं पातं स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ३ ॥ २१ ॥

॥ ५५ ॥ १—८ वसिष्ठ ऋषिः ॥ १ वास्तोष्पतिः । २—८ इन्द्रो देवता ॥
छन्दः—१ निचृद्वायत्री । २, ३, ४ वृहती । ५, ७ अनुष्टुप् । ६, ८ निचृदनुष्टुप् ॥
स्वरः—१ षड्जः । २, ३, ४ मध्यमः । ५—८ गान्धारः ॥

॥ ५५ ॥ अमीवहा वास्तोष्पते विश्वा रूपाण्याविशन् । सर्वा सुशेवं एधि
नः ॥ १ ॥ यदर्जुन सारमेय दतः पिशङ्गा यच्छसे । वीवं भ्राजन्त ऋष्टय उप स-
क्नेषु वप्सतो नि पु स्वप ॥ २ ॥ स्तेनं राय सारमेय तस्करं वा पुनः सर । स्तो-
तृनिन्द्रस्य रायसि किमस्मान्दुच्छुनायसे नि पु स्वप ॥ ३ ॥ त्वं सूक्रस्य दर्दहि
तवं दर्दतु सूक्रः । स्तोतृनिन्द्रस्य रायसि किमस्मान्दुच्छुनायसे नि पु स्वप ॥ ४ ॥
सस्तु माता सस्तु पिता सस्तु रवा सस्तु विश्वपतिः । ससन्तु सर्वे ज्ञातयः सस्त्वय-
मभितो जनः ॥ ५ ॥ य आस्ते यश्च चरति यश्च पश्यति लो जनः । तेषां सं-
हन्मो अक्षाणि यथेदं हर्म्यं तथा ॥ ६ ॥ सहस्रं शृङ्गो वृषभो यः समुद्राद्बुदाचरन् ।
तेना सहस्येना वयं नि जनान्त्स्वापयामसि ॥ ७ ॥ प्रोष्टेशया वक्षेशया नारीर्या-
स्तल्पशीवरीः । स्त्रियो याः पुण्यगन्थास्ताः सर्वाः स्वापयामसि ॥ ८ ॥ २२ ॥ ३ ॥

॥ ५६ ॥ १—२५ वभिष्ट अषिः ॥ मरुतो देवताः ॥ छन्दः
गायत्री । २, ६, ७, ६ भुरिगार्ची गायत्री । ३, ४, ५ प्रजापत्या वृ
षाच्युषिणः । ११ निचृदाच्युषिणः । १२, १३, १५, १८, १९,
त्रिष्टुप् । १७, २० त्रिष्टुप् । २२, २३, २५ विराद् त्रिष्टुप् । २४ पङ्क्तिः ।
रादपङ्क्तिः ॥ स्वरः—१, २, ६, ७, ६ पङ्क्तिः । ३, ४, ५ मध्यमः ।
अपभः । १२, १३, १५, १७—२२, २३, २५ धैवतः । १४, १६,

॥ ५६ ॥ क ई व्यक्ता नरः सनीला रुद्रस्य मर्या अथा स्वर्वा
क्रिंहेपां जनुंषि वेष्ट ते अद्ग विंद्रे मिथो जनित्रम् ॥ २ ॥ अभि स्तु
पन्तु वार्तस्वनसः श्येना अस्पृधन् ॥ ३ ॥ एतानि धीरो निरया नि
र्यद्वयो मही जभारं ॥ ४ ॥ सा विद् सुवीरा मरुद्भिरस्तु सनात्सा
नृम्णम् ॥ ५ ॥ यामं येषां शुभा शोभिष्ठाः प्रिया सम्मिश्रता
॥ ६ ॥ उग्रं व ओजः स्थिरा शशांस्यथा मरुद्भिर्गणस्तुविष्मान् ॥ ७ ॥
शुष्मः कुष्मी मनांसि धुनिर्धुनिरिव शर्वस्य धृष्णोः ॥ ८ ॥ सनेम्य
मा वो दुर्मतिरिह प्रणद्धः ॥ ९ ॥ प्रिया वो नाम हुवे तुराणामा य
चशानाः ॥ १० ॥ २३ ॥ स्वायुधास इष्मिणः सुनिष्का उत्त स्व
म्भमानाः ॥ ११ ॥ शुची वो हव्या मरुतः शुचीनां शुचिं हिनोम
भ्यः । अतेन सत्यमृतसाप आयुञ्छुर्चिजन्मानः शुचयः पावकाः
मेष्वा मरुतः खादयो वो वक्तः सु रुक्मा उषशिप्रियाणाः । वि वि
रुचाना अनु स्वधामायुर्धैर्यच्छमानाः ॥ १३ ॥ प्र बुधया व ईरते
मानि प्रयज्यवस्तिरध्वम् । सहस्त्रियं दम्यं भागमेतं गृहमेधीयं ॥
॥ १४ ॥ यदि स्तुतस्य मरुतो अधीयेत्या विप्रस्य वाजिनो हवीम
सुवीर्यस्य दातु नू चिद्यमन्य आदभदरावा ॥ १५ ॥ २४ ॥ अत्या
स्वर्चो यज्ञदृशो न शुभयन्त मर्याः । ते हर्म्येष्टाः शिशवो न शुभ
प्रकीर्तिनः पयोधाः ॥ १६ ॥ दशस्यन्तो नो मरुतो मृळन्तु वरिवस्यन्तो
आरे गोदा नृदा वधो वो अस्तु मुष्नेभिस्समे वसवो नमध्वम् ॥ १७ ॥ अ
वीति सत्तः सत्राची राति मरुतो गृणानः । य ईवतो वृषणो अ
अक्रयावी हवते व उक्थैः ॥ १८ ॥ इमे तुरं मरुतो रामयन्तीमे स
मन्ति । इमे शंसं वनुष्यतो नि पान्ति गुरु द्वेपो अररूपे दधन्ति
चिन्मरुतो जुनन्ति भूमिं चिद्यया वसवो जुपन्त । अप वाधध्वं वृ

अ० ५ । अ० ४ । व० २८] ३६७ [म० ७ । अ० ४ । सू० ५८ ।

विश्वं तनयं लोकमस्मे ॥ २० ॥ २५ ॥ मा वो द्रात्रान्मरुतो निरराम मा पश्चादध्वरव्यो
विभागे । आ नः स्पर्हे भजतना वसव्ये यदी मुजातं वृषणो वो अस्ति ॥ २१ ॥ सं
यद्धनन्त मन्युभिर्जनासः शूरा यद्दीप्वोपधीषु विक्षु । अर्धं स्मा नो मरुतो रुद्रि-
यासस्त्रातारो भूत पृतनास्त्रयः ॥ २२ ॥ भूरि चक्र मरुतः पित्र्याण्युक्थानि या
वः शस्यन्ते पुरा चित् । मरुद्भिरुत्रः पृतनासु साब्हा मरुद्भिरित्सर्निता वाज्रमर्वा
॥ २३ ॥ अस्मे वीरो मरुतः शुष्म्यस्तु जनानां यो अमुरो विधर्ता । अपो येन
सुजितये तरेमाध स्वमोको अभि वः स्याम ॥ २४ ॥ तन्न इन्द्रो वरुणो मित्रो
अग्निराप ओषधीर्वनिनो जुषन्त । शर्मन्त्स्याम मरुतामुपस्थे यूयं पात स्वस्तिभिः
सदा नः ॥ २५ ॥ २६ ॥

॥ ५७ ॥ १-७ वसिष्ठ ऋषिः ॥ मरुतो देवताः ॥ छन्दः-२, ४ त्रिष्टुप् ।
१ विराद् त्रिष्टुप् । ३, ५, ६, ७ निचृत्तिष्टुप् ॥ धैवतः स्वरः ॥

॥ ५७ ॥ मध्वो वो नाम मारुतं यजत्राः प्र यज्ञेषु शर्वसा मदन्ति । ये रे-
जयन्ति रोदसी चिदुर्वी पिन्वन्त्युत्सं यदयामुरुग्राः ॥ १ ॥ निचेतारो हि मरुतो
गृणन्तं प्रणेतारो यजमानस्य मनम् । अस्माकमद्य विदधेपु बहिरा वीतर्ये सदत
पिप्रियाणाः ॥ २ ॥ नैतावदन्ये मरुतो यथेमे भ्राजन्ते रुक्मैरायुधैस्तनूभिः । आ
रोदसी विश्वपिशः पिशानाः समानमज्ज्यज्जते शुभे कम् ॥ ३ ॥ ऋधक्सा वो
मरुतो दिद्युदस्तु यद्व आगः पुरुषता करांम । मा वस्तस्यामपि भूमा यजत्रा अस्मे
वो अस्तु सुमतिरचनिष्ठा ॥ ४ ॥ कृते चिदत्र मरुतो रणन्तानवद्यासः शुचयः
पावकाः । प्र णोऽवत सुमतिर्भिर्यजत्राः प्र वार्जोभिस्तिरत पुण्यसे नः ॥ ५ ॥
उत स्तुतासो मरुतो व्यन्तु विश्वेभिर्नामभिर्नरो हवींषि । ददात नो अमृतस्य प्र-
जायै जिगृत रायः सूनृता मघानि ॥ ६ ॥ आ स्तुतासो मरुतो विश्वं ऊती अ-
च्छा सूरिन्तमर्वताता जिगात । ये नस्तमना शतिनो वर्धयन्ति यूयं पात स्वस्तिभिः
सदा नः ॥ ७ ॥ २७ ॥

॥ ५८ ॥ १-६ वसिष्ठ ऋषिः ॥ मरुतो देवताः ॥ छन्दः-३, ४ निचृ-
त्तिष्टुप् । ५ त्रिष्टुप् । १ विराद् त्रिष्टुप् । २, ६ भुरिक्पङ्क्तिः ॥ स्वरः-१, ३
४, ५ धैवतः । २, ६ पञ्चमः ॥

॥ ५८ ॥ प्र साक्रमुक्षे अर्चता गणाय यो दैव्यस्य धाम्नुस्तुर्विष्मान् । उत

जोदन्ति रोदसी महित्वा नक्षन्ते नाकं निर्घृतेरवंशात् ॥ १ ॥ जनूरिचक्रो मरु-
तस्त्वेष्येण भीमास्तुर्विमन्यवोऽयासः । प्र ये महोभिरोजस्रोत सन्ति विश्वो वो
यामन्भयने न्यर्त्तक ॥ २ ॥ बृहद्व्यो मयवद्भ्यो दधात जुजोषन्निमरुतः सुष्टुति नः ।
गुतो नाभ्या वि तिराति जन्तु प्र णः स्पार्हाभिस्तुतिभिस्तिरेत ॥ ३ ॥ युष्मोतो विप्रो
मरुतः शतस्वी युष्मोतो अर्वा सहुरिः सहसी । युष्मोतः सम्राजुत हन्ति वृत्रं प्र तद्वो
अस्तु धृतयो देष्णम् ॥ ४ ॥ ताँ आ रुद्रस्य मीळहुपो विवासे कुविन्नसन्ते मरुतः
पुनर्नः । यत्सस्वती जिहीळिरे यदाविस्व तदेन ईमहे तुराणाम् ॥ ५ ॥ प्र सा
वाचि सुष्टुतिर्मयोनामिदं सूक्तं मरुतो जुपन्त । आराचिद्वेषो वृषणो युयोत यूयं
पात न्यस्तिभिः सदा नः ॥ ६ ॥ २८ ॥

॥ ५६ ॥ १-१२ वसिष्ठ ऋषिः ॥ १-११ मरुतः । १२ रुद्रो देवता ॥ छन्दः-
१, निचृद्वृहती । ३ वृहती । ६ स्वराड्वृहती । २ पङ्क्तिः । ४ निचृत्पङ्क्तिः । ५,
१२ अनुष्टुप् । ७ निचृत्त्रिष्टुप् । ८ त्रिष्टुप् । ९, १० गायत्री । ११ निचृद्गायत्री ॥
स्वरः—१, ३, ६ मध्यमः । २, ४ पञ्चमः । ५, १२ गान्धारः । ७, ८ धैवतः ।
९, १०, ११ पद्मजः ॥

॥ ५६ ॥ यं त्रायध्व इदमिदं देवासो यं च नयथ । तस्मा अग्ने वरुण मि-
त्रार्यमन्मरुतः शर्म यच्छत ॥ १ ॥ युष्माकं देवा अवसाहनि प्रिय ईजानस्तरति द्विपः ।
प्र स क्षयं तिरते वि महीरिपो यो वो वराय दाशति ॥ २ ॥ नहि वंश्वरमचन व-
सिष्ठः परिमंसते । अस्माकमद्य मरुतः सुते सचा विश्वे पिबत कामिनः ॥ ३ ॥
नहि वं ऊतिः पृतनासु मर्थति यस्मा अराध्वं नरः । अभि व आर्वत्सुमतिर्नवी-
यसी तूयं यात पिपीपवः ॥ ४ ॥ ओ पु वृष्ट्विराधसो यातनान्धांसि पीतये । इमा वो ह-
व्या मरुतो रे हि कं मो प्वन्यत्र गन्तन ॥ ५ ॥ आ च नो ग्रहिः सदाताविता च नः
स्पार्हाणि दातवे वसु । असेधन्तो मरुतः सोम्ये मथौ स्वाहेह मादयाध्वै ॥ ६ ॥
॥ २६ ॥ सस्वरिचद्धि तन्वः शुम्भमाना आ हंसासो नीलपृष्ठा अपसन् । विश्वं
श्रुधौ अभितौ मा नि पेद नरो न रुणाः सवन्ते मदन्तः ॥ ७ ॥ यो नो मरुतो अभि
वृहणा युस्तिरश्चित्तानि वसवो जिघांसति । बृहः पाशान्प्रति स मुचीष्ट तपिष्ठेन
हन्मना हन्तना तम् ॥ ८ ॥ सान्तपना इदं हविर्मरुतस्तज्जुष्टुष्टु । युष्माकोती रि-
शादसः ॥ ९ ॥ गृहमेधास आ गत मरुतो माप भूतन । युष्माकोती सुदानवः ॥ १० ॥

अ० ५ । अ० ५ । व० ३] ३६६ [म० ७ । अ० ४ । सू० ६१ ।

इहेह वः स्वतवसः कव्यं सूर्यत्वचः । युज्ञं मेरुतु आ वृणे ॥ ११ ॥ त्र्यम्बकं
यजामहे सुगन्धि पुष्टिवर्धनम् । उर्वारुकमिव बन्धनान्मृत्योर्मुक्षीय मामृतात्
॥ १२ ॥ ३० ॥ ४ ॥

॥ ६० ॥ १-१२ वसिष्ठ ऋषिः ॥ १ सूर्यः । २-१२ मित्रावरुणौ देवते ॥
छन्दः—१ पङ्क्तिः । ६ विराट् पङ्क्तिः । १० स्वराट् पङ्क्तिः । २, ३, ४,
६, ७, १२ निचृत्त्रिष्टुप् । ५, ८, ११ त्रिष्टुप् ॥ स्वरः—१, ६, १० पञ्चमः ।
२-८, ११, १२ धैवतः ॥

॥ ६० ॥ यद्य सूर्यं ब्रवोऽनागा उद्यन्मित्राय वरुणाय सत्यम् । वयं देवत्रा-
दिंते स्याम तव प्रियासौ अर्यमङ्गणन्तः ॥ १ ॥ एष स्य मित्रावरुणानृचक्षा उभे
उदेति सूर्यो अभि जमन् । विश्वस्य स्थातुर्जगतश्च गोपा ऋजु मर्तेषु वृजिना च
पश्यन् ॥ २ ॥ अयुक्तं सप्त हरितं सधस्थाद्या ईं वहन्ति सूर्यं घृताचीः । धामानि
मित्रावरुणा युवाकुः सं यो यूथेव जनिमानि चष्टे ॥ ३ ॥ उद्धां पृक्षासो मधुमन्तो
अस्थुरा सूर्यो अरुहच्छुक्रमर्णः । यस्मा आदित्या अध्वनो रदन्ति मित्रो अर्यमा
वरुणः सजोषाः ॥ ४ ॥ इमे चेतारो अनृतस्य भूरमित्रो अर्यमा वरुणो हि सन्ति ।
इम ऋतस्य वावृधुर्दुरोणे शग्मासः पुत्रा अदितेरदब्धाः ॥ ५ ॥ इमे मित्रो वरुणो
दूळभासोऽचेतसं चिञ्चितयन्ति दक्षैः । अपि क्रतुं सुचेतसं वतन्तस्तिरश्चिदंहः सु-
पथा नयन्ति ॥ ६ ॥ १ ॥ इमे दिवो अनिमिषा पृथिव्याश्चिकित्वांसो अचेतसं
नयन्ति । प्रवाजे चिन्तय्यो गाधमस्ति पारं नो अस्य विष्पितस्य पर्पन् ॥ ७ ॥
यद्गोपावददितिः शर्म भद्रं मित्रो यच्छन्ति वरुणः सुदासे । तस्मिन्ना लोकं तनयं दधाना
मा कर्म देवहेळनं तुरासः ॥ ८ ॥ अब वेदिं होत्राभिर्यजेत रिपुः काश्चिद्वरुणधृतः सः ।
परि द्वेषोभिर्यमा वृणक्तुं सुदासे वृषणा उ लोकम् ॥ ९ ॥ सस्वश्चिद्धि सम-
तिस्त्रेण्येषामप्रीच्येत् सहसा सहन्ते । युष्मद्भिया वृषणो रेजमाना दक्षस्य चिन्म-
हिना मृळता नः ॥ १० ॥ यो ब्रह्मणो सुमतिमायजाते वाजस्य सार्ता परमस्य गायः ।
सीक्षन्त मन्युं मघवानो अर्य उरु क्षयाय चक्रिरे सुधानु ॥ ११ ॥ इयं देव पुरो-
हितिर्युवभ्यां यज्ञेषु मित्रावरुणावकारि । विश्वानि दुर्गा पिपृतं तिरो नो युयं पात
स्वस्तिभिः सदा नः ॥ १२ ॥ २ ॥

॥ ६१ ॥ १-७ वसिष्ठ ऋषिः ॥ मित्रावरुणौ देवते ॥ छन्दः—१ भुरिक्पङ्क्तिः ।
२, ४ त्रिष्टुप् । ३, ५, ६, ७ निचृत्त्रिष्टुप् ॥ स्वरः—१ पञ्चमः । २-७ धैवतः ॥

॥ ६१ ॥ उद्गां चतुर्वरुण सुप्रतीकं देवयोरेति सूर्यस्तन्वान् । अभि यो
विश्वो भुवनाति चष्टे स मनुं मर्त्येषा चिकेत ॥ १ ॥ प्र वां स मित्रावरुणावृ-
ताया विप्रो मन्मानि दीर्यश्रुदिवति । यस्य ब्रह्माणि सुक्रतू अवाथ आ यत्क्रत्वा
न शरदः पृथैवे ॥ २ ॥ प्रोरोमित्रावरुणा पृथिव्याः प्र दिव ऋषादृद्धतः सुदान् ।
स्पर्शो दधाथ ओषधीषु विचष्टधन्यतो अनिमिषं रक्षमाणा ॥ ३ ॥ शंसा मित्र-
स्य वरुणस्य धाम शुष्मो रोदसी वद्धधे महित्वा । अयन्मासा अयज्वनामवीराः
प्र यज्ञमन्मा यृजनं तिराते ॥ ४ ॥ अणूरा विश्वा वृषणाविमा वां न यासु चित्रं
ददृशे न यज्ञम् । दुहः सचन्ते अनृता जनानां न वां निरयान्यचिते अभूवन्
॥ ५ ॥ सधु वां यज्ञं मह्यं नमोभिर्दुवे वां मित्रावरुणां सबाधः । प्र वां मन्मा-
न्युचसे नवानि कृतानि ब्रह्म जुजुषन्निमानि ॥ ६ ॥ इयं देव पुरोहितिर्युवभ्यां
यज्ञेषु मित्रावरुणावकारि । विश्वानि दुर्गा पिपृतं तिरो नो यूयं पात स्वस्तिभिः
सदा नः ॥ ७ ॥ ३ ॥

॥ ६२ ॥ १-६ वसिष्ठ ऋषिः ॥ १-३ सूर्यः । ४-६ मित्रावरुणौ देवते ॥
छन्दः-१, २, ६ विराद् त्रिष्टुप् । ३, ४, ५ निचृत्तिष्टुप् ॥ धैवतः स्वरः ॥

॥ ६२ ॥ उत्सूर्यो बृहदृचोप्यश्रेत्पुरु विश्वा जनिम मानुषाणाम् । समो दि-
वा ददृशे रोचमानः क्रत्वा कृतः सुकृतः कर्तृभिर्भूत् ॥ १ ॥ स सूर्यं प्रति पुरो न
उद्गां णभिः स्तोमोभिरेतशेभिरेवैः । प्र नो मित्राय वरुणाय वोचोऽनागसो
अर्यम्णे अग्रये च ॥ २ ॥ वि नः सहस्रं गुरुथो रदन्त्वृतावानो वरुणो मित्रो अ-
ग्निः । यच्छन्तु चन्द्रा उपमं नो अर्कमा नः कामं पूषुरन्तु स्तवानाः ॥ ३ ॥ द्या-
वाभूमी अदिते त्रासीथां नो ये वां जुहुः सुजनिमान ऋषे । मा हेळै भूम वरुण-
स्य त्रायोर्मा मित्रस्य प्रियतमस्य नृणाम् ॥ ४ ॥ प्र ग्राहवांसि स्रुतं जीवसे न आ
नो गव्यंतिमुत्ततं वृतेन । आ नो जने श्रवयतं युवाना श्रुतं मे मित्रावरुणा हवे-
मा ॥ ५ ॥ नू मित्रो वरुणो अर्यमा नुस्मनै तोकाय वरिवो दधन्तु । सुगा नो
विश्वा सुपथानि सन्तु यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ६ ॥ ४ ॥

॥ ६३ ॥ १-६ वसिष्ठ ऋषिः ॥ १-५ सूर्यः । ६ मित्रावरुणौ देवते ॥
छन्दः-१, ६ विराद् त्रिष्टुप् । २, ३, ४, ५ निचृत्तिष्टुप् ॥ धैवतः स्वरः ॥

॥ ६३ ॥ उद्वेति सुभगो विश्वचक्षाः साधारणः सूर्यो मानुषाणाम् । चक्षु-
मित्रस्य वरुणस्य देवश्चर्मैव यः समविष्यक्तमोसि ॥ १ ॥ उद्वेति प्रसवीता ज-

अ० ५ । अ० ५ । व० ७] ३७? [म० ७ । अ० ४ । सू० ६५ ।

नानां महान्केतुरर्णवः सूर्यस्य । समानं चक्रं पर्याविष्टमन्यदेतशो वहति धूपयु-
क्तः ॥ २ ॥ विभ्राजमान उपसापुपस्थाद्वैभैरुदेत्यनुमद्यमानः । एष मे देवः सं-
विता चच्छन्दः यः समानं न प्रमिनाति धाम ॥ ३ ॥ दिवो रुक्म उरुचक्षा उ-
देति दूरेअर्थस्तरणिभ्राजमानः । नूनं जनाः सूर्येण प्रमूता अयन्नर्थानि कृणव-
न्नपांसि ॥ ४ ॥ यत्रा चक्रमृता गातुमस्मै श्येनो न दीयन्नन्वेति पार्थः । प्रति
वां सूर उदिते विधेम नमोभिधिवावरुणोत हव्यैः ॥ ५ ॥ नू मित्रो वरुणो अय-
मानस्त्वने तोकाय वरिवो दधन्तु । सुगा नो विश्वा सुपथानि सन्तु यूयं पान स्व-
स्तिभिः सदा नः ॥ ६ ॥ ५ ॥

॥ ६४ ॥ १-५ वसिष्ठ ऋषिः ॥ मित्रावरुणौ देवते ॥ छन्दः-१, २, ३,
४ त्रिष्टुप् । ५ विराद् त्रिष्टुप् ॥ धैवतः स्वरः ॥

॥ ६४ ॥ दिवि क्षयन्ता रजसः पृथिव्यां प्र वां धृतस्य निणिजो ददीरन् ।
हव्यं नो मित्रो अयमा सुजातो राजा सुक्षत्रो वरुणो जुषन्त ॥ १ ॥ आ राजाना
मह ऋतस्य गोपा सिन्धुपती क्षत्रिया यातमर्वाक् । इळां नो मित्रावरुणोत वृष्टि-
मव दिव इन्वतं जीरदानू ॥ २ ॥ मित्रस्तत्रो वरुणो देवो अयः प्र सार्धिष्ठेभिः
पृथिभिर्नयन्तु । ब्रवद्यथा न आदरिः सुदास इषा मदेम सह देवगोपाः ॥ ३ ॥
यो वां गर्तं मनसा तक्षदेतमूर्ध्वं धीतिं कृणवद्धारयच्च । उक्षेथां मित्रावरुणा धृतेन
ता राजाना सुक्षितीस्तर्पयेथाम् ॥ ४ ॥ एष स्तोमो वरुण मित्र तुभ्यं सोमः शुक्रो
न वायवेऽयामि । अविष्टं धियो जिगृतं पुरन्धीर्युयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ५ ॥ ६ ॥

॥ ६५ ॥ १-५ वसिष्ठ ऋषिः ॥ मित्रावरुणौ देवते ॥ छन्दः-१, ५ वि-
राद् त्रिष्टुप् । २ त्रिष्टुप् । ३, ४ निचृत्त्रिष्टुप् ॥ धैवतः स्वरः ॥

॥ ६५ ॥ प्रति वां सूर उदिते सूक्तैर्मित्रं हुवे वरुणं पूतदक्षम् । ययोरसुर्यो-
मक्षितं ज्येष्ठं विश्वस्य यामन्नाचिता जिगत्तु ॥ १ ॥ ता हि देवानामसुरा ताव्या-
ता नः क्षितीः करतमूर्जयन्तीः । अश्याम मित्रावरुणा वयं वां द्यावा च यत्र प्रीप-
यन्नहा च ॥ २ ॥ ता भूरिपाशावनृतस्य सेतू दुरत्येतू रिपवे मर्त्याय । ऋतस्य
मित्रावरुणा पथा वामपो न नावा दुरिता तरेम ॥ ३ ॥ आ नो मित्रावरुणा हव्यहुष्टिं
धृतैर्गव्यूतिमुक्षतमिळाभिः । प्रतिवामत्र वरमा जनाय पृणीतमुद्रो दिव्यस्य चारोः
॥ ४ ॥ एष स्तोमो वरुण मित्र तुभ्यं सोमः शुक्रो न वायवेऽयामि । अविष्टं
धियो जिगृतं पुरन्धीर्युयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ५ ॥ ७ ॥

॥ ६६ ॥ १—१६ वसिष्ठ ऋषिः ॥ १—३, १७—१६ मित्रावरुणौ
१—१३ आदित्याः । १४—१६ सूर्यो देवता ॥ छन्दः—१, २, ४, ६ नि
चृदायत्री । ३ विराड् गायत्री । ५, ६, ७, १८ १६ आर्षी गायत्री । १७ पाव
निचृद्गायत्री । स्वराद् गायत्री । १० निचृद् बृहती । ११ स्वराद् बृहती
१२ आर्षी स्वराद् बृहती । १३, १५ आर्षी भुरिग् बृहती । १४ आर्षी
विराद्बृहती । १६ पुर उष्णिक् ॥ स्वरः—१, २, ३, ४, ५, ६, ७, ८, ९, १७
१८, १९ पद्मजः । १०—१५ मध्यमः । १६ ऋषभः ॥

॥ ६६ ॥ म मित्रयोर्वरुणयोः स्तोमो न एतु शूप्यः । नमस्वान्तुविजातयो
॥ १ ॥ या धारयन्त देवाः सुदन्ता दक्षपितरा । असुर्याय प्रमहसा ॥ २ ॥ त
नैः स्तिषा तनूपा वरुण जरितृणाम् । मित्रं साधयन्त धियः ॥ ३ ॥ यद्य स
उदितेऽनागा मित्रो अर्यमा । सुवातिं सविता भगः ॥ ४ ॥ सुप्रावीरस्तु स क्षय
म नु यामन्तमुद्गानवः । ये नो अहोऽतिपिप्रति ॥ ५ ॥ ८ ॥ उत स्वराजो अदि
तिरद्वेयस्य वृतस्य ये । मुहो राजान ईशते ॥ ६ ॥ प्रति वां सूर उदिते मि
त्रणीपे वरुणम् । अर्यमाणं रिशादसम् ॥ ७ ॥ राया हिरण्यया मतिरियमवृका
श्वसे । इयं विप्रा मेधसातये ॥ ८ ॥ ते स्याम देव वरुण ते मित्र सूरिभिः सह
इयं स्वथ धीमहि ॥ ९ ॥ ब्रह्मः सूरचक्षसोऽग्निजिह्वा ऋतावृधः । त्रीणि ये ये
मुविद्विधा नि धीतिभिर्विधानि परिभूतिभिः ॥ १० ॥ ९ ॥ वि ये दधुः शरदं मास
मादह्यज्ञमक्तुं चादृचम् । अनाप्यं वरुणो मित्रो अर्यमा क्षत्रं राजान आशत ॥ ११
तदो अद्य मनामहे सूक्तैः सूर उदिते । यदोहते वरुणो मित्रो अर्यमा यूयमृतस
स्थयः ॥ १२ ॥ ऋतावान् ऋतजाता ऋतावृधो घोरासो अनृतद्विपः । तेषां व
सुम्ने मुच्छदिष्टमे नरः स्याम ये च सूरयः ॥ १३ ॥ उदु त्यदर्शतं वषुद्विं ए
प्रतिहरे । यदीमाशुर्वहति देव एतणो विश्वस्मै चक्षसे अरम् ॥ १४ ॥ शीर्ष्ण
शीर्ष्णो जगतस्तस्थुस्प्रति समया विश्वमा रजः । सप्त स्वसारः सुविताय सू
वहन्ति हरितो रथे ॥ १५ ॥ १० ॥ तच्चक्षुर्देवाहितं शुक्रमुचरत् । पश्येम शरदं
शतं जीवेम शरदः शतम् ॥ १६ ॥ कान्येभिरदाभ्या यातं वरुण धुमत् । मित्र
सोमपीतये ॥ १७ ॥ दिवो धामभिर्वरुण मित्रश्चा यातमद्भुतं । पिवन्तं सोममातुज
॥ १८ ॥ आ यातं मित्रावरुणा जुषाणावाहुतिं नरा । पातं सोममृतावृधा ॥ १९ ॥ ११

॥ ६७ ॥ १—१० वसिष्ठ ऋषिः ॥ अश्विनौ देवते ॥ छन्दः—१, २, ६
७, ८, १० निचृत्त्रिष्टुप् । ३, ५, ९ विराट्त्रिष्टुप् । ४ आर्षीत्रिष्टुप् । धैवतः स्वरः

॥ ६७ ॥ प्रति वां रथं नृपती जुरथ्यै हविष्मता मनसा यज्ञियेन । यो वां दृतो
न धिष्ण्यावजीगरच्छा सुनुर्न पितरा विवक्षि ॥ १ ॥ अशोच्यग्निः समिधानो
अस्मे उपो अदधन्तमसश्चिदन्ताः । अचेति केतुरूपसः पुरस्ताच्छिद्ये दिवो दुहि-
तुर्जायमानः ॥ २ ॥ अभि वां नूनमश्विना सुहोला स्तोमैः सिपक्ति नासत्या वि-
वक्षान् । पूर्वाभिर्यातं पथ्याभिरवाक्स्त्रविंदा वसुमता रथेन ॥ ३ ॥ अवावी नून-
मश्विना युवाकुर्वे यद्वां सुते माध्वी वसूयुः । आ वां वहन्तु स्थविरासो अश्व्याः
पिवाथो अस्मे सुपुता मध्वनि ॥ ४ ॥ प्राचीषु देवाश्विना धियं मेऽमृधां सातये
कृतं वसूयुम् । विश्वा अविष्टं वाज आ पुरन्थीस्ता नः शक्तं शचीपती शचीभिः
॥ ५ ॥ १२ ॥ अविष्टं धीर्षश्विना न आसु प्रजावद्वेतो अह्यं नो अस्तु । आ
वां तोके तनये तूतुजानाः सुरत्नासो देववीतिं गमेम ॥ ६ ॥ एष स्य वां पृ-
र्वगत्वेव सख्ये निधिहितो माध्वी रातो अस्मे । अहेळता मनसा यातमर्वागश्नन्ता
हव्यं मानुषीषु विक्षु ॥ ७ ॥ एकस्मिन्योगे भुरणा समाने परि वां सप्त चवतो
रथो गात् । न वायन्ति सुभ्वो देवयुक्ता ये वां धूपु तरणयो वहन्ति ॥ ८ ॥ अ-
मश्चता मघवद्भ्यो हि भूतं ये राया मेघदेयं जुनन्ति । प्र ये वन्तुं सूनृताभिस्तिरन्ते
गव्या पृञ्चन्तो अश्व्या मघानि ॥ ९ ॥ नू मे हवमा शृणुतं युवाना यामिष्टं वृत्ति-
रश्विनाविरावत् । धत्तं रत्नानि जरतं च सूर्यन्यूनं पात स्वस्तिभिः सदानः ॥ १० ॥ १३ ॥

॥ ६८ ॥ १-६ वसिष्ठ ऋषिः ॥ अश्विनौ देवते ॥ छन्दः—१, ६, ८,
साम्नी त्रिष्टुप् । २, ३, ५, साम्नी निचृत् त्रिष्टुप् । ४, ७, साम्नी भुरिगासुरी
विराद् त्रिष्टुप् । ६ निचृत्त्रिष्टुप् ॥ धैवतः स्वरः ॥

॥ ६८ ॥ आ शुभा यातमश्विना स्वश्वा गिरौ दत्ता जुजुषाणा युवाकोः ।
हव्यानि च प्रतिभृता वीतं नः ॥ १ ॥ प्र वामन्थीसि मघान्पस्थुररं गन्तं विपो
वीतये मे । तिरो अर्यो हवनानि श्रुतं नः ॥ २ ॥ प्र वां रथो मनोजवा इयति तिरो
रजांस्यश्विना शतोतिः । अस्मभ्यं सूर्यावसू इयानः ॥ ३ ॥ अयं ह यद्वां देव्या
उ अद्विर्ध्वो विवक्ति सोमसुयुवभ्यां । आ वल्गू विप्रो ववृतीत हव्यैः ॥ ४ ॥
चित्रं ह यद्वां भोजनं न्वस्ति न्यत्रये महिषन्तं युयोतम् । यो वामोमानं दधते प्रियः
सन् ॥ ५ ॥ १४ ॥ उत त्यद्वां जुरते अश्विना भूच्यवानाय प्रतीत्यै दधिर्दे । अधि
यद्वर्ष इत ऊति धृत्यः ॥ ६ ॥ उत त्यं भुज्युमश्विना सखायो मध्ये जहुर्दुर्वासः
समुद्रे । निरीं पर्षदरावा यो युवाकुः ॥ ७ ॥ वृकाय चिज्जसमानाय शक्तमुत श्रुतं

श्रयेवं द्रुयमाना । यावद्वन्यामपिन्वतप्रपो न स्तुर्यं चिच्छक्त्यश्विना शचीभिः ॥ ८ ॥
 प्रप स्य दारुर्जरते सृक्तेरग्रे युधान उपसां सुमन्मा । इपा तं वर्धद्वन्या पयोभि-
 र्युयं पात स्यस्तिभिः सदा नः ॥ ९ ॥ १५ ॥

॥ ६६ ॥ १-८ वसिष्ठ ऋषिः ॥ अश्विनौ देवते ॥ छन्दः—१, ४, ६,
 ८ निचृत् त्रिष्टुप् । २, ७, त्रिष्टुप् । ३ आर्चीस्वराद् त्रिष्टुप् । ५ विराद्त्रिष्टुप् ॥
 धैवतः स्वरः ॥

॥ ६६ ॥ आ वां रथो रोदसी वद्वधानो हिरण्ययो वृषभिर्यात्वश्वैः । वृ-
 तयर्तनिः पृथिभो रुचान इपां ब्रोज्हा नृपतिर्वाजिनीवान् ॥ १ ॥ स पप्रथानो अ-
 भि पञ्च भूमां त्रिवन्धुरो मनसा यातु युक्तः । विशो येन गच्छथो देवयन्तीः
 कुत्रा चिद्याममश्विना दधाना ॥ २ ॥ स्वर्वा यशसा यातमर्वाग्दस्त्रा निधिं मधु-
 मन्तं पिवाथः । वि वां रथो वध्वाऽयादमानोऽन्तान्दिवो वाधते वर्तनिभ्याम्
 ॥ ३ ॥ युवोः श्रियं परि योषावृणीत् सूरौ दुहिता परितक्म्यायाम् । यद्वैवयन्त-
 मवधुः शचीभिः परि धूसमोमनां वां वयो गात् ॥ ४ ॥ यो ह स्य वां रथिरा-
 वस्तं उसा रथो युजानः परियाति वृतिः । तेन नः शं योरुपसो व्युष्टौ न्यश्विना
 वहतं यज्ञे अस्मिन् ॥ ५ ॥ नरा गौरेव विद्युतं तृषाणास्माकमद्य सयनोप यातम् ।
 पुरुत्रा हि वां मतिभिर्हवन्ते मा वामन्ये नि यमन्देवयन्तः ॥ ६ ॥ युवं भुज्युमव-
 विद्धं समुद्र उदूहथुरणीसो अस्तिधानैः । पतत्रिभिरश्रमैरव्यथिभिर्दसनाभिरश्विना
 पारयन्ता ॥ ७ ॥ नू मे हवमा शृणुतं युवाना यासिष्टं वृतिरश्विनाविरावत् ।
 धत्तं रत्नानि जरतं च सूरान्ययं पात स्यस्तिभिः सदा नः ॥ ८ ॥ १६ ॥

॥ ७० ॥ १-७ वसिष्ठ ऋषिः ॥ अश्विनौ देवते ॥ छन्दः—१, ३, ४, ६ नि-
 चृत् त्रिष्टुप् । २, ५, ७ विराद् त्रिष्टुप् ॥ धैवतः स्वरः ॥

॥ ७० ॥ आ विश्ववाराश्विना गतं नः प्र तत्स्थानमवाचि वां पृथिव्याम् ।
 अश्वो न वाजी शूनपृष्टो अस्यादा यत्सेदथुर्धुवसे न योनिम् ॥ १ ॥ सिपाक्ति-
 सा वां सुप्रतिदचनिष्ठातापि यमो मनुषो दुरोणे । यो वां समुद्रान्तसरितः पिपत्ये-
 तग्वा चिन्न सुयुजा युजानः ॥ २ ॥ यानि स्थानान्यश्विना दधाथे दिवो युद्धी-
 पोपधीषु विन्तु । नि पर्वतस्य मूर्धनि सदन्तेपं जनाय दाशुपे वहन्ता ॥ ३ ॥ च-
 निष्टं देवा ओपधीष्वप्सु यद्योग्या अश्वैर्वथे ऋषीणाम् । पुरुणि रत्ना दधन्तौ न्य-

अ० ५ । अ० ५ । व० १६] ३७५ [म० ७ । अ० ५ । सू० ७२ :

१स्मे अनु पूर्वाणि चख्यथुर्युगानि ॥ ४ ॥ शुश्रुवांसां चिदश्विना पुरुष्यभि ब्रह्मा-
णि चक्ष्वाथे ऋषीणाम् । प्रति प्र यातं वरमा जनायास्मे वांमस्तु सुमतिश्चनिष्ठा
॥ ५ ॥ यो वां यज्ञो नासत्या दृविष्मान्कृतब्रह्मा समयोऽभवाति । उप प्र यातं
वरमा वसिष्ठमिमा ब्रह्माण्यृच्यन्ते युवभ्याम् ॥ ६ ॥ इयं मनीषा इयमश्विना गी-
रिमां सुवृक्तिं वृषणा जुपेथाम् । इमा ब्रह्माणि युवयून्यगमन्यूनं पात स्वस्तिभिः
सदा नः ॥ ७ ॥ १७ ॥ ४ ॥

॥ ७१ ॥ १-६ वसिष्ठ ऋषिः ॥ अश्विनौ देवते ॥ छन्दः—१, ५ त्रिष्टुप् ।
२, ३, ४, ६ विराट् त्रिष्टुप् । धैवतः स्वरः ॥

॥ ७१ ॥ अप स्वसुरूपसो नर्जिहीते रिणक्ति कृष्णीररूपाय पन्थाम् ।
अश्वामया गोमया वां हुवेम दिवा नक्तं शरुमस्मद्युयोतम् ॥ १ ॥ उपायातं दाशु-
षे मर्त्याय रथेन वाममश्विना वहन्ता । युयुतमस्मदनिराममीवां दिवा नक्तं माध्वी
त्रासीथां नः ॥ २ ॥ आ वां रथमवमस्यां व्युष्टौ सुम्नायत्रो वृषणो वर्तयन्तु ।
स्यूमगभस्तिमृतयुग्मिरश्वैराश्विना वसुमन्तं वहेथाम् ॥ ३ ॥ यो वां रथो नृपती
अस्ति वोळ्हा त्रिवन्धुरो वसुमाँ उस्त्रयांमा । आ न एना नासत्योप यातमभि
यद्वां विश्वप्स्यो जिगाति ॥ ४ ॥ युवं च्यवानं जरसोऽमुमुक्तं नि पेदव ऊह्यु-
राशुमश्वम् । निरंहसस्तमसः स्पर्तमग्निं नि जाहुषं शिथिरे धातमन्तः ॥ ५ ॥ इयं
मनीषा इयमश्विना गीरिमां सुवृक्तिं वृषणा जुपेथाम् । इमा ब्रह्माणि युवयून्य-
गमन्यूनं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ६ ॥ १८ ॥

॥ ७२ ॥ १—५ वसिष्ठ ऋषिः ॥ अश्विनौ देवते ॥ छन्दः—१, २,
३, ४ निचृत् त्रिष्टुप् । ५ विराट् त्रिष्टुप् ॥ धैवतः स्वरः ॥

॥ ७२ ॥ आ गोमता नासत्या रथेनाश्वावता पुरुश्चन्द्रेण यातम् । अभि वां
विश्वा नियुतः सचन्ते स्पर्हया श्रिया तन्वा शुभाना ॥ १ ॥ आ नो देवेभिरुप
यातमर्वाक्सजोषसा नासत्या रथेन । युवोहि नः सख्या पित्र्याणि समानो व-
न्धुरुत तस्य वित्तम् ॥ २ ॥ उदु स्तोमासो अश्विनोरबुधञ्जामि ब्रह्माण्युपसंश्च
देवीः । आविवांसन्नोदसी धिष्ण्येमे अच्छा विप्रो नासत्या विवक्ति ॥ ३ ॥ वि चे-
दुच्छन्त्यश्विना उपासः प्र वां ब्रह्माणि कारवो भरन्ते । ऊर्ध्वं भानुं सविता देवो
अश्रेष्ठहृद्गनयः समिधां जरन्ते ॥ ४ ॥ आ पश्चातां नासत्या पुरस्तादाश्विना
यातमधरादुदकात् । आ विश्वतः पाञ्चजन्येन राया यूयं पात स्वस्तिभिः
सदा नः ॥ ५ ॥ १९ ॥

० ५ । अ० ५ । व० २२] ३७६ [म० ७ । अ० ५ । सू० ७५ ।

॥ ७३ ॥ १—५ वसिष्ठ ऋषिः ॥ अश्विनौ देवते ॥ छन्दः—१, ५
राद् त्रिष्टुप् । २, ३, ४ निचृत् त्रिष्टुप् ॥ धैवतः स्वरः ॥

॥ ७३ ॥ अतारिष्म तर्पसस्पासस्य प्रति स्तोमैदेव्यन्तो दधानाः । पुरुदं-
पुनमा पुगजामर्त्या हवते अश्विना गीः ॥ १ ॥ न्युप्रियो मनुषः सादि
ना नासत्या यो यजते वन्दते च । अश्नीतं मध्वो अश्विना उपाक आ वा वोचे
द्वेषे प्रयस्वान् ॥ २ ॥ अहैम यज्ञं पथामुशणा इमां सुवृक्तिं वृषणा जुषेथाम् ।
प्रायेव प्रेषितो वामवाधि प्रति स्तोमैर्जरमाणो वसिष्ठः ॥ ३ ॥ उप त्या वद्मी
स्तो विशं नो रज्जोहणा सम्भृता व्रीहृषाणी । समन्थास्यगमत मत्सराणि मा नो
धेष्टुमा गतं शिवेन ॥ ४ ॥ आ पश्चातान्नामत्या पुरस्तादाश्विना यातम-
दुर्दक्तात् । आ विश्वतः पाञ्चजन्येन राया यूयं पात स्वस्तिभिः सदा
॥ ५ ॥ २० ॥

॥ ७४ ॥ १—६ वसिष्ठ ऋषिः ॥ अश्विनौ देवते ॥ छन्दः—१, ३
वृद् वृहती । २, ४, ६ आर्षीभुरिग्वृहती । ५ आर्षी वृहती ॥ मध्यमः स्वरः ॥

॥ ७४ ॥ इमा उ वां दिविष्टय उसा हवन्ते अश्विना । अयं वामहेऽवसे
वीवसू विशंविशं हि गच्छेथः ॥ १ ॥ युवं चित्रं ददधुर्भोजनं नरा चोदेथां-
तावते । अर्वाग्रथं समनसा नियच्छतं पितृतं सोम्यं मधु ॥ २ ॥ आ यातमुप
तं मध्वः पितृतमश्विना । दुग्धं पयो वृषणा जेन्यावसू मा नो मधिष्टुगा गतम्
॥ ३ ॥ अर्वासो ये वामुप द्राशुपो गृहं युवां दीयन्ति विव्रतः । मत्तूयुभिर्नरा ह-
धेरश्विना देवा यातमस्मयू ॥ ४ ॥ अथा ह यन्तो अश्विना पृक्षः सचन्ते सू-
ः । ता यंसतो मयवद्दधो ध्रुवं यशश्छदिरस्मभ्यं नासत्या ॥ ५ ॥ प्र ये ययु-
कासो रथा इव वृषातारो जनानाम् । उत स्वेन शवसा शूशुवुर्नर उत क्षिय-
सुजितिम् ॥ ६ ॥ २१ ॥

॥ ७५ ॥ १—८ वसिष्ठ ऋषिः ॥ उपा देवता ॥ छन्दः—१, ८ नि-
त्रिष्टुप् । २, ४, ५ विराद् त्रिष्टुप् । ३ आर्षी स्वराद् त्रिष्टुप् । ६, ७ आर्षी
ष्टुप् ॥ धैवतः स्वरः ॥

॥ ७५ ॥ व्युपा आवो दिविजा ऋतेनाविष्कृण्वाना महिमानमागात् । अप
न्तम आवरजुष्टमदिरस्तमा पथ्या अजीगः ॥ १ ॥ महे नो अथ सुविताय

अ० ५ । अ० ५ । व० २४] ३७७ [म० ७ । अ० ५ । सू० ७७ ।

बोध्युषो महे सौभगाय प्र यन्धि । चित्रं रयिं यशसं धेह्यस्मे देवि मर्तेषु मानुषि
श्रवस्युम् ॥ २ ॥ एते त्वे भानवो दर्शतायाश्चित्रा उपसो अमृतांस आगुः । ज-
नयन्तो देव्यानि व्रतान्यापृणन्तो अन्तरिक्षा व्यस्थुः ॥ ३ ॥ एषा स्या युञ्जाना
पराकात्पञ्च जित्तीः परि सद्यो जिगाति । अभिपश्यन्ती वयुना जनानां दिवो
दुहिता भुवनस्य पत्नी ॥ ४ ॥ वाजिनीवती सूर्यस्य योषा चित्रामघा राय ईशे
वसूनाम् । ऋषिपुता जरयन्ती मधोन्युषा उच्छति वद्विभिर्गृणाना ॥ ५ ॥ प्रति
द्युतानामरुपासो अश्वाश्चित्रा अदृश्वपसं वहन्तः । याति शुभ्रा विश्वपिशा रथे-
न दधाति रत्नं विधत्ते जनाय ॥ ६ ॥ सत्या सत्येभिर्महती महाद्भिर्देवी देवेभिर्य-
जता यजत्रैः । रुजहृळ्हानि दददुस्त्रियाणां प्रति गाव उपसं वावशन्त ॥ ७ ॥ नू-
नो गोमह्वीरवद्देहि रत्नमुषो अश्वावत्पुरुभोजो अस्मे । मा नो बर्हिः पुरुषतां निदे
कर्युयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ८ ॥ २२ ॥

॥ ७६ ॥ १—७ वसिष्ठ ऋषिः ॥ उषा देवता ॥ छन्दः—१ त्रिष्टुप् । २
विराट् त्रिष्टुप् । ३, ४, ५, ६, ७ निचृत् त्रिष्टुप् ॥ धैवतः स्वरः ॥

॥ ७६ ॥ उदु ज्योतिरमृतं विश्वजन्यं विश्वानरः सविता देवो अश्रेत् । क्र-
त्वा देवानामजनिष्ट चक्षुराविरकभुवनं विश्वमुषाः ॥ १ ॥ प्र मे पन्था देव्यानां
अदृशन्नमर्धन्तो वसुभिरिष्कृतासः । अभूदु केतुरुपसः पुरस्तात्प्रतीच्यागादधि
हर्म्येभ्यः ॥ २ ॥ तानीदहानि बहुलान्यासन्त्या प्राचीनमुदिता सूर्यस्य । यतः परि
जार इवाचरन्त्युषो ददृक्षे न पुनर्यतीव ॥ ३ ॥ त इहेवानो सधमाद आसन्नृता-
वानः कवयः पूर्यासः । गूळं ज्योतिः पितरो अन्विन्दन्तसत्यमन्त्रा अजनयन्नु-
पासम् ॥ ४ ॥ समान ऊर्वे अग्निं सङ्गतासः सं जानते न यतन्ते मिथस्ते । ते दे-
वानां न मिनन्ति व्रतान्यमर्धन्तो वसुभिर्यादमानाः ॥ ५ ॥ प्रति त्वा स्तोमैरीळते
वसिष्ठा उषर्वुधः सुभगे तुष्टुवांसः । गवां नेत्री वाजपत्नी न उच्छोषः सुजाते प्रथमा
जरस्व ॥ ६ ॥ एषा नेत्री राधसः सूनृतानामुषा उच्छन्ती रिभ्यते वसिष्ठैः ।
दीर्घश्रुतं रयिमस्मे दधाना यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ७ ॥ २३ ॥

॥ ७७ ॥ १—६ वसिष्ठ ऋषिः ॥ उषा देवता ॥ छन्दः—१ त्रिष्टुप् ।
२, ३, ४, ५ निचृत् त्रिष्टुप् । ६ विराट् त्रिष्टुप् ॥ धैवतः स्वरः ॥

॥ ७७ ॥ उपो रुक्वे युतिर्न योषा विश्वं जीवं प्रसुवन्ती चरा
 ग्निः नमिधे मानुषाणामकुर्योतिर्विर्धमाना तमोसि ॥ १ ॥ विश्वं प्रत
 उदस्याद्रुद्रान्नो विभ्रती शुक्रमध्वत् । हिरण्यवर्णा सुदशीकसन्ध
 नेव्यद्रामोचि ॥ २ ॥ देवानां चक्षुः सुभगा वहन्ती श्वेतं नयन्ती सुव
 द्या अदशि रुश्मिभिर्व्यक्ता चित्रामया विश्वमनु प्रभूता ॥ ३ ॥ अ
 यमिदमुच्छेदी गव्यं निमभयं कृधी नः । यावय द्वेष आ भरा वसूनि
 गुणने मघोनि ॥ ४ ॥ अस्मे श्रेष्ठंभिर्भानुभिर्विभ्रातुषो देवि प्रतिरन्त
 र्यं च नो दधती विश्ववारे गोमदध्वावुद्रथवच्च राधः ॥ ५ ॥ यां त्व
 तर्वधयन्त्युपः सुजाते मतिभिर्वसिष्ठाः । सास्मासु धा यमिदमुपं बृहन्त
 स्तिभिः सदा नः ॥ ६ ॥ २४ ॥

॥ ७८ ॥ १-५ वसिष्ठ ऋषिः ॥ उपा देवता ॥ छन्दः-१,
 ३, ४ निचृत् त्रिष्टुप् । ५ विराद् त्रिष्टुप् ॥ ध्रुवतः स्वरः ॥

॥ ७८ ॥ प्रति केतवः प्रथमा अदृश्रन्धुर्वा अस्या अञ्जयो वि
 पो अर्वाचा नृहता रथेन ज्योतिष्मता वाममस्मभ्यं वक्षि ॥ १ ॥ प्रति
 रते समिद्धः प्रति विदासो मतिभिर्गृणन्तः । उपा याति ज्योतिषा व
 ध्वा तमोसि दुस्तिताप देवी ॥ २ ॥ एता उत्याः प्रत्यदृश्रन्पुरस्ताज
 न्तीरुपसो विभातीः । अर्जीजनन्तसूर्यं यज्ञमग्निमपाचीन् तमो अग्रा
 अचेति द्विवो दुहिता मघोनी विश्वे पश्यन्त्युपसं विभातीम् । आस
 यां गुज्यमानमायमश्वासः सुयुजो वहन्ति ॥ ४ ॥ प्रति त्वाद्य सुम
 स्माकासो मघवानो वयं च । तिल्विल्लावध्वमुपसो विभातीर्युयं पा
 सदा नः ॥ ५ ॥ २५ ॥

॥ ७९ ॥ १-५ वसिष्ठ ऋषिः ॥ उपा देवता ॥ छन्दः-१, ४
 २, ३ विराद् त्रिष्टुप् । ५ आर्ची स्वराद् त्रिष्टुप् ॥ ध्रुवतः स्वरः ॥

॥ ७९ ॥ व्युपा आवः पथ्या जनानां पञ्च द्वितीर्मानुपीर्वोधयन्ती
 रुजभिर्भानुमश्रेदि सूर्यो रोदसी चक्षसावः ॥ १ ॥ व्यञ्जते द्विवो
 यो न युक्ता उपसो यतन्ते । सं ते गावस्तम आ वर्तयन्ति ज्योति
 वितेव वाद् ॥ २ ॥ अभृदुपा इन्द्रतमा मघोन्यर्जीजनत्सुविताय श्रवा

अ० ५ । अ० ६ । व० २] ३७६ [म० ७ । अ० ५ । सू० ८२ ।

वो देवी दुहिता दधात्यङ्गिरस्तमा सुकृते वसूनि ॥ ३ ॥ तव दुषो राधो अस्मभ्यं
रास्व यावत्स्तोत्रभ्यो अरदो गृणाना । यां त्वां जुहुर्दृष्टभस्या रवेण वि दृक्कस्य
दुरो अद्रेरौर्णोः ॥ ४ ॥ देवदेवं राधसे चोदयन्त्यस्मद्वक्त्रसूनुता ईरयन्ती । व्युच्छ-
न्ती नः सनये धियो धा यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ५ ॥ २६ ॥

॥ ८० ॥ १-३ वसिष्ठ ऋषिः ॥ उपा देवता ॥ छन्दः—१ त्रिष्टुप् । २
विराट् त्रिष्टुप् । ३ निचृत्त्रिष्टुप् ॥ धैवतः स्वरः ॥

॥ ८० ॥ प्रति स्तोमैभिरुपसं वसिष्ठा गीर्भिर्विप्रासः प्रथमा अंबुधन् । वि-
वर्तयन्ती रजमी सयन्ते आविष्कृण्वती भुवनानि विश्वा ॥ १ ॥ एषा स्या नव्य-
मायुर्दधाना गूढी तपो ज्योतिषोषा अंबोधि । अग्रं एति युवतिरह्याणा प्राचिकि-
तत्सूर्यं यज्ञमग्निम् ॥ २ ॥ अश्वावतीर्गोमतीर्न उपासो वीरवतीः सदेवुच्छन्तु भद्राः ।
घृतं दुहाना विश्वतः प्रपीता यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ३ ॥ २७ ॥ ५ ॥

॥ ८१ ॥ १-६ वसिष्ठ ऋषिः ॥ उपा देवता ॥ छन्दः—१ विराट् बृहती ।
२ भुरिग् बृहती । ३ आर्षी बृहती । ४, ६ आर्षी भुरिग् बृहती । ५ निचृट् बृहती ॥
मध्यमः स्वरः ॥

॥ ८१ ॥ प्रत्यु अदर्शयत्युच्छन्ती दुहिता दिवः । अयो महि व्ययति च-
क्षसे तपो ज्योतिष्कृणोति सूनरी ॥ १ ॥ उडुस्त्रियाः सृजते सूर्यः सचां उग्रजः
क्षत्रमर्चिवत् । तवेदुषो व्युषि सूर्यस्य च सं भुक्तेन गमेमहि ॥ २ ॥ प्रति त्वा दु-
हितर्दिव उषो जीरा अभुत्स्महि । या वहसि पुरु स्पार्ह वनन्वति रत्नं न दाशुषे मयः
॥ ३ ॥ उच्छन्ती या कृणोषि मंहना महि प्रख्यै देवि स्वर्दशे । तस्यास्ते रत्नभाज
ईमहे वयं स्याम मातुर्न सूनवः ॥ ४ ॥ तच्चित्रं राध आ भरोषो यदीर्युत्तमम् ।
यत्ते दिवो दुहितर्मर्तभोजनं तद्रास्व भुनजामहे ॥ ५ ॥ श्रवंः सूरिभ्यो अमृतं व-
सुत्वनं वाजा अस्मभ्यं गोमतः । चोदयित्री मघोनः सूनुतावत्युपा उच्छदप-
सिधः ॥ ६ ॥ १ ॥

॥ ८२ ॥ १—१० वसिष्ठ ऋषिः ॥ इन्द्रावरुणौ देवते ॥ छन्दः—१, २,
६, ७, ९ निचृज्जगती । ३ आर्षी भुरिग् जगती । ४, ५, १० आर्षी विराट्
जगती । ८ विराट् जगती ॥ निषादः स्वरः ॥

अ० ५ । अ० ६ । व० ४] ३८० [म० ७ । अ० ५ । सू० ८३ ।

॥ ८२ ॥ इन्द्रावरुणा युवमध्वराय नो विशेजनाय महिर्शर्म यच्छतम् । दीर्घ-
प्रयव्युमति यो वनृप्यनि वयं जयेम पृतनान् दुहयः ॥ १ ॥ सन्नाळन्य स्वराळन्य
उच्यते वां महान्ताविन्द्रावरुणा महावसू । विश्वेदेवासः परमे व्योमनि सं वामोजो वृष-
णा सं वल्लं दधुः ॥ २ ॥ अन्वपां खान्यतन्तमोजसा सूर्यमैरयतं द्विवि प्रभुम् । इन्द्रा-
वरुणा मदे अस्य प्रायिनोऽपिन्वतमपितः पिन्वतं धियः ॥ ३ ॥ युवामिद्युत्सु पृ-
तनान् वद्वयो युवां जेमस्य प्रसवे मितज्ञवः । ईशाना वस्व उभयस्य कारव इन्द्रा-
वरुणा मुहवा हवामहे ॥ ४ ॥ इन्द्रावरुणा यद्विमानि चक्रथुविश्वां जातानि भु-
वनस्य मज्जना । जेमेण मित्रो वरुणं दुवस्यति मरुद्भिरुग्रः शुभमन्य ईयते ॥ ५ ॥
॥ २ ॥ महे शुल्काय वरुणस्य तु त्विष ओजो मिमाते ध्रुवमस्य यत्स्वम् । अजा-
मिपन्यः स्तथयन्तमातिरहभ्रेभिरन्यः प्र वृणोति भूयसः ॥ ६ ॥ न तमहो न दु-
हितानि मर्त्यमिन्द्रावरुणा न तपः कुतश्च न । यस्य देवा गच्छथो वीथो अध्वरं न
तं मर्तस्य नशते परिहृतिः ॥ ७ ॥ अर्वाङ्गिरा दैव्येनावसा गतं शृणुतं हवं यदि
मे जुजोषथः । युवोहि सख्यमुत वा यदाप्यं मर्डीकमिन्द्रावरुणा नि यच्छतम् ॥ ८ ॥
अस्माकमिन्द्रा वरुणा भरेभरे पुरोयोधा भवतं कृष्टयोजसा । यदां हवन्त उभये
अयं सृष्टि नरस्तोकस्य तनयस्य सातिषु ॥ ९ ॥ अस्मे इन्द्रो वरुणो मित्रो अ-
र्यमा शुम्भं यच्छन्तु महि शर्म सप्रथः । अवधं ज्योतिरादितेऽर्कतावधो देवस्य श्लोकं
सन्वितुर्मनामहे ॥ १० ॥ ३ ॥

॥ ८३ ॥ १-१० वसिष्ठ ऋषिः ॥ इन्द्रावरुणौ देवते ॥ छन्दः-१, ३, ६
विराड् जगती । २, ४, ६ निचृज्जगती । ५ आर्चीजगती । ७, ८, १० आपी
जगती ॥ निपादः स्वरः ॥

॥ ८३ ॥ युवां नरा पश्यमानासु आप्यं प्राचा गन्वन्तः पृथुपर्शवो ययुः ।
दासां च वृत्रा दृतमार्याणि च सुदासमिन्द्रावरुणावसावतम् ॥ १ ॥ यत्रा नरः
समयन्ते ऋतध्वंजो यस्मिन्नाजा भवति किं च न प्रियम् । यत्रा भयन्ते भुवना स्व-
रेशस्तत्रा न इन्द्रावरुणार्थि वोचतम् ॥ २ ॥ सं भूम्या अन्ता ध्वंसिरा अहञ्ज-
नेन्द्रावरुणा द्विवि योष आरुहत् । अस्थुर्जनांतामुष मामरातयोऽर्वागवसा हवन-
श्रुता गतम् ॥ ३ ॥ इन्द्रावरुणा वधनाभिरप्रति भेदं वन्वन्ता प्र सुदासमावतम् ।
व्रजोऽप्येषां शृणुतं हवीमनि मत्वा तृत्सूनामभवत्पुरोहितिः ॥ ४ ॥ इन्द्रावरुणा-
वभ्या तपन्ति प्राधान्यर्यो वनुषामरातयः । युवं हि वस्व उभयस्य राजथोऽध्वं समा

अ० ५ । अ० ६ । व० ७] ३८१ [म० ७ । अ० ५ । सू० ८५ ।

नोऽवतं पार्यं दिवि ॥ ५ ॥ ४ ॥ युवां हवन्त उभयांस आजिषिन्द्रं च वस्यो व-
रुणं च सातये । यत्र राजभिर्दशभिर्निर्वाधितं प्र सुदासमावतं तत्सुभिः सह ॥ ६ ॥
दश राजानः समिता अयज्यवः सुदासमिन्द्रावरुणा न युयुधुः । सत्या नृणाम-
असदामुपस्तुतिर्देवा एषामभवन्देवहूतिषु ॥ ७ ॥ दाशराज्ञे परियत्ताय विश्वतः सु-
दास इन्द्रावरुणावशिततम् । श्वित्यञ्चो यत्र नमसा कपर्दिनो धिया धीवन्तो
असपन्त तत्सवः ॥ ८ ॥ वृत्राण्यन्यः समिथेषु जिघ्रन्ते व्रतान्यन्यो अभि रन्तते
सदा । हवामहे वा वृषणा सुवृत्तिभिरस्मे इन्द्रावरुणा शर्म यच्छतम् ॥ ९ ॥ अ-
स्मे इन्द्रो वरुणो मित्रो अर्यमा द्युम्नं यच्छन्तु महि शर्म सप्रथः । अवधं ज्योति-
रदितेऽर्कतावृधो देवस्य श्लोकं सवितुर्मनामहे ॥ १० ॥ ५ ॥

॥ ८४ ॥ १-५ वसिष्ठ ऋषिः ॥ इन्द्रावरुणौ देवते ॥ छन्दः—१, २, ४,
५ निचृत् त्रिष्टुप् । ३ त्रिष्टुप् ॥ धैवतः स्वरः ॥

॥ ८४ ॥ आ वा राजानावध्वरे वृष्ट्यां हव्येभिरिन्द्रावरुणा नमोभिः । प्र
वा घृताची ब्राह्मोर्दधाना परि त्मना विपुरुषा जिगाति ॥ १ ॥ युवो राष्ट्रं वृह-
दिन्वति द्यौर्यौ सेतुभिरञ्जुभिः सिनीथः । परि नो हेळो वरुणस्य वृज्या उरुं
न इन्द्रः कृणवदु लोकम् ॥ २ ॥ कृतं नो यज्ञं विदथेषु चारुं कृतं ब्रह्माणि सूरिषु
प्रशस्ता । उपो रयिर्देवजुतो न एतु प्र राः स्पर्हाभिरुतिभिस्तिरेतम् ॥ ३ ॥ अ-
स्मे इन्द्रावरुणा विश्ववारं रयिं धत्तं वसुमन्तं पुरुक्षुम् । प्र य आदित्यो अनृता
मिनात्यमिता शूरो दयते वसूनि ॥ ४ ॥ इयमिन्द्रं वरुणमष्ट मे गीः प्रावृत्तोकेत-
नये तूतुजाना । सुरत्नासो देववीति गमेम युयं पातस्वस्तिभिः सदा नः ॥ ५ ॥ ६ ॥

॥ ८५ ॥ १-५ वसिष्ठ ऋषिः ॥ इन्द्रावरुणौ देवते ॥ छन्दः—१, ४
आर्षो त्रिष्टुप् । २, ३, ५ निचृत् त्रिष्टुप् ॥ धैवतः स्वरः ॥

॥ ८५ ॥ पुनीपे वामरक्षसं मनीषां सोममिन्द्राय वरुणाय जुदत् । वृत्प्रती-
कामुपसं न देवी ता नो यामन्तुरुष्यतामभीके ॥ १ ॥ स्पर्धन्ते वा उ देवद्वयं अत्र
येषु ध्वजेषु दिद्यवः पतन्ति । युवतां इन्द्रावरुणावमित्रान्दत्तं पराचः शर्वा विपृचः
॥ २ ॥ आपश्चिद्वि स्वयंशसः सदाः सु देवीरिन्द्रं वरुणं देवता धुः । कृषीरन्यो
धारयति प्रविक्ता वृत्राण्यन्यो अग्रतीनि हन्ति ॥ ३ ॥ स सुक्रतुर्ऋतचिदस्तु होता

अ० ५ । अ० ६ । व० ६] ३८२ [म० ७ । अ० ५ । सू० ८७ ।

य आदित्य शर्वसा वां नमस्तान् । आवर्तदवसे वां हविष्मानमदित्स सुविताय
प्रयस्तान् ॥ ४ ॥ इयमिन्द्रं वरुणमष्ट मे गीः प्रावत्तोकेतनये तूतुजाना । सुरवासो
देववीति गेमम यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ५ ॥ ७ ॥

॥ ८६ ॥ १-८ वसिष्ठ ऋषिः ॥ वरुणो देवता ॥ छन्दः-१, ३, ४, ५,
८ निचृत् त्रिष्टुप् । २, ७ विराद् त्रिष्टुप् । ६ आपीं त्रिष्टुप् ॥ धैवतः स्वरः ॥

॥ ८६ ॥ धीरा त्वस्य महिना जुनांषि वि यस्तस्तम्भ रोदसी चिदुर्वी । प्र
नाकमृष्यं तुनुदे वृहन्तं द्विता नक्षत्रं प्रथमं भूम ॥ १ ॥ उत स्वयां तन्वांसं वदे
तत्कदा न्वन्तर्वरुणे भुवानि । किं मे हव्यमहणानो जुपेत कदा मृच्छीकं सुमना
अभि स्यम् ॥ २ ॥ पृच्छे तदेनो वरुण दिदृक्षूपो एमि चिकितुषो विपृच्छम् ।
समानमिन्मे क्वय्यधिदाहुर्यं ह तुभ्यं वरुणो हणीते ॥ ३ ॥ किमार्ग आस वरुण
ज्येष्ठं यस्तोतारं जिघांससि सखायम् । प्र तन्मे वोचो दूळभ स्वधावोऽव त्वा-
नेना नमसा तुर इयाम् ॥ ४ ॥ अवं द्रुग्धानि पित्र्यां सृजा नोऽव या वयं चकृमा
तनूभिः । अवं राजन्पशुतृषं न तायुं सृजा वृत्सं न दाम्नो वसिष्ठम् ॥ ५ ॥ न स
स्वो दत्तो वरुण धृतिः सा सुरां मन्युर्विभीदको अर्चितिः । अस्ति ज्यायान्कनी-
यस उपारे स्वमध्वनेदवृतस्य प्रयोता ॥ ६ ॥ अरं दासो न मीळ्हपे कराण्यहं दे-
वाय भूण्येऽनागाः । अचेतयदचितो देवो अर्यो गृत्सं राये कवितरो जुनाति
॥ ७ ॥ अयं सु तुभ्यं वरुण स्वधावो हृदि स्तोम उपश्रितश्चिदस्तु । शं नः चेमे
शम् योगे नो अस्तु यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ८ ॥ ८ ॥

॥ ८७ ॥ १-७ वसिष्ठ ऋषिः ॥ वरुणो देवता ॥ छन्दः-१ विराद् त्रि-
ष्टुप् । २, ३, ५ आपीं त्रिष्टुप् । ४, ६, ७ त्रिष्टुप् ॥ धैवतः स्वरः ॥

॥ ८७ ॥ रदत्पथो वरुणः सूर्याय प्राणींसि समुद्रिया नदीनाम् । सर्गे न
सृष्टो अर्वतीर्ऋतायञ्चकार महीरवनीरहभ्यः ॥ १ ॥ आत्मा ते वातो रज आ न-
वीनोत्पशुर्न भूणिर्यवसे ससवान् । अन्तर्मही वृहती रोदसीमे विश्वा ते धाम व-
रुण प्रियार्णि ॥ २ ॥ परि स्पशो वरुणस्य स्मदिष्टा उभे पश्यन्ति रोदसी सु-
मेके । अनावानः क्वयो यज्ञवीराः प्रचेतसो य इपयन्त मन्यं ॥ ३ ॥ उवाच मे
वरुणो मेधिराय त्रिः सप्त नामाघ्न्या विभर्ति । विद्वान्पदस्य गुह्या न वोचयुगाय
विप्र उपराय शिञ्जन् ॥ ४ ॥ तिस्रो द्यावो निर्हिता अन्तरस्मिन्तिस्रो भूमिरूपराः

अ० ५ । अ० ६ । व० १२] ३८३ [म० ७ । अ० ६ । सू० ६० ।

पर्विधानाः । गृत्सो राजा वरुणश्चक्रं एतं दिवि प्रेङ्खं हिरण्यं शुभे कम् ॥ ५ ॥
अत्र सिन्धुं वरुणो द्यौरिव स्थादृप्सो न श्वेतो मृगस्तुर्विष्मान् । गम्भीरशंसो रजसो
विमानः सुपारक्षत्रः सुतो अस्य राजा ॥ ६ ॥ यो मृळयाति चक्रुषं चिदागो वयं स्याम
वरुणे अनागाः । अनु वतान्यदितेऽर्धन्तो यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ७ ॥ ६ ॥

॥ ८८ ॥ १-७ वसिष्ठ ऋषिः ॥ वरुणो देवता ॥ छन्दः—१, २, ३, ६
निचृत् त्रिष्टुप् । ४, ५, ७ विराद् त्रिष्टुप् ॥ धैवतः स्वरः ॥

॥ ८८ ॥ प्र शुन्ध्युवं वरुणाय प्रेष्ठो मतिं वसिष्ठ मीळुषे भरस्व । य ईर्ष्या-
ञ्चं करते यजत्रं सहस्रामघं वृषणं बृहन्तम् ॥ १ ॥ अथा न्वस्य सन्दृशं जगन्वा-
नग्रेरनीकं वरुणस्य मंसि । स्वयं दशमन्नाधिपा उ अन्धोऽभि मा वपुर्दृश्ये निनी-
यात् ॥ २ ॥ आ यद्गुहाव वरुणश्च नावं प्र यत्समुद्रमीरयाव मध्यम् । अथि यदपां
स्तुभिशचराव प्र प्रेङ्ख ईङ्ख्यावहै शुभे कम् ॥ ३ ॥ वसिष्ठं ह वरुणो नाव्याधादपि
चकार स्वपा महोभिः । स्तोतारं विप्रः सुदिनत्वे अद्वां यात्रुद्यावस्ततन्त्यादुपासः
॥ ४ ॥ क इत्यानि नौ मरुत्या बभूवुः सचावहे यदवृकं पुराचित् । बृहन्तं मानं
वरुण स्वधावः सहस्रद्वारं जगमा गृहं ते ॥ ५ ॥ य आपिनिंत्यो वरुण प्रियः
सन्त्वामागांसि कृणवत्सखा ते । मा त एनस्वन्तो यक्षिन्भुजेम यन्धि प्मा विप्रः
स्तुवते वरुथम् ॥ ६ ॥ ध्रुवासु त्वासु क्षितिषु क्षियन्तो व्यस्मत्पाशं वरुणो मुमो-
। अवो वन्वाना अदितेरुपस्थाव्यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ७ ॥ १० ॥

॥ ८९ ॥ १-५ वसिष्ठ ऋषिः ॥ वरुणो देवता ॥ छन्दः—१-४ आर्षी
मत्री । ५ पादनिचृज्जगती ॥ स्वरः—१-४ षड्जः । ५ निषादः ।

॥ ८९ ॥ सो षु वरुण मृन्मयं गृहं राजज्ञं गमम् । मृळा सुक्षत्र मृळ्य ॥ १ ॥ यदे-
म प्रस्फुरन्निव दृतिर्न ध्मातो अद्रिवः । मृळा सुक्षत्र मृळ्य ॥ २ ॥ कत्वं समह
दीनतां प्रतीपं जगमा शुचे । मृळा सुक्षत्र मृळ्य ॥ ३ ॥ अपां मध्ये तस्थिवांसं
तृष्णाविदज्जितारम् । मृळा सुक्षत्र मृळ्य ॥ ४ ॥ यत्किं चेदं वरुण देव्ये जने-
ऽभिद्रोहं मनुष्याश्चरामसि । अर्चिन्ती यत्तत्र धर्मा युयोषिम मा नस्तस्मादेनसो
देव रीरिपः ॥ ५ ॥ ११ ॥ ५ ॥

॥ ९० ॥ १-७ वसिष्ठ ऋषिः ॥ १-४ वायुः । ५-७ इन्द्रवायू देवते ॥
छन्दः—१, २, ७ विराद् त्रिष्टुप् । ३ त्रिष्टुप् । ४, ५, ६ निचृत् त्रिष्टुप् ॥ धैवतः स्वरः ॥

॥ ६० ॥ प्र वीर्या शुचयो दद्विरे वामध्वर्युभिर्मधुमन्तः सुतासः । वह वायो
नियुतो यावच्छा पिवा सुतस्यान्वसो मदाय ॥ १ ॥ ईशानाय प्रहृतिं यस्तु आ-
नन्द शुचिं सोमं शुचिपास्तुभ्यं वायो । कृणोपि तं मर्त्येषु प्रशस्तं जातोजातो
जायते वाज्यस्य ॥ २ ॥ राये नु यं जज्ञत् रोदसीमे राये देवी धिपणाधाति
देवम् । अप वायुं नियुतः सधत् स्वा उत श्वेतं वसुधितिं निरेके ॥ ३ ॥ उच्छ-
ष्टुपसः सुदिना अग्निरा उरु ज्योतिर्विविदुर्दीध्यानाः । गव्यं चिद्वर्षमुशिजो वि व-
युस्तेषामतुं प्रदिवः सम्युरापः ॥ ४ ॥ ते सत्येन मनसा दीध्यानाः स्वेन युक्ता-
नः दीध्यानाः स्वेन युक्तासः क्रतुना वहन्ति । इन्द्रवायू वीरवाहं रथं वामीशान-
योगि पृक्षः सचन्ते ॥ ५ ॥ ईशानासो ये दधते स्वर्णो गोभिरश्वेभिर्वसुभिर्हि-
रण्यैः । इन्द्रवायू सुरयो विश्वमायुरवैन्द्रिर्वैरैः पृतनासु सद्युः ॥ ६ ॥ अर्वन्तो
न श्रवसो भिन्नमाणा इन्द्रवायू सुष्टुतिभिर्वसिष्ठाः । वाजयन्तः स्ववसे हुवेम यूयं
पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ७ ॥ १२ ॥

॥ ६१ ॥ १-७ वसिष्ठ ऋषिः ॥ १, ३ वायुः । २, ४-७ इन्द्रवायू दे-
वते । छन्दः-१, ४, ७ विराट् त्रिष्टुप् । २, ५, ६ आपीं त्रिष्टुप् ॥ ३ निचृत् त्रिष्टुप् ॥
धैवतः स्वरः ॥

॥ ६१ ॥ कुविद्वद्ग नमसा ये वृधासः पुरा देवा अनवद्यास आसन् । ते
वायवे मनवे वाधितायावासयन्नुपसं सूर्येण ॥ १ ॥ उशन्ता दूता न दभाय गोपा
मासश्च पाथः शरदश्च पृथ्वीः । इन्द्रवायू सुष्टुतिर्वीमियाना माड्डीकमीष्टे सुवितं च
नव्यम् ॥ २ ॥ पीवोअन्नात्रयिद्व्यः सुमेधाः श्वेतः सिंपक्ति नियुतामभिथ्रीः । ते
वायवे समनसो वि तस्थुर्विश्वेन्नरः स्वपत्नानि चक्रुः ॥ ३ ॥ यावत्तरस्तन्योऽयाव-
दोजो यावन्नश्चक्षसा दीध्यानाः । शुचिं सोमं शुचिपा पातमस्मे इन्द्रवायू सदर्तं
वर्हिरेदं ॥ ४ ॥ नियुवाना नियुतः स्पर्हवीरा इन्द्रवायू सुरथं यातमर्वाक् । इदं
हि वां प्रभृतं मध्यो अग्रमथं प्रीणाना वि मुमुक्तमस्मे ॥ ५ ॥ या वां शतं नियु-
तो याः महन्नमिन्द्रवायू विश्ववासाः सचन्ते । आभिर्यातं सुविदवाभिरर्वाक्पातं
नरा प्रतिभृतस्य मध्वः ॥ ६ ॥ अर्वन्तो न श्रवसो भिन्नमाणा इन्द्रवायू सुष्टुतिभि-
र्वसिष्ठाः । वाजयन्तः स्ववसे हुवेम यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ७ ॥ १३ ॥

॥ ६२ ॥ १-५ वसिष्ठ ऋषिः ॥ १, ३-५ वायुः । २ इन्द्रवायू देवते ।
छन्दः-१ निचृत् त्रिष्टुप् । २, ३, ४ विराट् त्रिष्टुप् । ५ आपीं त्रिष्टुप् ॥ धैवतः स्वरः ॥

॥ ६२ ॥ आ वायो भूप शुचिणा उप नः सहस्रं ते नित्युतो विश्ववार । उ-
पो ते अन्धो मध्वमयामि यस्य देव दधिषे पूर्वपेयम् ॥ १ ॥ प्र सोतो जीरो अ-
ध्वरेपुस्थात्सोममिन्द्राय वायवे पिबन्ध्वै । प्र यद्वा मध्वो अत्रियं भरन्त्यध्वर्यवो
देवयन्तः शर्चीभिः ॥ २ ॥ प्र याभिर्यासि दाशवांसमच्छा नित्युद्धिर्वायविष्टयं दु-
रोणे । नि नो रयि सुभोजसं युवस्व नि वीरं गव्यमश्व्यं च राधः ॥ ३ ॥ ये
वायवं इन्द्रमादनास आदेवासो नितोर्शनासो अर्यः । धनन्तो वृत्राणि शूरिभिः
प्याम सासद्वांसो युधा नृभिरुमित्रान् ॥ ४ ॥ आ नो नित्युद्धिः शतिनीभिरध्वरं
सहस्रिणीभिरुप याहि यज्ञम् । वायो अस्मिन्त्सर्वने मादयस्व यूयं पात स्वस्तिभिः
सदा नः ॥ ५ ॥ १४ ॥

॥ ६३ ॥ १-८ वसिष्ठ ऋषिः ॥ इन्द्राग्नी देवते ॥ छन्दः-१, ८ निचृत् त्रि-
ष्टुप् । २, ५ आपी त्रिष्टुप् । ३, ४, ६, ७ विराट् त्रिष्टुप् ॥ धैवतः स्वरः ॥

॥ ६३ ॥ शुचिं नु स्तोमं नवजातम्येन्द्राग्नी वृत्रहणा जुपेथाम् । उभा हि वा
सुहवा जोहवीमि ता वाजं सद्य उंशते धेष्ठा ॥ १ ॥ ता सानसी शवसाना हि भृतं
ताकंष्ट्रा शवसा शूशुवांस । क्षयन्तौ रायो यवसस्य भूरैः पृङ्गं वाजस्य स्थविरस्य
घृष्वैः ॥ २ ॥ उपो ह यद्धिदयं वाजिनो गुर्योभिर्विप्राः प्रमतिमिच्छमानाः । अर्च-
न्तो न काष्ठां नक्षमाणा इन्द्राग्नी जोहुवतो नरस्ते ॥ ३ ॥ गीर्भिविप्रः प्रमतिमिच्छ-
मान ईद्वे रयि यशसं पूर्वभाजम् । इन्द्राग्नी वृत्रहणा सुवज्रा प्र नो नव्येभिस्ति-
रतं देष्णैः ॥ ४ ॥ सं यन्मही मिथ्यती स्पर्धमाने तनूरुचा शूरसाता यतैत । अ-
देवयुं विदये देवयुभिः सत्रा हतं सोमसुता जनैन ॥ ५ ॥ १५ ॥ इमाम् पु सो-
मसुतिमुप न एन्द्राग्नी सौमनसाय यातम् । नू चिद्धि परिमन्नाथे अस्मान्नावां श-
श्वेद्धिर्वृतीय वाजैः ॥ ६ ॥ सो अत्र एना नमसा समिद्धोऽच्छा मित्रं वरुणमिन्द्र
वोचेः । यत्सीमागश्चकृमा तत्सु मूलं तदर्यमादितिः शिश्रथन्तु ॥ ७ ॥ एना अत्र
आशुषाणास इष्टीर्युवोः सचाभ्यश्याम वाजान् । मेन्द्रो नो विष्णुर्मरुतः परि रय-
न्ययं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ८ ॥ १६ ॥

॥ ६४ ॥ १-१२ वसिष्ठ ऋषिः ॥ इन्द्राग्नी देवते ॥ छन्दः-१, ६, ८,
१० आपी निचृद् गायत्री । २, ४, ५, ६, ७, ९, ११, आपी गायत्री । १२
आपी निचृदनुष्टुप् ॥ स्वरः-१-११ पङ्क्तः । १२ गान्धारः ॥

॥ ६४ ॥ इमे वांसस्य मन्मन् इन्द्राग्नी पूर्यस्तुतिः । अथावृष्टिरिवाजनि ॥ १ ॥
 नृणुनं जस्तिर्हवमिन्द्राग्नी वनतं गिरः । ईशाना पिप्यतं धियः ॥ २ ॥ मा पो-
 त्वायं नो नुन्द्राग्नी माभिर्गस्तये । मा नो रीरथतं निदे ॥ ३ ॥ इन्द्रं अथा नमो
 वृहन्मुक्तिमेरयामहे । धिया धेना अवस्यवः ॥ ४ ॥ ता हि शश्वन्त ईळत इत्था
 विमांस जुतये । सवाधो वाजसातये ॥ ५ ॥ ता वां गीभिर्विपन्यवः प्रयस्व-
 न्तां हवामहे । मेधसाता सन्निप्यवः ॥ ६ ॥ १७ ॥ इन्द्राग्नी अवसा गतमस्मभ्यं
 पर्पणीसहा । मा नो दुःशंस ईशत ॥ ७ ॥ मा कस्य नो अररुपो धूर्तिः प्र ए-
 न्मत्यस्य । इन्द्राग्नी शर्म यच्छतम् ॥ ८ ॥ गोमद्विरण्यवहसु यवामश्वावदीमहे ।
 इन्द्राग्नी तर्गेनमहि ॥ ९ ॥ यत्सोम आ सुते नर इन्द्राग्नी अजोहवुः । सतीवन्ता
 सपर्यवः ॥ १० ॥ उक्थेभिर्वृहन्तमा या मन्द्राना चिदा गिरा । आहगूपैरावि-
 वासतः ॥ ११ ॥ ताविहुः शंसं मर्त्यं दुर्विद्वांसं रजस्विनम् । आभोगं हन्मना हत-
 मुदधिं हन्मना हतम् ॥ १२ ॥ १८ ॥

॥ ६५ ॥ १-६ वसिष्ठ ऋषिः । १, २, ४-६ सरस्वती । ३ सरस्वान्
 देवता ॥ छन्दः—१ पादनिचृत् त्रिष्टुप् । २, ५, ६, आर्षी त्रिष्टुप् । ३, ४, वि-
 राद् त्रिष्टुप् ॥ धैक्यः स्वरः ॥

॥ ६५ ॥ प्रजोदसा धारयसा सस एषा सरस्वती धरुणमार्यसी पृः । प्र-
 वायधाना रुध्वेव साति विश्वा अपो महिना सिन्धुरन्याः ॥ १ ॥ एकाचेतत्सर-
 स्वती नदीनां शुचिर्यती गिरिभ्य आ समुद्रात् । रायश्चेतन्ती भुवनस्य भूरेवृतं
 पयो दुदुहे नाहुपाय ॥ २ ॥ स वाष्ट्रे नर्यो योषणासु वृषा शिशुर्वृषभो यज्ञिया-
 नु । स वाजिनं मध्वद्भ्यो दधाति वि सातये तन्वं मामृजीत ॥ ३ ॥ उत स्या
 नः सरस्वती जुषाणोपे श्रवत्सुभगा यज्ञे अस्मिन् । मितर्जुभिर्नमस्यैरियाना राया
 युजा चिदुत्तरा सखिभ्यः ॥ ४ ॥ इमा जुहाना युष्मदा नमोभिः प्रति स्तोमं स-
 रस्वति जुषस्व । तव शर्मन्प्रियतमे दधाना उपे स्थेयाम शरणं न वृत्तम् ॥ ५ ॥
 अयमु ते सरस्वति वसिष्ठो दारावृतस्य सुभगे व्यावः । वर्धं शुभ्रे स्तुवते रांसि
 वाजान्ययं प्रति स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ६ ॥ १९ ॥

॥ ६६ ॥ १-६ वसिष्ठ ऋषिः ॥ १-३ सरस्वती । ४-६ सरस्वान् दे-
 वता ॥ छन्दः—१ आर्षी भुरिग्वृहती । २ आर्षी भुरिग्वृहती । ३ निचृत्

अ० ५ । अ० ६ । व० २२] ३८७ [म० ७ । अ० ६ । सू० ६७ ।

पङ्क्तिः । ४, ५, निचृद्रायत्री । ६ आर्षो गायत्री ॥ स्वरः—१, २, मध्यमः ।
३ पञ्चमः । ४, ५, ६ षड्जः ॥

॥ ६६ ॥ बृहदु गायिषे वर्चोऽसुर्या नदीनाम् । सरस्वतीमिन्महया सुवृत्ति-
भिः स्तोमैर्वसिष्ठ रोदसी ॥ १ ॥ उभे यत्तं महिना शुभ्रे अन्धसी अधिच्छियन्ति
पूर्वः । सा नो बोध्यवित्री मरुत्सखा चोद राधो मघोनाम् ॥ २ ॥ भद्रमिन्द्रा
कृणवत्सरस्वत्यकवारी चेतति वाजिनीवती । गृणाना जमदग्निवत्स्तुवाना च
वसिष्ठवत् ॥ ३ ॥ जनीयन्तो न्वग्रवः पुत्रीयन्तः सुदानवः । सरस्वन्तं हवामहे
॥ ४ ॥ ये ते सरस्व ऊर्मयो मधुमन्तो घृतश्रुतः । तेभिर्नोऽविता भव ॥ ५ ॥
पीपिवांसं सरस्वतः स्तनं यो विश्वदर्शतः । भक्षीमहि प्रजामिषम् ॥ ६ ॥ २० ॥

॥ ६७ ॥ १-० १वसिष्ठ ऋषिः ॥ १ इन्द्रः । २, ४-८ बृहस्पतिः । ३, ६
इन्द्रा.ब्रह्मणस्पती । १० इन्द्रा बृहस्पती देवते ॥ छन्दः—१ आर्षो त्रिष्टुप् । २,
४, ७ विराट् त्रिष्टुप् । ३, ५, ६, ८, ९, १० निचृत् त्रिष्टुप् ॥ धैवतः स्वरः ॥

॥ ६७ ॥ यज्ञे दिवो नृपदने पृथिव्या नरो यत्र देवयज्ञो मदन्ति । इन्द्राय
यत्र सर्वनानि सुन्वे गमन्मदाय प्रथमं वयश्च ॥ १ ॥ आ दैव्या वृणीमहेऽवांसि
बृहस्पतिर्नो मह आ सखायः । यथा भवेम मीळुषे अनांशो यो नो दाता परा-
वतः पितेव ॥ २ ॥ तमु ज्येष्ठं नमसा हविर्भिः सुशेवं ब्रह्मणस्पतिं गृणीषे । इन्द्रं
श्लोको महि दैव्यः सिपक्तु यो ब्रह्मणो देवकृतस्य राजा ॥ ३ ॥ स आ नो
योनिं सदतु प्रेष्ठो बृहस्पतिर्विश्ववारो यो अस्ति । कामो रायः सुवीर्यस्य तं दा-
त्पर्षज्ञो अति स्रचतो अरिष्टान् ॥ ४ ॥ तमा नो अर्कममृताय जुष्टमिमे धासुर-
मृतासः पुराजाः । शुचिक्रन्दं यजतं पस्त्यानां बृहस्पतिमनुर्वाणं हुवेम ॥ ५ ॥ २१ ॥
तं शग्मासो अरुषासो अश्वा बृहस्पतिं सहवाहो वहन्ति । सहश्चित्रस्य नीळव-
त्सधस्थं नभो न रूपमरूपं वसानाः ॥ ६ ॥ स हि शुचिः शतपत्रः स शुन्ध्यु-
हिरण्यवाशीरिपिरः स्वर्पाः । बृहस्पतिः स स्वावेश ऋष्वः पुरु सखिभ्य आसुति
करिष्ठः ॥ ७ ॥ देवी देवस्य रोदसी जनित्री बृहस्पतिं वावृधतुर्मदित्वा । इक्षान्याय
दक्षता सखायः करद्वहणो सुतरां सुगन्धा ॥ ८ ॥ इयं वां ब्रह्मणस्पते सुवृत्ति-
र्ब्रह्मेन्द्राय वज्रिणो अकारि । अत्रिष्टं धियो जिगृतं पुरन्धीर्जजस्तमयो वनुषामरातीः
॥ ९ ॥ बृहस्पते युवमिन्द्रश्च वस्वो दिव्यस्यैशाथे उत पार्थिवस्य । धत्तं धिं स्तु-
वते कीरये चिद्युं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ १० ॥ २२ ॥

॥ ६८ ॥ १-७ वसिष्ठ ऋषिः ॥ १-६ इन्द्रः । ७ इन्द्रा वृहस्पती देवते ॥
छन्दः—१, २, ६, ७ निचृत् त्रिष्टुप् । ३ विराद् त्रिष्टुप् । ४, ५ त्रिष्टुप् ॥
धैवतः स्वरः ॥

॥ ६८ ॥ अन्वयोऽरुणं दुग्धमंशुं जुहोतन वृषभायं जित्तीनाम् । गौराद्वे-
दीयां अगुपानमिन्द्रो विश्वादेवाति सुतसोममिच्छन् ॥ १ ॥ यदधिपे प्रदिवि चा-
यन्न दिवेदिवे पीतिमिदस्य वत्ति । उत हृदोत मनसा जुषाण उशन्निन्द्र प्रस्थि-
तान्पाहि सोमान ॥ २ ॥ जुजानः सोमं सहसे पपाथ प्र ते माता महिमानमुवाच ।
मन्द्रं पपाथोर्वान्तरिक्षं युथा देवेभ्यो वरिवश्चकथ्य ॥ ३ ॥ यद्योधया महतो मन्य-
मानान्साक्षात् तान्वाहुभिः शाशदानान् । यद्या नृभिर्धृत इन्द्राभियुध्यास्तं त्वया-
जि सौश्रवसं जेयम ॥ ४ ॥ मेन्द्रस्य वोचं प्रथमा कृतानि प्र नूतना मघवा या
जकार । यदेददेवैरसंहिष्ट माया अथाभवत्केवलः सोमो अस्य ॥ ५ ॥ तवेदं
विरक्षमभितः पशव्यं यत्पश्यसि चक्षमा सूर्यस्य । गवामसि गोपतिरेकं इन्द्र भ-
क्षोमहि ते प्रयतस्य वस्यः ॥ ६ ॥ वृहस्पते युवमिन्द्रश्च वसवो दिव्यस्यैशाथे उत
पाथिवस्य । धत्तं रुयिं स्तुयते कीरये चिद्ययं पात स्युस्तिभिः सदा नः ॥ ७ ॥ २३ ॥

॥ ६९ ॥ १-७ वसिष्ठ ऋषिः ॥ १-३, ७ त्रिष्टुप् । ४-६ इन्द्रा विष्णू
देवते ॥ छन्दः—१, ६ विराद् त्रिष्टुप् । २, ३ त्रिष्टुप् । ४, ५, ७ निचृत्
त्रिष्टुप् ॥ धैवतः स्वरः ॥

॥ ६९ ॥ पुरो मात्रया तन्वा वृथान्न न ते महित्वमन्वं श्रुवन्ति । उभे ते विश्वरजसी
पृथिव्या विष्णो देव त्वं परमस्य वित्से ॥ १ ॥ न ते विष्णो जायमानो न जातो
देव महिम्नः परमन्तमाप । उदस्तभ्ना नाकमृष्वं बृहन्तं दाधथ्य प्रार्चीं क्रकुभै पृथि-
व्याः ॥ २ ॥ इरावती धेनुमती हि भृतं सूर्यवसिन्ती मनुपे दशस्या । व्यस्तभ्ना
रोदसी विष्णवेत दाधथ्य पृथिवीमभितो मयूतैः ॥ ३ ॥ उरुं यज्ञाय चक्रथुरु लोकं
जनयन्ता सूर्यमुपासमग्निम् । दासस्य चिदृषाणिप्रस्य माया जुघर्थुर्नरा पृतनाज्येषु
॥ ४ ॥ इन्द्राविष्णू दंष्टिताः शम्बरस्य नव पुरो नवति च श्रथिष्टम् । शतं वृचिनः
सहस्रं च साकं ह्यो अमन्यसुरस्य वीरान् ॥ ५ ॥ इयं मत्नीपा बृहती बृहन्तोऽरुमा त-
नमा वर्धयन्ती । गेरे वां स्तोमं विदथेषु विष्णो पिन्वतमिषो बृजनेष्विन्द्र ॥ ६ ॥
वपस्ते विष्णवान् आ कृणोमि तन्मे जुषस्व शिपिविष्ट हव्यम् । वर्धन्तु त्वा सु-
पुनयो गिरो मे यूयं पात स्युस्तिभिः सदा नः ॥ ७ ॥ २४ ॥

अ० ५ । अ० ७ । व० १] ३८६ [म० ७ । अ० ६ । सू० १०१ ।

॥ १०० ॥ १-७ वसिष्ठ ऋषिः ॥ विष्णुदेवता ॥ छन्दः-१, २, ५, ६, ७
निचृत् त्रिष्टुप् । ३ विराद् त्रिष्टुप् । ४ आपीं त्रिष्टुप् ॥ धैवतः स्वरः ॥

॥ १०० ॥ नू भर्ता दयते सन्निष्यन्त्यो विष्णव उरुगायाय दाशत् । प्र यः
सुत्राद्या मनसा यजात एतावन्तं नयमाविवासात् ॥ १ ॥ त्वं विष्णो सुमतिं त्रि-
श्वर्जन्यामप्रयुतामेवयावो मतिं दाः । पक्षो यथा नः सुवितस्य भूरेरन्ध्रावतः पुरु-
श्चन्द्रस्य रायः ॥ २ ॥ त्रिदेवः पृथिवीमेष एतां वि चक्रमे शतर्चसं महित्वा । प्र
विष्णुरस्तु तवसस्तवीयान्त्वेषं ह्यस्य स्थविरस्य नाम ॥ ३ ॥ वि चक्रमे पृथिवी-
मेष एतां क्षेत्राय विष्णुर्मनुषे दशस्यन् । ध्रुवासो अस्य क्रूरयो जनास उरुजितिं
सुजनिमा चकार ॥ ४ ॥ प्र तत्तै अद्य शिपिविष्टे नाम्नायः शंसामि वयुनानि त्रि-
द्वान् । तं त्वा गृणामि तवसमतव्यान्त्ययन्तमस्य रजसः पराके ॥ ५ ॥ किमिच्चै
विष्णो परिचक्ष्यै भूत्प्र यद्वक्त्रे शिपिविष्टो अस्मि । मा वर्षो अस्मदप गूह एत-
द्यदन्यरूपः समिथे बभूव ॥ ६ ॥ वर्षदत्ते विष्णवासा आ कृणोमि तन्मे जुषस्व
शिपिविष्ट हव्यम् । वर्धन्तु त्वा सुष्टुतयो गिरी मे यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः
॥ ७ ॥ २५ ॥ ६ ॥

॥ १०१ ॥ १-६ वसिष्ठः कुमारो वाग्नेय ऋषिः ॥ पर्जन्यो देवता ॥
छन्दः-१, ६ त्रिष्टुप् । २, ४, ५ विराद् त्रिष्टुप् । ३ निचृत् त्रिष्टुप् ॥
धैवतः स्वरः ॥

॥ १०१ ॥ तिस्रो वाचः प्र वद ज्योतिरश्र या एतद्बुद्धे मधुदोषमधः । स
वत्सं कृण्वन्गर्भमोषधीनां सद्यो जातो वृषभो रोरवीति ॥ १ ॥ यो वर्धन् ओष-
धीनां यो अपां यो विश्वस्य जगतो देव ईशे । स त्रिधातु शरणं शर्म यंसत्ति-
वर्तु ज्योतिः स्वभिष्टव्यस्मे ॥ २ ॥ स्तरीरु त्वञ्जवति सूर्त उ त्वद्यथावृणं तन्वै
चक्र एषः । पितुः पयः प्रति गृभ्णाति माता तेन पिता वर्धते तेन पुत्रः ॥ ३ ॥
यस्मिन्विश्वानि भुव्नानि तस्युस्तिस्रो द्यावस्त्रेधा सचुरापः । त्रयः कोशास उ-
पसेचनासो मध्वः श्चोतन्त्यभितो विरप्शम् ॥ ४ ॥ इदं वचः पर्जन्याय सुराजं
हृदो अस्त्वन्तरं तज्जुजोपत् । मयोभुवो वृष्टयः सन्त्वस्मे सुपिप्पला ओषधीर्देव-
गोपाः ॥ ५ ॥ स रेतोधा वृषभः शश्वतीनां तस्मिन्नात्मा जगतस्तस्युपश्च । तन्म
ऋतं पातु शतशरदाय यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ६ ॥ १ ॥

अ० ५ । अ० ७ । व० ५] ३६० [म० ७ । अ० ६ । सू० १०४ ।

॥ १०२ ॥ १-३ वसिष्ठः कुमारो वाग्नेय ऋषिः ॥ पर्जन्यो देवता ॥
छन्दः-१ याजुषी विराद् त्रिष्टुप् । २, ३ निचृत् त्रिष्टुप् । धैवतः स्वरः ॥

॥ १०२ ॥ पर्जन्याय प्र गायत दिवस्पुत्राय मीळहुपै । स नो यवसमिच्छ-
तु ॥ १ ॥ यो गर्भमोषधीनां गवां कृणोत्यर्वाताम् । पर्जन्यः पुरुषीणाम् ॥ २ ॥
तस्मा इडास्ये हविर्जुहोता मधुपत्तम् । इळां नः संयतं करत् ॥ ३ ॥ २ ॥

॥ १०३ ॥ १-१० वसिष्ठ ऋषिः ॥ मण्डूका देवताः ॥ छन्दः-१ आर्षी
अनुष्टुप् । २, ६, ७, ८, १०, आर्षी त्रिष्टुप् । ३, ४ निचृत् त्रिष्टुप् । ५, ६,
विराद् त्रिष्टुप् ॥ स्वरः-१ गान्धारः । २-१० धैवतः ॥

॥ १०३ ॥ संवत्सरं शशयाना ब्राह्मणा व्रतचारिणः । वाचं पर्जन्यजिन्वि-
तां प्र मण्डूकां अवादिषुः ॥ १ ॥ दिव्या आर्षी अभि यदेतमायन्दति न शुष्कं
सरसी शयानम् । गवामह न मायुर्वत्सिनीनां मण्डूकानां वसुरत्रा समेति ॥ २ ॥
यदेमेना उगतो अभ्यवर्षीक्ष्ण्यवतः प्रावृष्यागतायाम् । अखवलीकृत्या पितरं
न पुत्रो अन्यो अन्यमुप वदन्तमेति ॥ ३ ॥ अन्यो अन्यमनु गृभ्णात्येनोरुपां
प्रसर्गे यदमन्दिपाताम् । मण्डूको यदभिवृष्टः कनिष्कन्पृश्निः सम्पूङ्गे हरितेन
वाचम् ॥ ४ ॥ यदेपामन्यो अन्यस्य वाचं शाक्तस्यैव वदन्ति शिक्तमाणः । सर्वं
तदेपां समृधेयं पर्व यत्सुवाचो वदथनाध्यप्सु ॥ ५ ॥ ३ ॥ गोमायुरेको अजमा-
युरेकः पृश्निरेको हरिते एक एषाम् । समानं नाम विश्रतो विरूपाः पुरुत्रा वाचं
पिपिशुर्वदन्तः ॥ ६ ॥ ब्राह्मणासो अतिरात्रे न सोमे सरो न पूर्णमभितो वदन्तः ।
संवत्सरस्य तदहः परि ष्ट यन्मण्डूकाः प्रावृषीणं वभूव ॥ ७ ॥ ब्राह्मणासः सो-
मिनो वाचमक्रतु व्रतं कृण्वन्तः परिवत्सरीणम् । अध्वर्यवोऽग्रिमिणः सिष्विदानां
आविर्भवन्ति गुणा न के चित् ॥ ८ ॥ देवर्हितं जुगुपुर्द्वादशस्य ऋतुं नरो न
प्र मिनन्त्येत । संवत्सरे प्रावृष्यागतायां तप्ता ग्र्या अश्नुवते विसर्गम् ॥ ९ ॥
गोमायुरदाजमायुरदात्पृश्निरदाद्धरितो नो वसूनि । गवां मण्डूका ददतः शता-
नि सहस्रस्रावे प्र तिरन्त आयुः ॥ १० ॥ ४ ॥

॥ १०४ ॥ १-२५ वसिष्ठ ऋषिः ॥ देवताः-१-७, १५, २५ इन्द्रा-
सोमो रत्नोद्दणौ । ८, १६, १६-२२, २४ इन्द्रः । ६, १२, १३ सोमः । १०,
१४ अग्निः । ११ देवाः । १७ ग्रावाणः । १८ मरुतः । २३ वसिष्ठः । २३

अ० ५ । अ० ७ । व० ७] ३६? [म० ७ । अ० ६ । सू० १०४ ।

पृथिव्यन्तरिक्षे ॥ छन्दः—१, ४, ६, ७ विराड्जगती । २ आर्षीजगती । ३, ५, १८, २१ निचृज्जगती । ८, १०, ११, १३, १४, १५, १७ निचृत् त्रिष्टुप् । ९ आर्षी त्रिष्टुप् । १२, १६ विराट् त्रिष्टुप् । १६, २०, २२, त्रिष्टुप् । २३, आर्षी भुरिज्जगती । २४ याजुषी विराट् त्रिष्टुप् । २५ पादनिचृदनुष्टुप् ॥
स्वरः—१, ४, ६, ७, २, ३, ५, १८, २१, २३, निषादः । ८, १०, ११, १३, १४, १५, १७, १९, १२, १६, १६, २०, २२, २४ धैवतः । २५ गान्धारः ॥

॥ १०४ ॥ इन्द्रासोमा तर्पतं रक्षं उज्जतं न्यर्पयतं वृषणा तमोवृधः । परां
शृणीतमचितो न्योषतं हतं जुदेथां नि शिशीतमत्रिणः ॥ १ ॥ इन्द्रासोमा समघ-
शंसमभ्यर्धं तर्पयस्तु चरुरश्रिवाँ इव । ब्रह्मद्विषे क्रव्यादेघोरचक्षसे द्वेषो धत्त-
मनत्राय किमीदिने ॥ २ ॥ इन्द्रासोमा दुष्कृतो वृत्रे अन्तरनारम्भणे तमसि प्र
विध्यतम् । यथा नातुः पुनरेकश्चनोदयत्तद्वामस्तु सहसे मन्युमच्छवः ॥ ३ ॥ इन्द्रा-
सोमा वर्तयतं दिवो वृधं सं पृथिव्या अघशंसाय तर्हणम् । उत्तक्षतं स्वर्ग्यैर्पर्वते-
भ्यो येन रक्षो वावृधानं निजूर्वधः ॥ ४ ॥ इन्द्रासोमा वर्तयतं दिवस्पर्याश्रितमेभि-
र्युवमश्महन्मभिः । तर्पुर्वधेभिरजरेभिरत्रिणो नि पर्शानि विध्यतं यन्तु निस्वरम्
॥ ५ ॥ ५ ॥ इन्द्रासोमा परि वां भूतु विश्वत इयं मतिः कच्याश्वेव वाजिना ।
यां वां होत्रां परिहिनोमि मेधयेमा ब्रह्माणि नृपतीव जिन्वतम् ॥ ६ ॥ प्रति स्म-
रेथां तुजयद्विरेवैर्हतं द्रुहो रक्षसो भङ्गुरावतः । इन्द्रासोमा दुष्कृते मा सुगं भूयो
नः कदा चिदभिदासति द्रुहा ॥ ७ ॥ यो मा पाकेन मनसा चरन्तमभिचष्टे अ-
नृतोभिर्वचोभिः । आप इव काशिना सङ्गभीता असन्नस्त्वासत इन्द्र वक्ता
॥ ८ ॥ ये पाकसंसं विहरन्त एवैर्ये वा भद्रं दूषयन्ति स्वधाभिः । अह्ये
वा तान्प्रददातु सोम आ वा दधातु निर्ऋतेरुपस्थे ॥ ९ ॥ यो नो रमं दिप्सति
पित्वो अग्ने यो अश्वानां यो गवां यस्तनूनाम् । रिपुः स्तेनः स्तेयकृद्भ्रमेतु नि
ष हीयतां तन्वाः तनां च ॥ १० ॥ ६ ॥ परः सो अस्तु तन्वाः तनां च तिस्रः
पृथिवीरुधो अस्तु विश्वाः । प्रति शुष्यतु यशो अस्य देवा यो नो दिवा दिप्सति
यश्च नक्तम् ॥ ११ ॥ सुत्रिज्ञानं चिकितुषे जनाय सचासच्च वचसी पस्पृथाते ।
तयोर्यत्सत्यं यतरद्वर्जीयस्तदित्सोमोऽवति हन्त्यासत् ॥ १२ ॥ न वा उ सोमो
वृजिनं हिनोति न क्षत्रियं मिथुया धारयन्तम् । हन्ति रक्षो हन्त्यासद्वदन्तमुभा-
विन्द्रस्य प्रसितौ शयाते ॥ १३ ॥ यदि ब्रह्मनृतदेव आस मोर्ये वा देवाँ अण्यदे
अग्ने । किमस्मभ्यं जातवेदो हणीषे द्रोणवाचस्ते निर्ऋयं सचन्ताम् ॥ १४ ॥

अ० ५ । अ० ७ । व० ६] ३६२ [म० ७ । अ० ६ । सू० १०४ ।

अथा मुनेयु यदि यातुधानो अस्मि यदि वायुस्तुतप पूरुपस्य । अथा स वीरैर्दे-
 शाभिर्वि यथा यो मा मोचं यातुधानेत्याह ॥ १५ ॥ ७ ॥ यो मायातुं यातुधाने-
 त्याह यो वा रक्षाः शुचिरस्मीत्याह । इन्द्रस्तं हन्तु महता वधेन विश्वस्य जन्तो-
 रधर्मस्यदीष्ट ॥ १६ ॥ प्र या जिगाति स्वर्गलेव नक्तमपं द्रुहा तन्वं गूहमाना ।
 वृषा अतन्तां अथ सा पदीष्टा प्रावाणो धनन्तु रक्षसं उपवैः ॥ १७ ॥ वि तिष्ठध्वं
 मरुतो विचित्रं च्छतं गृध्रायतं रक्षसः सं पिनष्टन । वयो ये भूत्वी पतयन्ति न-
 क्तभिर्मे वा रिषां दधिरे देवे अश्वरे ॥ १८ ॥ प्र वर्तय दिवो अश्मानमिन्द्र सोम-
 शितं मयवन्तसं शिशुभि । प्राक्तादपाक्तादधरादुदक्तादभि जहि रक्षसः पर्वतेन
 ॥ १९ ॥ एत इ त्ये पतयन्ति श्वयातव इन्द्रं दिप्सन्ति दिप्सवोऽदाभ्यम् । शि-
 शीते शक्रः पिशुनेभ्यो वधं नूनं सृजदृशनि यातुमध्यः ॥ २० ॥ ८ ॥ इन्द्रो
 यातूनार्मभवत्पराशरो हविर्मधीनामभ्या विवासताम् । अभीदु शक्रः परशुर्यथा
 वनं पात्रेव भिन्दन्मृत एति रक्षसः ॥ २१ ॥ उत्कयातुं शुशुलूकयातुं जहि श्व-
 यातुमृत कोकयातुम् । सुपर्णयातुमृत गृध्रयातुं वृषदेव प्र मृण रक्ष इन्द्र ॥ २२ ॥
 मा नो रक्षो अभि नडचातुमावतामपोच्छतु मिथुना या किमीदिना । पृथिवी
 नः पार्थिवात्पात्वंहंसोऽन्तरिक्षं दिव्यात्पात्वस्मान् ॥ २३ ॥ इन्द्रं जहि पुमांसं
 यातुधानमृत स्त्रियं मायया शाश्वदानाम् । विथीवासो मूर्देवा ऋदन्तु मा ते
 दृशन्तूर्यमृचरन्तम् ॥ २४ ॥ प्रति चक्षु वि चक्ष्वेन्द्रश्च सोम जागृतम् । रक्षोभ्यो
 वधमस्यतमशनि यातुमध्यः ॥ २५ ॥ ९ ॥ ६ ॥ ७ ॥

॥ इति सप्तमं मण्डलं समाप्तम् ॥

अथाष्टम मण्डलम् ॥

॥ १ ॥ १, २ प्रगाथो घोरः काण्वो वा । ३-२६ मेधातिथि मेध्यातिथी काण्वौ । ३० — ३३ आसङ्गः प्लायोगिः । ३४ शश्वत्याङ्गिरस्यासङ्गस्य पत्नी ऋषिः ॥ देवताः—१-२६ इन्द्रः । ३०—३३ आसङ्गस्यदानस्तुतिः । ३४ आसङ्ग ॥ छन्दः—१ उपरिष्ठाद्बृहती । २ आर्षी भुरिग् बृहती । ३, ७, १०, १४, १८, २१ विराड् बृहती । ४ आर्षी स्वराड् बृहती । ५, ८, १५, १७, १९, २२, २५, ३१ निचृद्बृहती । ६, ९, ११, १२, २०, २४, २६, २७ आर्षी बृहती । १३ शङ्कुमती बृहती । १६, २३, ३०, ३२ आर्ची भुरिग्बृहती । २८ आसुरी स्वराड् निचृद्बृहती । २९ बृहती । ३३ त्रिष्टुप् । ३४ विराट् त्रिष्टुप् ॥ स्वरः—१-३२ मध्यमः । ३३, ३४ धैवतः ॥

॥ १ ॥ मा चिद्वन्यद्वि शंसत सखायो मा रिपण्यत । इन्द्रमित्तोता वृषणं सचा सुते मुहुक्कथा च शंसत ॥ १ ॥ अत्रकृत्तिणं वृषभं यथाजुरं गां न चर्षणीसहम् । विद्वेपणं संवननोभयङ्करं मंहिष्ठमुभयाविनम् ॥ २ ॥ यच्चिद्धि त्वा जना इमे नाना हवन्त ऊतये । अस्माकं ब्रह्मेदमिन्द्र भूतु तेऽहा विश्वा च वर्धनम् ॥ ३ ॥ वि तर्तूर्यन्ते मघवन्विपश्चितोऽर्यो विप्रो जनानाम् । उप क्रमस्व पुरुषमा भेर वाजं नेदिष्ठमूतये ॥ ४ ॥ महे च न त्वामद्रिषः परा सुल्काय देयाम् । न सहस्राय नायुताय वज्रिब्रौ न शताय शतामघ ॥ ५ ॥ १० ॥ वस्यो इन्द्रासि मे पितुरुत भ्रातुरभुञ्जतः । माता च मे हृदयधः समा वंसो वसुत्वनाय राधसे ॥ ६ ॥ जेयथ केदसि पुरुत्रा चिद्धि ते मनः । अर्लपि युध्म खजकृत्पुनन्दर प्र गांयत्रा अगासिपुः ॥ ७ ॥ प्रास्मै गायत्रमर्चत वावातुर्यः पुनन्दरः । यार्भिः काण्वस्योपं वृद्धि रासदं यासद्वज्री भिनत्पुनरः ॥ ८ ॥ ये ते सन्ति दशग्विनः शतितो ये सहस्रिणः । अश्वसो ये ते वृषणो रघुद्रुवस्तेभिर्नस्तूयमा गहि ॥ ९ ॥ आ त्वद्य संवदुर्वो द्वे गायत्रवेपसम् । इन्द्रं धेनुं सुदुयामन्यामिपमुरुधारामरुद्धतम् ॥ १० ॥ ११ ॥

यदुदत्सु एतं वृहत् वार्तस्य परिणीतं । बहत्कुत्समार्जुनेयं शतक्रतुस्त्सरद्वन्द्व-
मस्तुतम् ॥ ११ ॥ य अते चिदभिधिर्षः पुरा जत्रभ्य आवृदः । सन्धाता सन्धि-
मयवा एवमुक्तिर्कर्ता विहृतं पुनः ॥ १२ ॥ मा भूम निष्ठया इवेन्द्र त्वदरणा
इव । वनानि न प्रजहितान्यद्रिवो दुरोपासो अमन्महि ॥ १३ ॥ अमन्महीदनाश-
वोऽनुग्रासरच वृत्रहन् । सकृत्सु ते महता शूर राधसानु स्तोमं मुदीमहि ॥ १४ ॥
यदि स्तोमं मम श्रवदस्माकमिन्द्रमिदं वः । तिरः पवित्रं समृवांसं आशवो मन्दन्तु तु-
न्यावृधः ॥ १५ ॥ १२ ॥ आ त्वद्य मधस्तुतिं वावातुः सख्युरा गीहि । उप-
स्तुतिर्मेघोत्तं प्र त्वायवृधा ते वशिम् सुष्टुतिम् ॥ १६ ॥ सोता हि सोममद्रिभिरेमै-
नम्रम् धावत । गव्या वस्त्रेव वासयन्त इन्नरो निर्धुक्त्तन्वक्त्तणाभ्यः ॥ १७ ॥ अध-
ज्यो अथ वा दिवो बृहतो रोचनादधि । अया वर्धस्व तन्वा गिरा ममा जाता
सुक्रतो पूण ॥ १८ ॥ इन्द्राय सु मदिन्तमं सोमं सोता वरेण्यम् । शक्र एणं पी-
पयद्विभया धिया हिन्वानं न वाजयुम् ॥ १९ ॥ मा त्वा सोमस्य गल्दया सदा
यार्चद्गहं गिरा । भूर्णि मृगं न सवनेषु चुक्रुधं क ईशानं न याचिषत् ॥ २० ॥ १३ ॥
मदेनेपितं मदमुग्रमुग्रेण शर्वसा । विभेषां तरुतारं मदच्युतं मदे हि प्मा ददाति
नः ॥ २१ ॥ शैवारे वार्या पुरु देवो मर्तीय द्राशुपे । स सुन्वते च स्तुवते च रा-
सते विश्वर्गूतो अरिष्टतः ॥ २२ ॥ एन्द्र याहि मत्स्वं चित्रेण देव राधसा । सरो
न प्रास्युदरं सपीतिभिरा सोमैभिरु स्फुरम् ॥ २३ ॥ आ त्वा सहस्रमा शतं
युक्ता रथे हिरण्यये । ब्रह्मयुजो हरय इन्द्र केशिनो बहन्तु सोमपीतये ॥ २४ ॥
आ त्वा रथे हिरण्यये हरी मयूरशेप्या । शितिपृष्ठा बहतां मध्यो अन्धसो वि-
वर्त्तणस्य पीतये ॥ २५ ॥ १४ ॥ पिशा त्वस्य गिर्वणः सुतस्य पूर्वपा इव । प-
रिष्कृतस्य रसिने ह्यमांसुतिश्चारुमदाय पत्यते ॥ २६ ॥ य एको अस्ति द्वंसना
महो ज्यो अभि वृत्तैः । गमत्स शिप्री न स योपदा गमद्वं न परिवर्जति ॥ २७ ॥
त्वं पुरं चरिष्यस्व वृधः शुष्णस्य सं पिणक् । त्वं भा अनुचरो अथ द्विता यदि-
न्द्र हव्यो भुवः ॥ २८ ॥ मम त्वा सूर उदिते मम मध्यन्दिने दिवः । मम प्रपि-
त्वे अपिशर्वरे वसवा स्तोमासो अद्वत्सत ॥ २९ ॥ स्तुहि स्तुहीदेते वा ते मंहिष्ठा-
सो मयोनाम् । निन्दिताभ्यः प्रपथी परमज्या मघस्य मेध्यातिथे ॥ ३० ॥ १५ ॥
आ यदश्वान्वनन्वतः अद्वयाहं रथे रुहम् । उत वामस्य वसुनश्चिकेतति यो अस्ति
यातः पशुः ॥ ३१ ॥ य अज्जा मह्यं मामहे सह त्वचा हिरण्यया । एष विश्वा-
न्यभ्यस्तु सौभगासुदस्य स्यनद्रयः ॥ ३२ ॥ अथ प्रायोगिरति दासदन्यानासद्भो

अ० ५ । अ० ७ । व० २०] ३६५ [म० ८ । अ० १ । सू० । २ ।

अग्ने दशभिः सहस्रैः । अथोक्षणो दश मह्यं रुशन्तो नृका इव सरसो निरतिष्ठन् ॥ ३३ ॥ अन्वस्य स्थूरं ददृशे पुरस्तादनस्थ ऊरुरवरम्बमाणः । शश्वतीं नार्य-
भिचक्ष्याह सुभद्रमयं भोजनं विभर्षि ॥ ३४ ॥ १६ ॥

॥ २ ॥ १—४० मेधातिथिः काण्वः प्रियमेधश्चाङ्गिरसः । ४१, ४२ मेधा-
तिथिर्ऋषिः ॥ देवताः—१—४० इन्द्रः । ४१, ४२ विभिन्दोर्दानस्तुतिः ॥
छन्दः—१—३, ५, ६, ६, ११, १२, १४, १६—१८, २२, २७, २९,
३१, ३३, ३५, ३७, ३८, ३९ आर्षी गायत्री । ४, १३, १५, १९—२१,
२३, २४, २५, २६, ३०, ३२, ३६, ४२ आर्षी निचृद्गायत्री । ७, ८, १०,
३४, ४० आर्षी विराड् गायत्री । ४१ पाद निचृद्गायत्री । २८ आर्ची स्वराड्-
नुष्टुप् ॥ स्वरः—१—२७, २९—४२ षड्जः । २८ गान्धारः ॥

॥ २ ॥ इदं वसो सुतमन्धः पित्रा सुपूर्णमुदरम् । अनाभयिघ्नरिमा तै ॥ १ ॥
नृभिर्धूतः सुतो अरनैरव्यो वारैः परिपूतः । अश्वो न लिक्तो नदीपु ॥ २ ॥ तं
ते यत्रं यथा गोभिः स्वादुर्मकर्म श्रीणन्तः । इन्द्रं त्वा स्मिन्संधमादे ॥ ३ ॥
इन्द्र इत्सोमपा एक इन्द्रः सुतपा विश्वायुः । अन्तर्देवान्मर्त्याश्च ॥ ४ ॥ न यं शु-
क्रो न दुराशीर्न तृषा उरुव्यचंसम् । अपस्पृण्वते सुहार्दम् ॥ ५ ॥ १७ ॥ गोभि-
र्यदीमन्ये अस्मन्मृगं न त्रा मृगयन्ते । अभित्सरन्ति धेनुभिः ॥ ६ ॥ त्रय इन्द्रस्य
सोमाः सुतासः सन्तु देवस्य । स्वे क्षये सुतपाव्रः ॥ ७ ॥ त्रयः कोशासः श्रोतन्ति
तिस्रश्चम्वः सुपूर्णाः । समाने अधि भार्मन् ॥ ८ ॥ शुचिरसि पुरुतिः प्याः क्षीर-
मध्यत आशीर्तः । दध्ना मन्दिष्ठः शूरस्य ॥ ९ ॥ इमे तं इन्द्र सोमास्तीवा
अस्मे सुतासः । शुक्रा आशिरं याचन्ते ॥ १० ॥ १८ ॥ ताँ आशिरं पुरोळाशमि-
न्द्रेमं सोमं श्रीणिहि । रेवन्तं हि त्वां शृणोमि ॥ ११ ॥ हृत्सु प्रीतासो गुध्यन्ते
दुर्मदासो न सुरायाम् । ऊचने नृगना जरन्ते ॥ १२ ॥ रेवाँ इध्रेवतः स्तोता स्या-
त्तार्वतो मघोनः । प्रेदु हरिवः श्रुतस्य ॥ १३ ॥ उक्थं च न शस्यमानमगौरिरा
चिकेत । न गायत्रं गीयमानं ॥ १४ ॥ मानं इन्द्र पीयत्नवे मा शर्थते परा दाः ।
शिक्षा शचीवः शचीभिः ॥ १५ ॥ १९ ॥ त्रयमु त्वा तदिदं इन्द्र त्वायन्तुः स-
खायः । कण्वा उक्थेभिर्जरन्ते ॥ १६ ॥ न घेमन्यदा पपन् वज्रिन्नपसो नविष्टौ ।
तवेदु स्तोमं चिकेत ॥ १७ ॥ इच्छन्ति देवाः सुन्वन्तं न स्वप्राय सृहयन्ति ।
यन्ति प्रमादमतन्द्राः ॥ १८ ॥ ओ षु प्र याहि वाज्रेभिर्मा हृणीथा अभ्यस्मान् ।

मृदा ईव सुवेजानिः ॥ १६ ॥ मो प्वश्च दुर्हणावान्त्सायं करदारे अस्म
ईव जामाता ॥ २० ॥ २० ॥ विद्या यस्य वीरस्य भूदिवावरीं सुम
ज्ञातस्य मनोसि ॥ २१ ॥ आ तू पिञ्चु कएवमन्तं न घां विद्या
गृहस्तरं शतमृतेः ॥ २२ ॥ ज्येष्ठेन सोतुरिन्द्राय सोमं वीराय शत्र
पिञ्चनीय ॥ २३ ॥ यो वेदिष्ठो अव्यधिष्वश्वान्तं जरितुभ्यः । वा
गोमन्तम् ॥ २४ ॥ पन्यपन्यमित्सोतार आ धावत मघाय । सोमं वी
॥ २५ ॥ २१ ॥ पाता वृद्धा सुतमा घां गमन्नारे अस्मत् । नियमते शतमृ
पृह हरीं वृद्धयुजां शम्पा वृद्धतः सखायम् । गीभिः श्रुतं गिर्वणसम् ॥
दयः सोमा आ याहि धीताः सोमा आ याहि । शिप्रिन्नृपीवः शचीवो
सधमादम् ॥ २८ ॥ स्तुतंश्च यास्त्रा वर्धन्ति महे राधसे नृम्णाय ।
वृधन्तः ॥ २९ ॥ गिरंश्च यास्ते गिर्वाह उक्था चतुभ्यं तानि । सत्रा द
सि ॥ ३० ॥ २२ ॥ एवेदेप तुविकूर्मिर्वाजा एको वज्रहस्तः । सनाद
॥ ३१ ॥ हन्ता वृत्रं दक्षिणेनेन्द्रः पुरु पुरुहूतः । महान्महीभिः शची
यस्मिन्विश्वार्धर्षण्य उत च्यान्ता जयांसि च । अनु धेन्मन्दी मघोन
एष एतानि चकारेन्द्रो विश्वा योऽति शृण्वे । वाज्रदावां मघोनाम् ॥
रथं गव्यन्तमपाकाच्चिद्यमवति । इनो वसु स हि वोळ्हा ॥ ३५ ॥ २
ता विप्रो अर्वचिर्हन्ता वृत्रं नृभिः शूरः । सत्योऽविता विधन्तम् ॥ ३६
नं प्रियमेथा इन्द्रं सत्राद्या मनसा । यो भूत्सोमैः सत्यमद्या ॥ ३७
सत्पतिं श्रवस्तामं पुरुत्मानम् । कण्वासो गात वाजिनम् ॥ ३८ ॥ २
दास्पदेभ्यो दात्सखा नृभ्यः शचीवान् । ये अस्मिन्काममश्रियन् ॥
धीवन्तमद्रिवः क्राएवं मेध्यातिथिम् । मेपो भूतोभि यन्नयः ॥ ४० ॥
भिन्दो अस्मै चत्वार्ययुता ददत् । अष्टा परः सहस्रा ॥ ४१ ॥ ३
योवृधा माकी रणस्य नृप्या । जितित्वनायं मामहे ॥ ४२ ॥ २४ ॥

॥ ३ ॥ १-२४ मेध्यातिथि काराव अपिः ॥ देवताः-१—

२१-२४ पाकस्थान्नः कौरयाणस्य दानस्तुतिः ॥ छन्दः-१ कुकुम्
३, ५, ७, ९, १६ निचृद् वृहती । ८ स्वरान् वृहती । १५, २४ व
पय्या वृहती । २, १०, १४ सतः पङ्क्तिः । ४, १२, १६, १८ नि
६ भुरिक् पङ्क्तिः । २० विराट् पङ्क्तिः । १३ अनुष्टुप् । ११, २१ सु

अ० ५ । अ० ७ । व० २८] ३६७ [म० ८ । अ० १ । सू० ३ ।

२२ विराड् गायत्री । २३ निचृद् गायत्री ॥ स्वरः—१, ३, ५, ७—६, १५,
१७, १६, २४ मध्यमः । २, ४, ६, १०, १२, १४, १६, १८, २० पञ्चमः ।
११, १३, २१ गान्धारः । २२, २३ षड्जः ॥

॥ ३ ॥ पित्रा सुतस्य रसिनो मत्स्वा न इन्द्र गोमतः । आपिनो वोधि स-
धमाद्यो वृथेऽस्माँ अवन्तु ते धियः ॥ १ ॥ भूयाम ते सुमतौ वाजिनो वयं मा नः
स्वरभिमातये । अस्माञ्चित्राभिरवतादभिष्टिभिरा नः सुम्नेषु यामय ॥ २ ॥ इमा
उ त्वा पुरुवसो गिरो वर्धन्तु या मम । पावकवर्णाः शुचयो विप्रश्चितोऽभिस्तो-
मैरनूषत ॥ ३ ॥ अयं सहस्रमृषिभिः सहस्कृतः समुद्र इव पप्रथे । सत्यः सो अस्य
महिमा गृणे शवो यज्ञेषु विप्रराज्ये ॥ ४ ॥ इन्द्रमिद्वेवतातय इन्द्र प्रयत्यध्वरे ।
इन्द्र समीके वनिनो हवामह इन्द्रं धनस्य सातये ॥ ५ ॥ २५ ॥ इन्द्रो मद्वा रोदसी
पप्रथच्छव इन्द्रः सूर्यमरोचयत् । इन्द्रे ह विश्वा भुवनानि येमि इन्द्रे सुवानास
इन्दवः ॥ ६ ॥ अभि त्वा पूर्वपीतय इन्द्र स्तोमैभिरायवः । समीचीनास ऋभवः
समस्वरज्जुद्रा गृणन्त पूर्वम् ॥ ७ ॥ अस्येदिन्द्रो वावृथे वृण्यं शवो मदे सु-
तस्य विष्णावि । अथा तमस्य महिमानमायवोऽनु पुवन्ति पूर्वथा ॥ ८ ॥ तत्त्वा
यामि सुवीर्यं तद्गृहं पूर्वचित्तये । येना यतिभ्यो भृगवे धने हिते येन प्रस्कृत्वमा-
विथ ॥ ९ ॥ येना समुद्रमसृजो महीरपस्तदिन्द्र वृष्णि ते शवः । सद्यः सो अस्य
महिमा न सन्नशे यं क्षोणीरनुचक्रदे ॥ १० ॥ २६ ॥ शग्धी न इन्द्र यत्त्वा रविं
यामि सुवीर्यम् । शग्धि वाजाय प्रथमं सिपांसते शग्धि स्तोमाय पूर्वम् ॥ ११ ॥
शग्धी नो अस्य यद्ध पौरमाविथ धियं इन्द्र सिपांसतः । शग्धि यथा रुशं श्या-
वकं कृपमिन्द्र प्रावः स्वर्णरम् ॥ १२ ॥ कन्व्यो अतसीनां तुरो गृणीत मर्त्यः । नही न्व-
स्य महिमानमिन्द्रियं स्वर्गृणन्त आनुशुः ॥ १३ ॥ कदु स्तुवन्त ऋतयन्त देवतु
ऋपिः को विप्र ओहते । कदा हवै मयवन्निन्द्र सुन्वतः कदु स्तुवतः आ गमः ॥ १४ ॥
उदु से मधुमत्तमा गिरः स्तोमांस ईरते । सत्राजितो धनसा अक्षितोतयो वाजयन्तो
रथा इव ॥ १५ ॥ २७ ॥ कणा इव भृगवः सूर्या इव विश्वमिद्धीतमानशुः । इन्द्र स्तो-
मैर्भिर्मह्यन्त आयवः प्रियमैधासो अस्वरन् ॥ १६ ॥ युच्वा हि वृत्रहन्तम् हरीं
इन्द्र पसावतः । अर्वाचीनो मयवन्तसोमपीतय उग्र ऋष्वेभिरा गदि ॥ १७ ॥ इमे
हि ते कारवो वावशुर्धिया विप्रासो मेधसातये । स त्वं नो मयवन्निन्द्र गिर्वणो वृनो
न शृणुधी हवम् ॥ १८ ॥ निरीन्द्र बृहतीभ्यो वृत्रं धनुभ्यो अस्फुरः । निरवुदस्य
मृगस्य मायिनो निः पर्वतस्य गा आजः ॥ १९ ॥ निरग्रयो रुरुजुर्निरु सूर्यो निः

सोमं इन्द्रियो रसः । निरुन्तरिज्ञादधमो महामहिं कृपे तदिन्द्र पौंस्यम् ॥ २० ॥
॥ २८ ॥ यं मे दुरिन्द्रो मरुतः पार्कस्थामा कौरयाणः । विश्वेषां तमना शोभिष्ठ-
मुषेव विवि धावमानम् ॥ २१ ॥ रोहितं मे पार्कस्थामा सुधुरं कक्ष्यप्राम् । अदा-
द्यावो विवोधनम् ॥ २२ ॥ यस्मा अन्ये दश प्रति धुरं वहन्ति वह्नयः । अस्तं
वयो न तुग्रयम् ॥ २३ ॥ आत्मा पितुस्तनूर्वास ओजोदा अभ्यञ्जनम् । तुरीय-
मिद्रोहितस्य पार्कस्थामानं भोजं दातारमव्रवम् ॥ २४ ॥ २६ ॥

॥ ४ ॥ १—२? देवातिथिः काएव ऋपिः ॥ देवताः—१—१४ इन्द्रः ।
१५—१८ इन्द्रः पूषा वा । १९—२१ कुरुक्षस्य दानस्तुतिः ॥ छन्दः—१, १३
भुगिगुप्तुप् । ७ अनुप्तुप् । २, ४, ६, ८, १२, १४, १८ निचृत् पङ्क्तिः । १०
सतः पङ्क्तिः । १६, २० विराद् पङ्क्तिः । ३, ११, १५ निचृद् बृहती । ५, ९
बृहती पञ्चमा । १७, १९ विराद् बृहती । २१ विराडुष्णिक् ॥ स्वरः—१, ७,
१३ गान्धारः । २, ४, ६, ८, १०, १२, १४, १६, १८, २० पञ्चमः । ३,
५, ९, ११, १५, १७, १९ मध्यमः । २१ ऋषभः ॥

॥ ४ ॥ यदिन्द्र प्रागणागुह न्यग्वा हूयसे नृभिः । सिमां पुरु नृपूतो अ-
स्यानुवेऽसिं प्रशर्ष त्वर्शे ॥ १ ॥ यद्वा रुमे रुशमे श्यावके कृप इन्द्र मादयसे
सर्चा । कर्णासस्त्वा ब्रह्मभिः स्तोमंवाहस इन्द्रा यच्छन्त्या गहि ॥ २ ॥ यथा
गौरो अथा कृतं तृण्यन्नेत्यवेरिणम् । आपित्वे नः प्रपित्वे तूयमा गहि कर्णेषु सु
सचा पिव ॥ ३ ॥ मन्दन्तु त्वा मघवन्दिन्द्रेन्दवो राधोदेयाय सुन्वते । आमुण्या
सोममपिवश्चमू सुतं ज्येष्ठं तदधिपे सहः ॥ ४ ॥ प्र चके सहसा सहो बभञ्ज
मन्युमोजसा । विश्वे त इन्द्र पृतनायवो यदो नि वृत्ता इव येमिरे ॥ ५ ॥ ३० ॥
सहसेणेव सचते यत्रीयुधा यस्त आनलुपस्तुतिम् । पुत्रं प्रावर्गे कृणुते सुवीर्ये दा-
धोति नमोऽक्तिभिः ॥ ६ ॥ मा भेम मा श्रमिष्मोऽग्रस्य सूर्ये तव । महत्ते वृष्णो
अभिचक्ष्य कृतं पर्येम त्वर्शं यदुम् ॥ ७ ॥ सव्यामनु स्फिग्यं वाघसे वृषा न
दानो अस्य रोपति । मध्या सम्पृक्ताः सारथेण धेनवस्तूयमेहि द्रवा पिव ॥ ८ ॥
अधी रथी सुरूप इदोमो इदिन्द्र ते सखा । श्वात्रभाजा वयसा सचते सदा चन्द्रो
याति मभामुप ॥ ९ ॥ अश्वो न तृण्यन्नपानमा गहि पित्रा सोमं वशां अनु ।
निषेयमानां मघवन्दिन्द्रेण ओजिष्ठं दधिपे सहः ॥ १० ॥ ३१ ॥ अध्वर्यो द्राव-
या त्वं सोममिन्द्रः पिपासति । उप नूनं युयुजे वृषणा हरी आ च जगाम वृत्रहा

अ० ५ । अ० ८ । व० २] ३६६ [म० ८ । अ० १ । सू० ५ ।

॥ ११ ॥ स्वयं चित्स मन्यते दाशुर्जिनो यत्रा सोमस्य तुम्पासि । इदं ते अर्घ्यं
युज्यं समुत्तितं तस्येहि प्र द्रवा पिब ॥ १२ ॥ रथेष्टार्याध्वर्यवः सोममिन्द्राय सो-
तन । अर्घिं ब्रध्नस्याद्र्यो वि चक्षते सुन्वन्तो द्वाध्वध्वरम् ॥ १३ ॥ उप ब्रध्न वा-
वाता वृषणा हरी इन्द्रमपसु वक्षतः । अर्वाचं त्वा सप्तयोऽध्वरश्रियो वहन्तु सव्य-
नेदुर्प ॥ १४ ॥ प्र पूषणं वृणीमहे युज्याय पुरुवसुम् । स शक्र शिक्त पुरुदूत नो
धिया तुजे राये विमोचन ॥ १५ ॥ ३२ ॥ सं नः शिशीहि भुरिजोरिव क्षुरं
रास्व रायो विमोचन । त्वे तन्नः सुवेदमुस्त्रिय वसु यं त्वं हिनोषि मर्त्यम् ॥ १६ ॥
वेमि त्वा पूषचृज्जसे वेमि स्तोतव आघृणे । न तस्य वेभ्यरंणं हि तद्वसो स्तुपे
पञ्जाय साम्ने ॥ १७ ॥ परा गात्रो यवसं कच्चिदाघृणे नित्यं रेक्णो अमर्त्य ।
अस्माकं पूषन्नविता शिवो भव मंहिष्ठो वाजसातये ॥ १८ ॥ स्थूरं राधः शताश्वं
कुरुङ्गस्य दिविष्टिषु । राजस्त्वेषस्य सुभगस्य रातिषु तुर्वशेष्वमन्महि ॥ १९ ॥
धीभिः सातानि काणवस्य वाजिनः प्रियमैधैरभिद्युभिः । षष्टिं सहस्रान् निर्भजा-
मजे निर्यूथानि गत्रामृषिः ॥ २० ॥ वृत्ताश्विन्मे अभिषित्वे अरारणः । गां भजन्त
मेहनारव भजन्त मेहना ॥ २१ ॥ ३३ ॥ ७ ॥

॥ ५ ॥ १—३६ ब्रह्मातिथिः काणव आपिः ॥ देवताः—१—३७ अ-
श्विनौ । ३७—३६ चैत्रस्य कशोर्दानस्तुतिः ॥ छन्दः—१, ५, ११, १२, १४,
१८, २१, २२, २६, ३२, ३३ निचृद् गायत्री । २—४, ६—१०, १५—१७,
१६, २०, २४, २५, २७, २८, ३०, ३४, ३६ गायत्री । १३, २३, ३१, ३५
विराड् गायत्री । २६ आर्ची स्वराड् गायत्री । ३७, ३८ निचृद् बृहती । ३६
आर्पी निचृदनुष्टुप् ॥ स्वरः—१—३६ षड्जः । ३७, ३८ मध्यमः । ३६ गान्धारः ॥

॥ ५ ॥ दूरादिहेव यत्सत्यरुणप्पुरशिशिवत् । वि भानुं विश्वधातनत् ॥ १ ॥
नृवहंस्वा मनोयुजा रथेन पृथुपाजसा । सचैथे अश्विनोपसम् ॥ २ ॥ युवाभ्यां
वाजिनीवसू प्रति स्तोमा अदक्षत । वाचं दूतो यथोहिषे ॥ ३ ॥ पूषप्रिया एं
ऊतये पुरुमन्द्रा पुरुवसू । स्तुपे कण्वांसो अश्विना ॥ ४ ॥ मंहिष्ठा वाजसात-
मेषयन्ता शुभस्पती । गन्तारा दाशुपो गृहम् ॥ ५ ॥ १ ॥ ता सुद्विचार्य दाशुपे
सुमेधामवितारिणीम् । घृतैर्गव्यंतिमुत्ततम् ॥ ६ ॥ आ नः स्तोममुप द्रवत्तयं श्ये-
नेभिः दाशुभिः । यातमश्वैभिरश्विना ॥ ७ ॥ यैभिस्तिन्नः परावतो दिवो विश्वानि
रोचना । त्रीस्कूपरिदीयथः ॥ ८ ॥ उत नो गोमतीरिप उत सातीरद्विदा ।

अ० ५ । अ० ८ । व० ८] ४०० [म० ८ । अ० १ । सू० ५ ।

वि प्रयः स्नातये सितम् ॥ ६ ॥ आ नो गोमन्तमश्विना सुवीरं सुरथं रुधिम् ।
 शोचमश्वावतीरिपः ॥ १० ॥ २ ॥ ब्रावृथाना शुभस्पती दक्षा हिरण्यवर्तनी ।
 पिवतं सोम्यं मधु ॥ ११ ॥ अस्मभ्यं वाजिनीवसू मयवद्भ्यश्च सप्रथः । छुदि-
 र्वन्तुपदाभ्यम् ॥ १२ ॥ नि पु ब्रह्म जनानां याविष्टं तूयमा गतम् । मो ष्वान्या
 उपारतम् ॥ १३ ॥ अस्य पिवतमश्विना युवं मदस्य चारुणः । मध्वो रातस्य धि-
 प्तया ॥ १४ ॥ अस्मे आ वहतं रयिं शतवन्तं सहस्रिणम् । पुरुक्षं विश्वधाय-
 सम् ॥ १५ ॥ ३ ॥ पुरुत्रा चिद्धि वां नरा विह्वयन्ते मनीषिणः । ब्राधद्विरश्विना
 गतम् ॥ १६ ॥ जनसो वृक्तवर्हिपो हविष्मन्तो अरङ्कृतः । युवां हवन्ते अ-
 श्विना ॥ १७ ॥ अस्माकमद्य वामयं स्तोमो वाहिष्ठो अन्तमः । युवाभ्यां भूत्व-
 श्विना ॥ १८ ॥ यो ह वां मधुनो दतिराहितो रथचर्षणे । ततः पिवतमश्विना
 ॥ १९ ॥ तेन नो वाजिनीवसू पश्वे तोकाय शं गवे । वहतं पीवरीरिपः ॥ २० ॥ ४ ॥
 उत नो दिव्या इप उत सिन्धूरहर्विदा । अप द्वारेव वर्षथः ॥ २१ ॥ कदा
 वां तौग्न्यो विथत्समुद्रे जहितो नरा । यदां रथो विभिप्पतात् ॥ २२ ॥ युवं
 कण्वाय नामत्यापिरिप्ताय हर्म्ये । शश्वद्भूतीर्दिशस्यथः ॥ २३ ॥ ताभिरा यात-
 मृतिभिर्नव्यसीभिः सुशस्तिभिः । यदां वृषणवसू हुवे ॥ २४ ॥ यथा चित्कण्व-
 मावतं प्रियमेधमुपस्तुतम् । अत्रिम् शिञ्जारमश्विना ॥ २५ ॥ ५ ॥ यथोत कृत्व्ये
 धनेऽंशुं गोष्वगस्त्यम् । यथा वाजेषु सोमरिम् ॥ २६ ॥ एतावदां वृषणवसू अतो
 वा भूयो अश्विना । गृणन्तः सुम्नमीमहे ॥ २७ ॥ रथं हिरण्यवन्धुरं हिरण्या-
 भीशुमश्विना । आ हि स्थाथो दिविस्पृशम् ॥ २८ ॥ हिरण्ययीं वां रभिरीपा
 अन्तो हिरण्ययः । उभा चक्रा हिरण्यया ॥ २९ ॥ तेन नो वाजिनीवसू परा-
 वतश्चिदा गतम् । उपेमां सुष्टुति मम ॥ ३० ॥ ६ ॥ आ वहेथे पराकात्पूर्विर-
 श्वन्तोवश्विना । इपो दासीरमर्त्या ॥ ३१ ॥ आ नो धुम्नैरा श्वोभिरा राया
 यातमश्विना । पुरुश्चन्द्रा नासत्या ॥ ३२ ॥ एह वां मुषितप्सवो वयो वहन्तु
 ण्णिनः । अच्छा स्वध्वरं जनम् ॥ ३३ ॥ रथं वामनुगायसं य इपा वर्तते सह ।
 न चक्रमभि वाधते ॥ ३४ ॥ हिरण्ययेन रथेन द्रवत्पाणिभिरश्वैः । धीर्जवन्ता
 नासत्या ॥ ३५ ॥ ७ ॥ युवं मृगं जागृवांसं स्वदथो वा वृषणवसू । ता नः पृ-
 क्षमिषा रुधिम् ॥ ३६ ॥ ता मे अश्विना सतीनां विद्यातं नवानाम् । यथा चि-
 श्वेधः कशुः शतमुष्टानां ददत्सहस्रा दश गोनाम् ॥ ३७ ॥ यो मे हिरण्यसन्दृशो
 दश राज्ञो अमैहत । अयस्यदा इज्यस्य कृष्यश्चर्मना अभितो जनाः ॥ ३८ ॥

अ० ५ । अ० ८ । व० १३] ४०१ [म० ८ । अ० २ । सू० ६ ।
 मार्किरेना पृथा गाद्येनेमे यन्ति चेदयः । अन्यो नेत्सूरिरोहते भृदिदावत्तरो जनेः
 ॥ ३६ ॥ ८ ॥ १ ॥

॥ ६ ॥ १-४८ वत्सः काएव ऋषिः ॥ १-४५ इन्द्रः । ४६-४८ तिरि-
 न्दिरस्य पारशव्यस्य दानस्तुतिर्देवताः ॥ छन्दः-१-१३, १५-१७, १६,
 २५-२७, २६, ३०, ३२, ३५, ३८, ४२ गायत्री । १४, १८, २३, ३३, ३४,
 ३६, ३७, ३६-४१, ४३, ४५, ४८ निचृद् गायत्री । २० आर्ची स्वराद्
 गायत्री । २४, ४७ पादनिचृद्गायत्री । २१, २२, २८, ३१, ४४, ४६ आपी
 विराद् गायत्री ॥ षड्जः स्वरः ॥

॥ ६ ॥ महौ इन्द्रो य ओजसा पर्जन्यो वृष्टिमाँ इव । स्तोमैर्वत्सस्य वा-
 वृधे ॥ १ ॥ प्रजामृतस्य पिप्रतः प्र यज्जरेन्त वह्नयः । विप्रो ऋतस्य बाहसा ॥ २ ॥
 कण्वा इन्द्रं यदक्रत स्तोमैर्यज्ञस्य साधनम् । जामि ब्रुवत आयुधम् ॥ ३ ॥ सम-
 स्य मन्यवे विशो विश्वा नमन्त कृष्टयः । समुद्रायैव सिन्धवः ॥ ४ ॥ ओजस्त-
 दस्य तित्विष उभे यत्समवर्तयत् । इन्द्रश्चर्मैव रोदसी ॥ ५ ॥ ६ ॥ वि चिद्वृत्रस्य
 दोधतो वज्रेण शतपर्वणा । शिरो विभेद वृष्णिना ॥ ६ ॥ इमा अभि प्र णो-
 नुमो विपामग्रेषु धीतयः । अग्नेः शोचिर्न दिद्युतः ॥ ७ ॥ गुहा सतीरुप त्मना प्र यच्छो-
 चन्त धीतयः । कर्णा ऋतस्य धारया ॥ ८ ॥ प्र तमिन्द्र नशीमाहि राय गोमन्त मथि-
 नम् । प्र ब्रह्म पूर्वचित्तये ॥ ९ ॥ अहमिद्धि पितुप्परि मेधामृतस्य जग्रध । अहं सूर्य
 इवाजनि ॥ १० ॥ १० ॥ अहं प्रत्नेन मन्मना गिरः शुम्भामि कण्ववत् । येनेन्द्रः
 शुष्ममिद्धे ॥ ११ ॥ ये त्वामिन्द्र न तुष्टुवृष्टपयो ये च तुष्टुवुः । समेदर्थस्वसुष्टुतः
 ॥ १२ ॥ यदस्य मन्युरध्वनीद्वि वृत्रं पर्वशो रुजन् । अपः समुद्रमरयत् ॥ १३ ॥
 नि शुष्णा इन्द्र धर्णासिं वज्रं जघन्य दस्यवि । वृषा ह्यग्न श्रुष्टिपे ॥ १४ ॥
 न द्याव इन्द्रमोजसा नान्तरिक्षाणि वज्रिणम् । न विव्यचन्त भूमयः ॥ १५ ॥ ११ ॥
 यस्त इन्द्र महीरुपः स्तभूयमान आशयत् । नि तं पद्यासु शिरनयः ॥ १६ ॥
 य इमे रोदसी मही समीची समजग्रभीत् । तमोभिरिन्द्र तं गुहः ॥ १७ ॥
 य इन्द्र यतयस्त्वा भृगवो ये च तुष्टुवुः । ममेदुग्य श्रुथी हवम् ॥ १८ ॥ इमास्तं
 इन्द्र पृश्नयो घृतं दुहत आशिरम् । एनामृतस्य पिप्पुपीः ॥ १९ ॥ या इन्द्र
 प्रस्वस्त्वासा गर्भमचक्रिरन् । परि धर्मैव सूर्यम् ॥ २० ॥ १२ ॥ त्वामिच्छव-
 स्पते कण्वा उक्थेन वावृधुः । त्वां सुतास इन्द्रवः ॥ २१ ॥ तवेदिन्द्र प्राणी-
 तिपूत प्रशस्तिरद्विवः । यज्ञो वितन्तसाग्यः ॥ २२ ॥ आ न इन्द्र महीमिषं पुं न

देहि गोमतीम् । उत प्रजां सुवीर्यम् ॥ २३ ॥ उत त्यदाश्वश्व्यं यदिन्द्र नानुपी-
 प्त्वा । अग्रे विन्तु प्रदीदयन् ॥ २४ ॥ अभि व्रजं न तत्तिषे सूर उपाकचक्षसम् ।
 यदिन्द्र मृज्यासि नः ॥ २५ ॥ १३ ॥ यदङ्ग तविषीयस इन्द्र प्रराजसि क्षितीः ।
 महां अणार ओजसा ॥ २६ ॥ तं त्वा हविष्मतीर्विश उपे ब्रुवत उतये । उरुजयं
 समिन्दुभिः ॥ २७ ॥ उपदरे गिरीणां सङ्गुथे च नदीनाम् । धिया विप्रो अजायत
 ॥ २८ ॥ अतः समुद्रमुदतरिचक्रित्वा अवे पश्यति । यतो विषान एजति ॥ २९ ॥
 आदित्सवस्य रेतसो ज्योतिष्पश्यन्ति वासरम् । परो यदिध्यते दिवा ॥ ३० ॥ १४ ॥
 कण्वांस इन्द्र ते मतिं विश्वे वर्धन्ति पौंस्यम् । उतो शविष्ठ वृष्यम् ॥ ३१ ॥
 इमां मे इन्द्र सुष्टुतिं जुषस्व प्र सु मामेव । उत प्र वर्धया मतिम् ॥ ३२ ॥ उत
 व्रजण्या वयं तुभ्यं प्रवृद्ध वज्रिवः । विप्रो अतश्च जीवसे ॥ ३३ ॥ अभि कण्वा
 अन्पतापो न प्रवतां गृतीः । इन्द्रं वनन्वती मतिः ॥ ३४ ॥ इन्द्रमुक्थानि वावृधुः
 समुद्रमिव सिन्धवः । अनुत्तमन्युमजरम् ॥ ३५ ॥ १५ ॥ आ नो याहि परा-
 वतो हरिभ्यां ह्यताभ्याम् । इमामिन्द्र सुतं पिव ॥ ३६ ॥ त्वामिद्वृत्रहन्तम जना-
 सो वृक्तवर्हिपः । हवन्ते वाजसातये ॥ ३७ ॥ अनु त्वा रोदसी उभे चक्रं न वृत्ये-
 तंशम् । अनु सुवानास इन्द्रवः ॥ ३८ ॥ मन्दस्या सु स्वर्णर उतेन्द्र शर्यणावति ।
 मत्स्या विवस्वतो मती ॥ ३९ ॥ वावृधान उप अत्रि वृषा वृजचरोरवीत् । वृत्रहा
 सोमपातमः ॥ ४० ॥ १६ ॥ अपिहि पूर्वजा अस्येक ईशान ओजसा । इन्द्र
 चोष्कृत्यसे वसु ॥ ४१ ॥ अस्माकं त्वा सुतां उपे ग्रीतपृष्ठा अभि प्रयः । शतं वहन्तु
 हरयः ॥ ४२ ॥ इमां सु पूर्या धियं मधोर्धृतस्य पिप्युषीम् । कण्वा उक्थेन वा-
 वृधुः ॥ ४३ ॥ इन्द्रमिद्धिमहीनां मेधे वृणीत मर्त्यः । इन्द्रं सन्निप्युरुतये ॥ ४४ ॥
 अर्वाचं त्वा पुरुष्टुत प्रियमेधस्तुता हरी । सोमपेयाय वक्षतः ॥ ४५ ॥ शतमहं
 तिरिन्दिरे सहस्रं पर्णावा देदे । रात्रांसि याद्वानाम् ॥ ४६ ॥ त्रीणि शतान्यर्वतां
 सहस्रा दश गोनाम् । ददुण्यजाय साम्ने ॥ ४७ ॥ उदानद्वकुहो दिवमुष्ट्राश्चतुर्युजो
 ददत् । अवेसा याद्वं जनम् ॥ ४८ ॥ १७ ॥

॥ ७ ॥ १.—३६ पुनर्वत्सः काण्व ऋषिः ॥ मरुतो देवताः ॥ छन्दः—१,
 ३-५, ७-१३, १७-१९, २१, २८, ३०-३२, ३४ गायत्री । २, ६, १४,
 १६, २०, २२-२७, ३५, ३६ निचृद्गायत्री । १५ पादनिचृद्गायत्री ।
 २९, ३३ आर्षाविराद्गायत्री ॥ पद्मजः स्वरः ॥

॥ ७ ॥ प्र यद्वस्त्रिष्टुभमिपं मरुतो विप्रो अक्षरत् । वि पर्वतेषु राजथ ॥ १ ॥

अ० ५ । अ० ८ । व० २४] ४०३ [म० ८ । अ० २ । सू० ७ ।

यदङ्ग तद्विपीयवो यामं शुभ्रा अर्चिध्वम् । नि पर्वता अहासत ॥ २ ॥ उदीरयन्त
वायुभिर्वाश्रासः पृश्निमातरः । धुत्तन्तं पिप्युपीमिपम् ॥ ३ ॥ वर्षन्ति मरुतो मि-
हं प्र वेपयन्ति पर्वतान । यद्यामं यान्ति वायुभिः ॥ ४ ॥ नि यद्यामाय वो गि-
रिनि सिन्धवो विधर्मणे । महे शुष्माय येमिरे ॥ ५ ॥ १८ ॥ युष्माँ उ नक्तमृतये
युष्मान्दिवा हवामहे । युष्मान्प्रयत्यध्वरे ॥ ६ ॥ उदु त्ये अरुणप्सवश्चित्रा यामे-
भिरीरते । वाश्रा अधि ण्णुना दिवः ॥ ७ ॥ सृजन्ति रश्मिमोजसा पन्थां सूर्याय
यातवे । ते भानुभिर्वि तस्थिरे ॥ ८ ॥ इमां मे मरुतो गिरामिमं स्तोममृभुक्ताः ।
इमं मे वनता हवम् ॥ ९ ॥ त्रीणि सरांसि पृथनयो दुदुहे वज्रिणे मयु । उत्सं
कर्वन्धमुद्रिणम् ॥ १० ॥ १९ ॥ मरुतो यद्ध वो दिवः सुम्नायन्तो हवामहे । आ
तू न उप गन्तन ॥ ११ ॥ यूयं हि ष्ठा सुदानवो रुद्रा ऋभुक्ताणो दमे । उत प्र-
चेतसो मदे ॥ १२ ॥ आ नो रयिं मदच्युतं पुरुक्षु विश्वधायसम् । इयता मरुतो
दिवः ॥ १३ ॥ अधीव यद्विरीणां यामं शुभ्रा अर्चिध्वम् । सुवानैर्मन्दध्व इन्दुभिः
॥ १४ ॥ एतावतश्चिदेपां सुम्नं भिक्षेत मर्त्यः । अदाभ्यस्य मन्मभिः ॥ १५ ॥
॥ २० ॥ ये द्रप्सा इव रोदसी धमन्त्यन्तु वृष्टिभिः । उत्सं दुहन्तो अर्क्षितम्
॥ १६ ॥ उदु स्वानेभिरीरत उद्रथैरुदु वायुभिः । उत्स्तोमैः पृश्निमातरः ॥ १७ ॥
येनाव तुर्वशं यदु येन कएव धनस्पृतम् । राये सु तस्य धीमाहि ॥ १८ ॥ इमा
उ वः सुदानवो घृतं न पिप्युपीरिपः । वर्धन्काएवस्य मन्मभिः ॥ १९ ॥ क
नूनं सुदानवो मदथा वृक्तवर्हिषः । ब्रह्मा को वः सपर्यति ॥ २० ॥ २१ ॥ न-
हि ष्म यद्ध वः पुरा स्तोमैर्भिवृक्तवर्हिषः । शर्धा ऋयस्य जिन्वथ ॥ २१ ॥ समु
त्ये महतीरुपः सं ज्ञोणी समु सूर्यम् । सं वज्रं पर्वशो दधुः ॥ २२ ॥ वि वृत्रं प-
र्वशो ययुर्वि पर्वतां अराजिनः । चक्राणा वृष्टि पौंस्यम् ॥ २३ ॥ अनु त्रित-
स्य युध्यतः शुष्ममावब्रुत क्रतुम् । अन्विन्द्रं वृत्रतूर्ये ॥ २४ ॥ विदुर्द्धस्ता अभि-
घ्नवः शिप्राः शीर्षन्दिहिरण्ययीः । शुभ्रा व्यञ्जत त्रिये ॥ २५ ॥ २२ ॥ उशना
यत्परावत उक्ष्णो रन्ध्रमयातन । द्यौर्न चक्रदद्विया ॥ २६ ॥ आ नो मुखस्य
दावनेऽश्वैर्हिरण्यपाणिभिः । देवास उप गन्तन ॥ २७ ॥ यदैषां पृषती रये प्र-
ष्टिर्वहति रोहितः । यान्ति शुभ्रा रिणन्नपः ॥ २८ ॥ सुपोमे शर्यणावन्त्यार्जुकि
प्रस्त्यावति । ययुर्निचक्रया नरः ॥ २९ ॥ कदा गच्छाथ मरुत इत्या विप्रं हव-
मानम् । माड्डीकेभिर्नार्धमानम् ॥ ३० ॥ २३ ॥ कद्ध नूनं कथमियो यदिन्द्रमज-
हातन । को वः सखित्व ओहते ॥ ३१ ॥ महो पु णो वज्रहस्तः कएवाग्नो

अग्निं मुहूर्तिः । स्तुपे हिरण्यवाशीभिः ॥ ३२ ॥ ओ पु वृष्णः प्रयज्युना नव्यसे
सुविनाय । वृष्ट्यां चित्रवाजान् ॥ ३३ ॥ गिर्यश्चित्रि जिहते पर्शानासो मन्य-
मानाः । पर्वताश्चित्रि येमिरे ॥ ३४ ॥ आचणयावानो वहन्त्यन्तरिक्षेण पततः ।
धातारः स्तुवते वयः ॥ ३५ ॥ अग्निर्हि जानि पुर्यश्छन्दो न सूरौ अर्चिषा । ते
भानुभिर्वि तस्थिरे ॥ ३६ ॥ २४ ॥

॥ ८ ॥ १—२३ सध्वंसः काएव ऋषिः । अश्विनौ देवते ॥ छन्दः—१,
२, ३, ५, ६, १२, १४, १५, १८—२०, २२ निचृदनुष्टुप् । ४, ७, ८,
१०, ११, १३, १७, २१, २३ आर्षी विराडनुष्टुप् । ६, १६ अनुष्टुप् ॥
गान्धारः स्वरः ॥

॥ ८ ॥ आ नो विश्वाभिरुतिभिरश्विना गच्छतं युवम् । दत्त्वा हिरण्यवर्त-
नी पिवतं सोम्यं मधु ॥ १ ॥ आ नूनं यातमश्विना रथेन सूर्यत्वचा । भुञ्जी हि-
रण्यपेशसा कवी गम्भीरचेतसा ॥ २ ॥ आ यातं नहुपस्पर्यान्तरिक्षात्सुवृक्तिभिः ।
पिवाथो अश्विना मधु कएवाणां सवने सुतम् ॥ ३ ॥ आ नो यातं दिवस्पर्यान्त-
रिक्षादधमिया । पुत्रः कएवस्य वामिह सुपायं सोम्यं मधु ॥ ४ ॥ आ नो यात-
मुपश्रुत्यश्विना सोमपीतये । स्वाहा स्तोमस्य वर्धना प्र कवी धीतिभिर्नरा ॥ ५ ॥
॥ २५ ॥ यश्चिद्धि वां पुर ऋपयो जुहूरेऽवसे नरा । आ यातमश्विना गंतमुपेमां
सुष्टुतिं मम ॥ ६ ॥ दिवश्चिद्रोचनादध्या नो गन्तं स्वविदा । धीभिर्वत्सप्रचेतसा
स्तोमैर्भिर्वनश्रुता ॥ ७ ॥ किमन्ये पर्यासतेऽस्मत्स्तोमैभिरश्विना । पुत्रः कएवस्य
वामृषिर्गाभिर्वत्सो अवीवृधत् ॥ ८ ॥ आ वां विप्र इहावसेऽह्वत्स्तोमैभिरश्विना ।
अरिं प्रा वृत्रहन्तमा ता नो भूतं मयोभुवा ॥ ९ ॥ आ यद्वां योषणा रथमर्तिष्ठद्वा-
जिनीवस् । विश्वान्यश्विना युवं प्र धीतान्यगच्छतम् ॥ १० ॥ २६ ॥ अतः
सहस्रानिणिजा रथेना यातमश्विना । वत्सो वां मधुमद्वचोऽशंसीत्काव्यः कविः
॥ ११ ॥ पुरुषन्द्रा पुरुवसू मनोतरा रथीणाम् । स्तोमं मे अश्विनाविममभि वद्मी
अनूपाताम् ॥ १२ ॥ आ नो विश्वान्यश्विना घत्तं राधांस्यद्रया । कृतं न अ-
त्विषावतो मा नो रीरथतं निदे ॥ १३ ॥ यन्नासत्या परावति यद्वा स्थो अध्य-
म्यरे । अतः सहस्रानिणिजा रथेना यातमश्विना ॥ १४ ॥ यो वां नासत्यावृषि-
र्गाभिर्वत्सो अवीवृधत् । तस्मै सहस्रानिणिजमिपं घत्तं घृतश्चुतम् ॥ १५ ॥ २७ ॥
ग्रास्मा ऊर्जं घृतश्चुतमश्विना यच्छतं युवम् । यो वां सुम्नाय तुष्ट्वदसूयादानु-

अ० ५ । अ० ८ । व० ३१] ४०५ [म० ८ । अ० २ । सू० ६ ।

स्पती ॥ १६ ॥ आ नो गन्तं रिशादसेमं स्तोमं पुरुभुजा । कृतं नः सुश्रियो न-
रेमा दातमभिष्टये ॥ १७ ॥ आ वां विश्वाभिरुतिभिः प्रियमेशा अहूपत । राज-
न्तावध्वराणामश्विना यामहूतिषु ॥ १८ ॥ आ नो गन्तं मयोभुवाश्विना शम्भुवां
युवम् । यो वां विपन्यू धीतिभिर्गोभिर्वत्सो अवीवृधत् ॥ १९ ॥ याभिः कण्वं
मेधातिथिं याभिर्वशं दर्शवजम् । याभिर्गोशर्यमावतं ताभिर्नोऽवतं नरा ॥ २० ॥
॥ २८ ॥ याभिर्नरा त्रसदस्युमावतं कृत्व्ये धने । ताभिः पूरस्माँ अश्विना प्रवतं
वाजसातये ॥ २१ ॥ प्र वां स्तोमाः सुवृक्तयो गिरो वर्धन्त्वश्विना । पुरुत्रा वृत्र-
हन्तमा ता नो भूतं पुरुस्पृहा ॥ २२ ॥ त्रीणि पदान्यश्विनोराविः सान्ति गुहा
परः । कुवी ऋतस्य पत्माभिरर्वाग्जीवेभ्यस्परि ॥ २३ ॥ २६ ॥

॥ ६ ॥ १—२१ शशकर्णः काएव ऋषिः ॥ अश्विनौ देवते ॥ छन्दः—१,
४, ६ बृहती । १४, १५ निचृद् बृहती । २, २० गायत्री । ३, २१ निचृद्
गायत्री । ११ त्रिपाद विराडगायत्री । ५ उष्णिक् ककुप् । ७, ८, १७, १९
अनुष्टुप् । ९ पाद निचृदनुष्टुप् । १३ निचृदनुष्टुप् । १६ आर्ची अनुष्टुप् । १८
विराडनुष्टुप् । १० आर्पी निचृत् पङ्क्तिः । १२ जगती ॥ स्वरः—१, ४, ६,
१४, १५ मध्यमः । २, ३, ११, २०, २१ पङ्कजः । ५ ऋषभः । ७-९, १३,
१६—१९ गान्धारः । १० पञ्चमः । १२ निपादः ॥

॥ ६ ॥ आ नूनमश्विना युवं वत्सस्य गन्तमवसे । प्रास्मै यच्छतमवृकं पृथु ह्य-
दिर्युयुतं या अरातयः ॥ १ ॥ यदन्तरिक्षे यद्विवि यत्पञ्च मानुषाँ अनु । नृम्णं
तद्धत्तमश्विना ॥ २ ॥ ये वां दंसाँस्यश्विना विप्रासः परिमामृशुः । एवेत्काएव-
स्य बोधतम् ॥ ३ ॥ अयं वाँ ग्रमो अश्विना स्तोमेन परि पिच्यते । अयं सोमो
मधुमान्वाजिनीवसू येन वृत्रं चिकेतथः ॥ ४ ॥ यदप्सु यद्वनस्पतौ यदोषधीषु पु-
रुदंससा कृतम् । तेन माविष्टमश्विना ॥ ५ ॥ ३० ॥ यन्नासत्या भुरण्यथो यदा
देव भिषज्यथः । अयं वाँ वत्सो मतिभिर्न विन्धते हविर्मन्तं हि गच्छथः ॥ ६ ॥
आ नूनमश्विनोऽर्चिः स्तोमं चिकेत वामया । आ सोमं मधुमत्तमं यमे सिञ्चा-
दथर्वाणि ॥ ७ ॥ आ नूनं रघुवर्तन्ति रथं तिष्ठथो अश्विना । आ वां स्तोमाँ इमे
मम नभो न चुच्यवीरत ॥ ८ ॥ यदद्य वाँ नासत्योक्थैराचुच्युर्वीमहि । यदा वा-
णीभिरश्विनेवेत्काएवस्य बोधतम् ॥ ९ ॥ यदाँ कृत्वाँ इत यदचद्व ऋषियदाँ

दीर्घतमा जुहाव । पृथी यद्वा धैन्यः सादेनेष्वेवेदतो अश्विना चेतयेथाम् ॥ १० ॥
 ॥ ३१ ॥ यातं हर्दिष्पा उत नः परस्पा भूतं जगत्पा उत नस्तनूपा । वृत्तिस्तोका-
 य तनयाय यातम् ॥ ११ ॥ यदिन्द्रेण सरथं याथो अश्विना यद्वा वायुना भव-
 थः समोकसा । यदादित्येभिर्ऋभुभिः सजोषसा यद्वा विष्णोर्विक्रमणेषु तिष्ठथः
 ॥ १२ ॥ यद्वाश्विनाहं हुवेय वाजसातये । यत्पृत्सु तुर्वणे सहस्तच्छ्रेष्ठमश्वि-
 नोरवः ॥ १३ ॥ आ नूनं यातमश्विनेमा हव्यानि वां हिता । इमे सोमासो अ-
 धि तुर्वणे यदाविमे कण्वेषु वामथ ॥ १४ ॥ यन्नासत्या पराके अर्वाके अस्ति
 भेषजम् । तेन नूनं विमदाय प्रचेतसा हर्दिर्वत्साय यच्छतम् ॥ १५ ॥ ३२ ॥ अभु-
 त्स्य प्र देव्या साकं वाचहमश्विनोः । व्यावर्देव्या मतिं वि रातिं मर्त्येभ्यः ॥ १६ ॥
 प्र बोधयोपो अश्विना प्र देवि सूनृते महि । प्र यज्ञहोतरानुपक्रम मदाय श्रवो
 बृहत् ॥ १७ ॥ यदुपो यासि भानुना सं सूर्येण रोचसे । आ हायमश्विनो रथो
 वृत्तिर्याति नृपाय्यम् ॥ १८ ॥ यदापीतासो अश्वो गावो न दुह ऊर्धभिः । यद्वा
 वाणरिर्नृपत प्र देव्यन्तो अश्विना ॥ १९ ॥ प्र घुम्नाय प्र शवसे प्र नृपाह्याय
 शर्मणे । प्र दत्ताय प्रचेतसा ॥ २० ॥ यन्नूनं धीभिरश्विना पितुर्योना निपीदथः ।
 यद्वा सुम्नेभिरुक्थ्या ॥ २१ ॥ ३३ ॥

॥ १० ॥ १-६ प्रगाथः काएव ऋपिः । अश्विनो देवते ॥ छन्दः—१, ५
 आर्चीस्वराद् बृहती । २ त्रिष्टुप् । ३ आर्चीभुरिगनुष्टुप् । ४ आर्चीभुरिक् पङ्क्तिः ।
 ६ आर्पीस्वराद् बृहती ॥ स्वरः—१, ५, ६ मध्यमः । २ धैवतः । ३ गान्धारः ।
 ४ पञ्चमः ॥

॥ १० ॥ यत्स्थो दीर्घप्रसन्नानि यद्वादो रौचने दिवः । यद्वा समुद्रे अध्या-
 कृते गृहेऽत आ यातमश्विना ॥ १ ॥ यद्वा यज्ञं मनवे संमिमिक्षथुरेवेत्काएवस्य
 बोधतम् । बृहस्पतिं विश्वान्देवाँ अहं हुव इन्द्राविष्णूँ अश्विनावाशुहेपसा ॥ २ ॥
 त्या न्वश्विना हुवे सुदंससा गृभे कृता । ययोरस्ति प्र राः सरथं देवेष्वध्याप्यम्
 ॥ ३ ॥ ययोरधि प्र यज्ञा असूरे सन्ति सूर्यः । ता यज्ञस्याध्वरस्य प्रचेतसा स्वधाभिर्या
 पिवतः सोम्यं मधु ॥ ४ ॥ यद्वाश्विनावपाग्यत्प्राक्स्थो वाजिनीवसू । यद्वाह-
 व्यनवि तुर्वणे यदौ हुवे वामथ मा गतम् ॥ ५ ॥ यदन्तरिक्षे पतथः पुरुभुजा य-
 छेमे रोदसी अनु । यद्वा स्वधाभिरधितिष्ठथो रथमत आ यातमश्विना ॥ ६ ॥ ३४ ॥

॥ ११ ॥ १—१० वत्सः काएव ऋपिः ॥ अग्निदेवता ॥ छन्दः—१

अ० ६ । अ० १ । व० ३] ४०७ [म० ८ । अ० २ । सू० १२ ।

आर्चीभुरिगायत्री । २ वर्धमाना गायत्री । ३, ५—७, ९ निचृद्गायत्री । ४
विराड् गायत्री । ८ गायत्री । १० आर्चीभुरिक् त्रिष्टुप् ॥ स्वरः—१—६ पद्जः ।
१० धैवतः ॥

॥ ११ ॥ त्वमग्ने व्रतपा असि देव आ मर्त्येष्वा । त्वं यज्ञेष्वीड्यः ॥ १ ॥
त्वमसि प्रशस्यो विदथेपु सहन्त्य । अग्ने रथीरध्वराणाम् ॥ २ ॥ स त्वमस्मदप
द्विपो युयोधि जातवेदः । अदेवीरग्ने अरातीः ॥ ३ ॥ अन्ति चित्सन्तमहं यज्ञं
मर्तस्य रिपोः । नोप वेपि जातवेदः ॥ ४ ॥ मर्ता अमर्त्यस्य ते भूरि नाम मना-
महे । विप्रसो जातवेदसः ॥ ५ ॥ ३५ ॥ विपुं विप्रासोऽवसे देवं मर्तास ऊतये ।
अग्निं गीर्भिर्हवामहे ॥ ६ ॥ आ ते वत्सो मनो यमत्परमाच्चित्सधस्थात् । अग्ने
त्वाङ्कामया गिरा ॥ ७ ॥ पुरुत्रा हि सदङ्कुसि विशो विश्वा अनु प्रभुः । समत्सु
त्वा हवामहे ॥ ८ ॥ समत्स्वग्निमवसे वाजयन्तो हवामहे । वाजेपु चित्राधसम्
॥ ९ ॥ पूतनो हि कृमीड्यो अध्वरेपु सनाच्च होता नव्यश्च सत्सि । स्वां चाग्ने
तन्वं पिप्रयस्वास्मभ्यं च सौभगमा यजस्व ॥ १० ॥ ३६ ॥ ८ ॥ ५ ॥

॥ १२ ॥ १—३३ पर्वतः काण्व ऋषिः ॥ इन्द्रोदेवता ॥ छन्दः—१, २,
८, ९, १५, १६, २०, २१, २५, ३१, ३२ निचृदुष्णिक् । ३—६, १०—१२,
१४, १७, १८, २२—२४, २६—३० उष्णिक् । ७, १३, १९ आपीविराडु-
ष्णिक् । ३३ आर्ची स्वराडुष्णिक् ॥ ऋषभः स्वरः ॥

॥ १२ ॥ य इन्द्र सोमपातमो मदः शविष्ठ चेतति । येना हंसि न्यत्रिणं
तमीमहे ॥ १ ॥ येना दशग्वमाध्रिगुं वेपयन्तं स्वर्णरम् । येना समुद्रमार्विथा त-
मीमहे ॥ २ ॥ येन सिन्धुं महीरपो रथा इव प्रचोदयः । पन्थामृतस्य यातवे
तमीमहे ॥ ३ ॥ इमं स्तोममभिष्टये घृतं न पूतमादिवः । येना नु सद्य ओजसा
ववक्षिथ ॥ ४ ॥ इमं जुपस्व गिर्वणः समुद्र इव पिन्वते । इन्द्र विश्वाभिरुति-
भिर्ववक्षिथ ॥ ५ ॥ १ ॥ यो नो देवः परावतः सखित्वनाय मामहे । दिवो न
वृष्टिं प्रथयन्ववक्षिथ ॥ ६ ॥ ववज्जुरस्य केतव उत वज्रो गर्भेस्तयोः । यत्सूर्यो न
रोदसी अवर्धयत् ॥ ७ ॥ यदि प्रवृद्ध सत्पते सहस्रं महिषां अयः । आदित्त इ-
न्द्रियं महि प्र वावृधे ॥ ८ ॥ इन्द्रः सूर्यस्य रश्मिभिर्न्यर्शमानमोपति । अग्नि-
र्वनेव सासहिः प्र वावृधे ॥ ९ ॥ इयं ते ऋत्विगावती धीतिरेति नवीयसी ।
सपर्यन्ती पुरुप्रिया मिमीत इत् ॥ १० ॥ २ ॥ गर्भो यज्ञस्य देवयुः क्रतुं पुनीत

आनुयक् । स्तोमैरिन्द्रस्य वावृधे मिमीत इत् ॥ ११ ॥ सनिर्मित्रस्य पप्रथ इन्द्रः
सोमस्य पीतये । प्राची वाशीव सुन्वते मिमीत इत् ॥ १२ ॥ यं विप्रा उक्थवा-
हसोऽभिप्रमन्दुरायवः । घृतं न पिप्य आसन्मृतस्य यत् ॥ १३ ॥ उत स्वाराजे
अदितिः स्तोममिन्द्राय जीजनत् । पुरुप्रणस्तमृतयं ऋतस्य यत् ॥ १४ ॥ अभि
वद्वय उतयेऽनूपत प्रशस्तये । न देव विव्रता हरीं ऋतस्य यत् ॥ १५ ॥ ३ ॥
यत्सोममिन्द्र विष्णवि यदा घ त्रित आप्न्ये । यदा मरुत्सु मन्दसे समिन्दुभिः
॥ १६ ॥ यदा शक्र परावर्ति समुद्रे अधि मन्दसे । अस्माकमित्सुते रणा समि-
न्दुभिः ॥ १७ ॥ यदासि सुन्वतो वृधो यजमानस्य सत्पते । उक्थे वा यस्य र-
ण्यसि समिन्दुभिः ॥ १८ ॥ देवदेवं वोऽवस इन्द्रमिन्द्रं गृणीषणि । अधा यज्ञाय
तुर्वणे व्यानशुः ॥ १९ ॥ यज्ञेभिर्यज्ञवाहसं सोमेभिः सोमपार्तमम् । होत्राभिरिन्द्रं
वावृधुर्व्यानशुः ॥ २० ॥ ४ ॥ महीरस्य प्रणीतयः पूर्वीरुत प्रशस्तयः । विश्वा
वर्तूनि दाशुषे व्यानशुः ॥ २१ ॥ इन्द्रं वृत्राय हन्तवे देवासो दधिरे पुरः । इन्द्रं
वाणीरनूपता समोजसे ॥ २२ ॥ महान्तं महिना वयं स्तोमैर्भिह्वनश्रुतम् । अर्के-
रुभि प्र णोनुमः समोजसे ॥ २३ ॥ न यं विविक्तो रोदसी नान्तरिक्षाणि वज्रि-
णम् । अमादिदस्य तित्विषे समोजसः ॥ २४ ॥ यदिन्द्र पृतनाज्ये देवास्त्वा
दधिरे पुरः । आदिक्ते हर्यता हरीं ववक्तुः ॥ २५ ॥ ५ ॥ यदा वृत्रं नदीवृतं शर्वसा
वज्रिन्नवधीः । आदिक्ते हर्यता हरीं ववक्तुः ॥ २६ ॥ यदा ते विष्णुरोजसा त्री-
णि पदा विचक्रमे । आदिक्ते हर्यता हरीं ववक्तुः ॥ २७ ॥ यदा ते हर्यता हरीं
वावृधाते दिवेदिवे । आदिक्ते विश्वा भुवनानि येमिरे ॥ २८ ॥ यदा ते मार्सुती-
विंशस्तुभ्यमिन्द्र नियेमिरे । आदिक्ते विश्वा भुवनानि येमिरे ॥ २९ ॥ यदा सूर्य
ममुं द्विवि शुक्रं ज्योतिरधारयः । आदिक्ते विश्वा भुवनानि येमिरे ॥ ३० ॥ इमा
त इन्द्र सुष्टुतिं विप्र इयति धीतिभिः । जामि पदेव पिप्रतीं प्राध्वरे ॥ ३१ ॥ य-
दस्य धामनि प्रिये समीचीनासो अस्वरन् । नाभा यज्ञस्य दोहता प्राध्वरे ॥ ३२ ॥
सुवीर्यं स्वरव्यं सुगव्यमिन्द्र दद्धिनः । होतैव पूर्वचित्तये प्राध्वरे ॥ ३३ ॥ ६ ॥ २ ॥

॥ १३ ॥ १—३३ नारदः काण्व ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः—१,
५, ८, ११, १४, १६, २१, २२, २६, २७, ३१ निचृदुष्णिक् । २—४, ६, ७,
९, १०, १२, १३, १५—१८, २०, २३—२५, २८, २९, ३२, ३३ उष्णिक् ।
३० आपोविराटुष्णिक् ॥ ऋषयः स्वरः ॥

अ० ६ । अ० १ । व० १२] ४०६ [म० ८ । अ० ३ । म० १३ ।

॥ १३ ॥ इन्द्रः सुतेषु सोमेषु क्रतुं पुनीत उक्थ्यम् । विदे वृधस्य दक्षतो म-
हान्नि पः ॥ १ ॥ स प्रथमे व्योमनि देवानां सदाने वृधः । सुपारः सुश्रवस्तमः सम-
प्सुजित् ॥ २ ॥ तमहे वाजसातय इन्द्रं भराय शुष्मिणम् । भवा नः सुम्ने अन्तमः
सखा वृधे ॥ ३ ॥ इयं तं इन्द्र गिर्वणो रातिः क्षरति सुन्वतः । मन्वानो अस्य
वहिषो वि राजसि ॥ ४ ॥ नूनं तदिन्द्रदद्धि नो यत्त्वा सुन्वन्त ईमहे । रयिं नश्चि-
न्म भरा स्वविदम् ॥ ५ ॥ ७ ॥ स्तोता यत्ते विचर्षणिरतिप्रशर्षयद्वरः । वृथा
ह्वानु रोहते जुपन्त यत् ॥ ६ ॥ प्रब्रवर्जनया गिरः शृणुधी जेतुर्हवम् । मदेमदे
ववक्षिथा सुकृत्वने ॥ ७ ॥ क्रीळन्त्यस्य सृजता आपो न प्रवता यतीः । अया थियाय
उच्यते पतिर्विवः ॥ ८ ॥ उतो पतिर्य उच्यते कृषीनामेक इहशी । तमोवृधैरव-
स्युभिः सुते रण ॥ ९ ॥ स्तुहि श्रुतं विपश्चितं हरी यस्य प्रसक्षिणा । गन्तारा द्वाशुषो
गृहं नमस्विनः ॥ १० ॥ ८ ॥ ततुजानो मेहमतेऽध्वेभिः प्रुषितप्सुभिः । आ याहि यज्ञमा-
शुभिः शमिद्धि ते ॥ ११ ॥ इन्द्र शविष्ठ सत्पते रयिं गृणत्सु धारय । श्रवः सू-
रिभ्यो अमृतं वसुत्वनम् ॥ १२ ॥ हवें त्वा सूर उदिते हवें मध्यन्दिने दिवः ।
जुषाण इन्द्र सप्तिभिर्न आ गहि ॥ १३ ॥ आ तू गहि प्र तु द्रव मत्स्यां मुतस्य
गोमतः । तन्तुं तनुष्व पूर्वं यथा विदे ॥ १४ ॥ यच्छक्रासिं परावति यदविवति
वृत्रहन् । यद्धा समुद्रे अन्धसोऽवितेदसि ॥ १५ ॥ ९ ॥ इन्द्रं वर्धन्तु नो गिर इन्द्रं
सुताम् इन्दवः । इन्द्रं हविष्मतीर्विशो अरारणिषुः ॥ १६ ॥ तमिद्धिषा अवस्यवः
प्रवत्स्वतीभिर्भुतिभिः । इन्द्रं क्षोणीरवर्धयन्त्या इव ॥ १७ ॥ त्रिकटुकेषु चेतनं दे-
वासो यज्ञमन्नत । तमिद्धयन्तु नो गिरः सदावृधम् ॥ १८ ॥ स्तोता यत्ते अनुव्रत
उक्थान्यृतथा वृधे । शुचिः पावक उच्यते सो अद्भुतः ॥ १९ ॥ तदिदृद्रस्य चेतति
यद्वं प्रत्नेषु धामसु । मनो यत्रा वि तद्वशुर्विचेतसः ॥ २० ॥ १० ॥ यदि मे मुख्य-
मावर इमस्य पाहन्धसः । येन विश्वा अति द्विषो अतारिम ॥ २१ ॥ कदा तं
इन्द्र गिर्वणः स्तोता भवाति शन्तमः । कदा नो गव्ये अश्व्ये वसो दधः ॥ २२ ॥
उत ते सुष्टुता हरी वृषणा वहतो रथम् । अजुर्यस्य मदिन्तमं यमीमहे ॥ २३ ॥
तमीमहे पुरुषुतं यद्वं प्रत्नाभिर्भुतिभिः । नि वहिषि प्रिये सद्वदथं हिता ॥ २४ ॥
वर्धस्वा सु पुरुषुत ऋषिष्टुताभिर्भुतिभिः । धुक्षस्व पिप्युषीमिषमवा च नः ॥ २५ ॥
॥ ११ ॥ इन्द्र त्वमवितेदसीत्या स्तुवतो अद्रिवः । ऋतादियमि ते धियं मनोयुजम्
॥ २६ ॥ इह त्या संधमाद्या युजानः सोमपीतये । हरी इन्द्र प्रतद्वस अभि स्वर
॥ २७ ॥ अभि स्वरन्तु ये तव रुद्रासः सन्नत श्रियम् । उतो मन्वत्स्वतीर्विशो अभि

अ० ६ । अ० १ । व० १७] ४१० [म० ८ । अ० ३ । सू० १५ ।

स्यः ॥ २८ ॥ इमा अस्य प्रवर्तयः पदं जुपन्त यद्विवि । नाभा यज्ञस्य सं दधु-
र्यां विदे ॥ २९ ॥ अयं दीर्घाय चक्षसे प्राचि प्रयत्यध्वरे । मिमीते यज्ञमानुष-
ग्विचक्ष्य ॥ ३० ॥ १२ ॥ वृषायमिन्द्र ते रथ उतो ते वृषणा हरी । वृषा त्वं शं-
तक्रतो वृषा हवः ॥ ३१ ॥ वृषा ग्रावा वृषा मदो वृषा सोमो अयं सुतः । वृषा यज्ञो
यमिन्वसि वृषा हवः ॥ ३२ ॥ वृषा त्वा वृषणं हुवे वज्रिञ्चित्राभिखुतिभिः ।
वावन्त्य हि प्रतिष्ठुति वृषा हवः ॥ ३३ ॥ १३ ॥

॥ १४ ॥ १-१५ गोपूक्त्यश्वसूक्तिनौ काण्वायनौ ऋपयः ॥ इन्द्रोदेवता ॥
छन्दः-१, ११ विराड् गायत्री । २, ४, ५, ७, १५ निचृद्गायत्री । ३, ६, ८-१०,
१२-१४ गायत्री ॥ पदजः स्वरः ॥

॥ १४ ॥ यदिन्द्राहं यथा त्वमीशीय वस्त्र एक इत् । स्तोता मे गोपस्वा
स्यात् ॥ १ ॥ शित्तैयमस्मै दित्सेयं शचीपते मनीषिणं । यदहं गोपतिः स्याम्
॥ २ ॥ धेनुष्टं इन्द्र सूनृता यजमानाय सुन्यते । गामश्वं पिप्युषीं दुहे ॥ ३ ॥ न
ते वर्तस्ति राधेस इन्द्र देवो न मर्त्यः । यदित्संसि स्तुतो मधम् ॥ ४ ॥ यज्ञ
इन्द्रमवर्धयद्यद्भूमिं व्यवर्तयत् । चक्राण ओषशं दिवि ॥ ५ ॥ १४ ॥ वावृधानस्य
ते वयं विश्वा धनानि जिग्युषः । ऊतिमिन्द्रा वृणीमहे ॥ ६ ॥ व्यन्तरिक्तमतिर-
न्मदे सोमस्य रोचना । इन्द्रो यदभिनदलम् ॥ ७ ॥ उद्गा आजदङ्गिरीभ्य आ-
विष्कृण्वन्नुहा सतीः । अर्वाञ्च नुनुदे वलम् ॥ ८ ॥ इन्द्रेण रोचना दिवो दृब्धानि
दंहितानि च । स्थिराणि न पशुणुदे ॥ ९ ॥ अपामुर्मिर्मदन्निव स्तोम इन्द्राजिरायते ।
वि ते मदा अराजिपुः ॥ १० ॥ १५ ॥ त्वं हि स्तोमवर्धन इन्द्रास्युक्थवर्धनः ।
स्तोतृणामुत भद्रकृत् ॥ ११ ॥ इन्द्रमित्केशिना हरीं सोमपेयाय वक्षतः । उप
यज्ञं सुरार्धसम् ॥ १२ ॥ अपां फेनेन नमुचेः शिर इन्द्रोदवर्तयः । विश्वा
यदजयः स्पृधः ॥ १३ ॥ मायाभिखुतिसप्तसत् इन्द्र धामारुरुक्षतः । अवदस्यूरधूनुथाः
॥ १४ ॥ असुन्वामिन्द्र संसदं विपूचीं व्यनाशयः । सोमपा उत्तरो भवन् ॥ १५ ॥ १६ ॥

॥ १५ ॥ १-१३ गोपूक्त्यश्वसूक्तिनौ ऋषी ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः-
१-३, ५-७, ११, १३ निचृदुष्णिक् । ४ उष्णिक् । ८, १२ विराडुष्णिक् ।
९, १० पादनिचृदुष्णिक् ॥ ऋपभः स्वरः ॥

॥ १५ ॥ तस्मिन्नि प्र गायत पुरुहूतम् पुरुष्टुतम् । इन्द्रं गीर्भिस्तविपमा विवासत ॥ १ ॥
यस्य दिवर्दसो वृहत्सहो दाधार रोदसी । गिरिरञ्जो अपः स्वर्द्वपत्तना ॥ २ ॥

अ० ६ । अ० १ । व० २२] ४११ [म० ८ । अ० ३ । मू० १७ ।

स राजसि पुरुष्टुतं एको वृत्राणि जिघ्नसे । इन्द्रजैत्रा श्रवस्या च यन्तवे ॥ ३ ॥
तं ते मदं गृणीमसि वृषणं पृत्सु सोमहिम् । उ लोककृत्तुमद्रिवो हरिश्चिरम् ॥ ४ ॥
येन ज्योतीष्यायत्रे मनवे च विवेदिथ । मन्दानो अस्य ग्रहिणो वि राज-
सि ॥ ५ ॥ १७ ॥ तदद्या चित्त उक्थिनोऽनुं षुवन्ति पूर्वधा । वृषपत्नीरूपो
जया दिवेदिवे ॥ ६ ॥ तव त्यदिन्दियं बृहत्तव शुष्ममुत क्रतुम् । वज्रं शिशाति
धिपणा वरेण्यम् ॥ ७ ॥ तव द्यौरिन्द्र पौंस्यं पृथिवी वर्धति श्रवः । त्वामापः प-
र्वतासश्च हिन्विरे ॥ ८ ॥ त्वां विष्णुर्वृहन्क्षयो मित्रो गृणाति वरुणः । त्वां
शर्धो मदत्यनु मारुतम् ॥ ९ ॥ त्वं वृषा जनानां मंहिष्ठ इन्द्र जज्ञिषे । सत्रा वि-
श्वा स्वपत्यानि दधिषे ॥ १० ॥ १८ ॥ सत्रा त्वं पुरुष्टुतं एको वृत्राणि तोशसे ।
नान्य इन्द्रात्करुणं भूय इन्वति ॥ ११ ॥ यदिन्द्र गन्मशस्त्वा नाना हन्वत
ऊतये । अस्माकैभिर्नृभिश्चा स्वर्जय ॥ १२ ॥ अरं क्षयाय नो महे विश्वा रूपाण्या-
विशन् । इन्द्रं जैत्राय हर्षया शचीपतिम् ॥ १३ ॥ १९ ॥

॥ १६ ॥ १-१२ इरिम्बिठिः काण्व ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः-१,
६-१२ गायत्री । २-७ निचृद्गायत्री । ८ विराद्गायत्री ॥ षड्जः स्वरः ॥

॥ १६ ॥ प्र सम्राजं चर्षणीनामिन्द्रं स्तोता नव्यं गीभिः । नरं नृपाहं मं-
हिष्ठम् ॥ १ ॥ यस्मिन्नुक्थानि रणयन्ति विश्वानि च श्रवस्या । अपामग्रो न सं-
मुद्रे ॥ २ ॥ तं सुष्टुत्या विवासे ज्येष्ठराजं भरे कृत्तुम् । महो वाजिनं सनिभ्यः
॥ ३ ॥ यस्यानूना गभीरा मदा उरवस्तरुत्राः । हृषुमन्तः शूरसातौ ॥ ४ ॥ त-
मिद्धनेषु हितेर्षधिवाकाय हवन्ते । येषामिन्द्रस्ते जयन्ति ॥ ५ ॥ तमिच्छयैर्त्नैरार्य-
न्ति तं कृतेभिश्चर्षणयः । एष इन्द्रो वरिवस्कृत् ॥ ६ ॥ २० ॥ इन्द्रो ब्रह्मेन्द्र ऋ-
षिरिन्द्रः पुरु पुरुहूतः । महान्महीभिः शचीभिः ॥ ७ ॥ स स्तोम्य स द्रव्यः
सत्यः सत्वा तुविकूर्मिः । एकश्चित्सन्नभिभूतिः ॥ ८ ॥ तमर्केभिस्तं सामभिस्तं
गायत्रैश्चर्षणयः । इन्द्रं वर्धन्ति क्षितयः ॥ ९ ॥ प्रणेतारं वस्यो अच्छा कर्तारं
ज्योतिः समत्सु । ससद्वासं शुधामित्रान् ॥ १० ॥ स नः पथिः पारयानि स्यन्ति
नावा पुरुहूतः । इन्द्रो विश्वा अति द्विषः ॥ ११ ॥ स त्वं न इन्द्र वाजंभिर्दशस्या-
च गातुया च । अच्छा च नः सुम्नं नैषि ॥ १२ ॥ २१ ॥

॥ १७ ॥ १-१५ इरिम्बिठिः काण्व ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः-१-३,

अ० ६ । अ० १ । व० २६] ४१२ [म० ८ । अ० ३ । सू० १८ ।

७, ८ गायत्री । ४-६, ६-१२ निचृद्गायत्री । १३ विराड्गायत्री । १४ आसुरी
वृद्धी । १५ आर्षी भुरिग्वृद्धी ॥ स्वरः-१-१३ पद्जः । १४, १५ मध्यमः ॥

॥ १७ ॥ आ याहि सुषुमा हि त इन्द्र सोमं पिवा इमम् । एदं धहिः संदो
मम् ॥ १ ॥ आ त्वा ब्रह्मयुजा हरी वहतामिन्द्र केशिना । उप ब्रह्माणि नः
शृणु ॥ २ ॥ ब्रह्माणस्तवा वयं युजा सोमपामिन्द्र सोमिनः । सुतावन्तो हवामहे
॥ ३ ॥ आ नो याहि सुतावन्तोऽस्माकं सुपुतीरुष । पिवा सु शिप्रिन्नन्धसः ॥ ४ ॥
आ ते सिञ्चामि कुक्ष्योरनु गात्रा वि धावतु । गृभाय जिह्वया मधु ॥ ५ ॥ २२ ॥
स्यादुष्टं अस्तु संसुष्टं मधुमान्तन्वेऽतव । सोमः शर्मस्तु ते हृदे ॥ ६ ॥ अयमु त्वा
विचर्षणे जनीरिवाभि संवृतः । प्र सोम इन्द्र सर्पतु ॥ ७ ॥ तुविग्रीवो वृषोदरः
सुवाहुरन्धसो मदे । इन्द्रो वृत्राणि जिघ्नते ॥ ८ ॥ इन्द्र भेहि पुरस्त्वं विश्वस्ये-
शान् अोजसा । वृत्राणि वृत्रहञ्जहि ॥ ९ ॥ दीर्घस्ते अस्त्वङ्कुशो येना वसु
प्रयच्छति । यजमानाय सुन्यते ॥ १० ॥ २३ ॥ अयं ते इन्द्र सोमो निष्पूतो
अधि वहिषि । पद्मीस्य द्रवा पिब ॥ ११ ॥ शार्चिगो शार्चिपूजनाय रणाय ते
सुतः । आस्वगदल प्र ह्वये ॥ १२ ॥ यस्ते शृङ्गवृषो नपात्परापात्कुण्डपाय्यः ।
न्यस्मिन्दध्र आ मनः ॥ १३ ॥ वास्तोष्पते ध्रुवा स्थूणांसत्रं सोम्यानाम् । द्रप्सो
भेचा पुरां शर्वतीनामिन्द्रो मुनीनां सखा ॥ १४ ॥ पृदाकुमानुर्यजतो गवेषण
पक्रुः सज्जभि भूयसः । भूणिमश्वं नवजुजा पुरो गृभेन्द्रं सोमस्य प्रीतये ॥ १५ ॥ २४ ॥

॥ १८ ॥ १-२२ इरिम्विटिः काण्व ऋषिः ॥ देवताः-१-७, १०-२२
आदित्याः । ८ अश्विनौ । ९ अश्विनूर्यानिताः ॥ छन्दः-१, १३, १५, १६
पादनिचृदुष्णिक् । २ आर्ची स्वरादुष्णिक् । ३, ८, १०, ११, १७, १८, २२
उष्णिक् । ४, ६, २१ विरादुष्णिक् । ५-७ १२, १४, १६, २० निचृदुष्णिक् ॥
छापभः स्वरः ॥

॥ १८ ॥ इदं ह नूनमेपां सुन्नं भिन्नेत मयः । आदित्यानामपूष्यं सवीमनि
॥ १ ॥ अनवाणो लेपां पन्था आदित्यानाम् । अदव्याः सन्ति प्रायवः सुगेव्यः
॥ २ ॥ तन्सु नः सविता भगो वरुणो मित्रो अर्यमा । शर्म यच्छन्तु सप्रथो य-
दीमहे ॥ ३ ॥ देवेभिर्देव्यदितेऽरिष्टमर्षन्ना गाहि । स्मत्सूरिभिः पुरुषिये सुशर्मभिः
॥ ४ ॥ ने हि पुत्रासो अदितेर्विदुर्हेपांसि यातव । अंहोश्चिदुरुचक्रयोऽनेहसः ॥ ५ ॥
॥ २५ ॥ अदितिर्नो दिवा पशुमादितिर्नकुमद्वयाः । अदितिः प्रात्वंहसः सदावृथा

अ० ६ । अ० १ । व० २६] ४१३ [म० ८ । अ० ३ । सू० १६ ।

॥ ६ ॥ उत स्या नो दिवा मतिरदितिरुत्था गमत् । सा शन्ताति मयस्करदपु
स्त्रियः ॥ ७ ॥ उत त्या दैव्या भिपजा शं नः करतो अश्विना । युयुयातामितो
रपो अपु स्त्रियः ॥ ८ ॥ शमग्निरग्निभिः करच्छं नस्तपतु सूर्यः । शं वातो वा-
त्वरपा अपु स्त्रियः ॥ ९ ॥ अपामीवामपु स्त्रियमपु सेधत दुर्मतिम् । आदित्यासो
युयोतना नो अंहसः ॥ १० ॥ २६ ॥ युयोता शर्मस्मदाँ आदित्यास उताम-
तिम् । ऋध्रद्वेषः कृणुत विश्ववेदसः ॥ ११ ॥ तत्सु नः शर्म यच्छतादित्या य-
न्मुमोचति । एनस्वन्तं चिदेनसः सुदानवः ॥ १२ ॥ यो नः कश्चिद्रिरिक्तति र-
जस्त्वेन मर्त्यैः । स्वैः प एवै रिरिपीष्टु युर्जनः ॥ १३ ॥ समित्तमधर्मश्नवहुः शंसं
मर्त्यै रिपुम् । यो अस्मन्ना दुर्हणावाँ उप ह्युः ॥ १४ ॥ पाकृत्रा स्थन देवा हृत्यु
जानीथ मर्त्यम् । उप ह्युं चाह्युं च वसवः ॥ १५ ॥ २७ ॥ आ शर्म पर्यताना-
मोतापां वृणीमहे । द्यावाक्षामारे अस्मद्रपस्कृतम् ॥ १६ ॥ ते नो भद्रेण शर्मणा
युष्माकं नावा वसवः । अति विश्वानि दुरिता पिपर्तन ॥ १७ ॥ तुचेतनाय त-
त्सु नो द्राघीय आयुर्जीवसे । आदित्यासः सुमहसः कृणोतन ॥ १८ ॥ युज्ञो ह्रीळो
वो अन्तर आदित्या अस्ति मृळत । युष्मे इहो अपि प्यसि सजात्ये ॥ १९ ॥ वृ-
हद्वरुथं मरुतां देवं ज्ञातामविश्वना । मित्रमीमहे वरुणं स्वस्तये ॥ २० ॥ अनेहो
मित्रार्यमवृवद्वरुण शंस्यम् । त्रिवरुथं मरुतो यन्त नश्छदिः ॥ २१ ॥ ये चिद्धि मृत्यु-
बन्धव आदित्या मनवः समसि । प्र सू न आयुर्जीवसे तिरेतन ॥ २२ ॥ २८ ॥

॥ १६ ॥ १-३७ सोभरिः कारण ऋषिः ॥ देवताः-१-३३ अग्निः । ३४,
३५ आदित्याः । ३६, ३७ त्रसदस्योर्दानस्तुतिः ॥ छन्दः-१, ३, १५, २१
२३, २८, ३२ निचृदुष्णिक् । २७ भुरिगार्ची विराडुष्णिक् । ५, १६, ३०
उष्णिक् ककुप् । १३ पुर उष्णिक् । ७, ९, ३४ पाद निचृदुष्णिक् । ११, १७,
३६ विराडुष्णिक् । २५ आर्चीस्वराडुष्णिक् । २, २२, २६, ३७ विराट्पङ्क्तिः ।
४, ६, १२, १६, २०, ३१ निचृत् पङ्क्तिः । ८ आर्चीभुरिक् पङ्क्तिः । १० सतः
पङ्क्तिः । १४ पङ्क्तिः । १८, ३३ पादनिचृत् पङ्क्तिः । २४, २६ आर्चीस्वराट् पङ्क्तिः ।
३५ स्वराड्वृहती ॥ स्वरः-१, ३, ५, ७, ९, ११, १३, १५, १७, १९, २१,
२३, २५, २७, २८, ३०, ३२, ३४, ३६ ऋषभः । २, ४, ६, ८, १०, १२,
१४, १६, १८, २०, २२, २४, २६, २८, ३१, ३३, ३७ पञ्चमः । ३५ मध्यमः ॥

॥ १६ ॥ तं गूर्धया स्वर्णरं देवासो देवमर्गति दधन्विरे । देवत्रा हव्यमोहिरे

॥ १ ॥ विधृतं रातिं विप्र चित्रशोचिपमग्निमीळिष्व गन्तुरम् । अस्य मेधस्य सो-
म्यस्य सोभरे प्रेमध्वराय पूर्व्यम् ॥ २ ॥ यजिष्ठं त्वा ववृमहे देवं देवुत्रा होतास्म-
मर्त्यम् । अस्य यज्ञस्य सुक्रतुम् ॥ ३ ॥ ऊर्जो नपातं सुभगं सुदीर्घितिमग्निं श्रेष्ठं-
शोचिपम् । स नो मित्रस्य वरुणस्य सो अपामा सुम्नं यज्ञते दिवि ॥ ४ ॥
यः समिधा य आहुती यो वेदेन ददाश मर्तो अग्नये । यो नमसा स्वध्वरः ॥ ५ ॥
॥ २६ ॥ तस्येदन्वतो रहयन्त आशवस्तस्य धुम्नितमं यशः । न तमहो देवकृतं कु-
तश्च न न मर्त्यकृतं नशत् ॥ ६ ॥ स्वग्नयो वो अग्निभिः स्याम सूनो सहस ऊ-
र्जा पते । सुवीरस्त्वमस्मयुः ॥ ७ ॥ प्रशंसमानो अतिथिर्न मित्रियोऽग्नी रथो न
वेद्यः । त्वे क्षेमांसो अपि सन्ति साधवस्त्वं राजा रयीणाम् ॥ ८ ॥ सो अद्वा
दाश्वध्वरोऽग्ने मर्तः सुभग स प्रशंस्यः । स धीभिरस्तु सनिता ॥ ९ ॥ यस्य त्व-
मूर्ध्वो अध्वराय तिष्ठसि जयदीरः स साधते । सो अर्वाङ्घ्रिः सनिता स विपन्यु-
भिः स शूरैः सनिता कृतं ॥ १० ॥ ३० ॥ यस्याग्निर्वर्षुर्गृहे स्तोमं चनो दधीत
विश्ववार्यः । हव्या वा वेविपद्विपः ॥ ११ ॥ विप्रस्य वा स्तुवतः सहसो यहो
मन्त्रतमस्य रातिपु । अवोदेवमुपरिमर्त्यं कृधि वसो विविदुषो वचः ॥ १२ ॥ यो
अग्निं हव्यदातिभिर्नमोभिर्वा सुदक्षमा विवांसति । गिरा वाजिरशोचिपम् ॥ १३ ॥
समिधा यो निशित्नी दाशदादिति धामभिरस्य मर्त्यः । विश्वेत्स धीभिः सुभगो
जना अति धुम्नरुद्र इव तारिपत् ॥ १४ ॥ तदग्ने धुम्नमा भर यत्सासहत्सद-
ने कं चिद्विणम् । मन्थं जनप्य दूह्यः ॥ १५ ॥ ३१ ॥ येन चष्टे वरुणो मि-
त्रो अर्यमा येन नासत्या भगः । वयं तत्ते शर्वसा गातुवित्तमा इन्द्रत्वोता विधेमहि
॥ १६ ॥ ते घेदग्ने स्वाध्वोऽये त्वा विप्र निदधिरे नृचक्षसम् । विप्रसो देव सु-
क्रतुम् ॥ १७ ॥ त इद्वेदिं सुभग त आहुतिं ते सोतुं चक्रिरे दिवि । त इद्राजैभि-
र्जिग्युर्महद्धनं ये त्वे कामं न्येरिरे ॥ १८ ॥ भद्रो नो अग्निराहुतो भद्रा राति सु-
भग भद्रो अध्वरः । भद्रा उत प्रशस्तयः ॥ १९ ॥ भद्रं मनः कृणुष्व वृत्रतूर्य्य येना
स्मत्सु सासहः । अत्र स्थिरा तनुहि भूरि शर्वतां वनेमा ते अभिष्टिभिः ॥ २० ॥
॥ ३२ ॥ ईळे गिरा मनुहितं यं देवा दूतमराति न्येरिरे । यजिष्ठं हव्यवाहनम् ॥ २१ ॥
निग्मजम्भाय तरुणाय राजते प्रयो गायस्यग्नये । यः पिशने सूनृताभिः सुवीर्य्यम-
ग्निर्यतेभिराहुतः ॥ २२ ॥ यदीं वृतेभिराहुतो वाशीमग्निर्भरत उच्चाव च । अमुर
इव निणिजम् ॥ २३ ॥ यो हव्यान्यरयता मनुहितो देव आसा सुगन्धिना ।
विवांसते वार्याणि स्वध्वरो होता देवो अमर्त्यः ॥ २४ ॥ यदग्ने मर्त्यस्त्वं स्यामहं

अ० ६ । अ० ११ व० ३६] ४१५ [म० ८ । अ० ३ । सू० २० ।

मित्रमहो अमर्त्यः । सहस्रः सूनवाद्भुत ॥२५॥ ३३ ॥ न त्वा रासीयाभिर्शस्तये व-
सो न पापत्वार्य सन्त्य । न मे स्तोतामतीवा न दुर्हितः स्यादग्ने न पापया ॥ २६ ॥
पितुर्न पुत्रः सुभृतो दुरोण आ देवाँ एतु प्र णो हविः ॥ २७ ॥ तत्राहमग्न ऊ-
तिभिर्नेदिष्टाभिः सचेय जोषमा वसो । सदा देवस्य मर्त्यः ॥ २८ ॥ तत्र क्रत्वा
सनेयं तवं रातिभिर्ग्ने तत्र प्रशस्तिभिः । त्वामिदाहुः प्रमतिं वसो ममाग्ने ह-
र्षस्व दातवे ॥ २९ ॥ प्र सो अग्ने तत्रोतिभिः सुवीराभिस्तिरते वार्जभर्मभिः ।
यस्य त्वं सख्यमावरः ॥ ३० ॥ ३४ ॥ तवं द्रप्सो नीलवान्वाश ऋत्विय इ-
न्वानः सिष्णवा ददे । त्वं महीनामुपसामसि प्रियः क्षपो वस्तुषु राजसि ॥ ३१ ॥
तमागन्म सोभरयः सहस्रमुष्कं स्वभिष्टिमवसे । सम्राजं त्रासदस्यवम् ॥ ३२ ॥
यस्य ते अग्ने अन्ये अग्नय उपक्षितो वया इव । विषो न द्युम्ना नि युवे ज-
नानां तवं क्षत्राणि वर्धयन् ॥ ३३ ॥ यमादित्यासो अद्रुहः पारं नयथ मर्त्यम् ।
मघोनां विश्वेषां सुदानवः ॥ ३४ ॥ यूयं राजानः कं चिचर्षणीसहः क्षयन्तं
मानुषाँ अनु । वयं ते वो वरुण मित्रार्यमन्तस्यामेदृतस्य रथ्यः ॥ ३५ ॥ अदा-
न्मे पौरुकुत्स्यः पञ्चाशतं त्रसदस्युर्वधूनाम् । माहिष्ठो अर्यः सत्पतिः ॥ ३६ ॥
उत मे प्रिययोर्विययोः सुवास्त्वा अधि तुग्वनि । तिसृणां सप्ततीनां श्यावः प्र-
णोता भुवद्वसुर्दियाना पतिः ॥ ३७ ॥ ३५ ॥

॥ २० ॥ १-२६ सोभरिः काण्व ऋषिः ॥ मरुतो देवता ॥ छन्दः—१,
५, ७, १६, २३ उष्णिक् ककुप् । ६, १३, २१, २५ निचृदुष्णिक् । ३, १५,
१७ विराडुष्णिक् । ११ पादनिचृदुष्णिक् । २, १०, १६, २२ सतः पङ्क्तिः ।
८, २०, २४, २६ निचृत् पङ्क्तिः । ४, १८ विराट् पङ्क्तिः । ६, १२ पादनिचृत्
पङ्क्तिः । १४ आर्ची भुरिक् पङ्क्तिः ॥ स्वरः—१, ३, ५, ७, ९, ११, १३, १५,
१७, १९, २१, २३, २५ ऋषभः । २, ४, ६, ८, १०, १२, १४, १६, १८,
२०, २२, २४, २६ पञ्चमः ॥

॥ २० ॥ आ गेन्ता मा रिषण्यत् प्रस्थावानो माप स्याता समन्यवः ।
स्थिरा चित्रमयिष्णवः ॥ १ ॥ वीळुणविभिर्मरुत ऋभुक्षणा आ रुद्रासः सुवीति-
भिः । इषा नो अद्या गता पुरुस्पृहो यज्ञमा सोभरीयवः ॥ २ ॥ त्रिधा हि रुद्रि-
याणां शुष्ममुग्रं मरुतां शिमीवताम् । विष्णोरेषस्य मीळुर्षाम् ॥ ३ ॥ वि द्वीपानि
पापतन्तिष्ठदुच्छुतोभे युजन्त रोदसी । प्र धन्वान्यैरत शुभ्रखादयो यदेज्यं स्वभा-
नवः ॥ ४ ॥ अच्युता चिद्वो अज्मन्ना नानदति पर्वतासो वनस्पतिः । भूमिर्यामेषु

अ० ६ । अ० २ । व० १] ४१६ [म० ८ । अ० ४ । सू० २१ ।

रेजते ॥ ५ ॥ ३६ ॥ अमाय वो मरुतो यातये चौजिहीत उत्तरा बृहत् । यत्रा
नरो देदिशते तनुष्व त्वत्तांसि श्राद्धो जसः ॥ ६ ॥ स्वधामनु श्रियं नरो महि त्वे-
पा अर्पयन्तो वृषस्यः । वहन्ते अहुतस्यः ॥ ७ ॥ गोभिर्वाणो अज्यते सोभरी
णां रये कोशं हिरस्यये । गोवन्धवः सुजातासं इपे भुजे महान्तो नः स्पर्से तु
॥ ८ ॥ प्रति वो वृषदञ्जयो वृष्णे शर्वाय मारुताय भरध्वम् । हव्या वृषप्रयावणे
॥ ९ ॥ वृष्णश्चेन मरुतो वृषसुता रथेन वृषनाभिना । आ श्येनासो न पक्षिणो
वृथा नरो हव्या नो वीतये गत ॥ १० ॥ ३७ ॥ समानमज्येषां वि भ्राजन्ते
रुत्तमासो अर्थि श्राद्धु । दर्विद्युतत्तृष्टयः ॥ ११ ॥ त उग्रासो वृष्ण उग्रवाहवो नर्कि-
ष्टृष्टु येतिरे । स्थिरा धन्वान्यायुधा रथेषु वोऽनीकेष्वधि श्रियः ॥ १२ ॥ येषामर्णो न
सप्रथो नाम त्वेषं शश्वतामेकमिष्टुजे । वयो न पित्र्यं सहः ॥ १३ ॥ तान्वन्दस्व मरुतस्तां
उप स्तुहितेषां हि धुनीनाम् । अराणां न चरमस्तदेषां दाना मद्वातदेव्याम् ॥ १४ ॥
सुभगः स वे उत्तिष्वास पूर्वासु मरुतो व्युष्टिषु । यो वा नूनमुतासति ॥ १५ ॥ ३८ ॥
यस्य वा यूयं प्रति वाजिनो नर आ हव्या वीतये गथ । अभि प द्युम्नैरुत वाजसा-
तिभिः सुम्ना वो धृतयो नशत् ॥ १६ ॥ यथा रुद्रस्य सुनवो दिवो वशन्त्यसुरस्य वे-
धतः । युवानस्तयेदरात् ॥ १७ ॥ ये चाहन्ति मरुतः सुदानवः स्मन्मीळुपश्च-
रन्ति ये । अर्तश्चिद्धा न उप वस्यसा हृदा युवान आ ववृध्वम् ॥ १८ ॥ यूयं
ऊ पु नर्विष्ट्या वृष्णः पांक्कां अभि सोभरे गिरा । गाय गा इव चर्कपत् ॥ १९ ॥
सादा ये सन्ति मुष्टिदेव हव्यो विश्वासु पृतसु होतृषु । वृष्णश्चन्द्रान्न सुश्रवस्त-
मान् गिरा वन्दस्व मरुतो अह ॥ २० ॥ ३९ ॥ गार्वश्चिद्धा समन्यवः सजा-
त्येन मरुतः सर्वन्धवः । सिद्धे ककुभो मिथः ॥ २१ ॥ मर्तश्चिद्धो नृतवो रुक्म-
वक्षस उप भ्रातृत्वमारयति । अर्थि नो गातं मरुतः सदा हि व आपित्वमस्ति नि-
धुवि ॥ २२ ॥ मरुतो मारुतस्य न आ भेषजस्य वहता सुदानवः यूयं संखायः स-
प्तयः ॥ २३ ॥ याभिः सिन्धुमर्धय याभिस्तूर्वय याभिर्दशस्यथा क्रिचिम् । मर्यो
नो भूतोतिभिर्मयोभुवः शिवाभिरसचक्षिपः ॥ २४ ॥ यत्सिन्धो यदसिक्कां यत्स-
मुद्रेषु मरुतः सुवर्हिपः । यत्पर्वतेषु भेषजम् ॥ २५ ॥ विश्वं पश्यन्तो विभृथा त-
नूपा तेना नो अर्थि वोचत । जमा रपो मरुत आतुरस्य न इष्कर्ता विहुतं पुनः
॥ २६ ॥ ४० ॥ १ ॥ ३ ॥

॥ २१ ॥ १-१८ सोभरिः काण्व ऋषिः ॥ १-१६ इन्द्रः । १७, १८
विष्वक्पुत्रस्तुतिर्देवता ॥ इन्द्रः—१, ३, १५ विराडुष्णिक् । १३, १७ निचृ-

अ० ६ । अ० २ । व० ५] ४१७ [म० ८ । अ० ४ । सू० २२ ।

दुष्णिक् । ५, ७, ९, ११ उष्णिक् ककुप् । २, १२, १४ पादनिचृत् पङ्क्तिः ।
१० विराट् पङ्क्तिः । ६, ८, १६, १८ निचृत् पङ्क्तिः । ४ भुरिक् पङ्क्तिः ॥ स्वरः—
१, ३, ५, ७, ९, ११, १३, १५, १७ ऋपभः । २, ४, ६, ८, १०, १२,
१४, १६, १८ पञ्चमः ॥

॥ २१ ॥ वयमु त्वामपूर्व्यं स्थूरं न कच्चिद्भरन्तोऽवस्यवः । वाजं चित्रं हवा-
महे ॥ १ ॥ उप त्वा कर्मचूतये स नो युवोग्रश्चक्राम यो धृपत् । त्वामिद्वयवितारं
ववृमहे सखाय इन्द्र सानसिम् ॥ २ ॥ आ याहीम इन्द्रोऽश्वपते गोपत उर्वरा-
पते । सोमं सोमपते पिव ॥ ३ ॥ वयं हि त्वा वंधुमन्तमवन्धवो विप्रांस इन्द्र
येमिम । या ते धामानि वृषभ तेभिरा गहि विश्वेभिः सोमपीतये ॥ ४ ॥ सीदं-
न्तस्ते वयो यथा गोश्रीते मयौ मद्विरे विवक्षणे । अभि त्वामिन्द्र नोनुमः ॥ ५ ॥
॥ १ ॥ अच्छा च त्वैना नमसा वदामसि किं मुहुश्चिच्छि दीधयः । सन्ति कामासो
हरिवो इदिष्टं स्मो वयं सन्ति नो धियः ॥ ६ ॥ नूना इदिन्द्र ते वयमृती अभूम
नहि नू ते अद्रिवः । विद्या पुरा परीणसः ॥ ७ ॥ विद्या संखित्वमुत शूर भो-
ज्यमा ते ता वज्रिन्नीमहे । उतो समस्मिन्ना शिशीहि नो वसो वाजं सुशिप्र
गोमति ॥ ८ ॥ यो न इदमिदं पुरा प्र वस्य आनिनाय तमु वः स्तुपे । सखाय
इन्द्रमृतये ॥ ९ ॥ हर्यश्वं सत्पतिं चर्षणीसहं स हि प्मा यो अमन्दत । आ तु
नः स वयति गव्यमश्वयं स्तोतृभ्यो मयवां शतम् ॥ १० ॥ २ ॥ त्वया ह स्वि-
छुजा वयं प्रति श्वसन्तं वृषभ वृवीमहि । संस्थे जनस्य गोमतः ॥ ११ ॥ जयैम
कारे पुरुहूत कारिणोऽभि तिष्ठेम दृढ्यः । नृभिर्वृत्रं हन्याम शृशुयाम चावैरिन्द्र
प्र णो धियः ॥ १२ ॥ अज्ञातृव्यो अना त्वमनापिरिन्द्र जनुपा सनादसि । यु-
धेदापित्वमिच्छसे ॥ १३ ॥ नकी रेवन्तं सखाय विन्दसे पीयन्ति ते सुगश्वः ।
यदा कृणोषि नदन्तुं समूहस्यादित्पितेव ह्यसे ॥ १४ ॥ मा ते अमाजुरो यथा
मूरास इन्द्र सख्ये त्वावतः । नि पदाम सचा सुते ॥ १५ ॥ ३ ॥ मा ते गोदत्र
निरराम राधस इन्द्र मा ते गृहामहि । दृष्ट्वा चिद्वयः प्र मृशाभ्या भर न ते दा-
मान आदभे ॥ १६ ॥ इन्द्रो वा घेदियन्मघं सरस्वती वा सुभगा इदिर्वसु । त्वं
वा चित्र दाशुषे ॥ १७ ॥ चित्र इद्राजा राजका इदन्यके युके सरस्वतीमनु । प-
र्जन्य इव ततनद्धि वृष्ट्या सहसमयुता ददत् ॥ १८ ॥ ४ ॥

॥ २२ ॥ १—१८ सोभरिः काण्व ऋषिः ॥ अभिनो देवत ॥ छन्दः—
१ विराट् बृहती । ३, ५ निचृद्बृहती । ७ बृहती षड्या । २ विराट् पङ्क्तिः ।

६, १२, १८ निचृत् पङ्क्तिः । ४, १० सतः पङ्क्तिः । १४ भुरिक् पङ्क्तिः । ८ अ
नुष्टुप् । ६, ११, १७ उत्पिणक् । १३ निचृदुष्णिक् । १५ पादनिचृदुष्णिक् ।
निचृत्त्रिष्टुप् । स्वरः—१, ३, ५, ७ मध्यमः । २, ४, ६, १०, १४, १६, १८
पञ्चमः । ८ गान्धारः । ६, ११, १३, १५, १७ ऋषभः । १२ धैवतः ॥

॥ २२ ॥ ओ त्यमह आ रथमथा दंसिष्ठमृतये । यमश्विना सुहवा रुद्र
तेनी आ सूर्याये तस्थुः ॥ १ ॥ पूर्व्यायुषं सुहवै पुरुस्पृहं भुज्युं वाजेषु पूर्व्यम
सुचनावन्तं सुपतिभिः सोभरे विद्वेषसमनेहसम् ॥ २ ॥ इह त्या पुरुभूतमा दे
नमोभिरश्विना । अर्वाचीना स्ववसे करामहे गन्तारा दाशुपो गृहम् ॥ ३ ॥
युवो रथस्य परि चक्रमीयत इमान्यद्वामिपयति । अस्माँ अच्छाँ सुमतिवीं शु
स्पती आ धेनुर्विं धावतु ॥ ४ ॥ रथो यो वाँ त्रिवन्धुरो हिरण्याभीशुरश्विन
परिधावापृथिवी भूपति श्रुतस्तेन नासत्या गतम् ॥ ५ ॥ ५ ॥ दशस्यन्ता मनवे पूर्व्यं दि
यं वृक्रेण कर्षथः । ता वाँ प्रच सुमतिभिः शुभस्पती अश्विना प्रस्तुवीमहि ॥ ६ ॥
नो वाजिनीवसू यातमृतस्य पृथिभिः । येभिस्तृक्षिं वृषणा त्रासदस्युवं महे ज्ञ
जिन्वथः ॥ ७ ॥ अयं वामद्विभिः सुतः सोमो नरा वृषणवसू । आ यातं सोमपीतये पि
दाशुपो गृहे ॥ ८ ॥ आ हि रुद्रतमश्विना रथे कोशे हिरण्यये वृषणवसू । युञ्जाथां
वरीरिपः ॥ ९ ॥ याभिः पृथमवथो याभिरधिगुं याभिर्विभुं विजोपसम् ।
भिर्नो मज्ज तूयमश्विना गतं भिषज्यतं यदातुरम् ॥ १० ॥ ६ ॥ यदधिगावो
धिगू इदा चिदद्वो अश्विना हवामहे । वयं गीभिर्विपन्यवः ॥ ११ ॥ ता
यातं वृषणोप मे हवै विश्वप्सुं विश्ववार्यम् । इषा मंहिष्ठा पुरुभूतमा नरा या
क्रिर्वि वावृधुस्ताभिरा गतम् ॥ १२ ॥ ताविदा चिदद्वानां तावश्विना वन्दे
रपं ध्रुवे । ता ऊ नमोभिरामहे ॥ १३ ॥ ताविः पोपा ता उपसि शुभस्पती
यामग्रुद्रवर्तनी । मा नो मर्तीय रिषवै वाजिवहवसू परो रुद्रावति रु
॥ १४ ॥ आ सुगम्याय सुगम्यं प्राता रथेनाश्विना वा सज्जणी । हुवे पितेव
भरी ॥ १५ ॥ ७ ॥ मनोजवसा वृषणा मदच्युता मनुङ्गमाभिरुतिभिः ।
रात्ताविष्टमगस्मे अवसे पूर्वाभिः पुरुभोजसा ॥ १६ ॥ आ नो अश्वावदमि
वर्तिर्यासिष्टं मधुपातमा नरा । गोमहन्त्रा हिरण्यवत् ॥ १७ ॥ सुप्रावर्गं सु
सुष्टु नार्यमनाधृष्टं रज्जस्विना । अस्मिन्ना वाँ प्रायाने वाजिनीवसू विश्वा वा
धीमहि ॥ १८ ॥ ८ ॥

॥ २३ ॥ १—३० विश्वमना वैयश्व ऋषिः ॥ अग्निर्देवता ॥ छन्दः

अ० ६ । अ० २ । व० १३] ४१६ [म० ८ । अ० ४ । सू० २३ ।

३, १०, १४—१६, १६—२२, २६, २७ निचृदुष्णिक् । २, ४, ५, ७, ११, १७, २५, २६, ३० विराडुष्णिक् । ६, ८, ९, १३, १८ उष्णिक् । १२, २३, २८ पादनिचृदुष्णिक् । २४ आर्चीस्वराडुष्णिक् ॥ ऋपभः स्वरः ॥

॥ २३ ॥ ईळिष्वा हि प्रतीव्यं यजस्व जातवेदसम् । चरिष्णुधूममृभीत-
शोचिषम् ॥ १ ॥ दामानं विश्वचर्षणेऽग्निं विश्वमनो गिरा । उत स्तुपे वि-
र्षधसो रथानाम् ॥ २ ॥ येषामावाध ऋग्मिय इषः पृच्छश्च निग्रभे । उपविदा
वर्हिर्विन्दते वसु ॥ ३ ॥ उदस्य शोचिरस्थार्दीदियुपो व्यर्जरम् । तर्पुर्जम्भस्य सु-
द्युतो गणाश्रियः ॥ ४ ॥ उदु तिष्ठ स्वध्वरस्तवानो देव्या कृपा अभिरुया भासा
बृहता शुशुक्निः ॥ ५ ॥ ६ ॥ अग्ने ग्राहिसुशस्तिभिर्हव्या जुह्वान आनुपक् ।
यथा दूतो बभूथ हव्यवाहनः ॥ ६ ॥ अग्निं वः पूर्य हुवे होतारं चर्षणीनाम् ।
तमया वाचा गृणे तमु वः स्तुपे ॥ ७ ॥ यज्ञेभिरद्भुतक्रतुं यं कृपा सृदयन्त इत् ।
मित्रं न जने सुधितमृतावनि ॥ ८ ॥ अतावानमृतायवो यज्ञस्य साधनं गिरा ।
उपो एनं जुजुपुर्नमसस्पदे ॥ ९ ॥ अच्छा नो अद्गिरिस्तमं यज्ञासो यन्तु संय-
तः । होता यो अस्ति विच्चा यशस्तमः ॥ १० ॥ १० ॥ अग्ने तव त्वे अजु-
रेन्धानासो बृहद्गाः । अश्वा इव वृषणस्तविपीयवः ॥ ११ ॥ स त्वं न ऊर्जा
पते रयिं रास्व सुवीर्यम् । प्रावं नस्तोके तनये समत्स्वा ॥ १२ ॥ यद्वा उ वि-
शपतिः शितः सुप्रीतो मनुषो विशि । विश्वेदग्निः प्रति रक्षांसि सेधति ॥ १३ ॥
श्रुष्ट्यग्ने नवस्य मेस्तोमस्य वीर विशपते । नि मायिनस्तर्पुषा रुक्षसो दह ॥ १४ ॥
न तस्य मायया च न रिपुरीशीत् मर्त्यैः । यो अग्नये वृदाशं हव्यदातिभिः
॥ १५ ॥ ११ ॥ व्यश्वस्त्वा वसुविदमुज्जगयुरप्रीणादपिः । महो राये तमु त्वा स-
मिधीमहि ॥ १६ ॥ उशनां काव्यस्त्वा नि होतारमसादयत् । आयजिं त्वा मनवे
जातवेदसम् ॥ १७ ॥ विश्वे हि त्वां सजोषसो देवासो दूतमक्रत । भुष्टी देव म-
थमो यज्ञियो भुवः ॥ १८ ॥ इमं घा वीरो अमूर्तं दूतं कृण्वीत् मर्त्यैः । प्रावकं
कृष्णवर्तन्ति विहायसम् ॥ १९ ॥ तं हुवेम यत्स्तुचः सुभासं शुक्रशोचिषम् । वि-
शामग्निमर्जरं प्रत्नमीढर्यम् ॥ २० ॥ १२ ॥ यो अस्मै हव्यदातिभिराहुति म-
तोऽविधत् । भूरि पोषं स धत्ते वीरवृचशः ॥ २१ ॥ प्रथमं जातवेदसमग्निं यजे
षु पूर्यम् । प्रति जुगेति नमोसाहविष्मती ॥ २२ ॥ आभिर्विधेमाग्नये ज्येष्ठाभि-
र्व्यश्ववत् । मंहिष्ठाभिर्मतिभिः शुक्रशोचिषे ॥ २३ ॥ नूनमर्चं विहायमे स्तोमभिः
स्थूरयूपवत् । ऋषे वैयश्व दम्याग्नाग्नये ॥ २४ ॥ अतिथिं मानुषाणां मृतुं वन-

न्यनीनाम् । विप्रो अग्निमवसे प्रत्नमीळते ॥ २५ ॥ १३ ॥ महो विश्वा अभि-
प्रतोऽभि हव्याति मानुषा । अग्ने नि पत्सि नमसार्थि वृद्धिपि ॥ २६ ॥ वंस्वा
नो वार्यो पुन वंस्व रायः पुरुस्पृहः । सुवीर्यस्य प्रजावतो यशस्वतः ॥ २७ ॥ त्वं
वंगे सुशम्णेऽग्ने जनाय चोदय । सदा वसो राति यविष्ठु शश्वते ॥ २८ ॥ त्वं
हि सुप्रतरभि त्वं नो गोमतीरिपः । महो रायः सातिमग्ने अपा वृधि ॥ २९ ॥
अग्ने त्वं यशा अस्या मित्रावरुणा वह । ऋतावाना सम्राजा पूतदक्षसा ॥ ३० ॥ १४ ॥

॥ २४ ॥ १-३० विश्वमना वैयश्व ऋषिः ॥ १-२७ इन्द्रः । २८-३० वरोः
सौपाम्णस्य दानस्तुतिर्देवता ॥ छन्दः—१, ६, ११, १३, २०, २३, २४ नि-
चृदुष्णिक् । २-५, ७, ८, १०, १६, २५—२७ उष्णिक् । ९, १२, १८,
२२, २८, २९ विराडुष्णिक् । १४, १५, १७, २१ पादनिचृदुष्णिक् । १६
आर्चा स्वराडुष्णिक् । ३० निचृदनुष्टुप् ॥ स्वरः—१—२९ ऋषभः । ३०
गान्धारः ॥

॥ २४ ॥ सखाय आ शिषामहि ब्रह्मेन्द्राय वृजिणे । स्तुप ऊ पु वो नृत-
माय धृष्णवे ॥ १ ॥ शर्वसा हसि श्रुतो वृत्रहर्त्येन वृत्रहा । मयैर्मघोनो अति
शूर दाशसि ॥ २ ॥ स नः स्तवान् आ भर रायि चित्रश्रवस्तमम् । निरेके चिद्यो
हरियो वसुर्देदिः ॥ ३ ॥ आ निरेकमुत प्रियमिन्द्र दधि जनानाम् । धृपता धृष्णो
स्त्वमान् आ भर ॥ ४ ॥ न ते सव्यं न दक्षिणं हस्तं वरन्त आमुरः । न परि-
वार्यो हरियो गविष्ठिषु ॥ ५ ॥ १५ ॥ आ त्वा गोभिस्त्रि वृजं गोभिर्ऋणोम्यद्विवः ।
आ स्मा कामे जगितुरा मनः पृण ॥ ६ ॥ विश्वानि विश्वमनसो धिया नो वृत्र-
हन्तम् । उग्रं प्रणेतुरधि पू वसो गहि ॥ ७ ॥ वयं ते अस्य वृत्रहन्विद्याम शूर
नव्यमः । वसोः स्पार्हस्य पुरुहूत राधसः ॥ ८ ॥ इन्द्र यथा हस्ति तेऽपरीतं नृतो
शर्वः । अमृक्ता रातिः पुरुहूत दागुपे ॥ ९ ॥ आ वृषस्व महामह मुहे नृतम् राधसे ।
वृत्रहश्चिदृष मयवन्मवत्तये ॥ १० ॥ १६ ॥ नू अन्यत्रा चिदद्विस्त्वन्नो जग्मुरा-
शमः । मयवञ्छरिष तव तन्न उतिभिः ॥ ११ ॥ नद्यंग नृतो त्वदन्यं विन्दामि
राधसे । राये युम्नाय शर्वसे च गिर्वणः ॥ १२ ॥ एन्दुमिन्द्राय सिञ्चत पिवाति
सोम्यं मधु । प्र राधसा चोदयाते महिन्वना ॥ १३ ॥ उपो हरीणां पतिं दक्षं
पृथन्तमव्रवम् । नूनं धुधि स्तुवतो अश्व्यस्य ॥ १४ ॥ नद्यंग पुरा चन जज्ञे
वीग्नरस्त्वन् । नको राया नवथा न भन्दना ॥ १५ ॥ १७ ॥ एदु मध्वो मदि-
न्तरे मिध बोध्वो अन्यसः । एवा हि वीरः स्तवते सदावृधः ॥ १६ ॥ इन्द्र

अ० ६ । अ० २ । व० २२] ४२१ [म० ८ । अ० ४ । सू० २५ ।

स्थातर्हरीणां नकिष्टे पूर्यस्तुतिम् । उदानंश शर्वसा न भुन्दना ॥ १७ ॥ तं यो
वाजानां पतिमहमहि श्रवस्यवः । अप्रायुभिर्यज्ञेभिर्वावृधेन्यम् ॥ १८ ॥ एतो-
न्विन्द्रं स्तवाम् सखायः स्तोम्यं नरम् । कृष्टीर्यो विश्वा अभ्यस्त्येक इत् ॥ १९ ॥
अगोरुधाय गविषं द्युत्ताय दस्म्यं वचः । घृतात्स्वादीयो मधुनश्च वोचत ॥ २० ॥
॥ १८ ॥ यस्यामितानि वीर्यानि राधः पर्यतवे । ज्योतिर्न विश्वमभ्यस्ति दक्षिणा
॥ २१ ॥ स्तुहीन्द्रं व्यश्वदन्मि वाजिनं यमम् । अर्यो गयं महेमानं वि द्वाशुपे
॥ २२ ॥ एवा नूनमुप स्तुहि वैयश्व दशमं नवम् । सुविद्रांसं चकृत्यं चरणीनाम्
॥ २३ ॥ वेत्था हि निर्ऋतीनां वज्रहस्त परिवृजम् । अहरहः शुन्ध्युः परि-
पदामिव ॥ २४ ॥ तदिन्द्राव आ भर येना दंसिष्ट कृत्वने । हिता कुत्साय
शिशनथो नि चोदय ॥ २५ ॥ १६ ॥ तमु त्वा नूनमीमहे नव्यं दंसिष्ट सन्यसे ।
स त्व नो विश्वा अभिमातीः सक्षणिः ॥ २६ ॥ य ऋक्षादंहसो मुचयो वार्या-
त्सप्त सिन्धुषु । वधर्दासस्य तुविष्टम्ण नीनमः ॥ २७ ॥ यथा वरो सुषाम्णे स-
निभ्य आवहो रयिम् । व्यश्वेभ्यः सुभगे वाजिनीवति ॥ २८ ॥ आ नार्यस्य द-
क्षिणा व्यश्वा एतु सोमिनः स्थूरं च राधः शतवत्सहस्रवत् ॥ २९ ॥ यत्त्वा पृ-
च्छादीजानः कुह्या कुह्याकृते । एषो अपश्रितो बलो गोमतीमवतिष्ठति ॥ ३० ॥ २० ॥

॥ २५ ॥ १—२४ विश्वमना वैयश्व ऋषिः ॥ १—६, १३—२४ मि-
त्रावरुणौ । १०—१२ विश्वेदेवा देवताः ॥ छन्दः—१, २, ५—६, १६
निचृदुष्णिक् । ३, १०, १३—१६, २०—२२ विराडुष्णिक् । ४, ११, १२,
२४ उष्णिक् । २३ आर्ची उष्णिक् । १७, १८ पादनिचृदुष्णिक् ॥ ऋषभः स्वरः ॥

॥ २५ ॥ ता वां विश्वस्य गोपा देवा देवेषु यज्ञिया । ऋतावाना यजसे पू-
तदक्षसा ॥ १ ॥ मित्रा तना न रुध्यावरुणो यश्च सुक्रतुः । सभात्सुजाता त-
नया धृतव्रता ॥ २ ॥ ता माता विश्वेदेवसामुर्याय प्रमहसा । मही जजानादि-
तिर्ऋतावरी ॥ ३ ॥ महान्ता मित्रावरुणा सम्राजा देवावसुरा । ऋता वांनावृ-
तमा घोषतो बृहत् ॥ ४ ॥ नपाता शर्वसो महः सूनू दक्षस्य सुक्रतू । सृप्रदानू
इषो वास्त्वधि क्षितः ॥ ५ ॥ २१ ॥ सं या दानूनि येमथुर्दिव्याः पार्थिवीरिपः ।
नभस्वतीरा वां चरन्तु वृष्टयः ॥ ६ ॥ अग्नि या बृहतो दिवोऽभि यूथेव पश्यतः ।
ऋतावाना सम्राजा नमसे हिता ॥ ७ ॥ ऋतावाना नि पेदतुः साम्राज्याय
सुक्रतु । धृतव्रता क्षत्रिया क्षत्रमाशतुः ॥ ८ ॥ अक्षणाश्चिद्वातुवित्तरानु-
त्थण्णेन चक्षसा । नि चिन्मिपन्ता निचिरा नि चिन्वतुः ॥ ९ ॥ उत नो

अ० ६ । अ० २ । व० २७] ४२२ [म० ८ । अ० ४ । सू० २६ ।

देव्यदितिरुप्यतां नासत्या । उरुप्यन्तु मरुतो वृद्धशंसः ॥ १० ॥ २२ ॥
 ते नो नावपुरुप्यत दिवा नक्तं सुदानवः । अरिप्यन्तो नि पायुभिः सचेमहि
 ॥ ११ ॥ अघ्नते विष्णवे वयमरिप्यन्तः सुदानवे । ध्रुधि स्वयावन्तिसन्धो पूर्वचि-
 त्तये ॥ १२ ॥ तद्वार्यं वृणीमहे वरिष्ठं गोपयत्यम् । मित्रो यत्पान्ति वरुणो यद-
 र्यमा ॥ १३ ॥ उत नः सिन्धुरपां तन्मरुतस्तदश्विना । इन्द्रो विष्णुर्मीक्षांसः स-
 जोपसः ॥ १४ ॥ ते हि प्या वनुषो नरोऽभिमांति कयस्य चित् । तिमं न क्षोदः
 प्रतिघ्नन्ति भूणीयः ॥ १५ ॥ २३ ॥ अयमेक इत्या पुरुष चष्टे वि विश्पतिः ।
 तस्य व्रतान्यनु वश्चरामसि ॥ १६ ॥ अनु पूर्वाण्योक्या साम्राज्यस्य सश्चिम ।
 मित्रस्य व्रता वरुणस्य दीर्घश्रुत् ॥ १७ ॥ पति यो रुश्मिना विवोऽन्तान्ममे पृथि-
 व्याः । उभे आ पप्रौ रोदसी महित्वा ॥ १८ ॥ उदु प्य शरणे दिवो ज्योति-
 रयस्त सूर्यः । अग्निर्न शुक्रः समिधान आहुतः ॥ १९ ॥ वचो दीर्वप्रसन्ननीशे वा-
 जस्य गोमतः । ईशे हि पित्वोऽधिपस्य दावने ॥ २० ॥ २४ ॥ तत्सूर्य रोदसी
 उभे द्वापा वस्तोरुप दुवे । भोजेष्वस्मां अभ्युचरा सदा ॥ २१ ॥ अन्नमुज्जया-
 येन रजतं हरयाणे । रथं युक्तमसनाम सुपामणि ॥ २२ ॥ ता मे अश्व्यानां ह-
 रीणां निनोशना । उतो नु कृत्व्यानां नृवाहसा ॥ २३ ॥ स्मदभीशु कशावन्ता
 विप्रा नविष्टाया मती । मद्गो वाजिनावन्ता सचासनम् ॥ २४ ॥ २५ ॥

॥ २६ ॥ १—२५ विश्वमना वैयश्वोवाद्भिरस ऋपिः ॥ १—१९ अ-
 श्विना । २०—२५ वायुर्देवता ॥ छन्दः—१, ३, ४, ६, ७ उष्णिक् । २,
 ८, २३ विराडुष्णिक् । ५, ९—१५, २२ निचृदुष्णिक् । २४ पादनिचृदुष्णिक् ।
 १६, १९ विराड् गायत्री । १७, १८, २१ निचृद्गायत्री । २५ गायत्री । २०
 विराडनुष्टुप् ॥ स्वरः—१—१५, २२—२४ ऋपभः । १६—१९, २१, २५
 पदजः । २० गान्धारः ॥

॥ २६ ॥ युवोरु पू रथं दुवे मधस्तुत्याय सूरिपु । अतूर्तदत्ता वृषणा वृष-
 एवसू ॥ १ ॥ युवं वरो सुपाम्णे महे तनै नासत्या । अवोभिर्याथो वृषणा वृष-
 एवसू ॥ २ ॥ ता वामघ्र हवामहे हव्येभिर्वाजिनीवसू । पूर्वाग्नि इपयन्तावति
 क्षपः ॥ ३ ॥ आ वां वाहिष्ठो अश्विना रथो यातु श्रुतो नरा । उप स्तोमान्तु-
 रस्य दर्शयः श्रिये ॥ ४ ॥ जुहुराणा चिदश्विना मन्येथां वृषएवसू । युवं हि रुद्रा
 पपयो अति क्षिपः ॥ ५ ॥ २६ ॥ दत्ता हि विश्वमानुषह्मक्षभिः परिदीयथः ।
 धियजिन्वा मधुवर्णा शुभस्पती ॥ ६ ॥ उप नो यातमश्विना राया विश्वपुषा

अ० ६ । अ० २ । व० ३१] ४२३ [म० ८ । अ० ४ । सू

सह । मघवाना सुवीरावनपच्युता ॥ ७ ॥ आ मे अस्य प्रतीव्यमिन्द्र
गतम् । देवा देवेभिरग्न्य सचनस्तमा ॥ ८ ॥ वयं हि वां हवामह उज्जय
श्ववत् । सुमतिभिरुप विप्राविहा गतम् ॥ ९ ॥ अश्विना स्वृषे स्तुहि
श्रवतो हवम् । नेदीयसः कूळयातः पण्यीरुत ॥ १० ॥ २७ ॥ त्रैयश्व
नरोतो मे अस्य वेदथः । सजोपसा वरुणो मित्रो अर्यमा ॥ ११ ॥ यु
धिष्ण्या युवानीतस्य सूरिभिः । अहरहर्वपणा महीं शिक्तम् ॥ १२ ॥
यज्ञेभिरावृतोऽधिवस्त्रा वधूरिव । सपर्यन्ता शुभे चक्राते अश्विना ॥ १३ ॥
वापुरुष्यचस्तमं चिकेतति नृपाय्यम् । वर्तिरश्विना परि यातमस्मयू ॥ १४ ॥
स्मभ्यं सु वृषण्वसू यातं वर्तिर्नृपाय्यम् । त्रिषुद्रुहैव यज्ञमूह्युगिरा ॥ १५ ॥
वाहिष्ठो वां हवानां स्तोमो दूतो हुवन्नरा । युवाभ्यां भूत्वश्विना ॥ १६ ॥
ददो दिवो अण्व इपो वा मदथो गृहे । श्रुतमिन्मे अमर्त्या ॥ १७ ॥
श्वेतयावरी वाहिष्ठा वां नदीनाम् । सिन्धुर्हिरण्यवर्तनिः ॥ १८ ॥ स्मदे
कीर्त्याश्विना श्वेतया धिया । वहैथे शुभ्रयावाना ॥ १९ ॥ युच्वा हि
सहा युवस्व पोष्या वसो । आन्नो वायो मधु पित्रास्माकं सयना गहि
॥ २० ॥ तव वायवृतस्पते त्वष्टुर्जामातरद्भुत । अवांस्या वृणीमहे ॥ २१ ॥
जामातरं वयमीशानं राय ईमहे । सुतावन्तो वायुं द्युम्ना जनांसः ॥ २२ ॥
याहि शिवा दिवो वहस्वा सु स्वरव्यम् । वहस्व महः पृथुपक्षसा रथे
त्वां हि सुप्सरस्तमं नृपदेनेषु हूमहे । ग्रावाणं नारवपृष्ठं मंहना ॥ २३ ॥
नो देव मनसा वायो मन्दानो अत्रियः । कृधि वाजा अपो धियः ॥ २४ ॥

॥ २७ ॥ १—२२ मनुर्वैवस्वत ऋपिः ॥ विश्वेदेवा देवताः ॥ ७
७, ९ निचृद्बृहती । ३ शङ्कुमती बृहती । ५, ११, १३ विराद्बृहती
आर्ची बृहती । १८, १९, २१ बृहती । २, ८, १४, २० पङ्क्तिः । ४, १
२२ निचृत् पङ्क्तिः । १० पादनिचृत् पङ्क्तिः । १२ आर्चीस्वराद् पङ्क्तिः । १
पङ्क्तिः ॥ स्वरः—१, ३, ५, ७, ९, ११, १३, १५, १८, १९, २१
२, ४, ६, ८, १०, १२, १४, १६, १७, २०, २२ पञ्चमः ॥

॥ २७ ॥ अग्निरुक्थे पुरोहितो ग्रावाणो बर्हिर्ध्वरे । ऋचा या
ब्रह्मणस्पतिं देवाँ अबो वरेण्यम् ॥ १ ॥ आ पशुं गांसि पृथिवी वनस्प
नक्तमोपधीः । विश्वे च नो वसवो विश्वेदसो धीनां भूत प्राणितारं

अ० ६ । अ० २ । व० ३८] ४२५ [म० ८ । अ० ५ । सू० ३१ ।

२ गायत्री । ३, ५ विराड्गायत्री । ४ विराडुष्णिक् ॥ स्वरः—१—३, ५
पङ्कजः । ४ ऋषभः ॥

॥ २८ ॥ ये त्रिंशति त्रयस्पुरो देवासो बर्हिर्वासदन् । विदन्तं द्वितासं नन्
॥ १ ॥ वरुणो मित्रो अर्यमा स्मद्रातिपाचो अग्नयः । पत्नीवन्तो वपदकृताः
॥ २ ॥ ते नो गोपा अपाच्यास्त उदक्त इत्था न्यक् । पुरस्तात्सर्वया विशा
॥ ३ ॥ यथा वशन्ति देवास्तथेदं सत्तदेषां नक्रिरा मिनत् । अरावा च न मर्त्यः
॥ ४ ॥ सप्तानां सप्त ऋष्टयः सप्त द्युम्नान्येषाम् । सप्तो अग्नि श्रियो धिरे ॥ ५ ॥ ३५ ॥

॥ २९ ॥ १—१० मनुर्वैवस्वतः कश्यपो वा मारीच ऋषिः ॥ विश्वे देवा
देवताः ॥ छन्दः—१, २ आर्चीगायत्री । ३, ४, १० आर्चीस्वराड्गायत्री । ५
विराड्गायत्री । ६—९ आर्चीभुरिगायत्री ॥ पङ्कजः स्वरः ॥

॥ २९ ॥ वभुरेको विपुणः सूनरो युवाञ्ज्यङ्के हिरण्ययम् ॥ १ ॥
योनिमेक आ संसाद द्योतनोऽन्तर्देवेषु मेधिरः ॥ २ ॥ वाशीमेको विभर्ति
हस्त आयसीमन्तर्देवेषु निधुविः ॥ ३ ॥ वज्रमेको विभर्ति हस्त आहितं
तेन वृत्राणि जिघ्नते ॥ ४ ॥ तिग्ममेको विभर्ति हस्त आयुधं शुचिरुग्रो
जलापभेषजः ॥ ५ ॥ पृथ एकः पीपाय तस्करो यथा एष वेद निधीनाम् ॥ ६ ॥
त्रीण्येकं उरुगायो वि चक्रमे यत्र देवासो मदन्ति ॥ ७ ॥ विभिर्द्वा चरत एकया
सह प्र प्रवासेव वसतः ॥ ८ ॥ सद्यो द्वा चक्राते उपमा दिवि सम्राजा सर्पिरा-
मुती ॥ ९ ॥ अर्चन्त एके महि सामं मन्वत तेन सूर्यमरोचयन् ॥ १० ॥ ३६ ॥

॥ ३० ॥ १—४ मनुर्वैवस्वत ऋषिः ॥ विश्वे देवा देवताः ॥ छन्दः—१
निचृद्गायत्री । २ पुर उष्णिक् । ३ विराड्वृहती । ४ निचृदनुष्टुप् ॥ स्वरः—१
पङ्कजः । २ ऋषभः । ३ मध्यमः । ४ गान्धारः ॥

॥ ३० ॥ नहि वो अस्त्यर्भको देवासो न कुमारकः । विश्वे सतोर्महान् इत्
॥ १ ॥ इति स्तुतासो असथा रिशादसो ये स्थ त्रयश्च त्रिंशच्च । मनोर्देवा यज्ञियासः
॥ २ ॥ ते नस्त्राध्वं तेऽवत त उ नो अग्नि वोचत । मा नः पृथः पित्र्यान्मानवा-
दधि दूरं नैष्ट परावर्तः ॥ ३ ॥ ये देवास इह स्थन् विश्वे वैश्वानरा उत । अस्मभ्यं
शर्म सप्रथो गवेऽश्वाय यच्छत ॥ ४ ॥ ३७ ॥ ४ ॥

॥ ३१ ॥ १—१८ मनुर्वैवस्वत ऋषिः ॥ १—४ ईज्यास्तवो यजमान-
प्रशंसा च । ५—९ दम्पती । १०—१८ दम्पत्योराशिपो देवताः ॥ छन्दः—१,

स० ६ । अ० ३ । व० १] ४२६ [म० ८ । अ० ५ । सू० ३२ ।

३, ५, ७, १२ गायत्री । २, ४, ६, ८ निचृद्गायत्री । ११, १३ विराड्-
गायत्री । १० पादनिचृद्गायत्री । ६ अनुष्टुप् । १४ विराडनुष्टुप् । १५—१७
विराड् पङ्क्तिः । १८ आर्ची भुरिक्पङ्क्तिः ॥ स्वरः—१—८, १०—१३ पङ्जः ।
६, १४ गान्धारः । १५—१८ पञ्चमः ॥

॥ ३१ ॥ यो यजाति यजातु इत्सुनर्वञ्च पचाति च । अग्नेदिन्द्रस्य चाकनत्
॥ १ ॥ पुरोळाशं यो अस्मै सोमं ररत आशिरम् । पादित्तं शक्रो अहंसः ॥ २ ॥
तस्य सूर्या अस्मदर्थो देवज्ञतः स शशुवत् । विश्वो बन्वन्नमित्रिया ॥ ३ ॥ अस्य
प्रजावती गृहेऽसंरचन्ती दिवेदिवे । इळा धेनुमती दुहे ॥ ४ ॥ या दम्पती सम-
नसा सुनुत आ न धावतः । देवांसो नित्यं आशिरा ॥ ५ ॥ ३८ ॥ प्रति प्राशव्या
इतः सम्यञ्चां वृद्धिराशाते । न ता वाजेषु वायतः ॥ ६ ॥ न देवानामर्पि हनुतः
सुमतिं न जुगुत्ततः । श्रवो बृहद्विवास्ततः ॥ ७ ॥ पुत्रिणा ता कुमारिणा विश्व-
मायुर्यश्नुतः । उभा हिरण्यपेशसा ॥ ८ ॥ वीतिर्होत्रा कृतर्हसू दशस्यन्तामृताय
कम् । समूयो रोमशं हतो देवेष्टु कणुतो दुर्वः ॥ ९ ॥ आ शर्मपर्वतानां वृणीमहे
नदीनाम् । आ विष्णोः सचाभुवः ॥ १० ॥ ३९ ॥ ऐतु पूषा रुयिर्भगः स्यस्ति
सर्वथातमः । उरुध्वा स्यस्तथे ॥ ११ ॥ अरमतिरनर्वणो विश्वो देवस्य मनसा ।
आदित्यानामनेह इत् ॥ १२ ॥ यथा नो मित्रो अर्यमा वरुणः सन्ति गोपाः । सुगा
अतस्य पन्याः ॥ १३ ॥ अग्निं वः पूर्य गिरा देवमीळे वसूनाम् । सपर्यन्तः पु-
रुमियं मित्रं न जैत्रसार्यसम् ॥ १४ ॥ मञ्च देववतो रथः शूरो वा पृत्सु कासु चित् ।
देवानां य इन्मनो यजमान इयत्तत्यभीदयज्वनो भुवत् ॥ १५ ॥ न यजमान रि-
प्यमि न मुन्वान् न देवयो । देवानां य इन्मनो यजमान इयत्तत्यभीदयज्वनो भु-
वत् ॥ १६ ॥ नक्षिष्टं कर्मणा नश्नन् प्र योपन्न योपति । देवानां य इन्मनो यज-
मान इयत्तत्यभीदयज्वनो भुवत् ॥ १७ ॥ असदत्र सुवीर्यमुत त्यदाश्वरच्यम् ।
देवानां य इन्मनो यजमान इयत्तत्यभीदयज्वनो भुवत् ॥ १८ ॥ ४० ॥ २ ॥

॥ ३२ ॥ १—३० मेधातिथिः काण्व ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः—१,
७, १३, १५, २७, २८ निचृद्गायत्री । २, ४, ६, ८—१२, १४, १६, १७
२१, २२, २४—२६ गायत्री । ३, ५, १६, २०, २३, २६ विराड्गायत्री ।
१८, ३० भुरिङ्गायत्री ॥ पङ्जः स्वरः ॥

॥ ३२ ॥ प्र कृतान्यृजीपिणः कण्व इन्द्रस्य गार्गया । मदे सोमस्य वो-

अ० ६ । अ० ३ । व० ७] ४२७ [म० ८ । अ० ५ । सू० ३३ ।

चत ॥ १ ॥ यः सृविन्द्रमनर्शनि पिशुं दासमहीशुवम् । वधीदुग्रो निगन्त्रपः ॥ २ ॥
न्यवुदस्य विष्टपं वृष्माणं बृहत्स्तिर । कृपे तदिन्द्र पौंस्यम् ॥ ३ ॥ प्रति श्रुताय
वो धृषत्तूणांशं न गिरैरधि । हुवे सुशिप्रमूतये ॥ ४ ॥ स गोरश्वस्य वि वृजंम-
न्दानः सोम्येभ्यः । पुरं न शूर दर्पसि ॥ ५ ॥ १ ॥ यदि मे रारणः सुत उक्थे
वा दर्पसे चनः । आरादुपं स्वधा गहि ॥ ६ ॥ वयं या ते अपि णमसि स्तोतारं
इन्द्र गिर्वणः । त्वं नो जिन्व सोमपाः ॥ ७ ॥ उत नः पितुमा भर संरराणो अ-
विचितम् । मघवन्भूरि ते वसु ॥ ८ ॥ उत नो गोमत्स्कृधि हिरण्यवतो अश्विनः ।
इळाभिः सं रभेमहि ॥ ९ ॥ वृवदुक्थं हवामहे सृप्रकरस्नमूतये । साधु कृएवन्त-
मवसे ॥ १० ॥ २ ॥ यः संस्थे चिच्छतक्रतुरादी कृणोति वृत्रहा । जरितृभ्यः
पुरुवसुः ॥ ११ ॥ स नः शक्रश्चिदा शक्रदानवां अन्तराभरः । इन्द्रो विश्वा-
भिस्तृतिभिः ॥ १२ ॥ यो रायो वनिर्महान्सुपारः सुन्वतः सर्वा । तमिन्द्रमभि
गायत ॥ १३ ॥ आयन्तारं महि स्थिरं पृतनासु श्रवोजितम् । भूरीशानमोजसा
॥ १४ ॥ नकिरस्य शचीनां नियन्ता सूनृतानाम् । नकिर्वक्ता न दादिति ॥ १५ ॥ ३ ॥
न नूनं ब्रह्मणामृणं प्राशूनामस्ति सुन्वताम् । न सोमो अप्रता पेपे ॥ १६ ॥ पन्य
इदुपं गायत पन्य उक्थानि शंसत । ब्रह्मा कृणोत पन्य इत् ॥ १७ ॥ पन्य आ
ददिरच्छता सहस्रा वाज्यवृतः । इन्द्रो यो यज्वनो वृधः ॥ १८ ॥ वि पू चर
स्वधा अनु कृष्टीनामन्वाहुवः । इन्द्र पिव सुतानाम् ॥ १९ ॥ पिव स्वधेनवाना-
मुत यस्तुग्रये सचा । उतायमिन्द्र यस्तव ॥ २० ॥ ४ ॥ अतीहि मन्युपाविणं
सुषुवांसमुपारणे । इमं रातं सुतं पिव ॥ २१ ॥ इहि तिस्रः परावत इहि पञ्च
जना अति । धेना इन्द्रावचाकशत् ॥ २२ ॥ सूर्यो रश्मि यथा सृजा त्वा यच्छ-
न्तु मे गिरः । निम्नमाणो न सध्यक ॥ २३ ॥ अध्वर्युवा तु हि पिञ्चसोमं वीराय
शिप्रिणे । भरा सुतस्य प्रीतये ॥ २४ ॥ य उद्रः फल्लिगं भिनन्यक्सिन्धूर-
वासजत् । यो गोपु पकं धारयत् ॥ २५ ॥ ५ ॥ अहन्वृत्रमृचीपम आर्णवाभमही
शुवम् । हिमेनाविध्यदवुदम् ॥ २६ ॥ प्र व उग्राय निष्टुरेऽपाङ्गाय प्रमुत्तिणे ।
देवत्तं ब्रह्म गायत ॥ २७ ॥ यो विश्वान्यभि वृता सोमस्य मदे अन्धसः । इन्द्रो
देवेषु चेतति ॥ २८ ॥ इह त्या संधमाद्या हरी हिरण्यकेश्या । वोळ्हामभि प्रयो हितम्
॥ २९ ॥ अर्वाञ्च त्वा पुरुष्टुत प्रियमैधस्तुता हरी । सोमपेयाय वक्षतः ॥ ३० ॥ ६ ॥

॥ ३३ ॥ १—१९ मेधातिथिः काण्व ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः—

१—३, ५ बृहती । ४, ७, ८, १०, १२ विराड् बृहती । ६, ९, ११, १४, १५

निचृद्बृहती । १३ आर्ची भुरिगृहती । १६, १८, गायत्री । १७ निचृद्गायत्री ।
१६ अनुष्टुप् ॥ स्वरः-१-१५ मध्यमः । १६-१८ पद्मः । १६ गान्धारः ॥

॥ ३३ ॥ वयं व त्वा सुतावन्त आपो न वृक्तवर्हिणः । पवित्रस्य प्रसवणेणु
वृत्रहन्परि स्तोतारं आसते ॥ १ ॥ स्वरन्ति त्वा सुते नरो वसो निरेक उक्थिनः ।
कदा सुतं तृषाण ओक्त्वा आ गम इन्द्रं स्वव्दीव वंसगः ॥ २ ॥ कएवेभिर्धृष्णवा
भृषाजं दपि सहस्रिणम् । पिशङ्गं मयवन्विचर्षणे मत्तू गोमन्तमीमहे ॥ ३ ॥
पाहि गायान्वमो मद इन्द्राय मेव्यातिथे । यः संमिश्रलो ह्योर्यः सुते सचा वृज्जी
रथो हिरण्ययः ॥ ४ ॥ यः सुप्रव्यः सुदक्षिण इनो यः सुकर्तुर्गृणे । य आक्रुः
सहस्रा य शताम्य इन्द्रो यः पृभिर्दारितः ॥ ५ ॥ ७ ॥ यो धृषितो योऽवृत्तो यो
अस्ति श्मश्रुषु श्रितः । विधृत्युम्नश्च्यवनः पुरुषुतः क्रत्वा गौरिव शाकिनः
॥ ६ ॥ क ई वेद सुते सचा पिवन्तं कव्यो दधे । अयं यः पुरो विभिनत्त्यो-
जसा मन्त्रानः शिष्यन्वसः ॥ ७ ॥ दाना मृगो न वारुणः पुरुत्रा चरथं दधे ।
नक्तिषा नि रमदा सुते गमो महाश्चरस्योजसा ॥ ८ ॥ य उग्रः सन्ननिष्टतः स्थिरो
रणां संस्कृतः । यदि स्तोतुर्मयवां शृणुवद्भवं नेन्द्रो योपत्या गमत् ॥ ९ ॥ स-
त्यमिन्धा वृषेदमि वृषेज्जतिर्नोऽवृतः । वृषा ह्यग्र शृणुवपे परावति वृषो अर्वावति श्रुतः
॥ १० ॥ ८ ॥ वृषणस्ते अभीश्वो वृषा कशा हिरण्ययी । वृषा रथो मघवन्वृ-
षणा हरी वृषा त्वं शतक्रतो ॥ ११ ॥ वृषा सोता सुनोतु ते वृषवृज्जीपिन्ना भर । वृषा
दधन्ते वृषणं नदीषा तुभ्यं स्थातर्हरीणाम् ॥ १२ ॥ एन्द्रं याहि पीतये मधु श-
विष्ठ गोम्यम् । नायमच्छो मयवां शृणुवदिरो ब्रह्मोक्था च सुकर्तुः ॥ १३ ॥ व-
हन्तु त्वा रथेष्टामा हरयो रथयुजः । तिरश्चिदर्यं सर्वनानि वृत्रहन्न्येषां या श-
तक्रतो ॥ १४ ॥ अस्माकं मयान्तं स्तोमं धिष्व महामह । अस्माकं ते सर्वना सन्तु
शन्तमा मदाय युक्त सोमपाः ॥ १५ ॥ ९ ॥ नहि पस्तव नो मम शास्त्रे अन्यस्य
रथयति । यो अस्मान्तरि आनयत् ॥ १६ ॥ इन्द्रश्चिदया तदववीत्त्रिया अशांस्यं
मनः । इतो अह क्रतुं युम् ॥ १७ ॥ सती चिद्धा मदच्युता मिथुना वहतो र-
थम् । एवेद्वृषा उन्नरा ॥ १८ ॥ अथः पश्यस्य मोपरि सन्तरां पादिकौ हर ।
पा नै कदाप्लको दशन ली हि ब्रह्मा बभूविथ ॥ १९ ॥ १० ॥

॥ ३४ ॥ १-१५ नीपातिथिः काएव । १६-१८ सहस्रं वसुरोचिपोऽ-
ग्निम अग्निः ॥ इन्द्रो देवता ॥ इन्द्रः-१, ३, ८, १०, १२, १३, १५ निचृद्-

॥ ३५ ॥ अग्निनेन्द्रेण वरुणेन विष्णुनादित्यै रुद्रैर्वसुभिः सत्राभुवा । स-
 जोपसा उपसा सूर्येण च सोमं पिबतमश्विना ॥ १ ॥ विश्वाभिर्धीभिर्भुवनेन
 वाग्निना दिवा पृथिव्याद्रिभिः सत्राभुवा । सजोपसा उपसा सूर्येण च सोमं पि-
 बतमश्विना ॥ २ ॥ विश्वेर्देवस्त्रिभिरेकादशैरिहादिर्मरुद्भिर्भृगुभिः सत्राभुवा । स-
 जोपसा उपसा सूर्येण च सोमं पिबतमश्विना ॥ ३ ॥ जुपेथां यज्ञं बोधतं हवस्य
 मे विश्वे देवा सवनावं गच्छतम् । सजोपसा उपसा सूर्येण चेपं नो वोळ्हम-
 श्विना ॥ ४ ॥ स्तोमं जुपेथां युवशेवं कन्यनां विश्वेह देवा सवनावं गच्छतम् ।
 सजोपसा उपसा सूर्येण चेपं नो वोळ्हमश्विना ॥ ५ ॥ गिरौ जुपेथामध्वरं जु-
 पेथां विश्वेह देवा सवनावं गच्छतम् । सजोपसा उपसा सूर्येण चेपं नो वोळ्ह-
 मश्विना ॥ ६ ॥ १४ ॥ हारिद्वेवं पतथो वनेदुष सोमं सुतं मद्दिपेवावं गच्छथः ।
 सजोपसा उपसा सूर्येण च त्रिव्रितिर्यातमश्विना ॥ ७ ॥ हंसाविव पतथो अश्व-
 नाविव सोमं सुतं मद्दिपेवावं गच्छथः । सजोपसा उपसा सूर्येण च त्रिव्रितिर्या-
 तमश्विना ॥ ८ ॥ श्येनाविव पतथो हव्यदातये सोमं सुतं मद्दिपेवावं गच्छथः ।
 सजोपसा उपसा सूर्येण च त्रिव्रितिर्यातमश्विना ॥ ९ ॥ पिबतं च तृप्णुतं चा चं
 गच्छतं प्रजां च धत्तं द्रविणं च धत्तम् । सजोपसा उपसा सूर्येण चोर्जं नो ध-
 त्तमश्विना ॥ १० ॥ जयतं च प्र स्तुतं च प्र चावतं प्रजां च धत्तं द्रविणं च ध-
 त्तम् । सजोपसा उपसा सूर्येण चोर्जं नो धत्तमश्विना ॥ ११ ॥ हतं च शत्रून्य-
 तनं च मित्रिणः प्रजां च धत्तं द्रविणं च धत्तम् । सजोपसा उपसा सूर्येण चोर्जं
 नो धत्तमश्विना ॥ १२ ॥ १५ ॥ मित्रावरुणवन्ता उत धर्मवन्ता मरुत्वन्ता ज-
 णितुर्गच्छथो हवम् । सजोपसा उपसा सूर्येण चादित्यैर्यातमश्विना ॥ १३ ॥
 अक्षिरस्रवन्ता उत विष्णुवन्ता मरुत्वन्ता जणितुर्गच्छथो हवम् । सजोपसा उपसा
 सूर्येण चादित्यैर्यातमश्विना ॥ १४ ॥ ऋभुमन्ता वृषणा वार्जवन्ता मरुत्वन्ता
 जणितुर्गच्छथो हवम् । सजोपसा उपसा सूर्येण चादित्यैर्यातमश्विना ॥ १५ ॥ ब्रह्म
 जिन्वतमुत जिन्वतं त्रियोदृतं रक्षांसि सेधतममीवाः । सजोपसा उपसा सूर्येण च
 सोमं सुन्वतो अश्विना ॥ १६ ॥ क्षत्रं जिन्वतमुत जिन्वतं नृन्दृतं रक्षांसि सेधतम-
 मीवाः । सजोपसा उपसा सूर्येण च सोमं सुन्वतो अश्विना ॥ १७ ॥ धेनूजिन्वतमुत
 जिन्वतं विशो हतं रक्षांसि सेधतममीवाः । सजोपसा उपसा सूर्येण च सोमं सुन्वतो
 अश्विना ॥ १८ ॥ १६ ॥ अत्रैरिव शृणुतं पूर्यस्तुतिं श्यावाश्वस्य सुन्वतो मद-
 न्यता । सजोपसा उपसा सूर्येण चाश्विना त्रिरोअद्रयम् ॥ १९ ॥ सर्गा इव सृजतं

अ० ६ । अ० ३ । व० १६] ४३१ [म० ८ । अ० ५ । सू० ३७ ।

सुष्टुतीरुप श्यावाश्वस्य सुन्वतो मदच्युता । सजोपसा उषसा सूर्येण चार्ध्विना
तिरोअहनचम् ॥ २० ॥ रश्मीरिव यच्छतमध्वराँ उप श्यावाश्वस्य सुन्वतो मदच्युता ।
सजोपसा उषसा सूर्येण चार्ध्विना तिरोअहनचम् ॥ २१ ॥ अर्वाग्रं नियच्छतं
पिवतं सोम्यं मधु । आ यातमश्विना गतमवस्युर्वामहं हुवे धत्तं रत्नानि दाशुपे
॥ २२ ॥ नमोवाके प्रस्थिते अध्वरे नरा विवर्त्तणस्य पीतये । आ यातमश्विना
गतमवस्युर्वामहं हुवे धत्तं रत्नानि दाशुपे ॥ २३ ॥ स्वाहाकृतस्य तृम्पतं सुतस्य
देवावन्धसः । आ यातमश्विना गतमवस्युर्वामहं हुवे धत्तं रत्नानि दाशुपे ॥ २४ ॥ १७ ॥

॥ ३६ ॥ १—७ श्यावाश्व ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः—१, ५, ६
शकुरी । २, ४ निचृच्छकुरी । ३ विराट् शकुरी । ७ विराट् जगती ॥ स्वरः—
१-६ धैवतः । ७ निषादः ॥

॥ ३६ ॥ अवितासि सुन्वतो वृक्तवर्हिषः पिवा सोमं मदाय कं शतक्रतो ।
यं ते भागमधारयन्विश्वाः सेहानः पृतना उरु जयः समप्सुजिन्मरुत्वाँ इन्द्र सत्पते
॥ १ ॥ प्राव स्तोतारै मधवन्नव त्वां पिवा सोमं मदाय कं शतक्रतो । यं ते भाग-
मधारयन्विश्वाः सेहानः पृतना उरु जयः समप्सुजिन्मरुत्वाँ इन्द्र सत्पते ॥ २ ॥ ऊर्जा
देवाँ अवस्योजसा त्वां पिवा सोमं मदाय कं शतक्रतो । यं ते भागमधारयन्वि-
श्वाः सेहानः पृतना उरु जयः समप्सुजिन्मरुत्वाँ इन्द्र सत्पते ॥ ३ ॥ जनिता द्विवो
जनिता पृथिव्याः पिवा सोमं मदाय कं शतक्रतो । यं ते भागमधारयन्विश्वाः से-
हानः पृतना उरु जयः समप्सुजिन्मरुत्वाँ इन्द्र सत्पते ॥ ४ ॥ जनिताश्वानां ज-
निता गवामसि पिवा सोमं मदाय कं शतक्रतो । यं ते भागमधारयन्विश्वाः से-
हानः पृतना उरु जयः समप्सुजिन्मरुत्वाँ इन्द्र सत्पते ॥ ५ ॥ अत्रीणां स्तोमम-
द्विवो महस्कृधि पिवा सोमं मदाय कं शतक्रतो । यं ते भागमधारयन्विश्वाः सेहानः
पृतना उरु जयः समप्सुजिन्मरुत्वाँ इन्द्र सत्पते ॥ ६ ॥ श्यावाश्वस्य सुन्वतस्तथा
शृणु यथाशृणोरत्रेः कर्माणि कृण्वतः । प्र त्रसदस्युमाविथ त्वमेक इन्द्रपाह्य इन्द्र
ब्रह्माणि वर्धयन् ॥ ७ ॥ १८ ॥

॥ ३७ ॥ १—७ श्यावाश्व ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः—१ विरा-
डिति जगती । २—६ निचृज्जगती । ७ विराट् जगती ॥ निषादः स्वरः ॥

॥ ३७ ॥ प्रेदं ब्रह्म वृत्रतूर्येष्वाविथ प्र सुन्वतः शचीपतु इन्द्र विश्वाभिरुतिभिः ।

अ० ६ । अ० ३ । व० २२] ४३२ [म० ८ । अ० ५ । सू० ३६ ।

माध्यन्दिनस्य सर्वनस्य वृत्रहन्नेष्ट पित्रा सोमस्य वज्रिवः ॥ १ ॥ सेहान उग्र
पुनना अभि दुहः शचीपतु इन्द्र विश्वाभिरुतिभिः । माध्यन्दिनस्य सर्वनस्य वृत्रहन्-
नेष्ट पित्रा सोमस्य वज्रिवः ॥ २ ॥ एकुराळस्य भुवनस्य राजसि शचीपतु इन्द्र
विश्वाभिरुतिभिः । माध्यन्दिनस्य सर्वनस्य वृत्रहन्नेष्ट पित्रा सोमस्य वज्रिवः
॥ ३ ॥ सुस्थावाना यवयसि त्वमेक इच्छीपतु इन्द्र विश्वाभिरुतिभिः । मा-
ध्यन्दिनस्य सर्वनस्य वृत्रहन्नेष्ट पित्रा सोमस्य वज्रिवः ॥ ४ ॥ जेमस्य च
मृगुजेश्वर त्वमीशिषे शचीपतु इन्द्र विश्वाभिरुतिभिः । माध्यन्दिनस्य सर्वनस्य
वृत्रहन्नेष्ट पित्रा सोमस्य वज्रिवः ॥ ५ ॥ जत्राय त्वमवसि न त्वमाविथ शची-
पतु इन्द्र विश्वाभिरुतिभिः । माध्यन्दिनस्य सर्वनस्य वृत्रहन्नेष्ट पित्रा सोमस्य
वज्रिवः ॥ ६ ॥ श्यावाश्वस्य रेभतस्तथा शृणु यथाशृणोस्त्रेः कर्माणि कृण्वतः ।
म त्रसदस्युमाविथ त्वमेक इन्तृपाण इन्द्र जत्राणि वर्धयन् ॥ ७ ॥ १६ ॥

॥ ३८ ॥ १—१० श्यावाश्व ऋषिः ॥ इन्द्राग्नी देवते ॥ छन्दः—१,
२, ४, ६, ८ गायत्री । ३, ५, ७, १० निचृद्गायत्री । ८ विराद् गायत्री ॥
पदजः स्वरः ॥

॥ ३८ ॥ यज्ञस्य हि स्थ ऋत्विजा सस्ती वाजेषु कर्मसु । इन्द्राग्नी तस्य
बोधतम् ॥ १ ॥ तोशासा श्यावावांना वृत्रहणापराजिता । इन्द्राग्नी तस्य बो-
धतम् ॥ २ ॥ इदं वा मदिरं मध्वधुजन्नद्रिभिर्नरः । इन्द्राग्नी तस्य बोधतम् ॥ ३ ॥
जुषेयां यज्ञमिष्ट्यं सुतं सोमं सधस्तुती । इन्द्राग्नी आ गतं नरा ॥ ४ ॥ इमा जुषेथां
सवेता येभिर्हव्यान्वृहथुः । इन्द्राग्नी आ गतं नरा ॥ ५ ॥ इमां गायत्रवर्तनिं जु-
षेथां सुष्टुतिं मम । इन्द्राग्नी आ गतं नरा ॥ ६ ॥ २० ॥ प्रातुर्यावाभिरा गतं
देवोभिर्जेन्यावसू । इन्द्राग्नी सोमपीतये ॥ ७ ॥ श्यावाश्वस्य सुन्वतोऽग्नीणां शृ-
णुतं ध्रुवम् । इन्द्राग्नी सोमपीतये ॥ ८ ॥ एवा वामद्व जतये यथाहुवन्त मेधिराः ।
इन्द्राग्नी सोमपीतये ॥ ९ ॥ आहं सरस्वतीवतोस्त्रिन्द्राग्न्योरवो वृणे । याभ्यां
गायत्रमृच्यते ॥ १० ॥ २१ ॥

॥ ३९ ॥ १—१० नाभाकः काण्व ऋषिः ॥ अग्निर्देवता ॥ छन्दः—१,
३, ५ भुक्ति त्रिष्टुप् । २ विराद् त्रिष्टुप् । ४, ६—८ स्वराद् त्रिष्टुप् । १०
त्रिष्टुप् । ९ निचृजगती ॥ स्वरः—१—८, १० ध्रुवतः । ९ निषादः ॥

अ० ६ । अ० ३ । व० २४] ४३३ [स० ८ । अ० ५ । सू० ४० ।

॥ ३६ ॥ अग्निमस्तोष्यृग्मियमग्निमीळा यजध्वै । अग्निर्देवाँ अनक्तु न उभे
हि विदधे कविः अन्तश्चरति दूत्यं नभन्तामन्यके संमे ॥ १ ॥ न्यग्ने नव्यसा वः
चस्तनूपु शंसमेषाम् । म्यराती ररावणां विश्वाअर्यो अरातीरितो युच्छन्त्वामुगे
नभन्तामन्यके संमे ॥ २ ॥ अग्ने मन्मानि तुभ्यं कं वृतं न जुह्व आसानि । स देवेषु
प्रचिकिद्धि त्वं ह्यसि पूर्यः शिवो वृतो विवस्वतो नभन्तामन्यके संमे ॥ ३ ॥
तत्तदग्निर्वयो दधे यथायथा कृण्वति । ऊर्जाहुतिर्वसूनां शंच योश्च मयो दधे
विश्वस्यै देवहूत्यै नभन्तामन्यके संमे ॥ ४ ॥ स चिकेत सहीयसाग्निश्चित्रेण
कर्मणा । स होता शश्वतीनां दक्षिणाभिरभीवृत इनोति च प्रतीव्यं नभन्ताम-
न्यके संमे ॥ ५ ॥ २२ ॥ अग्निर्जाता देवानामग्निर्वेद मतीनामपीच्यम् । अग्निः
स द्रविणोदा अग्निर्द्वारा व्यूर्णुते स्वाहुतो नवीयसा नभन्तामन्यके संमे ॥ ६ ॥
अग्निर्देवेषु संवसुः स विक्षु यज्ञियास्वा । स मुदा काव्या पुरु विश्वं भूमेव पु-
ष्यति देवो देवेषु यज्ञियो नभन्तामन्यके संमे ॥ ७ ॥ यो अग्निः सप्तमानुषः
श्रितो विश्वेषु सिन्धुषु । तमागन्म त्रिपस्यं मन्धातुर्दस्युहन्तमग्निं यज्ञेषु पूर्य न-
भन्तामन्यके संमे ॥ ८ ॥ अग्निस्त्रीणि त्रिधातून्या क्षति विदधा कविः । स वी-
रैकादशा इह यक्षच पिप्रयच नो विप्रो दूतः परिष्कृतो नभन्तामन्यके संमे ॥ ९ ॥
त्वं नो अग्न आयुषु त्वं देवेषु पूर्य वसव एक इरज्यसि । त्वामापः परिष्कृतः परि-
यन्ति स्वसेतवो नभन्तामन्यके संमे ॥ १० ॥ २३ ॥

॥ ४० ॥ १-१२ नाभाकः काण्व ऋषिः ॥ इन्द्राग्नी देवते ॥ छन्दः-१,
११ भुरिक् त्रिष्टुप् । ३, ४ स्वराट् त्रिष्टुप् । १२ निचृत्रिष्टुप् । २ स्वराट् शकरी ।
५, ७, ९ जगती । ६ भुरिजगती । ८, १० निचृजगती ॥ स्वरः-१-४, ११,
१२ धैवतः । ५-१० निषादः ॥

॥ ४० ॥ इन्द्राग्नी युवं तु नः संहन्ता दासथो रयिम् । येन हव्वा समन्त्या
वीळु चित्साहिषीमह्यग्निर्वनेव वात इन्नभन्तामन्यके संमे ॥ १ ॥ तदि वा वृत्र-
यामहेऽथेन्द्रमिद्यजामहे शविष्ठं नृणां नरम् । स नः कदा त्रिदेवता गमदा वाज-
सातये गमदा मेधसातये नभन्तामन्यके संमे ॥ २ ॥ ता हि मध्यं भराणामिन्द्रा-
ग्नी अधिक्षितः । ता उ कवित्वना कवी पृच्छन्माना सखीयन्ते सं धीनमश्रुतं
नरा नभन्तामन्यके संमे ॥ ३ ॥ अभ्यर्च नभाकवदिन्द्राग्नी यजसा गिरा ।
ययोर्विश्वमिदं जगदियं द्यौः पृथिवी मध्यपस्थे विभृतो वसु नभन्तामन्यके संमे

॥ ४ ॥ प्र व्रज्याणि नभाकुवदिन्द्राग्निभ्यामिरज्यत । या सप्तवृध्नमर्णवं जिह्म-
चारमपोर्णित इन्द्र ईशान ओजसा नभन्तामन्यके संमे ॥ ५ ॥ अपि वृश्च पुरा-
णवदृतैरिव गुणितमोजो दामस्य दम्भय । वयं तदस्य सम्भृतं वस्विन्द्रेण वि-
भजेमहि नभन्तामन्यके संमे ॥ ६ ॥ २४ ॥ यदिन्द्राग्नी जना इमे विद्वयन्ते तना
गिरा । अस्माकंभिर्नृभिर्वयं सासिन्नाम पृतन्यतो वनुयाम वनुष्यतो नभन्तामन्यके
संमे ॥ ७ ॥ या नु श्वेताव्रवो दिव उचरात उप शुभिः । इन्द्राग्न्योरनु व्रतमु-
द्याना यन्ति सिन्धवो यान्त्सीं बन्धादमुञ्चतां नभन्तामन्यके संमे ॥ ८ ॥ पूर्वीष्ट
इन्द्रोपमातयः पूर्वीकृत प्रशस्तयः सूनो ह्रिन्वस्य हरिवः । वस्वो वीरस्यापृचो या
नु साधन्त नो धियो नभन्तामन्यके संमे ॥ ९ ॥ तं शिशीता सुवृत्तिभिस्त्वेपं
सत्त्वानमृत्विर्यम् । उतो नु चिद्य ओजसा शुष्णस्याण्डानि भेदति जेषत्स्वर्वती-
रुपो नभन्तामन्यके संमे ॥ १० ॥ तं शिशीता स्वध्वरं सत्यं सत्त्वानमृत्विर्यम् ।
उतो नु चिद्य ओहत आण्डा शुष्णस्य भेदत्यजैः स्वर्वतीरुपो नभन्तामन्यके संमे
॥ ११ ॥ एवेन्द्राग्निभ्यां पितृवन्नववीयो मन्धातृवदङ्गिरस्वदवाचि । त्रिधातुना
शर्मणा पातमस्मान्वयं स्याम पतयो रयीणाम् ॥ १२ ॥ २५ ॥

॥ ४१ ॥ १-१० नाभाकः काण्व ऋपिः ॥ वरुणो देवता ॥ छन्दः-१,
५ त्रिष्टुप् । ४, ७ भुरिक् त्रिष्टुप् । ८ स्वराद् त्रिष्टुप् । २, ३, ६, १० निचृ-
जगती । ९ जगती ॥ स्वरः-१, ४, ५, ७, ८ धैवतः । २, ३, ६, ९, १० निपादः ॥

॥ ४१ ॥ अस्मा ऊ पु प्रभूतये वरुणाय मरुद्भ्योऽर्ची विदुष्टैरेभ्यः । यो
धीता मातृपाणां पशवो गा इव रक्षति नभन्तामन्यके संमे ॥ १ ॥ तमू पु संमना
गिरा पितृणां च मन्मभिः । नाभाकस्य प्रशस्तिभिर्यः सिन्धूनामुपोदये सप्त-
संसा स मय्यमो नभन्तामन्यके संमे ॥ २ ॥ स जपः परि पस्वजे न्युरसो मा-
रया दधे स विश्वं परि दर्शतः । तस्य वेनीरनु व्रतमुपस्तिस्वो अर्वाध्रयन्नभन्ता-
मन्यके संमे ॥ ३ ॥ यः क्रुधो निधायः पृथिव्यामधि दर्शतः । स माता पूर्य
पदं नरुणस्य सप्त्यं स हि गोषा इवेर्यो नभन्तामन्यके संमे ॥ ४ ॥ यो धर्ता
भुवनानां य इन्द्राणामणीच्यावेद नामानि गुह्या । स ऋविः काव्या पुरुरूपं
यारिव पुष्यति नभन्तामन्यके संमे ॥ ५ ॥ २६ ॥ यस्मिन्विश्वानि काव्या चक्रे
नाभिरिव धिता । त्रितं जूनी संपर्यत व्रजे गावो न संयुजं युजे अश्वौ अयुक्त
नभन्तामन्यके संमे ॥ ६ ॥ य आस्वत्क आशये विश्वा जातान्येषाम् । परि

अ० ६ । अ० ३ । व० २६] ४३५ [म० ८ । अ० ६ । सू० ४३ ।

धामानि मर्मशृङ्गणस्य पुरो गये विश्वे देवा अनु वृतं नभन्तामन्यके संमे ॥ ७ ॥
 स समुद्रो अपीच्यस्तुरो धामिव रोहति नि यदासु यजुर्दधे । स प्राया अचिना
 पदास्तृणान्नाकुमारहन् नभन्तामन्यके संमे ॥ ८ ॥ यस्य श्वेता विचक्षणा तिस्रो
 भूमीरधिजितः । त्रिरुत्तराणि पप्रतुर्वरुणस्य ध्रुवं सदः स सप्तानामिरज्यति नभ-
 न्तामन्यके संमे ॥ ९ ॥ यः श्वेता अधिनिर्णिजश्चक्रे कृष्णां अनु वृता । स धामं
 पूर्य ममे यः स्कम्भेन वि रोदसी अजो न धामधारयन्नभन्तामन्यके संमे ॥ १० ॥ २७ ॥

॥ ४२ ॥ १—६ नाभाकः काएव अर्चनाना वा । अथवा १—३ नाभाकः
 काएवः । ४—६ नाभाकः काएव अर्चनाना वा ऋपयः ॥ १—३ वरुणः । ४—६
 अश्विनौ देवते ॥ छन्दः—१—३ त्रिष्टुप् । ४—६ अनुष्टुप् ॥ स्वरः—१—३
 धैवतः । ४—६ गान्धारः ॥

॥ ४२ ॥ अश्वत्थानाद्यामसुरो विश्ववेदा अमिमीत वरिमाणं पृथिव्याः ।
 आसीद्विध्वा भुवनानि सम्राड्विश्वेत्तानि वरुणस्य वृत्तानि ॥ १ ॥ एवा वन्द-
 स्तु वरुणं बृहन्तं नमस्या धीरममृतस्य गोपाम् । स नः शर्म त्रिवरुथं वि यंसत्पातं
 नो द्यावापृथिवी उपस्थे ॥ २ ॥ इमां धियं शिञ्जमाणस्य देव क्रतुं दत्तं वरुणं सं
 शिशाधि । ययाति विश्वां दुःखिता तरेम सुतर्माणमधि नावं रुहेम ॥ ३ ॥ आ वां
 ग्रावाणो अश्विना धीभिर्विप्रा अचुच्यवुः । नासत्या सोमपीतये नभन्तामन्यके
 संमे ॥ ४ ॥ यथा वामत्रिरश्विना ग्रीभिर्विप्रो अजो हवीत् । नासत्या सोमपीतये न-
 भन्तामन्यके संमे ॥ ५ ॥ एवा वामह उतये यथाहुवन्त मेधिराः । नासत्या सो-
 मपीतये नभन्तामन्यके संमे ॥ ६ ॥ २८ ॥ ५ ॥

॥ ४३ ॥ १—३३ विरूप आङ्गिरस ऋषिः ॥ अग्निर्देवता ॥ छन्दः—१,
 ६—१२, २२, २६, २८, २९, ३३ निचृद् गायत्री । २—८, १३, १५—२१,
 २३—२५, २७, ३१, ३२ गायत्री । १४ ककुम्भती गायत्री । ३० पादनिचृद्
 गायत्री ॥ पङ्क्तयः स्वरः ॥

॥ ४३ ॥ इमे विप्रस्य वेधसोऽग्नेरस्तृतयज्वनः । गिरः स्तोमास ईरते ॥ १ ॥
 अस्मै ते प्रतिहर्षते जातवेदो विचर्षणे । अग्ने जनामि सुष्टुतिम् ॥ २ ॥ आरुका
 इव घेदह तिग्मा अग्ने तवत्विषः । दृष्टिर्वनानि वप्सति ॥ ३ ॥ हरयो धूमकेत-
 वो वार्तजूता उप धर्वि । यतन्ते वृथगग्नयः ॥ ४ ॥ एतेत्ये वृथगग्नय इदामः

गद्वज्रत । उपसामिव केतवः ॥ ५ ॥ २६ ॥ कृष्णा रजांसि पत्सुतः प्रयाणे जा-
 नवेदसः । अग्निर्मद्रोधति क्षमि ॥ ६ ॥ आसि कृण्वान ओषधीर्वत्सदग्निर्न वा-
 यति । पुनर्वन्तकणोरपि ॥ ७ ॥ जिह्वाभिरह नन्नमदचिपा जञ्जणाभवन् । अ-
 ग्निर्वनेषु रोचते ॥ ८ ॥ अप्स्वन्ते सधिष्ठु सौपथीरन्तु रुध्यसे । गर्भे सञ्जायसे
 पुनः ॥ ९ ॥ उदग्ने तद्यतयुतादूर्चा रोचत आहुतम् । निसानं जुहो मुखे ॥ १० ॥ ३० ॥
 उक्तान्नाय वृशान्नाय सोमपृषायवेधसे । स्तोमैर्विधेमाग्रये ॥ ११ ॥ उत त्वा नमसा वयं
 होतुर्वरेण्यक्रतो । अग्ने समिद्धिरीमहे ॥ १२ ॥ उत त्वा भृगुवच्छुचे मनुष्वदंश
 आहुतः । अङ्गिरस्वद्धवामहे ॥ १३ ॥ त्वं एग्रे अग्निना विप्रो विप्रेण सन्तसता
 सखा सख्या समिध्यसे ॥ १४ ॥ स त्वं विप्राय दाशुपे रयि देहि सहस्रिणम् ।
 अग्ने वीरवन्तीमिषम् ॥ १५ ॥ ३१ ॥ अग्ने भ्रातुः सहस्कृत रोहिदश्च शुचिमत ।
 इमं स्तोमं जुपस्व मे ॥ १६ ॥ उत त्वाग्रे मम स्तुतो वाश्राय प्रतिहर्यते । गोष्ठं
 गाव इवाशत ॥ १७ ॥ तुभ्यं ता अङ्गिरस्तम विश्वाः सुक्षितयः पृथक् । अग्ने
 कामाय येमिरे ॥ १८ ॥ अग्नि धीभिर्मनीषिणो मेधिरासो विपरिचतः । अग्र-
 सयाय दिन्विरे ॥ १९ ॥ तं त्वामज्मेपु वाजिनं तन्वाना अग्रे अध्वरम् । वह्निं
 होतारमीलते ॥ २० ॥ ३२ ॥ पुरुवा हि सद्यद्दसि विशो विश्वा अनु प्रभुः ।
 समन्तु त्वा हवामहे ॥ २१ ॥ तमीलिष्व य आहुतोऽग्निर्विभ्राजते घृतः । इमं
 नः धृणयद्धवम् ॥ २२ ॥ तं त्वा वयं हवामहे शृण्वन्तं जातवेदसम् । अग्ने घ-
 न्तमप द्विषः ॥ २३ ॥ विशां राजानमद्भुतमध्यन्तं धर्मणामिमम् । अग्निमीले स उ
 श्रयन् ॥ २४ ॥ अग्नि विश्वार्युवेपमं मयि न वाजिनं हितम् । सप्ति न वाजया-
 मसि ॥ २५ ॥ ३३ ॥ घ्नन्मृध्राण्यप द्विषो दहन्नत्तांसि विश्वहा । अग्ने तिग्मेन
 दीदिदि ॥ २६ ॥ यं त्वा जनांस इन्धते मनुष्वदङ्गिरस्तम । अग्ने स वोधि मे
 वनः ॥ २७ ॥ यदग्ने दिविजा अस्यप्सुजा वा सहस्कृत । तं त्वा गीर्भिर्हवामहे
 ॥ २८ ॥ तुभ्यं येन जना इमे विश्वाः सुक्षितयः पृथक् । आसि हिन्वन्त्यत्तवे ॥ २९ ॥
 ते यदग्ने न्याव्योऽहा विश्वा नृचक्षसः । तरन्तः स्याम दुर्गहा ॥ ३० ॥ ३४ ॥
 अग्नि मन्त्रं पुनश्चिदं गीरं पावकशोचिपम् । हृदिर्मन्त्रेभिरीमहे ॥ ३१ ॥ स त्व-
 मग्ने विभावंसुः सृजन्तसूर्यो न रुषिभिः । शर्धन्तमांसि जिघ्रसे ॥ ३२ ॥ तत्तं
 महस्य इमहे दावं यत्रोपदस्याति । त्वदग्ने वार्यं वसु ॥ ३३ ॥ ३५ ॥

अ० ६ । अ० ३ । व० ४१] ४३७ [म० ८ । अ० ६ । सू० ४४ ।

२४ निचृद्गायत्री । ६, १२, १३, १८, २८, ३० विराद् गायत्री । २७
यवमध्यागायत्री । २६ ककुम्मती गायत्री । १६, २३ पादनिचृद्गायत्री ॥
पङ्कजः स्वरः ॥

॥ ४४ ॥ समिधामि दुवस्यत घृतैर्वोधयतातिथिम् । आस्मिन्हव्या जुहोतन
॥ १ ॥ अग्ने स्तोमं जुपस्व मे वर्धस्वानेन मन्मना । प्रति सूक्तानि हर्य नः ॥ २ ॥
अग्निं दूतं पुरो दधे हव्यवाहमुप ब्रुवे । देवाँ आ सादयाद्विह ॥ ३ ॥ उत्ते बृहन्तो
अर्चयः समिधानस्य दीदिवः । अग्ने शुक्रास ईरते ॥ ४ ॥ उप त्वा जुह्वोमम
घृताचीर्यन्तु हर्यत । अग्ने हव्या जुपस्व नः ॥ ५ ॥ ३६ ॥ मन्द्रं होतारमृत्विजं
चित्रभानुं विभावसुम् । अग्निमीळे स उ श्रवत् ॥ ६ ॥ प्रत्नं होतारमीड्यं जुष्टमग्नि
कविक्रतुम् । अध्वराणामभिश्चियम् ॥ ७ ॥ जुषाणो अङ्गिरस्तमेमा हव्यान्यानुषक् ।
अग्ने यज्ञं नय ऋतुथा ॥ ८ ॥ समिधान उ सन्त्य शुक्रं शोच इहा बह । चिकित्वा-
न्दैव्यं जनम् ॥ ९ ॥ विष्टं होतारमद्रुहं धूमकेतुं विभावसुम् । यज्ञानां केतुमीमहे
॥ १० ॥ ३७ ॥ अग्ने नि पाहि नस्त्वं प्रति षम देव रीपतः । भिन्धि द्वेपः स-
हस्कृत ॥ ११ ॥ अग्निः प्रत्नेन मन्मना शुम्भानस्तन्वंस्वाम् । कविर्विप्रेण वा-
वृधे ॥ १२ ॥ ऊर्जो नपात्तमा हुवेऽग्निं पावकशोचिपम् । अस्मिन्यज्ञे स्वध्वरे
॥ १३ ॥ स नो मित्रमहस्त्वमग्ने शुक्रेण शोचिषा । देवैरा संत्ति बर्हिषि ॥ १४ ॥
यो अग्निं तन्वोऽदमे देवं मर्तः सपर्यति । तस्मा इदीदयदसु ॥ १५ ॥ ३८ ॥
अग्निर्मूर्धा दिवः ककुत्पतिः पृथिव्या अयम् । अपां रेतोसि जिन्वति ॥ १६ ॥
उदग्ने शुच्यस्तव शुक्रा भ्राजन्त ईरते । तव ज्योतीष्यर्चयः ॥ १७ ॥ ईशिपे
वार्यस्य हि दात्रस्याग्ने स्वर्पतिः । स्तोता स्यां तव शर्मणि ॥ १८ ॥ त्वामग्ने
मनीषिणस्त्वां हिन्वन्ति चित्तिभिः । त्वां वर्धन्तु नो गिरः ॥ १९ ॥ अदव्यस्य
स्वधावतो दूतस्य रेभतः सदा । अग्नेः सख्यं वृणीमहे ॥ २० ॥ ३९ ॥ अग्निः
शुचिर्वततमः शुचिर्विप्रः शुचिः कविः । शुची रोचत आहुतः ॥ २१ ॥ उत त्वा
धीतयो मम गिरो वर्धन्तु विश्वहा । अग्ने सख्यस्य बोधि नः ॥ २२ ॥ यदग्ने
स्यामहं त्वं त्वं वा घ्रा स्या अहम् । स्युष्टे सत्या इहाशिपः ॥ २३ ॥ वसुर्वसुप-
तिर्हि कमस्यग्ने विभावसुः । स्याम ते सुमतावपि ॥ २४ ॥ अग्ने धृतव्रताय ते
समुद्रायैव सिन्धवः । गिरो वाश्रास ईरते ॥ २५ ॥ ४० ॥ युवानं विस्पतिं कविं
विश्वादे पुरुषेपसम् । अग्निं शुम्भामि मन्मभिः ॥ २६ ॥ युज्ञानां रुध्रे ययं ति-
ग्मजम्भाय वीळ्वे । स्तोमैरिपेमाग्नये ॥ २७ ॥ अयमग्ने त्वे अपि जग्निना भूत

अ० ६ । अ० ३ । व० ४६] ४३८ [म० ८ । अ० ६ । सू० ४५ ।

सन्त्य । तस्मै पावक मृज्य ॥ २८ ॥ धीरो ह्यस्यसद्विशो न जागृविः सदा ।
अग्ने दीदयासि यवि ॥ २९ ॥ पुराग्ने दुस्तिभ्यः पुरा मृधेभ्यः कवे । प्र ण
आयुर्वसो निर ॥ ३० ॥ ४१ ॥

॥ ४५ ॥ १—४२ विशोकः काण्व ऋषिः ॥ १ इन्द्राग्नी । २—४२
इन्द्रो देवता ॥ छन्दः—१, ३—६, ८, ९, १२, १३, १५—२१, २३—२५,
३१, ३६, ३७, ३९—४२ गायत्री । २, १०, ११, १४, २२, २८—३०,
३३—३५ निचृद् गायत्री । २६, २७, ३२, ३८ विराद् गायत्री । ७ पादनि-
चृद्गायत्री ॥ पदजः स्वरः ॥

॥ ४५ ॥ आ या ये अग्निमिन्धुते स्तृणन्ति वृहिरानुषक् । येषामिन्द्रो युवा
सखा ॥ १ ॥ वृहन्निदिधम एषां भूरि शस्ते पृथुः स्वरुः । येषामिन्द्रो युवा सखा
॥ २ ॥ अयुज इधुधा वृतं शूर आर्जति सत्वभिः । येषामिन्द्रो युवा सखा ॥ ३ ॥
आ वृन्दं वृत्रहा देव जातः पृच्छन्ति मातरम् । क उग्राः के ह शृण्वरे ॥ ४ ॥
मनि त्वा शवसी वदद्गिरावप्सो न योधिपत् । यस्ते शत्रुत्वमाचुके ॥ ५ ॥ ४२ ॥
उत त्वं गेयवज्जृण यस्ते वधिं वृजति तत् । यद्वीळयासि वीळु तत् ॥ ६ ॥ य-
शानि यान्याजिकृदिन्द्रः स्वश्वयुरूप । रथीतमो रथीनाम् ॥ ७ ॥ विषु विश्वा
अभियुजो वज्रिन्विजृग्यथा वृह । भवा नः सुश्रवस्तमः ॥ ८ ॥ अस्माकं सु रथं
पुर इन्द्रः कृणातु सातये । न यं धूर्वन्ति धूर्तयः ॥ ९ ॥ वृज्याम ते परि द्विपोऽरं
ते शक शवने । गोमेदिन्द्र गोमतः ॥ १० ॥ ४३ ॥ शनैश्चिद्यन्तो अद्विचोऽ-
भावन्तः शतुग्विनः । विवर्त्तणा अनेहसः ॥ ११ ॥ ऊर्ध्वा हि ते दिवेदिवे स-
हसां मृततां शता । जस्तिभ्यो विमन्हेते ॥ १२ ॥ विद्वा हि त्वा धनञ्जयमिन्द्र
एव्हा चिदावृजम् । आदारिणं यथा गयम् ॥ १३ ॥ ककुहं चित्त्वा कवे मन्दन्तु
धृष्टविन्द्रवः । आ त्वां पुणि यदीमहे ॥ १४ ॥ यस्ते रेवा अदाशुरिः प्रममर्षं
मयत्तये । तस्य नो वेद आ भर ॥ १५ ॥ ४४ ॥ इम उ त्वा वि चन्तते सखाय
इन्द्र सोमिनः । पुष्टावन्तो यथा पशुम् ॥ १६ ॥ उत त्वा वधिरे वयं श्रुत्कर्णं सं-
तमन्तये । दूरादिह हवामहे ॥ १७ ॥ यच्छुश्रूया इमं हवैर् दुर्मर्षं चक्रिया उत ।
भवेरापितो अन्नमः ॥ १८ ॥ यच्चिद्धि ते अपि व्यर्थिर्जगन्वांसो अमन्महि ।
गोदा उदिन्द्र वोधि नः ॥ १९ ॥ आ त्वा रम्भं न जिवयो ररम्भा शवसस्पते ।
उदमामि त्वा सुवस्य आ ॥ २० ॥ ४५ ॥ स्तोत्रमिन्द्राय गायत पुरुनृम्णाय स-
न्वेत । नक्तिर्य वृण्वते युधि ॥ २१ ॥ अभि त्वा वृषभा सुते सुतं सजामि प्रीतये ।

अ० ६। अ० ४। व० १] ४३६ [म० ८। अ० ६। सू० ४६।

तृष्णा व्यश्नुही मदम् ॥ २२ ॥ मा त्वा मूरा अविष्यवो मोषहस्वान् आ दभन् ।
 मार्कौ ब्रह्मद्विषो वनः ॥ २३ ॥ इह त्वा गोपरीणसा महे मन्दन्तु राधसे । सरो
 गौरो यथा पिव ॥ २४ ॥ या वृत्रहा पपावति सता नवा च चुच्युवे । ता सं-
 सत्सु प्र वोचत ॥ २५ ॥ ४६ ॥ अपिबत्कद्रुवः सुतमिन्द्रः सहस्रवाहे । अत्रादि-
 दिष्ट पौंस्यम् ॥ २६ ॥ सत्यं तत्तुर्वशे यदौ विदानो अह्नवाय्यम् । व्यानद् तुर्वणे
 शर्मि ॥ २७ ॥ तरणिवो जनानां त्रुदं वाजस्य गोमतः । समानमु प्रशंसिपम् ॥ २८ ॥
 ऋभुजगं न वर्तव उक्थेषु तुग्यावृधम् । इन्द्रं सोमे सचा सुते ॥ २९ ॥ यः कृ-
 न्तदिद्वि योन्यं त्रिशोकाय गिरिं पृथुम् । गोभ्यो गातुं निरैतवे ॥ ३० ॥ ४७ ॥ य-
 दधिषे मनस्यसि मन्दानः प्रेदियन्तसि । मा तत्करिन्द्र मूक्य ॥ ३१ ॥ द्रुमं चिद्वि
 त्वावतः कृतं शृण्वे अधि तमि । जिगात्विन्द्र ते मनः ॥ ३२ ॥ तवेद् ताः सु-
 कीर्तयोऽसन्नत प्रशस्तयः । यदिन्द्र मूक्यासि नः ॥ ३३ ॥ मा न एकस्मिन्ना-
 गमि मा द्वयोरुत त्रिषु । वधीर्मा शूर भूरिषु ॥ ३४ ॥ विभया हि त्वावत उग्रा-
 दभिप्रभङ्गिणः । इस्माद्वहमृतीपहः ॥ ३५ ॥ ४८ ॥ मा सख्युः शूनमा विदे मा
 पुत्रस्य प्रभूवसो । आवृत्तवृत्तु ते मनः ॥ ३६ ॥ को नु मया अर्मिथितः सखा
 सखायमववीत् । जहा को अस्मदीषते ॥ ३७ ॥ एतारं वृषभा सुतेऽसिन्नुभू
 र्यावयः । श्वघ्नीव निवता चरन् ॥ ३८ ॥ आ त एता वचोयुजा हरी गृभ्णे सु-
 मद्रथा । यदी ब्रह्मभ्य इददः ॥ ३९ ॥ भिन्धि विश्वा अप द्विषः परिवार्यो जही
 मृधः । वसुस्पर्ह तदा भर ॥ ४० ॥ यद्दीळाविन्द्र यत्स्थिरे यत्पर्शानि पराभृतम् ।
 वसु स्पर्ह तदा भर ॥ ४१ ॥ यस्य ते विश्वमानुषो भूरैदत्तस्य वेदति । वसु
 स्पर्ह तदा भर ॥ ४२ ॥ ४६ ॥ ३ ॥

॥ ४६ ॥ १—३३ वशोरन्य ऋषिः ॥ देवताः—१—२०, २६—३१, ३३
 इन्द्रः । २१—२४ पृथुश्रवसः कानीतस्य दानस्तुतिः । २५—२८, ३२ वायुः ॥
 छन्दः—१ पादनिचृद्गायत्री । २, १०, १५, २६ विराद्गायत्री । ३, २३
 गायत्री । ४ प्रतिष्ठा गायत्री । ६, १३, ३३ निचृद्गायत्री । ३० आर्चीस्वराद्
 गायत्री । ३१ स्वराद् गायत्री । ५ निचृद्गुणिक । १६ भुरिगुणिक । ७, २०,
 २७, २८ निचृद् वृहती । ६, २६ स्वराद् वृहती । ११, १४ विराद् वृहती ।
 २१, २५, ३२ वृहती । ८ विराडनुष्टुप् । १८ अनुष्टुप् । १६ भुरिगुणिक । १२,
 २२, २४ निचृत् पङ्क्तिः । १७ जगती ॥ स्वरः—१—४, ६, १०, १३, १५,
 २३, २६—३१, ३३ पङ्क्तिः । ५, १६, ऋषभः । ७, ६, ११, १४, २०,

२१, २५—२८, ३२ मध्यमः । ८, १८, १९ गान्धारः । १२, २२, २४ पञ्चमः । १७ निषादः ॥

॥ ४६ ॥ त्वावतः पुरुवसो वृथमिन्द्र प्रणेतः । स्मसिं स्थातर्हरीणाम् ॥ १ ॥
 न्यां हि सत्यमद्रिवो विज्ञ दातारमिषाम् । विज्ञ दातारं रयीणाम् ॥ २ ॥ आ
 यन्त्य ते महिमानं शतमेतं शतक्रतो । गीर्भिर्गृणन्ति कारवः ॥ ३ ॥ सुनीथो वा
 स मर्त्यो यं मरुतो यमयमा । मित्रः पान्त्यदुहः ॥ ४ ॥ दधानो गोमदश्ववत्सु-
 वीर्यमादित्यजंत पथते । सदा राया पुरुस्पृहा ॥ ५ ॥ १ ॥ तमिन्द्रं दानमीमहे
 शवसानमभीर्वम् । ईशानं राय ईमहे ॥ ६ ॥ तस्मिन्नि सन्त्युतयो विश्वा अभी-
 न्युः सचा । तमा वहन्तु सप्तयः पुरुवसुं मदाय हरयः सुतम् ॥ ७ ॥ यस्ते मदो
 यरेतयो य इन्द्र वृत्रहन्तमः । य आददिः स्वर्नृभिर्यः पृतनासु दुष्टरः ॥ ८ ॥ यो
 दुष्टरो विश्ववार श्रवान्यो वाजेष्वस्ति तनुता । स नः शविष्ठ सवना वसो गहि
 नुमेष्ट गोमति वृजे ॥ ९ ॥ गव्यो पु णो यथा पुराश्वयोत रथया । वस्त्रिष्य म-
 दामह ॥ १० ॥ २ ॥ नहि ते शूर राधसोऽन्तं विन्दामि सत्रा । दशस्या नो म-
 यवन् चिदद्रिवो धियो वाजेभिराविथ ॥ ११ ॥ य ऋष्वः श्रावयत्सखा विश्वेत्स
 वेद जनिमा पुरुषुतः । ते विश्वे मानुषा युगेन्द्र हवन्ते तविषं यतस्तुचः ॥ १२ ॥
 स नो वाजेष्वविता पुरुवसुः पुरः स्थाता । मयवा वृत्रहा भुवत् ॥ १३ ॥ अभि
 वां गीरमन्यसो मदेष्टु गाय गिरा मुहा विचेतसम् । इन्द्रं नाम श्रुत्यं शाकिनं वचो
 गथा ॥ १४ ॥ इदी रेकणस्तन्ये ददिर्वसुं ददिर्वजेषु पुरुहूत वाजिनम् । नून-
 मर्थ ॥ १५ ॥ ३ ॥ विश्वेपामिरज्यन्ते वसूनां सासुहांसं चिदस्य वर्षसः । कृष-
 यतो नूनमत्यर्थ ॥ १६ ॥ महः सु वो अरमिषे स्तवामहे मीळहुपे अरङ्गमाय ज-
 न्यये । युज्ञेभिर्गीर्भिर्विश्वमनुषां मरुतामियक्षसि गायं त्वा नमसा गिरा ॥ १७ ॥
 ये प्रातयन्ते अजमभिर्गिरीणां स्तुभिरेषाम् । युज्ञं महिष्वर्यानां सुम्नं तुविष्वर्यानां
 माधुरं ॥ १८ ॥ प्रभृङ्गं दुर्मतीनामिन्द्र शविष्ठा भर रयिमस्मभ्यं युज्यं चोदयन्मते ज्येष्ठं
 चोदयन्मते ॥ १९ ॥ सन्तुः सुसन्तिरुष्ट चित्र चेतिष्ठ सूर्नुत । प्रासहा सत्राद्
 सद्गिरिं सहेन्तं भुज्यं वाजेषु पूर्यम् ॥ २० ॥ ४ ॥ आ स एतु य ईवदाँ अदेवः
 पुनमावदे । यथा चिदशो अरन्यः पृथुश्रवसि कानीतेऽस्या व्युष्यावदे ॥ २१ ॥
 एष्टिं सुदसाश्वस्यायुतासनमुप्राणां विंशतिं शता । दश श्यावीनां शता दश ज्य-
 र्याणां दश गवां सदसा ॥ २२ ॥ दश श्यावा ऋधद्रयो वीतवारास आशवः ।
 मृश नेमि नि वाष्टुः ॥ २३ ॥ दानांसः पृथुश्रवसः कानीतस्य सुरार्थसः । रथं
 हिमययं ददन्मादिष्ठः सूरिर्भुक्षिष्ठमकृत श्रवः ॥ २४ ॥ आ नो वायो महे तने

अ० ६ । अ० ४ । व० ८] ४४? [म० ८ । अ० ६ । सू० ४७ ।

आहि मखाय पाजसे । वयं हि ते चकृमा भूरि दावनें मयश्चिन्महि दावनें ॥ २५ ॥
 ॥ ५ ॥ यो अश्वैर्भिर्वहेते वस्त उस्त्रास्त्रिः सप्त सप्ततीनाम् । एभिः सोमैभिः सो-
 मसुज्जिः सोमपा दानाय शुक्रपूतपाः ॥ २६ ॥ यो मं इमं चिदु त्मनामन्दाच्चित्रं
 दावनें । अरद्वे अज्ञे नहुषे सुकृत्वनि सुकृत्तराय सुक्रतुः ॥ २७ ॥ उच्यते व-
 पुषि यः स्वराकृत वायो घृतस्नाः । अश्वैर्पितुं रजैर्पितुं शुनैर्पितुं प्राजम् तदिदं नु
 तत् ॥ २८ ॥ अथ प्रियमिषिरायं पृष्टिं सहस्रासनम् । अश्वानामिष्य वृष्णाम् ॥ २९ ॥
 गावो न यूथमप यन्ति वध्रय उप मा यन्ति वध्रयः ॥ ३० ॥ अथ यच्चारथे गणे शत-
 मुष्टौ अचिक्रदत् । अथ श्वित्नेषु विंशतिं शता ॥ ३१ ॥ शतं दासे बल्वथे वि-
 प्रस्तरुज्ज आ देदे । ते ते वायविमे जना मदन्तीन्द्रगोपा मदन्ति देवगोपाः ॥ ३२ ॥
 अथ स्या योषणा मही प्रतीची वशमश्व्यम् । अधिरुक्मा वि नीयते ॥ ३३ ॥ ६ ॥

॥ ४७ ॥ १—१८ त्रित आप्त्य ऋषिः ॥ १—१३ आदित्याः । १४—१८
 आदित्या उपाश्व देवते ॥ छन्दः—१ जगती । ४, ६—८, १२ निचृजगती । २,
 ३, ५, ६, १३, १५, १६, १८ भुरिक् त्रिष्टुप् । १०, ११, १७ स्वराद् त्रिष्टुप् ।
 १४ त्रिष्टुप् ॥ स्वरः—१, ४, ६—८, १२ निषादः । २, ३, ५, ६—११,
 १३—१८ धैवतः ॥

॥ ४७ ॥ महि वो महतामवो वरुण मित्रं दाशुषे । यमादित्या अभि द्रुहो
 रक्षथा नेमघं नशदनेहसो व ऊतयः सुऊतयो व ऊतयः ॥ १ ॥ विदा देवा अया-
 नामादित्यासो अपाकृतिम् । पक्षा वयो यथोपरिव्यस्मे शर्म यच्छतानेहसो व ऊ-
 तयः सुऊतयो व ऊतयः ॥ २ ॥ व्यस्मे अधि शर्म तत्पक्षा वयो न यन्तन । विश्वानि
 विश्ववेदसो वरुण्या मनामहेऽनेहसो व ऊतयः सुऊतयो व ऊतयः ॥ ३ ॥ यस्या
 अरांसत क्षयं जीवातुं च प्रचेतसः । मनोर्विस्वस्य धेदिम आदित्या राय ईशेऽने-
 हसो व ऊतयः सुऊतयो व ऊतयः ॥ ४ ॥ परिं णो वृणजन्नया दुर्गाणि
 रूथ्यो यथा । स्यामेदिन्द्रस्य शर्मण्यादित्यानामुतावस्य नेहसो व ऊतयः सुऊतयो
 व ऊतयः ॥ ५ ॥ ७ ॥ परिद्वृतेदना जनो गुप्मादत्तस्य वायति । देवा अद-
 भ्रमाश्च वो यमादित्या अहेतनानेहसो व ऊतयः सुऊतयो व ऊतयः ॥ ६ ॥ न
 तं त्रिगं चन त्यजो न द्रासदभि तं गुरु । यस्मा उ शर्म सप्रथ आदित्यामो अ-
 राध्वमनेहसो व ऊतयः सुऊतयो व ऊतयः ॥ ७ ॥ गुप्ते देवा अपि प्पामि नु-
 ध्यन्त इव वर्मसु । गुप्ते महो न एनसो यूयमर्भादुरुप्यतानेहसो व ऊतयः सुऊतयो व

ऊतयः ॥८॥ अर्दिनिर्ने उरुप्यत्वर्दितिः शर्म यच्छतु । माता मित्रस्यरेवतोऽर्ग्यम्णो
 यर्ग्यस्य चानेहसो व ऊतयः सु ऊतयो व ऊतयः ॥९॥ यदैवाः शर्म शरणं यद्भद्रं यद-
 नानुरम् । त्रिधातु यर्ग्यस्यरेवतोऽस्मासु वि यन्तनानेहसो व ऊतयः सुऊतयो व ऊ-
 तयः ॥१०॥॥॥ आर्दिन्या अव हि स्यताधि कूलादिव स्पर्शः । सुतीर्थमर्धतो यथानु
 ना नेपया सुगानेहसो व ऊतयः सु ऊतयो व ऊतयः ॥ ११ ॥ नेह भद्रं रजस्विने ना-
 वय नोपया उत । गर्वे च भद्रं धेनवे वीराय च श्रवस्यतेऽनेहसो व ऊतयः सुऊतयो व
 ऊतयः ॥१२॥ यदाविर्देवीच्यं देवासो अस्ति दुष्कृतम् । त्रिते तद्विध्वंमाप्त्य आरे
 हस्मर्धातनानेहसो व ऊतयः सुऊतयो व ऊतयः ॥१३॥ यच्च गोपुं दुःप्वप्यं यच्चास्मे
 दुहितर्दिवः । त्रिताय तद्विभावर्थाप्त्याय परा वहानेहसो व ऊतयः सुऊतयो व ऊतयः
 ॥१४॥ त्रिष्कं वा या कृण्वते स्रजं वा दुहितर्दिवः । त्रिते दुःप्वप्यं सर्वमाप्त्ये परि
 दग्न्यनेहसो व ऊतयः सुऊतयो व ऊतयः ॥१५॥ ६ ॥ तदन्नाय तदपसे तं भा-
 गमुपसेदुपे । त्रिताय च त्रिताय चोपो दुःप्वप्यं वहानेहसो व ऊतयः सुऊतयो व
 ऊतयः ॥१६॥ यथा कृतां यथा शफं यथ ऋणं सन्नमयामसि । एवा दुःप्वप्यं सर्वमा-
 प्ये सं नेयामस्यनेहसो व ऊतयः सुऊतयो व ऊतयः ॥ १७ ॥ अर्जेष्माद्यासनाम्
 चाभूमानागसो वयम् । उपो व यस्मादुःप्वप्यादभेष्माप तदुच्छत्वनेहसो व ऊतयः
 सुऊतयो व ऊतयः ॥ ८ ॥ १० ॥

॥ ४८ ॥ १—१५ प्रगाथः काण्व ऋषिः ॥ सोमो देवता ॥ छन्दः—१,
 २, १३ पादनिचृत्त्रिष्टुप् । १२, १५ आर्चीस्वराद् त्रिष्टुप् । ३, ७—६ विराद्
 त्रिष्टुप् । ४, ६, १०, ११, १४ त्रिष्टुप् । ५ विराद् जगती ॥ स्वरः—१—४,
 ६—१५ ध्रुवतः । ५ निपादः ॥

॥ ४८ ॥ स्यादोर्भञ्जि वयसः सुमेधा स्वाध्यो वरिचोवित्तरस्य । विश्वे
 ये देवा उत मर्त्यासो मरु ध्रुवन्तो अभि सञ्चरन्ति ॥ १ ॥ अन्तश्च प्रागा अर्दि-
 निर्भावाव्यवयाता हरसो देव्यस्य । इन्द्रविन्द्रस्य सख्यं जुषाणः श्रौष्टीव धुरमनु
 राय ऋध्याः ॥ २ ॥ अपाम सोमममृता अभूमागन्म ज्योतिरविदाम देवान् ।
 किं नूनमस्मान्कृणवदरातिः किमु धृतिरमृत मर्त्यस्य ॥ ३ ॥ शे नो भव हृद् आ
 धीत इन्दो पितेव सोम सूनवे सुशेवः । सखेव सख्यं उरुशंस धीरः प्र ण आयु-
 ज्जिनेनोम नारीः ॥ ४ ॥ इमे मा पीता यशसं उरुप्यवो रथं न गावः समनाह
 पयसु । ते मा रत्नन्तु विस्रसंश्चरित्राहुत मा स्मामाद्यवयन्तिवन्देवः ॥५॥ ११ ॥

अ० ६ । अ० ४ । व० १४] ४४३ [म० ८ । अ० ६ । सू० ४६ ।

अग्निं न मा मथितं सं दिदीपः प्र चक्षय कृणुहि वस्यसो नः । अथा हि ते मद्र
 आ सोम मन्ये रेवाँ इव प्र चरा पुष्टिमच्छ ॥ ६ ॥ इपिरेण ते मनसा मुतस्य
 भर्त्तामहि पित्र्यस्येव रायः । सोम राजन्मृगं आगूँपि तारीरहानीव सूर्यो वास-
 राणि ॥ ७ ॥ सोम राजन्मृग्या नः स्वस्ति तव स्मसि व्रत्यास्तस्य विद्धि ।
 अलति दत्त उत मन्युरिन्द्रो मा नो अर्यो अनुक्राम परा दाः ॥ ८ ॥ त्वं हि
 नस्तन्वः सोम गोपा गात्रेगात्रे निपसत्था नृचक्षा । यत्ते वयं प्रमिताम व्रतानि
 स नो मृळ सुषखा देव वस्यः ॥ ९ ॥ ऋदूदरेण सख्या सचेय्यो मा न रित्यै-
 ऋयश्च पीतः अयं यः सोमो न्यधाय्यस्मे तस्मा इन्द्रं प्रतिरमेम्यायुः ॥ १० ॥ १२ ॥
 अप त्या अस्थुरनिरा अमीवा निरत्रसन्तमिषीचीरभैषु । आ सोमो अस्माँ अरुह-
 द्विहाया अगन्म यत्र प्रतिरन्त आयुः ॥ ११ ॥ यो न इन्द्रुः पितरो हृत्सु पीतोऽ-
 मर्त्यो मर्त्या आविवेश । तस्मै सोमाय हविषा विधेम मृळीके अस्य सुमतौ स्याम
 ॥ १२ ॥ त्वं सोम पितृभिः संविद्वानोऽनु द्यावापृथिवी आ ततन्थ । तस्मै
 त इन्द्रो हविषा विधेम वयं स्याम पतयो रयीणाम् ॥ १३ ॥ त्रातारो देवा अग्नि
 वोचता नो मा नो निद्रा ईशत मोत जल्पिः । वयं सोमस्य विश्वह प्रियासः सु-
 वीरांसो विदथमा वदेम ॥ १४ ॥ त्वं नः सोम विश्वतो वयोधास्त्वं स्वविदा
 विंशा नृचक्षाः । त्वं न इन्द्र ऊतिभिः सजोषाः प्राहि पश्चात्तादुत वा पुरस्तात्
 ॥ १५ ॥ १३ ॥ ६ ॥

॥ अथ वालखिल्यम् ॥

॥ ४६ ॥ १—१० प्रस्कणवः काख ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः—
 बृहती । ३ विराड्बृहती । ५ भुरिग्वृहती । ७, ९ निचृद्बृहती । २ पङ्क्तिः । ४,
 ६, ८, १० निचृत् पङ्क्तिः ॥ स्वरः—१, ३, ५, ७, ९ मध्यमः । २, ४, ६,
 ८, १० पञ्चमः ॥

॥ ४६ ॥ अभि प्र वः सुरार्धसमिन्द्रमर्च यथा विदे । यो जगितृभ्यो प्रयवा
 पुरुवसुः महस्येणैव शिञ्जति ॥ १ ॥ शतानीकेव प्र जिगाति धृष्ण्या हन्ति नृ-
 त्राणि दाशुषे । गिरेरिव प्ररसा अस्य पिन्विरे दत्राणि पुरुभोजसः ॥ २ ॥ आ
 त्वा सुतास इन्द्रो मद्रा य इन्द्र गिर्वणः । आपो नु वज्रिन्नन्वो वयंसरः पूण-
 न्ति शूर राधसे ॥ ३ ॥ अनेहसं प्रतरणं विवर्जणं मधुः स्वादिष्टमी पिव ।
 आ यथा मन्दमानः किरासि नः प्र जुद्रेव त्मना धृपत् ॥ ४ ॥ आ नः स्तोममुप

इन्द्रादियानो अद्वयो न सोतृभिः । यं ते स्वधावन्त्स्वदयन्ति धेनव इन्द्र कण्वेषु
गतयः ॥ १ ॥ १४ ॥ उग्रं न वीरं नमसोप सेदिम विभूतिमर्चितावसुम् । उद्रीव
वज्रिन्नवतो न सिञ्च्यते क्षरन्तीन्द्र धीतर्यः यद्ध नूनं यद्धा यज्ञे यद्धा पृथिव्या-
मर्थि । अतो नो यज्ञमाशुभिर्महेमत उग्र उग्रेभिरा गंहि ॥ ७ ॥ अजिरासो हरयो
ये ते अश्वो वातो इव प्रसन्निहः । येभिरपत्यं मनुषः परीयसे येभिर्विश्वं स्व-
र्दशे ॥ ८ ॥ एतावतस्त ईमह इन्द्र सुमनस्य गोमतः । यथा प्रावो मघवन्मेध्यातिथिं यथा
नीपां तिथिं धने ॥ ९ ॥ यथा कण्वे मघवन्त्रसदस्यष्टि यथा पक्वे दशव्रजे । यथा
गोशर्ग्ये असनोर्वाजिश्वनीन्द्र गोमद्विरण्यवत् ॥ १० ॥ १५ ॥

॥ ५० ॥ १—१० पुष्टिगुः काण्व पिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः—१,
३, ५, ७ निचृद्बृहती । ६ विराद्बृहती । २, ४, ६, १० पङ्क्तिः । ८ निचृत्पङ्क्तिः ॥
स्वरः—१, ३, ५, ७, ९ मध्यमः । २, ४, ६, ८, १० पञ्चमः ॥

॥ ५० ॥ म सु श्रुतं सुरार्थसमर्चा शक्रमभिष्टये । यः सुन्वते स्तुवते काम्यं वसु
सहस्रेणैव महेते ॥ १ ॥ शतानीका हेतयो अस्य दुष्टरा इन्द्रस्य समिपो महीः । गिरिर्न भु-
ज्मा मघवन्त्सु पिन्वते यदी सुता अमन्दिपुः ॥ २ ॥ यदी सुतास इन्द्रोऽभि प्रियमम-
न्दिपुः । आपो न थायि सवनं म आ वसो दुधा इवोप दाशुपे ॥ ३ ॥ अनेहसे वो
हवमानमूतये मघवः क्षरन्ति धीतर्यः । आ त्वा वसो हवमानास इन्द्र उप स्तो-
त्रेषु दधिरे ॥ ४ ॥ आ नः सोमं स्वध्वर इया नो अत्यो न तोशते । यं ते स्व-
धावन्त्स्वदन्ति गृतर्यः पारे छन्दयसे हवम् ॥ ५ ॥ १६ ॥ म वीरमुग्रं विविचिं
धनस्पृतं विभूतिं राधसो महः । उद्रीव वज्रिन्नवतो वसुत्वना सदा पीपेथ दाशुपे
॥ ६ ॥ यद्ध नूनं पंगवति यद्धा पृथिव्यां दिवि । युजान इन्द्र हरिर्भिर्महेमत
काण्व छन्वेभिरा गंहि ॥ ७ ॥ अथिरासो हरयो ये ते अस्मिन् ओजो वातस्य
पिमति । येभिर्नि दस्युं मनुषो नियोपयो येभिः स्वः परीयसे ॥ ८ ॥ एतावत-
न्ने वसो विद्याम शूर नव्यसः । यथा प्राव एतशं कृत्व्ये धने यथा वशं दशव्रजे
॥ ९ ॥ यथा कण्वे मघवन्मेधे अच्युरे दीर्घनीये दमूनसि । यथा गोशर्ग्ये अ-
गिपासो अद्रियो मर्थि गोत्रं हरिश्चियम् ॥ १० ॥ १७ ॥

॥ ५१ ॥ १—१० पुष्टिगुः काण्व अपिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः—१, ३,
६ निचृद्बृहती । ५ विराद्बृहती । ७ बृहती । २ विराद् पङ्क्तिः । ४, ६, ८,
१० निचृत् पङ्क्तिः ॥ स्वरः—१, ३, ५, ७, ९ मध्यमः । २, ४, ६, ८, १० पञ्चमः ॥

अ० ६ । अ० ४ । व० २१] ४४५ [म० ८ । अ० ६ । सू० ५२ ।

॥ ५१ ॥ यथा मनौ सांवरणौ सोममिन्द्रापिवः सुतम् । नीपातिथौ मयव-
न्मेध्यातिथौ पुष्टिगौ शुष्टिगौ सचा ॥ १ ॥ पार्ष्णाणः प्रस्कृण्वं समसादयच्छ-
यानं जित्रिमुद्धितम् । सहस्राण्यसिपासद्वामृषिस्त्वोतो दस्यवे वृकः ॥ २ ॥ य
उक्थेभिर्न विन्धते चिकिच ऋषिचोदनः । इन्द्रं तमच्छा वद नव्यस्या मृत्यवि-
प्यन्तं न भोजसे ॥ ३ ॥ यस्मा अर्कं सप्तशीर्षाणमानृचुखिधातुमुत्तमे पदे । स
त्विमा विश्वा भुवनानि चिक्रददादिजनिष्पौस्यम् ॥ ४ ॥ यो नो दाता वसू-
नामिन्द्रं तं हूमेहे वयम् । विद्वा हंस्य सुमतिं नवीयसीं गमेम गोमति व्रजे ॥ ५ ॥
॥ १८ ॥ यस्मै त्वं वसो दानाय शिक्तसि स रायस्पोषमश्रुते । तं त्वा वयं मयव-
न्निन्द्र गिर्वणः सुतावन्तो हवामहे ॥ ६ ॥ कदा चन स्तरीरमि नेन्द्र सश्वसि दा-
शुषे । उपोपेक्षु मयवन्भूय इक्षु ते दानं देवस्य पृच्यते ॥ ७ ॥ प्र यो ननुत्ते
अभ्योजसा क्रिवि वधैः शुष्णं निघोषयन् । यदेदस्तम्भीत्प्रथयन्नमं दिवमादिज-
निष्ठ पार्थिवः ॥ ८ ॥ यस्यायं विश्व आयो दासः शेवधिपा अरिः । तिरश्चि-
द्वये रुशमे पवीरवि तुभ्येत्सो अज्यते रयिः ॥ ९ ॥ तुरण्यवो मधुमन्तं घृतश्रुतं
विप्रासो अर्कमानृचुः । अस्मे रयिः पप्रथे वृष्णयं शवोऽस्मे सुवानास इन्द्रवः
॥ १० ॥ १६ ॥

॥ ५२ ॥ १-१० आयुः काण्व ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः—१, ७
निचृद्बृहती । ३, ५ बृहती । ६ विराड् बृहती । २ पादनिचृत् पङ्क्तिः । ४, ६,
८, १० निचृत् पङ्क्तिः ॥ स्वरः—१, ३, ५, ७, ९ मध्यमः । २, ४, ६, ८, १० पञ्चमः ॥

॥ ५२ ॥ यथा मनौ विवस्वति सोमं शक्रापिवः सुतम् । यथा त्रिते छन्द इन्द्र
जुजोषस्यायौ मादयसे सचा ॥ १ ॥ पृषत्रे मेधै मातरिश्वनीन्द्रं सुवाने अमन्दयाः ।
यथा सोमं दर्शशिप्रे दशोण्ये स्यूमरश्मावृजूनसि ॥ २ ॥ य उक्थ्या कर्वला दधे
यः सोमं धृषितापिवत् । यस्मै विष्णुस्त्रीणि पदा विचक्रम उप मित्रस्य धर्मभिः
॥ ३ ॥ यस्य त्वमिन्द्र स्तोमेषु चाकनो वाजं वाजिञ्छतक्रतो । तं त्वा वयं
सुदुर्घामिव गोदुहो जुहुमसि श्रवस्यवः ॥ ४ ॥ यो नो दाता स नः पिता महां
उग्र ईशानकृत् । अर्यामन्नुग्रो मयवा पुल्लवसुगोरश्वस्य प्र दातु नः ॥ ५ ॥ २० ॥
यस्मै त्वं वसो दानाय मंहसे स रायस्पोषमिन्वति । वसूयवो वसुपतिं जनक्रतुं
स्तोमैरिन्द्रै हवामहे ॥ ६ ॥ कदा चन प्र युच्छस्युभे नि पांसि जन्मनी । तुरी-
यादित्य हवनं त इन्द्रियमा तस्यावमृतं दिवि ॥ ७ ॥ यस्मै त्वं मयवन्निन्द्र गिर्वणः

अ० ६ । अ० ४ । व० २४] ४४६ [म० ८ । अ० ६ । सू० ५४ ।

शिञ्जो शिञ्जसि वाशुपे । अस्माकं गिरं उत सुष्टुतिं वेसो कएवच्छृणुयी ह-
वम् ॥ ८ ॥ अस्तासि मन्यं पूर्व्यं ब्रह्मेन्द्राय वोचत । पूर्व्यर्कृतस्य बृहतीरनूपत
न्तोनुमेया अमृजत ॥ ९ ॥ समिन्द्रो रायो बृहतीरधूतुत सं जोगी समु सूर्यम् ।
सं शुक्रायः शुचयः सं गवांशिरः सोमा इन्द्रमगन्दिपुः ॥ १० ॥ २१ ॥

॥ ५३ ॥ १-८ मध्यः काएव ऋपिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः—१, ५,
७ विराड्बृहती । ३ आर्ची स्वराद्बृहती । २, ४, ६ निचृत् पङ्क्तिः । ८ विराद्
पङ्क्तिः ॥ स्वरः—१, ३, ५, ७ मध्यमः । २, ४, ६, ८ पञ्चमः ॥

॥ ५३ ॥ उपमं त्वा मयोत्ताञ्ज्येष्टञ्च वृषभाणाम् । पृथित्तमं मघवन्निन्द्रगो-
विदमीशानं राय ईमहे ॥ १ ॥ य आयुं कुत्समतिथिग्वमर्दयो वावृथानो द्विवेदि-
वे । तं त्वा वयं हर्यश्च शतक्रतुं वाजयन्तो हवामहे ॥ २ ॥ आ नो विश्वेषां रसं
मध्यः सिञ्चन्त्वद्रयः । ये परावर्ति सुन्विरे जनेष्वया ये अर्वावतीन्दवः ॥ ३ ॥
विश्वया जेषांसि जुहि चाव चा कृधि विश्वे सन्वन्त्वा वसु । शीष्टेषु चित्ते मदि-
रासो अंशयो यत्रा सोमस्य तृप्ससि ॥ ४ ॥ २२ ॥ इन्द्र नेदीय एदिहि मित-
मेवाभिरुतिभिः । आ शन्तम् शन्तमाभिरुभिष्टिभिरा स्वापि स्यापिभिः ॥ ५ ॥
आजितुरं मत्पतिं विश्वचर्पणिं कृधि प्रजास्वाभगम् । प्र सू तिरा शचीभिर्ये तं
उविथनः क्रतुं पुनत आनुपक् ॥ ६ ॥ यस्ते साधिष्ठोऽवसे ते स्याम भरेपुते ।
वयं होत्राभिरुत देवहूतिभिः ससवांसो मनामहे ॥ ७ ॥ अहं हि ते हरियो ब्रह्म
वाजपुराजिं यामि सदोतिभिः । त्वामिदेव तममे सर्मश्चयुर्गव्युरग्रे मथीनाम् ॥ ८ ॥ २३ ॥

॥ ५४ ॥ १—८ मातरिश्वा काएव ऋपिः ॥ १, २, ५—८ इन्द्रः । ३,
४ विश्वे देवा देवताः ॥ छन्दः—१, ५ निचृद्बृहती । ३ बृहती । ७ विराद्
बृहती । २, ४, ६, ८ निचृत् पङ्क्तिः ॥ स्वरः—१, ३, ५, ७ मध्यमः । २, ४,
६, ८ पञ्चमः ॥

॥ ५४ ॥ एतत्तदन्द्रवीर्यं गीर्भिर्गृणन्ति कारवः । ते स्तोभन्त उर्जमावन्वृतश्चुतं
प्रागसो नत्तन्वीतिभिः ॥ १ ॥ नत्तन्तु इन्द्रमवसे सुकृत्यया येषां सुतेषु मन्दसे ।
यथा संवृते अर्षदो यथा कृश एवास्मे इन्द्र मत्स्व ॥ २ ॥ आ नो विश्वे
सुजोषसो देवासो गन्तुनोष नः । वसवो रुद्रा अवसे न आ गमच्छृण्वन्तु मरु-
तो हवम् ॥ ३ ॥ एषा विष्णुर्देवनं मे सर्मस्वत्यवन्तु सप्त सिन्धवः । आपो वातः

अ० ६ । अ० ४ । व० २८] ४४७ [म० ८ । अ० ६ । सू० ५७ ।

पर्वतासो वनस्पतिः शृणोतु पृथिवी हवम् ॥ ४ ॥ २४ ॥ यदिन्द्र रात्रौ अस्ति
ते माघोनं मघवत्तम । तेन नो बोधि सध्रमाद्यो वृधे भगो दानाय वृत्रहन् ॥ ५ ॥
आजिपते नृपते त्वमिद्धि नो वाज आ वंति सुक्रतो । वीती होत्राभिरुत देववी-
तिभिः समवांसो वि शृण्वरे ॥ ६ ॥ सन्तिह्यर्य आशिष इन्द्र आयुर्जनानाम् ।
अस्मावृक्षस्व मघवृक्षुपावसे धुक्षस्व पिप्पुषीमिषम् ॥ ७ ॥ वयं त इन्द्र स्तोमैभि-
र्विधेम त्वमस्माकं शतक्रतो । महि स्थूरं शशयं रात्रौ अह्यं प्रस्कण्वाय नि
तोशय ॥ ८ ॥ २९ ॥

॥ ५५ ॥ १-५ कृशः काण्व ऋषिः ॥ प्रस्कण्वस्य दानस्तुतिर्देवता ॥ छन्दः-१
पादनिचृद्गायत्री । २, ४ गायत्री । ३, ५ अनुष्टुप् ॥ स्वरः-१, २, ४ पङ्कजः ।
३, ५ गान्धारः ॥

॥ ५५ ॥ भूरीदिन्द्रस्य वीर्यं व्यख्यमभ्यारयति । राधस्ते दस्यवे वृक ॥ १ ॥
शतं श्वेतासं उज्जणो दिवि तारो न रौचन्ते । मद्वा दिवं न तस्तभुः ॥ २ ॥ शतं
त्रेणूञ्छतं शुनः शतं चर्माणि म्लातानि शतं मे बल्वजस्तुका अरूपीणां चतुःशतम्
॥ ३ ॥ सुदेवाः स्थ काण्वायना वयोवयो विचरन्तः । अश्वांसो न चङ्क्रमत
आदित्साप्तस्य चर्किरन्तानूतस्य महि श्रवः । श्यावीरतिध्वसन्पथश्चक्षुपा चन
सन्नशे ॥ ५ ॥ ३६ ॥

॥ ५६ ॥ १-५ पृषध्रः काण्व ऋषिः ॥ १-४ प्रस्कण्वस्य दानस्तुतिः ।
५ अग्नि सूर्यौ देवते ॥ छन्दः-१, ३, ४ विराड् गायत्री । २ गायत्री । ५
निचृत् पङ्क्तिः ॥ स्वरः-१-४ पङ्कजः । ५ पञ्चमः ॥

॥ ५६ ॥ प्रति ते दस्य वे वृकराधो अदृश्यद्वयम् । वौर्न प्रथिना श्वः ॥ १ ॥
दश मह्यं पौतक्रतः सहस्रा दस्य वे वृकः । निखाद्रायो अमंहत ॥ २ ॥ शतं मे
गर्दभानां शतमूर्णावतीनाम् । शतं दासाँ अति स्रजः ॥ ३ ॥ तत्रो अग्नि प्राणी-
यत पूतक्रतायै व्यक्ता । अश्वानामिन्न यूथ्याम् ॥ ४ ॥ अचैत्यग्निश्चिह्नितुर्द्वय-
वाद्स सुमद्रथः । अग्निः शुक्रेण शोचिषा बृहत्सूरो अरोचत दिवि सूर्यो अरो-
चत ॥ ५ ॥ २७ ॥

॥ ५७ ॥ १-४ मेध्यः काण्व ऋषिः ॥ अश्विनौ देवते ॥ छन्दः-१ विराड्
त्रिष्टुप् । २, ३ निचृत्त्रिष्टुप् । ४ पादनिचृत्त्रिष्टुप् ॥ धैवतः स्वरः ॥

स० ६ । अ० ४ । व० ३१] ४४८ [म० ८ । अ० ६ । सू० ५६ ।

॥ ५७ ॥ युवं देवा क्रतुना पूर्व्येण युक्ता रथेन तत्रिपं यजत्रा । आगच्छतं
नात्तन्या शर्चीभिरिदं तृतीयं सर्वनं पिवायः ॥ १ ॥ युवां देवास्त्रयं एकादशासः
सत्याः सत्यस्य ददशे पुरस्तात् । अस्माकं यज्ञं सर्वनं जुषाणा पातं सोममश्विना
दीयन्ती ॥ २ ॥ एनाय्यं तदश्विना कृतं वा वृषभो दिवो रजसः पृथिव्याः । स-
ह्यं शंसां उन ये गविष्टां सर्वा इत्तां उप यातु पिबध्यै ॥ ३ ॥ अयं वा भागो
निहितो यजत्रेमा गिरौ नासत्योप यातम् । पिबतं सोमं मधुमन्तमस्मे म दारवा-
संभवतं शर्चीभिः ॥ ४ ॥ २८ ॥

॥ ५८ ॥ १-३ मेध्यः काएव ऋपिः ॥ १ विश्वेदेवा ऋत्विजो वा । २,
३ विश्वे देवा देवताः ॥ छन्दः—१ भुरिक् त्रिष्टुप् । २ निचृत् त्रिष्टुप् । ३
त्रिष्टुप् ॥ धैवतः स्वरः ॥

॥ ५९ ॥ यमृत्विजो बहुधा कल्पयन्तुः सचेतसो यज्ञमिमं वहन्ति । यो अ-
नूचानो ब्राह्मणो युक्त आसीत्का स्थितत्र यजमानस्य संवित् ॥ १ ॥ एक एवा-
ग्निर्वहुधा सर्भिः एकः सूर्यो विश्वमनु प्रभूतः । एकैवोपाः सर्वमिदं वि भात्येकं
वा इदं वि बभूव सर्वम् ॥ २ ॥ ज्योतिष्मन्तं केतुमन्तं त्रिचक्रं सुखं रथं सुपदं
भूरिवारम् । त्रिचक्रमया यस्य योगेऽधिजज्ञे तं वा हुवे अतिं रिक्तं पिबध्यै ॥ ३ ॥ २६ ॥

॥ ६० ॥ १—७ सुपर्णः काएव ऋपिः ॥ इन्द्रा वरुणौ देवते ॥ छन्दः—
१ जगती । २, ३ निचृजगती । ४, ५, ७ विराजगती । ६ त्रिष्टुप् ॥ स्वरः—
१-५, ७ निपादः । ६ धैवतः ॥

॥ ६१ ॥ इमानि वां भागधेयानि सिस्रत इन्द्रावरुणा म महे सुतेपुं वाम् ।
यज्ञेयं ह सर्वना भुरण्यथो यत्सुन्वते यजमानाय शिञ्जथः ॥ १ ॥ निः पिध्वंरी-
रोपधिराप आस्तामिन्द्रावरुणा महिमानमाशत । या सिस्रतु रजसः पारे अध्वनो
ययोः शत्रुर्नदिरादेव ओदते ॥ २ ॥ सत्यं तदिन्द्रावरुणा कृशस्य वां मध्वं कु-
मि दुहते सप्त वाशी । तार्भिर्दृष्ट्वांसंभवतं शुभस्पती यो वामदध्वो अभि पाति
चिनिभिः ॥ ३ ॥ यतुमुषः सौम्यां जीरादानवः सप्त स्वसारः सदनं ऋतस्य
या ह वामिन्द्रावरुणा यतुश्चतुस्ताभिर्धत्तं यजमानाय शिञ्जतम् ॥ ४ ॥ ३० ॥
अथोचाम महते सौभगाय सत्यं त्वेषाभ्यां महिमानमिन्द्रियम् । अस्मान्नि-
वन्ता यतश्चतुर्भिः सौम्येभिर्वतं शुभस्पती ॥ ५ ॥

अ० ६ । अ० ४ । व० ३४] ४४६ [म० ८ । अ० ७ । सू० ६० ।
मनीषां वाचो मतिं श्रुतमदत्तमग्रे । यानि स्थानान्यसृजन्त धीरा यज्ञं तन्वानास्त-
पसाभ्यर्पयन् ॥६॥ इन्द्रावरुणा सौमनसमहन्तं रायस्पोषं यजमानेषु धत्तम् । प्रजा-
म्पुष्टिर्भूतिप्रस्मासु धत्तं दीर्घायुत्वाय प्र तिरतं न आयुः ॥ ७ ॥ ३१ ॥

इति वालखिल्यं समाप्तम् ॥

॥ ६० ॥ १—२० भर्गः प्रागाथ ऋपिः ॥ अग्निदेवता ॥ छन्दः—१,
६, १३, १७ विराड् बृहती । ३, ५ पादनिचृद् बृहती । ११, १५ निचृद् बृहती ।
७, १६ बृहती । २ आर्चीस्वराद् पङ्क्तिः । १०, १६ पादनिचृत् पङ्क्तिः । ४, ६,
८, १४, १८, २० निचृत् पङ्क्तिः । १२ पङ्क्तिः ॥ स्वरः—१, ३, ५, ७, ९,
११, १३, १५, १७, १९ मध्यमः । २, ४, ६, ८, १०, १२, १४, १६,
१८, २० पञ्चमः ॥

॥ ६० ॥ अग्न आ याह्यग्निभिर्होतारं त्वा वृणीमहे । आ त्वामनक्तु प्रयता
हविष्मती यजिष्ठं बर्हिःसदे ॥ १ ॥ अच्छा हि त्वा सहसः सूनो अद्भिः
सुचश्चरन्त्यध्वरे । ऊर्जो नपातं घृतकेशमीमहेऽग्निं यज्ञेषु पूर्यम् ॥ २ ॥ अग्ने कविर्वेधा
असि होता पावक यक्ष्यः । मन्द्रो यजिष्ठो अध्वरेष्वीड्यो विप्रैभिः शुक्र मन्माभिः
॥ ३ ॥ अद्रोघमा बहोशतो यविष्ठ्य देवां अजस्र वीतये । अभि प्रयांसि सुधिता वसो
गहि मन्दस्व धीतिभिर्हितः ॥ ४ ॥ त्वमित्सप्रथा अस्यग्ने त्रातर्क्यतस्कुविः । त्वां
विप्रासः समिधान दीदिव आ विवासन्ति वेधसः ॥ ५ ॥ ३२ ॥ शोचां शोचिष्ठ दीद्विदि
विशे मयो रास्व स्तोत्रे महां असि । देवानां शर्मन्मम सन्तु सूरयः शत्रूपादः स्व-
ग्नयः ॥ ६ ॥ यथा चिद्वृद्धमतसमग्ने सज्जूर्वासि क्षमि । एवा दद मित्रमहो यो
अस्मधुग्दुर्मन्मा कश्च वेनति ॥ ७ ॥ मानो मर्त्याय रिपवै रत्नस्विने मायशसाय रीरथः ।
अस्त्रैश्चिस्तरणिभिर्यविष्ठ्य शिवेभिः पाहि प्रायुभिः ॥ ८ ॥ पाहि नो अग्न एकया
प्राह्युत द्वितीयया प्राहि गीभिस्तिष्ठभिर्रुजाम्पते प्राहि चतस्रभिर्वसो ॥ ९ ॥ प्रादि
विश्वस्माद्रक्षसो अरावणः प्र स्म वाजेषु नोऽव । त्वामिद्धि नेदिष्ठं देवतातय
आपि नक्षामहे वृधे ॥ १० ॥ ३३ ॥ आ नो अग्ने वयोवृधं रयि पावक शंस्य रास्या
च न उपमाते पुरुस्पृहं सुनीती स्वयंशस्तरम् ॥ ११ ॥ येन वंसां पृतेनासु शर्व-
तस्तरन्तो अर्य आदिशः । स त्वं नो वर्य प्रयसा शचीवयो जिन्या धियो वसु-
विदः ॥ १२ ॥ शिशानो वृषभो यथाग्निः मृद्धो दविध्वन् । निग्मा अस्य द-
नवो न प्रतिघृषे सुजम्भः सहसो ब्रुहः ॥ १३ ॥ नहि ते अग्ने वृषभ प्रतिघृषे

जम्भासो यद्विनिष्टसे । स त्वं नो होतुः सुहुतं हविष्कृष्टि वंस्वा नो वार्या पुरु
॥ १४ ॥ शेषे वनेषु प्रात्रोः सं त्वा मर्तास इन्धते । अतन्द्रो हव्या वहसि हवि-
ष्कृत आदिहेवेषु राजसि ॥ १५ ॥ ३४ ॥ सप्त होतास्तमिदीकृते त्वाग्ने सुत्य-
जमर्हयम् । भिनत्स्यष्टिं तपसा वि शोचिषा प्राग्ने तिष्ठ जनां अति ॥ १६ ॥
अग्निमग्नि यो आग्निं हुवेम वृक्तवर्हिपः । अग्निं हितप्रयसः शश्वतीष्वा होतारं
वर्षणीनाम् ॥ १७ ॥ केतेन शर्मन्तसचते सुपामयग्ने तुभ्यं चिकित्वना । इषयया
नः पुरुषयमा भेर वाजं नेदिष्टमृतये ॥ १८ ॥ अग्ने जरितविशपतिस्तेपानो देव
रुत्तसः । अप्रोपिवान्गृहपतिर्महा असि दिवस्पायुर्दुरोणयुः ॥ १९ ॥ मा नो रज
आ वंशीदावृणी वसो मा यातुर्यातुमावताम् । पुरोगव्यूत्यनिगामप जुधमग्ने सेध
रजस्विनः ॥ २० ॥ ३५ ॥

॥ ६१ ॥ १—१८ भर्गः प्रागाथ ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः—१,
५, ११, १५, निचृद्बृहती । ३, ६ विराद्बृहती । ७, १७ पादनिचृद्बृहती ।
१३ बृहती । २, ४, १० पङ्क्तिः । ६, १४, १६ विराद् पङ्क्तिः । ८, १२, १८
निचृत् पङ्क्तिः ॥ स्वरः—१, ३, ५, ७, ९, ११, १३, १५, १७ मध्यमः । २,
४, ६, ८, १०, १२, १४, १६, १८ पञ्चमः ॥

॥ ६१ ॥ उभयं शृणवच्च न इन्द्रो अर्वाग्निदं वचः । सत्राच्या मघवा सो-
मपीतये धिया शर्विष्ठ आ गमत् ॥ १ ॥ तं हि स्यराजं वृषभं तमोजसे धिषणे
निष्टवत्ततुः । उतोपमानां प्रथमो नि पीदसि सोमकामं हि ते मनः ॥ २ ॥ आ
वृषस्व पुरुवसो सुतस्येन्द्रान्यसः । विद्वा हि त्वा हरिवः पृतसु सांसहिमधृष्टं चिद-
धृषणिम् ॥ ३ ॥ अप्रोमिसत्य मघवन्तथेदसदिन्द्र क्रत्वा यथा वशः । सनेम
वाजं नवं शिप्रिन्नवसा मन् चिच्यन्तो अद्रिवः ॥ ४ ॥ शग्ध्युः पु शचीपत इन्द्र
विदवाभिस्तृतिभिः । भगं न हि त्वा यशसं वसुविदमनु शूर चरामसि ॥ ५ ॥ ३६ ॥
पुरो अरवस्य पुरुकृद्वाप्तस्युत्सो देव हिरण्ययः । नकिर्हि दानं परिमर्धिपत्त्वे
यय्यामि तदा भर ॥ ६ ॥ त्वं ह्येहि चरवे विदा भगं वसुत्तये । उद्वावृषस्व
मय्यन्गविष्य उदिन्द्रारवमिष्ये ॥ ७ ॥ त्वं पुरु सहस्राणि शतानि च यूथा
दानाय महेते । आ पुरन्दरं चकृप विप्रवचस इन्द्रं गायन्तोऽवसे ॥ ८ ॥ अ-
ग्निरो वा यदविशद्विप्रो वेन्द्र ते वचः । स प्र ममन्दक्षाया शतक्रतो प्राचामन्यो
अर्धमन ॥ ९ ॥ उग्रवाहुर्ब्रह्मकृत्वा पुरन्दरो यदि मे शृणवद्धवम् । वसूयत्रो व-
सुपति शतक्रतुं स्तोमिरिन्द्रं हवामहे ॥ १० ॥ ३७ ॥ न प्रापासो मनामहे नारा-

अ० ६ । अ० ४ । व० ४१] ४५१ [म० ८ । अ० ७ । सू० ६२ ।

यासो न जल्वहवः । यदिन्विन्द्रं वृषणं सचा सुते सखायं कृणवामहे ॥ ११ ॥
उग्रं युयुज्म पृतनासु सासहिमृणकातिमदाभ्यम् । वेदा भूमं चित्सनितास्थीतमो
वाजिनं यमिदू नशत् ॥ १२ ॥ यत् इन्द्र भयामहे ततो नो अभयं कृधि । मघ-
वञ्छगिध तव तन्न ऊतिभिर्वि द्विषो वि मृधो जहि ॥ १३ ॥ त्वं हि राधस्पते
राधसो महः क्षयस्यासि विधतः । तं त्वा वयं मघवन्निन्द्र गिर्वणः सुतावन्तो ह-
वामहे ॥ १४ ॥ इन्द्रः स्पृकृत वृत्रहा परस्पा नो वरेण्यः । स नो रक्षिपच्चरमं
स मध्यमं स पश्चात्पातु नः पुरः ॥ १५ ॥ ३८ ॥ त्वं नः पश्चादधरादुत्तरा-
त्पुर इन्द्र नि पाहि विश्वतः । आरे अस्मत्कृणुहि दैव्यं भयमारे हेतीरदेवीः
॥ १६ ॥ अद्याद्या श्वः श्व इन्द्र त्रास्व परे च नः । विश्वा च नो जरितृन्त्स-
त्पते अहा दिवा नक्तं च रक्षिषः ॥ १७ ॥ प्रभङ्गी शूरो मघवा तुवीमघ्नः सम्मि-
श्लो वीर्याय कम् । उभा ते ब्राह्म वृषणा शतक्रतो नि या वज्रं मिमिक्षतुः ॥ १८ ॥ ३९ ॥

॥ ६२ ॥ १—१२ प्रगाथः काण्व ऋपिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः—१,
३, ६, १०, ११ निचृत् पङ्क्तिः । २, ५ विराट् पङ्क्तिः । ४, १२ पङ्क्तिः । ७
निचृद्बृहती । ८, ९ बृहती ॥ स्वरः—१—६, १०—१२ पञ्चयः । ७—९ मध्यमः ॥

॥ ६२ ॥ प्रो अस्मा उपस्तुतिं भरता यजुर्जोषति । उक्थैरिन्द्रस्य माहितं वयो वर्ध-
न्ति सोमिनो भद्रा इन्द्रस्य रातयः ॥ १ ॥ अयुजो असमो नृभिरेकः । कृषीर-
यास्यः । पूर्वोरिति प्र वावृथे विश्वा जतान्योजसा भद्रा इन्द्रस्य रातयः ॥ २ ॥
आहितेन चिदर्वता जीरदानुः सिपासति । प्रवाच्यामिन्द्र तत्तव वीर्याणि करिष्य-
तो भद्रा इन्द्रस्य रातयः ॥ ३ ॥ आ याहि कृणवाम तु इन्द्र ब्रह्माणि वर्धना ।
येभिः शविष्ठ चाकनो भद्रमिह श्रवस्यते भद्रा इन्द्रस्य रातयः ॥ ४ ॥ धृषत-
श्चिद्धृषन्मनः कृणोपीन्द्र यत्तुम् । तीव्रैः सोमैः सपर्यतो नमोभिः प्रतिभूषतो
भद्रा इन्द्रस्य रातयः ॥ ४ ॥ अथ चष्ट ऋचीपमोऽनुतां इव मानुषः । जुष्टी दक्ष-
स्य सोमिनः सखायं कृणुते युजं भद्रा इन्द्रस्य रातयः ॥ ६ ॥ ४० ॥ विश्वे न
इन्द्र वीर्यं देवा अनु क्रतुं ददुः । भुवो विश्वस्य गोपतिः पुरुषुत भद्रा इन्द्रस्य रा-
तयः ॥ ७ ॥ गृणे तदिन्द्र ते शर्व उपमं देवतातये । यद्धंसि वृत्रमोजसा शचीपते
भद्रा इन्द्रस्य रातयः ॥ ८ ॥ समनेव वपुष्यतः कृणवन्मानुषा युगा । विदे
तदिन्द्रश्चेतनमघं श्रुतो भद्रा इन्द्रस्य रातयः ॥ ९ ॥ उजातमिन्द्र ते शर्व उजा-
मुत्तव क्रतुम् । भूरिङो भूरि वावृधुर्मघवन्तव शर्माणि भद्रा इन्द्रस्य रातयः ॥ १० ॥

॥ ६६ ॥ तर्गेभिर्वो विद्वंसुमिन्द्रं सुवार्धं उतये । बृहद्वायन्तः सुतसौमे
 ज्ञाने ह्ये भर्तुं न कारिणम् ॥ १ ॥ न यं दुध्रा वरन्ते न स्थिरा मुखे मर्दे सु-
 शिषमर्णवः । य आदित्या शशमानाय सुन्वते दाता जरित्र उक्थ्यम् ॥ २ ॥
 यः शक्रो मृधो अदव्यो यो वा कीजो हिरण्ययः । स ऊर्वस्य रेजयत्यपावृत्ति-
 मिन्द्रो गन्धस्य वृत्रहा ॥ ३ ॥ निखातं चित्रः पुरुसम्भृतं वसूदिद्वपति दाशुपे ।
 वर्जो मृशिपो ह्ययं इत्कगुदिन्द्रः क्रत्या यथा वशत् ॥ ४ ॥ यद्वावन्यं पुरुषुत
 पुना चिच्छुर नृणाम् । वयं तत्त इन्द्र सं भरामसि यज्ञमुक्थं तुरं वचः ॥ ५ ॥
 ॥ ५८ ॥ गन्ता सोमेषु पुरुदूत वज्रिवो मदाय युक्त सोमपाः । त्वमिद्वि ब्रह्मकृते
 नाम्नं वसु देष्टुः सुन्वते भुवः ॥ ६ ॥ वयमेनमिदा ह्योऽपीपेमेह वज्रिणम् । त-
 म्मा उ अय सोमना सुतं भरा नूनं भूपत श्रुते ॥ ७ ॥ वृकश्चिदस्य वारुण उ-
 ग्रमधिरा वयुनेषु भूपति । सोमं नः स्तोमं जुजुषाण आ गृहीन्द्र प्र चित्रया धिया
 ॥ ८ ॥ कदू न्यस्याकृतमिन्द्रस्यास्ति पौंस्यम् । केनो नु कं श्रोमतेन न शुश्रुवे
 जनुषः परि वृत्रहा ॥ ९ ॥ कदू महीरधृष्टा अस्यु तविषीः कदू वृत्रघ्नो अस्तृतम् ।
 इन्द्रो विश्वान्येकनाटो अहर्दश उत क्रत्वा पणीसुभि ॥ १० ॥ ४६ ॥ वयं घां
 ते अपर्च्येन्द्र ब्रह्माणि वृत्रहन् । पुरुतमासः पुरुदूत वज्रिवो भृतिं न प्र भरामसि
 ॥ ११ ॥ पूर्वादिचक्रि त्वं तुविकूर्मिजाशसो हवन्त इन्द्रोतयः । तिरश्चिद्वयः स-
 युना नसो गहि शविष्ट श्रुधि मे हवम् ॥ १२ ॥ वयं घां ते त्वे इहन्द्र विप्रा
 अपि प्सि । नहि त्वदन्यः पुरुदूत कश्चन मयवन्नस्ति मर्दिता ॥ १३ ॥ त्वं
 नो अस्या अमेनून जुधोभिर्गस्तेरवं स्पृधि । त्वं न उती तव चित्रया धिया
 शिक्ता शविष्ट गातुवित् ॥ १४ ॥ सोम इहः सुतो अस्तु कलयो मा विभीतन ।
 अपेदेप ध्वस्मायति स्वयं वेषो अपायति ॥ १५ ॥ ५० ॥

॥ ६७ ॥ १-२१ मन्स्यः सामदो मान्यो वा मैत्रावरुणिर्वहवो वा मत्स्या
 जालनदा अपयः ॥ आदित्या देवताः ॥ छन्दः-१-३, ५, ७, ९, १३-१५,
 २१ निचृद्गायत्री । ४, १० विराड् गायत्री । ६, ८, ११, १२, १६-२०
 गायत्री ॥ पदजः स्वरः ॥

॥ ६७ ॥ त्वानु जुत्रिषां अवं आदित्यान्याचिषामहे । सुमृळीकां अभिष्टये
 ॥ १ ॥ मित्रो नो अत्यहति वरुणः पर्पदयमा । आदित्यासो यथा विदुः ॥ २ ॥
 तेषां हि चित्रमुक्थ्यं वरुणमस्ति दाशुपे । आदित्यानामङ्कृते ॥ ३ ॥ महि वो

अ० ६ । अ० ५ । व० २] ४५५ [म० ८ । अ० ७ । सू० ६८ ।

महतामवो वरुण मित्रार्यमन् । अवांस्या वृणीमहे ॥ ४ ॥ जीवान्नो अभि धेत-
नादित्यासः पुरा हथात् । कद्धं स्थ हवनश्रुतः ॥ ५ ॥ ५१ ॥ यद्धः आन्तार्य
सुन्वते वरुथमस्ति यच्छर्दिः । तेना नो अर्धि वोचत ॥ ६ ॥ अस्ति देवा अंहो-
रुर्वस्ति रत्नमनागसः । आदित्या अर्द्धुतैनसः ॥ ७ ॥ मा नः सेतुः सिपेदयं महे
वृणक्तु नस्परि । इन्द्र इद्धि श्रुतो वशी ॥ ८ ॥ मा नो मृचा रिपूणां वृजिना-
नामविष्यवः । देवा अभि प्र मृक्षत ॥ ९ ॥ उत त्वामदिते मद्यहं देव्युपे ब्रुवे ।
सुमृळीकामभिष्टये ॥ १० ॥ ५२ ॥ पर्षि दीने गभीर आं उग्रपुत्रे जिघांसतः ।
मार्किस्तोकस्य नो रिषत् ॥ ११ ॥ अनेहो न उरुव्रज उरुचि वि प्रसर्तवे । कृधि
लोकाय जीवसे ॥ १२ ॥ ये मूर्धानः क्षितीनामदब्धासः स्वयंशसः । वृता रक्षन्ते
अद्रुहः ॥ १३ ॥ ते न आस्यो वृकाणामादित्यासो मुमोचत । स्तेनं वृद्धमिवा-
दिते ॥ १४ ॥ अपो पु ण इयं शरुरादित्या अप दुर्मतिः । अस्मदेत्वजधनुषी
॥ १५ ॥ ५३ ॥ शश्वद्धि वः सुदानव आदित्या ऊतिभिर्वयम् । पुरा नूनं बुभु-
ज्महे ॥ १६ ॥ शश्वन्तं हि प्रचेतसः प्रतियन्तं चिदेनसः । देवाः कृणुथ जीवसे
॥ १७ ॥ तत्सु नो नव्यं सन्यस आदित्या यन्मुमोचति । वन्धाद्धमिवादिते
॥ १८ ॥ नास्माकमस्ति तत्तर आदित्यासो अतिष्कदे । यूयमस्मभ्यं मृळत
॥ १९ ॥ मा नो हेतिर्विवस्वत आदित्याः कृत्रिमा शरुः । पुरा नु जरसो वधीत्
॥ २० ॥ वि पु द्वेषो व्यहृतिमादित्यासो वि संहितम् । विष्वग्वि बृहता रपः
॥ २१ ॥ ५४ ॥ ४ ॥

॥ ६८ ॥ १-१६ प्रियमेध ऋषिः ॥ १-१३ इन्द्रः । १४-१६ अज्ञा-
श्वमेधयोर्दानस्तुतिर्देवता ॥ छन्दः-१ अनुष्टुप् । ४, ७ विराडनुष्टुप् । १० निचृ-
दनुष्टुप् । २, ३, १५ गायत्री । ५, ६, ८, १२, १३, १७, १९ निचृद्गायत्री ।
११ विराड्गायत्री ६, १४, १८ पादनिचृद्गायत्री । १६ आर्चीस्वराद्गायत्री ॥
स्वरः-१, ४, ७, १० गान्धारः । २, ३, ५, ६, ८, ९, ११-१६ पद्मः ॥

॥ ६८ ॥ आ त्वा रथं यथोतये सुम्नाय वर्तयामसि । तुर्विकूर्मिमृतीपद्मिन्द्र
शर्विष्ठ सत्पते ॥ १ ॥ तुर्विशुष्म तुर्विकृतो शचीवो विश्वया मते । आ पमाथ
महित्वना ॥ २ ॥ यस्य ते महिना महः परि ज्मायन्तमीयतुः । हस्ता वज्रं हि-
रययम् ॥ ३ ॥ विश्वानरस्य वस्पतिमनागतस्य शवसः । एवैश्च चर्षणीनामृती
हुवे रथानाम् ॥ ४ ॥ अभिष्टये सदाष्टं स्वर्मीब्हेषु यं नरः । नाता हवन्त उतये
॥ ५ ॥ १ ॥ परोमात्रमृचीषममिन्द्रमुग्रं सुरार्थसम् । ईशानं चिद्धमृताम् ॥ ६ ॥

अ० ६ । अ० ५ । व० ६] ४५७ [म० ८ । अ० ८ । सू० ७० ।

परि चनिष्कदिन्द्राय ब्रह्मोद्यतम् ॥ ६ ॥ आ यत्पतन्त्येन्यः सुदुया अनपस्फुरः ।
अपस्फुरं गृभायत सोममिन्द्राय पातवे ॥ १० ॥ ६ ॥ अपादिन्द्रो अपादिग्नि-
विश्वे देवा अमत्सत । वरुण इन्द्रिह जयत्तमापो अभ्यनूपत वृत्सं संशिवरीरिव
॥ ११ ॥ सुदेवो असि वरुण यस्य ते सप्त सिन्धवः । अनुत्तरन्ति काकुदं सूर्यं सुपिरा-
मिव ॥ १२ ॥ यो व्यतीरफाणयत्सुयुक्तां उप दाशुषे । तको नेता तदिदृष्टुमा
यो अमुच्यत ॥ १३ ॥ अतीदु शक्र ओहत इन्द्रो विश्वा अति द्विपः । भिनत्क-
नीन ओदनं पच्यमानं परो गिरा ॥ १४ ॥ अर्भको न कुमारकोऽधि तिष्ठन्नवं
रथ । स पक्षन्महिषं मृगं पित्रे मात्रे विभुक्रतुम् ॥ १५ ॥ आ तू सुशिष दम्पते रथं तिष्ठा
हिरण्ययम् । अर्धं द्युक्तं सचेवहि सहस्रपादमरुपं स्वस्तिगामनेहसम् ॥ १६ ॥ तं
धेमिस्था नमस्विन्न उप स्वराजमासतै । अर्थं चिदस्य सुधितं यदेतव आवर्तयन्ति
दावने ॥ १७ ॥ अनु प्रत्रस्यीकसः प्रियमेशास एषाम् । पूर्वामनु प्रयति वृक्त-
चर्हिषो हितप्रयस आशत ॥ १८ ॥ ७ ॥ ७ ॥

॥ ७० ॥ १-१५ पुरुहन्मा ऋपिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ इन्द्रः—१ पादनि-
चृद्बृहती । ५, ७ विराड् बृहती । ३ निचृद् बृहती । ८, १० आर्ची स्वराड्
बृहती । १२ आर्ची बृहती । ६, ११ बृहती । २, ६ निचृत् पङ्क्तिः । ४ पङ्क्तिः ।
१३ उष्णिक् । १५ निचृदुष्णिक् । १४ भुरिगनुष्टुप् ॥ स्वरः—१, ३, ५, ७-१२
मध्यमः । २, ४, ६ पञ्चमः । १३, १५ ऋषभः । १४ गान्धारः ॥

॥ ७० ॥ यो राजा चर्पणीनां याता रथेभिरग्निगुः । विश्वासां तरुता पृत-
नानां ज्येष्ठो यो वृत्रहा गृणो ॥ १ ॥ इन्द्रं तं शुम्भ पुरुहन्मन्त्रवसे यस्य हिता वि-
धर्तरि । हस्ताय वज्रः प्रति धायि दर्शतो महो दिवे न सूर्यः ॥ २ ॥ नक्षिष्टं कर्मणा
नशद्यश्चकार सदावृधम् । इन्द्रं न युजैर्विश्वगूर्तमृभ्वसमधृष्टं धृण्वोजसम् ॥ ३ ॥
अपाब्धमुग्रं पृतनासु सासहि यस्मिन्महीरुरुजयः । सं धेनवो जायमाने अनो-
नवुर्धावः क्षामो अनोनवुः ॥ ४ ॥ यद्याव इन्द्र ते शतं शतं भूमीकृत स्युः ।
न त्वा वज्रिन्तसहस्रं सूर्या अनु न जातमष्ट रोदसी ॥ ५ ॥ ८ ॥ आ पत्राय म-
हिना वृष्ण्या वृषन्विश्वा शविष्ट शवसा । अस्मां अत्र मयवन्गोमति वृजे चधि-
ञ्चित्राभिस्तृतिभिः ॥ ६ ॥ न सीमदेव आपदिपं दीर्घायो मर्त्यः । एतन्वा विध
एतंशा युयोजते हरी इन्द्रो युयोजते ॥ ७ ॥ तं वो महो महायमिन्द्रं जानायम-
क्षणिम् । यो गाधेषु य आरणेषु हव्यो वाजेष्वस्ति हव्यः ॥ ८ ॥ उद् पु णो
वसो महे मृशस्व शूर राधसे । उद् पु महे मयवन्मवत्तय उदिन्द्र श्रवसे महे ॥ ९ ॥

ओ३म्

॥ ऋग्वेदसंहिता ॥

ऋष्यादिसंवलिता ।

वैदिकयन्त्रालयस्थपण्डितैर्बहुसंहितानुसारेण

संशोधिता ।

अजमेरीय वैदिक यन्त्रालये

मुद्रिता

सृष्ट्यब्दाः १६७२६४६००१

सं० १६५७ वि०

॥ ओ३म् ॥

॥ ऋग्वेदः ॥

॥ संहितापाठः ॥

—:○:○*○:○:—

॥ १ ॥ १-६ मधुच्छन्दा ऋषिः ॥ अग्निर्देवता ॥ गायत्री छन्दः ॥ ष-
ड्जः स्वरः ॥

॥ १ ॥ अग्निमीळे पुरोहितं यज्ञस्य देवमृत्विजम् । होतारं रत्नधातमम् ॥ १ ॥
अग्निः पूर्वेभिर्ऋषिभिरीड्यो नूतनैरुत । स देवाँ एह वक्षति ॥ २ ॥ अग्निना रयि-
मश्रवत्पोषमेव दिवेदिवे । यशसं वीरवत्तमम् ॥ ३ ॥ अग्ने यं यज्ञमध्वरं विश्वतः प-
रिभूरसि । स इद्वेषु गच्छति ॥ ४ ॥ अग्निर्होता कविक्रतुः सत्यश्चित्रश्रवस्तमः ।
देवो देवेभिरा गमत् ॥ ५ ॥ १ ॥ यदङ्ग दाशुषे त्वमग्ने भद्रं कश्मिष्यसि । तवेत्त-
त्सत्यमङ्गिरः ॥ ६ ॥ उप त्वाग्ने दिवेदिवे दोषावस्तर्धिया वयं । नमो भरन्त एम-
सि ॥ ७ ॥ राजन्तमध्वराणां गोपामृतस्य दीदिविम् । वर्धमानं स्वे दमे ॥ ८ ॥ स
नः पितेव सूनवेऽग्रे सूपायनो भव । सचस्वा नः स्वस्तये ॥ ९ ॥ २ ॥

॥ २ ॥ १-६ मधुच्छन्दा ऋषिः ॥ देवता-१-३ वायुः । ४-६ इन्द्रवायू ।
७-९ मित्रावरुणौ ॥ छन्दः-१, २ पिपीलिका मध्या निचृद् गायत्री । ६ निचृद्
गायत्री । ३-५, ७-९ गायत्री ॥ षड्जः स्वरः ॥

॥ २ ॥ वायुवा याहि दर्शतेमे सोमा अरंकृताः । तेषां पाहि शुधी हवम् ॥ १ ॥
वाय उक्थेभिर्जरन्ते त्वामच्छा जरितारः । सुतसोमा अहविदः ॥ २ ॥ वायो तव
प्रपृञ्चन्ती धेना जिगाति दाशुषे । उरूची सोमपीतये ॥ ३ ॥ इन्द्रवायू इमे सुता उप
प्रयोभिरा गतम् । इन्द्रवो वामुशन्ति हि ॥ ४ ॥ वायुविन्द्रश्च चेतयः सुतानां वाजि-
नीवसू । तावा यातमुप द्रवत् ॥ ५ ॥ ३ ॥ वायुविन्द्रश्च सुन्वत आ यातमुप नि-
ष्कृतम् । मच्चिव त्था धिया नरा ॥ ६ ॥ मित्रं हुवे पूतदक्षं वरुणं च विशादसम् । धि-

यं घृताचीं सार्धन्ता ॥ ७ ॥ ऋतेन मित्रावरुणावृतावृथावृतस्पृशा । क्रतु
साधे ॥ ८ ॥ कृवी नो मित्रावरुणा तुविज्ञाता उरुक्षया । दक्षं दधाते अप्सं

॥ ३ ॥ १-१२ मधुच्छन्दा ऋषिः ॥ देवता-१-३ अश्विनौ । ४-
७-६ विश्वे देवाः । १०-१२ सरस्वती ॥ छन्दः-२ निचृद् गायत्री । ४-
पिपीलिका मध्या निचृद् गायत्री । १, ३, ५-१०, १२ गायत्री ॥ षड्जः स्वरः

॥ ३ ॥ अश्विना यज्वरीरिषो द्रवत्पाणी शुभस्पती । पुरुभुजा चतुस्यतम् ॥
अश्विना पुरुदंससा नरा शवीरया धिया । धिष्ण्या वनतं गिरः ॥ २ ॥ दत्ता
सुता नासत्या वृक्तवर्हिषः । आ यातं रुद्रवर्तनी ॥ ३ ॥ इन्द्रा याहि चिः
इमे त्वायवः । अरवीभिस्तना पूतासः ॥ ४ ॥ इन्द्रा याहि धियेपितो
सुतार्यतः । उप ब्रह्माणि वाघतः ॥ ५ ॥ इन्द्रा याहि तूतुजान उप ब्रह्माणि
। सुते दधिष्व नरचनः ॥ ६ ॥ ५ ॥ ओमोसश्चर्पणीधृतो विश्वे देवास आ ग
दाश्वांसो दाशुषः सुतम् ॥ ७ ॥ विश्वे देवासो अप्तरः सुतमा गन्तुर्णयः । उसा
इव स्वसराणि ॥ ८ ॥ विश्वे देवासो अस्मिन् एहिमायासो अद्रुहः । मेधं जुपन्त
वन्हयः ॥ ९ ॥ प्रावका नः सरस्वती वाजेभिर्वाजिनीवती । यज्ञं वष्टु धियावसुः
॥ १० ॥ चोदयित्री सूनृतानां चेतन्ती सुमतीनां । यज्ञं दधे सरस्वती ॥ ११ ॥
महो अर्णः सरस्वती प्र चेतयति केतुना । धियो विश्वा वि राजति ॥ १२ ॥ ६ ॥ १ ॥

॥ ४ ॥ १-१० मधुच्छन्दा ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः-३ विराड् गा-
यत्री । १० निचृद् गायत्री । १, २, ४-६ गायत्री ॥ षड्जः स्वरः ॥

॥ ४ ॥ सुरूपकृत्तुमूतये सुदुघामिव गोदुहे । जुहुमसि द्यविद्यवि ॥ १ ॥
उप नः सवना गहि सोमस्य सोमपाः पिव गोदा इद्रेवतो मदः ॥ २ ॥ अथा ते
अन्तमानां विद्याम सुमतीनाम् । मा नो अति ख्य आ गहि ॥ ३ ॥ परेहि
विग्रमस्तृतमिन्द्रं पृच्छा विप्रश्चितम् । यस्ते सखिभ्य आ वरम् ॥ ४ ॥ उत ब्रुवन्तु नो
निदो निरन्यतश्चिदारत । दधाना इन्द्र इदुवः ॥ ५ ॥ ७ ॥ उत नः सुभगां अरिर्वो-
चेयुर्दस्म कृष्टयः । स्यामेदिन्द्रस्य शर्मणि ॥ ६ ॥ एमाशुमाशवे भर यज्ञश्रियं नृमा-
दंनम् । पतयन्मन्वयत्सखम् ॥ ७ ॥ अस्य पीत्वा शतक्रतो घनो वृत्राणामभवः । मावो
वाजेषु वाजिनम् ॥ ८ ॥ तं त्वा वाजेषु वाजिनं वाजयामः शतक्रतो । धनानामिन्द्र
स्नातये ॥ ९ ॥ यो रायोर्हं वर्निर्महान्सुपारः सुन्वतः सखा । तस्मा इन्द्राय गायत
॥ १० ॥ ८ ॥

अ० १ । अ० १ । व० १३] ३ [म० १ । अ० ४ । सू० १५ ।

॥ १-१० मधुच्छन्दा ऋषिः ॥ इन्द्रविष्कृतम् ॥ ३ ॥ अग्ने सुखतमे
 ३ पिपीलिकामध्या निचृद् गायत्री । ५-१४ ॥ स्तृणीत बर्हिर्ननुष्यू-
 गायत्री । २ आर्च्युष्णिक् । ४, १० गायत्र्यन्तामृताष्टयो द्वारो देवी-
 ५ ॥ आ त्वेता नि पीवतेन्द्रमभि प्र गायत । सा सुपेशसास्मिन्यज्ञ उप-
 तमं पुरुषामीशानं वार्याणाम् । इन्द्रं सोमे सचा सुतेरा दैव्या कवी । यज्ञं
 आ भुवत्स श्ये स पुरन्व्याम् । गमद्वाजेभिरा स नः ॥ ३ ॥ ऋवः । बर्हिः सीद-
 हरी समत्सु शत्रवः । तस्मा इन्द्राय गायत ॥ ४ ॥ सुतपावे सुता इमस्तु केवलः
 वीतये । सोमांसो दध्याशिरः ॥ ५ ॥ ६ ॥ त्वं सुतस्य पीतये त्वम् ॥ ११ ॥
 जायथाः । इन्द्र ज्यैष्ठ्याय सुक्रतो ॥ ६ ॥ आ त्वा विशन्त्वाशवः सोम ॥
 र्वणः । शं ते सन्तु प्रचेतसे ॥ ७ ॥ त्वां स्तोमा अवीवृधन्त्वामुक्था शतक्र
 वर्धन्तु नो गिरः ॥ ८ ॥ अक्षितोतिः सनेदिमं वाजमिन्द्रः सहस्रिणम् । यस्मि
 श्वानि पौस्या ॥ ९ ॥ मा नो मर्ता अभि द्रुहन्तूनोमिन्द्र गिर्वणः । ईशानो
 वया वधम् ॥ १० ॥ १० ॥

॥ ६ ॥ १-१० मधुच्छन्दा ऋषिः ॥ देवता-१-३ इन्द्रः । ४, ६, ८, ९,
 मरुतः । ५, ७ मरुत इन्द्रश्च । १० इन्द्रः ॥ छन्दः-२ विराड् गायत्री । ४, ८
 निचृद् गायत्री । १, ३, ५-७, ९, १० गायत्री ॥ षड्जः स्वरः ॥

॥ ६ ॥ युञ्जन्ति ब्रध्नमरुषं चरन्तं परि तस्थुषः । रोचन्ते रोचना द्विवि ॥ १ ॥
 युञ्जन्त्यस्य काम्या हरी विपक्षसा रथे । शोणा धृष्ण नृवाहसा ॥ २ ॥ केतुं कृ-
 एवन्केतवे पेशो मर्या अपेशसे । समुषद्विरजायथाः ॥ ३ ॥ आदह स्वधामनु पु-
 नर्गर्भत्वमेरिरे । दधाना नाम यज्ञियम् ॥ ४ ॥ वीलु चिदारुजबुभिर्गुहा चिदिन्द्र व-
 द्विभिः । अविन्द उस्त्रिया अनु ॥ ५ ॥ ११ ॥ देवयन्तो यथा मृतिमच्छा विदद्वसुं
 गिरः । महामनूषत श्रुतम् ॥ ६ ॥ इन्द्रेण संहि दक्षसे सज्जग्मानो अविभ्युषा । मन्द्र
 समानवर्चसा ॥ ७ ॥ अनवद्यैरभिधुभिर्मखः सहस्वदर्चति । गणैरिन्द्रस्य काम्यैः
 ॥ ८ ॥ अतः परिज्मन्ना गहि द्विवो वा रोचनादधि । समस्मिन्नृज्जते गिरः ॥ ९ ॥
 इतो वा सातिमीमहे द्विवो वा पार्थिवाधि । इन्द्रं महो वा रजसः ॥ १० ॥ १२ ॥

॥ ७ ॥ १-१० मधुच्छन्दा ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः-२, ४ निचृद्गा-
 यत्री । ८, १० पिपीलिकामध्या निचृद् गायत्री । ९ पादनिचृद् गायत्री । १, ३,
 ५-७ गायत्री ॥ षड्जः स्वरः ॥

यं वृताचीं साधन्ता ॥ ७ ॥ अद्रेमर्केभिरकिणः । इन्द्रं वाणीरनूपत ॥ १ ॥ इन्द्र
शाधे ॥ ८ ॥ कुवी नो मिवावर्ययुजा । इन्द्रो वज्री हिरण्ययः ॥ २ ॥ इन्द्रो दीर्घाय

॥ ३ ॥ १-१२ मधुर्वे गोभिरद्रिमैरयत् ॥ ३ ॥ इन्द्र वाजेषु नोऽव सहस्र-
७-६ विश्वे देवाः । अतिभिः ॥ ४ ॥ इन्द्रं वयं मेहाधन इन्द्रमर्भे हवामहे । युजं
पिपीलिका मध्या नि १३ ॥ स नो वृषन्नमुं चरुं सत्रादावन्नपा वृधि । अस्मभ्य-
॥ ३ ॥ अग्निं तुज्जेतुज्जे य उत्तरे स्तोमा इन्द्रस्य वज्रिणः । न विन्धे अस्य

अरिवन्ता पुरुदं वृषा यूथेव वंसगः कृष्टीरियत्योजसा । ईशानो अप्रतिष्कृतः ॥ ८ ॥
सुता नासन्तां वसूनामिरज्यति । इन्द्रः पञ्च क्षितीनाम् ॥ ६ ॥ इन्द्रं वो विश्व-
इमे त्वामहे जनेभ्यः । अस्माकमस्तु केवलः ॥ १० ॥ १४ ॥ २ ॥

सुता ८ ॥ १-१० मधुच्छन्दा ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः-१, ५, ८, नि-
१ गायत्री । २ प्रतिष्ठा गायत्री । १० वर्धमाना गायत्री । ३, ४, ६, ७, ९ गायत्री ॥
इजः स्वरः ॥

॥ ८ ॥ एन्द्रं सानसि रयिं सजित्वानं सदासहम् । वर्षिष्ठमृतये भर ॥ १ ॥
नि येन मुष्टिहत्यया नि वृत्रा रुणधामहे । त्वोतासो न्यर्वता ॥ २ ॥ इन्द्र त्वो-
तासु आ वयं वज्रं घना ददीमहि । जयेम संयुधि स्पृधः ॥ ३ ॥ वयं शूरेभिर-
स्त्वभिरिन्द्र त्वया युजा वयं । सासह्यार्म पृतन्यतः ॥ ४ ॥ महां इन्द्रः परश्च तु
महित्वमस्तु वज्रिणो । यौनि प्रथिना शर्वः ॥ ५ ॥ १५ ॥ समोहे वा य आशत
नरस्तोकस्य सन्तितौ । विप्रासो वा धियायवः ॥ ६ ॥ यः कुक्षिः सोमपातमः
समुद्र ईव पिन्वते । उर्वीराणो न काकुदः ॥ ७ ॥ एवा ह्यस्य सूनृता विरुषी
गोमती मही । पक्वा शाखा न दाशुपे ॥ ८ ॥ एवा हि ते विभूतय उतय इन्द्र
मावते । सद्यश्चित्सन्ति दाशुपे ॥ ९ ॥ एवा ह्यस्य काम्या स्तोम उक्थं च शंस्या ।
इन्द्राय सोमपीतये ॥ १० ॥ १६ ॥

॥ ६ ॥ १-१० मधुच्छन्दा ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः-१, ३, ७, १० निचृद्
गायत्री । ५, ६ पिपीलिकामध्या निचृद् गायत्री । २, ४, ८, ९ गायत्री ॥ पङ्जः स्वरः ॥

॥ ६ ॥ इन्द्रेहि मत्स्यन्वसो विश्वेभिः सोमपर्वभिः । महां अभिष्टिरोजसा
॥ १ ॥ धमेनं सजता सुते मन्दिमिन्द्राय मन्दिने । चक्रि विश्वानि चक्रये ॥ २ ॥
मत्स्वा सुशिष्य मन्दिभिः स्तोमैभिर्विश्वचर्षणे । सचैषु सवनेष्वा ॥ ३ ॥ असृग्र-
मिन्द्र ते गिरः प्रति त्वामुदहासत । अजोपा वृषभं पतिम् ॥ ४ ॥ सं चोदय चि-

त्रमर्वाग्राध इन्द्र वरेण्यम् । असदित्तै विभु प्रविष्कृतम् ॥ ३ ॥ अग्ने सुखतमे
चोदयेन्द्र राये रभस्वतः । तुर्विद्युम्न यशस्वतः ॥ ४ ॥ स्तृणीत बर्हिर्ननुषगृ-
पृथु श्रवो बृहत् । विश्वायुर्धेह्यक्षितम् ॥ ७ ॥ अस्मे धेहि प्यन्तामृतावृथो द्वारो देवी-
तमम् । इन्द्र ता रथिनीरिषः ॥ ८ ॥ वसोरिन्द्रं वसुपतिं ग सुपेशसास्मिन्यज्ञ उप
होम गन्तारमृतये ॥ ९ ॥ सुतेसुते न्यौकसे बृहद्वृहत् एदरिग दैव्या कवी । यज्ञं
॥ १० ॥ १८ ॥ वः । बर्हिः सीद-

॥ १० ॥ १-१२ मधुच्छन्दा ऋषिः ॥ इन्द्रोदेवता ॥ छन्दः केवलः
६ विराडनुष्टुप् । ८ निचृदनुष्टुप् ४ । भुरिगुणिक । ७, ९-१२ सू ॥ ११ ॥
गान्धारः स्वरः ॥ ४ ऋषभः स्वरः ॥

॥ १० ॥ गायन्ति त्वा गायत्रिणोऽर्चन्त्यर्कमर्किणः । ब्रह्माणस्त्वा शसत्री
उदंशमिव येमिरे ॥ १ ॥ यत्सानोः सानुमारुहद्भूर्यस्पष्ट कर्तव्यम् । तदिन्द्रो अर्थः
तति यूथेन वृष्णिरेजति ॥ २ ॥ युच्वा हि केशिना हरी वृषणा कच्युषा । अथा
न इन्द्र सोमपा गिरामुपश्रुतिं चर ॥ ३ ॥ एहि स्तोमो अभि स्वराभि गृणीह्या
रुव । ब्रह्म च नो वसो सचेन्द्र यज्ञं च वर्धय ॥ ४ ॥ उक्थमिन्द्राय शंस्यं वर्धनं
पुरुनिष्विधे । शक्रो यथा सुतेषु णो शरणत्सख्येषु च ॥ ५ ॥ तमित्सखित्व
ईमहे तं राये तं सुवीर्ये । स शक्र उत नः शक्रदिन्द्रो वसुदयमानः ॥ ६ ॥ १६ ॥
सुविवृतं सुनिरजमिन्द्र त्वादातमिद्यशः । गत्रामप ब्रजं वृधि कृणुष्व राथो
अद्रिवः ॥ ७ ॥ नहि त्वा रोदसी उभे ऋत्रायमाणमिन्वतः । जेषः सर्व्वतीरुपः
सं गा अस्मभ्यं धूनुहि ॥ ८ ॥ आश्रुत्कर्ण श्रुधी हवं नू चिदधिष्व मे गिरः ।
इन्द्र स्तोममिमं मम कृष्वायुजश्चिदन्तरम् ॥ ९ ॥ विद्वा हि त्वा वृषतमं वाजेषु हव-
नश्रुतम् । वृषतमस्य हूमह ऊतिं सहस्रसातमाम् ॥ १० ॥ आ तू न इन्द्र कौशिक
मन्दसानः सुतं पिब । नव्यमायुः प्र सू तिर कृधी सहस्रसामृषिम् ॥ ११ ॥ परि
त्वा गिर्वणो गिर इमा भवन्तु विश्वतः । वृद्धायुमनु वृद्धयो जुष्टा भवन्तु जुष्टयः
॥ १२ ॥ २० ॥

॥ ११ ॥ १-८ जेता मधुच्छन्दस ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ अनुष्टुप्
छन्दः ॥ गान्धारः स्वरः ॥

॥ ११ ॥ इन्द्रं विश्वा अवीवृधन्त्समुद्रव्यचसं गिरः । रथीतमं रथीनां वाजा-
नां सत्पतिं पतिम् ॥ १ ॥ सख्ये तं इन्द्र वाजिनो मा भेम शवसस्पते । त्वामभि

अ० १ । अ० १ । व० ८] ६ [म० १ । अ० ४ । सू० १३ ।

यं वृताञ्चीं साधन्ता ॥ ७ ॥ ॥ पूर्वोऽरिन्द्रस्य रातयो न विदस्यन्त्युतयः । यदी-
शाथे ॥ ८ ॥ कवी नो मित्रावर्त मयम् ॥ ३ ॥ पुरां भिन्दुर्गुवा कविरर्मितौजा अजा-

॥ ३ ॥ १-१२ मणो धर्ता वृज्जी पुरुषुतः ॥ ४ ॥ त्वं वलस्य गोप्रतोऽ-
७-६ विश्वे देवाः । देवा अविभ्युपस्तुज्यमानास आविपुः ॥ ५ ॥ तत्राहं शूर
पिपीलिका मध्या ध्रुमावदन् । उपातिष्ठन्त गिर्वणो विदुष्टे तस्य कारवः ॥ ६ ॥

॥ ३ ॥ अर्धतुं त्वं शुष्णमवातिरः । विदुष्टे तस्य मेधिगस्तेषां श्रवांस्युत्तिर
अश्विन्ना पुरुंशानमोजसाभि स्तोमा अनूपत । सहस्रं यस्य रातय उत वा सन्ति
सुता नासः ॥ २१ ॥ ३ ॥

इमे त्वा १२ ॥ १-१२ मेधातिथिः काण्व ऋपिः ॥ अग्निर्देवता ॥ गायत्री
सुता ॥ पद्मः स्वरः ॥

॥ १२ ॥ अग्निं दूतं वृणीमहे होतारं विश्ववेदसम् । अस्य यज्ञस्य सुक्रतुम्
॥ १ ॥ अग्निमग्निं हवीमभिः सदा हवन्त विश्वपतिम् । हव्यवाहं पुरुप्रियम् ॥ २ ॥

अग्ने देवा इहा वह जज्ञानो वृक्तवर्हिषे । असि होता न ईड्यः ॥ ३ ॥ तां उ-
शतो वि बोधय यदग्ने यासि दूत्यम् । देवैरा सत्सि वर्हिषि ॥ ४ ॥ घृताहवन

दीदिवः प्रति ण्म रिपतो दह । अग्ने त्वं रत्नस्विनः ॥ ५ ॥ अग्निनाग्निः स-
मिध्यते कविर्गृहपतिर्युवा । हव्यवाह जुहास्यः ॥ ६ ॥ २२ ॥ कविमग्निमुपस्तुहि

सत्यधर्माणमध्वरे । देवममीवचातनम् ॥ ७ ॥ यस्त्वामग्ने हविष्पतिर्दूतं देव सप-
र्यति । तस्य स्म प्राविता भव ॥ ८ ॥ यो अग्निं देववीतये हविष्मा आविवा-
ति । तस्मै पावक मृळ्य ॥ ९ ॥ स नः पावक दीदिवोऽग्ने देवा इहा वह । उप

यज्ञं हविश्च नः ॥ १० ॥ स नः स्तवान् आ भर गायत्रेण नवीयसा । रयिं
वीरवतीमिपम् ॥ ११ ॥ अग्ने शुक्लेण शोचिषा विश्वाभिर्देवहूतिभिः । इमं स्तोमं
जुषस्व नः ॥ १२ ॥ २३ ॥

॥ १३ ॥ मेधातिथिः काण्व ऋपिः ॥ १ इध्मः समिद्धो वाग्निः । २ तनू-
नपात् । ३ नराशंसः । ४ इळः । ५ वर्हिः । ६ देवीद्वारः । ७ उपासानक्ता ।

८ दैव्यौ होतारौ प्रचेतसौ । ९ तिस्रो देव्यः सरस्वतीळाभारत्यः । १० त्वष्टा ।
११ वनस्पतिः । १२ स्वाहाकृतयः ॥ गायत्री छन्दः ॥ पद्मः स्वरः ॥

॥ १३ ॥ सुसमिद्धो न आ वह देवा अग्ने हविष्मते । होतः पावक यन्ति
च ॥ १ ॥ मधुमन्तं तनूनपायज्ञं देवेषु नः कवे । अग्रा कृणुहि वीतये ॥ २ ॥

नराशंसमिह प्रियमस्मिन्यज्ञ उप ह्वये । मधुजिह्वं हविष्कृतम् ॥ ३ ॥ अग्ने सुखतमे
रथे देवाँ ईळित आ वह । अस्मि होता मनुर्हितः ॥ ४ ॥ स्तृणीत बर्हिर्ननुपगृ-
तपृष्ठं मनीषिणः । यत्रामृतस्य चक्षणम् ॥ ५ ॥ वि श्रयन्तामृतावृथो द्वारो देवी-
रसश्चतः । अद्या नूनं च यष्टवे ॥ ६ ॥ २४ ॥ नक्तोषासां सुपेशसास्मिन्यज्ञ उप
ह्वये । इदं नो बर्हिर्नासदे ॥ ७ ॥ ता सुजिह्वा उप ह्वये होतारा दैव्या कवी । यज्ञं
नो यज्ञतामिमम् ॥ ८ ॥ इळा सरस्वती मही तिस्रो देवीर्मयोभुवः । बर्हिः सीद-
न्त्वस्त्रिधः ॥ ९ ॥ इह त्वष्टारमग्रियं विश्वरूपमुप ह्वये । अस्माकमस्तु केवलः
॥ १० ॥ अवं सृजा वनस्पते देव देवेभ्यो हविः । प्र दातुरस्तु चेतनम् ॥ ११ ॥
स्वाहा यज्ञं कृणोतनेन्द्राय यज्वनो गृहे । तत्र देवाँ उप ह्वये ॥ १२ ॥ २५ ॥

॥ १४ ॥ १-१२ मेधातिथिः काण्व ऋषिः ॥ विश्वे देवा देवताः ॥ गायत्री
छन्दः ॥ षड्जः स्वरः ॥

॥ १४ ॥ ऐभिरग्ने दुवो गिरो विश्वेभिः सोमपीतये । देवेभिर्याहि यज्ञं च
॥ १ ॥ आ त्वा कण्वा अहूपत गृणन्ति विप्र ते धियः । देवेभिरग्न आ गहि ॥ २ ॥
इन्द्रवायू बृहस्पति मित्राग्निं पूषणं भर्गम् । आदित्यान्मारुतं गणम् ॥ ३ ॥ प्र वो भि-
यन्त इन्द्रो मत्सरा मादयिष्णवः । द्रप्सा मध्वश्चमूषदः ॥ ४ ॥ ईळते त्वामवस्यवः
कण्वासो वृक्तवर्हिषः । हविष्मन्तो अरङ्कृतः ॥ ५ ॥ घृतपृष्ठा मनोयुजो ये त्वा व-
हन्ति बह्वयः । आ देवान्सोमपीतये ॥ ६ ॥ २६ ॥ तान्यजत्राँ ऋतावृथोऽग्ने प-
त्रीवतस्कृधि । मध्वः सुजिह्व पायय ॥ ७ ॥ ये यजत्रा य ईड्यास्ते ते पिवन्तु जि-
ह्वया । मधोरग्ने वर्षदकृति ॥ ८ ॥ आर्कीं सूर्यस्य रोचनाद्विभ्वान्देवाँ उपवृधः ।
विप्रो होतेह वक्षति ॥ ९ ॥ विश्वेभिः सोम्यं मध्वस्य इन्द्रेण वायुना । पिवा मि-
त्रस्य धामभिः ॥ १० ॥ त्वं होता मनुर्हितोऽग्ने यज्ञेषु सीदसि । सेमं नो अध्वरं
यज ॥ ११ ॥ युक्त्वा हारुषी रथे हरितो देव रोहितः । ताभिर्देवाँ इहा वह ॥ १२ ॥ २७ ॥

॥ १५ ॥ १-१२ मेधातिथिः काण्व ऋषिः ॥ देवता-ऋतवः । १ इन्द्रः । २
मरुतः ३ त्वष्टा । ४ अग्निः । ५ इन्द्रः । ६ मित्रावरुणौ । ७-१० । द्रवि-
णोदाः । ११ अश्विनौ । १२ अग्निः ॥ गायत्री छन्दः ॥ षड्जः स्वरः ॥

॥ १५ ॥ इन्द्र सोमं पिवं ऋतुना त्वा विशन्तिवन्दवः । मत्सरासस्तदोक्तसः
॥ १ ॥ मरुतः पिवन्त ऋतुना प्रोत्राद्यज्ञं पुनीतन । यूयं हि ष्ठा सुदानवः ॥ २ ॥
अभि यज्ञं गृणीहि नो श्रावो नेष्टः पिवं ऋतुना । त्वं हि रत्नधा अस्मि ॥ ३ ॥

अ० १ । अ० १ । व० ३२] = [म० १ । अ० ४ । सू० १७ ।

अग्ने देवा इहा वह सादया योनिषु त्रिषु । परिं भूष पिबं ऋतुना ॥ ४ ॥ ब्रा-
ह्मणादिन्द्र रायंसः पित्रा सोममृत्तूरुनु । तवेद्धि सख्यमस्तुतम् ॥ ५ ॥ युवं दत्तं धृ-
तवत् भित्रावरुण दूळभम् । ऋतुना यज्ञमाशये ॥ ६ ॥ २८ ॥ इविणोदा द्रविणसो
ग्रावहस्तासो अश्वरे । यज्ञेषु देवमीळते ॥ ७ ॥ इविणोदा ददातु नो वसूनि यानि
शृण्वरे । देवेषु ता वनामहे ॥ ८ ॥ इविणोदाः पिपीषति जुहोत प्र च तिष्ठत ।
नेष्टादुभिर्गिष्यत ॥ ९ ॥ यत्त्वा तुरीयमृतुभिर्द्रविणोदो यजामहे । अथ स्मा नो
ददिर्भव ॥ १० ॥ अश्विना पिबतं मधु दीर्घग्री शुचित्रता । ऋतुना यज्ञवाहसा
॥ ११ ॥ गार्हपत्येन सन्त्य ऋतुना यज्ञनीरसि । देवान्देवयते यज ॥ १२ ॥ २६ ॥

॥ १६ ॥ १-६ मेधातिथिः काण्वः ॥ इन्द्रो देवता ॥ गायत्री छन्दः ॥
षड्ज स्वरः ॥

॥ १६ ॥ आ त्वा वहन्तु हरयो वृषणं सोमपीतये । इन्द्रं त्वा सूरचक्षसः ॥ १ ॥
इमा धाना घृतस्तुवो हरीं इहोषं वक्षतः । इन्द्रं सुखतमे रथे ॥ २ ॥ इन्द्रं प्रातर्ह-
वामह इन्द्रं प्रयत्यश्वरे । इन्द्रं सोमस्य पीतये ॥ ३ ॥ उप नः सुतमा गृहि हरिभि-
रिन्द्र केशिभिः । सुते हित्वा हवामहे ॥ ४ ॥ सेमं नः स्तोममा गृह्येदं सर्वं सुतम् ।
गौरो न तृप्तिः पिब ॥ ५ ॥ ३० ॥ इमे सोमांस इन्द्रवः सुतासो अधि वर्हिषि ।
तां इन्द्र सहसे पिब ॥ ६ ॥ अयं ते स्तोमो अश्रियो हविस्पृगस्तु शन्तमः । अथा
सोमं सुतं पिब ॥ ७ ॥ विश्वमित्सर्वं सुतमिन्द्रो मदाय गच्छति । वृत्रहा सोम-
पीतये ॥ ८ ॥ सेमं नः काममा पूर्ण गोभिरश्वैः शतक्रतो । स्त्वाम त्वा स्वाध्यः
॥ ९ ॥ ३१ ॥

॥ १७ ॥ १-६ मेधातिथिः काण्व ऋषिः ॥ इन्द्रावरुणौ देवते ॥ छन्दः-२
यवमध्या विराड् गायत्री । ४ पादनिचृद् गायत्री । ५ भुरिगार्ची गायत्री । ६ निचृद्
गायत्री । ८ पिपीलिकामध्या निचृद् गायत्री । १, ३, ७, ९ गायत्री ॥ षड्जः
स्वरः ॥

॥ १७ ॥ इन्द्रावरुणयोरुहं सम्राजोस्व आ वृणे । ता नो मृळत ईदृशे ॥ १ ॥
गन्तास हि स्थोऽवसे हवं विप्रस्य मावतः । धर्तारा चर्षणीनाम् ॥ २ ॥ अनुकामं
तर्पयेथाभिन्द्रावरुण राय आ । तावां नेदिष्ठमीमहे ॥ ३ ॥ युवाकु हि शचीनां युवाकु
सुमतीनां । भूयाम वाजदाव्नाम् ॥ ४ ॥ इन्द्रः सहस्रदाव्नां वरुणः शंस्यानाम् । क्रतु-

अ० १ । अ० १ । व० ३७] ६ [म० १ । अ० ५ । सू० १६ ।

भवत्युक्थ्यः ॥ ५ ॥ ३२ ॥ तयोरिदं वसा वयं सनेम नि च धीमहि । स्यादुत प्र-
रेचनम् ॥ ६ ॥ इन्द्रावरुण वामहं हुवे चित्राय राधसे । अस्मान्त्सु जिग्युषस्कृतम्
॥ ७ ॥ इन्द्रावरुण नू तु वां सिषासन्तीषु धीष्वा । अस्मभ्यं शर्मयच्छतम् ॥ ८ ॥ प्र
वामश्रोतु सुष्टुतिरिन्द्रावरुण यां हुवे । यामृधार्थे सधस्तुतिम् ॥ ९ ॥ ३३ ॥ ४ ॥

॥ १८ ॥ १-६ मेधातिथिः काण्व ऋषिः ॥ देवता-१-३ ब्रह्मणस्पतिः ।
४ ब्रह्मणस्पतिरिन्द्रश्च सोमश्च । ५ बृहस्पतिदक्षिणे । ६-८ सदसस्पतिः । ९
सदसस्पतिर्नाराशंसो वा ॥ छन्दः—१ विराड् गायत्री । ३, ६, ८ पिपीलि-
कामध्या निचृद्गायत्री । ४ निचृद्गायत्री । ५ पादनिचृद्गायत्री । २, ७, ९ गायत्री ॥
षड्जः स्वरः ॥

॥ १८ ॥ सोमानं स्वरणं कृणुहि ब्रह्मणस्पते । कृत्तीर्वन्तं य औशिजः ॥ १ ॥
यो रेवान्यो अमीवहा वसुवित्पृष्टिवर्धनः । स नः सिषक्तु यस्तुरः ॥ २ ॥ मा नः
शंसो अरुरुषो धूर्तिः प्रणङ् मर्त्यस्य । रक्षा णो ब्रह्मणस्पते ॥ ३ ॥ स धा वीरो
न रिष्यति यमिन्द्रो ब्रह्मणस्पतिः । सोमो हिनोति मर्त्यम् ॥ ४ ॥ त्वं तं ब्रह्मणस्पते
सोम इन्द्रश्च मर्त्यम् । दक्षिणा पात्वंहसः ॥ ५ ॥ ३४ ॥ सदसस्पतिमद्भुतं प्रियमि-
न्द्रस्य काम्यम् । सनि मेधामयासिषम् ॥ ६ ॥ यस्माद्वते न सिध्यति यज्ञो विप्रश्चि-
तश्चन । स धीनां योगमिन्वति ॥ ७ ॥ आदधोति हविष्कृतिं प्राञ्च कृणोत्यध्वरम् ।
होत्रा देवेषु गच्छति ॥ ८ ॥ नराशंसं सुष्टुष्टमपश्यं सप्रथस्तमम् । दिवो न स-
वामखसम् ॥ ९ ॥ ३५ ॥

॥ १९ ॥ १-६ मेधातिथिः काण्व ऋषिः ॥ देवता—अग्निर्मरुतश्च ॥
छन्दः—२ निचृद्गायत्री । ६ पिपीलिकामध्या निचृद्गायत्री । १, ३-८ गायत्री ॥
षड्जः स्वरः ॥

॥ १९ ॥ प्रति त्यं चारुमध्वरं गोपीथाय प्र ह्यसे । मरुद्भिरश् आ गहि
॥ १ ॥ नहि देवो न मर्त्यो महस्तव क्रतुं परः । मरुद्भिरश् आ गहि ॥ २ ॥ ये महो
रजसो विदुर्विश्वे देवासो अद्रुहः । मरुद्भिरश् आ गहि ॥ ३ ॥ य उत्रा अर्कमा-
नृचुरनाधृष्टास ओजसा । मरुद्भिरश् आ गहि ॥ ४ ॥ ये शुभ्रा घोरवर्षसः सु-
क्षत्रासो रिशार्दसः । मरुद्भिरश् आ गहि ॥ ५ ॥ ३६ ॥ ये नाकस्याधि रोचने
दिवि देवास आसते । मरुद्भिरश् आ गहि ॥ ६ ॥ य ईद्वयन्ति पर्वतान् तिरः सं-
मुद्रमर्णवम् । मरुद्भिरश् आ गहि ॥ ७ ॥ आ ये तन्वन्ति रश्मिस्तिरः समुद्रमोजसा ।

अ० १ । अ० २ । व० ३] १० [म० १ । अ० ५ । सू० २२ ।

मरुद्भिरसु आ गंहि ॥ ८ ॥ अभि त्वां पूर्वपीतये सृजामि सोम्यं मधु । मरुद्भिरसु
आ गंहि ॥ ९ ॥ ३७ ॥ १ ॥

॥ २० ॥ १-८ मेधातिथिः काण्व ऋषिः ॥ देवता-ऋभवः ॥ छन्दः-३
विराड् गायत्री । ४ निचृद्गायत्री । ५, ८ पिपीलिकामध्या निचृद्गायत्री । १, २,
६, ७ गायत्री ॥ पङ्क्तयः स्वरः ॥

॥ २० ॥ अयं देवाय जन्मने स्तोमो विप्रैभिरासया । अकारि रत्नधातमः
॥ १ ॥ य इन्द्राय वचोयुजां तत्तुर्धनमा हरीं । शमीभिर्यज्ञमांशत ॥ २ ॥ तत्त-
न्नासत्याभ्यां परिज्मानं सुखं रथं । तत्तन्धेनुं सवर्धुधाम् ॥ ३ ॥ युवाना पितरा
पुनः सत्यमन्त्रा ऋजूयवः । ऋभवो विष्टयक्रत ॥ ४ ॥ सं वो मदासो अग्नेतेन्द्रेण
च मरुत्वता । आदित्येभिश्च राजभिः ॥ ५ ॥ १ ॥ उत त्वं चमसं नवं त्वष्टुर्व-
वस्य निष्कृतम् । अर्कत चतुरः पुनः ॥ ६ ॥ ते नो रत्नानि धत्तन् त्रिरा साक्षानि
सुन्वते । एकमेकं सुशस्तिभिः ॥ ७ ॥ अधारयन्त वह्नयोऽभजन्त सुकृत्यया । भागं
देवेषु यज्ञियम् ॥ ८ ॥ २ ॥

॥ २१ ॥ १-६ मेधातिथिः काण्व ऋषिः ॥ देवते-इन्द्राग्नी ॥ छन्दः-२ पिपी-
लिकामध्या निचृद्गायत्री । ५ निचृद्गायत्री । १, ३, ४, ६ गायत्री ॥ पङ्क्तयः स्वरः ॥

॥ २१ ॥ इहेन्द्राग्नी उपह्वये तयोरिति मुश्मसि । ता सोमं सोमपातमा ॥ १ ॥
ता यज्ञेषु प्र शंसतेन्द्राग्नी शुम्भता नरः । ता गायत्रेषु गायत ॥ २ ॥ ता मित्रस्य
प्रशस्तय इन्द्राग्नी ता हवामहे । सोमपा सोमपीतये ॥ ३ ॥ उग्रा सन्ता हवामह उ-
पेदं सर्वनं सुतम् । इन्द्राग्नी एह गच्छताम् ॥ ४ ॥ ता महन्ता सदस्पती इन्द्राग्नी रत्नं
उब्जतम् । अप्रजाः सन्त्वत्रिणः ॥ ५ ॥ तेन सत्येन जायतमधि प्रचेतुने पदे । इन्द्राग्नी
शर्म यच्छतम् ॥ ६ ॥ ३ ॥

॥ २२ ॥ १-२१ मेधातिथिः काण्व ऋषिः ॥ देवता-१-४ अश्विनौ ।
५-८ सविता । ९, १० अग्निः । ११ देव्यः । १२ इन्द्राणीवरुणान्यग्नाय्यः ।
१३, १४ धावापृथिव्यौ । १५ पृथिवी । १६ विष्णुर्देवो वा । १७-२१ विष्णुः ॥
छन्दः-१-३, ८, १२, १७, १८ पिपीलिकामध्या निचृद्गायत्री । ६, १९ नि-
चृद्गायत्री । १५ विराड् गायत्री । ४, ५, ७, ९-११, १३, १४, १६, २०,
२१ गायत्री ॥ पङ्क्तयः स्वरः ॥

॥ २२ ॥ प्रातर्युजा वि बोधयाभिवनावेह गच्छताम् । अस्य सोमस्य पीतये
 ॥ १ ॥ या सुरथा रथीतमोभा देवा दिविस्पृशा । अश्विना ता हवामहे ॥ २ ॥
 या वां कशा मधुमत्यश्विना मूनृतावती । तया यज्ञं मिमिक्षताम् ॥ ३ ॥ नहि वाम-
 स्ति दूरके यत्रा रथेन गच्छथः । अश्विना सोमिनो गृहम् ॥ ४ ॥ हिरण्यपाणि-
 मृतये सवितारमुप ह्वये । स चेत्ता देवता पदम् ॥ ५ ॥ ४ ॥ अपां नपातमवसे स-
 वितारमुप स्तुहि । तस्य व्रतान्युशमसि ॥ ६ ॥ विभक्तारं हवामहे वसोश्चित्रस्य
 राधसः । सवितारं नृचक्षसम् ॥ ७ ॥ सखाय आ नि षीदत सविता स्तोम्यो नु
 नः । दाता राधांसि शुम्भति ॥ ८ ॥ अग्ने पत्नीरिहा वह देवानामुशतीर्य ।
 त्वष्टारं सोमपीतये ॥ ९ ॥ आ आ अग्न इहावसे होत्रा यविष्ठ भारतीम् । वरुणी
 धिषणां वह ॥ १० ॥ ५ ॥ अभि नो देवीरवसा महः शर्मणा नृपत्नीः । अर्च्छि-
 न्नपत्राः सचन्ताम् ॥ ११ ॥ इहेन्द्राणीमुप वह्ये वरुणानीं स्वस्तये । अग्रायीं सो-
 मपीतये ॥ १२ ॥ मही द्यौः पृथिवी च न इमं यज्ञं मिमिक्षताम् । पिपृतां नो भरी-
 मभिः ॥ १३ ॥ तयोरिदधृतवत्पयो विप्रा रिहन्ति धीतिभिः । गन्धर्वस्य ध्रुवे पदे
 ॥ १४ ॥ स्योना पृथिवि भवानृक्षरा निवेशनी । यच्छा नः शर्म सप्रथः ॥ १५ ॥ ६ ॥
 अतो देवा अवन्तु नो यतो विष्णुर्विचक्रमे । पृथिव्याः सप्त धामभिः ॥ १६ ॥
 इदं विष्णुर्वि चक्रमे त्रेधा नि दधे पदम् । समूहमस्य पांसुरे ॥ १७ ॥ त्रीणि पदा
 वि चक्रमे विष्णुर्गोपा अदाभ्यः । अतो धर्माणि धारयन् ॥ १८ ॥ विष्णोः कर्मा-
 णि पश्यतु यतो व्रतानि पस्पशे । इन्द्रस्य युज्यः सखा ॥ १९ ॥ तद्विष्णोः परमं
 पदं सदा पश्यन्ति सूरयः । दिवी च चक्षुराततम् ॥ २० ॥ तद्विप्रासो विपन्यवो जा-
 गृवांसः समिन्धते । विष्णोर्यत्परमं पदम् ॥ २१ ॥ ७ ॥

॥ २३ ॥ १—२४ मेधातिथिः काण्व ऋषिः ॥ देवता-१ वायुः । २, ३
 इन्द्रवायू । ४—६ मित्रावरुणौ । ७—९ इन्द्रो मरुत्वान् । १०—१२ विश्वे देवाः ।
 १३—१५ पूषा । १६—२२ आपः । २३—२४ अग्निः ॥ छन्दः—१—१८
 गायत्री । १९ पुरजषिणक् । २० अनुष्टुप् । २१ प्रतिष्ठा । २२—२४ अनुष्टुप् ॥
 स्वरः—१—१८, २१ षड्जः । १९ ऋषभः । २०, २२—२४ गान्धारः ॥

॥ २३ ॥ तीव्राः सोमांस आ गङ्गाशीर्विन्तः सुता इमे । वायो तान्प्रस्थिता-
 निब ॥ १ ॥ उभा देवा दिविस्पृशेन्द्रवायू हवामहे । अस्य सोमस्य पीतये ॥ २ ॥
 इन्द्रवायू मनोजुवा विप्रा हवन्त ऊतये । सहस्राक्षं धियस्पती ॥ ३ ॥ मित्रं वयं

अ० १ । अ० २ । व० १३] १२ [म० १ । अ० ६ । सू० २४ ।

हवामहे वरुणं सोमपीतये । जज्ञाना पूतदक्षसा ॥ ४ ॥ ऋतेन यावतावृथावृतस्य
ज्योतिषस्पती । ता मित्रावरुणा हुवे ॥ ५ ॥ ८ ॥ वरुणः प्राविता भुवन्मित्रो
विश्वाभिरुतिभिः । करंतां नः सुरार्थसः ॥ ६ ॥ मरुत्वंतं हवामहे इन्द्रमा सोम-
पीतये । सज्जर्गणेन तम्पतु ॥ ७ ॥ इन्द्रज्येष्ठो मरुद्गणा देवासः पूर्परातयः । वि-
श्ये मम श्रुता हवम् ॥ ८ ॥ हत वृत्रं सुदानव इन्द्रेण सहसा युजा । मा नो दुःशंस
ईशत ॥ ९ ॥ विश्वान्देवान्हवामहे मरुतः सोमपीतये । उग्रा हि पृश्निमातरः ॥ १० ॥
६ ॥ जयतामिव तन्यतुर्मरुतामेति धृष्णुया । यच्छुभं याथना नरः ॥ ११ ॥ हस्का-
राद्विद्युतस्पर्यतो जाता अवनु नः । मरुतो मलयन्तु नः ॥ १२ ॥ आ पूषञ्चित्रवं-
र्हिपमावृणो धरुणं दिवः । आजा नष्टं यथा पशुम् ॥ १३ ॥ पूषा राजानुमावृणिरपगूलहं
गुहां दितम् । अविन्दच्चित्रवर्हिपम् ॥ १४ ॥ उतो स मद्यमिन्दुभिः पड्युक्ता अनुसे-
पिधत् । गोभिर्यवं न चर्कपत् ॥ १५ ॥ १० ॥ अम्बयो यन्त्यध्वभिर्जामयो अध्व-
रीयताम् । पूञ्चतीर्मधुना पयः ॥ १६ ॥ अमूर्या उप सूर्ये याभिर्वा सूर्यः सह । ता
नो हिन्वन्त्वध्वरम् ॥ १७ ॥ अपो देवीरुपं द्वये यत्र गावः पिबन्ति नः । सिन्धुभ्यः
कर्त्वि हविः ॥ १८ ॥ अप्सवन्तरमृतमप्सु भेषजमपामुत प्रशस्तये । देवा भवंत वा-
जिनः ॥ १९ ॥ अप्सु मे सोमो अत्रवीदन्तर्विश्वानि भेषजा । अग्निं च विश्व-
शम्भुवमापश्च विश्वभेषजीः ॥ २० ॥ ११ ॥ आपं पृणीत भेषजं वरुथं तन्ये मम ।
ज्योक् च सूर्यं दृशे ॥ २१ ॥ इदमापः प्र वहत यत्किं च दुरितं मयि । यद्वाहम-
भिदुद्रोह यद्वा शेष उतानृतम् ॥ २२ ॥ आपो अद्यान्वचारिषं रसेन समगस्महि ।
पयस्वानग्न आ गहि तं मासं सज्ज वर्चसा ॥ २३ ॥ सं माग्ने वर्चसा सज्ज सं
प्रजया समारुषा । विद्युर्मै अस्य देवा इन्द्रो विद्यात्सह ऋषिभिः ॥ २४ ॥ १२ ॥ ५ ॥

॥ २४ ॥ १-१५ शुनःशेष आजीगर्तिः कृत्रिमो वैश्वामित्रो देवरात ऋषिः
देवता—१ प्रजापतिः । २ अग्निः । ३-५ सविता भगो वा । ६-१५ वरुणः ॥
छन्दः—१, २, ६-१५ त्रिष्टुप् । ३-५ गायत्री ॥ स्वरः—१, २, ६-१५ धैवतः
३-५ षड्जः ॥

॥ २४ ॥ कस्य नूनं कृतमस्यामृतानां मनामहे चारु देवस्य नाम । को नो
महा अदितये पुनर्दात्पितरं च दृशेयं मातरं च ॥ १ ॥ अग्नेर्वयं प्रथमस्यामृतानां
मनामहे चारु देवस्य नाम । स नो महा अदितये पुनर्दात्पितरं च दृशेयं मातरं
च ॥ २ ॥ अभि त्वा देव सवितरीशानं वार्याणाम् । सदावन्भागमीमहे ॥ ३ ॥

यश्चिद्धि त इत्था भगः शशमानः पुरा निदः । अद्वेपो हस्तयोर्दधे ॥ ४ ॥ भग-
भक्तस्य ते वयमुदशेषं तवावसा । मूर्धानं राय आरभे ॥ ५ ॥ १३ ॥ नहि ते
क्षत्रं न सहो न मन्युं वयश्च नामी पतयन्त आपुः । नेमा आपो अनिमिषं चर-
न्तीर्न ये वातस्य प्रभिनन्त्यभ्वम् ॥ ६ ॥ अबुध्ने राजा वरुणो वनस्योर्ध्वं स्तूपं
ददते पूतदक्षः । नीचीनाः स्थिरपरि बुध्न एषामस्मे अन्तर्निहिताः केतवः स्युः
॥ ७ ॥ उरुं हि राजा वरुणश्चकार सूर्याय पन्थामन्वेतवा उ । अपदे पात्रा प्रति-
धातवेऽकरुतापवृक्ता हृदयाविधश्चित् ॥ ८ ॥ शतं ते राजन्भिषजः सहस्रमुर्वी
गभीरा सुमतिष्ठे अस्तु । बाधस्व दूरे निर्ऋतिं पराचैः कृतं चिदेनः प्र मुमुग्ध्य-
स्मत् ॥ ९ ॥ अमीय ऋक्षा निहितास उच्चा नक्तं ददृशे कुहं चिद्विवेयुः । अद-
ब्धानि वरुणस्य व्रतानि विचाकंशच्चन्द्रमा नक्तमेति ॥ १० ॥ १४ ॥ तत्त्वा या-
मि ब्रह्मणा वन्दमानस्तदा शास्ते यजमानो हविर्भिः । अहेलमानो वरुणो ह वो-
ध्युरुशंस मा न आयुः प्र मोषीः ॥ ११ ॥ तदिन्नक्तं तदिवा मह्यमाहुस्तदयं के-
तो हृद् आ वि चष्टे । शुनःशेषो यमवहद्गृभीतः सो अस्मान् राजा वरुणो मुमोक्तु
॥ १२ ॥ शुनःशेषो हृद्गृभीतस्त्रिषादित्यं द्रुपदेषु बद्धः । अवैतं राजा वरुणः
समृज्याद्विद्धाँ अदब्धो वि मुमोक्तु पाशान् ॥ १३ ॥ अवं ते हेळो वरुण नमो-
भिरवं यज्ञेभिरीमहे हविर्भिः । क्षयन्नस्मभ्यमसुर प्रचेता राजन्नेनांसि शिश्रथः
कृतानि ॥ १४ ॥ उदुत्तमं वरुण पाशमस्मदबाधमं वि मध्यमं श्रथाय । अथा
व्यमादित्य व्रते तवानागसो अदितये स्याम ॥ १५ ॥ १५ ॥

॥ २५ ॥ १-२१ शुनः शेष आजीगर्तिर्ऋषिः ॥ वरुणो देवता ॥ गा-
यत्री छन्दः ॥ षड्जः स्वरः ॥

॥ २५ ॥ यश्चिद्धि ते विशो यथा प्र देव वरुण व्रतम् । मिनीमसि यविद्यवि
॥ १ ॥ मा नो वधाय हव्रवे जिहीलानस्य रीरधः । मा हृणानस्य मन्यवे ॥ २ ॥ वि
मृळीकाय ते मनो रथीरश्वं न सन्दितम् । गीर्भिर्वरुण सीमहि ॥ ३ ॥ परा हि मे
विमन्यवः पतन्ति वस्येष्टये । वयो न वसतीरुप ॥ ४ ॥ कदा क्षत्रश्रियं नरमा वरुणं
करामहे । मृळीकायोरुचक्षसम् ॥ ५ ॥ १६ ॥ तदित्समानमाशाते वेनन्ता न प्रयु-
च्छतः । धृतव्रताय दाशुषे ॥ ६ ॥ वेदा यो वीनां पदमन्तरिक्षेण पतताम् । वेदं नावः
समुद्रियः ॥ ७ ॥ वेदं मासो धृतव्रतो द्वादश प्रजावतः । वेदा य उपजायते ॥ ८ ॥ वेद
वातस्य वर्तनिमुरोऽर्धस्य बृहतः । वेदा ये अध्यासते ॥ ९ ॥ नि पसाद धृतव्रतो वरुणः

अ० १ । अ० २ । व० २२] १४ [म० १ । अ० ६ । सू० २७ ।
 पुस्त्या स्वा । साम्राज्याय सुकृतुः ॥ १० ॥ १७ ॥ अतो विश्वान्यहुता चि-
 कित्वा अभि पश्यति । कृतानि या च कर्त्वा ॥ ११ ॥ स नो विश्वाहा सुकृतु-
 रादित्यः सुपथां करत् । प्र ण आयूषि तारिपत् ॥ १२ ॥ विभ्रद्वापि हिरण्यं
 वरुणो वस्त निर्णिजम् । परि स्पशो नि पेदिरे ॥ १३ ॥ न यं दिप्सन्ति दिप्सवो
 न दुहाणो जनानाम् । न देवमभिमतयः ॥ १४ ॥ उत यो मानुषेष्वा यशश्चक्रे अ-
 साम्या । अस्मार्कमुदरेष्वा ॥ १५ ॥ १८ ॥ परां मे यन्ति धीतयो गावो न गव्यू-
 तीरन्तु । इच्छन्तीरुचक्षसम् ॥ १६ ॥ सं नु वोचावहै पुनर्यतो मे मन्वाभृतम् । हो-
 तैव क्षदसे प्रियम् ॥ १७ ॥ दर्शं नु विश्वदर्शतं दर्शं रथमधि क्षमि । एता जुषत
 मे गिरः ॥ १८ ॥ इमं मे वरुण शुभ्री हवमद्या च मृळ्य । त्वामवस्युरा चके ॥ १९ ॥
 त्वं विश्वस्य मेधिर दिवश्च गमश्च राजसि । स यामनि प्रति शुधि ॥ २० ॥ उदुत्तमं
 मुमुग्धि नो वि पाशं मध्यमं चृत । अवाधमानि जीवसे ॥ २१ ॥ १६ ॥

॥ २६ ॥ १-१० शुनःशेष आजीगर्तिर्ऋषिः ॥ अग्निदेवता ॥ छन्दः—१,
 ८, ६ आर्ची उष्णिक् । २, ६, निचृद्गायत्री । ३ प्रतिष्ठा गायत्री । ४, १० गा-
 यत्री । ५, ७ विराड् गायत्री । स्वरः—१, ८, ६ ऋषभः २, ६, ३, ४, १०
 ५, ७ पद्मजः ॥

॥ २६ ॥ वसिष्ठा हि मियेध्य वस्त्राण्यूर्जो पते । सेमं नो अध्वरं यज ॥ १ ॥
 नि नो होता वरेण्यः सदा यविष्ठ मन्मभिः । अग्ने दिवित्पता वचः ॥ २ ॥ आ
 हि ष्मा सूनवे पितापिर्यजत्यापये । सखा सख्ये वरेण्यः ॥ ३ ॥ आ नो बर्हि-
 रिशार्दसो वरुणो मित्रो अर्यमा । सीदन्तु मनुषो यथा ॥ ४ ॥ पूर्वं होतृस्य नो
 मन्दस्व सख्यस्य च । इमा उ पु शुभ्री गिरः ॥ ५ ॥ २० ॥ यच्चिद्धि शश्वता
 तना देवन्देवं यजामहे । त्वे इद्धूयते हविः ॥ ६ ॥ प्रियो नो अस्तु विश्वपतिर्होता
 मन्द्रो वरेण्यः । प्रियाः स्वग्नयो वयम् ॥ ७ ॥ स्वग्नयो हि वार्य देवासो दधिरे च
 नः । स्वग्नयो मनामहे ॥ ८ ॥ अथा न उभयेषाममृत मर्त्यानाम् । मिथः सन्तु प्र-
 शस्तयः ॥ ९ ॥ विश्वेभिरग्ने अग्निभिस्मिं यज्ञमिदं वचः । चनो धाः सहस्रो
 यदो ॥ १० ॥ २१ ॥

॥ २७ ॥ १-१३ शुनःशेष आजीगर्तिर्ऋषिः ॥ देवता—१-१२ अग्निः ।
 १३ विश्वे देवाः ॥ छन्दः—१-१२ गायत्री । १३ त्रिष्टुप् ॥ स्वरः—१-१२
 पद्मजः १३ धैवतः ॥

अ० १ । अ० २ । व० २७] १५ [म० १ । अ० ६ । सू० २६ ।

॥ २७ ॥ अश्वं न त्वा वारवन्तं वन्दध्या अग्नि नमोभिः । सम्राजन्तम-
ध्वराणाम् ॥ १ ॥ स घा नः सुनुः शर्वसा पृथुप्रगामा सुशेवः । मीढ्वं अस्माकं व-
भूयात् ॥ २ ॥ स नो दूराश्चासाश्च नि मर्त्यादघायोः । पाहि सवमिद्विश्वायुः ॥ ३ ॥
इमम् पु त्वमस्माकं सनि गायत्रं नव्यासम् । अग्ने देवेषु प्र वोचः ॥ ४ ॥ आ नो भज
परमेष्वा वाजेषु मध्यमेषु । शिन्ता वस्यो अन्तमस्य ॥ ५ ॥ २२ ॥ विभक्तसि चि-
त्रभानो सिन्धोरूर्मा उपाक आ । सद्यो दाशुषे क्षरसि ॥ ६ ॥ यमन्ने पृतसु मर्त्यमवा वाजेषु
यं जुनाः । स यन्ता शश्वतीरिषः ॥ ७ ॥ नकिरस्य सहन्त्य पर्येता कयस्य चित् । वाजो अ-
स्ति श्रवाय्यः ॥ ८ ॥ स वाजं विश्वचर्षणिरर्विजिरस्तु तरुता । विप्रैभिरस्तु सनिता ॥ ९ ॥
जरावोध तद्विविद्वि विशेविशे यज्ञियाय । स्तोमै रुद्राय दृशीकम् ॥ १० ॥ २३ ॥ स नो
मह्यं अनिमानो धूमकेतुः पुरुश्चन्द्रः । धिये वाजाय हिन्वतु ॥ ११ ॥ स रेवा इव विशपति-
दैव्यः केतुः शृणोतु नः । उक्थैरश्विर्वृहद्भानुः ॥ १२ ॥ नमो महद्भ्यो नमो अ-
र्भकेभ्यो नमो युवभ्यो नम आशिनेभ्यः । यजाम देवान्यदि शक्रवाम मा ज्यायसः
शंसमा वृत्ति देवाः ॥ १३ ॥ २४ ॥

॥ २८ ॥ १-६ शुनःशेष आजीगर्तिर्ऋषिः ॥ इन्द्रयज्ञसोमा देवताः ॥
छन्दः-१-६ अनुष्टुप् । ७-६ गायत्री ॥ स्वरः-१-६ गान्धारः ७-६ षड्जः ॥

॥ २८ ॥ यत्र ग्रावा पृथुवुध ऊर्ध्वो भवति सोतवे । उलूखलसुतानामवेद्विन्द्र
जल्गुलः ॥ १ ॥ यत्र द्वाविंश जघनाधिपवण्या कृता । उलूखलसुतानामवेद्विन्द्र
जल्गुलः ॥ २ ॥ यत्र नार्यपच्यवमुपच्यवं च शिञ्जते । उलूखलसुतानामवेद्विन्द्र
जल्गुलः ॥ ३ ॥ यत्र मन्या विबुधते रश्मीन्यमितवा इव । उलूखलसुतानामवे-
द्विन्द्र जल्गुलः ॥ ४ ॥ यच्चिद्धि त्वं गृहेगृह उलूखलक युज्यसे । इह धुमन्तं वद
जयतामिव दुन्दुभिः ॥ ५ ॥ २५ ॥ उत स्म ते वनस्पते वातो वि वासग्रमित् ।
अथो इन्द्राय पातवे सुनु सोममुलूखल ॥ ६ ॥ आयजी वाजसातमा ता ह्यु आ
विजर्भतः । हरी इवान्धांसि वप्सता ॥ ७ ॥ ता नो अद्य वनस्पती ऋष्वावृष्वेभिः
सोतृभिः । इन्द्राय मधुमत्सुतम् ॥ ८ ॥ उच्छिष्टं चम्बोर्भर सोमं पवित्र आ सृज । नि
धेहि गोरधि त्वचि ॥ ९ ॥ २६ ॥

॥ २६ ॥ १-७ शुनःशेष आजीगर्तिर्ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ षड्कि-
श्छन्दः ॥ पञ्चमः स्वरः ॥

॥ २९ ॥ यच्चिद्धि संत्य सोमपा अनाशस्ता इव स्मसि । आ तू न इन्द्र शं-

सय गोप्वश्वेषु शुभ्रिषु सहस्रेषु तुवीमघ ॥ १ ॥ शिप्रिन्वाजानां पते शचींस्तव
 इंसना । आ तू न इन्द्र शंसय गोप्वश्वेषु शुभ्रिषु सहस्रेषु तुवीमघ ॥ २ ॥ नि प्वा-
 पया मिथुदृशां सस्तामनुव्यमाने । आ तू न इन्द्र शंसय गोप्वश्वेषु शुभ्रिषु सहस्रेषु
 तुवीमघ ॥ ३ ॥ ससन्तु त्या अरातयो वोधन्तु शूर रातयः । आ तू न इन्द्र शंसय
 गोप्वश्वेषु शुभ्रिषु सहस्रेषु तुवीमघ ॥ ४ ॥ समिन्द्र गर्दभं मृण नुवन्तं पापया-
 मुया । आ तू न इन्द्र शंसय गोप्वश्वेषु शुभ्रिषु सहस्रेषु तुवीमघ ॥ ५ ॥
 पताति कुण्डुणाच्या दूरं वातो वनादधि । आ तू न इन्द्र शंसय गोप्वश्वेषु शुभ्रिषु
 सहस्रेषु तुवीमघ ॥ ६ ॥ सर्वं परिक्रोशं जहि जम्भया कृकदाश्वम् । आ तू न इन्द्र
 शंसय गोप्वश्वेषु शुभ्रिषु सहस्रेषु तुवीमघ ॥ ७ ॥ २७ ॥

॥ ३० ॥ १—२२ शुनःशेष आजिगर्तिर्ऋषिः ॥ देवता—१—१६ इन्द्रः ।
 १७—१८ अश्विनौ । २०—२२ उषाः ॥ छन्दः—१—१०, १२—१५, १७—२२
 गायत्री । ११ पादनिचृद्गायत्री । १६ त्रिष्टुप् ॥ स्वरः—१—२२ षड्जः १६ धैवतश्च ॥

॥ ३० ॥ आ व इन्द्रं क्रिविं यथा वाजयन्तः शतक्रतुम् । मंहिष्ठं सिञ्च इ-
 न्दुभिः ॥ १ ॥ शतं वा यः शुचीनां सहस्रं वा समाशिराम् । एदुं निम्नं न रीयते
 ॥ २ ॥ सं यन्मदाय शुष्मिणं एना वस्योदरे । समुद्रो न व्यचो दधे ॥ ३ ॥ अ-
 यमुं ते समतसि कपोतं इव गर्भधिम् । वचस्तच्चिन्न ओहसे ॥ ४ ॥ स्तोत्रं राधानां
 पते गिर्वाहो वीरु यस्य ते । विभूतिरस्तु सूनुता ॥ ५ ॥ २८ ॥ ऊर्ध्वस्तिष्ठा न
 ऊतयेऽस्मिन्वाजे शतक्रतो । समन्येषु ब्रवावहे ॥ ६ ॥ योगेयोगे तवस्तरं वाजे-
 वाजे हवामहे । सखाय इन्द्रमृतये ॥ ७ ॥ आ घां गमद्यदि श्वत्सहस्त्रिणीभिरुति-
 भिः । वाजेभिरुपेतो हवाम् ॥ ८ ॥ अनुप्रत्नस्यौकसो हुवे तुविप्रति नरम् । यं ते पूर्वं
 पिता हुवे ॥ ९ ॥ तं त्वा वयं विश्ववारा शास्महे पुरुहूत । सखे वसो जरि-
 तृभ्यः ॥ १० ॥ २९ ॥ अस्माकं शिप्रिणीनां सोमपाः सोमपात्राम् । सखे वज्रि-
 न्तसखीनाम् ॥ ११ ॥ तथा तदस्तु सोमपाः सखे वज्रिन्तथा कृणु । यथा त उ-
 श्मसीष्टये ॥ १२ ॥ रेवतीर्निः सधमाद् इन्द्रे सन्तु तुविवाजाः । क्षुमन्तो याभि-
 र्मदेम ॥ १३ ॥ आ घ त्वावान्मन्तासः स्तोतृभ्यो धृष्णवियानः । ऋणोरजं न
 चक्रयोः ॥ १४ ॥ आ यदुवः शतक्रतवा कामं जरितृणाम् । ऋणोरजं न शची-
 भिः ॥ १५ ॥ ३० ॥ शश्वदिन्द्रः पोषुथद्विजिगाय नानदद्भिः शश्वसद्भिर्धनानि ।
 स नो हिरण्यस्थं इंसनावान्तस नः सन्निता सनये स नोऽदात् ॥ १६ ॥ आधि-

अ० १ । अ० २ । व० ३४] १७ [म० १ । अ० ७ । सू० ३१ ।

नावश्वावत्येषा यातुं शवीरया । गोमदस्त्रा हिरण्यवत् ॥ १७ ॥ समानयोजनो
हि वां रथो दस्त्रावमर्त्यः । समुद्रे अश्विनेयते ॥ १८ ॥ न्यघ्न्यस्य मूर्धनि चक्रं
रथस्य येमथुः । परि घाम्न्यदीयते ॥ १९ ॥ कस्त उषः कवप्रिये भुजे मर्तो अ-
मर्त्ये । कं नक्षसे विभावरि ॥ २० ॥ वयं हिते अमन्मह्यान्तादा पराकात् । अश्वे
न चित्रे अरुषि ॥ २१ ॥ त्वं त्येभिरा गहि वाजेभिर्दुहितर्दिवः । अस्मे रयि नि
धारय ॥ २२ ॥ ३१ ॥ ६ ॥

॥ ३१ ॥ १—१८ हिस्त्रयस्तूप आङ्गिरस ऋषिः ॥ अग्निर्देवता ॥
छन्दः— १-७, ९-१५, १७ जगती । ८, १६, १८ त्रिष्टुप् ॥ स्वरः— १-७,
९-१५, १७ निषादः । ८, १६, १८ धैवतः ॥

॥ ३१ ॥ त्वमग्ने प्रथमो अङ्गिरा ऋषिर्देवो देवानामभवः शिवः सर्वो ।
तव व्रते कवयो विद्वानापसोऽजायन्त मरुतो आजहृष्टयः ॥ १ ॥ त्वमग्ने प्रथमो
अङ्गिरस्तमः कविर्देवानां परि भूपसि व्रतम् । विभुर्विश्वस्मै भुवनाय मेधिरो द्विमाता
शयुः कतिधा चिदायवे ॥ २ ॥ त्वमग्ने प्रथमो मातरिष्वन आविर्भव सुक्रतूया
विवस्वते । अस्तेजतां रोदसी होतृवूर्येऽसंग्रोर्भारमयजो महो वसो ॥ ३ ॥ त्वमग्ने
मनवे धामवाशयः पुरुरवसे सुकृते सुकृत्तरः । श्वात्रेण यत्पित्रोर्मुच्यसे पर्या त्वा
पूर्वमनयन्नापरं पुनः ॥ ४ ॥ त्वमग्ने वृषभः पुष्टिर्वधन उद्यतस्तुचे भवसि श्रवाय्यः ।
य आहुतिं परि वेदा वषट्कृतिमेकायुरग्रे विश आविर्वाससि ॥ ५ ॥ ३२ ॥ त्व-
मग्ने वृजिनवर्तनि नरं सक्मन्निपपि विदथे विचर्षणे । यः शूरसाता परितक्म्ये
धने दभ्रेभिश्चित्समृता हंसि भूर्यसः ॥ ६ ॥ त्वं तमग्ने अमृतत्व उत्तमे मर्ते द-
धासि श्रवसे दिवेर्दिवे । यस्तातृषाण उभयाय जन्मते मयः कृणोषि प्रय आ च
सूर्ये ॥ ७ ॥ त्वं नो अग्ने सनये धनानां यशसं कारुं कृणुहि स्तवानः । ऋ-
ध्याम कर्मापसा नवेन देवैर्द्यावापृथिवी प्रावतं नः ॥ ८ ॥ त्वं नो अग्ने पित्रोरु-
पस्थ आ देवो देवेष्वनवद्य जागृविः । तनूकृद्धोऽधि प्रमतिश्च का ॥ त्वं कल्याण वसु
विश्वमोषिषे ॥ ९ ॥ त्वमग्ने प्रमतिस्त्वं पितासि नस्त्वं वयस्कृत्तव जामयो वयम् । सं
त्वा रायः शतिनः सं सहस्रिणः सुवीरं यन्ति व्रतपामदाभ्य ॥ १० ॥ ३३ ॥ त्वामग्ने
प्रथमप्रायुमायवे देवा अकृण्वन्नहुपस्य विशपतिम् । इळामकृण्वन्मनुपस्य शासनीं
पितुर्यत्पुत्रो ममकस्य जायते ॥ ११ ॥ त्वं नो अग्ने तव देव प्रायुभिर्मवनो रत्न
तन्वश्च वन्द्य । ज्ञाता लोकस्य तनये गवामस्यनिमेषं रत्नमाणास्तव व्रते ॥ १२ ॥

त्वमग्ने यज्येवे प्रायुरन्तरोऽनिपुत्राय चतुरक्ष इव्यसे । यो रातहव्योऽवृकाय धा-
यसे ऊरिरिचिन्मन्त्रं मनसा वनोपि तम् ॥ १३ ॥ त्वमग्ने उरुशंसाय वाचते स्पार्ह-
येद्रेकणः परमं वनोपि तत् । आध्रस्यं चित्प्रमतिरुच्यसे पिता प्र पाकं शास्मि प्र
दिशो विदुष्टरः ॥ १४ ॥ त्वमग्ने प्रयतदक्षिणं नरं वर्धेव स्यूतं परि पासि विश्व-
तः । स्वादुक्ष्णो यो वंसतो स्योनकृज्जीवयाजं यजते सोपमादिवः ॥ १५ ॥ ३४ ॥
इममग्ने शरणि मीमृषो न इममध्वानं यमगाम दूरात् । आपिः पिता प्रमतिः
सोम्यानां भूमिरस्पृष्टिकृन्मर्त्यानाम् ॥ १६ ॥ मनुष्वदग्ने अक्षिरस्वदक्षिरो य-
यातिवत्सर्दने पूर्ववच्छुचे । अच्छं याह्या वेहा दैव्यं जनमा सादय वर्हिषि यक्षि
च प्रियम् ॥ १७ ॥ पृतेनाग्ने ब्रह्मणा वायुस्य शक्ती वा यत्ते चकृमा विदा
वा । उत प्र रोप्यभि वस्यो अस्मान्त्सं नः सृज सुमत्या वाजवत्या ॥ १८ ॥ ३५ ॥

॥ ३२ ॥ १-१५ हिरण्यस्तूप आक्षिरस ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ त्रिष्टुप्
छन्दः ॥ धैवतः स्वरः ॥

॥ ३२ ॥ इन्द्रस्य नु वीर्याणि प्र वोचं यानि चकार प्रथमानि वृज्जी । अ-
हन्नहिमन्त्रपस्ततर्ब प्र वृक्षणा अभिनत्पर्वतानाम् ॥ १ ॥ अहन्नहि पर्वते शिश्रिया-
णं त्वष्टास्मै वज्रं स्वर्ग्यं ततक्ष । वाश्रा इव धेनुवः स्यन्दमाना अञ्जः समुद्रमव-
जम्पुरापः ॥ २ ॥ वृषायमाणोऽवृणीत सोमं त्रिकद्वकेष्वपिवत्सुतस्य । आ साय-
कं मधवादत्त वज्रमहन्नेनं प्रथमजामहीनाम् ॥ ३ ॥ यदिन्द्राहन्प्रथमजामहीनामा
न्मायिनामर्भिनाः प्रोत मायाः । आत्सूर्यं जनयन्धामुपासं तादीत्ता शत्रुं न किला
विवित्से ॥ ४ ॥ अहन्वृत्रं वृत्रतरं व्यंसमिन्द्रो वज्रेण महता वधेन । स्कन्धासीव
कुलिशेना विवृकणार्हिः शयत उपपृक्पृथिव्याः ॥ ५ ॥ ३६ ॥ अयोद्धेव दुर्मव
आ हि जुह्वे महावीरं तुविश्वधमृज्जीपम् । नातारीदस्य समृतिं वधानां सं रुजानां
पिपिषु इन्द्रशत्रुः ॥ ६ ॥ अपादहस्तो अपृतन्यदिन्द्रमास्य वज्रमधि सानौ जघान ।
वृष्णो वधिः प्रतिमानं बुभूषन्पुत्रा वृत्रो अशयद्वचस्तः ॥ ७ ॥ नदं न भिन्न-
ममुया शयानं मनो रुहाणा अति यन्त्यापः । याश्चिद्वृत्रो महिना पर्यतिष्ठतासा-
महिः पत्सुतः शीर्विभूव ॥ ८ ॥ नीचावया अभवद्वृत्रपुत्रेन्द्रो अस्या अव वर्धज-
भार । उत्तरा सूरधरः पुत्र आसीद्वानुः शये सहवत्समा न धेनुः ॥ ९ ॥ अतिष्ठ-
न्तीनामनिवेशनानां काष्ठानां मध्ये निहितं शरीरम् । वृत्रस्य निणयं वि चरन्त्या-
पो वीर्यं तम् आशयदिन्द्रशत्रुः ॥ १० ॥ ३७ ॥ दासपत्नीरहिगोषा अतिष्ठन्नि-

रुद्धा आपः पणिनैव गावः । अपां बिलमपिहितं यदासीद्वृत्रं जघन्वा अप तत्र-
वार ॥ ११ ॥ अश्व्यो वारो अभवस्तदिन्द्र मुके यत्त्वा प्रत्यहन्देव एकः । अजयो
गा अजयः शूर सोममवांसजः सर्वे सप्त सिन्धून् ॥ १२ ॥ नास्मै विद्युच्च तन्य-
तुः सिन्धु न यां मिहमकिरद्धादुनि च । इन्द्रश्च यद्युधुधाते अहिंश्चोतापरीभ्यो
मघवा वि जिग्ये ॥ १३ ॥ अह्येयतारं कर्मपश्य इन्द्र हृदि यत्ते जघ्नुषो भीरु-
च्छत् । नव च यन्नवति च सर्वन्तीः श्येनो न भीतो अतरो रजांसि ॥ १४ ॥
इन्द्रो यातोऽवसितस्य राजा शर्मस्य च शृङ्गिणो वज्रबाहुः । सेदु राजा क्षयति
चर्षणीनामरात्र नेमिः परि ता बभूव ॥ १५ ॥ ३८ ॥ २ ॥

॥ ३३ ॥ १—१५ हिरण्यस्तूप आङ्गिरस ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥
छन्दः—१, २, ४, ८, ६, १२, १३ निचृत् त्रिष्टुप् । ३, ६, १० त्रिष्टुप् । ५,
७, ११ विराद् त्रिष्टुप् । १४, १५ भुरिक् पङ्क्तिः ॥ स्वरः—१—१३ धैवतः ।
१४, १५ पञ्चमः ॥

॥ ३३ ॥ एतायामोषं गव्यन्त इन्द्रमस्माकं सु प्रमतिं वाटधाति । अनामृणः
कुविदादस्य रायो गवां केतं परमावर्जते नः ॥ १ ॥ उपेद्वहं धनदामप्रतीतं जुष्टां
न श्येनो वसतिं पतामि । इन्द्रं नमस्यन्नुपमेभिरकैर्यः स्तोतृभ्यो हव्यो अस्ति यामन
॥ २ ॥ नि सर्वसेन इषुधी रसक्त समर्यो गा अजति यस्य वष्टि । चोष्कूयमाण
इन्द्र भूरि वामं मा पणिर्भूरस्मदधि प्रष्ट ॥ ३ ॥ वधीहि दस्युं धनिनं धननं ए-
कश्वरन्तुपशाकेभिरिन्द्र । धनोरधि विषुणक्ते व्यायन्नयज्वानः सनकाः प्रेतिमीयुः
॥ ४ ॥ परां विच्छीर्षा वष्टुस्त इन्द्रायज्वानो यज्वभिः स्पर्धमानाः । प्र यद्विबो
हरिवः स्थातरुत्र निरव्रता अधमो रोदस्योः ॥ ५ ॥ १ ॥ अयुयुत्सन्ननवद्यस्य
सेनामयातयन्त क्षितयो नवग्वाः । वृषायुधो न वध्रयो निरष्टाः प्रवहिरिन्द्राक्षित-
यन्त आयन् ॥ ६ ॥ त्वमेतान्बुद्धतो जक्षतश्चायोधयो रजस इन्द्र परे । अवादहो
दिव आ दस्युमुच्चा प्र सुन्वतः स्तुवतः शंसमावः ॥ ७ ॥ चक्राणासः परीणहं पृ-
थिव्या हिरण्येन मणिना शुभ्रमानाः । न हिंन्वानासस्तितरुस्त इन्द्रं परि स्पर्शो
अदधात्सूर्येण ॥ ८ ॥ परि यदिन्द्र रोदसी उभे अयुभोजीर्महिना विश्वतः सीम् ।
अमन्यमाना अभि मन्यमानैर्निर्वहभिरधमो दस्युमिन्द्र ॥ ९ ॥ न ये दिवः पृथि-
व्या अन्तमापुर्न प्रायाभिर्धनुदां पर्यभूवन् । युजं वज्रं वृषभश्चक्र इन्द्रो निज्योतिषा
तमसो गा अदुक्षत् ॥ १० ॥ २ ॥ अनु स्वधामक्षत्रापो अस्यावर्धत मय्य आ

नाव्यानाम् । सध्रीचीनेन मनसा तमिन्दू ओजिष्ठेन हन्मनाहन्त्रभि द्यून् ॥ ११ ॥
न्याविध्यदिलीविशस्य दृब्हा वि शृङ्गिणमभिनच्छुष्णमिन्द्रः । यावत्तरो मववन्याव-
दोजो वज्रेण शत्रुमवधीः पृतन्युम् ॥ १२ ॥ अभि सिध्मो अजिगादस्य शत्रून्वि-
तिग्मेन वृषभेणा पुरोऽभेत् । सं वज्रेणासृजद्वृत्रमिन्द्रः प्र स्वां प्रतिमतिरच्छाश-
दानः ॥ १३ ॥ आवः कुत्समिन्द्र यस्मिञ्चाकम्पावो युध्यन्तं वृषभं दर्शयुम् ।
शफच्युतो रेणुर्नक्तत द्यामुच्छ्वेयो नृपाह्वाय तस्थौ ॥ १४ ॥ आवः शर्म वृषभं
तुग्न्यासु क्षेत्रजेपे मववज्जिह्वयं गाम् । ज्योक् चिदत्र तस्थिवांसो अक्रञ्छत्र्यूता-
मधरा वेदनाकः ॥ १५ ॥ ३ ॥

॥ ३४ ॥ १-१२ हिरण्यस्तूप आङ्गिरस ऋषिः ॥ अश्विनौ देवते ॥
छन्दः—१, ६ विराड् जगती । २, ३, ७, ८ । निचृज्जगती ५, १०, ११ ज-
गती ४ । भुरिक् त्रिष्टुप् । १२ निचृत् त्रिष्टुप् । ६ भुरिक् पङ्क्तिः ॥ स्वरः—१-३
५-८, १०, ११ निपादः ४, १२, ६ पञ्चमः ॥

॥ ३४ ॥ त्रिधिवो अद्या भवतं नवेदसा विभुर्वा याम उत रातिररिबिना । यु-
वोहि युन्नं हिम्येव वासंसोऽभ्यायंसेन्या भवतं मनीषिभिः ॥ १ ॥ त्रयः पुरयो
मधुवाहने रथे सोमस्य वेनामनु विश्व इद्धिदुः । त्रयः स्कम्भासः स्कभितास आरभे
त्रिर्नक्तं याथस्त्रिर्विश्विना दिवा ॥ २ ॥ समाने अहन्त्रिरवद्यगोहन्ता त्रिरथ युज्ञं म-
धुना मिमिक्षतम् । त्रिर्वाजवतीरिपो अश्विना युवं दोषा अस्मभ्यमुपसंश्च पिन्वतम्
॥ ३ ॥ त्रिर्व्रतिर्यातं त्रिरनुव्रते जने त्रिः सुप्रव्ये त्रेधेवं शिञ्जतम् । त्रिर्नान्द्यं वहतम-
श्विना युवं त्रिः पृत्तो अस्मे अक्षरेव पिन्वतम् ॥ ४ ॥ त्रिर्नो रयिं वहतमश्विना युवं
त्रिर्देवताता त्रिरुतावतं धियः । त्रिः सौभगत्वं त्रिरुत श्रवांसि नखिष्ठं वां सूरं दु-
हितारुहद्रथम् ॥ ५ ॥ त्रिर्नो अश्विना दिव्यानि भेषजा त्रिः प्रार्थिवानि त्रिरु दत्त-
मद्रथः । ओमानं शंयोर्ममकाय सूनवे त्रिधातु शर्म वहतं शुभस्पती ॥ ६ ॥ ४ ॥
त्रिर्नो अश्विना यजता दिवेदिवे परि त्रिधातु पृथिवीमशायतम् । तिस्रो नासत्या
रथ्या पशवत आत्मेव वातः स्वसंराणि गच्छतम् ॥ ७ ॥ त्रिररिबिना सिन्धुभिः
सप्तमावृत्तिस्त्रय आहावास्त्रेधा हविष्कृतम् । तिस्रः पृथिवीरुपरि प्रवा दिवो नाकं
रक्षेथे द्युभिरक्षुभिर्हितम् ॥ ८ ॥ कं ? त्री चक्रा त्रिवृतो रथस्य कत्रयो बन्धुरो ये
सनद्धाः । कदा योगो वाजिनो रासंभस्य येन युज्ञं नासत्योपयाथः ॥ ९ ॥ आ
नासत्या गच्छतं द्यूतं हविर्मध्वः पिबतं मधुपेभिरासभिः । युवोहि पूर्वं सवितोपसो

रथमृताय चित्रं वृतवन्तमिष्यति ॥ १० ॥ आ नासत्या त्रिभिरेकादशैरिह देवोभि-
र्यातं मधुपेयमश्विना । प्रायुस्तारिष्टं नी रपांसि मृत्ततं सेधतं द्वेपो भवतं सचाभुवा
॥ ११ ॥ आ नो अश्विना त्रिवृता रथेनार्वाञ्चं ग्रयि वहतं सुवीरम् । शूरवन्ता
वामवसे जोहवीमि वृधे च नो भवतं वाजसातौ ॥ १२ ॥ ५ ॥

॥ ३५ ॥ १-११ हिरण्यस्तूप आङ्गिरस ऋषिः ॥ देवताः—१ अग्निमित्राव-
रुणौ रात्रिः सविता । २-११ सविता ॥ छन्दः—१ विराड् जगती । ६ निचृ-
जगती । २, ५, १०, ११, विराड् त्रिष्टुप् ३, ४, ६ त्रिष्टुप् ७, ८ भुरिक् पङ्क्तिः ॥
स्वरः—१, ६ निषादः । २, ५, १०, ११, ३, ४, ६ धैवतः ७, ८ पञ्चमः ॥

॥ ३५ ॥ हवाम्यग्निं प्रथमं स्वस्तये हवामि मित्रावरुणाविहावसे । हवामि रात्रीं
जगतो निवेशनीं हवामि देवं सवितारमृतये ॥ १ ॥ आ कृष्णेन रजसा वर्तमानो
निवेशयन्नमृतं मर्त्यं च । हिरण्ययेन सविता रथेना देवो याति भुवनानि पश्यन्
॥ २ ॥ याति देवः प्रवता यात्युद्धता याति शुभ्राभ्यां यजतो हरिभ्याम् । आ देवो
याति सविता परावतोऽप विश्वा दुरिता वार्धमानः ॥ ३ ॥ अभीष्टतं कृशनैविश्वरूपं हि-
रण्यशम्यं यजतो बृहन्तम् । आस्थादथं सविता चित्रभानुः कृष्णा रजांसि तविषीं
दधानः ॥ ४ ॥ वि जनाञ्छयावाः शितिपादो अख्यन्नथं हिरण्यप्रउगं वहन्तः ।
शश्वद्विशः सवितुदैव्यस्योपस्थे विश्वा भुवनानि तस्थुः ॥ ५ ॥ तिस्रो द्यावः स-
वितुर्द्वा उपस्थां एका यमस्य भुवने विराषाद् । आणि न रथ्यममृताधि तस्थुरिह
ब्रवीतु य उ तच्चिकेतत् ॥ ६ ॥ ६ ॥ वि सुपर्णो अन्तरिक्षायख्यद्रभीरवेपा असुरः
सुनीथः । के३दानीं सूर्यः कश्चिकेत कतमां द्यां रश्मिरस्या ततान ॥ ७ ॥ अष्टौ व्य-
ख्यत्क्रुधः पृथिव्यास्त्री धन्व योजना सप्त सिन्धून् । हिरण्याक्षः सविता देव आ-
गादधद्रा दाशुषे वार्याणि ॥ ८ ॥ हिरण्यपाणिः सविता विचर्षणिरुभे द्यावा-
पृथिवी अन्तरीयते । अपामीवां वार्धते वेति सूर्यमभि कृष्णेन रजसा घामृणोति
॥ ९ ॥ हिरण्यहस्तो असुरः सुनीथः सुमृलीकः स्ववां यात्वर्वाद् । अपसेधन्न-
क्षसो यातुधानानस्थाद्देवः प्रतिदोषं गृणानः ॥ १० ॥ ये ते पन्थाः सवितः पू-
र्व्यासोऽरेणवः सुकृता अन्तरिक्षे । तेभिर्नो अद्य पृथिभिः सुगेभी रक्षा च नो
अधि च ब्रूहि देव ॥ ११ ॥ ७ ॥ ७ ॥

॥ ३६ ॥ १-२० धौर ऋषिः १-२० अग्निर्देवता ॥ छन्दः—१, १२ भुरि-
गनुष्टुप् । २ निचृत्सतः पङ्क्तिः ४ निचृत्पङ्क्तिः । १०, १४ निचृद्विष्टारपङ्क्तिः । १८

० १ । अ० ३ । व० ११] २२ [म० १ । अ० ८ । सू० ३६ ।

विष्णुपङ्क्तिः । २० सतः पङ्क्तिः । ३, ११ निचृत्पद्या वृहती । ५, १६ निचृद्वृहती ।
६ भुरिग्वृहती ७ वृहती । ८ स्वराड् वृहती । ९ निचृदुपरिष्ठावृहती । १३
उपरिष्ठावृहती । १५ विराड् पद्यावृहती । १७ विराडुपरिष्ठावृहती । १९ पद्या
वृहती ॥ स्वरः—१, १२ गान्धारः । २, ४, १०, १४, १८, २० पञ्चमः । ३,
११, ५, १६, ६-८, १३, १५, १७, १९ मध्यमः ॥

॥ ३६ ॥ प्र वो यद्वं पुरुषाणां विशां देवयतीनाम् । अग्निं सूक्तेभिर्वचोभिरीमहे
यं सीमिदुन्य ईळते ॥ १ ॥ जनांसो अग्निं दधिरे सहोवृधं हविष्मन्तो विधेम ते । स त्वं
नो अद्य सुमना इहाविता भवा वाजेषु सन्त्य ॥ २ ॥ प्र त्वा दूतं वृणीमहे होतारं
विश्ववेदसं । महस्ते सतो वि चरन्त्यर्चयो दिवि स्पृशन्ति भानवः ॥ ३ ॥ देवा-
सस्त्वा वरुणो मित्रो अर्यमा सं दूतं प्रवर्षिन्धते । विश्वं सो अग्ने जयति त्वया
धत्तं यस्ते द्वादश मर्त्यः ॥ ४ ॥ मन्द्रो होता गृहपतिरग्ने दूतो विशामसि । त्वे
विश्या संगतानि व्रता भुवा यानि देवा अकृण्वत ॥ ५ ॥ ८ ॥ त्वे इदग्ने सु-
भगे यविष्य विश्वमा हूयते हविः । स त्वं नो अद्य सुमना उतापरं यज्ञि देवा-
न्सुवीर्या ॥ ६ ॥ तं धैमित्या नमस्विन्न उप स्वरारजमासते । होत्राभिर्गुणि मनुषः
समिन्धते तितिर्वामो अति सिधः ॥ ७ ॥ घन्तो वृत्रमतश्चोदसी अप उरु च-
याय चक्रिरे । भुवत्कण्वे वृषा धुम्याहुतः क्रन्ददश्वो गर्विष्ठिषु ॥ ८ ॥ सं सी-
दस्व मह्यं असि शोचस्व देववीतमः । वि धूमभग्ने अरुपं मियेध्य मृज प्रशस्त
दर्शतम् ॥ ९ ॥ यं त्वा देवामो मनवे दधुरिह यजिष्ठं हव्यवाहन । यं कण्वो मे-
ध्यातिथिर्धनस्पृतं यं वृषा यमुपस्तुतः ॥ १० ॥ ९ ॥ यमग्निं मेध्यातिथिः कण्व ईध
अतादधि तस्य प्रेषो दीदियुस्तमिमा अचस्तमग्निं वर्धयामसि ॥ ११ ॥ रायस्पृधिं
स्वधावोऽस्ति हि तेऽग्ने देवेष्वाप्यम् । त्वं वाजस्य थुत्यस्य राजसि स नो मृळ
मह्यं असि ॥ १२ ॥ ऊर्ध्व ऊ पु णं ऊतये तिष्ठा देवो न सविता । ऊर्ध्वो वाज-
स्य सन्निता यदज्जिभिर्वाघद्विर्विहयामहे ॥ १३ ॥ ऊर्ध्वो नः पाह्यहसो नि केतुना
विश्वं समन्त्रिणं दह । कृधी न ऊर्ध्वाञ्चरथाय जीवसे विदा देवेषु नो दुवः ॥ १४ ॥
पाहि नो अग्ने रत्तसं पाहि धूर्तराव्णाः । पाहि रीपंत उत वा जिवीसतो वृह-
द्रातो यविष्ठय ॥ १५ ॥ १० ॥ धनेव विष्वग्वि जहाराव्णस्तपुर्जम्भ यो अस्म-
धुक् । यो मर्त्यः शिशीते अत्यकुभिर्मा नः स रिपुरीशत ॥ १६ ॥ अग्निर्वै
सुवीर्यमग्निः कण्वाय सौभगम् । अग्निः प्रावन्मित्रो मेध्यातिथिमग्निः साता
उपस्तुतम् ॥ १७ ॥ अग्निना त्वं यदु पसावत उग्रादेवं हवामहे । अग्निर्नयन्न-

अ० १ । अ० ३ । व० १५] २३ [म० १ । अ० ८ । सू० ३५ ।

ववास्त्वं वृहद्रथं त्वीति दस्यवे सहः ॥ १८ ॥ नि त्वामग्ने मनुर्दधे ज्योतिर्जनाय
शरवते । दीदेथ कण्वं ऋतजात उज्जितो यं नमस्यन्ति कृष्टयः ॥ १९ ॥ त्वेपासो
अग्नेरमवन्तो अर्चयो भीमासो न प्रतीतये । रत्नस्विनः सदमिद्यातुमावतो विश्वं
समन्त्रिणं दह ॥ २० ॥ ११ ॥

॥ ३७ ॥ १-१५ कण्वो घौर ऋषिः ॥ मरुतो देवताः ॥ छन्दः-१, २, ४,
६-८, १२ गायत्री । ३, ६, ११, १४ निचृद् गायत्री । ५ विराड् गायत्री । १०,
१५ पिपीलिकामध्या निचृद्गायत्री १३ पादनिचृद्गायत्री ॥ षड्जः स्वरः ॥

॥ ३७ ॥ क्रीलं वः शर्धो मारुतमनुर्वाणं रथेशुभम् । कण्वो अभि प्र गायत
॥ १ ॥ ये पृषतीभिर्ऋषिभिः साकं वाशीभिरजिभिः । अजायन्त स्वभानवः
॥ २ ॥ इहेव शृण्व एषां कशा हस्तेषु यद्वदान् । नि यामञ्चित्रमृज्जते ॥ ३ ॥
प्र वः शर्धाय घृण्वये त्वेषद्युम्नाय शुष्मिणो । देवत्तं ब्रह्म गायत ॥ ४ ॥ प्र शंसा
गोष्वध्न्यं क्रीलं यच्छर्धो मारुतम् । जम्भे रसस्य वावृधे ॥ ५ ॥ १२ ॥ को वो व-
र्षिष्ठ आ नरो दिवश्च गमश्च धृतयः । यत्सीमन्तं न धूनुथ ॥ ६ ॥ नि वो या-
माय मानुषो दध उग्राय मन्यवे । जिहीत पर्वतो गिरिः ॥ ७ ॥ येषामज्मेषु पृ-
थिवी जुजुर्वा इव विशर्पतिः । भिया यामेषु रेजते ॥ ८ ॥ स्थिरं हि जानमेषां वयो
मातुर्निरेतवे । यत्सीमनु द्विता शवः ॥ ९ ॥ उदु त्ये सूनयो गिरः काष्ठा अज्मे-
ष्ववत । वाश्रा अभिज्ञु यातवे ॥ १० ॥ १३ ॥ त्वं चिद्द्या दीर्घं पृथुं मिहो न-
पातममृध्रम् । प्र च्यावयन्ति यामभिः ॥ ११ ॥ मरुतो यद्व वो बलं जना अचु-
च्यवीतन । गिरी रचुच्यवीतन ॥ १२ ॥ यद्व यान्ति मरुतः सं ह ब्रुवतेऽध्वना । शृणोति
कश्चिदेषाम् ॥ १३ ॥ प्र यात शीभमाशुभिः सन्ति कण्वेषु वो दुवः । तत्रो पु
मादयाध्वै ॥ १४ ॥ अस्ति हि ष्मा मदाय वः स्मसि ष्मा वयमेषाम् । विश्वं चिदा-
युर्जीवसे ॥ १५ ॥ १४ ॥

॥ ३८ ॥ १-१५ कण्वो घौर ऋषिः ॥ मरुतो देवता ॥ छन्दः-१, ८, ११,
१३, १५, ४, गायत्री । २, ६, ७, ९, १० निचृद्गायत्री । ३ पादनिचृद्-
गायत्री । ५, १२ पिपीलिका मध्या निचृत् । १४ यवमध्या विराड् गायत्री ॥
षड्जः स्वरः ॥

॥ ३८ ॥ कर्द नूनं कथप्रियः पिता पुत्रं न हस्तयोः । दधिध्वे वृक्षवर्हिषः
॥ १ ॥ क नूनं कद्रो अर्थं गन्ता दिवो न पृथिव्याः । क वो गात्रो न रणयन्ति

अ० १। अ० ३। व० १६] २४ [म० १। अ० १८। सू० ३६।

॥ २ ॥ कं वः सुम्ना नव्यांसि मरुतः कं सुविता । कोर्विश्वानि सौभगा ॥ ३ ॥
 न यवसे जरिता भूजोप्यः । पथा यमस्य गादुप ॥ ५ ॥ १५ ॥ मो पुणः परापरा नि-
 च्चिदा रुद्रियांसः । मिह कृण्वन्त्यवाताम् ॥ ७ ॥ वाश्रेवं विद्युन्मिमाति वृत्तं न
 माता सिपक्ति । यदेषां वृष्टिरसर्जि ॥ ८ ॥ दिवा चित्तमः कृण्वन्ति पर्जन्येनोद-
 वाहेन । यत्पृथिवी व्युन्दन्ति ॥ ९ ॥ अथ स्वनान्मरुतां विश्वमा सन्न पार्थिवम् ।
 अरंजन्त प्र मानुषाः ॥ १० ॥ १६ ॥ मरुतो वीळुपाणिभिश्चित्रा रोधस्वतीरनु । या-
 तेमस्विद्रयामभिः ॥ ११ ॥ स्थिरा वः सन्तु नेमयो रथा अश्वास एषाम् । सुसै-
 स्कृता अभीशवः ॥ १२ ॥ अच्छा वदा तना गिरा जरायै ब्रह्मणस्पतिम् । अग्नि-
 मित्रं न दर्शितम् ॥ १३ ॥ मिमीहि श्लोकमास्ये पर्जन्य इव ततनः । गायं गायत्र-
 मुख्यम् ॥ १४ ॥ वन्दस्व मरुतं गुणं त्वेषं पनस्युमर्किणम् । अस्मे वृद्धा अस-
 त्तिह ॥ १५ ॥ १७ ॥

॥ ३६ ॥ १—१० कण्वो घौर ऋषिः ॥ मरुतो देवता ॥ छन्दः—१, ५,
 ६ पथ्यावृहती । ७ उपरिष्टाद्विराड् वृहती । २, ८, १० विराड् सतः पङ्क्तिः ।
 ४, ६, निचृत्सतः पङ्क्तिः । ३ अनुष्टुप् । स्वरः—१, ५, ६, ७, मध्यमः । २,
 ८, १०, ४, ६, पञ्चमः । ३ गान्धारः ॥

॥ ३६ ॥ प्र यदित्था परावतः शोचिर्न मानमस्यथ । कस्य क्रत्वा मरुतः क-
 स्य वर्षसा कं याय कं ह धृतयः ॥ १ ॥ स्थिरा वः सन्त्वार्युधा पराणुदे वीळू उत
 प्रतिष्कभे । युष्मार्कमस्तु तविषी पनीयसी मा मर्त्यस्य प्रायिनः ॥ २ ॥ परा ह
 यत्स्थिरं ह्यथ नरो वर्तयथा गुरु । वि याथन वृनिनः पृथिव्या व्याशाः पर्वतानाम्
 ॥ ३ ॥ नहि वः शत्रुर्विदिदे अग्नि अत्रि न भूम्यां रिशादसः । युष्मार्कमस्तु त-
 विषी तना युजा रुद्रासो नू चिदाधूपे ॥ ४ ॥ प्र वेपयन्ति पर्वतान्वि विश्वान्ति व-
 नस्पतीन् । प्रो आरत मरुतो दुर्मदा इव देवासः सर्वया विशा ॥ ५ ॥ १८ ॥
 उपो रथेषु पृषतीरयुग्मं प्रष्टिर्वहति रोहितः । आ वो यामाय पृथिवी चिदश्रोदवी-
 भयन्त मानुषाः ॥ ६ ॥ आ वो मन्तू तनाय कं रुद्रा अवा वृणीमहे । गन्ता नूनं
 नोऽवसा यथा पुरेत्था कण्वाय विभ्युपे ॥ ७ ॥ युष्मेपितो मरुतो मर्त्येपित आ
 यो नो अभ्व ईपते । वि तं युयोत शवसा व्योजसा नि युष्माकाभिरुतिभिः ॥ ८ ॥

अ० १ । अ० ३ । व० २३] २५ [म० १ । अ० ८ । सू० ४१ ।

असामि हि प्रयज्यवः कएवं इदं प्रचेतसः । असामिभिर्मरुत आ न ऊतिभिर्गन्ता
वृष्टिं न विद्युतः ॥ ६ ॥ असाम्योजो विभृथा सुदानवोऽसामि धूतयः शवः । ऋ-
षिद्विषे मरुतः परिमन्यव इषुं न सृजत द्विषम् ॥ १० ॥ १६ ॥

॥ ४० ॥ १—८ कएवो घौर ऋषिः ॥ बृहस्पतिर्देवता ॥ छन्दः—२, १, ८
निचृदुपरिष्ठाद्बृहती । ५ पथ्याबृहती । ३, ७ आर्चीत्रिष्टुप् । ४, ६ शतः पङ्क्ति-
निचृत्पङ्क्तिः ॥ स्वरः—१, २, ८, ५ मध्यमः । ३, ७ धैवतः । ४, ६ पञ्चमः ॥

॥ ४० ॥ उत्तिष्ठ ब्रह्मणस्पते देवयन्तस्त्वेमहे । उप प्र यन्तु मरुतः सुदा-
नव इन्द्रं प्राशूर्भवा सचा ॥ १ ॥ त्वामिद्धि सहसस्पत्र मर्त्यं उपब्रूते धने हिते ।
सुवीर्यं मरुत आ स्वरव्यं दधीत यो व आचके ॥ २ ॥ प्रेतु ब्रह्मणस्पतिः प्र दे-
व्येतु सूनृता । अच्छा वीरं नर्यं पङ्क्तिराधसं देवा यज्ञं नयन्तु नः ॥ ३ ॥ यो
वाघते ददाति सूनरं वसु स धत्ते अक्षिति श्रवः । तस्मा इळां सुवीरामा यजाम-
हे सुप्रतूर्तिमनेहसम् ॥ ४ ॥ प्र नूनं ब्रह्मणस्पतिर्नर्मन्त्रं वदत्युक्थ्यम् । यस्मिन्निन्द्रो
वरुणो मित्रो अर्यमा देवा ओकांसि चक्रिरे ॥ ५ ॥ २० ॥ तमिद्वोचेमा विदथे-
षु शम्भुवं मन्त्रं देवा अनेहसम् । इमां च वाचं प्रतिहर्यथा नरो विश्वेद्वामा वो
अश्रवत् ॥ ६ ॥ को देवयन्तमश्रवज्जनं को वृक्तवर्हिषम् । प्रप्र द्वाश्वान्पस्त्याभिर-
स्थितान्तर्वावित्क्षयं दधे ॥ ७ ॥ उप जुत्रं पृञ्चीत हन्ति राजभिर्भये चित्सुज्जिति
दधे । नास्य वर्ता न तरुता महाधने नाभे अस्ति वज्रिणः ॥ ८ ॥ २१ ॥

॥ ४१ ॥ १—६ कएवो घौर ऋषिः ॥ देवता—१-३, ७-६ वरुणमित्रार्यमणः ।
४-६ आदित्याः ॥ छन्दः—१, ४, ५, ८, गायत्री । २, ३, ६ विराड् गायत्री । ७,
६ निचृद्गायत्री ॥ १-६ षड्जः स्वरः ॥

॥ ४१ ॥ यं रक्षन्ति प्रचेतसो वरुणो मित्रो अर्यमा । नू चित्स दभ्यते जनः
॥ १ ॥ यं बाहुतैव पिप्रति पान्ति मर्त्यं रिषः । अरिष्टः सर्व एधते ॥ २ ॥ वि
दुर्गा वि द्विषः पुरो घ्नन्ति राजान एषाम् । नयन्ति दुष्टिता तिरः ॥ ३ ॥ सुगः
पन्था अनृत्तर आदित्यास ऋतं यते । नात्रावखादो अस्ति वः ॥ ४ ॥ यं यज्ञं
नयथा नर आदित्या ऋजुना पथा । प्र वः स धीतये नशत् ॥ ५ ॥ २२ ॥ स
रत्नं मर्त्यो वसु विश्वं लोकमुत त्मना । अच्छा गच्छत्यस्तुतः ॥ ६ ॥ कथा राधा-
म सखायः स्तोमं मित्रस्यार्यमणः । महि प्सरो वरुणस्य ॥ ७ ॥ मा वो घ्नन्तं

अ० १ । अ० ३ । व० २८] २६ [म० १ । अ० ६ । सू० ४४ ।

मा शर्पन्तं मतिं वोचे देवयन्तम् । सुन्नैरित् आ विवासे ॥ ८ ॥ चतुरभिर्दमाना-
क्षिमीपादा निधातोः । न वुरुक्ताय स्पृहयेत् ॥ ६ ॥ २३ ॥

॥ ४२ ॥ १-१० कण्वो घौर ऋषिः ॥ पूषा देवता ॥ छन्दः १, ६ नि-
चृत्तायत्री । २, ३, ५-८, १० गायत्री ४ विराड् गायत्री ॥ षड्जः स्वरः ॥

॥ ४२ ॥ सं पूषन्नव्यनस्तिरु व्यंहो विमुचो नपात् । सद्यो देव प्र एस्पुः
॥ १ ॥ यो नः पूषन्नवो वृको दुःशेवं आदिदेशति । अर्प स्म तं पृथो जहि ॥ २ ॥
अप त्वं परिपन्थिनै सुपीवाणं हुरधितम् । दूरमधि क्षुतेरज ॥ ३ ॥ त्वं तस्य द्व-
याविनोऽघशंसस्य कस्य चित् । पदाभि तिष्ठ तपुषिम् ॥ ४ ॥ आ तत्तं दस
मन्तुमः पूषन्नवो वृणीमहे । येन पितृनचोदयः ॥ ५ ॥ २४ ॥ अथा नो विश्व-
सौभग हिरण्यवाशीमत्तम । धनानि सुपणां कृधि ॥ ६ ॥ अति नः सन्धतो नय
सुगा नः सुपयां कृणु । पूषन्निह क्रतुं विदः ॥ ७ ॥ अभि स्यूवसं नय न नव-
ज्वारो अर्ध्वने । पूषन्निह क्रतुं विदः ॥ ८ ॥ शग्धि पूषि प्र यंसि च शिश्रीहि
प्रास्युदरम् । पूषन्निह क्रतुं विदः ॥ ९ ॥ न पूषा मेयामसि सूक्तैरभि गृणीमसि
वस्मूनि वस्ममीमहे ॥ १० ॥ २५ ॥

॥ ४३ ॥ १-६ कण्वो घौर ऋषिः ॥ देवता-१, २, ४-६ रुद्रः । ३ मित्रा
रुणौ । ७-९ सोमः ॥ छन्दः- १-४, ७, ८ गायत्री ५ विराड् गायत्री
पादनिचृत्तायत्री । ६ अनुष्टुप् ॥ स्वरः १-८ षड्जः । ९ गान्धारः ॥

॥ ४३ ॥ कद्रुद्राय प्रचेतसे मीळहुष्टमाय तव्यसे । वोचेम शन्तमं हृदे ॥ १ ॥
यथा नो अदितिः कर्त्तृष्वे नृभ्यो यथा गवे । यथा तोकाय रुद्रियम् ॥ २ ॥
यथा नो मित्रो वरुणो यथा रुद्रश्चिकेतति । यथा विश्वे सजोपसः ॥ ३ ॥ गा-
थर्पति मेधर्पति रुद्रं जलापमेपजम् । तच्छ्रयोः सुममीमहे ॥ ४ ॥ यः शुक्र इव
सूर्यो हिरण्यमिव रोचते । श्रेष्ठो देवानां वसुः ॥ ५ ॥ २६ ॥ शं नः कर्त्तृर्वते
सुगं मेपाय मेप्ये । नृभ्यो नारिभ्यो गवे ॥ ६ ॥ अस्मे सोम श्रियमाधि नि धेहि
शतस्य नृणाम् । महि श्रवस्तुविनृणाम् ॥ ७ ॥ मा नः सोम पस्विवाधो मारातयो
जुहुरन्त । आ न इन्द्रो वाजे मज ॥ ८ ॥ यास्तै प्रजा अमृतस्य परस्मिन्धामेव
तस्य । सूर्यो नार्भा सोम वेन आभूषन्तीः सोम वेदः ॥ ९ ॥ २७ ॥ ८ ॥

॥ ४४ ॥ १-१४ प्रस्कण्व ऋषिः ॥ देवता १-१४ अग्निः ॥ छन्दः-१,
५ उपरिष्ठाद्विराड्बृहती ३ निचृदुपरिष्ठाद्वृहती ७, ११ निचृत्पथ्यावृहती

अ० १ । अ० ३ । व० ३१] २७ [म० १ । अ० ६ । सू० ४५ ।

१२ भुरिगृहती १३ पथ्यागृहती च २, ४, ६, ८, १४ विराट् सतः पङ्क्तिः १०
विराट् विस्तारपङ्क्तिः । ६ आर्ची त्रिष्टुप् ॥ स्वरः—१, ५, ३, ७, ११—१३ मध्यमः
२, ४, ६, ८, १४, १० पञ्चमः । ६ धैवतः ॥

॥ ४४ ॥ अग्ने विवस्वदुपसंश्रितं राधो अमर्त्यम् । आ दाशुषे जातवेदो वह्ना
त्वमद्या देवाँ उषर्बुधः ॥ १ ॥ जुष्टो हि दूतो असि हव्यवाहनोऽग्ने रथीरध्वरा-
णाम् । सजूरशिवभ्यामुपसा सुवीर्यमस्मे धेहि श्रवो बृहत् ॥ २ ॥ अद्या दूतं वृणी-
महे वसुमग्निं पुरुप्रियम् । धूपकेतुं भाक्त्रजीकं व्युष्टिषु यज्ञानामध्वरश्रियम् ॥ ३ ॥
श्रेष्ठं यविष्ठमतिथिं स्वाहुतं जुष्टं जनाय दाशुषे । देवाँ अच्छा यातवे जातवेदसम-
ग्निमीळे व्युष्टिषु ॥ ४ ॥ स्तविष्यामि त्वामहं विश्वस्यामृतं भोजनम् । अग्ने त्रा-
तारममृतं मियेभ्य यजिष्ठं हव्यवाहनम् ॥ ५ ॥ २८ ॥ सुशंसो वोधि गृणते यवि-
ष्ठ्य मधुजिह्वः स्वाहुतः । प्रस्कण्वस्य प्रतिरन्नायुर्जीवसे नमस्या दैव्यं जनम् ॥ ६ ॥
होतारं विश्ववेदसं सं हि त्वा विशं इन्धते । स आ वह पुरुहूत प्रचेतसोऽग्ने दे-
वाँ इह द्रवत् ॥ ७ ॥ सवितारमुपसंश्रित्वा भगमग्निं व्युष्टिषु क्षपः । कण्वास-
स्त्वा सुतसोमास इन्धते हव्यवाहं स्वध्वरम् ॥ ८ ॥ पतिर्द्यध्वराणामग्ने दूतो वि-
शामसि । उषर्बुध आ वह सोमपीतये देवाँ अद्य स्वर्दृशः ॥ ९ ॥ अग्ने पूर्वा अ-
नूषसो विभावसो वीदेथ विश्वदर्शतः । असि ग्रामेष्वविता पुरोहितोऽसि यज्ञेषु
मानुषः ॥ १० ॥ २९ ॥ नि त्वा यज्ञस्य सार्धनमग्ने होतारमृत्विजम् । मनुष्वदेव
धीमहि प्रचेतसं जीरं दूतममर्त्यम् ॥ ११ ॥ यदेवानां मित्रमहः पुरोहितोऽन्तरौ
यासि दूत्यम् । सिन्धोरिव प्रस्वनितास ऊर्मयोऽग्ने भ्राजन्ते अर्चयः ॥ १२ ॥ शुधि
श्रुत्कर्णं वह्निभिर्देवैरग्ने सयावभिः । आ सीदन्तु बर्हिषि मित्रो अर्यमा प्रातर्या-
वाणो अध्वरम् ॥ १३ ॥ शृण्वन्तु स्तोमं मरुतः सुदानवोऽग्निजिह्वा ऋतावृधः ।
पिबन्तु सोमं वरुणो धृतवतोऽशिवभ्यामुपसा सजूः ॥ १४ ॥ ३० ॥

॥ ४५ ॥ १-१० प्रस्कण्वः काण्व ऋपिः ॥ १-१० अग्निर्देवा देवताः ॥
छन्दः—१ भुरिगुष्णिक् । ५ उष्णिक् । २, ३, ७, ८ अनुष्टुप् । ४ निचृदनुष्टुप् ।
६, ९, १० विराडनुष्टुप् ॥ स्वरः—१, ५ ऋपयः । २-४, ६-१० गान्धारः ॥

॥ ४५ ॥ त्वमग्ने वसूरिह रुद्राँ आदित्याँ उत । यज्ञां स्वध्वरं जनुं मनुजातं
घृतपुषम् ॥ १ ॥ शुष्ठीवानो हि दाशुषे देवा अग्ने विचेतसः । तान्नोहिदश्वं गिर्व-
णस्त्रयस्त्रिशतमा वह ॥ २ ॥ प्रियमेधवदत्रिवज्जातवेदो विरूपवत् । अक्षिरस्वम-

अ० १ । अ० ४ । व० १] २८ [म० १ । अ० ६ । सू० ४७ ।

द्विज प्रस्कण्वस्य शुभ्री हवम् ॥ ३ ॥ महिकेरव ऊतये प्रियमैधा अहूपत । राज-
न्तमञ्चराणामग्निं शुक्रेण शोचिषा ॥ ४ ॥ घृताहवन सन्त्येमा उषुशुधी गिरः ।
याभिः कण्वस्य सूनवो हवन्तेऽवसे त्वा ॥ ५ ॥ ३१ ॥ त्वां चित्रश्रवस्तम हवन्ते
विनु जन्तवः । शोचिष्केशं पुरुषियाग्ने हव्याय वोळ्हे ॥ ६ ॥ नि त्वा होता-
रमृत्विजं दधिरे वसुवित्तमम् । शुत्कर्णं सप्रथस्तमं विषां अग्ने दिर्विष्टिषु ॥ ७ ॥
आ त्वा विषां अचुच्यवुः सुतसोमा अभि प्रयः । बृहद्वा विभ्रतो हविरग्ने मतीय
द्राशुपे ॥ ८ ॥ प्रातर्यावणः सहस्कृत सोमपेयाय सन्त्य । इहाद्य दैव्यं जनं वहिरा
सादया वसो ॥ ९ ॥ अर्वाञ्च दैव्यं जनमग्ने यच्च सद्गतिभिः । अयं सोमः सु-
दानवस्तं पात तिरोअद्भ्यम् ॥ १० ॥ ३२ ॥

॥ ४६ ॥ १-१५ प्रस्कण्वः काण्व ऋपिः ॥ अश्विनौ देवते ॥ छन्दः-१,
१० विराड्गायत्री ३, ११, ६, १२, १४, गायत्री । ५, ७, ९, १३, १५, २,
४, ८, निचृदायत्री ॥ १-१५ पङ्क्तयः स्वरः ॥

॥ ४६ ॥ एषो उषा अपूर्व्या व्युच्छति प्रिया दिवः । स्तुपे वामशिवना बृहत्
॥ १ ॥ या इत्ता सिन्धुमातरा मनोतरा रयीणाम् । धिया देवा वसुविदा ॥ २ ॥
वृच्यन्ते वां ककुहासो जूर्णायामधि विष्टिषि । यद्वां रथो विभिष्यतात् ॥ ३ ॥ इ-
विषां जारो अपां पिपतिं पपुर्निर्नरा । पिता कुट्स्य चर्षणिः ॥ ४ ॥ आवारो वां
मतीनां नासत्या मतवचसा । पातं सोमस्य धृष्णुया ॥ ५ ॥ ३३ ॥ या नः पी-
परदश्विना ज्योतिष्मती तमस्तिरः । तामस्मे रासाथामिषम् ॥ ६ ॥ आ नो नावा
मतीनां यातं पाराय गन्तवे । युञ्जाथामश्विना रथम् ॥ ७ ॥ अरित्रं वां दिवस्पृथु
तीर्थे सिन्धूनां रथः । धिया युयुञ्ज इन्दवः ॥ ८ ॥ दिवस्कण्वास इन्दवो वसु सि-
न्धूनां पदे । स्वं वृत्रि कुहं धित्सयः ॥ ९ ॥ अभूदु भा उ अंशवे हिरण्यं प्रति सूर्यः ।
व्यख्यजिह्वासितः ॥ १० ॥ ३४ ॥ अभूदु पारमेतवे पन्था ऋतस्य साधुया । अ-
देशि वि क्षुतिर्दिवः ॥ ११ ॥ तत्तदिदृश्विनोस्वो जरिता प्रति भूपति । मदे सो-
मस्य पिपतोः ॥ १२ ॥ वावसाना विवस्वति सोमस्य पीत्या गिरा । मनुष्यच्छभू
आ गतम् ॥ १३ ॥ युवोरुपा अनु श्रियं परिज्मनोरुपाचरत् । ऋतावनथो अकुभिः
॥ १४ ॥ उभा पिवतमश्विनोभा नः शर्म यच्छतम् । अविद्रियाभिरुतिभिः ॥
॥ १५ ॥ ३५ ॥ ३ ॥

॥ ४७ ॥ १-१० प्रस्कण्वः काण्व ऋपिः ॥ अश्विनौ देवते ॥ छन्दः-१, ५

अ० १ । अ० ४ । व० ३] २६ [म० १ । अ० ६ । सू० ४८ ।

निचृत्पथ्या बृहती । ३, ७ पथ्या बृहती । ६ विराद् पथ्या बृहती । २, ६, ८ निचृत्सतः पङ्क्तिः । ४, १० सतः पङ्क्तिः ॥ स्वरः—१, ५, ३, ७, ६ मध्यमः २, ६, ८, ४, १० पञ्चमः ॥

॥ ४७ ॥ अयं वां मधुमत्तमः सुतः सोमं ऋतावृथा । तमश्विना पिवतं ति-
रोऽद्भ्यं धत्तं रत्नानि दाशुषे ॥ १ ॥ त्रिवन्धुरेण त्रिवृता सुपेशसा रथेना यातमश्विना
कण्वासो वां ब्रह्म कृण्वन्त्यध्वरे तेषां सु शृणुतं हवम् ॥ २ ॥ अश्विना मधुमत्तमं
पातं सोममृतावृथा । अथाद्य दद्या वसु विध्रता रथे दाश्वांसमुप गच्छतम् ॥ ३ ॥
त्रिषधस्थे बर्हिषि विश्ववेदसा मध्वा यज्ञं मिमित्ततम् । कण्वासो वां सुतसोमा अ-
भिधवो युवां हवन्ते अश्विना ॥ ४ ॥ याभिः कण्वमभिष्टिभिः प्रावतं युवमश्विना ।
ताभिः पूरमां अवतं शुभस्पती पातं सोममृतावृथा ॥ ५ ॥ १ ॥ सुदासे दद्या
वसु विध्रता रथे पृत्तो वहतमश्विना । रयिं समुद्रादुत वां दिवस्पयस्मे धत्तं पुरु-
स्पृहम् ॥ ६ ॥ यन्नासत्या परावति यद्वा स्थो अधि तुर्वशे । अतो रथेन सुवृता
न आ गतं साकं सूर्यस्य रश्मिभिः ॥ ७ ॥ अर्वाञ्चा वां सप्तयोऽध्वरश्रियो व-
हन्तु सवनेदुप । इषं पृञ्चन्ता सुकृते सुदानव आ बर्हिः सीदतं नरा ॥ ८ ॥ तेन
नासत्या गतं रथेन सूर्यत्वचा येन शश्वद्दहथुर्दाशुषे वसु मध्वः सोमस्य पीतये ॥ ९ ॥
उक्थेभिरर्वागवसे पुरुवसू अकैश्च नि हयामहे । शश्वत्कण्वानां सदसि प्रिये हि
कं सोमं पपथुरश्विना ॥ १० ॥ २ ॥

॥ ४८ ॥ १-१६ प्रस्कण्व ऋषिः ॥ उषा देवता ॥ छन्दः—१, ३, ७, ६
विराद् पथ्या बृहती ५, ११, १३ निचृत् पथ्या बृहती च १२ बृहती १५ पथ्या
बृहती ४, ६, १४ विराद् सतः पङ्क्तिः २, १०, १६ निचृत्सतः पङ्क्तिः ८ पङ्क्तिः
स्वरः—१, ३, ७, ६, ५, ११, १३, १२, १५ मध्यमः ४, ६, १४, २, १०, १६,
८ पञ्चमः ॥

॥ ४८ ॥ सह वामेन न उषो व्युच्छा दुहितर्दिवः । सह द्युम्नेन बृहता विभा-
वरि राया देवि दास्वती ॥ १ ॥ अश्वावतीर्गोमतीर्विश्वसुविदो भूरि च्यवन्त व-
स्तवे । उदीरय प्रति मा सूनृता उषश्चोद राधो मघोनाम् ॥ ३ ॥ उवासोपा उच्छाच
नु देवी जीरा रथानाम् । ये अस्या आचरणेषु दध्निरे समुद्रे न श्रवस्यवः ॥ ३ ॥
उषो ये ते प्र यामेषु युञ्जते मनो दानाय सूरयः । अत्राह तत्कण्व एषां कण्व-
तमो नाम गृणाति नृणाम् ॥ ४ ॥ आ घा योषेव सूनर्युषा याति प्रभुञ्जती । ज-

अ० १ । अ० ४ । व० ७] ३० [म० १ । अ० ६ । सू० ५०]

रयन्ती वृजने पददीयत उत्पातयति पत्तिर्णः ॥ ५ ॥ ३ ॥ वि यासृजति समने
व्यर्धिनः पदं न वेत्योदती । वयो नकिष्टे पत्तिवांसं आसते व्युष्टौ वाजिनीवति
॥ ६ ॥ एपायुक्त पदावतः सूर्यस्योदयनादधि । शतं रथेभिः सुभगोपा इयं
वि यात्यभि मानुषान् ॥ ७ ॥ विश्वमस्या नानाप चक्षसे जगज्ज्योतिष्कणोति
सूनरी । अप द्वेषो मयोनी दुहिता दिव उपा उच्छदप सिधः ॥ ८ ॥ उप आ
भाहि भानुना चन्द्रेण दुहितर्दिवः । आवहन्ती भूर्यस्मभ्यं सौभगं व्युच्छन्ती दि-
विष्टिषु ॥ ९ ॥ विश्वस्य हि प्राणनं जीवनं त्वे वि यदुच्छसि सूनरि । सा नो र-
थेन वृहता विभावरि शुधि चित्रामथे हवम् ॥ १० ॥ ४ ॥ उपो वाजं हि वस्व य-
श्चित्रो मानुषे जने । तेना वह सुकृतो अचुरा उप ये त्वा गृणन्ति वह्नयः ॥ ११ ॥
विश्वान्देवा आ वह सोमपीतयेऽन्तरिक्षादुपस्त्वम् । सास्मासु धा गोमदश्चावदुक्थ-
मुपो वाजं सुवीर्यम् ॥ १२ ॥ यस्या रुशन्तो अर्चयः प्रति भद्रा अर्चत । सा नो
रथे विश्ववारं सुपेशसमुपा ददातु सुगन्धम् ॥ १३ ॥ ये चिद्धि त्वामृषयः पूर्वं ऊ-
तये जुहोस्वसे महि । सा नः स्तोमा अभि गृणीहि राघसोपः शुक्रेण शोचिषा
॥ १४ ॥ उपो यदद्य भानुना वि द्वारावृणवो दिवः । प्र नो यच्छतादवृकं पृथु
छदिः प्र देवि गोमतीरिपः ॥ १५ ॥ सं नो राया वृहता विश्वपेशसा मिमिक्षवा
समिळाभिरा । सं युम्नेन विश्वतुरोपो महि सं वाजैर्वाजिनीवति ॥ १५ ॥ ५ ॥

॥ ४६ ॥ १—४ प्रस्कण्वः काण्व ऋषिः ॥ उपा देवता ॥ निचृदनुष्टुप् छन्दः ॥
गान्धारः स्वरः ॥

॥ ४६ ॥ उपो भद्रेभिरा गहि दिवश्चिद्रोचनादधि । वहन्त्वुरुणस्य उप
त्वा सोमिनो गृहम् ॥ १ ॥ सुपेशसं सुखं रथं यमध्यस्था उपस्त्वम् । तेना सुश्र-
वसं जने प्रावाद्य दुहितर्दिवः ॥ २ ॥ वयश्चित्ते पतत्रिणो द्विपञ्चतुष्पदर्जुनि । उपः
प्रारंभतूरुतु दिवो अन्तेभ्यस्परि ॥ ३ ॥ व्युच्छन्ती हि रश्मिभिर्विश्वमाभासि रो-
चनम् । तां त्वामृषवसूयवो गीर्भिः कण्वा अहूपत ॥ ४ ॥ ६ ॥

॥ ५० ॥ १—१३ प्रस्कण्वः काण्व ऋषिः ॥ सूर्यो देवता ॥ छन्दः—१,
६ निचृदगायत्री । २, ४, ८, ९ पिपीलिकामध्या निचृदगायत्री । ३ गायत्री । ५
यवमध्या विराडगायत्री । ७ विराडगायत्री १०, ११ निचृदनुष्टुप् । १२, १३
अनुष्टुप् ॥ स्वरः—१—६ पङ्कजः १०—१३ गान्धारः ॥
॥ ५० ॥ उद् त्वं ज्ञातवेदसं देवं वहन्ति केतवः । दूरो विश्वाय सूर्यम् ॥ ११ ॥

अ० १ । अ० ४ । व० १०] ३१ [म० १ । अ० १० । सू० ५१ ।

अप त्वे त्रायवो यथा नक्षत्रा यन्त्यकुर्भिः । सूर्याय विश्वचक्षसे ॥ २ ॥ अदृश्र-
मस्य केतवो वि रश्मयो जनाँ अनु । अर्जन्तो अग्रयो यथा ॥ ३ ॥ तरणिर्विश्व-
दर्शतो ज्योतिष्कृदसि सूर्य । विश्वमा भासि रोचनम् ॥ ४ ॥ प्रत्यङ् देवानां विशः
प्रत्यङ्मुदेषि मानुषान् । प्रत्यङ्मिथुं स्वर्दशे ॥ ५ ॥ ७ ॥ येना पावक चक्षसा भु-
रुग्रयन्तं जनाँ अनु । त्वं वरुण पश्यसि ॥ ६ ॥ वि द्यामेषि रजस्पृथ्वहा मिमानो
अकुर्भिः । पश्यञ्जन्मानि सूर्य ॥ ७ ॥ सप्त त्वा हरितो रथे वहन्ति देव सूर्य ।
शोचिष्केशं विचक्षण ॥ ८ ॥ अयुक्त सप्त शुन्ध्युवः सूर्यो रथस्य नृपत्यः । ताभि-
र्याति स्वयुक्तिभिः ॥ ९ ॥ उद्वयं तमसस्पृज्योतिष्पश्यन्त उत्तरम् । देवं देवत्रा
सूर्यमगन्तु ज्योतिरुत्तमम् ॥ १० ॥ उद्वयं मित्रमह आरोहन्नुत्तरां दिवम् । हृद्गो-
मम सूर्य हरिमाणं च नाशय ॥ ११ ॥ शुकेषु मे हरिमाणं रोपणाकासु दध्मसि ।
अथो हारिद्वेषु मे हरिमाणं नि दध्मसि ॥ १२ ॥ उदगादयमादित्यो विश्वेन स-
हसा सह । द्विषन्तं महीं रन्धयन्मो अहं द्विषते रथम् ॥ १३ ॥ ८ ॥ ६ ॥

॥ ५१ ॥ १—१५ सव्य आङ्गिरस ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः—
१, ९, १० जागती । २, ५, ८ विराड् जगती । ११—१३ मिचृज्जगती ३,
४ भुरिक् त्रिष्टुप् ६, ७ त्रिष्टुप् १४, १५ विराद त्रिष्टुप् ॥ स्वरः—१, २, ६,
१०, ५, ११—१३, ८ निषादः । ३, ४, ६, ७, १४, १५ धैवतः स्वरः ॥

॥ ५१ ॥ अभि त्वं मेघं पुरुहूतमृग्नियमिन्द्रं गीर्भिर्मदता वस्वो अर्णवम् । य-
स्य द्यावो न विचरन्ति मानुषा भुजे मंहिष्ठमभि विप्रमर्चत ॥ १ ॥ अभीमवन्वन्त्स्व-
भिष्टिमृतयोऽन्तरिक्षां तविषीभिरावृतम् । इन्द्रं दक्षास ऋभवो मदच्युतं शत-
क्रतुं जवनी सनृतारुहत् ॥ २ ॥ त्वं गोत्रमङ्गिरोभ्योऽवृणोरपोतात्रये शतदुरेषु
गातुवित् । ससेन चिद्धिमदायावहो वस्त्राजावद्रि वावसानस्य नृत्तयन् ॥ ३ ॥
त्वमपामपिधानावृणोरपाधारयः पर्वते दानुमद्वसु । वृत्रं यदिन्द्र शवसावधीरहिमा-
दित्सूर्यं दिव्यारोह्यो हृशे ॥ ४ ॥ त्वं मायाभिरप मायिनोऽधमः स्वधाभिर्ये
अधि शुप्तावजुह्वत । त्वं पिप्रोर्नृमणः प्रारुजः पुरः प्र ऋजिश्वानं दस्युहृत्येष्वाविथ
॥ ५ ॥ ६ ॥ त्वं कुत्सं शुष्णाहृत्येषाविथारन्धयोऽतिथिग्वाय शम्बरम् । महान्तं
चिद्वुदं नि क्रमीः पदा सनादेव दस्युहृत्याय जज्ञिषे ॥ ६ ॥ त्वे विश्वा तविषी
सव्यग्निता तव राधः सोमपीथाय हर्षते । तव वज्रश्चिकिते वाहोर्हितो वृथा श-
त्रोरव विश्वानि वृष्या ॥ ७ ॥ वि जानीह्यार्यान्ते च दस्यवो अहिष्मते रन्धया
शासद्वतान् । शाकी भव यजमानस्य चोदिता विश्वेत्ता ते सधमादेषु चाकन

अ० १। अ० ४। व० १३] ३२ [म० १। अ० १०। सू० ५२।

॥ = ॥ अनुव्रताय रथयुज्यपत्रतानाभूमिरिन्द्रः श्रययन्नोभुवः । वृद्धस्य चिद्ध-
तो घामिनंनतः स्तवानो वृत्रो वि जवान् संदिहः ॥ ६ ॥ तन्नवत्त उशता स-
हसा सहो वि रोदसी मज्मना वाधते शवः । आ त्वा वार्तस्य नृमणो मनोयुज
आ पूर्यमाणमवहन्नभि श्रवः ॥ १० ॥ १० ॥ मन्दिष्ट यदुशने कान्ये सचाँ इन्द्रो
वृद्धं वृद्धकुतरार्थि तिष्ठति । उग्रो ययि निरुपः स्रोतसासृजद्धि शुष्णस्य दंष्टिता
पैरयत्पुरः ॥ ११ ॥ आ स्मा रथं वृषपाणेषु तिष्ठसि शार्यातस्य प्रभृता येषु म-
न्दसे । इन्द्र यथा सुतसोमेषु चाकनोऽनुवाणं श्लोकमा रोहसे दिवि ॥ १२ ॥
अदंदा अभी महते वचस्वये कृत्तीर्वते वृत्रयामिन्द्र सुन्वते । मेनाभवो वृषणश्वस्य
सुक्रतो विश्वेता ते सर्वनेषु प्रवाच्या ॥ १३ ॥ इन्द्रो अश्रायि सुध्व्यो निरुके प-
त्रेषु स्तोमो दुर्यो न यूपः । अश्वयुग्यं रथयुर्वसूरिन्द्र इद्रायः क्षयति प्रयन्ता
॥ १४ ॥ इदं नमो वृषभाय स्वराजं सत्यशुष्माय तवसेऽवाचि । अस्मिन्निन्द्र वृ-
जने सर्ववीराः स्मत्सूरिभिस्तव शर्मन्त्याम ॥ १५ ॥ ११ ॥

॥ ५२ ॥ १-१५ सव्य आङ्गिरस ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः-१, ८
भुरिक् त्रिष्टुप् । ७ त्रिष्टुप् । ६, १० स्वराद् त्रिष्टुप् । १२, १३, १५ निचृत् त्रिष्टुप् ।
२-४ निचृज्जगती । ५, १४ जगती । ६, ११ विराद् जगती ॥ स्वरः-१, ७-६
१०, १२, १३, १५ धैवतः । २-६, ११, १४, निपादः ॥

॥ ५२ ॥ त्वं सु मेघं महया स्वर्विदं शतं यस्य सुभ्वः साकमीरते । अत्यं
न वाजं हवनस्यदं रथमेन्द्रं ववृत्यामवसे सुवृत्तिभिः ॥ १ ॥ स पर्वतो न धरुणो-
पच्युतः सहस्रमूतिस्तविषीषु वावृषे । इन्द्रो यद्वृत्रमवधीन्नदीवृत्तमुज्जन्नलीमि जहृ-
पाणो अन्धसा ॥ २ ॥ स हि द्रो दुरिषु वत्र ऊर्ध्वनि चन्द्रवृत्रो मददृद्धो मनीषि-
भिः । इन्द्रं तमहे स्वपस्यया धिया मंहिष्ठरातिं स हि पप्रिरन्धसः ॥ ३ ॥ आ यं
पृथन्ति दिवि सन्नवर्हिषः समुद्रं न सुभ्वः स्वा अभिष्टयः । तं वृत्रहत्ये अनु तस्थुरू-
तयः शुष्मा इन्द्रमवाता अहुतप्सवः ॥ ४ ॥ अभि स्ववृष्टिं मदे अस्य युध्यतो रथीरिव
प्रवृणो संचरुतयः । इन्द्रो यद्वृत्री धूपमाणो अन्धसा भिनद्धलस्य परिधी रिव त्रितः
॥ ५ ॥ १२ ॥ परी घृणा चरति तित्विषे शत्रोऽपो वृत्वी रजसो वृत्रमार्शयत् । वृत्रस्य
यत्प्रवृणो दुर्गभिश्चनो निजघन्य हन्वोरिन्द्र तन्यतुम् ॥ ६ ॥ इदं न हि त्वा न्युपन्त्युर्म-
यो ब्रह्माणीन्द्र तव यानि वर्धना । त्वष्टा चित्ते युज्यं वावृषे शवस्ततज्ज वज्रम-
भिभूयोजसम् ॥ ७ ॥ जयन्वाँ उ हरिभिः संभृतक्रतुविन्द्र वृत्रं मनुषे गातुयन्तपः ।

अ० १ । अ० ४ । व० १६] ३३ [म० १ । अ० १० । सू० ५३ ।

अयच्छया बाहोर्वज्रमायसमधारयो दिव्या सूर्यं दृशे ॥ ८ ॥ बृहत्स्वश्चन्द्रममव-
द्यदुक्थ्यमकृण्वत भियसा रोहणं दिवः । यन्मानुषप्रधना इन्द्रमृतयः स्वनृपाचो
मरुतोऽमदन्नन्तु ॥ ९ ॥ द्यौरिचदस्यामवाँ अहेः स्वनादयोयवीन्द्रियसा वज्र इन्द्र
ते । वृत्रस्य यद्वद्वधानस्य रोदसी मदं सुतस्य शवसाभिन्च्छिरः ॥ १० ॥ १३ ॥
यदिद्विन्द्र पृथिवी दशभुजिरहामि विश्वा ततनेन्त कृष्टयः । अत्राहं ते मघवन्वि-
श्रुतं सहो घामनु शवसा बर्हणा भुवत् ॥ ११ ॥ त्वमस्य प्रारे रजसो व्योमनः
स्वमृत्योजा अर्वसे धृषन्मनः । चकृषे भूमिं प्रतिमानमोजसोऽपः स्वः परिभूरेष्या
दिवम् ॥ १२ ॥ त्वं भुवः प्रतिमानं पृथिव्या ऋष्ववीरस्य बृहतः पतिर्भूः । वि-
श्वमाप्ता अन्तरिक्षं महित्वा सत्यमृदा नकिरन्यस्त्वावान् ॥ १३ ॥ न यस्य आ-
वाँपृथिवी अनु व्यचो न सिन्धवो रजसो अन्तमानशुः । मोत स्ववृष्टिं मदं अस्य
युध्यत एको अन्यर्चकृषे विश्वमानुषकृ ॥ १४ ॥ आर्चन्नत्र मरुतः सस्मिन्नाजौ
विश्वे देवासौ अमदन्नन्तु त्वा । वृत्रस्य यद्वद्विमतो वधेन नि त्वमिन्द्र प्रत्यानं
जघन्थ ॥ १५ ॥ १४ ॥

॥ ५३ ॥ १-११ सव्य आङ्गिरस ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः-१, ३ नि-
चृज्जगती । २ भुरिज्जगती । ४ जगती । ५, ७ विराड्जगती । ६, ८, ९ त्रिष्टुप् ।
१० भुरिक् त्रिष्टुप् । ११ सतः पङ्क्तिः ॥ स्वरः-१-५, ७ निषादः ६, ८-१० धैवतः
११ पञ्चमः ॥

॥ ५३ ॥ न्युष्टु वाचं प्र महे भरामहे गिर इन्द्राय सदर्ने विवस्वतः । नू
चिद्धि रत्नं सप्ततामिवाविद्धन् दुष्टुतिर्द्विणोदेषु शस्यते ॥ १ ॥ दुरो अश्वस्य
दुर इन्द्र गोरसि दुरो यवस्य वसुन इनस्पतिः । शिञ्जानुरः प्रदिवो अकामकर्शनः
सखा सखिभ्यस्तमिदं गृणीमसि ॥ २ ॥ शचीव इन्द्र पुरुक्कुशुमत्तम तवेदिदमभितथे-
किते वसु । अतः संगृभ्याभिभूत आ भर मा त्वायतो जस्तिः काममूनयीः ॥ ३ ॥
एभिर्धुभिः सुमना एभिरिन्दुभिर्निरुन्धानो अमतिं गोभिरश्विना । इन्द्रेण दस्युं
दरयन्त इन्दुभिर्युतवेषसः समिषा रभेमहि ॥ ४ ॥ समिन्द्र राया समिषा रभेमहि
सं वाजेभिः पुरुश्चन्द्रैरभिर्धुभिः । सं देव्या प्रमत्या वीरशुष्मया गोअग्रयारवा-
वत्या रभेमहि ॥ ५ ॥ १५ ॥ ते त्वा मदा अमदन्तानि वृष्ण्या ते सोमासो वृत्र-
हत्येषु सत्पते । यत्कारवे दश वृत्रार्ण्यप्रति बर्हिष्मते नि सहस्राणि बर्हयः ॥ ६ ॥
युधा युधमुप घेदैषि धृष्ण्या पुरा पुरं समिदं हंस्योजसा । नम्या यदिन्द्र सख्यां

अ० १ । अ० ४ । व० १८] ३४ [म० १ । अ० १० । सू० ५४ ।

परावति निर्वह्यो नमुचि नाम प्रायिनम् ॥ ७ ॥ त्वं करञ्जमुत पर्ययं वधीस्ते-
जिष्ठयातिथिग्वस्य वर्तनी । त्वं शता वह्न्यदस्याभिनत्पुरोऽनानुदः परिपूता ऋ-
जिर्वना ॥ ८ ॥ त्वमेताञ्जनरात्रो दिर्दशावन्धुना सुश्रवसोपजग्मुषः । षष्टिं सहस्रां
नवतिं नव श्रुतो नि चक्रेण रथ्यां दुष्पदावृणक् ॥ ९ ॥ त्वमाविथ सुश्रवसं त-
योतिभिस्तव आर्मभिरिन्द्र तूर्वयाणम् । त्वमस्मै कुत्समतिथिग्वमायुं महे राज्ञे यूने
अरन्धनायः ॥ १० ॥ य उहचीन्द्र देवगोपाः सखायस्ते शिवतमा असीम । त्वां
स्तोषाम त्वया सुवीरा द्रावीय आयुः प्रतरं दधानाः ॥ ११ ॥ १६ ॥

॥ ५४ ॥ १-११ सव्य आङ्गिरस ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः—१,
४, १० विराड्जगती । २, ३, ५ निचृज्जगती । ७ जगती । ६ विराद्विष्टुप् ।
८, ९, ११ निचृत्त्रिष्टुप् । स्वरः—१-५, १०, ७ निषादः । ६, ८, ९, ११ धैवतः ॥

॥ ५४ ॥ मा नो अस्मिन्मववन्पृत्स्वंहसि नहि ते अन्तः शर्वसः परीणशे ।
अक्रन्दयो नद्योऽरोरुवद्वना कथा न ज्ञोणीभि्यसा समारत ॥ १ ॥ अर्ची शक्राय
शाकिने शचीवते शृण्वन्तमिन्द्रं महयज्ञभि पुष्टि । यो धृष्णुना शर्वसा रोदसी उभे
वृषां वृषत्वा वृषभो न्यृज्जते ॥ २ ॥ अर्ची विवे बृहते शण्यं वृचः स्वक्षत्रं यस्य
धृषतो धृषन्मनः । बृहच्छ्रया असुरो बर्हणाकृतः पुरो हरिभ्यां वृषभो रथो हिषः
॥ ३ ॥ त्वं विवो बृहतः सानु कोपयोऽव त्मना धृषता शर्वरं भिनत् । यन्मायिनो व-
न्दिनो मन्दिना धृषच्छितां गर्भस्तिमशनिं पृतन्यासि ॥ ४ ॥ नि यद्वृणक्ति श्वस-
नस्य मूर्धनि शुष्णस्य चिद्वन्दिनो रोरुवद्वना । प्राचीनेन मनसा बर्हणावता यदद्या
चित्कृण्वः कस्त्वा परि ॥ ५ ॥ १७ ॥ त्वमाविथ नर्यं तूर्वशं यदुं त्वं तूर्वीतिं व-
र्यं शतक्रतो । त्वं रथमेतशं कृत्व्ये धने त्वं पुरो नवतिं दम्भयो नव ॥ ६ ॥ स
द्या राजा सत्पतिः शूशुवज्जनो रातहव्यः प्रति यः शासमिन्वति । उक्था वा यो
अभिगृणाति राधसा दानुरस्मा उपरा पिन्वते दिवः ॥ ७ ॥ असमं जत्रमसमा मतीपां
प्रसोमपा अपसा सन्तु नेमे । ये त इन्द्र द्रुपो वर्धयन्ति महि जत्रं स्थविरं वृष्यं च
॥ ८ ॥ तुभ्येदेते बहुला अद्रिदुग्धाश्चमूषदंश्चमसा इन्द्रपानाः । व्यश्नुहि तर्पया का-
ममेषामथा मनो वसुदेयाय कृषु ॥ ९ ॥ अपामतिष्ठद्वरुणाद्वरं तमोऽन्तर्वृत्रस्य जठ-
रेषु पर्वतः । अभीमिन्द्रो नद्यो वृत्रिणा हिता विश्वा अनुष्ठाः प्रवृणेषु जिघ्रत ॥ १० ॥
स शेष्टमधि धा युम्नमस्मे महि जत्रं जनापाळिन्द्र तव्यम् । रक्षां च नो मघोनः प्राहि
सूरीनाये च नः स्वपत्न्या इषे धा ॥ ११ ॥ १८ ॥

अ० १ । अ० ४ । व० २१] ३५ [म० १ । अ० १० । सू० ५६ ।

॥ ५५ ॥ १-८ सव्य आङ्गिरस ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः-१, ४ जगती । २, ५-७ निचृज्जगती । ३, ८ विराड्जगती ॥ १-८ निषादः स्वरः ॥

॥ ५५ ॥ दिवश्चिदस्य वरिमा विपमथ इन्द्रं न मद्वा पृथिवी च न प्रति । भीमस्तु-
विष्माञ्चर्षणिभ्यं आतपः शिशीते वज्रं तेजसे न वंसगः ॥ १ ॥ सो अर्णवो न
नद्यः समुद्रियः प्रति गृभ्णाति विश्रिता वरीमभिः । इन्द्रः सोमस्य प्रीतये वृषायते
सनात्स युध्म ओजसा पनस्यते ॥ २ ॥ त्वं तमिन्द्र पर्वतं न भोजसे महो नृमणस्य
धर्मणाभिरज्यसि । प्र वीर्येण देवतार्ति चेकिते विश्वस्मा उग्रः कर्मणे पुरोहितः ॥ ३ ॥
स इदने नमस्युभिर्वचस्यते चारु जनेषु प्रब्रुवाण इन्द्रियम् । वृषा छन्दुर्भवति हर्यतो
वृषा क्षेमेण धेनौ मधवा यदिन्वति ॥ ४ ॥ स इन्महानि समिधानि मज्मना कृणोति
युध्म ओजसा जनेभ्यः । अथा च न श्रद्धयति त्विषीमत इन्द्राय वज्रं निघनिघ्नते
वधम् ॥ ५ ॥ १६ ॥ स हि श्रवस्युः सदनानि कुञ्चिमां क्षमया वृधान ओजसा
विनाशयन् । ज्योतींषि कृएवन्नवृकाणि यज्यवेऽव सुक्रतुः सत्तवा अपः संजत् ॥ ६ ॥
दानाय मनः सोमपावन्नस्तु तेऽर्वाञ्चा हरी वन्दनश्रुदा कृधि । यमिष्ठासः सा-
रथयो य इन्द्र ते न त्वा केता आ दभ्नुवन्ति भूणीयः ॥ ७ ॥ अप्रक्षितं वसु वि-
भिषि हस्तयोरषाळं सहस्तन्वि श्रुतो दधे । आवृतासोऽवृतासो न कर्तृभिस्तनूषु
ते क्रतव इन्द्र भूरयः ॥ ८ ॥ २० ॥

॥ ५६ ॥ १-६ सव्य आङ्गिरस ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः-१, ३,
४ निचृज्जगती । २ जगती । ५ त्रिष्टुप् । ६ भुरिक् त्रिष्टुप् ॥ स्वरः-१-४
निषादः । ५, ६ धैवतः ॥

॥ ५६ ॥ एष प्र पूर्वीरव तस्य चम्रिषोऽत्यो न योषामुदयस्त भुवर्णिः ।
दक्षं महे पाययते हिस्णययं रथमावृत्त्या हरियोगमृभ्वसम् ॥ १ ॥ तं गूर्तयो ने-
मक्षिषः परीणसः समुद्रं न संचरणे सनिष्यवः । पतिं दक्षस्य विदधस्य नृ सहो
गिरिं न वेना अर्धि रोह तेजसा ॥ २ ॥ स तुर्वणिर्महां अरेणु पौंस्ये गिरेर्भृष्टिर्न
भ्राजते तुजा शर्वः । येन शुष्णं मायिनमायसो मदे दुध आभूषु रामयन्नि दाम-
नि ॥ ३ ॥ देवी यदि तर्विषी त्वावृथोतय इन्द्रं सिषवत्यपसं न सूर्यः । यो धृ-
ष्णुना शर्वसा बाधते तम इयति रेणुं वृहदहर्षिष्वणिः ॥ ४ ॥ वि यत्तिरो धरु-
णामच्युतं रजोऽतिष्ठिपो दिव आतासु वर्हणा । स्वमीळहे यन्मद इन्द्र हर्ष्याह-
न्वृत्रं निरपामौञ्जो अर्णवम् ॥ ५ ॥ त्वं दिवो धरुणं धिप ओजसा पृथिव्या इन्द्र

अ० १ । अ० ४ । व० २४] ३६ [म० १ । अ० ११ । सू० ५८ ।

सर्देनेषु मारिहिनः । त्वं सुतस्य मदे अरिणा अपो वि वृत्रस्य समयां प्राप्यारुजः
॥ ६ ॥ २१ ॥

॥ ५७ ॥ १-६ सव्य आङ्गिरस ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः-१, २,
४ जगती । ३ विराट् । ६ निचृज्जगती । ५ भुरिक् त्रिष्टुप् ॥ स्वरः-१-४,

६ निषादः । ५ मध्यमः ॥

॥ ५७ ॥ प्र मर्दिष्टाय बृहते बृहद्रेये सत्यशुष्माय तवसे मतिं भरे । अपा-
मिव प्रवणे यस्य दुर्धरं राधो विश्वायु शर्वसे अपावृतम् ॥ १ ॥ अर्धं ते विश्व-
मनु हासविष्ट्य आपो निम्नेव सर्वना हविष्मत् । यत्पर्वते न समशीत ह्येत इ-
न्द्रस्य वज्रः स्नयिता हिरण्ययः ॥ २ ॥ अस्मै भीमाय नमसा समध्वर उषो न
शुच्य आ भेरा पनीयसे । यस्य धाम शर्वसे नामेन्द्रियं ज्योतिरकारि हरितो ना-
यसे ॥ ३ ॥ इमे ते इन्द्र ते वयं पुरुषुत ये त्वारभ्य चरामसि प्रभूवसो । नहि
त्वदन्यो गिर्वणो गिरः सर्घत्क्षोणीरिव प्रति नो ह्येत तद्वचः ॥ ४ ॥ भूरिं त इन्द्र
वीर्यैतव स्मस्यस्य स्तोतुर्मधवन्काममा पृण । अनु ते द्यौर्वृद्धी वीर्यं मम इयं च
ते पृथिवी नैम ओजसे ॥ ५ ॥ त्वं तमिन्द्र पर्वतं महापुरुं वज्रेण वज्रिन्पर्वशश्च-
कर्तिथ । अवांसजो मिवृताः सर्तवा अपः सत्रा विश्वं दधिपे केवलं सहः ॥ ६ ॥
२२ ॥ १० ॥

॥ ५८ ॥ १-६ नोया गौतम ऋषिः ॥ अग्निर्देवता ॥ छन्दः-१, ५ जगती ।
२ विराट् जगती । ४ निचृज्जगती । ३ त्रिष्टुप् । ६, ७, ८ निचृत् त्रिष्टुप् । ८ वि-
राट् त्रिष्टुप् । स्वरः-१, ५, २, ४ निषादः । ३, ६-८ धैवतः ॥

॥ ५८ ॥ नू चित्सहोजा अमृतो नि तुन्दते होता यद्भूतो अभवद्विवस्वतः ।
वि सार्धिष्ठेभिः पृथिभी रजो मम आ देवताता हविषा विवासति ॥ १ ॥ आ
स्वमन्नं युवमानो अजरस्तुपुत्रिष्यन्नतसेषु तिष्ठति । अत्यो न पृष्ठं मुपितस्य रोचते
त्रिवो न सानु स्तनयन्नचिक्रदत् ॥ २ ॥ क्राणा रुद्रेभिर्वसुभिः पुरोहितो होता नि-
पत्तो रयिषाळमर्त्यः । रथो न विस्वृज्जसान आयुषु व्यानुषग्वार्या देव अरुणवति
॥ ३ ॥ वि वातं जूतो अतसेषु तिष्ठते इयां जुहूभिः सूर्या तुविपुणिः । तृषु य-
दग्ने वनिनो वृषायसे कुष्माण्त एम रुश्वर्मे अजर ॥ ४ ॥ तपुर्जम्भो वन आ वा-
तचोदितो यूये न साह्यो अर्वा वाति वंसगः । अग्नित्रज्जन्तितं पाजसा रजः स्या-
तुश्चर्य भयते पतत्रिणः ॥ ५ ॥ २३ ॥ दधुप्त्वा भृगवो मानुषेष्वा रुयि न चारु

अ० १ । अ० ४ । व० २६] ३७ [म० १ । अ० ११ । सू० ६० ।

सुहृदं जनैर्भ्यः । होतारमग्ने अतिथिं वरेण्यं मित्रं न शेवं दिव्याय जन्मने ॥ ६ ॥
 होतारं सप्त जुहोयजिष्ठं यं वाघतो वृणते अश्वरेषु । अग्निं विश्वेषामरतिं व-
 सूनं सपर्यामि प्रयसा यामि रत्नम् ॥ ७ ॥ अर्च्छिद्रा सूनो सहसो नो अद्य स्तो-
 तृभ्यो मित्रमहः शर्म यच्छ । अग्ने गृणन्तमंहस उरुष्योर्जो नपात्पूभिरायसीभिः
 ॥ ८ ॥ भवा वरुथं गृणते विभावो भवा मघवन्मघवद्रथः शर्म । उरुष्याग्ने अंहसो
 गृणन्तं प्रातर्मक्षू धियावसुर्जगम्यात् ॥ ९ ॥ २४ ॥

॥ ५६ ॥ १-७ नोधा गौतम ऋषिः ॥ अग्निर्वैश्वानरो देवता ॥ छन्दः- १ नि-
 चृत् त्रिष्टुप् । २, ४ विराद् त्रिष्टुप् । ५-७ त्रिष्टुप् । ३ पङ्क्तिः ॥ स्वरः- १,
 २, ४, ५-७ धैवतः । ३ पञ्चमः ॥

॥ ५६ ॥ वया इदग्ने अग्रयस्ते अन्ये त्वे विश्वे अमृता मादयन्ते । वैश्वानर-
 नाभिरसि चितीनां स्थूलोव जना उपमिद्ययन्थ ॥ १ ॥ मूर्ध्ना दिवो नाभिरग्निः
 पृथिव्या अथाभवदरती रोदस्योः । तं त्वा देवासोऽजनयन्त देवं वैश्वानर ज्यो-
 तिरिदार्याय ॥ २ ॥ आ सूर्ये न रश्मयो ध्रुवासो वैश्वानरे दधिरेऽशा वसूनि ।
 या पर्वतेष्वोषधीष्वप्सु या मानुषेषुसि तस्य राजा ॥ ३ ॥ बृहती इव सूनवे रोदसी
 गिरो होता मनुष्योऽन दत्तः । स्वर्वते सत्यशुष्पाय पूर्वा वैश्वानराय नृत्तमाय
 यद्भीः ॥ ४ ॥ दिवश्चित्ते बृहतो जातवेदो वैश्वानर प्र रिरिचे महित्वम् । राजा कृ-
 ष्टीनामसि मानुषीणां युधा देवेभ्यो वरिवश्चकर्थ ॥ ५ ॥ प्र नू महित्वं वृषभस्य
 वोचं यं पूरवो वृत्रहणं सचन्ते । वैश्वानरो दस्युमग्निर्जघन्वा अधूनोत्काष्ठा अत्र
 शम्बरं भेत् ॥ ६ ॥ वैश्वानरो महिम्ना विश्वकृष्टिर्भरद्वाजेषु यजतो विभावा ।
 शातवनेये शतिनीभिरग्निः पुरुणीये जरते सूनृतावान् ॥ ७ ॥ २५ ॥

॥ ६० ॥ १-५ नोधा गौतम ऋषिः ॥ अग्निर्देवता ॥ छन्दः- १ विराद्
 त्रिष्टुप् । ३, ५ त्रिष्टुप् । २, ४ भुरिक् पङ्क्तिः ॥ स्वरः- १, ३, ५ धैवतः । २,
 ४ पञ्चमः ॥

॥ ६० ॥ वह्निं यशसं विदधस्य केतुं सुप्राव्य दूतं सद्योऽर्थम् । द्विजन्मानं
 रयिमिव प्रशस्तं रातिं भस्त्रृगवे मातरिश्वा ॥ १ ॥ अस्य शासुरुभयांसः सचन्ते
 हविष्मन्त उशिजो ये च मर्ताः । दिवश्चित्पूर्वो न्यसादि होतापृच्छयो विरपति-
 विंचु वेधाः ॥ २ ॥ तं नव्यसी हृद आ जायमानमस्मत्सुकीर्तिर्मधुजिह्वमरयाः ।

अ० १ । अ० ४ । व० २६] ३८ [म० १ । अ० ११ । सू० ६१ ।

यमृत्विजो वृजने मानुपासः प्रयस्वन्त आयवो जीजनन्त ॥ ३ ॥ उशिकपावको
वमुमानुपेषु वरेण्यो होताधायि विजु । दमूना गृहपतिर्दम आँ अग्निर्भुवद्रयिपती
रयीणाम् ॥ ४ ॥ तं त्वा वयं पतिमग्ने रयीणां प्र शंसामो मतिभिर्गोतमासः ।
आशुं न वाजम्भरं मर्जयन्तः शतमर्जु धियावसुर्जगम्यात् ॥ ५ ॥ २६ ॥

॥ ६१ ॥ १-१६ नोधा गौतम ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः— १,
१४, १६ विराद् त्रिष्टुप् । २, ७, ६, निचृत् त्रिष्टुप् । ३, ४, ६, ८, १०, १२
पङ्क्तिः । ५, १५ विराद् पङ्क्तिः । ११ भुरिक् पङ्क्तिः । १३ निचृत्पङ्क्तिः । स्वरः—
१, १४, १६, २, ७, ६ धैवतः । ३-६, ८, १०-१३, १५ पञ्चमः ॥

॥ ६१ ॥ अस्मा इदु प्र तवसे तुराय प्रयो न हर्मिं स्तोमं माहिनाय । ऋची-
यमायाधिगव ओहमिन्द्राय ब्रह्माणि शततमा ॥ १ ॥ अस्मा इदु प्रय इव प्र य-
मि भराभ्याङ्गुपं वाधे सुवृक्ति । इन्द्राय हृदा मनसा मनीषा प्रत्नाय पत्ये धियो
मर्जयन्त ॥ २ ॥ अस्मा इदु त्वमुपमं स्वर्पा भराभ्याङ्गुपमस्येन । मंहिष्ठमच्छो-
क्तिभिर्मतीनां सुवृक्तिभिः सूरि वावृध्वै ॥ ३ ॥ अस्मा इदु स्तोमं सं हिनोमि
रथं न तष्टेव तत्सिनाय । मिरश्च गिर्वीहसे सुवृक्तीन्द्राय विश्वमिन्वं मेधिराय
॥ ४ ॥ अस्मा इदु सतिमिव श्रवस्येन्द्रायार्कं जुह्वीसमञ्जे । वीरं दानौकसं वन्दध्वै
पुरां गृत्तश्रवसं दुर्माणम् ॥ ५ ॥ २७ ॥ अस्मा इदु त्वष्टा तत्तद्वज्रं स्वपस्तमं
स्वर्ग्यैरणाय । वृत्रस्य चिद्धिदधेन ममं तुजन्नीशानस्तुजता कियेधाः ॥ ६ ॥ अ-
स्येदु मातुः सर्वनेषु सद्यो महः पितुं पपिवाञ्चार्वन्ना । मुषायद्विष्णुः पचतं सक्षी-
यान्विध्यदराहं तिरो अद्रिमस्ता ॥ ७ ॥ अस्मा इदु आश्विदेवपत्नीरिन्द्रायार्कम-
हिहत्य ऊवुः । परि द्यावापृथिवी जभ्र उर्वी नास्य ते महिमानं परि पृः ॥ ८ ॥
अस्येदेव प्र रिरिचे महित्वं दिवस्पृथिव्याः पर्यन्तरिंक्षात् । सुराळिन्द्रो दम आ-
विश्वगूर्तः सुरिरमत्रो ववन्ते रणाय ॥ ९ ॥ अस्येदेव शर्वसा शुपन्तं वि वृश्चद्वज्रेण
वृत्रमिन्द्रः । गान व्राणा अवनीरमुञ्चदधि श्रवो दावन्ते सचेताः ॥ १० ॥ २८ ॥
अस्येदु त्वेषसा रन्त सिन्धवः परि यद्वज्रेण सीमयच्छत् । ईशानकृद्वाशुपे दशस्य-
न्तुवैतये गाधं तुर्वणिः कः ॥ ११ ॥ अस्मा इदु प्र भरा तूतुजानो वृत्राय वज्रमी-
शानः कियेधाः । गोर्न पर्व वि रंदा तिरश्चेत्पन्नणीस्यपां चुरध्वै ॥ १२ ॥ अस्येदु प्र
ब्रूहि पूर्वाणि तुरस्य कर्माणि नव्यं उक्थैः । युधे यदिष्णान आयुधान्युवायमाणो
निरिणाति शत्रून् ॥ १३ ॥ अस्येदु भिया गिरयश्च इच्छा द्यावा च भूमा जनुपस्तुजेते ।

उपो वेनस्य जोगुवान ओणि सद्यो भुवद्दीर्यीय नोधाः ॥ १४ ॥ अस्मा इदु
स्यदनु दाय्येषामेको यद्वे भूरीशानः । प्रैतशं सूर्ये पस्पृधानं सौवश्ये सुषिमा
वदिन्द्रः ॥ १५ ॥ एवा ते हरियोजना सुवृत्तीन्द्र ब्रह्माणि गोतमासो अक्रन् ।
ऐषु विश्वपेशसंधियं धाः प्रातर्मन्त्रं धियावसुर्जगम्यात् ॥ १६ ॥ २६ ॥ ४ ॥

॥ ६२ ॥ १—१३ नोधा गौतम ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः—१, ४,
६ विराढापी त्रिष्टुप् । २, ५, ६ निचृदापी त्रिष्टुप् । १०—१३ आपी त्रिष्टुप् ।
३, ७, ८ भुरिगपी पङ्क्तिः । स्वरः—१, २, ४—६, ६—१३ धैवतः । ३,
७, ८ पञ्चमः ॥

॥ ६२ ॥ प्र मन्महे शवसानाय शूषमाङ्गूषं गिर्विणसे अङ्गिरस्वत् । सुवृ-
क्तिभिः स्तुवत ऋग्मियायार्चामार्कं नरे विश्रुताय ॥ १ ॥ प्र वो महे महि नमो भ-
रध्वमाङ्गूष्यं शवसानाय सामं । येना नः पूर्वं पितरः पदज्ञा अचिन्तो अङ्गिरसो गा
अविन्दन् ॥ २ ॥ इन्द्रस्याङ्गिरसां चेष्टौ विदत्सरमा तनयाय धासिम् । बृहस्पतिभि-
नदाद्रिं विददाः समुस्त्रियाभिर्वावशन्त नरः ॥ ३ ॥ स सुष्टुभा स स्तुभा सप्त विप्रैः
स्वरेणाद्रिं स्वयोरनवगवैः । सरग्युभिः फलिगमिन्द्र शक्र वलं रवेण दरयो द-
शगवैः ॥ ४ ॥ गृणानो अङ्गिरोभिर्दस्म वि वरुषसा सूर्येण गोभिरन्धः । वि भूम्या
अप्रथय इन्द्र सानु विवो रज उपरमस्तभायः ॥ ५ ॥ १ ॥ तदु प्रयत्नतममस्य कर्म
दस्मस्य चारुतममस्ति दंसः । उपह्वरे यदुपरा अपिन्वन्मध्वर्णसो नद्य अतन्नः
॥ ६ ॥ द्विता वि ववे सनजा सनीले अयास्यः स्तवमानेरिरुक्तेः । भगो न मेने
परमे व्योमन्नधारयद्रोदसी सुदंसाः ॥ ७ ॥ सनादिवं परि भूमा विरूपे पुनर्भुवा
युवती स्वेभिरेवैः । कृष्णोभिर्कोषा रुशञ्जिर्वपुभिरा चरतो अन्यान्या ॥ ८ ॥ स-
नेभि सख्यं स्वप्स्यमानः सनुदीधार शर्वसा सुदंसाः । आमासु चिदधिपे पृक्म-
न्तः पर्यः कृष्णासु रुशद्रोहिणीषु ॥ ९ ॥ सनात्सनीळा अवनीरवाता व्रता रक्षन्ते
अमृताः सहोभिः । पुरु सहस्रा जनयो न पत्नीर्दुवस्यन्ति स्वसारो अह्याणम् ॥ १० ॥
॥ २ ॥ सनायुवो नमसा नव्यो अकैर्वसूयवो मतयो दस्म ददुः । पतिं न पत्नीरु-
शतीरुशन्तं स्पृशन्ति त्वा शवसावन्मनीषाः ॥ ११ ॥ सनादेव तव रायो गभस्तौ
न जीयन्ते नोप दस्यन्ति दस्म । द्युमाँ असि क्रतुमाँ इन्द्र धीरः शिक्ता शचीव-
स्तव नः शचीभिः ॥ १२ ॥ सनायते गोतम इन्द्र नव्यमतञ्जद्भ्रह्म हरियोजनाय ।
सुनीथाय नः शवसान नोधाः प्रातर्मन्त्रं धियावसुर्जगम्यात् ॥ १३ ॥ ३ ॥

अ० १ । अ० ५ । व० ६] ४० [म० १ । अ० ११ । सू० ६४ ।

॥ ६३ ॥ १—६ नोधा गौतम ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः—१, ७—६
भुरिगार्पी पङ्क्तिः । ३ विराट् पङ्क्तिः । २, ४ विराट् त्रिष्टुप् । ५ भुरिगार्पी
जगती । ६ स्वराट्गार्पी वृद्धती ॥ स्वरः—१, ७—६, ३ पञ्चमः । २, ४ धैव-
तः ५ निपादः । ६ मध्यमः ॥

॥ ६३ ॥ त्वं महो ईन्द्र यो ह शुष्मैर्घावा जज्ञानः पृथिवी अमै धाः । यद्ध ते विश्वा
गिर्यश्चिदभ्या भिया इच्छासः किरणा नैजन् ॥ १ ॥ आ यद्धरी इन्द्र विव्रता वेरा ते
वज्रं जडिता ब्रह्मोर्धात् । येनाविहृतक्रतो अमित्रान्पुरं इष्णासि पुरुहूत पूर्वीः ॥ २ ॥
त्वं सत्य इन्द्र धृष्णुरेतान्त्वमृभुक्ता नर्यस्त्वं पाद । त्वं शुष्णं वृजने पृक्त आणौ
यूने कुत्साय द्युमते सचाहन् ॥ ३ ॥ त्वं ह त्यदिन्द्र चोदीः सखा वृत्रं यद्धञ्जि-
नृपकर्मनुभ्नाः । यद्ध शूर वृषमणः पराचैवि दस्युर्योनावकृतो वृथापाद ॥ ४ ॥
त्वं ह त्यदिन्द्रारिपण्यन्वहस्य चिन्मर्तानामजुष्टौ । व्यस्मदा काष्ठा अर्वते व-
र्धनेव वज्रिञ्चयिद्यमित्रान् ॥ ५ ॥ ४ ॥ त्वां ह त्यदिन्द्रारिणासातौ स्वर्माळ्हे नरं
आजा हवन्ते । तवं स्वधाव इयमा समर्य ऊतिर्वजिष्वतसाय्या भूत ॥ ६ ॥ त्वं
ह त्यदिन्द्र सप्त युव्यन्पुरो वज्रिन्पुरुकुत्साय दर्दः । वर्हिर्न यत्सुदासे वृथा वर्गो
राजन्वर्धिवः पूरवे कः ॥ ७ ॥ त्वं त्यां न इन्द्र देव चित्रामिपमापो न पीपयः प-
रिज्मन् । यया शूर प्रत्यस्मभ्यं यंसि तप्तमूर्जे न विश्वधृत्तरथ्यै ॥ ८ ॥ अका-
रि त इन्द्र गोतमेभिर्ब्रह्माण्योक्ता नमसा हरिभ्याम् । सुपेशंसं वाजमा भेरा नः प्रा-
तर्मन् धियावसुर्जगम्यात् ॥ ९ ॥ ५ ॥

॥ ६४ ॥ १—१५ नोधा गौतम ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः—१, ४, ६,
८ विराट् जगती । २, ३, ५, ७, १०—१३ निचृज्जगती । ८, १४ जगती । १५
निचृत्त्रिष्टुप् ॥ स्वरः—१—१४ निपादः । १५ धैवतः ॥

॥ ६४ ॥ वृष्णे शर्धाय सुमखाय वेधसे नोधः सुवृत्तिं प्र भेरा मरुद्भयः ।
अपो न धीरो मर्नसा सुहस्त्यो गिरः समञ्जे विदधेष्वाभुवः ॥ १ ॥ ते नञ्जिरे
इव सत्त्वानो न द्रप्तिनो घोरवर्षसः ॥ २ ॥ युवानो रुद्रा अजरा अमोघ्यनो व-
वचुरग्निगावः पर्वता इव । इच्छा चिद्विश्वा भुवनानि पार्थिवा प्र च्यावयन्ति दि-
व्यानि मज्मना ॥ ३ ॥ चित्रैरज्जिभिर्वपुषे व्यञ्जते वक्तुः सु रुक्मां अर्थि येतिरे
शुभे । असेप्वेष्वां नि मिमृत्तुर्चष्ट्यः साकं जज्ञिरे स्वधया दिवो नरः ॥ ४ ॥

अ० १ । अ० ५ । व० ६] ४१ [म० १ । अ० १२ । सू० ६५ ।

ईशानकृतो धुनयो रिशादसो वातान्विद्युतस्तविषीभिरकृत । दुहन्त्यूर्ध्वदिव्यानि धू-
तयो भूमिं पिबन्ति पर्यसा परिअयः ॥ ५ ॥ ६ ॥ पिबन्त्यपो मरुतः सुदानवः
पयो घृतवद्विदथेष्वामुवः । अत्यं न मिहे वि नयन्ति वाजिनमुत्सं दुहन्ति स्तनयन्तम-
क्षितम् ॥ ६ ॥ महिषासो मायिनश्चित्रभानवो गिरयो न स्वतवसो रघुष्यदः । मृगा
इव हस्तिनः खादथा वना यदारुणीषु तविषीरयुग्धम् ॥ ७ ॥ सिंहा इव नानदति
प्रचेतसः पिशा इव सुपिशो विश्ववेदसः । क्षपो जिबन्तः पृषतीभिर्ऋष्टिभिः समि-
त्सवाधः शवसाहिमन्यवः ॥ ८ ॥ रोदसी आ वंदता गणश्रियो नृपाचः शूराः
शवसाहिमन्यवः । आ वन्धुरेष्वमतिर्न दर्शता विद्युन्न तस्थौ मरुतो रथेषु वः ॥ ९ ॥
विश्ववेदसो रयिभिः समोक्षसः संमिश्लासस्तविषीभिर्विरप्तिनः । अस्तार इषु
दधिरे गर्भस्त्योरनंतशुष्मा वृषत्वादयो नरः ॥ १० ॥ ७ ॥ हिरण्ययेभिः पविभिः
पयोवृध उज्जिघ्रन्त आपथ्यो न पर्वतान् । मखा अयासः स्वसृतो ध्रुवच्युतो दुष्ट-
कृतो मरुतो आजदृष्टयः ॥ ११ ॥ घृषु पावकं वनिनं विचर्षणिं रुद्रस्य सृनुं हवसा
गृणामसि । रजस्तुरं तवसं मारुतं गणमृजीपिणं वृषणं सश्चत ध्रिये ॥ १२ ॥ प्र
नू स मरुतः शवसा जनां अति तस्थौ व ऊती मरुतो यमावत । अर्वद्विर्वाजं भरते
धना नृभिरापृच्छयं क्रतुमा क्षेति पुष्यति ॥ १३ ॥ चर्कृत्यं मरुतः पृतसु दुष्टरं
द्युमन्तं शुष्मं मधवत्सु धत्तन । धनस्पृतमुक्थ्यं विश्वचर्षणिं लोकं पुष्येम तनयं शतं
हिमाः ॥ १४ ॥ नू ष्टिरं मरुतो वीरवन्तमृतीपाहं रयिमस्मासु धत्त । सहस्रिणं
शतिनं शूशुवांसं प्रातर्मक्षु धियावसुर्जगम्यात् ॥ १५ ॥ ८ ॥ ११ ॥

॥ ६५ ॥ १—५ पराशर ऋषिः ॥ अग्निदेवता ॥ छन्दः—१—३, ५
निचृत्पङ्क्तिः । ४ विराट् पङ्क्तिः ॥ पञ्चमः स्वरः ॥

॥ ६५ ॥ पश्वा न तायुं गुहा चतन्तं नमो युजानं नमो वहन्तम् । सजोषा धीराः
पदैरनु गन्तुं त्वा सीदन्विश्वे यजत्राः ॥ १ ॥ ऋतस्य देवा अनु वता गर्भुवत्प-
रिष्टिर्द्यौर्न भूम । वर्धन्तीमापः पन्वा सुशिविमृतस्य योना गर्भे सुजातम् ॥ २ ॥ पु-
ष्टिर्न रवा क्षितिर्न पृथ्वी गिरिर्न भुज्म क्षोदो न शम्भु । अत्यो नाज्मन्तसर्गप्रतक्तः
सिन्धुर्न क्षोदः क ई वराते ॥ ३ ॥ जामिः सिन्धूनां धातेषु स्वस्वामिभ्यान्न राजा
वनान्यत्ति । यद्वातजूतो वना व्यस्थादग्निर्ह दाति रोमा पृथिव्याः ॥ ४ ॥ अस्मि-
त्यप्सु हंसो न सीदन् क्रत्वा चेतिष्ठो विशामुषर्भुत् । सोमो न वेधा ऋतप्रजातः
पशुर्न शिश्वा निभुर्दूरेभाः ॥ ५ ॥ ६ ॥

अ० १ । अ० ५ । व० १२] ४२ [म० १ । अ० १२ । सू० ६८ ।

॥ ६६ ॥ १—५ पराशरः शाक्त्य ऋषिः ॥ अग्निर्देवता ॥ छन्दः—१
पङ्क्तिः । २ भुरिक् पङ्क्तिः । ३ निचृत्पङ्क्तिः । ४, ५ विराट् पङ्क्तिः ॥ पञ्चमः स्वरः ॥
॥ ६६ ॥ गृयिर्न चित्रा सूर्यो न संदगांयुर्न प्राणो नित्यो न सूनुः । तक्का न
भूर्णिर्वना सिपकि पयो न धेनुः शुचिर्विभावा ॥ १ ॥ दाधार जेममोको न रणवो
यवो न पको जेता जनानाम् । ऋषिर्न स्तुम्वा विजु प्रशस्तो वाजी न प्रीतो वयो
दधाति ॥ २ ॥ दुरोकशोचिः क्रतुर्न निखो जायेव योनावरं विश्वस्मै । चित्रो य-
दत्रादश्वेतो न विजु रथो न रुक्मी त्वेषः समत्सु ॥ ३ ॥ सेनेव सृष्टामै दधात्यस्तुर्न
वियुत्येपप्रतीका । यमो ह जातो यमो जर्नित्वं जारः कनीनां प्रतिजर्नीनाम् ॥ ४ ॥ तं
वध्वराथा वयं वसत्यास्तं न गावो नक्षन्त इदम् । सिन्धुर्न जोदः प्र नीचीरैतो-
न्नवन्त गावः स्वर्दृशीके ॥ ५ ॥ १० ॥

॥ ६७ ॥ १—५ पराशरः शाक्त्य ऋषिः ॥ अग्निर्देवता ॥ छन्दः—१
पङ्क्तिः । २ भुरिक् पङ्क्तिः । ३ निचृत्पङ्क्तिः । ४, ५ विराट् पङ्क्तिः ॥ पञ्चमः स्वरः ॥
॥ ६७ ॥ वनेषु जायुर्मतेषु मित्रो वृणीते श्रुष्टिं राजेवाजुर्म । जेमो न साधुः
क्रतुर्न भद्रो भुवत्स्वाधीर्होता हव्यवाद ॥ १ ॥ हस्ते दर्धानो नृम्णा विश्वान्यमै
वेवान्ग्राहुर्हा निपीदन् । विदन्तीमन्नरौ धियन्धा दृदा यत्तुष्टान्मन्त्रां अशंसन् ॥ २ ॥
अजो न चां दाधार पृथिवीं तस्तम्भ आं मन्त्रेभिः सत्यैः । प्रिया पदानि पशवो
नि पाहि विश्वार्युरग्ने गुहा गुहं गाः ॥ ३ ॥ य ई चिकेत गुहा भवन्तमा यः ससाद
धारांमृतस्य । वि ये चृतन्त्यृता सपन्त आदिदसूनि प्र ववाचास्मै ॥ ४ ॥ वि यो
वीरुत्सु रोधन्महित्वोत प्रजा उत प्रमूषन्तः । चित्तिरपां दमै विश्वायुः सर्वेधो-
राः संमार्य चकुः ॥ ५ ॥ ११ ॥

॥ ६८ ॥ १—५ पराशरः शाक्त्य ऋषिः ॥ अग्निर्देवता ॥ छन्दः—१,
४ निचृत्पङ्क्तिः । २, ३, ५ पङ्क्तिः ॥ पञ्चमः स्वरः ॥

॥ ६८ ॥ श्रीणचुपं स्यादिवं भुरण्युः स्यात्तुश्चर्यमकून्व्यूणीत् । परि यदे-
प्रामेको विश्वेपां भुवदेवो देवानां महित्वा ॥ १ ॥ आदिसे विश्वे क्रतुं जुषन्त शुक्लाद्यदेव
जीवो जर्निष्ठाः । भजन्त विश्वे देवत्वं नाम ऋतं सपन्तो अमृतमेवैः ॥ २ ॥ ऋ-
तस्य प्रेषा ऋतस्य धीतिर्विश्वायुर्विश्वे अपांसि चकुः । यस्तुभ्यं दाशायो वा ते-
शिञ्जात्तस्मै चिकित्वानृयिं दयस्व ॥ ३ ॥ होता निषतो मनोरपत्ये स चिन्त्वा-

अ० १ । अ० ५ । व० १५] ४३ [म० १ । अ० १२ । सू० ७१ ।

सां पतीं रयीणां । इच्छन्त रेतो मिथस्तनूषु सं जानत स्वैर्दक्षैर्मूराः ॥ ४ ॥
पितुर्म पुत्राः क्रतुं जुषन्त श्रोषन्ते अस्य शासं तुरासः । वि रायं और्णोदुरः पु-
रुतुः पिपेश नाकं स्तुभिर्दमूनाः ॥ ५ ॥ १२ ॥

॥ ६६ ॥ १-५ पराशरः शक्तिपुत्र ऋषिः ॥ अग्निदेवता ॥ छन्दः-१ प-
ङ्क्तिः ॥ २, ३ निचृत्पङ्क्तिः । ४ भुरिक्पङ्क्तिः । ५ विराट्पङ्क्तिः ॥ १-५ पञ्चमः स्वरः ॥

॥ ६६ ॥ शुक्रः शुशुकां उषो न जारः पमा समीची दिवो न ज्योतिः ।
परि प्रजातः क्रत्वा बभूथ भुवो देवानां पिता पुत्रः सन् ॥ १ ॥ वेधा अदमो अ-
ग्निर्विज्ञानबुध्न गोतां स्वाद्यां पितृनाम् । जने न शेवं आहूयः सन्मध्ये निषत्तो
रुणवो दुरोणे ॥ २ ॥ पुत्रो न जातो रुणवो दुरोणे वाजी न प्रीतो विशो वि-
तारीत् । विशो यदहे नृभिः सनीळा अग्निर्देवत्वा विश्वान्यश्याः ॥ ३ ॥ न किंष्ट
एता व्रता मिनन्ति नृभ्यो यदेभ्यः श्रुष्टिं चकथ । तत्तु ते दंसो यदहन्समानैर्नृ-
भिर्यद्युक्तो विवे रपांसि ॥ ४ ॥ उषो न जारो विभावोसः संज्ञातरूपश्चिकेतदस्मै ।
त्मना वहन्तो दुरो व्यृण्वन्नवात् विश्वे स्वर्दृशीके ॥ ५ ॥ १३ ॥

॥ ७० ॥ १-६ पराशरः शक्तिपुत्र ऋषिः ॥ अग्निदेवता ॥ छन्दः-१, ४ विराट्पङ्क्तिः ।
२ पङ्क्तिः । ३, ५ निचृत् पङ्क्तिः । ६ याजुषी पङ्क्तिः ॥ १-६ पञ्चमः स्वरः ॥

॥ ७० ॥ वनेर्म पूर्वोर्यो मनीषा अग्निः सुशोको विश्वान्यश्याः । आ दै-
व्यानि व्रता चिकित्वाना मानुषस्य जनस्य जन्म ॥ १ ॥ गर्भो यो अपां गर्भो
वनानां गर्भश्च स्थातां गर्भश्चरथाम् । अद्रौ चिदस्मा अन्तर्दुरोणे विशां न वि-
श्वो अमृतः स्वाधीः ॥ २ ॥ स हि जपावां अग्नी रयीणां दाशद्यो अस्मा अरं
सूक्तैः । एता चिकित्वा भूमा नि पाहि देवानां जन्म मतीश्च विद्वान् ॥ ३ ॥
वर्धन्यं पूर्वीः जपो विरूपाः स्थातुश्च रथमृतप्रवीतम् । अराधि होता स्वर्निषत्तः
कृण्वन्विश्वान्यपांसि सत्या ॥ ४ ॥ गोषु प्रशस्ति वनेषु धिषे भरन्त विश्वे बलिं
स्वर्णाः । वि त्वा नरः पुरुत्रा संपर्यन्पितुर्न जित्रेर्वि वेदो भरन्त ॥ ५ ॥ साधुर्न
गृधुरस्तेव शूरो यातेव भीमस्त्वेषः समत्सु ॥ ६ ॥ १४ ॥

॥ ७१ ॥ १-१० पराशरः शक्तिपुत्र ऋषिः ॥ अग्निदेवता ॥ छन्दः-१, ६, ७ त्रि-
ष्टुप् २, ५ निचृत् त्रिष्टुप् । ३, ४, ८, १० विराट् त्रिष्टुप् । ६ भुरिक्पङ्क्तिः ॥
स्वरः-१-८, १० धैवतः । ६ पञ्चमः ॥

अ० १ । अ० ५ । व० १७] ४४ [म० १ । अ० १२ । सू० ७२ ।

॥ ७१ ॥ उप्र प्र जिन्वन्नुशतीरुशन्तं पतिं न नित्यं जनयः सनीळाः । स्व-
सारः स्यात्रीमरूपीमनुप्रचित्रमुच्छन्तीमुपसं न गावः ॥ १ ॥ वीळु चिदृळ्हा-पि-
तरो न उवयैरद्रिं रुज्जङ्गिरसो रवेण । चक्रुर्विवो बृहतो गातुमस्मे अहः स्ववि-
विदुः केतुमुत्साः ॥ २ ॥ दधन्वतं धनयन्नस्य धीतिमादिदयो दिधिषो विभृत्राः ।
अतृप्यन्तीरुपसो यन्त्यच्छा देवाज्जन्म प्रयसा बर्धयन्तीः ॥ ३ ॥ मथीद्यवीं वि-
भृतो मातरिश्वा गृहेगृहे श्येतो जेन्यो भूत् । आदीं राज्ञे न सहीयसे सचा सन्ना
दृत्यं भृगवाणो विवाय ॥ ४ ॥ महे यत्पित्र ई रसं दिवे करव त्सरत्पृशन्त्यश्चि-
कित्वान् । मृजदस्वा धूपता विद्युमस्मै स्वायां देवो दुहितरि त्विषिं धात् ॥ ५ ॥
१५ ॥ स्व आ यस्तुभ्यं दम आ विभाति नमो वा दाशादुशतो अनु धून् । वधो
अग्ने वयो अस्य द्विवर्हा यासंद्राया सरथं यं जुनासि ॥ ६ ॥ अग्निं विश्वा अ-
भि पृत्तः सचन्ते समुद्रं न स्रवतः सप्त यद्वाः । न जामिभिर्वि चिकिते वयो नो
विदा देवेषु प्रमतिं चिकित्वान् ॥ ७ ॥ आ यदिषे नृपतिं तेज आनद् शुचि रेतो
निर्पिकुं द्यौरभीके । अग्निः शर्धमनवद्यं युवानं स्वाध्यं जनयत्सूदयच्च ॥ ८ ॥
मतो न योऽध्वनः सद्य एत्येकः सत्रा सूर्यो वस्व ईशे । राजाना मित्रावरुणा सु-
प्राणी गोषु प्रियममृतं रक्षमाणा ॥ ९ ॥ मा नो अग्ने सख्या पित्र्याणि प्र मर्षि-
ष्ठा अभि विदुष्कविः सन् । नभो न रूपं जरिमा मिनाति पुरा तस्या अभिशस्ते-
रधीहि ॥ १० ॥ १६ ॥

॥ ७२ ॥ १-१० पराशर ऋषिः । अग्निर्देवता ॥ छन्दः-१, २, ५, ६,
६ विराद् त्रिष्टुप् । ४, १० त्रिष्टुप् । ७ निचृत् त्रिष्टुप् । ३, ८ भुरिक्पङ्क्तिः ॥
स्वरः-१, २, ४-७, ९, १० धैवतः । ३, ८ पञ्चमः ॥

॥ ७२ ॥ नि काव्या वेधसः शश्वतस्कुहस्ते दधानो नर्या पुरुषिण । अग्नि-
भुवद्रिपिती रयीणां सत्रा चक्राणो अमृतानि विश्वा ॥ १ ॥ अस्मे वत्सं परि-
पन्तं न विन्दन्निच्छन्तो विश्वे अमृता अमूराः । अमयुवः पदव्यो धियंधास्तस्थुः
पदे पश्ये चार्धग्नेः ॥ २ ॥ तिस्रो यदग्ने शरदस्त्वामिच्छुर्वि घृतेन शुचयः स-
पर्यान् । नामानि चिदधरे यज्ञियान्यसूदयन्त तन्वः सुजाताः ॥ ३ ॥ आ रो-
दसी बृहती वेविदानाः प्र रुद्रियां जभ्रिरे यज्ञियांसः । विदन्मर्तो नेमधिता चिकि-
त्वानग्निं पदे पश्ये तस्थिवांसम् ॥ ४ ॥ संजानाना उप सीदन्नाभिजु पत्नीवन्तो नमस्यं
नमस्यन् । गिरिकांसस्तन्वः कृणवन् स्वाः सखा सख्युर्निमिषि रक्षमाणाः ॥ ५ ॥
१७ ॥ त्रिः सप्त यदुत्तानि त्वे इत्पदाविदन्निहिता यज्ञियांसः । तेभी रक्षन्ते अ-

अ० १ । अ० ५ । व० २१] ४५ [म० १ । अ० १३ । सू० ७४ ।

मृतं सजोषाः पशूञ्च स्थातृञ्चरथं च पाहि ॥ ६ ॥ विद्वाँ अग्ने व्युनानि क्षितीनां
व्यानुपक् शुरुषो जीवसे धाः । अन्तर्विद्वाँ अध्वनो देवयानानतन्द्रो दूतो अभवो
हविर्वाद् ॥ ७ ॥ स्वाध्यो दिव आ सप्त ग्रही रायो दुरो व्यृतज्ञा अजानन् । वि-
दव्यं सरमा दृढहर्षं येना नु कं मानुषी भोजते विद् ॥ ८ ॥ आ ये विश्वा
स्वपत्यानि तस्थुः कृण्वानासो अमृतत्वाय गातुम् । मद्वा महद्भिः पृथिवी वि तस्थे
माता पुत्रैरदितिर्धार्यसे वेः ॥ ९ ॥ अधि श्रियं नि दधुश्चारुमस्मिन्दिवो यदक्षी
अमृता अकृण्वन् । अथ क्षरन्ति सिन्धवो न मृष्टाः प्र नीचीरग्ने अरुपीरजानन्
॥ १० ॥ १८ ॥

॥ ७३ ॥ १—१० पराशर ऋषिः ॥ अग्निर्देवता ॥ छन्दः—१, २, ४,
५, ७, ९, १० निचृच्छिष्टुप् । ३, ६ त्रिष्टुप् । ८ विराट्त्रिष्टुप् ॥ १—१० धैवतः स्वरः ॥

॥ ७३ ॥ रयिर्न यः पितृवित्तो वयोधाः सुप्रणीतिश्चिकितुषो न शासुः ।
स्योनशीरतिथिर्न प्रीणानो होतैव सन्न विधृतो वि तारीत् ॥ १ ॥ देवो न यः
संविता सत्यमन्मा क्रत्वा निपाति वृजनानि विश्वा । पुरुप्रशस्तो अमतिर्न सत्य
आत्मेव शेषो दिधिषाय्यो भूत् ॥ २ ॥ देवो न यः पृथिवीं विश्वधाया उपक्षति
हितमित्रो न राजा । पुरः सदः शर्मसदो न वीरा अनवद्या पतिजुष्टेव नारी ॥ ३ ॥
तं त्वा नरो दम आ नित्यमिद्धमग्ने सचन्त क्षितिषु भ्रुवासु । अधि युम्नं नि द-
धुभूर्यस्मिन्भवा विश्वार्युर्धरुणो रयीणाम् ॥ ४ ॥ वि पृक्तो अग्ने मघवानो
अशयुर्वि सूरयो ददतो विश्वमार्युः । सनेम वाजं समिथेषुर्यो भागं देवेषु श्रवसे
दधानाः ॥ ५ ॥ १६ ॥ ऋतस्य हि धेनवो वावशानाः स्मद्भीः पीपयन्तु युभक्ताः ।
परावतः सुमतिं भिक्षमाणा वि सिन्धवः समया सत्पुरद्रिम् ॥ ६ ॥ त्वे अग्ने सु-
मतिं भिक्षमाणा दिवि श्रवो दधिरे यज्ञियासः । नक्ता च चक्रुरपसा विरूपे कृष्णं च
वर्णमरुणं च सं धुः ॥ ७ ॥ यानूये मर्तान्सुषूदो अग्ने ते स्याम मघवानो व्यं
च । ह्रियेव विश्वं भुवनं सिसच्यापप्रिवात्रोदसी अन्तरिक्षम् ॥ ८ ॥ अर्वद्विरग्ने
अर्वतो नृभिर्नृवीरैर्वीरान्वनुयामा त्वोताः । ईशानासः पितृवित्तस्य रायो वि सूरयः
शतहिमा नो अशयुः ॥ ९ ॥ एता ते अग्न उचयानि वेधो जुष्टानि सन्तु मनसे हृदे
च । शक्रेम रायः सुधुरो यमं तेऽधि श्रवो देवभक्तं दधानाः ॥ १० ॥ २० ॥ १२ ॥

॥ ७४ ॥ १—६ गोतमो राहूगण ऋषिः ॥ अग्निर्देवता ॥ छन्दः—१, २, ८,
९ निचृद्गायत्री । ३, ५, ६ गायत्री । ४, ७ विराड्गायत्री ॥ १—६ षड्जः स्वरः ॥

॥ ७४ ॥ उपप्रयन्तो अथुरं मन्त्रं वोचेमाग्नये । आरे अस्मे च शृण्वते
॥ १ ॥ यः स्नीहितीषु पूर्व्यः सँजग्मानासु कृष्टिषु । अरंक्षद्वाशुषे गयम् ॥ २ ॥
उत हुवंतु जन्तव उदग्निर्वृत्रहार्जनि । धनञ्जयो रणोरणे ॥ ३ ॥ यस्य दूतो अ-
सि क्षये वेपि हव्यानि वीतये । दस्मत्कृणोष्यध्वरम् ॥ ४ ॥ तमित्सुहव्यमङ्गिरः
सुदेवं सदसो यहो । जना आहुः सुवर्हिषम् ॥ ५ ॥ २१ ॥ आ च वहासि ताँ
इह देवाँ उप प्रशस्तये । हव्या सुश्चन्द्र वीतये ॥ ६ ॥ न योरुपविदरशव्यः शृण्वे
रथस्य कचन । यदग्ने यासि दृत्यम् ॥ ७ ॥ त्वोतो वाज्यहूयोऽभि पूर्वस्मादपरः ।
प्र द्वाभ्याँ अग्ने अस्थात् ॥ ८ ॥ उत द्युमत्सुवीर्यं बृहदग्ने विवाससि । देवेभ्यो
देव दाशुषे ॥ ९ ॥ २२ ॥

॥ ७५ ॥ १-५ गोतमो राहूगण ऋषिः ॥ अग्निदेवता ॥ छन्दः-१ गाय-
त्री २, ४, ५ निचृद्गायत्री । ३ विराड् गायत्री ॥ १-५ षड्जः स्वरः ॥

॥ ७५ ॥ जुपस्य सप्रथस्तमं वचो देवप्सरस्तमम् । हव्या जुह्वान आसनि ॥ १ ॥
अथा ते अङ्गिरस्तमग्ने वेधस्तम प्रियम् । वोचेम ब्रह्म सानसि ॥ २ ॥ कस्ते जा-
मिर्जनानामग्ने को द्वाश्वध्वरः । को ह कस्मिन्नसि श्रितः ॥ ३ ॥ त्वं जामिर्जना-
नामग्ने मित्रो असि प्रियः । सखा सखिभ्य ईज्यः ॥ ४ ॥ यजा नो मित्रावरुणा
यजा देवाँ ऋतं बृहत् । अग्ने यन्ति स्वं दमम् ॥ ५ ॥ २३ ॥

॥ ७६ ॥ १-५ गोतमो राहूगण ऋषिः ॥ अग्निदेवता ॥ छन्दः-१, ३, ४
निचृत् त्रिष्टुप् । २, ५ विराड् त्रिष्टुप् ॥ १-५ धैवतः स्वरः ॥

॥ ७६ ॥ का त उपेतिर्मनसो वराय भुवदग्ने शंतमा का मनीषा । को वा
यज्ञैः परि दत्तं त आण केन वा ते मनसा दाशेम ॥ १ ॥ एह्यग्न इह होता नि
षीददिव्यः सु पुरणता भवा नः । अवतां त्वा रोदसी विश्वमिन्वे यजा महे सौ-
मनुसाय देवान् ॥ २ ॥ प्र सु विश्वाव्रक्षसो धक्ष्यग्ने भवा यज्ञानामभिशास्ति-
पावा । अथा बह सोमपतिं हरिभ्यामातिथ्यमस्मै चकृमा सुदावे ॥ ३ ॥ प्रजावता व-
चसा वह्निरासा च हुवे नि च सत्सीह देवैः । वेपि होत्रमुत पोत्रं यजत्र वोधि
प्रयन्तर्जनितर्वसूनाम् ॥ ४ ॥ यथा विप्रस्य मनुषो हविर्भिर्देवाँ अयजः ऋविभिः
ऋविः सन् । एवा होतः सत्यतर त्वमग्ने मन्द्रया जुहा यजस्व ॥ ५ ॥ २४ ॥

॥ ७७ ॥ १-५ गोतमो राहूगण ऋषिः ॥ अग्निदेवता ॥ छन्दः-१ निचृत्प-
ङ्क्तिः । २ निचृत्त्रिष्टुप् । ३, ५ विराड् त्रिष्टुप् ॥ स्वरः-१ पञ्चमः । २-५ धैवतः ॥

अ० १ । अ० ५ । व० २८] ४७ [म० १ । अ० १३ । सू० ७६ ।

॥ ७७ ॥ कथा दाशेमाग्नये कास्मै देवजुष्टोच्यते भामिने गीः । यो मर्त्य-
ष्वमृतं ऋतावा होता यजिष्ठ इत्कृणोति देवान् ॥ १ ॥ यो अंधरेषु शंतम ऋ-
तावा होता तमु नमोभिरा कृणुध्वम् । अग्निर्यद्वेर्मतीय देवान्स चा बोधाति म-
नसा यजाति ॥ २ ॥ स हि क्रतुः स मर्यः स साधुर्मित्रो न भूदद्धृतस्य रथीः ।
तं मेधेषु प्रथमं देवयन्तीर्विश उप ब्रुवते दस्ममारीः ॥ ३ ॥ स नो नृणां नृतमो
रिशादा अग्निर्गिरोऽवसा वेतु धीतिम् । तना च ये मघवानः शर्विष्ठा वाजप्रसूता
इषयन्त मन्म ॥ ४ ॥ एवाग्निर्गोतमेभिर्ऋतावा विभैभिरस्तोष्ट जातवेदाः । स
एषु द्युम्नं पीपयत्स वाजं स पुष्टिं याति जोषमा चिकित्वान् ॥ ५ ॥ २५ ॥

॥ ७८ ॥ १—५ गोतमो राहूगण ऋषिः ॥ अग्निर्देवता ॥ १—५ गायत्री
छन्दः ॥ षड्जः स्वरः ॥

॥ ७८ ॥ अभि त्वा गोतमा गिरा जातवेदो विचर्षणे । द्युम्नैरभि प्र णोनु-
मः ॥ १ ॥ तमु त्वा गोतमो गिरा रायस्कामो दुवस्यति । द्युम्नैरभि प्र णोनुमः
॥ २ ॥ तमु त्वा वाजसातममङ्गिरस्वद्धवामहे । द्युम्नैरभि प्र णोनुमः ॥ ३ ॥ तमु
त्वा वृत्रहन्तम यो दस्यूरवधूनुषे द्युम्नैरभि प्र णोनुमः ॥ ४ ॥ अवांचाम राहूगणा
अग्नये मधुमद्रचः । द्युम्नैरभि प्र णोनुमः ॥ ५ ॥ २६ ॥

॥ ७९ ॥ १—१२ गोतमो राहूगण ऋषिः ॥ अग्निर्देवता ॥ छन्दः—१
विराद् त्रिष्टुप् २, ३ निचृत् त्रिष्टुप् । ४ आर्ष्युष्णिक् । ५, ६ निचृदार्ष्युष्णिक् ।
७, ८, १०, ११ निचृदायत्री । ९, १२ गायत्री ॥ स्वरः—१—३ धैवतः ।
४—६ ऋषभः । ७—१२ षड्जः ॥

॥ ७९ ॥ हिरण्यकेशो रजसो विसारेऽहिर्धुनिर्वात इव धर्जीमान् । शुचिभ्राजा
उषसो नवेदा यशस्वतीरपस्युवो न सत्याः ॥ १ ॥ आ ते सुपर्णा अभिनन्त एवैः
कृष्णो नोनाव वृषभो यदीदन् । शिवाभिर्न स्मर्यमानाभिरागात्पतन्ति मिहः स्तन-
यन्त्यभ्रा ॥ २ ॥ यदीमृतस्य पर्यसा पियानो नयन्तृतस्य प्रथिभी रजिष्ठैः । अ-
यर्मा मित्रो वरुणः परिज्मा त्वचं पृञ्चन्त्युपरस्य योनौ ॥ ३ ॥ अग्ने वाजस्य गो-
मत ईशानः सहसो यहो । अस्मे धेहि जातवेदो महि श्रवः ॥ ४ ॥ स इधानो व-
सुष्कविरगिरीलेन्यो गिरा । रेवदस्मभ्यं पुर्वणीक दीदिहि ॥ ५ ॥ जपो राजनुत
त्मनाग्ने वस्तोरुतोषसः । स तिग्मजम्भ रक्तसो दह प्रति ॥ ६ ॥ २७ ॥ अवा नो
अग्न ऊतिभिर्गायत्रस्य प्रभर्मणि । विश्वासु धीषु वन्द्य ॥ ७ ॥ आ नो अग्ने रयि

अ० १ । अ० ५ । व० ३१] ४८ [म० १ । अ० १३ । सू० ८० ।

भर सत्रासाहं वरेण्यं । विश्वासु पृतसु दुष्टरम् ॥ ८ ॥ आ नो अग्ने सुचेतुनां रायि
विश्वार्युपोपसम् । माईकं धेहि जीवसे ॥ ९ ॥ प्र पूतास्तिग्मशोचिषे वाचो गो-
तमाग्रये । भरस्व सुम्नयुर्गिरः ॥ १० ॥ यो नो अग्नेऽभिदासत्यन्ति दूरे पवीष्ट
सः । अस्माकमिदृधे भव ॥ ११ ॥ सहस्राक्षो विचर्षणिस्त्री रक्षांसि सेधति ।
होता गृणीत उक्थ्यः ॥ १२ ॥ २८ ॥

॥ ८० ॥ १—१६ गोतमो राहूगण ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः—१,
११ निचृदास्तारपङ्क्तिः । ५, ६, ९, १०, १३ १४ विराट्पङ्क्तिः । २-४, ७, १२,
१५ भुरिग् बृहती ८, १६ बृहती ॥ स्वरः—१, ११, ५, ६, ९, १०, १३, १४
पञ्चमः । २-४, ७, १२, १५, ८, १६ मध्यमः ॥

॥ ८० ॥ इत्था हि सोम इन्मदे ब्रह्मा चकार वर्धनम् । शर्विष्ठ वज्रिन्नोजसा
पृथिव्या निः शशा अहिमर्चन्ननु स्वराज्यम् ॥ १ ॥ स त्वामवदृष्ट्वा मदः सोमः
श्येनाभृतः सुतः । येना वृत्रं निरुद्रयो जघन्य वज्रिन्नोजसार्चन्ननु स्वराज्यम् ॥ २ ॥
प्रेह्यभीहि धृष्णहि न ते वज्रो नि यंसते । इन्द्र नृम्णां हि ते शत्रो हनो वृत्रं जया
अपोऽर्चन्ननु स्वराज्यम् ॥ ३ ॥ निरिन्द्र भूम्या अधिवृत्रं जघन्य निर्दिवः । सृजाम-
रुत्वतीरव जीवधन्या इमा अपोऽर्चन्ननु स्वराज्यम् ॥ ४ ॥ इन्द्रो वृत्रस्य दोधतः
सानुं वज्रेण हीलितः । अभिक्रम्याव जिघ्रतेऽपः समीय चोदयन्नर्चन्ननु स्वरा-
ज्यम् ॥ ५ ॥ २६ ॥ अग्नि सानौ नि जिघ्रते वज्रेण शतपर्वणा । मन्दान इन्द्रो
अन्वसः सर्विभ्यो गातुमिच्छत्यर्चन्ननु स्वराज्यम् ॥ ६ ॥ इन्द्र तुभ्यमिदं द्विषोऽनुत्तं
वज्रिन्वीर्यम् । यद्ध त्वं मायिनं मृगं तमु त्वं माययावधीरर्चन्ननु स्वराज्यम् ॥ ७ ॥ विते
वज्रासो अस्थिरन्नवतिं नाव्याऽअनु । महत्त इन्द्र वीर्यं ब्राह्मस्ते वलं हितमर्चन्ननु स्व-
राज्यम् ॥ ८ ॥ सहस्रं साकर्मर्चत परि षोभत विंशतिः । शतैर्मन्वन्नोनवुरिन्द्राय ब्र-
ह्मोद्यतमर्चन्ननु स्वराज्यम् ॥ ९ ॥ इन्द्रो वृत्रस्य तविर्षी निरुहन्तसहसा सहः । महत्तदस्य
पौंस्यं वृत्रं जघन्वाँ असृजदर्चन्ननु स्वराज्यम् ॥ १० ॥ ३० ॥ इमे चित्तव मन्यवे वेपते
भियसा मही । यदिन्द्र वज्रिन्नोजसा वृत्रं मरुत्वाँ अवधीरर्चन्ननु स्वराज्यम् ॥ ११ ॥
न वेपसा न तन्यतेन्द्र वृत्रो वि वीभयत् । अभ्येतं वज्र आयसः सहस्रभृष्टिराय-
तार्चन्ननु स्वराज्यम् ॥ १२ ॥ यद्धृग्रं तव चाशनिं वज्रेण समयोधयः । अहिमिन्द्र
जिघांसतो द्विवि तं वद्धथे शवोऽर्चन्ननु स्वराज्यम् ॥ १३ ॥ अभिष्टने तं अ-
द्रियो यत्स्था जगच्च रेजते । त्वष्टा चित्तव मन्यव इन्द्र वेविज्यते भियार्चन्ननु स्व-

अ० १ । अ० ६ । व० ३] ४६ [म० १ । अ० १३ । सू० ८२ ।

राज्यम् ॥ १४ ॥ नहि नु यादधीमसीन्द्रं को वीर्यो परः । तस्मिन्नुष्णमुत क्रतुं
देवा ओजांसि सं दधुर्चन्तु स्वराज्यम् ॥ १५ ॥ यामथर्वा मनुषिता दध्यद्
धियमन्नत । तस्मिन्ब्रह्माणि पूर्वथेन्द्र उक्था समगमतार्चन्तु स्वराज्यम् ॥ १६ ॥
३१ ॥ ५ ॥

॥ ८१ ॥ १-६ गोतमो राद्वगण ऋषिः ॥ इन्द्रोदेवता ॥ छन्दः—१, ७,
८ विराट्पङ्क्तिः । ३-६, ६ निचृदास्तारपङ्क्तिः । २ भुरिग् बृहती ॥ स्वरः—१,
३-६ पञ्चमः । २ मध्यमः ॥

॥ ८१ ॥ इन्द्रो मदाय वावृथे शर्वसे वृत्रहा वृभिः । तमिन्महत्स्वाजिषूतेमर्भे
इवामहे स वाजेषु प्र नोऽविषत् ॥ १ ॥ असि हि वीरु सेन्योऽसि भूरि परावदिः ।
असि दध्रस्य चिद्वृथो यजमानाय शिक्तसि सुन्वते भूरि ते वसु ॥ २ ॥ यदुदी-
रत आजयो धृष्णवे धीयते धना । युत्वा मदच्युता हरी कं हनः कं वसौ दथोऽ-
स्माँ इन्द्र वसौ दधः ॥ ३ ॥ कृत्वा म्हाँ अनुषुधं भीम आ वावृथे शर्वः । श्रिय
ऋष उपाकयोर्नि शिप्री हरिवान्दथे हस्तयोर्वज्रमायसम् ॥ ४ ॥ आ पप्रौ पा-
थिवं रजो बद्धथे रोचना दिवि । न त्वाँ इन्द्र कश्चन न ज्ञातो न जनिष्यतेऽति
विश्वं ववक्षिथ ॥ ५ ॥ १ ॥ यो अर्यो मर्तभोजनं पराददाति दाशुषे । इन्द्रो अ-
स्मभ्यै शिक्तु वि भञ्जा भूरि ते वसु भञ्जीय तव राधसः ॥ ६ ॥ मदमदे हि नो
ददिर्यथा गवामृजुक्रतुः सं गृभाय पुरु शतोभयाहस्त्या वसु शिशीहि राय आ
भर ॥ ७ ॥ मादयस्व सुते सचा शर्वसे शूर राधसे । विद्वा हि त्वा पुरुवसुमुण
कामान्तसमृज्महेऽथा नोऽविता भव ॥ ८ ॥ णते तं इन्द्र जन्तवो विश्वं पुण्यन्ति
वार्यम् । अन्तर्हि ख्यो जनानाम्र्यो वेदो अदाशुषां तेषां नो वेद आ भर ॥ ९ ॥ २ ॥

॥ ८२ ॥ १-६ गोतमो राद्वगण ऋषिः ॥ इन्द्रोदेवता ॥ छन्दः—१, ४ नि,
चृदास्तारपङ्क्तिः । २, ३, ५ विराडास्तारपङ्क्तिः । ६ विराट् जगती ॥ स्वरः—१-५
पञ्चमः । ६ निषादः ॥

॥ ८२ ॥ उषो षु शृणुही गिरो मध्वन्मातथा इव । यदा नः सृनुतावतः
कर आदर्थयास इद्योजा न्विन्द्र ते हरी ॥ १ ॥ अन्नन्मीमदन्त हव प्रिया अयू-
षत । अस्तोषत स्वभानवो विप्रा नविष्ठया मती योजा न्विन्द्र ते हरी ॥ २ ॥
सुसदृशं त्वा वयं मध्वन्वन्दिषीमहि । प्र नूनं पूर्णवन्धुरः स्तुतो याद्वि वशाँ अनु योजा

अ० १ । अ० ६ । व० ५] ५० [म० १ । अ० १३ । सू० ८४ ।

न्विन्द्र ते हरी ॥ ३ ॥ स या तं वृषेणं रथमधि तिष्ठाति गोविन्दम् । यः पात्रं
हारियोजनं पूर्णमिन्द्र चिकेतति योजा न्विन्द्र ते हरी ॥ ४ ॥ युक्तस्ते अस्तु द-
क्षिण उत सव्यः शतक्रतो । तेन जायामुप प्रियां मन्दानो याह्वन्धसो योजा न्वि-
न्द्र ते हरी ॥ ५ ॥ युनजिमे ते ब्रह्मणा केशिना हरी उप प्र याहि दधिषे गर्भ-
स्त्योः । उत्त्वा सुतासौ रभसा अमन्दिषुः पूषण्वन्विज्जिन्त्समु पत्न्यामदः ॥ ६ ॥ ३ ॥

॥ ८३ ॥ १-६ गोतमो राहूण ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः-१, ३,
४, ५ निचृज्जगती । २ जगती । ६ त्रिष्टुप् ॥ स्वरः- १-५ निपादः । ६ धैवतः ॥
॥ ८३ ॥ अश्वावति प्रथमो गोषु गच्छति सुप्रावीरिन्द्र मत्पुस्तवोतिभिः ।
तमित्पृणान्नि वसुना भवीयसा सिन्धुमाग्रे यथाभितो विचेतसः ॥ १ ॥ आपो न
देवीरुप यन्ति होत्रियमवः पश्यन्ति विततं यथा रजः । प्राचैर्देवासः प्र रायन्ति देव्युं
ब्रह्मप्रियं जोषयन्ते वरा इव ॥ २ ॥ अधि द्वयोरदधा उक्थ्यं वचो यतस्तुचा मिथुना या
संपर्यतः । असंयत्त व्रते ते चेति पुष्यति भद्रा शक्तिर्यजमानाय सुन्वते ॥ ३ ॥ आद-
क्षिराः प्रथमं दधिरे वय इद्धाग्नयः शम्या ये सुकृत्यया । सर्वे पुरोः समविन्दन्त
भोजनमश्वावन्तं गोमन्तमा पशुं नरः ॥ ४ ॥ यज्ञैरथर्वा प्रथमः पथस्तते ततः सूर्यो व्रतपा
वेन आजनि । आ गा आजदुशना काव्यः सचा यमस्य जातममृतं यजामहे
॥ ५ ॥ बर्हिर्वा यत्स्वपत्याय वृज्यतेऽको वा श्लोकमाधोपते दिवि । प्रावा यत्र
वदेति कारुक्थ्यस्तस्येदिन्द्रो अभिषित्वेषु रण्यति ॥ ६ ॥ ४ ॥

॥ ८४ ॥ १-२० गोतमो राहूण ऋषिः ॥ इन्द्रो देवता ॥ छन्दः-१, ३-५
निचृदनुष्टुप् । २ विराडनुष्टुप् । ६ भुरिगुष्णिक् । ७-८ उष्णिक् । १०, १२
विराडास्तारपङ्क्तिः । ११ आस्तारपङ्क्तिः । २० पङ्क्तिः । १३-१५ निचृद्गा-
यत्री । १६ निचृत्त्रिष्टुप् । १७ विराद् त्रिष्टुप् । १८ त्रिष्टुप् । १९ आर्ची त्रि-
ष्टुप् ॥ स्वरः-१-५ गान्धारः । ६-८ ऋषभः । १०-१२, २० पञ्चमः ।
१३-१५ पङ्कजः । १६-१८ धैवतः ॥

॥ ८४ ॥ असावि सोम इन्द्र ते शर्विष्ठ धृष्णवा गहि । आ त्वा पृणक्विन्द्रियं
रजः सूर्यो न रश्मिभिः ॥ १ ॥ इन्द्रमिद्धरी वहतोऽप्रतिधृष्टशवसम् । ऋषीणां
च स्तुतीरुप यज्ञं च मानुषाणाम् ॥ २ ॥ आ तिष्ठ वृत्रहत्रयं युक्ता ते ब्रह्मणा
हरी । अर्वाचीनं सुते मनो प्रावा कृणोत वसुना ॥ ३ ॥ इममिन्द्र सुतं पित्र ज्ये-

अ० १ । अ० ६ । वर्णजनेर । ५१ । प० १२ । अ० १२ । सू० ८५ ।

ष्ठममर्त्यं मर्दम् । शुक्रस्य त्वाभ्यक्षरन्धारा ऋतस्य सादने ॥ ४ ॥ इन्द्राय नूनमर्-
चतोक्थानि च ब्रवीतन । सुता अमत्सुरिन्दो ज्येष्ठं नमस्यता सहः ॥ ५ ॥ ५ ॥
नकिष्ट्वथीतरो हरी यद्विन्दु यच्छसे । नकिष्ट्वानु मज्मना नकिः स्वर्ध आनशे
॥ ६ ॥ य एक इद्धिदयते वसु मर्तीय दाशुपे । ईशानो अप्रतिष्कृत इन्द्रो अङ्ग
॥ ७ ॥ कदा मर्तमराधसं पदा क्षुम्पमिव स्फुरत् । कदा नः शुश्रवद्विर इन्द्रो अङ्ग
अङ्ग ॥ ८ ॥ यश्चिद्धि त्वा बहुभ्य आ सुतावा आविवांसति । उग्रं तत्पत्यते
शव इन्द्रो अङ्ग ॥ ९ ॥ स्वादोरित्था विषूवतो मध्वः पिवन्ति गौर्यः । या इन्द्रे-
ण सयावरीवृष्णा मर्दन्ति शोभसे वस्वीरनु स्वराज्यम् ॥ १० ॥ ६ ॥ ता अस्य
पुशनायुवः सोमं श्रीणन्ति पृश्नयः । प्रिया इन्द्रस्य धेनवो वज्रं हिन्वन्ति सार्यं
वस्वीरनु स्वराज्यम् ॥ ११ ॥ ता अस्य नमसा सहः सपर्यन्ति प्रचेतसः । वृता-
न्यस्य सश्चिरे पुरुणि पूर्वचित्तये वस्वीरनु स्वराज्यम् ॥ १२ ॥ इन्द्रो दधीचो अ-
स्थभिर्वृत्राण्यप्रतिष्कृतः । जघान नवतीर्नव ॥ १३ ॥ इच्छन्नश्वस्य यच्छिरः
पर्वतेषुपश्रितम् । तद्धिदच्छर्यणावति ॥ १४ ॥ अत्राह गोरमन्वत नाम त्वष्टुरपी-
च्यम् । इत्था चन्द्रमसो गृहे ॥ १५ ॥ ७ ॥ को अथ युङ्क्ते धुरि गा ऋतस्य
शिमीवतो भामिनो दुर्दृणायून । आसन्निषून्हुत्स्वसो मयोभून्य एषां भृत्यामृण-
धत्स जीवात् ॥ १६ ॥ क ईषते तुज्यते को विभाय को मंसते सन्तमिन्द्रं को
अन्ति । कस्तोकाय क इभायोत रायेऽधि ब्रवत्तन्वेको जनाय ॥ १७ ॥ को
अग्निमोद्वि हविषा घृतेन सुचा यजाता ऋतुभिर्ध्रुवेभिः । कस्मै देवा आ बहाना-
शु होम को मंसते वीतिहोत्रः सुदेवः ॥ १८ ॥ त्वमङ्ग प्र शंसिषो देवः शविष्ट
मर्त्यम् । न त्वदन्यो मधवन्नस्ति मर्दितेन्द्र ब्रवीमि ते वचः ॥ १९ ॥ मा ते रा-
धोसि मा ते ऊतयो वसोऽस्मान्कदा चना दधन् । विश्वा च न उपमिमीहि मानुष
वसूनि चर्षणिभ्य आ ॥ २० ॥ ८ ॥ १३ ॥

॥ ८५ ॥ १-१२ गोतमो राहूगण ऋषिः ॥ मरुतो देवता ॥ छन्दः-१, २,
६, ११ जगती । ३, ७, ८ निचृज्जगती । ४, ९, १० विराज्जगती । ५ वि-
राज् त्रिष्टुप् । १२ त्रिष्टुप् ॥ स्वरः-१-४, ६-११ निषादः । ५, १२ धैवतः ॥
॥ ८५ ॥ प्र ये शुम्भन्ते जनयो न सप्तयो यामेन्द्रस्य सूनवः सुदंससः ।
रोदसो हि मरुतश्चक्रिरे वृधे मर्दन्ति वीरा विदयेषु घृष्वयः ॥ १ ॥ त उज्जि-
तासो महिमानमाशत दिवि रुद्रासो अधि चक्रिरे सदाः । अर्चन्तो अर्कं जनयन्त

अ० १ । अ० ६ । व० १२] ५२ [म० १ । अ० १४ । सू० ८६ ।

इन्द्रियमधि श्रियो दधिरे पृथिमातरः ॥ २ ॥ गोमातरो यच्छुभयन्ते अज्जिभि-
स्तनूषु शुभ्रादधिरे विरुक्तमतः । वाधन्ते विरुक्तमभिमातिनमप वत्मीन्येषामनु रीयते-
यृतम् ॥ ३ ॥ वि ये अजन्ते सुमखास ऋष्टिभिः प्रच्यावयन्तो अच्युता चिदोजसा ।
मनोजुयो यन्मरुतो रथेष्वा वृषवातासः पृषतीरयुगध्वम् ॥ ४ ॥ प्र यद्रथेषु पृषतीरयुगध्वं
वाजे अद्रि मरुतो हंहयन्तः । उतारुपस्य नि प्यन्ति धाराश्चर्मवोदभिर्व्युन्दन्ति भूम
॥ ५ ॥ आ वो वहन्तु सप्तयो रघुप्यदो रघुपत्वानः प्र जिगात बाहुभिः । सीदता
वर्हिह वः सदस्कृतं मादयध्वं मरुतो मध्यो अंधसः ॥ ६ ॥ ६ ॥ तैः स्वर्धन्त स्वत-
वसो महित्वना नाकं तस्युरु चक्रिरे सदः । विष्णुर्यद्वावृषणं मदच्युतं वयो
न सीदन्नधि वर्हिषि प्रिये ॥ ७ ॥ शूरा इवेद्युधयो न जग्मेयः श्रवस्यवो न पृ-
तेनासु येतिरे । भयन्ते विश्वा भुवना मरुद्भ्यो राजान इव त्वेषसंहशो नरः ॥ ८ ॥
त्वष्टा यद्वज्रं सुकृतं हिरण्ययं सहस्रभृष्टिं स्वप्ता अवर्तयत् । धत्त इन्द्रो नर्यपांसि
कर्तवेऽहन्वृत्रं निरुपामौब्जदर्णवम् ॥ ९ ॥ ऊर्ध्वं नुनुद्रेऽवृतं त ओजसा दाह्वाणं
चिद्विभिदुर्वि पर्वतम् । धमेन्तो व्राणं मरुतः सुदानवो मदे सोमस्य रणयानि च-
क्रिरे ॥ १० ॥ जिह्वं नुनुद्रेऽवृतं तया दिशासिञ्चन्नुत्सं गोतमाय तृष्णजे । आ
गच्छन्तीमवसा चित्रभानवः कामं विप्रस्य तर्पयन्त धामभिः ॥ ११ ॥ या वः श-
मं शशमानाय सन्ति त्रिधातूनि दाशुपे यच्छताधि । अस्मभ्यं तानि मरुतो वि
यन्त इयि नो धत्त वृषणः सुवीरम् ॥ १२ ॥ १० ॥

॥ ८६ ॥ १—१० गोतमो राहूगण ऋषिः ॥ मरुतो देवता ॥ छन्दः—१,
४, ८, ९ गायत्री । २, ३, ७ पिपीलिका मध्या निचृद्गायत्री । ५, ६, १० नि-
चृद्गायत्री ॥ पदजः स्वरः ॥

॥ ८६ ॥ मरुतो यस्य हि क्षये प्राया दिवो विमहसः । स सुगोपातमो जनः
॥ १ ॥ युज्ञेवा यज्ञवाहसो विप्रस्य वा मतीनाम् । मरुतः शृणुता हवम् ॥ २ ॥
उत वा यस्य वाजिनोऽनु विप्रमर्तन्त । स गन्ता गोमति वृजे ॥ ३ ॥ अस्य व्री-
रस्य वर्हिषि सुतः सोमो दिविष्टिषु । उक्थं मदश्च शस्यते ॥ ४ ॥ अस्य श्रोपुन्त्वा
भुवो विश्वा यश्चर्षणीरभि । मूरं चित्सन्नुपीरिषः ॥ ५ ॥ ११ ॥ पूर्वाभिर्हि देदाशिम
शरद्भिर्मरुतो वयम् । अर्वाभिश्चर्षणीनाम् ॥ ६ ॥ सुभगः स प्रयज्यवो मरुतो अस्तु
मर्त्यैः । यस्य प्रयांसि पर्वथ ॥ ७ ॥ शशमानस्य वा नरः स्वेदस्य सत्यशवसः ।
विदा कामस्य वेनतः ॥ ८ ॥ युयं तत्सत्यशवस आविष्कृत महित्वना । विध्यता

अ० १ । अ० ६ । व० १४] ५३ [म० १ । अ० १४ । सू० ८८ ।

विद्युता रक्तः ॥ ६ ॥ गूहता गुह्यं तमो वि यातु विश्वमत्रिणम् । ज्योतिष्कर्ता य-
दुश्मसि ॥ १० ॥ १२ ॥

॥ ८७ ॥ १—६ गोतमो राहूगणपुत्र ऋषिः ॥ मरुतो देवता ॥ छन्दः—१,
२, ५ विराड् जगती । ३ जगती । ६ निचृज्जगती । ४ त्रिष्टुप् ॥ स्वरः—१—३,
५, ६ निषादः । ४ धैवतः ॥

॥ ८७ ॥ प्रत्वक्षसः प्रतवसो विरिणिनोऽनानता अविथुरा ऋजीपिणः ।
जुष्टतमासो नृतमासो अज्जिभिर्व्यानज्रे के चिदुसा इव स्तुभिः ॥ १ ॥ उपहरेषु
यदचिध्वं ययि वयं इव मरुतः केन चित्पथा । श्रोतन्ति कोशा उप वो रथेष्व
घृतमुक्षता मधुवर्णमर्चते ॥ २ ॥ प्रैषामज्मेषु विथुरेव रेजते भूमिर्यामेषु यद्ध युज्जते
शुभे । ते क्रीळ्यो धुनयो भ्राजदृष्टयः स्वयं महित्वं पनयन्त धृतयः ॥ ३ ॥ स हि
स्वस्तपृषदश्चो युवा गणोऽस्या ईशानस्तविषीभिरावृतः । असि सत्य ऋणयावा-
ऽनैद्योऽस्या धियः प्राविताथा वृषा गणः ॥ ४ ॥ पितुः प्रत्स्य जन्मना वदामसि
सोमस्य जिह्वा प्र जिगाति चक्षसा । यदीमिन्द्रं शम्यृकाण आशतादिनामानि
यज्ञियानि दधिरे ॥ ५ ॥ अयसे कं भानुभिः सं मिमिक्षिरे ते रश्मिभिस्त ऋ-
क्नुभिः सुखादयः । ते वाशोमन्त इष्मिणो अभीरवो विद्रे प्रियस्य मरुतस्य
धाम्नः ॥ ६ ॥ १३ ॥

॥ ८८ ॥ १—६ गोतमो राहूगणपुत्र ऋषिः ॥ मरुतो देवता ॥ छन्दः—१
पङ्क्तिः । २ भुरिक्पङ्क्तिः । ५ निचृत्पङ्क्तिः । ३ निचृत्त्रिष्टुप् । ४ विराट्त्रिष्टुप् । ६
निचृद्बृहती ॥ स्वरः—१, २, ५ पञ्चमः । ३, ४ धैवतः । ६ मध्यमः ॥

॥ ८८ ॥ आ विद्युन्मद्भिर्मरुतः स्वकै रथेभिर्यात ऋष्टिमद्भिरश्वपणैः । आ
वर्षिष्ठया न इषा वयो न पप्तता सुमायाः ॥ १ ॥ तेऽरुणेभिर्वरमा पिशङ्गैः शुभे कं
यान्ति रथतूभिर्श्वैः । रुक्मो न चित्रः स्वर्धितवान्पव्या रथस्य जङ्घनन्त भूमं
॥ २ ॥ अयि कं वो अयि तनूषु वाशीर्मिधा वना न कृणवन्त ऊर्ध्वा । युष्मभ्यं कं
मरुतः सुजातास्तुविद्युन्मासो धनयन्ते अद्रिम् ॥ ३ ॥ अहानि गृध्राः पर्या व आ-
गुरिमां धियं वाक्कार्या च देवीम् । ब्रह्म कृणवन्तो गोतमासो अकैरूर्ध्वं नुनुद्र उ-
त्सधिं पिबध्वै ॥ ४ ॥ एतत्त्यन्न योजनमचेति सस्वर्ह यन्मरुतो गोतमो वः । प-
श्यन्तिहरण्यचक्रानयोदंष्ट्रान्विधावतो वराहून् ॥ ५ ॥ एषा स्या वो मरुतोऽनुभर्त्री
प्रति शोभति वाघतो न वाणी । अस्तोभयद्वर्थासामनु स्वधां गर्भस्त्योः ॥ ६ ॥ १४ ॥